Digitized by Google

4° A. lat. a. Prudentius
546 (2

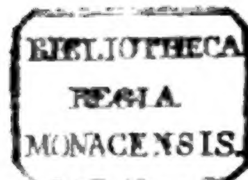
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

M. AVRELI CLEMENTIS
PRVDENTI
V. C.
CARMINA
TOMVS II.

Digitized by Google

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.

Digitized by Google

M. AVRELI CLEMENTIS
PRVDENTI
V. C.
CARMINA

AD OPTIMAS QVASQVE EDITIONES ET MSS. CODD. ROMANOS ALIOSQVE
RECOGNITA ET CORRECTA

GLOSSIS ISONIS MAGISTRI

Et aliis veterum nunc primum e mss. depromptis, Prolegomenis, Commentariis, et Lectionibus variantibus illustrata

A FAVSTINO AREVALO

AD BEATISSIMVM PATREM ET D. N.
PIVM SEXTVM P. M.

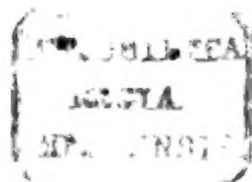
TOMVS SECVNDVS.

ROMAE. cIↃ. IↃCC. LXXXVIIII.

APVD ANTONIVM FVLGONIVM.

Digitized by Google

Digitized by Google

SANCTISSIMO . PATRI

ET . D̄. N̄. PIO . VI. PONT. MAX.

QVI . PRO . EXIMIO . ET . SINGVLARI . STVDIO

ECCLESIASTICAE . DOCTRINAE

EXCOLENDAE . AMPLIFICANDAE . COHONESTANDAE

EDITIONI . ROMANAE . CARMINVM

M. AVRELI . CLEMENTIS . PRVDENTI

TITVLVM . SACRATISSIMI . NOMINIS . PRAESCRIBI

BENIGNISSIME . INDVLSIT

VOLVMEN . ALTERVM . QVO . CATHOLICVS . POETA

CONCVLCAT . SACRA . GENTIVM . LABEM . INFERT . IDOLIS

CARMEN . MARTYRIBVS . DEVOVET . LAVDAT . APOSTOLOS

FAVSTINVS . AREVALVS

POST . HVMILLIMA . PEDVM . OSCVLA . BEATORVM

D. D. L. MERITO.

Digitized by Google

Digitized by Google

PRAEFATIO.

Habes, L. B., Commentarium in Prudentii carmina, quae supererant excudenda, serius fortasse, quam multorum opinio, aut etiam expectatio ferebat, verum multo citius, quam aut res ipsa pati debere videbatur, aut quam destinatum mihi erat, vt opus ex animi mei sententia in lucem prodiret. Equidem volumen prius e manibus mihi elabi, atque in vulgus venire, haud aegre tuleram, quod ita mecum constitueram, fieri posse, vt aliorum qua monitis, qua reprehensionibus doctior factus aut nonnulla iam dicta retractarem, in meliusque conuerterem, aut deinceps dicenda ad seueriorem iudicandi normam exigerem. Huius mei consilii extiteritne aliquis fructus, vltro aliis iudicandum relinquerem, nisi rem ita esse grati animi causa praestaret profiteri. Verum, siquod aliud scriptionis genus, Commentarius certe in doctissimum poetam christianum diuturni temporis mora indiget ad maturitatem. Nam in varietate, et copia argumentorum prope

Digitized by Google

infinita quam multa, etiam dum aliud agimus, tempus, et casus offerunt, quae incassum alias quaereres, ac ne cogitatio quidem quaerendi facile excitaretur? Quid in ipsa adeo familiari, et quotidiana sermonis communicatione consilia doctorum hominum, et cogitata commemorem? Romae praesertim, vbi tam multi sunt, qui in antiquitatibus sacris, et profanis inuestigandis iuuare te possint, et velint, nusquam vt alibi maiora adsint adiumenta ad huiusmodi rerum commentationes perficiendas. Ceterum ne tarditatis, et procrastinationis arguar, aut cessasse potius videar, quam temporis opportunitatem voluisse expectare, quoad opus maturesceret, aliorum demum consilio acquieui, moremque voluntati gessi. Illud etiam addebat animos, quod industriam a me in priori volumine positam multi viri graues sibi non solum gratam, verum etiam ratam fuisse haud obscura animi significatione declararunt: viri, inquam, graues, a partium studio semoti, et acri iudicio praestantes, quique praeterea liberam sententiam omnium maxime proferre possunt. Quamquam de me quis liberrime non iudicet? qui liberiores quorumlibet hominum censuras, praeiudicatas etiam non legentium castigationes, fastidia eorum, qui, quum meliora for-

Digitized by

tasse facere ipsi possint, nihil tamen extricant, maluntque in republica literaria iudicia ferre, quam subire, nec cohibere possim, si velim, neque adeo velim, si possim. Quo maiorem gratiam his habere debeo, qui bene de me sunt meriti. Accedebat, quod quum duobus voluminibus carmina Prudentii comprehendere decreuissem, ita eorum moles mihi necopinanti accreuit, vt plura resecare, quaedam in aliud opus reïicere coactus sim. Atque id praecipuum illud est, quod ante monere volui, ne sine causa praefari videar. Quippe pollicitus fueram, duas me diatribas commentario posterioris huius voluminis praepositurum, alteram de Euersione arae Victoriae, alteram de Fide Prudentii in Actis SS. martyrum referendis. Quibus de rebus quum locus non sit vberius disserendi, in Commentariis ea dixi, quae necessaria visa sunt, et satis esse debent ad poetam explanandum, eiusque auctoritatem vindicandam. Alia, quae in vtroque argumento distinctius, et explicatius pertractando addi possunt, ita separato opere complecti est animus, vt ad Prudentii interpretationem absoluendam non superuacanea sint, si accedant, neque, si absint, magnopere desiderentur. Itaque Prudentium perinde nunc edo, ac sua opera absoluere so-

Digitized by Google

lent nonnulli architecti, qui aedibus quamuis amplissimis, et quibus nihil iam ad perfectionem, et absolutionem videatur deesse, ita tamen fastigium imponunt, vt ex aliquo latere proiecturas, et crepidines murorum, quasi vestigia continuandi operis, relinquant, vnde aedificium possit vel ab ipsis, vel ab aliis, si vsus veniat, aliquando amplificari, et in augustiorem formam redigi. Vale.

Digitized by Google

IMPRIMATVR,

Si videbitur Rmo Patri Magistro Sacri Palatii Apostolici.

Franciscus Xauerius Passari Archiep. Larls. Vicesg.

DE posteriore hoc volumine idem, quod de superiore meum iudicium esto. Ex aedibus S. Callixti postridie kal. septembris MDCCLXXXIX.

P. A. Galletti Episcopus Cirenensis.

QVod iussus a Reuerendissimo P. Thoma Maria Mamachi Magistro S. P. A. legi alterum volumen Aurelii Prudentii a Faustino Areualo ad codices vetustissimos recognitum, et emendatum, eiusdemque Areuali in idem volumen scholia, nec meo iudicio habent aliquid, quo vel orthodoxa doctrina imminui, vel boni possint mores labefactari. Quem librum, dum legerem, verissimum illud animaduerti, quod ait Sophocleus ille Aiax: Longum, et immensum tempus multa promere ignota; et nihil quidquam esse, quod sperare non possis. Quis enim sibi vnquam persuasum habuisset, Prudentii integritatem potuisse hisce temporibus in pristinum splendorem restitui, eique explanando, atque illustrando maxime idoneas rationes suppeditari? Id cum vir excellens felicissime praestiterit, eam iam nunc illi gratulor gloriam, quam ex tam praeclaro opere maximam iudico posse sibi merito, optimoque iure polliceri. Scholia vero, quibus vniuersum opus perpetuo illustratur, eamdem sapiunt eruditionem, qua idem et poeta, et theologus aeque optimus tam multis apud omnes nationes inclaruit ingenii sui monumentis. Ita sentio.

Ex monasterio S. Stephani supra Caccum III. non. Sept. 1789.

D. Benedictus Abbas Bartoloni.

IMPRIMATVR.

Fr. Thomas Maria Mamachi Ord. Praedicat., Sac. Palatii Apostolici Magister.

Digitized by Google

INDEX CARMINVM TOMI II.

M. AV-

Digitized by Google

M. AVRELI CLEMENTIS
PRVDENTI
V. C.
CARMINA.

PRAEFATIO PSYCHOMACHIAE.

SEnex fidelis, prima credendi via,
Abram, beati seminis serus pater,

GLOSSAE VETERES.

Psychomachia = *graece, latine dicitur animae certamen, eo quod ibi bella figurentur, quibus aduersus vitia fidelis anima proeliatur, sed textum narrationis de libro Genesis assumpta praecedit praefatio, vt sequens opus diuina melius commendet auctoritas.* Iso. *Versu* 1. Prima = *ita recte vocatur Abraham, vt scriptum est: Credidit Abraham deo, et reputatum est ei ad iustitiam. propterea non solum pater est circumcisionis, sed et omnium eorum, qui sectantur eius vestigia fidei.* I. 2. beati =

COMMENTARIVS.

Titulus in codice Marietti est *Incipit praefatio in Christi nomine Psychomachiae*. In cod. Vat. C. *Incipit liber Prudentii Aurelii Psychomachia*. In Alex. *Incipit Psychomachia liber* IIII., sed fortasse est error, nam in fine dicitur *Finit liber* III. *Psychomachia*, nisi liber IV. vocetur, quia quartus est ordine in eo volumine; qui idem tertius est contra haereticos.

v. 1. In codicibus Vaticanis antiquissimis A., et B. deest *Psychomachia*: adest vero in aliis compluribus, quibus hoc opus separatim comprehenditur. Quum enim plura contineat, ad vitam spiritualem dirigendam valde opportuna, monachi illud prae ceteris adamarunt, et saepius exscripserunt: in aliis vero codicibus omnino Psychomachia praetermissa est, quod, vt ego arbitror, hoc carmen nimis iam vulgatum videretur. Itaque neque in Vrbinate elegantissimo codice, neque in Florentino comparet. Psychomachiae codices seorsum exarati in bibliotheca Vaticana sunt ii, quos distinximus literis C., E., F., G., H., L. Cum nonnullis autem operibus Prudentii Psychomachia extat in codd. O.,

Digitized by Google

Adiecta cuius nomen auxit syllaba,
Abram parenti dictus, Abraham deo.

GLOSSAE VETERES.

Christi sexus pater extitit. vt non tantum dilatione desideria crescerent, sed etiam vt ad excipiendam gratiam multis eruditionibus corda praepararentur, diuque expectata redemptio tandem adueniens gratior haberetur. I. 3. adiecta = *aiunt hebraei, quod*

COMMENTARIVS.

BB., de quibus omnibus vide Proleg. cap. IV., vbi etiam obseruare poteris, an, et quos titulos singuli codices habuerint. De codice Psychomachiae bibliothecae Angelicae egi eod. cap. Alia huc pertinentia dedi in not. ad praefationem Prudentii vers. 39., et in not. ad titulum Hamartigeniae. In Prolegom. num. 216. notaui, diuisionem capitum a Barthio iudicari ex monachorum ingenio profectam, siue, vt ille ait, monachicam. De versione Psychomachiae hispanica consule Proleg. num. 119., de graeca num. 91., et 121. Psychomachiam quod alii *De pugna animi*, alii *De compugnantia animi*, vel *animae*, alii *De certamine virtutum*, *et vitiorum* latine inscribunt, non male quidem faciunt; vide tamen, an melius possit exponi *Pugna spiritualis*, qua inscriptione celeberrimus editus est liber italice sine auctoris nomine saepius recusus, et in plures linguas conuersus, et iam pridem suo auctori vindicatus V. P. Laurentio Scupoli Ord. Cler. Reg. Theatinorum. Conferendi tamen sunt duo alii libri hispanici eiusdem tituli, alter *Vna lucha, y combate del alma con sus afectos desordenados*, Barcinone 1610., auctore Ludouico de Vera Carthusiano: alter *De la perfeccion de la vida christiana*, auctore Ioanne de Castañiza Benedictino: quod opus cum titulo *pugnae spiritualis* latine, et belgice redditum prodiit. Quod autem Prudentius virtutes, et vitia quasi personas in hoc poemate inducit, nouum non est. Vide, quae I. C. Scaliger notat lib. III. poetices cap. III. *de quasi personis*, vt inopia, fama, luxuria etc. Illud vero ante Prudentium ab alio factum non memini, totum carmen ex huiusmodi quasi personis componi. Legi dignus est libellus Emmanuelis Martini De animi affectibus, quo graeca nomina vitiorum, et virtutum exponit, post eius epistolas in editione, quam Petrus Wesselingius procurauit. Tractatus De agone christiano extat tom. VI. operum S. Augustini, et alius De conflictu vitiorum, et virtutum, qui postremus S. Isidori potius creditur esse. Alii auctorem dicunt fuisse S. Ambrosium, alii S. Leonem, Maurini Ambrosium Autpertum, quod est probabilius. Prudentius, certamen inter virtutes, et vitia descripturus, exemplum vincendi nobis proponit, Abrahamum senem fidelem. Primas enim partes, ac postremas pariter habet fides in hoc triumpho. atque adeo congruenter de Abrahamo praefatur poeta. Sicut enim ille, quamuis senex, quia deo credidit, hostes debellauit, ita nos, quamuis natura infirmi, et debiles, tamen fidei scuto armati, aduersarios, et vitia superare poterimus. In editis ante Heinsium, Aldo, Torn., Gis., Weitzio legebatur *prima credendi via est*. Heinsius remouit *est*, allegans suos codd. Fauent illi Bonon., Alex., et alii. In Vat. C. est abrasum verbum substantiuum *est*. Beda De arte metrica versum hunc excribit sine *est*. Nihilominus extat *est* in Mar., Rat., Vienn., Prag., Vatt. G., et L., et aliis. Gallandius expunxit *est*, sed non agnoscit epexegesin. putat enim, haec omnia regi a verbis *suasit*, *dedit* in versu 10., quod magis poeticum est, et ad Pindari morem expressum. Totam Abrahami historiam habes cap. XI., et seqq. Genesis.

3. Loc. cit. cap. XVII. v. 9. *Nec vltra vocabitur nomen tuum Abram, sed appellaberis Abraham: quia patrem multarum gentium constitui te.*

4. Plerique editi, et optimi mss. *parenti*. Aldus *parente* cum cod. Ang., et Vatt. O., BB. minus bene.

Digitized by Google

Senile pignus qui dicauit victimae,
Docens, ad aram quum litare quis velit,
Quod dulce cordi, quod pium, quod vnicum,
Deo libenter offerendum credito.
Pugnare nosmet cum profanis gentibus
Suasit, suumque suasor exemplum dedit:
Nec ante prolem coniugalem gignere,
Deo parente, matre virtute editam,

GLOSSAE VETERES.

He literam de nomine suo, quod apud eos tetragrammaton est, Abrae deus dederit; vt, qui prius pater excelsus appellabatur, postea multorum, subauditur, populorum, siue gentium pater vocaretur. *Iso*. 5. senile = *qui in senectute datus ei fuerat. offerens filium, qui fuit senile pignus.* pignus = *pignera filii nuncupantur, eo quod in eis spes habeatur futurae posteritatis*. dicauit = *consecrauit*. victimae = *ad victimam*. *Iso*. 6. litare = *immolare. lito deriuatur a linio et est frequentatiuum, licet aliud significare videatur. I.* 7. quod = *sicut Abraham vnigenitum, quem diligebat, obtulit; sic offerendum deo credat fidelis, quidquid praecipuum cordis inuenerit.* cordi = *scilicet est.* pium = *dilectum. I.* 9. profanis = *profanae gentes sunt passiones animae, et vitia sunt portenta cordis et animae passiones, quae cupiditas, laetitia, et aegritudo. vnde et Virgilius canebat*: Cupiunt, gaudentque, dolentque. *Iso*. 10. exemplum = *sicut ille veros reges perdidit: ita nos exterminare vitia suasit, quibus in quinque sensibus subiugati sumus. Nam Abraham spiritum bellicosum significat: quinque reges quinque sensus corporis: Loth fidem captam a vitiis: quam relaxat spiritus bellicosus.* CCCXVIII *vernaculi fidem significat, quae in nicaeno concilio est constituta a* CCCXVIII. *episcopis. sed* X *ad decalogum;* VIII. *ad octo beatitudines pertinere possunt. qui his omnibus caret, nunquam ad praedictas beatitudines perueniet. Iso*. 11. prolem = *fructum boni operis. Iso*. 12. editam = *prolatam, procreatam. Iso*.

COMMENTARIVS.

5. *Dicare victimae* est *in vicem victimae*. Quam locutionem confirmans Bartius lib. XXIV. Aduersar. cap. V., *elegantium rerum thesaurum* esse Prudentium testatur, et similia dixisse Catullum, Germanicum, Martialem, Claudianum obseruat. Huc faciunt notanda ad hymn. III. Peristeph. v. 113. *Aut facibus data fumificis*.

6. *Litare* alii a *luo* deriuant, alii verius a λιτὴ, λιτὰ, id est, *preces*, *supplicatio*.

7. In Vat. D. contra metrum *quod est dulce cordi*. Ald., Gis., et alii Vulg. *quod dulce cordi est*. A veteribus libris Heinsianis, a Mar., Rat., Weitz., Vatt. C., F., G., L., et aliis plerisque abest verbum substantiuum *est* per epexegesin, vt in versu primo.

8. Scholiastes Persii ad illud *Lusca sacerdos* satyra V. ait: *Solent mulieres deformes, et aliqua corporis parte mancae ad deorum ministeria se conferre*. Contra faciendum exemplo suo docuit Abrahamus.

10. Ald. mendose *suasit*, *et suum*.

12. Mar., Rat., Weitz. cum aliis, Gis. *parente*. Heinsiani omnes, Alex., Vatt. F., G., et plerique alii *placentem*. Fuldens. male *placente*. Heinsius ait, in suis esse *deo placentem* cum Aldo: addit Teolius, editiones omnes, Heinsio anteriores, Aldina excepta, habere *deo parente*.

Digitized by Google

Quam strage multa bellicosus spiritus
Portenta cordis seruientis vicerit.
Victum feroces forte reges ceperant
Loth, immorantem criminosis vrbibus
Sodomae, et Gomorrhae, quas fouebat aduena,
Pollens honore patruelis gloriae.
Abram, sinistris excitatus nunciis,
Audit, propinquum, sorte captum bellica,
Seruire duris barbarorum vinculis:
Armat trecentos, terque senos vernulas,
Pergant vt hostis terga euntis caedere:

GLOSSAE VETERES.

13. strage = *caede*. bellicosus spiritus = *ratio, quae est in anima, pugnam exercens contra vitia. ab harum seruitute quum cor bellicosus spiritus liberauerit, erit consequens vt de matre virtute placens deo proles creetur boni scilicet operis fructus*. I. 14. portenta = *monstra, vel vitia*. *Iso*. 15. ceperant = *merito capitur, qui cum criminosis moratur; immo delegerat immorari; contra quod Moyses ad populum, Discedite, inquit, a tabernaculis hominum impiorum. haud dubium quin dicat abire, ne et ipsi inuoluantur in peccatis eorum*. *Iso*. 16. immorantem = *habitantem*. *Iso*. 17. fouebat = *incolebat, diligebat*. *Iso*. 18. pollens = *crescens, siue fulgens, vel abundans, sicut scriptum est: Recordatus est deus Abraham, et liberauit Loth de subuersione vrbis*. honore = *ob honorem patrui Loth pollebat, sicut scriptum est, etc. vel certe quia apud omnes Abraham propheta dei habebatur*. patruelis = *Abrahae*. *Iso*. 19. sinistris = *contrariis*. *sinister nuncius erat, qui aduersa captiuitatis, nepotemque captum seruire barbaris nunciabat*. excitatus = *conturbatus*. *Iso*. 21. barbarorum = *gentilium*. *Iso*. 22. terque senos = XVIII. *Iso*.

COMMENTARIVS.

At non solum in aldina editione, sed in aliis etiam antiquis inuenio *deo placentem*, vt in basileensi anni 1540., coloniensi 1594., et aliis. Sichardo placet *parente*, quia sequitur *matre virtute*, vt Cicero gloriabatur, se suae nobilitatis *parentem* habere laborem. Virtus mater dicitur, vt *castitas mater* hymno Cathem. XI. v. 14.

14. Ald., Gis., Erfurt., Bong., Ang. cum Vatt. C., G., O., R., BB., et aliis *saevientis*. Put., Oxon., Egm., Widm., Bonon., Alex., Mar., Rat. a pr. m., et alii *servientis*, quo verbo simili ratione saepe vsus est Prudentius. Barthius lib. XLIII. cap. VII. Aduers. in quodam ms. inuenerat *saevientis*, quod optimum putat. sed fatetur, in plerisque codd. esse *seruientis*, et explicat, nisi cor redegerit in seruitutem, et ita portenta eius, siue malignas cogitationes vicerit.

15. In Mar. error est *ceperit*, correctum supra *ceperant*. Simile mendum in Vat. C. *ceparat*.

22. Pignorius De seruis pag. 22. et seqq. de vernae, et vernulae appellatione edisserit. ita vocabant antiqui seruos domi natos. Sed aliquando *vernae* vox latiore notione pro quibuslibet seruis accipiebatur, vt exemplis confirmat Pignorius.

23. Mar. *pergat*, supra *pergant* recte.

Digitized by Google

Quem gaza diues, ac triumphus nobilis
Captis tenebant impeditum copiis.
Quin ipse ferrum stringit, et plenus deo
Reges superbos mole praedarum graues
Pellit fugatos, sauciatos proterit,
Frangit catenas, et rapinam liberat,
Aurum, puellas, paruulos, monilia,
Greges equarum, vasa, vestem, buculas.
Loth ipse ruptis expeditus nexibus
Attrita boiis colla liber erigit.

GLOSSAE VETERES.

24 quem = *euntem bostem diuitis gazae copia impeditum fecerat .Iso* . 25. impeditum = *bostem pro bostibus posuit . singulare pro plurali . vt est illud : Venit musca grauissima*. copiis = *diuitiis . Iso*. 26. stringit = *euaginat* . plenus deo = *quoniam plenus deo erat , ideo aduersas acies facile superabat. Iso* 27. mole = *magnitudine. Iso*. 28 pellit = *bic inuenitur schema quod hypozeuxis appellatur ; videlicet vbi diuersa verba singulis quibusque clausulis proprie iunguntur* . sauciatos = *vulneratos . Iso* . 30. monilia = *ornamenta , pro omni ornatu . Iso* . 31. buculas = *vaccas , greges vaccarum. armenta boum. Iso*. 32. expeditus = *liberatus, velox, vel solutus . Iso*. 33.boiis = *boia est apta catena colli* . BACCAS *nominat vincula ob rotunditatem ; sed et teretes gemmae* BACAE *dicuntur ; vt illud* : Oneretque bacis colla rubri litoris . *nam et oleae fructus , siue lauri bacas vocamus* . BAGA *ferrum dicitur ,quo captiua saepe mancipia strictis collis, et manibus aguntur. Iso*. bacis = *catenis . Vat.T.*

COMMENTARIVS.

24. *Sichardus* perperam *triumphator* pro *triumphus*. Triumphus nobilis dicitur, vt oda I. Horatii : *Palmaque nobilis* .

25. Scripti Heinsiani , Alex. , Vat. F. , Ald.,Bonon., Egm., et alii *captis tenebant*. Weitzius , Gis. , Mar., Rat. , Vatt. C., F., et alii *captis tenebat* . Viennensis *captum tenebat* .

26. Vienn. *tunc ipse*. alii *quin ipse*. Erfurt. a pr. m. *strinxit* pro *stringit* .

31. Elmenhorstius in Arnobium pag.16. *buculam* pro boue, iuuenca , bacca ex glossis veteribus, Virgilio , Aldhelmo dici comprobat. Ald. , et Ang. *vestes* , alii *vestem*.

32. Mar. , et Bonon. cum Heinsianis , praeter Puteanum *expeditus vinculis*, quos sequi noluit Heinsius. Rat. *expeditur vinculis* . Plerique *expeditus nexibus* .

33. Weitzius amplexus est coniecturam Gruteri *artita*, quasi ab *arto*,seu *arcto*. Antiqui dicebant quidem *artita* pro *artata*,seu *arctata*, *impetrita* pro *impetrata*, *dolita* pro *dolata* . Aliqui sumunt etiam *artitus* pro *bonis artibus instructus* . Sed hoc loco *attrita* ab *attero* verum est , et a pluribus similiter vsurpatum . Alcimus lib.1. *Oppressos cophinis humeros , attritaque colla* , vt Virgil., Ouid., aliosque praeteream . Egm. scribit *adtrita* . Idem dicendum hymno I. Peristeph. v. 72. *Et chalybs attrita colla grauibus ambit circulis* . De bacis magna etiam est dissensio . Ita scribunt Ang. , Alex. , Vatt. F., G , L., Egm. , Pal. , apud Weitzium Aldus , (nam is mihi *baccis*) Put. , Teol. , et vetustiores Heinsiani . In Aldo , Vatt. D. , EF. *baccis* , quod perinde est , quamuis orthographia *bacis* magis probetur . In Rottendorpio priore est glos-

Abram triumphi dissipator hostici
Redit, recepta prole fratris inclytus,
Ne quam fidelis sanguinis prosapiam
Vis pessimorum possideret principum.
Adhuc recentem caede de tanta virum

GLOSSAE VETERES.

34. hostici = *hostilis*. 36. quam = *aliquam*. sanguinis = *cognationis*. prosapiam = *posteritatem*. *progeniem*, *indignum quippe erat, vt progeniem fidelis sanguinis pessimi possiderent principes*. *Iso*. 37. vis = *potestas*. *Iso*.

COMMENTARIVS.

sa: *Bacae proprie dicuntur fructus lauri, siue racemi hederarum, sed hic pro nodis catenarum ponuntur. Baccae vero per duo cc ministrae Bacchi sunt*. Gifanius Ind. Lucret. verbo *vestis* ex veteribus libris legendum ait *bacis*, aut, quod perinde est, *bagis*. Et *bagis* quidem habet Vat. O. cum Erfurt. Fabricius vero vel *baiis*, vel *boiis*. Sed vocem *baia* praefert ex cod. ms. Borneri, et *baias* interpretatur folia palmarum ex S. Hieronymo, aut ramos palmarum ex veteri interprete apud Ioannem Euangelistam, e quorum surculis suspicatur facta fuisse vincula, quibus colla captiuorum includerentur. Sich., Vienn. *bogis*. Mar. *boiis*, vel *bois*. Rat. *boiis*. Vat R. *bois*. Thuan. *boigis*. Weitzius, et Giselinus *boiis*. Giselinus aduertit, Iacobum Meyerum in primo hymno Peristeph., ab eo perpurgato, voculam hanc, Plauto in Asinaria non incognitam, Prudentio restituisse: et recte quidem Giselinus reiicit lectionem *baccis*, si intelligatur, colla attrita baccis fuisse, quia monilia baccata, seu gemmata gestabant, antequam caperentur; quae quidem est interpretatio Nebrissae. Latinius etiam in Bibl. select. pro *baccis* in Torn. posuit *boiis*. In glossario Du Cangii *boia* est compes, aut torques vinctorum; ex quo coniicitur, carnifices *boias* ab italis vocari, quamuis alii dissentiant: pro eodem vero sumitur *boga*, *bogia*, *baga*, *bodia*. S. Hieronymus lib. v. in Hierem. cap. xxvi. ad vers. *Fac tibi vincula, et catenas* ait, vincula, et catenas illas, seu furcas ligneas, quae collo imponendae erant, sermone vulgari *boias* dici. Et obseruandum, Hieremiam quoque loqui de captiuis. Mariettus sine dubio corrigendum ait *bogis*, quod adhuc apud Insubres remaneat vocabulum *boghe* de iugo boum, quo eorum colla atteruntur. Isidorus lib. v. cap. xxvii. *Boia*, inquit, *torques damnatorum, quasi iugum boum*: (al. *in boue*) *ex genere vinculorum est*. Agit eo cap. de poenis in lege constitutis. Aliqui scribunt *boya* in S. Isidoro. Festus docet, boias fuisse tam ligneas, quam ferreas, et vinculorum genus esse. Existimo, rem eandem diuersis nominibus fuisse vocatam, vt assolet, et de *bacis* innuit Hieronymus. Itaque siue *boiis*, siue *bacis*, siue alio quouis modo scribas, intellige catenas collo impositas, tum hoc loco, tum hymno I. Peristeph. v. 46. *Carcer illigata duris colla boiis impedit*. Mariettus ex hoc versu suspicabatur, legendum *Astricta boiis colla liber erigit*, scilicet colla antea boiis astricta, impedita, et illigata. Nihil mutandum, nam concinnius est *attrita*, vt eodem hymno I. Peristeph. v. 71. *Et chalybs attrita colla grauibus ambit circulis*. Notandum etiam, versum, quem Iso allegat, *Oneretque baccis colla rubri litoris* esse Boethii lib. III. De consolatione metro III., vbi legitur *baccis* in editione, qua vtor, et sermo est de gemmis.

34. Ald. *Abraham*. alii *Abram*.

36. Mar. a pr. m., Vatt. C., F., L. cum Ald. *nequa*, quod approbauit Gifanius ex vet. lib. Idem extat in Oxon. Sed Alex.,

Digitized by Google

Donat sacerdos ferculis caelestibus.
Dei sacerdos, rex et idem praepotens,
Origo cuius fonte inenarrabili
Secreta nullum prodit auctorem sui.
Melchisedech, qua stirpe, queis maioribus
Ignotus, vni cognitus tantum deo.
Mox et triformis angelorum trinitas
Senis reuisit hospitis mapalia.
Et iam vieta Sara in aluo fertilis

GOSSAE VETERES.

39. ferculis = *cibis . metaphora . escis, vel mensis . Iso .* 40. sacerdos = *Melchisedech .* praepotens = *valde potens . Iso .* 42. secreta = *scriptura . vt Apostolus ait* : *Sine patre, sine matre, sine genealogia. neque enim initium dierum, neque finem vitae habens; nihil enim eorum scriptura refert . assimilatus autem filio dei, manet sacerdos in perpetuum, et figuram dei tenuit, qui sine initio, vel principio fuit . Iso .* 43. Melchisedech = *interpretatur rex iustitiae . nam graece melchos rex, salech iustitia, et iure, quia ipse significat Christum, qui est rex iustitiae.* queis maioribus = *quibus antecessoribus natus, id est, patribus. Iso .* 45. triformis = *triplex. Iso .* 46. magalia = *mapalia, et magalia idem sunt, id est, casae pastorum, quae et tugurium. Iso.* 47. quietam = *a partubus, id est, sterilis.* VIETA *dicitur curua; vnde et vimina a curuando.* Sara = *nam Sarai ante vocabatur, quae interpretatur princeps mea, id est, gentis iudaeorum, postea mutato nomine Sara dicta est, id est, princeps, absolute, subauditur, omnium gentium . Iso .* quietam = *scilicet a partubus exsanguis . desierant enim ei et muliebria . Vat. T.*

COMMENTARIVS.

Bonon., *Vat.G.*, et alii, necnon Heinsiani, Weitz., *Gis. nequam* . Weitzius *prosapiem* scripsit . Non placet .

39. Vocantur panis, et vinum *fercula caelestia*, quia ea obtulit Melchisedech, et sacramentum eucharistiae eis significabatur, vt intelliges ex glossis seqq.

41. Hic, et sequens versus desunt in Put.

43. Vienn. *Melchisech*. Metrum exigit *Melchisedech* .

44. Bonon. contra carminis leges *vni tantum deo cognitus* .

45. Peccat idem Bonon. contra metrum, et sensum *mox et informis* pro *mox et triformis* . De hoc angelorum hospitio vide Dittochaeum tit. IV.

46. Mar., Rat, omnes Heinsiani, Weitz. *magalia*, Alex., Gis., et alii *mapalia* cum Ald., et Bonon. Alii scribunt *mappalia*, vt Bong., et Vat. C. Sed *a* primum breue est apud Virg., et alios . Vide Sauaronem de *mapaliis*, afrorum casis, ad Sidonium pag. 120., vel ex correctione 111.

47. Ald., Gis. in contextu, Vat. F., et alii *Et iam vieta Sara in aluo fertilis Munus iuuentae mater exsanguis stupet* . Videlicet, Et Sara mater exsanguis stupet in aluo iam vieta munus fertilis iuuentae . Heinsius ex suis scribendum ait *Et iam vietam Sara in aluum fertilis — Munus iuuentae mater exsanguis stupet*, quod explicat, Saram esse fertilem in aluum iam vietam, vt praefat. Apotheos. v. 47. ex quibusdam mss. *fertilis in herbam*. Ego quidem ingens discrimen esse puto inter has duas locutiones *fertilis in herbam*, et

Digitized by Google

Munus iuuentae mater exsanguis stupet,
Herede gaudens, et cachinni poenitens.
Haec ad figuram praenotata est linea,
Quam nostra recto vita resculpat pede:
Vigilandum in armis pectorum fidelium,
Omnemque nostri portionem corporis,
Quae capta foedae seruiat libidini,

GLOSSAE VETERES.

48. exsanguis = *sicut scriptum est : Desierant Sarae fieri muliebria. Iso*. 49. cachinni = *de risu patris, non matris dictus est Isaac. quoniam iste venerat ex dubitatione, propterquod et mulier reprehenditur; ille vero de gaudio. Iso*. 50. linea = *vmbra. figura forma. vt pictorum est, futuras imagines quibusdam prius lineis adumbrare : ita omnia in figura contingebant illis. scripta autem sunt propter nos; quae vtique rectis gressibus adimplenda sunt. Iso*. 51. quam = *lineam*. resculpat = *renouet*. pede = *tramite. sensu. Iso*. 52. in armis = *armis scilicet lucis induti portionem nostri corporis, quae per Loth, qui interpretatur declinans accipitur, a foedae libidinis seruitute cohibeamus. adunatis introrsum viribus. vt illud : Quodcumque inuenerit manus tua, constanter operare. quia neque opus, neque ratio, nec sapientia erunt apud inferos. quo tu properas*. arma = *arma pectorum virtutes sunt. Iso*. 54. capta = *apprehensa*. seruiat = *pro seruiebat. Iso*.

COMMENTARIVS.

fertilis in aluum vietam, quarum primam non respuo, alteram non probo. In membranis magna est varietas. Vienn. *Et iam quieta Sara in aluum fertile – Munus venire mater exsanguis stupet*. Mar. *Et iam quietam Sara in aluum fertilis – Munus venire*. Rat. *Et iam quietam Sara in aluum fertile – Munus venire*, quod Weitzius expressit. Alex. *Et iam vieta Sara in aluum fertilis – Munus iuuentae*. Bonon. *Et iam vietam Sara in aluum fertilis* : sed mendose postea *maius iuuentae*. vti etiam perperam Fuld. *Et iam fetam*. Palat., et Oxon. faciunt cum Alex. In Thuan. est *quietam*, cetera, vt in Alexandrino. Fabricius Aldo assentitur. In margine quarumdam editionum *Et iam quietam Sarae in aluum fertile – Munus venire*. Iso *quietam*, et *vietam* videtur legisse. Munus iuuentae pro facultate pariendi ponitur, vt a Paulino in carm. de S. Ioann. Baptista : *Et venit effoeto munus iuuenile sub aeuo*. Multi scribunt *Sarra*.

50. Nebrissa *lineam* interpretatur semitam angustam, quam vita nostra debet recto pede resculpere, hoc est, asserendo dilatare. Confer Isonis glossam. *Sculpere* artis statuariae proprium verbum est. *Resculpo* iterum sculpo, seu fingo, et renouo. Eo verbo vsi sunt Tertullianus, Augustinus, Ruffinus. Vide Rigaltium ad cap. v. Tertull. de ieiuniis : *Nam et primus populus primi hominis resculpserat crimen*.

51. Fabr. *rescalpit* pro *resculpat*.

52. S. Prosper prope fin. epigrammat. *Nunquam bella bonis, nunquam certamina desunt, – Et quocum certet, mens pia semper habet*.

53. Egm., Widm., Pal., Mar., Rat. *pectoris*. Alii cum editis *corporis*. In Viennens. *Omnemque docet nostri portionem corporis*. Deest verbum *docet* in aliis, neque stare potest cum metro.

54. Ald., et Weitz. *foede* aduerbium. Alii editi *foedae* libidini. E mss. alii habent diphthongum in vltima, alii non habent. Sed in multis omnino desunt diphthongi.

Domi

Domi coactis liberandam viribus.
Nos esse large vernularum diuites,
Siquid trecenti, bis nouenis additis,
Possint, figura nouerimus mystica.
Mox ipse Christus, qui sacerdos verus est,
Parente inenarrabili, atque vno satus,
Cibum beatis offerens victoribus,
Paruam pudici cordis intrabit casam,

GLOSSAE VETERES.

55. domi = *in te* . *domus nostra est mens nostra*. coactis = *collectis* . *congregatis*. *Iso*. 56. nos = *scilicet docet* . large = *abundanter* . *Abunde domesticorum diuites sumus, si* CCCXVIII. *fidem patrum inconcussam tenuerimus* . vernularum = *bonarum virtutum* . *virtutibus* . *I*. 57. trecenti = *isti trecenti mysterium significant, scilicet, crucis* . *Tau enim, qui figuram sanctae crucis, trecentos significat* . *Si vis scire de decem, et octo, lege arithmeticae minorem numerum intra nouem computabis* . *significat in templo Constantini* CCCXVIII. *episcopos defendisse ecclesiam dei contra haeresim arianorum* . I. 58. figura = *in figura* . *Iso*. 59. mox ipse = *per fidem igitur perturbationibus superatis, sensibusque corporis libertate donatis, nihilque de nobis vindicante peccato; tum demum Christus, qui sacerdos verus seipsum obtulit immaculatum deo, victoribus dignanter occurrens, panem corporis, vinumque sui sanguinis offert* . *I*. 60. parente = *vt ait Propheta: Generationem eius quis enarrauit? Iso*. 61. cibum = *aeternam refectionem* . *Iso*. 62. pudici = *cordis etiam pudici humilem mentem hospita Trinitas intrare dignabitur iuxta illud: Ego, et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus*. casam = *mansuetudinem* . *iustitiam scrutans vniuscuiusque cordis* . *I*.

COMMENTARIVS.

56. *Hunc locum* fuse explicuimus cap. XX. Proleg. Eis, qui in 318. vernaculis Abraham Patres nicaenos interpretantur, annumerandus est S. Marcus monachus seculo IV. opusc. X. num. VIII. tom. VIII. Bibliothecae Gallandianae. Barthius obseruat, mendum esse in suo vet. libro *non esse* pro *nos esse*.

57. Viennens. mendose *trecentis*. In nonnullis Vulg. *bis nouenis additis* non bene. In glossa post verba *figuram sanctae crucis* supple *habet*, vel quid aliud simile.

58. Barthius coniicit *prosint* pro *possint*. Sed optime *possint*, aut siquid velis mutare, *possunt*, vt Virgilius lib. IX. Aeneid. *Siquid mea carmina possunt*.

59. In Vat. C. traiectio praepostera *Mox ipse Christus, qui verus est sacerdos*. Has non dicimus varietates lectionum, sed excriptorum errata.

60. Plerique, vt Ald., Erfurt., Widm., Bong., Gifanius Ind. Lucret. *de hiatu* pag. mihi 437., Putean., Sich., Mar., Rat., Viennens., Vatt. D., F., L., O., BB. *Parente natus alto, et ineffabili*. Magis placet Alex. *Parente inenarrabili, atque vno satus* cum Gis., et Pal. a pr. m. Vat. G.: Fuld. *Parente inenarrabili, atque alto satus*. Fabricius *Parente natus alto, et inenarrabili*. Prima lectio proba est, vt putat Heinsius, et quartus pes tribrachys, exclusa elisione. Giselinus ex hac diuersitate duas editiones operum Prudentii arguit.

62. Ang. non bene *pudici pectoris*.

Monstrans honorem Trinitatis hospitae.
Animam deinde spiritus complexibus
Pie maritam, prolis expertem diu,
Faciet perenni fertilem de semine.
Tunc sera dotem possidens puerpera,
Herede digno patris implebit domum,

GLOSSAE VETERES.

63. hospitae = *si nos bellum contra vitia gesserimus, tunc intrabit Trinitas habitaculis nostris, et foecundabit ea filiis virtutum. hospita apud veteres femenini generis; apud nos communis generis. I.* 64. animam = *quam Sara significat.* spiritus = *per spiritum intelligere vult Abraham: per animam Saram. I.* 65. maritam = *syncopa, id est, coniunctam. quasi maritatam, a verbo, quod est, marito, as.* prolis = *virtutum spiritualium.* expertem = *ignotam. I.* 66. fertilem = *fructiferam cum bonis operibus.* semine = *si semen est verbum dei, consequenter et filii opera sunt, quorum vtique mercede in fine dominabimur; non feminam, id est, non molle quid, ac resolutum, sed puerum, id est, forte, ac solidum parientes, vt illud: Quum autem pepererit puerum etc. I.* 67. dotem = *scilicet virtutum. vitam beatam; vel iustam vitam. hos sinit intrare, quos dignos probat.* puerpera = *puerum pariens. Iso.* 68. herede digno = *secundum illud: Filii tui, sicut nouella oliuarum. et alibi: Dirige filios eorum, ac paulo post: Et opera manuum nostrarum dirige super nos* patris = *ostenditur per diuinitatem, et humanitatem; quae quum sint duo, non tamen duo, sed vnus est Christus. Iso.*

COMMENTARIVS.

64. Ald., Gis. in contextu 1. ed. *connexibus*: alii melius *complexibus*.

65. Aldus *piae* minus bene pro *pie*. In nonnullis Vulg. *expertam*: corrige *expertem*. Cauchius ex codice scripto malebat *pie maritans*.

67. Ald., Nebr., et alii Vulg. *Sarra*. Plerique editi, et mss. *sera*. vt ante v. 2. *Abraham serus pater* dicitur. In Vat. C. *sera* a pr. m., *Sarra* supra.

68. Palat. *impleuit*: melius *implebit*.

ΨΥΧΟΜΑΧΙΑ.

CHRISTE, graues hominum semper miserate labores,
Qui patria virtute cluis, propriaque, sed vna,
(Vnum namque deum colimus de nomine trino:

GLOSSAE VETERES.

Versu 1. graues = *magnos*. miserate = *participium a verbo miseror, aris, quod regit accusatiuum. hinc etiam miserans ait: Venite ad me omnes, qui laboratis. Iso.* 2. patria = *paterna. paterna virtus Christus est substantiua, non accidens; neque secunda qualitas Patris, sed Filius eius est; quia non a se, sed ab eo ipso genuit se.* cluis = *crescis, polles.* vna = *scilicet substantia. I.* 3. nomine trino = *Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. I.*

COMMENTARIVS.

v. 1. In Rat. hic est titulus *Incipit Psychomachiae liber Aurelii Prudentii Clementis, de pugna virtutum, atque vitiorum.* In Mar. *Inuocatio.* In veteribus aliis codd. desunt interdum tituli. Saepius autem inscriptio libri reperitur in praefationis limine, quam in eiusdem praefationis fine. Primus iste versus ex imitatione Virgilii conformatus est lib. VI. Aeneid. v. 56. *Phoebe, graues Troiae semper miserate labores.*

3. In not. ad praef. Apoth. v. 31. dixi, *de* Prudentio, aliisque latinis scriptoribus saepe esse superfluum; adeoque idem est *de nomine trino*, ac *nomine trino*. Heinsius legit *de nomine vtroque* cum suis, Egm., Bonon., et Pal.: quia, inquit, de deo Patre, et Filio tantum agit. Barthius lib. L. aduers. cap. XI. reperit eandem lectionem in cod. membr. vetusto. Sed coniicit, legendum *te nomine trino*, vel potius *te numine trino*. *Vnum*, ait, *deum nomine tantum trinum dicere ego non satis pium existimo, neque consonum iis, quae eo tempore Augustinus, Hilarius, Athanasius, Cyrillus, Hieronymus, et alii infiniti de eodem mysterio scripserunt, quorum sane nullus ita loquatur ..... Siquis autem scriptor circumspectus in mysteriis fidei, is sane, etiamsi poeta, quod genus licentia maiore vti dicitur, est Prudentius noster, eo etiam nomine omnium commendatione dignissimus.* Verum illud Barthius errat, quod putet, alios SS. Patres, Prudentii aequales, deum *nomine trino* nunquam dixisse. quod enim addit, non esse satis pium dicere, deum esse nomine *tantum* trino, non repugno: sed aduerbium *tantum* de suo ille adiunxit, quod in Prudentio non legitur. S. Gregorius Nazianzenus in tractatu De fide post initium *Tria*, ait, *nomina, et tres personas vnius esse essentiae, vnius maiestatis, atque potentiae credimus*. S. Paulinus Natali IX. *Sic animas steriles in nomine gratia trino* = *Innouat*. et ibid. iterum: *Passus enim est vnum trino sub nomine regem*. Et epistola VII. ad Seuerum: *Ecce velut trino colit vnam nomine mentem*, = *Sic trinum sancta mole sacrauit opus*. In versibus, qui Claudiani nomine circumferuntur, sed, vt alibi monui, adiudicandi sunt Merobaudi Scholastico Hispano: *Tu solus Patrisque comes, et Spiritus insons*, = *Et toties vnus, triplicique in nomine simplex*. Sequiori etiam tempore similis locutio erat in vsu. Drepanius Florus, poeta supra suum seculum, in carmine de cereo paschali: *Vnum quae trino celebrant sub nomine numen*, vbi imitatus videtur Prudentium. Instrumentum concessionis Ordonii III. anno 955. tom. XXXIV. Hispaniae sacrae pag. 459. ita incipit: *In nomine triplo, simplo, diuino, ego Ordonius nutu dei rex etc.* Alia,

Digitized by Google

Non tamen et solum, quia tu deus ex Patre, Christe)
Dissere, rex noster, quo milite pellere culpas
Mens armata queat nostri de pectoris antro.
Exoritur quoties turbatis sensibus intus
Seditio, atque animam morborum rixa fatigat,
Quod tunc praesidium pro libertate tuenda,
Quaeue acies furiis inter praecordia mixtis
Obsistat meliore manu; nec enim, bone ductor,

GLOSSAE VETERES.

4. non tamen = *sic in deo credamus vnitatem, vt solitudinem non admittamus. Vnus est enim, non solitarius. I.* 5. dissere = *ostende, vel dic.* milite = *exercitu fugare vitia. I.* 6. armata = *arma, inquit Apostolus, militiae nostrae non carnalia, sed potentia dei.* queat = *possit.* antro = *cogitatione. Iso.* 7. exoritur = *excrescit, vel euenit.* turbatis = *congregatis. Iso.* 8. seditio = *discordia. Caro concupiscit aduersus spiritum, et retro.* animam = *cogitationem.* morborum = *vitiorum.* rixa = *contentio.* fatigat = *tribulat. I.* 9. praesidium = *auxilium.* pro libertate = *quae est ad protegendum. Absit, vt in se Christus credentes vitiis exposuerit, viribusque reddiderit destitutos, etiamsi maximis virtutibus nequaquam praediti sint, quum dicat: Noli timere, pusillus grex; benedicatque pusillis cum maioribus, state, et nolite iterum iugo seruitutis contineri. alioquin qui facit peccatum, seruus est peccati.* pro libertate = *bona facere. I.* 10. acies = *scilicet obsistit.* furiis = *vitiis, vel suggestionibus.* praecordia = *interiora. integrum mentis ingenium. I.* 11. obsistat = *contra stet.* meliore = *caelesti multitudine, vel virtute.* nec enim = *quia.* ductor = *auctor, vel dux. I.*

COMMENTARIVS.

quae huc adduci possent, attuli supra Cathem. hymn. III. v. 20., et praefat. Apotheos. v. 1., vbi similes loquendi formulas contra Hincmarum defendi. Porro habent *de nomine trino* codd. Vatt. C., D., F., G., L., R., O., BB. In cod. Vat. H. *vtroque* a pr. m., supra *trino*. In Alex. *vtroque*. Viennens., Mariet., Rat., Ald., Gis., Weitz., et veteres editi *trino*, quod Chamillardus praetulit. Cellarius, Hensii auctoritate permotus, *vtroque* edidit, quod tenuit etiam Teolius. Confer Petrum Constantium in Vindiciis veterum codicum confirmatis, qui Gottescalcum contra Hincmarum tuetur, et Lamium De recta nicaenorum Patrum fide cap. XXXIII. num. X., qui in missali edito a Card. Thomasio *trina veritas* in interrogationibus ad baptizatos dici obseruat, Berniniumque refellit, quod Histor. seculi VIII. cap. VII. asseruerit, Gottescalcum defendisse hanc locutionem *triplex deitas*: nam Lamius *trina deitas* dici posse ait, *triplex deitas* negat.

4. Cap. LXIV. Isaiae v. 24. *Ego sum dominus, faciens omnia, extendens caelos solus, stabiliens terram, et nullus mecum.* A Prudentio dicitur vnus deus, non tamen solus. recte, quia Isaias eo loco, populum ab idolorum cultu reuocare contendens, naturae diuinae vnitatem astruit, quod fatetur poeta noster, simul plures personas asserens.

8. Rat., Erfurt., Bong. *animum*.

10. Vitia non immerito dicuntur *furiae* Lactantius lib. VI. cap. XXI. *Tres sunt igitur affectus, qui homines in omnia facinora praecipites agunt, ira, cupiditas, libido. Propterea poetae tres furias esse dixerunt, quae mentes hominum exagitent, ira vltionem desiderat, cupiditas opes, libido vo-*

Digitized by Google

Magnarum virtutum inopes, neruisque carentes
Christicolas vitiis populantibus exposuisti.
Ipse salutiferas obsesso in corpore turmas
Depugnare iubes: ipse excellentibus armas
Artibus ingenium, quibus ad ludibria cordis
Oppugnanda potens tibi dimicet, et tibi vincat.
Vincendi praesens ratio est, si cominus ipsas
Virtutum facies, et colluctantia contra
Viribus infestis liceat portenta notare.
Prima petit campum dubia sub sorte duelli

GLOSSAE VETERES.

12. neruis = *virtutibus. viribus*. *I.* 13. christicolas = *christianos, qui Christum colunt.* populantibus = *vastantibus*. exposuisti = *contra posuisti. non deposuisti*. *I.* 14. ipse = *Induite, inquit,, armaturam dei*. salutiferas = *signatas*. obsesso = *circumsepta anima*. turmas = *virtutes*. *I.* 15. depugnare = *contra vitia praecipis pugnare*. excellentibus armas artibus = *excellentibus adiuuas virtutibus*. *I.* 16. ingenium = *ingenium potens, Christo potius vincat. Vnde et Psalmista: Non nobis, Domine, sed nomini tuo da gloriam. itemque: In deo faciemus virtutes*. ludibria = *ad ludos. immunditiem*. *I.* 17. potens = *habens caeleste adiutorium*. tibi = *ad tuum honorem*. et tibi = *ad tuam laudem*. vincat = *tunc caro laetatur, quum vitia vincit*. *I.* 18. praesens = *omni tempore parata ad proelium*. cominus = *contra, sine intermissione. prope. in sequenti siquidem opere contra inuicem posita sunt, et repugnantia vitia, et expugnantes virtutes. vnde coniicitur, velut pictis historiis omne carmen ab auctore fuisse distinctum*. *I.* 19. colluctantia = *obstantia, repugnantia*. *I.* 20. viribus = *suggestionibus*. portenta = *iure vitia portenta nuncupantur, non enim secundum naturam sunt, sed naturae contraria*. notare = *componere. scribere*. *I.* 21. prima = *rectissime a fide coepit,*

COMMENTARIVS.

luptates. Nunc septem vitia principalia, siue capitalia numerantur; olim octo recenseri consueuerunt; de quo vide Theodulphum Aurelianensem Capitul. ad presbyteros cap. XXXI,

13. Erfurt. *spoliantibus*. ceteri *populantibus*. Hac ratione Simonidis error euertitur, qui deum nobis inuidisse iactabat, quod tot vitiis obnoxios esse permiserit. Nam simul *salutiferas obsesso in corpore turmas depugnare iubet*.

15 Egm., Pal., et Barthii codex *armis* perperam pro *armas*. Barthius, quem nunc saepe aduocabo, de hoc suo codice, et correctionibus loquitur lib. L. Aduers. cap. XI.; item cap. IX. lib. LI., cap. XII. lib. LIV., et cap. XVIII. eiusdem libri. Erant autem Barthii membranae *peruetere*s, *picturisque antiquitatem referentibus exornatae*.

19. Erfurt. male *acies* pro *facies*.

20. Vat. G. *infectis*. recte emendatum *infestis*. Post hunc versum titulus in plurimis codicibus ponitur; quamquam Prudentius nullos posuisse videatur. In Mar., et Rat. *Fides*. In Viennen. *De bello fidei, et culturae deorum*. Aldus *Fidei, et idololatriae pugna*: ipse scribit *idolatriae*. Chamillardus *Fides, et idololatria*. Weitzius, et Giselinus Aldo adhaerent.

21. Poeta virtutes, et vitia graphice describit. Multa ad hunc libellum illustrandum peti possent ex characteribus Theo-

Digitized by Google

Pugnatura Fides, agresti turbida cultu,
Nuda humeros, intonsa comas, exerta lacertos.
Namque repentinus laudis calor ad noua feruens
Proelia, nec telis meminit, nec tegmine cingi:

GLOSSAE VETERES.

quae, teste Apostolo, et initium bonorum, et virtutum est fundamentum, alioquin quidquid non est ex fide, peccatum est. petit = *intrauit.* campum = *campus est mundus, in cuius fines praedicatorum sonus exiuit; nec apud eos, sed apud incredulos sors dubia videbatur.* duelli = *belli. duellum, quasi duorum hominum bellum. I.* 22. agresti = *non enim ad praedicandum philosophos, sed piscatores elegit.* turbida = *irata, deformis, non secundum carnem militans.* cultu = *habitu. I.* 23. nuda = *prompta ad bona opera.* humeros = *nudos habens humeros.* intonsa = *inculta; quae non colebatur, vt virtus.* exerta = *nudata ad proelium. In carne, inquit, ambulantes, non secundum carnem militantes.* lacertos. *brachia. I.* 24. repentinus = *et factus est repente de caelo sonus. Iso.* 25. nec telis meminit = *non enim in sapientia verbi syllogismos Aristotelis, siue contorta Chrysippi sancti praedicatores iaculati sunt. I.*

COMMENTARIVS.

phrasti cum commentariis Casauboni, quos ex mss. Vaticanis nuper auxit cl. Ioann. Christophorus Amadutius, et paulo ante in sermonem hispanum cl. Ignatius Lopez de Ayala conuerterat. Alia etiam philosophus Seneca posset suppeditare. Etenim de virtutibus, et vitiis philosophi ethnici vere, et argute aliquando disseruerunt. Sed ex sacris potissimum literis, et ecclesiae doctoribus doctrinam suam hausit Prudentius: quos ego fontes dum attingo, philosophos gentiles ita laudo, ita verum interdum inuenientes mirari soleo, vt homines vtroque oculo captos, qui labore, et industria id demum assequuntur, vt certa quadam via recte incedant, quin offendant. Prima inducitur fides *dubia sub sorte duelli*: vbi non credo, poetam solum respexisse ad naturam belli, in qua fortuna plerumque dominari solet, vt Nebrissa, Weitzius, et Chamillardus explicant: sed potius ad liberam hominum voluntatem, vt Iso innuit. Sichardus ait, adeo alacrem fidem describi, vt ex primo eius aspectu facile tibi victoriam pollicearis. Alcimus Auitus De laude virginitatis v. 365. *At tu, virgo dei, sanctis quam moribus ornant — Hinc pudor, inde fides, internis fortior armis — Bella geris ... Hae virtutis opes, haec sunt solatia belli ... Quae prudenti olim cecinit Prudentius ore.* Vbi Psychomachiae argumentum repraesentat.

22. Fuld. non inepte *vultu* pro *cultu*. Poeticam hanc fidei descriptionem Iso satis feliciter interpretatur. Addam interpretationem Ruperti Tuitiensis, qui lib. VI. de oper. Sp. S. cap. XVI. ait. *Fuerunt tamen quamplurimi, qui non eiusmodi stolis* (bonorum operum) *adornati cucurrerunt ad confessionem sancti nominis, et adhuc recenti baptismo nitentes, nullis operum praeculti ornatibus, induerunt gloriam martyrii. De talium fide quidam ita cecinit: Prima petit campum etc.*, vbi versu 24. contra metrum legitur *calor laudis*.

23. Exerimus lacertos, seu nudamus brachia, quum operi alicui, seu labori maxime expediti, et intenti esse volumus. Notat Giselinus, fidem alacritate, et constantia communiri, idololatriam phaleris ornari: apposite.

24. Viennens. *iamque*, alii *namque*. Put. *labor*. ceteri melius *calor*. sed Vat. F. perperam voces traiecit *calor laudis* pro *laudis calor*. Vide v. 22.

Digitized by Google

Pectore sed fidens valido, membrisque retectis
Prouocat insani frangenda pericula belli.
Ecce lacessentem collatis viribus audet
Prima ferire Fidem veterum Cultura deorum.
Illa hostile caput, phalerataque tempora vittis
Altior insurgens labefactat, et ora, cruore
De pecudum satiata, solo applicat, et pede calcat
Elisos in morte oculos: animamque malignam
Fracta intercepti commercia gutturis arctant,
Difficilemque obitum suspiria longa fatigant.
Exultat victrix legio: quam mille coactam
Martyribus regina Fides animarat in hostem.
Tunc fortes socios parta pro laude coronat

GLOSSAE VETERES.

26. valido = *huius omnino validum pectus erat, qui dicebat: An experimentum quaeritis eius, qui in me loquitur, Christi?* membris = *membra etiam retexerat: nihil, inquit, intulimus in hunc mundum.* retectis = *nudatis. I.* 27. frangenda = *ne idololatria. atque cultura deorum vlterius coleretur.* belli = *secli.I.* 28. lacessentem = *prouocantem.fidem prima ferit idololatria, quum fidei praedicatores insequitur.* collatis = *collectis. I.* 30. illa = *fides.* hostile = *hostile caput labefactat, quum reges, siue philosophi ad cultum curuantur religionis.* caput = *idololatriae.* phalerata = *ornata.I.* 31. ora = *aspicientes vana pro nihilo computantur. nam et moriuntur, quum meditantur, vt videant. I.* 33. elisos = *confractos. I.* 34. commercia = *mutuata vicissitudines flatuum. taeniae.* arctant = *constringunt. I.* 36. legio = *scilicet fidei.* coactam *collectam. Iso.* 37. animarat = *instigabat, animum dederat. I.* 38. socios = *virtutes.* parta = *syncopa, parta, acquisita, praeparata; et venit a verbo parior. I.*

COMMENTARIVS.

27. *Pericula frangenda* ait, vt hymno I. Cath. v. 43. *rupto tenebrarum situ.* Sic etiam dicitur *frangere audaciam, consilia, sententiam, morbum.* Post hunc versum in Mar., et Rat titulus est *Cultura deorum.*

30. Tam in Mar., quam in Rat exaratum est *tympora* pro *tempora.*

31. Imitatio Maronis, qui non semel lib. XI., et XII. *Altior insurgens.*

32. In quibusdam Vulg. *e pecudum.* Superfluum saepe est *de*, vt monui vers. 3.

33. Weitzius, Gis., Mar., Vat. R. *in mortem.* Plerique alii nostri, et Heinsiani cum Aldo *in morte*; et Heinsius id confirmat, quia poetae aiunt; *Oculi in morte natantes.* Ipse ediderat *in mortem.*

34. Perperam in editione Weitziana notatum ad oram *arctans* pro *arctant.*

37. Viennens. *armarat.* Fuld. *armabat.* Alii melius *animarat.* In ms. optimae notae, collato a Michaele Piccarto apud Weitzium, est *armarat.*

38. Pro *tunc* habent *nunc* Vienn., Mar., Rat., Bong., Torn., Gall., et alii. Carolus Paschalis De coronis pag. 115. lib. II. cap. XV. multa affert, quibus suadeat, flores a poetis interdum poni pro coronis, quod e floribus confici soleant.

Digitized by Google

Floribus , ardentique iubet vestirier ostro.
Exin gramineo in campo concurrere prompta
Virgo Pudicitia speciosis fulget in armis:
Quam patrias succincta faces sodomita Libido
Aggreditur , piceamque ardenti sulphure pinum
Ingerit in faciem, pudibundaque lumina flammis
Appetit , et tetro tentat suffundere fumo .
Sed dextram furiae flagrantis , et ignea dirae
Tela lupae saxo ferit imperterrita virgo ,

GLOSSAE VETERES.

39.floribus = *flores sunt immarcessibilis viror aeternae mercedis ; quia per sanguinis sui vndam vitam aeternam promeruerunt. voluptatibus* . ardente = *pro ardore dilectionis posuit* . ostro = *purpura* . *I.* 40.exin = *deinde* . gramineo = *graminoso* . campo = *exercitium continentiae virore iugi iucundum est* . concurrere prompta = *pugnare parata* . *I.* 41. pudicitia = *iure post fidem pudicitia ponitur ; quoniam sicut integritas fidei virginitas est mentis ; ita castitas carnis exordium est sanctae operationis : hac enim destructa , omnis virtutum fabrica ruit* . speciosis = *speciosa sunt vtrinque arma lucis , vt illud : Sint lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes* . *I.* 43. piceamque = *omnes adulterantes, quasi clibanus corda eorum , quae succensa intrinsecus nidore foetent , et lumine carent ; sed piceam facem appellat , quia in libidine ardor, et foetor est* . pinum = *facem* . *I.* 44. lumina = *intellectum perspicuae veritatis immunditie cupit delectationibus obscurare* . *I.* 45. appetit = *quaesiuit* . *I.* 46. dextram = *immunditias blandae persuasionis rigore propositi graui celeriter ab aspectu depellit*. *I.* 47. lupae = *meretricis* . imperterrita = *petra erat Christus* . *I.*

COMMENTARIVS.

39. Post hunc versum titulus in Aldo *Pudicitiae pugna* . In Mar., et Rat. *Pudicitia* , in Viennens . nullus est titulus .

40. . Fabr. , Gis. , Vatt. F., G. *gramineo campo* sine *in* . Nebrissa legit *prona* , alii *prompta* .

41. Omnes virtutes *virgines* dicuntur , praesertim vero pudicitia. De fide in hymno S. Romani v. 352. : *Foresque primas virgo custodit fides* . De iustitia , siue Astraea Ouidius , et alii . In Mar. , et Rat. titulus post hunc versum *Libido* .

42. Mar. *sodamita* pro *sodomita* . In Rat. corrector ineptus , erasis prioribus , apposuit *sodomitis crimnis* , ita enim scripsit : quasi non licuerit Prudentio feminino genere efferre *sodomita*, vt dicitur femina sacerdos , testis , et similia . Aiunt , dici debere *sodomitis*, *sodomitidis* . Testem veterem afferant, qui id asseueret, ac Prudentii auctoritatem eleuet . non enim grammaticis recentibus fidem praestabo , qui neque veteribus praesto , quum scriptor pariter antiquus est arguendus . Furiis faces poetae tribuunt : libidinis vero faces magis propriae sunt , vt taedae , de quibus mentio infra occurrit ; et dicuntur *patriae* , quia ipsa appellatur *sodomita* . De incendio sodomitico in Hamartigenia egimus .

44. Luxuriam oculos inuadere , et videndi facultatem eripere, probe notat Peueratus ex Chrysost. homil. II. ad Cor. I.

47. *Lupa* antiquis est meretrix , ex quo *lupanar* . Giselinus obseruat , aptissimam esse antithesim *faces sulphureas* pro *libi-*

Excus-

Excussasque sacro taedas depellit ab ore.
Tunc exarmatae iugulum meretricis adacto
Transfigit gladio: calidos vomit illa vapores,
Sanguine concretos coenoso: spiritus inde
Sordidus exhalans vicinas polluit auras.
Hoc habet, exclamat victrix regina, supremus
Hic tibi finis erit, semper prostrata iacebis:

GLOSSAE VETERES.

48. ore = *scilicet suo* . *I.* 49. exarmatae = *sine armis* . iugulum = *pectus* , *vel ceruicem* . *I.* 50. gladio = *repulsis igitur cogitationibus immundis , gladio vtitur , quod est verbum dei ; vt illud : Fornicatores enim, et adulteros iudicabit deus* . *I.* 51. sanguine = *quod non potest a vigilantibus torquere, dormientibus velut inuitis molitur ; nec vlterius procedere sinitur*. concretos = *commixtos* . coenoso = *foedo , lutulento . coenos graece lutum dicitur* . *I.* 53. exclamat = *castitas ad suos conuersa inquit I.* 54. hic = *talis . in hoc loco* . semper = *aeternum* . *I.*

COMMENTARIVS.

dinis armis , et *saxum* pro *telo pudicitiae*, neque id a medicorum scitis alienum esse probat auctoritate Galeni lib. vlt. de conseruanda valetud. Glossa videtur traiecta e verbo *saxo* ad *imperterrita* .

51. Barthius lib.XXXVI. cap. VII. putat , hoc loco *coenoso* esse a *coena* , non a *coeno*, seu luto : et intelligit sanguinem ex coena hesterna . Sed verius puto , esse a *coeno* , vt statim spiritus libidinis *sordidus* dicitur. Quod autem Barthius plura colligit nomina in *osus* , quae obliterata habentur pro barbaris , nec auctores habent omnino improbandos , minime id arguit , in his nominibus esse reponendum *coenosus* a *coena* , aut eo vsum fuisse Prudentium hac significatione . Multa vero profert Barthius, quae , nescio , cur obliterata , aut pro barbaris haberi existimet ; vt , *ventosus*, *verbosus* , *gratiosus* , *luminosus* , *clamosus* , *aquosus* , *frondosus* . Scaliger lib VI. Poetic. cap. VII. congerit nomina in *osus*, quibus vsus est , et delectari videbatur Horatius : *aestuosus* , *obliuiosus* , *periculosus* , *libidinosus* , *otiosus* , *luctuosus* , *pretiosus* , *damnosus* , *vitiosus* , *sumptuosus* , *studiosus* , *speciosus* , *caliginosus* , *maculosus* , *belluosus* , *siticulosus* , *imperiosus* , *vlcerosus* , *generosus* , *cerebrosus* , *plagosus* , *laboriosus* , *iniuriosus* , *formidolosus* , *dolosus* , *tumultuosus* , *fastidiosus* , *operosus* , *vmbrosus* , *famosus* , *bellicosus* , *iocosus* , *animosus* , *fabulosus* , *ventosus* , *probrosus*. Heinsius suspicatur *sanioso*, et a manu male feriata esse *coenoso* , quia *lutulenta libido* postea dicitur. Non probo coniecturam.

52. Weitzius pro *sordibus* aduocat Giselinum : intelligo primam huius editionem , nam in secunda correcta *sordidus* cum ceteris omnibus habet .

53. Alex. , Vatt. G., H., O., BB., Heinsiani , Erfurt. , Palat. , Mar., Rat. *Hoc habet, exclamat* . Sic Virgilius lib.V. *Hoc habet : haec melior magnis data victima diuis* . Terentius in Andria *Captus est* , *habet*. Prouerbium e gladiatorum ludo , quo indicatur , habere vulnus lethale , qui victus, et vulneratus est. Alii aliter legunt. Vienn., Gifanius , Vatt. F. , L. *Hoc habe* , *exclamat* , per hiatum . Ang *Haec habe* , *exclamat* . Vat. D. male *Hoc habeto* , *exclamat* . Aldus *Hoc tibi habe* , *exclamat* , quod in contextu Giselinus posuit , sed dubius , an praeferret *Hoc habe* , *exclamat*, quod amplexi sunt Sich. , Weitz. , et alii recentiores . Lipsius lib.II. Serm. saturnal.

Digitized by Google

Nec iam mortiferas audebis spargere flammas
In famulos, famulasue dei: quibus intima casti
Vena animi sola feruet de lampade Christi.
Tene, o vexatrix hominum, potuisse resumptis
Viribus extincti capitis recalescere flatu?
Assyrium postquam thalamum ceruix Holofernis
Caesa, cupidineo madefactum sanguine lauit,
Gemmatumque torum moechi ducis aspera Iudith
Spreuit, et incestos compescuit ense furores,
Famosum mulier referens ex hoste trophaeum
Non trepidante manu, vindex mea, caelitus audax.
At fortasse parum fortis matrona sub vmbra
Legis adhuc pugnans, dum tempora nostra figurat,

GLOSSAE VETERES.

58. tene = *miror*. *I.* 59. recalescere = *reuiuescere*. *I.* 61. cupidineo = *libidinoso*, *luxurioso*. lauit. *humectauit*. *I.* 62. torum = *lectum*. moechi = *adulteri*. *stupratoris*. *I.* 63. spreuit = *amor carnis amore Christi, tamquam clauus clauo extruditur*. incestos = *illicitos*. compescuit = *probibuit*. *I.* 64. trophaeum = *sicut etiam ipsa precabatur: Conforta me, omnipotens rex seculorum*. *I.* 65. caelitus = *diuinitus*. *I.* 66. at = *poeta*. parum = *parumper*. fortis = *scilicet fuit*. sub vmbra = *legis Moysi, in qua occultabatur ritus ecclesiae. in infidelitate cordis. sensus est: propterea potuisti resurgere, quia sub vmbra legis pugnabat, non sub gratia*. *I.* 67. tempora nostra = *qualiter christiani agere deberent*. *I.*

COMMENTARIVS.

cap. XXI. agit de clamore ad vulnus, *Hoc habet*, et Prudentium citans ait, Prudentius MEVS Psychomachia, *Hoc habet, exclamat*. Fortasse *suum* Prudentii exemplar laudat.

57. Bene habet, quod Giselinum, haud ignobilem medicum, Prudentii interpretem audire possumus, cuius auctoritate poetae doctrina illustretur. Docet Giselinus, quod *quum iecur, vt alia omnia viscera, fibris suam soliditatem debeat, venarumque omnium fons sit, et origo, recte per metalepsim ex istis omne genus libidines, et cupiditates, ipseque adeo animus intelligitur, tum hic, tum aliis innumeris locis. Infra v. 761., quia scissa voluntas – Confundit variis arcana biformia fibris*. et *v.* 238. *Anne pudicitiae gelidum iecur vtile bello est?* Opponit vero Prudentius *lampada Christi lampadi Veneris*, seu *Cupidinis*, de qua passim apud poetas.

60. Weitz. cum Erfurt., et Bong. *ceruixque* minus bene pro *ceruix*. Mar., Rat., Vienn., et alii cum Vulgata *Holofernis*. Heinsiani *Olofernis*, Aldus *Olopherni*. Alii *Oloferni*. Hanc historiam habes in libro Iudith cap. XIII.

62. Ald., Weitz., Gis., Vat. C., Mar., Rat., Vienn., et alii *gemmatum*. Heinsius praetulit *gemmantem* cum Put., Thuan., et priori Rott., quibus accedunt Alex., et alii. Vtroque modo vtitur eo verbo Prudentius, et vsi sunt alii.

64. Vienn. *ex hoste triumphum*.

65. Aldus ediderat *mea vindex*. emendauit *vindex mea*. Nebrissa correctionem non aduertit, aut neglexit.

Digitized by Google

Vera quibus virtus terrena in corpora fluxit,
Grande per infirmos caput excisura ministros.
Numquid et intactae post partum virginis vllum
Fas tibi iam superest? post partum virginis, ex quo
Corporis humani naturam pristina origo
Deseruit, carnemque nouam vis ardua seuit,
Atque innupta deum concepit femina Christum,
Mortali de matre hominem, sed cum Patre numen.
Inde omnis iam diua caro est, quae concipit illum,
Naturamque dei consortis foedere sumit:
Verbum quippe caro factum, non destitit esse,

GLOSSAE VETERES.

68. quibus = *in quibus scilicet temporibus. I.* 69 caput = *vitiorum : vt nequissimum caput, id est, diaboli, a suo corpore, quod erat humanum genus, separaret, fierentque de vasis irae vasa misericordiae. diabolum, vel vitia.* excisura = *percussura.* ministros = *per virgines. per apostolos, qui infirmi ministri erant. I.* 72. origo = *peccatum. I.* 73. deseruit = *vt expoliantes veterem hominem.* carnemque = *immortalitatem. Dabo vobis cor carneum etc. I.* 75. numen = *deum; non amittendo deitatem. I.* 76. inde = *verbum dei, quod Christus est, credendo, siue intelligendo concipimus, cum dulcedine operando, parimus cum labore, sed mercede cum gaudio fruimur.* diua = *diuina, vel sancta.* concipit = *in baptismate. I.* 78. destitit = *desinit. nostra, per*

COMMENTARIVS.

68. Ald., Thuan., Oxon., Rott., et vnus Vat. apud Teol. *terreno in corpore fluxit.* vnde censebat Heinsius *terreno in corpore fulsit*. Sed quid opus est coniectura, quum plerique, Mar., Vienn., Rat., Alex., et alii habeant *terrena in corpora fluxit?*

70. Vienn. *illum*, alii *vllum*.

72. Ald., Fabr., et Gis. in contextu 2. edit. *prisca propago*. Alii *pristina origo*, Cauchius *naturam pristinam origo*.

73. Rott. prior *carnique nouam vis ardua seuit*, hoc est, naturam nouam carni inseuit. Nebrissa suspicabatur *sumpsit* pro *seuit*: et in Vienn. quidem legitur *sumpsit*.

74. Quod Prudentius *innuptam feminam* concepisse asserit, non intelligit solum Virginem concepisse, antequam desponsaretur, sed potius viri expertem concepisse. Nubere saepe accipitur pro re venerea, vt notaui ad v. 571. Apoth.

75. Weitzius cum solo Erfurt. *mortalem de matre hominem*; quod non est contemnendum.

76. Vienn. *vnde*, alii *inde*. Chamillardus ait: *Mihi hoc legenti venit in mentem D. Hieronymi locus plane similis lib. II. contra Iouinianum: Verbum caro factum est, vt nos transiremus in verbum de carne.* Idem locus in mentem Weitzio venerat, qui illum excripsit, et alium praeterea similiorem ex Athanas. apud Theodoret. dialog. II. contra haeretic.; *Quia λόγος assumpsit carnem, ideo ἐθεοποιήθη ὁ ἄνθρωπος*. Cellarius ad latinitatem cadentem revocat *diuus* adiectiue pro *sanctus*; non persuadet, et hoc exemplum, quod adducit ex Prudentio, non minus recte procedit, quam quae ipse probat, *diua mater*, *diua Iuno*, *diui penates*.

77. Put., Egm., Palat., Alex. *consortis*, alii *consorti*. In Viennens. pro *sumit* est *sumpsit*, quod videtur etiam fuisse in Alex.

Digitized by Google

Quod fuerat, Verbum, dum carnis glutinat vsum,
Maiestate quidem non degenerante per vsum
Carnis, sed miseros ad nobiliora trahente.
Ille manet, quod semper erat, quod non erat, esse
Incipiens. nos, quod fuimus, iam non sumus, aucti
Nascendo in melius: mihi contulit, et sibi mansit.
Nec deus ex nostris minuit sua: sed sua nostris
Dum tribuit, nosmet dona ad caelestia vexit.
Dona haec sunt, quod victa iaces, lutulenta Libido,
Nec mea post Mariam potis es perfringere iura.
Tu princeps ad mortis iter, tu ianua lethi,

GLOSSAE VETERES.

quae redimeremur, suscepit, non sua, ad quae proueheremur, amisit. I. 79. glutinat = *coniungit, in se sumit.* vsum = *naturam. I.* 80. non degenerante = *illi maiestasi assumpta humanitas nihil contulit, nihil comminuit. neque enim aliquid radiis solis oculus confert. I.* 81. trahente = *maiestate. I.* 83. aucti = *in baptismate. I.* 84. contulit = *multa bona. suam diuinitatem.* mansit = *deus. I.* 85. ex nostris = *membris.* sua = *ideo nostrae humanitatis factus est particeps, vt nos suae diuinitatis participes faceret. I.* 87. dona = *quia nemo potest esse continens, nisi deus det.* lutulenta = *polluta. libido semper immunditiis, ac sordibus delectatur. I.*

COMMENTARIVS.

79. Put., duo Rottendorphii, Alex. *dum carnis glutinat vsum*. Alii *carnis dum glutinat vsum*. De verbo *glutino* dictum est supra hymno XI. v. 52. Chamillardus animaduertit, agere poetam aduersus photinianos, et samosatenos, qui Christum merum esse hominem asserebant; refutare Carpocratem, Ebionem, Cerinthum, qui Iesum ex Iosephi, et Mariae coniugio, ceterorum hominum more, progenitum docuerunt; oppugnare Tertullianum, et antidicomarianitas, qui credebant, Mariam non fuisse post partum virginem. Itaque iure Psychomachiam inter ea carmina reponimus, de quibus Prudentius in Prologo: *Pugnet contra hereses, catholicam discutiat fidem*.

82 Aenigma simile theologicum de Christo a Peuerato ascribitur: *Sum, quod eram, nec eram. quod sum, nec dicor vtrumque. Mater homo, pater est mi sine fine deus.*

87. Heinsiani scripti, Alex., Ang., Weitz., Vienn., Rat., Mar., Vatt. C., F., G., Sich., et alii *quod victa iaces*, quam lectionem Barthius ex suis membranis praeferebat. Alii *queis*, vel *quis victa iaces*. In Vat. C. mendum est *luculenta* pro *lutulenta*.

88. Ang., et Vat. C. *poteris*: sed in Vat. C. abrasa sunt priora. Etiam in Vat. D. abrasum est aliquid. Vera lectio est *potis es*. Ald. *perstringere*, alii *perfringere*.

89. Aldus, Nebrissa, aliique veteres editi *tu praeceps ad mortis iter*, quod explicat Nebrissa, *praeceps* actiue pro *praecipitans*, seu *praecipitanter impellens*. Peueratus eandem lectionem confirmat, quia magna libidinis, et mortis consensio est; quod significabat priscus ille romanorum ritus vendendi in aede Veneris Libitinae ea, quae ad sepulcrum spectabant: de quo consule Kirchmanum De fun. lib. I. cap. IX. Codd. constanter *tu princeps*, sic e nostris Alex., Ang., Vienn., Rat., Mar., (vbi tamen est *princes* mendose) Vatt. D., F.,

Digitized by Google

Corpora commaculans, animas in tartara mergis.
Abde caput tristi iam frigida pestis abysso,
Occide, prostibulum, manes pete, claudere auerno,
Inque tenebrosum noctis detrudere fundum.
Te voluant subter vada flammea, te vada nigra,
Sulphureusque rotet per stagna sonantia vortex.
Nec iam christicolas, furiarum maxima, tentes:
Vt purgata suo seruentur corpora regi.
Dixerat haec, et laeta Libidinis interfectae
Morte Pudicitia, gladium Iordanis in vndis
Abluit infectum: sanies cui rore rubenti

GLOSSAE VETERES.

90. corpora = *secundum Apostolum: Cetera peccata extra corpus sunt: hoc autem ipsa corpora commaculat, et corrumpit. I.* 91. abde = *absconde*. frigida = *victa*. *I.* 92. claudere = *clausa sis*. *I.* 93. detrudere = *detrusa sis*. fundum = *tartarum*. *I.* 94. vada flammea = *merito sulphure torquetur, et igne, qui calores hic foetidos neglexit contemnere*. *I.* 95. rotet = *volvat*. *I.* 97. suo = *proprio*. regi = *Christo*. *I.* 99. gladium = *gladius enim verbum dei est, vt Apostolus*. *I.* 100. abluit = *poenitentiam agens*. infectum = *maculatum*. sanies = *impossibile est, vt humanam mentem carnea fragilitas non obscuret; sed inde post solidius assurgit in contemplationem, quo infirmitatis suae memor nunquam inflatur ex bono opere*. rore rubenti = *sanguine rubro*. *I.*

COMMENTARIVS.

G., H., L., vt alios omittam. Eandem lectionem tuentur Barthius loc. cit., et Becmanus *in* Manuduct. ad ling. lat. cap. VI. ex cod. Pal., qui etiam Ciceronis verba De amicitia producit: *Amor princeps est ad beneuolentiam coniungendam*.

90. Vterque Rott. *commaculas*.

91. Ald. *iam feruida*, quod Nebrissensis exponit de Veneris ignea natura. Ceteri melius *iam frigida*. Non tamen probo Chamillardi interpretationem, frigidam vocari, quia crudelius venenum, ac magis praesentaneum frigidum est. Libentius audio Isonem; *frigida = victa*. vel potius *extincta*. Virgilius IV. Georg. *Illa quidem stygia nabat iam frigida cymba*. Fracastorus Prudentium imitatur in Syphil. *Abde caput, Benace, tuo et te conde sub amne*.

95. Vat. F. mendose *sulfineus* pro *sulphureus*. In Put. semper *solporeus*, et *vertex* scribitur.

97. Bong., et Sich. *Christo* pro *regi*. In Erfurt. erat *Christo* pro glossa.

98. Beda De arte metrica hunc versum citat, et docet, ita veteres pronunciare consueuisse *interefectae*, vt dactylus quinto esset loco. Non assentior. nam antiquiores grammatici diserte tradunt, nonnunquam sede quinta spondaeum in versu hexametro collocari.

100. In Vat. C. metri error est *cui sanies* pro *sanies cui*. In cod. Piccarti *sanies cui ore*, quod defendere videtur Piccartus ratione hiatus; sententia vero poscit *cui rore*, nisi *cui* referatur ad *pudicitiam*. Cur autem Iordanis in vndis pudicitia abluerit gladium, patet ex versibus seqq., et ex not. ad ver. 64. hymni II. Cathem.

Digitized by Google

Haeserat, et nitidum maclarat vulnere ferrum.
Expiat ergo aciem fluuiali docta lauacro
Victricem victrix, abolens baptismate labem
Hostilis iuguli: nec iam contenta piatum
Condere vaginae gladium, ne tecta rubigo
Occupet ablutum scabrosa sorde nitorem,
Catholico in templo diuini fontis ad aram

GLOSSAE VETERES.

101. nitidum = *splendentem*. *I.* 102. expiat = *mundat*. aciem = *ipsas siquidem maculas cogitationis fletibus abluit piae compunctionis.* lauacro = *baptismo. I.* 103. abolens = *lauans*. *I.* 104. hostilis iuguli = *concupiscentiae*. *I.* 105. condere = *abscondere*. *intentionem scilicet casti propositi non vult celari. non vult, sibi committi, sed deo; vt luceat, et glorificetur, non ipse, sed deus*. *I.* 107. catholico = *in sancta ecclesia*. *pudicitia gladium suum sub latere recondit*. diuini = *ad confessionem diuini baptismatis*. *I.*

COMMENTARIVS.

103. Ang. *vltricem* pro *victricem*: fortasse vera est lectio *vltricem*.

105. Ald. *vagina*. Alii plerique *vaginae*. Giselinus 2. edit. ediderat *vaginae*, sed in correctionibus supposuit *vagina*. Idem Giselinus = *ne sorde latenti – Occupet ablutum rubigo scabra nitorem*. Heinsius non intelligit, qua auctoritate id fiat, quum omnes sui scripti, et Weitziani constanter cum Aldo habeant = *ne tecta rubigo – Occupet ablutum scabrosa sorde nitorem*. Aldus male distinguit *ne tecta rubigo – Occupet*. *Ablutum scabrosa sorde nitorem – Catholico in templo diuini fontis ad aram – Consecrat*. Giselino non placuit haec lectio, et quum *rubigo* apud ipsum Prudentium alibi, et apud alios primam producat, carmen alio modo reformauit, *donec manuscripti*, inquit, *veram lectionem restituerint*. Nostri omnes, Mar., Rat., Vienn., Alex., Vatt. C., D., F., G., H., L., Bonon., et Ang. habent *ne tecta rubigo – Occupet ablutum scabrosa sorde nitore*. In solo Vat. O. est lectio, quae Giselino fauet = *ne sorde latenti – Occupet ablutum rubigo scabrosa nitorem*. Vbi fortasse est mendum *scabrosa* pro *scabra*, nisi malis, vtramque corripi *v*, et *i* in *rubigo*. Ceterum communis lectio retinenda est. Quid enim prohibet, primam in *rubigo* esse communem? A Martiali corripitur lib. II. epigr. 61. *Vteris ore aliter, nimiaque rubigine captus*. et ab Ouidio VIII. Metam. v. 803. *Labra incana situ, scabraque rubigine dentes*. Scio, alios aliter legere: sed ita legi posse, nonnihil probat etymon nominis, quod est a *rubeus*, cuius prima breuis est. In ms. Barthii legitur, vt in aliis, sed pro *ablutum* est *ablatum* perperam: legitur etiam *vaginae*, non *vagina*.

107. In Rat. audax, et ineptus corrector pro *catholico* posuit *consecrat*, et versum sequentem ita penitus erasit, vt nullum omnino supersit vestigium. Poeta narrat, pudicitiam gladium consecrasse in templo; quo innuitur consuetudo illorum, qui victores, aut emeriti arma templis affigebant. Horatius epist. I. *Veianius armis – Herculis ad postem fixis latet abditus agro*. Virgilius lib. XI. *Mezenti ducis exuuias tibi magne tropbaeum – Bellipotens etc.* De gladio Goliath, quo ipse a Dauide percussus est, inuoluto pallio post Ephod, vide lib. I. Reg. c. XXI. v. 9. Prudentius vero *templum catholicum* vocat, quia eo tempore templi vocabulo fere idolorum fana intelligebantur, vt liquet ex codice Theodosiano. Christiani loca, vbi oraturi congregabantur, ap-

Consecrat, aeterna splendens vbi luce coruscet.

GLOSSAE VETERES.

108. coruscet = *aeterna praedicatione splendens*. I.

COMMENTARIVS.

pellabant *ecclesias*, *conuentus ecclesiarum*, *conuenticula*, *conciliabula*, *oratoria*, *dominica*, *domus dei*, *domus orationis*, et similia. Pace ecclesiae reddita, et huiusmodi aedibus sacris amplificatis, paulatim templi nomen accessit. Quod autem gentiles primis christianis obiiciebant, eos nulla templa, nullas aras habere, solum arguit, christianos non habuisse templa, et altaria ea magnificentia, et eo solemni more dedicata, quo ethnici consueuerant. Apud Eusebium lib VIII.hist.eccles.cap.XIV. ex interpretatione Rufini Maximianus imperator concessit: *Vt rursum sint christiani, et conuenticula, in quibus orare consueuerunt, extruant, et reaedificent; ita tamen, vt nihil contra disciplinam publicam gerant*. Quis autem primus *templi* nomenclaturam christianis ecclesiis attribuisse videatur, incertum est. Aliqui aiunt S.Ambrosium. Apud S. Zenonem Veronens. serm. de psalmo CXXVI., siue potius S.Hilarium, qui verus est auctor, mentio templi de ecclesia christiana occurrit, nisi deprauatus est locus. Vide Gothofredum in titulum de *paganis* cod.Theod., et Scipionem Maffeium in not. ad lib. I. tract. v. S.Zenonis Veronensis, et Comment. ad v.213. hymn. III. Peristeph. Basilicarum appellationem libentius christiani arripuerunt. Suspendit vero pudicitia gladium *diuini fontis ad aram*: persistit enim poeta in baptismatis gratia praedicanda. Hoc enim innuunt *Iordanis vndae*, *fluuiale lauacrum*, *baptisma*, et nunc *diuinus fons*. Barthius interpretatur *diuinum fontem* baptismum, *aram* baptisterium, quia in eo offertur deo, qui mundo denascitur. Posset legi *ad aulam*: quae vox a veteribus de aedificiis sacris satis frequenter vsurpabatur. Paulinus Nat.x. *Feramur in aulas, — Miremurque sacras veterum monumenta figuras*. Et postea: *Est etiam interiore sinu maioris in aulae — Insita cella procu etc.* Itaque si per mss. liceret, dicerem gladium pudicitiae affixum fuisse in aula, siue sacello baptisterii. Nam etiam Fortunatus lib. II. carm. XII. baptisterium appellat *baptismatis aulam*. Et in inscriptione baptisterii mediolanensis S.Teclae apud Gruterum: *Octachorum sanctos templum surrexit in vsus, — Octagonus fons est munere dignus eo. — Hoc numero decuit sacri baptismatis aulam — Surgere, quo populis vera salus rediit*. De sacris vero baptisteriis digna legi est dissertatio italica Antonii Mariae Lupi S.I. cum notis, et continuatione cl. Francisci Antonii Zachariae: vbi late disseritur de nominibus, quibus baptisteria donari solebant, iis scilicet fere omnibus, quibus balnea gentilium significabantur: qualia sunt *baptisterium*, *balneum*, *piscina*, *lauacrum*, *colymbus*, *nymphaeum*, *fons*, *concha*, *lacus*, *gurges*, *alueus*, et quaedam alia: quamquam de nymphaeo certum non est. Alia veterum nomina multis exemplis Lupius egregie confirmat, praesertim *lauacrum*, *fontem*, et *piscinam*, vbi disserit de symbolico nomine ΙΧΘΥΣ, hoc est, *piscis*, Iesu Christo tribui solito, quia componitur ex primis literis harum vocum: *Iesus Christus Dei filius saluator*, graece scilicet prolatis. Ex quo christiani dicti *pisciculi*; et in fontibus aquae lustralis adhuc Romae pisces apparent e marmore effecti. Tomo XLI. opusculorum Calogerianorum pag. 247. extat dissertatio P. Anselmi Costadoni Camaldulensis: *Sopra il pesce come simbolo di Gesù Cristo presso gli antichi cristiani*.

108. Erfurt., Widm. *sub luce* minus bene. Ald., Fabr. *nitescat*. ceteri *coruscet*. Post hunc versum in Mar., et Rat. *Patientia* pro titulo. In Aldo *Patientiae, et Irae pugna*. Weitzius *Patientiae, et Irae conflictus*.

Digitized by Google

Ecce modesta graui stabat Patientia vultu,
Per medias immota acies, variosque tumultus,
Vulneraque, et rigidis vitalia peruia pilis
Spectabat defixa oculos, et lenta manebat.
Hanc procul Ira tumens, ſpumanti feruida rictu,
Sanguinea intorquens suffuso lumina felle,
Vt belli exortem, teloque, et voce lacessit,
Impatiensque morae conto petit, increpat ore,
Hirsutas quatiens galeato in vertice cristas.
En tibi Martis, ait, spectatrix libera noſtri,

GLOSSAE VETERES.

109. ecce = *tres esse partes humanae animae, philosophi asserunt; videlicet rationalem, irascibilem, et concupiscibilem. et ideo post fidem, qua ratione* (fort. ratio) *regitur, et pudicitiam, qua concupiscentia refrenatur, patientia ponitur, per quam ira frangitur; vt homo diligat deum ex toto corde, tota anima, tota virtute.* graui = *maturo. I.* 111. vitalia = *cordium penetralia, viscera scilicet hominum.*.pilis = *telis, spiculis. I.* 112. spectabat = *intuebatur.* defixa = *inclinata.* lenta = *tranquilla, secura. I.* 113. procul = *contra. I.* 114. sanguinea = *ita Psalmista: Turbatus est, inquit, a furore oculus meus. Vt irati solent videre oculis toruis.* suffuso = *subterfuso. I.* 115. vt = *quasi.* exortem = *expertem. I.* 117. quatiens = *agitans.* cristas = *summa pars cassis. I.* 118. tibi = *do. ad tuum interitum.* Martis = *belli.* spectatrix = *ira patientiam increpat. I.*

COMMENTARIVS.

109. Ioseph Deuonius, qui Daretis nomine bellum troianum decantauit, lib. I. de patientia haec habet: *Discite dura pati; sola est, quae conterit hostem, – Virtutesque regit patientia, sola triumphis – Militat innocuis, et honestae consulit irae.* Quod Barthius lib. XXII. cap. XI. expressum obseruat ex Prudentii Psychomachia, *diuinissimo*, vt ait, *poemate*. Vide librum Tertulliani De patientia.

110. Weitzius ridicule edidit *tumultos*, quod in solo Widman. cod. reperit: quasi non potuerit excriptor eius codicis *o* pro *v* mendose ponere.

112. Vincentius Bellouacensis lib. XVII. Speculi hist. cap. CII. de flosculis Prudentii ita hunc versum legit *spectabat defixa oculos, et laeta manebat*; ad oram autem affigitur *lenta* pro diuersa lectione. Editi, et scripti constanter habent *lenta*, quod epitheton apprime conuenit patientiae. Cicero de Orat. lib. II. *Nimium patiens, et lentus existimor*. Constantiae signum quoque est, quod spectet *defixa oculos*, vt obseruat Chamillardus ex Virg. VI. Aeneid. *Illa solo fixos oculos auersa tenebat*. Post hunc versum Mar., et Rat. habent titulum *Ira*. Descriptiones irae passim inuenies apud poetas, oratores sacros, et profanos, historicos. Hanc descriptionem prudentianam imitari visus est Galterus lib. V. Alexand. v. 222. De pugna irae consule Ambrosium lib. de offic., et Lactantium lib. I. cap. IX.

114. Widm. contra metrum *sanguineaque inuoluens*.

117. Rat., et Vienn. *galeato vertice* sine *in*. Weitzius legit *hirsuto*, neque lectionem discrepantem notat.

Exci-

Excipe mortiferum securo pectore ferrum:
Nec doleas, quia turpe tibi gemuisse dolorem.
Sic ait, et stridens sequitur conuicia pinus
Per teneros crispata notos, et certa sub ipsum
Defertur stomachum, rectoque illiditur ictu:
Sed resilit duro loricae excussa repulsu.
Prouida nam virtus conserto adamante trilicem
Induerat thoraca humeris, squamosaque ferri
Texta per intortos commiserat vndique neruos.
Inde quieta manet Patientia, fortis ad omnes
Telorum nimbos, et non penetrabile durans:

GLOSSAE VETERES.

119. excipe = *hic est tropus, qui sarcasmus appellatur, id est, hostilis irrisio. I.* 120. nec doleas = *ironia*. turpe = *est. I.* 121. stridens pinus = *sagittam intelligi vult. I.* 125. adamante = *adamans Christus est.* trilicem = *triplicem lapidem Christum possumus intelligere. I.* 126. thoraca = *graecus accusatiuus. loricam. lorica fidei nimirum triplex est, ob Trinitatis confessionem, cui adamans inuictus confertur; quum in auctorem fidei, Iesum, semper aspicitur.* squamosa = *splendida, vel nitentia. I.* 127. commiserat = *circumdederat, nexauerat, vel succinxerat.* neruos = *circulos. I.* 129. penetrabile = *nomen est pro aduerbio positum, id est, impenetrabiliter. I.*

COMMENTARIVS.

119. Ald., Erfurt., Vat. H. a sec. m. *securo in pectore*. In aliis deest *in*.

120. Ald., et Gifanius verbo *vestis* in indic. Lucret. *gemuisse dolore*. alii *dolorem*. Vat. C. a pr. m. *dolores*. Erfurt. *turpe tibi est*; in aliis deest verbum substantiuum, excepto Angel., vbi male legitur *turpe tibi est genuisse dolorem* pro *gemuisse*.

122. Nebrissa suspicatus est *tenues* pro *teneros* haud absurde. Sed Chamillardus non debuit ex sola coniectura hoc nomen in textum intrudere. Neque vero est causa, cur notus dici nequeat *tener*, vt dicitur *lenis*, *mitis*.

123. Rat. *recto*. melius *rectoque*.

124. Seneca lib. III. de ira cap. v. *Vt tela a duro resiliunt, et cum dolore caedentis solida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad sensum sui abducit, fragilior eo, quod petit.*

125 Virgilius lib. v. *Laeuibus huic hamis consertam, auroque trilicem - Loricam.* Inuicta vis patientiae ostenditur. Peueratus *prouida virtus* exponit prudentiam, vt apud Petronium *libera virtus* est libertas. Non displicet haec interpretatio, sed ita vt prouidentia patientiam armauerit.

126. Pro *thoraca* Vienn., Rat., Mar., Vat. C. scribunt *thoracem*. In Wilm. mendose *thoracha*. In Bong *humeros* non male pro *humeris*. Ita etiam Giselinus. Boher. prior *indurat* pro *induerat*.

127. In nonnullis Vulg. *innumeros* pro *intortos*. Texta squamosa ferri sunt ipsa lorica ferrea ex hamis in modum squamarum contexta, quae primum e loris de corio fiebat, postea ex annulis ferreis, quibus nerui ad maiorem securitatem interponebantur, vt ex hoc loco Nebrissa coniicit.

129. Chrysostomus dialogo VI. De sacerdotio elegantissime depingit proelium, pugnaeque apparatum, vbi etiam occurrit *telorum imber*.

Digitized by Google

Nec mota est iaculo monstri sine more furentis,
Opperiens propriis perituram viribus Iram:
Scilicet indomitos postquam stomachando lacertos
Barbara bellatrix impenderat, et iaculorum
Nube superuacuam lassauerat irrita dextram;
Quum ventosa leui cecidissent tela volatu,
Iactibus et vacuis hastilia fracta iacerent:
Vertitur ad capulum manus improba, et ense corusco
Connisa in plagam, dextra sublimis ab aure
Erigitur, mediumque ferit librata cerebrum.
Aerea sed cocto cassis formata metallo

GLOSSAE VETERES.

131. opperiens = *expectans*. I. 132. indomitos = *inquietos*. stomachando = *irascendo*, *saeuiendo*. lacertos = *brachia*. I. 133. impenderat = *fatigauerat*. I. 134. superuacuam = *inutilem*. irrita = *impedita*, *vel vitiata*. *impedita*, *quia nullo telo eam vulnerauerat*. I. 136. hastilia = *tela*. I. 137. vertitur = *ira patientiam gladio percutit*. I. 138. plagam = *vulnus*. *caedem*. aure = *capite*. I. 139. ferit = *percutit*. librata = *mensurata*. I. 140. cassis = *lorica*. metallo = *aes ceteris metallis durabilius fertur*. *Vnde etiam pro tolerantia ponitur*. I.

COMMENTARIVS.

130. Vienn. *tacta est*, et *sine fine*.

134. Placet magis *superuacuam*, hoc est, dextram, cum Vienn., Rat., Mar., Vatt. G., H., et aliis, quam *superuacua nube*. Ang. *laxauerat* male pro *lassauerat*.

136. Potiores Heinsiani, et nostri, Sich., Weitz. *iactibus*. Ald., Gis. in contextu, Nebris., Vatt. C., F., G., O. *ictibus*. Vat. D. scribit, *bictibus*. Codex Piccarti *ictibus et variis*.

137. Vienn. *in capulum*.

138. Praestantiores nostri *connisa*. Alii scribunt *conisa*, alii *connixa*. Gifanius ind. Lucr. verbo *nisus* approbat *connisa*. Egm. pro *plagam* habet *galeam*: sic Virgilius lib. x. *In clypeum assurgit*. His vocibus *conniti*, *erigi in clypeum*, *in iaculum*, *assurgere* frequenter a poetis exprimitur habitus, et conatus militaris.

139. Vienn. *vibrata*. alii *librata*. Gifanius loc. cit. verbo *volgata* ex vet. cod. legit *vibrata*, et, vt putat, rectius, quam Vulg. *librata*, nam vibrantur gladii, librantur missilia. Existimat autem, vim agendi habere *vibrata*, vt apud Lucretium *vulgata*, et apud Ciceronem in epistola ad Paetum antiquus poeta quidam, *Vsurpata duplex cubile*. Non persuadet: nam hoc loco manus dicitur librata, non ensis, vt obseruauit etiam Heinsius. *Libratum ab aure* Virgilii est.

140. In Vat. G. desideratur *sed* post *aerea*: in Vat. F. *sed cocto formata cassis metallo*, renuente carmine. Gis. 2. ed., Weitz., et alii *aerea sed cassis cocto formata*. Potiores nostri cum Alex., Ald., Ang., et aliis *aerea sed cocto cassis formata*. In Put. error metri est *aerea sed cocto cassis informata metallo*. ex quo opinatur Heinsius, Prudentium dedisse, *sed cassis cocto informata metallo*, nam *informare* apud Maronem occurrit pari significatione. Ego vero non video, cur exploratus error Puteani cod. obesse,

Digitized by Google

Tinnitum percussa refert, aciemque retundit
Dura resultantem: frangit quoque vena rebellis
Illisum chalybem, dum cedere nescia cassos
Excipit assultus, ferienti et tuta resistit.
Ira, vbi truncati mucronis fragmina vidit,
Et procul in partes ensem crepuisse minutas,
Iam capulum retinente manu sine pondere ferri,
Mentis inops, ebur infelix, decorisque pudendi
Perfida signa abicit, monumentaque tristia longe
Spernit, et ad proprium succenditur effera lethum:
Missile de multis, quae frustrà sparserat, vnum
Puluere de campi peruersos sumit in vsus,
Rasile figit humi lignum, ac se cuspide versa
Perfodit, et calido pulmonem vulnere transit.

GLOSSAE VETERES.

141. tinnitum = *tinnitum percussa refert patientia, quum iniuriis lacessita doctrinae medicamenta non deserit*. aciem = *scilicet ensis*. *I*. 142. dura = *cassis*. resultantem = *resilientem, vel resistentem*. vena = *cassis*. *I*. 143. illisum = *percussum*. chalybem = *ferrum*. *I*. 144. assultus = *ictus, vel sonitus*. *I*. 145. ira = *gladius irae frangitur in capite patientiae*. *I*. 147. capulum = *capulus sine pondere ferri retinetur; quum verba, nullas vires habentia, frustra funduntur*. *I*. 148. ebur = *capulum. metonymia* *I*. 149. perfida = *praua arma*. longe. *valde*. *I*. 15'. missile = *a mittendo dictum: est, quod manu emittitur*. *I*. 154. pulmonem = *merito pulmonem transfigit, quae leuitati parcere non verebatur. nec defuit exemplum in Saule, qui quum mitem Dauid persequeretur, eousque insania eius excreuit, vt sua furens hasta conciderit*. *I*.

COMMENTARIVS.

debeat clarae lectioni, tot codicum auctoritate stabilitae, *sed cocto cassis formata*, aut *sed cassis cocto formata*. non enim minus bene dicitur *formare*, quam *informare*.

142. Vienn. *frangebat vena* non probe. nam supra est *refert*, *retundit*.

143. Praecipui e nostris, Mar., Rat., Vienn. cum Weitz.. Sich. *cassis*: scilicet, cassis ipsa cedere nescia excipit assultus. Alii *cassos* assultus. Teolius non recte affirmat, omnes praeter Weitzium, et vnum Vat. habere *cassos*. Haeret Chamillardus, sed in contextu edidit *cassos*. Clarior procedit sententia cum *cassos*, et *vena* ipsa, siue cassis ex vena aeris, aut ferri intelligitur *cedere nescia*. In Aldo mendum est *caedere* pro *cedere*.

144. Vat. F. *assaltus*. ceteri *assultus*: neque *assaltus* latinum est.

149. Ald. scribit *abiicit*, melius alii, *abicit*. Idem male *munimentaque* pro *monumentaque*, seu *monimentaque*.

150. Gifanius verbo *moenera*, *munera* obseruat, Prudentium antiquitatis studiosissimum fuisse, vt probant verba *densere*, *vagare*, *clepere*, et hoc loco *spernere* pro *abiicere*, quod Ennii est.

153. Viennens. *humo*. alii *humi*.

Digitized by Google

Quam super assistens Patientia, Vicimus, inquit,
Exultans vitium, solita virtute, sine vllo
Sanguinis, ac vitae discrimine: lex habet istud
Nostra genus belli, furias, omnemque malorum
Militiam, et rabidas tolerando extinguere vires.
Ipsa sibi est hostis vesania, seque furendo
Interimit, moriturque suis Ira ignea telis.
Haec effata, secat medias impune cohortes,
Egregio comitata viro: nam proximus Iob
Haeserat inuictae dura inter bella magistrae,
Fronte seuerus adhuc, et multo funere anhelus:
Sed iam clausa truci subridens vlcera vultu,
Perque cicatricum numerum sudata recensens
Millia pugnarum, sua praemia, dedecus hostis.
Illum Diua iubet tandem requiescere ab omni
Armorum strepitu, captis et perdita quaeque
Multiplicare opibus, nec iam peritura referre.
Ipsa globos legionum, et concurrentia rumpit

GLOSSAE VETERES.

156. exultans vitium = *gaudentem iram. I.* 157. discrimine = *periculo.* istud = *tale. I.* 159. militiam = *vt Apostolus inquit: Quum infirmor, tunc fortior sum, et potens. I.* 162. secat = *segregat. I.* 163. Iob = *sicut diuersi diuersis effulsere virtutibus; vt Noe perseuerantia, Abraham obedientia, Iacob tolerantia; ita sanctus Iob patientia claruit. I.* 165. funere = *infirmitate. I.* 167. sudata = *elaborata. I.* 168. pugnarum = *castigationum, vulnerum.* dedecus = *nam Iob fuit dedecus hostis, id est, vitiis, quia vincebantur ab eo. I.* 169. illum = *patientia cum Iob loquitur. I.* 171. peritura = *prius perdita fiere* (fort. *fuere*) *I.* 172. globos = *exercitus. I.*

COMMENTARIVS.

165. Gis., Rat., Gall., Vienn. *vulnere anhelus*. Heinsius ediderat *vulnere*, sed in Addendis praetulit *funere* cum omnibus suis mss. Teolius mauult *vulnere*, quod ait habere cum edd. omnes Vatt., vno excepto. Sed Aldus, et pleraeque editiones ante Giselinum constanter habent *funere*, quod extat etiam in codice Marietti, et in glossa Isonis, neque debuit Gallandio in Aldo displicere.

166. Vienn. *vulnera*: lege *vlcera*.

170. Ald. *quae sunt*. ceteri *quaeque*, exceptis veteribus editionibus. Giselinus hoc loco aestuat, et pro *captis* legendum suspicatur *partis*. Sententia est, patientiam effecisse, vt Iobus perdita quaeque multiplicaret captis opibus, siue partis. Historiam habes in eius libro.

172. Weitz. *illa* pro *ipsa*. Fabr., et Bong. *globum* pro *globos*.

Digitized by Google

Agmina, vulniferos gradiens intacta per imbres,
Omnibus vna comes virtutibus associatur,
Auxiliumque suum fortis Patientia miscet.
Nulla anceps luctamen init virtute sine ista
Virtus: nam vidua est, quam non Patientia firmat.
Forte per effusas inflata Superbia turmas
Effreni volitabat equo, quem pelle leonis
Texerat, et validos villis onerauerat armos:
Quo se fulta iubis iactantius illa ferinis
Inferret, tumido despectans agmina fastu,
Turritum tortis caput accumularat in altum

GLOSSAE VETERES.

173. vulniferos = *vulnera ferentes*. intacta = *quia etsi corpore plerumque laeditur, intentione tamen nullo modo superatur*. imbres = *per iacula*. *I.* 174. vna = *patientia, deuictis vitiis, virtutibus associatur*. *I.* 176. anceps luctamen = *dubium bellum*. *I.* 177. vidua est = *sine patientia vero neminem perfici posse, Dominus ostendit, vbi ait: In patientia possidete animas vestras. absque possessione siquidem animae nulla virtus aliquid efficit*. *I.* 181. quo = *vt*. fulta = *alta*. ferinis = *ferinus superbiae habitus, ac femineus pariter, et equestris describitur, vt ab humano more, id est, a ratione degenerasse superbos ostenderet, sed neque virtute fortes, nec suimet compotes*. *I.* 182. fastu = *superbia*. *I.* 183. accumularat = *erexerat*. *I.*

COMMENTARIVS.

177. Ita Ald., Gis., Weitz., Mar., Rat., Vienn., Alex. a pr. m., Ang., Vatt. C., F., O. Ita etiam legit Albertus Eiib, vel Eyb in Margarita poetica edit. anni 1487. Heinsius cum Thuan., et Put., et Vat. H. *Virtus: et vidua est, quam non patientia firmat*. In Vatt. L., et BB. error est *Virtus namque vidua est, quam non patientia firmat*. Possumus etiam alio modo distinguere *Nulla anceps luctamen init virtute sine ista: - Virtus nam vidua est, quam non patientia firmat*. Post hunc versum titulus est in Aldo *Superbiae, et Humilitatis pugna*. In Viennensi *De duello humilitatis, et superbiae*; In Rat., et Mar. *Superbia*. In aliis *Superbia, et humilitas*.

178. Widm., et in quibusdam Vulg. ad marg. *morte*. alii *forte*, quod verum videtur, magisque elegans.

179. Vienn. *effreno*. alii *effreni*, quod retinendum est: quamuis enim quaedam huiusmodi vocabula vtroque modo proferantur, vt *inermus*, *inermis*, *hilarus*, *hilaris*, tamen nihil nouum temere est admittendum. Giselinus margini adiecit *effreno*.

180. Gis. *ornauerat*, quod e suo ms. videtur approbare Piccartus, adducto loco Plauti, *Ornamenta Aiacis*. Pulchre superbia equo insidens describitur: nullum enim animal equo elatius.

181. Vienn., et Ang. *iactantibus*. Alii melius *iactantius*.

183. Vides veterem consuetudinem ornandi capillos, vsui nostrorum temporum haud absimilem. Extant in museis capita, et statuae feminarum, in hanc formam adornatae. Apud veteres frequens mentio. Iuuenalis satyr. VI. vers. 502.

Digitized by Google

Crinibus, extructos augeret vt addita cirros
Congeries, celsumque apicem frons ardua ferret.
Carbasea ex humeris summo collecta coibat
Palla sinu, teretem nectens a pectore nodum.
A ceruice fluens tenui velamine limbus
Concipit ingestas textis turgentibus auras.
Nec minus instabili sonipes feritate superbit,
Impatiens madidis frenarier ora lupatis.
Huc, illuc frendens obuertit terga, negata

GLOSSAE VETERES.

185. ardua = *alta*. *I.* 186. carbasea = *candida*. *carbasum, genus optimi lini*. summo = *pleno*. *I.* 189. ingestas = *immissas, vel infestas*. textis = *vestimentis*. *I.* 190. nec minus = *superbia equitat*. sonipes = *equus; quia pedibus sonat*. *I.* 191. frenarier = *frenata esse*. ora = *quando passiui generis verbo accusatiuus adiungitur, figurata locutio est, et potest subaudiri, vel habens participium, vel per praepositio; vt habens ora, per ora*. lupatis = *camo*. *I.*

COMMENTARIVS.

gradus, quibus in fastigium capilli attollebantur, vocat *ordines*. *Tot premit ordinibus, tot adhuc compagibus altum — Aedificat caput, Andromachen a fronte videbis, — Post minor est*. Ouidius de ancilla ornatrice lib. II. Amor. el. 8. *Ponendis in mille modos praefecta capillis*. Videri etiam possunt Manilius, Horatius, et alii: e christianis Gregorius Nazianzenus, Hieronymus in epist. ad Demetriadem, qui *turritum verticem alienis capillis struere* dixit, et Tertullianus de cultu feminarum cap. VII. *Affigitis praeterea nescio quas enormitates capillamentorum, nunc in galeri modum quasi vaginam capitis, et operculum verticis, nunc in ceruicum retro suggestum. Mirum, quod contra domini praecepta contenditur. Ad mensuram neminem sibi adiicere posse pronunciatum est: vos vero adiicitis ad pondus*. Paulinus etiam dixit *turritum caput*. Confer Carolum Paschalium De coronis lib. I. cap. V., et dissertationem Antonii M. Lupi XIII. tom. II. de inscriptione, quam ipse explicat, et ita legit: *Gnome, Pierinis ancilla, ornatrix elata est ante diem quintum Kalendas februarias, Imperatore Cesare tertium decimum, Marco Plautio Siluano consulibus*. His adde Eugenium Guasco: *Dissertazione tusculana sopra vn' antica iscrizione sepolcrale appartenente ad vn' Ornatrice*. Romae 1771. in 8.

187. Fuld. *in pectore*.

188. Vienn. *limbi* non bene pro *limbus*. Elmenhorstius in Arnobium pag. 55. ad verba Arnobii, *Imminuerent frontes limbis* allegat etiam ex Statio in Achill. *Gemmatis aut nectant tempora limbis*.

189. Gis., Mar., Rat., Weitz. *ingestas*. Alex. *infestas*, vel *ingestas* cum glossa *immissas*. Ang. *infestas* cum glossa *contrarias*. Ald., Widm. ad oram, Vatt. C., D., G., H. *infestas*, quod non probauit Heinsius, quamuis ita in suis omnibus mss. legeretur. Mihi non adeo displicet *infestas*. nam vestes turgescunt auris contrariis. Sich., et Vienn. pariter habent *infestas*.

190. Vienn. *instabilis*.

192. In Rat. sciolus correxerat *huc illucque fremens*, prioribus erasis.

Digitized by Google

Libertate fugae, pressisque tumescit habenis.
Hoc sese ostentans habitu ventosa virago,
Inter vtramque aciem supereminet, et phaleratum
Circumflectit equum, vultuque, et voce minatur,
Aduersum spectans cuneum: quem milite raro,
Et paupertinis ad bella coegerat armis
Mens humilis: regina quidem, sed egens alieni
Auxilii, proprio nec sat confisa paratu,
Spem sibi collegam coniunxerat, edita cuius,
Et suspensa ab humo est opulentia diuite regno.

GLOSSAE VETERES.

193. habenis = *capistris. I.* 194. hoc = *superbia comminatur turbis. I.* 195. inter = *humilitatis, et superbiae.* phaleratum = *ornatum, et proprie ad equum pertinet. I.* 197. aduersum = *contra positum. contrarium, et hic nomen est adiectiuum. id est, contrarium sibi videns superbia cuneum humilitatis.* spectans = *circumspiciens.* cuneum = *populum.* raro = *pauco. I.* 198. coegerat = *collegerat. I.* 199. mens humilis = *humilitas sine spe caret constantia; et ideo tunc etiam non erit virtus, sed vitium. erit enim pusillanimitas.* regina = *erat. I.* 201. collegam = *sociam.* edita = *eleuata.* cuius = *spei. I.* 202. opulentia = *opulentia spei ab humo suspensa est; quia non de deorsum repromittitur, sed desursum.* diuite = *caelesti. I.*

COMMENTARIVS.

193. In Vienn. desideratur *que* in *pressisque*.

194. Virtutes vocat *virgines*, superbiam *viraginem*, quod aliud longe diuersum est. et superbiae quidem opera in viros magis, quam in feminas cadunt.

196. Post hunc versum in Mar., et Rat. titulus *Humi'itas*.

198 *Paupertinus* verbum Apuleii, Varronis apud Nonium, A. Gellii, Symmachi, Ammiani, Sidonii. Ionas episcopus Aurelianensis lib. II. De cultu sacr. imag. Prudentium secutus est: *Paupertina eius arma contemnens*, vbi male nonnulli legunt *pauperina*, vel *paupertima*.

199. Voces huiusmodi *humilis*, et *humilitas* pro virtute apud profanos scriptores non inueniuntur. Quod Spartianus ait in vita Iuliani cap. IX. *Obiecta est superbia, quum ille etiam in imperio fuerit* HUMILLIMUS, intelligit vitium superbiae contrarium, non virtutem inter vtrumque mediam.

202. Giselinus putat, alludere poetam ad etymon humilitatis, quum ait, opulentiam spei ab humo suspensam, neque probat vulgatam interpretationem, spem omnium rerum abundantia procreatam, et e terra subleuatam, eo modo, quo apud romanos recens nati in terra primum statuuntur, deinde Leuanae deae auxilio implorato tolluntur. Mihi non displicet Bergii apud Weitzium expositio, locum illum intelligi: *Beati pauperes, quia regnum dei possidebunt.* Sententia haec est, spem tantum esse in terra, eius opulentiam, et diues regnum in caelo. In edit. coloniensi Mariettus, aut alius ad marginem e ms. cod. notauerat, *et suspensa ab hamo.* non patitur versus, neque intelligo, quid hic sibi velit *hamus*.

Digitized by Google

Ergo humilem postquam malesana Superbia mentem
Vilibus instructam nullo ostentamine telis
Aspicit, in vocem dictis se effundit amaris.
Non pudet, o miseri, plebeio milite claros
Attentare duces, ferroque lacessere gentem
Insignem titulis: veteres cui bellica virtus
Diuitias peperit, laetos et gramine colles
Imperio calcare dedit? nunc aduena nudus
Nititur antiquos, si fas est, pellere reges.
En qui nostra suis in praedam cedere dextris
Sceptra volunt! en, qui nostras sulcare nouales,
Aruaque capta manu popularier hospite aratro
Contendunt, duros et pellere Marte colonos.
Nempe, o ridiculum vulgus, natalibus horis

GLOSSAE VETERES.

203. ergo = *superbia iterum*. malesana = *vesana*. *I.* 204. vilibus = *quoniam stulta, et ignobilia, et contemptibilia elegit deus, per quae superba quaeque destrueret*. *I.* 206. non pudet = *per ironiam*. plebeio = *rustico*. *rusticano*. *I.* 207. attentare = *aggredi*. *I.* 208. titulis = *gladiis*. *I.* 209. colles = *dominationes*. *I.* 211. si fas est = *si possibile est*. *I.* 212. en = *per ironiam dicit, id est, quales*. cedere = *contingere*. *I.* 213. sceptra = *regna*. qui = *quales*. *I.* 214. hospite = *alieno*. *quos rex superbiae, id est, diabolus, vel tyrannus inuaserat aratro praedicationis, per humilitatis praedicatores melius excoluntur*. *I.* 215. duros = *scilicet nos*. pellere = *scilicet volunt*. marte = *bello*. *I.* 216. ridiculum = *est*. *Mar.*

COMMENTARIVS.

204. Vienn., Vatt. C., et O. *extructam*, alii *instructam*.

205. Barthius cap xv. Aduers. lib. xxiv. obseruat, verissime id dictum, vt ex ms. apud Boetium: *Debilis heu! moestos cogor in ire modos* potius, quam *inire modos*. Ald., et Vat. C. *se fundit*. plerique *se effundit*, etiam Barthius. Cell. *se fundit*.

208. Sich., Weitz., Bong. *telis*. Alii rectius *titulis*. Widm. supra *gladiis*.

209. Piccarti codex *germine colles*.

210. Ald., Weitz., Gis., et alii *nunc aduena*. Gis. I. edit. in contextu, et vetus codex ad marginem editionis Weitzianae apud cl. praesulem Reggium *vnde aduena* non male, si aliter distinguas.

212. Imitatio Maronis ecl. I. *En queis conseuimus agros!* et Aeneid. lib. ix. v. 600, *En qui nostra sibi bello connubia poscunt!*

213. Aldus, Fabr. cum nonnullis ex nostris scribunt *nostros* pro *nostras*. Mar., et plerique alii *nostras*. Vtroque modo dicitur. Virg. eclog. cit. *Culta noualia*.

215. Ang., Vat. C. *duros expellere*.

216. Weitz., Mar., Vienn., Rat. *nempe hoc ridiculum*, et glossa in Mar. *est*. Alii *nempe, o ridiculum*. Vienn. *non talibus horis* male. Ald., et Erfurt *natalibus oris*, puto, quia veteres nonnunquam aspirationem omittebant. Gloriatur superbia, hominem ab ipso natali die in sua esse potestate.

Totum

Digitized by Google

Totum hominem, et calidos a matre amplectimur artus.
Vimque potestatum per membra recentis alumni
Spargimus, et rudibus dominamur in ossibus omnes.
Quis locus in nostra tunc vobis sede dabatur,
Congenitis quum regna simul ditionibus aequo
Robore crescebant? nati nam luce sub vna
Et domus, et domini paribus adoleuimus annis.
Ex quo plasma nouum, de consepto paradisi
Limite progrediens, amplum transfugit in orbem,
Pellitosque habitus sumpsit venerabilis Adam,
Nudus adhuc, ni nostra foret praecepta secutus.
Quisnam iste ignotis nunc hostis surgit ab oris

GLOSSAE VETERES.

218. alumni = *pueri*. *I.* 219. rudibus = *nouis*. *I.* 221. ditionibus = *imperiis nostris*. *I.* 223. domus = *familia*. adoleuimus = *creuimus*. *I.* 224. plasma = *Adam*. consepto = *angusto*. *I.* 225. limite = *margine*. transfugit = *ibat*. *I.* 228. oris = *finibus*. *I.*

COMMENTARIVS.

217. Iuuenalis satyr. VII. v. 196. *Et adhuc a matre rubentem*.

219. Vienn. perperam *damnamur in ossibus*. Prudentius pro *nouis* saepe *rudes* vsurpat. quamquam ossa hominis recens nati recte rudia, seu imperfecta appellantur. *Superbia* loquitur de suis militibus, seu *vitiis*, ad id genus spectantibus, quae supra vocauit *antiquos reges*.

221. Vienn. *ditioribus* non bene.

222. Vienn. non male *nati quum luce sub vna*. Ang. perperam *natis sub luce*.

223. *Domus* est ipse homo: *domini*, qui *reges* ante dicti, diuersa superbiae vitia, siue ei affinia.

225. Vienn. *limine progrediens*. Weitzius cum solo Piccarti cod. *transfluxit* pro *transfugit*. Vat. F. male *vrbem* pro *orbem*.

226. Ros-weydus in notis ad Paulinum pag. 871. ad illa verba, *multo boue pelleatus* ex hoc loco Prudentii, aliisque Hieronymi, Ciceronis, et Propertii obseruat, pelles fuisse vetustissimos habitus primorum Patrum. Weitzium non intelligo, qui ait, aliam causam nobis oggerere sacram Genesin cap. III. v. 21., Cyprianum, Basilium. Nisi valde me omnia fallunt, ex Genesi loc. cit., et SS. Patribus superbia causa fuit, cur Adamus e paradiso exulare fuerit iussus. *Fecit quoque dominus deus Adae, et vxori eius tunicas pelliceas, et induit eos. Et ait: Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est, sciens bonum, et malum: nunc ergo ne forte mittat manum suam etc.* et supra v. 3. serpentis vox, quod ipsum est superbiae praeceptum; *Eritis, sicut dii*. Elmenhorstius in Arnobium pag. 61. ex Lucretio illustrat similem locum Arnobii; *Amiciri desierunt pellibus*.

227. Aldus, Vat. C. supra *nisi nostra*.

228. Mar., et Rat. *horis* cum Weitzio. Alii *oris*, quod verum est. Veteres interdum aspirationem adiiciebant, vbi opus non erat, vt *honus* pro *onus*. Contra alii faciebant, vt dixi ad v. 228. Vatt. C., O., et alii nonnulli *hostis nunc surgit*,

Digitized by Google

Importunus, iners, infelix, degener, amens,
Qui sibi tam serum ius vindicat, hactenus exul?
Nimirum vacuae creduntur friuola famae,
Quae miseros optare iubet quandoque futuri
Spem fortasse boni, laeta vt solatia mollem
Desidiam pigro rerum meditamine palpent.
Quidni illos spes palpet iners, quos puluere in isto
Tirones Bellona truci non excitat aere,
Imbellesque animos virtus tepefacta resoluit?
Anne Pudicitiae gelidum iecur vtile bello est?
An tenerum pietatis opus sudatur in armis?
Quam pudet, o Mauors, et virtus conscia, talem
Contra stare aciem, ferroque lacessere nugas,
Et cum virgineis dextram conferre choreis!

GLOSSAE VETERES.

229. importunus = *qui in nulla re propinquus, vel aptus est. humilitatem dicit. I.* 230. hactenus = *hucusque.* exul = *qui extra suum solum est. I.* 231. creduntur = *ab illis. I.* 232. futuri = *futura contendit euacuare, vt praesentium delectatione decipiat infelices. I.* 234. desidiam = *pigritiam.* palpent = *temperent, mulceant. I.* 235. quidni = *certe. quid aliud.* puluere = *terra. in hoc seculo. I.* 236. Bellona = *bellatrix, dea belli.* aere = *cornu. I.* 238. bello = *ad bellum. I.* 239. pietatis = *pudicitiae.* sudatur = *laboratur. I.* 240. Mauors = *deus belli.* virtus = *mea. noster exercitus. I.* 241. nugas = *inutiles. I.*

COMMENTARIVS.

231. Gis. 1. edit. *creduntur*: in 2. edit. *credentur*, quod iterum in Animaduertendis, et corrigendis mutauit in *creduntur*. Has auctorum correctiones, et secundas curas multi non obseruant. In Vat. C., Ang., Mar., Vienn., Ald., Weitz. *creduntur*. Giselinus asserit, poetam mira, immo inaudita vti miosi in irridenda spe, in qua tamen comite humilitatis opes omnes paulo ante constituerat. Verum superbiae sensa nunc exprimit, antea sua, et aliorum vera sensa explicuit.

232. Ald., Vienn., Alex., Vat. F., Pal., Heinsiani scripti *iubet*. Mar. Rat., Weitz., Gis., et alii *iubent*.

233. Vienn. *spem fortasse bonam* minus bene. Ald., Fuld., Put., Oxon. *lenta vt solatia*. Nostri potiores, Alex. a pr. m., Mar., Rat., Vienn. *laeta* cum Thuan. a pr. m., Weitz., Gis., et aliis.

234. Castigatiores Heinsiani, et nostri, Alex., Mar., Rat. cum Weitz., Gis., et aliis *meditamine*. In Vat. C. *medicamine*, supra *meditamine*. Aldus cum nonnullis *medicamine*.

238. Vide not. ad vers. 57. *Vena animi.*

242. Aldus *cumque hanc virgineis dextram*. coniiciat aliquis *Et cum virgineis dextram hanc conferre choreis*. In nonnullis Vulg. *ac cum* pro *et cum*.

Digitized by Google

Iustitia est vbi semper egens, et pauper Honestas:
Arida Sobrietas, albo Ieiunia vultu,
Sanguine vix tenui Pudor interfusus, aperta
Simplicitas, et ad omne patens sine tegmine vulnus.
Et prostrata in humum, nec libera iudice sese
Mens humilis, quam degenerem trepidatio prodit.
Faxo ego, sub pedibus stipularum more teratur
Inualida ista manus: neque enim perfringere duris
Dignamur gladiis, algenti et sanguine ferrum
Imbuere, fragilique viros foedare triumpho.
Talia vociferans, rapidum calcaribus vrget
Cornipedem, laxisque volat temeraria frenis,
Hostem humilem cupiens impulsu vmbonis equini
Sternere, deiectamque supercalcare ruinam.

GLOSSAE VETERES.

245. pudor = *rubor*. *I.* 246. tegmine = *clipei*. *I.* 247. prostrata = *inclinata*. sese = *seipsa*. *I.* 248. prodit = *manifestat*. *I.* 249. faxo = *facio*. *I.* 250. manus = *multitudo*. *I.* 252. imbuere = *maculare*. *I.* 254. cornipedem = *equum*, *quia formatos pedes cornibus habet*. *I.* 255. cupiens = *superbia irruere nititur super humilitatem, et spem.* impulsu = *pectore equi*. *I.*

COMMENTARIVS.

243. Ald *iustitia est nam semper egens.* Alii *iustitia est vbi semper egens*. Iustitiam egentem, honestatem pauperem vocat ex his, quae saepe accidunt.

244. Vienn., Ang., Vat. C. a sec. m., Rat. a man. rec. *ieiunaque*. alii *ieiunia*.

248. Vienn. *prodet*. Vat. C., abrasis prioribus, *trepidatio prodit*. Virg. lib. IV. Aeneid. v. 13. *Degeneres animos timor arguit.*

249. Plautus actu I. scena I. Militis gloriosi: *Cuius tu legiones difflauisti spiritu,— Quasi ventus folia, aut peniculam tectoriam.*

250. Ald., Fabr., Vat. C. *perstringere* minus bene, quam *perfringere*. Extat etiam *perstringere* in Mar., et Rat., aliisque: sed, vt aduertit Giselinus, *perstringere* est leuiter tangere: hoc loco aptius cadit *perfringere duris gladiis*.

252. Ald., et Rat. ex recenti inepta correctione *Imbuere*, *et fragili vires foedare triumpho*. Cellarius hunc eundem errorem excripsit. ita certe lego in 2. eius editione, qui fortasse deceptus est ex mendo in notis 2. editionis heinsianae. Grauius errat Gallandius, qui mendose a Chamillardo editum ait *imbuere*, *fragilique viros*, et ipse, inuitis musis, legit *imbuere*, *fragilique vires*.

253. Erfurt. *rabidum*, alii *rapidum*.

255. Aldus male *impulsuum bonis equini*. Pariter alii mendose apud Becmanum in Manuduct. ad ling. lat. *impulsum bonis equini*, aut *impulsum bouis equini*. Nebrissensis vmbonem equinum intelligit clypeum, siue cetram ex corio equi.

256. Alex. *ruinis*: alii *ruinam*.

Digitized by Google

Sed cadit in foueam, praeceps quam callida fortè
Fraus interciso suffoderat aequore furtim:
Fraus detestandis vitiorum e pestibus vna,
Fallendi versuta opifex, quae praescia belli
Planitiem scrobibus violauerat insidiosis,
Hostili de parte latens, vt fossa ruentes
Exciperet cuneos, atque agmina mersa voraret.
Ac ne fallacem puteum deprendere posset
Cauta acies, virgis adopertas texerat oras,
Et superimposito simularat caespite campum.
At regina humilis, quamuis ignara, manebat
Vlteriore loco, nec adhuc ad fraudis opertum
Venerat, aut foueae calcarat furta malignae.
Hunc eques illa dolum, dum fertur praepete cursu,
Incidit, et caecum subito patefecit hiatum:

GLOSSAE VETERES.

257. in foueam = *superbia cadit in foueam. I.* 258. aequore = *terrae. campo, ab aequitate. I.* 260. versuta = *callida artifex. I.* 261. scrobibus = *foueis. I.* 263. cuneos = *exercitus.* agmina = *virtutum. I.* 264. deprendere = *praescire. I.* 265. cauta = *clara.* oras = *summitates. I.* 267. regina = *humilitas iterum. I.* 270. illa = *scilicet superbia. I.* 271. hiatum = *scrobem. I.*

COMMENTARIVS.

259. Ald., Ang., Vat. C. a pr. m. *vitiorum pestibus* sine *e*, quod necessarium certe est. In Aldo *vna est*: abundat verbum substantiuum.

261. Heinsio placet cum Put. solo *vitiauerat*, et post Heinsium Chamillardo, aliisque. Sed cur displiceat *violauerat* cum veteribus editis, cum nostris Mar., Rat., Vienn., Alex., Vatt. C., F., G., O., aliisque innumeris? Verbo *vitiandi*, inquis, vsus est aliquando Prudentius: quasi vero verbo *violandi* saepius non fuerit vsus. Mihi magis placet *violare* planitiem scrobibus, quam *vitiare*. Ouidius III. Met. *violare siluam* dixit pro *securi caedere*.

264. Weitz. *at ne*. alii *ac ne*. In nonnullis Vulg. *possit*.

265. Ald., Widm. supra, Vienn., Vatt. C., L., BB., Ang. *clara acies*. Rat., Mar., et alii optimi *cauta*, quod magis placuit Gallandio.

269. Vienn. *Venerat, vt foueae calcaret furta malignae*. In Vat. C. mendose, et contra metrum *Venerat aut foueae nondum calcarat malignae*. Ad marg. post *calcarat* est *furta*, sed *nondum* semper abundat.

270. Egm., Pal., et Barthius *hinc eques*. Vienn. *huc eques*. Retine *hunc*.

271. In Vat. F. praepostera est traiectio horum versuum: primo legitur *Prona*, tum *Incidit*. *Dolum incidit*, vt initio lib. II. Iuuenci: *Iamque dies prono decedens lumine pontum – Inciderat*.

Digitized by Google

Prona ruentis equi ceruice inuoluitur, ac sub
Pectoris impressu fracta inter crura rotatur.
At virtus placidi moderaminis, vt leuitatem
Prospicit obtritam monstri sub morte iacentis,
Intendit gressum mediocriter, os quoque parce
Erigit, et comi moderatur gaudia vultu.
Cunctanti Spes fida comes succurrit, et offert
Vltorem gladium, laudisque inspirat amorem.
Illa cruentatam correptis crinibus hostem
Protrahit, et faciem laeua reuocante supinat.
Tunc caput orantis flexa ceruice resectum
Eripit, ac madido suspendit colla capillo.
Extinctum vitium sancto Spes increpat ore.
Desine grande loqui: frangit deus omne superbum:
Magna cadunt: inflata crepant: tumefacta premuntur.
Disce supercilium deponere, disce cauere
Ante pedes foueam, quisquis sublime minaris.

GLOSSAE VETERES.

274. leuitatem = *instabilitatem*. I. 276. os = *faciem*. parce = *mediocriter*. I. 277. comi = *honesto*. *seuero*, *ornato*, *amoeno*. I. 278. cunctanti = *dubitanti*. I. 280. illa = *humilitas amputat caput superbiae*. I. 284. extinctum = *extinctam superbiam*. I. 287. supercilium = *superbiam*. I. 288. sublime = *gloriose*. I.

COMMENTARIVS.

272. Vienn. *vna*. Lege *prona*. In Rat. ineptus corrector, de quo saepe, *ceruice rotata superque — Pectoris impressu quadripes prouoluitur ipse*.

273. Fabr. *vectoris pressu*. Ita Giselinus edidit in 2. edit., sed postea in fine correxit *pectoris impressu* ex mss.: quae correctio nonnullos latuit. In priore Rott. *pectoris impulsu*. In Vat. F. *inter dura*. Communis lectio *Pectoris impressu fracta inter crura rotatur*.

274. Bong. *et virtus*. melius *at virtus*. *Moderamen* pro *moderatione* vide Apoth. v. 47.

275. Vienn., Mar. *conspicit obtritam*. Rat., Gis., Weitz. *perspicit obtritam*. Fuld. *prospicit obstrictam*. Praestantiores cum Aldo *prospicit obtritam*.

276. Fuld. *parte*; lege *parce*.

280. Vienn. *cruentatum* minus bene:

281. Vienn. *contrahit*. melius *protrahit*.

282. Virgilius Aeneid. X. *Reflexa ceruice resectum*.

283. Ald., et alii *et madido*.

285. Virgilius lib. X. *Dixerat ille aliquid magnum*. Consule Erasm. Adag. *Ne magna loquaris*. Corippus lib. II. v. 40. imitatus videtur Prudentium: *Colla superborum, furiataque pectora frangis*.

287. Supercilium sedes superbiae. Vide Plinium lib. XI. cap. XXXVII. Elmenhorstius in Arnobium pag. 44. hunc Pru-

Digitized by Google

Peruulgata viget nostri sententia Christi:
Scandere celsa humiles, et ad ima redire feroces.
Vidimus horrendum membris, animisque Goliam
Inualida cecidisse manu: puerilis in illum
Dextera fundali torsit stridore lapillum,
Traiectamque cauo penetrauit vulnere frontem.
Ille minax, rigidus, iactans, truculentus, amarus,
Dum tumet indomitum, dum formidabile feruet,
Dum sese ostentat clypeo, dum territat auras:
Expertus, pueri quid possint ludicra parui,
Succubuit teneris bellator turbidus annis.
Me tunc ille puer virtutis pube secutus,
Florentes animos sursum in mea regna tetendit,
Seruatur qua certa mihi domus omnipotentis
Sub pedibus Domini, meque ad sublime vocantem

GLOSSAE VETERES.

289. peruulgata = *valde*. *I.* 293. torsit = *iecit*. *I.* 294. traiectam = *per traiectam*. *I.* 295. truculentus = *toruus*. *I.* 296. indomitum = *indomite*. formidabile = *aduerbium*. terret = *feruet*. *I.*

COMMENTARIVS.

dentii versum confert cum verbis Arnobii *Supercilium deponere*.

289. Vienn. *diuulgata viget*.

291. Pauci hi versus, tamquam opus Prudentii diuersum, et inscriptum *Monomachia Dauidis, et Goliathi*, notantur in indice, alioqui accuratissimo, bibliothecae cassanatensis. Extant videlicet in Criticis sacris Londini 1660. tom. VIII. col. 277. in fine operis: *In historiam monomachiae Dauidis, et Goliathi Reg.* I. *cap.* XVII. *inquisitio*, *Matthaeo Horstio auctore*. vbi legitur, *Prudentius monomachiam his versibus in Psychomachia breuiter perstringit: Extinctum vitium etc.*

293. Pro *fundali* habent *funali* Thuan., Egm., Pal., Alex. a pr. m., Vat. H., et codex Barthii, cui tamen non placuit *funali*. Heinsio non prorsus displicet, et aduertit, alibi quoque Prudentium hac voce vsum fuisse, scilicet infra v. 866.

294. Alii *traiectam*, alii *transiectam* scribunt. Plerique ex optimis *traiectam*.

295. Vat. C. hunc ordinem seruat *Ille minax. Dum sese. Dum tumet*. Vat. D. *Ille minax. Dum tumet. Expertus, pueri. Dum sese*. Alii ordinem hic exhibitum retinent.

296. Vienn. *indomite*, quod sapit glossema. Tres vetustiores Heinsiani, Alex., Ald., Widm. supra, Gis. *feruet*. Alii etiam veteres *terret*, nempe Mar., Vienn., Rat. cum Weitzio, et vno Cauchiano.

297. Aliqui distinguunt alio modo *Dum sese ostentat, clypeo dum territat auras* cum Weitzio. Vat. C. *dum irritat auras* male. In Pal. *dum territat ense*.

298. Mar., et Rat. *quid possent*.

299. Ald., et alii Vulg. *armis* pro *annis*. Barthius mendose *anciis*.

301. Erfurt. a pr. m. *florentes annos*.

302. Weitz. cum Put. *quia certa*.

Digitized by Google

Victores caesa culparum labe capessunt.
Dixit, et auratis praestringens aera pennis,
In caelum se virgo rapit: mirantur euntem
Virtutes, tolluntque animos in vota, volentes
Ire simul, ni bella duces terrena retardent.
Confligunt vitiis, seque ad sua praemia seruant.
Venerat occiduis mundi de finibus hostis

GLOSSAE VETERES.

304. caesa = *victa*. I. 305. et auratis = *humilitas ascendit in caelum : virtutes mirantur*. aera = *accusatiuus graecus*. I. 309. confligunt = *pugnant adhuc*. I.

COMMENTARIVS.

304. Prior Boher., et Thuan. a sec. m. *lictores caesa*.

305. Vat. C. *perfringens*: non placet. Ald. cum aliis *praestringens*.

309. Post hunc versum Vienn. *De sobrietate, et luxuria*. Mar., et Rat. *Luxuria*. Aldus *Luxuriae, et sobrietatis pugna*. Giselinus *Luxuria, et sobrietas*.

310. Lepidus est hoc loco Giselinus. Reiicit interpretationem, quam dubitans Nebrissa indicauit, intelligendum id esse de aetate mundi ad occasum vergente, vt Hispaniam suam, inquit Giselinus, et Africam hac ignominia liberaret. Tum probabile existimat, poetam ex his regionibus organa luxuriae accersiuisse, quum eae, in primis vero Hispania, auri, argenti, lanae, aromatum, aliarumque rerum, ad effeminandos mores pertinentium, copia mirifice celebres fuerint. *Quae* (verba eius audis) *si suis se finibus continuissent, nunquam fortasse nos Belgae laudem a Iul. Caesare nobis tributam amisissemus*. Recte, quod belgas laudem veterem amisisse fatetur. quod autem causam in hispanos coniicit, fortasse nunc negaret, antiquos dominos hispanos ab his populis laudari, et desiderari obseruans. Illud vero Giselino assentior, poetam potius respexisse totum occidentem, quatenus ea mundi pars ab orientali distinguitur. Etenim vt tradit Sulpicius in vita S. Martini, luxus immodicus in occidente magis, quam in oriente dominabatur. In occidentis vocabulo diabolum significari plures docent. Sed quum imperium romanum diuisum tunc esset, et orientis, et occidentis mentio passim occurreret, probabilius est, Prudentium intelligere imperium occidentale, et praecipue eius caput Romam, vbi eo tempore insigniter efferuescebat luxuria, vt fuse narrat Ammianus Marcellinus, qui inter alia ait: *Alii summum decus in carrucis solito altioribus, et ambitioso vestium cultu ponentes, sudant sub ponderibus lacernarum etc. Mensarum enim voragines, et varias voluptatum illecebras, ne longius progrediar, praetermitto.... Denique pro philosopho cantor, et in locum oratoris doctor artium ludicrarum accitur: et bibliothecis sepulcrorum ritu in perpetuum clausis organa fabricant vt hydraulica etc. Postremo ad id indignitatis est ventum, vt quum peregrini ob formidatam haud ita dudum alimentorum inopiam pellerentur ab Vrbe praecipites, sectatoribus disciplinarum liberalium impendio paucis sine respiratione vlla extrusis, tenerentur mimarum asseclae veri, quiue id simularunt ad tempus: et tria millia saltatricum ne interpellata quidem cum choris, totidemque remanerent magistris. Et licet, quocumque oculos flexeris, feminas affatim multas spectare cirratas, quibus, si nupsissent, per aetatem ter iam nixus poterat suppetere liberorum, adusque taedium pedibus pauimenta terentes,*

Digitized by Google

Luxuria, extinctae iam dudum prodiga famae,
Delibuta comas, oculis vaga, languida voce,
Perdita deliciis: vitae cui causa voluptas,
Elumbem mollire animum, petulanter amoenas
Haurire illecebras, et fractos soluere sensus.
Ac tunc peruigilem ructabat marcida coenam:
Sub lucem quia forte iacens ad fercula, raucos
Audierat lituos, atque inde tepentia linquens
Pocula, lapsanti per vina, et balsama gressu,
Ebria calcatis ad bellum floribus ibat.
Non tamen illa pedes, sed curru inuecta venusto
Saucia mirantum capiebat corda virorum.
O noua pugnandi species! non ales arundo

GLOSSAE VETERES.

311. iam dudum = *statim*. prodiga = *ostentatrix*. *I.* 312. delibuta = *vncta*. comas = *per*. *I.* 314. elumbem = *mollem*. *I.* 315. illecebras = *delectationes*. *I.* 316. ac tunc = *luxuria, auditis tubis, ad bellum currit*. *I.* 317. sub lucem = *vsque ad lucem*. iacens = *sedens*. fercula = *lectulos*. *I.* 319. lapsanti = *nutanti*. balsama = *balsamo vncta erat. quia odoris gratia sparsa fuit domus balsamo, et floribus*. *I.* 321. pedes = *pedestris*. *I.* 322. capiebat = *decipiebat*. *I.* 323. o noua = *luxuria blandimentis virtutes decipit*. ales arundo = *velox sagitta, a rectitudine*. *I.*

COMMENTARIVS.

iactari volubilibus gyris, dum exprimunt innumera simulacra, quae finxere fabulae thaeatrales. Quae omnia prudentianae descriptioni luxuriae apprime conueniunt.

311. Cornelius Tacitus Annal. lib. XI. *Infamiae apud prodigos nouissima voluptas est.*

312. Secunda in *delibuta* producitur ob metri necessitatem. Imitatus est Galterus lib. V. Alex. v. 218. *Sanieque recenti – Delibuta comas*. Rott. prior *oculos vaga, languida vocem* graeco more, vt *delibuta comas*. Nostri omnes cum aliis *oculis vaga, languida voce*, excepto Cauchiano, qui illud prius habet. Heinsius edidit *oculos . . . . vocem*. secuti sunt Cham., Gall., et Teol. Barthius cum Prudentio confert Bachiarium nostrum, qui oculos hominis lapsi *vagos* dicit, luxuriam, et libidinem indicando.

313. Vienn. *edita*. melius *perdita*. Boher. prior *cura* pro *causa* minus bene. *Viuendi causa* solent dici virtutes. Iuuenalis satyra VIII. v. 84. *Et propter vitam viuendi perdere causas*. Ratione contraria luxuriosis vitae causa est voluptas.

314. Persius satyra I. v. 104. *Summa delumbe salius*. Auctor Dialogi de Oratore vsurpauit *elumbis*.

315. Verbum solemne, quum de luxuria agitur, FRANGERE. Vide, quae notat Gothofredus ad verba FRACTA *molliter plebe*, cod. Theod. L. 6. ad legem iuliam de adulteris ex nostro poeta, et aliis.

316. Rat., Mar., Weitz., Alex. *ac tunc*. Ald. *et tunc*. Vienn., Gisel., Pal. *at tunc*. Heinsiani cum nostris faciunt *ac tunc*.

321. Vienn. *nec tamen*,

323. Egm. *alis*. lege *ales*.

Neruo

Digitized by Google

Neruo pulsa fugit, nec stridula lancea torto
Emicat amento, frameam nec dextra minatur:
Sed violas lasciua iacit, foliisque rosarum
Dimicat, et calathos inimica per agmina fundit.
Inde, eblanditis virtutibus, halitus illex
Inspirat tenerum labefacta per ossa venenum;
Et male dulcis odor domat ora, et pectora, et arma,
Ferratosque toros obliso robore mulcet.
Deiiciunt animos, ceu victi, et spicula ponunt
Turpiter, heu! dextris languentibus obstupefacti,
Dum currum varia gemmarum luce micantem
Mirantur, dum bracteolis crepitantia lora,
Et solido ex auro pretiosi ponderis axem

GLOSSAE VETERES.

325. emicat = *exilit*. *I.* 327. calathos = *plenos rosarum spargit*. *I.* 328. halitus = *spiritus*. illex = *illicita peragens*. *I.* 331. ferratosque = *colla loricata*. toros = *brachia, vel densitates brachiorum*. obliso robore = *fracta fortitudine*. *I.* 332. ceu victi = *viri, deiectis armis, sequuntur luxuriam*. *I.* 334. currum = *luxuriae*. *I.* 335. bracteolis = *laminis, vel filis*. *I.*

COMMENTARIVS.

324. Ang. minus bene *neruo pulsa fuit*. Put., et Egm. a m. pr. *neruum pulsa fugit*. Heinsius suspicatur *neruo impulsa fugit*, quod amplexus est Cellarius. Non mutauerim lectionem communem *neruo pulsa fugit* in Alex., Vatt. C., D., G., L., O., BB., Mar., Rat., Vienn., Ald., et aliis. In Vat. H. est *neruum pulsa fugit*.

325. Ald., Gis., Fabr., Vat. G. *framea*. In Vat. C. desideratur hic versus. In aliis, et in margine Gis. *frameam*. *Amenta* ex Festo sunt *quibus, vt mitti possint, vinciuntur iacula*. Hinc *amentare* apud Lucanum, et Martianum Capellam reperitur.

327. Rat. *per agmina fudit*.

328. Erfurt *inde blanditis*. Ang. *inde eblanditis*. Legendum *inde eblanditis*. Alii *in lex*, alii *illex* scribunt. *Illex* ab *illiciendo*, *illix*, aut *inlex*, a quo lex non seruatur, quod vult Iso.

331. Ald. *oblito* minus bene pro *obliso*. Nec melius *choros* alter Rott. cum Bonon. pro *toros*. nam quod in quibusdam mss. exaratur *thoros*, nil moror. Gis. non omnino reiicit *oblito*, vt apud Virgilium eclog. IX. *Nunc oblita mihi tot carmina*. Post hunc versum in Vienn., Angel., Vatt. C., L., BB. leguntur hi duo versus *Luxuria huc violas curru delata venusto - Per populos iacit, vt male credula corda tepescant*. Giselinus eosdem inuenerat in quodam cod. ms. Theodori Pulmanni, et altero Dauentriae excuso, sed effictos recte existimauit. Giselinus vero legit *credita corda*.

332. Alii *deiciunt*, alii *deiiciunt*.

335. *Bracteolis* scribas, an *bratteolis*, controuersia orthographica est.

Defixis inhiant obtutibus, et radiorum
Argento albentem seriem, quam summa rotarum
Flexura electri pallentis continet orbe.
Et iam cuncta acies in deditionis amorem
Sponte sua versis transibat perfida signis,
Luxuriae seruire volens, dominaeque fluentis
Iura pati, et laxa ganearum lege teneri.
Ingemuit tam triste nefas fortissima virtus
Sobrietas, dextro socios decedere cornu,
Inuictamque manum quondam sine caede perire.
Vexillum sublime Crucis, quod in agmine primo
Dux bona praetulerat, defixa cuspide sistit,
Instauratque leuem dictis mordacibus alam,
Extimulans animos, nunc probris, nunc prece mixta:

GLOSSAE VETERES.

340. et iam = *cuncta acies versis signis ad deditionem transit*. deditionis = *potestatis auaritiae*. *Iso.* 341. versis = *positis*. *Iso.* 343. ganearum = *scortorum, vel cantorum, belluonum, vel gulosorum*. *I.* 344. ingemuit = *sobrietas increpat acies, suadens eis, ne sequantur luxuriam*. virtus = *virgo*. *I.* 345. cornu = *de exercitu sobrietatis*. *I.* 346. manum = *multitudinem*. sine caede perire = *sine pugna decedere*. *I.* 347. agmine = *exercitus*. *Iso.* 348. dux = *sobrietas*. *I.* 349. instaurat = *armat*. leuem = *velocem*. *I.* 350. extimulans = *hortans*. nunc = *interdum*. *I.*

COMMENTARIVS.

337. Vienn. *dum fixis inhiant*.

338. Palat. *quem*, scilicet axem. Alii *quam*, nempe seriem.

339. Vienn. *orbem* non bene.

341. In quibusdam Vulg. *perdita* pro *perfida*; quod postremum longe venustius est.

342. Vienn. *iubentis* pro *fluentis*, hoc est, fluxae, quod proprium est luxuriae.

343. Veterrimi Heinsiani, Vienn., Mar., Rat., Weitz., Gall., et alii *ganearum*. Aldus cum Torn., et nonnullis aliis *ganeorum*, quod non improbo. nam *ganeum* fornix est. Giselinus ait, pro voce *ganearum* substituere quosdam *ganeonum*. quorsum? inquit, Anne eaedem leges ganeis, et ganeonibus? *Ganea*, et *ganeum* in graeca origine scribuntur per α, seu e longum. Becmanus de origin. ling. lat. verbo *ganeum* obseruat, latinos saepe α in a commutasse, et in e breue, vt *gynaeceum* apud Terentium penultima breui, *cyclopeus* apud Maronem, *conopeum* apud Horatium oda IX. epod. Ganeo est, vt ait Isidorus lib. X., *luxuriosus*, *et tamquam in occultis locis, et subterraneis, quae graeci ganea vocant*. Post hunc versum Mar., et Rat. pro titulo *Sobrietas*.

347. Gretserus lib. II. cap. XVIII. De cruce alludere Prudentium ait ad morem praeferendi imaginem crucis in proeliis, quem morem pluribus eo loco confirmat.

350. Praecipui Heinsiani cum Aldo, et aliis *instimulans*. Nostri praestantiores, Mar., Rat., Alex., Gis., Weitzius, et alii *extimulans*.

Digitized by Google

Quis furor insanas agitat caligine mentes?
Quo ruitis? cui colla datis? quae vincula tandem,
Prô pudor, armigeris amor est perferre lacertis,
Lilia luteolis interlucentia sertis,
Et ferrugineo vernantes flore coronas?
His placet assuetas bello iam tradere palmas
Nexibus? his rigidas nodis innectier vlnas?
Vt mitra caesariem cohibens aurata virilem
Combibat infusum croceo religamine nardum,
Post inscripta oleo frontis signacula, per quae
Vnguentum regale datum est, et chrisma perenne:
Vt tener incessus vestigia syrmate verrat,

GLOSSAE VETERES.

352. ruitis = *tenditis*. *I.* 353. prô = *interiectio exprobrantis*. *I.* 354. luteolis = *rubris*. *I.* 355. ferrugineo = *purpureo*. vernantes = *florentes*. *I.* 356. palmas = *scilicet vestras*. *I.* 357. nexibus = *doctrinis*. *I.* 358. cohibens = *constringens*. *I.* 359. nardum = *florem*. *I.* 362. syrmate = *longae vestis*. *I.*

COMMENTARIVS.

351. Barthius improbat *insanus* pro *insanas*, quamuis illud in suo ms. inuenerit. Egm. quoque *insanus*.

353. Vienn. *ah! pudor*. alii *prô*, aut *proh: pudor*. Vienn. *proferre lacertis*. Paschalius De coronis lib. II. cap. XV. pag. 124. notat ex hoc loco florum mixturam in coronis imitatione naturae. Vide Tertullianum De coron. milit., qui inuentos ait flores non capiti ornando, sed naribus oblectandis.

355. Iso, et alii veteres interpretantur *ferrugineo*, hoc est, *purpureo*. Mariettus quum ex glossa notasset *purpureo* pro *ferrugineo*, subiunxit, videndum, numquid purpura cum ferrugine. Est certe *ferrugo* purpura nigrior apud Virgilium I. Georg. *Quum caput obscura nitidum ferrugine texit*, et IX. Aeneid. *Ferrugine clarus ibera*, vbi Seruius Ponticam ferruginem, non Hispanicam intelligit: alii contra.

357. Weitz., Erfurt. *ac rigidas*.

359. Ang. perperam *cum bibat* pro *combibat*. Heinsiani, et nostri meliores *infusum*. Vatt. 88., et alius apud Teol., Cauchianus codex, Weitz. *infusam*. Egm. pro *religamine* habet *relegamine* non recte. Sacramentum confirmationis describitur, de quo supra hymn. Cath. VI. v. 128. Vide Baronium tom. I. Annal. pag. 249., et Ioann. Laurentium Bertium lib. XXXII. De theol. disc. cap. X. *de vnctionis forma*, praeter alios, qui his Prudentii versibus sacramentum confirmationis explicant. Simul notat Prudentius effeminatos virorum mores, qui vtebantur mitra, ornamento meretricum, et reticulo croceo comas inuoluebant. Iuuenalis sat. III. *Ite, quibus grata est picta lupa barbara mitra*. Sat. VI. *Sed nigrum flauo crinem abscondente galero*. Sat. II. *Reticulumque comis auratum ingentibus implent*.

360. Weitz., Erfurt. *postquam*. Ita Widm. a sec. m., sed a prima m. *post quae*. Alii *per quae*.

362. Vienn. *et tener*. melius *vt*. Luxus denotatur, quod vestis ad terram vs-

Digitized by Google

Sericaque in fractis fluitent vt pallia membris,
Post immortalem tunicam, quam pollice docto
Texuit alma Fides, dans impenetrabile tegmen
Pectoribus lotis, dederat quibus ipsa renasci.
Inde ad nocturnas epulas, vbi cantharus ingens
Despuit effusi spumantia damna falerni,
In mensam cyathis stillantibus, vda vbi multo
Fulcra mero, veterique toreumata rore rigantur?

GLOSSAE VETERES.

363. membris = *scilicet tuis*. *I.* 365. tegmen = *album vestem*. *I.* 367. inde = *descendisti*. *I.* 368. despuit = *effudit*, *vel efflauit*. falerni = *vini*. *I.* 370. fulcra = *tripodes*, *lecti*. mero = *vino*. toreumata = *caelatura*, *vel tornitalia*. *toreuma, id est caelatur a. I. tornata vasa. Mar.* rore = *lectorum*, *id est, potu*. *I.*

COMMENTARIVS.

que efflueret. Cyprianus, siue alius De ieiun. christ. *Paludamentis talaribus pauimenta verrentes*.

363. Giselinus explicat *in fractis*, mollibus, et effeminatis, vt duae, inquit, sint dictiones. Si iubeat, scribi *in fractis*, necessarium quidem id non est: nam *infractus* vnica dictio sonat etiam *fractus*. Verbum tamen fluitare poscere videtur *in membris fractis*. Plurimi coniungunt *infractis*. De verbo frangere vide v. 315.

364. Weitzio placuit cum solo Widm. edere *tonicam*, et praetermittere *tunicam*, quod extat in aliis omnibus: ridicule. Ang. *dextro* pro *docto* non ita bene. Sermo est de gratia baptismatis, quam significant stolae candidae, quibus recens baptizati induuntur.

367. Heinsiani, excepto Oxon., et nostri potiores, Ang., Mar., Rat., Vat. H. cum Weitz. *inde*. Multi alii Vatt. C., F., G., L., O., BB. cum Oxon., Ald., et Giselino *ite*, quod tenuit Gifanius ex vet. lib. in ind. Lucretii. In codice Barthii *inde*: vbi etiam vers. seq. *dispuit* pro *despuit*. *Inde* magis placet, et interrogatio tunc protrahitur ad versum 370. *rigantur*? Peneratus putat, hunc locum desumptum ex VII. Aeneid.; fortasse v. 145. et seq.

369. Ald. *Immensam cyathis stillantibus vndam*, *vbi multo – Fulcra mero*. quod ex vet. lib. approbat Gifanius loc. cit, et non inuenuste id dictum a docto poeta asserit, sicut rorem etiam vocat vinum, et in Dittochaeo, *Vnde meri veteris defunditur vnda*, tit. XXXII. v. 128. Giselinus restituit *In mensam cyathis stillantibus*, *vda vbi multo – Fulcra mero*, et obseruat, in hoc poeta ex temeraria, et falsa praepositionis cum suo casu connexione plura fuisse corrupta. Sane in plerisque codd. antiquis ita inter sese verba quandoque sunt coniuncta, vt iudicio acri opus sit ad singulas voces separandas. Non tamen negauerim, Aldi, Gifanii, et Fabricii lectionem in veteribus membranis reperiri, quam exhibent Vatt. C., G., L., BB., nisi malis legere *In mensam cyathis stillantibus vndam*, *vbi multo – Fulcra mero*. In Ang. mendose *vnda*: In Vat. H. plane corruptum *stillantibus daubis multo – Fulcra mero*. Vienn. *cyathis stipulantibus*, quod nulli est vsui. Ad hunc Prudentii locum videtur respexisse Saluianus lib. IV. aduersus auaritiam: *Natant tricliniorum pauimenta vino*; *falerno nobili lutum faciunt*, *mensae eorum*, *ac toreumata mero iugiter madent*, *semper vda sunt*. Ex quibus lectio *vda* confirmatur.

370. *Toreumata* pro *toralibus* accipien-

Digitized by Google

Excidit ergo animis eremi sitis: excidit ille
Fons patribus de rupe datus, quem mystica virga
Elicuit, scissi salientem vertice saxi?
Angelicusne cibus prima in tentoria vestris
Fluxit auis: quem nunc sero felicior aeuo
Vespertinus edit populus de corpore Christi?
His vos imbutos dapibus iam crapula turpis
Luxuriae ad madidum rapit importuna lupanar:
Quosque viros non ira fremens, non idola bello

GLOSSAE VETERES.

371. animis = *vestris*. *I.* 372. patribus = *vestris*. *I.* 373. elicuit = *extulit*. *I.* 377. imbutos = *ductos*. *I.* 378. lupanar = *prostibulum*. *I.*

COMMENTARIVS.

da monet Sirmondus ad Sidonium, hos versus laudans ad epist. II. lib. IX. Fabricius tenet, hoc etiam loco toreumata esse opera torno facta, politaque, quod etiam docent glossae: sed id minus placet. Relege Saluiani verba v. sup.

371. In Rat. insulsus corrector posuit *Excidit ergo animis sitientibus ille in eremo – Fons patribus*. ne scilicet secunda in *eremo* corriperetur. Historiam sacram legere poteris Exodi cap. XVI., et XVII.

373. Ald. *e vertice*. In aliis abest *e*. In Vat. F. *saliente*, et in nonnullis Vulg. *scissis* mendum est.

374. In quibusdam Vulg. *angelicusue*. Cauchii codex *patria in tentoria*. Heinsiani, Mar., Rat., Alex., et Vatt C., D., G., H., L., O., BB., Weitz., aliique *vestris*. Ald., Gis., Vat. F., Ang. a pr. m. *nostris*. Ita etiam videtur fuisse in Viennensi.

375. Rat. *feliciter* minus bene.

376. Erfurt. *de sanguine Christi*. Vides clarum testimonium catholicae fidei de praesentia corporis Christi in Eucharistia, cum similitudine cibi angelici *manna* a SS. Patribus saepe indicata. Inter opera Cypriani sermone de coena: *Panis iste angelorum omne delectamentum habens virtute mirifica . . . amplius quam manna illud eremi implet; et satiat edentium appetitus etc.* Fabricius ait, mire dictum a Prudentio *vespertinum populum* pro eo, qui est extremis temporibus victurus, sumpta sermonis forma ab illis verbis, *Mane nobiscum, quoniam aduesperascit*. Nullum est dubium, quin populus christianus intelligatur: sed hac alia ratione, quod per *vesperam* in sacris literis saepe intelligitur Christus, aut eius aduentus, et septima aetas mundi. Patres, qui has allegorias exponunt, vide indicatos a Laureto in Sylua Allegor. Peueratus opinatur, populum christianum a Prudentio *vespertinum* vocari, quia post horam nonam, et tempore vespertino in stationibus edebat de corpore Christi. Non ea mens Prudentii esse mihi videtur.

379. In nonnullis Vulg. *viris* male. In Rat. corrector, consuetudinis aeui prudentiani ignarus, prioribus erasis, scripsit *idolaque bello*. Ald. ediderat recte *non idola bello*: correxit inepte *idolaque bello*. Giselinus aduertit, Aldum Manutium, si vsquam alibi, certe in huius auctoris editione praesertim secunda, diligentissimum, mediam huius graeci vocabuli dictionibus transpositis produxisse: quod tamen ab auctore non profectum esse, certo constat. Illud vero non probo in Giselino, quod literarum graecarum cognitionem in Prudentio desidera-

Digitized by Google

Cedere compulerant, saltatrix ebria flexit.
State, precor, vestri memores, memores quoque Christi.
Quae sit vestra tribus, quae gloria, quis deus, et rex,
Quis dominus, meminisse decet. vos nobile Iudae
Germen ad vsque dei genitricem, qua deus ipse
Esset homo, procerum venistis sanguine longo.
Excitet egregias mentes celeberrima Dauid
Gloria, continuis bellorum exercita curis.
Excitet et Samuel, spolium qui diuite ab hoste
Attrectare vetat, nec victum viuere regem
Incircumcisum patitur: ne praeda superstes
Victorem placidum recidiua in proelia poscat,
Parcere iam capto crimen putat ille tyranno:
At vobis contra vinci, et succumbere votum est.
Poeniteat, per siqua mouet reuerentia summi
Numinis, hoc tam dulce malum voluisse nefanda
Proditione sequi: si poenitet, haud nocet error.
Poenituit Ionathan ieiunia sobria dulci

GLOSSAE VETERES.

386. excitet = *vobis*. I. 389. attrectare = *manu tangere probibet*. regem = *Agag*. I. 390. incircumcisum = *crossum*. I. 391. victorem = *Saulem*. I. 393. votum = *voluntas*. I. 394. per siqua = *per reuerentiam iuro, vel oro*. I. 396. proditione = *traditione*. poenitet = *vos*. I.

COMMENTARIVS.

re videtur, quum simul fateatur, eum sui seculi auctoritatem secutum, accentus latini, aliarumque regularum ratione habita, quantitatem genuinam neglexisse. Cur enim non poterat Prudentius scientiam sibi reseruare, vsum populo concedere?

385. Ald., et vett. edd. *natus bomo* pro *esset bomo*. Giselinus quoque in contextu *natus bomo*. quod magis arridebat Gallandio, quamuis ediderit *esset bomo*.

388. Adisis lib. I. Regum cap. xv.

390. Vienn. *pariter* non recte pro *patitur*. Fabr. *neu praeda*. melius *ne praeda*.

In glossa *crossus* idem est, ac *grossus*.

391. Rat., Mar., Heinsiani, (excepto priori Rott.) Gis., Weitz. *recidiua*, Ald. cum aliis vulgatis *rediuiua*.

393. Ald. *nobis* pro *vobis*; quod postremum verum est. Ang. a pr. m. *notum est*, recte correctum per *votum est*.

394. Fuld. contra legem metri *per siqua moueat*.

396. In Margarita poetica Alberti Eyb., canonici Bambergensis, *si poenitet, aut nocet error*, ex veteri quorumdam scribendi ratione pro *baud*, vel *baut*.

397. Vide lib. I. Reg. cap. xiv.

Digitized by Google

Conuiolasse fauo sceptri, mellisque sapore
Heu! male gustato, regni dum blanda voluptas
Oblectat iuuenem, iurataque sacra resoluit.
Sed quia poenituit, nec sors lacrymabilis illa est,
Nec tingit patrias sententia saeua secures.
En ego Sobrietas, si conspirare paratis,
Pando viam cunctis virtutibus, vt malesuada
Luxuries, multo stipata satellite, poenas
Cum legione sua Christo sub iudice pendat.
Sic effata, crucem Domini feruentibus offert
Obuia quadrigis, lignum venerabile in ipsos
Intentans frenos: quod vt expauere feroces
Cornibus oppansis, et summa fronte coruscum,

GLOSSAE VETERES.

399. regni = *Philistinorum I.* 400. resoluit = *rumpit; quia non est occisus. I.* 403. conspirare = *coadunare. I.* 404. viam = *praebendo. I.* 405 stipata = *circumdata. I.* 406. pendat = *soluat. I.* 407. crucem = *sobrietas crucem Domini offert currui luxuriae. I.* 409. intentans = *impingens. I.* 410. cornibus = *crucis, id est, vexilli.* fronte = *contra faciem offert lignum. I.*

COMMENTARIVS.

398. Heinsiani omnes, Pal., Fuld., Widm., Erfurt., Weitz. cum nostris Mar., Rat., Vienn., Alex., Vatt. H., O., Bonon. *fauo sceptri*. In Mar. glossa *id est, virgae*: in Erfurt. glossa *melle accepto per sceptrum*. Ald., Torn., Gis. *fauo sumpto*. Gallandius ait, vocem *gustato* vers. seq. fortasse obstare huic lectioni *sceptri sumpto*. Ang., Vatt. L., BB. non male *conuiolasse fauo, sumpti mellisque sapore*. Vat. D. mendose *fauo cepit*. In Vat. C. desunt hic, et sequentes versus vsque ad vers. 450.; scilicet integro folio auulso.

399. In Vat. D. error metri *mala voluptas* pro *blanda*.

400. Vienn. *iura resoluit*.

401. Vienn., Fuld., Widm. supra *vlla est* cum Barthii codice.

402. Ald., Ang., Fabr. *tinxit*, alii *tingit*, siue, vt nonnulli scribunt, *tinguit*.

408. Ald., Ang., Gall., Weitziani, excepto Pal., ac nostri praecipui cum Gis., aliisque *quadrigis*. Recentiores edd. cum Weitz., Put., Rott. *quadriiugis*, quod minus placet Gallandio. Obserua potentiam crucis, quam saepe noster poeta, inuitis haereticis, inculcat.

410. Heinsiani omnes, Mar., Rat., Vienn., Vat. O., Weitz. *oppansis*, aut *obpansis*. In Egm. *obpannis* emendatum per *obpansis*. Vat. L., Barthii membranae, Giselinus cum tribus mss., et editione dauentriensi, quae iure illi instar optimi antiqui, *oppassis*. Aldus cum aliis Vulg. *expansis*, aut *expassis*, quod minus probatur, praesertim quum Prudentius amet huiusmodi vocabula praepositione *ob* composita, vt *oblidere*, *obbrutescere*, *obtrudere*, *oppallesco*, quod iam pridem obseruarat Giselinus. Aulus Gellius *passum* a *pando* semper dici contendit lib. xv. cap. XIII., a quo dissentit Gifanius ind.

Digitized by Google

Vertunt praecipitem coeca formidine fusi
Per praerupta fugam: fertur resupina reductis
Nequidquam loris auriga, comamque madentem
Puluere foedat humi: tunc et vertigo rotarum
Implicat excussam dominam: nam prona sub axem
Labitur, et lacero tardat sufflamine currum.
Addit Sobrietas vulnus lethale iacenti,
Coniiciens silicem rupis de parte molarem.
Hunc vexilliferae quoniam fors obtulit ictum,
Spicula nulla manu, sed belli insigne gerenti,
Casus agit saxum, medii spiramen vt oris

GLOSSAE VETERES.

415. axem = *antiptosis*. *I.* 417. addit = *sobrietas lapidem iacit, et percussit os luxuriae*. *I.* 418. coniiciens = *iaciens, retinens*. *I.* 420. insigne = *vexillum*, gerenti = *magnifice regenti*. *I.* 421. casus = *euentus*. *I.*

COMMENTARIVS.

Lucr. verbo *dispansus*, qui adducit auctoritatem veterum codicum in hoc, aliisque Prudentii, et aliorum locis. Prudentius non semel *pansus* dixit. In Erfurt. ita hic cum superiori versu legitur *quod vt expauere coruscum – Cornibus oppansis, et summa fronte renitens*: supra *coruscum* legitur *feroces*, supra *renitens*, *coruscum*. Ac sane *renitens* ratione metri reiiciendum est, si sumatur pro *coruscum*.

413. Ald. *comasque madentes*. alii *comamque madentem*.

414. Ouidius VIII. Metamorph. *Puluere canitiem genitor, vultusque seniles – Foedat humi fusus*. Quo videtur Prudentius respexisse. Graecismum, quem Heinsius, et recentiores amplectuntur cum Put., vtroque Rott., et ex nostris Alex., Vat. H. a pr. m., necnon cum Barthio, non agnoscunt plerique ex nostris, Mar., Rat., Vienn., Vatt. F., G., L., Ald., Gis., Weitzius. Scilicet illi legunt *puluere foedatur* pro *puluere foedat humi*. Eum graecismum respuit etiam Teolius, sed non debuit affirmare, nullum eius extare vestigium in suis mss.

415. Ald. cum nonnullis etiam vetustis *sub axe*.

416. *Sufflamen* est machina, quae rotae nimio impetu decurrenti supponitur, vt retineatur. De corpore ipso luxuriae rotis implicito non male locum hunc intelligit Teolius.

418. Vienn. *prima de parte* non bene.

419. Plerique *fors* scribunt, alii *sors*. Vtrumuis elige.

421. Barthius affirmat, in suis membranis diserte legi *medii spiramen odoris*, quod, inquit, examinare velim, qui poetam nostrum post nos tractabunt. Quid alii peritiores iudicaturi sint, non audeo definire. Mihi quidem nihil certius occurrit, nisi mendum esse *spiramen odoris* pro *spiramen vt oris*, qualia multa passim in codicibus veterrimis inueniuntur. Hoc ipso loco clarus error est in Vatt. D., G., O., in quibus scriptum est *spiramen oris* sine *vt*. Fortasse haec coniectura Barthio placeret, legendum *Casus agit saxum, medii vt spiramen odoris – Frangeret*: vt nasus saxo contractus intelligatur. Sed quae sequuntur, lectio-

Fran-

Frangeret, et recauo misceret labra palato.
Dentibus introrsum resolutis, lingua resectam
Dilaniata gulam frustis cum sanguinis implet.
Insolitis dapibus crudescit guttur, et ossa
Colliquefacta vorans reuomit, quas hauserat, offas.
Ebibe iam proprium post pocula multa cruorem,
Virgo ait increpitans: sint haec tibi fercula tandem
Tristia praeteriti nimiis pro dulcibus aeui.
Lasciuas vitae illecebras gustatus amarae
Mortis, et horrifico sapor vltimus asperet haustu.
Caede ducis dispersa fugit trepidante pauore
Nugatrix acies. Iocus, et Petulantia primi
Cymbala proiiciunt: bellum nam talibus armis
Ludebant resono meditantes vulnera sistro.

GLOSSAE VETERES.

427. ebibe = *sobrietas increpat luxuriam extinctam*. I. 429. tristia = *acerba*. dulcibus = *luxibus*. I. 430. vitae = *tuae*. I. 431. horrifico = *amaro potu*. I. 433. nugatrix = *inutilis*. iocus = *iocus cymbala proiiciens fugit*. I. 435. sistro = *tuba. genus symphoniae*. I.

COMMENTARIVS.

nem communem magis probant: et contra gulam in hoc certamine agitur, non contra odoratum.

422. Erfurt. *frangeret, atra cauo*. Alcimus Auitus lib. I. *Recauo sic lingua palato*.

424. Gis. 1. edit. *frustis, et sanguine complet*.

428. Fuld., Erfurt. *pocula* pro *fercula*. Praecesserat *pocula*. De ferculis hymn. III. Cathem. v. 16.

429. Ald. *nimiis sub luxibus*, quod in Widm. glossae vicem sustinet. Alii *pro luxibus*, vt Piccarti codex, et Vaticani plures F., G., L., BB. cum Ang., et nonnullis Heinsianis. Barthius cum suo ms. veritatem lectionis ait esse *nimiis pro dulcibus aeui*: cui consentiunt praestantiores nostri, Mar., Alex., Rat., Vatt D., H. In Vienn. erat *dolcibus*, quod peruerse factum est *doloribus*. Put., Thuan., Cauch., Weitz., Gis. in contextu pariter *dulcibus*. Praecessit *tristia*, hoc est, amara.

431. Fuld., Widm. supra, Oxon. *horrificos sapor vltimus asperet haustus*. Plerique *horrifico sapor vltimus asperet haustu*. Sed in Vat. H., Ald., Gis., Weitz., et aliis *asperat*. Sententia nota est, amaros esse voluptatis exitus.

433. In Ang. *locus*, corrige *iocus*. De nugis, et acie nugatrice dictum hymn. II. Cath. v. 32.

434. Aliqui veteres scribunt *proiciunt*, vt Vienn., Mar., et alii.

435. Erfurt., Fuld. *proelia*. Et Iuuenalis quidem dixit *meditari proelia* satyra VII. v. 128. *Statua meditatur proelia lusca*. Sed in Prudentio iam praecessit *bellum*. De sistro vide Comment. ad v. 527. et 528. lib. II. contra Symmachum. Virgilius lib. VIII. de Cleopatra: *Regina in mediis patrio vocat agmina sistro*.

Dat tergum fugitiuus Amor: lita tela veneno,
Et lapsum ex humeris arcum, pharetramque cadentem
Pallidus ipse metu sua post vestigia linquit.
Pompa ostentatrix vani splendoris, inani
Exuitur nudata peplo, discissa trahuntur
Serta Venustatis, collique, ac verticis aurum
Soluitur, et gemmas Discordia dissona turbat.
Non piget attritis pedibus per acuta fruteta
Ire Voluptatem: quoniam vis maior acerbam
Compellit tolerare fugam: formido pericli
Praedurat teneras iter ad cruciabile plantas.

GLOSSAE VETERES.

436. lita = *arma vncta*. *I.* 440. peplo = *pallio*. *I.* 441. serta = *ligamenta capitis*. *I.*

COMMENTARIVS.

437. Weitz. cum solo Widm. *et lapsum humeris arcum*. Sed cur hic hiatus admittendus erit, dissentientibus ceteris codicibus?

438. Erfurt. *liquit* non ita bene.

439. Rabanus Maurus de sacris ordinibus cap. XII. *Pompam ambitionem, siue iactantiam, et his similia intelligi debere propheticus sermo demonstrat, quum dicit: Vae qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariae: Optimates capita populorum ingredientes pompatice domum Israel. Sed et Clemens Prudentius, disertissimus, atque christianissimus poeta, in hac significatione pompam posuit in libro Psychomachiae: Pompa ostentatrix etc.* Theodulfus episcopus aurelianensis de ord. bapt. cap. XII. haec ipsa verba ante Rabanum perscripserat.

442. Fuld. *concordia dissona*. Heinsiani, nostri praecipui, Alex., Vienn., Mar., Vat. D. *turbat*, alii *turpat* cum Aldo.

443. Barthius in suo ms. legit. *artitis pedibus*, quod explicat, contractis ob sensum doloris, et confirmat simili lectione in praefat. Psychom. *artita colla* pro *attrita*, quam eo loco explosimus.

444. Lucretius lib. VI. de his, qui exercentur in metallis eruendis, et ad id opus damnantur, *Quos opere in tali cohibet vis magna*. Eodem fere modo Prudentium locutum *quoniam vis maior etc.*, obseruat Gifanius ind. Lucr. verbo *Vis magna*, qui addit: *Eum poetam christianum, quia nunc, vt opinor, fere totum vindicauimus a mendis innumerabilibus, addamus et aliquot, vt ita dicam, manticas.* Intelligit Gifanius menda, quae in cit. ind. emendare studuit. Qui asserunt, Gifanium aliam operam illustrando Prudentio impendisse, fortasse ex hoc loco decepti sunt. Quid sit *vis maior*, explicant Iurisperiti ad l. ex conducto. l. si merces. §. vis maior. ff. locat. l. fluminum §. Seruius quoque de damn. infect. Intelligunt, esse vim diuinam, quae accidit supra omnem hominum custodiam.

446. Ang., Ald., Gifanius ind. Lucr., Widm. a sec. m. *perdurat*. alii *praedurat*. Gifanius verbo *per* contendit, hoc articulo iuncta fuisse apud veteres plurima, quae hodie vel in *prae*, vel aliter sunt commutata. Sed idem posset dici de articulo *prae*. Vide hymn. S. Vincentii vers. 178. vbi occurrit verbum *praeduro*.

Digitized by Google

Qua se cumque fugax trepidis fert cursibus agmen,
Damna iacent, crinalis acus, redimicula, vittae,
Fibula, flammeolum, strophium, diadema, mouile.
His se Sobrietas, et totus Sobrietatis
Abstinet exuuiis miles, damnataque castis
Scandala proculcat pedibus, nec fronte seueros
Conniuente oculos praedarum ad gaudia flectit.
Fertur Auaritia, gremio praecincta capaci,
Quidquid Luxus edax pretiosum liquerat, vnca
Corripuisse manu, pulchra in ludibria vasto
Ore inhians; aurique legens fragmenta caduci
Inter arenarum cumulos: nec sufficit amplos
Impleuisse sinus: iuuat infarcire crumenis
Turpe lucrum, et grauidos furtis distendere fiscos:

GLOSSAE VETERES.

447. agmen = *exercitus*. I. 448. redimicula = *ornamenta*. I. 449. fibula = *virginale pallium*. I. 451. miles = *exercitus*. I. damnata = *nefanda*. I. 452. seueros = *graues*. I. 454. auaritia = *philargyria, id est, auaritia aurum inter arenas legit*. gremio = *sinu*. I. 455. luxus = *delectatio*. vnca = *auara*. I. 456. in lu dibria = *in risum nobis christianis sit, vel pecunias*. I. 459. iuuat = *delectat*. crum enis = *marsupiis*. *crumenia sunt propri e fragmenta auri*. I. 460. fiscos = *sacculos*. I.

COMMENTARIVS.

447. Mar. *gressibus* pro *cursibus*.

448. Vienn. non bene *crinialis*. *Damna* intellige *spolia*. Pignorius De seruis p. 195. agit de acu, qua sustinebantur, et figebantur capilli, quae ab Apuleio dicitur etiam *acus crinalis* lib. VIII. Metam. Calamistrum erat acus maior, quae calefacta intorquebat capillos.

452. Fuld. *non fronte*, Weitz. *ne fronte*. neutrum placet.

453. Weitzius *flectat*, quia supra *ne* posuit. In Mar. ex *conibente* emendatum *coniuente*. Huic versui succedit in Mar., et Rat. titulus *Auaritia*: in Aldo *Auaritiae, et largitatis pugna*: in aliis *Auaritia, et operatio*. In Vienn. hoc loco nullus titulus.

454. Rat. *auarities*. Recte alii *auaritia*, producta vltima.

456. Mar., Rat., Alex, Vatt. G., H., O. *pulchra in ludibria*. Hoc voluisse credo Vat. C., et codicem Piccarti *pulchra illudibria*, de qua voce amplius quaerendum censebat Weitzius. Duo Vatt. L., et BB. *pulchra et ludibria*. Aldus cum aliis *pulchra ad ludibria*.

457. Heinsius opinatur *aurique legens ramenta*, et agi de auro nondum excocto. Non probo.

459. Fuld. *implicuisse sinus* minus bene. Pro *infarcire* alii *infercire*, pro *crumenis* vetusti nonnulli *cruminis*. Etymon crumenae dicitur esse a κρεμάω, quia sit pendula. Glossa non placet.

460. Fuld. pro *fiscos* habet *saccos*.

Digitized by Google

Quos laeua celante tegit, laterisque sinistri
Velat oprimento: velox nam dextra rapinas
Abradit, spoliisque vngues exercet aenos.
Cura, Fames, Metus, Anxietas, Periuria, Pallor,
Corruptela, Dolus, Commenta, Insomnia, Sordes,
Eumenides variae, monstri comitatus aguntur.
Nec minus interea rabidorum more luporum
Crimina persultant toto grassantia campo,
Matris Auaritiae nigro de lacte creata.
Si fratris galeam fuluis radiare ceraunis
Germanus vidit commilito, non timet ensem
Exerere, atque caput socio mucrone ferire,
De consanguineo rapturus vertice gemmas.
Filius extinctum belli sub sorte cadauer
Aspexit si forte patris, fulgentia bullis

GLOSSAE VETERES.

461. laeua = *sinistra*. I. 464. cura = *multitudo vitiorum, quae auaritia nigro creat lacte*. I. 468. crimina = *peccata*. grassantia = *vastantia*. I. 469. creata = *id est, vitia, vel culpae*. I. 470. fratris = *sui*. fuluis ceraunis = *rubris monilibus, vel lapillis*. *ceraunа proprium nomen gemmae, fuluum, habens colorem. nam graece fulgor*. I. 472. exerere = *educere, vel eripere*. I. 475. bullis = *gemmis*. I.

COMMENTARIVS.

461. Veteres plerique legunt *laterisque sinistri*. Heinsius edidit *laterisque ministri*, sed quum nullam variantem lectionem promat, dubium est, an id casu exciderit. Chamillardus Heinsio adhaesit.

462. Barthius, Heins. *opermento*; Ang. *adoperto*, quod postremum aperte mendosum est. Plerique nostri *oprimento*.

465. In Rott. priore *insomnia, sortes*. Alii *sordes*. Prudentius *sortes* egregie dicere potuit, si ludus iste, quem *lotto* vulgo appellant, tunc temporis viguisset: cui non inepte accommodes hos duos versiculos: *Curruptela, dolus, commenta, insomnia, sortes, Eumenides variae monstri comitatus aguntur*.

466. Ald. *Eumenides furiae*, alii *Eumenides variae*, et in Mar. *furiae* est glossema. Pro *variae* Fabr., et Gis. *varie*. Gallandius edidit *variae*, sed in notis putat, esse vitiosam repetitionem *variae*, quum eae singillatim prius recenseantur. Verum id nihili est. nam Eumenides illae dicuntur esse variae, hoc est, inter se diuersae. Poeta imitatur Virgilium XII. Aeneid. vers. 336. *Iraeque, insidiaeque dei comitatus aguntur*.

467. Boetius, fortasse imitatus Prudentium, auaritiam lupo comparauit lib. IV. prosa III.

468. In Ald., et Mar. a pr. m. error est *crassantia*, vt in Vat. C. *cessantia*. Lege *grassantia*.

Digitized by Google

Cingula, et exuuias gaudet rapuisse cruentas:
Cognatam ciuilis agit Discordia praedam,
Nec parcit propriis Amor insatiatus habendi
Pignoribus, spoliatque suos Fames impia natos.
Talia per populos edebat funera victrix
Orbis Auaritia, sternens centena virorum
Millia vulneribus variis. hunc lumine adempto,
Effossisque oculis velut in caligine noctis
Caecum errare sinit, perque offensacula multa
Ire, nec oppositum baculo tentare periclum.
Porro alium capit intuitu, fallitque videntem,
Insigne ostentans aliquid: quod dum petit ille,
Excipitur telo incautus, cordisque sub ipso
Saucius occulto ferrum suspirat adactum.
Multos praecipitans in aperta incendia cogit,

GLOSSAE VETERES.

480. talia = *auaritia plurimos sternit; alios caecos errare sinit*. I. 482 hunc = *quemdam*. adempto = *ablato*. I. 485. baculo = *baculum non permisit portare*. I. 486. porro = *auaritia, dum aliquid ostendit, iaculo percutere vult*. *capit*. intuitu = *decipit visu oculorum*. I. 489. adactum = *infixum*. I. 490. multos = *auaritia multos praecipitat in incendium*. I.

COMMENTARIVS.

479. Siue *pigneribus*, siue *pignoribus* scribas, antiquos duces sequeris. Idem de *fames*, et *famis* assero. Scribunt *fames* Vatt. C., F., G., L, O., BB. Neque obiicias, versum non constare. nam Gifanius, qui ind. Lucr. ex vet. cod. legit *fames*, inde colligit, Prudentium in *es* finita saepe facere breuia. Heinsius *famis* magis approbat. Contra Giselinus reprehendit Aldum, quod aliquando huiusmodi nomina in *is* terminauerit, vt hymn. S. Hippolyti v. 190. *omnis adorat — Pubis, eunt, redeunt*. Quippe negat Giselinus, Prudentium ad consuetudinem veterum respexisse, qui istiusmodi nominatiuos per *es* et *is* aliquando extulerint. Pro *impia* Pal. *improba*. Albertus Eyb., qui in Margarita poetica locum poetae nostro dedit, legit *fames inopia*, quod mendum est carmini repugnans.

480. Vienn. *generabat* pro *edebat* ex aliquo insulso glossemate.

481. In Rat. ex *auaritia* recenti manu factum *auarities* frustra.

484. In Put., et Ang. *offendicula*. Alii melius *offensacula*: nam, vt obseruat Heinsius, lex metri reiicit *offendicula*. quod enim idem putat, Prudentium de his non fuisse valde solicitum, qui priorem in *mitra* corripuerit, et in *rubigine* primam, id non est satis idonea causa ad lectionem regulis contrariam admittendam, relicta meliori: neque prima in *mitra* necessario est producenda. Cauchianus codex habet *secum errare facit*, non *sinit*.

487. In Mar. erat *quod quum petit*.

Digitized by Google

Nec patitur vitare focos, quibus aestuat aurum,
Quod petit arsurus pariter speculator auarus.
Omne hominum rapit illa genus, mortalia cuncta
Occupat interitu: neque enim est violentius vllum
Terrarum vitium, quod tantis cladibus aeuum
Mundani inuoluat populi, damnetque gehennae.
Quin ipsos tentare manu, si credere dignum est,
Ausa sacerdotes Domini: qui proelia forte

GLOSSAE VETERES.

491. focos = *ignes*, *vel tartareas poenas stygis*. aestuat = *coquitur*. *I.* 493. mortalia = *homines*. *I.* 494. violentius = *fortius*. *Iso. Mar.*

COMMENTARIVS.

491. Ang. male *auram* pro *aurum*.

492. Heinsius iterum e duobus vetustissimis defendere conatur *peculator* contra carminis leges, asseritque, vix locum habere *speculator*. Verum non video, cur ei non placeat Nebrissae interpretatio: *qui videt res pretiosas incendio perire*. Iam pridem Ricciolius in indic. syllab. controuers. monuit, ex mss. codd., teste Vossio, legendum *speculator*, non *peculator*. Aldus, Gis., Weitz., recentiores praeterea cum nostris omnibus codd. Mar., Rat., Vienn., Alex., Ang., Vatt. C., D., F., G., H., L., O., BB. habent *speculator*. Bonon. mendose *speculatum*.

493. Vienn. male *omnem hominem rapit*.

494. In Vulg. *neque enim est*. Heinsius aliquando putauerat *neque ea violentius vllum*. Postea ex scriptis agnouit hiatum. Giselinus *neque enim est*, quod placet. Ald., et Weitz. cum mss. *neque est*.

497. *Si credere dignum est* ex Virgilio III. Georgic.

498. Erfurt. *fortes* non male pro *forte*. Nescio, cur Nebrissa dubitauerit, de quibus sacerdotibus veteris legis poeta loquatur. nam clarissimum est, de sacerdotibus nouae legis sermonem esse, quum pugna virtutum, et vitiorum in anima christiana describatur. At Chamillardus de ecclesiastico ordine mentionem haberi lubentius autumat, quod Prudentius in luxuriae pugna obiurgauerit hispanorum fastum, qui consiliis sacerdotum non obtemperabant. Equidem nihil video in ea pugna, ex quo argui possit, Prudentium obiurgasse hispanorum fastum, aut hispanos sacerdotum consiliis non obtemperasse; nisi forte quod animaduersum est ad versum 310. Sed aliud est, in Hispania ob regionis vbertatem collocari posse *organa*, vt dicebat Giselinus, *luxuriae*, aliud, quod Prudentius luxuriam Hispanis potissimum exprobrauerit, quod non nisi temere affirmabitur. Chamillardus vero quum videret, vulgo obiici hispanis fastum, Prudentium, de luxuria loquentem, interpretatus est ad fastum hispanorum respexisse. Atqui fastus, siue superbiae vitium non eo loco a Prudentio exagitatur, sed luxuria, et quae inde nascuntur vitia, iocus, petulantia, lasciuus amor. Nemini autem venerit in mentem, haec vitia hispanorum fuisse, aut esse propria, quum in omnibus aeque terris dominentur. Immo qui geographicas institutiones tradunt, quamuis faciles sint in vitiis, virtutibusque pro libitu vnicuique genti assignandis, tamen virtutem, luxuriae, eiusque vitiis contrariam, nullius gentis propriam esse iactant.

Digitized by Google

Ductores primam ante aciem pro laude gerebant
Virtutum, magnoque implebant classica flatu.
Et fors innocuo tinxisset sanguine ferrum,
Ni Ratio armipotens, gentis Leuitidis vna
Semper fida comes, clipeum obiectasset, et atrae
Hostis ab incursu claros texisset alumnos.
Stant tuti Rationis ope, stant turbine ab omni
Immunes, fortesque animi: vix in cute summa
Praestringens paucos tenui de vulnere laedit
Cuspis Auaritiae, stupuit lues improba, castis
Heroum iugulis longe sua tela repelli:
Ingemit, et dictis ardens furialibus infit.

GLOSSAE VETERES.

501. fors = *forsitan*. *Mar*. 504 alumnos = *filios*. *I*. 505. tuti = *securi*. ope = *adiutorio*. *I*. 507. paucos = *de militibus*. *Iso*. 509. iugulis = *pectoribus*. *I*. 510. ingemit = *stupuit*, *vel ingemuit*. *I*.

COMMENTARIVS.

499. Widm. supra *primi ante aciem*. Neque id displicet.

501. Post hunc versum Mar., et Rat. pro titulo *Ratio*.

502. Weitzius ex M. Bergio obseruat, fortasse alludere poetam ad rationale mosaicum, quod erat in pectore pontificis, suo ornatu induti. Ego nihil aliud hoc loco reperio, *nisi* Prudentium ecclesiasticorum famae consuluisse, etiam dum auaritiae crimen eis aliquatenus obiicit. Sane de ratione, et mente, quibus sacerdotes sui temporis praestabant, multa vere poterat praedicare, quum nullo tempore doctiores in ecclesia viri floruerint. Qui hac tempestate nostra passim, et licenter aduersus Ecclesiasticum ordinem debacchantur, Prudentii exemplo moniti, modestiam in eius ordinis vitiis obiurgandis poterant discere. Auaritiam vero sacerdotibus tamquam vitium eorum magis peculiare plures affingunt, certe vehementer reprehendunt. Hieronymus iure suo acrius in auaritiam ecclesiasticorum inuehitur epist. LII. ad Nepotianum De vita Clericorum, et Monachorum, quem legere iuuabit. Nam quod Ammianus lib. XXVII. ostentationem, cupiditatemque Romanis Pontificibus seculi IV. obiicit, id ab homine ethnico confictum liquet, vt detraheret auctoritati, *qua potiuntur aeternae Vrbis episcopi*, vt loquitur lib. XV.

503. Erfurt. *obiectaret*. sed *obiectasset* poscit sensus, et postea sequitur *texisset*.

506. Fuld. *fortesque animo*: elegantius est *animi*.

507. Meliores Heinsiani, Barthius, Egm., Fuld., Widm. *praestringens* cum Rat., cuius glossa est *parum vulnerans*, Weitzio, et aliis. Ald., Gis., Ang., Mariett., Vat. C., aliique *perstringens*. Vtrolibet modo recte dixeris, et fortasse Prudentius alio loco *praestringo*, alio *perstringo* scripsit, vt nihil dicam de exscriptoribus etiam vetustissimis, qui saepius scribendi rationem arbitratu suo reformabant.

508. Vienn. *cassis* mendum pro *castis*. De *lues*, siue *luis* vide vers. 479. in *fames*.

510. Fuld. *inquit*. ceteri *infit*.

Vincimur, heu! segnes, nec nostra potentia perfert
Vim solitam. languet violentia saeua nocendi,
Sueuerat inuictis quae viribus omnia vbique
Rumpere corda hominum. nec enim tam ferrea quemquam
Formauit natura virum, cuius rigor aera
Sperneret, aut nostro foret impenetrabilis auro,
Ingenium omne neci dedimus, tenera, aspera, dura,
Docta, indocta simul, bruta, et sapientia, necnon
Casta, incesta meae patuerunt pectora dextrae.
Sola igitur rapui, quidquid styx abdit auaris
Gurgitibus. nobis ditissima tartara debent,
Quos retinent, populos. quod voluunt secula, nostrum est:
Quod miscet mundus vesana negotia, nostrum.
Quî fit, praeualidas quod pollens gloria vires
Deserit, et cassos ludit fortuna lacertos?

GLOSSAE VETERES.

515. formauit = *durauit*. rigor = *duritia*. *I.* 517. Ingenium = *hominum*. tenera = *omnem aetatem dicit*. *I.* 518. bruta = *stulta*. *I.* 519. incesta = *immunda*. *I.* 520. styx = *infernus, ad infernum vadit*. *I.* 521. gurgitibus = *fluminibus*. *I.* 523. quod miscet = *quod agit mundus mali*. *I.* 524. vires = *virtutes suas*. *I.* 525. cassos = *inutiles*. ludit = *delusa est*. fortuna = *felicitas nostra*. *I.*

COMMENTARIVS.

511. Giselinus cum Ald., et ed. dauentriensi *praefert* melius putat, quam *perfert*. Sed Aldus Weitzio, Heinsio, et mihi ait *perfert*. Hoc quoque argumentum est duplicis editionis aldinae. Verum Weitzius nunc lectionem eandem, ac nos, exhibet, aliis in locis diuersam. Saepe quidem accidit, aliquam lectionem cuidam auctori attribui, cuius vere non est: sed eius nomen excidit, quum alius esset nominandus. Weitzius habet *refert* cum Widm. In Fuld. *profert*, in Cauch. *praefert*. Heinsiani omnes, Fabr., Widm. supra, nostri plerique *perfert*, quod bene cum sententia procedit.

515. Erfurt., Vat. C. a pr. m. *durauit*. In hoc Vat. supra *formauit*. Giselinus ad oram *durauit*. In Fuld. *vigor aera*. Giselinus ex plerisque mss. praefert *rigor*: nam dura *rigere*, non *vigere* dicuntur.

517. Imitatio Maronis III. Georg. *Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum*. Sententiam eandem amplexus est Horatius lib. II. sermone III. *Omnis enim res –, Virtus, fama, decus, diuina, humanaque pulchris – Diuitiis parent*.

522. In Mar. *retinet*, recenti manu scite correctum per *retinent*.

523. In Rat. desideratur *est*, vt in plerisque editis, et mss. In Ald., et Ang. extat *nostrum est* eodem modo, ac in versu superiori.

524. In Rat. fuit *quid fit*, sed factum est *qui fit*. In Mar. *qui*, ad oram *vel quid est*. Sich., editi nonnulli *quid* cum Bong., vbi *quid sit*. Plerique *qui fit*. Ang., et Vat. C. *quid fit*.

Sor-

Digitized by Google

Sordet christicolis rutilantis fulua monetae
Effigies, sordent argenti emblemata, et omnis
Thesaurus nigrante oculis vilescit honore.
Quid sibi docta volunt fastidia? nonne triumphum
Egimus e Scariot? magnus qui discipulorum
Et conuiua dei, dum fallit foedere mensae
Haudquaquam ignarum, dextramque parapside iungit,

GLOSSAE VETERES.

526. fulua = *rubra*. I. 527. emblemata = *figurae, vel abundantiae*. I. 528. nigrante = *dispecto*. I. 532. haudquaquam = *nequaquam*. I.

COMMENTARIVS.

526. Ang. *forma monetae*. Lege *fulua*.

528. Weitz. *migrante* ex Piccarti cod., alii omnes *nigrante*, quae verior est lectio.

529. Ang. *fastigia* non absurde pro *fastidia*. Nebrissensis explicat homines, qui thesauros fastidiunt. Intelligi potest *docta fastidia*, *docti homines*, scilicet sacerdotes, de quibus nunc agitur, fastu, et superbia ob doctrinam elati, aut etiam pecuniam fastidientes. Ald., Alex., Vatt. E., O., Mar., Rat., Vienn., Weitz., praecipui Heinsiani, aliique *nonne triumphum – Egimus ex Schariot*. In quibusdam *egimus e Schariotb*. Mendose in Vat. G. *egimus Excariotb*, et in Ang. *Ex Schariotb egimus*. Giselinus nescio quo auctore in textu *nonne triumpho – Egimus Ischariotb*. Idem in marg. 2. edit., et in textu 1. edit. *nonne triumphum – Egimus e Schariotb*. Gifanius *triumphos egimus ex Scariot*. nam ita veteres locutos affirmat. Vide indicem Lucretii verbo *vestis*.

530. Weitz., Vatt. C., G., O., Pal. a sec. m. *summus* cum Sich., Vienn., et Mar. a sec. rec. manu. Ceteri nostri, et praestantiores Heinsiani cum Aldo, Giselino, et aliis *magnus*. Casus gignendi cum *magnus*, vt notatum est hymno XII. Cath. v. 77. Heinsius obseruat, Iudam non fuisse *summum* discipulum Christi, adeoque penitus explodendam lectionem *summus*. Sed quum auaritia hoc loco orationem habeat, fortasse poeta eam inducere voluit falsis laudibus suum praeclarum alumnum cumulantem. Ex Weitzii opinione, qui *summus* edidit, id ironice dici, vbi legerit Teolius, non inuenio.

531. Vienn., Fuld., Widm. *foedera mensae*.

532. Ita habent vetustiores Heinsiani; In Put. *dextraque parabside iungit*. et sic multi scribunt *parabside*. Nostri etiam, Mar., Rat., Alex., Vatt. C., D., G., O. *dextramque parapside iungit*. In Vienn. eodem modo, sed desideratur coniunctio *que* post *dextram*. Consonant nostris Gifanius ind. Lucr. in *vestis*, et Weitzius. Ald., et Fabr. *dextramque parapside tingit*. Giselinus *dextramque paropside iungit*, ad oram *tingit*. Multa Heinsius de orthographia huius vocis *parapsis*, quam praefert *paropsidi*, quamuis fateatur, quosdam ita distinguere, vt *paropsis* sit scutella escaria, *parapsis* ἐμβάφιον vel ὀξυβάφιον. In glossariis veteribus *parapsis* est acetabulum maius, et suffusorium, quod aliqui catinum appellant. Apud S. Isidorum Etymol. lib. XX. cap. IV. est *quadrangulum, et quadrilaterum vas, id est, paribus absidis*. Alii scribunt *absidibus*, et Paulinus dubitabat, *absis*, an *absida* dici deberet. Barthius ex suo codice legit *paropside iungit*, ac negat, legi posse *tingit*. non enim manum tingebat in patina, sed huic vtique iungebat. Sed fortasse argute diceretur, Iudam manum ipsam in patina *tinxisse*, vt sordes hominis notarentur.

Digitized by Google

Incidit in nostrum flammante cupidine telum,
Infamem mercatus agrum de sanguine amici
Numinis, obliso luiturus iugera collo.
Viderat et Iericho propria inter funera, quantum
Posset nostra manus, quum victor concidit Achan,
Caedibus insignis, murali et strage superbus,
Succubuit capto victis ex hostibus auro:
Dum vetitis insigne legens anathema fauillis,
Maesta ruinarum spolia insatiabilis haurit.
Non illum generosa tribus, non plebis auitae
Iuuit Iuda parens, Christo quandoque propinquo
Nobilis, et tali felix patriarcha nepote.

GLOSSAE VETERES.

533. flammante = *ardente*. I. 534. infamem = *detestabilem*. I. 535. numinis = *deifici*. I. 539. succubuit = *scilicet nostra suggestione*, I. 543. Christo = *aduentum Christi dicit*. I. 544. nepote = *Christo*. *Iso*.

COMMENTARIVS.

534. Iudae ascribit, mercatum fuisse agrum de sanguine amici, quod acceptis ab eo argenteis principes sacerdotum, et seniores illum fuerint mercati. Notandum etiam est, loqui auaritiam, ex cuius ore non mirum est, si diuerso modo, ac euenerunt, res enarrentur. Sed Prudentius potius respexerit locum ex Act. apostol. cap. I. v. 18. *Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit medius*. Vbi Iudas dicitur figurate possedisse agrum, quia pretio, quod ipsi datum est, emptus est ager.

535. Aldus *eliso*. alii *obliso*. Vide supra Comm. ad vers. 331.

537. Rat. *decidit*. alii *concidit*. Pro *Achan*, vel *Achar* nonnulli *Acham*.

538. Ang. *murali strage* sine *et*.

539. Historiam hanc de Achar, siue, vt in vulgata editione legitur, *Achan*, lege cap. VII. Iosue v. I. et seqq.

540. De voce *anathema*, et quantitate penultimae magna est controuersia. Alii censent, semper corripiendam, siue donarium sacrum, siue *excommunicationem* significet. Alii corripiendam docent, quum accipitur pro excommunicatione, producendam, quando rem, quae deo consecrata est, significat. nam tunc graece per η scribitur, vt cap. cit. Iosue, aliisque in locis sacrae scripturae. Letters Ricciolius ind. syllab. controu. cum Carolo Stephano, et Suida tenet, vtrouis sensu corripi, et produci posse, quum vtrouis sensu per η, et per ε possit scribi.

541. Vienn. *festa*. alii *maesta*. Non absurde *festa* dici possunt spolia, quae tulit *de anathemate etc.*; *maesta* vero ex effectu.

543. Fuld. *propinquus* minus bene. Annotator edit. colon. in *Iuda* aduertit, correctum a Sichardo, sed legi non potuisse. In edit. basil. anni MDXXVII., vbi ad oram inueniuntur omnes correctiones Sichardo ascriptae, inuenio *iura* ad marginem pro *Iuda*.

Digitized by Google

Queis placet exemplum generis, placeat quoque forma
Exitii: sit poena eadem, quibus et genus vnum est.
Quid moror aut Iudae populares, aut populares
Sacricolae summi (summus nam fertur Aaron)
Fallere fraude aliqua, Martis congressibus impar?
Nil refert, armis contingat palma, dolisue.
Dixerat, et toruam faciem, furialiaque arma
Exuit, inque habitum sese transformat honestum.
Fit virtus specie, vultuque, et veste seuera:
Quam memorant frugi, parce cui viuere cordi est,
Et seruare suum: tamquam nil raptet auare,
Artis adumbratae meruit, ceu sedula, laudem.

GLOSSAE VETERES.

545. generis = *male operandi*. *I.* 546. exitii = *perditionis*. eadem = *vna*. *I.* 549. fraude = *in fabricatione vituli*. impar = *id est, Leuita pugnare non debuit*. *I.* 550. nil refert = *nulla discretio est*. *I.* 553. seuera = *grauis*. *I.* 554. parce viuere = *vel filiis seruare*. *I.* 556. artis = *parcitatis*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

545. Vienn. *placet bis quoque forma*. Sensus magis postulat *placeat quoque*.

550. Vienn. *nil distat*: quae est glossa in Marietti codice. Auaritia, Martis congressibus impar, ad dolum conuertitur. Sententia virgiliana est lib. II. Aeneid. *Dolus, an virtus, quis in hoste requirat?* Dolus ipse ex eodem Maronis loco adumbratus est, vbi troiani sua arma cum graecorum armis commutarunt, vt inter hos admixti facilius stragem ederent. Vitia autem specie virtutum saepe fallere notius est, quam vt probari debeat. In Vat. C. corrige mendum *nil referet*.

553. In Mar., et Rat. *cultuque, et veste seuera*. Weitzius cum Erf., et Widm. *vultuque, et voce seuera*: sed in Erf., et Widm. supra *veste seuera*. Heinsius putauit, Weitzium ex Egmondano protulisse *et voce*, eumque falli, quum in Egm. sit *vultuque, et veste* cum Aldo, et reliquis Heinsianis, excepto priore Rott., in quo est *et voce*. Sed in eo errat Heinsius, quod *Erfurtensem* codicem, a Weitzio laudatum per *E.*, crediderit esse *Egmondanum*, qui per *Eg.* a Weitzio laudari solet. Heinsius praefert *vultuque, et voce seuera*, quia haec duo Prudentius amat coniungere, vt in hymno S Romani v. 720. *Vultu, et seueris vocibus sic increpas*. Exemplum non placet, quia res est valde diuersa: et Prudentius videtur prae oculis habuisse Iuuenalis locum satyra XIV. *Fallit enim vitium specie virtutis, et vmbra, — Quum sit triste habitu, vultuque, et veste seuerum*. Quod quum Weitzius aduerterit, non video, cur ipse legerit *vultuque, et voce seuera*. Cell., et Teol. ab Heinsio recedunt. In margine edition. colon. ex cod. ms. *voce* est pro diuersa lectione.

554. Rat. *memorent*.

555. Iuuenalis satyra cit. *Nec dubie tamquam frugi laudatur auarus, — Tamquam parcus homo, et rerum tutela suarum*.

556. Ang. mendose *ceu scedula*.

Digitized by Google

Huius se specie mendax Bellona coaptat,
Non vt auara lues, sed virtus parca putetur:
Necnon et tenero pietatis tegmine crines
Obtegit anguinos, vt candida palla latentem
Dissimulet rabiem, diroque obtenta furori,
Quod rapere, et clepere est, auideque abscondere parta,
Natorum curam dulci sub nomine iactet.
Talibus illudens male credula corda virorum
Fallit imaginibus; monstrum ferale sequuntur,
Dum credunt virtutis opus. capit impia Erinnys
Consensu faciles, manicisque tenacibus arctat.
Attonitis ducibus, perturbatisque maniplis,
Nutabat virtutum acies errore biformis
Portenti, ignorans, quid amicum credat in illo,
Quidue hostile notet. lethum versatile, et anceps
Lubricat incertos dubia sub imagine visus.

GLOSSAE VETERES.

557. coaptat = *coniungit*. *I.* 560. obtegit = *renitens paulisper auaritia*. anguinos = *serpentinos*. latentem = *sub specie bonitatis*. *I.* 561. rabiem = *formam*. *I.* 562. clepere = *cleps fur dicitur: inde clepere, id est, furari*. parta = *parata*. *I.* 565. imaginibus = *formis*. ferale = *mortale*. *Iso.* 566. capit = *dicipit*. *I.* 568. attonitis = *virtutum acies dubitat, auaritiam non plene cognoscens*. ducibus = *virtutibus*. maniplis = *vexilliferis*. *I.*

COMMENTARIVS.

557. Auaritiam Bellonam vocat tamquam huius belli deam: mendacem vero, quia facta est virtus specie.

560. Apud alios *anguineos* reperies, apud alios *anguinos*.

561. Bong., et Erf. *formam*, supra rabiem. Ald. *intenta furori*.

562. Vienn. *et rapere est.* Graecis κλέπτης est fur, a quo κλέπτειν, et latine *clepere*.

563. Vienn. contra legem carminis *iacit*. Ald., et Vat. C. *iactat*. Mar., Rat., Widm. *lactet*: plerique *iactet*.

565. Vienn., Ang., Vat. C., obsistente metro, *monstrumque ferale*: quod Weitzius edidit secutus solum Bong., ac professus, in reliquis esse *monstrum ferale*.

566. In re simili Hamartig. vers. 427. *Sub foedere falso – Tristis amicitiae primum socia agmina credunt*, ex Virg. lib. II. Aeneid. In Aldo error est *caput* pro *capit*.

571. Ald., et Fabr. *vocet*. alii *notet*. Vienn. *notet laeuum* non bene. Nebrissa in *anceps* notat *scilicet erat*. Alii cum Giselino aliter distinguunt, vt *lethum lubricet incertos visus*.

572. Fabr., Egm., Bong. *incertus*, tunc distinctione Nebrissae vtendum est; quamquam ipse Nebrissa intelligit, aciem lubricare incertos visus. Post hunc versum in Mar., et Rat. titulus est *Operatio*.

Digitized by Google

Quum subito in medium frendens Operatio campum
Prosilit auxilio sociis, pugnamque capessit
Militiae postrema gradu, sed sola duello
Impositura manum, ne quid iam triste supersit.
Omne onus ex humeris reiecerat, omnibus ibat
Nudata induuiis, multo et se fasce leuarat:
Olim diuitiis, grauibusque oppressa talentis,
Libera nunc miserando inopum, quos larga benigne
Fouerat, effundens patrium bene prodiga censum.
Iam loculos ditata fide spectabat inanes,
Aeternam numerans redituro foenore summam.
Horruit inuictae virtutis fulmen, et impos

GLOSSAE VETERES.

573. operatio = *largitas pugnat contra auaritiam, et spolia eius pauperibus erogat. I.* 574. pugnam = *bellum. I.* 575. militiae = *exercitus I.* 576. triste = *acerbum. I.* 578. induuiis = *indumentis. I. Mar.* 583. foenore = *pignore. I.* 584. virtutis = *operationis. I.* impos = *impotens. Mar.*

COMMENTARIVS.

573. Ald. *dum subito*. Fuld. *tum subito*. In antiquis editis *miseratio*, in mss. *operatio*. Sichardus ante Giselinum hanc vocem restituit. Alcimus Auitus De laude virginitatis eadem voce vtitur, et alii antiquiores, Tertullianus, Cyprianus, Optatus Mileuitanus, Paulinus: de qua voce confer Ros-weydum in not. ad S. Paulinum pag. 763., et seqq. ad verba *Fidelium operatio*. Hinc opera misericordiae, et titulus libri S. Cypriani *De opere, et eleemosynis*. Origo nominis, vt nonnulli putant, ex Marci cap. XIV. v. 6. *Bonum opus operata est*.

574. Weitzius cum Bong., et Erf. *capescit*. Scribendum cum ceteris *capessit*.

575. In vetustiore Boh. *prima duello*, quod Gallandius in notis sibi placere ait, quod praecesserit *postrema*.

576. Fabr. *tam triste*. Barthius lib. XII. Aduers. cap. XI. ex hoc loco obseruat, Christianos *manum imponere* simpliciter vsurpasse pro absoluere: *Extremam manum imponere* veteres dicebant, vel *summam*, aut *supremam*.

577. Vienn. *deiecerat*. melius *reiecerat*.

578. Ald., Fuld., Vat. C. *exuuiis* pro *induuiis*, cuius glossa in Mar. est *indumentis*. Bong., Vat. C. *multo se fasce leuarat*. Vat. H. male *induuiis, multo et fasce leuarat*: nec melius Vat. G. *induuiis, et multo se fasce leuarat*. Imitatio est Maronis ecl. IX., *Ego hoc te fasce leuabo*.

580. Ald., Widm. supra, Bong. *miserendo*. In nonnullis Vulg. *inopes*.

581. Vienn. *male prodiga*. Sensus omnino postulat *bene prodiga*.

582. Put., et Thuan. *ditata fidem*, quem graecismum nostri praecipui, Alex., Mar., Rat., aliique non agnoscunt: neque agnouerant alii ante Heinsium, qui illum expressit. In Erfurt. *aspectabat inanes*.

583. Rat. *aeternam memorans*. Weitz. cum solo Erfurt. a vet. manu *reddendo* minus bene. De foenore in caelis redituro vide Matth. cap. XIX. v. 21., et 29.

584. Ald., et vett. edd. *fulmen inops*.

Digitized by Google

Mentis Auaritia stupefactis sensibus haesit,
Certa mori. nam quae fraudis via restet, vt ipsa
Calcatrix mundi, mundanis victa fatiscat
Illecebris, spretoque iterum sese implicet auro?
Inuadit trepidam virtus fortissima duris
Vlnarum nodis, obliso et gutture frangit
Exsanguem, siccamque gulam: compressa ligantur
Vincla lacertorum sub mentum, et faucibus arctis
Extorquent animam: nullo quae vulnere rapta
Palpitat, atque aditu spiraminis intercepto
Inclusam patitur venarum carcere mortem.
Illa reluctanti genibusque, et calcibus instans,
Perfodit et costas, atque ilia rumpit anhela.
Mox spolia extincto de corpore diripit, auri

GLOSSAE VETERES.

585. haesit = *dubitauit*. I. 587. calcatrix = *operatio*. fatiscat = *deficiat*. I. 590. nodis = *brachiis*. obliso = *arctato*. I. 591. gulam = *guttur*. I 593. rapta = *rupta*. I. 596. illa = *largitas auaritiam genibus, et calcibus perfodit*. I.

COMMENTARIVS.

que, quod in Erfurt. glossam refert pro *impos*. In Vat. C., et Sich. *fulmen et inops*, quod respuit ratio carminis. In aliis *impos*, cuius glossa in Mar. *impotens*.

585. In Rat. corrector aliquis inepte, *auara lues* pro *auaritia*: putauerat fortasse, vltimum *a* in *auaritia* carmini obstare.

586. Erfurt. *fraudi*, quod non displicet Heinsio, qui eam lectionem ex Egmondano petit, nisi male intellexerit Weitzium, qui solum Erfurtensem per *E.* allegat. Vide not. ad versum 555., et 593. Aldus, Gis., Bong., Ang., Vat. C. *restat*. Heinsiani, Mar., Rat., Alex., Weitz., aliique *restet*.

587. *Calcatrix*, vt *amatrix*, et similia. Calpurnius vsurpauit *calcator*. Apud Weitzium in glossa mendum est *speratio* pro *operatio*.

590. Aldus *eliso gutture*, Weitzius *obliso robore* cum Widm., in quo supra est *gutture*. Legere praestat cum aliis *obliso gutture*.

591. Erfurt. *compressa ligabat – Vincla lacertorum sub mentum faucibus arctis*. Bong., Ang. *compressa ligabant*.

593. Vienn. *sanguine rupto*, Rat., Boher. vetustior, Widm. a sec. m. *rupta*. Weitz. cum Erfurt., (non Egmond., vt Heinsius putauit) scribere voluit *rumpta*, quod abhorret. Egmondanus, et alii Heinsiani *rapta*, quod habet Mar., Ald., Gis., Vat. C., et alii. Pal., Barth. *raptam*, velut dicat (inquit Barthius) *instar talis*: quomodo saepissime loquitur Apuleius.

594. V. Beda lib. de arte metrica asserit, veteres extulisse *interecepto*, vt quinta sede dactylus locaretur, quod non persuadet. Vide not. ad v. 98.

596. Erf., Vienn. *genibus, et calcibus*.

598. Nostri praestantiores, Alex.,

Digitized by Google

Sordida frusta rudis, nec adhuc fornace recoctam
Materiem. tineis etiam marsupia crebris
Exesa, et virides obducta aerugine nummos
Dispergit seruata diu, victrix et egenis
Dissipat, ac tenues captiuo munere donat.
Tunc circumfusam vultu exultante coronam
Respiciens, alacris media inter millia clamat.
Soluite procinctum, iusti, et discedite ab armis:
Causa mali tanti iacet interfecta, lucrandi
Ingluuie pereunte, licet requiescere sanctis.
Summa quies nil velle super, quam postulet vsus
Debitus: vt simplex alimonia, vestis et vna

GLOSSAE VETERES.

601. nummos = *denarios*. I. 603. tenues = *pauperes*. I. 606. procinctum = *parationem belli, vel conuentum*. I. 609. postulet = *indiget*. I.

COMMENTARIVS.

Mar., Rat., aliique *extincto* probe. In Put. *exuncto*, in Erf. *exuto*, quod in Egm. extare ait Heinsius, qui fortasse deceptus est Egmondanum accipiens pro Erfurtensi, quem Weitzius laudat. Fallitur etiam Chamillardus, qui *extincto* legi in ms. regio parisiensi, siue Put. affirmat. Heinsius putat, legendum *exuto*, quia Prudentius eo verbo in re simili vsus est, et idem Paulinus, et Tertullianus vsurparunt. Sed ea ratio non est satis efficax: siquidem similia exempla in *extincto* possent proferri. Barthius legit *exuncto*. Cellarius ex Heinsii coniectura *exuto*. Suspicor, antiquum esse verbum *exucto*, quod etiam lego in Helpidio: *Curua nec exucto sulcabitur ore senectus*; et fortasse inde hispani dicunt *enjuto* id, quod siccum est, et quasi sine succo. Fortase etiam *exucto* est quasi *exsucto* ab *exsugo*.

599. Erf., Barthii codex, Palat. *recocta* minus bene.

600. Put. *materiam*. Idem, et Egm. *tiniis*, quod alias in optimis exemplaribus ita exaratum Heinsius inuenerat. Puteanus etiam scribit *marsuppia*. Nos orthographiam communiorem sequimur. Aldus mendose *cinctis* pro *tineis*. Idem Ald., Gis., Weitzius *etiam*, neque dissentit Heinsius. Fortasse verior est lectio Vienn., et aliorum *tineis et iam marsupia*. saepe in codicibus veteribus dictiones coniunguntur, vt non facile appareat quandoque, sitne vna, an duplex.

601. Fuld., Widm. supra *subducta aerugine*.

604. Bong., Sich. *multum exultante* nullo sensu. Ex Fuld. *tum* pro *tunc* notat Weitzius.

606. Rat. *iusti discedite* sine *et*.

607. Codex Barthii mendosus hoc loco *causa militanti*.

608. Mar., Sich., Bong. *illuuie*. rectius *ingluuie*.

609. Weitz. *supra, quam*. Ald., Gis., Ang., alii *postulat*. Vide Columbanum carmine contra auaritiam. Sententia aurea est, sed peruulgata, magisque in ore hominum, quam in vita conspicua.

610. Ald. *et simplex*. Votum hoc est Pauli epist. I. ad Timoth. cap. VI. vers. 8. *Habentes autem alimenta etc.* Vestis vna

Digitized by Google

Infirmos tegat, ac recreet mediocriter artus,
Expletumque modum naturae non trahat extra.
Ingressurus iter peram ne tollito, neue
De tunicae alterius gestamine prouidus ito:
Nec te solicitet res crastina, ne cibus aluo
Defuerit: redeunt escae cum sole diurnae.
Nonne vides, vt nulla auium cras cogitet, ac se
Pascendam, praestante deo, non anxia credat?
Confidunt volucres victum non defore viles,
Passeribusque subest modico venalibus asse
Indubitata fides, Dominum curare potentem,
Ne pereant. tu cura dei, facies quoque Christi,
An dubitas, ne te tuus vnquam deserat auctor?
Ne trepidate, homines: vitae dator, et dator escae est.
Quaerite luciferum caelesti dogmate pastum,

GLOSSAE VETERES.

611. recreet = *sustinet*. *I*. 614. tunicae alterius = *significant igitur duae tunicae dubitationem fidei; vt qui Christum induit, vestimenta perfidiae non attingat*. *I*. 615. nec te solicitet = *sufficit diei sua malitia*. *I*. 617. vt = *quomodo*. *I*. 622. facies = *imago*. *I*. 625. lucifluum = *luciferum*. *Iso*.

COMMENTARIVS.

etiam exprimitur ex consilio euangelico Matthaei cap. x. v. 9. et 10.

612. In Fuld. *non trahat vltra*. In edit. coloniensi ad marginem lego *Ald. naturam*. Explicari potest, Non trahat extra naturam. Sed Aldus meus habet *naturae*. Rursus duplex editio Aldina conii ci potest.

613. Erf. *non tollito*. Fuld. *nec tollito* non ita bene. Expressa sententia est ex euangelio Matth. loc. cit., Marc. cap. vi. v. 8., et 9., Luc. cap. ix. v. 3. et cap. xxii. v. 35.

614. Heinsiani, et nostri praecipui *ito* cum Sich., Weitz., et aliis. Ald., Gis. in textu *esto*, quod est glossema in Erfurt. Weitzius excudit *tonicae*, quia ita legit in Bong., quod ridiculum est.

615. Aemulatus est nostrum Columbanus: *Nec te solicitet circumflua copia rerum*. Albertus Eyb. non bene *ne te solicitet*, peius vero vers. seq. *deserit* pro *defuerit*.

616 Egm., Erf., Palat., Barthius *cum sole diurno*.

619. Oxon. *non defore vitae*. Vide Matth. cap. vi. v. 26., et cap. x. v. 29.

623. Tres vetustiores Heinsiani, Pal., Weitz., Barthius, Vat. H. *addubitas*. Ald., Gis., Ang., Vatt. C., F., G., O., et Albertus Eyb. *an dubitas*. Mar., Rat., Alex., Sich., Bong., Widm. *at dubitas*. Fuld *ast dubitas*. Vienn. *nec te* male pro *ne te*. Idem *deseret* pro *deserat*.

624. Ald., Bong. *vitae dator est dator escae*. Ita Eyb. in Margarita poetica. In Aldo male interpungitur *vitae dator, est dator escae*. In Vat. C. *vitae dator. et dator escae* deest verbum substantiuum *est*.

625. Weitzius cum solo Widm. a pr. m. *quaerite lucifluum*. Glossa Isonis diuersa est loctio.

Digitized by Google

Qui spem multiplicans alat inuitiabilis aeui,
Corporis immemores: memor est, qui condidit illud,
Suppeditare cibos, atque indiga membra fouere.
His dictis curae emotae, metus, et labor, et vis,
Et scelus, et placitae fidei fraus inficiatrix,
Depulsae vertere solum. Pax inde fugatis
Hostibus alma abigit bellum, discingitur omnis
Terror, et auulsis exfibulat ilia zonis,
Vestis ad vsque pedes descendens defluit imos,
Temperat et rapidum priuata modestia gressum.
Cornicinum curua aera silent: placabilis implet
Vaginam gladius: sedato et puluere campi
Suda redit facies liquidae sine nube diei,
Purpuream videas caeli clarescere lucem.

GLOSSAE VETERES.

626. inuitiabilis = *inuiolabilis vitae*. *Iso.* 628. suppeditare = *dare*. indiga = *egentia*. fouere = *refocillare*. *I.* 630. inficiatrix = *negatrix*, *corruptrix*. *I.* 631. depulsae = *omnes*. solum = *puluerem terrae*. *Iso.* 632. discingitur = *discessit*. *I.* 633. ilia = *intestina*. zonis = *cingulis*. *I.* 635. priuata = *specialis*. *I.* 636. cornicinum = *tubae silent*: *gladii reconduntur in vaginas*. *I.* 638. suda = *serena*. sine nube diei = *perturbationis*. *sine vindicta*. *dies diei eructat verbum*. *I.* 639. purpuream = *virtutum legio gaudet*, *victo certamine*. *I.*

COMMENTARIVS.

626. Erfurt., Ald. *alit*. Mar., Rat., Alex., Vat. H., Barthius, Put., Weitzius, Heins., Widm. a pr. m. *inuitiabilis*. Rott. prior, Vienn., Sich. *insatiabilis*. Heinsiani plerique, Ald., Erfurt., Widm. supra, Ang., Vat. G., Eybelius, Torn. *inuiolabilis*. In Vat. BB. *inuiolabilis orbis*, supra *aliter*, *aeui*. Sententia horum versuum ex Matth. cap. VI. v. 33.; *Quaerite ergo primum regnum dei, et haec omnia adiicientur vobis*.

630. Heinsiani meliores, Alex., Mar., Weitz., aliique *placitae*. Aldus, Gis., Vat. C., aliique *placidae*.

631. Fuld. *euertere solum*. Legendum *vertere*. Isonis glossa est *puluerem* pro *solum*. Vide, quae notaui ad Cathem. hymnum III. v. 129.

632. Ald., Vat. C., Fabr., Bong. a sec. m. *discinditur*. Ita etiam in vet. lib. legit Gisanius. Sed ex versu sequenti patet, praeferendum *discingitur*.

633. Pro *exfibulare* solum Prudentium laudat Forcellinus. Otium indicatur.

634. Weitzius cum Gisanio *vestis*, *et vsque*, non *vestis ad vsque*. Gisanius verbo *discindo* affirmat, *vsque* pro *ad vsque* eleganter dici; et verbo *vestis* asserit, veteres ita vsurpasse, cuius ignoratio mendum in Prudentio pepererit. Displicet id Heinsio, nec mihi sane placet.

635. Erfurt. *temperat et rabidum*.

637. Giselinus *sedato puluere* sine *et*.

638. In Erf. *nuda*, ad marg. *suda*.

Digitized by Google

Agmina casta super vultum sensere Tonantis
Arridere hilares, pulso certamine, turmae,
Et Christum gaudere suis victoribus arce
Aetheris, ac patrium famulis aperire profundum.
Dat signum felix Concordia, reddere castris
Victrices aquilas, atque in tentoria cogi.
Nunquam tanta fuit species, nec par decus vlli
Militiae, quum dispositis bifida agmina longe
Duceret ordinibus, peditum psallente caterua,
Ast alia de parte equitum resonantibus hymnis.
Non aliter cecinit respectans victor hiantem
Israel rabiem ponti post terga minacis,
Quum iam progrediens calcaret litora sicco
Vlteriora pede, stridensque per extima calcis
Mons rueret pendentis aquae, nigrosque relapso
Gurgite nilicolas fundo deprenderet imo,

GLOSSAE VETERES.

643. profundum = *altitudinem*. *I. sublimitatem*. *Mar.* 644. dat = *concordia iubet reducere vexilla in castra*. *I.* 645. aquilas = *vexilla*. cogi = *congregari*. *I.* 646. nunquam = *turmae psallentium equitum, ac pedestrium*. *I.* 647. bifida = *bina*. *I.* 651. ponti = *maris*. minacis = *perturbationem semper imminentem significat*. *I.* 653. extima = *exteriora*. *I.* 655. nilicolas = *aegyptiacos, qui Nilum colunt*. *Aegyptii significant*

COMMENTARIVS.

640. In nonnullis Vulg. *agmina casta simul* cum Egm.

642. Apocalypsis cap. III. v. 21. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo: sicut et ego vici, et sedi cum patre meo in throno eius*. In Mar., et Alex. *arce* cum tribus veterrimis Heinsianis, quod placet; hoc est, in arce aetheris. Heinsius nescio cur suspicatur *arces*, quum habeat *arcem* in plerisque. Barthius lib. v. cap. XII. legit *arcem*, et affert glossam, id est, *imperium*.

643. Ald., Fabr. *portum*: et Nebrissa interpretatur pro regno caelesti, quia portus quo profundior, eo securior. Vera lectio *patrium profundum*, cuius glossa in Mar., id est, *sublimitatem*. Vide Gifanium ind. Lucret. verbo *profundum*. Post hunc versum in Mar. inscriptio *Concordia*.

646. Aldus excuderat *spes*. emendauit recte *species*. Idem *deus vlli*. Ang. *decus vnquam*. Verior lectio *nec par decus vlli*.

648. In Vat. H. mendose *Duceret hordinibus peditum stupere cateruas*.

650. Giselinus monet, hunc versum non esse sententiae superiori annectendum, vt alii inepte fecerant. Historiam sacram habes cap. XIV. Exodi.

651. In nonnullis Vulg. *minantis*.

653. Erfurt. *callis*, supra *calcis*.

654. Weitzius cum Erf., Widm. *repulso*, supra *relapso* tam in Erf., quam in Widm. Ceteri *relapso*, Put. *relaxo*.

655. Erf. *niliacos*. idem, et Barthius *dependeret imo*.

Digitized by Google

Ac refluente sinu iam redderet vnda natatum
Piscibus, et nudas praeceps operiret arenas.
Pulsauit resono modulantia tympana plectro
Turba dei, celebrans mirum, ac memorabile seclis
Omnipotentis opus, liquidas inter freta ripas
Fluctibus incisis, et subsistente procella
Crescere, suspensosque globos potuisse teneri.
Sic, expugnata vitiorum gente, resultant
Mystica dulcimodis virtutum carmina psalmis.
Ventum erat ad fauces portae castrensis, vbi arctum
Liminis introitum bifori dant cardine claustra.
Nascitur hic inopina mali lacrymabilis astu
Tempestas, placidae turbatrix inuida Pacis,
Quae tantum subita vexaret clade triumphum.
Inter confertos cuneos Concordia forte,
Dum stipata pedem iam tutis moenibus infert,
Excipit occultum vitii latitantis ab ictu
Mucronem laeuo in latere, squalentia quamuis

GLOSSAE VETERES.

diaboli instigationes. I. 656. vnda = *gratia diuina, per quam euaserant*. Iso. 663. resultant = *exultant*. I. 667. astu = *ferro, vel astutia*. I. 668. tempestas = *persecutio*. I. 671. stipata = *circumdata*. I. 673. mucronem = *sicut sicarii habent breues gladios*. squalentia = *nitentia*. Iso. *splendentia*. Mar.

COMMENTARIVS.

656. *Natatus* nomine vsus est Apoth. v. 684. Eodem nomine substantiue vtitur Statius Silu. lib. I. Silu. 3., et 5.

662. Actum hac de re hymno v. Cath. vers. 65., et seqq.

664. Piccarti codex *multimodis*.

665. Ang. *ad belli fauces castrensis*. Ex his carminibus colligit Barthius, militem fuisse Prudentium, vel certe ab eo scite describi portam castrensem ait, quia in castris militauerat. Confer vitam Prudentii in Prolegom. Plures erant portae in castris; de quibus Turnebus lib. XXX. Aduers. cap. XXIV., Lipsius de militia Rom. lib. V. dial. V. Post hunc versum in Mar. titulus *Discordia*, et charactere minuto *cognomento haeresis*. Ita etiam in Rat.

667. In quibusdam Vulg. *hinc* pro *hic*.

669. Ald. *vexauit*. alii *vexaret*. Apud Aldum, et alios hoc loco titulus *Concordiae, et discordiae pugna*.

670. Erf. non bene *inter consertos*.

673. In Rat. corrector poetices ignarus pro *laeuo in latere* posuit *latere in laeuo*, non aduertens, postremum *e* recte in *latere* produci posse ob duas consonantes dictionis sequentis, quod familiare est Prudentio.

Texta catenato ferri subtemine corpus
Ambirent, sutis et acumen vulneris hamis
Respuerent, rigidis nec fila tenacia nodis
Impactum sinerent penetrare in viscera telum.
Rara tamen chalybem tenui transmittere puncto
Commissura dedit, qua sese extrema politae
Squama ligat tunicae, sinus et sibi conserit oras.
Intulit hoc vulnus pugnatrix subdola victae
Partis, et incautis victoribus insidiata est.
Nam, pulsa culparum acie, Discordia nostros
Intrarat cuneos, sociam mentita figuram.
Scissa procul palla, structum et serpente flagellum
Multiplici, media camporum in strage iacebant.
Ipsa redimitos olea frondente capillos
Ostentans, festis respondet laeta choreis:

GLOSSAE VETERES.

675. hamis = *circulis*. *I.* 676. tenacia = *firma*. *I.* 678. rara = *parua*, *vel tenuis*. *I.* 679. commissura = *coniunctura*, *vel flexura*. *Iso*.

COMMENTARIVS.

674. Alii *subtegmine*, alii *subtemine*. Vide scriptores rei orthographicae, siue lexicographos.

675. In Erf. mendum *ambierent*.

679. In edit. colon. ad oram *Ald. coniunctura*. Aldus meus *commissura*.

681. Mar. a sec. m. *intulit huc vulnus*, a pr. m. *hoc vulnus*.

683. Fabr. *laetos*. melius *nostros*. Gifanius Fabricio consonat indic. Lucr.

684. Innuit Prudentius, latenter irrepere interdum discordiam sub amicitiae simulatione. Obseruat Weitzius, poetam attingere morem militiae, vt diuersa diuersi milites veste vterentur; vti alios non paucos militiae mores hoc carmine exposuit.

685. Virgilius lib. VIII. Aeneid. v. 702. *Et scissa gaudens vadit discordia palla*, – *Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello*. Petronius in Satyrico: *Et maerens lacera concordia palla*. Heinsiani, Alex., Vatt. G., O., Ald., Rat. a pr. m. *structum et serpente*, quasi instructum a *struo*. Vsus etiam est in hymno S. Laurentii v. 176. *Structos talentis ordines*. Mar., Rat. a sec. m., Ang., Weitz. *strictum et serpente*. Vat. C. *palla*, *structum serpente*. Vat. BB. *et structum serpente*. Gifanius apud Heinsium *et structum*.

686. Mar. *medio* perperam. Vetustiores Heinsiani, Alex., Vienn., Rat., Mar., Gis., Weitz., aliique *iacebant*. Aldus, Fuld., Vat. C. *iacebat*.

687. Widm. *oleo*, supra *olea*. Pacis insigne olea est, qua discordia praecingitur *sociam mentita figuram*. Secunda in *redimitos* producitur, raro, et haud scio, an vnico hoc exemplo. Posset legi *coronatos*. nam saepe alias Prudentius corripit secundam in *redimire*. Sed nihil mutandum.

688. Ald., Fabr., Widm., Ang. *respondit*.

Digitized by Google

Sed sicam sub veste tegit, te, maxima virtus,
Te solam tanto e numero, Concordia, tristi
Fraude petens, sed non vitalia rumpere sacri
Corporis est licitum: summo tenus extima tactu
Laesa cutis, tenuem signauit sanguine riuum.
Exclamat virtus subito turbata: Quid hoc est?
Quae manus hic inimica latet? quae prospera nostrà
Vulnerat, et ferrum tanta inter gaudia vibrat?
Quid iuuat indomitos bello sedasse furores,
Et sanctum vitiis pereuntibus omne receptum,
Si virtus sub Pace cadit? Trepida agmina maestos
Conuertere oculos: stillabat vulneris index
Ferrata de veste cruor, mox et pauor hostem
Cominus astantem prodit: nam pallor in ore,
Conscius audacis facti, dat signa reatus,
Et deprensa tremunt languens manus, et color albens.
Circumstat propere strictis mucronibus omnis
Virtutum legio, exquirens feruente tumultu
Et genus, et nomen, patriam, sectamque, deumque,

GLOSSAE VETERES.

689. sicam = *gladius est, in medio capulum habens, et hinc inde acutus.* I. 691. vitalia = *viscera.* I. 692. extima = *extrema.* I. 697. bello = *ferro.* I. 702. cominus = *iuxta, vel propius.* ore = *in facie.* I. 706. exquirens = *interrogans.* Iso. 707. sectam = *doctrinam, dogma.* I.

COMMENTARIVS.

690. Ald. *tanto in numero.* Mar. *tanto ex numero.* Rat. *et solam tanto e numero.* Vienn. *te solam e tanto numero.* Plerique *te solam tanto e numero.*

695. Giselinus in vetustis omnibus, quos vidit, inuenit *prospera nostra*. Idem Heinsiani, et nostri. Ald., et alii Vulg. *pectora*. Barthius quoque legit *prospera nostra vulneras*, et obseruat, *vulnerare* ad res etiam inanimas trahi, ex Eutropio lib. x. de Iuliano. *Fuerunt nonnulli, qui vulnera eius gloriae inferrent*. et Symmacho lib. II. epist. XXX. *Siciliense negotium vulneratum*. Similia exempla quiuis poterit inuenire.

697. Mar. *ferro sedasse* fortasse melius, quam *bello*.

699. Widm. supra *castos* pro *maestos*. Arator lib. II. *Sed et acrior hostis – Intus erit, grauiusque malum discordia portat, – Quae vulnus sub pace creat.*

704. Vienn. *et deprensa fuit*. Ald., Gis., Weitz., Ang., Vat. C., Rat. *et deprensa tremit*. Mar., Ang. cum tribus vetustioribus Heinsii *et deprensa tremunt*. Id tenent recentiores.

Digitized by Google

Quem colat, et missu cuiatis venerit. Illa
Exsanguis, turbante metu, Discordia dicor,
Cognomento Heresis: deus est mihi discolor, inquit.
Nunc minor, aut maior: modo duplex, et modo simplex:
Quum placet, aerius, et de phantasmate visus,
Aut innata anima est, quoties volo ludere, numen,
Praeceptor Belia mihi, domus, et plaga mundus.
Non tulit vlterius capti blasphemia monstri
Virtutum regina Fides: sed verba loquentis
Impedit, et vocis claudit spiramina pilo,

GLOSSAE VETRES.

708. cuiatis = *de qua gente missa esset*; *vel cuius gentis*. *I.* 711. nunc = *interdum*. modo = *interdum*. *Iso.* 717. pilo = *mucrone*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

708. Ald. *et iussu*. In Vat. C. abrasum est vnum verbum, siue *iussu*, siue potius *missu*, quod extat in omnibus aliis. Ang. *venerat ipsa*. Mar., Rat. a pr. m. *venerat illa*. ceteri *venerit illa*.

709. Vienn. male *discordia discors*.

710. In Rat. corrector, de quo saepe, *a styge duco genus*, prioribus abrasis. ne scilicet prima in *heresis* corripiatur, quam toties noster corripit.

712. Vat. L., et Fuld. *complacet* male. nec melius Vat. D. *Quum placet aerius est, et de phantasmate visus*.

713. Vienn., Fuld. *haut innata*, alii *aut innata*. Apud Heinsium Thuan. a man. sec. *animam* nullo sensu: Rott. *haut innata*. Mar., Rat. a pr. m. *nomen* minus bene. Discordia argute ait, sibi deum esse *numen*, hoc est, verum deum, quoties vult ludere, non quum serio agit. Alii distinguunt *ludere numen*.

714. Ita Mar., Barthius, Put., et Thuan. cum tribus Weitzii, Egm., Erfurt., et Widm., quos ipse sequitur. Aldus, Ang., Vatt. C., G., L. *Praeceptor Belial mihi est, domus est plaga mundi*. In priore Rott. *Praeceptor Belial mihi sit, domus, et plaga mundus*. In altero *Praeceptor Belial mihi adest, domus, et plaga mundi*. Vat. D. cum priore Rott. facit. Vatt. F., O. *Praeceptor Belial mihi, domus, et plaga mundus*. In quibusdam Vulg. *Praeceptor Belial mihi sit, domus est plaga mundi*, in aliis *Est mihi praeceptor Belial, domus est plaga mundi*. Chamillardus edidit, repugnante metro, *Praeceptor Belial mihi, domus et plaga mundus*. Idem a Gallandio exscriptum, cui tamen magis placebat telestichium Aldi in hoc versu *Praeceptor Belial mihi est: domus est plaga mundi*. At vitium carminis in principio versus, quem excudit, deprehenditur. In Rat. corrector improbus *Est mihi praeceptor Belial*, abrasis prioribus: tum prisca manu *domus, et plaga mundus*. Giselinus 2. edit. primum excudit *Est mihi praeceptor Belial, domus est plaga mundi*. postea in Emendatis ex vnico ms. optimum putauit *Praeceptor mihi Belial, domus et plaga mundi*.

715. Fabr. *blasphemica monstri*. Certe *blasphemia* in plurali numero est: formandum ergo erit nomen *blasphemium*. Commodianus dixit etiam *blasphemium*, *ignominium*, *infamium*.

716. Fidei laudes egregias habes toto cap. XII. Pauli ad hebraeos. Intellige nihilominus, maiorem esse charitatem.

Digitized by Google

Pollutam rigida transfigens cuspide linguam.
Carpitur innumeris feralis bestia dextris:
Frustatim sibi quisque rapit, quod spargat in auras,
Quod canibus donet, coruis quod edacibus vltro
Offerat, immundis coeno exhalante cloacis
Quod tradat, monstris quod mandet habere marinis.
Discissum foedis animalibus omne cadauer
Diuiditur: ruptis Heresis perit horrida membris.
Compositis igitur rerum, morumque secundis

GLOSSAE VETERES.

718. cuspide = *hasta*. I. 722. coeno = *luto*. exhalante = *foetente*. cloacis = *fossis, lacubus, vel latrinis*. *lacus, excipiens sordes in medio ciuitatis, cloaca dicitur*. Iso. 726. secundis = *prosperis*. I.

COMMENTARIVS.

719. Weitzius cum solo Fuld. *furialis bestia*. Habebat hoc omnino Weitzius, vt saepe lectionem deteriorem eligeret, ex vnico codice desumptam.

721. Aldus *coruisque edacibus*. Alii melius *coruis quod edacibus*. Barthius *vltor* pro *vltro*. non placet.

723. Mar., et Widm. *quod trudat*, in Mar. supra charact. minut. *tradat*. In Put., et ceteris Heinsianis *trudat*, excepto Thuan., vbi *tradat*, quod in plerisque mss., et editis retinetur, nisi quod Teolius quatuor Vatt. pro *trudat* allegat.

724. Vienn. contra metrum *discissum feris*, in Rat. idem, sed additum rec. m. *que*; Weitzius temere amplexus est *discissum feris*, nostra lectione praetermissa, aut hac alia non mala *discissumque feris* cum Mar., Rott., Ang. In Vat. C. error metri *discissumque foedis*.

725. Aldus ediderat *ruptis haeresis perit horrida membris* recte, nisi quod *haeresis* cum diphthongo scripsit. Correxit male secundis curis *ruptis perit haeresis horrida membris*. quae correctio Gallandium, aliosque fugit, qui contendunt, Aldum legisse *heresis perit*. In Rat. eadem correctio rec. m. Giselinus poetam defendit contra Nebrissam, qui eum accusauerat, quod eandem syllabam nunc longam, nunc faciat breuem. quippe Nebrissa cum Aldo legerat *perit haeresis*. Praeposterum verborum ordinem esse cum Giselino consentio ex mss., non ea ratione, quam adducit, casum nominandi suo verbo debuisse praeponi. Post hunc versum Mar., et Rat. pro titulo *De fide, et concordia*.

726. Inter tot varias lectiones, quae hic occurrunt, difficile est, quaenam verior sit, definire. Lectionem, quam damus, tenent Heins., Gis., Chamillardus, aliique vulgati, et magna ex parte consentiunt libri veteres. Aldus *Compositis igitur rerum, morumque secundis – In commune bonis tranquillae plebis ad vnum – Contigit hac statione frui, valloque foueri – Pacificos sensus, et in otia soluere curas, – Extruitur*. Vienn. cum Aldo, sed *postquam intra tuta morari* pro *tranquillae plebis ad vnum*. Mar., Ang. *Compositis . . . in commune bonis tranquillae plebis ad vnum – Sensibus in tuta valli statione locatis, – Contigit hac statione frui, valloque foueri. – Extruitur*. Ratisbonensis *Composito tandem postquam requiesse tumultu*. quod est ab inepto correctore, prioribus erasis, ita tamen, vt appareat, fuisse prius *compositis*; aliorum nullum vestigium. *In commune bonis postquam intra tuta morari* (corrector

In commune bonis, postquam intra tuta morari
Contigit, ac statione frui, valloque foueri
Pacificos sensus, et in otia soluere curas:
Extruitur media castrorum sede tribunal

GLOSSAE VETERES.

727 ad vnum = *ad vnitatem*. *I.*

COMMENTARIVS.

hunc versum induxit, non erasit) *Contigit, ac statione frui, valloque teneri*, (totus versus est a vetere librario, excepta voce *teneri*, quae est recenti manu) *Pacificas virtutum acies. quas pestis iniqua – Turbarat meditata dolos, et soluere curas – In commune datum tranquillae plebis ad vnum* omnia ab inepto correctore, prioribus erasis, praeter partem primae dictionis *pacific*. Nihil aliud notat Mariettus ex hoc codice Rat., in quo, vt puto, sequitur *extruitur etc.* Put., Rott. *In commune bonis tranquillae plebis ad vnum– Sensibus in tuta valli statione locatis,– Extruitur*. Egmondanus cum Giselino, sed a manu interpolatrice, tum in margine *Alius liber habet*, *In commune bonis etc.* (vt in Put.) Thuan., et Oxon. cum Giselino, sed post *soluere curas* addunt *Sensibus in tuta valli statione locatis*. Weitzius Giselino adhaeret, sed ait *valloque fouere* pro *valloque foueri*. Heinsio placet graecismus *valloque foueri pacificos sensus*. Widm. *Compositis.... In commune bonis tranquillae plebis ad vnum– In commune bonis, postquam intra tuta morari – Contigit, ac statione frui, valloque fouere – Pacificos sensus, et in otia soluere curas – Sensibus in tuta valli statione locatis, – Extruitur*. Versus *Sensibus in tuta* in Fuldensi ad oram notatus est. In Erfurt. *In commune bonis postquam intra tuta morari – Contigit, ac statione frui, valloque fouere – Pacificos sensus. et in otia soluere curas, – Compositis igitur rerum, morumque secundis, – Extruitur*. Codex Piccarti *In commune bonis tranquilla et pace solutis – Sensibus vt tuta valli statione locari – Contigit, ac statione frui, valloque foueri, – Extruitur*. Vat. C. *In commune bonis tranquillae plebis ad vnum – Sensibus in tuta valli statione locatis – In commune bonis postquam intra tuta morari*. Reliqua, vt in Giselino. Vatic. D. *In commune bonis tranquillae plebis ad vnum* (quod est a sec. manu; sequitur a pr.) *Contigit, ac statione frui, valloque foueri – Pacificos sensus, et in omnia soluere curas – Sensibus locatis valli in tuta statione* (qui ordo verborum praeposterus est, et contra metrum) *Extruitur*. Vat. F. *Compositis.... In commune bonis tranquillae plebis ad vnum – Sensibus in tuta valli statione locatis – Contigit, ac statione frui, valloque foueri – Pacificos sensus, et in otia soluere curas, – Extruitur*. Vat. G. cum Aldo, sed inserit versum *Sensibus in tuta valli statione locatis* inter versus *Pacificos*, et *Extruitur*. Vat. L., vt Vat. F., sed *hac statione*, et *curam* pro *curas*, et mendose *sensus in otia*. Vat. BB., vt Vat. F., sed *curam* pro *curas*. Vat. O. cum Giselino, addito versu *Sensibus etc.* ante *Extruitur*. Bonon. *tranquillae plebis ad vnum – Sensibus in tota vallis statione locatis, – Extruitur etc.* Quis tantam in codicibus varietatem crederet? Heinsius duplicem editionem operum a Prudentio factam ex hoc loco suspicatur.

727. Glossa aliam lectionem respicit.

730. Fuld. *construito media* perperam. Mos romanorum exprimitur extruendi in castris tribunal Imperatoris caespititium: de quo Lipsius De milit. rom., Tacitus Annal. I. *Simul congerunt caespites, extruunt tribunal*. Confer Vopiscum in Probo. Alii aggerem vocant, et poeta noster infra v. 738. Pal. pro *castrorum* habet *camporum* non ita bene.

Edi-

Digitized by Google

Editiore loco : tumulus quem vertice acuto
Excitat in speculam, subiecta vnde omnia late
Liber inoffenso circumspicit aere visus.
Hunc sincera Fides, simul et Concordia, sacro
Foedere iuratae Christi sub amore sorores,
Conscendunt apicem: mox et sublime tribunal
Par sanctum, charumque sibi supereminet aequo
Iure potestatis : consistunt aggere summo
Conspicuae, populosque iubent astare frequentes.
Concurrunt alacres castris ex omnibus omnes,
Nulla latet pars mentis iners, quae corporis vllo
Intercepta sinu per conceptacula sese
Degeneri languore tegat : tentoria apertis
Cuncta patent velis : reserantur carbasa, nequis
Marceat obscuro stertens habitator operto.
Auribus intentis expectat concio, quidnam
Victores post bella vocet Concordia princeps,

GLOSSAE VETERES.

731. editiore = *excelsiore, vel altiore*. I. 732. excitat = *extollit*. I. 744. carbasa = *pallia*. I. 745. stertens = *dormiens*. *Iso*. 746. auribus = *caritas virtutum turmas alloquitur*. concio = *congregatio*. quidnam = *cur*. *Iso*.

COMMENTARIVS.

731. Vienn. *quod*, id est, tribunal. alii *quem* locum.

732. Mar., Angel. *in speculum*. non probo. Vterque *inde omnia* non male.

733. Heinsius probat *circuminspicit* ex Put. Sequor reliquos, qui bene referunt *circumspicit* cum Alex., Vat. C., Prag., Rat., Vienn. Teolius ait, mss. habere *circuminspicit*, sed non explicat, quinam sint, et an omnes ita habeant.

734. In Put., et Egm. *huc*, in Oxon. *hinc*. neutrum arridebat Heinsio. Barthius etiam legebat in suo ms. *huc*, sed sincerius putabat *hunc*, quod tenent nostri cum Aldo, et aliis. Erfurt. *tunc*.

737. Cham. mendose *per sanctum*.

738. Dictum ad v. 730. de aggere, et tribunali caespititio. Huiusmodi tribunalium imagines exhibet Montfauconius t. IV. Antiq. p. 103., qui aliquando pro opportunitate fuisse lapidea existimat.

739. In Vat. O. deest *que* in *populosque*. In Fuldensi, *conspicuaeque iubent populos*, quod Weitzio placuit.

740. Rat. *alacres e castris omnibus*.

743. Weitzius, vnum Fuldensem secutus, *degenerem*.

746. Heinsius cum Put., et Thuan. praetulit *expectant*, qualia multa se restituisse ait apud priscos auctores ope membranarum. Sed quum vtrumque recte dicatur, et nostri omnes Mar., Rat., Vienn., Alex., Ang., Vatt. C., F, G. cum aliis mss., et editis ante Heinsium habeant *expectat*, nihil mutandum est.

Quam velit atque Fides virtutibus addere legem.
Erumpit prima in vocem Concordia tali
Alloquio: Cumulata quidem iam gloria vobis,
O Patris, o domini fidissima pignora Christi,
Contigit, extincta est multo certamine saeua
Barbaries, sanctae quae circumsepserat vrbis
Indigenas, ferroque viros, flammaque premebat.
Publica sed requies priuatis rure, foroque
Constat amicitiis: scissura domestica turbat
Rem populi, titubatque foris, quod dissidet intus.
Ergo cauete, viri, ne sit sententia discors
Sensibus in nostris, ne secta exotica tectis
Nascatur conflata odiis: quia fissa voluntas
Confundit variis arcana biformia fibris.

GLOSSAE VETERES.

753. barbaries = *gentilitas*. *I.* 754. premebat = *ira, et libido*. *I.* 755. priuatis = *specialibus*. rure, foroque = *in villis, et ciuitatibus*. *I.* 756. domestica = *ciuilis*. *I.* 757. rem = *statum*. *I.* 759. exotica = *mortifera*. tectis = *coopertis*. *I.* 760. fissa = *diuisa, vel separata*. *I.* 761. arcana = *secreta*. biformia = *diuisa*. fibris = *neruis, cogitationibus*. *I.*

COMMENTARIVS.

748. Vienn. *victoribus addere*.

749. Vienn. *erupit*. Ald., Fabr. *primam in vocem*. Ang. *prima se voce* contra carminis rationem, et insolita phrasi.

750. In priore Boher. *sat gloria*. alii *iam gloria*.

752. Heinsius Weitzium arguit, quod pro *contigit* intempestiue huc reuocauerit *hoc habet*, de quo ad vers. 53. At Weitzius praeter Widm. a pr. m., quem allegat, e nostris habet sibi consentientes Mar., Vienn., Rat. Gifanius ind. Lucr. pag. 436. *de incisione, siue inciso* ex vet. lib. legit *Contigit extincta multo certamine saeua*. Cum Gifanio facit Vat. C. Non placet.

753. In editione Aldi, qua vtor, nota est Marietti, vt opinor, quod vrbs sancta videtur hic intelligi Roma, ex qua fugatam poeta dicit vniuersam barbariem, seu gentilitatem. Confer initium lib. II. aduersus Symmach. *Credebam vitiis etc.* et Proleg. num. 69., et seqq.

755. Fuld. *publica iam requies*. Praeclara sententia, quippe euangelica, ex Matth. cap. XII. v. 25. *Omne regnum diuisum contra se desolabitur: et omnis ciuitas, vel domus diuisa contra se non stabit*.

759. Ald,, Gis. *in vestris*. Heinsiani, et nostri cum Weitzianis *in nostris*. In Mar. *nec secta*. alii *ne secta*. Vox *exotica* Plautina est, ab aliis reuocata.

760. Alex., Mar., Vatt. F, G., Giselinus ad marg., Heinsiani *fissa*, excepto Thuan., in quo a m. pr. *fusa*, et Rott. priore, vbi *fixa*. Barthius quoque, et Weitzius *fissa*. Vat. C. *scisa*. Erfurt., Angel., Ald., Gis. a pr. m. *scissa*. *Fissum* appellabatur iecur caesae victimae, quo fortasse respicit vox *fibris*.

761. Widm. ad oram *infundit variis* minus bene.

Digitized by Google

Quod sapimus, coniungat amor: quod viuimus, vno
Conspiret studio: nil dissociabile firmum est.
Vtque homini, atque deo medius interuenit Iesus,
Qui sociat mortale Patri, ne carnea distent
Spiritui aeterno, sitque vt deus vnus vtrumque:
Sic, quidquid gerimus mentisque, et corporis actu,
Spiritus vnimodis texat compagibus vnus.
Pax plenum virtutis opus, pax summa laborum,
Pax belli exacti pretium est, pretiumque pericli.
Sidera pace vigent, consistunt terrea pace:
Nil placitum sine pace deo, non munus, ad aram
Quum cupias offerre, probat, si turbida fratrem
Mens impacati sub pectoris oderit antro:
Nec si flammicomis Christi pro nomine martyr
Ignibus insilias, seruans inamabile votum
Bile sub obliqua, pretiosam proderit Iesu

GLOSSAE VETERES.

763. conspiret = *confirmet*. I. 773. probat = *placet*. I. 776. seruans = *habens contra fratrem*. votum = *voluntatem*. Iso. 777. bile sub obliqua = *felle sub obscuro*. I.

COMMENTARIVS.

762. Weitz. cum solo Erfurt. *coniunctet*. Cur non potius cum aliis *coniungat*?

764. Ald. *medium interuenit*. Legendum *medius interuenit*. Corrector ridiculus codicis Rat. fecit *genus interuenit*: siquidem arbitrabatur, carmen non alio modo constare. Fuld. *atque homini, atque deo medius*: non displicet. Ex huiuscemodi loquendi formula, atque sententia natum est vocabulum *mediator* de Christo. Vide Cath. hymn. XI. v. 16.

765. *Carneus* nomine vsus etiam est in Apoth.

771. Boetius imitatus videtur Prudentium lib. IV. metro VI. *Si vis celsi iura tonantis - Pura solers cernere mente, - Aspice summi culmina caeli. - Illic iusto foedere rerum - Veterem seruant sidera pacem . . . . Haec concordia temperat aequis - Elementa modis etc.*

773. Testis huius rei Matthaeus cap. V. v. 23. Plerique *probat*. Heinsius cum Thuan. rectius putat, et tenet *probet*.

775. Ald. *flammiuomis*. Melius *flammicomis* cum scriptis. Sic Marius Victor lib. II. in Genesim: *Crinita incendia late - Extendens*. Et Iuuencus lib. IV. *Ignicomaeque ruent stellae*, et paulo post; *Ornatu accinctae taedarum flammicomantum*. In editione parmensi mendum est *flammicolis*, quod in nota repetitur.

777. Bilis *obliqua* est perfida, dolosa, vt carmen obliquum. Consule lexica. Sententiam vide apud Paulum I. ad Corinth. cap. XIII. v. 3. In Ald., Fabr., et

Impendisse animam: meriti quia clausula pax est.
Non inflata tumet, non inuidet aemula fratri,
Omnia perpetitur patiens, atque omnia credit.
Nunquam laesa dolet, cuncta offensacula donat.
Occasum lucis venia praecurrere gestit
Anxia, ne stabilem linquat sol conscius iram.
Quisque litare deo mactatis vult holocaustis,
Offerat in primis pacem: nulla hostia Christo
Dulcior: hoc solo sancta ad donaria vultum
Munere conuertens, liquido oblectatur odore.
Sed tamen et niueis tradit deus ipse columbis
Pennatum tenera plumarum veste colubrum
Rimante ingenio docte internoscere, mixtum
Innocuis auibus: latet et lupus ore cruento

GLOSSAE VETERES.

778. impendisse = *dare*. *I*. 781. donat = *dimittit*. *I*. 82. praecurrere gestit = *praeuenire festinat*. *I*. 788. tradit = *docuit*. columbis = *christianis*. *I*. 789. colubrum = *diabolum*. *I*. 791. innocuis = *virtutibus*, *vel columbis*. *I*.

COMMENTARIVS.

Rat. manu correctoris improbi *prosit Iesu*. In not. ad v. 764. obseruaui correctoris Ratisbonensis audaciam, qui *genus* pro *medius* inuexit, vt *Iesus* esset trisyllabum.

779. Pergit poeta sententiam Apostoli ex eodem capite complecti.

781. Egm., et Pal. *contra offensacula*. Barthius, qui ita in suis membranis reperit, *Non puto*, inquit, CONTRA *a librariis excogitatum*.

782. Rursus Apostoli expositionem vides ex cap. IV. Ephes. v. 26.

783. Fuld. *concitus*. rectius *conscius*.

784. Giselinus hoc loco monet, particulam *quisqui'*, vt ipse scribit, *facilioris intelligentiae causa* ita a se fuisse positam, quamuis putet, Prudentium scriptum reliquisse *quisque*. Sane praestitisset non mutare, quod Prudentium scripsisse fatetur Giselinus: et mihi quidem difficilius intellectu videtur *quisqui'*, quam *quisque*. Adisis not. ad hymn. VII. Cathem. v. 216.

786. Giselinus edit. I. ad oram *facta ad donaria*: et aduertit in Commentariis edit. 2., *donaria* esse vel munera deo consecrata, vel loca his muneribus destinata: loca dici posse sancta, dona vero non item, quod commendari debeant ab integritate, et innocentia offerentis, adeoque hoc sensu *facta ad donaria* legi posse. Nihil moueor ea distinctione: etiam dona sancta dici valent non per se, sed quia deo dicata.

787. Put. *puro* pro *liquido*.

789. Gifanius ind. Lucr. verbo *vestis* obseruat, Lucretium dixisse *vestis araneae*, *vestis anguis*, vt Virgilius mira venustate *exuuiae anguis*, et non minore elegantia Prudentius hoc loco *vestis plumarum*; quam tribuit draconi, siue serpenti aligero, hoc est, daemoni.

791. Hoc etiam ex Matth. cap. VII.

Digitized by Google

Lacteolam mentitus ouem sub vellere molli,
Cruda per agninos exercens funera rictus.
Hac sese occultant Photinus, et Arrius arte,
Immanes feritate lupi: discrimina produnt
Nostra, recensque cruor, quamuis de corpore summo,
Quid possit furtiua manus. Gemitum dedit omnis
Virtutum populus, casu concussus acerbo.
Tum generosa Fides haec subdidit; Immo secundis
In rebus cesset gemitus: Concordia laesa est,
Sed defensa Fides: quin et Concordia sospes,
Germanam comitata Fidem, sua vulnera ridet.

GLOSSAE VETERES.

795. produnt = *ostendunt. I.* 796. recensque = *factus a discordia. I.* 797. furtiua = *occulta. hoc ideo dixit, quia discordia latenter eam vulnerabat. I.* 798. casu = *concordiae. I.* 799. secundis = *prosperis. I.* 800. cesset = *nunc. I.* 802. sua = *propria. I.*

COMMENTARIVS.

v. 15.; *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Vide etiam cap. x. v. 16., *Ecce ego mitto vos, sicut oues in medio luporum etc.* Quod autem Pal. legit *ouibus* pro *auibus*, falso id legit: nam illud pertinet ad sententiam priorem de auibus innocuis, et dracone.

793. Vienn. *anguineos*, Ang. a pr. m. *anguinos*. Legendum *agninos* ab *agno*; qua voce vtuntur Horatius, Plautus, et alii. Barthius obseruat, *funera* esse caedes, latrocinia, et pestilentiam apud L. Septimium De bello troiano. Lactantius, siue alius de passione dominica: *Sum factus homo, atque horrentia passus – Funera.*

794. In Rat. *sese ostentant*: quae lectio Marietto non displicebat, quia supra etiam v. *688.* de concordia *ostentans etc.*, quum tamen se occultaret. Argutius ista, quam verius dicuntur, nisi fallor. Discordia ostentabat capillos olea frondente redimitos, quamuis falsam virtutis speciem induerit. Arrius, et Photinus *hac arte* feritatem suam occultabant.

798. Virgilius lib. v. v. 700. *Casu concussus acerbo*, et v. 869. *Casuque animum concussus amici*. Vt autem ego puto, poeta Hieronymi verba legerat Dialog. adu. Lucif. num. xix. *Ingemuit totus orbis, et Arianum se esse miratus est*. Ponitur a Prudentio scite *populus* pro quacumque multitudine. Exempla vide in Lexicis.

799. Vienn. *quum generosa*, Aldus *tunc* cum aliis. In nonnullis *tum*.

801. Ex Heinsianis solus Thuan. *sed defensa fide*, ceteri *fides*. Non intelligo, cur recentiores, Chamillardus, aliique Vulg. amplexi fuerint *fide*: nam concinnior est sententia *Concordia laesa est, sed defensa fides; quin et concordia sospes germanam comitata fidem sua vulnera ridet*. Et *fides* quidem legitur in Mar.; Alex., Weitzio cum suis, Sich., Rat., quamuis non ita clare, aliisque. In Vatt. C., G. *fide*, quod extat in Vat. F. a man. sec. Giselinus Aldum, et Nebrissensem secutus legit *fide*, etsi alii haberent *sed defensa fides*, quia, inquit, fides iam victrix defensione hic non indigebat, quam rationem arripuit etiam Teolius, putans, probatiores Vatt. habere *fide*. Sed nihil inde conficiunt: nam asseritur, defensam ab

Digitized by Google

Haec mea sola salus: nihil hac mihi triste recepta.
Vnum opus egregio restat post bella labori,
O proceres: regni quod tandem pacifer heres
Belligeri, armatae successor inermus et aulae
Instituit Salomon: quoniam genitoris anheli
Fumarat calido regum de sanguine dextra.
Sanguine nam terso, templum fundatur, et ara
Ponitur, auratis Christi domus ardua tectis.
Tunc Ierusalem templo illustrata, quietum

GLOSSAE VETERES.

804. opus = *domus*. restat = *nobis faciendum*. *I*. 805. proceres= *virtutes*. tandem = *olim*. *I*. 806. belligeri = *Dauid*. *I*. 807. instituit = *carnaliter*. genitoris = *Dauid*. *I*. 808. regum = *gentilium*. *I*.

COMMENTARIVS.

omni vulnere esse fidem, laesa concordia. ideoque sequitur *quin et concordia etc.*

803. Aemulatus est Maronem lib. IX. v. 262. *Nihil illo triste recepto*.

804. Praestantiores Heins., Rat. a pr. m., Fabr., Vat. G., Picc., Alex. *egregio* cum Gis. et aliis. Rat. supra, Mar., Vienn., Ald., Weitz., Vatt. C., F., et alii *egregium*. Vtrumlibet teneas, licet, siue *opus egregium*, siue *egregio labori*.

805. Vienn. *tantum*. melius *tandem*.

806. Vienn. *belliger* mendose. Sermo est de Salomone *pacifero* herede regni sub Dauide *belligeri*. In duobus veterrimis Heins., in Egm., et Pal., quos Weitzius est secutus, *inermus*. Idem in Vatt. F., L., et Alex., vbi exaratur *inhermus*: et in codice Barthii, qui *inermus* scitius esse dicit, quam *inermis*. Equidem *inermus* libenter ego, vt apud Virgilium *vulgus*, et *pectus inermum*. non tamen improbauerim *inermis* in Ald., Mar., Rat., Vienn., plurimis Heinsianis, Gis., Vatt. C., BB.

807. In nonnulis Vulg. ad marg. *instruxit Salomon*.

809. Erf. *iam terso*. Vat. C. traiecit verba, metrumque euertit *fundatur templum, et ara*.

811. Alii scribunt *Ierusales*, alii *Ierusalem*, alii *Hierusalem*, siue *Hierusales*. Cauchius ex suo codice annotarat *Ierusale*, quod probare videbatur; Aldus *tunc hic Ierusalem*. Giselinus *tunc et Ierusalem*. Optimi, et plerique sine *et*, et sine *hic*. Aldus *lustrata* pro *illustrata*. Alex., Vat. O., Mar., Rat., Heinsiani *quietum* cum Weitzio, et Giselino. Alii *quieto*. Giselinus 1. edit., et ad oram 2. ed. *Hierusalem templo tunc illustrata quieto*. De quantitate syllabarum in *Ierusalem* non disputo. Barthius singularem lectionem ex suis membranis profert *Tunc templo Hierusalem illustratura quieto - Suscepit iam diua deum*. Fridericus Besselius Miscellan. syntagm. pag. 31. legit *quietum*, et recte explicat de arca, quae a Salomone primitus illata templo est, vt sedem ibi fixam haberet. lib. 1. Reg. cap. IV. v. 7. *Timuerunt Philisthiim dicentes: Venit deus in castra*. Arcam, a Ieremia sepultam, nondum inuentam esse, neque in secundo templo fuisse, neque a Tito in triumpho portatam, plerique interpretes affirmant. Eam intra arcum Titi esse expressam non solum aliqui interpretes Prudentii docuerunt ad v. 538. Apoth., sed multi etiam scriptores antiquitatum romanarum, vt alios omittam. Sed diligentissimus Villalpandus, re ac-

Suscepit iam diua deum, circumuaga postquam
Sedit marmoreis fundata altaribus arca.
Surgat et in nostris templum venerabile castris:
Omnipotens cuius sanctorum sancta reuisat.
Nam quid terrigenas ferro pepulisse phalangas
Culparum prodest, hominis si filius arce
Aetheris illapsus, purgati corporis vrbem
Intret inornatam, templi splendentis egenus?
Hactenus alternis sudatum est cominus armis:
Munia nunc agitet tacitae toga candida pacis,
Atque sacris sedem properet discincta iuuentus.

GLOSSAE VETERES.

812. diua = *diuina*. I. 813. arca = *quae signat carnem Christi*. I. 815. cuius = *templi* sancta = *sanctas animas* I. 816. phalangas = *vitia. multitudines* I. 817. filius = *Christus*. I. 818. purgati = *in baptismo*. I. 819 egenus = *carens*. I. 820. sudatum = *dimicatum est*. cominus = *iuxta*. I. 821. munia = *cantica*, *officia domus*. agitet = *faciat*. tacitae = *tranquillae*. I. 822. sacris = *Christi*. properet = *acceleret*. discincta = *a bello*. I.

COMMENTARIVS.

curatius inspecta, deprehendit, arcam in arcu Titi non exhiberi: eos, qui aliter scripserunt, deceptos fuisse aut falsis aliorum narrationibus, aut quia ipsi arcum videntes, mensam, quae ibi cernitur, putarunt esse arcam. Nonnulli non in parte, in qua est mensa, sed in parte aduersa arcam collocant. Nihilominus Villalpando assentior: nam in recentioribus imaginibus arcus Titi arca nusquam describitur. Vide Riberam in Haggaeum cap. 1. num. 15. et seqq., qui ipse videns arcum, aliquando deceptus est.

815. Post hunc versum in Erf. collocatur v. 820. *Hactenus alternis etc.* postea *Nam quid terrigenas*.

816 Rat. a pr. m., Egm. *numquid*. Giselinus ediderat *numquid*, sed in Emendatis reposuit *nam quid*, quod non videtur aduertisse Heinsius. Plerique veteres habent *phalangas*. Nihilominus lego *phalanges* in Alex., Vatt. C., F., et aliis. Fuld. *phalanga*.

818. Mendose Vienn. *illapsum*.

819. Rat. *intrat*. alii *intret*. Lactantius in Epit. diuinar. institut. cap. VIII. *Euacuetur omni labe pectus, vt templum dei esse possit, quod non auri, nec eboris nitor, sed fidei, et castitatis fulgor illustrat*. Confer hymnum S. Romani v. 341. Haeretici locis huiusmodi abutuntur, vt ornatum templorum refellant: ineptissime, non enim quia melior est ornatus cordis, quam templi, continuo colligas, reiiciendum ornatum templi, quem Prudentius noster saepius laudat.

820. In Vulg. nonnullis *hactenus alterius*.

821. Gifanius ind. Lucr. pag. 362. in verbo *moenera* asserit, studiosissimum fuisse antiquitatis Prudentium: et ex quodam vet. lib. legit *moenia nunc agitet* pro *munia*, vt in Lucretio *moenera* pro *munera*. Alii melius *munia*. In Vat. F. *Menia nunc agitet*. Egm. *munia nunc agit en*. quod Barthius, in suo ms. repertum, putabat optimum.

822. Ald., Alex., Mar., Rat., Vienn., Vat. F., Ang., Widm., Weitz., duo veterrimi ex Heinsianis *atque sacris sedem*. Sich. *adque sacri sedem*. Pal. *adque sa-*

Digitized by Google

Haec vbi dicta dedit, gradibus regina superbis
Desiluit, tantique operis Concordia consors,
Metatura nouum iacto fundamine templum.
Aurea planitiem spatiis percurrit arundo
Dimensis, quadrent vt quatuor vndique frontes,
Ne commissuris distantibus angulus impar
Argutam mutilet per dissona semetra normam.
Aurorae de parte tribus plaga lucida portis
Illustrata patet: triplex aperitur ad austrum
Portarum numerus: tres occidualibus offert

GLOSSAE VETERES.

823. *regina* = *fides*. superbis = *gloriosis*, *vel pulchris*. *I.* 824. desiluit = *a solio*. *I.* 825. fundamine = *aliud fundamentum nemo ponere potest etc.* *I.* 826. planitiem = *campum templi*. *I.* 827. frontes = *quatuor anguli*. *I.* 828. commissuris = *coniunctionibus*. distantibus = *imparibus mensuris* *I.* 829. argutam = *subtilem*, *angustam*. mutilet = *corrumpat*. semetra = *semis mensura*; *pendens lapillus* *I.* dissona = *dissonantia*. semetra = *mensuras* *Vat. T.* 830. aurorae = *oriens significat pueros*: *auster iuuenes*; *occidens maturitatem*; *aquilo decrepitam*. *I.* 831. austrum = *meridiem*. *I.*

COMMENTARIVS.

cris sedem. Oxon. *atque sacri sedem*. Gis. *atque sacris aedem*; qui Giselinus asserit, antea legi *adque sacri sedem*. *Ridicule* (inquit.) *Sedes enim nondum erat delecta. ecquo igitur properaretur?* Pro *discincta* multi veteres apud Heinsium non bene *distincta*. Barthius legit *properat discincta iuuentus*; *Prudentius*, ait, *felicitatem suorum temporum alludit, et indicat . . . . ipse nullo non nomine, tempore, loco, studio commendabilis*. Intellige felicitatem, de qua mentio recurrit I. contra Symmach. v. 545. et seqq. Post hunc versum titulus in Mar., et Rat. *Aedificium fidei, et concordiae*: de quo vide Proleg. num. 65. Weitzius eandem inscriptionem apposuit.

824. Heinsiani, Aldus, Gifanius ind. Lucret. verbo *dissiluit*, Mar., Weitz. *desiluit*, vel *dissiluit*. Giselinus, Rat., Cellar., Teol. *desiliit*. Mar. *concors* pro *consors*, quod postremum verius est.

825. Vienn. male *meditatura nouum*. Rat. non melius *metitura*. Thuan. *laeto* pro *iacto*. Mihi haec lectio non arridet; et *lato fundamine* suspicatur Heinsius. Quanto melius *iacto*, quod est in reliquis omnibus? Vide Apocalyps. cap. XII.

827. Vat. D. ridicula traiectione *frontes vndique*.

829. Vienn., et Rat. *mutilet argutam*. Magis congruit metro *argutam mutilet*. Giselinus, et Aldus *symmetra*, quod sequi maluit Gallandius, et Fabricius explicat *distantiam eandem habentia*. Heinsiani fideliores *semetra*: et, vt obseruat Heinsius, *semetra* videtur poeta symmetris contraria facere. Vocabulum est dimidia ex parte latinum, vt *primoplastus*. In Fuld *semeta*, in Rat. *semitra*, in Ang. *argutam normam mutilet per dissona*, vbi aliquid desideratur. Mar., Alex., Vatt.C. a sec. m., D., F., L., O., BB. *Argutam mutilet per dissona semetra normam.* Nebrissa docet, normam hispanis esse *el cartabon*, non *carbaton*, vt alicubi mendose editum est.

832. In Rat. imperitissimus corrector

Ianua

Ianua trina fores, toties aquilonis ad axem
Panditur alta domus. nullum illic structile saxum:
Sed caua per solidum, multoque forata dolatu
Gemma relucenti limen complectitur arcu,
Vestibulumque lapis penetrabile concipit vnus.
Portarum summis inscripta in postibus auro
Nomina apostolici fulgent bis sena senatus.
Spiritus his titulis arcana recondita mentis
Ambit, et electos vocat in praecordia sensus,
Quaque hominis natura viget, quam corpore toto

GLOSSAE VETERES.

835. solidum = *soliditatem*. multo = *in alto*. dolatu = *foramine*. *I.* 836. limen = *introitum*. arcu = *fornice*. *I.* 839. senatus = *nominibus apostolorum*; *per quorum praedicationem Spiritus sanctus amplectitur arcana cordis*. *Iso.* 840. titulis = *nominibus apostolorum*. recondita = *occulta hominum*. *I.* 841. ambit = *circumdat*, *intrat*. praecordia = *in anima*. *I.* 842. natura = *hominis*. *I.*

COMMENTARIVS.

pro *occidualibus* posuit *qua sol occidit*.

833. Fabr. *totidemque aquilonis*.

834. In Egm. *strictile saxum* crediderim mendum. Thuan. *nullum hic* cum hiatu.

835. Chamillardus nomen *dolatus*, *dolatus*, apud veteres inauditum asserit. Sed audiuitne ipse omnes veteres? legitne omnia, quae scripserunt? Apuleius dixit *dolamen* eadem significatione. In Erfurt. *dolata foratu* pro *forata dolatu*. In Vat. G. a sec. m. *forata dolatu*, prioribus abrasis.

836. Mar. *lumen*, supra charactere minori *limen*. Apocalyps. cap. XXI. v. 11. dicitur: *Et lumen eius simile lapidi pretioso*, *tamquam lapidi iaspidis*, *sicut crystallum*. Giselinus ait, videri poetam legisse: *Et limen eius simile lapidi pretiosissimo*, *tamquam iaspidi*, *crystallizanti*; ceteroquin de suo ianuae descriptionem affinxisse. Praemiserat vero Giselinus, vix esse, qui hanc allegoriam rectius, et venustius accommodarit. Pro *arcu* Put. *actu*. Non placet *relucenti actu*: et *arcu* habent Mar., Rat., Vienn., Alex., Vatt. C., D., F., aliique praeter editiones veteres. Sermo est de duodecim portis caelestis Hierusalem Apocal. loc. cit. v. 21. *Et duodecim portae duodecim margaritae sunt per singulas*, *et singulae portae erant ex singulis margaritis*. Itaque singulae portae ex singulis margaritis ingentibus constabant, quae margaritae perforatae aditum praebebant. Huc respexit Prudentius, non ad v. 11., vt putauit Giselinus. Vide Comment. Ludouici ab Alcazar.

838. In quibusdam Vulg. *summus*: legendum *summis*.

840. Hic locus ex Pauli verbis intelligitur ad Ephes. cap. II. v. 18. et seqq. *Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad Patrem*. *Ergo iam non estis hospites*, *et aduenae*: *sed estis ciues sanctorum*, *et domestici dei*: *superaedificati super fundamentum apostolorum*, *et prophetarum*, *ipso summo angulari lapide Christo Iesu*. *In quo omnis aedificatio constructa crescit in templum sanctum in domino*. *In quo et vos coaedificamini in habitaculum dei in spiritu*.

841. Prior Boeh. *intrat*, *et electos*.

842. Erf. *qua hominis*. Weitzius *qua corpore* cum Mar., et Rat.

Digitized by Google

Quadrua vis animat, trinis ingressibus aram
Cordis adit, castisque colit sacraria votis:
Seu pueros sol primus agat, seu feruor ephebos
Incendat nimius, seu consummabilis aeui
Perficiat lux plena viros, siue algida borrae
Aetas decrepitam vocet ad pia sacra senectam:
Occurrit trinum quadrina ad compita nomen,
Quod bene discipulis disponit rex duodenis.
Quin etiam totidem gemmarum insignia textis
Parietibus distincta micant, animasque colorum
Viuentes liquido lux euomit alta profundo.

GLOSSAE VETERES.

843. quadrua = *quatuor elementa*, *quae animant hominem, ignis, aer, terra, aqua. quatuor partes mundi*. vis animae = *status vitae*. trinis = *sancta trinitas*, *vel triplicis naturae est, id est, rationabilis, concupiscibilis*, *irascibilis*. aram = *sedem*. *Iso.* 845. agat = *nutriat*: *qui in pueritia sunt*. ephebos = *iuuenes, qui in iuuentute sunt. I.* 846. aeui = *qui in senectute sunt. I.* 849. occurrit = *bis singulis*. numen = *trinus deus, per quatuor latera domus*. *I.* 850. disponit = *ordinauit*. duodenis = *quos in quadratum orbem misit. I.* 851. insignia = *ornamenta*. *I.* 852. animasque = *splendores, qui figurant animas*. colorum = *diuersorum*. *I.* 853. euomit = *emisit*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

843. Mar., Rat., Sich. *vis animae*: ita Weitzius, qui propterea legit *qua corpore toto*. Tunc *quadrua vis animae* aram cordis adit. Nebrissa quadruam hanc vim interpretatur quatuor hominis aetates.

845. Egm. mendose *seu pueros sub primus agat*.

847. Erf. a pr. m. *lux alta* non absurde. Duo vetustiores Heinsiani, Alex. a pr. m., Ald., Mar., Weitz. *borrae*: idem fere est *borrhae* in Gis., *borreae* in Vat. L., et Ang. Alii *boree*, vt Erf., Fabr., Egm., tres Heinsiani, Vatt. C., F., et alii. In Widm. *borrae*, et *boreae*, in Vat. D. *borae*, in Vienn., et Rat. *boreae*, in Mar. *algidae borrae*, supra bene correctum *algida*. Gronouius Obseruat. eccles. cap. v. plorare iubet nescio quem codicem, ex quo ostentatur *boreae algida siue*; Graeci et βόῤῥας et βορέας dicunt. In Teolio mendum puto *seu* pro *siue algida borrae*. Idem Teolius videtur sensisse, in nullo ms. Vat. extare *borreae*, quod falsum est. Carmini magis consonat *borrae*: et ita legitur apud Paulinum in oda ad Nicetam: *Te patrem dicit plaga tota borrae*.

848. Vienn. *fouet* pro *vocet*.

849. Potiores ex Heinsianis cum Aldo, Vatt. F., L., G. a pr. m. *nomen*. Gis., Weitz., Mar., Rat., Vienn., Alex., Vat. C. *numen*, quod Iso amplectitur. Heinsio rectius videtur *nomen*, quod mihi etiam placet. In Vat. O. *Occurrit numen quadrina ad compita trinum*.

852. Noue, et mire dictum *animae colorum viuentes* pro viuis coloribus.

853. Gifanius ind. Lucr. ait, Prudentium sine dubio Virgilii locum ex lib. II. Georg. imitatum: *Si non ingentem foribus domus alta superbis – Mane salutantum totis vomit aedibus vndam*. Sic *lux euomit*.

Digitized by Google

Ingens chrysolithus, natiuo interlitus auro,
Hinc sibi sapphirum sociauerat, inde beryllum,
Distantesque nitor medius variabat honores,
Hic chalcedon hebes perfunditur ex hyacinthi
Lumine vicino : nam forte cyanea propter
Stagna lapis cohibens ostro fulgebat aquoso.
Sardonychen pingunt amethystina: pingit iaspis
Sardonium iuxta appositum, pulcherque topazon.
Has inter species smaragdina gramine verno
Prata virent, voluitque vagos lux herbida fluctus.
Te quoque conspicuum structura interserit, ardens

GLOSSAE VETERES.

855. hinc = *ex vno latere*. *I.* 856. honores = *sapphiri*, *et berylli*. *I.* 857. hebes = *in splendorem*. *I.* 858. propter = *iuxta cyaneum stagnum*, *in quo iste lapis inuenitur*. *I.* 859. stagna = *aquas*. lapis = *hyacinthus*. cohibens = *coagulans*. ostro = *nam purpureum colorem habet*. *I.* 862 species = *colores*. smaragdina = *smaragdus viret*. *I.* 863. voluit = *facit*. fluctus = *splendores*. *I.* 864. structura = *lapidum*. *I.*

COMMENTARIVS.

854. Weitzius scribit *chrisolitus*, quia ita reperit in Widm. Sed nonne fuisset melius *chrysolithus* cum ceteris?

855. Corrector audacissimus in Rat., abrasis prioribus, substituit *et beryllum*, ne prima in *beryllum* corriperetur. Eam corripuit Fortunatus, et Fridegodus in Vita S. Wilifridi num. 46. *Protinus admisso micuit syntagma beryllo*.

856. Fuld., Pal. *variarat* pro *variabat*. Heinsius edidit *variarat*, sed varias lectiones non annotauit, vt solet, quum a vett. edd. recedit. Heinsium Chamillardus, et Teolius secuti sunt; Cellarius, et Gallandius restituerunt *variabat*.

857. Ratisbonensis corrector, de quo nuper, iterum inscitiam suam prodit *Chalcedon hebes hinc perfunditur*. Weitz., scripti Heinsiani, Pal., Alex. *hic chalcedon*. Ald., Gis., Mar., Rat., Vienn., Vat. F., Gall., et alii *hinc chalcedon*. De his gemmis vide interpretes.

861. Egm., Pal., Alex., Put. *Sardium*, quod vix hoc loco ferri posse pronunciat Heinsius, qui praefert *Sardoum* cum Thuan., nam a Sardinia *sardous* lapis, et *Sardoa* herba dicuntur. Heinsium ex cod. regio edidisse *Sardoum* affirmat Teolius: sed animaduertendum, regii codicis nomine apud Heinsium intelligi Puteanum, vbi est *Sardium*. In Ang. *Sordonium*. Ald., Gis., Weitz. cum Mar., Rat., Vienn., et aliis *Sardonium*. In altero Rott. *Sardon ibi appositum*. Pro *appositum* Gis., et Fabr. *appositus*. Gifanius ex vet. lib. tuetur *topazion*, per episynaloepham; posse id stare non nego, sed male in aliis legi *topazon*, non assentior. Apud Venantium Fortunatum lib. 1. de partu Virg. *Quando pauimentis alba topazus inest*. Fortasse Prudentius dixerit masculino genere *topazus*, vel *topazos*.

862. Hic quoque Weitzius singularem vnius codicis Egm. lectionem voluit tenere, scilicet *zmaragdina*.

863. Ang. *vomitque vagos*. Metrum reiicit *vomit*. *Herbidus* pro colore herbeo, seu viridi apud Ouidium, Columellam, Plinium, Plautum, Sidonium, Paulinum, et alios.

Digitized by Google

Chrysoprase, et sidus saxis stellantibus addit.
Stridebat grauidis funalis machina vinclis,
Immensas rapiens alta ad fastigia gemmas.
At domus interior septem subnixa columnis
Crystalli algentis, vitrea de rupe recisis,
Construitur, quarum tegit edita calculus albens
In conum caesus capita, et sinuamine subter

GLOSSAE VETERES.

866. funalis = *in fune pendens*. machina = *domus*. I. 867. fastigia = *ad caelum*. *nam aedificatam domum ad caelum trahebant*. I. 869. recisis = *sectis*. I. 870. quarum = *columnarum*. calculus = *corona*. I. 871. capita = *summitates*. I.

COMMENTARIVS.

865. Pal., Vat. C., et nonnulli ex vetustioribus Heinsianis *saxis stillantibus*, quos audiendos non esse, monet Heinsius. Alii *chrisoprase*, alii *crysoprase* scribunt. Venantius Fortunatus lib. III. vitae S. Martini ait; *Quae palla ex humeris mixto chrysoprasoberyllis*. In Glossario Cangii, aucto, et illustrato opera Maurinorum, dubitatur, an *mixto* auro, seu *chryso* cum *prasoberyllis*, an vero vnica vox *chrysoprasoberyllis*. In codice ms. S. Germani parisiensis ita legitur: *Quae palla ex humeris mixto chrysophara beryllis*: quo pacto obscurior est versus. Ego opinor, Venantium loqui de *chrisoprasso*, sed ita vt inflectat *chrysoprasis*, *is*: adeoque verba ita sunt separanda *mixto chrysoprase beryllis*. In quantitate syllabarum discrepant Prudentius, et Fortunatus, quod in huiusmodi nominibus graecis minime est mirandum. In postrema editione Fortunati Romae procurata legitur *mixto chrysopraso beryllis*. Sed *o* in auferendi casu a Venantio corripi, quis credat?

866. Post hunc versum nihil est aliud in exemplari bibliothecae Viennensis, quocum Mariettus superiora contulit: qui asserit, hoc psychomachiae fragmentum satis corruptum, et negligenter scriptum, neque alia Prudentii carmina in eo codice inueniri.

868. Virgilius I. Aen. v. 641. *At domus interior etc.* Cap. IX. Prouerb. v. 1. *Sapientia aedificauit sibi domum; excidit columnas septem*.

869. Weitzius ridicule, vt solet, *cristalli* edidit, solius Widm. auctoritate permotus, quum in aliis scribatur *crystalli*. In Mar., Rat., Palat., Widm., Egm. supra *albentis*. Aldus cum aliis *algentis*: quod magis placet, nam statim versu proximo *calculus albens*. Crystallus algens, quia ex gelu concrescere dicitur. Vide Cath. hymn. II. in not. ad v. 71.

870. Heinsius cum Egm., et Pal. *quadrum* pro *quarum*, scilicet *quadrum in conum*, vti etiam in cod. vet. legisse Barthium Heinsius affirmat. Barthii locum non inuenio: et quamuis Heinsius ex Paschasio Radberto proferat *quadro sub cardine caeli*, et ex Herico Altissiodorensi lib. II. de vita S. Germani *quadrum lignum*, *quadrus orbis*, nihilominus sequor codices optimos, Heinsianos omnes, Mar., Rat., Alex., Vatt. C., F., G., Ald., Gis., Weitz., aliosque *quarum tegit etc.* Sensus vero optimus est *quarum* (columnarum) *edita capita tegit calculus albens in conum caesus*. Iso nobiscum facit *quarum — columnarum*. Recentiores, Cham., Cell., Teol. Heinsium ducem sunt secuti. Gallandius vero mendum putauit in Chamillardo *quadrum*.

871. Pal. scribit *in quonum*. *Conus* est cacumen, siue capitellum mauis dicere. Ald., et Vat. C. *sinuamina*.

Subductus conchae in speciem, quod mille talentis
Margaritum ingens, opibusque, et censibus hastae
Addictis, animosa fides mercata pararat.
Hoc residet solio pollens Sapientia, et omne
Consilium regni celsa disponit ab aula,
Tutandique hominis leges sub corde retractat.
In manibus dominae sceptrum, non arte politum:

GLOSSAE VETERES.

873. margaritum = *calculus*. *I*. 875. solio = *calculo*. sapientia = *deus*. *I*. 878. dominae = *sapientiae*. non arte = *non aureum fuit*. *I*.

COMMENTARIVS.

872. Ald. *subductum conchae in speciem*, alter Rott. *ducto concharum in speciem*, Weitzius *ductus concharum in speciem* cum Erfurtensi. Communior, et verior lectio *subductus conchae in speciem*; in Vat. C. *in specie*.

873. In Aldo error *margaritarum* pro *margaritum*. *Margaritum* neutro genere recte dici ex Seruio, Varrone, fragmento epistolae Augusti, aliisque probat Burmannus tom. I. Antholog. pag. 413. S. Hieronymus saepe ita locutus est. Giselinus e duobus Pulmanni apographis restituit *opibusque, et censibus hastae - Addictis*. neque reiiciendam censet aliam lectionem in suo *opibusque, et viribus arcae - Adductis*. Prius illud approbat Heinsius cum Put., et Egm. In ceteris eius erat *opibusque, et viribus hastae*, vel *arte*, vel *haustae*: vnde coniiciebat Cauchius *opibusque, et iure sub hastae - Addictis*, merito improbante Heinsio. Weitzius in Egm. legit *hasta*, non *hastae*. Fuld., et Widman. *viribus haustae*, ita etiam Erf., supra *hausta*, quod extat in Pala*. Fabr. *arte adductis*. Ald. *opibus, et viribus arte adductis*. In quibusdam apud Weitz. *arcae adductis*. Mar., et Rat. *opibusque, et viribus hauste addictis*. Alex. *opibusque, et iuribus hastae addictis* cum glossa *iuribus - hoc est, belli, vel victoriae*; *hastae - scilicet venditioni, vel captioni*. Vat. C. *opibusque, et viribus arte adductis*: idem suboscure in Vat. D. Notandum enim est, in codicibus mss. veteribus saepe non satis distingui, legendumne sit *iuribus*, an *viribus*. Vat. F. *opibusque, et iuribus arte additis*, ita etiam Vat. G. a pr. m. Vatt. L., BB. *opibusque, et viribus arte additis*. Ex his omnibus reiici certe debet *additis*, quod metro aduersatur. Gifanius ex vet. lib. praefert *opibusque, et viribus hastae addictis*, et *censibus* glossam sapere affirmat. Heinsius contra pulcherrimum putat *censibus*. Mihi non displicet *iuribus*. Existimo praeterea, omnino legendum *hastae*: in Ang. erat *viribus . . . . additis*, et desiderabatur ea vox. In Bonon *viribus astu et addictis*. De verbo *addicere* pro *vendere* vide Comment. ad v. 77. hymn. II. Per.

874. Salmasius, qui in Iul. Capit. p. 90. ex codice Put. legit etiam *opibusque, et censibus hastae addictis*, explicat deinde, quid sit *animosa fides*; scilicet quae pretio non parcit, et impensas minime veretur, vt *animosus homo* in Cod. Theod., et *animose comparare* apud Suetonium. Weitz., Mar., Rat. *parabat*. Prudentius attingit parabolam ex cap. XIII. Matth. v. 45., et 46. *Simile est regnum caelorum homini negotiatori, quaerenti bonas margaritas. Inuenta autem vna pretiosa margarita abiit, et vendidit omnia, quae habuit, et emit eam*. Hinc intelligitur, quid sit *opibus, et censibus hastae addictis*, seu *venditis*, nimirum homo fide animosus vendidit omnia, quae habuit, et emit illud margaritum, siue regnum caelorum.

876. In altero Rott. *concilium*.

878. Ang. *nec arte*: lege *non arte*. Pa-

Sed ligno viuum viridi est, quod stirpe recisum,
Quamuis nullus alat terreni caespitis humor,
Fronde tamen viret incolumi: tum sanguine tinctis
Intertexta rosis candentia lilia miscet,
Nescia marcenti florem summittere collo.
Huius forma fuit sceptri gestamen Aaron
Floriferum: sicco quod germina cortice trudens,
Explicuit tenerum spe pubescente decorem,
Inque nouos subito tumuit virga arida foetus.

GLOSSAE VETERES.

882. miscet = *huic sceptro ad ornamentum affixit*. *I.* 883. florem = *proprium*. collo= *summitati*. *I.* 885. trudens *emittens*. *I.* 886. spe = *florendi*. *I.*

COMMENTARIVS.

schalius De coronis cap. VIII. lib. III. notat, in sceptris apponi consueuisse lilia, aut rosas, aut vtrumque.

879. Ita Heinsiani, Erfurt., Widm., Weitz., Alex., Vat. O., Mar., Rat., et Bononiensis. In Ald., Gis., Vatt. C., L. *Sed lignum viuum est, viridi quod stirpe recisum*. quam lectionem admittendam neget Gallandius, quia v. 881. dicitur *Fronde tamen viret incolumi*. Fuld., Pal. *Sed lignum viuum, viridi est quod stirpe recisum*. Vat. C. *Sed lignum viuum viride est, quod stirpe recisum*. Vat. F. *Sed lignum viuum viridi de stirpe recisum*. Ang. *Sed lignum viuum, viridi quod stirpe recisum est*. In Put. mendose *recisos*. in Thuan., et Oxon. *Sed lignum viuum viridi est, quod stirpe reciso*. Salmasius, teste Heinsio, locum veteris grammatici codici Put. ascripserat, quem opinatur ad haec ipsa Prudentii allusisse: *Stirps in significatione sobolis feminino genere dicitur. Sed quum materiam significat, masculino modo stirpem recisum dixerunt*. Quod ego non puto. Quintilianus lib. I. cap. VI. ait, Poetas metri necessitatem excusare, nisi siquando variant, nihil impediente in vtroque modulatione pedum, qualia sunt: *Imo de stirpe recisum*. Locus indicatur Virgilii XII. v. 208. *Quum semel in siluis imo de stirpe recisum*. Virgilium, qui de sceptro quoque loquitur, aemulatur Prudentius.

881. Ald. *tunc sanguine*. alii *tum*. Vat. C. perperam *te*.

882. In Widm. supra *intertexta*, vt in ceteris: in textu *intertecta*, quod nescio, cur Weitzio arriserit.

884. Crucem Domini (nam hoc est sceptrum hactenus descriptum) virgae Aaron comparat S. Augustinus serm. XXXI. Append. *Omnes ergo principes tribuum habeant necesse est virgas suas; sed vnus est solus, sicut scriptura dicit, verus pontifex ille, cuius Aaron sacerdos praeferebat figuram. Huius ergo virga germinauit. Sicut enim virga Aaron germinauit in populo iudaeorum, ita crux Christi floruit in populo gentium*. Plura in eandem rem egregie Augustinus, siue potius Origenes. De virga Aaron vide Numeror. cap. XVII. In Aaron duas primas ex hebraeo idiomate corripi, plerique aiunt. Ricciolius credit, secundam a Prudentio produci, quia hebraice minus est breuis, quam prima: siquidem secunda est *patach*, siue *a* breue, prima *Chatef patach*, scilicet *a* breuissimum. De his vberius in Proleg.

885. Gis., Weitz., Vat. F. *florigerum*. Heinsiani, et plerique nostri *floriferum*. Pro *germina* habent *germen* Thuan., Oxon., Frf., Egm., Fuld.

887. Ald. *viruit virga* cum nonnullis

Reddimus aeternas, indulgentissime doctor,
Grates, Christe, tibi, meritosque sacramus honores
Ore pio: nam cor vitiorum stercore sordet.
Tu nos corporei latebrosa pericula operti,
Luctantisque animae voluisti agnoscere casus.
Nouimus, ancipites nebuloso in pectore sensus
Sudare alternis conflictibus, et variato
Pugnarum euentu, nunc indole crescere dextra,
Nunc inclinatis ceruicibus ad iuga vitae
Deteriora trahi, seseque addicere noxis
Turpibus, et propriae iacturam ferre salutis.
O quoties animam, vitiorum peste repulsa,
Sensimus incaluisse deo: quoties tepefactum
Caeleste ingenium post gaudia candida tetro
Cessisse stomacho! feruent bella horrida, feruent
Ossibus inclusa: fremit et discordibus armis

GLOSSAE VETERES.

891. pericula = *vitia*. operti = *occulti*. *I.* 893. ancipites = *humanos*. nebuloso = *obscuro*. *I.* 895. indole = *spe vincendi*. dextram = *nostram*. *Iso.* 896. ceruicibus = *virtutibus*. *I.* 900. tepefactum = *defectum*. *I.* 902. bella = *virtutum, et vitiorum*. *Iso.* 903. ossib us = *humanis*. *I.*

COMMENTARIVS.

Vulg. Post hunc versum in Mar., et Rat. titulus *Gratiarum actio*.

893. Ang. *nebuloso pectore* sine *in*.

895. Giselinus suspicabatur *dextra*, quamuis edidisset *dextram*; ac reipsa inuenit *dextra* in codice Pulmanni. Confirmant *dextra* Put., Thuan., duo Rott., Cauch., Egm. Sed nostri plerique cum Aldo, et Weitzio *dextram*, sic Mar., Rat., Alex., Vatt. C., F., Ang. Praefero *dextra*, scilicet, indole. Iso mauult *dextram*, vt ex glossa colliges.

896. Put., Egm., Palat., Vatt. G., H., L. a pr. m. *virtutibus*, quod supra est in Widm., et glossae vicem subit. Editi, et plerique mss. *ceruicibus*.

897. Fuld. *flammis*. ceteri *noxis*.

899. Weitz. *reuulsa* non male, sed plerique alii *repulsa* melius.

900. Egm. mendose *inclausisse deo*. Fabr. *tepefactus* male.

901. Weitzius e ms. Piccarti notat *post gaudia candida retro*.

902. Ald., et nonnulli vulgati cum Picc. *cessisse e stomacho*. Vera lectio est *cessisse stomacho*, neque vllum codicem dissentientem reperimus.

903. Simili ratione Ald., Giselin., et alii *ossibus*, *atque inclusa fremit*. Heinsiani, Erf., Egm., Widm., Pal., Mar., Rat., Ang., Alex., Vatt. F., G., H., L. *Ossib us inclusa: fremit et discordibus armis*. Fuld., et Palat. distinguunt *Ossibus, inclusa fremit et discordibus armis*.

Non simplex natura hominis: nam viscera limo
Effigiata premunt animum: contra ille, sereno
Editus afflatu, nigrantis carcere cordis
Aestuat, et sordes arcta inter vincla recusat.
Spiritibus pugnant variis lux, atque tenebrae,
Distantesque animat duplex substantia vires:
Donec praesidio Christus deus adsit, et omnes
Virtutum gemmas componat sede piata.
Atque, vbi peccatum regnauerat, aurea templi
Atria constituens, texat spectamine morum
Ornamenta animae: quibus oblectata decoro
Aeternum solio diues Sapientia regnet.

GLOSSAE VETERES.

906. editus = *emissus*, *vel factus*; *spiritus hominis*. cordis = *carnis*. *I*. 908. lux, atque tenebrae = *spiritus*, *et vitia*. *I*. 910 praesidio = *ad praesidium*. *I*. 912 vbi = *prius*. *I*.

DE XII. LAPIDIBVS.

In iaspide ergo fidei viriditas. In sapphiro spei caelestis altitudo. In chalcedone flamma charitatis internae figuratur. In smaragdo autem eiusdem fidei fortis inter aduersa confessio. in sardonico sanctorum inter virtutes humilitas. in sardio reuerendus martyrum cruor exprimitur. in chrysolitho vox spiritalis inter miracula. in beryllo praedicantium perfecta operatio. in topazio eorumdem ardens contemplatio monstratur. porro in chrysopraso beatorum martyrum opus pariter, et praemium. in hyacintho doctorum caelestis ad alta subleuatio, et propter infirmos humilis ad humana discensio. in amethisto caelestis semper regni in humilium animo memoria designatur. singulique lapides pretiosi singulis sunt fundamentis deputati; qui licet omnes perfecti, quibus ciuitas dei nostri in monte sancto eius ornatur, atque fundatur, spiritalis gratiae sunt luce fulgentes: alii tamen per spiritum datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae, alii gratia sanitatum, alii genera linguarum, alii fides in eodem spiritu etc. Iso.

COMMENTARIVS.

905. De verbo *effigio* vide hymnum Cathem. x. v. 4. Circa exequias. Put. *animam*, cui adhaeret Vat. C. Alii *animum*.

906. Ang. male *nigrantis in carcere cordis*. Vat. C. *nigranti carcere cordis*. Alii *nigrantis carcere cordis*.

909. Erf. *distantes animo*. In Vatt. L., O. *distantes animat*. In Vat. D. est locus vacuus duobus versibus post hunc idoneus: tum sequitur *Donec praesidio*.

910. Paschalius de coronis pag. 124. lib. II. cap. xv. intelligit, flores mystico sensu esse has gemmas virtutum.

911. Picc., Gis. ad oram *sede beata*. Vat. O. male *sede priuata*. Confer pulcherrimum hymnum, *Caelestis vrbs Hierusalem*.

915. In Vatt. F., L. *regnat*. alii *regnet*. In Marietti codice *Explicit liber Prud. de Psychomachia*. In Vat. C. *Explicit liber Prudentis*. In Vat. F. *Explicit liber Prud. de sichomachia*. In Vat. D. *Explicit liber*.

ΔITTO-

ΔΙΤΤΟΧΑΙΟΝ.

TESTAMENTVM VETVS.

I. *Adam*, *et Eua*.

EVA columba fuit tum candida, nigra deinde

GLOSSAE VETERES.

Vers. 1. Euá columba = *sunt tetrasticha*. tum = *primo*. *I.*

COMMENTARIVS.

v. 1., et 2. Hoc opus Aldus vocat *Dittochaeum*; et non video, cur alii titulum mutauerint, et de nouo inueniendo cogitauerint. In Prag. inscriptio est *Dicta Prudentii Aurelii*: versus omnes sunt continuati absque vllo titulo. In Mar. *Incipiunt tituli historiarum per Adam, et Adam*. (legendum *per Adam, et Euam*) In Cod. Vat. A. nullus titulus, et negligentissime omnia scripta. In Vat. B. *Tituli historiarum per Adam, et Euam*: ita etiam in Rat. In Alex. *Incipiunt tituli historiarum*: ad marginem charactere veteri, sed minutiori *Iste liber dirocheum vocatur, id est, duplex refectio*. In Vrbinate cod. *Incipit liber ditrocheus, qui continetur in titulis historiarum*. In Vat. I. *Incipiunt tituli historiarum per Adam, et Eua*. In Vat. Q. desunt tituli. Alia vide Proleg. cap. III., IV., et V., vbi de operibus Prudentii agitur. In Mar. ponitur *Dittochaeum* post odem *Immolat deo patri*, quae est epilogus in Aldo, et in nostra editione. In Vat. B. ponitur post librum Peristephanωn, Chamillardus cum aliis *Enchiridion* inscribit, et addit, nonnullos cum Fabricio hoc poemation tribuere Amoeno cuidam ignoto priscis poetae, alios cum Sichardo Sedulio, quia scilicet cultius hoc poema est ceteris carminibus Prudentii. Ante Chamillardum Philippus Labbeus asseruerat, hoc carmen ceteris Prudentii praestare, ideoque Prudentio a multis abiudicari. Idem affirmat Bailletus in Iudiciis Sapientum de Prudentio. Aldus in Vita Prudentii contrarium testatur: διττοχαῖον, *duplex cibus*, διττὸς *duplex*, *et* ὀχὴ *cibus*. *Sunt enim tituli historiarum veteris, et noui testamenti, atque hinc puto dittochaeum, hoc est, duplicem cibum appellatum hunc librum a Prudentio. Sed quoniam non sic excultus est, et elaboratus hic liber, vt ceteri a poeta compositi, sunt, qui non esse Prudentii dicunt. Ego vero ipsum a ceteris separare non sum ausus, tum quia Gennadium, qui post diuum Hieronymum scripsit de viris illustribus, dittochaeum a Prudentio compositum dicit, tum etiam quia in antiquissimo codice ceteris Prudentii operibus insertus et hic erat libellus, et pro* DITTOCHAEVM, DIRROCHAEVM *titulus, scriptorum culpa, quod coniicio facile, quia interpretatum inibi est antiquissimis characteribus*, DVPLEX REFECTIO *pro* DVPLEX CIBVS. De hoc titulo antiquissimo in codd., et interpretatione vide Proleg.; praesertim toto capite quarto. Heinsius ex suis notat: In glossa Oxon. *Iste liber proprie Dirocheum vocatur*: in Oxonio altero codice *Incipiunt tituli historiarum Aurelii Prudentii Hispaniensis, quod Dirocheum de vtroque testamento vocatur*. In Thuan. sub titulo *historiarum* citatur initio operis, vbi index poematum Prudentianorum exhibetur. Et sub finem huius poematis *Explicit tituli historiarum*. In Cauch. *Tetrasticha de veteri, et nouo testamento*. Heinsius *dipty-*

Facta, per anguinum malesuada fraude venenum,

COMMENTARIVS.

chon inscribit ex coniectura Gifanii, negatque, foetum Prudentii esse: sed quod Aldum idem censuisse affirmat, fallitur, vt ex verbis Aldi patet. Ex Thuan. cod. lemmata tetrastichorum expressit Heinsius, quo vetustius aliud exemplar non viderat. Sichardus ait, se inscriptionem vulgatam huius libri mutasse, nixum exemplaribus veteribus, quae non habent *Dittochaeum*, sed *Enchiridion*: fatetur, vetustissima quaeque exemplaria in eo mire conuenire, vt Prudentio adiudicent hoc opus, sed suspicatur, esse Sedulii, aut Amoeni cuiusdam, cuius nomen praefixum viderat in vetusto codice argentoratensi. Hunc codicem fuisse Wernheri Wolflini argentoratensis refert ipse Sichardus in praefatione ad omnia opera. Fabricius non recte ait, Sichardum in ea esse opinione, vt opus sit Sedulii: nam dubius est Sichardus. Quod autem Fabricius in haesitatione putat sequendum, quod libro antiquo teste probaretur, adeoque carmen Amoeno adiudicandum, non satis sibi constat, nam versus Dittochaei passim laudat sub nomine Sedulii, et aliunde fatente Sichardo vetustissima quaeque exemplaria Prudentio illud attribuunt. Verum exemplaria nostra vetusta ab exemplaribus Sichardi dissident, nam *Dittochaeum* habent, non *Enchiridion*. Existimo etiam, Prudentio nomen *Amoeni* adhaesisse ex ipso opere, quod *amoenum* ab aliquo dictum fuerit. Weitzius ex codice, vt videtur, Goldasti Dittochaeum hac inscriptione, et versibus antiquis decorauit: *Prudentii Amoeni diptychon, siue tituli historiarum veteris, et noui testamenti. Incipiunt tituli libri manualis amoeni*. Reliquos versus habes in Proleg. num. 244. Non dubito, quin auctor vetus horum versuum *Manuale amoenum* vocauerit, siue librum manualem amoenum. Aliquis intellexit *Manuale Amoeni*, vt *Facetus* quidam poeta nunc nominatur, quia in principio carminis anonymi vox *facetus* occurrit. Ex Gennadio quidem elogium petitum est, vt cernere licet Proleg. cap. III., vbi eadem sunt verba *Exceptis personis*. Eadem fere ratione Enchiridii appellatio est conficta, quod liber facile manu gestari posset, siue esset manualis; et quum eo lemmata, seu tituli historiarum contineantur, *tituli historiarum* est vocatus. Minus mirum est vocabulum *tetrastichorum*, quod ex genere carminis petitur: solet enim in antiquis codicibus Prudentii genus metri singulis carminibus affigi. In Rat. cod. elogium Prudentii ex Gennadio refertur, et quum in Gennadio plerique *dittochaeum*, nonnulli *dirocheum* legant, Rat. habet χηροχευμ, addita glossa, *i. manualem librum*. Itaque dubius haesi aliquandiu, an *Chirochaeum* a Prudentio scriptum crederem: sed *Dittochaeum* non mutandum decreui. Hoc opusculum saepius est seorsum editum, et in Bibliotheca Patrum inter opera Prudentii, et sub Amoeni nomine, vbi carmina esse interpolata, monuit Heinsius. Prisca manu in scriptis nusquam reperi inscriptionem *Diptychon*, seu *Diptychion*, vt restituendum suspicatus est Gifanius indic. Lucr. pag. 359. verbo *mare magnum*, quia in iure occurrit multa mentio *diptychi*, et *diptychii*, non quod in veteribus membranis hanc lectionem, seu eius vestigium inuenerit, vt Cellarius asseruit: ait enim Gifanius, in vet. lib., et in Gennadii Vita Prudentii esse *Dittocheum*, *Dirocheum*, *Chirocheum*. Giselinus etiam agnouit, a quibusdam vocari *Chirocheum*, quod *manuale* vertebant: sed auctoritate sui cod., et alteris Buslid. praetulit titulum *Tetrasticha de veteri, et nouo testamento*: cuius similes sunt inscriptiones in Ausonio, et aliis. Glossas huius opusculi deprompsi ex Manuali biblico sacrae scripturae edito anno 1610., de quo vide Proleg. cap. IV. Quamuis enim Ioannes Fabricius Biblioth. lat. vet. lib. III. cap. II. num. XX. affirmet, eas glossas in Weitzii Prudentio obuias esse, falsum tamen id

Tinxit et innocuum maculis sordentibus Adam.
Dat nudis ficulna draco mox tegmina victor.

II. *Abel*, *et Cain*.

Fratrum sacra deus nutu distante duorum
Aestimat, accipiens viua, et terrena refutans.
Rusticus inuidia pastorem sternit. In Abel
Forma animae exprimitur: caro nostra in munere Cain.

III. *Arca Noe*.

Nuncia diluuii iam decrescentis ad arcam
Ore columba refert ramum viridantis oliuae:

GLOSSAE VETERES.

3. tinxit = *infecit*. maculis = *peccatis*. *I.* 4. tegmina = *alias perizomata*. *I.* 5. nutu distante = *discretiua potestate*. *I.* 6. refutans = *respuens*. *I.* 7. in Abel = *moraliter*. *I.*

COMMENTARIVS.

est. nam Weitzius ignorans eas glossas, quae ante prodierant, ex cod. ms. paucas sumpsit, vt conferenti vtrasque fiet manifestum. Labbeus in Nou. Biblioth. Mss. pag. 64. codicem ms. huius operis prudentiani laudat, qui emendatior erat Tetrastichis Manualis biblici Goldasti. Imagines rerum, quas Prudentius describit, extare plures depictas in antiquorum christianorum sepulcris obseruare potes tom. III. Antiq. christ. doctissimi viri P. Thomae Mariae Mamachii, pag. 30., et seqq., vbi explicationes, et significationes adducit. Barthius cap. XII. lib. VIII. Aduersar., ex multis locis similibus arguit, auctorem Dittochaei esse Prudentium, ex quo nos proficiemus, plura alia addentes. Eua primum candida columba, tum nigra dicitur, vt Psych. v. 788. *Niueis tradit deus ipse columbis*: nam quod ait Barthius, alibi Prudentium dixisse de Paulo, *Coruos mutare columbis*, hoc in ipso Dittochaeo extat v. 192. Vide cap. II. Genes. Plurimi vers. 2. scribunt *anguinum*. alii *anguineum*. Non semel hoc vocabulo vsus est Prudentius. Pro *malesuada* habent *malesuasa* Vatt. N., Y., Z., AA., BB., CC., quos minime sequar.

4. In vno Vat. reperit Teolius *Mox draco dat nudis ficulnea tegmina victor*. In Vall. extat *Dat nudis ficulnea mox draco tegmina victor*. Barthius obseruat, non esse ex textu sacri libri, sed ex interpretatione iudaeorum, quod draco, seu satanas Adamo, et Euae texuerit velamina ficulnea. At pro nostro poeta responderi potest, eius verba esse *dat victor draco tegmina*, non quod texuerit, sed quia causa fuit peccati, ex quo tegmina ficulna consecuta sunt.

Titulus II. abest a Vat. B. In Vatt. A., D., Alex. *Abel*, *et Cain*. In Mar., Rat., Vat. I. *Cain, et Abel*. Ald., et Thuan. *De Abel, et Cain*. In Vallicellano nulli sunt tituli tetrastichis praefixi. Vide Genes. IV.

6. Gold. *occipiens*. mendum puto pro *accipiens*. De hac historia Prudentius in praefat. Hamartigeniae, vbi v. 5. *Hic terrulentis, ille viuis fungitur*. In hymno exequiarum caro terrea, spiritus viuus dicitur, et in Hamartigenia caro exemplo Caini exprimitur, et exponitur.

Titulus III. in Vatt. B., I., Mar., Rat., et Thuan. *Arca Noe*. In Vat. A, Ald. *De Noe*, *et diluuio*, cum Alex. In Vat. D. *De arca Noe*, *et diluuio*. Vide Genesis cap. VIII.

Coruus enim ingluuie per foeda cadauera captus
Haeserat: illa datae reuehit noua gaudia pacis.

IV. *Ad ilicem Mambre*.

Hospitium hoc Domini est, ilex vbi frondea Mambre
Armentale senis pertexit culmen: in ista
Risit Sara casa, sobolis sibi gaudia sera
Ferri, et decrepitum sic credere posse maritum.

V. *Monumentum Sarae*.

Abraham mercatus agrum, quo conderet ossa
Coniugis: in terris quoniam peregrina moratur

GLOSSAE VETERES.

14. pertexit = *vel protexit*. *I.* 16. ferri = *dari*. *I.* 17. quo = *vt*. *I.*

COMMENTARIVS.

12. Heinsius lib. I. Aduers. posth. cap. VI. corrigi vult *ratae* pro *datae*. Nihil opus est correctione. Teolius in verbo *haeserat* notat, Prudentium legisse iuxta LXX. *Qui* (coruus) *egrediebatur, et non reuertebatur*. Sed cur non iuxta Vulgatam, quae eodem modo legit?

Titulus IV. in Gisel., et Thuan. *Ilex Mambre*. Vatt. B., I., Rat., Mar. Weitz. *Ad ilicem Mambre*. Alex. *De Abraham, et hospitio eius*. Vat. D. *De hospitio Sarae*. Aldus *De Abraham, et hospitio*. Vide Genes. cap. XVIII.

13. Vat. A. *haec* pro *hoc* male. In vno Vat. desiderari *hoc* aduertit Teolius, quod pariter abest a Vallic. Interpretes plures putant, Abrahamum Dominum ipsum, non angelos, hospitio excepisse, et SS. Trinitatis mysterium agnoscunt. In eadem sententia est Prudentius Apotheos. v. 28., et seqq., vbi Abraham hospes Christi, hoc est, Verbi dicitur.

14. Vat. A. mendose *armentales enim*. Rat., Weitz., Gold. apud Weitzium supra *praetexit*. Prag. *praetexit*. Mar. *pertexit*. Ald., Gis., Vrb. *protexit*. Goldastus in Manuali biblico *pertexit*, quod ex eodem Goldasto in textu indicauit Weitzius. Alexandr. quoque *pertexit*, vt alios omittam. *Culmen* aliquando sumitur pro vili casa, vt apud Virgilium ecloga I. *Pauperis et tuguri congestum caespite culmen*. Confer not. hymn. Cath. I. v. 14. *Stantes sub ipso culmine*.

15. In Vall. *gaudia tarda*, et pro diuersa scriptura *sera*.

Plerique optimi *monumentum Sarae* pro titulo V., nisi quod nonnulli scribunt *Sarrae*. Vat. D. *De Abraam, et agro empto*. Aldus *Abraham agrum emisse*. Genes. XXIII.

17. Weitz., Gis. *mercatur* cum Pal., et Goldasto Weitzii. Scripti fere omnes *mercatus*, sed in nonnullis mendose additur verbum substantiuum *est*, nam mercatus agrum dicitur per epexegesim. Contra metrum vero est *mercatus est agrum*, quod in vno Vat. inuenit Teolius. Heinsius cum Thuan., Egm., et nonnullis aliis *cui conderet*, quod Aldus expresserat. Nostri plerique *quo*, vt Mar., Rat., Prag., Vall., Vatt. I., et Y. In Vat. D. *in quo*. In aliis tamen est *cui*, vt Alex., et Vat. A. Etiam in nonnullis nostris est *mercatur* a sec. man., scilicet in Mar., et Rat. Teolius edidit *quo*, sed in notis ad hunc versum, et ad v. 105. Psychomachiae videtur praeferre *cui*.

18. Vat. A., et Palat. *moratus* perperam.

Iustitia, atque fides. hoc illud millibus emptum
Spelaeum, sanctae requies vbi parta fauillae est.

VI. *Somnium Pharaonis*.

Bis septem spicae, vaccae totidem Pharaoni
Per somnum visae portendunt dispare forma
Vberis, atque famis duo per septennia tempus
Instare: hoc soluit patriarcha, interprete Christo.

VII. *Ioseph a fratribus agnitus*.

Venditus insidiis fratrum puer: ipse vicissim
Cratera in farris sacco clam praecipit abdi,
Vtque reos furti Ioseph tenet, auctio fallax

GLOSSAE VETERES.

19. hoc illud = *scilicet est. I.* 20. spelaeum = *spelunca. I.* 22. portendunt = *significant. I.* 23. vberis = *vbertatis. I.* 26. cratera = *scyphum. I.*

COMMENTARIVS.

19. In vno Vat. apud Teol. *hoc illi millibus emptum*.

20 Vall. contra metrum *sepulcrum* pro *spelaeum*. *Fauilla* pro defunctorum, quorum corpora non comburuntur, reliquiis alibi etiam a poeta accipitur. Vide Cath. hymnum Omni hora v. 100., et hymn. Exequiar. v. 142.

Titulus VI. est *Somnium Pharaonis* in plerisque. Aldus *Pharao somnium vidisse*. Vat. D. *De somno Pharaonis*. Adisis Genesis cap. XLI. et hymnum Cath. VI. v. 57.

21. In Rat., Prag., Goldasto apud Weitzium, Vat. vno apud Teol. *spicae, et vaccae*, quod tenuit Weitzius. In reliquis *spicae, vaccae*. Vall. *spicae, et totidem vaccae*.

22. Giselinus ad oram *portendunt visae per somnum*. Ita Sichardus.

23. In Bong., et Vat. I. *tum* pro *duo*. In Mar. etiam *dum*, vel *tum*, supra *duo*. Pro *vberis* Vat. A. *verberis* mendose.

24. Hoc etiam saepissime a Prudentio vsitatum, vt Christum pro deo, et Verbo diuino ponat. Vide Cath. hymn. IV. v. 68.

Tituli VII. lemma in plerisque *A fratribus agnitus Ioseph*, vel *Ioseph a fratribus agnitus*: hoc secundo modo habent Vatt. B., I., Alex., Mar., Rat. In Vat. D. *De Iosephi venditione a fratribus*. Consule Genes. cap. LXIV.

25. Vat. B. *venditur*.

26. Vat. A. male *in terris sacco*. Fabr., Pal. *Cratera in fratris sacco*. Weitzius *crateram* cum Vrb. Giselinus cum Goldasto in Manuali biblico, et multis mss. vett. *cratera*. Aldus quoque *cratera*, et a Weitzio allegatur pro *fratris sacco*: apud me habet *in farris sacco*. Codices Vatt. recentiores, vt D., N., AA., et alii *in fratris sacco*. Alii *farris sacco*, vt I., Q. In Vat.D., et Vallic. *in sacco fratris*. Vat.B., Mar., Rat., Prag. *Crateram in farris sacco*.

27. Heinsiani, Mar. a pr. m., Vrb., Alex., Vatt. A., I., Weitzius, Gisel. ad oram, Vallic. *auctio fallax*, quam lectionem probant verba sequentis versus *veniaque pudescunt*, nempe venia a Iosepho data ob auctionem, seu venditionem ipsius, quae tunc prodita fuit, et manifestata. Legunt *actio fallax* Vatt. B., D., N., Q., Mar. a sec. m., Rat., Prag., Widm., et alii, qui intelligunt actionem, qua Iosephus fratres, rei gestae ignaros, aliquandiu fefellit.

Proditur, agnoscunt fratrem, veniaque pudescunt.

VIII. *Ignis in rubo*.

Sentibus inuolitans deus igneus ore corusco
Compellat iuuenem, pecoris tunc forte magistrum.
Ille capit iussus virgam: fit vipera virga.
Soluit vincla pedum: properat Pharaonis ad arcem.

IX. *Iter per mare*.

Tutus agit vir iustus iter, vel per mare magnum.
Ecce dei famulis scissim freta rubra dehiscunt,
Quum peccatores rabidos eadem freta mergant.
Obruitur Pharao: patuit via libera Mosi.

X. *Moses accepit legem*.

Fumat montis apex diuinis ignibus: in quo

GLOSSAE VETERES.

33. tutus agit = *protectus agit*. vel per mare = *vel etiam*. *I*. 37. montis apex = *Sinai*. *I*.

COMMENTARIVS.

28. Gis. ad marg. *veniaque pudescunt* cum plerisque; in textu *vanique pudescunt*. Hoc verbo vsus est Prudentius Cath. hymn. II. v. 26., et Apoth. v. 776. Teolius ex vno Vat. notat *veniamque petiscunt* pro *petissunt*, vel *petessunt* cum glossa *poscunt*. In Vall. male *veniamque poscunt*, cuius glossa *petunt cum pudore* videtur facta pro *pudescunt*.

Titulus VIII. in fere omnibus *Ignis in rubo*. Aldus *Mosem rubum vidisse ardentem*. Res narratur cap. III., et IV. Exodi.

29. *Deus igneus* prudentianum est, vt hymn. Cath. Circa exequias, *Deus, ignee fons animarum*, et saepe alias. Confer not. in v. I. eius hymni. Hanc eandem historiam poeta noster complexus est hymno Cath. V. v. 31., et seqq., vbi similes phrases. Vide etiam Apotheos. v. 55. et seqq., *Sed tamen et sentam etc.*

Titulus IX. *Iter per mare* ex scriptis, et editis. Aldus *Pharaonem in mari submersum*. Legi potest cap. XIV. Exodi.

33. Idem poeta Cath. hymno IV. v. 46., *O semper pietas, fidesque tuta*. Cyprianus in epistola ad Donatum extrema laudat *mentem in deum solidam, fidem tutam*, quem locum frustra solicitat Gronouius Obseruat. eccles. cap. III.; nam rectissime *fides tuta* dicitur. *Mare magnum* passim apud poetas, e graeco sumptum; de quo Gifanius indic. Lucr. verbo *mare magnum*. Celebris est hic titulus cuiusdam veteris bullae, et nunc Romae recentis poematis italici. In Vall. legitur *vel per mare rubrum*, quod est glossema.

34. Vat. A. mendose *scissum* pro *scissim*. Bong. *sensim*. In hymno S. Vincentii v. 842. *Rubrum salum dehiscere*.

35. Ald., Prag., Alex., Vallic. *rapidos*: in aliis *rabidos*.

In X. titulo lemma *Moses accepit legem* cum Alex., Vatt. B., I., Mar., Rat., et Weitzio; in Giselino, et aliis *accipit*. Aldus *Mosi legem datam*. Relege cap. Exodi XIX., et XX., et Cath. hymnum VII. v. 36., et seqq.

37. Vall. *Montis fumat apex*.

Scripta decem verbis saxorum pagina Mosi
Traditur. ille suos suscepta lege reuisit:
Forma sed his vituli solus deus, et deus aurum,

XI. *Manna, et coturnices.*

Panibus angelicis albent tentoria patrum.
Certa fides facti: tenet vrceus aureus exin
Seruatum manna. ingratis venit altera nubes,
Atque auidos carnis saturat congesta coturnix.

XII. *Serpens aeneus in eremo.*

Feruebat via sicca eremi serpentibus atris,
Iamque venenati per liuida vulnera morsus
Carpebant populum: sed prudens aere politum
Dux cruce suspendit, qui virus temperet, anguem.

XIII. *Lacus myrrhae in eremo.*

Aspera gustatu populo sitiente lacuna

GLOSSAE VETERES.

38. saxorum pagina = *tabulae*. *I*. 48. cruce suspendit = *propter figuram mysticam*. *I*. 49. lacuna = *fossa aquae*. *I*.

COMMENTARIVS.

39. Error Vat. A. *reiussit* pro *reuisit*.

40. Egm., Vat. A. *vitulis* male, nam forma vituli deus erat hebraeis.

Titulus XI. *Manna, et coturnices*. Aldus *Manna in deserto datum*. Habes historiam Exodi cap. XVI., et Psychom. v. 374., vbi occurrunt eadem fere verba *angelicus cibus*, et *tentoria*.

44. Torn. *coniecta coturnix*. Hymno V. Cath. multi ex his titulis comprehenduntur. In eo hymno vers. 101. et seqq. de nube coturnicum, quam hic iterum refert.

Lemma tituli XII. *Serpens aeneus in eremo*. Alii *aereus*. Ita in Rat., sed recenti manu, prioribus abrasis. Aldus corrigendus est *in remo* pro *in eremo*. Consule cap. XXI. Numeror.

45. Aldus *Aspide sicca malo via deferuebat eremi*: eodem prorsus modo Rat. recenti manu, prioribus erasis. Emendationes huiusmodi ineptis illis correctoribus debentur, qui ea, quae non intelligunt, audacter corrigunt. Nolebant, secundam in *eremi* corripi, et eam ob rem nouum versum inuexerunt. In Vat. B. recenti manu factum est *acris* pro *atris*, et interpungitur versus *Feruebat via sicca eremi serpentibus*; *acris*, – *Iamque venenati*.

46. In Vrb., Pal., ac nonnullis aliis *per vulnera liuida*.

48. In Vat. A. *virus qui temperet*. In Vat. B. *qui verus*, sed factum *qui virus*. Vat. I., Weitz. *virus vt temperet*. Communior lectio *qui virus temperet*.

Titulus XIII. *Lacus myrrhae in eremo* in Vat. B., Mar., Rat., Weitz., Thuan. In quibusdam scribitur *beremo*, vt in Vat. I. Giselinus habet *lacus deserti amarus*. Aldus *Moses aquas amaras per lignum in dulcedinem vertit*. Alex. *lacus amara in eremo*. Videndum caput XV. Exodi, et hymnus V. Cath. De nouo lumine v. 93.

Tristificos latices stagnanti felle tenebat.
Moses sanctus ait: Lignum date, gurgitem in istum
Coniicite: in dulcem vertentur amara saporem.

XIV. *Elim lucus in eremo.*

Deuenere viri Mose duce, sex vbi fontes,
Et sex forte alii vitreo de rore rigabant
Septenas decies palmas: qui mysticus Elim
Lucus apostolicum numerum libris quoque pinxit.

GLOSSAE VETERES.

50. tristificos = *amaros*. *I.* 53. Moysi = *pro Moyse*. *Iso.* 54. vitreo = *lucido*. *Iso.* 55. septenas decies = *septuaginta*. *Iso.* 56. pinxit = *figurat*. *I.*

COMMENTARIVS.

Loco cit. Exod. v. 23. id habetur: *Et venerunt in Mara, nec poterant bibere aquas de Mara, eo quod essent amarae: vnde et congruum loco nomen imposuit, vocans illum Mara, id est, amaritudinem*. Hinc Alexandrini inscriptio *lacus amara*, fortasse *lacus mara*: in aliis *myrrba*, quod ea sit amara. S. Paulinus epist. XXVII. ad Victricium: *Quibus* (epistolis) *mentem nostram de peccatis amaram, quasi myrrham illam in manu Moysi per lignum mysterii etc.* Et Natali VIII. *Quo myrrham tristem sacri dulcedine ligni – In populi potus crucis immutauit imago*. et mox *Quasi tristia myrrhae – Pocla hominem mutat*. Prudentius quum hic, tum alibi vsurpat *tristificos*, *contristare*, vt amarum significet. Vide Ros-weydum in not. ad Paulin. pag. 869.

51. Vat. vnus apud Teol. *gurgite in isto*, quod reperitur etiam in Vallic.

52. Plerique veteres scribunt *conicite*, non *coniicite*; quae tamen nunc est orthographia communior. Vat. I. *concite*, et supra *et*, vt sit *concite, et in dulcem*. Bongars. *Concite, et in dulces vertentur amara sapores*. Legendum *coniicite*. Fabr. *Coniicite, in dulces vertentur amara sapores.*

Titulus XIV. in Vat. B. *Helim locus in eremo*. Ita Alex., Mar., et Vat. I. cum Weitzio, et aliis. Rat., et Thuan. *Helim lucus in eremo*. Aldus *De* XII. *fontibus, et* LXXX. *palmis*. (Legendum LXX.) Giselinus *Fontes duodecim, et palmae septuaginta*. Vide cap. XV. Exodi.

53. Aldus *Mosi duce*. alii *Mose duce*, aut *Moyse*. Teol. *Moysi duce*, nescio, an data opera.

55. Aldus ediderat *qui mysticus aelim*: correxit *qui mysticus olim*. praestitisset non emendare. Scribendum quidem est *Helim*: sed Egm. habet *Aelim*: alii *Elim*, quod amplector cum Vulg. edit. sacrae scripturae.

56. Egm. *locus*. Ratio metri postulat *lucus*. Apostolicus numerus in duodecim fontibus signatus; numerus discipulorum, qui quodammodo apostolicus potest appellari, in palmis septuaginta. In Vulgata quidem legitur, septuaginta duos fuisse discipulos: sed in textu graeco solum est ἑβδομήκοντα septuaginta: de qua controuersia vide Brugensem ad cap. X. Lucae v. I., et Criticos sacros. Nos Vulgatae lectionem praeferimus, et a Prudentio, aliisque minorem numerum negligi defendimus. S. Ildefonsus cap. IX. De itinere deserti tomo I. PP. toletanorum pag. 236. *Inde venitur ad duodecim fontes aquarum dulcium, et septuaginta palmarum, quae nobis ostendunt duodecim apostolos, et septuaginta discipulos etc.* Alia habet Ildefonsus, quibus Dittochaeum possis illustrare. Confer Isidorum quaest. in

Fon-

XV. *Duodecim lapides in Iordane.*

In fontem refluo Iordanis gurgite fertur,
Dum calcanda dei populis vada sicca reliquit.
Testes bis seni lapides, quos flumine in ipso
Constituere patres, in formam discipulorum.

XVI. *Domus Raab meretricis.*

Procubuit Iericho: sola stant atria Raab.
Hospita sanctorum meretrix (tanta est fidei vis)
Incolumis secura domus spectabile coccum

GLOSSAE VETERES.

62. meretrix = *al. meritrix*. tanta fidei vis = *est, vel erat.* I.

COMMENTARIVS.

Exod. cap. 21., et quae ex eo excribit S. Martinus Legionensis Serm. II. de Natali Domini §. XX. pag. 297. et seq. tom. I. operum, quae ex autographo notis illustrata publicauit Segouiae 1782. eminentissimus D. D. Franciscus Antonius de Lorenzana, Archiepiscopus toletanus, Primas Hispaniae, suis, aliorumque scriptis editis de ecclesia benemerentissimus, nunc ipsum, dum haec edimus, merito suo, ac summo omnium plausu in sacrum Cardinalium collegium cooptatus.

In titulo XV. lemma *Duodecim lapides in Iordane*, quod extat in Vatt. B., et I., Alex., Mar., Rat., Thuan., et aliis. Giselinus *Lapides duodecim in Iordane*. Aldus *Filii Israel Iordanem transeunt, et ex eo lapides colligunt*. Vide cap. IV. Iosue, et Cath. hymn. XII. v. 177., vbi *refluens amnis* dicitur, et Hamartig. v. 482. *Si ripis reflui Iordanis*.

58. Widm. *populus* non bene pro *populis*. Vat. B., Rat., Mar., Prag., Weitz., Vrb., Vat. I. *reliquit*. Aldus, Alex., Gis., et alii *relinquit*.

60. Sich., Gisel. ad oram, Fabr., Egm., Bong. supra *ad formam*. Vall. *in forma*.

Titulus XVI. *Domus Raab meretricis*. Thuan. *Raab meretrix*. Giselinus *Domus Rabab*. Aldus *Raab in Hierico speculatores recepit*. Cap. II. Iosue.

61. Ald., Fabr., Gisel. ad marg. *sola astant*. melius reliqui *sola stant*. Giselinus simile hoc putat licentiae illi *via sicca eremi* supra vers. 45., sed fallitur; nam ob *st* dictionis sequentis vocalis breuis saepe producitur.

62. Nonnulli antiqui scribunt *meritrix*. Giselinus putat, posse hunc versum contra omnium codicum fidem ita inuerti *vis tanta fidei est*, quamuis Prudentius aliis in locis semper secundam corripuerit. Scripti constanter *tanta est fidei vis*, excepto Goldasto, qui in manuali biblico legit *tanta fidei vis*. Paulinus non semel secundam produxit, et in re simillima Carm. de S. Ioanne Bapt. habet: *Auscultat nato genitrix*, (*vis tanta fidei*.) Ita legerem in Prudentio, si aliquando is *e* in *fidei* produxisset, aut si membranae paterentur. Carolus Cangius Annotat. in offic. Cicer. laudat hemistichium Prudentii *leuisque fidei*, et reprehendit sciolos, qui ausi sint ita mutare *fidei quoque plenus*. In operibus, quae extant, Prudentii huiusmodi hemistichium non comparet. Parrhasius v. 428. Passionis Romani legit *Aliter precabor, quam fidei vt militent*: sed scripti, et alii editi, quos vidi, habent *fidele*. Iso apud Goldastum in glossis legit *tanta fidei vis*, aut *vis tanta fidei*, nam addit *est, vel erat* pro glossa.

63. Weitz., Ald., Gis., Vall., et alii Vulg. *incolumi secura domo* cum Alex. a

Ignibus aduersis in signum sanguinis offert.

XVII. *Samson*.

Inuictum virtute comae leo frangere Samson
Aggreditur; necat ille feram: sed ab ore leonis
Mella fluunt: maxilla asini fontem vomit vltro.
Stultitia exundat lymphis, dulcedine virtus.

XVIII. *Item Samson*.

Ter centum vulpes Samson capit, ignibus armat,
Pone faces caudis circumligat, in sata mittit
Allophylum, segetesque cremat. Sic callida vulpes
Nunc heresis flammas vitiorum spargit in agros.

XIX. *Dauid*.

Dauid paruus erat, fratrum vltimus, et modo Iesse

GLOSSAE VETERES.

64. offert = *scilicet seipsa*. I. 70. pone faces = *post*, *iuxta*. I. 71. vulpis = *pro vulpes*. I. 72. nunc heresis = *scilicet*, *quae*. in agros = *id est*, *ecclesiae*. I. 73. et mo-

COMMENTARIVS.

pr. m. Goldastus, a Weitzio laudatus, Vat. B., Vrb., Rat., Mar. a pr. m. *incolumis secura domus*, et in Vat. B. glossa *domus esse genitiuum*, vt intelligamus, Raab esse securam domus incolumis, vel quod domus incolumis esset seruanda. In Prag. *Incolumis*, *secura domo*, quod habet Mar. a sec. manu. *Spectabile coccum* vocat poeta funiculum coccineum, quo speculatores e fenestra suspensi fuerunt: de quo cap. cit. Iosue.

Titulus XVII. Ald., Vat. B., Mar., Rat. *Samson*. In Thuan. *Samson leonem necat*. Gis., Weitz. *Samsonis leo*. In Vat. A. desideratur hoc tetrastichon, vti etiam in Vat. I. Deerat quoque in Alex., sed subiectum est in fine paginae. Barthius Prudentio adiudicandum censet, quamuis in suo codice illud non inuenerit. Abest praeterea ab Egm., et Palat. apud Weitzium. Historia exposita patet cap. XIV., et XV. Iudicum.

67. Ald., Weitz., Heins., Teol. *asinae*. alii *asini*, quod verius est, nam saepe in hoc loco sacra pagina *asinum*, non *asinam* vocat.

68. Asino stultitiam indicari notum est.

Lemma tetrastichi XVIII. *Item Samson* in Vat. B., Mar., et Rat. Aldus *De Samson*. Giselinus *Samsonis vulpes*. Thuan. *Samson vulpes capit*. Alex. *Samson*. Legesis caput XV. Iudicum.

69. Egm. mendose *trecentum*.

71. Hac voce *Allophylus* vsus est Prudentius Hamartig. v. 500. Vide notas. Hic pro *philistaeis* ponitur. Aldus, vt prima in *heresis* non esset breuis, ita hos versus reformauit *Allophylum*, *segetesque cremat*. *nunc haeresis ignes*, – *Callida quae vulpes*, *vitiorum spargit in agros*. Reclamant scripti, et consuetudo Prudentii, qui primam in *heresis* semper corripuit. Pro *vulpes* alii *vulpis*, vt saepe dictum est. Fabr. *quae callida vulpes*.

Titulus XIX. *Dauid* in Rat., Mar., Vatt. B., et I., Weitzio, et aliis. Aldus *Dauid pastor ouium in regem euadit*. Thuan. *Dauid Goliam sternit*. Giselinus *Dauid pastor*. Lege lib. I. Regum cap. XVI., et XVII.

73. Vat. A. *Iessem*, melius *Iesse*.

Cura gregis, citharam formans ad ouile paternum:
Inde ad delicias regis; mox horrida bella
Conserit, et funda sternit stridente Goliam.

XX. *Regnum Dauid.*

Regia mitifici fulgent insignia Dauid:
Sceptrum, oleum, cornu, diadema, et purpura, et ara.
Omnia conueniunt Christo: chlamys, atque corona,
Virga potestatis, cornu crucis, altar, oliuum.

XXI. *Aedificatio templi.*

Aedificat templum sapientia per Salomonis
Obsequium: regina austri graue congerit aurum.
Tempus adest, quo templum hominis sub pectore Christus
Aedificet, quod graia colant, quod barbara ditent.

GLOSSAE VETERES.

do = *et tantum.* *I.* 75. inde ad delicias = *scilicet formans, id est, adductus.* *I.* 80. altar = *crucis.* *I.* 84. gaza = *bona operatio.* barbara = *inculti mores.* *I.*

COMMENTARIVS.

74. Weitzius ex Egm. notat hanc lectionem variantem *oliue*. ego voco mendum pro *ouile*.

76. Alii *Golian*, alii *Goliam* scribunt. Pugnam Dauidis poeta descripsit Psychom. v.291., et seqq., vbi ait *fundali stridore*, quod nunc dicit *funda stridente*.

Tetrastichon XX. *Regnum Dauid* in Mar., Rat., Vatt. B., I., Weitzio, et aliis. Aldus *Dauid rex vngitur*. Thuan. *De regno Dauid*. Giselinus *Dauid rex*. In Alex. hoc lemma, et nonnulla alia sequentia desiderantur.

77. Egm., Vatt. A., et Q., Alex., Heinsiani *mitifici*. Plerique nostri *mirifici*, vt Vatt. B., Q., Mar., Prag., Rat., Vrb., Vall., cum Ald., Weitz., Giselino, aliisque multis. Itaque id retineri posset, licet non negem, verbo *mitificus* poetam vsum aliquando. Paschalius de coronis pag. 47. lib. I. cap. XV. hos versus laudat.

78. Mar., Vat. I. *oleum*, *et cornu*. alii *oleum*, *cornu* sine *et*.

80. Hoc quoque vocabulum prudentianum est *altar* pro *altare*, hymn. S. Cassiani v.100., et hymno S. Eulaliae v.212. In glossario nomine Isidori est *altar*, et *altare*. Vtuntur hac voce Alcuinus, Beda, et alii.

Titulus XXI. est *Aedificatio templi* in Vatt. B., I., Mar., Rat., Gis., Thuan., Weitz. Aldus *Salomon templum aedificat*, *et regina austri munera affert*. Vide lib. III. Regum cap. VI., et X.

83. Egm. *sub tempore Christum*. Vat. A. *sub pectore Christum*. Vera lectio *sub pectore Christus*.

84. Aldus, Gis. in textu, Palat., Alex. *quod graia colant*, *quod barbara ditent*, et in Alex. glossa *graia*, id est, *graeca*. Ex Egmondano citat Weitzius, *quod Ia*, fortasse *quod dia*, nam in Vat A. est *quo dia colant*, *quo barbara ditent*, nescio quo sensu. In Vat. N. *Quo gaza colat*, *quo barbara ditent*, et glossa *quo*, id est, *templo*. Vrb., Vatt. B., I., Q., Iso, et alii cum Weitz. *quod gaza colat*, *quod barbara ditent*. Consonant Mar., et Rat. In Prag. *quod gaza colit*, *quod barbara ditent*. Gis.

XXII. *Filii prophetarum.*

Forte prophetarum nati dum ligna recidunt
Fluminis in ripa, cecidit discussa bipennis.
Gurgite summersum est ferrum: sed mox leue lignum
Iniectum stagnis, ferrum reuocabile fecit.

XXIII. *Captiuitas Israel.*

Gens hebraeorum peccamine capta frequenti,
Fleuerat exilium dirae Babylonis ad amnes:
Tum patrios cantare modos praecepta recusat,
Organaque in ramis salicis suspendit amarae.

XXIV. *Domus Ezechiae.*

Hic bonus Ezechias meruit ter quinque per annos
Praescriptum proferre diem, legemque obeundi
Tendere: quod gradibus, quos vespera texerat vmbra,

GLOSSAE VETERES.

90. exilium = *scilicet suum*. I. 93. hic = *in hac domo*. I. 94. praescriptum = *aetatis*. I. 95. tendere = *prolongare*. gradibus = *lineis*. vespera = *vel vespere*. I.

COMMENTARIVS.

ad marg., Goldastus in Manuali biblico *quod gaza colentum barbara ditet*. Hoc ipsum in Aldo esse Weitzius refert; non tamen sic extat in mea editione. Sichardus habet *quod gaza colant, quod barbara ditent*. In Vall. *quod gaza colat, quo barbara dicet* cum glossa *sanctificet*. Sed *dicet* a verbo *dico dicas* repugnat carmini. Gallandius *gaza* mendum esse putabat.

Tetrastichon XXII. Aldus *De filiis prophetarum ligna caedentibus*. Weitzius *Filii prophetarum ligna caedunt*. ceteri *Filii prophetarum*. De quibus agitur lib. IV. Regum cap. VI.

Titulus XXIII. *Captiuitas Israel* in plerisque. Aldus *De captiuitate hebraeorum*. Confer lib. IV. Regum cap. XX., et psalmum CXXXVI.

89. Haec quoque vox *peccamen* Prudentium redolet.

90. Teolius obseruauit in vno Vat. *ad arces*. Sed *ad amnes* verum est ex psalmo laudato. De hoc hemistichio *dirae Babylonis ad amnes* vide Proleg. num. 74. in nota.

91. Sichardus *dum patrios*. Goldastus apud Weitzium *Tum patrios cantare modos praecepta, recusat – Organa, quae in ramis salicis suspendit amarae*. Idem habet Vat. I. Melius alii distingunt *praecepta recusat, – Organaque*.

92. In vno Vat. apud Teolium *amaris* extat pro *amarae*. De salice amara vide, quae notat Sauaro ad Sidonium pag. 119. ex Virgilio *salices carpetis amaras*, ex Vitruuio, Plinio, et Columella.

Titulus XXIV. Weitz., Mar., Vatt. B., I. *Domus Ezechiae*. Giselinus *Domus Ezechiae regis*. Aldus *De Ezechia rege*. Thuan. *De rege Ezechia*. In Rat. nullus titulus. In Vrbinate traiecta sunt haec duo tetrasticha, primo loco ponitur *Domus Ezechiae*, secundo *Captiuitas Israel*. Lege lib. IV. Regum cap. XX.

95. Aldus, Alex., Egm., Gisel. *quod*

Lumine perfusis docuit sol versus in ortum.

TESTAMENTVM NOVVM.

XXV. *Gabriel ad Mariam*.

Aduentante deo descendit nuncius alto
Gabriel Patris ex solio, sedemque repente
Intrat virgineam. Sanctus te Spiritus, inquit,
Implebit Maria; Christum paries, sacra virgo.

XXVI. *Ciuitas Bethlehem*.

Sancta Bethlem caput est orbis: quae protulit Iesum,
Orbis principium, caput ipsum principiorum.
Vrbs hominem Christum genuit: qui Christus agebat
Ante deus, quam sol fieret, quam lucifer esset.

GLOSSAE VETERES.

101. Bethlem = *bet liquida*. *I.* 103. agebat = *viuebat*. *I. Mar.*

COMMENTARIVS.

gradibus, *quos vespera texerat vmbra*. Et Giselinus quidem aduertit, antea legi *tot gradibus*, *quot*, quasi ipse primus restituisset, quod iam Aldus excuderat. Vatt. B., N., Vrb., Mar., Prag., Rat., aliique *tot gradibus*, *quot*. Alex. cum Giselino facit. Heins. *vmbram*: secuti sunt alii.

96. Prag. *lumine profusis*, vel *praefusis*. Alii *perfusis*. Vall. *lumine perfuso*.

Post hoc tetrastichum in Vat. B., et Mar. *Incipit de nouo testamento*. Vat. I., Weitz., Rat. *Finit vetus testamentum*. *Incipit nouum testamentum*. *Maria, et angelus Gabriel*. In Aldo solum id est *Aduentus domini*. In Thuan. *Testamentum nouum*. *Annunciatio dominica*. Giselinus *Testamentum nouum*. *Gabriel ad Mariam*. Alii aliter. Ea, quae sequuntur, vsque ad titulum XXXIX., exposita sunt Cath. hymn. IX., XI., XII., et Apoth. v. 650., et seqq. Capita euangeliorum tantum indicabo. Annunciatio Dominica Lucae cap. I. narratur.

100. Etiam hac eadem quantitate Prudentius *Maria* dixit Apoth. v. 643., et Psych. v. 88. Pro *implebit* habent *impleuit* Ald., Egm., Pal., Thuan., Oxon., Heins., Teol., et alii. *Implebit* magis congruit verbis euangelii. In Rat. aliena, et recenti manu, prioribus erasis, *O Maria, implebit* ineptissime. Prudentius in verbis Lucae videtur accipere *Spiritum sanctum* pro Verbo, vt fusius dicam ad v. 266. lib. II. in Symmach.

Titulus XXVI. *Ciuitas Bethlem*, seu *Bethleem*, seu *Bethlehem* in Mar., Vat. B., Rat., Gis., Thuan., Weitz., aliisque. Aldus *Bethlem caput orbis*. In Vat. I. *Ciuitas Bethel* a pr. m., recte emendatum a sec. m. Consule cap. II. Matth., vbi *Bethlehem* scribitur, sed poetis contractione vti licet.

101. Aldus probe ediderat *Sancta Bethlem caput est orbis, quae protulit Iesum*: secundis curis improbe correxit *quae protulit ipsum*. Prudentius non semel ex duabus primis *Iesus* vnam longam fecit. Pro *Bethlem* alii scribunt *Bethlehem*, quod non reprehendo: nam synaeresis fieri potest.

103. Mar., Rat. *hominem Iesum*.

104. Prag., Mar. a pr. m., Gold. in textu *ante deum* male.

XXVII. *Magorum munera.*

Hic pretiosa Magi sub virginis vbere Christo
Dona ferunt puero, myrrhaeque, et thuris, et auri.
Miratur genitrix tot casti ventris honores,
Seque deum genuisse hominem, regem quoque summum.

XXVIII. *Ab angelis pastores admoniti.*

Peruigiles pastorum oculos vis luminis implet
Angelici, natum celebrans ex virgine Christum.
Inueniunt tectum pannis, praesepe iacenti
Cuna erat, exultant alacres, et numen adorant.

XXIX. *Occiduntur infantes in Bethlehem.*

Impius innumeris infantum caedibus hostis
Perfurit Herodes, dum Christum quaerit in illis,
Fumant lacteolo paruorum sanguine cunae,

COMMENTARIVS.

Tetrastichon XXVII. *Magorum munera.* Aldus *Magi dona ferunt*. In Epiphaniae hymno, et Apotheosi haec de magis historia simillimis verbis exponitur ex cap. II. Matth.

108. Ald., Gis. in textu *regemque supremum*. Scripti nostri, Heinsiani, et Weitziani *regem quoque summum*.

Titulus XXVIII. *Ab angelis pastores admoniti* in scriptis cum Weitzio. Aldus *Nunciat pastoribus natum Christum*. Giselinus *Angeli ad pastores*. Vide Lucae cap. II.

110. Ald., Pal., et alii *de virgine*. Mar., Rat., Vat. I., Weitz., aliique *ex virgine*. Giselinus *e virgine*.

112. Barthius obseruat, adeo tenacem phraseos esse Prudentium, vt *cuna* in singulari numero repetiuerit ex Cath. hymno XI. Sed in eo hymno v. 98. legi solet *Et virgo foeta, et cunulae*, vt in notis docuimus.

Lemma tetrastichi XXIX. *Occiduntur infantes in Bethlehem*. Ita Rat., Ald., Alex., Thuan. In Vat. I., et Gold. Manuali biblico *Occiduntur in Bethlehem infantes*. Giselinus *Infantum in Bethlehem caedes*. Vat. B., et Mar. *Occisio infantium in Bethlehem*: Weitzius *Occiduntur in Bethlehem pueri*. Historiam habes Matth. cap. II.

113. In Thuan. *caedibus noctis*, emendatum *actis*. Alii *hostis*. Herodes impius hostis dicitur etiam a Sedulio in hymno abecedario *A solis ortus cardine*, scilicet, *Hostis Herodes impie*, pro quo nunc recitamus, *Crudelis Herodes, deum – Regem venire quid times*, vt metri ratio constet. Sed vt alias in Hymnodia Hispanica monui, dulcius restitui posset, *Herodes hostis impie*: atque ita fortasse Sedulius scripserit; ita certe edidit Fabricius in Poetis christianis, sed, vt puto, ex coniectura Erasmi, non ex fide codicum.

115. Saepe voce *lacteolo* vtitur Prudentius; in re eadem vers. 699. Passionis Romani: *Tenerumque duris ictibus tergum secent, – Plus vnde lactis, quam cruoris, defluat*. Iuuenalis de hoedulo satyra XI. *Qui plus lactis habet, quam sanguinis*. Ausonius de ostreis epist. VII. *Carnem lacteoli sanguinis indicat*. Hartmannus Sangallensis in festiuitate Innocentium poetam nostrum aemulatus est: *Salue, lacteolo decoratum sanguine festum*.

Vulneribusque madent calidis pia pectora matrum.

xxx. *Baptizatur Christus.*

Perfundit fluuio pastus Baptista locustis,
Siluarumque fauis; et amictus veste cameli,
Tinxerat et Christum: sed Spiritus aethere missus
Testatur tinctum, qui tinctis crimina donat.

xxxi. *Pinna templi.*

Excidio templi veteris stat pinna superstes.

GLOSSAE VETERES.

117. perfudit fluuio = *subaudi populum. I.*
121. pinna = *sancta ecclesia, vel penna, sicut Maximus, posito exemplo, qui ambulas super pennas. I.*

COMMENTARIVS.

116. Prag. *vdis* pro *calidis*,

Titulus xxx. *Baptizatur Christus* ex Vatt. B., I., Mar., Rat., Alex. In Aldo *Christus in Iordane baptizatur*. Idem in Giselino. Thuan. *Christus baptizatur*. Lege III. caput Matthaei,

117. Mar., Rat., Vallic., Vat. I., Alex. a pr. man., Thuan. *perfudit*, quod ex suis amplexus est Weitzius. Alii *perfundit*. Et syllabam, et rem imitatum esse Prudentium ex hymno Ieiunantium, monet Barthius ad haec verba *pastus Baptista locustis*. Certe: sed cur alia quantitate *locustis* efferre debuit? Iuuencus pariter lib. I. *Aruis – qui solitus ruralibus esse locustas*. In Copa Incerti, siue Virgilii legebatur: *Nunc vero in gelida sede locusta sedet*. Burmannus tom. I. Anthol. pag. 716. cum aliis vult, legi *lacerta*, sed rationem non afferunt, cur debeat *o* in *locusta* esse longum. Fabricius Comment. in poet. Christ. ait, eos, qui locustas putant esse hispanorum *ragustas*, nondum probasse. Fabricius fortasse voluit dicere *langostas*; nam hispanis nihil est *ragustas*.

118. Goldastus in Manuali biblico *siluarum fauis* sine coniunctione *que*, quam exigit carmen. Male etiam Aldus *amictu* pro *amictus*, et ridicule Vat. A. *camilli* pro *cameli*.

119. Teolius ex vno Vat. indicauit *tinxit* pro *tinxerat*. At metrum non patitur *tinxit*.

120. Vat. vnus apud Teol. *qui cunctis*, quod ego inuenio in Vallic,

Titulus xxxi. *Pinna templi* magno codicum scriptorum, et editorum consensu. Confer Matth. cap. xxi., et psalmum cxvii. v. 22. *Lapidem, quem reprobauerunt, aedificantes, hic factus est in caput anguli*.

121. In nonnullis Vulg. *prima* mendum pro *pinna*. Barthius late exponit vulgarem traditionem veterum de pinna templi. Christiani quemdam lapidem, qui templi pinna olim fuit, sepositum habebant pro lapide illo angulari, cuius similitudine dixerit de se Dominus, se nimirum ex seposito lapidem factum esse angularem. Vnde religio, an superstitio, velut dicti quoddam testimonium lapidem quemdam angulis conspicuum commonstrabat. Quod Barthius colligit ex hoc Prudentii loco, et ex Itinerario vetustissimo burdigalensi, quod Petrus Pithoeus edidit, vbi haec legere licet: *Ibi est et lapis angularis magnus, de quo dictum est, Lapidem, quem reprobauerunt, aedificantes. Item ad caput anguli, et sub pinna turris ipsius sunt cubicula plurima, vbi Salomon palatium habebat*. Fragmenta eiusdem lapidis, quem *reuolutum* dicebant, cum sanctis reliquiis pari veneratione colebantur, referente Gunthero monacho apud Canisium tom. v. Antiquit.

Structus enim lapide ex illo manet angulus, vsque
In seclum secli, quem sprerunt aedificantes;
Nunc caput est templi, et lapidum compago nouorum.

XXXII. *Ex aqua vinum*.

Foedera coniugii celebrabant auspice coetu
Forte galilaei: iam deerant vina ministris.
Christus vasa iubet properanter aquaria lymphis

GLOSSAE VETERES.

122. angulus = *spiritalis sensus*. *ipsa ecclesia, quia in ecclesia Golgotha, vel potius Christus.I.* 125. auspice = *felici.I.* 127. vasa aquaria = *hydrias*. *I.*

COMMENTARIVS.

Eadem traditio vsque ad recentiora tempora durauit, vt liquet ex Petro Bellonio Obseruat. lib. II. cap. LXXXIII. Illud Barthio vltro concedo, verba sacrae paginae, quibus Christus dicitur lapis angularis, de ipso esse intelligenda, vt *ornamentum domus*, *viuus lapis*, et similia per figuram dicuntur. Et Prudentius quidem videtur ita de Christo sacra testimonia explicare, vt traditionem illam agnoscat. Ceterum nihil aliunde obstaret, quominus Dominus similitudine eius lapidis, quem christiani veteres ostendebant, dixerit Matth. cap. XXI. v. 42. *Lapidem, quem reprobauerunt aedificantes, hic factus est in caput anguli*. et v. 4. *Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur; super quem vero ceciderit, conteret eum*: cuius rei fama ad posteros permanauerit.

123. Aliqui Vulg., Vatt. N., Y., Z, AA. *spernunt*. vetustiores *sprerunt*. Giselinus ad oram 2. ed. *quem iudaei reprobarunt*. Aliter scripti.

124. Sich., Ald., Rat., Prag. a sec. m., Mar., Alex., Vatt. A., B., I., Q., Weitz. cum suis mss. *et lapidum compago nouorum*. In Prag. a pr. m. *et lapidum compago priorum*. Gisel. in textu, *et laterum compago duorum*. Heinsiani, et Gis. ad marg. *et lapidum compago duorum*, quod extat in Vall., Vatt. N, Y., Z., AA., BB. Barthius praefert *laterum compago duorum*. *Faciet enim*, inquit, *protuberantem angulum duobus sibi iunctis eminentior, vnde et lapis offensionis dicitur*. Sed recte procedit *lapidum compago nouorum*, nam Christus caput est noui templi, (ecclesiae) et *compago lapidum nouorum*, ex quibus templum hoc consurgit, tamquam ex viuis, et electis lapidibus. Ad Ephes. cap. II. v. 19., et seq. *Estis ciues sanctorum, et domestici dei: superaedificati super fundamentum apostolorum, et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu*.

Titulus XXXII. *Ex aqua vinum* in Alex., Thuan., Ald., Weitz. In Rat., Vat. I. *Aqua vinum*. Vat. B., Mar. *Aqua in vinum conuersa*. Giselinus *Vinum ex aqua factum*. Vide Ioann. cap. II. Angelus M. Bandinius edidit Florentiae anno 1746. Obseruationes in antiquam tabulam eburneam sacra quaedam D. N. I. C. mysteria anaglyphico opere exhibentem. Anterior tabulae huius facies miraculum exhibet, quo Christus aquam sex hydriis contentam in vinum conuertit.

126. Vatt. B., I., Rat., Weitz. *forte galilaeis iam deerant*. ceteri, vt edidimus. Prag. *deerant iam*. Sifanius ex vet. cod. pag. 438. ind. Lucr. in *synecphonesi, seu episynaloepha* communem lectionem tenuit.

127. *Vas aquarium* Varro dixit. Vide lexicon Forcellini.

Imple-

Impleri; inde meri veteris defunditur vnda.

xxxiii. *Piscina Siloa*.

Morborum medicina latex, quem spiritus horis
Eructat variis, fusum ratione latenti,
Siloam vocitant: sputis vbi collita caeci
Lumina Saluator iussit de fonte lauari.

xxxiv. *Passio Ioannis*.

Praemia saltatrix poscit funebria virgo
Ioannis caput, abscissum quod lance reportet
Incestae ad gremium matris: fert regia donum
Psaltria, respersis manibus de sanguine iusto.

GLOSSAE VETERES.

128 inde = *vel vnde*. meri veteris = *vini nobilis.I.* 129.latex = *scilicet erat.* spiritus= *scilicet ventus, vel flatus.I.* 131. siloam = *id est, missum*. *I.* 134. lance = *disco*. *I.* 135. incestae = *maculatae, vel stupratae.I.* 136. saltria = *saltatrix*. *I.*

COMMENTARIVS.

128. Gifan. loc. cit. verbo *vnda* legit *vnde meri veteris defunditur vnda*, et notat, doctum hunc poetam vini vndam dixisse, vt Psych. v. 370. *rorem* vocat vinum. Glossa Rat. interpretatur *vndam* copiam magnam. Plerique habent *inde meri*, Giselinus *vnde*. Fabr. *perfunditur*, pro quo alii *defunditur*, alii *diffunditur*, alii *difunditur*. In Vat. A. mendum insigne *ordo* pro *vnda*.

Titulus xxxiii. *Piscina Siloa*, consentientibus plerisque scriptis, et editis. In cod. Vat. I. *Piscina Syloa*. Legendum cap. ix. Ioann., et Apoth. v. 680.

129. Ald., Egm. *latet*, *quam*. Pal., et Vat. A. *latet*, *quem* cum Heinsianis. In Vatt. B., I., Mar., Prag., Rat., Alex., Weitz., Gis., et aliis *latex*, *quem*. Teol. in vno Vat. inuenit *latet*, *quem* correctum per *latet*, *quam*. Aliqui habent *oris*, sed legendum *horis*.

130. Fabr., Ald. *fusam*, scilicet *medicinam*, quod ex correctione extat in vno Vat. apud Teol.

132. Alex. a pr. m. *iussi*, Egm. *iussis* mendose.

Tetrastichon xxxiv. *Passio Ioannis* in plerisque. Giselinus *Caedes Ioannis*. Weitzius *Passio Ioannis Baptistae*. Consule cap. xiv. Matth.

133. Diligentiam Giselini in secundis curis effugit hoc mendum *saluatrix*, corrigendum per *saltatrix*. Prag. *posuit* male pro *poscit*.

134. Aldus ita interpungit *Ioannis caput abscissum quod lance reportat*. – *Incestae gremium ad matris fert regia donum* – *Psaltrix*. Giselinus, Alex., Vat. A. *reportet*. Vat. B., Mar., Prag., Rat. *reportat*.

135. Fabr., Gis. *in gremium*.

136. Rat., Sichardus, Mar., Weitz., Vrb., Vatt.B., I., Q., CC. *saltria*. Prag., Gis. *psaltria*. Alex. *psalteria*, correctum *psaltria*. Aldus *psaltrix*. Vatt. D., N., *saltatrix sparsis*, Vall. *salta*, et supra *saltria*. Praefero *psaltria*. Macrobius lib. II. Saturn. cap. I. *Non defuere, qui psaltriam intromitti peterent, vt puella ex industria supra naturam mollior, canora dulcedine, et saltationis lubrico exerceat illecebris philosophantes*. Ita etiam

xxxv. *Per mare ambulat Christus .*

It mare per medium Dominus, fluctusque liquentes
Calce terens, iubet instabili descendere cymba
Discipulum: sed mortalis trepidatio plantas
Mergit, at ille manum regit, et vestigia firmat.

xxxvi. *Daemon missus in porcos.*

Vincla sepulcrali sub carcere ferrea daemon
Fregerat: erumpit, pedibusque aduoluitur Iesu.
Ast hominem Dominus sibi vindicat, et iubet hostem
Porcorum furiare greges, ac per freta mergi.

xxxvii. *Quinque panes, et duo pisces.*

Quinque deus panes fregit, piscesque gemellos:
His hominum large saturauit millia quinque.

GLOSSAE VETERES.

138. calce = *pede*. instabili = *vento iactata*. cumba = *naue*, *aliter cymba*. *Iso.* 139. discipulum = *Petrum*. plantas = *scilicet eius.I.* 144 furiare = *in furias agere.I.*

COMMENTARIVS.

vocant Liuius, et Quintilianus. Vide Bulengerum De Conuiuiis.

Titulus xxxv. *Per mare ambulat Christus*. Aldus *Per mare ambulasse Christum*. Gis. *Christus per mare ambulat*. Ex Matth. cap. xiv.

138. Pro *cymba* alii *cumba*, alii *cimba* habent.

139. Apud Weitzium Giselinus *mortales*: sed alium Weitzius voluit indicare, nam Giselinus habet *mortalis*. In Oxon. *plantis*. Vide not. vers. seq.

140. Gifanius ind. Lucr. verbo *mare magnum* legit *mergitat*, non *mergit*, *at*. Giselinus *mersitat*. In Egm. *plantas mergitur* eleganti graecismo, vt putat Heinsius; In Oxon. *plantis mergitur*. Apud Weitzium in vnis Gold. *mergitat*, in Pal. *mergitur*. Aldus, Weitz., Mar., Rat., Prag., Alex., multique Vatt. *mergit, at*. Aldus *manum tegit*: alii *manum regit*, nonnulli *manu regit*, vt Vatt. D., Z., AA., et Rott., quod Heinsius non audet damnare: nam in simili versu Virgilii III. Aeneid. *Trunca manum pinus regit, et vestigia firmat*, in peruetustis exemplaribus non paucis inuenerat *manu*: et Prudentius Virgilium imitatus est.

Tetrastichon xxxvi. *Daemon missus in porcos* ex scriptis, et editis. Aldus *Daemonium missum in porcos*. Vide Matth. cap. viii., Marci cap. v., Lucae cap. viii.

142. In Rat. recenti manu, prioribus erasis, *pedibus reuolutus Iesu*: de quo corrigendi, vel corrumpendi potius genere saepius locuti sumus.

144. Vatt. B., I., Mar., Rat. a pr. m., Sich., Gis. in textu, Weitz. *furiare*: quod aemulatus videtur Theodulfus de eadem re, *Das pecorum furiare greges*, iustissime *iudex* apud Heinsium. Horatius lib. I. od. xxv. *Quae solet matres furiare equorum*. Heinsiani, Ald., Pal., Vall., Alex., Vrb., Vatt. D., Q., Z. *raptare*. Vat. N. *captare*, Vat. A. *reputare*, quae duo postrema penitus sunt reiicienda. In Mar. glossa *greges – id est*, *per greges*.

Titulus xxxvii. *Quinque panes*, *et*

Implentur nimio micarum fragmine corbes
Bis seni: aeternae tanta est opulentia mensae.

XXXVIII. *Lazarus suscitatus a mortuis.*

Conscius insignis facti locus in Bethania
Vidit ab inferna te, Lazare, sede reuersum.
Apparet scissum fractis foribus monumentum,
Vnde putrescentis redierunt membra sepulti.

XXXIX. *Ager sanguinis.*

Campus Hacheldemach sceleris mercede nefandi
Venditus, exequias recipit tumulosus humandas.
Sanguinis hoc pretium est Christi. Iuda eminus arctat
Infelix collum laqueo pro crimine tanto.

GLOSSAE VETERES.

153. Acheldemach = *aliter Acheldama, nomen agri, id est, ager sanguinis. Iso.*

154. exequias = *corpora. I.*

COMMENTARIVS.

duo pisces, consentientibus omnibus editis, et scriptis, quos vidi.

147. Fabr., Gis. *minimo*. Alii, etiam Gifanius ind. Lucr. verbo *visu* pag. 450. *nimio*. Dicit autem *nimium fragmen*, quod superfuisset, quasi superfluum, vt notat Mariettus. Haec, et alia de Christi miraculis simillimis verbis in hymno Omni hora, et in Apoth. explicari, ante monui.

148. Egm. mendose *opitulentia* pro *opulentia*.

Titulus XXXVIII. *Lazarus suscitatus a mortuis* ex praestantioribus mss., Aldo, Weitzio, et aliis. Gis. *Lazarus suscitatus*. Lege Ioann. cap. XI. Cetera desunt in Vat. A., qui corruptissimus est in aliis, quae adsunt.

Titulus XXXIX. *Ager sanguinis*. Aldus *Ager Acheldemah*. Factum narrat Matthaeus cap. XXVII.

153. Aldus *Acheldemach*. Mar. *Acheldema*, sed additum *ch*, vt sit *Acheldemach*, quod extat etiam in Prag. In Rat. *Acheldemac*, in Gis. *Haceldema*. Weitzius *Hacheldemach*. In Vulgata *Haceldama*, quod in textum posset induci. Mazochius vol. III. Spicileg. Bibl. p. 55. probat, adhuc medio seculo XII. hunc campum retinuisse nomen *Haceldama*, in eoque peregrinos fuisse tumulatos.

155. Aldus perperam *Iudae munus arctat – Infelix collum laqueus*. Vat. Q., Gis. ad oram *Iudae nimis arctat – Infelix collum laqueus*. Gis. ad marg. pro diuersa lectione, Gifanius in *mare magnum* ind. Lucr. *Iuda nimis arctat – Infelix collum laqueo*. In Nomsio *Iudae minus arctat – Infelix collum laqueus*. Vatt. D., O., N. *Iudas eminus arctat – Infelix collum laqueus*. Vatt. Y., AA, CC., BB. *Iudas eminus arctat – Infelix collum laqueo*. In editione parmensi male interpungitur: *Iuda eminus arctat. Infelix collum laqueo, pro crimine tanto*. Vera lectio est *Iuda eminus arctat – Infelix collum laqueo*, quam tenent Alex., (in quo supra est *laqueus*) Mar., Rat., Prag., Vatt. B., I., Z., Vrb., Gis., Weitz., Vall., et alii. Frustra coniicit Heinsius *Iudae manus arctat – Infelix collum laqueo*. Frustra Gifanius putat, Prudentium non ita locutum *Iuda*; vt enim dicit *He-*

XL. *Domus Caiphae.*

Impia blasphemi cecidit domus alta Caiphae:
In qua pulsata est alapis facies sacra Christi.
Hic peccatores manet exitus: obruta quorum
Vita ruinosis tumulis sine fine iacebit.

XLI. *Columna, ad quam flagellatus est Christus.*

Vinctus in his Dominus stetit aedibus, atque columnae
Annexus tergum dedit, vt seruile, flagellis.
Perstat adhuc, templumque gerit veneranda columna,
Nosque docet cunctis immunes viuere flagris.

XLII. *Passio Saluatoris.*

Traiectus per vtrumque latus, laticem, atque cruorem

GLOSSAE VETERES.

159. hic peccatores = *hic, id est, talis. I.* 161. stetit = *aliter stitit.* atque columnis = *scilicet his. I.* 165. per vtrumque latus = *poetica exaggeratione rei. I.*

COMMENTARIVS.

lia, *Belia*, et similia, sic *Iuda* dicere potuit. Eleganter *eminus* ponitur ad significandum, Iudam suspensum periisse. In passione Romani vers. 109. *Euiscerandum corpus eculeo eminus – Pendere*. Cathem. hymno IX. v. 109. *Hunc eminus aere ab alto*. Mariettus pro *eminus* suspicabatur *munus*, id est, pretium. Sed repugnat metrum.

Titulus XL. *Domus Caiphae*. Consule Matth. cap. XXVI.

157. Ald., Vrb., Alex. a sec. m., Heins., Teol. *ecce*, alii *alta* cum Mar., Vatt. B., I., Rat., Prag.

159. Aldus mendose *peccatoris*.

Tetrastichon XLI. Giselinus *Columna, ad quam Christus flagellatus est*. Alii, vt posui in textu. Vide Marci cap. XV.

161. Vatt. B., D., I., Prag., Rat., Mar., Weitz. *atque columnis*. Alex., Vrb., Gis., Ald., Pal., et alii *columnae*, quod magis placet: nam infra *veneranda columna*.

162. Vat. I., Rat. a pr. m., Mar. a pr. m., Weitz. *annexum tergum*. Pro *seruile* in Mar. erat *seruire*, et glossa *scilicet potuisset*; postea factum *seruile*.

163. De templo venerandae Columnae lego apud S. Hieronymum epist. XXVII. de locis hierosolymit. *Ostendebatur illic columna*, ECCLESIAE PORTICVM SVSTINENS, *infecta cruore Domini, ad quam vinctus dicitur, et flagellatus*. Hinc intelligis, quid sit *templumque gerit*. Beda in medio ecclesiae suo tempore fuisse testatur. Meminit quoque columnae huius, et miraculorum Gregorius Turonensis in lib. de gloria martyrum. Vide Lipsium lib. II. de cruce cap. IV., vbi probat, *solitos ad columnam verberari*. Ea sacra columna nunc Romae extat in templo S. Praxedis. Quippe facile haec memoria inter pios christianos ad nos vsque potuit, et debuit conseruari.

164. Egm. *immuneres* male pro *immunes*.

Titulus XLII. idem in omnibus, quos vidi, *Passio Saluatoris*.

165. In aliis *transiectus*, in aliis *traiectus*. Coniectura quorumdam, legendum *Traiectusque latus dextrum*, ne scilicet vtrumque latus dicatur traiectum, ex-

Christus agit. Sanguis victoria: lympha lauacrum est.
Tunc duo discordant crucibus hinc inde latrones
Contiguis: negat ille deum, fert iste coronam.

xLIII. *Sepulcrum Christi*.

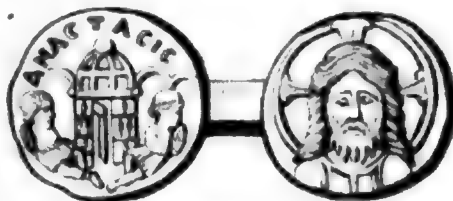
Christum non tenuit saxum, non claustra sepulcri:

COMMENTARIVS.

plosa est in not. ad hymn. Cath. IX.v.86., vbi hanc singularem sententiam expendimus. Vel ex hoc solo tetrasticho asseri potest, Prudentium Dittochaei esse auctorem, sibi vbique constantem. In edit. colon. ad marg. ex vet. lib. notatum est *laticemque cruorem* pro diuersa scriptura, sed *laticem*, *atque cruorem* vera est scriptura. Gaspar Sagittarius edidit dissertationem de lancea, qua perforatum est latus Iesu Christi; de qua locutus sum in Comment. loc. cit. Nonnulli eum vocant Carolum Sagittarium, quod nominis eius sola prima litera exprimi soleat *C*. Sed ea litera indicat Casparem, pro quo nos frequentius Gasparem dicimus.

166. In Gold. glossa *agit = fudit*. Aldus *victoria sanguis*. Alii plerique *sanguis victoria*. In Aldo deest verbum substantiuum *est* post *lauacrum*. Per sanguinem, qui e latere Saluatoris fluxit, martyrium, per aquam baptismum indicari multi aiunt. Orientius apud Martenium tom.v. Anecd. *Martyrium sanguis sibi vindicat*, *vnda lauacrum*.

Tetrastichon XLIII. deest in Aldo, Torn., et in multis codd. mss. Vide Matth. cap. XXVIII.; et de resurrectione sanctorum, qui dormierant, cap. XXVII. v. 53. Versus hi non videntur prudentiani: sed constat nihilominus ex antiquis monumentis, sepulcrum, et resurrectionem pingi, et sculpi olim consueuisse. Exemplo sit nummus vetus cum graeca epigraphe *Anastasis*, siue resurrectio, sepulcro, militibus exterritis etc., quem beneficio eminentissimi Stephani Borgiae, antiquitatum omnium studiosissimi, et peritissimi, hoc ipso tempore in sacrum Cardinalium collegium ascripti, delineatum hoc loco repraesento, vt iudicium facilius ferri possit.

Ex aere Velitris in Museo Borgiano

De simili nummo diu litigarunt Ioannes Tristanus a S. Amante, et Iacobus Sirmondus. Eundem expendit Franciscus Vauassorius cap. 11. De forma Christi, et parum exacte delineatum e suo museo cl. Victorius exhibuit in Comment. De num-

Mors illi deuicta iacet: calcauit abyssum.
Sanctorum populus superas simul iuit ad oras,
Seque dedit multis tactuque, oculisque probandum.

XLIV. *Mons Olıueti*.

Montis oliuiferi Christus de vertice sursum
Ad Patrem rediit, signans vestigia pacis.
Frondibus aeternis praepinguis liquitur humor:
Qui probat infusum terris de chrismate donum.

XLV. *Passio Stephani*.

Primus init Stephanus mercedem sanguinis, imbri
Afflictus lapidum: Christum tamen ille cruentus
Inter saxa rogat, ne sit lapidatio fraudi
Hostibus. O primae pietas miranda coronae!

GLOSSAE VETERES.

175. frondibus aeternis = *semper virentibus*. I. 176. probat = *confirmat*. I. 177. imbri = *grandine*. *Iso*. 179. fraudi = *crimini*. *Iso*.

COMMENTARIVS.

mo aereo, vbi de antiquis imaginibus Christi disputat, et templum rotundum vocat, quod nos sepulcrum Christi diximus. Sirmondus enim existimat, esse templum *Anastasin* a veteribus dictum, et in loco resurrectionis erectum.

Titulus XLIV. *Mons Olıueti*. In Aldo *Mons Oliuetum*. Lege cap. I. Actuum Apost.

173. Egm., et Gis. ad oram *olıueti* pro *oliuiferi*. Latinius recte *oliuiferi* posuit pro *oliferi*, quod reperit in Torn.

174. Heins., Gif. ex vet. lib. ita interpungunt *signans vestigia pacis — Frondibus aeternis*: *praepinguis liquitur humor*. Non placet. nam poeta videtur intelligere vestigia, quae Christus, ad patrem ascendens, dicitur impressa reliquisse: quae *pacis* vocat, ad montem oliuiferum alludens, et effectum ascensionis considerans. Postea frondibus oliuarum manasse humorem ait, qui donum chrismatis significauerit. Appellat autem *frondes aeternas* oliuae, vt Virgilius lib. II. Georgic. *Palladia gaudent silua viuacis oliuae*, vt mysticum sensum praeteream. Sic hymno XII. Peristeph. v. 34. *Frondem perennem chrismatis feracem* de oliua, melius, quam alii *fontem*. De vestigiis in vertice montis Olıueti impressis plura extant Patrum testimonia, Augustini, Paulini, Seueri Sulpicii, Optati, Bedae, quorum loca indicat Calmetus in Dict. bibl.

175. In Rat. a pr. m. *linquitur*, recte emendatum per *liquitur*.

Titulus XLV. *Passio Stephani*. In Vatt. B., I., Mar., Rat., Weitzio *Passio S. Stephani*. Vide cap. VI., et VII. Act. Apostolor.

177. Vatt. B., I., Mar., Prag., Rat. *Imbre*. Ald., Gis., Alex., Vrb., et alii *imbri*, more Lucretii, et antiquiorum. Omitto Weitzium, qui, nescio ex quo codice, *ymbre* edidit. In hymno S. Laurentii v. 371. *Stephanus per imbrem saxeum*.

178. Mar. a pr. m. *cruenta*.

180. Mar., Sich., Vatt. B., I. a pr. m., Q., AA., Rat., Weitz., Vall., Gold.

XLVI. *Porta speciosa*.

Porta manet templi, Speciosam quam vocitarunt,
Egregium Salomonis opus: sed maius in illa
Christi opus emicuit: nam claudus, surgere iussus
Ore Petri, stupuit laxatos currere gressus.

XLVII. *Visio Petri*.

Somniat illapsum Petrus alto ex aethere discum
Confertum omnigenis animalibus. Ille recusat
Mandere: sed Dominus iubet omnia munda putare.
Surgit, et immundas vocat ad mysteria gentes.

GLOSSAE VETERES.

184. damnatos currere gressus = *debilitatis sibi pedibus*. damnatos = *debiles*. *Iso*. *Vat*. *I*. *laxatos*. *Prag*. 188. surgit = *e somno*. *I*.

COMMENTARIVS.

a pr. m. *miseranda*. Multo magis probo *miranda* cum Ald., Gis., Alex., Prag., et aliis. *Primam coronam* vocat protomartyrem *Stephanum*, pulchre alludens ad eius nomen. Bembus in hymn. ad S. Stephanum falso ait, minores nomen Stephano ex martyrii corona fecisse: nam ante martyrium Stephanus vocabatur.

Tetrastichon XLVI. *Porta speciosa*. Ex cap. III. Act. Apost.

181. Prag. minus bene *speciosa*.

182. Manebat superstes pars atrii gentium a Salomone constructi. Vide Villalpandum lib. III. De templo cap. IX. Porta vero illa *Speciosa* ex aere corinthio fuisse a Iosepho dicitur.

183. In multis antiquis mss. *clodus* ex vsu veteri pro *claudus*.

184. Ald., Gis. in textu, Alex., Torn., Gall., Rat. pro diuersa scriptura, Prag. pro glossa *laxatos*. Vatt. B., I., Q., AA., Vrb., Mar., Prag., Rat. a pr. m., Thuan., Weitz., Torn. in margine, Heinsius, et alii *damnatos*. In Vat. I. glossa *debiles*. Confer glossam Isonis. Heinsius ex *laxatos*, et apud Egm. *laxatus* conicit *luxatos*: quam quam putat, eleganter, et poetice omnino dici posse *damnatos* gressus, vt Hamartig. v. 650. *Damna aures, Pater alme, meas*. Teolius coniecturae Heinsii adhaesit, aduertens tantum, duos Vatt. habere *damnatos*.

Lemma tituli XLVII. *Visio Petri*. In Mar., et Rat. *Somnium Petri*. Lege cap. X. Act. Apost.

185. Solent mystici visionem etiam claram, in mentis excessu a deo infusam, *somnium* appellare. Prudentius, semper sui similis, de Apocalypsi Ioannis euangelistae hymn. VI. Cath. v. 113. *Tali sopore iustus - Mentem relaxat heros*. Quum enim visiones fere contingant in ecstasi, seu alienatione mentis a sensibus corporis, congruenti vocabulo visiones per similitudinem *somnia* dicuntur. Somnium Epimenidis cretensis philosophi ad annos 57., aut 50., vt alii dicunt, necnon cuiusdam pueri apud Plinium lib. VII. cap. LVII. ad annos 57. per mentis excessum explicant, qui eas historias credunt: ac similiter dicunt, qui tuentur, septem sanctos Dormientes somno captos in spelunca ad ducentos fere annos reuera dormiisse, quod cl. Ioseph Simonius Assemanius tom. I. Bibl. orient. pag. 335. et seqq. multis rationibus conatus est persuadere. Vide hymnum Cath. X. not. ad v. 56. S. Bernardus de sublimi animae contemplatione explicat somnum sponsae in Canticis cantic., vt dixi in Comment. ad v. 77. hymn. VI. Cathem.

XLVIII. *Vas electionis*.

Hic lupus ante rapax vestitur vellere molli:
Saulus qui fuerat, fit adempto lumine Paulus.
Mox recipit visum, fit apostolus, ac populorum
Doctor, et ore potens coruos mutare columbis.

XLIX. *Apocalypsis Ioannis*.

Bis duodena senum sedes pateris, citharisque,
Totque coronarum fulgens insignibus, agnum
Caede cruentatum laudat: qui euoluere librum,
Et septem potuit signacula pandere solus.

GLOSSAE VETERES.

192. et ore potens = *scilicet fit*. *Iso*. 195. qui euoluere = *vel quia voluere*. *Iso*.

COMMENTARIVS.

Titulus XLVIII. *Vas electionis*. Giselinus *Paulus vas electionis*. Adisis cap. IX. Act. Apost.

189. Prag., et Rat. *vestitus*. Nomina, et aduerbia, locum praesentem demonstrantia, vt *hic*, *in his aedibus*, et similia ostendunt, hos titulos pro picturis, quae in templis exhiberi solebant, fuisse compositos, vt dictum est num. 66. Proleg. S. Paulinus de huiusmodi pictura Nat. IX. *Quae super exprimitur titulis, vt litera monstret, – Quod manus explicuit*. Ex eodem Paulino intelligitur, cur duplicis testamenti pictura duplex cibus, siue Dittochaeum possit appellari: *Qui videt haec vacuis agnoscens vera figuris, – Non vacua fidem sibi pascat imagine mentem*.

190. Prag. *fit dempto*.

191. Vatt. AA., BB. *fit apostolus apostolorum* perperam, et contra metrum. Paulus doctor populorum dicitur, vt in hymn. SS. apostolor. Petri, et Pauli *gentium magister*.

Tetrasticon XLIX. *Apocalypsis Ioannis*. Visio exponitur ex Apocalypsi cap. IV. et V.

195. Ald., Mar., Rat., Prag., Vatt. B., I., Gis. in textu, Weitz., et alii *qui euoluere*. Alex., Thuan., Vrb., Vat. Q., Egm. *qui voluere*. Gisel. ad marg. *quia voluere*. Diuersa lectio in Vall., et Vatt. Y., Z., AA., BB., CC. *qui soluere*. Et placet haec lectio, quae propius accedit ad Apocalypsis verba: *Aperire librum, et soluere signacula eius*. Ceterum grauior est auctoritas codicum, in quibus est *euoluere*: et *euoluere* pro *aperire* recte de *volumine* dicitur. In Vat. I. post vltimum versum *Expliciunt tituli historiarum*. In Goldasti Manuali biblico hoc ipsum, et postea *Sequuntur glossae Isonis*.

CON-

PREAFATIO LIBRI I.

CONTRA SYMMACHVM.

PAVLVS praeco dei, qui fera gentium
Primus corda sacro perdomuit stilo,
Christum per populos, ritibus asperis
Immanes, placido dogmate seminans,
Immansueta suas vt ceremonias
Gens pagana deo sperneret agnito,

GLOSSAE VETERES.

v. 1. Paulus = *quia grande negotium est vincere vipeream linguam tanti oratoris, praemisso exemplo Pauli apostoli, quem vipera momordit, sed non laesit, etiam ipse inuocat diuinum auxilium contra vipereum documentum.* Prag. 2. stilo = *praedicatione*. Iso. 4. immanes = *feroces, vel crudeles*. seminans = *docens*. I.

COMMENTARIVS.

Inscriptionem apposui, quam habet Mar. In Vat. A. nullus est titulus. In Alex. *Incipit contra orationem Symmachi liber I.* Ald. *contra Symmachum liber I.* Egm. *Contra Simmacon.* Boher. prior *Contra orationem Symmachi*. In Vat. T., qui glossemata continet, *Contra Symmachum lib. I. Nunc de praefatione.* Alicubi a primo verbo hic liber vocatur *Paulus*. Vide alia cap. IV. Proleg. Iuretus, et Grangaeus peculiaribus commentariis hos libros illustrarunt, Ansaldus sermone italico conuertit, de quibus a nobis dictum cap. III. Proleg. Iuretus elegantissimos hos libros dicit, eisque Symmachi rationes accurate refelli, atque conuelli affirmat. Vsus est vetustissimo codice, ex cuius collatione varietates scripturae exhibet.

v. 1. Nomen *praeco dei* apostolis a primis ecclesiae seculis tribuebatur, vt cernere licet in vita S. Petri, quae S. Clementi attribui solet. Seculo IV. videtur fuisse in nonnullis ecclesiis praeco, qui fideles ad ecclesiam conuocaret. B. Eusebius episcopus alexandrinus in oratione de die Dominico: *Vocat ad ecclesiam praeco,* (ὁ κήρυξ) *omnes somnum obtendunt, et infirmitatem.* Prudentius Paulum *praeconem dei* nominat, Petrum vero in praefatione lib. II. *summum discipulum dei,* vt vnicum ecclesiae caput innuat.

4. Oxon. *placito dogmate*.

5. Egm. *et* male pro *vt*. Ald., et Teol. scribunt *caerimonias*. melius *ceremonias*, aut *cerimonias*, vt metro consulatur. Heinsio non displicet *iam mansueta* in priori Rott. Potest etiam accipi *immansueta* pro *mansueta*, vt *infractus* pro *fractus*. Giselinus ait, in excusis duo esse verba *in mansueta*, quod vitium putat contigisse ex inepto illo, et aspero scribendi modo *inmansueta, inlustris, inludo, inradio*, et auctoritate Virgilii, Ciceronis, M. Scauri, Prisciani, Seruii contrariam scribendi rationem tueri conatur. Nunc plerique aliter sentiunt, et *adpellare*, aliaque asperiora me non riuali libenter scribunt.

6. Mar. *mens pagana*. Melius *gens*, agitur enim de apostolo gentium. *Paganus* pro ethnico, et gentili, siue idolorum cultore accipitur a christianis scriptoribus. Orosius lib. I. cap. I. *Praeceperas mihi, vti*

Actus turbinibus forte nigerrimis,
Hybernum pelagus iam rate debili,
Et vim nauifragi pertulerat noti.
Sed quum caerulei proelia gurgitis
Iussisset Domini dextra quiescere,
Ad portum fluitans cymba relabitur,
Exponitque solo litoris vuidi
Contractos pluuio frigore remiges.
Tunc de litoreis sepibus algidi
Arentum propere brachia palmitum
Conuectant, rapidos vnde focos struant.
Fascem quisque suum congerit ignibus,
Expectans calidi luxuriam rogi.
Paulus, dum fragiles cogere surculos,

GLOSSAE VETERES.

7. actus = *ductus*. turbinibus = *tempestatibus*. *I.* 8. hybernum = *tempestuosum*. debili = *infirma*. *I.* 9. nauifragi = *naufragium facientis*. pertulerat = *passus est*. noti = *venti*. *I.* 10. proelia = *tempestatem*. *I.* 11. dextra = *potestas*. *I.* 12. cymba = *cumba latine, graece cymba*. *I.* 14. contractos = *fatigatos*. pluuio = *pluuiali*. *I.* 15. algidi = *frigidi*. *I.* 16. propere = *festinanter*. brachia = *sarmenta*. *I.* 18. congerit = *comportat*. *I.* 19. luxuriam = *abundantiam*. *I.*

COMMENTARIVS.

aduersus vaniloquam prauitatem eorum, qui alieni a ciuitate dei, ex locorum agrestium compitis, et pagis pagani vocantur, siue gentiles etc. Alii alias rationes huius significationis inuestigant, et tradunt. Vide Comment. ad v. 448. huius lib. I., et Gothofredum ad tit. cod. Theod. De paganis. Quod ait Prudentius *deo agnito*, fortasse respicit DEVM IGNOTVM Atheniensium, de quo in Actis Apostolorum.

7. Historia haec refertur cap. XXVII., et XXVIII. Act. Apost. Virgilii est *Tempestatibus actus*, et XI. Aen. *Nigro circumdata turbine corpus*.

9. Prag., Vrb. male *naufragii*. In nonnullis Vulg. *naufragi* contra metrum.

10. Poetice venti in mari *certare*, et *proeliari* dicuntur, quod multis exemplis patet.

12. Nonnulli scribunt *cumba*. Portus hic indicatus est insulae Melitensis.

13. Vat. A. male *litoris solo*. Nec melius Vrb. *exponit solo*.

14. Heinsius sine idonea ratione mauult *contactos*, vti apud Virgilium, et Phoedrum. Agnouit postea, apud Phoedrum etiam legi *Musca contracta frigore*. Teol. ex coniectura Heinsii edidit *contactos*. Praecesserat Cellarius. *Pluuium frigus* Maronis est III. Georg.

15. Rat., Prag., Mar. *e litoreis*.

16. Brachia vitibus attribuit Virgil. II. Georg. *Tunc brachia tende*.

19. Pal. *expectant* minus bene.

20. Egm. *congere* corrupte.

Et densere foci congeriem studet,
Incautam cumulis inseruit manum,
Torpebat glacie pigra vbi vipera,
Sarmentis laqueos corporis implicans,
Quae postquam intepuit fomite fumeo,
Laxauitque ferox colla rigentia,
Iam flecti facilis, rettulit ad manum
Vibrato capite spicula dentium.
Haerentem digiti vulnere mordicus,
Pendentemque gerens Paulus inhorruit.
Exclamant alii, quod cute liuida
Virus mortiferum serpere crederent.
At non intrepidum terret apostolum
Tristis tam subiti forma periculi.
Attollens oculos, sidera suspicit,
Christum sub tacito pectore murmurans,

GLOSSAE VETERES.

21. congeriem = *palmitum*. *I.* 24. laqueos implicans = *inuoluens* *I.* 25. intepuit = *incaluit*. fomite = *igne*. *I.* 26. laxauit = *erexit*. rigentia = *ante rigentia frigore*. *I.* 27. facilis = *post calorem*. *I.* 28. spicula = *acumina*. *I.* 29. mordicus = *mordaciter*, *id est, in mordendo. aduerbium*. *I.* 31. quod = *eo quod*. liuida = *nigra*, *liuore plena*. *I.* 32. mortiferum = *trahendo*. serpere = *crescere. inde serpens*. *I.* 36. murmurans = *orans*. *I.*

COMMENTARIVS.

21. Ald., Widm. supra, Bong., Vrb., Vulg. *densare*.

23. Grangaeus notat, proprie viperam feminam hic vocari, quae incuriosius postea *coluber*, *aspis*, *hydrus* dicitur. Auctor Act. apost. vocat ἔχιδνα, scilicet viperam feminam.

24. Vat. A. a pr. m. *laqueis* male.

34. Cell., et Teolius *iam subiti*. Teol. ad marg. *tam subiti*, quod habent plerique edd., et mss.

35. Rat. *at tollens*. Mos hic attollendi lumina in caelum communis etiam erat ethnicis. Virg. IV. Aen. *oculos attollere*.

36. Vat. A. perperam *substracto pectore*. Chamillardus hanc phrasin *Christum murmurans* ferre non potest. *Haec phrasis*, ait, *tam insolens mihi videtur, tam dura, et barbara, vt vix credam, alium ea vsum*. At vero insolens non est, accipi verbum *murmuro* hac significatione, scilicet loquendi summissa voce, ita vt sonus aliquis audiatur, non autem verba intelligantur. Ouidius VI. Metamorph. *Quodque licet, tacito venerantur murmure numen*: et lib XI. *Flebile lingua – Murmurat exanimis*. Vide Peristeph. hymn. I. v. 17. *Voce murmur fuderit*.

Excussumque procul decutit aspidem.
Abiectus coluber verberat aera,
Atque oris patuli soluit acumina.
Mox omnis sanies deserit, et dolor,
Ceu nullo laceram vulnere, dexteram,
Siccatusque perit vipereus liquor.
Hydrum praecipitem dum rotat impetus,
Arsurum mediis intulit ignibus.
Sic nunc post hyemem, vimque trucis freti,
Quo iactata ratis tunc sapientiae est,
Quum sub sacricolis territa regibus,
Vix panso poterat currere carbaso,
Afflictosque suos turbine seculi
Vectarat, rabidis fluctibus innatans,
Morsum vulnificum lex pia pertulit.
Occultabat enim se prius abditum

GLOSSAE VETERES.

37. aspidem = *aspides vocamus omnes serpentes minores*. *I.* 45. hyemem = *post persecutionem*. *Vat. A.* *post persecutionem regum, et imperatorum grauissimam. figura mystica*. trucis freti = *asperi mundi*. *Iso.* 46. ratis = *ecclesia, vel fides sanctae ecclesiae. allegorizat, quid significauerit illa tempestas, quid dextera manus Pauli, quid morsus serpentis*. sapientiae = *Christi*. *I.* 47. sacricolis = *sacrilegis*. *I.* 48. carbaso = *doctrina apostolorum*. *I.* 51. morsum = *haereticam doctrinam*. pia = *christiana*. pertulit = *passa est*. *I.* 52. abditum = *sub Constantino*. I.

COMMENTARIVS.

37. Vat. A., Egm., Palat. *discutit*. Heinsius mallet *depulit*, vel *dispulit*, quia praecessit iam *excussum*.

38. Vat. A. *obiectus coluber*.

41. Mar. contra metrum *dextram*.

42. Vat. A. vitiose *vipreus liquor*.

46. Ald., Mar a pr. m., Rat. pro diuersa lect. *sapientia*. Alii *sapientiae*: sed Heins. nullam varietatem animaduertit.

47. Iuretus in suo cod. reperit *sacricolis*, sed addit, defendi posse, quod in quibusdam Vulg. est, *sacrilegis*.

48. In nonnullis Vulg. *vix passo*, quod non est vbique reiiciendum. Gifanius contra A. Gellium verbo *dispansus* contendit, a *pando* non semper dici *passum*, sed vel id, vel *pansum*.

50. Mar., et Rat. pro diu. script. minus bene *vexarat* pro *vectarat*. Prag., Rat., Mar., Weitz., Fabr., Widm., Gis. *rapidis*. melius videtur *rabidis*, quod habent alii.

52. Ait Prudentius, fidem christianam sub imperatoribus ethnicis iactatam, et territam fuisse, et post illam tempestatem pertulisse morsum vulnificum. Etsi enim occultabat se virus abditum idololatriae sub principibus christianis, tamen

Virus, nec grauidum protulerat caput,
Contentum inuolucris, atque cubilibus
Subter comprimere clausa silentia.
Sed dum forte latens impietas riget,
Dextram iustitiae pigra momorderat,
Succensi stomacho fellis inaestuans.
Heu, quam catholicam nil prope profuit
Puppim nasse sacri remigio stili,
Quem Paulus variis gentibus edidit!
Vix portu placido tuta quieuerat
Victrix, edomitis mille furoribus:
Vix astricta suis iam retinaculis
Vectores stabili condiderat solo:
Erumpit subito triste periculum.
Nam, dum praecalidos igniculos sibi
Soluendis adolent et senio, et gelu,

GLOSSAE VETERES.

54. inuolucris = *inuolutionibus*. I. 56. impietas = *quae intelligitur per viperam*. I. 58. succensi = *inuidi*. stomacho = *iracundia*. I. 60. nasse = *natasse*. stili = *sacrae praedicationis*. I. 61. edidit = *scripsit*. I. 62. tuta = *puppis*. I. 65. condiderat = *commendauerat*. solo = *firmae fidei*. Iso. 67. igniculos = *charitatis*. I. 68. adolent = *incendunt*. senio = *mundi*, *id est*, *idolorum*. gelu = *sine charitatis ardore*. I.

COMMENTARIVS.

erupit iterum, videlicet in Oratione Symmachi. In Rat. abrasis prioribus, hic, et seq. versus ita legebantur *se prius abdita. Viro nec nec grauidum protulerat caput*, quod totum ineptum est.

54. Vat. A. erasis, quae prius fuerant, *Contentum implicitis vipera nexibus*. Id ideo factum, ne tertia in *inuolucris* corripiatur: de quo vide Proleg. Alex. a s. m. *inuoluclis*.

55. Mar., Rat., Ald., Tornaes., Widm. supra *quo premeret*: Palat. *quum premeret*. Alii *subter comprimere* stilo prudentiano, ait Heinsius, scilicet producto *e* postremo in *comprimere* ratione caesurae.

59. Vat. A. *catholica* male. Egm. *quam propero fuit*. Pal. *quam properum fuit*.

60. Alii *puppem*, alii *puppim* scribunt. Gis. *enasse*: Heins. suspicatur *innasse*.

61. Rat. a pr. m. *quam* minus bene.

63. Rat. *laboribus*: eadem manu pro diu. lect. *furoribus*. Mar. male *domitis*, fortasse legendum *et domitis*.

64. *Retinacula* pro fune nauis Propertius, Virgilius, et alii.

65. *Vector* dicitur tam qui vehit, quam qui vehitur. Heins. coniicit *crediderat solo*.

66. Ald. *erupit subito*.

Dum virgas steriles, atque superfluas
Flammis de fidei palmite concremant,
Vt concreta vagis vinea crinibus
Siluosi illuuiem poneret idoli,
Palpauit nimius perniciem tepor.
Seps insueta subit serpere flexibus,
Et vibrare sagax eloquii caput.
Sed dextra impatiens vulneris irritos
Oris rhetorici depulit halitus,
Effusum ingenii virus inaniter
Summa christicolis in cute substitit.
Saluator generis romulei, precor,
Qui cunctis veniam das pereuntibus,
Qui nullum statuis non operis tui
Mortalem, facili quem releues manu,
Huius, si potis est, iam miserescito

GLOSSAE VETERES.

69. superfluas = *frigore infidelitatis*. *Iso.* 71. concreta = *nata*. crinibus = *virgis*. *I.* 72. poneret = *deponeret*. *I.* idoli = *pro idolii*. *Mar.* 73. palpauit = *inuenit*. perniciem = *errorem*. tepor = *calor*, *vel negligentia*. *I.* 74. serpere = *coepit*. *I.* 75. eloquii = *haereticorum*. *I.* 76. dextra = *iustitia*. irritos = *vacuos*. *I.* 77. rhetorici = *eloquentis*. *I.* 82. qui nullum = *qui nullum fecisti, qui non egeat tua gratia*. *I.* 83. releues = *a peccatis*. *I.* 84. huius = *Symmachi, si est praedestinatus ad vitam*. *Vat. A.* si potis = *si possibile est*. *I.*

COMMENTARIVS.

69. Vat. A. *quum virgas*.

70. Ioann. cap. xv. de palmite, qui non manet in vite, et in ignem mittitur.

71. *Crines*, vt *comae* de vineis poetice. Vat. A. male *et concreta*.

72. In Rat. audax corrector, abrasis prioribus, *Idoli illuuiem poneret impii*.

73. Rat., Weitz. scribunt *perneciem*.

74. De emendatione huius versus scilicet *seps* pro *spes* multa a nobis dicta sunt cap. XXII. Proleg. Chamillardus interpretatur *seps insueta* – *sepes noua*. Cellarius excribit Isonis glossam *serpere* – *coepit*. Puto, intelligi posse *insueta* pro *assueta*: nam Prudentius non semel vsurpauit *insuescere* pro *assuescere*.

84. Heins. edidit *si potis est*, sed magis probare videtur *si potis es*, quod vidit in altero Rott., et extat etiam in Vat. A. Sed plerique habent *si potis est*, quod defendit Gifanius in ind. Lucr. verbo *viridans*, et intelligi potest, *si potis est Symmachus releuari, vel misericordiam consequi*. Gifanius explicat *si potis est*, vt in Terentio, et antiquis, *si potest*, *si poterit* pro *si fieri potest*. Heinsius putat, tunc

Praeruptam in foueam praecipitis viri.
Spirat sacrilegis flatibus inscius,
Erroresque suos indocilis fouet.
Obtestor, iubeas, ne citus impetus
Arsurum mediis inferat ignibus.

GLOSSAE VETERES.

85. praecipitis = *cadentis*. I. 86. spirat = *pugnat*. I. 87. fouet = *nutrit*. I. 88. obtestor = *rogo*, *vt*. *I. precor*. *Rat.*

COMMENTARIVS.

dicendum *si pote est*, non *si potis est*. At posse etiam dici *si potis est* pro *si fieri potest*, ostendit Forcellinus in Dict.

87. Vat. A. a pr. m. corrupte *indocibilis*. Diuersam, vel potius contrariam significationem videtur habere *indocilis* III. Cath. v. 111.

89. Redit ad v.44 *Arsurum etc.* In Mar. *Explicit praefatio*. De causa vero, cur Prudentius hos duos libros contra Symmachum scripserit, quamquam animus est vberius olim disserendi, pauca nunc dicam. Augustus post Actiacam pugnam curiam Iuliam in honorem Iulii Caesaris extruxit, in eaque collocauit statuam, et aram Victoriae, vt senatores illuc conuenientes thure, ac mero supplicarent. Primus Constantius Constantini Magni filius eam aram diruit: non ita multo post reposuit Iulianus Apostata, nec Iouianus, et Valentinianus Senior, christiani imperatores, remouerunt. Gratianus, Valentiniani Senioris filius, non solum eiusmodi aram diruit; verum etiam sacerdotibus gentilibus romanis, ac virginibus Vestalibus emolumenta praestari solita negauit. Symmachus anno 382. gentilium senatorum nomine aram Victoriae, et emolumenta sacerdotum restitui a Gratiano postulauit: sed Damasus Pontifex Romanus ad Ambrosium mediolanensem episcopum libellum plurium senatorum christianorum misit, qui nihil se tale mandare affirmabant. Itaque, agente Ambrosio, Symmachus ne auditus quidem fuit. Sed post Gratiani obitum Symmachus Valentiniano Iuniori, Gratiani fratri, Relationem suam pro ara Victoriae, sacerdotumque priuilegiis obtulit; quam Ambrosius, *memor legationis*, biennio ante sibi a Damaso mandatae, duplici libello refutauit. Valentinianus Ambrosii consilium secutus est, neque aliter profecto fecit Theodosius, cui postea *intimata fuit Senatus legatio huiusmodi*, oblata, vt ex his verbis Ambrosii colligitur, eadem Relatione Symmachi, vel summa rationum, quibus innitebatur. Iterum Valentiniano legatio missa in Gallias nihil extorquere potuit, etiam absente Ambrosio. Postea vero Eugenius tyrannus, quum gentilium petitioni semel, et iterum restitisset, tamen tertio postulantibus annuit. Theodosius, Eugenio anno 394. profligato, eius acta pro superstitione pagana rescidit. Sub Honorio seculo V. ineunte quum gothi Italiam inuasissent, Symmachus, occasione hinc arrepta, iisdem rationibus, quibus prius vsus fuerat, de ara Victoriae repetenda agere coepit, cuius conatus Prudentius penitus repressit. Colligitur autem ex Prudentio, statuam Victoriae tamquam Vrbis ornamentum diutius permansisse: quod confirmat Claudianus in Panegyr. de VI. Consulatu Honorii.

LIBER PRIMVS
CONTRA SYMMACHVM.

CREDEBAM vitiis aegram gentilibus Vrbem
Iam satis antiqui pepulisse pericula morbi,
Nec quidquam restare mali, postquam medicina
Principis immodicos sedarat in arce dolores.
Sed, quoniam renouata lues turbare salutem
Tentat romulidum, Patris imploranda medela est,
Ne sinat antiquo Romam squalere veterno,
Neue togas procerum fumoque, et sanguine tingi.
Inclitus ergo parens patriae, moderator et orbis
Nil egit, prohibendo, vagas ne pristinus error
Crederet esse deum nigrante sub aere formas:
Aut elementorum naturam, quae Patris ars est

GLOSSAE VETERES.

v. 1. aegram = *dicit propter idola*. Vrbem = *Romam*. *I.* 4. principis = *Constantini*. immodicos = *magnos*. in arce = *in principatu, in Roma*. *I. Roma*. *Vat. A.* 6. Patris = *omnipotentis dei*. médela = *auxilium*. *Iso.* 7. squalere = *sordescere*. veterno = *morbo, veternus morbus est, qui et intercus*. *I.* 8. tingi = *pollui*. *I.* 9. parens = *Constantinus*. *Rat. Constantinus, propter nimiam pietatem vocat eum parentem*. *I.* 10. egit = *profuit*. error = *cultura deorum*. *I.* 11. formas = *idola, daemones*. *I.*

COMMENTARIVS.

In Mar., et Rat. extat titulus, quem ascripsi. In Vrb. *Explicit prologus*. *Incipit liber* I. Prudentius libro primo idololatriam impugnat, altero Symmachi rationes diluit.

v. 3. Prag. scribit *nec quitquam*, et sic semper. Alii *nec quicquam*.

4. Cellarius cum Isone intelligit Constantinum. Ex tota carminis serie clare colligitur, hunc principem esse Theodosium. Vide vers. 529., et seq. huius libri.

5. Innuit poeta, post Theodosium nouos extitisse conatus pro idololatria.

6. *Patrem* hic intelligo deum cum Isone.

7. Veternus sumi solet pro somno nimio, siue inexpugnabili fere dormiendi necessitate. A *vetus* fit *veternus*, et argute ait Prudentius antiquum veternum, arguens veteres errores. Isoni non assentior. quamquam aquam intercutem *veternosam* recte dixit Arnobius lib. I., id est, veterem.

9. Iterum redit sermo de Theodosio, non de Constantino.

10. Vat. A., Egm., Pal. *vagus* minus bene. Vocat formas *vagas*. Ritus gentilitius vocatur *error veterum* l. 17. tit. x. libr. xv. De paganis cod. Theod.

11. Egm., Pal. *credent* male.

12. Aldus mendose *natura*. Recte dictum *Patris ars est*, quia etsi deus arti al-

Omni-

Omnigeni, summa pro maiestate sacraret?
Vir solus, cui cura fuit, ne publica morum
Plaga cicatricem summa leuiter cute clausam
Duceret, et latebram tabentis vulneris alte
Impressam, penitusque putri de pure peresam,
Iuncta superficies, medico fallente, foueret.
Sed studuit, quo pars hominis generosior intus
Viueret, atque animam lethali peste piatam
Nosset ab interno tutam seruare veneno.
Illa tyrannorum fuerat medicina, videre,
Qui status ante oculos praesentibus, ac perituris
Competeret rebus, nec curam adhibere futuris.
Heu, male de populo meriti, male patribus ipsis
Blanditi! quos praecipites in tartara mergi
Cum Ioue siuerunt, multa et cum plebe deorum.
Ast hic imperium protendit latius aeuo

GLOSSAE VETERES.

14. solus = *primus*. *I.* 17. pure = *putredine*. *I.* 19. studuit = *Constantinus*. quo = *vt*. generosior = *nobilior*. *I.* 20. lethali = *mortali*. *I.* 22. tyrannorum = *antiquorum regum*. videre = *vt videretur*. *I.* 24. competeret = *conueniret*. futuris = *animae*. *I.* 28. hic = *Constantinus*. *I.*

COMMENTARIVS.

ligandus non sit, tamen mirabili artificio operatur. Paulinus Nat. VII. *Arte creatoris, qua totum perficit orbem*. Hinc deus *artifex* mundi solet vocari.

15. Perstat in eadem metaphora morbi, et medicinae, qua eo tempore auctores frequenter vtebantur.

18. Egm., Pal. contra metrum *medico fauente*. Laudat Theodosium, quod radicitus idololatriam extirpare studuerit.

21. Vat. A. *Posset ab*. Rat. *seruare veterno*. Barthius lib. XII. Aduers. cap. VIII. hunc Prudentii locum confert cum simili alio Claudiani lib. II. in Eutropium *Vlcera possessis alte suffusa medullis etc.*

22. Chamillardus tyrannos interpretatur esse Constantium, Iulianum, Valentem, Valentinianum seniorem, rituum veterum fautorem. Teolius addit Magnentium. Sed probabilius Prudentius tantum loquitur de tyrannis, quos Theodosius superauit, Maximo, et Eugenio, et quos iterum *tyrannos* appellat v. 410., et 463. Et Constantii quidem plures, ac grauissimae leges extant cod. Theod. De paganis contra ethnicorum sacrificia, templa, et simulacrorum cultum. Facilius credam, Magnentium hoc loco vna cum Eugenio, et Maximo tyrannum appellari.

23. Egm., Pal. *quis status*.

25. Vat. A. *ceu male*: melius *heu*.

27. Capella lib. V. *Vulgusque minorum – Caelicolum trepidat*.

28. Videtur loqui de vita aeterna. Prag. minus bene *praetendit*.

Posteriore, suis cupiens sancire salutem.
Nimirum pulchre quidam doctissimus, Esset
Publica res, inquit, tunc fortunata satis, si
Vel reges saperent, vel regnarent sapientes.
Estne ille e numero paucorum, qui diadema
Sortiti, aetheriae coluerunt dogma sophiae?
Contigit ecce hominum generi, gentique togatae
Dux sapiens; felix nostrae res publica Romae
Iustitia regnante viget. parete magistro
Sceptra gubernanti: monet, vt deterrimus error,
Vtque superstitio veterum procul absit auorum,
Nec putet esse deum, nisi qui super omnia summus
Emineat, magnique immensa creauerit orbis.
Num melius Saturnus auos rexisse latinos

GLOSSAE VETERES.

29. suis = *romanis*. sancire = *constituere*. *I.* 30. quidam = *Plato*. *I.* 32. sapientes = *scilicet reges*. *I.* 33. ille = *Constantinus*. *I.* *Rat.* diadema = *regiam potestatem*. 34. sortiti = *consecuti*. aetheriae = *caelestis*. *I.* 35. togatae = *pacificatae*. *I.* *Prudentius contemporaneus fuit Theodosii, et Valentiniani. Potest autem credi. durasse vsque ad mortem Theodosii. cuius duo filii Honorius, et Arcadius successerunt in imperio: incertum. quem horum nominet, vbi ait, Contigit. Vat. A.* 39. auorum = *arrianorum*. *I.*

COMMENTARIVS.

30. Celeberrima Platonis sententia, de qua vide Barthium lib. xx. cap. xviii. Sed caute Prudentius loquitur de his, qui *aetheriae coluerunt dogma sophiae*.

31. Post hunc versum in Prag. deest vna pagina vsque ad v. 116.

34. Vat. A. *aetheria* minus bene.

35. Sich., et Gis. 1. ed. ad oram *est operae pretium* pro *contigit ecce hominum*.

36. Romam vocat *nostram*, quia patria erat communis. Sed potest id trahi ad eludendas rationes pro Caesaraugusta, vel Calagurri, de Prudentii patria certantibus.

37. In Rat. *fidet*, sed videtur fuisse *fiet*. Manu recentiori *viget*.

38. Bong. a pr. m., Rat. *teterrimus*. Ald., aliique edd., et mss, etiam tres codd. Gifanii, et vnus Iureti *deterrimus*, quod rectius putat Gifanius. Gis. 1. ed. etiam *deterrimus*, sed in ed. 2. *teterrimus*, quod expresserunt Fabr., et Heins., quamuis hic ex mss. nihil annotauerit. Idololatria dicitur deterrima superstitio l. 20. cod. Theod. De paganis.

39. Vat. A. *atque superstitio*. Isonis glossa non placet. *Auos* aio esse romanos veteres, vel italos, idolorum cultores. Infra v. 180. *Haec italos induxit auos.*

41. Post hunc versum inscriptio est in Mar., Rat., et aliis *De Saturno*. Deest in Vat. A. Alii ad marg. notant *Saturnus*, siue *De Saturno*, et ita in titulis seqq.

42. Egm. *auus* pro *auos*. De hac fabula, aliisque, quas Prudentius memorat, et gentilibus obiicit, videri possunt praeter poetas, et poetarum interpretes anti-

Creditur, edictis qui talibus informauit
Agrestes animos, et barbara corda virorum?
Sum deus, aduenio fugiens, praebete latebras,
Occultate senem, nati feritate tyranni
Deiectum solio. placet, hic fugitiuus, et exul
Vt lateam: genti, atque loco Latium dabo nomen.
Vitibus incuruum, siqua est ea cura, putandis
Procudam chalybem, necnon et moenia vestri
Fluminis in ripa statuam Saturnia vobis.
Vos nemus, appositasque meo sub honore sacrantes
(Sum quia nam caelo genitus) celebrabitis aras.
Inde deos, quorum patrias, peccata, sepulcra

GLOSSAE VETERES.

43. informauit = *instruxit. I.* 46. tyranni = *Iouis. I.* 49. putandis = *amputandis. Iso.* 50. procudam = *excudam, fabrico falcem.* chalybem = *falciculam ad secandas vites. I.* 52. nemus = *scilicet meum. I.* 53. caelo genitus = *caeli filius. I.*

COMMENTARIVS.

qui mythologi Hyginus, Palaephatus, Fulgentius Placiades, Phornutus, Albricus philosophus, Aratus, Apollodorus. E recentioribus in hoc argumento elaborarunt Lilius Gyraldus, Natalis Comes, Ioannes Seldenus, Ioannes Gerardus Vossius, Banierus in opere gallice edito Parisiis 1738., aliique innumeri. Isonis explicationes minime sunt contemnendae. Discrepant saepe auctores in eadem fabula exponenda: quod mirum videri non debet, quum in narrationibus historicis hoc ipsum frequenter accidat. Saturni schemata pauca supersunt. Eius imaginem integram exhibet Montfauconius lib. I. tom. II. Antiquit. pag. 30. In nummis quoque consularibus senili capite conspicitur cum falce a tergo posita.

45. Vat. A. *quum deus* non bene.

48. Virgilius lib. VIII. totam hanc fabulam enarrat: *Latiumque vocari – Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.* Minucius in Octauio: *Itaque latebram suam, quod tuto latuisset, vocari maluit Latium, et vrbem Saturniam de suo nomine.* Arnobius lib. IV., Lactantius lib. I. cap. XIV., Tertullianus Apologet. cap. X. hoc ipsum gentilibus exprobrant.

49. Egm., Pal. male *cura potandis.*

51. Oxon. perperam *Saturnia nobis.*

53. Vat. A. *tum quia*: lege *sum quia.* Gallandius notat, *quianam* interrogatiue vsurpari apud veteres. Ita quidem plerumque accidit: sed sine interrogatione per pleonasmum recte dicitur *quia nam*: Sic Plautus Amph. act. II. sc. II. v. 34. *Quia enim sero aduenimus.* Saturnus caeli, et terrae filius putabatur. Hinc veteres dicebant, caelo eos descendisse, qui improuiso apparebant, et *terrae filios* vocabant ignotos homines. Auctor est Minucius. *Terrae enim, et caeli filius, quod apud italos esset ignotis parentibus proditus: vt in hodiernum inopinato visos caelo missos, ignobiles, et ignotos terrae filios nominamus.* Vide Muretum lib. XIII. Var. cap. 7., Tertullianum Apologet. cap. X. cum notis Heraldi, et Lactantium lib. I. cap. II.

54. Heinsius ait, potiores habere *patria spectata sepulcra*, quod alii perperam

Scimus, in aere hebetes informauere minores:
Aduena quos profugus gignens, et equina libido
Intulit Italiae. Tuscis namque ille puellis
Primus adhinniuit simulato numine moechus.
Mox patre deterior siluosi habitator olympi

GLOSSAE VETERES.

55. minores = *posteri*. *Vat. A.* 56. profugus = *Saturnum dicit*. equina libido = *Saturnus concubuit cum Philyra nympha; quibus Opis superuenit, qui ne deprehenderetur, conuertit se in equum. ideo dicitur Tuscis adhinire puellis*. *I.* 59. olympi = *olympus, quasi ololampus, totus incensus*. *I.*

COMMENTARIVS.

interpolarunt, nec recte Cauchium *in patria*. Iuretus in suo libro inuenit *quorum patrias, peccata, sepulcra*, quam lectionem veram esse defendit, quia Prudentius ridiculos deos esse arguit, de quorum patria, siue ortu, vita scelerata, et obitu, siue sepulcris constat, vt arguit etiam Lactantius lib. I. Diuin. instit. Weitzius legit *quorum patrias spectare sepulcra*. Mar. *patrias, spectata sepulcra*. Rat. *patriam, spectata sepulcra*. Vrb. *patria spectare sepulcra*, quod videtur fuisse in Egm., et Palat. In Widm., et Bong. *patrias*, sed non explicat Weitzius, an sequatur *spectare*, an aliud. Lectio codicis Iureti mihi videtur praeferenda. Pro *inde* Vat. A. *vnde*. A Saturno origo deorum in Italia repetitur. Tertullianus Apolog. c. x. *Ante Saturnum deus penes vos nemo, ab illo census totius vel potioris, vel notioris diuinitatis*.

55. In ora codicis Iureti pro diu. lect. *minore*, quod vitiosum est. *Minores* pro posteris accipiunt Lucretius, Plinius, et alii. In re nostra Arnobius lib. v. *Falciferum vetustas edidit prisca, et minorum transmisit aetati*. De vsu aeris in statuis fuse Iuretus ex Plinio, Isidoro, Cassiodorio, et aliis. Adde Bulengerum De Pictur., et Statuar. lib. II. cap. XI., quod est *De statuis aereis fusis*.

56. *Equinam libidinem*, et *adhinire* de immodica libidine vsurpari obseruant Barthius, Turnebus, aliique critici. Sed praeterea Prudentius respicit fabulam, de qua Iso, et Hyginus fabul. 138. *Saturnus . . . in Thracia cum Philyra Oceani filia in equum conuersus concubuit, quae ex eo peperit Chironem Centaurum*. Propius ad Prudentium Virgilius III. Georg. *Talis et ipse iubam ceruice effudit equina – Coniugis aduentu pernix Saturnus, et altum – Pelion hinnitu fugiens impleuit acuto*. Valerius Flaccus lib. 5. v. 152. *Philyraeque a nomine dicta – Litora, quae cornu pepulit Saturnus equino*.

58. Egm. minus bene *simulato nomine moechus*. His, quae de Saturno narrantur, contrarium videtur esse, quod ait Iuuenalis Sat. VI. *Credo pudicitiam, Saturno rege, moratam – In terris, visamque diu*. Certe parum sibi constant poetae in seculi aurei felicitate describenda. Ouidius I. Fast. *Vix ego Saturno quemquam regnante videbam, – Cuius non animo dulcia furta forent*. Post hunc versum in Rat., Mar., et aliis titulus est *De Ioue*.

59. Heinsius ait, pessimo exemplo Weitzium Becmani coniecturam *sinuosi* admisisse in contextum pro *siluosi*, quod de olympo recte dicitur, vt *frondosus*, et *opacus*. Hoc monitum sequi debuerunt, qui Heinsii coniecturas nonnunquam sine vlla causa adoptarunt. Ex glossa Isonis emendari potest Isidorus lib. XIV. c. VIII. *Dictus autem olympus, quasi ololampus, id est, quasi caelum*. Melius glossa, *id est, totus incensus*. Isidorus ex Virgilio citat *nubes excedit olympus*, quod in Virgilio non reperiri notat Grialius. In

Iuppiter incesta spurcauit labe lacaenas:
Nunc boue subuectam rapiens ad crimen amatam:
Nunc tenera pluma leuior, blandosque susurros
In morem recinens suaue immorientis oloris:
Capta quibus volucrem virguncula ferret amorem.
Nunc foribus surdis, sera quas, vel pessulus arctis

GLOSSAE VETERES.

60. spurcauit = *stuprauit*. lacaenas = *graecas mulieres*. *Lacaena ciuitas est Graeciae, ex qua fuit Leda. Iouis, versus in cygnum, vitiauit Ledam matrem Helenae, quae ouum peperit, vnde nati sunt Pollux, et Castor, et Helena*. *I.* 61. nunc boue = *Iouis voluit concumbere cum Europa; ideo conuertit se in bouem pulchrum; et sic vitiauit eam*. subuectam = *Europam, quae vxor Phoenicis*. crimen = *stuprum*. *Iso.* 62. tenera = *cygnea*. *I.* 63. immorientis = *olor, dum moritur, dulces dat sonos. vel perpetui, et immortalis, quia sidus in caelo est*. *I.* 64. capta = *decepta*, quibus = *susurris*. virguncula = *Leda vxor Thesei*. *I.* 65. surdis = *clausis*. pessulus = *vectis*. *I.*

COMMENTARIVS.

Lucano hoc hemistichium inuenio lib. II. Iouem in monte olympo habitasse, docet historia: hinc fabula de Ioue in caelo regnante. Vide Lactantium lib. I. Diuin. Instit. cap. XI.

60. Heinsius in Gis. improbat *incestas*, quia potiores habent *incesta*. Ald., et Vrb. *incestas*. In Rat. est *incesta*, sed glossa *pollutas*. In glossa pro *Lacaena ciuitas est Graeciae* lege, vel intellige *Lacon*, nam *lacaena* est mulier spartana. Leda, Helena, Hermione, feminae lacedaemoniae, infamia impudicitiae laborarunt.

61. Vat. A. *tunc* pro *nunc*. Pro *boue* scribunt *boe* Rat., Mar. a pr. m., Widm. a pr. m. Weitzius expressit etiam *boe*, quia Colerius ad Valer. Max. pag. 568. in suis membranis ita scribi affirmat. Aduerte, has membranas easdem esse, quas sub Mar. nomine laudamus. Pro *subuectam* habent *subiectam* Widm., Bong., Mar., Rat., Gis. I. ed. ad marg. In editione parmensi mendum est *ad crinem* pro *ad crimen*. Iouis imagines, quibus haec fabula, aliaeque repraesentantur, exhibet Montfauconius lib. II. Antiquit. tom. I.

62. Heinsius cum suis scriptis, codex Iureti, Egm., Palat. *nunc tener, ac pluma leuior*. Ald., Mar., Rat., Gis., Weitz., Fabr., et alii *nunc tenera pluma leuior*. Vat. A. *tunc tener, ac*. Arnobius lib. IV. *Iuppiter ipse rex mundi nonne a vobis infamis est isse per innumeras species, et petulantis amoris flammis seruilibus obumbrauisse fallaciis? Numquid a nobis aliquando conscriptus est, libidinosa vt perficeret furta, modo esse in aurum versus, modo in satyrum ludicrum, in draconem, in alitem, in taurum?* Vide, quae notat Elmenhorstius ad Arnobium pag. 91. Tertullianus in Apolog. Iouem vocat *plumatum amatorem*, quia in cygnum conuersus ob amores Ledae, et in aquilam, vt Ganymedem raperet. Alia est sententia Chamillardo, qui hunc versum referri mauult ad Iouem conuersum in cuculum, vt Iunone potiretur, aut in aquilam, vt Asteriem comprimeret. Quod plerique de Leda narrant, alii de Nemesi referunt. Nonnulli Ledam post mortem nomen Nemesis accepisse tradunt.

64. Vat. A. minus bene *rapta* pro *capta*. Fabr. *volucrum*, quod merito reiicit Heinsius. Gronouius coniiciebat *volucrem amantem*. Gis. 2. ed. *volucrum*, sed correxit *volucrem* de solo olore, vt explicat.

65. Vat. A. *Tunc foribus surdis sura quas ve* perperam.

Firmarat cuneis, per tectum diues amator
Imbricibus ruptis, vndantis desuper auri
Infundens pluuiam gremio excipientis amicae:
Armigero modo sordidulam curante rapinam,
Compressu immundo miserum afficiens catamitum,
Pellice iam puero magis indignante sorore.
Haec causa est, et origo mali, quod secla vetusto
Hospite regnante crudus stupor aurea finxit,
Quodque nouo ingenio versutus Iuppiter, astus
Multiplices, variosque dolos texebat, vt illum,
Vertere quum vellet pellem, faciemque, putarent
Esse bouem, praedari aquilam, concumbere cygnum,

GLOSSAE VETERES.

66. diues amator = *Iouis*. *I.* 67. imbricibus = *tectis*. *I.* 68. amicae = *Danaae, vxoris Acrisii*. *I.* 69. modo = *nunc*. *I.* 70. miserum = *stupratum*. afficiens = *comprimens*. catamitum = *Ganymedem*. *catamitus, et succuba vnum sunt*. *I.* 71. pellice = *concubina*. indignante sorore = *indignabatur Iuno, soror Iouis, Heben sororem suam de ministerio depositam, et Ganymedem loco eius suscepisse*. *I.* 73. hospite = *Saturno*. crudus = *incultus, nouus, indigestus*. stupor = *stultitia*. finxit = *sub Saturno aurea secula fuerunt, quia pax optima fuit*. *I.* 76. pellem = *suam transferendo*. faciemque = *suam*. *I.* 77. esse bouem = *quum vitiauit Europam*. praedari = *quum rapuit Ganymedem*. concumbere = *Alcmenam*. cygnum = *per cygnum*. *I.*

COMMENTARIVS.

66. Thuan., Vat. A., codex Iureti *firmarant*, quod tenuit Heinsius. Ald., et nostri alii *firmarat*. Tertullianus in Apolog. hanc etiam fabulam tangit. Iulius Firmicus De errore prof. relig. *Adulterio delectatur aliquis, Iouem respicit, et inde cupiditatis suae fomenta conquirit, probat, imitatur, et laudat, quod deus suus in cygno fallit, in tauro rapit, ludit in satyro, et vt liberalis in flagitiis esse consuescat, quod inclusam auro largiter fluente corruperit*. Hinc nata fabula est. Quod custodes Danaes auro corrupti fuerint, in imbrem aureum conuersum Iouem poetae finxerunt.

69. Egm., Pal., Vat. A. *causante rapinam*. Notum est, armigerum Iouis esse aquilam.

70. Rat., cod. Vat. A., Mar., meliores Heinsiani, Sich., Gis., Fabr., Widm., Pal., Bong. *afficiens*. Ald., Gis. in contextu 1. ed. *cupiens*. Gifanius verbo *affigere*, siue *adfigere* ex optimo vet. lib. *affigens*, quod placuit Weitzio. Vat. A. scribit *Catamintum*: idem nomen in Iulio Firmico legebatur corrupte *Cantamitus*. Ald. *Catamytum*: plerique *Catamitum*, aliqui *Catamithum*. Cicero Philip. II. *Ego vt te catamitum ostenderem etc.* De catamitis, siue mollibus plura Barthius lib. XXIII. Aduers. cap. 7.

71. Vat. A. mendose *quam puero*. Rat. scribit *pelice* cum vno *l*.

74. Vat. A. male *quotque nouo*.

75. In Cell. edit. 2. *illam* mendose.

77. Vat. A., Weitz. *concumbere*. Heinsius cum recentioribus hoc ipsum, sed non explicant, quorum codicum aucto-

Et nummos fieri, et gremium penetrare puellae.
Nam quid rusticitas non crederet indomitorum
Stulta virûm, pecudes inter, ritusque ferinos
Dedere sueta animum, diae rationis egenum?
In quamcumque fidem nebulonis callida traxit
Nequitia, infelix facilem gens praebuit aurem.
Successit Iouis imperio corruptior aetas:
Quae docuit rigidos vitiis seruire colonos,
Expertes furandi homines. hac imbuit arte
Mercurius, Maia genitus: nunc magnus habetur
Ille deus, cuius dedit experientia fures:
Nec non thessalicae doctissimus ille magiae

GLOSSAE VETERES.

78. et nummos = *imbrem aureum nummos vocat, vel pecuniam, quam dedit custodibus. I.* 81. dedere = *sponte sua tradere*. diae = *diuinae. dia, nobilis. eugenes vnum sunt. I.* 82. nebulonis = *deceptoris. I.* 85. rigidos = *stultos, fortes. I.* 87. Mercurius = *magus fuit astutissimus; qui magicos thesauros inueniebat; propter thesauros enim homines fures sunt*. Maia = *mater Mercurii. Maia, et Electra sorores fuerunt filiae Atlantis. ex Maia graeci venerunt, ex Electra troiani. I.* 89. thessalicae = *quia ibi magica ars abundabat in qua iste valde peritus*. magiae = *magicae artis. I.*

COMMENTARIVS.

ritate. Gis., Fabr., Mar., Colerus loc. cit., Rat. *concingere*: in Rat. glossa addita = *pro concinere causa metri*, quod ridiculum est, supra pro diu. scriptura *concumbere*. Mariettus retinendum putat *concingere*, hoc est, quasi alis complecti. Ouidius lib. VI Metamorph. *Fecit olorinis Ledam recubare sub alis*. Aldus a Weitzio laudatur pro *concingere*; sed ego in Aldo, Gis. 1. ed., aliisque Vulg. inuenio *confingere*, quae non est spernenda lectio.

78. Mar., apud Heinsium alter Rottend., Rat. a pr. m., Weitz., Gifanius verbo *ninguere* ex tribus vett. lib. *serere*, quod elegantissime dictum, ait Gifanius. Malo *fieri* cum aliis.

79. Rat. vitiose *rusticitans*.

80. Heinsius cum Thuan. *ritusque*, quod perperam in *rictus* mutasse Gifanium affirmat. Iuretus quoque in suo cod. reperit *ritus*. Extat nihilominus *rictus* in Mar., Rat., Vrb., et, vt videtur, in Alex. a sec. m., et in Vulgatis extabat ante Gifanium. Immo Gifanius referens hunc versum ait: *pecudes inter, rictusque* (*hic in 2. v. legi ritusque*.)

81. Gif. verbo *diua* legit *degere*, et *diuae*. Ald., Mar., Weitz., Torn., et alii *diuae rationis*. Codex Ivreti pro diu. lect. *diae*, quod tenent plerique.

82. Vat. A., Pal. inepte *callida struxit*.

83. Post hunc versum Mar., Rat., et alii pro titulo *De Mercurio*.

86. Lact. lib. I. Diuin. instit. c. X. *Fur, ac nebulo Mercurius quid ad famam sui reliquit, nisi memoriam fraudum suarum?* Confer Elmenhorstium in Arnobium pag. 89., et 98.

89. In Rat. sciolus aliquis, abrasis prioribus, *thessalicae magiae doctissimus ille*. Heinsius edidit *thessalicae*, sed notauit, in Thuan. esse *thessaliae*, vt *arca-*

Traditur extinctas sumptae moderamine virgae
In lucem reuocasse animas, cocytia lethi
Iura resignasse, sursum reuolantibus vmbris:
Ast alias damnasse neci, penitusque latenti
Immersisse chao. facit hoc, ad vtrumque peritus
Vt fuerit, geminoque armarit crimine vitam:
Murmure nam magico tenues excire figuras,
Atque sepulcrales scite incantare fauillas,
Vita itidem spoliare alios, ars noxia nouit.
Artificem scelerum simplex mirata vetustas
Supra hominem coluit, simulans per nubila ferri,
Aligerisque leues pedibus transcurrere ventos.

GLOSSAE VETERES.

90. virgae = *caduceo . per virgam , et serpentem homines magicis artibus suis resuscitasse dicitur, atque necasse. I.* 91. lucem = *hanc vitam* = cocytia = *infernalia. I.* 92. resignasse = *resoluisse* . vmbris = *animabus . I.* 94. ad vtrumque = *ad vitam , et mortem . I.* 95. gemino = *mortificandi , et viuificandi. I.* 96. excire = *huc vocare. I.* 97. scite = *docte, vel sapienter. I.* 101. aligeris = *quia pennas in pedibus habere dicitur , quae petasi nomine vocantur . petasum est volatile ; nam peto volo dicitur* , leues = *veloces . I.*

COMMENTARIVS.

dius pro *arcadicus* , et talia complura . Cellar. , et Teol. tenuerunt *thessaliae* . Liberius a Iesu t. I. Posthum. col. 761. affirmat , necromantiae artem apud hispanos in pretio fuisse ob clarum auctoris nomen , Mercurii scilicet Trismegisti, teste Prudentio lib. I. contra Symmachum. Arbitror , non alium locum , nisi hunc , a Liberio indicari . At Prudentius hoc loco nihil de hispanis , nihil de Mercurio Trismegisto . S. Isidorus lib. VIII. Etym. cap. IX. *Prudentius quoque de Mercurio sic ait : Traditur extinctas etc.* Eosdem versus ex Isidoro desumit S. Martinus Legionensis tom. II. pag. 23. Sed in hoc mendum est *Traditur* HINC *extinctas* ASSVMPTO *moderamine* . In Abraxaeis a superstitiosis haereticis seculi II. exhibebatur Mercurius cum inscriptione *Michael* . Vide Montfauconium tom. II. Antiq. pag. 366.

92. Ratione caesurae *e* postremum in *resignasse* producitur. De his legendus Virgilius IV. Aeneid. , et Horat. od. X. lib. I.

93. Pal. , Egm. *alia* male pro *alias* . Editor operum S. Martini Legionensis notauit , in ms. esse *alios* .

94. Vat. A. *ad vtrumque paratus* : et fortasse imitatio est Virgilii II. Aeneid. *Atque in vtrumque paratus* .

96. In S. Martino Legionensi mendum *excitare* pro *excire*; quod proprie de re magica dici, notatum alibi est, ac multis constat exemplis. Iuretus recte reiicit *murmure nam magno* in quodam cod. De murmure magico vide Apoth. v. 477. Consule etiam Lactantium lib. VII. cap. XIII. , et quae multa eius annotatores congerunt . Nimium essem longus , si vel nominare tantum vellem criticos omnes , qui hos Prudentii versus laudant .

98. Vat. A. , Pal. *vita idem* male .

101. Vat. A. mendose *aligeres* . Post

Ecce

Ecce deûm in numero formatus, et aeneus astat
Graius homo, augustaque Numae praefulget in arce.
Strenuus exculti dominus quidam fuit agri,
Hortorumque opibus memorabilis. hic tamen idem
Scortator nimius, multaque libidine suetus
Rusticulas vexare lupas, interque salicta,
Et densas sepes obscoena cubilia inire:

GLOSSAE VETERES.

103. graius = *graecus enim fuit*. augustaque = *pulchra*. *I.* 104. strenuus = *de Priapo dicit, qui fuit deus hortorum; qui ob nimiam magnitudinem virilis membri de numero deorum est eiectus*. fuit = *scilicet ille*. *I.* 105. hortorum = *dicitur Priapus praesse hortis ob eorum foecunditatem, quum enim alia terra aliquid ferat in anno horti nunquam sine fructu sunt*. *I.* 107. lupas = *meretrices*. *I.*

COMMENTARIVS.

hunc versum titulus *De Priapo* in Rat., Mar., aliisque.

102. Oxon. corrupte *foratus* pro *formatus*. Heinsius inde arguit, fortasse scribendum *tornatus*, vt ita coniungantur aeneus, et ligneus, siue saxeus. Tornari enim non ligna tantum, sed etiam saxa dicebantur. Chamillardo placet coniectura. Non video, cur lectio codicum debeat solicitari. Nam in Oxonio *foratus* error est ex *formatus*, non ex *tornatus*. Hos versus, et historiam de Priapo illustrat Vulpius ad carm. XVIII. Catulli.

103. Vat. A., et codex Iureti *angusta* pro *augusta*, quod verum est. Inter huiusmodi affinia nomina saepe mutatio accidit. Chamillardus Numae arcem intelligit Ianiculum, vbi Numa sepultus est, vel domum Numae, quae in Vestae templum mutata fuit. Malo accipere de Roma ipsa; ac docte mentio facta Numae, qui, vt ait Lactantius lib. I. Diuin. instit. cap. XXII. *harum vanitatum apud romanos auctor, et constitutor fuit*. Ceterum interpretationi de templo Vestae fauet, quod fascinus a Vestalibus colebatur.

104. Ald., et nonnulli Vulg. *quondam* pro *quidam*. Iuretus *quidam* dictum ait quasi in contemptum. Veteres in summum odium alicuius ne nominandum quidem censebant. De Hellespontiaco Priapo videndus Arnobius lib. III.

107. Barthius lib. X. Adu. cap. II. legit ex aliquo codice *ruricolas*, sed quum in antiquioribus inuenisset *rusticolas*, coniecit *lustricolas*: nam lustra densa, et obscura ferarum latibula sunt, vbi scorta initio habitabant, dicta propterea lupae. Postea vrbanae earumdem speluncae appellatae etiam sunt *lustra*. Heinsius non videtur legisse, aut intellexisse Barthium: ait enim, Barthio arridere *ruricolas*. Iuretus etiam alicubi inuenit *ruricolas*, sed ex suo codice emendauit *rusticulas*. In nonnullis Vulg. est *rusticolas*, et erat etiam in Aldo, sed is correxit *rusticulas*. Ex editis solum inuenio *ruricolas* in Fabricio. Codd. mss. alii *rusticolas*, vt Alex., et Vrb., alii *rusticulas*, quod praeferendum videtur, et extat etiam in Cicerone, Martiali, Ausonio, quasi diminutiuum a *rusticus*. Teolius edidit *rusticolas*, et existimat, a Prudentio *rusticolas* lupas fortasse accipi pro puellis, quae pecorum pastui inuigilant. Lactantius lib. I. Diuin. Inst. cap. XX. de Lupa nutrice Romuli: *Fuit Faustuli vxor, et propter vulgati corporis vilitatem Lupa inter pastores, id est, meretrix nuncupata est, vnde etiam lupanar dicitur*. Vat. A. male *salictas*.

108. S. Paulus fornicem, seu lupanar videtur appellare simpliciter *cubilia* ad

Indomitum intendens animum, semperque paratum
Ad facinus, nunquam calidis dabat otia venis.
Hic deus e patrio praenobilis Hellesponto
Venit adusque italos sacris cum turpibus hortos:
Sinum lactis, et haec votorum liba quotannis
Accipit, ac ruris seruat vineta sabini,
Turpiter affixo pudeat quem visere ramo.
Herculeus mollis pueri famosus amore
Ardor, et in transtris iactata efferbuit Argo.

GLOSSAE VETERES.

110. otia = *securitatem*. *I.* 111. hic = *talis* *per ironiam dicit*, Hellesponto = *Hellespontus est ciuitas in Lampsaco insula*. *I.* 113. sinum = *vas, in quod mulgetur*. quotannis = *singulis*. *I.* 114. vineta = *a vinea*, *viteta a vite, dumeta a dumis*. sabini = *italici*, *oppidum Italiae*. *I.* 115. turpiter = *ramum enim gerit in manu*, *vnde videtur vineas defendere, et hortos, sibi commissos*. pudeat = *vnumquemque*, *I.* 116. mollis = *stuprati*. *I.* 117. ardor = *amor*. *minna*. iactata = *p ro in iactatione fatigata*. *naufragio*. efferb uit = *arsit*. Argo = *naue*. *I.*

COMMENTARIVS.

Rom. c. XIII. v. 13. *Non in cubilibus*, *et impudicitiis etc.*

109. Quum recte procedat sensus, nescio, cur Heinsius lectionem codd. sollicitare voluerit, coniiciens *Indomito intendens animo*, *semperque parato*. Gronouius *neruum* pro *animum* reponi malebat.

111. Sich., Mar., Weitz. *et patrio*.

112. Vat. A. *sacros* a pr. m. Codex Iureti, Egm., Pal., Vat. A. *cultoribus* pro *cum turpibus*, quod postremum retineri debet. Sacra turpia sunt Priapeia, de quibus Meursius lib. v. De Festis graecorum, et Montfauconius lib. I. Antiquit. tom. I. part. II.

113. Weitzius scribit *quodannis*, quia ita inuenit in Egm. Cur non *quotannis*, quum ita alii scribant? Versus hic Virgilii est eclog. VII. *Sinum lactis*, *et haec te liba*, *Priape*, *quotannis* – *Expectare sat est*, *custos es pauperis horti*.

114. Intelligo rus sabinum Horatii.

115. Egm., Pal. vitiose *puderat* pro *pudeat*. Grangaeus, et Heinsius *ramum* intelligunt partem obscoenam. Iso de ramo, quem gerit in manu, exponit. Horatius lib. I. satyra VIII. de Priapo sui ruris: *Nam fures dextra coercet* . . . . . *Ast importunas volucres in vertice arundo* – *Terret fixa*. Virgilius l. IV. Georg. *Et custos furum*, *atque auium cum falce saligna*. Huic versui in Rat., et Mar. subiicitur inscriptio *De Hercule*.

116. Barthius lib. XXI. cap. XV. Adu. ait, pulchre Prudentium Herculis graecum nomen latinitate donasse, vt Horatius *Vlysseum*, Virgilius *Achilleum*. At hoc loco *Herculeus* adiectiuum esse debet, scilicet *ardor herculeus*, nisi pro *ardor* legatur *arsit*. Sensus est: Ardor herculeus fuit famosus amore mollis pueri. Horatius lib. I. od. III. *Herculeus labor*.

117. Thuan. *iactata ferbuit Argo*. Vat. A. *iacta* mendose, et *efferbuit Argo*. Mar., Prag., Rat. a pr. m. *iactata efferbuit Argo*. Alii *iactatae efferbuit*, vel *ferbuit Argo*. Heinsius opinatur *iactatae efferbuit Argus*; Barthius contendit, legendum *iactatae efferbuit Argo*, ita vt *Argo* non declinauerit. Vrb. male *ardor in transtris*. In glossa nescio quid sit *minna*, nisi forte intelligatur *migma*, aut

Nec maris erubuit nemea sub pelle fouere
Concubitus, et Hylan pereuntem quaerere caelebs.
Nunc Saliis, cantuque domus Pinaria templum
Collis Auentini conuexa in sede frequentat.
Thebanus iuuenis superatis fit deus indis,
Successu dum victor ouans lasciuit, et aurum
Captiuae gentis reuehit, spoliisque superbus
Diffluit in luxum cum semluiro comitatu,
Atque auidus vini, multo se proluit haustu,
Gemmantis paterae spumis, mustoque falerno

GLOSSAE VETERES.

118. maris = *masculini*. nemea sub pelle = *colchida; nam Nemea, filia regis colchorum. quam illa Herculi dedit. Hercules cum Pallantea, Euandri filia, concubuit sub pelle leonis, qui in nemea sylua captus est. Iso.* 119. Hylan = *nec erubuit ille caelebs, id est, caelestem* (fort. *caelibem*) *vitam ducens*. caelebs = *abstinens. I.* 120. saliis = *saltationibus. salii dicuntur, qui tripudiantes aram circumeunt Herculis. require fabulam in Virgilio. dicti ab exiliendo.* domus = *familia*. Pinaria = *Pinarius, et Potitius sacerdotes Herculis fuerunt. I.* saliis = *saltationibus Rat.* 121. Auentini = *mons dictus ab aduentu auium; nam ex Tiberi fluuio emergentes, excelsa ipsius montis petunt. I.* 122. thebanus iuuenis = *Liber pater. I.* 123. successu = *prosperitate*. lasciuit = *luxuriose egit. I.* 125. diffluit = *dissoluitur in luxuriam*. semiuiro = *castrato; nam castratum habuit secum quemdam, mollem, et eneruem. I.* 127. musto = *nouo*. falerno = *mons, vini optimi ferax. I.*

COMMENTARIVS.

mimax, hoc est, mixtura ignea adeo violenta, vt etiam sub aqua arderet. Vide Macri Hierolex.

118. Vat. A. corrupte *nec mea suppelle*. Ald., et Vulg. *nemaea pelle*. Mar. *nemaea sub pelle*. Rat., Prag., Iureti codex *nemea sub pelle*, vt castigarunt Gifanius, et Heinsius. Sic VIII. Aeneid. *Nemea sub rupe* ex codd. emendatis. In Vat. A. error metri *efferbuit* pro *erubuit*.

119. Nonnulli scribunt *Hilan*, et *coeleps*. Arnobius lib. IV. *Hylam nescio quis diligit*. Firmicus De error. prof. relig., Valerius Flaccus lib. III. Argon., Hyginus fab. 207.

120. Salii sacerdotes erant Herculis, et Martis. Virg. VIII. Aeneid. *Tum Salii ad cantus incensa altaria circum — Populeis adsunt euincti tempora ramis*. De domo Pinaria idem Virg. *Et domus Herculei custos Pinaria sacri*. Vide Macrobium, Seruium, et alios.

121. Post hunc versum in Mar., et Rat. inscriptio *De Libero, qui et Bacchus*. Deest in Aldo, et nonnullis aliis.

125. Rat. *defluit*. Codex Iureti *in lusum* ex veteri more scribendi. Lactantius lib. I. cap. X. *Delatus enim Cretam cum semiuiro comitatu, nactus est impudicam mulierem in litore*. Imitatio Maronis IV. Aeneid. *At nunc ille Paris cum semiuiro comitatu*.

126. Vat. A. a pr. m. *bastum* corrupte.

127. Becmanus in Manuduct. ad ling. lat. cap. VI. correxit *paterae* pro *patere*, quod in nonnullis Vulg. extabat. Ald., Bong., Torn., Widm., et alii veteres *multo*. Sed verius videtur *musto* Heinsio

Perfundens biiugum rorantia terga ferarum.
His nunc pro meritis Baccho caper omnibus aris
Caeditur, et virides discindunt ore chelydros,
Qui Bromium placare volunt: quod et ebria iam tunc
Ante oculos regis satyrorum insania fecit,
Et fecisse reor stimulis furialibus ipsas
Maenadas, inflammante mero in scelus omne rotatas.

GLOSSAE VETERES.

128. perfundens = *iactabat vinum in equos.* ferarum = *nam tigrides in curru eius esse feruntur. I.* 129. caper = *quia contrarius est vitibus. I.* 130. discindunt = *mordent.* chelydros = *serpentes. I.* 131. Bromium = *Bromius minister fuit Liberi. Bromius, id est, Bacchus, a bromo, id est, cellario; vel a bruma, in qua multum comeditur; cui etiam caper immolatur, quia vineis valde nocet. I.* 132 satyrorum = *satyri rustici sunt, eo quod saturari libidine nequeunt; vel poetae, qui nunquam sapientia saturantur. I.* 134. maenadas = *feminas, quae et Bacchae, id est, insanientes.*

COMMENTARIVS.

cum Egm., Cauch., quia praecesserat *multo haustu*. In Alex. etiam, et Iureti codice est *musto*, et in Widm. supra *no-uo*, vt *musto* respondeat. Mihi non displicet *multo*, nam saepe Prudentius huiusmodi repetitionibus vtitur. Imitatio Virgilii lib. I. *Ille impiger hausit – Spumantem pateram, et pleno se proluit auro.*

128. Rat. a pr. m. male *iniugum* pro *biiugum*. Tigrides, et lynces currui Bacchi tribui solent.

130. Prag. minus probe *creditur* pro *caeditur*. Prag., Widm. supra, Rat. a sec. m. *chelindros*. Bong., Widm. *celindros*. Rat. a pr. m. *chelidris*. Legendum cum aliis *chelydros*. Ita etiam habet Mar., sed supra *chelyndros* cum glossa *pilos*. Martinus Roa lib. II. Sing. part. II. cap. X. ostendit vini, et colubri similitudinem, et explicat Prouerbiorum locum: *Vinum mordebit, vt coluber*. Hinc Baccho dicatus est draco; caper vero illi caedebatur, quia nocet vitibus. Virgilius lib. II. Georg. *Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris – Caeditur, et veteres ineunt proscenia ludi*. Arnobius lib. V. *Bacchanalia etiam praetermittamus immania, quibus nomen omophagiis graecum est: in quibus furore mentito, et sequestrata pectoris sanitate, circumplicatis vos anguibus, atque, vt vos plenos dei numine, ac maiestate doceatis, caprorum reclamantium viscera cruentatis oris dissipatis*. Vide etiam S. Augustinum De ciuit. dei lib. VII. cap. XXI, et Iulium Firmicum De error. prof. relig. Prudentius hoc peculiare narrat, quod maenades non solum colubris coronarentur, verum etiam eos ore comprimerent: hoc enim est *discindunt*, siue, vt in codice Iureti legitur, *descindunt*, quasi colubros lacerarent dentibus. Barthius lib. XI. Aduers. cap. XV. putat, legendum in Arnobio *ophiophagiis*, vti etiam in Clemente Alexandrino, cuius verba traduxit Arnobius. Sic Prudentius recte ait *ore discindunt*, nam ophiophagia sonant dilacerationes, seu deuorationes serpentium: qualia non pauca hodie quoque a praestigiatoribus fieri videmus. Etsi autem chelydri virides dicantur etiam racemi in speciem serpentium circumpendentes, aliud tamen arguunt verba Prudentii.

131. Mar. a pr. m., itemque Rat. a pr. m. *placere*: recte emendatum *placare*, quod metrum, et latinitas exposcit.

134. Nonnulli scribunt *menadas*. Pal. mendose *rotatus*. De his vide Catulli car-

Hoc circumsaltante choro, temulentus adulter
Inuenit expositum secreti in litoris acta
Corporis egregii scortum. quod perfidus illic
Liquerat incesto iuuenis satiatus amore.
Hanc iubet assumptam feruens post vina Neaeram
Secum in deliciis fluitantis stare triumphi,
Regalemque decus capitis gestare coronam.
Mox ariadnaeus stellis caelestibus ignis
Additur: hoc pretium noctis persoluit honore
Liber, vt aetherium meretrix illuminet axem.
Tantum posse omnes illo sub tempore reges,

GLOSSAE VETERES.

rotatas = *praecipitatas. I.* 135. temulentus = *a temeto. id est vino antiquo. I.* 136. acta = *in viriditate. amoenitas litorum. acta, loca arenosa, vel amoena; nam acte graeci dicunt litus. I. amoenitate. Rat.* 137. scortum = *Neaeram. I. Ariadnem, filiam Minois, quam Theseus reliquerat. Vat. A.* 138. incesto = *illicito, vel polluto. Iso.* 139. Neaeram = *pellicem, vel concubinam. I. Neaeram dixit, quasi communem amicam. Rat.* 142. ariadnaeus = *Ariadnem, natam Minois regis Cretae, Liber pater in coniugium accepit; propter cuius honorem inter astra locata est. vel vxor Liberi fuit; quam quum accepisset, attulit Vulcanus coronam, in qua erant septem lapides: quam Liber ob amorem Ariadnae in caelo collocauit: quam modo coronam dicunt.* ignis = *amor, minna. I.* 143. honore = *propter honorem. I.*

COMMENTARIVS.

men Nupt. Pelei, et Thetidos.

135. Prag. *hic* pro *hoc*. Ricciolius in indice syllab. controuers. multis probat, primam, et secundam in *temulentus* esse communem. Barthius loc. cit. contendit, legendum *merulentus*, quod mihi non persuasit.

136. Iuretus reiicit *arca* pro *acta*: nescio autem, vbi inuenerit *arca*. Notat, *actam* esse secretum, et amoenum litus, et olim lupanaria in litoribus fuisse constituta, vnde videri potest defluxisse nomen gallicum *bordeau*.

137. Vat. A. vitiose *cortum* et *illis* pro *scortum*, et *illic*. Perfidus hic iuuenis fuit Theseus.

138. Egm. *liquerat ingesto*.

139. Vat. A. male *Neaerem*. Bong. mendose *Neaetram*. Antonius Delrius Comm. in Herculem Oet. Senecae obseruat, hoc loco Ariadnem a Prudentio vocari Neaeram, quia meretrices bene habitas, et succi plenas, quas attici *pugiles*, romani vocabant Neaeras. Tibullus, Horatius, aliique passim hoc appellant nomine meretrices, aut suas amicas.

142. Rat. scribit *ariadneus*, Prag. *ariagneus*. De corona Ariadnes plura, ac varia Hyginus Poetic. Astronom. lib. II. cap. V. Paschalius De Coronis cap. IX. lib. I. de hac ipsa corona Ariadnes astris addita fuse disserit. De voce *minna* in glossa vide Comment. ad v. 117.

143. Heinsius coniicit *honorae*, scilicet noctis: Gronouius *hunc* . . , *honorem* per epexegesin, *persoluit hunc honorem*, *pretium noctis*. Mihi clarior videtur lectio codicum *hoc honore persoluit pretium noctis*.

144. Prag. non male *arcem* pro *axem*.

145. Thuan. *illo sed tempore*.

Indocilis fatui ducebat ineptia vulgi,
Vt transire suis cum sordibus induperator
Posset in aeternum caeli super ardua regnum.
Regia tunc omnis vim maiestatis, et omnis,
Parua licet, caeli imperium retinere potestas
Credita. thure etiam ducibus, paruoque sacello
Impertitus honos: quem dum metus, aut amor, aut spes
Accumulant, longum miseris processit in aeuum
Mos patrius. Coepit falsae pietatis imago
Ire per ignaros nebuloso errore nepotes.
Tum quoque, quae viuis veneratio regibus ante
Contigerat, functis eadem iam munere lucis
Cessit, et ad nigras altaria transtulit vrnas.
Inde puellarum ludibria, pignora, partus,
Et furtiuus amor iuuenum, et deprensa iugalis

GLOSSAE VETERES.

146. ducebat = *aestimabat*. ineptia = *stultitia*. *I.* 149. regia = *aula*. *I.* 154. mos patrius = *fuit, quum dicebant: Hos coluerunt patres nostri, et ideo nos similiter*. *I.* 155. nebuloso = *mendaci*. *I.* 157. lucis = *vitae*. *I.* 158. cessit = *contigit*. *I.* vrnas = *sepulcra*. *I. Rat.* 159. ludibria = *erant puellae, quum audissent, ita egisse, ludebant, et ad libidinem magis excitabantur*. *I.* 160. furtiuus = *stuprum*. iugalis = *matrimonialis, vel legalis*. *I.*

COMMENTARIVS.

146. Prag. *dicebat ineptia*: Palat. *fatuique docebat*. Vtrumque potest defendi. Muretus lib. XVIII. Var. lect. cap. IX. laudat *ineptia*, *ineptiae* ex Terentio, et Prudentio contra grammaticos, qui inepte *ineptiam* dici vetant, *ineptias* iubent.

147. *Induperator* pro *imperator* Ennius, Lucretius, Iuuenalis, aliique.

148. Rat. *possit*: melius *posset*.

151. Vrb. *thura*, Egm., Widm. supra *tura*, alicubi *turae*, et *cura et ducibus* vitiose. Egm., Pal., Widm. supra, Rottend. prior *paruusque*. Opinatur Heinsius *parilisque*. Iureti codex *thura, et ducibus paruusque*.

152. In nonnullis Vulg. mendose *imperitus honor*. Vat. A., et Iureti codex non bene *aut honor* pro *aut amor*.

156. Ald., Bong., Gis., Heins., et recentiores *tum quia*. Weitzius cum plerisque suis, Mar. a sec. m., Rat. *tum quoque*. Prag. hoc ipsum voluit in *tu quoque*. Rectior videtur sensus *tum quoque*. Sententia est Lactantii l. I. c. XV.

159. Gronouius volebat *pignora, raptus*: quae coniungi ita possunt (ait Heinsius) vt *raptus* sit secundus casus. Prudentius intelligit filios, et partus puellarum non nuptarum. In plurimis vett. codd. scribitur *pignera*, quum sermo est de liberis, et affectibus: quod Iuretus confirmat his Agraetii verbis: *Pignora, rerum, pignera liberorum, et affectionum*.

160. Gronouius coniiciebat *defensa iugalis*. Sed melius est *deprensa*. Alii scribunt *deprehensa*.

Corruptela tori: quoniam regalibus aula
Feruere tunc vitiis solita est, nec perdita luxu
Diuorum soboles sancti meminisse pudoris.
Atque vt, Roma, tuos caelesti ex sede parentes,
Queis te semideam iactant auctoribus ortam,
Praestringam breuiter, Gradiuum, vel Cythercam,
Ille sacerdotem violat: contra illa marito
Succubuit phrygio. coitus fuit impar vtrique.
Nec terrestre deam decuit mortale subire
Coniugium, nec caelicolam descendere ephebum
Virginis ad vitium, furtiuoque igne calere.

GLOSSAE VETERES.

163. meminisse = *scilicet solita est*. *Iso.* 166. praestringam = *commemorabo*. Gradiuum = *Martem*. Cythercam = *Venerem*. *I.* 167. ille = *Mars*. sacerdotem = *Rheam Siluiam*, *sacerdotem Palladis*, *de qua nati sunt Remus*, *et Romulus*. illa = *Venus*. *I.* 168. phrygio = *Anchisae*. *I.* *troiano Anchisae*. *Vat. A I.* 169. deam = *Venerem*. *I.* 170. caelicolam = *Martem*. *I.*

COMMENTARIVS.

162. Barthius lib. LVI. cap. IX. ait, *feruere vitiis* summa elegantia a Prudentio dici, quae parum tamen attenditur a plerisque, quia frequentissime vsurpatur. Vtuntur *feruo*, *is* Propertius, Valerius Flaccus, Petronius, et alii. Illa differentia statuitur inter *feruit*, et *feruet*, quod *feruit* est, quod nunc aestuat, *feruet*, quod diu tenet feruorem. Lucilius apud Quintilianum lib. I. cap. VI., al. X. *Feruit aqua*, *et feruet*, *feruit nunc*, *feruet ad annum*.

163. Huic versui in Rat., Mar., et aliis subiicitur inscriptio *De Marte*, *et Venere*, *Iunone*, *et Cybele*, aut *Cybelle*, vt in quibusdam scribitur.

164. Mar. a pr. m. *vt romanos*: recte emendatum *vt*, *Roma*, *tuos*.

165. Weitz., Widm. supra, Gifanius loc. cit. verbo *auctus* ex vet. lib. emendatissimo *auctam* pro *ortam*.

166. Ald., Gis., Alex., Vrb., et alii *perstringam*. Weitz., Heins. cum suis, codex Iureti, Mar. *praestringam*, quod Heinsius putat esse prudentianum. Alii *Cythercam*, alii *Cytherean*, alii *Citheream* scribunt.

168. Ald., Gis., Widm. supra, Bong., Mar., et alii *succumbit*.

169. Duo Rottendorph., Widm. supra, Bong. a sec. m., codex Iureti *mortalis obire*, quod tenuit Heinsius, quia *terrestre*, et *mortale* idem sonant. Cham., Cell., et Teol. cum Heinsio faciunt. Gis., et nonnulli Vulg. *mortalis inire*. Ald., Sich., Weitz. cum suis, Fabr, Vrb., Mar., Thuan., aliique Heinsiani, et nostri *mortale subire*. Gifanius loc. cit. verbo *epitheta geminata* ex vet. lib. legit *mortale subire*, et Seruium, aliosque grammaticos reprehendit, quod vitiosum in versu esse docuerint, duo vni nomini attribui epitheta; quum saepe Virgilius, et Lucretius id fecerint, Ennius, et antiquissimi saepissime, quod tamen non est probandum. Exempla ipse congerit, et videri alia possunt apud Vulpium in Comment. Catulli v. I. praefat., vt alios omittam.

171. Mar., Prag. *furtiuue igne*.

Sed Venus, augusto de sanguine femina, vili,
Priuatoque viro vetitum per dedecus haesit.
Et, si Rhea sacram lasciui Martis amore
Lusa pudicitiam fluuiali amisit in vlua,
Crediderim generosae aliquem stirpis, sed eundem
Moribus infamem, compressa virgine per vim,
Se dixisse deum, ne stuprum numinis vllus
Obiicere auderet turpi, miseraeque puellae.
Haec italos induxit auos vel fama, vel error,
Martia romuleo celebrarent vt sacra campo,
Vtque palatinis Capitolia condita saxis
Signarent titulo proaui Iouis, atque pelasgae

GLOSSAE VETERES.

172. augusto = *nobili*. sanguine = *Iouis*. *I.* 173. priuato = *pauperi, Anchisae*. *I.* 175. vlua = *herba*. *I.* 176. crediderim = *ego Prudentius*. generosae = *nobilis*. *I.* 180. induxit = *decepit*. *I.* 181. martia = *campus Martis Romae*. sacra = *sacrificia*. *I.* 182. capitolia = *templa*. condita = *constructa*. *Iso.* 183. titulo = *memoriae*. pelasgae = *graecensis, graecae*. *pelasgi dicuntur graeci, a Pelasgo ductore graeco nominati*. *I.*

COMMENTARIVS.

174. Prag. male *Citherea sacram*.

175. Widm. supra mendose *nisa* pro *lusa*. Vat. A. minus bene *misit*, et a pr. m. *in vluam*.

180. Tertullianus cap. IV. De idolol. *Omnia igitur colit humanus error praeter ipsum omnium conditorem*. Minucius pariter tradit, romanos omnia omnium falsa numina coluisse, quem ad locum plura disserunt Elmenhorstius, Ouzelius, Wowerus, Rigaltius. Sententia haec erat romanorum, *omnes deos colendos esse sapienti*: iccirco verum deum, et religionem christianam auersabantur, quod hic cultus cultui falsorum deorum esset contrarius. Hinc intelliges, imbecillum esse argumentum nonnullorum, qui putant, exaggeratas esse persecutiones romanorum in christianos, quia romanorum religio omnes religiones admittebat. Siquidem aliae gentes ita deos suos venerabantur, vt non negarent, alios coli debere. Contra christiana religio bellum omnibus idolis indixit. Accedebat implacabile iudaeorum in christianos odium, quo saepe ethnicos instigatos compertum est.

181. Haec sacra *equiria* dicebantur, quae erant ludi in honorem Martis, in campo Martio per cursum equorum celebrati. Ouidius in Fastis lib. III.

182. Cellar., et Teol. notant, montem Palatinum diuersum esse a Capitolino, adeoque laxe sumi pro quolibet colle romano. Pro Ioue Capitolino sumi *capitolia* obseruatum est v. 444. Apoth. Chamillardus ait, accipi *capitolia* pro quouis templo sublimi, et insigni, maxime Ioui dicato. Sed recte addit, templum Iouis Capitolini posse dici conditum saxis palatinis, quia montis palatini saxis fuerit extructum. In templo Capitolino tria erant delubra, medium Iouis, dextrum Minervae, laeuum Iunonis, vt comprobat Donatus lib. II. De Vrbe Roma cap. IV.

183. Iuppiter pater Martis fuit; hinc proauus romanorum. Chamillardus proa-

Palla-

Palladis, et libyca Iunonem ex arce vocarent,
Cognatos de Marte deos, Veneris quoque nudum
Accirent proceres erycino e vertice signum.
Vtque deum mater phrygia veheretur ab Ida,
Bacchica de viridi peterentur vt orgia Naxo:
Facta est terrigenae domus vnica maiestatis,
Et tot templa deum Romae, quot in orbe sepulcra

GLOSSAE VETERES.

184. Palladis = *Mineruae*. libyca = *africana*. *I.* 185. cognatos = *parentes Martis*. nudum = *clarum*, *vel purum*. *quia nuda Venus pingebatur*. *I.* 186. accirent = *vocarent*. erycino = *eryx mons*. vertice = *de vertice*. *I.* 187. mater = *Opis*, *quae in Ida monte colebatur*. *I.* 188. viridi = *quia viret oliuis*, *vel vitibus*. orgia = *sacrificia*. naxo = *mons*, *vel insula*, *vbi Bacchus colebatur*. *I.*

COMMENTARIVS.

uum vocari ait, quia Veneris fuit parens. Sed sermo hic est de diis cognatis ex Marte, vt v. 185.

184. Iuno a Carthaginiensibus maxime culta. Virgilius lib. I. Aeneid.

185. Displicet Heinsio, quod Barthius curis secundis ad Claudianum castigare voluerit *cognatos dei Sparta deos*. Giselinus explicat, deos contingentes sese mutuo, quod sorte bellica victi similiter Romam traducti essent. Sed suspicatur, legendum *cognatos de matre deos*, hoc est, Castorem, et Pollucem, natos ex eodem ouo, quod Leda, a Ioue compressa, peperit. Haec coniectura multum arridet Chamillardo. Ego puto, a Prudentio clare vocari Iouem, Palladem, et Iunonem deos romanorum cognatos de Marte, siue ex parte Martis.

186. Celeberrimum Veneris templum erat in monte Eryce in Sicilia.

187. Vide Ouidium lib. IV. Fastor.

188. Alter Rott. *Bacchia*. Vat. A. mendose *Bacchida*. Naxus insula Baccho dicata.

189. S. Leo in serm. I. de SS. Petro, et Paulo: *Diligentissima superstitione habebatur collectum* (Romae,) *quidquid vsquam fuerat vanis erroribus institutum.*

190. Weitzius cum suis, Thuan., alter Rott., Prag., Rat., Gis. verbo *auctus* ex vet. lib. *quot in orbe sepulcra*: quod omnino verum esse, ait Heinsius. Ald., Gis., Mar., Vat. A., Vrb., Teol., et alii *in vrbe*. Iuretus approbat *in vrbe sepulcra – Heroum*. Sed falso putat, omnes libros et vulgatos, et veteres ita habere, excepto quodam deterioris notae, vbi legit *quot in vrbe sepultos – Heroes*. Aduertit, templa paganorum primum fuisse sepulcra, vt docent Clemens Alexandrinus, S. Cyrillus Alexandrinus, Iulius Firmicus, Arnobius, et alii. Kirchmannus lib. II. cap. XVI. De funer. Rom. hinc confirmat, plurima olim sepulcra intra Vrbem extitisse, praesertim clarissimorum virorum, et virginum vestalium. Eutropius fortasse de sepulcris imperatorum loquitur, quum ait de Traiano: *Solus omnium intra Vrbem sepultus est. Ossa collata in vrnam auream in foro, quod aedificauit, sub columna sita sunt*. Inanis quorumdam opinio est, vrnam illam auream supra columnam fuisse collocatam; neque dubito, quin adhuc sub columna sit. Ceterum mihi multo magis placet *in orbe*. Id enim obiicit poeta romanis, quod heroes omnes, quorum in orbe extarent sepulcra, templis venerarentur.

Heroum, numerare licet. quos fabula Manes
Nobilitat, noster populus veneratus adorat.
Hos habuere deos Ancus, Numitor, Numa, Tullus.
Talia pergameas fugerunt numina flammas.
Sic Vesta est, sic Palladium, sic vmbra Penatum:
Talis et antiquum seruauit terror asylum.
Vt semel obsedit gentilia pectora patrum
Vana superstitio, non interrupta cucurrit
Aetatum per mille gradus. Tener horruit heres,
Et coluit, quidquid sibimet venerabile cani
Monstrarant ataui. puerorum infantia primo
Errorem cum lacte bibit: gustauerat inter
Vagitus de farre molae: saxa illita ceris
Viderat, vnguentoque Lares humescere nigros.

GLOSSAE VETERES.

191. manes = *deos inferni*. I. 193. Ancus = *hi fuerunt principes romanorum*. I. 195. sic Vesta = *talis*. sic palladium = *tale est templum Mineruae*. I. 196. terror = *diuinitas*. asylum = *domum refugii*. I. 203. molae = *mola genus sacrificii de farre, et sale*. illita = *polita*. I. 204. vnguento = *cum oleo*. lares = *ignes*. I.

COMMENTARIVS.

191. In Prag. pro *manes* videtur esse *inanes*: Egm. *manens*. Lege *manes*. Coniicio *quot fabula manes*: ita enim procedit sententia, romanos colere, quotquot fabula iam mortuos nobilitauerat. Horatius lib. I. Od. IV. *Iam te premet nox, fabulaeque manes*.

192. Prudentius populum romanum vocat *nostrum populum*, quamuis Romae natus non fuerit. Non ergo ratio haec satis est efficax, vt caesaraugustanus, aut calagurritanus censeatur.

193. Vat. corrupte *tellus* pro *Tullus*.

194. Prag. vitiose *fugierunt*.

195. De Palladio vide v. 544. lib. II., de Penatibus v. 299., et 965. eiusdem lib. II. in Symmach.

196. Ald., et nonnulli alii *terra asseruauit asylum*. Heinsius aliquando putabat *reserauit terror*: Gronouius *sacrauit terror*. Non est solicitanda lectio communis *antiquum seruauit terror asylum*; in Oxon. *antiquam* minus bene. Virgilius lib. VIII. *Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer asylum — Rettulit.* Post hunc versum Mar., Rat., et alii pro titulo *Vnde error inualuit*.

198. Vat. A., et Prag. *vna superstitio*.

199. Iuretus notat, passim ab optimis scriptoribus horrorem, et venerationem simul coniungi.

201. Rat. *monstrarent*. Ald., Weitz., Palat., Gis., Heins., et alii *primo*. Mar., Prag., Rat., et alii Weitziani *prima*.

204. Mar. scribit *vngento*. De consuetudine veterum vngendi terminos, siue lapides, qui pro terminis erant, dicam ad lib. II. Hoc eodem sensu explicari valet *saxa illita ceris* vers. super., vt alibi ostendi: quamquam intelligi etiam potest, statuas ipsas ceris versicoloribus, quod ab antiquis vsitatum est, fuisse pictas. Ianus Rutgersius Var. lect. lib. V.

Formatum fortunae habitum cum diuite cornu,
Sacratumque domi lapidem consistere paruus
Spectarat, matremque illic pallere precantem.
Mox, humeris positus nutricis, triuit et ipse
Impressis silicem labris, puerilia vota
Fudit, opesque sibi caeca de rupe poposcit,
Persuasumque habuit, quod quis velit, inde petendum.

GLOSSAE VETERES.

205. Fortunae = *deae*. diuite cornu = *id est, aureo. Fortuna fertur habere in dextra manu cornu, quod nymphae omnibus bonis repleuerint*. I. 208. triuit = *osculatus est*. Rat. 211. persuasum = *certum, speratum*. I.

COMMENTARIVS.

cap. IV. multa affert, quibus suadet, *genua incerare deorum* nihil aliud esse, nisi vota affigere cera in femore, ex Apuleio, et Iuuenali satyra IX. *Quando ego figam aliquid*? Satis in hanc rem euidentia sunt verba Luciani in Philopseude de quadam statua: *Multi ante pedes eius oboli iacebant, ac alia quoque nomismata, nonnulla argentea cera eius cruri affixa; laminaeque ex argento, vota alicuius*. Potest igitur ita etiam exponi hic locus, praesertim quia saepe vota votis superaddebantur. Lucretius lib. VI. *Nec votis nectere vota*. Olearius ad Philostrati Heroica cap II. not. 13. pag. 673. hunc Prudentii locum explicat, et distinguit eos, qui deos inungebant honoris causa, et qui genua deorum incerabant, siue saxa ceris illinebant, scilicet cera tabulam affigebant, quae vota contineret. Philostrati verba de statua haec sunt: *Atterendoque eam et tempus, et illi, ita me amet Iuppiter, qui inungere solent, aut vota cera affigunt, speciem immutarunt eiusdem*.

205. Arnobius lib. VI. saepe *habitum* vsurpat de forma statuarum. *Mulciber fabrili cum habitu: aut fortuna cum cornu, pomis, ficis, aut frugibus autumnalibus pleno*.

206. *Lapidem* pro simulacro Arnobius, Minucius, etiam Liuius accipiunt. Primis temporibus lapides, et stipites pro simulacris deorum habitos, multi opinantur. Sed stipites, lapides, et columnae, quae pro diis colebantur, vt ego quidem existimo, plerumque aliqua rudia lineamenta humanae formae praeferebant.

209. Egm., Pal., Vat. A., codex Iureti *impressit*: quae lectio defendi potest simili loco Propertii lib. I. eleg. XVI. *Osculaque impressis nixa dedi genibus*. Pro alia lectione facit S. Hieronymus epist. III. ad Ruffinum: *Quam illud os, quod mecum vel errauit aliquando, vel sapuit, impressis figerem labiis*? Confer notationes Woweri, Elmenhorstii, Heraldi, Rigaltii, et Ouzelii ad haec Minucii verba: *Manum ori admouens, osculum labiis pressit*.

210. Heinsius coniecit *caesa* pro *caeca*. Hanc coniecturam secutus est Cellarius. Teolius etiam *caesa* expressit, et vtrumque in Vatt. esse confirmauit. Mariettus solum vidit *caeca* in suis, et id mihi magis placet; quia scilicet caeca, et surda simulacra solent dici. Rat., et Weitz. cum suis *opemque* non male.

211. Fabr., Bong. *quid quis*. Egregie probat Prudentius, ethnicos ex errore coepisse deos colere, ex praeiudicatis, et praeconceptis a tenera aetate opinionibus in eodem cultu perstitisse. Simili arguendi ratione nonnulli impii homines veritatem religionis christianae infirmare conantur: sed ineptissime. Nam Prudentius prius ostendit, cultum deorum aper-

Nunquam oculos, animumque leuans rationis ad arcem
Rettulit: insulsum tenuit sed credulus vsum,
Priuatos celebrans agnorum sanguine diuos.
Iamque domo egrediens, vt publica festa, diesque,
Et ludos stupuit, celsa et capitolia vidit,
Laurigerosque deum templis astare ministros,
Ac Sacram resonare viam mugitibus ante
Delubrum Romae, (colitur nam sanguine et ipsa

GLOSSAE VETERES.

213. insulsum = *stultum, imprudentem. I.* 214. priuatos = *pauperes . I.* 216. capitolia = *templa . I.* 218. Sacram viam = *Sacra via est Romae, sicut et Latina . in ea via reconciliati sunt sabini, et romani .* mugitibus = *a mugitibus scilicet boum, vel ouium .* ante = *coram se . I.* 219. delubrum = *templum Veneris, et Romae deae pari altitudine se extollebant .* et ipsa = *ironia . I.*

COMMENTARIVS.

to mendacio, et errore coepisse: tum addit vers. seqq., gentiles nunquam rationes sui cultus ad trutinam reuocasse, sed solum ob vsum, et consuetudinem in superstitione perstitisse. At religio christiana illico, qualis esset, patuit, neque erroribus inualescentibus aucta est. Eam, quamuis multa obscura tradentem, et difficilia praecipientem, homines iam adulti, aliisque religionibus innutriti susceperunt. Nunc quidem plerique in ea nati, educatique sunt: sed nihilominus argumenta, quibus eius veritas demonstratur, obuia passim sunt, et omnem dubitationem valent expellere.

212. Ald., Torn. mendose *non qui* pro *nunquam*. Egm., Palat., Vat. A., codex Iureti *animamque*.

215. Mar. a pr. m. *namque domo*.

216. Virgilius, Cassiodorius, et alii *capitolia celsa*. Confer glossas.

217. Rat. a sec. m. *lanigeros*. Retine *laurigeros*.

218. Ald. *at Sacram*: alii *ac Sacram*. In Mar., et Rat. post hunc versum lemma *De simulacro Romae, et variis simulacris*. Alii solum *De simulacro Romae*.

219. Smyrnei primi templum Vrbis Romae tamquam deae statuerunt. Alabandenses secuti sunt exemplum, et ludos anniuersarios addiderunt. Hadrianus in Vrbe ipsa struxit Veneris, et Romae templum. Vide Lipsium lib. III. De magnit. rom. imp. cap. VI., et Patinum Imper. roman. numism. pag. 3., vbi exhibet numismata cum inscriptione ΘΕΑ ΡΩΜΗ, et plura addit de cultu Romae exhibito a Synnadensibus, Temenothuritanis, Amorianis, Ancyranis. Prudentius loquitur de templo, quod Hadrianus Veneri, Aeneadum matri, et Romae, quasi eius proli, statuit. Donatus De Vrbe Roma lib. III. cap. V. putat, idem fuisse templum cum duabus aediculis: Teolius cum Ciampinio tenet, fuisse duo diuersa, sed simul iuncta, et postea in ecclesiam SS. Cosmae, et Damiani conuersa. Claudianus alio in loco templum Romae videtur collocare lib. II. Stilic., videlicet in monte Palat. *Conueniunt ad tecta deae, quae candida lucet — Monte Palatino*. Sermo est de Romae templo. Confer Comment. ad v. 765. lib. II. In nummis plurium imperatorum cernere licet templum sex columnarum cum inscriptione *Romae Aeternae*: de qua appellatione fuse disserit Iuretus ad lib. III. Symmach. epist. LV. Consuli possunt de Romae templo Am-

More deae, nomenque loci, ceu numen, habetur,
Atque Vrbis, Venerisque pari se culmine tollunt
Templa: simul geminis adolentur thura deabus)
Vera ratus, quaecumque fiant auctore senatu,
Contulit ad simulacra fidem, dominosque putauit
Aetheris, horrifico qui stant ex ordine vultu.
Illic Alcides, spoliatis Gadibus, hospes
Arcadiae fuluo aere riget: gemini quoque fratres
Corrupta de matre nothi, ledeia proles,
Nocturnique equites, celsae duo numina Romae,

GLOSSAE VETERES.

222. deabus = *Romae, et Veneri. I* 223. vera ratus = *infantia puerorum, vel omnis paganus. I. scilicet puer, de quo supra. Vat. A.* 226. illic = *in templo Romae*. Alcides = *Hercules, ab Alcaeo patre*. Gadibus = *Gades sunt insulae iuxta Britanniam, quas Hercules spoliauit, ibique Geryonem interfecit*. hospes = *Euandri. I.* 227. riget = *illic stat*. gemini = *Castor, et Pollux, scilicet stant. I.* 228. corrupta = *ignobili*. ledeia = *epexegesis, filii Ledae. I.* 229. nocturni = *quia in nocte splendent*,

COMMENTARIVS.

mianus Marcellinus, Spartianus, Tacitus, Cassiodorius, Xiphilinus.

223. Ald., Torn, Gall. *Vera ratus quaecumque senatu auctore probentur*. Ita Vat. A., sed *probantur*, non *probentur*. Cum Vat. A. faciunt Alex., Egm., Pal., Widm. supra, codex Iureti. Heinsius ait, Thuan., et alios tam suos, quam Weitzianos habere *quaecumque senatu auctore probentur*. Sed Weitzius habet *probantur*; quamquam affirmat, ita Aldum edidisse, in quo ego solum inuenio *probentur*. Idem Weitzius innuit, in Widm. a pr. m. esse *quaecumque fiant auctore senatu*, ad oram *fuant*. Colerus etiam inuenit *fuant*, Cauchius *cluant*, et ita emendandum censet, quoties in Prudentio occurrit *fiat*, prima correpta. Prag., Mar., vnus Rott., Weitz., Gis., aliique recentiores *quaecumque fiant auctore senatu*. Rat. recenti manu *fiant quaecumque*, abrasis prioribus. In Mar. mendum est *sanatu*. Notum est, senatum romanum de religionibus iudicasse. Tertullianus cap. v. Apolog. *Vetus erat decretum, ne qui deus ab imperatore consecraretur, nisi a senatu probatus*.

224. Vat. A. error est *putabit*.

226. Vat. A., Rat. a p. m., Mar. a pr. m., Vrb. vitiose *spoliatis gradibus*. Existimat Grangaeus, Prudentium loqui de foro, quod construxit Augustus, in cuius altera porticu erant statuae regum latinorum, in altera romanorum. Hercules dictus est Alcides ab Alcaeo auo, non patre, vt ait Iso; qui male *Gades* exponit.

227. Ald., Weitz., Widm., Bong. scribunt *Archadiae*. Rat., Mar. *Arcadia*, Prag. *Archadio*. Heinsio videtur durus, et insolens loquendi modus *hospes Arcadiae* pro *hospes Arcadis*, hoc est, Euandri. Gronouius opinabatur *Arcadii*, Heinsius *Arcadis e fuluo*. Fortasse Prudentius vult, Alcidis statuam ex aere Arcadiae esse, quasi ab Euandro iam olim positam. Scilicet *riget aere Arcadiae*.

228. Prag. pro *nothi* habet *riget*, et supra glossa *in statuis aureis*. Imitatur illud *Supposita de matre nothos* lib. VII. Aen.

229. Vat. A. deprauate *auo* pro *duo*. Lactantius lib. II. cap. VIII. *Deinde illud*,

Impendent, retinente veru, magnique triumphi
Nuncia suffuso figunt vestigia plumbo.
Assistunt etiam priscorum insignia regum,

GLOSSAE VETERES.

et quia domitores equorum erant. equites, quia forte adhuc viui nocte equitabant; vel propter duas stellas dicit, quae, dum mouentur, equitare videntur. I. Vat. T.

230. impendent = *scilicet curui.* retinente = *scilicet cursum, quo vtebantur. Vat. T.* retinente veru = *id est, sagitta. Vat. S.* 232. insignia = *statuae. I.*

COMMENTARIVS.

quod Castor, et Pollux bello latino apud lacum Iuturnae visi sunt equorum sudorem abluere, quum aedes eorum, quae iuncta fonti erat, sua sponte patuisset: iidem bello macedonico equis albis insidentes P. Vatinio Romam NOCTE *venienti, se obtulisse dicuntur, nunciantes, eo die regem Persen victum, atque captum.* Iso aliter explicat *nocturni equites*.

230. Fabr., Gis., Weitz. cum suis, Mar., Rat., Prag., alter Rott., Vulg. *retinentque veru*, et Prag. addit glossam *hastam*, quam lectionem, et explicationem approbat Mariettus. Ald., Vat. A., Idreti ms. *impendent retinente solo*; vnus Rott. *dependent retinente solo*. Thuan., Oxon., Alex., Vrb., Heins., et recentiores *impendent retinente veru*. Sed Chamillardus, et Heinsius putant, *veru* esse hastam, siue instrumentum bellicum, vt *veru sabellum* apud Virgilium, et ita vertit versu italico Ansaldus: *Sono appoggiati alle lor' aste, e fatti – Di fuso piombo arrestano i lor passi*. Holstenius in epist. De fulcris, seu verubus Dianae Ephesiae ex glossario latino optimae notae in tribus codicibus Vatt. tradit, verua esse virgas, aut virgulas ferreas. Exponit autem Prudentium de huiuscemodi fulmentis ferreis oblongis, quibus statuae solent retineri, ac putat, errorem vulgi notari, eas statuas impendentes, et iam iam casuras admirantis. Hac lectione, quam Holstenius in codice Vrbinate viderat, tuetur aliam similem lectionem editionis principis romanae Minucii: *Diana interim est alte succincta venatrix; et Ephesia mammis multis, et verubus extructa; et Triuia trinis capitibus, et multis manibus horrifica*. Scilicet verubus tota mammosi pectoris moles sustinebatur. nam illud signum instar aegyptiorum simulacrorum pedibus erat arcte compressis. Holstenius affirmat, Georgium Fabricium, quum in suis exemplaribus constanter reperisset *retinente veru*, perperam correxisse *retinentque veru*. Nescio quo loco Fabricius id fassus fuerit, nisi quod in Comment. in Poetas christ. verbo *Gemini fratres* affirmat, lectionem hactenus deprauatam fuisse: sed constat, in veteribus edd., et mss. varias fuisse lectiones. Lectio, et explicatio Holstenii mihi admodum placet: sed alia etiam defendi potest. Etsi enim legas *retinente veru*, adhuc intelligere licebit retinente ipsa hasta, cui innituntur.

231. Vat. A. vitiose *suffusa*. Egm., et Pal. *suffosso*. Antiquus est mos infundendi plumbum basi, vt statuae firmius haereant. Christiani scriptores occasionem inde sumebant irridendi numina gentilium. Arnobius lib. VI. *Iam dudum istos videretis deos . . . a ruinarum casibus, et dissolutionis metu subscudibus, et catenis, vncis, atque ansulis retentari: interque omnes sinus, commissurarumque iuncturas plumbum ire suffusum, et salutares moras signorum diuturnitatibus commodare*. et postea: *Si permanendi necessitatem patiuntur, quid miserius his esse, aut quid infelicius poterit, quam si eos in basibus ita vnci retinent, et plumbeae vnctiones?* Iuretus multis probat, ethnicos solitos aliquando vincula statuis iniicere, ne dei aufugerent. Arguit etiam imperitiam scioli cuiusdam, qui ad oram sui codicis adiecerat, Prudentii verba designare

Dux Italus, Ianusque bifrons, genitorque Sabinus,
Saturnusque senex, maculoso et corpore Picus,
Coniugis epotum sparsus per membra venenum.
Omnibus ante pedes posita est sua cuique sordens
Arula. Iano etiam celebri de mense litatur
Auspiciis, epulisque sacris, quas inueterato,
Heu! miseri sub honore agitant, et gaudia ducunt
Festa calendarum. Sic obseruatio creuit,
Ex atauis quondam male coepta: deinde secutis
Tradita temporibus, serisque nepotibus aucta.
Traxerunt longam corda inconsulta catenam,

GLOSSAE VETERES.

234. Picus = *filius Saturni, de quo Virgilius: Fecit auem Circe, sparsitque coloribus alas.* I. 235. epotum = *syncope pro epotatum. datum a coniuge.* sparsus = *sparsum habens.* I. 237. mense = *ianuario.* I. 238. auspiciis = *ominibus, auguriis.* Iso. 239. agitant = *frequentant.* I. 240. calendarum = *vocationum.* I. 243. catenam = *malam consuetudinem, quae ligat hominem.* I.

COMMENTARIVS.

statuas fusiles, et plumbeas. Tertullianus cap. 12. Apolog. meminit plumbi in statuis. *Ante plumbum, et glutinum, et gomphos sine capite sunt dii vestri.*

233. Gis., Rat., Egm., Cauch., Widm. supra *Tros italus*: quod etiam volunt Oxon. *Dros italus*, et Vat. A. *Ros italus* corrupte, vel quia in Vat. A. primae literae versuum nonnunquam desiderantur. Mar., et Widm. iterum supra *dux Salius*. Alii *dux Italus*. Heinsius ita legit, et distinguit *Tros, Italus*, vt *Tros* significet Aeneam. De Italo, Sabino, Iano, Saturno vide Virgilium lib. VII., ad quem respicere videtur Prudentius. Itaque assentior Gifanio verbo *strata viarum*, qui ex v. lib. legit *dux Italus*, quem ducem appellat, quia princeps auctor fuit nominis Italiae.

236. Rat. ex correctione alicuius scioli *sua sordida cuique*. Ald., Mar. a sec. m., Gis., et alii *sua cuique vetusta*. Vat. A. *sua cuique vetusto*. Egm., Palat. *sua cuique vetustas*. *Agna Iano etiam*. Prag., Mar. a pr. m., Oxon., Widm., Fabr. *sua cuique sordens*, vt *cuique* sit dactylus, de quo iam dixi. Molinaeus in tractatu de altaribus putat, multitudinem altarium, quam gentilibus exprobrat Prudentius, catholicos a paganis hausisse: at impudenter. Nam poeta irridet arulas sanguine sordidas, ante pedes hominibus, monstrisque vbique locorum consecratas. Quid isthaec cum altaribus catholicorum?

237. Vat. A. male a pr. man. *de mense ligatur*. Celeberrimae erant calendae ianuariae, contra quas Sermo extat S. Maximi. Vide Binghamum Orig. christ. tom. IX. lib. XX. cap. I. §. III., qui has ferias sine ritibus idolatricis sub imperatoribus christianis continuatas docet, sed ita vt Concilia, et Patres aduersus eas inueherentur.

240. Ald. male legit, ac interpungit *gaudia ducunt. — Festa calendarum sic obseruantia creuit*. In collect. canonum S. Martini Brachar. cap. 73. ita habet: *Non liceat iniquas obseruationes agere calendarum, et otiis vacare gentilibus, neque lauro, aut viriditate arborum cingere domos. Omnis haec obseruatio paganismi est.*

Mosque tenebrosus vitiosa in secula fluxit.
Hunc morem veterum docili iam aetate secuta
Posteritas, mense, atque adytis, et flamine, et aris
Augustum coluit, vitulo placauit, et agno.
Strata ad puluinar iacuit, responsa poposcit.
Testantur tituli, produnt consulta senatus,
Caesareum Iouis ad speciem statuentia templum.
Adiecere sacrum, fieret quo Liuia Iuno,
Non minus infamis thalami sortita cubile,
Quam quum fraterno caluit Saturnia lecto.
Nondum maternam partu vacuauerat aluum,

GLOSSAE VETERES.

246. mense = *quia in honorem eius octauus mensis appellatus est*. adytis = *templis, sacrificiis*. flamine = *sacerdote*. *I.* 247. Augustum. *Octauianum*. *I.* 248. strata = *posteritas*. puluinar = *lectus deorum, lectisternium altare*. *I.* 249. tituli = *inscriptiones, honores*. *I.* 250. Caesareum = *Octauiani*. *I.* 251. quo = *vt*. Liuia = *vxor Octauiani*. *I.*

COMMENTARIVS.

244. Huic versui in Mar., Rat., et aliis succedit lemma *De simulacro Augusti*.

246. Prag., Pal., et nonnulli alii *mensa*, quod probat Cauchius, quia mensae in sacrificiis pro aris erant. Heinsius ait, in vetustioribus esse *mensae*: sed ipse scripserit *mense*, nam id edidit in contextu, et ita legunt plerique. Hic mensis est sextilis, *Augustus* nuncupatus in honorem Augusti. De honoribus, Augusto etiam viuenti exhibitis, passim scriptores. Vide Horatium lib. II. ep. I. Eius caput in nummis radiis coronatum cernitur. Constat, etiam feminas fuisse eius flamines, seu sacerdotes.

250. Tacitus lib. I. Annal. *Ceterum sepultura more perfecta, templum, et caelestes religiones decernuntur*. Quod ait poeta *Iouis ad speciem*, intelligo templum Augusto decretum, perinde ac Ioui solebant templa erigi. Chamillardus, aliique probabili ratione putant, imaginem Augusti specie Iouis fuisse exhibitam. Post hunc versum in Mar., Rat., et aliis *De simulacro Liuiae, vxoris Augusti*.

251. Ald. mendose *adiacere*. Ouzelius ad verba Minucii, *Et diui ceteri reges, qui consecrantur*, plura disputat de apotheosi Liuiae, quam habitu, et nomine Iunonis consecratam fuisse, ex his versibus colligit. Accedit Chamillardus. Mihi id non clare liquet. Nam verba poetae solum innuere videntur, Liuiam deam esse factam more gentilium, et honores consecutam, quae Iunoni tribuebantur. Liuia etiam viuens per adulationem vocabatur Iuno, vt Augustus Iuppiter. Grangaeus affirmat, veteres libros habere *quo Iulia Iuno*, et bene, si adoptionem spectas. Nam Liuia ab Augusto marito fuit adoptata, adeoque nomen Iuliae obtinuit. Extant nummi, in quibus *diua Iulia Augusti filia* vocatur. Nescio autem, quinam illi sint libri veteres. Giselinus quidem coniiciebat, legendum *Iulia* pro *Liuia*: quia Augustus Iuliam *filiam* Agrippae obtrusit, a se, vt suspicio erat, corruptam. Sed dubium non est, quin de Liuia sit sermo.

254. Suetonius de Augusto cap. LXII. *Liuiam Drusillam matrimonio Tiberii Ne-*

255 Con-

Conceptamque viri sobolem paritura gerebat
Pronuba; iam grauidae fulcrum geniale paratur,
Iam sponsus, saliente vtero nubentis, amicos
Aduocat, haud sterilem certus fore iam sibi pactam.
Vitricus anteuenit tardum praeferuidus ortum
Priuigni nondum geniti. mox editur inter
Fescennina nouo proles aliena marito.
Idque deum sortes, id Apollinis antra dederunt

GLOSSAE VETERES.

255. viri = *alterius, quam Octauiani*. *Iso.* 256. geniale = *nuptiale*. *I.* 257. sponsus = *adhuc*. *I.* 258. pactam = *coniunctam, sponsam*. *Iso.* 259. ortum = *natiuitatem*. *I.* 261. fescennina = *nuptialia carmina dicta ab vrbe Fescenna; siue quia fascinum pellunt. Item Fescenninus deus nuptiarum dicitur*. *Iso.* *nuptialia carmina*. *Mar.* 262. deum sortes = *deorum responsa*. *I.*

COMMENTARIVS.

ronis, et quidem praegnantem abduxit.

256. Ald. legit, et distinguit *gerebat,– Pronuba iam grauidae fulcrum, et geniale parantur*. Ita etiam videtur legisse Mariettus in suis, excepto Prag., vbi est *paratur*. Adhaeret Weitzius cum suis, sed in Bong. deest *et* post *fulcrum*. In Oxon., Alex., Vrb. *fulcrum et geniale parantur*. Vera videtur lectio Giselini, et aliorum *gerebat – Pronuba: iam grauidae fulcrum geniale paratur*. Sic *lectus genialis* apud Horatium; et lib. II. in Sym. v. 615. *genialia fulcra*, vers. 1083. *fulcra iugalia*. Pro *iam* Widm. *tam* minus bene. Colerus pag. 568. ad cap. I. lib. VI. Valerii Maximi putat, Prudentium dehiscere in lectum genialem, de quo Valerius: *Sanctissimumque Iuliae genialem torum*. Liuiam hic intelligi, Lipsius docuit. Colerus hoc loco laudat suum codicem ms. Prudentii, quem nos sub Marietti nomine allegamus: ipsum vero Prudentium vocat *ardentem, et piissimi zeli plenum poetam*.

257. Iuuenalis satyr. VI. v. 599. *Et vexare vterum pueris salientibus*.

259. Augustus est vitricus, Drusus priuignus: quia Liuia erat vxor Augusti, mater Drusi.

261. Liuia intra tertium mensem peperit: adeoque quodammodo inter nuptialia carmina. Giselinus obiicit, Liuiam ex adulterio cum Augusto concepisse, et Suetonium testem allegat. Verum Suetonius solum ait, suspicionem eius rei fuisse. A Fescennio Hetruriae oppido versus nuptiales, obscoenitate pleni, Romam allati dicuntur. Hinc *fescennina licentia* apud Horatium. *Fescennia* minus bene in nonnullis Vulg.

262. Gifanius verbo *fac* contendit, legendum *Vtque deum sortes, sic Apollinis antra dederunt* ex vett. libris, in quibus tamen erat *atque deum*, et in vno cum litura *idque deum*. Heinsio displicet, quod Gifanius pessimo exemplo ita castigare voluerit, nihil legem metricam moratus. Verum ipse Heinsius saepe ita peccat. Weitz., vt videtur, cum suis, Thuan., alter Rott., Mar., Prag., Rat., Alex. *id Apollinis*. Ald., Gis., Vrb. *et Apollinis*. Balthus De silentio oraculorum part. II. cap. V. hos versus intelligit de responsis haruspicum, non de oraculis, quae iam cessauerant: negat vero, ex his versibus argui, vetera oracula meras fuisse sacerdotum imposturas, etiamsi intelligantur de oraculis. Reuera Dio non Apollinem, sed pontifices consultos narrat. Id tamen non prohibet, quominus etiam Apollinis aliquod oraculum aut verum, aut confi-

Consilium : nunquam melius nam cedere taedas (tur.
Responsum est, quam quum praegnans noua nupta iuga-
Hanc tibi, Roma, deam titulis, et honore sacratam
Perpetuo Floras inter, Veneresque creasti.
Nec mirum : quis enim sapiens dubitauerat, illas
Mortali de stirpe satas vixisse, et easdem
Laude venustatis claras, in amoribus vsque
Ad famae excidium formae nituisse decore?
Quid loquar Antinoum caelesti in sede locatum?
Illum delicias nunc diui principis, illum

GLOSSAE VETERES.

263. taedas = *nuptias. I.* 266. Floras = *inde floralia*. creasti = *deputasti. I.* 272. diui = *omnes imperatores romanorum diui vocantur*. principis = *Hadriani. I.*

COMMENTARIVS.

ctum fuerit diuulgatum. Iuuenalis sat. VI. v. 553. *Quidquid – Dixerit astrologus, credent a fronte relatum – Ammonis, quoniam Delphis oracula cessant, – Et genus humanum damnat caligo futuri*. Van-Daleus Dissert. II. De oraculis ex toto hoc Prudentii loco arguit, Augustum post mortem reddidisse oracula, (conficta scilicet) et, dum viueret, oracula in vulgus fuisse sparsa siue per ipsum, siue per ipsius, et Tiberii adulatores.

263. Ald. perperam *cederet aedes*. Pal., Vat. A *credere thedas*. Mar., Prag. *caedere tedas*. Egm., Widm. supra *credere taedas*. Alii probe *cedere taedas*.

264. Mar., Widm. supra *nupta vocatur*. Mar. aliena manu *iugatur*.

266. Ald., Mar. *flores inter, veneresque* minus bene. Prag. *Veneremque*. Circus, et templum Florae inter Quirinalem, et Pincium montem collocantur.

267. In Vat. A. desideratur *sapiens*. Prag. contra metrum *nec mirum, siquis enim sapiens*. Cauch., Vrb., bini Rott. *dubitauerit*, quod tenuit Heinsius.

270. Cauch., Weitz. *enituisse*. Sed Weitzius nullam discrepantem scripturam aduertit, quum plerique habeant *nituisse*. Post hunc versum in Mar., Rat., aliisque multis extat haec inscriptio *De cultu Hadriani, et Catamiti eius*.

271. Iureti codex, Weitz., Mar., Prag., Rat., et alii *in sede*. Gis. in contextu, et plures Vulg. cum Ald. *caelesti sede*. Hunc locum explicat Picus Mirandulanus lib. IV. de rerum praenotione cap. IV. *Nec Hadriani Caesaris exemplum longe abest, quando foedo est Antinoi captus amore; ob idque mortuo illi et diuini honores designati, et cognomina vrbs parata, compositis etiam, et ementitis oraculis, vt Spartianus, et ex nostris Athanasius, Aur. Prudentius, Eusebius, alii prodiderunt. Sed et in ipso lunae circulo ementita sedes excogitata, vt scribit Tatianus aduersus gentes, et innuit Prudentius, quando ait, illum* CAELESTI SEDE LOCATVM. Athenagoras scribit, graecos nouum sidus *Antinoum* inter caelestes imagines confinxisse. De Antinoo videri etiam possunt Pausanias, Aurelius Victor, Tertullianus in Apolog., Casaubonus ad Spartianum, Bulengerus De rom. imp., Pignorius De seruis p. 223. Baronius tom. II. Annal. pag. 81., et Franciscus Mediobarbus Biragus Imper. roman. numism. p. 187., vbi multa affert de Antinoi statuis per vniuersum orbem terrarum, templo apud Mantineam, et numismatibus.

272. Romani pueros procaces, et qui-

Purpureo in gremio spoliatum sorte virili,
Hadrianique dei Ganymedem, non cyathos diis
Porgere: sed medio recubantem cum Ioue fulcro,
Nectaris ambrosii sacrum potare lyaeum,
Cumque suo in templis vota exaudire marito?
Ergo his auspicibus, Traianus, Nerua, Seuerus,
Et Titus, et fortes gesserunt bella Nerones:
Quos terrena viros illustres gloria fecit,
Et virtus fragilis prouexit in ardua famae
Ascita e terris sub relligione iacentes.

GLOSSAE VETERES.

273. gremio = *lecto*, *lectulo*. spoliatum = *castratum*. *I*. 274. Hadrianique = *bonus propter hoc tantum*. Ganymedem = *amasium*. cyathos = *vascula*. *I*. 275. porgere = *pro porrigere*. Ioue = *Hadriano*, *I*. 276. ambrosii = *liquidi*, *diuini*. lyaeum = *vinum*, *quia leniter intrat*. *I*. 277. vota = *preces*. marito = *Antinoum*, *quia sic propter turpitudinem maritum dicit*. *Ganymedes fuit amasius Iouis*; *ita Antinous Hadriani*. *I*. 279. Nerones = *reges*. *I*. 282. ascitae = *euocatae*. *I*.

COMMENTARIVS.

bus ad nefariam impudicitiam vterentur, *delicias*, et *delicia* appellabant; vt ex Virgilio, et Statio colligi potest. Catullus idem nomen transtulit ad passerem, et amicas, Martialis ad columbam. Vide Pignorium loc. cit. p. 95., et 96.

273. Fabr. *morte virili*; mendum puto.

274. Ald. *non erat os dis – Pergere*. Legendum *cyathos diis – Porgere*.

275. Medio in lecto amici discumbebant in conuiuiis, vt facile amatoris gremio incumberent, vt notat Chamillardus. Alioquin si tres in eodem lecto accumberent, in medio erat dignissimus. Feminae per initia assidebant, post etiam in sinu, aut gremio virorum accubuerunt. Huc opinor respexisse Prudentium; quasi Antinous vxor fuerit Hadriani. Consule Bulengerum De conuiuiis l. 1. c. 32.

276. Ald., et Vulg. nonnulli *portare*, melius *potare*. Ganymedes Ioui pocula ministrabat, Antinous cum Hadriano simul potabat. Quamuis ambrosia fuerit deorum cibus, nectar potus, recte poeta nectar vocat ambrosium, quia ambrosius sonat immortalem. Vide v. 22. et seqq. hymn. III. Cath.

277. In glossa *marito* = *Antinoum* corrigendum est *Hadriano*.

281. Thuan. *fragiles* pro *fragilis*. Nonnemo ad hunc locum id annotat. *Paganorum virtutes veras virtutes non fuisse, ostendit S. Augustinus contra Pelag. innumeris locis*. Nihil magis inuitus ago, quam vt odiosis huiusmodi quaestionibus respondeam. Itaque solum dicam, S. Augustinum quouis alio sensu potius exponendum esse, quam vt videatur docuisse theses in Baio damnatas, scilicet 22. *Cum Pelagio sentiunt, qui textum Apostoli ad Rom 2. Gentes, quae legem non habent etc. intelligunt de gentibus fidei gratiam non habentibus*. 25. *Omnia infidelium opera sunt peccata, et philosophorum virtutes sunt vitia*. 27. *Liberum arbitrium sine gratiae adiutorio non nisi ad peccandum valet*. Prudentio *virtus fragilis* est, quae nihil conducit ad gratiam, et gloriam aeternam.

282. Mar., Egm., Widm., Weitz. *iacentis*. Heinsius coniiciebat *Ascita terris sub relligione iacentes*. Secutus id est Teolius cum vno Vat. probatissimo. Fortasse

Quam pudet, hoc illis persuasum, talibus vt se,
Romanasque acies censerent Martis amore
Posse regi, dum se Paphiae male blandus adulter
Venditat, aeneadasque suos successibus auget?
Felices, si cuncta deo sua prospera Christo
Principe disposita scissent, qui currere regna
Certis ducta modis, romanorumque triumphos
Crescere, et impletis voluit se infundere seclis.
Sed caligantes animas, et luce carentes,
In Iouis, Augustique adytis, templisque duarum
Iunonum, Martisque etiam, Venerisque sacellis
Mactatas, tetro lethi immersere barathro,
Supremum regimen crassis in partibus orbis
Esse rati, mersoque poli consistere fundo.
Quidquid humus, quidquid pelagus mirabile gignit,

GLOSSAE VETERES.

283. persuasum = *placitum*. *I.* 285. Paphiae = *Veneri*, *a Papho insula*, *vbi colebatur*. adulter = *Vulcanus*, *I.* 286. successibus = *prosperitatibus*, *felicitatibus*. suos = *suos dicit aeneadas, quia ex genere Veneris romani venerunt per Aeneam*. *I.* 290. impletis = *quando venit plenitudo temporis* *I.* 291. luce = *sapientia*. *I.* 292. adytis = *templis*. *I.* 293. Iunonum = *Iunonis*, *et Liuiae*. *I.* 295. crassis = *stultis*. *I.*

COMMENTARIVS.

intelligit Alex., vbi tamen est *Ascita e terris sub relligione iacentes*, cum glossa *illos*. Alii *ascitae*, scilicet *famae*, quod fortasse factum est ex *ascita e terris*.

284. Alicubi *censerunt*, et vers. seq. *blandes adulter* vitiose.

285. Rat., Weitz., Bong. *quum se*.

289. Ald., Prag., Gis. *triumphis*.

290. In Vat.A. desideratur *se*. Apostolus vocat *plenitudinem temporis* ad Galat. IV 4.

292. Vat. A. male *angustique adytis*.

293. Giselinus alteram Iunonem intelligit Proserpinam. Alii Liuiam: quo confirmatur coniectura, Liuiam specie Iunonis consecratam fuisse, vt alii imperatores, et eorum vxores forma deorum, dearumque exprimebantur.

294. Prag. *barathri* perperam.

295. Ald. mendose *orbem*.

296. Mar. *haeserat*, eadem manu correctum *esse rati*. Idem Mar. *immersoque*. Scilicet ex *esse rati*, *mersoque* factum est *haeserat*, *immersoque*. Post hunc versum Rat., Mar. *De cultura elementorum sub specie quorumdam non deorum sed daemonum*.

297 Ald., Gis. in contextu, et nonnulli Vulg. *Quidquid humus*, *pelagus*, *caelum mirabile gignunt*. Alii *Quidquid humus*, *quidquid pelagus mirabile gignit*. Codex Iureti *gignunt* cum Widm. supra, Pal., Bong., Alex. a pr. m. Gallandius Aldi lectionem improbat, quia agit poeta de cultu elementorum, neque caelum quis dixerit *gignere*: et mox in seqq. de sole, et luna sermo instituitur. Ego puto, in Aldi scriptura *caelum* pro aere recte accipi posse.

Id duxere deos: colles, freta, flumina, flammas,
Haec sibi per varias formata elementa figuras
Constituere patres, hominumque vocabula mutis
Scripserunt statuis, vel Neptunum vocitantes
Oceanum, vel Cyaneas caua flumina nymphas,
Vel siluas Dryadas, vel deuia rura Napaeas.
Ipse ignis, nostrum factus qui seruit ad vsum,
Vulcanus perhibetur, et in virtute superna
Fingitur, ac delubra deus et nomine, et ore
Assimulatus habet, necnon regnare caminis
Fertur, et Aeoliae summus faber esse, vel Aetnae.
    Est, qui conspicuis superos quaesiuit in astris,
Ausus habere deum solem: cui tramite certo

GLOSSAE VETERES.

298. id duxere = *romani in religionem suam. I.* 299. figuras = *deorum. I.* 301. statuis = *imaginibus, vel columnis.* Neptunum = *deum maris. I.* 302. cyaneas = *aquosas. I., Vat. A.* 303. dryadas = *deas syluarum*, napaeas = *deas montium. I.* 305. perhibetur = *vocatur. I.* 307. regnare = *dominari. I.* 308. Aeoliae = *octo insulae sunt Siciliae, Vulcano propter ignis emissionem deputatae.* Aetnae = *montis Siciliae, qui semper ardet. I.* 309. conspicuis = *claris, lucidis.* superos = *caelestes deos. I.*

COMMENTARIVS.

298. Weitz. cum suis, Rott. alter, Ox., Prag., Rat., Colerus ad Valerium Maximum p. 568. *induxere deos.* Vat. A., Mar. *adduxere deos.* Rottend. prior *id dixere deos.* Potiores Heinsiani *id duxere deos.* Suspicatur Heinsius *induxere deo*, vel *deis.* Cassiodorus lib. x. tripart. hist. cap. xxx. id dixit *deificare elementa.* Hanc insaniam exagitant S. Athanasius in orat. aduers. gentes, et Lactantius lib. II. cap. v. et VI.

299. Ald., Iureti codex, Pal., Egm., Widm. supra *formant elementa.*

302. Cyane in fluuium conuersa fingitur a poetis.

303. Ald. *siluam*, Aliqui scribunt *Naphaeas*, alii *Napeas*, alii *Napaeas.*

305. Ald. *perhibetur qui virtute.* Pal. *qui in virtute.*

306. Heinsius coniicit *deis et nomine*, *et ore — Assimulatus*: idque in nonnullis editionibus extat. Alex. *deus nomine*, supra recte *et nomine.*

307. Prag., Mar., Bong., Gis., Heins. *assimulatus.* Ald., Weitz., Teol. cum aliis *assimilatus.* Weitz., Prag., Mar. a pr. m., Rat. a veteri manu *nec iam regnare.* Melius *necnon.*

308. Huic versui subiicitur lemma *De cultura solis, quem putant Apollinem.*

309. Vat. A. minus bene *conspicuus.* Hic versus, et duo sequentes leguntur lib. IV. Astron. Poet. Hygini cap. XIII. de sole in fine, ab impudenti sciolo inserti, quod multi non aduerterunt, etiam praemonente Delrio Comment. in Med. Senecae pag. 72., et 73., qui notat, priores duos citari a Calpurnio Basso Comment. in Germanici Phainom. simili flagitio, nisi Bassus hic ignobilis quispiam, et tanto re-

Conditio imposita est, vigilem tolerare laborem,
Visibus obiectum mortalibus, orbe rotundo
Praecipitem, teretique globo per inane volantem,
Et quod nemo negat, mundo, caeloque minorem.
Area maior enim, quam qui percurrit in illa,
Et longe campi spatium diffusius, in quo
Emicat, ac volucri feruens rota voluitur axe.
Quamuis nonnullis placeat, terram breuiorem
Dicere circuitu, quam sit pulcherrimus ille
Circulus, et flammas immensi sideris vltra
Telluris normam porrecto extendere gyro.
Numne etiam caeli minor, et contractior orbis,
Cuius planitiem longo transmittere tractu
Circinus excurrens meta interiore laborat?
Ille deus verus, quo non est grandior vlla
Materies, qui fine caret, qui praesidet omni
Naturae, qui cuncta simul concludit, et implet.
Solem certa tenet regio, plaga certa coercet.

GLOSSAE VETERES.

311. conditio = *lex.* vigilem = *continuum. I.* 312. orbe = *circuitu. I.* 313 praecipitem = *velocem.* per inane = *quia nec sol. neque planetae ceteri septem fixi sunt in firmamento; sed per inane discurrunt. I.* 315. area = *spatium campi. I.* 316. diffusius = *latius. I. latius est. Mar.* 317. emicat = *salit. I.* 320. sideris = *solis. I.* 322. contractior = *breuior.* orbis = *circulus. I.* 324. circinus = *circulus solis, sol.* meta = *fine. I.*

COMMENTARIVS.

centior Prudentio sit, aut imponant, qui eos Commentarios illi imputant. Vide infra notanda ad v. 365. Romani solem praecipuo honore colebant. Templum solis, et lunae extabat prope amphitheatrum. Augustus soli obeliscum horarium in campo Martio dedicauit, qui nunc augustea PII VI. P. M. munificentia ante curiam Innocentianam erigitur. De hoc obelisco extat integer liber Angeli Bandinii.

315. Heinsius suspicatur *procurrit*.

317. Prag. male *hic volucri*.

318. Heins. cum Thuan., Mar., Prag., Weitz., Gis. in contextu *breuiorem*. Alii *breuiore*. Nunc quidem omnibus placet terram breuiorem sole dicere. Olim dissentiebant Stoici, Lucretius, Lactantius, alii.

320. Pal. a pr. m. *circinus*. Legendum *circulus*.

322. Vat. A. *nonne*. Cauch. *caelo minor*.

323. Rat. *cursu*. pro diu. lect. supra minuto charactere *tractu*.

324. Vat. A. mendose *interiora*. Prag. *laboret* minus bene.

328. Vat. A. corrupte *molem* pro *solem*. Aldi error *regia* pro *regio*. Vide, quae Elmenhorstius, et Ouzelius notant ad Minucii verba p. 238. *Sol demergit, et nascitur*.

Temporibus variis distinguitur: aut subit ortu,
Aut ruit occasu, latet aut sub nocte recurrens:
Nec torquere facem potis est ad signa trionum,
Orbe nec obliquo portas aquilonis adire,
Nec solitum conuersus iter reuocare retrorsum.
Hic erit ergo deus, praescriptis lege sub vna
Deditus officiis? Libertas laxior ipsi
Concessa est homini: formam cui flectere vitae;
Atque voluntatis licitum est, seu tramite dextro
Scandere, seu laeuo malit decurrere campo,
Sumere seu requiem, seu continuare laborem,
Seu parere deo, siue in contraria verti.
Ista ministranti regimen solemne dierum
Haudquaquam Soli datur a factore potestas:
Sed famulus subiectus agit, quodcumque necesse est.
Hoc sidus currum, rapidasque agitare quadrigas
Commenti, et radios capitis, et verbera dextrae,

GLOSSAE VETERES.

329. subit ortu = *ascendit, crescit, surgit. I.* 331. facem = *splendorem.* trionum = *septentrionum. ad septentrionalem plagam. I.* 334. hic erit = *ironice. I.* 341. solemne = *solitum. Vat. A.* 342. haudquaquam = *nequaquam. I.* 343. agit = *facit. I.* 344. agitare = *ducere. I.* 345. commenti = *arbitrantur.* radios = *coronam auream.* verbera = *flagello vtitur. I.*

COMMENTARIVS.

329. Prag. minus bene *ortus*.

331. Ald. *non torquere*.

334. Prag. *Ergo erit ille deus, praescriptus lege sub vna*. Non probo.

335. Petauius tom. I. lib. V. cap III. de libertate agendi, et non agendi disputans, *Hoc*, inquit, *veterum illa omnia persuadent testimonia, quae hactenus adduximus: quaeque nos disertissimis ad idem institutum versibus concludemus*. Tum profert hunc versum, et seqq. *Libertas laxior ipsi etc.* Confer v. 693. Hamart.

338. Iuuenalis sat. I. *Cur tamen hoc potius libeat decurrere campo*.

342. Prudentium imitatus videtur Corippus v. 344. *Sed factor solis, postquam sub sole videri – Se voluit*.

343. Ald. non bene *subiectus ait*.

344. De curru solis, aliisque adiunctis Ouidius lib. II. Metamorph. Soli quadrigae, lunae bigae attribui solent.

345. Vat. A. vitiose *rapidos capitis*, Vrb., Gis. *et capitis radios*; id factum ab iis, qui vim caesurae in producenda syllaba, et consuetudinem Prudentii ignorabant. Iuretus fuse hic disserit de radiis, quibus ornari solebant capita, ex Velleio, Suetonio, et aliis: arguitque, morem formandi in templis simulacra Sanctorum ex simili consuetudine in sta-

Et frenos, phalerasque, et equorum pectora anhela
Aeris inaurati, vel marmoris, aut orichalci,
Iusserunt nitido fulgere polita metallo.
Post trabeas, et eburnam aquilam, sellamque curulem
Cernuat ora senex barbatus, et oscula figit
Cruribus aenipedum, si fas est credere, equorum:
Immotasque rotas, et flecti nescia lora
Aut ornat redimita rosis, aut thure vaporat. (ipsae
Hoc tamen vtcumque est tolerabile. quid, quod et
Dant tibi, Roma, deos inferni gurgitis vmbrae?
Eumenidum domina stygio caput exerit antro,

GLOSSAE VETERES.

346. anhela = *fatigabunda*. *I.* 347. inaurati = *deaurati*. orichalci = *aurichalcum dicitur quasi auri aes, nam calchos graece aes vocatur latine. Vel si dicas orichalcus, montis aes interpretabitur: ori enim mons. I.* 348. iusserunt = *ludendo pinxerunt*. *Iso.* 349. trabeas = *genus vestimenti, vel vestem regalem.* curulem = *sedem curulem. sedes curialis*. *I.* 350. cernuat = *humiliat, inclinat*. *I.* 351. aenipedum = *quia aeneos pedes habent*. equorum = *tanta stultitia, vt homo crura equorum oscularetur*. *Iso.* 354. hoc tamen vtcumque = *quod solem, et lunam, et stellas adorabant, vtcumque dicit tolerabile; quod tamen deos inferorum colebant, hoc peius multo iudicat*. *Iso.* 356. Eumenidum = *furiarum*. stygio = *infernali*. exerit = *eleuat*. *I.*

COMMENTARIVS.

tuis Caesarum videri profluxisse. Consule de hoc caelitum nimbo Comment. Antonii Francisci Gorii De mitrato Iesu Christi capite. In Aldo mendum est *verbere*.

346. Vat. A. *vt frenos*.

347. Vat. A., Ald. *inaurata* minus bene.

349. Inter insignia consulatus erat scipio eburneus, cui insidebat aquila. Iuuenalis Sat. x. *Da et volucrem, sceptro quae surgit eburno*. Vide Hymnum S. Romani v. 148. et seqq. Grangaeus solos eos putat designari, qui triumphum adepti fuerant. Trabea est toga virgis purpureis instar trabium distincta. Sella curulis propria erat Dictatoris, Consulis, Censoris, Aedilis Curulis.

350 Ald., Mar. a prima m., Gis. *cernuaque ora*. Plerique *cernuat*, etiam Gifan., et Iur. codd.

351. Ald., codex Iureti, et Gis. ad oram *aeripedum*, quod malebat Canchius, et rectissimum dicit Gifanius ex vet. lib., improbante Heinsio.

353. Vat. A. deprauate *tura* pro *thure*. Virg. IX. Aen. *Et templum thure vaporat*. Paschalius De coronis lib. III. cap. VI. lora currus, quo sol vehitur, rosis operta ex hoc loco notat, et pluribus confirmat, roseum colorem a poetis in caelum inuectum. Post hunc versum inscriptio in Rat., et Mar. haec extat *De lunae cultura, quam et Dianam dicunt*.

354. Lib. XIII. Sapient. v. 6. de his, qui elementa, solem, et lunam deos putauerunt: *Sed tamen adhuc in his minor est querela*. In Mar. a pr. m. *est colorabile* mendose. Ald., Torn. *quid? quod et istos*. Pal., Rat. *et ipse*, quod defendi nequit. Apud Gall. aliqui *tolerabile quidquid et istos* perperam.

356. In Rat., prioribus abrasis, inepte subroragatum est *Regina Eumenidum sty-*

Rapta

Rapta ad tartarei thalamum Proserpina regis,
Et, siquando suos dignatur adire quirites,
Placatur vaccae sterilis ceruice resecta,
Et regnare simul caeloque, ereboque putatur:
Nunc bigas frenare boues, nunc saeua sororum
Agmina vipereo superis immittere flagro,
Nunc etiam volucres caprearum in terga sagittas
Spargere, terque suas eadem variare figuras.
Denique quum luna est, sublustri splendet amictu:
Quum succincta iacit calamos, Latonia virgo est:
Quum subnixa sedet solio, Plutonia coniux

GLOSSAE VETERES.

358. adire = *cum responso*. quirites = *romanos*. *I.* 364. spargere = *quia venatrix erat*. *I.* 365. sublustri = *sublucido, parum lucenti*. *I.* 366. calamos = *sagittas*. Latonia = *a Latona matre*. *Lucina, vel luna in caelo*. *Diana, vel Latonia in terris*. *Proserpina, vel Hecate apud inferos, id est, centum potestatum*. *I.* 367. solio = *barathro*. *I.*

COMMENTARIVS.

gio ab sciolo, qui metricae legis ignarus metrum voluit reformare. De Proserpina, et eius cultu Minucius Felix: *Diana interim est alte succincta venatrix etc.* Vbi commentatores ex Prudentio, aliisque rem totam illustrant.

359. Virgilius lib. VI. *Sterilemque tibi Proserpina vaccam*.

360. Ibid. Virgilius *Voce vocans Hecatem caeloque, ereboque potentem*.

361. Gis. *nunc biiugas*. Alii constanter *bigas*. Ausonius, et Claudianus iuuencos, et iuuencas tribuunt lunae, Ouidius, et vetera anaglypta capitolina, et musei Pio-Clementini equos, Festus mulos. Hic etiam imitatur Virgilium l. VI. *Vocat agmina saeua sororum*.

362. Oxon. *super his*, vt boues oestratos, quos vocat Columella, designet. Id notat Heinsius. Lectio vulgata vnice vera est.

365. Egm. *splendit*. Hic versus cum duobus seqq. ab inepto aliquo sciolo insertus est libro IV. Astron. Hygini cap. de luna: qui propterea in editionibus recentioribus Hygini omissi sunt. Delrius iam olim id obseruauit. Vide supra Comment. ad v. 309. In Commentariis in Arati Phaenomena sub nomine Caesaris Germanici inseritur hic, et vers. seq. in prognosticis, vbi de luna. *Luna eadem Diana, eadem Proserpina vocata: id est, caelestis, terrestris, et infernalis. De qua quidam: Denique etc.* In vers. seq. male *iacet calamis*. Meursius lib. IV. cap. III. Crit. Arnob. suspicatur, librarium festinantem omisisse v. 367. *Quum subnixa sedet etc.*

366. Palat. *calamis* perperam. *Succinctae crura Dianae* in statuis veteribus adhuc cernere licet. Hac de causa Aeneas, quum se illi conspiciendam praebuisset Venus *Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentes*, dubitauit, *An Phoebi soror, an Nympharum sanguinis vna* esset. Virgil. lib. I. Aen.

367. Prag. *dum subnixa*. Ald., aliique scribunt *coniunx*. Post hunc versum Weitz., Widm., Bong., Mar. a pr. m., Prag., Rat., Vrb., et alii inserunt hunc alium *Quum rapitur, furia est, et torui Plutonis vxor*. In Prag. *Dum rapitur*,

Imperitat furiis, et dictat iura Megaerae.
Si verum quaeris: Triuiae sub nomine daemon
Tartareus colitur: qui te modo raptat ad aethram,
Sidereoque deum venerandum suadet in astro:
Per siluas modo mortiferi discurrere mundi,
Erroresque sequi subigit, nemorumque putare
Esse deam, quae corda hominum pauitantia figat,
Quaeque feras perimat lethali vulnere mentes:
Depressos modo subter humum formidine sensus
Obruit, implorent vt numina lucis egena,
Seque potestati committant noctis opertae.
Respice terrifici scelerata sacraria Ditis,
Cui cadit infausta fusus gladiator arena,*
Heu! male lustratae phlegethontia victima Romae.

GLOSSAE VETERES.

368. Megaerae = *illius furiae. nomen furiae. I.* 369. Triuiae = *tribus viis. I.* 373. subigit = *compellit. Mar. compellit ipse daemon. I.* 374. figat = *sagittat. I.* 379. sacraria = *templa.* Ditis = *Plutonis. I.* 380. infausta = *infelici.* fusus = *interfectus*, arena = *metonymia, id est, in theatro. Iso.* 381. lustratae = *purgatae.* phlegethontia = *infernalis.* Romae = *homines diis infernalibus immolabantur. I.*

COMMENTARIVS.

Deest in Alex., optimis Heinsianis, aliisque. Heinsius ait, alibi quoque a Prudentio corripi secundam in *Plutonis*. Falsum puto. Non enim inuenio in Prudentio *Plutonis*, aut alium casum obliquum, nisi infra v. 398. *Plutonis fera vota sui*, vbi secunda producitur. Ita etiam *o* in *Plutonia* longa effertur. Quod autem v. 99. hymn. v. Peristeph. Weitzius legit *Illos reorum Plutones*, aliter esse legendum, ostendam ad eum locum. Versus aperte superfluus est; posset autem ad rationem metri legi *Quum rapitur, furia est, torui Plutonis et vxor*.

369. Mar., Weitz. cum suis, Prag. *quaeras*.

373. Egm. *erroremque*.

375. Prag. *lethali funere* minus bene.

376. Mar. a prisca m. *deprensos*, Prag. *depressas* male.

377. Prag. *obruat*.

378. Huic versui in Mar., et Rat. succedit titulus *Quod venerabatur in spectaculis*.

379. Lipsius Saturnal. serm. lib. I. cap. III. ostendit, gladiatores Marti, vel Saturno potius fuisse dicatos: et haec Prudentii verba intelligi posse ait de Saturno, vt poeta Ditem pro Saturno posuerit, aut etiam gladiatores Diti sacros fuisse, quia Manibus placandis dabantur. Tertullianus, et Saluianus affirmant, gladiatorum spectacula sacra fuisse Marti, Lactantius, Ausonius, et Plutarchus Saturno. Prudentius ita explicari potest, vt haec spectacula *sacraria Ditis* appellet, quia his homines pereunt, et ad inferos detruduntur.

381. Prag. *lustrante* perperam.

Nam quid vesani sibi vult ars impia ludi?
Quid mortes iuuenum? quid sanguine pasta voluptas?
Quid puluis caueae semper funebris, et illa
Amphitheatralis spectacula tristia pompae?
Nempe Charon, iugulis miserorum se duce dignas
Accipit inferias, placatus crimine sacro.
Hae sunt deliciae Iouis infernalis: in istis
Arbiter obscuri placidus requiescit auerni.
Nonne pudet regem populum, sceptrisque potentem,
Talia pro patriae censere litanda salute?
Relligionis opem subternis poscere ab antris?
Euocat, heu! poenis tenebrosa ex sede ministrum
Interitûs, speciosa hominum cui funera soluat.

GLOSSAE VETERES.

384. caueae = *arenae*. *Mar. theatri*. funebris = *mortalis*. *I.* 385. amphitheatralis= *circulus*, *vel luxuriose*. *amphitheatrum*, *muro circumdatus locus theatri*. *theatrum est spectaculum vbicumque positum*. *Iso.* 386. Charon = *diabolus*. *I.* 387. inferias = *exequias mortuorum*. sacro = *execrabili*, *vt auri sacra fames*; *vel secundum eos*, *qui ita putabant*. *I.* 388. Iouis infernalis = *orci*. *I.* 389. arbiter = *iudex*, *iudex*. *Iso.* 390. regem = *regnantem*. *I.* 391. censere = *construere*. litanda = *sacrificia*. *I.* 392. relligionis= *diuinitatis*. subternis= *subterrenis*, *infernalibus*. *I.* 393. ministrum=*diabolum*. *I.*

COMMENTARIVS.

382. In Vat. A. videtur esse *sed quid*, vt reuera est in Egm., et Pal.

383. Ald. minus bene *quid mores iuuenum*. In plurali numero alii etiam dixerunt *mortes*, vt Manilius, Seneca, siue quis alius in lib. Controuers., et Lactantius, qui librum edidit *De mortibus persecutorum*. Lipsius loc. cit. cap. XIV. refert Prudentii verba *pasta voluptas*, et ad marginem addit *Malo* FARTA. In Vat. A. est *parta*. Prudentius dixit *sanguine pasta* de aquila hymn. III. Cath. v. 167. Grangaeus ait, alios legere *pacta*. Frequenter de hoc spectaculo *voluptas* vsurpatur. Vide, quae Brosseus congessit ad lib. v. Cassiodorii ep. XLII. *Voluptatem praestat sanguine suo*.

387. Prior Rott. pro diu. script., Cauch. *munere sacro*, vt ad munera arenae alludat. Vat. A. *sanguine sacro*.

389. Ald., prior Rott. *obscuro placidus requiescit auerno*. Et distinguit Ald. *in istis*. — *Arbiter*. Non placet.

390. Gifanius verbo *promerita* in vet. lib. obseruauit *regem populum*, quum antea in Vulg. legeretur *regem populis*. Sententia non cadit in imperatorem, vel imperatores, quos Prudentius alloquitur in hoc opere. Imitatio Virgilii est I. Aen. *Hinc populum late regem*, *belloque superbum*. Extat etiam *populum* in Thuan., Vrb., Alex. a pr. m. Intellige populum romanum.

392. Weitz. pro diu. script. *sub terris*. Vide Comment. ad v. 922. Hamart., et v. 443. huius libri.

394. Vat. A., Cauch., Iureti codex *funera donet* cum Egm., Pal.

Incassum arguere iam taurica sacra solemus:
Funditur humanus latiari in munere sanguis,
Consessusque ille spectantum soluit ad aram
Plutonis fera vota sui. Quid sanctius ara,
Quae bibit egestum per mystica tela cruorem?
Anne fides dubia est tibi, sub caligine caeca
Esse deum, quem tu tacitis rimeris in vmbris?
Ecce deos Manes cur inficiaris haberi?
Ipsa patrum monumenta probant: Dis Manibus illic

GLOSSAE VETERES.

395. taurica sacra = *taurica regio, in qua Iunoni peregrini immolabantur, quod romani reprehendebant; quod tamen ipsi nouissime fecerunt. I.* 396. latiari = *romano a Latio. I.* 398. quid sanctius = *ironice. I., Vat. A.* 399. egestum = *effusum. I.* 401. rimeris = *scruteris. I.* 402. inficiaris = *negas. I.* 403. Manibus = *infernalibus. I.*

COMMENTARIVS.

395. Prag. *manutaurica* corrupte pro *iam taurica*. Mar. a prisca manu *iam turica* male. Nonnulli, qui hunc versum allegant, traiiciunt ita verba *Arguere incassum iam taurica sacra solemus*. Legendum cum mss. *Incassum arguere iam*. Producitur *e* postremum in *arguere* ratione caesurae. Colerus ad Valer. Max. pag. 568. sacra taurica intelligit esse suouitaurilia. Weitzius exponit de sacrificiis, quae Plutoni tauris, et nigra pecude fiebant. Nullus est dubitandi locus, quin sermo sit de sacrificiis Tauricae insulae. Hyginus fabula CXX. *Quorum* (tauricorum) *fuit institutum, vt qui intra fines eorum hospes venisset, templo Dianae immolaretur*. De Diana taurica, et victimis humanis illi caesis agunt Tertullianus, Athanasius, Augustinus, Lactantius, Cassiodorius, Eusebius Caesariensis, vt plures ethnicos praeteream. In glossa pro *Iunoni* legam libentius *Dianae*.

396. Ald. *latiali*, Vat. A. *laciari*. Plerique *latiari*. Prag. *Funditur humanum latiari in sanguine munus*. Prudentius loquitur de ludo gladiatorio in honorem Iouis Latiaris. Lipsius De amphitheatro monet, *Latiari* esse in dandi casu, scilicet *Latiari Ioui*. Ex hoc, ac similibus locis nonnulli arguunt, victimas humanas Ioui latiari solitas immolari. Verum intelligendum est, Iouem sanguine humano eorum coli, qui aut in certamine gladiatorio occidebantur, aut damnati ad bestias peribant. Tertullianus cap. IX. Apolog. *Remitto tauricas fabulas theatris suis. Ecce in illa religiosissima vrbe aeneadum piorum est Iuppiter quidam, quem ludis suis humano proluunt sanguine. Sed bestiarii, inquitis. Hoc, opinor, minus, quam hominis*. Videri possunt notae Pamelii, Minucius, Iulius Firmicus, Lactantius, Tatianus, et alii, qui huiuscemodi immanitatem romanis exprobrabant. Eam a religione christiana tandem abolitam, inter maxima beneficia hominibus a Christo collata reponimus.

397. Ineptus corrector in Rat., abrasis prioribus, supposuit *Illeque consessus spectantum*. Pal. *concessusque*, Egm. a pr. m. *consessosque* male. In ed. 2. Cell. mendum puto *concessus ille*. De consessu in amphitheatro vide Comment. ad v. 372. Hamart.

Marmora secta lego, quacumque Latina vetustos
Custodit cineres, densisque Salaria bustis.
Dic, quibus hunc scribis titulum: nisi quod trucis orci
Imperium, verae ceu maiestatis, adoras?
En quibus implicita squalebat regia summi
Imperii, tractis maiorum ab origine sacris.
Quum princeps, gemini bis victor caede tyranni,

GLOSSAE VETERES.

404. marmora secta = *scripta*. *Vat. A. in quibus scriptum erat*, DIS MANIBVS. lego = *video*. Latina = *via. I* 405. Salaria = *via salarium est cibus, qui sepulcra mortuorum custodientibus datur; sed pro omni praebenda ponitur*. *I.* bustis = *sepulcris*. *Vat A.* 406. orci = *orco iuro; inde orcus, eo quod iurat, neminem se sine morte dimittere*. *I.* 408. regia = *aula*. *I.* 410. princeps = *Constantinus*. gemini tyranni = *Maxentii, et Licinii*. *I.*

COMMENTARIVS.

404. Mar. a pr. m., et Weitz. cum suis *quaecumque*. Longe melius est *quacumque*. In viis publicis sepulcra olim romani collocabant, et, vt videtur, etiam iudaei. Genes. cap. XXXV. v. 19. *Mortua est ergo Rachel, et sepulta est in via, quae ducit Ephratam*. De via Latina Iuuenalis satyr. I. *Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina*. Et sat. V. *Cliuosae veheris dum per monumenta Latinae*. In via Salaria *monumentum* erat *pretiosi operis* Licinii tonsoris, et liberti Augusti, vt tradit Cornutus sat. II. in Persium. Viae aliae sepulcris celebres fuerunt Appia, Aurelia, Lauicana, Laurentina, Ostiensis, Praenestina, Tiburtina. Dissertationem De viis publicis anno 1786. Romae edidit cl. Vincentius Bartoluccius, primi subsellii Iureconsultus. An autem haec sigla D. M. aut D. MA., quae in sepulcris christianis nonnunquam apparent, significent *Diis Manibus*, an aliud, inter Fabrettum, et Mabillonium certatum est, quorum hic inscriptionem illam semper profanam esse contendebat, ille negabat. Lupius in Dissert. De baptisteriis num. 158., et 159. inscriptionem profert, quam christianam esse censet, et *Diis Manibus* ab ignaro aliquo neophyto positum, et a presbytero, qui coemeterio praeerat, non animaduersum: quod interdum accidisse satis est verisimile. Inscriptio est huiusmodi:

DIS MANIBVS PRINCI
PIO FILIO DVLCISSIMO SVO PO
SVIT QVI VIXIT ANNIS VI. DIE
XXVII. IN PACAE

Cl. Caietani Migliore erudita *De Diis Manibus* extat dissertatio.

405. Cornutus in Persium ait, salarium proprie esse victum vnius diei, cui sal in primis inseruit. Iso minus placet. Post hunc versum Rat., et Mar. apponunt lemma *Romam alloquitur*.

406. Prag. *hic quibus hunc titulum scribis*. Ald. *dic, quibus hinc scribis titulum*. Vat. A., et nonnulli Heins. *dic, quibus inscribis titulum*. Plerique *dic, quibus hunc scribis titulum*.

407. Vat. A. vitiose *verito ceu*.

410. Pal., Vat. A. *gemini victor de caede*. Egm. male *gemini victor caede*: a sec. m. *gemini victor de caede*, aut *gemini deuictor caede*: non enim clare explicat Weitzius lectionem hanc Egm., et Pal. Principem hunc esse Theodosium, certum est. Tyrannos intellige Maximum, et Eugenium. Grangaeus obiicit Prudentio, quod in hac historia enarranda paululum a vero deflectit, siquidem Theodosius, victo Maximo, triumphauit anno 389., nec, deuicto multis annis postea Eugenio, Romam rediit. At vero etsi concederem ordinem narrationis aliquatenus esse tur-

Pulchra triumphali respexit moenia vultu:
Nubibus obsessam nigrantibus aspicit Vrbem,
Noctis obumbratae caligine. turbidus aer
Arcebat liquidum septena ex arce serenum.
Ingemuit miserans, et sic ait: Exue tristes,
Fida parens, habitus: equidem praediuite cultu
Illustrata cluis, spoliisque insigne superbis
Attollis caput, et multo circumfluis auro.
Sed nebulis propter volitantibus obsitus alti
Verticis horret apex: ipsas quoque liuida gemmas
Lux hebetat, spissusque dies, et fumus ob ora
Suffusus rutilum frontis diadema retundit.
Obscuras video tibi circumferrier vmbras,
Caeruleasque animas, atque idola nigra volare.
Censeo, sublimem tollas super aera vultum,
Sub pedibusque tuis nimbosa elementa relinquas.
Omne, quod ex mundo est, tibi subiacet, hoc deus ipse
Constituit: cuius nutu dominaris, et orbi
Imperitas, et cuncta potens mortalia calcas.

GLOSSAE VETERES.

414. arcebat = *expellebat*. septena ex arce = *ex septem collibus, qui sunt in Roma. Septenam arcem dicit, quia in septem colliculis constat Roma*. *I.* 415. ingemuit = *Constantinus*. *I.* 416. equidem = *certe*. *Iso.* 417. cluis = *abundas, praecelles*. *I.* 418. circumfluis = *abundas*. *I.* 419. propter = *iuxta*. *Iso.* 420. liuida = *obscura*. *Iso.* 421. hebetat = *obumbrat* = ob = *circum*. *I.* 424. caeruleas = *nigras*. *I.* 425. tollas = *ve*. *I.* 426. nimbosa = *tenebrosa*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

batum, non tamen esset propterea falsitatis arguendus poeta: qui non ait aperte, Theodosium triumphasse, postquam duos tyrannos vicerat. Ceterum in ipsa, quae sequitur, oratione Theodosii mentio iterum fit gemini tyranni a Theodosio victi.

413. Ald. *noctis adumbratae*.

414. Vat. A. mendose *arcebit*. De hac loquendi ratione *liquidum serenum*, *superum serenum*, et similibus Dausqueius in Comment. ad Silium lib. XII. v. 4.

417. Egm., Iureti membranae *clues*. Mar. a pr. m. *superbum*.

421. Heins., Cham., Teol. mendose *ab ora*. Egm. scribit *hebitat*. Prag. *obumbrat* pro *ob ora*. Rutilius lib. I. Itin. v. 193. puritatem caeli romani laudans ait: *Nec locus ille mihi cognoscitur indice fumo*.

423. Prag. *obfusas video*. Wolm., et Bong. a pr. m. scribunt *circumferier*.

424. Ald. *et nigra idola volare*, Rat., prioribus erasis, *idolaque nigra volare*.

Non decet, vt summissa oculos regina caducum
Contemplere solum, maiestatemque requiras
Circa humiles rerum partes, quibus ipsa superstas.
Non patiar, veteres teneas vt me duce nugas,
Vt cariosorum venereris monstra deorum.
Si lapis est, senio dissoluitur, aut crepat ictu
Percussus tenui: mollis si bractea gypsum
Texerat, infido rarescit glutine sensim.
Si formam statuae lamnis commisit aenis
Lima terens, aut in partem caua membra grauato

GLOSSAE VETERES.

430. summissa = *inclinata*. regina = *Roma*. *I.* 432. superstas = *superior es*. *Vat. A.* 433. nugas = *ineptias*. *I.* 434. cariosorum = *putridorum*, *deficientium*. *caries putredo, quam teredines faciunt in ligno* *I.* 436. bractea = *lamina auri*. gypsum = *genus terrae est, de qua imagines faciunt*. *I.* 437. rarescit = *deficit*. sensim = *paulatim*. *Iso.* 439. terens = *planans*. *I.*

COMMENTARIVS.

Neutrum est ab auctoris manu. Grangaeus Aldo adhaesit.

430. Scriptores Prudentii aequales passim Romam *reginam* appellant.

432. Rat. *superstes*. lege *superstas*.

433. *Nugas* vocat idolorum cultum, et fabellas aniles a Numa inuentas. Aliqui ipsa idola *nugas* vocari dicunt, vt *naenias* alibi.

434. Prudentius non semel *monstra*, et *portenta* deos gentilium vocat. Minucius: *Tot sunt Iouis monstra, quot nomina*. Virgilius VIII. Aen. *Omnigenumque deum monstra, et latrator Anubis*.

435. In cod. Theod. tit. De paganis leg. 12., quae lex a Theodosio lata est anno 392. *Siquis vero mortali opere facta, et aeuum passura simulacra imposito thure venerabitur etc.*

436. In Rat. ex *gypsus* factum *gypsum*. Prag. male *gypsea*. De gypseis veterum imaginibus Arnobius lib. VI., Firmicus, Capitolinus in Gordiano. Imagines gypseae nonnunquam bracteis metalli inducebantur. Confer versionem italicam Operis Ioannis Winkelmann *Storia delle arti del disegno* cum eruditis annotationibus Caroli Fea I. C. lib. VII. cap. I.

437. Vat. A., Mar., Rat., Prag., Egm., Pal., Bong., Weitz., aliique *texerat*. Ald., Gis., Vulg. nonnulli *texerit*, quod nescio, an sit melius. Alicubi *texeris* mendose. Notanda est efficacia verbi *rarescit*.

438. Ald., Bong., Widm., Mar. *laminis* Rat. *lamminis*. Vat. A., Weitz., Gifanius ex vet. cod. *lammis*. Egm. *lammis commisit auenis* male. Verior est lectio *lamnis* tam in Prudentio, quam in Horatio lib. II. oda II. Gifanius contendit, veteres extulisse *lamma* pro *lammina*.

439. Vat. A. *in parte*: Egm. corrupte *inpartae* apud Weitzium. Heinsius in eodem Egm. inuenit *in parte*, et a sec. m. *impacta*. Ald., Torn. *grauata*. Weitz. cum Bong., et Widm. a pr. m. *cauato*. Mariettus innuit, ex his verbis *lima terens* corrigi posse Isidorum in *scobina*. Puto, indicari caput XIX. lib. XIX. *Taratrum quasi teratrum*. *Scofina dicta, quod haerendo scophen faciat*: vbi fortasse legendum *quod terendo*.

Pondere curuantur, scabra aut aerugo peresam
Conficit effigiem, crebroque foramine rumpit:
Nec tibi terra deus, caeli nec sit deus astrum,
Nec deus oceanus, nec vis, quae subter operta est,
Infernis triste ob meritum damnata tenebris.
Sed nec virtutes hominum deus, aut animarum,
Spirituumue vagae tenui sub imagine formae.
Absit vt vmbra deus tibi sit, geniusue, locusue,
Aut deus aereas volitans phantasma per auras.
Sint haec barbaricis gentilia numina pagis:

GLOSSAE VETERES.

441. conficit = *corrumpit*. crebro = *multiplici*. I. 442. astrum = *sol, vel luna*. I. 447. geniusue = *deus loci*. I. 449. pagis = *villaticis. pige graece fons. Inde pagani, villani, quia circa fontes antiqui villas ponebant, et ideo villani dicuntur, quia longe remoti sunt a ciuitate dei*. I.

COMMENTARIVS.

441. Codex Iureti, Vat. A., Oxon. *contegit*. Pal., Egm. a sec. m. *contiguam effigiem*: Egm. a pr. m. *contigiem effigiem*. Heinsius hinc coniicit *contigit effigiem*. Plerique *conficit effigiem*.

443. Supra vers. 392. *subternis antris* de inferis, et hac vi, quae *subter* operta est.

444. Prag., Widm. a p. m. *inferni* minus bene.

445. Aldus ediderat *Sed nec virtutes deus hominum, aut animarum*. Emendauit *Sed nec virtutes deus aut hominum, aut animarum*. Alii habent *Sed nec virtutes hominum deus, aut animarum*. Prag. *aut tenebrarum*. Sententia est, deum non esse virtutes hominum, vt pudicitiam, fidem, neque vagas formas animarum, et spirituum, vt daemonum, et angelorum, tenui sub imagine.

446. Ald. mendose *vagi*. Virgilius VI. *Et ni docta comes tenues sine corpore vitas — Admoneat volitare caua sub imagine formae*.

447. Iuretus aduertit, alias legi *tibi sit lucus, geniusue*, et defendi posse hanc scripturam, quum maximam religionem pagani lucis tribuerint. Prudentius idola saepe vocat vmbras: sic supra v. 195. *Vmbra Penatum*.

449. Cur ethnici a pagis dicti fuerint pagani, plures afferri solent causae, vt indicaui ad v. 6. praefationis huius libri. Vide etiam infra ad v. 621. Mihi vera haec esse videtur, quae ex his versibus depromitur, quia scilicet in pagis superstitio maxime vigebat, adeoque illi omnes, qui superstitiose idolorum cultui post religionem christianam vbique disseminatam adhaeserunt, iure pagani vocati sunt. Heraldus in Arnobium pag. 4. intelligit *paganos* idololatras dictos, quia non amplius terrarum orbem occupabant, sed in angustum coarctati, et quasi pagis quibusdam conclusi erant. Putat, obscuram fuisse etiam olim originem huius appellationis, sicut nec nos adhuc satis liquido scimus, vnde *Huguenotti* appellati fuerint. Gothofredus ad leg. 13. De paganis cod. Theod. appellationem paganorum sub christianis imperatoribus coepisse affirmat, cuius antiquissima, quae ipsi occurreret, mentio extat in leg. 18. De episcopis anno 365. *Gentiles, quos vulgo Paganos*

Quos

Quos penes omne sacrum est, quidquid formido tremen-
Suaserit: horrificos quos prodigialia cogunt (dum
Credere monstra deos, quos sanguinolentus edendi
Mos iuuat, vt pinguis luco lanietur in alto
Victima, visceribus multa inter vina vorandis.
At te, quae domitis leges, ac iura dedisti
Gentibus, instituens, magnus qua tenditur orbis,
Armorum, morumque feros mansuescere ritus,
Indignum, ac miserum est, in relligione tenenda
Hoc sapere, immanes populi de more ferino
Quod sapiunt, nullaque rudes ratione sequuntur.
Seu nos procinctus maneat, seu pace quietas
Dictemus leges, seu debellata duorum
Colla tyrannorum media calcemus in Vrbe:
Agnoscas, regina, libens mea signa, necesse est:
In quibus effigies crucis aut gemmata refulget,

GLOSSAE VETERES.

450. penes = *iuxta*. *I.* 453. lanietur = *sacrificetur*. *I.* 455. te = *o Roma*. *I.* 459. immanes = *crudeles*. *I.* 460. rudes = *stulti*. *I.* 461. procinctus = *apparatus bellicus*, *vel bellica praeparatio*. *I.* 462. dictemus = *constituamus*. *I.* 463. tyrannorum = *Maxentii*, *et Licinii*. *I.*

COMMENTARIVS.

appellant. Existimat autem, vulgus christianorum, qui variis olim dicteriis a gentilibus fuerant appellati, nomen paganorum gentilibus reposuisse, quasi simplices, rusticos, et agrestes dicerent.

450. Mar. a pr. m. *quis penes* perperam. Aldi etiam error est *penes omnes*.

451. Mar. a pr. m. contra metrum, et sensum *honorificos quos*.

452. De *monstris* diis iam dixi. Vide Heraldum ad Tertullianum cap. 22. Apolog., et ad Minucii verba: *Vt nidore altarium*, *vel hostiis pecudum saginati*.

453. Egm. scribit *lucu* pro *luco*.

455. Prag. *et iura*.

458. Prag. *tenendum* non ita bene.

459. Aldus *id sapere*.

460. Prag. *nulla fidei ratione*.

461. Ald. *seu vos*. lege *seu nos*.

463. Vide Demsterum pag. 66. ad vers. Corippi: *Regnaque sub vestris venient fortissima plantis*. Prudentius poetice loquitur: non enim Theodosius triumphauit, aut Romam venit post victum Eugenium.

464. Prag. *agnoscat*. Retine *agnoscas*.

465. Muretus l. XIII. Var. lect. cap. 8. Petrum Crinitum egregie refellit, quod Theodosio hanc impiam legem affingere non dubitauerit l. IX. De honesta disciplina c. 9. *Quum sit nobis cura diligens in rebus omnibus superni numinis religionem tueri*: *Signum Saluatoris Christi nemini quidem concedimus*, *coloribus*, *lapide*, *aliaue materia fingere*, *insculpere*, *aut*

Aut longis solido ex auro praefertur in hastis.
Hoc signo inuictus transmissis Alpibus vltor
Seruitium soluit miserabile Constantinus.
Quum te pestifera premeret Maxentius aula,
Lugebas longo damnatos carcere centum,
Vt scis ipsa, patres: aut sponsus foedera pactae
Intercepta gemens, diroque satellite rapta,
Immersus tenebris dura inter vincula flebat:
Aut si nupta, torum regis conscendere iussa,
Coeperat impurum domini oblectare furorem,

GLOSSAE VETERES.

467. signo = *crucis. I.* 469. te = *o Roma. I.* 471. pactae = *sponsae. I.* 472. intercepta = *ablata. I.* 473. tenebris = *carcereis. Iso.* 474. nupta = *virum habens*. regis. *regem dicit quemcumque dominum. I.* 475. furorem = *amorem. I.*

COMMENTARIVS.

pingere. Sed quodcumque reperitur, tolli iubemus, grauissima poena eos mulctando, qui contrarium decretis nostris, et imperio quidquam tentauerint. Verba legis cod. Iustin. libr. I. tit. VIII. sunt: *Signum Saluatoris Christi nemini licere vel in solo, vel in silice, vel in marmoribus humi positis insculpere, vel pingere: sed quodcumque reperitur, tolli, grauissima poena mulctando eo, qui contrarium statutis nostris tentauerit, specialiter imperamus.* In versibus Prudentii Crux gemmata intelligi potest in vexillorum purpura, gemmis intexta, solido ex auro in vertice hastarum. Confer Baronium ad annum 312., ac plures alios, qui triumphos crucis praedicant.

466. Post hunc versum in Aldo, Mar., Rat., et aliis titulus est *De potentia crucis.* In Vrb. *De laudibus crucis, et eius potentia.* Huiusmodi lemmata in multis desunt.

467. Vat. A. mendose *vinctus* pro *inuictus*. Ald., Egm., Pal. *vltro* minus bene pro *vltor*. Theodosius exemplum Constantini allegat, vt romanis potentiam crucis persuadeat. Non ergo loquitur Constantinus, vt vult Chamillardus, et cum eo nonnulli recentiores. Nam qui loquitur, v. 422. ait, *Obscuras video etc.*, postea *Censeo* .... *Non patiar* ... *Me duce* ... *Dictemus* ... *Calcemus*. Et post expositum exemplum Constantini, *Ergo caue*, *egregium caput orbis* ..... *Deponas iam festa velim etc.* Et Constantini quidem victoria, vt iam antiqua, narratur: *Scis ipsa* ... *Meminit clarissimus ordo, qui tunc etc.* Historiam narrat Eusebius in Vita Constantini.

468. Egm. *soluit mirabile*. Non probo.

469. Prag. male *pestiferam*.

471. Vat. A. mendose *vt sis*.

472. Mar. scribit *dyroque*. Gallandius malebat *raptae*, vt ad *pactae* referatur. Sed bene est *rapta*, hoc est, foedera intercepta, et rapta.

473. Heins. cum Thuan. *inter vincula flebat*. secuti eum sunt recentiores. Prag. inter *vincla gemebat*. Mar. *lugebat*, repugnante metro. Plerique *inter vincla luebat*. Constructio est: Sponsus immersus tenebris dura inter vincula luebat foedera sponsae intercepta, diroque satellite rapta. Sed non satis concinnum est *luere foedera intercepta*, et sponsus melius dicitur *gemens foedera intercepta*.

475. Mar. a pr. m. *domino* male.

Morte maritalis dabat indignatio poenas.
Plena puellarum patribus ergastula saeui
Principis: abducta genitor si virgine mussans
Tristius ingemuit: non ille impune dolorem
Prodidit, aut confessa animis suspiria traxit
Vim libertatis nimiae, patriumque dolorem.
Testis christicolae ducis aduentantis ad Vrbem
Miluius, exceptum tiberina in stagna tyrannum
Praecipitans, quanam victricia viderit arma
Maiestate regi, quod signum dextera vindex
Praetulerit, quali radiarint stemmate pila.
Christus purpureum gemmanti textus in auro

GLOSSAE VETERES.

476. dabat = *sustinebat*. *I.* 477. ergastula = *ergastron operatorium. ergon enim opus, vel erga pluraliter, vnde synergus cooperator*. *I.* 478. mussans = *murmurans*. *Iso.* 480. prodidit = *manifestauit*. conuexa = *curua*. *I.* 482. christicolae = *christicolam ducem se vocat Constantinus*. *I.* *Constantini*. *Vat. A.* 483. Miluius = *pons dicitur in Tiberi, vbi Constantinus Maxentium interfecit*. *I.* tyrannum = *Maxentium*. *Vat. A.* 484. quanam = *cur*. victricia = *ita crucem Christi vocat, quam in vexillis gerebant*. *I.* 486. stemmate = *figura*. pila = *lanceae*. *I.* *hastae*. *Vat. A.* 487. gemmanti = *pro gemmato*. *Rat.*

COMMENTARIVS.

476. Haec non esse a Prudentio exaggerata, ex Eusebio, aliisque antiquis historicis constat. In Mar. a pr. m., Bong. a pr. m. *maritales*: melius *maritalis*.

477. Ald., Gis. *puellarum*, *patrumque*. Scripti plerique *puellarum patribus*. Pal. male *patribusque*.

480. Mar., Weitz., Prag., Rat., Colerius ad Valerium Max. pag. 568., Widm. *conuexa animis*. Potiores Heinsiani, Ald., Gis., Heinsius *confessa nimis*. Ita Alex. cum glossa *publicata*. Alii *connexa animis*. Opinatur Heinsius *confessa animos suspiria*.

481. Abest hic versus ab Egm., Boherio veterrimo, priore Rott., Vat. A., Pal. Adest in aliis. Aldus habet *nimiam* pro *nimiae*, et distinguit *traxit*. — *Vim*, quum intelligi potius debeant *suspiria confessa vim libertatis*. Gallandio placet *nimiam* cum Aldo, non *nimia* cum Chamillardo. Ego in Chamillardo lego *nimiae*, nempe libertatis, quod melius est.

482. Vat. A. a pr. m. *christicolis* male. Non loquitur Constantinus, vt vult Iso, sed Theodosius. Aemulatur Horatium lib. IV. od. IV. *Testis Metaurum flumen, et Hasdrubal — Deuictus*.

483. Heinsius contendit, legendum *Muluius*, non *Moluius*, aut *Miluius*. Alii praeterea scribunt *Myluius*, alii *Molbius*. Aldus ediderat *Muluius*, et correxit *Miluius*, quod etiam obseruauit Gallandius, vt intelligas, non aliam prae manibus ipsum habuisse aldinam editionem, nisi eam, qua ego vtor, et vnicam credo. Nunc *Miluii* nomen est *Ponte Molle*. Maxentius simpliciter *tyrannus* dicitur ter in panegyri Nazarii ad Constantinum, et in aliis monumentis, et scriptoribus antiquis.

486. Mar. a pr. m. perperam *radiarit*. Prag. *radiarunt*.

487. Egm. corrupte *gemmati*.

Signabat labarum, clypeorum insignia Christus
Scripserat, ardebat summis crux addita cristis.
Ipse senatorum meminit clarissimus ordo:
Qui tunc concreto processit crine, catenis
Squalens carcereis, aut nexus compede vasta,
Complexusque pedes victoris, ad inclyta flendo
Procubuit vexilla iacens. tunc ille senatus
Militiae vltricis titulum, Christique verendum

GLOSSAE VETERES.

488. labarum = *vexillum*, *vel frenum*. *Vat. A.* insignia = *ornamenta*. *I.* 489. ardebat = *fulgebat*. *I. splendebat*. cristis = *galeis*. 494. iacens = *prosternens*. *Iso.* 495. titulum = *crucem*. *I.*

COMMENTARIVS.

488. Egm., Pal. *lauacrum* male pro *labarum*. Turnebus Aduers. num. 459. testatur, in vetusto lexico dici *laborum* pro *labarum*. Gyraldus dialog. 25. gloriatur, se primum aperuisse hunc Prudentii versum, et explicat, labarum esse signum bellicum pretiosissimum, quod Constantinus in crucis signum conuertit. Vtuntur hac voce *labarum* Tertullianus, Ambrosius, et alii. Rabanus Maurus in carmine De cruce mutauit quantitatem: *Hinc signant Cherubin haec labara sancta triumphum*. Nonnulli affirmant, id nomen sub Constantino demum inuentum, et in Tertulliano legunt *cantabra*, vti etiam in Minucio: *Nam et signa ipsa, et cantabra, et vexilla castrorum*. Rigaltius ad hunc locum ait, cantabra fuisse quoddam genus vexillorum, quae carmine inscripta aliquid grati, et iucundi militibus significabant. Aliqui originem ex Cantabria repetunt, nescio, an meliori iure. Bulengerus De rom. imper. l. v. c.v. plura habet de labaro. Innumeri sunt critici, aliique auctores, qui hos Prudentii versus laudant. Descriptionem labari vide apud Aringhum Rom. Subterr. lib.VI. cap.XXIII.

489. S. Hieronymus ep. 107. ad Laetam *Vexilla militum crucis insignia sunt. Regum purpuras, et ardentes diadematum gemmas patibuli salutaris pictura condecorat*. S. Augustinus in psalmum XXXVI. *Finita est* (crux) *in poena, manet in gloria. A locis suppliciorum fecit transitum ad frontes imperatorum*.

491. Dicit *concreto crine* ex more reorum apud romanos. Eadem proprietate hymno XI. Peristeph. *Carcereo crinita situ stare agmina contra — Iusserat*.

495. Antea dixit *vltor*, *vindex*, nunc *militiae vltricis*. Hoc ipsum exprimit inscriptio arcus triumphalis Constantini.

IMP. CAES. FL. CONSTANTINO . MAXIMO
P. F. AVGVSTO . S. P. Q. R.
QVOD . INSTINCTV . DIVINITATIS . MENTIS
MAGNITVDINE . CVM . EXERCITV . SVO
TAM . DE . TYRANNO . QVAM . DE . OMNI . EIVS
FACTIONE . VNO . TEMPORE . IVSTIS
REMPVBLICAM . VLTVS . EST . ARMIS
ARCVM . TRIVMPHIS . INSIGNEM . DICAVIT

Inscriptio ex ipso archetypo descripta est: nam exemplaria edita aliquantum variant. Intra arcum maiorem ad latera legitur: FVNDATORI QVIETIS = LIBERATORI VRBIS =

Nomen adorauit, quod collucebat in armis.
Ergo caue, egregium caput orbis, inania post haec
Prodigia, et laruas stolido tibi fingere cultu,
Atque experta dei virtutem spernere veri.
Deponas iam festa velim puerilia, ritus
Ridiculos, tantoque indigna sacraria regno.
Marmora tabenti respergine tincta lauate,
O proceres: liceat statuas consistere puras,
Artificum magnorum opera, haec pulcherrima, malim,

GLOSSAE VETERES.

497. caput = *o Roma*. *Vat*. *A*. 499. spernere = *caue*, *spernas*. *I*. 500. deponas = *vt*. *I*. 501. sacraria = *templa*. *I*. 502. marmora = *marmoreas statuas*. tabenti = *sordida*. respergine = *sanguinis*. *I*.

COMMENTARIVS.

Supra minores vtrinque arcus: VOTIS X = VOTIS XX = et in auersa parte supra eosdem arcus minores: SIC X = SIC XX = Constat ex Prudentio, non solum crucem in labaro fuise expressam, verum etiam Christi nomen, scilicet monogramma Christi ☧, quae sunt duae literae graecae nominis Christi X et P, neque significant *pro Christo*, vt multi putant, martyrii signum esse credentes. Itaque quum Christi nomen esset labaro impressum, et mos esset, vt labarum a militibus adoraretur, quod semper imperatorem antecederet, recte ait Prudentius, senatum adorasse nomen Christi, quod collucebat in armis.

497. Ald., Gis., Heins. *posthac*. Weitziani, et plerique nostri *post haec*.

498. Heinsius Weitzium reiicit, quod legerit *Prodigia esse deos stolido tibi fingere cultu*. Atqui ita legunt Rat., Mar., Prag., Vrb., et alii. Ald., Tornaes. *solito* pro *stolido*. Thuan. *olido*. Alii cum Vat. A., Gis., probante Heinsio, *Prodigia, et laruas solito tibi fingere cultu*. Apud Weitzium Ald., Gis., Palat. *Prodigia, et laruas stolido confingere cultu*. Verum Ald., et Gis. legunt, vt modo exposui.

500. Egm. vitiose *vel in puerilia*.

502. Ald., Egm., Palat. *lauare*. melius *lauate*. Ex Festo *respersum* vinum dicebatur, quia sacris nouendialibus mortui sepulcrum vino spargebatur. Sed Prudentius potius loquitur de tabo, et sanguine victimarum, quibus simulacra deorum erant respersa. Cl. Fea tom. III. oper. Winkelm. pag. 279. apposite refellit Bandinium, qui id de statuis virorum illustrium, non deorum, accipi voluerat.

503. Lib. XVI. cod. Theod. tit. X. de pag. permittuntur simulacra *artis pretio, non diuinitate metienda*, vt colligitur ex leg. 8. cum commentariis Gothofredi. Ea lex 5. a Theodosio Magno lata est anno 382. Postea Honorius anno 399. tulit legem 15. eiusdem tituli: *Sicut sacrificia probibemus, ita volumus publicorum operum ornamenta seruari*. Hoc loco, atque adeo apud Prudentium *ornamenta* sunt simulacra deorum publicis operibus affixa, vt lauacris, foro, plateis, compitis, porticibus, de quibus Tertullianus cap. VIII. De spectaculis, et Ambrosius aduersus Symmach. Haec ipsa publica ornamenta ab Honorio prohibita fuerunt per Africam anno 399. leg. 18., et vniuerse anno 408., et 415. leg. 19. et 20. *Ne illecebram errantibus praestent*.

504. Mar., Rat., Prag. *pulcberrima, malim*, quod placet, quamuis in edd.

Ornamenta fiant patriae, nec decolor vsus
In vitium versae monumenta coinquinet artis.
Talibus edictis Vrbs informata refugit
Errores veteres, et turbida ab ore vieto
Nubila discussit, iam nobilitate parata
Aeternas tentare vias, Christumque vocantem
Magnanimo ductore sequi, et spem mittere in aeuum.
Tunc primum senio docilis sua secula Roma
Erubuit: pudet exacti iam temporis. odit
Praeteritos foedis cum relligionibus annos.

GLOSSAE VETERES.

507. informata = *docta*, *vel instructa*. *I.* 508. vieto = *senili*, *veteri*. *I. vigetum dicitur corpus humanum, dum vis, et aetas in eo valet: sic Roma hic valida fuit, quum imperante Constantino idololatriam refutauit*. *Vat. A.* 509. nobilitate = *ex nobilitate*. *I.* 512. senio = *in senectute*. *I.* 514. relligionibus = *daemonibus*. *I.*

COMMENTARIVS.

omnibus sit *pulcherrima nostrae*. Heinsius cum Thuan. *hae* pro *haec*, et ad statuas refert. Recentiores Heinsium sequuntur. Plerique veteres *haec ornamenta* aeque bene.

505. Codex Iureti, Ald., Mar., Rat., Weitz., Widm. supra, Egm., Coleri codex, et alii *fuant*, quod non displicet Gallandio. Vat. A., Prag., Widm. iterum a sec. m., Thuan., Cauch., Vrb. *fiant*. Bong., Gis., Widm. *cluant*, quod placuit Heinsio, et recentioribus. In Egm. interpretamentum verbi *fuant* est *erunt*. Hae omnes lectiones admitti possunt, non vero *fugant* in Ox., et *fluant* in priore Rott. In Alex. *fiant* a pr. m., *fuant* a m. sec.

506. Gis. ad oram *arcis* minus bene. Vera lectio *artis*. Ex hac postrema orationis parte colligo, post euersam Victoriae aram adhuc in curia Iulia statuam eiusdem deae permansisse, sed sine vllo cultu, et solum ornatus gratia. De hac statua intelligo Claudianum in VI. consulatu Honorii. *Iure paludatae iam curia militat aulae. – Affuit ipsa suis ales Victoria templis, – Romanae tutela togae, quae diuite penna – Patricii reuerenda fouet sacraria coetus*. Vide Comment. ad v. 28., et 29. lib. II.

508. Multi, etiam veteres, et probati scribunt *vigeto* pro *vieto*. Glossa Vat. A. videtur accipere *vieto* pro *vegeto*. At *vietus* hic significat languidum, rugosum: neque sermo est de Constantino, sed de Theodosio, eiusque edictis iam olim promulgatis, et post superatum Maximum confirmatis, et ampliatis. Non autem negat Prudentius, ante Theodosii edicta fuisse plures senatores romanos christianae religioni addictos, sed affirmat solum, Theodosii exemplo, et persuasione factum, vt Roma in fidem Christi pleno transferretur amore, vt ait v. 524. Ac notandum, a Prudentio vocari etiam *edicta* v. 41. orationem, qua Saturnus idololatriam antiquis latinis persuasit.

510. Ald., et plerique mss. *vocante*. Bong. a pr. m., et nonnulli Vulg. *vocantem*.

511. In Ald. mendum puto *magnanimo doctore*. legendum *ductore*.

512. Aldi error *primam* pro *primum*.

514. Barthius lib. XL. Aduers. cap. VII. cum his versibus confert Lucretii verba: *Quod contra saepius olim – Relligio peperit scelerosa, atque impia facta*.

Mox, vbi, contiguos fossis muralibus agros
Sanguine iustorum innocuo maduisse recordans,
Inuidiosa videt tumulorum millia circum:
Tristis iudicii mage poenitet, ac ditionis
Effrenis, nimiaeque sacris pro turpibus irae.
Compensare cupit teterrima vulnera laesae
Iustitiae sero obsequio, veniaque petenda,
Ne tanto imperio maneat pietate repulsa
Crimen saeuitiae, monstrata piacula quaerit,
Inque fidem Christi pleno transfertur amore.
Laurea victoris Marii minus vtilis Vrbi,
Quum traheret numidam populo plaudente Iugurtham,
Nec tantum Arpinas consul tibi, Roma, medelae
Contulit, extincto iusta inter vincla Cethego,
Quantum praecipuus nostro sub tempore princeps
Prospexit, tribuitque boni. multos Catilinas

GLOSSAE VETERES.

515. contiguos = *vicinos*, *propinquos*. *I.* 519. nimiae = *intemperatae*. *I.* 520. compensare = *restaurare*. *I. emendare*. *Mar.* 521. petenda = *quae erat ad petendum*. *I.* 522. imperio = *in Roma*. pietate = *sanctitate*. *I.* 523. piacula = *purgationes*. *Iso.* 525. laurea = *corona*, *victoria*; *lauro enim coronabantur victores*. *I.* 527. Arpinas = *ex oppido Cicero Arpinas dicitur*. *I.* 528. Cethego = *Cethegus*, *et Lentulus*, *et alii coniuratores fuerunt. vt exurerent Romam*, *et senatores interficerent*. *I.* 529. praecipuus = *maximus*. princeps = *Constantinus*. *Iso.* 530. Catilinas = *daemonas*, *hostes*, *peruersos*, *vt fuit Catilina*, *qui hostis fuit romanorum*. *I.*

COMMENTARIVS.

515. In Mar. erat haec scriptura *Mox vbi contiguit fossis muralibus*, *agros etc.*, quae sane deprauata est.

517. Notandus est hic locus aduersus eos, qui iactant, exiguum fuisse martyrum numerum.

518. Vat. A. corrupte *magne poenitet*, *ac editionis*.

520. Vat. A. mendose *vulnere*.

521. Vat. A., Egm. *petendae* male. nec melius Alex. *venia quae petenda*.

523. Egm. apud Weitz. *soluit* pro *quaerit*. Heinsius nihil tale reperit in Egm., sed expressum id ait a Gis. ex suis. In prima quidem Giselini editione extat *soluit*, at in secunda clare *quaerit*.

524. Mar. *veri transfertur amore*: supra pro diu. script. *pleno transfertur amore*. Mariettus primam lectionem praefert: sensus enim est *transfertur in fidem Christi amore veritatis*. quod confirmat glossula Ratisbonensis ad marg. *id est*, *pro veritatis*: quae apposita certe est nomini *veri*, non *pleno*.

528. Ald. *contigit*, corrige *contulit*. In Rat. glossa est ineptissima *Cethego* = *rege quodam*.

530. Ald., Gis. 1. ed. in textu *praescri-*

Ille domo pepulit, non saeua incendia tectis,
Aut sicas patribus, sed tartara nigra animabus,
Internoque hominum statui tormenta parantes.
Errabant hostes per templa, per atria passim,
Romanumque forum, et capitolia celsa tenebant:
Qui coniuratas ipsa ad vitalia plebis
Moliti insidias, intus serpente veneno,
Consuerant tacitis pestem miscere medullis,
Ergo triumphator latitanti ex hoste togatus,
Clara trophaea refert sine sanguine, remque Quirini
Assuescit supero pollere in secula regno.
Denique nec metas statuit, nec tempora ponit:
Imperium sine fine docet, ne romula virtus
Iam sit anus, norit ne gloria parta senectam:

GLOSSAE VETERES.

532. sicas = *proelia*. *I.* 533. interno = *animae, quae est interior homo*. *I.* 534. hostes = *daemones*. passim = *vbique*. *I.* 536. vitalia = *animas*. *Iso.* 537. serpente = *nato*. *Iso.* 539. triumphator = *Constantinus*. *I.* 540. trophaea = *victoriam*. Quirini = *romani*. *I.* 544. anus = *senex*. *I.*

COMMENTARIVS.

psit pro *prospexit*. Sermo est de Theodosio, non de Constantino, qui anno 337. obiit. Hinc colligitur, Prudentium illa Theodosii oratione comprehendere omnia eius acta contra paganismum, etiamsi ad diuersa tempora pertineant.

533. Prag. *Internaque hominum strage tormenta parantes*, et glossa, secundum aliquos produci *ge* in ablatiuo. Mar. a sec. m., Weitz. *Internoque hominum strauit*: scilicet *strauit parantes tormenta interno hominum*. Mar. a pr. m. *internaque hominum strauit*. Rat. a sec. m. *internaque hominum statui*: sic *interna* refertur ad *tormenta*. Communior lectio *Internoque hominum statui tormenta parantes*.

535. Supra v. 216. *celsa ad capitolia*.

536. Egm. a sec. m. *quin coniuratas*. Idem *vitalia plebes* male.

539. Mar., Rat. *latitante*. Egm. *cogator*, supra *negator*; corrige *togatus*. *Triumphator* vocabulum est Apuleii, Cypriani, et in inscriptionibus aeui inferioris frequens.

540. Egm. supra *resque Quirini*.

541. *Assuescit pollere*, vt hymno IX. Cath. v. 95. *redire insuesceret mortuos*.

542. Ex Virgilio I. Aeneid. *His ego nec metas rerum, nec tempora pono, — Imperium sine fine dedi*. Nescio, qua ratione Heinsius cotra fidem codd. velit coniicere *Denique nec metas statui, nec tempora poni*. Et illico addit: DOCET *nimirum, quod sequitur*. Chamillardus ita intelligit coniecturam Heinsii, vt *statui*, et *poni* referatur ad *docet*. Lectio codd. clara est, nec solicitari debet.

544. Post hunc versum in Rat., Mar. titulus *De Senatus conuersione*, qui extat in Alex. ad marg. In Vrb. *De conuersione senatus*. Aldus habet *Romanorum senatum conuersum ad Christum*.

Exul-

Exultare patres videas, pulcherrima mundi
Lumina, conciliumque senum gestire Catonum,
Candidiore toga niueum pietatis amictum
Sumere, et exuuias deponere pontificales.
Iamque ruit, paucis Tarpeia in rupe relictis,
Ad sincera virûm penetralia nazareorum,
Atque ad apostolicos euandria curia fontes,
Anniadum soboles, et pignora clara Proborum:
Fertur enim ante alios generosus Anicius Vrbis

GLOSSAE VETERES.

545. videas = *o Symmache*. *I* 546. gestire = *gaudere*. Catonum = *principum romanorum*, *consiliariorum*. *I. sapientum romanorum propter Catonis sapientiam* *Vat. A.* 547. toga = *consiliariorum. Vat. A.* pietatis = *sanctitatis. I.* 548. pontificales = *idolis consecratas*, *Vat. A.* 549. ruit = *festinat*. *I.* 550. nazareorum = *christianorum*. *I.* 551. euandria = *ab Euandro*, *qui primus fertur struxisse curiam I.* 552. proborum = *electorum*. *I.* 553 generosus = *nobilis*. Anicius = *nobilissimus fuit*, *de cuius genere Boetius fuit*, *et a quo familia Anniadum dicitur. I.*

COMMENTARIVS.

545. De huiuscemodi elogiis senatus romani testimonia veterum plena manu affert Iuretus ad verba Symmachi ep. 46. lib. 1. *Pars melior humani generis senatus*.

547. Alter Rott. *candidiora togae*, quod haud inelegans visum est Heinsio. Ego nihil aliud hic video, nisi mendum *candidiora* pro *candidiore*. De toga candida, ac de his ipsis versibus Prudentii critici, et antiquarii innumeri agunt. Accipe summam. Toga romanorum semper erat alba: sed quum diebus festis vestibus recentibus, et non sordidis vterentur, *albati* peculiari ratione his in diebus dicebantur, et erant. Praeterea candidati togas creta candidiores reddebant: vnde illis *candidatorum* nomen haesit. Intelligitur ergo, quid velit Prudentius, scilicet romanos tamquam in die festo candidiorem togam sumere. Sic hymno XI. Peristeph. v. 203. *Nec minus Albanis acies se candida portis — Explicat*, *et longis ducitur ordinibus*. Videtur autem Prudentius hoc loco etiam significationem mysticam denotare, videlicet pietatis, et innocentiae candorem. Nec mihi displicet, quod ait Dominicus Macrus in Hierolex. verbo *baptismus*, alludere Prudentium ad vestes albas recens baptizatorum.

549. Ald. *in rupe retectis*. intelligo *latentibus*, siue *tectis*.

550. In codice Iureti hic versus ita erat interpolatus *penetralia noxa reorum* nullo sensu, aut contrario. In Egm. erat *noxa virorum*, ex quo factum *noxa reorum*.

552. Fabr., Widm., Bong. a sec. m., Mar., Rat. *Aeneadum* mendose. Vat. A., Prag. *Amniadum*. in hoc versu duae familiae, quae in vnam coaluerint, memorantur, *Annii*, et *Probi*. Tertia his addita, scilicet *Anicii*, vt ex vers. seq. liquet. Glossa *electorum* inepta est.

553. Coniiciat recte aliquis, legendum *orbis — Illustrasse caput*. Supra v. 497. *Ergo caue, egregium caput orbis*. Sed Prudentius senatum fortasse vocat *caput Vrbis*. Hic Anicius Anniorum, et Proborum soboles erat. Nonnulli haec nomina quaerunt sub Constantino. At Prudentius clare loquitur de his, qui post edicta Theo-

Illustrasse caput. sic se Roma inclyta iactat.
Quin et olybriaci generisque, et nominis heres
Adiectus fastis, palmata insignis abolla,

GLOSSAE VETERES.

556. fastis = *libris. quod fecit libros potestatibus*. palmata = *victrici*. *I.*

COMMENTARIVS.

dosii, vel certe sub eius imperio, eiurata superstitione pagana, fidem catholicam amplexi sunt. Non ergo audiendus est Baronius, qui putat, hunc Anicium esse Anicium Iulianum, qui consul fuit cum Petronio Probiano anno domini CCCXXII. Chamillardus putat, esse Sextum Petronium Probum, Praefectum praetorio Valentiniani principis, consulem cum Gratiano anno CCCLXXI. Is certe dicitur *Anicianae domus culmen* in inscriptione cuiusdam monumenti, quod filius eius Anicius Hermogenianus Olybrius, consul ordinarius, et Anicia Iuliana dedicarunt: Ego vero non video, cur non potius filius Sexti Petronii Probi, qui in ea inscriptione Anicius Hermogenianus vocatur, sit is Anicius, qui primus Christo nomen dederit post leges de religione christiana, et euersione idolorum a Theodosio promulgatas. De his familiis, earumque nobilitate legi possunt Claudianus, Marcellinus, Zosimus, Ausonius, et alii. S. Hieronymus ep. ad Demetriadem: *Scilicet non mihi Proborum, et Olybriorum clara repetenda sunt nomina, et illustre Anicii sanguinis genus .... Aut proferendus Olybrius virginis nostrae pater, quem immatura morte subtractum Roma congemuit*. In notis dicitur, hunc Olybrium consulatum egisse anno 305.; sed legendum fortasse 395. In fastis consulum hos reperio descriptos, qui ad has familias possint pertinere: anno 322. Petronius Probianus, et Anicius Iulianus. Anno 341. Probinus cum Marcellino. Anno 371. Sextus Anicius Probus cum Gratiano. Anno 379. Hermogenianus Olybrius cum Ausonio. Anno 395. Sex. Anicius Olybrius, et Sex. Anicius Probinus. Anno 406. Sex. Anicius Petronius Probus cum Arcadio. Anno 408. Anicius Bassus cum Philippo.

555. Weitz. in Var. lect. ait *numinis* – *Pal. nominis*: sed in contextu edidit *nominis*, quod vnice verum est. Becmanus videtur legisse in aliquo Vulg. *numinis heres*; nam corrigit ex suo ms. *nominis*. Duo fuere Prudentii tempore Olybrii celeberrimi, alter Olybrius Praefectus Vrbis, Valentiniano, et Valente iterum coss., alter eius filius Olybrius, qui cum fratre Probino consulatum gessit. De filio libentius intelligo Prudentium, qui certo est *olybriaci generisque, et* NOMINIS *heres*. Olybrius pater vxorem duxerat Probam filiam Sexti Petronii Probi, de quo paulo ante dixi. De his nobilibus romanis plura affert Gothofredus ad cod. Theod.

556. Sich., Widm., Bong., Weitz., Rat., Mar. *ab aula*, Prag. *ab olla*, quod perinde est, nam *au* in *o* saepe commutabatur. Ald., Gis. *abolla*: id excripsit Heinsius, et secuti sunt recentiores, nulla tamen indicata varietate lectionum. Atqui lectio illa prima sustineri posset. Nam vestes consulum *palmatae* dicebantur, quin aliud adderetur. Cassiodorius lib. VI. ep. I. *Nos habemus labores consulum, et vos gaudia dignitatum: palmatae siquidem vestrae nostrae probantur esse victoriae .... Pinge vastos humeros vario colore palmatae*. Olybrius igitur adiectus fastis consulum, palmata insignis, ambibat ab aula submittere fasces consulares ante fores martyris, vt puto, principis apostolorum. Ita etiam Grangaeus *martyrem* interpretatur. Fabricius *abolla* in Aldino exemplari recte legi comprobat, quia abolla vestis senatorum, vt toga equitum, fuit; et vtraque *palmata* dicebatur. Abolla imperatorum fortasse dicta

Martyris ante fores Bruti summittere fasces
Ambit, et ausoniam Christo inclinare securim.
Non Paulinorum, non Bassorum dubitauit

GLOSSAE VETERES.

557. martyris = *cuiuscumque*. fasces = *dignitates, quas habuit Brutus consul*. *Iso*. 558. ambit = *desiderat*. ausoniam = *italicam*. Christo = *propter Christum*. securim = *potestatem*. *I*.

COMMENTARIVS.

fuit *palmata* a *palma*, seu victoria. Abolla consulum, et toga equitum *palmata* videtur dicta a latitudine claui, hoc est, a *palmo*. *Palmatae* nomen ad ecclesiasticam vestem translatum notat Teolius cum Hugone Menardo: nam in Missa, ab illyrico edita, fit mentio vestis, quae *Palmatica* dicitur, et in epist. LXVI. lib. I. S. Gregorii Magni memorantur vestes *Palmatianae*. Illud vellem clarioribus testimoniis a Teolio confirmatum, quod christiani eius temporis, simul ac praeturam, et consulatum erant adepti, ad aedes apostolorum accurrere solebant, ac pauperibus pecuniam, ac vestes largiri. Quod enim, (ut putat Teolius,) a gentilibus id postremum factitatum docet Ammianus lib. XXVII. de Symmacho huius, quem Prudentius impugnat, patre, scilicet; *Accitos e Vaticano quosdam egentes opibus ditauerat magnis*; non liquet, id accipiendum de aedibus apostolorum, aut de pauperibus christianis. Ammianus ita refert, non de Symmacho, sed de Lampadio: *Hic quum magnificos praetor ederet ludos, et vberrime largiretur, plebis nequiens tolerare tumultum, indignis multa donari saepe vrgentis, vt liberalem se, et multitudinis ostenderet contemptorem, accitos a Vaticano quosdam egentes opibus ditauerat magnis*. Valesius, qui ad hunc locum opinionem Teolii expresserat, quaedam in eandem sententiam expromit, sed verbis Prudentii obscuriora. Ammianus intelligit pauperes, qui in Vaticano habitabant. Vt enim probat Olaus Borrichius cap. XVI. Dissert. Compend. De antiqua Vrbis facie, contemptus olim erat quiritibus Vaticanus ob grauius ibi caelum, aquas otiosas, et stagnantes, halitus impuros, foetorem e cadaueribus. Prudentium simplicius ita intelligo, vt Olybrius consul seipsum, suamque adeo dignitatem Christo subiecerit: non repugnabo tamen, siquis addat, ritum aliquem iam tum inuectum summittendi fasces, et inclinandi securem, dum consul christianus ecclesiam ingrederetur: qualia venerationis signa in militibus ad sacra stantibus cernere licet.

558. Heinsio magis prudentianum videtur *securem*, quam *securim*.

559. Laudatur hoc loco S. Paulinus, Nolanus episcopus, de cuius conuersione, et sanctis moribus plura Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, et alii aequales. Gesta enarrant Sacchinus, Le Brunius, et Muratorius. E nobilissima familia romana in Aquitania ortus est: maximis honoribus, etiam consulatu auctus, Hispaniam adiit, vbi vxorem duxit Therasiam, vt videtur, hispanam, ex qua Compluti suscepit filium, ibique defunctum ad sepulcrum SS. martyrum Iusti, et Pastoris sepeliuit. A Delphino burdigalensi antistite baptizatus est, a Lampio episcopo barcinonensi presbyter ordinatus, *in sacerdotium*, vt ipse ait, *tantum Domini, non etiam in locum ecclesiae dedicatus*. Conuersio Paulini ascribitur anno circiter CCCLXXX. An autem Bassus, cuius mentio hic occurrit, sit Iunius Bassus, qui Praefectus Vrbis, ac neophytus decessit anno 358., vt constat ex inscriptione apud Sirmondum in notis ad Ennodium, dubitari potest. Plerique affirmant, quibus adhaeret Philippus Laurentius Dionysius Vatic. Basilic. Monument. tab. LXXXI. Sed quum Prudentius videatur eos tantum recensere proceres, qui sub Theodosio Christi fi-

Prompta fides dare se Christo, stirpemque superbam
Gentis patriciae venturo attollere seclo.
Iam quid plebicolas percurram carmine Gracchos,
Iure potestatis fultos, et in arce senatus
Praecipuos, simulacra deum iussisse reuelli,
Cumque suis pariter lictoribus omnipotenti

GLOSSAE VETERES.

560. superbam = *nobilem* I. 561. patriciae = *patricii erant consules, qui more patrum populum regebant*. I. 562. plebicolas = *plebem amantes*. I. 564. praecipuos = *principes*. I. Vat. A. 565. lictoribus = *ministris, vel militibus*. I.

COMMENTARIVS.

dem amplexi sunt, alium intelligo. Ad hanc Bassorum familiam pertinere puto Bassulam, piam feminam, Seueri Sulpicii socrum, cuius mentio extat in epistolis Paulini, et Seueri. Anicius Bassus consulatum egit anno 408., vt paulo ante dixi. Nonnulli negant, *Bassum* familiae nomen esse. Parum id nostra interest, neque ipsi, quod volunt, probant. Tom. I. Musei Pio Clementini extat inscriptio vetus, reperita ex praefatione cl. Petri Francisci Fogginii ad Fastos romanos Verrii Flacci, quae ad hunc Anicium Bassum spectat, adeoque hoc loco omittenda non est.

BASSI
ANICIO AVCHENIO
BASSO V.C. PROCONS
CAMP. PROVISORI EIVS
DEM PROVINCIAE RES
TITVTORI GENERIS
ANICIORVM
OB MERITA
EIVS INLVSTRIA
ORDO PVPVLVSQVE CIVITA
TIS PRAENESTINAE
PON. CENS

Reperta fuit haec inscriptio Praeneste anno circiter 1779., ex eaque colligi ait Fogginius, cur Bassus appellatus fuerit Anicii nomine: quod, vellem, enucleatius explicuisset.

562. Iureti codex vitiose *graecos* pro *Gracchos*, siue, vt nonnulli scribere malunt, *Graccos*. In ora eiusdem codicis nugator quispiam magistellus interpretationis causa ascripserat, graecos, vtpote viciniores romanis, iungi solitos nuptiarum, et dignitatum pignoribus. In nonnullis Vulg. *poplicolas*, quod non male praetulit Weitzius auctoritate codicis Egm., in quo tamen Heinsius inuenit *plebicolas*. Vocat *plebicolas* Gracchos, quia eorum maiores C., et Tib. Gracchi plebi in lege agraria propugnanda consuluerant. Gracchus vero, quem Prudentius innuit, fuit Laetae consanguineus, quem laudat S. Hieronymus ep. CVII. *Ante paucos annos propinquus vester Gracchus nobilitatem patriciam nomine sonans, quum praefecturam gereret vrbanam, nonne specum Mithrae, et omnia portentuosa simulacra, quibus corax, nymphus, miles, leo, perses, helios, Bromius pater* (al. *Dromo, pater*) *initiantur, subuertit, fregit, exussit, et his quasi obsidibus ante praemissis, impetrauit baptismum Christi*? Id accidisse anno Domini 383., vult Baronius, Gothofredus, et Pagius anno 376., probabilius Philippus a Turre De Mithra cap. vltim. non ante annum 378. a Graccho Praefecturam Vrbanam initam existimat. In antro Mithrae colebantur symbola astrorum, et planetarum, quorum aliqua recenset Hieronymus. Vide notas Vallarsii.

564. Bong. a pr. m. *iussisse repelli*.

Suppliciter Christo se consecrasse regendos?
Sexcentas numerare domos de sanguine prisco
Nobilium licet ad Christi signacula versas,
Turpis ab idolii vasto emersisse profundo.
Si persona aliqua est, aut si status Vrbis in his est,
Si formam patriae facit excellentior ordo,
Hi faciunt, iuncta est quoties sententia plebis,
Atque vnum sapiunt plures, simul ac potiores.
Respice ad illustrem, lux est vbi publica, cellam,
Vix pauca inuenies gentilibus obsita nugis
Ingenia, obtritos aegre retinentia cultus,
Et quibus exactas placeat seruare tenebras,

GLOSSAE VETERES.

567. domos = *familias*. *I.* 568. placet = *licet*. *I.* 569. idolii = *paganismi*. *idolium est locus, in quo idolis immolabatur*. *idolothytum sacrificium, idolum res ipsa, cui immolatur*. emersisse = *existe*. *I.* 570. si persona = *id est, si dignitas temporalis aliquid valet apud deum*. *I.* 571. formam = *pulchritudinem*. *I.* 573. potiores = *excellentiores, meliores*. *I.* 574. cellam = *ecclesiam, templum. vbi congregabantur nobiles romanorum*. *I. ecclesiam S Petri*. *Rat.* 576. ob tritos = *consumptos*. aegre = *difficile*. *I.* 577. exactas = *praeteritas*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

566. Ald., Egm., Pal. *se congregasse* contra rationem metri.

567. Mar., Prag., Rat. *domus*.

568. Glossa contrario modo legenda est *licet – placet*. nisi *placet* sit diuersa scriptura apud Isonem.

569. Ald. *idoli* contra consuetudinem Prudentii, qui corripit secundam. Vat. A., Egm., Pal. *profano* pro *profundo*, quod postremum retineri debet. Prag. male *mersisse*.

572. Prag. semper scribit *hii* pro *hi*. Alter Rott. *iuncta quoties*, quod prudentiano more factum putat Heinsius.

574. In Mar. desiderabatur *est*. Glossae *cellam* explicant ecclesiam: malim curiam. Sic supra *lumina mundi* senatores vocauit. Senatus in templis, aliisue in locis consecratis congregari solebat, et in templis diuersae erant cellae, siue aediculae, et sacella. Prudentius ergo cellam, in qua habebatur senatus, intelligit. Cl. Antoninus Valsecchius Ord. Praed., scriptis pro religione christiana editis laudatissimus, hos versus Prudentii, vt alios aliis in locis, carmine italico reddidit in opere *La Religione vincitrice* part. II. cap. II. contra inanem, et sophisticam philosophiam Fereti, qui verbis Symmachi, nec satis fideliter descriptis, permotus, in suo Critico Examine contendit, illustriorem Senatus partem cum Symmacho sensisse. Valsecchius eum refutat auctoritate Ambrosii, et Prudentii: *Poeta*, addit argute, *ben degno d' essere vdito, ed apprezzato anche da vn Segretario perpetuo dell' Accademia reale delle iscrizioni, e belle lettere*.

576. Iureti membranae *obstrictos* cum Ald., et Gis. ad oram. Plerique, etiam Gifanius, et Colerus ad Val. Max. *obtritos*, id est, reiectos, et omnino contemptos.

Splendentemque die medio non cernere solem.
Post hinc ad populum conuerte oculos, quota pars
Quae Iouis infectam sanie non despuat aram? (est,
Omnis qui celsa scandit coenacula vulgus,
Quique terit silicem variis discursibus atram,
Et quem panis alit gradibus dispensus ab altis:

GLOSSAE VETERES.

578. solem = *Christum*. I. 579. quota = *quam magna*. I. 580. infectam = *pollutam*. sanie = *putredine*. I. 581. coenacula = *capitolia*. I. 582. terit = *pedites*. I. 583. et quem = *pauperes*. dispensus = *dispensatus*. I.

COMMENTARIVS.

578. Aldus *nec cernere*. alii *non cernere*. Ex prouerbio id sumptum. Post hunc versum titulus in Mar., et Rat. *De credulitate plebis*; qui etiam extat in Vrb., et Alex. ad marginem. Aldus habet *Plebem romanam in Christum credidisse*.

579. Ald., et Gis. in contextu I. ed. *quis in Vrbe est*, – *Qui*. Alii *quota pars est*, – *Quae*. In Vat. A. desideratur *est*.

580. Egm., Thuan., Pal. corrupte *disputat*: Weitz. *dispuit*. Rat., Gis. *despuit*. Plerique *despuat*. Tertullianus lib. de idololatr. cap. XI. *Quo ore christianus thurarius, si per templa transibit, quo ore fumantes aras despuet, et exsufflabit, quibus ipse prospexit?* et cap. XIII. de spectac. *Nec minus templa, quam monumenta despuimus*. Minucius in Octauio; *Templa vt busta despiciunt, deos despuunt, rident sacra etc.* Vide, quae notant ad hunc locum Heraldus, Elmenhorstius, Wowerus, Ouzelius. Origenes lib. VIII. contra Celsum id in christianis videtur improbare. *Quis*, inquit, *nostrum adeo stultus est, vt haec dicat, nec videat, nihil eiusmodi valere ad tollendam de diis persuasionem?* Distinguenda autem sunt tempora. Nam sub imperatoribus gentilibus id sine peculiari aliquo instinctu a deo immisso palam fieri non posset nisi imprudenter: sub imperatoribus christianis iam licebat. Confer Comment. ad hymn. S. Eulaliae v. 128.

581. Prag. *celso*: lege *celsa*. Heinsius putat, *vulgus* ex glossemate irrepsisse: nam vulgus manifeste designatur per hanc circumscriptionem, et coniicit, a manu Prudentii fuisse *Omnis qui celsa scandit coenacula scalis*, vel *Omnis qui scandit coenacula celsa domorum*. Mihi non videtur superfluum esse *vulgus*. Nam *vulgus* nominatur, simulque eius descriptio poetice exprimitur, quod haud inconcinnum est. In coenaculis pauperes habitabant, vt ex Iuuenali, Martiali, et aliis ostenditur.

582. Ald., Egm. *variis discussibus*. Silicis romanae color ater est. Iuuenalis sat. VI. *Nec melior, pedibus silicem quae conterit atrum*. Anno 1784. Romae prodiit Dissertatio Italica *Del selce Romano*, auctore Ioanne Hieronymo Lapio, qui negat, silicem romanum e massa, incendiis antiquis montium liquefacta, et postea in lapidem congelata, fuisse formatum, contra quam multi opinantur.

583. Gifanius verbo *vertere* monet, veteres originis, et non iunctis verbis vsos saepenumero, vt *vertere* pro *euertere*. *Tale*, inquit, *est illud Prudentii admirabile sane* DISPENSVS pro DISPENSATVS. Titulus est lib. XIV. cod. Theod. *De annonis ciuicis, et pane gradili*. Panis ciuibus distribui solebat e gradibus, ne, qui distribuebant, a populo premerentur. Hinc *gradilis* dictus. Alii aiunt, in gradibus distribui panem solitum. Lib. II. in Symm. v. 498. *Quae regio gradibus vacuis ieiunia dira – Sustinet?* Lipsius Elect. lib. I. cap. VIII. ex Prudentio colligit, videri in sin-

Aut vaticano tumulum sub monte frequentat,
Quo cinis ille latet genitoris amabilis obses:
Coetibus aut magnis Lateranas currit ad aedes,
Vnde sacrum referat regali chrismate signum.
Et dubitamus adhuc, Romam tibi, Christe, dicatam
In leges transisse tuas? omnique volentem
Cum populo, et summis cum ciuibus ardua magni
Iam super astra poli terrenum extendere regnum?
Nec moueor, quod pars hominum rarissima clausos
Non aperit sub luce oculos, et gressibus errat.
Quamlibet illustres meritis, et sanguine clari
Praemia virtutum titulis, et honoribus aucti
Ardua rettulerint, fastorumque arce potiti
Annales proprio signarint nomine chartas,
Atque inter veteres cera numerentur, et aere:

GLOSSAE VETERES.

584. vaticano = *vbi requiescit corpus S. Petri*. tumulum = *sepulcrum*. Iso. 585. quo = *vbi* genitoris = *Petri*. obses = *dicitur, qui loco pacis datur. et obses B. Petrus fuit romanis, qui pacem eis attulit.* I. 586. lateranas = *ad basilicam S. Ioannis baptizantis, vbi ecclesia est in honore duodecim apostolorum*. I. 591. extendere = *protelare*. I. 593. luce = *fide euangelii*. I. 594. meritis = *bellorum virtutibus*. sanguine = *genere*. *nobilitate*. I. 595. titulis = *inscriptionibus*. I. 596. fastorum = *annorum librorum*. I. 598. veteres = *principes*. cera = *quia statuas cereas, et aereas anti-*

COMMENTARIVS.

gulis regionibus Vrbis gradus erectos fuisse, vbi haec diuisio fieret.

584. S. Hieronymus ep. 107. ad Laetam anno 403. *Auratum squalet capitolium. Fuligine, et aranearum telis omnia Romae templa cooperta sunt. Mouetur Vrbs sedibus suis, et inundans populus ante delubra semiruta accurrit ad martyrum tumulos ..... Solitudinem patitur et in Vrbe gentilitas.*

586. Ald., Gis., Egm., Pal., Alex., Vrb. *Laterani accurrit*. Vat. A. *magni Laterani accurrit*. Optimi plerique *magnis Lateranas currit ad aedes*. Nonnulli his versibus confirmant, iam Prudentii aetate in aedibus Lateranis extitisse baptisterium, a Constantino scilicet constructum.

587. Vat. A. *regale*.

588. Virgilii imitatio VI. lib. *Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?*

593 Oxon. *non aperit sublime oculos*. Teolius ita etiam edidit, et ita edidisse Heinsium innuit. At Heinsius in contextu edidit *sub luce oculos*, et in notis solum refert discrepantiam lectionis in Oxonio, et quaedam similia exempla profert.

594. Ald. *quamuis illustres*.

596. Fasti nominibus consulum signabantur, vt notum est.

597. Rat. *signarent* minus bene.

598. Widm. supra *charta*: lege *cera*.

Attamen in paucis, iam deficiente caterua,
Nec persona sita est patriae, nec curia constat,
Et quodcumque fouet studii priuata voluntas,
Hoc iam rara tenet: sed publica vota reclamant,
Dissensu celebri trepidum damnantia murmur.
Si consulta patrum subsistere conscriptorum,
Non aliter licitum prisco sub tempore, quam si
Tercentum sensisse senes legerentur in vnum:
Seruemus leges patrias: infirma minoris
Vox cedat numeri, paruaque in parte silescat.
Aspice, quam pleno subsellia nostra senatu
Decernant infame Iouis puluinar, et omne

GLOSSAE VETERES.

qui nobilissimi faciebant. aere = *aereis tabulis*. *I.* 599. caterua = *multitudine*. *I.* 604. si consulta = *non aliter licitum seruare fidem Christi, quam patres constituerunt, quam eam, quam trecenti constituerunt*. *I.* 609. subsellia = *iudicia*. *Iso.* 610. infame = *detestabile*. puluinar = *templum, a puluinariis, id est, lectisterniis, quae in templis deorum faciebant, vbi responsa accipiebant a diis*. *I.*

COMMENTARIVS.

600. Rat. *nec curia constat* male.

601. Ald., Mar. a pr. m., Thuan., Egm., Ox., Pal., Alex. a pr. m., Vrb. *fouent*. Tum ita est distinguendum *et quodcumque fouent* (pauci illi,) *studii priuata voluntas, – Ac iam rara tenet*.

602. Ald. *ac publica*. In aliis *sed publica*. Prag., Mar. ad marg., Rat. *hoc iam rara tenet*. Alii *ac iam*. Si legatur *fouet*, tunc melius est *hoc iam rara tenet*.

604. Ald., Weitz., Heins. *sic consulta patrum*. Heinsio consonant de more recentiores. At Heinsius contra morem a Giselino recessit, quin varietatem lectionis indicaret. Gis., Prag., Rat., Mar., et alii *si consulta*, quod magis probo.

606. Prag. *tunc centum*: lege *tercentum*.

608. Rat. *numeri, et partita in parte*, supra *et parua*. Retine *paruaque*. Symmachus huic argumento nihil obiicere poterat: qui lib. IV. ep. XXVII. ait *Facit autem lex curiae nostrae, vt maioris apud me numeri antistet auctoritas*. Hinc formula haec erat in curia: *Numera senatum*. Post hunc versum lemma Mar., Rat., Alex. *Symmachum alloquitur*. In Vrb. *De senatus fide sequitur*.

609. Mar. a pr. m. *plena* perperam. Errorem Fabricii, qui ex his versibus collegerat, plures fuisse senatores gentiles, quum haec scriberet Prudentius, notaui in Proleg. num. 70. in nota *a*. Prudentio concinit Paulinus Natali XI. *Tota pio Christi censetur nomine Roma*. Ceterum nonnulli viri principes adhuc Romae paganismum retinebant, vt ex carmine eiusdem Paulini ad Licentium manifesto liquet. *Nec tibi nobilitas videatur libera, quam nunc – Sublimem attonita conspicis Vrbe vehi, – Quam cernis tanta sibi libertate videri, – Vt dedignetur flectere corda deo*.

610. Ald., Egm., Pal. *discernant*: longe melius est *decernant*.

Idolium,

Idolium longe purgata ex Vrbe fugandum.
Qua vocat egregii sententia principis, illuc
Libera quum pedibus, tum corde frequentia transit.
Nec locus inuidiae est, nullum vis aspera terret,
Ante oculos sic velle patet, cunctique probatum,
Non iussum, sola capti ratione sequuntur.
Denique pro meritis terrestribus aequa rependens
Munera, sacricolis summos impertit honores
Dux bonus, et certare sinit cum laude suorum:
Nec pago implicitos per debita culmina mundi
Ire viros prohibet: quoniam caelestia nunquam
Terrenis solitum per iter gradientibus obstant.
Ipse magistratum tibi consulis, ipse tribunal
Contulit, auratumque togae donauit amictum,

GLOSSAE VETERES.

612. principis = *Theodosii*. I. 613. frequentia = *multitudo*. I. 614. terret = *vt in Christum cogeret credere. vnusquisque sua sponte Christum credebat.* I. 616. ratione = *praedicatione*. I. 618. sacricolis = *paganis*. I. 620. pago = *paganismo*. *Vat. A.* 622. obstant = *cogendo*. I. 623. ipse = *deus, imperator*. I. tibi = *o Symmache*. *Vat. A.*

COMMENTARIVS.

611. Ald., Rat. non bene *idolum* pro *idolium*: peius Vat. A. *furandum* pro *fugandum*.

612. Prag., Rat. a sec. m. *quo vocat*. Vat. A. male *qui vocat*. Hoc loco recte procedit glossa de Theodosio principe, sed non satis sibi constat aliis in locis, vbi intelligit Constantinum pro Theodosio.

613. Vat. A. corrupte *libera compedibus*. Ald., Teol. *tum pedibus*: alii *quum pedibus*. Freretus in Examine Critico (vt vocat ipse) auctorum, qui Apologias pro religione christiana scripserunt, impudenter affirmat, christianorum imperatorum violentia factum, vt religio christiana propagaretur. His Prudentii versibus, et facto ipso, quod narrat, ea calumnia refellitur. Et religionem christianam martyrum sanguine creuisse quis ignorat?

615. Ald. *cunctique probatu, – Non iussu*.

616. In Rat. videtur esse *capiti ratione*: quod mendum est, vti in Palat. *capitis ratione*.

617. Rat. *promeritis*, atque ita semper in Prudentio legi, iubet Gifanius verbo *promerita*: quia Prudentius, etsi recentior, libenter antiquiores imitatur. Ita autem distinguendum censet hunc locum: *Denique promeritis terrestribus aequa rependens – Munera, sacricolis summos impertit honores – Dux bonus*. Alii interpungebant *munera sacricolis, summos etc.*

620. Vat. A. mendose *nec pago illicitos*. Barthius lib. XVII. cap. I. notat, *pagum* apud Prudentium in Romano, et hoc loco idololatriam sonare, quia stupidior gens habitans pagos, ineptiores deos, et cruda ligna colebat. Seuerus Sulpicius gentiles vocat *rusticos*, et Aldhelmus de laude Virg. *Ruricolas mutans ad caeli regna phalanges*. Vide supra ad vers. 449.

Cuius relligio tibi displicet, o pereuntum
Assertor diuum: solus qui restituendos
Vulcani, Martisque dolos, Venerisque peroras,
Saturnique senis lapides, Phoebique furores:
Iliacae matris megalesia, bacchica Nisi,
Isidis, amissum semper plangentis Osirim,
Mimica, ridendaque suis solemnia caluis,
Et, quascunque solent capitolia claudere, laruas.
O linguam miro verborum fonte fluentem,

GLOSSAE VETERES.

626. assertor = *o Symmache*. I. 628. furores = *minna*. I. 629. iliacae = *opis*. megalesia = *sacrificia solemnia*. bacchica = *sacra Liberi patris*. Nisi = *a ciuitate Nisa, in qua colebatur Liber*. I. 631. mimica = *stulta, scurrilia*. caluis = *deceptoribus*. I.

COMMENTARIVS.

626. Ald. male *assertor regum*. In Romano v. 1. *Romane*, *Christi fortis assertor dei*. Egm. *solis* pro *solus*: mihi non displicet haec scriptura, quamuis postea sequatur *Phoebique furores*; nam poeta videtur notare Veneris, et Martis adulterium, quod sol manifestauit, Vulcanus vindicauit.

627. Virgilius lib. IV. Georg. *Vulcani, Martisque dolos, et dulcia furta*.

628. Egm. *Fybique furores*. Saturnus quum filium suum Iouem comedere vellet, Opis coniux pro Ioue obtrusit lapidem, quem protinus ille deuorauit, credens, suum esse filium. *Phoebi furores* indicant insaniam, qua vates Apollinis agebantur, dum aliquid praenunciabant. Virgilius lib. VI. de Sibylla: *Ea frena furenti – Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo. – Vt primum cessit furor, et rabida ora quierunt*. Iso exponit *minna*, de quo vocabulo vide supra Comment. ad v. 117.

629. Alter Rott. *bacchia Nisi*. Heinsius lib. I. Aduers. posth. cap. XIX. legendum putat *Nisei*, vel *Nisae*, non *Nisi*. Niseus est Bacchus: alii scribunt *Nyseus*. Nisus fuit nutricius Bacchi. Igitur quolibet ex his modis festa Bacchi intelliguntur. Prag. pro *megalesia* habet *magalesia*. Megalesia sunt ludi in honorem Cybeles, quae iliaca dicitur ab Ilio, vbi praecipue colebatur. De his vide Liuium lib. II., et Ouidium IV. Fast. *Protinus incoepto berecynthia tibia cornu etc.* Adde, quae notat Fogginius in Fastos Verrii Flacci pag. 42., et seqq. Verum de his ludis iterum nos in Romano.

630. Mar. scribit *Osirin*. De his sacris Minucius: *Isis perditum filium cum Cynocephalo suo, et caluis sacerdotibus luget, plangit, inquirit: et Isiaci miseri caedunt pectora, et dolorem infelicissimae matris imitantur: mox inuento paruulo gaudet Isis, exultant sacerdotes, Cynocephalus inuentor gloriatur: nec desinunt annis omnibus vel perdere, quod inueniunt, vel inuenire, quod perdunt. Nonne ridiculum est vel lugere, quod colas, vel colere, quod lugeas?* Eadem fere repetunt Lactantius lib. I. cap. XXI., Athanasius Adu. gentes, Firmicus De error. prof. relig., Origenes, Cyprianus, Eusebius, Augustinus, Paulinus, aliique christiani scriptores, vt de gentilibus taceam.

631. Gis., et nonnulli Vulg. *mimicaque, et ridenda suis*. Ita etiam Rat., sed abrasis prioribus. Codd. mss., Ald., Weitz., aliique *mimica, ridendaque suis* probe. In *ridenda a* producitur, non ea ratione, qua ait Gifanius in *A.*, quia scilicet *a* a veteribus contra *vulgatos gram-*

Romani decus eloquii, cui cedat et ipse
Tullius, has fundit diues facundia gemmas!
Os dignum, aeterno tinctum quod fulgeat auro,
Si mallet laudare deum: cui sordida monstra
Praetulit, et liquidam temerauit crimine vocem.
Haud aliter, quam si rastris quis tentet eburnis
Coenosum versare solum, limoque madentes
Excolere aureolis si forte ligonibus vluas,
Splendorem dentis nitidi scrobis inquinat atra,
Et pretiosa acies squalenti sordet in aruo.
Non vereor, ne me nimium confidere quisquam
Arguat, ingeniique putet luctamen inire.
Sum memor ipse mei, satis et mea friuola noui:

GLOSSAE VETERES.

638. liquidam = *nitidam, pulchram*. *Iso.* 643. pretiosa acies = *splendor auri*. acies = *acumen*. *I.* 646. friuola = *ineptias*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

matices canones saepe producitur: sed potius ob encliticam *que*; facit enim haec dictio enclitica, vt accentus in *a* collocetur. Vide Proleg., vbi eiusmodi regulam explicuimus.

636. Nisi opera Symmachi ad nos peruenissent, ex laudibus, quas Prudentius, Ambrosius, Ausonius, Prosper Aquitanicus, Macrobius, aliique veteres in eum contulerunt, diuina quadam eloquentia viguisse hominem, iudicandum esset. Nunc quoniam aliud dicendi genus placet, eius epistolae tantum non despiciuntur.

638. Prag. *liquido*. melius *liquidam*.

639. Vat. A. mendose *vt aliter*. Ald. *quam quum rastris quis tentat*. Ita etiam quatuor vetustiores apud Heinsium, Alex., Vrb. Heinsio magis placet *quam si rastris quis tentet*. Sed lib. I. Aduers. posth. coniecit *rustris* pro *rastris*, quia *rustrum* est species ligonis. At vero rastra inter instrumenta rustica ab Isidoro lib. xx. cap. XIV. recensentur, ita dicta, vt ait ex Seruio, *aut a radendo terram, aut a raritate dentium*. Pro instrumento fossorio accipi dicam etiam ad v. 283. lib. II. Clemens Alexandrinus, notante Chamillardo, tale aliquid dixit. *Nemo ligonem argenteum facit, nemo falcem auream; nam vtendum apta materia ad agriculturam, non diuite*. Et Tertullianus lib. De habitu muliebri: *Certe nec ager auri opere paratur, nec nauis argenti vigore contexitur. Nullus bidens aurum demergit in terram*. Inter adagia recensentur *Eburneis rastris solum vertere*, *Ligonibus aureis terram fodere*, *Aureo hamo piscari* pro *re insigni, et praeclara male abuti*. Iudaei vero quum sub Iuliano Apostata templum instaurare vellent, ligones, palas, et corbes ex argento confecerunt. Vide Theodoret. lib. III. hist. cap. XX.

640. Egm. corrupte *verrare solum*.

642. Posset etiam scribi *scrobes*, vt *lues*, *fames*, *Ioannes*, correpta vltima.

646. Aldus distinguit *Sum memor ipse mei satis, et mea friuola noui*. Symposius: *Sed friuola multa locuta*. Ausonius:

Non ausim conferre pedem, nec spicula tantae
Indocilis fandi coniecta lacessere linguae.
Illaesus maneat liber, excellensque volumen
Obtineat partam dicendi fulmine famam:
Sed liceat tectum seruare a vulnere pectus,
Oppositaque volans iaculum depellere parma.
Nam si nostra fides, seclo iam tuta quieto,
Viribus infestis, hostilique arte petita est:
Cur mihi fas non sit, lateris sinuamine flexi
Ludere ventosas iactu pereunte sagittas?
Sed iam tempus, iter longi cohibere libelli,
Ne tractum sine fine ferat fastidia carmen.

GLOSSAE VETERES.

648. indocilis = *ego*. lacessere = *prouocare*. *I.* 649. liber = *Symmachi*. *I.* 650. partam = *paratam*. fulmine = *cum tonitru*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

Misi itaque ad te friuola gerris siculis vaniora. Iuuenalis sat. III. *Iam friuola transfert – Vcalegon*. Sidonius lib. IV. ep. III. imitari videtur Prudentium.

649. Aldi error *manet* pro *maneat*.

655. Ald *cur mi fas*. Cicero in Catilinam: *Quot ego tuas petitiones ita coniectas, vt vitari nullo modo possent, parua quadam declinatione et, vt aiunt, corpore excessi?* Catullus carm. CXIV. *Contra nos tela ista tua euitamus amictu*. Vide Comment. Vulpii.

656. Lipsius Saturn. lib. II. c. XX. conicit *sarissas* pro *sagittas*, quia hastae iaciuntur, non sagittae. Heinsio non placet haec coniectura. Sagittae *ventosae* dicuntur ob eloquentiam ventosam, vt in praef. lib. II. *Ventisque eloquii tumet*. Petronius dixit *ventosa loquacitas*.

657. Imitatio Virgilii eclog. I. *Et iam summa procul*, et II. Georg. *Et iam tempus equum fumantia soluere colla*.

658. Ald. *Finit contra Symmachum liber primus*. Alex. *Explicit contra Symm. lib.* I. Vrb. *Explicit lib.* I. *contra Symmachum*.

PRAEFATIO LIBRI II.

CONTRA SYMMACHVM.

SIMON, quem vocitant Petrum,
Summus discipulus dei,
Lucis forte sub exitu,
Quum vesper croceus rubet,
Curuam auulserat anchoram,
Captans flamina linteis,
Et transnare volens fretum.
Nox ventum mouet obuium,
Fundo qui mare misceat,
Iactatam quatiat ratem.
Clamor nauticus aethera
Plangens, atque vlulans ferit
Cum stridore rudentium:
Nec quidquam suberat spei

GLOSSAE VETERES.

v. 3. exitu = *recedente die*. I. 6. flamina = *ventos*. I. 10. iactatam = *fatigatam*. I.

COMMENTARIVS.

In Vat. A. nullus est titulus. In Rat., et Mar. *Praefatio libri* II. *aduersus eundem*. In Alex *Incipit liber* II. *feliciter amen*. In Vrb. *Incipit prologus in librum* II.

v. 1. Ex phrasi sacrae paginae Matth. IV. v. 18. *Simonem, qui vocatur Petrus*, et c. X. v. 2. *Simon, qui dicitur Petrus*.

2. Barthius lib. XLIII. Aduers. cap. VIII. hunc locum illustrat, et post plures SS. Patrum similes auctoritates addit: *Infinita alia sunt a disceptatoribus euentilata: quibus infinita totidem alia addi possint, quae auctoritatem Petri inter apostolos vel primariam astruant*. Vide v. 1. praefat. lib. I.

4. Virgilius lib. I. Georg. *Illic sera rubens accendit lumina vesper*.

5. Weitz., Ald., Heinsius cum suis codd. *vulserat*. Mar., Rat., Prag., Gis., aliique *auulserat*.

6. Haec historia narratur cap. XIV. Matth., et ab aliis euangelistis.

8. Mar. *mox*: bene correctum *nox*. In Rat. pro diu. script., Prag. *mox ventum videt*. In Rat. ex *obuiam* eadem manu factum *obuium*.

9. Ald. contra metrum *qui misceat mare*.

11. Virg. V. Aeneid. *Ferit ethera clamor – Nauticus*, et I. Aen. *Insequitur clamorque virum, stridorque rudentum*.

14. Rat., Prag. *nec quidquam superat*, quod omnino rectum Marietto visum est.

Mergendis prope naufragis,
Quum Christum procul aspicit
Pallens turba periculis,
Calcantem pedibus mare,
Ac si per solidam viam
Siccum litus obambulet.
Haec miracula ceteri
Vectores pauidi stupent.
Solus non trepidus Petrus
Agnoscit dominum poli,
Terraeque, et maris inuii:
Cuius omnipotentiae est
Plantis aequora subdere.
Tendit suppliciter manus,
Notum subsidium rogat.
Ast ille placide annuens,
Puppi vt desiliat, iubet.
Iussis obsequitur Petrus:
Sed vestigia fluctibus
Summis tingere coeperat.
Et lapsante gradu pedes
Pessum mergere lubricos.

GLOSSAE VETERES.

19. ac si = *quasi*. *I.* 20. obambulet = *circumambulet*. *Iso.* 36. pessum = *deorsum*, *perditioni*, *pessime*, *vel male*. *I.*

COMMENTARIVS.

17. Prag. *spallens turba* male.

18. Huius miraculi saepius meminit Prudentius.

20. Rat. *obambulat*, supra *obambulet*.

26. Gis. 1. ed. *Cuiusque omnipotentiae est*, 2. ed. *Cuius cunctipotentiae est*. Metuebat, ne pes primus esset choreus. Sed exemplum extat apud Horatium lib. I. od. XV. *Ignis iliacas domos*. Catullus ita fere semper. Apud Ducangium occurrit *cunctipotentia* ex prologo Vitae S. Turiani.

30. Iureti codex *ast illi*.

33. *Vestigia* pro pedibus passim apud poetas; vt etiam *vestigia tingere*, siue malis scribere *tinguere*.

36. *Pessum* est aduerbium, aut aduerbii simile, scilicet in profundum. Silius lib. VIII. *Labi mergente sinistro – Consule res*, *pessumque dari*. Plautus in Truculento I. I. 15. *Quando abiit rete pessum*,

Mortalem deus increpat,
Quod sit non stabili fide,
Nec calcare fluentia,
Nec Christum valeat sequi.
Tum dextra famulum leuat,
Sistitque, et docet ingredi
Tergum per tumidum freti.
Sic me, tuta silentia
Egressum, dubiis loquax
Infert lingua periculis:
Non vt discipulum Petrum
Fidentem et merito, et fide,
Sed quem culpa frequens leuem
Voluat per freta naufragum.
Sum plane temerarius,
Qui noctis mihi conscius,

GLOSSAE VETERES.

40. nec = *scilicet ideo*. *I.* 44. sic me = *figura mystica*. *I.* 49. quem = *me*. *I.* 51. plane = *certe*. temerarius. *praesumptor*. *I.* 52. noctis = *ignorantiae*, *peccati*. *I.*

COMMENTARIVS.

tum adducit sinum. Vide Barthium cap. XII. Aduers. lib. XXXIII.

38. Ald., Gis. *qui sit*: plerique *quod sit*. Egm., Pal. *quid sit*, quod elegans, et prudentianum censet Heinsius. In Egm. ait Heinsius esse interpretamentum *cur*; in Pal. Weitzius affirmat supra esse *cur*, quae non tam est glossa, quam diuersa lectio: et haec quidem elegans, et prudentiana mihi videtur. Vide Comment. ad v. 81. hymni IV. Cath. *Cur te, summe deus, precemur vnum*.

41. Mar. *dum*, a s. m. *tum* probe.

42. Prag. perperam *sistit et*, *docetque*.

43. Poetis frequens est *tergum aequoris* dicere, vt graecis νῶτα θαλάσσης. Adisis Wowerum, Elmenhorstium, Ouzelium in Comment. ad verba Minucii *Vel dorsum maris raderet*, atque iterum Elmenhorstium ad Arnobium lib. I. p. 27. *Calcabat* (Christus) *ponti terga vndis ipsis stupentibus*.

48. Ald., Prag., Gis., Weitz., et alii *fidentem merito* sine *et*: Mar., alter Rott., Ox., Bong., Fabr., Heins., et alii *et merito*.

49. En rursus praeclaram animi demissionem, qua Prudentius se peccatorem fatetur eo etiam tempore, quo inter omnes constat vitam illum christianis moribus praeditam egisse; quo defensio in Prolegomenis a nobis suscepta confirmatur, scilicet ex Praefatione operum humilitatem ipsius potius argui, quam ante actae vitae grauissima scelera, quae illi vulgo imputantur.

50. Prag. mendose *soluat per freta naufragium*.

Quam vitae in tenebris ago
Puppim credere fluctibus
Tanti non timeam viri:
Quo nunc nemo disertior
Exultat, fremit, intonat,
Ventisque eloquii tumet:
Cui mersare facillimum est
Tractandae indocilem ratis:
Ni tu, Christe potens, manum
Dextro numine porrigas,
Facundi oris vt impetus
Non me fluctibus obruat:
Sed sensim gradiens, vadis
Insistam fluitantibus.

GLOSSAE VETERES.

53. ago = *duco*. *I.* 56. disertior = *doctior*, *eloquentior*. *I.* 57. exultat = *suadendo*. fremit = *indignando*. intonat = *minando*. *Vat. A.* 60. tractandae = *gubernandae*. indocilem = *me*. *I.* 65. sensim = *paulatim*. *I.*

COMMENTARIVS.

53. Prag. *vitae tenebris* sine *in*.

54. Alii *puppem*, alii *puppim* scribunt. Simili metaphora, vel potius allegoria vtitur Sidonius lib. IX. ep. XVI. *Iam per alternum pelagus loquendi etc.*

57. *Tonare* de eloquentibus dicunt Cicero, Propertius, et alii.

58. Vat. A. *ventis eloquii* sine *que*.

59. Ald. *cui versare*: lege *mersare*.

63. In Prag. videtur esse *ni impetus*, quod nec metro, nec sententiae congruit.

64. Vat. A. vitiose *nomine* pro *non me*. Imitatur id Arator lib. II. *Sed non ego linguam – Tam fragilem committo vadis, rapidasque procellas – Aufugiam tentare diu, ne forte canenti – Obruat exiguam violentior vnda loquelam*.

65. Vat. A. deprauate *sed sim gradiens*.

66. Animaduertit Grangaeus ex Virgilio *insistere* esse firmo gradu inhaerere. In Aldo *Finit praefatio*: in Alex. *Explicit praefatio*.

LIBER SECVNDVS
CONTRA SYMMACHVM.

HACTENVS et veterum cunabula prima deorum,
Et causas, quibus error hebes conflatus in orbe est,
Diximus, et nostro Romam iam credere Christo.
Nunc obiecta legam, nunc dictis dicta refellam.
Vnde igitur coepisse ferunt, aut ex quibus orsum,
Quo mage sancta ducum corda illice flecteret arte?
Armorum dominos, vernantes flore iuuentae,

GLOSSAE VETERES.

v. 1. cunabula = *initia*. *Iso. Vat. A.* 2. hebes = *stultus*. *I.* 4. obiecta = *mihi a Symmacho*. legam = *colligam*. *I.* 5. vnde = *dicam*. *Vat. A.* coepisse = *hanc haeresim colere*. quibus = *causis*. orsum = *incoeptum*. *I.* *scilicet esse*. *Vat. A.* 6. quo = *vt*. illice = *suasoria arte*, *deceptibili*, *deceptrice*. *I.* 7. armorum = *procliorum*. dominos = *romanos*. *I.*

COMMENTARIVS.

In Rat. est titulus *Aduersus Symmachum liber* II. *incipit*. In Mar. *Aurelii Prudentii Clementis*; nihil praeterea. In aliis nulla inscriptio.

v. 3. Iureti codex *cedere Christo*, quod nescio, cur a Cellario praeferatur, tamquam dignius poeta.

5. Widm. ad oram *indè*: melius *vnde*.

6. Vat. A. scribit *inlice*. Post hunc versum inseruntur in multis codicibus verba haec ex Symmachi relatione.

Quis ita familiaris est barbaris, vt aram Victoriae non requirat? Cauti in posterum simus; et talium rerum ostenta vitemus. Reddatur saltem nomini honor, qui numini denegatus est. Multa Victoriae debet aeternitas vestra, et adhuc plura debebit. Auersentur hanc potestatem, quibus nihil profuit. Vos amicum triumphis patrocinium nolite deserere. Cunctis potentia ista votiua est. Nemo colendam neget, quam profitetur optandam.

Nonnullae occurrunt varietates lectionum in codicibus. In Vat. A. *arma Victoriae* pro *aram Victoriae*. In Aldo *non quaerat* pro *non requirat*. Vat. A. mendose *aut in posterum* pro *cauti in posterum*. Plerique, etiam Heinsius *sumus*, et postea *vitamus*: mihi magis placet cum Aldo *simus*, *vitemus*. Vat. A. *ostentauimus*, Mar. a pr. m. *ostentamus*, Prag. *ostenta videmus*, alii recte *ostenta vitemus*, aut *vitamus*. In Mar., abrasis prioribus, *dignitas vestra*. Etiam Rat. a pr. m., et Sich. *dignitas* pro *aeternitas*. Mar. *arceant hanc*. Prag. corrupte *nociua* pro *votiua*, cuius glossa in Vat. A. est *chara*. Ante verba Symmachi nonnulli inscribunt *Symmachus*, et post ea *Prudentius*.

7. In Prag., et Ald. mendum *venerantes* pro *vernantes*: Heinsius mallet *vernantis*. Becmanus in Manuduct. ad ling. lat. correxit etiam hunc errorem *venerantes*, et ex suo ms. reposuit *vernantes*. Putarunt aliqui, armorum hos dominos esse Constantini filios: alii Valentinianum II., et Arcadium, qui fratres postea dicantur, quod Theodosius Valentiniano loco patris fuerit. At dubium non est, quin de Arcadio, et Honorio Prudentius loqua-

Inter castra patris genitos, sub imagine auita
Eductos, exempla domi congesta calentes,
Orator catus instigat, ceu classica belli
Clangeret, exacuitque animos, et talia iactat.
Si vobis vel parta, viri, Victoria cordi est,
Vel parienda dehinc, templum dea virgo sacratum
Ohtineat, vobis regnantibus. Et quis amicus
Hostibus hanc vestro sancte negat esse colendam

GLOSSAE VETERES.

8. patris = *patrum*. genitos = *nutritos*. Imagine = *filio*, *qui est imago patris*. auita = *antiqua*. *I.* 9. exempla = *per*. congesta = *cumulata*. *I.* 10. catus = *doctus*. *Symmachus*. *I.* 11. iactat = *ad senatum dicit*. *I.* 15. sancte = *religiose*. *I.*

COMMENTARIVS.

tur. Quod enim v. 10. ait, *Orator catus instigat*, id intelligi potest, vel quia Symmachus fortasse obtulerat his imperatoribus suam relationem, vel quia ex ea relatione, ad alios imperatores habita, iuuenum imperatorum animi, aliis instigantibus, permoueri poterant, nisi valida responsione refelleretur.

8. Mar. *patres* a pr. m., Prag. *patrum*: legendum *patris*. Vat. A., Prag., et Rat. a sec. m. *vitae* male pro *auita*. Mariettus hoc loco quaerendum ait, quaenam vxores maritos sequerentur in castra, et ibi susciperent liberos. Ego puto, *inter castra patris* intelligi posse, dum pater militaret, non ita vt in ipsis castris nati fuerint. Vide etiam glossam, vbi *patrum* diuersa est lectio, sed non bona.

9. Vat. A., Weitz. cum suis *edoctos*; sed in Bong. supra erat *eductos*, quod habent reliqui, et recte pro *educatos*, vti apud Plautum, Terentium, Iuuenalem, et alios. Mar., Alex., Vrb., Weitz., Sich., Ox., Cauch., et a m. pr. Thuan., Rat. a sec. m., Torn. ad oram *calentes*. Pal., Widm. supra, Prag., Rat. a pr. m., Ald., Torn. in textu, Gis. *tenentes*. Gis. ad marg. *colentes*. Heinsius, et recentiores *calentes*, quod prudentianum Heinsio videtur, quum amet Prudentius verba cum quarto casu coniuncta, vt *aestuare*, *sudare*, *flere*, *viuere*, *anhelare*, *arietare*, *currere*, *suspirare*, *credere*, *sitire*, *spirare*, *pluere*, *prurire*, *ludere*, *mendicare*, *glorificare*, *resultare*, *ruere*, *spumare*, *sufflare*, *susurrare*, *sapere*, *tumere*, *triumphare*, *strepere*, *cogitare*, *ardere*.

10. Egm. supra *ortator catus*, hoc est, *hortator*. Retine *orator*.

13. Dionysius Halicarnasseus lib. I. de monte Palatino agens: *In vertice vero tumuli Victoriae fano extructo, rem diuinam ei alternis annis fieri instituerunt* (Arcades,) *quod et nostra aetate romani faciunt*. Cicero vero lib. II. De nat. deor. cap. 61., et Liuius lib. XXIX. testantur, in Palatio fuisse templum eiusdem deae. Dio lib. XLV. memorat templum Victoriae, in quo erat cella, siue aedicula Iouis capitolini. P. Victor in descriptione Vrbis regione octaua recenset templum Victoriae in foro. Liuius lib. XXXV. cap. IX. *Iisdem diebus aediculam Victoriae Virginis prope aedem Victoriae M. Porcius Cato dedicauit*.

14. Fabr., Gis. *ecquis*, alii *et quis*. Ald. *et quis magnus*: melius *et quis amicus*.

15. Vat. A. *hanc vestro sancto*. Ald., et alii *hanc sancte vestro*. Prag. *neget*. Hoc ipsum est, quod aiebat Caecina libr. VI. ep. fam. Ciceron. *Nemo nostrum est*, *vt opinor*, *quin vota Victo-*

Imperio, cui semper adest, quod laudibus implet?
Haec vbi legatus: reddunt placidissima fratrum
Ora ducum: Scimus, quam sit victoria dulcis
Fortibus, ausoniae vir facundissime linguae:
Sed quibus illa modis, qua sit ratione vocanda,
Nouimus. hac primum pueros pater imbuit arte:
Hanc genitore suo didicit puer ipse magistro.
Non aris, non farre molae victoria felix
Exorata venit: labor impiger, aspera virtus,
Vis animi, excellens ardor, violentia, cura,

GLOSSAE VETERES.

17. reddunt = *respondent*. I. 19. ausoniae = *romanae*. vir = *Symmache*. I. 21. pater = *Romulus*. I. 22. hanc = *artem*, *victoriam*. I. 23. aris = *sacris* = farre = *sacrificio farris*. I.

COMMENTARIVS.

riae suae fecerit: nemo, quin, etiam quum de alia re immolaret, tamen eo quidem ipso tempore, vt quamprimum Caesar superaretur, optaret.

16. Vat. A. *quid*. Legendum *quod*.

17. Ald., Gis. ad oram 1. ed. *haec vbi dicta dedit*, quod passim a Virgilio vsurpari, obseruat Grangaeus. Idem notat, recte *reddunt* pro *respondent* adhiberi, quoniam *dare* aliquando est dicere.

18. Mar. a pr m. *victoria ducis* male.

19. Ald. *fortibus Ausoniae, vir facundissime lingua* minus bene.

22. Teolius in not. ad v. 8. colligit ex hoc v. 22., auum Arcadii, et Honorii fuisse religioni christianae addictum, quod clare liquere non puto: nam ratio parandi victoriam, quae subiicitur, etiam in ethnicis valet. Illud constat ex Orosio, eorum auum, antequam occideretur, baptizari voluisse. Post hunc versum cetera in Pragensi codice desiderabantur.

23. Ald. *non farre sale*. Lege *non farre molae*. Barthius ex charta, manu veteri, probeque exarata, diuersas scripturas ad hunc, et seqq. versus annotat lib. xx. cap. VIII. Hic versus ita ibi legebatur *Non arris, non farre, mola Victoria velox*. Mendose *arris*. At *farre, mola* optime disiungi, arbitratur Barthius, vt copia maior sit poeticae eloquentiae. *Velox* non illi displicet: cui enim non ales victoria?

24. In ms. Barthii *labor, impigra et aspera virtus*. quae lectio ab eo negligitur.

25. Teolius ait, pene omnes vaticanos, et Heinsii plerosque habere *violentia, cura*, sed Heinsio in notis magis arridere lectionem *vigilantia, curae*, quae Chamillardo vnice probatur. Nescio, quinam codices habeant *vigilantia. curae*. Heinsius ad verba *violentia, cura* id tantum notat: *Ita codices*: VIGILANTIA CVRAE *nihilominus videtur castigandum*. Neque aliud addit Chamillardus, qui edidit *violentia, cura*, et in nota solum ait: *Ita codices, inquit Heinsius, nihilominus* VIGILANTIA *videtur castigandum*. Heinsius coniecturam fortasse sumpsit ex Barthio, qui in suo ms. legit *Vis animi excellens, ardens violentia, curae*, et praeferendum putat *curae*: tum existimat, *violentia* commutandum in *vigilantia*. Verum, dissentientibus codd. mss., nihil mutandum, quum *violentia* hic etiam locum habeat pro audacia; aut eo sensu, quo in sacra pagina dicitur, *violentos* rapere regnum dei. Catullus in carm. nupt. ait: *Amat victoria curam*.

Hanc tribuunt, durum tractandis robur in armis:
Quae si defuerint bellantibus, aurea quamuis
Marmoreo in templo rutilas Victoria pennas
Explicet, et multis surgat formata talentis:
Non aderit, versisque offensa videbitur hastis.
Quid, miles, propriis diffisus viribus, aptas

GLOSSAE VETERES.

26 hanc = *victoriam*. *I.* 29. explicet = *expandat*. talentis = *metallis*. *I.* 30. versis = *quum in fugam vertuntur homines*. *I.*

COMMENTARIVS.

26. In ms. Barthii legitur *Hanc tribuunt, durum et tractandis robur in armis*. Sed Barthius mauult *durum tractandis robur in armis* sine *et*, vt haec verba sint definitio quaedam victoriae, *quae nihil aliud est, nisi inuictum robur, inscium cedere in armis*. Mihi id non placet: nam potius accipio *durum robur* in nominatiuo, vt etiam robur intelligatur tribuere victoriam. Tota haec sententia expressa est apud Sallustium in Catilin., et Arnobium lib. VII., quod notauit Chamillardus.

28. Turnebus num. 390. Aduers. rutilas Victoriae pennas explicat Ciceronis verbis III. De natura deorum, vbi *Victoriolas aureas* memorat, quod scilicet ex auro eas facere solerent. Claudianus Panegyr. de VI. consul. Honor. de Victoria in curia Iulia: *Romanae tutela togae, quae diuite penna – Patricii reuerenda fouet sacraria coetus*. Apud romanos plerumque ales effingebatur Victoria: in quodam tamen nummo Titi sine alis exhibetur, Lacedaemonii etiam, et Athenienses Victoriam inuolucrem repraesentabant, tamquam semper apud eos mansuram.

29. Ald., Tornaes. in textu, Galland., Gis. in textu I. ed., et ad marg. 2. ed. *formata metallis*. Apud Isonem *metallis* videtur diuersa lectio, non glossa. Prudentius videtur potissimum loqui de Victoria, quae in curia Iulia extabat, vere formata multis talentis. Dio lib. LI. de Augusto post victoriam Actiacam: *His peractis, Mineruae templum, et quod Chalcidicum vocatur, tum curiam Iuliam, in honorem patris sui factam, dedicauit: in eaque imaginem Victoriae posuit, quae hodie quoque extat, Tarento olim Romam aduecta, ac a Caesare tum in curia posita, et spoliis aegyptiis decorata: quo Caesar nimirum ostendebat, imperium se ex Victoria esse adeptum*. In veteri romano Maffaeiorum Calendario *Ara Victoriae in curia dedicata* legitur v. Kal. Sept. De hac Victoria aurea pondo CCCXX. ab Hierone missa vide Liuium lib. XII. cap. 37., qui refert, in Capitolio, et in templo Iouis fuisse locatam. De Victoriarum aureis simulacris, Valentiniano a Tripolitanis oblatis, agit Ammianus lib. XXVIII.

30. Pal. *non aderint* male. Iuretus testatur, in quibusdam schedis pro *hastis* legi *alis*, et vtrumque ait rectissime dici: nam Victoria ales fingitur, et hastas vertit, quum vim omnem alio conuertit: adeoque putat, a vetere, et recepta lectione non temere discedendum, quae suas habet veneres.

31. Ald., Pal., Mar. a pr. m., codices Heins. praeter alterum Rott., et nostri plerique *aptas*, et in Alex. glossa *id est, associas*. Iureto etiam concinnius videtur *aptas*, quod in suo ms. extabat. Vrb., Weitz., Gis. *optas*. Barthius ita legi, et distingui in suo ms. affirmat: *Quid miles propriis diffisus viribus; Optas – Irrita femineae tibimet solatia formae?* vt videatur abruptus quidam sensus velut indignantis esse Victoriae.

Digitized by Google

Irrita femineae tibimet solatia formae?
Nunquam pennigeram legio ferrata puellam
Vidit, anhelantum regeret quae tela virorum.
Vincendi quaeris dominam? sua cuique dextra est,
Et deus omnipotens: non pexo crine virago,
Nec nudo suspensa pede, strophioque recincta,

GLOSSAE VETERES.

32. formae = *Victoriae deae, quae formam feminae habet*. I. 34. anhelantum = *sudantium bello*. I. 36. pexo = *ornato*. virago = *fortis femina, Victoria*. I. 37. suspensa = *eleuata*. strophio = *cingulo*. I.

COMMENTARIVS.

34. Ald., Mar. a pr. m. *Vidit anhelantem, regeret quae tela virorum* minus bene.

35. Ald., Mar., Weitz., Gis. *sua dextera cuique est*. Vat. A., Egm., Iureti codex, Pal., Widm. supra *sua dextera forti est*, quod praefert Iuretus, quia non cuiusuis, sed fortium virorum est victoriam adipisci: idque extat in Alex. pro diuersa scriptura. Fabr., Gifan. in *e breue*, Thuan., Vrb., Alex. *sua cuique dextra est*, quod placet Heinsio, quia superiora satis euincunt, hoc ipsum de fortibus esse accipiendum. Heinsius pro hac ipsa lectione allegat codicem Pal., qui a Weitzio affertur pro alia, vt vidimus. Confer Comment. ad v. 105. Hamartigeniae *sua cuique iura*. Barthius legit *sua dextera cuique est*, et hoc versu vult confirmare, victoriam esse *durum tractandis robur in armis*, de quo v. 26., sed non persuadet: nam ibi mentio erat de victoria, tamquam iam obtenta, hic de causa ipsa victoriae, quam deam fingebant veteres. Arnobius lib. IV. *Victoria, pax, aequitas, et cetera, quae in superioribus dicta sunt, quanam ratione, qua via intelligi possunt dii esse, atque ad superiorum concilium pertinere? nos enim nihil horum sentimus, et cernimus habere vim numinis, neque in aliqua contineri sui forma, sed esse virtutem viri, salutem salui, victoris victoriam*.

36. Schulzius in Dissertatione De ara Victoriae ex hac descriptione, et monumentis graecis, latinisque colligit, his signis simulacrum Victoriae cognosci posse: *Figura muliebris stans, rarius sedens, capite nudo, vel operto, reuincta strophio, et tunica muliebri, vsque ad talos dependente, vel astricta magis, vel laxiore, et fluente, pedibus nudis insistens terrae, vel globo, vel galeae, vel prorae nauis, alas binas humeris affixas gerens, mox ad terram dependentes, mox explicatas ad vtrumque latus, aliquando sursum sublatas, dextra coronam oleaginam, quercinam, vel ex lauro confectam tenens, sinistra vero palmam, vel trophaeum: saepius ambabus manibus arma ad trophaeum suspendens, vel clypeo literas inscribens*.

37. Ald., Rat. a pr. m., Mar., Vat. A., Bong., Alex., Vrb., Gis., Cell., Teol., Galland. cum Tornaes. *recincta*. Heinsius cum Cauchiano, Weitzio, et plerisque Weitzianis *reuincta*, quod praestare ait Heinsius, quia aliud quid designat *recingi*, et Cauchius confirmat, in veteribus nummis Victoriam exprimi strophio *reuinctam*. Cellarius contra ait, Prudentii quoque esse *recincta veste* in Romano v. 236. ex Aen. IV. v. 518. Fortasse poterit intelligi, *strophio recincta* idem esse, ac *corona*, seu *strophio cincta caput*. Alio sensu *recingi* est discingi. Sic etiam *reuincio* duplicem contrariam significationem habet. Victoria suspensa pede interdum effingebatur, vt instabilem eam esse constaret.

Digitized by Google

Nec tumidas fluitante sinu vestita papillas.
Aut vos pictorum docuit manus assimulatis
Iure poetarum numen componere monstris:
Aut lepida ex vestro sumpsit pictura sacello,
Quod variis imitata notis, ceraque liquenti

GLOSSAE VETERES.

38. tumidas = *per tumidas*. *I.* 40. iure = *quia hoc lex poetarum est*. *I.* 41. lepida = *aperta*, *eloquens*, *pulchra*. sacello = *templo*. *I.* 42. notis = *figuris*, *coloribus*. *I.*

COMMENTARIVS.

38. Bong., Wilm. *fluitantes inuestita*, supra *fluitante sinu inuestita*, quod tenuit Weitzius, Alii *fluitante sinu vestita*. In Museo Pio-Clementino statua marmorea Victoriae asseruatur, vbi prorsus nudae ostenduntur papillae. Fortasse si legatur *inuestita*, verbum hoc vim negandi habebit. *Inuestis* Tertulliano nudus est De pallio cap. III. *Nudus*, *et inuestis* (Adamus) *figulo suo consistit*. Pueri imberbes dicebantur etiam *inuestes*.

39. Ald., Mar. a pr. m. *at vos*. Ald., Weitz. *assimilatis*, quod Heinsio non placet pro *assimulatis*.

40. Egm., Pal., Bong. supra *nomen* pro *numen* minus bene. Weitz., Mar., Wilm. a pr. m., Bong. a pr. m. *numen imponere*. In Barthii codice *manus*, *assimilatis* — *Iure poetarum monstris*, *componere numen*.

41. Barthii codex a pr. m. *ex vestro prompsit*. Giselinus putat, libros poetarum a Prudentio vocari ironice *sacellum*, siue sacrarium gentilium. Ego intelligo, sacellum esse fanum, templum, et superstitionem gentilium, quam pictura socii poematis arte auxerit. Vt enim ex tota serie orationis patet, in habitu Victoriae confingendo poesin, picturam, et superstitionem suas habuisse partes Prudentius confirmat. De pictura egregius est locus Sap. XV. 4. *Non enim in errorem induxit nos hominum malae artis excogitatio*, *nec vmbra picturae*, *labor sine fructu*, *effigies sculpta per varios colores*.

42. Veteres solebant ceris pingere, et picturam cera liquenti inurere, vt docet Plinius lib. XXXV. cap. XI., et lib. XXI. cap. XIV. Eam ob causam antiqui scriptores tum profani, tum ecclesiastici, quum de pictura verba faciunt, passim ceram simul commemorant. S. Paulinus ep VIII. ad Seuerum: *Non in tabulis putribilibus*, *neque ceris liquentibus*, *sed in tabulis carnalibus cordis tui pinxit*. Vide notam Frontonis Ducaei ad haec Paulini verba. Vt alios omittam, qui de veterum pingendi ratione scripserunt, Ioannes de Fonseca, et Figueroa librum ms. *De veteri pictura* reliquit, quem laudat Nic. Antonius. Cl. Requenus non multis ante annis veterem pingendi rationem, et cera pro oleo vtendi, iam pridem deperditam, feliciter inuenit, aut aliam nouam similem excogitauit; quam Petrus Garcia de la Huerta, multis adhibitis experimentis, et doctis obseruationibus, quas in vulgus edere cogitat, feliciter promouit. Id opportune monere volui, vt melius intelligantur cl. Stephani Antonii Morcelli verba in Commentariis elegantissimis ad Kalend. Constantinop. tom. I. pag. 116. *Tabulas encausto pictas aqua non laedit*, *vt nuper encaustica rursum inuenta*, *pictores in Vrbe verissimum experimento deprehenderunt*. Recte ostendit Morcellus ex concilio nicaeno II., adhuc seculo VIII. hanc pingendi rationem pictoribus fuisse familiarem: *Non tabulam cera perfusam honorantes*, *sed regem* . . . . *Quamquam imago nihil aliud est*, *quam lignum*, *et colores cera commixti*, *et temperati*. In Ephemeridibus romanis anni 1781. pag. 119. exponitur opusculum anglicum Domini R. E. Raspe Londini 1780., quo probat, verisimile esse, apud aegyptios,

Digitized by Google

Duceret in faciem, sociique poematis arte
Aucta, coloratis auderet ludere fucis.
Sic vnum sectantur iter, et inania rerum
Somnia concipiunt et Homerus, et acer Apelles,
Et Numa; cognatumque malum, pigmenta, camoenae.

GLOSSAE VETERES.

44. ludere = *pingere*. fucis = *mendaciis*. *I.* 46. Homerus = *poeta magister*. acer = *fortis*, *sagax*. Apelles = *pictor*. *I.* 47. Numa = *cultor idolorum*, *et aedificator templorum*. cognatum = *cognatam vocat rem*, *ex his tribus scilicet*, *pictore*, *poeta*, *et mago coadunatam*. camoenae = *poetarum*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

graecos, et romanos consuetudinem oleo pingendi fuisse, aut veteres pictores proxime ad eam accessisse: certum esse ait seculo x., aut xi. eam consuetudinem viguisse. Inserit duos tractatus seculi x., aut circiter, alterum Theophili presbyteri, alterum Heraclii *De coloribus*, *et artibus Romanorum*. Carmen hispanicum De Pictura cum notis Segouiae editum, auctore D. Didaco Antonio Rejon de Silua, in eisdem Ephemeridibus romanis anno 1786. num. 47. summis laudibus commendatur; eum nouis edendis libris ad liberales artes illustrandas egregie incumbere, compertum nobis est.

45. Heinsius cum altero Rott., Fabr., Widm., Bong., Teol., Cham., Gis. ad marg., Sich., Vat. A., Rat., Torn. ad oram, Mar. *sic cassa figuris*. Vrb. *sic segnia rerum*. Alex. a pr. m., Weitz., Widm. ad oram, Bongars. ad oram, Gifanius ex tribus vett. libris, Oxon., Thuan., Egm. *sic inania rerum*. Contendit Gifanius, *sic* posse corripi, vt *fac*. Repugnat Heinsius, qui non bene Aldum citat pro hac lectione *sic inania*: nam Aldus ita quidem ediderat, sed emendauit *et inania rerum*, quae lectio mihi probatur, et extat in Alex. pro diu. script., et in textu Giselini recepta est. Gallandius ait, in Tornaes. esse cum Aldo *inania rerum* in textu: sed non explicat, an sit *et inania*, an *sic inania*. Saepe accidit, vt in Prudentio veram lectionem corruperint inepti correctores, qui syllabam breuem ratione caesurae ab eo frequenter produci ignorabant.

46. Gifanius, qui verbo *fac* totum hunc locum laborat explicare, *acrem* sonare ingeniosum aduertit. In Vat. A. mendum est *acer apellas*. Indicatur poesis in Homero, pictura in Apelle, et superstitio in Numa.

47. Ald., Gifanius loc. cit., Weitz., Widm. supra, Alex., Vrb., Gis. ad oram, Thuan., Boher. vetustior *cognatumque volunt*. Vat. A., codex Iureti, et Thuan. a sec. m. *cognatumque vocant*. Mar., Rat., alter Rott., Ox., Fabr., Gis., Bong., Widm., Heins., Teol. *cognatumque malum* per epexegesin, vt pigmenta, camoenae, idola sint cognatum malum. Pro *pigmenta* Bong., Widm. a pr. m., Gifanius *figmenta*. Retine *pigmenta*, et intellige picturam. Heinsius praeterea scribit, et scribendum ait *camoenas*, repugnantibus membranis; quem tamen sequutus est tacitus Teolius. Mihi certe non displicet lectio Heinsii, et in mentem etiam antea venerat: sed videndum est, an lectio codicum defendi valeat. Gifanius legit *cognatumque volunt figmenta camoenae*, et explicat *acri cognatum volunt*, *hoc est*, idem volunt figmenta camoenae Egeriae. Scilicet Egeriam *camoenam* vocari putat, quia grata fuit camoenis, vt ait Ouidius III. Fastorum. *Eodem ergo*, inquit, *pertinet figmentum illud Numae de Egeria*. Quae explicatio mihi non probatur. Puto ergo, legendum *cognatumque malum*, *pigmenta*, *camoenae*, — *Idola*, *conualuit*

Digitized by Google

Idola, conualuit fallendi trina potestas.
Haec si non ita sunt, edatur, cur sacra vobis
Ex tabulis, cerisque poetica fabula praestat?
Cur berecynthiacus perdit truncata sacerdos

GLOSSAE VETERES.

48. idola = *id est, magorum*. docta = *in pictura, et in poemate*. *I.* 49. edatur = *dicatur, proferatur a vobis*. cur sacra = *verba senatus*. *I.* 50. tabulis = *imaginibus, ex pictura*. praestet = *antestet*. *I.* 51. berecynthiacus = *a Berecyntho, Opis monte*. perdit = *adhuc*. *I.*

COMMENTARIVS.

fallendi trina potestas: vt cognatum malum conualuerit, scilicet pigmenta, camoenae, idola, quod malum est trina fallendi potestas: et fauet huic lectioni, quod in nonnullis post *idola* est comma. Vide v. seq.

48. In Rat. pro *idola* sciolus apposuerat *spectraque*. Aldus quoque quum edidisset *Idola conflauit fallendi trina potestas*, inepte voluit emendare *Trinaque conflauit fallendi idola potestas*, ne scilicet o in *idolum* corriperetur. Ald., Gis., Heins. *conflauit*. Plerique scripti *conualuit*, vt Vat. A., Mar., Rat., Vrb., Gifanii, et Iureti codices, Weitzius cum suis; Alex. *conflarunt* a pr. m., *conflauit* a m. sec. Heinsius reiecit *docta potestas*, quod hactenus, inquit, circumferebatur. At iam ante Heinsium *trina potestas* ediderant Aldus, et Weitzius: neque contemnendum est *docta potestas*, quod reperitur in Mar., Rat., Bong., Gifanii codice, Fabr., Gis. Barthius quoque lib. VI. cap. XXVI. Aduers. legit *docta potestas*, et id referendum putat ad eloquentiam eorum, qui idola inuexerunt: vbi notat, Prudentium eodem verbo vsum, quod in Varronis satyra *Nosce teipsum* Nonius explanat. *Nihil sunt musae? Poesis vestra quas artifici duxit*. Sic enim legit verba illa. *Nihil sunt musae policis vestrae quas aerifice duxti*, quae Ianus Rutgersius aliter, aliter Lipsius emaculant. Sensus tunc erit, Cognatum malum conflauit idola; hoc autem cognatum malum sunt pigmenta, (pictura, Apelles) camoenae (musae, Homerus) fallendi docta potestas, (superstitio, Numa.) Melius tamen est *trina potestas*, vt pictura, poesis, et superstitio comprehendantur. Poesin autem cum pictura quamdam inter se cognationem, et similitudinem habere, nihil est, cur probemus, quum satis pateat. Hoc proprium est Prudentii, quod superstitionem his fingendi artibus ingeniose coniunxerit. Heinsii explicatio est, quod trina fallendi potestas conflauit (ita enim legit) pigmenta, camoenas, et idola, quae sunt cognatum malum. Nostra magis ad codd. mss., et ad mentem Prudentii accedit, quod cognatum malum, trina fallendi potestas, videlicet pigmenta, camoenae, idola, conualuit, hoc est, simul valuit, viresque mutua ope accepit: hoc enim pugnat Prudentius.

49. Haec si negent gentiles, respondeant, inquit Prudentius, rationemque reddant, cur sacra ipsi sumant ex pictura, fabulisque poeticis? Exempli loco cur sacerdotes Cybeles seipsos castrant, nisi quia fabula poetica Attin fingit exsectum, siue castratum, idque etiam picturae exhibent? Simile est in aliis sacris, quibus equi a templo Dianae arcentur. Quid, inquam, haec innuunt, nisi quod poesi, et pictura idolorum cultus coaluerit?

50. Vat. A. mendose *ex fabulis*. Rat., Weitz., Widm., Bong. *praestet*: alii *praestat*, vt postea *perdit*.

51. Mar. a sec. m. *perdat*. Imitatur Prudentius Minucium in Octauio: *Cybelae Dindyma pudet dicere, quae adulterum suum infeliciter placitum, quoniam et ipsa deformis, et vetula, vt multorum deorum mater, ad stuprum illicere non poterat, exsecuit, vt deum scilicet face-*

Ingui-

Digitized by Google

Inguina, quum pulchrum poesis castrauerit Attin?
Cur etiam templo Triuiae, lucisque sacratis
Cornipedes arcentur equi, quum musa pudicum
Raptarit iuuenem volucri per litora curru,
Idque etiam paries tibi versicolorus adumbret?
Desine, si pudor est, gentilis ineptia, tandem
Res incorporeas simulatis fingere membris.

GLOSSAE VETERES.

52. inguina = *virilia*. poesis = *fictio poetica*. *poesis est materia vniuscuiusque carminis*. castrauerit = *castratum narrauerit*. *I.* 53. Triuiae = *Dianae*, *vel Proserpinae*. *I.* 55. raptarit = *raptatum dixerit*. iuuenem = *Hippolytum*. *I.* 56. adumbret = *figuret*. *imaginet*. *I.* 57. si = *pro siquidem*. ineptia = *stultitia*. *I.* 58. simulatis = *in*. *I.*

COMMENTARIVS.

ret eunuchum. *Propter hanc fabulam Galli eam, et semiuiri sui corporis supplicio colunt*. Catullus, et Arnobius narrant, Atidem sibi genitalia desecuisse. Qui plura de his velit, legere poterit commentatores Minucii, vt mythologos pretercam.

52. Ald., Gis. *quum pulcher sese castrauerit Attis*. Plerique, et potiores *quum pulchrum poesis castrauerit Attin*. Teolius ait, locum antea corruptum ita restituisse Heinsium. At Weitzius cum suis omnibus mss. iam ediderat *quum pulchrum poesis castrauerit Attin*; et ita antea restituerant Sich., et Gifanius, et legerat in suo codice Iuretus, et in margine vett. edd. extare confirmat Gallandius. Hic praeterea inuenit *cur pulchrum*: sed alii habent constanter *quum*, et Gifanius monet, obseruandum vsum particulae *quum*: Cur Galli Cybeles se excidunt, quum ex fabulis poeticis cognoscatur, Attin fuisse castratum: hoc est, cur se excidunt, nisi quia cognoscitur etc. Cur a templo Dianae arcentur equi, nisi quod musa, seu poesis Hippolytum raptatum faciat etc. Nonnulli scribunt *Atys*: sed hoc loco melius est *Attis*, vt prima producatur, quae corripi solet in *Atys*.

53. Ex Virgilio lib. VII. *Vnde etiam templo Triuiae, lucisque sacratis — Cornipedes arcentur equi*.

54. Ald., Widm. supra, Pal., Vat. A., Gis., Alex. a sec. m., et apud Gallandium vett. edd. *quum Phaedra pudicum*. Iureti codex *cur Phaedra*. Grangaeus interpretatur, Phaedram fuisse causam, cur raptaretur Hippolytus, vt narrat Hyginus fabula XLVII. In Egm. mendum est *pudicam*. Verior, et communior lectio *quum musa pudicum*, de qua Gronouius in Diatribe Statiana, quem adeundum suadet Heinsius.

55. Gifanius, Gis. ad oram *litora cursu*.

58. Rat. *similatis* minus bene pro *simulatis*. Cudworthus System. intellect. cap. IV. obseruat, Prudentium, graecos imitatum, vocare *res incorporeas* rerum affectiones, et euentus, qualis erat victoria: et ex v. 236. huius libri, et v. 191. Apoth. colligit, Symmachum, et alios gentiles credidisse, multa veterum numina fuisse perfectiones vnius dei, nomine personarum indutas, neque aliud fuisse Victoriam deam, nisi virtutem vnam e multis vnius dei. Verum frustra laborat Cudworthus: etsi enim certum sit, gentiles in suorum numinum vi, et potestate explicanda non satis sibi constitisse, tamen ex Prudentii versibus mox afferendis solum constat, diuinitatem a Symmacho in varias partes fuisse diuisam: quem ideo arguit Prudentius, quod quum deus vnus sit, neque diuidi possit, ipse numina mille inducere voluerit. Vide Comm. ad eum vers. 236. Valsecchius ad Cud-

Desine, terga hominis plumis obducere: frustra
Fertur auis mulier, magnusque eadem dea vultur.
Vis decorare tuum, ditissima Roma, senatum?
Suspende exuuias, armis, et sanguine captas,
Congere caesorum victrix diademata regum,
Frange repulsorum foeda ornamenta deorum:

GLOSSAE VETERES.

59. plumis = *cum*. *Iso.* 60. fertur auis = *multos et viros, et mulieres legimus in fabulis versos in aues, vnde commemorat. I.* 62. exuuias = *spolia*. armis = *cum*. *I.* 63. congere = *collige tu*. victrix = *Roma*. diademata = *coronas*. *I.* 64. repulsorum = *abiectorum*. *I.*

COMMENTARIVS.

worthi interpretationem accedere videtur: nam ex Apotheosis loc. cit. colligit libr. I. De fundamentis Relig. cap. IX., idololatras vnum deum credidisse, diuersa vero numina aut vnius dei perfectiones, aut virtutes homine superiores, sed ministras dei fuisse.

59. Aldus, aliique male distinguunt *plumis obducere frustra*. Heinsius monuit, interpungendum *obducere: frustra — Fertur auis*.

60. Mar. *ab his*, supra eadem manu *auis* cum reliquis. Mariettus primam sui codicis lectionem approbat, et *auis* ait esse glossam imperite translatam a verbo *vultur* ad verba *ab his*; exponit autem: *Fertur eadem victoria ab his plumis, dum fingitur volare, et mulier, et vultur magnus; id est, monstrum ridiculum eam efficitis, dum illam et mulierem simul, et auem facitis*. Heinsius opinabatur *magicusque*: nam id vocabulum saepe in *magnus* degenerare ob cognationem literarum ad Nasonem compluribus exemplis peruicerat: quamquam vel sic versus hic cum proxime praecedenti suspectus illi est. Iso interpretatur de fabula, qua mulier in auem, exempli loco, in vulturem conuersa dicatur. Chamillardus ait, Victoriam magnum vulturem dici, vel quod alata vulturum more exercitus superuolet, vel quod omnis auis magna dici possit vultur. Grangaeus notat, aegyptios vulturis imagine matrem, et caelum, quod feminam putant, Pallada etiam, et lunonem repraesentare, quod nullum marem credant esse inter vultures, quae vento concipere dicuntur. Addit, fortasse per vulturem hic intelligi Isidem. Baronius enim tom. III. Annal. in vita Iuliani numismatis meminit, cuius prima parte deus est Serapis vultu Iuliani exculptus, altera duae Isides cum aspidum sertis in capite, gladiis in manibus, vulturum alis in dorso: adeoque auis illa mulier vultur deae Isidi sacra est. Federicus Morellus a Grangaeo hac de re consultus sic rescripsit. Confirmari id potest, quia Aelianus lib. X. de animalibus cap. XXII. refert, aegyptios Isidis statuam pennis vulturinis ornare: et multi putant, ab aegyptiis coli vultures. Sed vt verum fatear, magis placet interpretatio Chamillardi, quod frustra fingatur Victoria mulier, dea, et vultur, siue magnis alis tamquam vultur instructa. Huc trahi potest, quod vultures Marti erant sacri, et quod veteres imperatores accurate explorare soliti essent, in quam belli partem spectarent vultures, inde victoriam sperantes, vel profligationem: de quibus adisis Rhodiginum Lect. antiq. lib. VIII. cap. XVIII. Aegyptios, persas, graecos victoriam sibi imagine accipitris repraesentasse literis traditum est. Aegyptii vero accipitrem, et aquilam videntur coluisse, tamquam numina, a quibus victoriam orarent. Fortasse inde ales Victoria pingitur.

62. Egm., Gis. ad oram *sanguine raptas*.

64. Cauchius malebat *vetera ornamen-*

Digitized by Google

Tunc tibi non terris tantum victoria parta,
Sed super astra etiam media seruabitur aede.
Talia principibus dicta interfantibus, ille
Prosequitur, magnisque tubam concentibus inflat:
Allegat morem veterum: nil dulcius esse
Affirmat solitis, populosque, hominesque teneri
Lege sua. Sicut variae nascentibus, inquit,
Contingunt pueris animae: sic vrbibus affert
Hora, diesque suum, quum primum moenia surgunt,
Aut fatum, aut genium, cuius moderamine regnent,
Addit et arcanum rerum, verique latebras
Prosperitate aliqua deprendi posse secundi
Per documenta boni: si sint felicia, quae quis
Experiendo probet: cessisse parentibus omne
Idolium semper feliciter, et pede dextro.

GLOSSAE VETERES.

66. aede = *in caelo*. *I.* 68. prosequitur = *Symmachus respondet*. tubam = *guttur*, *vocem*. *I.* 69. allegat = *nunciat*, *ratiocinabatur*, *vel instruebat*. dulcius = *beatius*. *I.* 70. solitis = *legibus*. *I.* 74. genium = *naturalem loci genium*. *I.* 75. addit = *ille*, *Symmachus*. arcanum rerum = *sensus est*, *arcanum rerum*, *et latebras varii boni posse deprehendi aliqua prosperitate*. *I.* 76. secundi = *prosperi*. *I.* 79. idolium = *gentilitatem*. dextro = *secundo*. *I.*

COMMENTARIVS.

ta deorum. Nihil est causae, cur solicitetur lectio codicum *foeda ornamenta*, quamuis Iuuenalis dixerit *vetera ornamenta deorum*, et alibi Prudentius *veteres dei*. hoc enim loco concinnius est *foeda ornamenta deorum*, quum praecesserit descriptio ridiculorum numinum, siue monstrorum.

65. In editione parmensi mendum puto *nunc tibi* pro *tunc tibi*, quod exigit sensus.

67. Ald. *in te fantibus*, Alex. a pr. m. mendose *interfuntibus*.

68. Thuan. *persequitur*, quod Heinsio, et Teolio placuit. De eloquentia *tubam* Sidonius, Claudianus Mamertus, aliique dixerunt.

69. Mar. a prisca manu, Pal. *more* male. Thuan., Egm., Boher. antiquior, Heins., et recentiores *morem veterem*. Alii veteres mss., et edd. *morem veterum*.

73. Ald., Egm., Pal., Heinsiani plerique, Iureti codex *suus*; Thuan. *suis*, quod placuit Heinsio: sed praestat *suum*, scilicet fatum, aut genium, cum Mar., Rat., Weitz., Gis., et aliis. *Moenia surgunt* ex Virg. 1. Aen.

74. Vat. A. *regnant*. Weitzius pro *regnet* allegat Ald. et Egm., sed Aldus meus habet *regnent*.

76. Egm., et Pal. *secundis* — *Per documenta bonis*. Weitzius Aldum etiam allegat pro hac scriptura: et est quidem *secundis* in Aldo, sed postea *boni*; quod vtrumque simul defendi nequit.

79. Aldus *idolum*, ne videlicet *o* corripiatur. Rat. etiam *idolum*, sed, vt coniicio, a recenti manu.

Digitized by Google

Enumerat longi vim temporis: excitat ipsam
Crinibus albentem niueis, et fronte vietam,
Ore reposcentem querulo sua numina Romam.
Libera sum, liceat proprio mihi viuere more.
Et quis erit, qui mille meos reprehenderit annos?
Vno omnes sub sole siti: vegetamur eodem
Aere: communis cunctis viuentibus aura.
Sed, qui sit, qualisque deus, diuersa secuti,
Quaerimus, atque viis longe distantibus, vnum
Imus ad occultum. Suus est mos cuique genti:
Per quod iter properans eat ad tam grande profundum.
His tam magnificis, tantaque fluentibus arte,
Respondet vel sola fides, doctissima primum
Pandere vestibulum verae ad penetralia sectae.
Nam, quum diuinis agimus de rebus, et illum,

GLOSSAE VETERES.

81. vietam = *antiquam. I.* 83. libera = *Roma dicit. vox Romae. I.* 85. siti = *scilicet sumus*. eodem = *vno I.* 87. diuersa = *idola. I.* 88. distantibus = *dissimilibus. Iso.* 89. occultum = *deum, omnipotentem.* suus = *proprius. I.* 90. grande = *quod deus est summus. I.* 92. respondet = *fides Symmacho*. vel = *etiam*. fides = *fideles homines I.* 93. penetralia = *secreta*. sectae = *doctrinae, fidei. I.*

COMMENTARIVS.

81. Ald. *fronte vieta*. Widm. *vigetam*.

82. Mar a pr. m. *queruloso*: correctum *querulo sua*.

84. Nonnulli coniungunt *ecquis*: vtroque modo dicitur. Vide Gifanium verbo *et quantis*.

86. Heinsius edidit *communis cunctis viuentibus aura*, sed in notis monuit, omnino scribendum *communi aura*, quidquid obnituntur membranae, et ad praecedens proxime *vegetamur* referendum. Sed non video, cur non ita possit scriptura vetus explicari: *Vegetamur eodem aere, communis est cunctis viuentibus aura*. nam Prudentius saepe omittit verbum substantiuum *est*, vt Heinsius ipse notauit ad v. 26. hymni 1. Cath.

87. Vat. A., Vrb. *sed quis sit*.

89. Gif. in *e breue*, Mar., Weitz., Sich., Alex. a pr. m., Heinsiani fere omnes *suus est mos cuique genti*, quod puto fuisse in Rat., vbi abrasis prioribus, nunc legitur *nam genti est cuique suus mos*. Egm., Alex. a sec. m., Ald., Gis., Pal., Vat. A. *proprius genti cuique est mos*. Giselinus fatetur, in plerisque antiquis esse *suus est mos cuique genti*; sed fallitur, quod affirmat, alibi semper primam in *cuique* a Prudentio corripi ex fide mss. Vide Comment. ad v. 105. Hamart. *sua cuique iura*.

94. Apposite contra Baylium hos versus profert Valsecchius lib. II. De fundam. Relig. cap. VI. Quum enim deus, quippe infinitus a nobis comprehendi nequeat, non est exigendum, vt clare natura eius explicetur.

Digitized by Google

Qui vel principio caruit, vel fine carebit,
Quique chao anterior fuerit, mundumque crearit,
Coniectare animo contendimus, exigua est vis
Humani ingenii, tantoque angusta labori:
Quippe minor natura aciem si intendere tentet
Acrius, ac penetrare dei secreta supremi,
Quis dubitet victo fragilem lassescere visu,
Vimque fatigatae mentis sub pectore paruo
Turbari, inualidisque hebetem succumbere curis?
Sed facilis fidei via prouocat Omnipotentem
Credere: qui bona non tantum praesentia donat:
Sed ventura etiam, longisque intermina seclis
Promittit, ne totus eam resolutus inane
In nihilum, pereamque breuem post luminis vsum.
Muneris auctores ipso de munere pendas,
Aeterna aeternus tribuit, mortalia confert

GLOSSAE VETERES.

96. chao = *mundo*, *initio*. *I.* 99. natura = *homines*. *I.* 100. supremi = *altissimi*. *I.* 101. visum = *mentem*, *acumen intellectus*. *I.* 103. hebetem = *pigram*. *I.* 106. intermina = *interminabilia*, *infinibilia in aeternitate*. *I.* 107. eam = *transeam*. *I.* 108. luminis = *istius vitae*. *Iso.* 109. pendas = *aestimes*. *Iso.* 110. aeternus = *deus*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

96. Hymno XII. Cath. v. 40. *Antiquius caelo, et chao*.

97. Vat. A. *animo concedimus* non bene. Sententia ex sacris literis petita est, Prouerb. cap. XXV. v. 27., Eccles. III. 22., et aliis in locis.

98. Mar. a pr. m. *ingeni* male.

99. Mar. a pr. m. *naturae*: legendum *natura*.

101. In editione parmensi error contra metrum, et sensum *lacessere visu*. Ald., et Oxon. *lassescere visum* pro *visu*.

102. Thuan. *sub tempore paruo*, quod Salmasio placebat, quamuis *sub* redundet: nam alibi etiam Prudentius, Alcimus Auitus, et Dracontius *sub tempore* simili modo dixerunt. Praefero communem lectionem *sub pectore paruo*.

106. Non semel Prudentius vtitur voce *interminus*: vsus ea est Ausonius epist. XVI. *Felicitate intermina*. Auienus in Periergesi: *Musis intermina vita*. Sidonius, et Saluianus etiam *interminabilis* dixerunt.

107. Ald. *nec totus* non bene.

109. Ald., Weitz., Gif., praestantiores Heinsiani, Egm., Pal., Alex. *auctorem*, quod sequuntur Heins., et Cham. Teneo *auctores* cum Mar., Rat., Vrb., Widm., Bong., Fabr., Gis., aliis. Gifanius praefert *auctorem*, quia sequitur *aeternus*, *mortalis*, et ibi est *muneris*. Non satis intelligo, quid sibi velit. Cur enim non recte dicatur, *Pende auctores muneris ipso de munere*. *Aeterna aeternus tribuit*,

Digitized by Google

Mortalis: diuina deus, peritura caducus.
Omnia, quae tempus peragit, quaeque exitus aufert,
Vilia sunt breuitate sui, nec digna perenni
Largitore: cui propria est opulentia, nunquam
Desinere, idque homini dare, quod non desinat vnquam.
Nam si corruptum, corrumpendumue deus quid
Praestat, habetque nihil, quod sit pretiosius istis:
Pauper, et infirmus, et summo indignus honore,
Et non omnipotens, sed inanis numinis vmbra est.
Hac ratione fides sapienter coniicit, immo
Non dubitat, verum esse deum: qui, quod sumus, et quod
Viuimus, illaesum semper fore, si mereamur,
Nos sperare iubet. Caelestia si placet, inquit,
Scandere, terrenas animo depellite curas.
Nam quantum subiecta polo tellus iacet infra,
Diuiditurque ab humo conuexi regia caeli,
Tantum vestra meis distant mundana futuris,
Dira bonis, scelerata piis, tenebrosa serenis.

GLOSSAE VETERES.

III. mortalis = *mundus*, *homo*. *I.* 115. desinere = *finiri*. *I.* 116. quid = *aliquid*. *Iso.* 117. istis = *praesentibus bonis*. *I.* 120. coniicit = *narrat*. *I.* 123. inquit = *deus*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

mortalia confert mortalis, vbi auctores diuersorum munerum inter se conferuntur.

114. Vat. A. mendose *largitor*. Alter Rott. *cui proprium est opulentia*.

115. Aldi error *desinerem*. Gis. ad oram *atque homini*. Weitz., Gis., Mar. *non desinet*. Rat. *desinit*. Codex Iureti, Alex., Vrb., Vat A., Ald., Egm., Pal., potiores Heinsiani *desinat vnquam*.

116. Weitzius cum nonnullis *corrumpendumque deus quid*.

117. Vat. A. *praestet*: alii *praestat*.

118. Fabr. *summoque*. Gis. I. ed. *et summo*, 2. ed. *summoque*. Codices potiores *infirmus et summo*: nam familiare est Prudentio breuem ratione caesurae producere. Vide Gifanium verbo *incisio*.

119. Alex. a pr. m., Vrb., Mar. *et inanis* non male. Rat. *nominis vmbra est* minus bene.

121. Eadem sententia iisdem fere verbis hymn. IV. Cath. v. 13.

125. Mar., Rat., Weitz. cum suis, Sich., Gis., alter Rott. *subiecta polo*. Heinsiani plerique, Gis. I. ed. in textu, Ald., Vrb., Alex., Vat. A. *subiecta situ*. Teolius ita edidit, sed non bene allegat Aldum pro *polo*: nam Aldus Weitzio, Heinsio, et mihi dat *situ*, quod tenuit Heinsius.

126. Lucretius lib. IV. *A terris quantum caeli patet altus hiatus*.

Digitized by Google

Quidquid obire potest, fugiatis, censeo: quidquid
Naturae ratione capit vitium, atque senescit,
Pro nihilo, in nihilum quia sunt reditura, putetis.
Cuncta quidem, quae gignit humus, quae continet, ipse
Principio institui, nitidoque insignia mundo
Ornamenta dedi, speciosaque semina finxi.
Sed tamen esse modum volui, parcisque fruenda
Moribus indulsi, quantum moribundus, et aeger
Corporis, ac vitae volucris sibi posceret vsus:
Non vt captus homo studiis, et inaniter ardens,
Duceret omne bonum positum in dulcedine rerum,
Et specie tenui, quas currere tempore iussi,

GLOSSAE VETERES.

129. obire = *transire*, *vel finiri. verba dei.* censeo = *iudico*, *praecipio*. *I.* 135. parcis moribus = *frugalitatibus* *I.* 137. volucris = *quae cito transit*. *I.* 138. non = *non ideo distribuit*. *Iso.* 139. duceret = *aestimaret*. *I.*

COMMENTARIVS.

131. Widm. supra, Mar. *quae sunt*.

132. Heinsius cum suis praestantioribus *cuncta equidem*, et *continet ipsa* cum iisdem, Ald., Vat. A., Alex. a sec. m. Alii plerique nostri mss., et edd. *cuncta quidem*, et *continet*, *ipse* – *Principio institui*. Teolius cum Heinsio facit, sed non bene distinguit *quae continet*. *ipsa* – *Principio institui*, nisi fortasse Teolius intelligat *ipsa cuncta*, quae gignit humus. Heinsius intelligit, *quae continet ipsa humus*. Alii *ipse ego* institui.

134. Nonnulli Vulg. male *spatiosaque semina*.

135. Vat. A. vitiose *parcique*. In Heinsio difficultatem parit deprauata hoc loco scribendi ratio *volvi* pro *volui*. Chamillardus quoque edidit *volvi*.

136. Ald. *aegri*; melius *aeger*. Alex. a pr. m. vitiose *ager*.

138. Gis. in quodam codice inuenit *captus humo*. Thuan. *inaniter vsus*.

140. Gis., Bong. in textu, Mar a pr. m., Gis in textu *et species tenues*. Iureti codex, Sich., Alex., Vat. A., Weitzius cum plerisque suis, Thuan., Egm., Boher., et Rott. priores *et specie tenui*. Vrb. legit, et distinguit *et specie*, *tenui quas currere tempore iussi*. Gifanius verbo *vis magna*, quum alium locum Prudentii adduxisset, *Eum*, inquit, *poetam christianum quia nunc*, *vt opinor*, *fere totum vindicauimus a mendis innumerabilibus*, *addamus et aliquot*, *vt ita dicam*, *manticas*, *et hanc in primis e lib.* II. *in Symmachum*: tum hos versus excribit, et explicat. Sed opportune antea monebo, fortasse ex his verbis deceptos, qui Gifanium notas mss. in Prudentium reliquisse affirmant. Gifanius quidem nihil aliud hoc loco ait, nisi Prudentium fere totum a se in illo ipso indice Lucretiano a mendis vindicatum. Explicatio autem Gifanii innititur verbis *et tenui specie*: et ait; *Vetat nos bonum omne collocare in voluptate*, *quae ex rebus*, *et earum tenui specie*, *seu nitore capitur*. Putat, nullo sensu dici *et species tenues*. Giselinus cum suo ms. legendum contendit *et species tenues*, quia respicit ad illud *speciosaque semina finxi*, quibus parce, et certo modo vtendum est. Marjettus etiam hanc lectio-

Atque aeuum statui, sub quo generosa probarem
Pectora, ne torpens, et non exercita virtus,
Robur eneruatum gereret sine laude palaestrae.
Illecebrosus enim sapor est, et pestifer horum,
Quae, dum praetereunt, miro oblectamine mentes
Implicitas, vinctasque tenent: vincenda voluptas,
Elaqueanda animi constantia, ne retinaclis
Mollibus, ac lentis nexa, et captiua prematur.
Luctandum summis conatibus: inter acerba
Sectandum virtutis iter: ne suauia fluxae
Conditionis amet, nimium nec congerat aurum,

GLOSSAE VETERES.

143. eneruatum = *infirmum*. palaestrae = *certaminis, luctaminis*. *I*. 144. illecebrosus = *illicitus*. horum = *delectamentorum*. *I*. 147. constantia = *ligata a diabolo*. *Iso*. 148. lentis = *flexibilibus*. *I*. 149. acerba = *supplicia*. *I*.

COMMENTARIVS.

nem approbat, et confirmat ex v. 733. *Exiguas rerum species*. Tunc sensus erit: *Duceret, esse bonum omne positum in dulcedine rerum, et esse bonum species tenues, quas currere tempore iussi*. Verior mihi, et clarior videtur alia lectio, quae etiam est Aldi, Heinsii, et recentiorum.

143. Post hunc versum Fabr., Bong., alter Rott. inducunt alios duos *Eneruare suum corrupta per otia robur — Posset, et in nullo luctamine pigra iaceret*. Alii omittunt hunc versum *Robur eneruatam etc.*, et illos duos eius loco apponunt, vt Iureij codex, prior Rott., Ox., Vat. A., prior Boher., Egm., vt se legisse affirmat Heinsius, quamuis Weitzius id neget. Alii solum agnoscunt versum *Robur eneruatum*, vt Widm., et Mar. In Rat. videtur hic solus versus fuisse, et recenti manu additi sunt duo illi, a Giselino, et ab aliis merito omissi. In Vrb., et Alex. extant hi duo versus, sed pro diuersa lectione, non vt tres illi simul recipi debeant. Weitzius putauit, Aldum tribus his versibus locum dedisse: et ita quidem fecerat, sed monuit postea, delendum primum versum *Robur eneruatum gereret sine laude palestrae*. Perspicuum est, duos alios versus additos ab aliquo, qui primum *e* in *eneruatum* nollet corripi: de quo dixi satis ad v. 64. hymni VIII. Cath. In Alex. scribitur *ineruatum*, vti etiam in Thuan.

146. Lactantius cap. XXII. lib. VI. *Cauenda sunt igitur oblectamenta ista, tamquam laquei, et plagae, ne suauitatum mollitie capti, sub ditionem mortis cum ipso corpore redigamur, cui nos mancipamus*. Agit Lactantius de saporis, et odoris voluptatibus.

147. *Elaqueare* laqueis exoluere apud Sidonium; *elaqueatus* apud Ammianum.

149. Ald., Gis., Iureti codex, Oxon., Egm., Vat. A. *nitendum summis*. Teolius Heinsio imputat *nitendum*: sed Heinsius clare edidit *luctandum* cum plerisque suis, et nostris: neque aliud in notis aduertit, nisi *nitendum* habere Oxon., Egm., et Ald.

151. Ald., Pal. *ne congerat*. Gis., et Heins. legunt, et distingunt *amet nimium: ne congerat aurum*. Plerique *amet, nimium nec congerat aurum*. Mar. male *nec congeret*. Fabricius *ne congerere aurum*, scilicet *velit*, quod mox sequitur.

Nec

Nec varios lapidum cupide spectare colores
Ambitiosa velit: nec se popularibus auris
Ostentet, pulchroque inflata tumescat honore.
Ne natale solum, patrii ne iugera ruris
Tendat, et externos animum diffundat in agros,
Et ne corporeis addicat sensibus omne,
Quod vult, aut quod agit: ne praeferat vtile iusto,
Spemque suam in me omnem statuat, nunquam peritura.
Quae dedero, longoque die mea dona trahenda.
Haec igitur spondente deo, quis fortis, et acer,
Virtutisque capax breue quidque perennibus in se
Praetulerit? vel quis sapiens potiora putarit
Gaudia membrorum, quam viuae praemia mentis?
Nonne hominem, ac pecudem distantia separat vna,
Quod bona quadrupedum ante oculos sita sunt? ego con-
(tra

GLOSSAE VETERES.

153. auris = *fauoribus*. *I*. 154. ostentet = *glorietur, iactet*. pulchroque = *sicut hominibus videtur*. *I*. 156. tendat = *dilatet, ad se trahat*. *I*. 157. addicat = *tribuat*. *I*. 158. vtile iusto = *vtilitatem iustitiae, vel terrenum*. *I*. 159. me = *in deum*. peritura = *scilicet sunt*. *Iso*. 160. trahenda = *scilicet sunt*. *I*. 161. acer = *ingeniosus*. *I*. 162. breue = *transitorium aliquid*. *I*. 164. mentis = *acuminis, animae*. *I*. 165. nonne = *affirmando*. *I*. 166. ante oculos = *in praesentia*. *I*.

COMMENTARIVS.

153. Virg. lib. VI. *Nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris*. De auris popularibus vide Comment. ad v. 22. hymn. I. Cath.

154. Mar. a pr. m. *tumescit* male.

156. Saluianus lib. I. ad eccles. cath. aduersus auaritiam: *Videtis, quas parari opes a parentibus filiis deus iubeat, non pecuniarios thesauros, ... non fundos interminabiles, et notitiam possessoris sui excedentes, qui consortes pati indignum aestiment, et vicinitatem iniuriam putent*. Eadem sententia passim ab ethnicis ipsis repetitur, Horatio, Iuuenale, et aliis.

159. Ald., Mar., Pal., Widm., Gifanius ex vet. lib., Alex., Heinsius cum plerisque suis, Weitzius, Sich., et alii *spemque in me omnem statuat*, admisso hiatu, quem Prudentio familiarem putat Heinsius. Confer Gifanium verbo *hiatus*. Hunc hiatum quum hoc loco, tum alibi nonnulli codices fugiunt. Alter Rott., Vrb. *spemque in me statuat omnem*. Vat. A., Gis. in textu *spemque suam in me omnem statuat*, ad marg. *spemque in me omnem*. Fabr. *omnem spemque in me statuat*. Gis. I. ed. *in me spemque omnem statuat*.

160 Ald., Gis. I. ed. *sunt: aeternum mea dona manebunt*. Alii plerique *longoque die mea dona trahenda*. Fabr., Gis. 2. ed. *longoque die mea dona manebunt*.

161. Egm. *qui fortis*. Mar. *et acris*, supra *acer*.

162. Rat. *breue quidue*.

Spero, quod extra aciem longum seruatur in aeuum?
Nam, si tota mihi cum corpore vita peribit,
Nec poterit superesse meum post funera quidquam,
Quis mihi regnator caeli? quis conditor orbis?
Quis deus? aut quae iam merito metuenda potestas?
Ibo per impuros feruente libidine luxus:
Incestabo toros: sacrum calcabo pudorem:
Inficiabor habens aliquod sine teste propinqui
Depositum: tenues auidus spoliabo clientes:
Longaeuam perimam magico cantamine matrem.
Tardat anus dominum dilata morte secundum.
Nec formido malum: falluntur publica iura.
Lex armata sedet, sed nescit crimen opertum,
Aut, si res pateat, iudex corrumpitur auro.

GLOSSAE VETERES.

167. aciem = *visum oculorum*, *inuisibiliter*. seruatur = *mibi*. *I.* 169. funera = *mortem*. *I.* 173. incestabo = *polluam*. toros = *legitimos*. *I.* 174. inficiabor = *negabo*. *I.* 175. depositum = *commendatum*. tenues = *pauperes*. clientes = *parentes, socios, seruos, vel socios minores*. *I.* 176. longaeuam = *vetulam*. magico = *veneno*. *I.* 177. tardat = *quoniam*. anus. *vetula mater*. dominum = *beredem, id est, filium. vel vitricum*. dilata = *diu viuendo*. *Iso.* 178. formido = *timeo facere*. falluntur = *mea fraude*. *I.* 179. armata = *ad puniendum*. *I.* 180. si = *scilicet contigerit, vt*. *I.*

COMMENTARIVS.

168. Vide Apost. ad Cor. xv. v. 19. et 32. Cicero I. De legibus. *Nam quid faciet is bomo in tenebris, qui nibil timet, nisi testem, et iudicem?* Vide, quae contra Baylium disputat Valsecchius libr. III. De fundamentis Relig. part. I. cap. III., vbi hos Prudentii versus carmine Italico reddit.

172. Mar. *fluxus*, Alex. a pr. m. *luxor*: lege *luxus*.

174. Egm. *babens aliquid*.

175. Rat. *auidis* a prisca m. male.

178. Weitzius, et post eum Chamillardus citant Bernardum alicubi de corrupto iudiciorum vsu sui temporis simili modo edisserentem. *Incisae sint leges* XII. *tabulis, et publico aere praefixo iura praescripta sint: inter ipsa iura peccatur etc.*; qui locus quaerenti mihi non occurrit.

179. Barthius lib. II. Aduers. cap. XVII. ad hunc versum illustrandum notat, Trebellium Pollionem in praefatione dixisse, *Imperatoriam maiestatem non solum armis decoratam, sed et legibus oportet esse armatam*. Iuretus in notis ad epist. XIII. lib. II. Symmachi multa in eandem sententiam congerit, quod *minari* leges saepe dicuntur, tamquam affectu moueantur. Inde *terrores legum*, et apud Prudentium in Romano v. 203. *Laqueis minacis implicatus Iuliae*. Constantinus in l. 31. c. ad leg. Iuliam de adult. *insurgere leges*, et *armari iura gladio vltore* scripsit: Marius Victor eodem respicit lib. II. Comm. in Genes. *Armatae leges gladiis, et vindice ferro*.

Digitized by Google

Rara reos iusta percellit poena securi.
Sed quid ego haec meditor? reuocat deus ecce seuera
Maiestate minax: negat interitura meorum
Per mortem momenta operum. Non occidet, inquit,
Interior, qui spirat, homo: luet ille perenne
Supplicium, quod subiectos male rexerit artus.
Nec mihi difficile est liquidam circumdare flammis
Naturam, quamuis perflabilis illa feratur
More noti: capiam tamen, et tormenta adhibebo
Ipse incorporeus, ac spirituum sator vnus.
Quin et corporibus parilis consortia poenae
Decernam: possum quoniam renouare fauillas
Antiquam in faciem; nec desperanda potestas.
Qui potui formare nouum, reparabo peremptum.

GLOSSAE VETERES.

181. percellit = *interficit*. *I*. 182. meditor = *narro*. reuocat = *ab hoc facto. prohibet me*. seuera = *aspera*. *I*. 184. monimenta = *memorias*. *I*. 185. luet = *persoluet*. *I*. 186. quod = *eo quod*. *I*. 188. naturam = *animam*. *Iso*. 189. noti = *venti*. *I*. 194. peremptum = *mortuum*. *I*.

COMMENTARIVS.

184. Rat., Mar., Weitz., Gis. cum aliis *monimenta*, vel *monumenta*, quod in Tornaes. repertum vnice verum visum est Gallandio. Alex., Vrb., Egm., Pal., Thuan., prior Boher., Ald., et Heins. *momenta*. Ald., Weitz., Mar., Rat., Vat. A. *occidit*. Gis., et plerique Heinsiani *occidet*.

185. Ald., Vat. A. a pr. m. mendose *qui sperat*. Mar. a pr. m. *luat*, recte correctum per *luet*. Vide Matth. cap. III., et v.

187. Cur anima vocetur *liquida*, et quo sensu, dictum abunde in Prolegom. cap. XV. contra nugas canoras Baylii.

188. Alicubi *perstabilis* perperam pro *perflabilis*.

189. In Rat. videtur fuisse *adhibentur*, rec. m. factum *adhibebo*.

190. In Thuan. *spirituus*, quod Heinsius affirmat esse pro *spiritibus*. Ego puto mendum pro *spirituum*.

191. Ald. *parili consortia poena*.

192. Aduertit Mariettus, sumi *fauillas* pro cinere, in quo permixtae latere solent: nam infra ait poeta *surgat et ex cinere*. Alibi a nobis notatum, cinerem, et fauillam accipi pro quouis minuto puluere, in quem corpora defunctorum etiam non combusta rediguntur.

193. Mar. scribit *disperanda*.

194. Aldus male distinguit: *Qui potui formare, nouum reparabo peremptum*. De resurrectione consimilia alii dixerunt. Lactantius lib. VII. cap. XXIII. *Si a principio deus hominem nescio quo inenarrabili modo instituit: credamus, ab eodem restitui veterem posse, qui nouum fecit*. Minucius in Octauio: *Ceterum quis tam stultus, aut brutus est, vt audeat repugnare, hominem a deo, vt primum potuisse fingi, ita posse denuo reformari? nihil esse post obitum, et ante obitum nihil*

Digitized by Google

Non desunt exempla meae virtutis: in ipsis
Seminibus natura docet reuirescere cuncta
Post obitum. siccantur enim pereunte vigore,
Quo vixere prius, tunc sicca, et mortua sulcis,
Aut foueis mandata latent, et more sepulcri
Obruta, de tumulis rediuiuo germine surgunt.
Numquid nosse potes, vel coniectare, quis istud
Tam solers opifex struat? aut quae vis agat intus?
Nil vos, o miseri, physicorum dogmata fallant.
En ego gignendi dominus, ac restituendi,
Quod periit, fluxitque, potens: arentia quaeque
In veteres formas aut flore, aut fronde reduco.
Idque ipsum quandoque homini facturus, inani
Surgat vt ex cinere, structuraque pristina constet:
Quae mihi pro meritis vel per tormenta rependat
Crimina, vel summae virtutis in arce coruscet,
Non peritura dehinc, quacumque in sorte manebit.
Interea, dum mixta viget substantia in vnum,
Sit memor auctoris proprii, veneretur, et oret

GLOSSAE VETERES.

197. siccantur = *semina*. vigore = *humore*. *I.* 198. quo = *vigore*. *I.* 202. solers = *sapiens*. agat = *viuat*, *ducat*. *I.* 203. physicorum = *naturas rerum tractantium*. *I.* 209. mihi. *a me*. rependat = *persoluat*. *I.* 211. quacumque = *aut ad bonum*, *aut ad malum*. *I.* 212. viget = *viuit*. substantia = *corporis*, *et animae*. *I.*

COMMENTARIVS.

fuisse: sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere reparari? Exemplum etiam seminum, quae non nisi corrupta reuirescunt, profert Minucius. Innumeri alii idem argumentum versant. Vide Cath. hymn. x. v. 121.

203. Ald., Alex. *ne vos*. Alii *nil vos*. Egm., et Pal. *ad vos*: opinatur Heinsius *at vos*. Teolius ita distinguit *nil vos, o miseri; physicorum dogmata fallant*, nisi forte errauit typographus, quod libenter credo. Barthius lib. XI. Adu. cap. XXI. admonuit, a Prudentio *physicos* vocari gnaros scientiae naturalium rerum: medicos ad extremum hoc nomine vocatos.

205. Ald., Gis. I. ed., Gall. cum vett. edd. *siccissima quaeque*.

206. Ald. contra metrum *aut flores*.

209. Gifan. in *promerita*, vt iam dixi, Alex., Vrb. *promeritis* coniunctim. Egm. deprauate *reprendat*.

213. Sich. ita verba in hoc, et seq. v. traiicit *Sit memor artificis proprii, veneretur, et oret — Auctorem summissa suum.*

Digitized by Google

Artificem summissa suum; non condidit alter
Halantis animae figmentum, et corporis alter:
Nec bona praesentis vitae numerosa gubernant
Numina. Non alius segetes, et spicea farra
Suppeditat deus: aut alius dat musta racemis,
Purpureumque graui fundit de palmite succum.
Ipse ego sum, virides oleas pinguescere baccis
Qui facio, graia quas Pallade fingitis ortas,
Et qui lucinas tribuo nascentibus horas.
Duplex lege mea per mutua foedera sexus
Gignere amat sobolem, generisque propagine gaudet:
Quem vos lasciuis violatis amoribus ignem,
Et stupra vestra deae Veneris praetexitis vmbra.
Vnus ego haec elementa rego, nec mole laboris,

GLOSSAE VETERES.

215. halantis = *spirantis*. *I.* 216. numerosa = *multa*. *I.* 218. suppeditat = *subministrat*. *I.* 219. graui = *onerato*. *I.* 221. graia = *graeca*. Pallade = *Minerua*. *I.* 222. lucinas = *natales*, *a luce*, *in lucem venientes*. *I.* *lucidas*. *Mar.* 224. sobolem = *filios*. *I.* 225. ignem = *amorem*. *minna*. *I.* 226. vmbra = *adumbratione*. *I.*

COMMENTARIVS.

216. Mar. perperam a pr. m. *gubernat*.

218. Mar. *ast*: ita Rat., sed pro diu. script. *aut*. Weitzius etiam *ast*, quod tenent Alex., et Vrb., sed in Alex. videtur praeterea esse *aut*. Gis., Heins., et recentiores *aut*. Ald., Torn., et alii vulgati *haud*, quod solum probat Gallandius.

220. Cap. II. Oseae v. 8. *Et haec nesciuit, quia ego dedi ei frumentum, et vinum, et oleum etc.*

222. Iuno *Lucina* dicebatur, quia partui praeesse credebatur, a *luce vitali*. Diana quoque *Lucina* simili de causa vocabatur. Turnebus Aduers. num. 390. horas lucis, et vitae a Prudentio *lucinas* appellatas ait esse *ipsa nouitate admirandum*, *et insigne*. Salmasius p. 66. in Aelium Spartianum ait, *lucinas* dici, vt *colossum* pro *colosseum*, *aurus* pro *aureus*; *electrum* pro *electreum*, et similia. Sicut non Pallas, sed deus oleum hominibus praestat, sic deus ipse, non Iuno, nascentibus horas lucis tribuit.

224. Rat., Mar. a pr. m., Widm. a pr. m., Bong. a sec. m., Weitz. *gignere habet*. Ald., Gis., Heinsiani, Alex., Vrb., Vat. A. *gignere amat*.

225. De voce glossae *minna* dictum ad v. 117. libr. I.

227. Alex., Egm., Widm., Bong., Weitz., scripti Heinsiani, Sich., Vat. A., Mar., Rat. *Vnus ego elementa*. Gis. I. ed., Vrb., Cauch. *Vnus ego haec elementa*. Gis. in textu 2. ed., Fabr. *vnus ego ipse elementa*. Weitzius non bene allegat Aldum pro sua lectione: ediderat quidem Aldus *vnus ego elementa*, sed emendauit *vnus ego haec elementa*. Non placet hiatum cum Heinsio, et recentioribus toties admittere.

Vt miser, infirmusue aliquis, fragilisue fatigor.
Lux immensa mihi est, et non resolubilis aetas,
Sensibus et vestris haud intellecta vetustas.
Inde ministeriis ad tot moderamina mundi
Non egeo, nec participes, sociosue requiro.
Porro autem angelicas legiones, quas mea fecit
Dextera, nosse meum est, et quae natura creatis
Subsistat, qualesque mihi seruentur ad vsus.
Tu, me praeterito, meditaris numina mille,
Quae simules parere meis virtutibus, vt me

GLOSSAE VETERES.

230. vetustas = *aeternitas*. I. 231. inde = *deinde*. I. 234. creatis = *rebus*. I. 236. tu = *o Symmache*. praeterito = *neglecto*, *praetermisso*, *derelicto*. numina mille = *dicebant namque haeretici, Symmachus et alii, vnum tantum esse summum deum, qui imperat terrae, mari, et ceteris elementis*. I. 237. parere = *splendere*. *pareo*, *ex quo appareo*. I.

COMMENTARIVS.

228. In Vulg. *aut miser* male.

229. Iureti codex, Ald., Egm., Pal., scripti apud Heinsium, excepto altero Rott., Alex., Vrb., Vat. A. *et non resolubilis aetas*. Mar., Rat., Gis., Weitz. *nec morte solubilis aetas*.

231. *Ministeria* pro ipsis *ministris*.

234. Oxon. *et quam natura creatis*.

235. Vat. A. *seruatur ad vsus*.

236. Iureti codex *nomina mille* minus bene. Isonis interpretatio non placet: nam Prudentius ait, a Symmacho vnum verum deum praeteriri, et numina mille fingi, in quae virtutes dei diuideret, adeoque deum ipsum per varias partes minueret. Non ergo Symmachus aiebat, plura illa numina vni deo esse subiecta, aut vnius simplicis dei esse virtutes, quod putare videtur Cudworthus, de quo supra ad v. 58. Sed Prudentius arguit, omnia illa commentitia numina non esse vere numina, sed esse virtutes vnius dei, qui simplex est, neque in varias partes scindi potest. Virtutes autem dei non sunt reipsa plures, sed, vt cum theologis loquar, virtualiter tantum, aut formaliter inter se distinguuntur. Summa argumenti haec est: diuinitas vna est, simplex, indiuisibilis, non ergo plura sunt numina inter se diuisa, adeoque virtutes illae, quas deas vocant gentiles, non debent coli, tamquam numina diuersa, sed vnus colendus est deus, qui virtutum omnium caput, et fons est. Petauius tom. I. lib. II. cap. II. paulo aliter errorem gentilium explicat, dum simplicitatem diuinae naturae ex hoc loco astruit: *Prudentius hanc ipsam theologicam rationem poetico lepore condiuit in secundo libro contra Symmachum, vbi gentilium castigat inscitiam, qui virtutes dei varias minutatim, ac separatim colebant, quasi partes illius: Tu me praeterito etc.*

237. Widm. supra *simulas*. Hoc loco *parere* non est obedire, subiici, quae secunda est significatio verbi *pareo*. Iso ait *splendere*: sed proprie est inesse, adesse, praesto esse, ex qua prima significatione verbi *pareo* oritur altera obediendi. Symmachus ergo simulabat, seu fingebat, numina inter se distincta virtutibus diuinis, quae vere distinctae non sunt, inesse, siue eis diuinitatem diuisam inhaerere. Sed, vt dixi, varia erat gentilium theologia.

Digitized by Google

Per varias partes minuas: cui nulla recidi
Pars, aut forma potest: quia sum substantia simplex.
Nec pars esse queo. Solis diuisio rebus
Compositis, factisque subest. me nemo creauit,
Vt scindi valeam, cunctorum conditor vnus.
Crede, quod ex nihilo formaui, pars mea non est,
Quare age, mortalis, soli mihi construe templum,
Meque vnum venerare deum, caementa remitto,
Et quae saxa Paros secat, et quae punica rupes,
Quae viridis Lacedaemon habet, maculosaque Synna.
Natiuum nemo scopuli mihi dedicet ostrum.
Templum mentis amo, non marmoris. aurea in illo

GLOSSAE VETERES.

238. cui = *mihi*. *I.* 244. age = *aduerbium, o homo*. *I.* 246. Parus = *insula*, *vbi inuenitur parius lapis candidissimus*. punica = *africana*. *I.* 247. Lacedaemon = *mons*. Synna = *ciuitas*, *vbi nascitur marmor varii coloris*. *I.* 248. ostrum = *purpuram*. *Iso.* 249. aurea = *colorem auri habentia*. *I.*

COMMENTARIVS.

242. Rat. perperam *valeat* a pr. m.

243. In Rat. hic versus, et tres alii seqq. recenti manu sunt descripti.

245. Iureti codex *caementa remitte*.

246. Egm., Iureti codex *rupis* more antiquo, vt alibi *famis*, *luis*. De luxuria veterum in marmoribus vide Sauaronem ad Sidonium pag. 109. Prudentius quinque marmorum genera recenset, *parium* candidum, *punicum* flauum, *synnadicum* maculis distinctum, *lacedaemonium* viride, et *aegyptium* purpureum, quod poetice vocat *natiuum scopuli ostrum*: quo intelligitur porphyrites, cuius nominis causa, quod *rubeat*, *vt purpura*, ait Isidorus lib. XVI. Orig. cap. V., quem vide, vti etiam Plinium lib. XXXVI. a cap. V. vsque ad VIII. Diuersa marmorum genera Statius in Siluis passim describit. Easdem marmorum species extare adhuc in templorum ornamentis Romae, et Senis iam pridem obseruauit Fabricius, et mirantur exteri.

247. Aldus, ne postrema in *Lacedaemon* breuis efferretur, versum licenter mutauit *Quae maculosa tenet Synna*, *et viridis Lacedaemon*. In Vrb. *Et quae viridis Lacedaemon habet* abundat *et*. Rat. *quae viridis Lacedaemon habes*. Alii scribunt *Synna*, alii *Sinna*. Heinsius ait, omnino scribendum *Synnas*, vt habet cum Cauchio pro diu. script. Thuan. Martialis quidem, et Iuuenalis *Synnas* dicunt, sed non video, cur non possit vtroque modo dici, vt in aliis nominibus propriis, praesertim e graeco petitis, accidit. Iso ait, Lacedaemonem esse montem: cur non potius vrbs Peleponnesi, Menelai regia?

248. Vat. A. corrupte *decidet ostrum*.

249. Haeretici haec, aliaque similia verba auide arripiunt, vt contra ornatum, cultumque templorum declament. At quam inepte? Ex Prudentio enim potius arguitur, bene haec duo cohaerere, quod praecipue templum mentis amet deus, et quod nihilominus honestum, sanctumque sit templa marmoribus, auroque ornare, siquidem Prudentius idem saepius memi-

Digitized by Google

Fundamenta manent fidei: structura niuali
Consurgit pietate nitens; tegit ardua culmen
Iustitia interius: spargit sola picta rubenti
Flore pudicitia: pudor almus et atria seruat.
Haec domus apta mihi est, haec me pulcherrima sedes
Accipit, aeterno, caelestique hospite digna.
Nec nouus hic locus est: fluxit mea gloria in artus,
Et lux vera dei. deus illustrauit alumnam
Materiem, corpusque parens habitabile fecit
Ipse sibi, placito vt posset requiescere templo.
Condideram perfectum hominem, spectare superna
Mandaram, totis conuersum viribus in me,
Recto habitu, celsoque situ, et sublime tuentem:
Sed despexit humum, seque inclinauit ad orbis

GLOSSAE VETERES.

251. consurgit = *in illo*. pietate = *sanctitate*. *I.* 252. sola = *pauimenta*. *I.* 253. pudor = *castitas*. *I.* 256. gloria = *diuinitas*, *filius Mariae virginis*. *I.* 257 alumnam = *nutricem*. *I.* 258. parens = *pater, creator*. *I.* 261. viribus = *sensibus*. *I.*

COMMENTARIVS.

nit cum laude marmorum, et diuitiarum, quibus templa christianorum splendebant, vt cernere licet in hymnis S. Eulaliae, S. Hippolyti, et SS. Apostolorum Petri, et Pauli.

252. Ald. male interpungit *Iustitia. interius spargit. sola picta rubenti etc.* Gisanius in *e breue* legit, et distinguit *interius spargit sola picta rubenti — Flore pudicitia: pudor almus et atria seruat* ex vet. cod. opt.; quod elegantissimum dicit. Et in Alex. quidem est *pudicitia*, et prudentianum est breuem saepe ratione caesurae producere. Alii plerique legunt, et distinguunt *interius spargit sola picta rubenti — Flore pudicitiae pudor almus, et atria seruat*. Concinnior est lectio Gif., et Alex. Multi distinguunt *iustitia: interius*.

257. Ald., Fabr. *vt lux*: melius *et lux*.

258. Ald., Vat. A., Mar., et, vt videtur factum a sec. m., Alex. *corpusque parans*. Vat. A., Egm., Widm. ad oram *dubitabile* minus bene pro *habitabile*.

259. Rat. a pr. m. male *poscit*. Idem supra, Alex., Vrb. *possit*, quod Weitz., Heins., aliique recentiores tenuerunt. Alii, etiam Giselinus *posset*, neque discrepantiam scripturae Heinsius obseruauit. Quod Teolius *placido* pro *placito* ediderit, mendum puto, non lectionis varietatem.

260. Eandem sententiam praeter Ouidium, et Iuuenalem Minucius in Octauio exponit.

261. Weitzius cum Widm. ad oram, Gis., Fabr. *viribus* pro *sensibus* minus bene. Glossa potius est diuersa lectio.

262. Widm supra *sublime tuendum*.

263. Fabr. *respexit humum*. Alii *despexit*, vel *dispexit*, vt scribunt Egm., Pal., Oxon. Hucusque habet Marietti exemplar, *Omnium*, inquit ipse, *optimum*, *et correctissimum*, *quae hucusque viderim*.

Diui-

Diuitias, pepulitque meum de pectore numen.
Restituendus erat mihimet: summissus in illum
Spiritus ipse meus descendit, et edita limo
Viscera diuinis virtutibus informauit.
Iamque hominem assumptum summus deus in deitatem
Transtulit, ac nostro docuit recalescere cultu.
Scire velim, praecepta Patris quibus auribus haec tu
Accipias, italae censor doctissime gentis.
An veterem tantum morem ratione relicta
Eligis, et dici id patitur sapientis acumen,
Ingeniumque viri? Potior mihi pristinus est mos,
Quam via iustitiae, pietas quam prodita caelo,
Quamque fides veri, rectae quam regula sectae.

GLOSSAE VETERES.

267. informauit = *docuit*. *I* 270. tu = *apostrophe ad Symmachum*. *I*. 271. censor = *iudex*. *I*. 274. potior = *ex persona Symmachi*. *Rat*. 275. pietas = *deitas*. prodita. *manifestata*. *I*.

COMMENTARIVS.

265. De homine loquitur, ad quem reparandum missus est Filius dei.

266. Exprimit verba angeli ad Mariam Lucae cap. I. v. 35. *Spiritus sanctus superueniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Iso exponit *informauit* – *docuit*. At hic sermo est de visceribus limo editis, seu de corpore, quod Filius dei assumpsit: vel intelligi etiam potest, poni a Prudentio pro illis verbis: *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Verbum dei a Prudentio, aliisque interdum *Spiritum* vocari, quia emanat a Patre, alibi a nobis notatum. Explicatio verborum Lucae similis huic prudentianae a multis veteribus traditur, vt a Iustino Martyre, Tertulliano, Ambrosio, Hilario, quos nonnulli recentiores sequuntur. Aiunt, haec verba *Virtus Altissimi obumbrabit tibi* repetitionem esse praecedentium, et vtrisque significari, Spiritum, dei Filium, in Virginem descendisse, eamque obumbrasse. Consule Comment. Calmeti. Prudentius in Dittoch. v. 99. simili modo: *Sanctus te Spiritus, inquit,* – *Implebit, Maria: Christum paries, sacra virgo*.

268. Hanc locutionem *hominem assumptum* alibi defendimus.

270. In Vat. A. desideratur vox *Patris*.

272. Ald., Alex. *veterum tantum morem*. Antea v.69. similis occurrit varietas: *Allegat morem veterum*, seu *veterem*. Bong., et Widm. a pr. m. *tantummodo rem* minus bene pro *tantum morem*. In editione basileensi 1540. lego etiam *tantummodo rem*, neque Sichardus aliam scripturam margini apposuit, vt solet. Becmanus cap. VI. Manuduct. ad ling. lat. non videtur aliam lectionem in editis obseruasse: nam ex ms. suo verius corrigendum ait *an veterem tantum morem*.

273. Heinsius cum Thuan. omittit, et omittendum ait *id* post *dici*. Mihi non videtur superuacaneum esse *dici id patitur*, quamuis recentiores Heinsio adhaereant.

276. Post hunc versum verba Symmachi haec solent interseri.

Digitized by Google

Si, quidquid rudibus mundi nascentis in annis
Mos habuit, sancte colere, ac seruare necesse est,
Omne reuoluamus sua per vestigia seclum
Vsque ad principium: placeat damnare gradatim,
Quidquid posterius successor repperit vsus.
Orbe nouo nulli subigebant arua coloni.
Quid sibi aratra volunt? quid cura superflua rastri?
Ilignis melius saturatur glandibus aluus.
Primi homines cuneis scindebant fissile lignum:
Decoquat in massam feruens strictura secures
Rursus, et ad proprium restillet vena metallum.
Induuias caesae pecudes, et frigida paruas

GLOSSAE VETERES.

277. rudibus = *nouis*. *I.* 279. vestigia = *per singula*. *I.* 280. damnare = *derelinquere*. gradatim = *per ordinem*, *paulatim*. *Iso.* 281. posterius = *postea*. repperit = *vsque huc*. *I.* 282. subigebant = *fodiebant*, *arabant*. *I.* 284. ilignis = *quernis*, *ab ilice*. *I.* 285. strictura = *massa ferri calidi*. *I.* 287. restillet = *reliquetur*. *I.* 288. induuias = *indumenta*. caesae pecudes = *pelles*. *I.*

COMMENTARIVS.

Suus cuique mos, suus cuique ritus est. Iam si longa aetas auctoritatem religionibus faciat, seruanda est tot seculis fides, et sequendi sunt nobis parentes, qui feliciter secuti sunt suos.

Vat. A incipit *Iam si longa aetas*. Rat. *Suus cuique mos, suum cuique ius est.* Ita etiam Sichardus. Vat. A. *sunt nobis feliciter parentes*. Rat. *sunt parentes*.

279. Ex Virgilio Georg. II. v. 402. *Atque in se sua per vestigia voluitur annus.*

281. Cicero I. Acad. quaest. *Recentissima quaeque sunt correcta, et emendata maxime.* Virgilius II. Georg. v. 22. *Ipse via sibi repperit vsus.*

282. Itidem ex Virgilio I. Georg. *Ante Iouem nulli subigebant arua coloni.* Vocat *orbem nouum*, vt v. 338., et seq. *terras recentes*, *vacuum orbem*.

283. Chamillardus aduertit, poetas hoc vocabulo *rastrum* vti pro instrumento fossorio, immo Plinium, et alios. Sic etiam Suetonius in Nerone: *Primus rastello humum effodit*. Vide Comment. ad v. 639. lib. I.

284. Glandes dicuntur *quernae* a quercu, *ilignae* ab ilice. De *quernis* Virgilius, de *ilignis* Horatius satyra IV. lib. I. *Vmber et iligna nutritus glande*. Glandibus primos homines vesci solitos, passim veteres narrant.

285. Hoc etiam ex Virgilio I. Georg. *Nam primi cuneis scindebant fissile lignum*. Prudentius Symmachum coarguit adducta narratione moris veteris, qualem gentiles ipsi describebant: quum tamen constaret, prudenter homines ab illo recessisse.

286. Virgilius lib. VIII. *Stricturae chalybum*. Vide glossas. Vat. A., et Iureti codex *securim* pro *secures*.

288. Egm. *indubias*. corrige *induuias*. E Lucretio lib. v., et Iuuenali sat. VI. haec

Digitized by Google

Praebebat spelunca domos: redeamus ad antra,
Pellibus insutis hirtos sumamus amictus.
Immanes quondam populi, feritate subacta
Edomiti, iam triste fremant, iterumque ferinos
In mores redeant, atque ad sua prisca recurrant.
Praecipitet scythica iuuenis pietate vietum

GLOSSAE VETERES.

291. immanes = *feroces*. feritate = *populi*. subacta = *superata*. I. 292. triste = *aduerbium*. ferinos = *quia singuli sicut ferae tunc habitabant* I. 293. prisca = *opera*. I. 294. scythica = *Scythia regio est, in qua filii patres de collibus, vel de pontibus altis in mare praecipitabant; praeueniendo mortem illorum. puta, (for. putando) pietatem esse; vel etiam comedebant, praestando eis tam pia sepulcra*. vietum = *senem vnumquemqae, viribus priuatum*. I.

COMMENTARIVS.

repetita sunt. Lucretius *Sic odium cepit glandis, sic illa relicta — Strata cubilia sunt herbis, et frondibus aucta. — Pellis item cecidit, vestis contempta ferina est*. Iuuenalis: *Quum frigida paruas — Praeberet spelunca domos*. Arnobius contra gentiles hoc idem argumentum promouebat lib. II. *Quid enim si hoc modo culpam velimus infligere prioribus illis, atque antiquissimis seculis, quod inuentis frugibus glandes spreuerint, et repudiauerint arbuta, quod corticibus contegi, et amiciri desierint pellibus, postquam vestis excogitata est textilis, vsu, et commoditate succinctior, aut quod structis domibus, et lautioribus successibus institutis, non antiquas adamauerint casulas, nec sub rupibus, et cauernis praeoptauerint, vt belluae, permanere?* Vide Elmenhorstium ad hunc locum pag. 61.

290. Bong. *hirsutis*, sed affuisse aliud, demonstrat rasura. Vat. A. *hircos* pro *hirtos* mendose.

293. Vat. A. corrupte *immemores redeant*.

294. Iuretus monet, lectionem cuiusdam schedae *scythica iuuenis feritate* deteriorem esse: nam ironice pietas hic nominatur, vt in fine libri Vestalium *pudor almus et expers sanguinis*. Vat. A. scribit *scythyca*, Rat. *scithica*. Idem Rat. *vigetum* pro *vietum* cum Bong., Widm., de quo alibi. Crudelitas scytharum nota est. a parentibus vix, ac ne vix quidem abstinebant; eos certe iam defunctos deuorabant. Duo hic quaeri possunt, an vere scythae patres suos senes e ponte praecipitarent, et an hic mos aliquando apud romanos inualuerit. De scythis affirmat Fortunatianus libr. II. artis rhetoricae *Mos, ait, apud scythas fuit, vt sexagenarii per pontem mitterentur. Scytha Athenis sexagenarium patrem per pontem deiecit: reus est parricidii. Hic enim se dicit gentis suae more fecisse*. Romanis prouerbium erat *Sexagenarios de ponte deiicere*. Festus narrat ex Manilio, sexagenarios olim e ponte deiici, quod Aborigines, qui primi Romam incoluerint, hominem sexagenarium immolare quotannis Diti patri soliti fuerint; postea institutum, vt scirpeae hominum effigies de ponte in Tiberim mitterentur. Addit ex aliis, post Vrbem a Gallis captam ob inopiam cibatus, coeptos sexaginta annorum homines iaci in Tiberim. *Sed exploratissimum*, inquit, *illud est causae, quo tempore primum per pontem coeperunt comitiis suffragium ferre, iuniores conclamauerunt, vt de ponte deiicerentur sexagenarii, qui iam nullo publico munere fungerentur, vt ipsi potius sibi, quam illi deligerent imperatorem: cuius sententiae est etiam Sinnius Capito. vanam autem opinionem de ponte*

Digitized by Google

Votiuo de ponte patrem: sic mos fuit olim.
Caedibus infantum fument saturnia sacra,
Flebilibusque truces resonent vagitibus arae.
Ipsa casas fragili texat gens romula culmo:
Sic tradunt habitasse Remum. Regalia foeno

GLOSSAE VETERES.

295. votiuo = *quia voluntas patris erat*. I. 298. texat = *tegat*. I.

COMMENTARIVS.

tiberino confirmauit Afranius in Repudiato. Videtur Festus negare, vere e ponte in flumen sexagenarios fuisse deiectos: quod confirmant alii ex Varrone apud Nonium Marcellum. Prudentius innuit, sexagenarios e ponte, in quo ferebantur suffragia (nam ab ecclesiasticis scriptoribus suffragia *vota* dicuntur, vnde *pons votiuus*,) in fluuium fuisse praecipitatos, et respexit ad illud Ouidii v. Fast. *Pars putat, vt ferrent iuuenes suffragia soli, — Pontibus infirmos praecipitasse senes*. Ouidius aliam refert, et sequitur opinionem.

296. De infantibus, qui Saturno propter odium Iouis immolabantur, legendus est Lactantius lib. I. cap. XXI., Tertullianus in Apolog., aliique. Arnobius libr. II. *Ante aduentum in Italiam Herculis quum ex Apollinis monitu patri Diti, ac Saturno humanis capitibus supplicaretur, et hunc similiter morem non fraude callidula, et nominum ambiguitate mutastis?* Hoc sacrificium in nonnullis Africae partibus peragi solitum plerique tradunt, nominatim Minucius, cuius commentatores plura de eo congerunt. Idolum Moloch, de quo saepe mentio occurrit in sacris literis, et cui Ammonitae filios, filiasque cremabant, idem est, ac Saturnus, si Saturnus est sol, vt Seruius, et Macrobius docent: quamquam volunt aliqui, infantes in honorem Moloch non combustos, sed per ignem tantum traductos.

299. Prior Rott. *habuisse Remum*: et notat Heinsius, *habuisse* esse pro *habitasse*. Potest etiam intelligi, *Sic tradunt Remum habuisse casam*. *Remus* pro Romulo ponitur, vt apud Propertium lib. II. el. I. *Quo gradibus domus ista Remi se sustulit, olim = Vnus erat fratrum maxima regna focus*. Veteres de hac Romuli casa saepe mentionem iniiciunt. Valerius Max. lib. IV. cap. IV. *Per Romuli casam, perque veteris Capitolii humilia tecta, et aeternos Vestae focos, fictilibus etiamnum vasis contentos, iuro etc.* In Controuersiis sub Senecae Patris nomine lib. I. contr. VI. *Inter haec tam effusa moenia nihil est humili casa nobilius*. Gothofredus legendum putat *Romuli casa nobilius*. Eiusdem meminerunt Ouidius lib. III. Fast., Vitruuius lib. II., Seneca filius in Consol. ad Heluiam cap. IX., Macrobius I. Saturnal., Martialis lib. VIII. Barthius lib. XXII. Aduers. cap. IV. Prudentium ad Romuli casam allusisse confirmat, et S. Hieronymi verba e praefatione ad libros Didymi de Spiritu sancto profert: *Illico ego velut postliminio Hierosolymam sum reuersus, et post Romuli casam, et ludorum Lupercalia diuersorium Mariae, et Saluatoris speluncam aspexi*. Allegat idem Barthius Tacitum Annalium XV. de eadem casa: *Numaeque regia, et delubrum Vestae cum penatibus populi romani exusta*. Verum quaeram a Barthio, quo pacto Romuli casa tempore S. Hieronymi visebatur, si neroniano incendio fuit combusta; nam *penates populi romani* explicat casam Romuli. Verius igitur puto, a Tacito intelligi templum Penatium deorum, quos aiunt ab Aenea olim in Italiam aduectos, nisi malis intelligere ipsos deos Penates in templo Vestae asseruatos. Halicarnasseus l. I. de casa Romuli sic ait: *Vita autem erat eis* (Remo, et Romulo) *pastoralis, et operosa: in montibus saepe ex lignis, et arundinibus tuguria figentes, seipsos con-*

Digitized by Google

Fulcra supersternant, aut pelle libystidis vrsae
Compositam chlamydem villoso corpore gestent:
Talia trinacrius ductor, vel tuscus habebant.
Roma antiqua sibi non constat versa per aeuum,
Et mutata sacris, ornatu, legibus, armis;
Multa colit, quae non coluit sub rege Quirino:

GLOSSAE VETERES.

300. fulcra = *sedilia*. libystidis = *africanae*. *I.* 301. villoso. *intonso*. *I.* 302. talia = *scilicet indumenta*. trinacrius = *siciliensis, vel sicilius Acestes*. tuscus = *Euander*. *I.* 303. constat = *non stabilis est*. aeuum = *aetatem*. *I.* 304. sacris = *cum sacris*. *I.* 305. Quirino = *Romulo, a Quirino monte*. *I.*

COMMENTARIVS.

tegebant; *quorum etiam aetate mea vnum superat in angulo ex palatio ad circum diuertente* CASA ROMVLI *dictum*: *quod adhuc custodiunt sacrum ii, quibus est horum cura, nihil illi magnificentius addentes, sed si laboret aliquid aut per hyemem, aut vetustate, quod reliquum est, munientes, et diruta, quantum possint, similia prioribus restituentes*.

300. Widm. scribit *lybistridis*, Egm. *libystidis*. Bong. *lybistidis*. Virgilius lib. VIII. *Stratisque locauit — Effultum foliis, et pelle libystidis vrsae*; et lib. V. *Horridus in iaculis, et pelle libystidis vrsae*. Plinius lib. VIII. cap. XXXVI. in Africa gigni vrsos negat; multi, etiam veteres affirmant, sed nonnulli putant, *vrsos libycos, et numidicos* dictos a romanis leones. Vide Ruaeum ad lib. V. Virgilii v. 37.

301. Ald., Pal. *villosam*. Egm. *vestent*, Pal. *vestant* mendose pro *gestent*.

302. Rat., Gis. *habebat*: plerique *habebant*. Cellarius suspicatur, hunc Tuscum esse Tyrrenum fratrem lydi, de quo Velleius cap. I. Melius Iso Euandrum intelligit: videtur enim Prudentius duos illos Virgilii versus comprehendere voluisse, quorum alter ad Euandrum, alter ad Acestem refertur. Cellarius ait, Euandrum cis Tiberim condidisse Pallanteum. Vere id quidem; sed Tuscia, vel Hetruria proxime trans Tiberim extendebatur, et ipse Tiberis Tuscus, et Tyrrenus saepe dicitur. Virgilius lib. X. de militibus, quos Aeneae Euander dedit, ait: *Quae manus interea tuscis comitetur ab oris Aenean, armetque rates etc.* Euander inter alia Aeneae ostendit Ianiculum lib. VIII. *Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit vrbem: — Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen*. Mons autem Ianiculus iam extat in vetere Hetruria. Ex huiusce rei ignoratione doctissimi scriptores Historiae literariae Hisp. fratres Mohedani difficultatem, quam in vita Columellae ipsi creauerant, non satis feliciter explicuerunt. Tomo VIII., qui totus est de Columella, pag. 40., et seqq. quaerunt, cur Columella praedium Ceretanum in Hetruria, vbi nunc est oppidum *Cerueteré*, possederit, quum ipse praescribat, praedia debere esse vicina. Respondent, Columellam duorum, aut trium dierum itinere potuisse ad agrum Ceretanum se conferre. Putabant scilicet, Hetruriam olim iisdem terminis contineri, quibus nunc ditio magni Hetruriae Ducis continetur. Alioquin Cere, siue sit *Cerueterе*, aut *Ceruetri*, siue, quod probabilius puto, *Ceri*, (nam *Ceruetri* Agyllam fuisse existimo) in Hetruria quidem veteri situm est, sed ab Vrbe tantum viginti quinque millia passuum circiter distat.

303. Prior Rott. *Roma sibi antiqua*: suspicatur Heinsius *Roma sibi antiquum non constat versa per aeuum*. Arnobius libr. II. *Nam si mutare sententiam culpa est vlla, vel crimen, et a veteribus institutis in*

Digitized by Google

Instituit quaedam melius, nonnulla refugit,
Et morem variare suum non destitit, et, quae
Pridem condiderat iura, in contraria vertit.
Quid mihi tu ritus solitos, romane senator,
Obiectas, quum scita patrum, populique frequenter
Instabilis placiti sententia flexa nouarit?
Nunc etiam, quoties solitis decedere prodest,
Praeteritosque habitus cultu damnare recenti,
Gaudemus compertum aliquid, tandemque retectum,
Quod latuit. Tardis semper processibus aucta
Crescit vita hominis, et longo proficit vsu.
Sic aeui mortalis habet se mobilis ordo:
Sic variat natura vices. Infantia repit,
Infirmus titubat pueri gressusque, animusque:
Sanguine praecalido feruet neruosa iuuenta:
Mox stabilita venit maturi roboris aetas:

GLOSSAE VETERES.

306. nonnulla = *multa*. refugit = *vitauit*. I. 309. ritus = *mores*. senator = *Symmache* I. 310. scita = *constituta, vel constitutiones*. I. 314. retectum = *manifestum*. I. 318. repit = *quia rectius non potest ambulare*. I 320. neruosa = *fortis*. I. 321. maturi = *perfecti*. I.

COMMENTARIVS.

alias res nouas, voluntatesque migrare, criminatio ista et ad vos spectat; qui toties vitam, consuetudinemque mutastis: qui in mores alios, atque alios ritus priorum condemnatione transistis.

307. Vat. A. male *morem seruare*.

311. Rat., Weitz., Gis. ad marg. 1. ed., et in textu 2. ed., Sich. *in tabulis*, quod secutus est Heinsius, quin vllam variantem lectionem annotauerit. Heinsio consonant recentiores. Ast Iureti codex, Alex., Vrb., Ald., aliique *instabilis placiti*, quod Iureto arridet: exprimitur enim inconstantia senatus, populique romani in retractandis legibus, ac moribus. Simili modo Tertullianus in Apolog. cap. IV. *Nonne et vos quotidie experimentis illuminantibus tenebras antiquitatis, totam illam veterem, et squalentem siluam legum nouis principalium rescriptorum, et edictorum securibus truncatis, et caeditis?* Vide Theodosii Nouellam II. de inuasoribus, et A. Gellium lib. vlt. cap. I. In Egm., et Pal. est *nouaret* pro *nouarit*, in Alex. a pr. m. mendose *nouerit*.

313. Iuretus videtur non obseruasse emendationem Giselini, qui ediderat quidem *damnare retenti*, sed in Addendis correxit *damnare recenti*. Heinsius simili errore edidit *retenti*, nec correxit.

316. Elmenhorstius in Arnobium pag. 45. plura de his ad verba Arnobii *Pauperrimae necessitatis inuenta* ex Columella, Virgilio, Lucretio.

318. Haec omnia mutuatus videtur Prudentius a Lucretio lib. III. v. 446., et seqq.

Digitized by Google

Vltima consiliis melior, sed viribus aegra,
Corpore succumbit mentem purgata senectus.
His genus humanum per dissona tempora duxit
Curriculis aeuum mutabile: sic hebes inter
Primitias, mersumque solo, ceu quadrupes, egit.
Mox tenerum docili ingenio, iamque artibus aptum
Noscendis, varia rerum nouitate politum est.
Inde tumens vitiis, calidos adoleuit in annos,
Donec decocto solidaret robore vires.
Tempus adest, vt iam sapiat diuina serenae
Mentis consilio, viuacius abdita solers
Quaerere, et aeternae tandem inuigilare saluti.
Quamquam si tantus amor est, et cura vetusti

GLOSSAE VETERES.

323. purgata = *purgatam habens mentem*. I. 324. his = *talibus*. I. 325. curriculis = *volutionibus* hebes = *imprudens*. I. 326. primitias = *initia. in infantia*. ceu quadrupes = *quando et manibus, et pedibus repit, non rectus incedere valens*. egit = *ducit, viuit*. I. 327. iamque = *deinde*. I. 328. politum = *nutritum*. I. 329. calidos = *in iuuentute*. adoleuit = *creuit*. I. 330. decocto = *perfecto*. robore = *fortitudine*. I. 332. viuacius = *perspicacius*. solers = *sagax*. I. 334. si tantus = *tantum studium est*. I.

COMMENTARIVS.

322. Prior Rott. *consilii melior*, quod eleganter dictum ait Heinsius, quomodo saepe vtitur Silius Italicus. Mihi elegantius videtur *consiliis melior, sed viribus aegra*.

324. Rat., Gis. ad oram, Weitz. *fluxit*. Alex., Vrb., Vat. A,, et plerique alii *duxit*, scilicet *aeuum*.

325. Ita Alex., Vrb., Widm., Weitz., Gis., vterque Boher., Heins., et alii. Aldus, Vat. A., Bong. a pr. m., Fabr., Rat. a manu recenti, erasis prioribus, *sic hebes inter – Primitias, mersumque solo titubauit, et instar – Quadrupedis pueri lactantia viscera traxit*. In Aldo est *versumque* pro *mersumque*. Teolius ait, Heinsium haec vt superflua resecuisse: sed resecuerat antea Giselinus, et post Giselinum Weitzius. Giselinus vero prolixius, sed non omnino male in impressis ita legi monuit. Egmondanum pro nostra lectione stare affirmat Weitzius, negat Heinsius, qui melius inspexit.

326. Alludit ad aenigma Sphingis, quod soluit Oedipus. Vide Hyginum fab. LXXVII., et Palaephatum lib. I. cap. de Sphinge. Aenigma erat, quodnam esset animal mane quadrupes, meridie bipes, vespere tripes. Oedipus hominem esse interpretatus est.

327. Ald. perperam *artibus aptus*.

330. Virgilius II. Aeneid. *Solidaeque suo stant robore vires*,

334. Sich., Gis. ad oram in vtraque editione, Widm. a pr. m., Bong., Weitz., Alex., Vrb., Heinsius cum plerisque suis *si tantus amor est*. Et videtur ex Virgilio II. Aen. sumptum *Sed si tantus amor casus cognoscere nostros*. Ald., Torn., princeps Boher., prior Rott., Egm. *si*

Digitized by Google

Moris, et a prisco placet haud discedere ritu,
Extat in antiquis exemplum nobile libris,
Iam tunc diluuii sub tempore, vel prius, vni
Inseruisse deo gentem, quae prima recentes
Incoluit terras, vacuoque habitauit in orbe.
Vnde genus ducit nostrae porrecta propago
Stirpis, et indigenae pietatis iura reformat.
Sed, quia romanis loquimur de cultibus, ipsum
Sanguinis hectorei populum probo tempore longo
Non multos coluisse deos, rarisque sacellis
Contentum, paucas posuisse in collibus aras.
Innumeros post deinde deos, virtute subactis

GLOSSAE VETERES.

339. vacuo = *lato*. *I.* 340. porrecta = *extenta*. *I.* 341. stirpis = *naturalis* *I.* 343. hectorei = *romani*. *I.* 344. sacellis = *templis*. *I.* 346. virtute = *romanorum*. *I.*

COMMENTARIVS.

tantum studium est, quae est Isonis glossa. Gronouius cap. v. Obseruat. eccles. in mss. legi fatetur *quamquam si tantus amor est*, sed suspicatur, legendum *si tibi tantus amor*, quia aliud est vitium metri inexcusabile, et nunquam a Prudentio profectum. Verum iam obseruaui, et aliis poetis frequens esse breuem syllabam ob caesuram producere, et hoc ipsum Prudentio esse valde familiare: neque oportuit, Gronouium huius rei esse inscium.

335. Thuan. *vt a prisco* male.

339. Virgilius I. Georg. v. 62. *Deucalion vacuum lapides iactauit in orbem*.

340. Ald. *nostrae ducit*.

341. In Rat. a pr. m. *indigae*: sed glossa *inde genitae* indicat mendum.

343. Tertullianus Apolog. cap. xxv. *Nam etsi a Numa concepta est curiositas superstitiosa, nondum tamen aut simulacris, aut templis res diuina apud romanos constabat. Frugi religio, et pauperes ritus, et nulla capitolia certantia caelo, sed temeraria de caespite altaria, et vasa adhuc samia, et nidor ex illis, et deus ipse nusquam. Nondum enim tunc ingenia graecorum, atque tuscorum fingendis simulacris Vrbem inundauerant*. Adde S. Augustinum De ciuit. dei cap. XII. lib. III., et cap. XXXI. lib. IV.

345. Rat. *concentum*, recte supra *contentum*. Gis. ad oram *paucis*. Obseruat Chamillardus ex Melanthe, et Apollonio, veteres solitos suis numinibus, praesertim Ioui templa in sublimibus locis extruere. Iouis Latiaris templum in monte Albano fuit collocatum: eius rudera vidimus. Mazochius t. I. Spicil. pag. 67. *excelsa* in sacris literis idola appellari ait ab excelsa statura, excelsoque loco, et originem repetit a turri Babel.

346. Ald. *post inde*. Minucius: *Inde adeo per vniuersa imperia, prouincias, oppida videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, et deos colere municipes, vt eleusinios Cererem, phryges Martem, epidaurios Aesculapium, chaldaeos Belum, Astartem syros, Dianam taurios, Gallos Mercurium, vniuersa romanos*. Tertullianus cap. x. Apolog. *Nec ego per singulos decurram, tot, ac tantos, nouos, veteres, barbaros, graecos, romanos, peregrinos,*

Vrbibus,

Digitized by Google

Vrbibus, et claris peperit sibi Roma triumphis,
Inter fumantes templorum armata ruinas
Dextera victoris simulacra hostilia cepit,
Et captiua domum, venerans ceu numina, vexit.
Hoc signum rapuit bimaris de strage Corinthi:
Illud ab incensis in praedam sumpsit Athenis.
Quasdam victa dedit capitis Cleopatra canini
Effigies: quasdam, domitis Ammonis arenis,
Syrtica cornutas facies habuere trophaea.
Roma triumphantis quoties ducis inclyta currum
Plausibus excepit, toties altaria diuum
Addidit, et spoliis sibimet noua numina fecit:

GLOSSAE VETERES.

351. signum = *simulacrum*. bimaris = *propter duo maria, qaibus cingitur*. de strage = *sicut Numenius fecit*. *I.* 352. Athenis = *graecis*. *I.* 353. canini = *Anubis*, *Mercurii*. *Mercurius capite canino depingitur propter prudentiam sermonis, et caue nihil est sagacius*. *I.* 354. Ammonis = *Iouis*. *I.* 355. syrtica = *arenosa*. cornutas = *propter Iouem, qui cornutus erat*. *I.*

COMMENTARIVS.

captiuos, *adoptiuos*, *proprios*, *communes*, *masculos*, *feminas*, *rusticos*, *vrbanos*, *nauticos*, *militares*. Vide lib. I. v. 180., seqq., et de iis, qui texunt catalogos deorum municipalium, Sirmondum ad Sidonium pag. 138.

347. Egm., Widm. supra *viribus* non bene pro *vrbibus*. Ald., Egm., Widm. supra, Gis., Rat. *ex claris*: melius *et claris*.

351. Corinthum *bimarem* appellant Horatius, Ouidius, Sidonius, et alii, quod inter duo maria, ionium, et aegeum, sita sit. quod epitheton ex simili alio graecorum Mureto in libris Var. lect. videtur factum. L. Mummius Corinthum euertit: de qua strage Florus lib. II. cap. XXVI., vbi narrat, corinthium aes inde auectum, et nominatum: *quia incendio permixtis plurimis statuis, atque simulacris, aeris, auri, argentique venae in commune fluxere*. Isidorus lib. XVI. Orig. cap. XX. id euenisse ait, quum Corinthum Hannibal cepit: sed μνημονικὸν ἁμάρτημα id est, Hannibalem pro L. Mummio posuit. In glossa *Numenius* mendum pro *Mummius*.

352. Sylla Athenas expugnauit, vnde columnas templi Iouis Olympii capitolinis aedibus aduexit. Plinius lib. XXXVI. cap. VI., Plutarchus in eius vita.

355. De nasamonibus, gente syrtica, id intelligi vult Chamillardus, de quibus Curtius lib. IV. sect. XXIX. *Incolae nemoris, quos Ammonios vocant, dispersis tuguriis habitant*.

358. Haec *noua* numina videntur esse dii *nouensiles* ex Cincii sententia apud Arnobium lib. III. *Nouensiles Piso deos esse credit nouem in Sabinis .... Cincius numina peregrina* NOVITATE EX IPSA *appellata pronunciat. nam solere romanos deos omnes vrbium superatarum partim priuatim per familias spargere, partim publice consecrare. ac ne aliquid deorum multitudine, aut ignorantia praeteriretur, breuitatis, et compendii causa vno pariter no-*

Numina, quae, patriis cum moenibus eruta, nullum
Praesidium potuere suis afferre sacellis.
Cernis, vt antiqui semper vestigia moris
Gressibus incertis varie titubasse probentur,
Asciscendo deos maioribus incompertos,
Seque peregrina sub relligione dicasse,
Nec ritus seruasse suos? Quodcumque sacrorum est,
Exulat, externûmque inimicam venit in vrbem.

GLOSSAE VETERES.

361. vt = *quomodo*. *I.* 363. maioribus = *patribus*. incompertos = *ignotos*. *I.*

COMMENTARIVS.

mine cunctos Nouensiles inuocari. Alias aliorum de Nouensilibus opiniones refert, et irridet Arnobius. Tertullianus, laudatus ad v. 346., etiam *deos nouos* commemorat. Tullius lib. II. de legibus ait: *Separatim nemo habessit deos, neue nouos, sed ne aduenas, nisi publice ascitos, priuatim colunto*.

359. S. Augustinus lib. III. cap. XII. De ciuit. dei, et lib. IV. cap. XXXI. hac eadem ratione deorum gentilium impotentiam ostendit.

364. Notat hoc loco Mariettus, (neque a nobis omittendum est) in Rat. semper scribi *relligione* duplici *ll*. Nonnulli putant, non rite id fieri, etiamsi syllaba alioquin breuis producenda sit. Ego autem censeo, veteres poetas, vt syllabam breuem producerent, saepe geminasse consonantem sequentem, et pronunciasse, atque scripsisse *repperit*, *reccidit*, *relligio*, et similia.

365. Tertullianus cap. VI. Apolog. *Vbi religio? vbi veneratio maioribus debita a vobis? habitu, victu, instructu, sensu, ipso denique sermone proauis renunciastis. Laudatis semper antiquitatem, et noue de die viuitis*.

366. Vat. A., prior Rott., Cauch., Gis. ad oram, Vrb. *externumque migrans deuenit in orbem*, ex quo coniicit Heinsius *externamque migrans deuenit in vrbem*: quamquam non illi displicet *externum orbem*, quum *vrbem* paulo post habeamus. Addit, *Possis et* EMIGRANS VENIT. *Certe in Egmondano* EXVLTAT, EXTERNVMQVE MICAM VENIT IN VRBEM. *in quo verae scripturae manifesta apparent vestigia*. Quod ego non satis intelligo. Weitzius citat Egmondamum pro *externumque migrans deuenit in orbem*. Heinsius cum plerisque suis scriptis, Weitz., Widm., Bong., Alex., Rat. *externumque inimicam venit in vrbem*. Weitzius pro hac scriptura citat Giselinum, qui tamen legit *aeternumque inimicam venit in vrbem*. Gifanius in verbo *vestire* ex vet. lib. legendum ait *externûmque* pro *externorum*. Fortasse simili figura Fabricius edidit *externamque inimicum venit in vrbem*, hoc est, *inimicûm* pro *inimicorum*. Gallandius sequitur communiorem lectionem Heinsii, sed in Ald., Tornaes. laudat *aeternumque inimicam*, tamquam satis apte ad mentem Prudentii; qui haec omnia a Tertulliano cap. XXV. Apolog. mutuatus est. Recte Tertullianus ibid. *Tot igitur sacrilegia romanorum, quot trophaea; tot de diis, quot de gentibus triumphi: tot manubiae, quot manent adhuc simulacra captiuorum deorum. et ab hostibus ergo suis sustinent adorari, et illis imperium sine fine dederunt, quorum magis iniurias, quam adulationes remunerasse debuerant. Sed qui nihil sentiunt, tam impune laeduntur, quam frustra coluntur*. Verrius Flaccus narrat, in oppugnationibus ante omnia solitum a romanis sacerdotibus

Digitized by Google

Frustra igitur solitis, praua obseruatio, inhaeres.
Non est mos patrius, quem diligis, improba: non est.
At solers orator ait, fataliter Vrbem
Sortitam, quonam Genio proprium exigat aeuum.
Cunctis nam populis, seu moenibus inditur, inquit,
Aut fatum, aut genius, nostrarum more animarum,
Quae sub disparili subeunt noua corpora sorte.
Iam primum, qui sit genius, vel qui status illi
Competat, ignoro: quid possit, et vnde oriatur
Spiritus informis, sine corpore, formaue, et vlla
Sit species, et quid sapiat, quae munera curet.
Contra, animas hominum venis vitalibus intus
Sic interfusas intelligo, sanguis vt ex his
Accipiat motumque leuem, tenerumque vaporem.
Vnde pererratis vegetet praecordia membris,
Frigida succendat, riget arida, dura relaxet.

GLOSSAE VETERES.

367.solitis = *moribus*, *rebus*. *I.* 370. sortitam = *accipientem*. *I.* 375. competat = *congruat*. *I.* 376. spiritus = *vtrum sit*. *an sit*. *I.* 377. munera = *officia*. *I.* 379. his= *animabus*. *I.* 381. vegetet = *confirmet*, *sustentet*, *roboret*. *I.* 382. succendat = *calore*, *calefaciat*. riget = *mobilitate infundat*. relaxet = *molliat*. *I.*

COMMENTARIVS.

euocari deum, cuius tutelae ea vrbs commissa esset, atque illi eundem, aut maiorem locum apud romanos promitti; vt in eius Fragmentis legitur apud Plinium lib. XXVIII. cap. II.

369. Ald., Egm., Pal., Widm. supra, Iureti codex, et Rat. *sed solers*. Alii *at solers*. Heinsius edidit *sed solers*, nihil tamen animaduertens, quamuis a Giselino discesserit.

373. Post hunc versum ingeruntur in multis codd. haec Symmachi verba:

Varios custodes vrbibus mens diuina distribuit. Vt animae nascentibus, ita populis fatales genii diuiduntur.

Vat. A. *Custodes vrbibus mens diuina varios distribuit*. Aldus *induntur* pro *diuiduntur*.

374. Vat. A. *quid sit genius*.

375. Ald. *et possit*. Gis. ita edidit, sed correxit *ignoro*: *quid possit*, quod non videtur aduertisse Heinsius.

376. Ald. *formane*, *an vlla*. Gis., Weitz. *formaue*, *an vlla*. Vat.A., Rat., Alex., Vrb., Iureti codex, Heinsius cum suis *formaue*, *et vlla* – *Sit species*. Gallandius minus rectum id iudicat, et cum Aldo praefert *formane*, *an vlla*. Sed lectio communior codicum retinenda est, scilicet hoc sensu, *ignoro etiam*, *sit forma*, *et vlla species*. Elmenhorstius ad verba Arnobii libr. I. *Ciuitatumque genios* rem his versibus exponit.

377. Vat. A. *munere* minus recte.

381. Vat.A. *inde pererratis*: melius *vnde*. Aldus mendose *viget et* pro *vegetet*.

Digitized by Google

Sic hominis vitam sibi temperat, atque gubernat
Viuida mens: quam tu ficto componere tentas
Membrorum genio, qui nusquam est, nec fuit vnquam.
Quin et corporibus versat mens viua regendis
Summum consilium, fida vt tutacula nudis,
Inualidisque paret, metuenda pericula vitet,
Vtile prospiciat, varias agitetur ad artes,
Consultet, cui se domino summittat, et orbis
Quem putet auctorem, quem rerum summa sequatur.
At tuus hic Vrbis genius, dicas, volo, quando
Coepit adhuc paruae primum se infundere Romae,
Fluxit ab vberibus nemorosa in valle lupinis,
Infantesque aluit, dum nascitur ipse, gemellos?
An cum vulturibus volitans ignota per auras
Vmbra, repentinam traxit de nube figuram?
Culminibus summis sedet, an penetralia seruat?

GLOSSAE VETERES.

384. componere = *regere*, *comparare*. *I.* 387. tutacula = *defensacula*. nudis = *membris. nudam rem dicimus. quae omni parte consilio indiget.I.* 389. agitetur= *commoueatur*. *I.* 390. consultet = *prouideat*. *I.* 395. gemellos = *nota fabula de vulturibus, quos illi duo fratres Remus, et Romulus in initio, quum regnare coepissent, de monte Auentino volare vi derunt. et fingit poeta, simul cum ipsis venire genium: deridendo dicit, puto, tunc primum genium se paruae Roma e infundere. quum Remum, et Romulum lupa nutriuit in valle nemorosa; tunc etiam simul genium nutriuit cum illis*. *I.* 398. penetralia = *interiora habitacula.I.*

COMMENTARIVS.

384. Vat. A. *mens ficto quam tu componere tentas*.

385. Alex., Ald., Gis., et alii *membrorum*. Plerique *murorum*, quod genuinum Prudentii videtur Heinsio. Nihilominus v. 446. occurrit *perque omnia membra – Vrbis*.

386. Vat. A. *qui nec corporibus* male.

387. Bong., Widm. *consilium fit*, *vt aut tutacula*, quod obscurum est.

390. Widm., Bong., Rat., Sich. *consulet et cui*. Weitzius allegat Aldum pro *consulte cui se*: non ergo aduertit Aldi correctionem *consultet cui se*:

391. Ald. *quem putat*. Idem, et Thuan. a pr. m. *quae rerum summa sequatur*.

396. Vat. A. scribit *innota*. Romulus, et Remus de condenda vrbe augurium cepisse dicuntur, quorum hic sex vultures in Auentino monte vidit, ille duodecim In Palatino: *Statur, et arbitrium Romulus vrbis habet*, ait Ouidius, qui lib. IV. Fast. historiam narrat, vt alios praeteream. In numismatibus antiquis Roma cum vulturibus interdum exhibetur.

397. Thuan., prior Boher., alter Rott. *repentina de nube*. Egm. mendose *repentini*. Alii mss., et edd. *repentinam*.

398. Alex., Ald., potiores Heins. *ser-*

Digitized by Google

Instituit mores, et iura forensia condit?
An castrorum etiam fossis interuenit? acres
Cogit ad arma viros, lituis ciet, vrget in hostem?
Quae quis non videat sapientum digna cachinno?
Fingamus tamen, esse aliquam, quae talia curet,
Vmbram, siue animam: per quam respublica fatum
Hauserit, et calidis animetur tota medullis.
Cur non haec eadem de relligione colenda
Consultat? cur non suspectat libera caelum?
Cur sibi praescriptum non commutabile fatum,
Vt captiua, putat? genesis cur vincula fingit?
Cui iam nolle licet, quod tunc voluisse licebat,
Erroresque abolere suos, ac flectere sensus?
Sic septingentis errauit circiter annis,
Lubricaque, et semper dubitans, quae forma placeret
Imperii, quae regnandi foret aequa potestas.

GLOSSAE VETERES.

399. forensia = *ciuilia, publica*. I. 400. acres = *fortes*. I. 401. vrget = *compellit romanos*. I. 402. digna = *esse* I. 403 fingamus = *componamus*. I. 405. hauserit = *sumpserit, acceperit*. animetur = *firmetur, vel viuificetur*. medullis = *in interioribus*. I. 407. consultat = *prouidet, interrogat*. I. 409. fingit = *componit*. I. 410. licet = *licitum est*. Iso. 412. errauit = *pene*. I. 413. lubrica = *instabilis*. I. 414. aequa = *iusta*. I.

COMMENTARIVS.

uat, quod placet. Rat., Torn., Gall., Weitz. *seruans*. Gis. *seruat*, ad marg. *seruans*, et pro diu. script. *curans*.

401. Prior Rott., Cauch. *lituo ciet*. Egm., Ox., Iureti codex *lituos ciet*. Plerique *lituis ciet*.

405. Gis. ad oram *et calidas animet curata medullas*.

406. Rat., Weitz. cum suis, excepto Bong., *de relligione tenenda*.

407. Ald., Gis. in textu, Iureti codex *prospectat*. Widm., Bong., Gis. ad oram *aspectat*. Plerique alii, etiam Gis. ad oram pro diu. lect., Gifanii, et Becmani codices *suspectat*. Virgilius lib. I. v. 375. Georg. *Bucula caelum – Suspiciens, patulis captauit naribus auras*.

408. Ald. *cur tibi*: alii *cur sibi*.

409. Iuuenalis sat. XIV. v. 246. *Nota mathematicis genesis tua*.

410. Ald., Gis *cur iam*. Plerique, *cui iam*, et glossa ad oram Widm. *cui genio licet nolle*. Tertullianus cap. VI. Apolog. *Nunc religiosissimi legum, et paternorum institutorum protectores, et vltores respondeant, velim, de sua fide, et honore, et obsequio erga maiorum consulta, si a nullo desciuerunt?*

412. Florus a rege Romulo in Caesarem Augustum septingentos annos numerat: alii septingentos octo annos circiter recensent.

414. Ald., Gis., Weitz. *imperii et quae* Abest *et* a codd. Heinsianis, et nostris.

Digitized by Google

Regius exortam iam tunc habuit status Vrbem,
Non sine grandaeuis curarum in parte locatis.
Mox proceres de stirpe senum tractasse videmus
Clauum consilii: plebeias inde cateruas,
Collatas patribus mixtim ditionibus aequis,
Imperitasse diu, belloque, et pace regendis.
Consule nobilitas viguit: ples fisa tribuno est.
Displicet hic subito status, et bis quina creantur
Summorum procerum fastigia: quos duodeni
Circumstant fasces, simul et sua quemque securis.
Rursus se geminis reddit ductoribus omnis
Publica res, et consulibus dat condere fastos.
Vltima sanguineus turbauit secla triumuir.
Fluctibus his olim fatum, geniusue, animusue

GLOSSAE VETERES.

416. grandaeuis = *senatoribus, consulibus. I.* 417. proceres = *iuniores*, *et nepotes*. *Iso.* 418. clauum = *regimen*, *dignitatem*. *Iso.* 419: collatas = *coniunctas*. *I.* 421. consule = *sub consule*. *I.* 422. creantur = *constituuntur*. *I.* 423. procerum = *dictatorum*. *Iso.* 424. fasces = *honores*. sua = *propria*. securis = *potestas*, *vindicta*. *I.* 426 fastos = *libros*. *I.* 428. fluctibus = *erroribus*, *instabilitatibus*. *I.*

COMMENTARIVS.

416. Ald. mendose *curatum in parte*. De his imperii romani mutationibus lege Florum, et Ioannis Camertis annotationes, qui breuiter alios historicos, aut consentientes, aut dissentientes, indicat.

417. Reges anno Vrbis conditae CCXLV., vel CCLIV. exacti sunt, consulesque tunc creati.

418. Anno CCCLXXXVII. lex lata est, vt alter consul e plebe crearetur, quae anno CCCIX. rogata fuerat. De primo consule, homine nouo, L. Sextio id intelligit Grangaeus: de tribunis plebis anno CCLIX. ob secessionem plebis creatis Chamillardus, quod verius est, vt ex seqq. patet, *Displicet hic subito status etc.*

421. Hic versus a Vat. A., Egm., Oxon., Rottend. reiicitur post versum *Publica res*. Ald. male distinguit *plebs. fisa*.

422. Decemuiri anno Vrbis CCCI. circiter pro consulibus legum ferendarum causa creati, qui sunt *bis quina fastigia etc.* De insignibus, fascibus, et securibus Liuius lib. III. cap. XXXVI. *Quum ita priores decemuiri seruassent, vt vnus fasces haberet, et hoc insigne regium in orbem suam cuiusque vicem per omnes iret, subito omnes cum duodenis fascibus prodiere. Centum viginti lictores forum impleuerant, et fascibus secures illigatas praeferebant.*

425. Egm. corrupte *doctoris* pro *ductoribus*. Anno Vrbis CCCIV. iterum duobus consulibus imperium mandatum est.

426. Post hunc versum a nonnullis collocatur versus 421. *Consule nobilitas*.

427. Triumuiratus Caesaris, Lepidi, et Antonii, *cuius atrocitas nihil in se minus habet, quam numerum centum quadraginta senatorum* (proscriptorum.) *Exitus*

Digitized by Google

Publicus errauit: tandem deprendere rectum
Doctus iter, caput augustum diademate cinxit,
Appellans patrem patriae, populi, atque senatus
Rectorem, qui militiae sit ductor, et idem
Dictator, censorque bonus, morumque magister,
Tutor opum, vindex scelerum, largitor honorum.
Quod si tot rerum gradibus, toties variatis
Consiliis, aegre tandem peruenit ad illud,
Quod probet, ac sancto reuerentia publica seruet
Foedere: quid dubitat diuina agnoscere iura,
Ignorata prius sibimet, tandemque retecta?
Gratemur, iam non dubitat: nam subdita Christo
Seruit Roma deo, cultus exosa priores.

GLOSSAE VETERES.

430. augustum = *nobile* = diademate = *corona*. *I*. 433. dictator = *imperator*. censor = *iudex*. *I*. 434. tutor = *qui rempublicam tuebatur*. largitor honorum = *retributor dignitatum*. *I*. 436. aegre = *difficulter, vix*. *I*. 437. probet = *laudet*. *I*. 440. gratemur = *pro gratulemur*. *I*.

COMMENTARIVS.

foedi, truces, miserabiles etc. Florus lib. IV. cap. V.

429. Prior Rott. *reprendere rectum*.

430. Gis. ad marg. *diademate texit*. Idem Giselinus ita catalogum harum mutationum ordinauit.

Primum reges regnarunt.
Post eos coepere consules anno ab Vrbe condita - - - - CCXLV.
Consules, et senatores cum tribunis plebis - - - - CCLXI.
Decemuiri soli - - - - CCCIII.
Consules etiam e plebe - - CCCVI.
Triumuiri post Caesaris necem - - - - - ƆƆ. CCXII.
Solus Octauius - - - ƆƆ. CCXXIII.

Concludit, recte illum versum *Consule nobilitas* eo loco poni, quo a nobis est insertus.

431. Suetonius cap. LVIII. in Augusto: *Senatus te consentiens cum populo romano consalutat patriae Patrem*.

433. Augustus ob facta ingentia dictator perpetuus, et Pater patriae dictus. Tractatum etiam in senatu, an quia condidisset imperium, Romulus vocaretur. Sed sanctius, et reuerentius visum est nomen Augusti, vt scilicet iam tum, dum colit terras, ipso nomine, et titulo consecraretur. Vide Florum in fine Hist.

436. Aldus *aegrae*: lege *aegre*.

441. Veteres saepe haec duo coniungebant *Christus deus*, et saepius id occurrit apud nostrum. Militare christianorum sacramentum id refertur a Vegetio lib. II. cap. V. *Iurant autem per deum, et per Christum, et per Spiritum sanctum, et per maiestatem imperatoriam, quae secundum deum generi humano diligenda, et colenda est*. Quae verba nonnulli male ita referunt: *Per deum Christum, et Spiritum sanctum*, vt ad Prudentii verba accommodent. In inscriptionibus antiquis reperitur etiam hoc argumentum diuinitatis Chri-

Digitized by Google

Romam dico viros, quos mentem credimus Vrbis,
Non genium, cuius frustra simulatur imago.
Quamquam cur genium Romae mihi fingitis vnum?
Quum portis, domibus, thermis, stabulis soleatis
Assignare suos genios? perque omnia membra
Vrbis, perque locos, geniorum millia multa
Fingere, ne propria vacet angulus vllus ab vmbra?
Restat, vt et fatum similis dementia cunctis
Aedibus imponat: paries vt quisque sub astro
Fundatus, structusque suo, qua sorte maneret,

GLOSSAE VETERES.

445. thermis = *balneis*. tabulis = *tabernis*. *loca tabularia*. *I*. 446. membra. *moenia*. *I*.

COMMENTARIVS.

sti aduersus arianorum baeresim. Lupius epitaph. S. Seuerae inscriptionem graecam e museo Kirkeriano profert, vbi legitur *in deo Domino Christo*. Vide etiam Gasparem Aloysium Odericum Syllog. Inscript. pag. 263., et seq., vbi tamen non bene huc trahit hunc titulum ex coemeterio S. Saturnini: ☧ PRIMA. VIVIS. IN. GLORIA. DEI. ET. IN. PACE. DOMINI. NOSTRI. ☧ Nam hic *Christus* non coniungitur cum deo. Opportuniores sunt aliae inscriptiones apud Georgium De monogramm. Christi Domini cap. IV. OLYMPIODORE VIVAS IN DEO ☧. — HILARI VIVAS IN DEO ☧. — HIC IACET PERPETVVS IN CHRISTO DEO SVO.

444. De geniis veterum multi scripserunt: de quo argumento librum ab Emmanuele Nauarro editum laudat Emmanuel Martinus lib. IV. ep. 10. Elmenhorstius in Arnobium pag. 14., Heraldus in Arnobium p. 40., Lactantius lib. II. cap. XV., et eius interpretes plura habent de geniis. Barthius lib. LII. Adu. cap. XII. copiose disserit de geniis veterum, de horum in iis colendis religione, cultu, superstitione, de geniorum etymo, frequentia, habitibus, de geniis vrbium, locorum, domorum, regionum, hominum, aliarum rerum. Affirmat, gentilium opinionem, qui omnibus locis, et operibus suos tales daemonas inesse autumabant, neminem scitius Prudentio confutasse luculento hoc carmine. Petauius tom. III. lib. II. cap. VI. theologice disserit de tutela, et custodia, quam tum publice vniuersorum, tum singulorum priuatim suscipiunt angeli: quod de geniis ethnici communi consensu praedicabant. Genius Romae in nummis saepe dicitur *genius populi romani*, et apud Ammianum *genius publicus*. Martialis lib. VI. epigr. mihi XLI. acute dixit: *Victurus genium debet habere liber*: nunc dicere possumus, *angelum custodem*. Vide Censorinum De die natali.

445. Rat., et Iso minus bene *tabulis soleatis*.

446. *Membra Vrbis* etiam dixit Ammianus libr. XVI. *Deinde intra septem montium culmina per accliuitates, planitiemque posita Vrbis membra collustrans etc.* Non autem sunt moenia, vt ait Iso, sed partes Vrbis.

447. Mariettus hoc loco aduertit, in Rat. semper scribi *milia* vno *L*, quae recta est scribendi ratio, et multis magis placet, quam *millia*.

449. Ald. non recte *similis clementia*.

Quan-

Digitized by Google

Quando autem rueret, primis acceperit horis.
Ascribunt saxis Lachesis male fortia fila,
Tectorumque trabes fusis pendere rotatis
Credunt, atque ipsis tribuunt decreta tigillis:
Ceu distet, cuius stellae sit fraxinus ortu
Eruta, quae summum conscenderet ardua culmen.
Denique nulla hominum res est, nulla actio mundi,
Cui non fatalem memorent incumbere sortem.
Quae quia constituunt, dicant, cur condita sit lex
Bis sex in tabulis: aut cur rubrica minetur,
Quae prohibet peccare reos, quos ferrea fata
Cogunt ad facinus, et ineuitabile mergunt.
Quin et velle adigunt, prauum insinuantia votum,

GLOSSAE VETERES.

452. acceperit = *quando natus fuit*. *Iso.* 453. Lachesis = *Lachesis, Cloto, Atropos nomina sunt fatorum. vna colum tenet, alia trahit, tertia rumpit*. *I.* 457. eruta = *diruta*. *I.* 460. constituunt = *docent*. *Iso.* 461. rubrica = *nomen legis, lex, linea caementariorum, quibus aspiciunt, an sit recta ipsa maceries, an non; sed pro lege ponitur, aut iudicio*. *I.* 462. ferrea = *dura*. *I.* 463. ineuitabile = *scilicet supplicium*. *I.* 464. adigunt = *cogunt, compellunt* = insinuantia = *ostendentia*. *I.*

COMMENTARIVS.

452. Pal. scribit *oris* pro *horis*.

453. In glossa hexametrum inuenio, si verba recte legantur, et traiiciantur: *Vna colum retinet, trahit altera, tertia rumpit*.

454. Ald. non bene *rectorumque trabes*.

455. Tigillum a *tego*, et *tignum* est trabs, cui tectum imponitur.

456. Vat. A. corrupte *cuius stille*. Ald., Alex. *hortu*. scribendum *ortu*.

458. Petauius lib. III. De opif. cap. VII. optime a Prudentio his versibus expressum ait, quod fati necessitas libertati humanae voluntatis aduersetur, etsi hanc ad volendum adigat. Nam voluntatem ad volendum necessitate compelli, gentiles affirmabant.

461. Leges *rubricas* appellari, iam multi notarunt vel ex hoc Prudentii versu. Persius sat. V. v. 90. *Excepto siquid Masuri rubrica notauit*. Iuuenalis sat. XIV. v. 191. *Perlege rubras – Maiorum leges*. Scilicet rubrica, quae herba est minio proxima, leges scribebantur. Hinc rubricarum nomen in libris ritualibus. Hermanus Hugo De prima origine scribendi pag. 103. cap. XII. docet, imperatoribus valde familiare fuisse encausto scribere, et ob hanc caussam fere omnia iuris capita fuisse miniata, id quod fiebat quum maiestatis, tum etiam terroris causa, vt nempe legibus sinopide, aut cinnabari notatis, et sanguineum quiddam, ac cruentum minantibus maiestas accresceret: quod his versibus insinuat Prudentius. Cur autem *minari* lex dicatur, vide Comment. ad v. 179. *Lex armata sedet*. De sanctione, qua poena irrogatur, vide Ant. Augustinum De legib.

463. Vat. A., Gis. *ad facinus cogunt*. Scripti Heinsiani, et nostri cum Weitzio, et Aldo *cogunt ad facinus*.

Digitized by Google

Ne liceat miseris vetitum committere nolle.
Cedite, si pudor est, gladiumque retundite vestrum,
Aspera nil meritos poenis plectentia iura:
Antrum carcereum dissoluite, corpora sub quo
Agminis innocui fato peccante tenetis.
Nemo nocens, si fata regunt, quod viuitur, ac fit:
Immo nocens, quicumque volens, quod non licet, audet.
Alterutrum quia velle suum est, nec fata reatum
Imponunt homini: sed fit reus ipse suopte
Arbitrio, placitumque nefas, et facta rependit
Impia suppliciis, merito, non sorte peremptus.
Quisque putat, fato esse locum, sciat, omniparentem

GLOSSAE VETERES.

467. plectentia = *punientia*. I. 472. alterutrum = *bonum, vel malum*. suum = *proprium*. I. 476. sciat = *quin tantummodo in Dominum credat, et nulla fata nocent*. I.

COMMENTARIVS.

466. Heinsius mallet *gladiumque recondite*. Verum ad poetae mentem melius est *retundite*. Vult enim, gladium iustitiae omnino retundi, tamquam iam superfluum, si homines non libere peccant. Ita postea non ait, carcerem claudi, sed dissolui.

468. *Antrum carcereum* est interior carceris custodia: hispani vocant *calabozo*. Describitur a Prudentio in hymno S. Vincentii, vbi plura afferam, et a Sallustio De bello Catil. *Est locus in carcere, quod* TVLLIANVM *appellatur: vbi paululum descenderis ad laeuam circiter viginti pedes humi depressus. eum muniunt vndique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus iuncta, sed inculta tenebris, odore foeda, atque terribilis eius facies est*. Si carcer Mamertinus ad radices montis capitolini, quo SS. apostolos Petrum, et Paulum detentos fuisse acta narrant, non est is ipse locus *Tullianum* dictus, certe admodum similis illi est. Cl. Cancellierius multis rationibus carcerem Tullianum, ac Mamertinum eundem fuisse, egregie confirmat in opere: *Notizie del carcere Tulliano detto poi Mamertino etc.* Romae 1788.

473. Alex., Vrb., Ald., Widm. supra, Pal., Ox., Egm. a sec. m., veteri scriptura prorsus erasa, *sed fit reus ipse suapte – Arbitrio*. Rat., Widm. a pr. m., Bong., Fabr., Gis. ad oram, Cauch. *sed fit reus ipse peramplum – Ingenium*. Gis. in textu, codex Iureti *suopte – Arbitrio*. Thuan. *suopte – Ingenio*. Prior Rott. *suapte – Ingenio*, alter *suopte – Ingenium*. Heinsius edidit *suopte – Arbitrio*. Sed ait, scribi oportere *sed fit reus ipse suapte. – Ingenitum, placitumque nefas*. Scilicet *suapte* – *sua sponte*. Intelligit autem, *ingenitum nefas* esse peccatum originale, vt v. 913. Apoth. *Et tenet ingenitas animarum infantia in ortu – Primi hominis maculas*. Neque Heinsio displicet *suopte ingenio*. Sic *ingenium* pro ingenita animi vi, aut pro natura ponit Apuleius nonnunquam. Mihi verum videtur *suopte*, vel *suapte arbitrio*, vt homo intelligatur peccare suo arbitrio, et sponte sua.

475. Ald. *suppliciis, et merito*: contra metrum intruditur *et*. Vrb. *ne sorte*: lege *non sorte*.

476. Plerique *quisque putat, fato esse lo-*

Digitized by Google

Esse deum, nulli vetitum fatalibus astris,
Nec mathesis praescripto aliquo pia vota repelli,
Spirat enim maiora animus, seque altius effert
Sideribus, transitque vias: et nubila fati,
Et momenta premit pedibus, quaecumque putantur
Figere propositam natali tempore sortem.
Huc ades, omne hominum genus, huc concurrite et vrbes:
Lux immensa vocat. factorem noscite vestrum:
Libera secta patet. nil sunt fatalia, vel si
Sunt aliqua, opposito vanescunt irrita Christo.
Sed multi duxere dei per prospera Romam:
Quos colit ob meritum magnis donata triumphis.

GLOSSAE VETERES.

477. vetitum = *scilicet esse*. *I.* 478 mathesis = *siderum cursu*. praescripto = *constituto. impedimento*. repelli _ *scilicet posse*. *Iso.* 479. effert = *exerit*, *eleuat*. *Iso.* 481. momenta = *recordationes*. premit = *spernit cogitationibus*. *I.* 482. sortem = *fatum*. *I.* 484. lux = *Christus*. *I* 485. secta = *doctrina*. *I.* 488. donata = *ornata*. *I.*

COMMENTARIVS.

cum. Vrb. *putet*. Ald. *quis putat esse locum fato*, scilicet in Emendatis, nam, repugnante metro, ediderat *quis putat esse fato locum*. Ponitur *quisque* pro *quisquis*: de quo iam dictum, et videri potest Burmannus in Antholog. Ald. minus bene, *omnipatentem*.

477. Ald., duo Boher., Thuan., Egm., Oxon., Pal., Gis. in textu *nosse deum*, quod extat etiam in Alex. Alii *esse deum* cum Rat., Vrb., Weitz., altero Rott., Heinsio. Prior Rott. *posse deum*. Deinde omnes Heinsiani, Iureti codex, Ald., Gis. ad oram, Fabr., Bong., Pal., Rat., Alex., Vrb. *fatalibus*: nonnulli *fallacibus*. In Rat. videtur esse *veritum* male pro *vetitum*. Sententia est, nec bona, nec mala opera necessario fieri.

478. Ald., et Rat. recenti manu, prioribus aliis omnino abrasis, *Nec praescripto aliquo pellit pia vota mathesis*. Voluerunt recentes correctores, *mathesis* a Prudentio secunda producta efferri, quia ipsi ita efferebant. In Egm. *perscripto* est pro *praescripto*. Astrologia praecipue *mathesis* nomine solebat a veteribus intelligi.

482. Rat., Widm., Bong., Alex. a pr. m., Thuan., vterque Rott., Gis. ad oram, Sich. *fingere*. Alii *figere*, quod arripuit Heinsius, quia verbum est mathematicum.

483. *Huc ades* genus loquendi Virgilio, aliisque frequentissimum.

484. Rat. *vacat*, supra *vocat*.

486. Post hunc versum verba haec sunt Symmachi:

Accedit vtilitas, quae maxime homini deos asserit. Nam quum ratio omnis in operto sit, vnde rectius, quam de memoria, atque documentis rerum secundarum cognitio venit numinum?

In Rat. *deos esse asserit*. Ald. *quam memoria*.

487. Rat. *si multi duxere dei*. Alex. *sed multi*. Vrb. *sed multa duxere dii*, quod placuit Aldo, neque mihi displicet. Recte enim *prospera multa*. nam agitur de vtilitate, quam deos attulisse Symmachus affirmabat.

Digitized by Google

Ergo age, bellatrix, quae vis subiecerit, ede,
Europam, Libyamque tibi: dic nomina diuum.
Iuppiter, vt Cretae domineris, Pallas, vt Argis,
Cynthius, vt Delphis, tribuerunt omine dextro.
Isis nilicolas, rhodios Cytherea reliquit.
Venatrix Ephesum virgo, Mars dedidit Hebrum.
Destituit Thebas Bromius, concessit et ipsa
Iuno suos phrygiis seruire nepotibus afros.
Et quam subiectis dominam dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, iam tum tenditque, fouetque,
Iussit romuleis addictam viuere frenis.
Perfidiane deûm indigenûm cecidere tot vrbes?
Destructaeque iacent, ipsis prodentibus, arae?

GLOSSAE VETERES.

489. age = *vox orantis*. bellatrix = *Roma*. ede = *dic*, *sicut alibi*: *Ede Martialem*, *id est*, *dic*, *vel canta*. *I*. 491. Cretae = *insulae*. Pallas = *Minerua*. Argis = *graecis*. *I*. 492. Cynthius = *Apollo*, *a Cyntho monte*, *vbi nutritus est*. Delphis = *Delphos locus*, *vbi ara Apollinis fuit*. *I*. 493. Isis = *dea Aegypti*. nilicolas = *aegyptios*. rhodios = *populos*. Cytherea = *Venus*. *I*. 494. venatrix = *Diana*. Ephesum = *ciuitatem*. dedidit = *sponte dedit*. Hebrum = *fluuium Thraciae*. *I*. 495. destituit = *dereliquit*. Thebas = *populos*. Bromius = *Bacchus*. *I*. 496. phrygiis = *troianis*, *romanis*. *I*. 497. dominam = *Africam*, *ciuitatem Carthaginem*. *I*. 498. fouetque = *animo*. *I*. 499. romuleis = *sub romuleis*. addictam = *gentem*. frenis = *legibus*. *I*. 501. prodentibus = *concedentibus*, *tradentibus*. *I*.

COMMENTARIVS.

489. Rat. *subiecerat* rec. m. non bene. De hac superstitione romanorum, qui auxilio deorum se orbem subegisse iactabant, legi etiam possunt Minucius, et Tertullianus cap. xxv. Apolog. Iso indicat versum 144. hymni IV. Per. SS. XVIII. martyrum Caesaraugust., qui sic habet: *Ede Successum*, *cane Martialem*. Pro *dic* ponitur *ede*. Iuvenalis sat. III. v. 296. *Ede*, *vbi consistas*.

491. Pallas Argiua haec est, quae Argis colebatur σάλπιγξ dicta, de qua Eustathius lib. VI. Iliados. Vide Priapeia: *Dodona est tibi*, *Iuppiter*, *sacrata etc.*

493. Latinius videtur reperisse in Tornaes. *nicolas*, quod recte emendat per *nilicolas*. Ald., Nebr. *Venus alma*: alii *Cytherea*. Vrb. vitiose *citharea*.

494. Vrb., Alex. a pr. m. *dedit*. Metri lex postulat *dedidit*. In Alex. perperam scribitur *Effesum* pro *Ephesum*.

496. Vat. A. *suis*: corrige *suos*.

497. Virgilius I. Aeneid. *Hoc regnum dea gentibus esse*, – *Si qua fata sinant*, *iam tum tenditque*, *fouetque*. Tertullianus cap. xxv. Apol. hoc ipsum romanis obiicit, vt dicam ad v. 510.

500. Heinsius cum Cauchio censet, legendum *indigetum* vel sine auctoritate codicum. Sed defendi potest lectio codicum *indigenûm*, vt *omnigenûmque deum monstra*, et supra v. 341. *Indigenae pietatis iura reformat*. Significatio eadem est.

501. Rat. *distructaeque iacent*.

Digitized by Google

O pietas, o sancta fides! traduxit alumnos
Maiestas infida locos, et creditur istis
Numinibus, qui transfugio meruere sacrari?
An voluit seruare suos, luctataque multum
Relligio, infestas tentauit pellere turmas
Romanis obnisa globis; sed fortior illam
Virtus luctifico camporum in puluere fregit?
Immo ita id est: armis, et viribus indiga veri
Victa superstitio est, et inanem gloria fugit.
Sed nec difficilis fuit, aut satis ardua genti
Natae ad procinctus victoria, frangere inertes,

GLOSSAE VETERES.

502. alumnos = *nutritos ministeriales. famulos. I.* 504. transfugio = *fuga. I.* 506. infestas = *inquietas. I.* 507. obnisa = *contra posita, resistens, reluctans.* globis = *exercitibus.* illam = *religionem. I.* 508. virtus = *romana. I.* 509. est = *vt praedixi.* indiga = *indigens.* veri = *veritatis. I.* 510. superstitio = *religio, inanis cultus. I.* 511. genti = *romanorum. I.* 512 procinctus = *ad praeparationes bellicas, ad expeditionem bellicam. I.*

COMMENTARIVS.

502. Virg. VI. *Heu pietas, heu prisca fides:*

504. Alex., scripti Heinsiani, et Gisanius ex vet. lib. *qui transfugio*. Perspicuum est, vnde manarit *quae*, scilicet quia praecessit *numinibus*, et excriptores hanc figuram, quae mutatio generis dicitur, ignorabant. *Dei* vi, et notione conueniunt cum *numinibus*: itaque mutatur genus *numinum* in genus *deorum*. Exempla vide apud Gisanium verbo *generis mutatio*, et in Addendis eiusdem Gisanii. Ludouicus Cauallus in opere ms. contra correctionem hymnorum breuiarii romani sub Vrbano VIII., de quo egi in Proleg. cap. XXIII., in hymno ad matut. dominicae aduentus reprehendit, quod corrector hymni illius a genere neutro ad masculinum transierit: *Verbum supernum prodiens – E Patris aeterni sinu, – Qui natus orbi subuenis etc.* Verum hac mutatione generis, quam veteres saepe adhibebant, hymnus ille defendi potest: ponitur enim *Verbum* pro *Filio dei*.

507. *Globum* pro multitudine conglobata Virgilius, Liuius, Nepos, aliique.

508. Heinsius *fregit*. cum puncto; melius cum interrogatione *fregit?*

509. Gis. *immo ita id est*. Codices cum hiatu, de quo saepe locuti sumus, *immo ita est*.

510 Vat. A. contra metrum, et sensum *gloria fugat*. Egm. *fugat*, supra *inanis gloria fugit*. Tertullianus cap. XXV. Apolog. *Vellet Iuno punicam vrbem posthabita Samo dilectam ab aeneadum vtique gente deleri? Quod sciam, Hic illius arma, hic currus fuit, hoc regnum dea gentibus esse, siqua fata sinant, iamtum tenditque, fouetque, misera illa coniux Iouis, et soror aduersus fata non valuit. Plane fato stat Iuppiter ipse.*

512. Rat. *latae procinctus*, et supra glossa, *procinctus* esse numeri pluralis. Weitzius edidit *late procinctus*, sed in lectionibus variantibus scribit *nate procinctus* cum Widm., et Bong. Puto *nate* excidisse pro *late*. Rott. alter etiam *late procinctus*. In Thuan., vtroque Boher., Egm.,

Digitized by Google

Molliaque omnigenum colla inclinare deorum.
Nunc cum dictaeis bellum corybantibus asper
Samnitis, marsusque leui sudore gerebat.
Nunc mastigophoris, oleoque, et gymnadis arte

GLOSSAE VETERES.

514. nunc = *aliquando, vel tunc fuit hoc*. dictaeis = *creticis*. corybantibus = *illis populis*. *I.* 515. samnitis = *dux de Samnia prouincia*. *Samnitis, et marsus populi fuerunt beneuentani*. *I.* 516. marrucophoris = *populis Asiae*. gymnadis = *exercitii*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

Ald., Ox., Alex., Iureti, et Gilanii codd. *natae ad procinctus*. In priore Rott., Cauch., Vrb., Vat. A., Teol. *natae ad procinctum*, quod Heinsio concinnius videtur, quamuis ediderit *natae ad procinctus*. Heinsius, et Iuretus non videntur animaduertisse, mendum Giselini *natae procinctus* ab eodem Giselino fuisse emendatum per *natae ad procinctus*. Mariettus putat, lectionem Ratisbonensis *latae procinctus* veram esse, et *procinctus* esse accusatiuum verbi *latae*, hoc est, *amplas habenti copias*. Verior lectio *genti natae ad procinctus*, vel *procinctum*, hoc est, ad bella.

514. Vat. A. corrupte *nunc quum dicta eis*. Ald., Widm. supra, Pal., Teol., Iureti codex, Vrb. *tunc*, vel *tum cum dictaeis*. Rat., Weitz., Gis., aliique *nunc cum dictaeis*. Dicte mons est insulae Cretae, vbi nutritus est Iuppiter.

515. Vat. A., Vrb. *samnites*. Vat. A., Vrb., Alex., Rat., aliique *gerebat*. Ald. *gerebant*. Egmond., aliis omissis, *leui sudoris oleoque et gymnadis arte*, quod vitiosum est. Facile fuit romano exercitui, (ait Prudentius,) qui marsis, samnitibus, hetruscis constabat, phrygios in Asia, (quos ironice corybantes, seu Gallos, id est, Cybeles sacerdotes nominat) vti etiam lacedaemonios, oleo tamquam pugiles madentes, et mastigophoros, seu pugilum ministros bello superare. Ita fere Giselinus, qui obseruat, poni *samnitis* pro *samnis*, vt in hymno S. Hippolyti, et in *pugil* primam produci, quum in *pugillaris* corripiatur hymno IX. Peristeph. v. 15. *quamquam*, vt addit, *illud a pugno, hoc a pungere deducunt*. Verum in *pugilibus* prima produci poterit ob necessitatem illam, quam dicunt, quum tres, quatuorue breues concurrunt, vt in *catholicus*, *strigilibus*, aliisque huius generis. In *pugillar* nescio, cur nonnulli dicant, primam esse necessario longam.

516. Ald., Weitz., Gis., Iureti codex, et alii *mastigophoris*, quo respicit Alex. *mastigoforis*: quod vocabulum sonat *flagriferos*. Rat., Sich., Widm., Bong., alter Rott. *marrucophoris*, siue *marrucoforis*. Vrb. *masucoforis*. vtrumque videtur positum pro *mastrucophoris*, quod, ait Heinsius, in margine vnius Weitziani pro diuersa occurrebat scriptura. Ne vero quem Heinsius fallat, monendum, Heinsium saepe editiones, quas laudat Weitzius, accipere, vt videtur, pro codd. mss. Weitzianis; vt hoc loco citatur G. ad oram, videlicet editio Giselini ad oram. Tunc *mastrucophori* intelligi possunt, qui caestibus pugnabant: nam mastruca, seu mastruga est vestis scortea, vt paulo post dicetur. Non dubito, quin verum sit *mastigophoris*, quod verbum occurrit in l. vlt. Arcad. §. 1. de muner., et honor. *Mastigophori quoque, qui agonothetas in certaminibus comitantur, et scribae magistratus personali muneri seruiunt*. Quinam autem hoc nomine vocarentur, non vna est omnium sententia. Alii interpretantur gymnasiarchas, qui pugilibus praeerant, et exemplo Mercurii, palaestritarum dei, virgam in manu tenebant, qua luctantium procaces gestus compescerent, nexusque dissoluerent. Alii flagriferos ad submouendam turbam. Alii gladiatores ipsos,

Digitized by Google

Vnctis pugilibus, miles pugnabat hetruscus:
Nec petaso insignis poterat, Lacedaemone capta,
Mercurius seruare suas de clade palaestras.
Apenninicolam peditem cybeleius hostis
Congressu excipiens, Asiam defendere, et Idam
Qui potuit, cogente acies in proelia Gallo?
Idalias nisi forte rosas, laurum citharoedi
Vatis, siluicolae calamos, arcumque puellae
Dedere seruitio, calcataque sacra domare
Difficilis operis fuit, immensique laboris.

GLOSSAE VETERES.

517. pugilibus = *gladiis, breuibus armis*. hetruscus = *latinus, italicus*. I. 518. petaso = *petasum calciamentum Mercurii, quo volare solebat: et petasum volatile dicimus. petasum a petendo sursum dictum est, videlicet talaria, et calcaria Mercurii*. Iso. 519. palaestras = *luctationes, vel ludos suos*. I. 520. apenninicolam = *Apennini montes sunt*. peditem = *exercitum*. cybeleius = *asiaticus*. I. 521. congressu = *cum pugna, bello*. I. 522. qui = *quomodo*. cogente = *congregante*. Gallo = *duce*. I. 523. idalias = *ab Ida*. citharoedi = *Apollinis*. Iso. 524. calamos = *sagittas*. puellae = *Dianae*. I. 525. calcataque = *superata*. Iso.

COMMENTARIVS.

quod verberari solerent. Alii eos, qui praeibant agonothetas, seu athlothetas. Videri potest Sauaro pag. 109. ad Sidonium.

518. Pal. supra *pegaso*. lege *petaso*. Glossae in huius verbi explicatione a vero aberrant, vt in *pugilibus*. Petasus est a graeco πετάζω, quod est extendo, et est pileus ita extentus, vt solem defendat. Apuleius vocat pilei vmbraculum, et hispani ab vmbra *sombrero*. Vide Becmanum De orig.

519. Arnobius libr. III. *Mercurius ceroma pugillatibus, et luctationibus praestat*.

520. Rat. *Appenninicolem* minus bene.

521. Chamillardus non ad Asiam, tertiam orbis partem, id refert, sed ad regionem troianam, quae Asia dicta fuit ab Asio philosopho: non enim Cybele per totam Asiam singulari honore colebatur. Maeonia, seu Lydia Asia etiam dicta fuit, vnde *palus Asia*. Troia in Asia minore sita erat: et non procul mons Ida, vbi praecipue Cybele colebatur.

522. Sacerdotes Cybeles *Galli* sunt dicti, et eorum princeps *Archigallus*, a Gallo flumine Phrygiae, vel a viro quodam nomine Gallo, qui primus fortasse sacerdos Cybeles fuerit. Hieronymus Comment. in Osee cap. IV. aliam adhibet causam: *Hi sunt, quos hodie Romae matri non deorum, sed daemoniorum seruientes Gallos vocant, eo quod de hac gente romani truncatos libidine in honorem Atys, quem eunuchum dea meretrix fecerat, sacerdotes illius mancipaerint: propterea autem Gallorum gentis homines effeminantur, vt qui vrbem Romam ceperint, hac feriantur ignominia*. Quae historia mihi falsa videtur, aliis etiam ridicula. Nec deest, qui haec verba operibus S. Hieronymi assuta suspicetur.

523. *Idalias* non ab Ida monte intellige, vt exponit glossa, sed ab Idalio monte, et nemore Cypri. Sermo enim est de Venere.

526. Vrb., Gis. *difficilisque operis fuit*. Veteres, et optimi codd., etiam Iureti, et Gifanii cum Weitzio *difficilis operis*. Gifanius verbo *incisio* multa similia loca ad-

Digitized by Google

Fluctibus actiacis signum symphonia belli
Aegypto dederat: clangebat buccina contra.
Institerant tenues cymbae, fragilesque phaseli
Inter turritas memphitica rostra liburnas:

GLOSSAE VETERES.

527. actiacis = *acteis*. symphonia = *tuba*. *I.* 528. buccina = *romanorum*. *I.* 529. phaseli = *nauiculae*. *Iso.* 530. memphitica = *aegyptiaca*. liburnas = *hae sunt maximae naues*. *I.*

COMMENTARIVS.

ducit, quae fere deprauata sunt in libris peruulgatis, propterea quod correctores vim incisionis, seu caesurae, et poetarum consuetudinem non considerauerint saepenumero.

527. Vat. A. scribit *acciacis*. Propertius, et Virgilius sistro in bello actiaco Antonium, et Cleopatram vsos aiunt. Prudentius vocat symphoniam, quod genus quoddam instrumenti musici est, et non bene tuba ab Isone dicitur. Isidorus lib. III. Orig. cap. XXII. *Symphonia vulgo appellatur lignum cauum, ex vtraque parte, pelle extenta, quam virgulis hinc, et inde musici feriunt: Fitque in ea ex concordia grauis, et acuti suauissimus cantus*. Hieronymus epist. 21. al. 146. ad Damas. ait, male quosdam latinorum putare, symphoniam esse genus organi, quum concors in dei laudibus concentus hoc vocabulo significetur: *Symphonia quippe*, ait, *consonantia exprimitur in latino*. Verum etsi haec sit prima, et propria symphoniae significatio, consuetudo tamen inualuit, vt pro quodam instrumento musico acciperetur. Et hoc sensu explicandum puto locum Daniel. III. v. 10. *Qui audierit sonitum tubae, fistulae, et citharae, sambucae, et psalterii, et symphoniae, et vniuersi generis musicorum*. Isidorus autem sistrum a symphonia distinguit, quamuis non explicet, quale instrumenti musici genus sit sistrum. Videri potest Dissertatio Francisci Blanchini veronensis De tribus generibus instrumentorum musicae veterum organicae Romae 1742., vbi cap. III. de genere instrumentorum musicorum pulsatili disserit: ad quod genus symphonia, et sistrum pertinent. Tabula VIII. fig. XII. aereum crepitaculum quadrichorde, quae est sistri species, describitur. Ibid. fig. VII. tab. VII. tympanum bellicum, quod symphonia Isidori videtur esse, exprimitur. Confer peculiarem Dissertationem Benedicti Bacchinii De sistris, eorumque figuris, ac differentia cum dissertatiuncula, et notulis adiectis Iacobi Tollii. Mazochius tom. I. Specim. Bibl. p. 308. et seqq. fuse disputat de symphonia in Danielis libro expressa, et contendit, esse tibiam, seu fistulam, quae *ambubaia* etiam dicebatur. Probabile est, eodem nomine diuersa instrumenta diuersis temporibus, et locis fuisse significata.

528. Propertius de eadem pugna actiaca lib. III. eleg. VIII. *Romanamque tubam crepitanti pellere sistro*.

529. Ald., Widm. ad oram, Iureti codex, Egm., Oxon., Vrb., prior Rott. *Institerant tenues cymbae, fragilesque phaseli*, quod verum putat Heinsius, quia Prudentius per ironiam cymbas aegyptiacas cum liburnis romanis componit. Alex. ita habet, sed scribit *tenuis*, et a pr. m. *fragilis*, tum *instabant* ex correctione pro *institerant*. Weitzius, Giselinus, Sichardus, et nonnulli alii *Instar erant tenuis cymbae, fragilisque phaseli*, quod eodem sensu exponi potest.

530. Liburnae, seu liburnicae erant genus nauis velocissimae, a Liburnis Illyrici populis nomen adeptae. Augustum contra Antonium liburnis vsum fuisse nar-

Nil

Digitized by Google

Nil potuit Serapis deus, et latrator Anubis.
Stirpis iuleae ductore exercitus ardens
Praeualuit, gelido quem miserat Algidus axe.

GLOSSAE VETERES.

531. potuit = *defendere*. Serapis = *dii aegyptiorum*. I. 532. ductore = *Octauiano*. I.

COMMENTARIUS.

rant Horatius, Propertius, et Suetonius. Dio, et Florus naues Antonii longe maiores nauibus Augusti fuisse commemorant. Cur autem Prudentius *turritas* vocat liburnas? Turnebus lib. XII. Aduers. cap. XIV. quaerit, in his versibus Horatii oda I. epod. *Ibis liburnis inter alta nauium, – Amice, propugnacula*, vtrumne inter aliarum nauium propugnacula, et turres Maecenas iret, an inter alta ipsarum liburnarum propugnacula, et turritas moles. Respondet, verba Horatii priorem sensum recipere ex Dione, et Floro, qui magnitudinem nauium Antonii celebrant, posteriorem vero ex hoc versu Prudentii, et aliis Propertii lib. III. eleg. IX. *Ausa Ioui nostro latrantem opponere Anubin, – Et Tiberim Nili cogere ferre minas: – Romanamque tubam crepitanti pellere sistro, – Baridos et contis rostra liburna sequi*. At Grangaeus in versu Prudentii hypallagen agnoscit, quasi voluerit dicere Prudentius, naues turritas memphiticas respectu liburnarum Augusti fuisse instar phaseli, vel leuissimae alicuius cymbae. Eodem modo interpretatur Propertium, quasi omnia Antonii armamenta fuissent veluti conti exiguae alicuius cymbae. Ego opinor, duplex fuisse liburnarum genus, alterum exigua mole, alterum magna, vtrumque velocitate commendatum. In Horatio intelligo ipsarum liburnarum alta propugnacula, et in Prudentio easdem liburnas turritas fuisse. Non tamen propterea Antonii naues exiguae erant: sed a Prudentio cymbis tenuibus, fragilibusque phaselis, et a Propertio baridibus, hoc est, nauigiolis aegyptiacis comparantur, quod maxima facilitate a classe Augusti fuerint deiectae. Immo Dioni, Floroque non inuitus assentiar, Antonii naues fuisse maiores. Virgilius tam naues Augusti, quam Antonii turritas appellat lib. VIII. *Pelago credas innare reuulsas – Cycladas, aut montes concurrere montibus altos: – Tanta mole viri turritis puppibus instant*. Verum nequid dissimulem, Prudentius videtur affirmare, Augusti liburnas maiores fuisse nauibus aegyptiacis Antonii: quaerit enim causas, cur Augustus sine auxilio deorum Antonium vicerit. Consule Schefferum De nauium variet., et Vossium De trirem., et liburn. construct.

531. Vide Propertium nuper laudatum, Virgilium loco indicato, et S. Augustinum lib. VIII. Confess. cap. II. *Omnigenum deum monstra, et Anubem latratorem, quae aliquando contra Neptunum, et Venerem, contraque Mineruam tela tenuerant, et a se victis iam Roma supplicabat, etc.* Agit eo loco Augustinus de Victorino rhetore ad fidem in senectute conuerso, qui antea cum tota fere romana nobilitate ea monstra defenderat.

532. Vrb., Sich., nonnulli Heinsiani *ductor exercitus*. Suspicatur Heinsius *ductorem exercitus ardens*, quod non proбo.

533. Alex. *miserat Alcidus*: pro qua scriptura Weitzius Aldum appellat: quia scilicet non aduertit, in Emendatis Aldum substituisse *Algidus*. Heinsius Aldum habere ait *gelido quam miserat Alcidus axe*: ego in Aldo inuenio *quem miserat Algidus*. Cauchius in suis libris reperit *gelido quem miserat arctos ab axe*, et de Maximo tyranno accepit, qui aduersus Theodosium ex occidente expeditionem infeliciter suscepit. At nemo non videt, adhuc sermonem continuari de pugna actiaca. Alter Rott. *boreae quem miserat algidus axis*, quod secutus est Heinsius, quia de Algido monte nugae sunt. Eodem fortasse respicit Sich. *gelido quem miserat algidus axis*. Heinsio adhaerent Cham., Cell., Teol. Verum Rat., Vrb., Ald.,

Non armata Venus, non tunc clypeata Minerua
Venere auxilio, non diuum degener ordo,
Et patria extorris, romanis affuit armis,
Victus et ipse prius, inimica nec agmina iuuit,
Si tamen antiquum norat retinere dolorem.
Sed dicis, legisse deos, vbi sanctior vsus
Templorum cultu celebri sine fine maneret,
Aeneadumque vltro victricia signa virorum
Regis amore Numae, nullo cogente, secutos.
Num Diomedis item tentoria, et acris Vlyssi
Castra volens Pallas, caesis custodibus arcis,
Legit, vbi humenti sudaret maesta sigillo?

GLOSSAE VETERES.

536. patria = *a patria*. extorris = *exul*. affuit = *ad auxilium fuit*. *I.* 539. dicis = *o Symmache*. *I.* 540. celebri = *venerabili*. *I.* 542. Numae = *imperator fuit romanorum, qui primus culturam deorum inuenit, vt populum reuocaret ab amore belli*. *I.* 543. Diomedis = *fabula nota est in Virgilio; quum Diomedes, et Vlysses rapuerunt Palladium, ascendentes murum per funiculos, et detulerunt id in castris suis, vbi gutta sanguinis sudabat; quod erat signum tristitiae*. *Iso.* 545. legit = *elegit*. sigillo = *simulacro*. *I.*

COMMENTARIVS.

Weitz., Gis., aliique *gelido quem miserat Algidus axe*, vt intelligatur mons Algidus xx. lapidibus ab Vrbe distans: et Grangaeus coniecturam addit, liburnas Augusti ex ligno huius montis fuisse aedificatas: nam Horatius lib. III. oda XXIII. ait: *Nam quae niuali pascitur Algido – Deuota, quercus inter et ilices*. Idem Horatius lib. I. oda XXI. *Et nemorum coma – Quaecumque aut gelido prominet Algido*. Gronouius cap. v. Obseruat. eccles. lectionem Rottendorphii praefert *boreae quem miserat algidus axis*, quia Italia Aegypto opposita in septemtrionem spectat. Mihi magis arridet communior codicum lectio *gelido quem miserat Algidus axe*. Vt enim supra samnites, et marsos nominauit, sic nunc Algidum, montem niualem, et gelidum appellat, vt gentem robustam significet, quam molli exercitui Antonii opponat.

534. Arnobius libr. VI. *Militari sub galea puellula delitescens*. Lacedaemonios Venerem pinxisse armatam refert Lactantius libr. I. cap. XX. Schemata Veneris armatae, et victricis exhibet Montfauconius.

535. Sich., Gis. ad oram, Weitz. *vexere auxilium*. Alii *venere auxilio*.

536. Vat. A., Pal. *ex patria*.

540. Rat., Fabr. *cultu celebris*.

544. Iureti codex, Ald., Vat. A., Alex., Vrb., Cauch., Heinsiani plerique, Pal. *custodibus arcis*. Rat. *custodibus vltro: – Legit*. Gis., Weitz., alter Rott., et Boher. *caesis custodibus, vltro – Legit*. Primam lectionem confirmat locus, et versus Virgilii, quem Prudentius imitatur, lib. II. Aeneid. *Palladium caesis summae custodibus arcis*.

545. Ald., Fabr., Thuan., et vetustiores Heinsii, Alex., Vrb., Vat. A. *legit, vbi*. Sich., Gis. ad oram I. ed., Rat., Weitz. cum suis *legit, vt*. Vat. A. vitiose *sugillo* pro *sigillo*. Prudentius alibi etiam *sigillo* pro statua vsus est: hic autem

Digitized by Google

Aut quoties ductor macedum fortissimus altos
Templorum cineres victis cumulauit Amyclis:
Optarunt praedis domini se numina capta
Misceri, assyriaeque vehi Babylonis ad arcem?
Non fero, romanum nomen, sudataque bella,
Et titulos, tanto quaesitos sanguine, carpi.
Detrahit inuictis legionibus, et sua Romae
Praemia diminuit, qui, quidquid fortiter actum est,
Ascribit Veneri: palmam victoribus aufert.
Frustra igitur currus summo miramur in arcu

GLOSSAE VETERES.

546. ductor = *Alexander*. macedum = *pro macedonum*. *I*. 548. optarunt = *obtulerunt*, *elegerunt* *I*. 550. non fero = *non sustineo non patior*. sudata = *elaborata* *I*. 551. titulos = *honores*. carpi = *vituperari*. *I*. 552. detrahit = *o Symmache*. legionibus = *romanorum*. *I*. 553. diminuit = *scilicet qui talia dicit*. *I*. 555. in arcu = *in fornice*, *in cuius summitate quadriiugos currus*

COMMENTARIVS.

omnino proprie pro Palladio, de quo Apollodorus Biblioth. libr. III. A caelo hoc delapsum est, et Ilo regi traditum. Erat autem magnitudine tricubitale: habitu quasi ingredientis: dextra hastam sublatam praeferebat, sinistra fusum, et colum; cuius historiam fuse narrat Apollodorus. Prudentius respicit Virgilii locum cit. *Vix positum castris simulacrum, arsere coruscae — Luminibus flammae arrectis, salsusque per artus — Sudor iit*.

546. Vat. A. *altus* non bene pro *altos*. Vetustiores Heinsiani cum Oxon., Rott. priore *ductor Macetum*, quod tenent recentiores, non male, quandoquidem *Macedo*, et *Maceta* eadem gens est.

547. Sich., Gis. 1. ed. ad oram, Fabr., Bong., Cauch. *cumulauit ab indis*. Heinsius suspicabatur *Aphidnis*, quae lacedaemoniae ditionis: agit enim de bello, quod Alexander Magnus cum lacedaemoniis gessit. Agnouit autem, sic etiam *Amyclis* esse locum. Reuera ita plerique legunt, et, vt Lacedaemon vrbs est Peloponessi regia Menelai, ita Amyclae vrbs etiam Peloponessi, Tindari regia, Castoris, et Pollucis patria. Aphidnarum obscurius apud veteres scriptores est nomen.

548. Egm. *dominis* non ita bene.

549. Fabr., Gis. ad marg. *assyriaque vehi Babylonis ab arce*. Bong. *assyriaeque vehi Babylonis ab arce*. Melius *ad arcem*. Babylone extinctus est Alexander.

550. De hac phrasi *sudataque bella* vide hymn. Cath. II. v. 76.

553. Alii *deminuit*, alii *diminuit* scribunt. Quaerat aliquis, annon eadem ratione praemia diminuant, qui, quidquid fortiter actum est a christianis militibus, ascribunt peculiari auxilio dei. Verum christiani, qui vltro fatentur, nihil se habere, quod a deo non acceperint, multo magis eiusdem beneficentiae libenter attribuunt, quidquid peculiari eius auxilio factum esse constiterit. Neque tamen iccirco bona hominum opera, quae libere ab ipsis efficiuntur, gloria, ac praemio carent.

554. Quod ait de Venere, de aliis quoque diis intellige: quamquam Veneris victricis templum Romae a Pompeio dedicatum fuit, et imperatores Veneri victrici suas victorias passim ascribebant, cuius rei memoria extat in nummis veteribus.

555. Rat., alter Rott., Weitz. *summa*

Quadriiugos, stantesque duces in curribus altis,
Fabricios, Curios, hinc Drusos, inde Camillos,
Sub pedibusque ducum captiuos poplite flexo
Ad iuga depressos, manibusque in terga retortis,
Et suspensa graui telorum fragmina trunco:
Si Brennum, Antiochum, Persen, Pyrrhum, Mithridatem,
Flora, Ceres, Matuta, et Larentina subegit.
His tamen auspicibus successus dextra dederunt
Omina laetificos, et felix affuit ales.
Quid sibi vult virtus, quid gloria, si Coruinum

GLOSSAE VETERES.

sculpebant. I. 557. Fabricios = *duces romanorum nobilissimos commemorat hic. I.* 561. Brennum = *ducem Gallorum.* Antiochum = *regem Syriae.* Persen = *regem macedonum.* Pyrrhum = *regem Epiri.* Mithridatem = *regem Ponti. I.* 562. Flora = *dea. I.* 563. his = *o Symmache.* successus = *prosperitates. I.* 564. laetificos = *iucundos.* ales = *aquila, quia in auspicio felix erat. Iso.* 565. si = *pro non.* Coruinum = *dux romanorum fuit, qui, quum hostibus premeretur, Apollo misit ei coruum in adiutorium, quo liberatus est. I.*

COMMENTARIVS.

miramur in arce. Plerique *summo miramur in arcu*, Iureti codex *mirantur*. Heinsius ait, *arce* de Capitolio posse intelligi, *arcu* arcus triumphales designare. Vide etiam, quae de arcu, et arce notaui ad v. 523. Apoth.

556. Pal., Egm. *quadriiugo* mendose. Iuuenalis sat. VIII. v. 3. *Et stantes in curribus Aemilianos.*

558. Statuae triumphales fingebantur, hostibus ad pedes iacentibus, et prostratis, vt adhuc cernere licet. Statius in Equo Maximo: *Vacuae pro caespite terrae — Aenea captiui crinem terit vngula Rheni.* Propertius lib. IV. eleg. vltima: *Sub quorum titulis, Africa tonsa, iaces.* Tituli sunt inscriptiones basis.

559. Iureti codex *depressis* minus bene.

560. Trophaea proprie erant corpora trunca cum spoliis, qualia hodieque extant Romae ante Capitolium, et Mario erecta dicuntur. Turres etiam, aras, et columnas pro trophaeis antiqui adhibebant, immo truncos rudes arborum, quibus spolia suspendebant. quae omnia fuse explicata vide in notis Ouzelii ad Minucium pag. 229., vbi explicat Minucii verba; *Tot de diis spolia, quot de gentibus et trophaea.*

562. Vat. A. *Flora, Ceres, Matuta.* Alii *Flora, Matuta, Ceres.* Egm., Alex. a pr. m. *Larentina*, quod melius Heinsio videtur, quam *Laurentina*. Weitzius Egmondano imputat *Laruentina*; rectius Heinsius legerit *Larentina*. Haec fuit vxor Faustuli, nutrix Remi, et Romuli, cuius in honorem *Larentalia* sunt instituta. *Matuta* dea, quae praeest tempori matutino. Hinc lectio Vat. A. magis accedit ad rationem metri, ideoque a nobis praeferenda est.

564. Meursius in nonnullis Vulg. inuenit *omnia*, ac recte monuit in notis ad Arnob., corrigendum *omina*. Praeuenerat Aldus, quem secutus est Weitzius. *Omina* confirmant nostri, meliores Heinsiani, et codex Iureti.

Digitized by Google

Coruus apollineus penna, vel gutture iuuit?
Sed tamen hic coruus cur defuit exitiali
Forte die, infaustas tegerent quum funera Cannas,
Oppeteretque super congesta cadauera consul?
Cur Cremerae in campis cornice, vel oscine parra
Nemo deum monuit perituros Marte sinistro
Tercentum Fabios, vix stirpe superstite in vno?

GLOSSAE VETERES.

566. apollineus = *qui Apollini consecratus est*. penna = *volatu*. gutture = *voce*. iuuit= *in bello*. I. 568. Cannas = *i nobilis vicus Apuliae, sed magnitudine cladis famosus emersit, vbi famosissimum bellum illud fuit, quando Hannibal nobilitatem romanorum interfecit* I. 569. oppeteret = *moreretur*. cadauera = *corpora*. consul = *Paulus*. I. 570. Cremerae = *ciuitas Italiae*. oscine = *augurio, ab ore, et cano. auis augurium quaerebat, quando cum Hannibale pugnauit*. parra = *auis malo omine*. I. 571. sinistro = *aduerso*. I. 572. Fabios = *qui omnes interfecti sunt, vno tantummodo superstite, qui postea magnus Fabius dictus est*. superstite = *remanente*. Iso.

COMMENTARIVS.

566. Liuius lib. VII. cap. XXV. historiam hanc narrat. Coruus pro Marco Valerio pugnans Gallum hostem rostro, vnguibus, alisque turbabat: cur autem Prudentius dicat *vel gutture*, ratio peti poterit ex cantu, augurioque corui, quasi crocitans in Gallum insiluerit. Virgilius I. Georg. v. 410. *Corui presso ter gutture voces, – Aut quater ingeminant*: et v. 423. *Et ouantes gutture corui*.

568. *Funera* pro corporibus defunctorum nonnunquam sumuntur.

569. Florus de hac strage lib. II. cap. VI. *Paulum puduit, Varro non desperauit*.

570. Rat., Vrb., Widm., Bong. *partha*. Fabr. *parta*. Latinius etiam videtur inuenisse *parta* in Tornaes., pro quo substituit *parra*, vt plerique scribunt. Nonnulli habent *parrha*, quod perinde est. Iuretus, nescio, vbi inuenerit *parca*. Cantus parrae iniucundissimus est. Horatius lib. III. od. XXVII. *Impios parrae recinentis omen – Ducat*. Aues *oscines* dicuntur, quae ore augurium faciunt, vt *alites*, quae alis: Glossa ait, *Cremeram* esse ciuitatem: fluuium Tusciae plerique dicunt esse, et fortasse et flumen, et oppidum huius nominis fuerit. Fabios, qui perierunt, alii tercentum sex numerant: sed plerumque numerus rotundus ponitur etiam ab iis, qui diuersitatem aliquam inesse sciunt. Ouidius aliquando trecentos dixit, aliquando trecentos sex. Poetarum in his maior est licentia: seruiunt enim ipsi suis numeris. Iuuenalis vtramque hanc cladem coniunxit sat. II. libr. I. *Quid Cremerae legio, et Cannis consumpta iuuentus?* Romae anno 1784. prodiit *Lettera sopra l' vccisione dei 306. Fabj*. Auctor anonymus coniecturis probat, non omnes fuisse e familia Fabiorum, sed plerosque ad eam tantum pertinuisse aut ob consanguinitatem, aut ob clientelam, aut quauis alia ratione.

571. Iureti codex *nouit*, Vat. A. *iuuit*. Lege *monuit*. Nullus deorum monuit, cornice, vel parra oscine, tercentum perituros. Aldus male interpungit *parra*. *Nemo deum*. Notanda est phrasis *nemo deum*. de homine solet dici *nemo*, scilicet *ne homo*. Prudentius etiam dixit *nemo dies* in Romano v. 744., quod non reperio ab alio vsurpatum. Virgilius lib. IX. v. 6. *Turne, quod optanti diuum promittere nemo – Auderet*.

Digitized by Google

Nullane tristificis tritonia noctua Carris
Aduolitans, praesto esse deam praenuncia Crasso
Prodidit? aut Paphiam niueae vexere columbae,
Cuius inauratum tremeret gens persica limbum?
Sed video, quae te moueant exempla vetustae
Virtutis. dicis, domitum terraque, marique
Orbem: res laetas, et prospera quaeque retexis:
Mille triumphorum memoras ex ordine pompas,
Ductaque per mediam spoliorum fercula Romam.
Vis dicam, quae causa tuos, romane, labores
In tantum extulerit? queis gloria fotibus aucta
Sic cluat impositis, vt mundum frenet habenis?
Discordes linguis populos, et dissona cultu

GLOSSAE VETERES.

573. tritonia = *quia Mineruae est consecrata*. noctua = *ideo Palladi est consecrata, quia nocte videt; et Pallas, quae sapientia dicitur, nullis tenebris offuscatur*. Carris = *populis*. *I.* 574. Crasso = *duci, consuli*. *I.* 575. Paphiam = *Venerem*, columbae = *sub tutela Veneris erant*. *I.* 576. tremeret = *timeret*. limbum = *ora vestimenti*. *Iso.* 578. domitum = *subiugatum*. *Iso.* 581. fercula = *mensas*, *sustentacula*. *Iso.* 582. romane = *o Symmache*. *I.* 583. fotibus = *nutrimentis*. fortibus = *principibus*. *nutrimentis*, *vel auxiliis*. *I.* 584. habenis = *legibus*. *I.*

COMMENTARIVS.

573. Alex. scribit *Carrhis*, Vrb., Ald. *Carris*, Rat. *Charris*. Ad Carras Crassus a parthis disiectus, fugatusque est: de qua strage obuii sunt historicorum libri. Carrae vero non sunt populi, vt ait glossa, sed vrbs Mesopotamiae a fluuio cognomine nuncupata. Nonnulli Carras vrbem Arabiae esse dicunt.

576. Ald., Vrb. *lembum*, et Grangaeus interpretatur baltheum. Cauchius exponit de Veneris caesto: inuenerat autem in suis membranis *libum*. Fabr. legit *nimbum*, scilicet splendorem, qui cum numinibus semper est, vt ait Seruius. Vetustiores codices nostri, et Heinsiani *limbum*, Rat. scribit *lymbum*. Pro *persica* fortasse legendum *parthica*: quamquam parthi eo tempore persarum imperio potiebantur.

578. Vrb., Weitz. *dices*, Rat. *dicens*. Alex., et alii edd., et mss. *dicis*.

579. Rat. rec. m., prioribus abrasis, *cuncta* pro *quaeque*. Idem *retexit*, supra *retexis*.

581. *Fercula* solent dici missus carnium; aliquando pegmata, vbi feruntur spolia ad triumphi pompam. Hac eadem significatione *fercula* posuit Plinius in Panegyrico Traiani, vbi triumphum graphice describit.

583. Ald., Alex., Gis., et alii *fortibus*. Rat., Vrb., Widm., alter Rott., duo Boher. *fotibus*, quod Weitzius, aliique postea in edd. secuti sunt. Iso vtramque lectionem agnoscit. Rittershusius ad oram libri sui adiecerat *fontibus*: tum alius suspicetur *fontibus orta*. De phrasi *in tantum* dictum est ad v. 153. Hamartig.

584. Rat. *sic cluet*. Bong., et Widm. *quis valet*, supra *cluat*. Sich. *sic valet*.

Digitized by Google

Regna volens sociare deus, subiungier vni
Imperio, quidquid tractabile moribus esset,
Concordique iugo retinacula mollia ferre
Constituit, quo corda hominum coniuncta teneret
Relligionis amor: nec enim fit copula Christo
Digna, nisi implicitas societ mens vnica gentes.
Sola deum nouit concordia, sola benignum
Rite colit tranquilla Patrem: placidissimus illum
Foederis humani consensus prosperat orbi,
Seditione fugat, saeuis exasperat armis,
Munere pacis alit, retinet pietate quieta.
Omnibus in terris, quas continet occidualis
Oceanus, roseoque aurora illuminat ortu,
Miscebat Bellona furens mortalia cuncta,
Armabatque feras in vulnera mutua dextras.
Hanc frenaturus rabiem deus, vndique gentes
Inclinare caput docuit sub legibus iisdem,
Romanosque omnes fieri, quos Rhenus, et Ister,
Quos Tagus aurifluus, quos magnus inundat Iberus,

GLOSSAE VETERES.

589. quo = *vt*. *I.* 590 copula = *amicitia*. *I.* 594. prosperat = *placat*. *I.* 596. alit = *nutrit*. *Iso.* 599. Bellona = *dea belli*. *Iso.* 602. iisdem = *vnis scilicet romanorum*. *I.* 603. Ister = *Danubius*. *I.* 604. Tagus = *fluius Thraciae, in quo aurum sumitur*. aurifluus = *aureas arenas habens*.

COMMENTARIVS.

591. Arator lib. 1. Hist. Apost. *Ecce tot egregiis vnum cor inesse cateruis – Cernitis, vtque animam populus nanciscitur vnam.* Eandem sententiam Prudentius promouet in hymno S Laurentii, neque video, quid melius possit excogitari ad religionis sub vno capite vnitatem persuadendam.

593. Vat. A. mendose *placidissimum*.

594. Widm. supra, Gis. 1 ed. ad oram, Vrb. *seminis humani* non ita probe. Codex Iureti, Vat. A., Egm., Pal. *orbem*. Alii *orbi*.

597. Rat. recenti manu, prioribus erasis, *in terris, occasu quas vagus ambit*. Alex., Oxon., Thuan., prior Boher. *quas distinet occidualis*. Ald., Vat. A., Rat., Vrb., et vett. edd. *quas continet occidualis*. Heinsius, et recentiores *destinet*.

598. In Vat. A. desideratur coniunctio *que* post *roseo*.

600. Alex., Vat. A., Ald., Weitz. cum plerisque suis *armabatque*. Bong., Gis., Vrb., Fabr. *armaratque*. Heinsius Giselino adhaesit, sed varietatem lectionis non indicauit. Rat. *armaratque ferens*, supra *feras*. Sed Marietto placebat *ferens*, vt ibi est sine vlla litura, non *feras*, quod aliena manu superpositum.

604. Iso Tagum accipit pro fluuio Thra-

Digitized by Google

Corniger hesperidum quos interlabitur, et quos
Ganges alit, tepidique lauant septem ostia Nili.
Ius fecit commune pares, et nomine eodem
Nexuit, et domitos fraterna in vincla redegit.
Viuitur omnigenis in partibus haud secus, ac si
Ciues congenitos concludat moenibus vnis
Vrbs patria, atque omnes lare conciliemur auito.
Distantes regione plagae, diuisaque ponto
Litora conueniunt nunc per vadimonia ad vnum,
Et commune forum, nunc per commercia, et artes
Ad coetum celebrem, nunc per genialia fulcra
Externi ad ius connubii: nam sanguine mixto

GLOSSAE VETERES.

Iberus = *fluuius Hispaniae*. *I.* 605. corniger = *Eridanus*, *vel Padus*. *I.* 609. haud secus = *non aliter*. ac = *quam*. *I.* 610. congenitos = *simul genitos*. *I.* 611. lare = *igne*, *vel domo*. conciliemur = *congregemur*. auito = *patrio*, *antiquo*. *I.* 613. vadimonia = *mercimonia*. *I.* 615. genialia = *voluptuosa*, *vel nuptialia*. fulcra = *lectos*. *I.*

COMMENTARIVS.

ciae. Fortasse legendum *Lusitaniae*. Tagum aurifluum Hispaniae flumen esse omnes consentiunt, neque de alio Tago flumine quidquam audiui.

605. Rat. corrupte *coniger besperidum*. In eodem sciolus recens, prioribus erasis, haec e sua penu adiecit *besperidum quos labitur inter aquarum – Regnator*, *tepidique lauant septem ostia Nili*. – *Quos alit et Ganges, solus qui tendit ad ortum* – *Fontibus incertis patulum diffusus in amnem*. In Widm. male est *et quas* pro *et quos*. Videtur indicari Tiberis, de quo Virgilius lib. VIII. *Corniger besperidum fluuius regnator aquarum*. Fluuii a poetis *corrnigeri* dicuntur. Cornua fluminum apud Virgilium, Lucretium, Ouidium, et alios sunt flexus, et cursus obliqui. Alii aliter explicant, nec desunt, qui opinentur, vim aquarum cornibus indicari, vt potentiam in sacris literis.

606. Alex. scribit *Ganges*, alii *Gangis*, vt *Ioannis*, *famis*. Gis. in 2. ed. *trepidique*: rectius in 1. *tepidique* cum aliis edd., et mss., et Nilus quidem *tepidus* dicitur a Iuuenale, Propertio, et aliis, quia niuibus aestu dissolutis Aegyptum inundat.

611. Gis. in textu *concilientur*, ad oram *conciliemur* cum scriptis. Egm. *conciliamur*. Roma communis patria dicitur a Cicerone, Seneca Philosopho, Claudiano, Symmacho, et aliis. Ita etiam appellatur l. 33. D. ad municip., et l. 4. D. de exc. tut.: et haec est ratio, cur Vlpianus scribat in l. 7. D. de interd., et releg., constitutum fuisse, eum, cui patria interdictum erat, etiam Vrbe abstinere debere. Claudianus III. de laudibus Stiliconis plura his versibus consona effert.

615. Geniales lecti proprie dicebantur, qui puellis nubentibus sternebantur.

616. Iuretus in quadam scheda inuenerat *aeterni ad ius connubii*, quam lectionem merito reiicit. Vlpianus lib. regularum tit. V. scribit, ciues romanos cum ciuibus romanis habere connubium, cum latinis autem, et peregrinis, si concessum esset. Idem antiquus mos constat ex Seneca lib. IV. de benef. cap. XXXV. *Pro-*

Texitur

Digitized by Google

Texitur alternis ex gentibus vna propago.
Hoc actum est tantis successibus, atque triumphis
Romani imperii: Christo iamtum venienti,
Crede, parata via est: quam dudum publica nostrae
Pacis amicitia struxit moderamine Romae.
Nam locus esse deo quis posset in orbe feroci,
Pectoribusque hominum discordibus, et sua iura
Dissimili ratione tuentibus, vt fuit olim?
Sic incompositos humano in pectore sensus,
Disiunctasque animi turbato foedere partes
Nec liquida inuisit sapientia, nec deus intrat.

GLOSSAE VETERES.

621. moderamine Romae = *Roma hoc moderante*. *I.* 624. vt fuit = *praeterito tempore; nam ante feroces homines erant.* *I.* 625. incompositos = *turbatos*. *I.*

COMMENTARIVS.

misi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium. Eadem me lex defendit, quae vetat. Extant autem monumenta connubii ciuibus romanis cum barbaris, et exteris concessi: quae concessio nunc *dispensatio* diceretur. E verbis Prudentii colligunt interpretes, aetate Prudentii exoleuisse priscum morem, quo peregrini a iure connubii romani arcebantur, atque ita affirmat Iuretus ad hunc locum. Verum distinctione opus est: nam Macrobius, qui eodem aeuo scribebat, tradit, cum romanis nullam peregrinos habere consuetudinem. Et in cod. Theod. lib.III. tit. XIV. extat constitutio Valentiniani, qua statuit, nulli prouincialium, cuiuscumque ordinis, aut loci fuerit, cum barbara vxore esse coniugium, nec vlli gentilium prouincialem feminam copulari oportere, quod si tales nuptiae extiterint, capitale minatur supplicium: quae est lex vnica eius tituli lata anno 370. Vbi gentiles non sunt infideles, aut pagani, sed barbari, et speciatim ii, qui ex variis gentibus se ad romanum imperium contulerant. Gothofredus reiicit opinionem eorum, qui putant, ex famosa Antonini constitutione, quae memoratur in l. orbe Romano 17. D. de statu hom., barbaros omnes, qui in exercitus romanos recepti fuissent, ciuium romanorum numero habendos fuisse. Prudentius externi ius connubii, tamquam aliquid nouum, et euangelii recepti fructum, commemorat. Post Valentinianum eiusmodi nuptiae ex rescripto peti, et indulgeri coeperunt; et lex ipsa Valentiniani, vtpote abolita, a Triboniano omissa est.

621. In editione parmensi *paci* pro *pacis* error est contra metri legem.

622. Heinsius edidit *possit*: sed quum alii edd., et mss. habeant *posset*, et id magis sententiae congruat, puto, excidisse *possit* pro *posset*. Chamillardus, Heinsium secutus, edidit *possit*.

623. Aldus edidit *rectoribusque hominum*, quod quum esset metro repugnans, correxit *principibusque*. Vera lectio est *pectoribusque*.

627. Sapient. I. v. 4. *Quoniam in maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis.*

Digitized by Google

At si mentis apex, regnandi iure potitus,
Pugnacis stomachi pulsus, fibrasque rebelles
Frenet, et omne iecur ratione coerceat vna,
Fit stabilis vitae status, et sententia certa
Haurit corde deum, domino et subiungitur vni.
En ades, Omnipotens, concordibus influe terris:
Iam mundus te, Christe, capit, quem congrege nexu
Pax, et Roma tenent: capita haec, et culmina rerum
Esse iubes, nec Roma tibi sine pace probatur.
Et pax vt placeat, facit excellentia Romae,
Quae motus varios simul et ditione coercet,
Et terrore premit: nec enim spoliata prioris
Robore virtutis senuit, nec secula sensit,
Nec tremulis, quum bella vocant, capit arma lacertis,
Nec tam degeneri venerandis supplicat ore
Principibus, quam vult praenobilis ille senator,
Orandi arte potens, et callida fingere doctus,
Mentitumque grauis personae inducere pondus:
Vt tragicus cantor ligno tegit ora cauato,
Grande aliquod cuius per hiatum crimen anhelet.

GLOSSAE VETERES.

628. mentis apex = *nus graece*. *Iso.* 632. haurit = *sumit*. *I.* 633. en = *inuocat Christum*. *I.* 634. congrege = *coniuncto*. *I.* 635. capita = *principatum*. *I.* 636. probatur = *placet*. *I.* 642. supplicat = *adulat*. *I.* 645. inducere = *scilicet sibi*. *I.* 646. vt tragicus = *quando enim aliquid blasphemiae dicebant, largius ora tegebant, ne agnosce-*

COMMENTARIVS.

628. Egm., Vat. A. a prisca m. *vt si*.

633. Ald. *vna ades*. Alii *en ades*.

635. Rat. *pax, et Roma tenet*.

641. Florus lib. I. cap. I. de Roma: *Inertia Caesarum quasi consenuit, atque decoxit, nisi quod sub Traiano principe mouet lacertos*.

646. Vat. A. mendose *ora caueto*. Virgilius lib. II. Georg. *Oraque corticibus sumunt horrenda cauatis*. Vide Bulengerum De theatro lib. I. cap. XLV. Tragicus cantor est histrio tragoedus: cantor pro histrione ponitur, vt aliqui putant, ab Horatio in arte poetica: *Donec cantor, Vos plaudite, dicat*. Aeschiles primus introduxit personam in theatro, siue vultum fictum e ligno cauato, cuius per hiatum verba audiri possent. Vide Ficoronum De laruis scen.

647. *Hiatus* de tragoedis a Iuuenale, Persio, et aliis dicitur, et proprie de hiatu personae. Iuuenalis sat. III. *Quum personae pallentis hiatum - In gremio matris*

Digitized by Google

Si vocem simulare licet, nempe aptior ista
Vox Romae est, quam nunc eius sub nomine promam.
Quae, quia turpe putat templorum flere repulsam,
Aegidaque in dubiis pro se pugnasse periclis
Dicere, seque grauem senio inclinante fateri,
Ductores complexa suos, sic laeta profatur:
O clari saluete duces, generosa propago
Principis inuicti, sub quo senium omne renascens
Deposui, vidique meam flauescere rursus
Canitiem: nam quum mortalia cuncta vetustas

GLOSSAE VETERES.

rentur. ligno = *quod vulgo schema dicitur. l.* 649. promam = *proferam. l.* 650. repulsam = *repulsionem. l.* 651. aegida = *capra nutrix Iouis, cuius pellem postea pro scuto habuit breui. l.* 654. generosa = *nobilis. l.* 655. principis = *Constantini.* renascens = *per baptismum. l.* 656. flauescere = *iuuenescere, albescere. l.*

COMMENTARIVS.

formidat rusticus infans. Personas, et cetera histrionum ornamenta describit Lucianus lib. De saltat. Grangaeus ait, alios habere *carmen anhelet*: sed melius esse *crimen*, quia in tragoediis gentilium quot carmina, tot sunt crimina, ita vt eleganter dixerit, tragicos cantores non tam carmina, quam crimina anhelasse. Ego libenter adoptarem *carmen*, si idoneos auctores haberem: et fauet Iuuenalis similis locus sat. VI. v. 635. *Grande sophocleo carmen bacchamur hiatu.* Quod vetus scholiastes interpretatur, *Tragoediam scribimus.* Vides *carmen*, *grande*, *hiatu*, quae voces in versu Prudentii videntur transcriptae: nam pro *bacchamur* recte positum est *anhelet*. Neque video, cur omnia tragoediarum gentilium carmina dicenda sint crimina. Immo retenta communi lectione, *crimen* accipio non de carmine, sed materia ipsa tragoediae, quae plerumque in grandi aliquo crimine versatur. Post hunc versum verba succedunt Symmachi.

Romam nunc putemus assistere, atque his vobiscum agere sermonibus. Optimi principes, patres patriae, reueremini annos meos, in quos me pius ritus adduxit. Vtar caeremoniis auitis: neque enim poenitet. Viuam more meo: quia libera sum. Hic cultus in leges meas orbem redegit. Haec sacra Annibalem a moenibus, a Capitolio senonas repulerunt. (Ad hoc ego seruata sum, vt longaeua reprehendar? videam, quod instituendum putatur? Sera tamen, et contumeliosa est emendatio senectutis. Ergo diis patriis, diis indigetibus pacem rogamus.)

Verba vncis inclusa desunt in Aldo, et aliis, extant apud Giselinum, et Heinsium. Codex Vat. A. corruptissimus est in his, aliisque Symmachi verbis. Scribit *reuerimini* pro *reueremini*, et post *in quos* omittit *me*. Alter Rott. habet *reueremini canos meos*.

651. Iuppiter aegida scutum suum Palladi donauit, cui illa caput Medusae imposuit. Hic intellige Iouem, et Pallada, vel potius deos omnes.

653. Vat. A., Rat. a pr. m. *fatetur*. Cauch. *profetur*. lege *profatur*.

655. Theodosius Magnus hic laudatur, non Constantinus: nam huius filii non erant Honorius, et Arcadius. Hinc etiam arguitur, principem, qui libro 1. Romam alloquitur, fuisse Theodosium.

Digitized by Google

Imminuat, mihi longa dies aliud parit aeuum.
Quae viuendo diu didici contemnere finem.
Nunc nunc iusta meis reuerentia competit annis:
Nunc merito dicor venerabilis, et caput orbis,
Quum galeam sub fronde oleae, cristasque rubentes
Concutio, viridi velans fera cingula serto,
Atque armata deum sine crimine caedis adoro.
Crimen enim, piget heu! crimen persuaserat atrox
Iuppiter, vt sacro iustorum sanguine tincta,
Assuetum bellis scelerarem funere ferrum.
Illius instinctu primus Nero, matre perempta,
Sanguinem apostolicum bibit, ac me strage piorum
Polluit, et proprium facinus mihi saeuus inussit.
Post hunc et Decius, iugulis bacchatus apertis,
Insanam pauit rabiem: mox et sitis arsit

GLOSSAE VETERES.

659. finem = *mortem*. I. 662. fronde oleae = *sub pace*. I. 663. fera = *bellica*. cingula = *arma*. serto = *corona*. I. 664. armata = *signo crucis*. I. 666. tincta = *maculata*. I. 667. scelerarem = *polluerem*. funere = *morte*. I. 668. illius = *Iouis*. instinctu = *suasione*. I. 669. apostolicum = *Petri, et Pauli*. I. 670. inussit = *in me conuertit*. *inurere est culpam propriam in alium transferre*. I. 671. hunc = *Neronem*. iugulis =

COMMENTARIVS.

658. Rat. *aliud parat aeuum*.

659. Vat. A. *quae videndo*, recenti manu recte factum *viuendo*.

661. S. Leo serm. I. in natali SS. apostolorum Petri, et Pauli: *Per sacram beati Petri sedem caput orbis effecta, latius praesideres religione diuina, quam dominatione terrena*. Prosper Carm. de ingratis in princ. *Sedes Roma Petri, quae pastoralis honoris – Facta caput mundo, quidquid non continet armis, – Relligione tenet*.

665. Rat. *persuaserit* non recte.

667. Ald. *belli*. Vat. A. *scelerare*. Pal. *scelararet*. Alex. a pr. m. *fenere*, a s. m. *funere*. Ald., Gis. ad oram *in funere*. Legendum *bellis scelerarem funere*. Ferri potest *in funere*, et *belli*.

670. Fortasse Prudentius alludit ad incendium neronianum.

671. Weitzius Aldum allegat pro *post haec*: alium fortasse voluit indicare, nam in Aldo lego *post hunc*. Decius septimam persecutionem, vt vulgo numerant, excitauit, sed plane crudelem, et neronianae simillimam. De persecutionibus christianorum sub imperatoribus paganis acri iudicio, multaque doctrina disseruit cl. Franciscus Maria Luchinius in praefatione ad Acta Martyrum Ruinartii italice a se conuersa. Vndecim persecutiones distinguit, et explicat, primam sub Nerone, secundam sub Domitiano, tertiam sub Traiano, quartam sub M. Aurelio, quintam sub Seuero, sextam sub Maximino, septimam sub Decio, octauam sub Valeriano, nonam sub Aureliano, decimam sub Diocletiano, vndecimam sub Iuliano Apostata.

672. Ald. *mox haec sitis*.

Digitized by Google

Multorum similis, per vulnera tristia flagrans,
Extrahere insignes animas, ac ludere poenis,
Vndantesque meum in gremium diffundere mortes,
Et sub iure fori non noxia colla secare.
Hac me labe ream modo tempora vestra piarunt.
Viuo pie vobis auctoribus, impia pridem
Arte Iouis fateor. quid enim non ille cruentum
Tradidit, aut quid mite sibi, placidumue poposcit?
Qui, dum praemetuit cultus inolescere Christi,
Saeuiit, ac miserum foedauit sanguine seclum.
Et sunt, qui nobis bella exprobrare sinistra
Non dubitent, postquam templorum spreuimus aras,
Affirmentque libyn Collinae a cardine portae
Annibalem Iouis imperio, Martisque repulsum:

GLOSSAE VETERES.

interfectionibus martyrum. I. 674. ludere = *id est, ludebant.* poenis = *christianorum. I.* 675. diffundere = *diffundebant. I.* 676. iure = *lege publica.* non noxia = *in noxia.* secare = *secabant. I.* 677. piarunt = *purgabant. I.* 680. tradidit = *docuit. I.* 681. inolescere = *crescere dies festos. I.* 685. libyn = *africanum. I.*

COMMENTARIVS.

674. Egm., Gis. ad oram *et trabere.* Giselinus in notis ait, tolerari posse *extrabere*, se tamen malle lectionem sui codicis, et editionis dauentriensis, vt per vulnera tristia animas trahere idem sit, quod ludere poenis. Vat. A. mendose *exsraxere*. *Ludere poenis* quibusdam cruciatibus christianorum satis apte congruit. Tacitus lib. xv. Annal. cap. XLIV. *Et pereuntibus addita ludibria, vt ferarum tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque vbi defecisset dies, in vsum nocturni luminis vrerentur.*

675. Alex. cum aliis *defundere*. Vrb., aliique *diffundere*. Virg. x. Aeneid. in fine: *Vndantique animam diffundit in arma cruore.* Hic etiam locus est animaduertendi audaciam illorum, qui magnum fuisse SS. martyrum numerum negant.

678. Vat. A., Pal., Egm. vitiose *vobis aucta mihi impia.*

682. Vat. A. *saeuit*: lege *saeuiit*.

683. Ald. *qui vobis*. Haec vetus fuit ethnicorum querela aduersus christianos. Arnobius lib. I. *Nam quod nobis obiectare consuestis bellorum frequentiam, causas, vastationes vrbium, Germanorum, et scythicas irruptiones, cum pace hoc vestra, et cum bona venia dixerim, quale sit istud, quod dicitis, calumniarum libidine non videtis.* Etiam quum nulla iam ipsis supererat spes veterem idolorum cultum recuperandi, huiusmodi querimonias instaurabant, quas vt retunderet, S. Augustinus libros De ciuit. dei scripsit, Orosioque auctor fuit, vt libros historiarum conficeret, et calamitates, quae ante christianismum obuenerant, singillatim notaret.

686. Prudentius Symmachi verba refellit, Annibalem fulminibus deterritum,

Victores senonas Capitoli ex arce fugatos,
Quum super excelso pugnarent numina saxo?
Qui mihi praeteritam cladem, veteresque dolores
Inculcant iterum, videant, me tempore vestro
Iam nil tale pati. nullus mea barbarus hostis
Cuspide claustra quatit: non armis, veste, comisque
Ignotus capta passim vagus errat in vrbe,
Transalpina meam rapiens in vincula pubem.
Tentauit geticus nuper delere tyrannus
Italiam, patrio veniens iuratus ab Istro,
Has arces aequare solo, tecta aurea flammis
Soluere, mastrucis proceres vestire togatos.

GLOSSAE VETERES.

688. saxo = *in Capitolio.I.* 690. inculcant = *imputant. I.* 695. geticus = *Radagisus, vel Alaricus.I.* 696. Istro = *Danubio.I.* 698. mastrugis = *mastruga quasi monstruosa vestis, de pellibus facta. vocamus etiam mastrugas renones, quae rustice crotina vocatur. I.*

COMMENTARIVS.

quum Romam oppugnaret, traditum est. *Seu caelum, seu Roma tonat*, ait Claudianus De bello getico.

688. Vrb., Egm., Widm., Bong., scribunt *ecelso*, quod expressit Weitzius, Heinsius ait, in scriptis esse *e celso*. At Alex., Rat. *excelso* cum Ald., Gis., et aliis, et hoc ipsum puto esse *ecelso*, quamuis etiam possit diuidi *e celso*. Virgilius lib. IX. Aen. *Dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum – Accolet*.

691. Vat. A. *nullis*: emenda *nullus*.

692. Virgilius, et Iuuenalis *claustra portarum* dicunt: ac fere simili modo Catullus, Ouidius, Seneca. Sauaro ad ep. II. lib. I. Sidonii de gothis hunc locum interpretatur. Grangaeus ait, pro certo debere intelligi de Gallis, qui armis, veste, comisque erant romanis dissimiles, scilicet, Nullus barbarus hostis, vt Annibal, cuspide claustra mea quatit: nullus armis, veste, comisque ignotus, vt Brenni miles, et senonum exercitus, capta errat in vrbe. Id magis probo.

695. Geticus tyrannus est Alaricus. Gothi *getae* dicebantur. Inscriptio poematis Claudiani est *De bello getico, vel pollentiaco*.

696. Etsi gothi e septemtrione venerant, tamen diu apud Istrum consederant: hinc *patrium* Istrum vocat. Innuit autem morem barbarorum, qui flumina iurabant. De eodem Alarico Claudianus carm. De bello getico: *Patrii numen iurauerat Istri*. Fluuiis numen aliquod inesse romani etiam, ac graeci in fabulis tradunt.

698. Alex. *astrucis*, supra *mastrucis*. Rat. *mastrugis*, quod tenuit Weitzius. alii scribunt *mastrucis*, seu *mastrycis*. Mastruca vestis erat e pellibus ferarum, quam sardis tribuit Cicero. Quintilianus lib. I. cap. V. *Mastruca, quod sardum est, illudens Cicero ex industria dixit*. Ciceronis verba conseruauit Isidorus. Hieronymus Dialog. I. contra Luciferian. *Defendebat, non sine causa Christum mortuum fuisse, nec ob sardorum tantum mastrucam dei filium descendisse*. Gothi huiusmodi vestibus induebantur, qui propterea *pelliti* appellantur a Rutilio, et a S. Hie-

Digitized by Google

Iamque ruens, venetos turmis protriuerat agros,
Et ligurum vastarat opes, et amoena profundi
Rura Padi, tuscumque solum victo amne premebat.
Depulit hos equitum nimbos non peruigil anser,
Proditor occulti tenebrosa nocte pericli:
Sed vis cruda virum, praefractaque congredientum
Pectora, nec trepidans animus succumbere letho
Pro patria, et pulchram per vulnera quaerere laudem.
Numquid et ille dies Ioue contulit auspice tantum
Virtutis pretium? Dux agminis, imperiique

GLOSSAE VETERES.

699. venetos = *Venetiae*. *I.* 700. ligurum = *Liguria regio maritima, et amoena*. *I.* 701. victo amne = *transito Tiberi*. *I.*

704. cruda = *fortis*. congredientum = *pugnantium*. *I.* 708. dux = *Constantinus*. *I.*

COMMENTARIVS.

ronymo. Turnebus num. 312. Aduers. ait, mastrugam esse vestem scorteam grauissime, et pessime olentem. Glossae verbum huc trahi potest *crotina*. *Rhenones* in eadem glossa sunt vestis Germanorum propria, vt patet ex S. Isidoro lib. XIX. Etymol. cap. XXIII. Quamuis autem mastruca dicatur vestis propria sardorum, rhenones, siue renones Germanorum, tamen quum vtraque sit e pellibus, recte hoc loco a Prudentio mastruca vsurpatur. Apud S. Isidorum nonnulli legunt *Mastruca vestis germanica*: sed non est dubium, quin sit legendum *vestis sarda*, vt arguitur ex verbis subiunctis Ciceronis, et numero I. cap. cit. Vt autem glossa Isonis intelligatur, addam etymologiam *mastrucae* ex Isidoro: *Mastruca autem dicta, quasi monstruosa*. De vestibus pellitis S. Paulinus Carm. de reditu Nicetae: *Et Getae currunt, et vterque Dacus: – Qui colit terrae medio, vel ille – Diuitis multo boue pelleatus – Accola ripae*. Vbi in notis multa Ros-weydus affert de hoc vetustissimo habitu primorum populorum.

699. Rat., Weitz., Bong., Wilm. *prostrauerat*. Alii, etiam Widm. supra *protriuerat*.

701. Iso Tiberim amnem intelligit: an recte, vide Comment. ad v. 719.

702. Ald. male *hos equitum nimbus*. Alii *hos nimbos equitum*. Claudianus in prim. consul. Stiliconis v. 352. *Sed didicit.. non fusum crebris hastilibus imbrem, – Non equitum nimbos latiis obsistere pilis*. De ansere peruigili, cuius clangore excitati romani Gallos, nocte subeuntes, deiecerunt, agunt fere omnes poetae, historicique romani.

704. Ald., scripti Heinsiani, Alex., Vrb., Egm., Palat., Widm., Bong. *perfractaque*. Fabr., Gis. *praefractaque*. Rat. *perfectaque*. Videtur praeferendum *praefractaque*: nam ita Virgilius XI. Aeneid. *Praefractaque quadrupedantum – Pectora pectoribus rumpunt*.

706. Rat. a pr. m. *quaerere mortem*. Virgilius lib. IX. *Et pulchram properet per vulnera mortem*. et lib. XI. *Pulchramque petunt per vulnera mortem*.

708. Glossae de Constantino, Theodosio Arcadii filio, Honorii socero, anachronismis, et erroribus scatent. Honorius *dux agminis, imperiique* dicitur, non quod ipse praesens proelio pollentino affuerit, sed quod eius auspicio, et imperio a Stilicone, vel potius a Saule duce,

Digitized by Google

Christipotens nobis iuuenis fuit, et comes eius,

GLOSSAE VETERES.

709. Christipotens = *Theodosius Arcadii filius, consul, et socer Honorii*. iuuenis = *qui iuuenis erat adhuc*. I.

COMMENTARIVS.

vt dicam ad v. 719., gestum fuerit. Neque longe Honorius aberat, quippe degens Rauennae.

709. Stilico dicitur comes Honorii non tam ratione illius dignitatis, quae aeuo medio *comitatus* nuncupabatur, quam ob munus tutoris Honorii, quod Theodosius morti proximus Stiliconi commendauit, et quia Stilico duas filias, quas ex Serena Theodosii fratre genita susceperat, Mariam primo, et subinde, ea mortua, Thermantiam Honorio in matrimonium copulauerat. His pariter de causis *parens* appellatur. S. Ambrosius Orat. in funere Theodosii: *De filiis enim nil habebat nouum, quod conderet, quibus totum dederat, nisi vt eos praesenti commendaret parenti*. Claudianus de III. consul.Honorii Theodosium morti propinquum Stiliconi ita dixisse cecinit: *Ergo age, me quoniam caelestis gloria poscit, - Tu curis succede meis, tu pignora solus - Nostra foue, geminos dextra tu protege fratres ...... Indue mente patrem*. Giselinus ex hoc loco coniicit, Prudentium non vixisse vsque ad Stiliconis proditionem, et necem, quae accidit circa annum 413., vt ipse ait, vel potius 408., vt ex historia constat. Alioqui nomen Stiliconis, quod postea e marmoribus eradebatur, in suo opere induxisset, quomodo pro *Nola* substituit *ora* Virgilius, nolanis iratus. At neque ex omnibus marmoribus nomen Stiliconis eradi potuit, et longe difficilius est in aliquo scripto iam euulgato quidquam inducere, aut mutare. Virgilius Aeneidem nondum publicauerat, quum decessit, adeoque membranis intus positis delere illi licuit, quod non placuit. Teolius temporum rationem turbat. *Hinc*, ait, *aperte patet, ante annum 405., quo Stiliconis casus contigit, poetam haec cecinisse*. Rei verae rationem falsam allegat: nam Stiliconis casus ante annum 408. non contigit. Quod autem dixi, Stiliconis nomen non ex omnibus marmoribus erasum, ex hac inscriptione patet.

FL. STILICHONI . V. C.

FLAVIO STILICHONI INLVSTRISSIMO VIRO
MAGISTRO EQVITVM PEDITVMQVE
COMITI DOMESTICORVM TRIBVNO PRAETORIANO
ET AB INEVNTE AETATE PER GRADVS CLARIS
SIMAE MILITIAE AD COLVMEN GLORIAE
SEMPITERNAE ET REGIAE ADFINITATIS EVECTO
PROGENERO DIVI THEODOSI COMITI DIVI
THEODOSI AVGVSTI IN OMNIBVS BELLIS
ADQVE VICTORIIS ET AB EO IN ADFINITATEM
REGIAM COOPTATO ITEMQVE SOCERO D̄ N̄
HONORI AVGVSTI AFRICA CONSILIIS EIVS
ET PROVISIONE LIBERATA EX S C

Extat haec inscriptio Romae in area palatii posterioris De la Valle, quam Smetius, et Manutius viderunt, et refert Gruterus pag. CCCCXII. Smetius scribit *pro-*

710 Atque.

Atque parens Stilico: deus vnus Christus vtrique:
Huius adoratis altaribus, et cruce fronti
Inscripta, cecinere tubae. prima hasta dracones

GLOSSAE VETERES.

710. vtrique = *Constantino, et Stiliconi*. I.
712. draconis = *crucis. vox illa romana, caput draconis habens*. I.

COMMENTARIVS.

generi, Gruterus *progenero*, vt reuera est in marmore, quod vidi, et contuli. Nunc abest primus versus, qui fortasse olim fuit in capite basis. Quaedam ad archetypum correxi; nonnulla erasa sunt, vix ut legi possint. Ad eundem Stiliconem pertinere videtur inscriptio christiana apud Gruterum pag. MLIII., quae incipit CONSVLATV. M. F. STILICONIS SECVNDO CC DEPOSITVS PVER. Stilico quidem christianum nomen profitebatur: sed eius filius Eucherius, quem in imperio substituere conatus est pater, iam inde a puero, priuatoque persecutionem christianorum meditabatur. Alias inscriptiones, vbi Stiliconis mentio occurrit, vide apud Guascum tom. III. Inscript. Capitol. n. 1246. 1247., vbi nomen aliquando exaratur *Stilico*, aliquando *Stilicho*, aliquando *Stiliko*. Adeo difficile est e lapidibus veram orthographiam restituere.

712. Rat., Weitz. *draconis*: ita etiam Fabr., quem male Weitzius appellat pro *dracones*. Plerique *dracones*, et Giselinus male *draconis* in singulari nonnullos habere ait: nam *prima hasta* labarum imperatorium intelligitur, in quo erat Christi monogramma, et nemo credet, Christi apicem cum draconis effigie coniunctum fuisse. Contra Grangaeus defendit, et explicat lectionem *draconis*: quia mos ferendi effigies draconum in exercitu sub christianis retentus est, sed ita vt supra ipsos dracones Christi monogramma extaret: et ideo subiungit Prudentius *quae Christi apicem sublimior effert*. Vtraque explicatio probabilis: non autem probo rationem Giselini: cur enim non potuerit vexillis, in quibus draco esset pictus, Christi apex desuper imponi? Glossa Isonis fortasse ita poterit emendari: *Vexilla romana caput draconis habent*. De militibus Draconariis vide hymnum I. Peristephanon. Praeclarum argumentum pietatis veterum militum christianorum ex his versibus eruitur: non enim solum altaria adorabant, scilicet deum coram altaribus, verum etiam pugnam udituri cruce frontem signabant. S. Augustinus in psalm. LXIII. *Quid times fronti tuae, quam signo crucis armasti*. Fortasse eodem respexit Sedulius lib. I. *Aurea perpetuae capietis praemia vitae, – Arma quibus domini tota virtute geruntur, – Et fixum est in fronte decus, decus, armaque porto, – Militiaeque tuae, bone rex, pars vltima resto.* Solitos christianos ab ipso nascentis ecclesiae initio os, pectus, praecipue vero frontem saepius crucis signo munire, res nota est omnibus, et alibi etiam a nobis exposita. Tertullianus egregie dixit De corona milit. c. 3. *Frontem crucis signaculo terimus*, vt frequentiam denotaret. Sagittarius cap. XVI. De cruciat. hunc locum intelligit vel de signo crucis, saltem digito in aerem facto, vel de signaculo crucis, quod christiani veteres inscriptum frontibus circumferebant: ac multa vndique colligit, quibus vtramque hanc consuetudinem confirmet. Quibus addere iuuat verba Orosii libr. VII. cap. XXXV., vbi Theodosii contra Eugenium pugnam describit: *Sciens vero* (Theodosius,) *se esse non solum signo crucis tuendum, sed et victoriam adepturum, signo crucis se muniens, signum victoriae dedit, ac signo crucis signum proelio dedit, ac se in bellum, etiam si nemo sequeretur, victor futurus immisit*.

Digitized by Google

Praecurrit, quae Christi apicem sublimior effert.
Illic ter denis gens exitiabilis annis
Pannoniae poenas tandem deleta pependit.
Corpora famosis olim ditata rapinis
In cumulos congesta iacent. Mirabere seris,
Posteritas, seclis inhumata cadauera late,
Quae pollentinos texerunt ossibus agros.

GLOSSAE VETERES.

713. effert = *eleuat*. I. 715. pependit = *persoluit*. I. 717. mirabere = *apostrophe*. I. 718. inhumata = *dispersa*. I.

COMMENTARIVS.

713. Gis. *sublimior offert*, ad oram *sublimiter effert*. Alii *sublimior effert*.

714. Claudianus de bello getico *Vnoque die romana rependit — Quidquid terdenis acies amisimus annis*. Gothi a Stilicone caesi sunt anno 403., quum 30. ante annos imperium romanum inuasissent. Cassiodorius in Chronico perperam ad consulatum quintum Arcadii, et Honorii, qui incidit in annum 402., bellum pollentinum reiecit.

715. In Rat. hic versus postponitur sequenti *Corpora*. Sensus aliud poscit. Intelligitur *gens Pannoniae*: erat autem duplex Pannonia, altera superior, vbi nunc pars orientalis Austriae est, altera inferior, vbi nunc magna pars Hungariae inferioris cum parte Sclauoniae. Pannoniam Sirmiensem gothorum sedem nominat Cassiodorius lib. III. Variarum ad Colosseum.

716. Rat. *dicata rapinis* contra metrum.

717. Gis. ad oram *conjecta iacent*.

719. Claudianus loc. cit. *O celebranda mihi cunctis Pollentia seclis*. Pollentia Liguriae vrbs nunc *Polenzo* apud Tanarum. Multi scribunt *Polentia*. Alia est Pollentia in Piceno, nunc *Monte Melone*. Omitto aliam Pollentiam in Baleari maiori, nunc *Pollenza*. De Pollentia Liguriae bellum Pollentinum intelligitur. Et Claudianus quidem De bello getico tradit Alaricum fusum *Ligurum regione suprema*. Sed cur Prudentius v. 701. dixit, *Tuscumque solum victo amne premebat?* Puto, Alaricum ad Tusciam, et Tiberim peruenisse, et postquam inde excessisset, ad Pollentiam victum. Vide Comment. ad v. 729. Cassiodorius, et Iornandes narrant, Stiliconem cum exercitu romano a Gothis Pollentiae victum, fugatumque fuisse. Verum potius fides praestanda est scriptoribus aequalibus Prudentio, Claudiano, et Orosio. Et Orosius quidem post Stiliconis scelus, et obitum scribebat, neque gesta apud Pollentiam laudat; vicisse tamen romanos concedit. Ita scribit lib. VII. cap. XXXVII. de Rufino, et Stilicone: *Gentes barbaras ille immisit, hic fouit. Taceo de Alarico rege cum gothis suis saepe victo, saepe concluso, semperque dimisso. Taceo de infelicibus illis apud Pollentiam gestis, quum barbaro, et pagano duci, hoc est, Sauli summa belli commissa est: cuius improbitate reuerendissimi dies, et sanctum pascha violatum est, cedentique hosti propter religionem, vt pugnaret, extortum est: quum quidem ostendente in breui iudicio dei, et quid fauor eius posset, et quid vltio exigeret, pugnantes vicimus, victores victi sumus. Taceo de ipsorum inter se barbarorum dilacerationibus, quum se inuicem gothorum cunei duo, deinde Alani, atque Hunni variis caedibus populabantur. Rhadagaisus etc.* Pergit narrare stragem Rhadagaisi, eiusque exercitus. Existimo, Oro-

Digitized by Google

Si potui manibus Gallorum excisa leuare
De cinerum squalore caput, redeunte Camillo
Signa renidenti fumans si fronte recepi:
Si potui miseras sertis redimire ruinas,
Et male pendentes lauro praecingere turres:
Quo te suscipiam gremio, fortissime princeps,
Quos spargam flores, quibus insertabo coronis
Atria, quae festis suspendam pallia portis,

GLOSSAE VETERES.

720. manibus = *de manibus*. excisa = *perempta*. *I.* 721. redeunte = *Romam*. *I.* 722. fumans = *adbuc*. *I.* 723. redimire = *ornare*. *I.* 724. lauro = *victoria*. *I.* 725. princeps = *Theodosi*, *vel Stilico*, *vel Constantine*. *I.* 726. insertabo = *ornabo*. *I.*

COMMENTARIVS.

sium in illis verbis *victores victi sumus* innuere, romanos, fouente gothos Stilicone, ab ipso Alarico victos fuisse, quum Vrbem obsedit, et irrupit; nisi malis accipere de aliqua leui victoria, quam gothi victi contra romanos victores, et post proelium pollentinum negligentes, obtinuerint, quod narrationi Claudiani minime consonat. Nam is in panegyr. de VI. consul. Honorii aliam victoriam post pollentinum proelium a Stilicone prope Veronam partam commemorat: *Vbi Roma periclo – Iam procul, et belli medius Padus arbiter ibat*. Cassiodorius, et Iornandes, siue, vt alii vocant, Iordanus fortasse decepti sunt, quod Orosium non bene intellexerint. Hi certe Prudentii versus aperte ostendunt, ita fuisse Pollentiae gothos disiectos, vt Roma iam secura censeretur. Ex Orosio colligitur etiam, non ipsum Stiliconem proelio pollentino affuisse, sed Saulem ducem, cui summa belli commissa fuit.

721. Aldus inserit *et* post *caput*, quod tamen lex carminis respuit. Camillus Gallos Capitolium obsidentes eiecit.

722. Ald., Fab. *signa renitenti*; renuit metrum. *renidenti* est pro ridenti.

723. Egm. *misera*: Vat. A. *miserans*. Alii *miseras*.

724. Thuan. *lauru* pro *lauro*.

725. Ex hoc loco recte arguitur, Prudentium haec scripsisse ante quam Honorius triumphasset: adeoque inter victoriam pollentinam, et triumphum Honorii, qui accidit anno 403. exeunte, vt ait Tillemontius. Grangaeus ex Claudiano VI. Consul. Honorii arguit, fuisse annum 404., quum Honorius, et Aristenaetus consulatum tenerent.

727. Colligit Prudentius ea omnia, quae in triumpho aliquo celebrando a populo fieri solebant, sertis redimire muros, lauro praecingere turres, spargere flores, atria coronis decorare, portis suspendere pallia. Quae omnia multis possent confirmari: sed res est certa, nec minus obuia, et clarissima adhuc extant Romae presertim vestigia. Victorius in Dissert. philolog. probat, olim in vsu fuisse vela ex serico, et auro ad ornatum, cultum, et decorem alicuius aedis sacrae, arcubus, zophorisque accommodata ad modum encarpi: de quibus hoc loco Prudentius. At Prudentius de ornatu templorum nunc minime agit. Illum autem morem in ecclesiis seruatum Paulinus non semel significauit, de quo videri possunt Ciampinius in Opere de sacris aedificiis, et Buonarrotius in Obseruation. ad sacra Diptycha. Grangaeus dubitat, an tantum portae triumphali, an ceteris Vrbis portis pallia in triumpho suspenderentur. Coniicit tamen, *portas* hic sumi pro ianuis, quod

Digitized by Google

Immunis tanti belli, ac te stante sub armis
Libera, et aure tenus geticos experta tumultus?
Scande triumphalem currum, spoliisque receptis
Huc, Christo comitante, veni: date, vincula demam
Captiuis gregibus. manicas deponite, longo
Tritas seruitio, matrum, iuuenumque cateruae.
Dediscat seruire senex, laris exul auiti,
Discat et ad patrium limen genitrice reuersa
Ingenuum se nosse puer. timor omnis abesto.
Vicimus: exultare libet. Quid tale, repulso
Poenorum quondam duce, contigit? ille petitae
Postquam perculerat tremefacta repagula portae,
Baianis resolutus aquis durissima luxu

GLOSSAE VETERES.

728. immunis = *secura*. *I.* 731. date = *permittite*. demam = *vt tollam ego Roma*. *I.* 732. manicas = *ligamina manuum*. *Iso.* 734. laris = *domus*. *I.* 738. poenorum = *africanorum*. duce = *Annibale*. *I.* 739. repagula = *vectes, pessulos*. *I.* 740. baianis = *campanis*. luxu = *luxuria*. *I.*

COMMENTARIVS.

mihi exploratum videtur. Etiam haec consuetudo adhuc permanet, vt diebus solemnioribus ecclesiarum, et domorum ianuae, et fenestrae peristromatis, et palliis ornentur.

728. Vat. A. corrupte *accestante sub armis*.

729 Rat., Egm., Widm. a pr. m., Gis. *Alpe tenus*. Ald., Alex., Vrb., Vat. A., Weitz., Thuan., praestantiores Heinsiani, Iureti codex *aure tenus*, quod longe melius est. Vat. A. *tumultos*, corrige *tumultus*. Alaricum non procul ab Vrbe fuisse ex hoc v. colligitur, vti etiam ex v. 701. *Tuscumque solum victo amne premebat*. Et Claudianus refert, moenia Romae audito rumore, fuisse reparata, vi. Consul. Honor. *Addebant pulchrum noua moenia vultum – Audito perfecta recens rumore getarum*. Ac reuera Iordanus De rebus getic. narrat, Alaricum ad pontem applicuisse Condiniani, qui tertio milliario a Rauenna aberat, vbi degebat, tunc Honorius: a quo quum Alaricus sibi, suoque exercitui Gallias, Hispaniasque obtinuisset, Italia discessit, et in Alpibus Cottiis apud Pollentiam pugnare coactus est: quod videtur confirmare Orosius ad v. 719. laudatus.

730. Rat., Weitz. *spoliisque repertis*.

731. Gis., et alii Vulg. *data vincula demam*. Aldus cum scriptis iam ediderat *date*: monuitque Gifanius verbo *vestire*, eleganter id dici *date, vincula demam*. Virgilius iv. Aen. *Date, vulnera lymphis – Abluam*. Prudentius ipse Apoth. v. 594. *Date, pandite librum*.

733. Egm. a m. pr. *caterua*.

736. Vat. A. male *ingenium se nosse*: Ex Virgilio xi. Aen. *timor omnis abesto*. Imitatus etiam id est Iuuencus lib. iii. *Tum pauidis Christus loquitur, timor omnis abesto*.

739. Aldi error *postquam pertulerat*. Ante Prudentius dixit *claustra*, quae nunc *repagula portae*.

Digitized by Google

Robora destituit, ferrumque libidine fregit.
At noster Stilico congressus cominus, ipsa
Ex acie ferrata virum dare terga coegit.
Hic Christus nobis deus affuit, et mera virtus:
Illic lasciuum, Campania fertilis, hostem
Deliciae vicere tuae, non Iuppiter acrem
Protexit Fabium: sed iuuit amoena Tarentus,
Quae dedit illecebris domitum calcare tyrannum.
His ego pro meritis quae praemia digna rependam,
Non habeo. membra statuis effingere vile est.
Virtutem nil vile decet: nam vile, quod aetas
Eripit. aera cadunt, aut fuluum defluit aurum,
Aut candor perit argenti, si defuit vsus:
Et fuscata situ corrumpit vena colorem.
Viua tibi, princeps, debetur gloria, viuum
Virtutis pretium, decus immortale secuto.

GLOSSAE VETERES.

742. at = *longe postea*. Stilico = *socius Constantini*. cominus = *statim*. *I.* 745 hostem = *Annibalem*. *I.* 746. acrem = *fortem*. *I.* 747. Fabium = *vnus ex tercentis*. *I.* 750. statuis = *imaginibus*. *I.* 754. situ. *I.* *negligentia, vel vetustate*. *I.*

COMMENTARIVS.

742. Heinsius cum suis scriptis, Rat., Weitz., Gis. ad oram *congressus*. Ald., Vat. A., Vrb., Alex., et alii *congressum*. Melius *congressus*.

743. Gis. in textu *virum*, ad oram *virûm*. Claudianus VI. Consul. Honorii: *Vt chalybe indutos equites, et in aere latentes – Vidit cornipedes: Quanam de gente, rogabat, – Ferrati venere viri?* Si versu superiori legas *congressum*, constructio erit, Coegit, virum, congressum comminus, dare ex ipsa acie terga ferrata. Non assequor, quem sensum reddat *virûm*, seu *virorum* ad marginem Giselini, et in aliis edd.

744. Gis. 2. ed. *et mea virtus*. Melius in 1. ed. cum scriptis, et aliis edd. *et mera virtus*. De hac voce *mera* iterum loqui, nihil est necesse.

747. Rat., Alex., Vrb., aliique *iuuit amoena*, et glossa Alex. scilicet *illum*. Ald., Weitz. *vicit*, nempe Annibalem. Melius *iuuit*, quod tenuit Heinsius, quamuis codicum discrepantiam non aduerterit. Fabius hic est Cunctator ille celeberrimus, *Vnus qui nobis cunctando restituit rem*.

749. Gifanium legere *promeritis*, non semel monui: et ita quidem reperitur in Alex., et Vrb.

750. Vat. A. *statui*: lege *statuis*.

751. Vat. A. *nil tale decet*.

752. Heinsius ait, in scriptis esse *eripit*, non *eruit*. Nescio, quis *eruit* ediderit.

753. Vat. A. a pr. m. *defluit vsus*.

756. Ald., Gis. *secuto* cum Alex., Vrb., et aliis. Id tenuit Heinsius, sed

Digitized by Google

Regnator mundi Christo sociabere in aeuum:
Quo ductore meum trahis ad caelestia regnum.
Nil te permoueat magni vox rhetoris, oro:
Qui sub legati specie sacra mortua plorans,
Ingenii telis, et fandi viribus audet
Heu! nostram tentare fidem: nec te videt, ac me
Deuotos, Auguste, deo: cui sordida templa
Clausimus, et madidas sanie deiecimus aras.
Vnus nostra regat, seruetque palatia Christus,
Ne quis romuleas daemon iam nouerit arces:
Sed soli pacis domino mea seruiat aula.
Sic affata pios Roma exorauit alumnos,
Spernere legatum, non admittenda petentem:
Legatum Iouis ex adytis ab haruspice missum,
At non a patria: patriae nam gloria Christus.

GLOSSAE VETERES.

757. regnator = *Constantine*. I. 758. quo = *illo*. I. 759. te = *o Symmache*. I. 769. non admittenda = *non recipienda*. I. 770. ab haruspice = *ab Apolline, a magis* I. 771. patria = *Roma*. I.

COMMENTARIVS.

nihil ex mss. monuit. Weitzius cum suis, Rat. *secutam*. Melius est *secuto*.

759. Vat. A. *rhetoris oris*. Alex. *ore*. Alii melius *rhetoris, oro*. Mariettus hinc arguit, Symmachi nouam hanc fuisse legationem ad Honorium, ob quam, vt responderet, hos libros ad Honorium scripsit Prudentius.

765. *Palatia* dicta sunt domus superbae, et amplae, quales in monte Romae Palatino primum structae sunt. Ipse mons Palatium quoque vocatum est. Censeo, Prudentium alludere ad templum Romae deae, de quo egi ad v. 219. lib. 1., quod in monte Palatino fuisse, ex Claudiano colligitur. De eodem templo accipio verba mox legenda, *Mea seruiat aula*: nam aulam pro templo sumi fusius alibi ostendi. Nihil tamen prohibet, quominus de tota Roma, eiusque aedibus intelligatur.

768. Rat., Gis. *sic effata*. Concinnius est *affata* cum aliis.

771. Aldus male distinguit *a patria patriae, nam*. Oxon. *patriae sua gloria*. Prudentius Symmachum legatum a patria missum negat, quia plerique nobiles romani iam ad fidem conuersi erant, quum ipse Symmacho respondebat, et quia etiam olim, quum Symmachus relationem suam Valentiniano secundo obtulit, multi christiani senatores dissentiebant. Alioquin exploratum est ex eius Relatione, et ex Ambrosii Responsionibus, reuera Symmachum huiusmodi legationibus pro restituenda ara Victoriae functum fuisse, a senatu missum. Quo loco quaerendum, et expendendum a nobis est, an inscriptio quaedam vetus, quae circumfertur, ad eum pertineat: nam Weitzius, et Chamillardus, qui eam profe-

Digitized by Google

Persistit tamen affirmans, iter esse viandi

GLOSSAE VETERES.

772. viandi = *ad veritatem* . *I.*

COMMENTARIVS.

runt, atque huic Symmacho attribuunt, nullam rationem dubitandi aduerterunt, quamuis iam olim Iuretus contenderit, ad Symmachum hunc epistolographum inscriptionem hanc non spectare. Profecto de patre Symmachi epistolographi plerique accipiunt verba Ammiani libr. XXVII. *Multo tamen antequam hoc contingeret, Symmachus Aproniano successit* (in Vrbis praefectura) *inter praecipua nominandus exempla doctrinarum, atque modestiae, quo instante Vrbs sacratissima otio, copiisque abundantius solito fruebatur, et ambitioso ponte exultabat, atque firmissimo, quem condidit ipse, et magna ciuium laetitia dedicauit, ingratorum. vt res docuit apertissima: qui consumptis aliquot annis domum eius in transtiberino tractu pulcherrimam incenderunt.* Inscriptio vero haec est:

PHOSPHORII

L. AVR. . . . AVIANIO . SYMMACHO . V. C
PRAEFECTO . VRBI . CONSVLI . PROPRAEFECTIS
PRAETORIO . IN . VRBE . ROMA . FINITIMISQVE
PROVINCIIS . PRAEFECTO . ANNONAE . VR
BIS . ROMAE . PONTIFICI . MAIORI . QVINDE
CEMVIRO . S. F. MVLTIS . LEGATIONIBVS
PRO . AMPLISSIMI . ORDINIS . DESIDERIIS
APVD . DIVOS . PRINCIPES . FVNCTO . QVI
PRIMVS . IN . SENATV . SENTENTIAM . ROGA
RI . SOLITVS . AVCTORITATE . PRVDENTIA . ATQ
ELOQVENTIA . PRO . DIGNITATE . TANTI . ORDI
NIS . MAGNITVDINEM . LOCI . EIVS . IMPLEVE
RIT . AVRO . INLVSTREM . STATVAM . QVAM
A . DOMINIS . AVGVSTISQ . NOSTRIS . SENATVS
AMPLISSIMVS . DECRETIS . FREQVENTIB . IN
PETRABIT . IDEM . TRIVMFATORES . PRINCIPES
NOSTRI . CONSTITVI . ADPOSITA . ORATIONE . IVS
SERVNT . QVAE . MERITORVM . EIVS . ORDINEM
AC SERIEM . CONTINERET . QVORVM . PERENNE
IVDICIVM . TANTO . MVNERI . HOC . QVOQVE . AD
DIDIT . VT . ALTERAM STATVAM . PARI . SPLEN
DORE . ETIAM . APVD . CONSTANTINOPOLIM
COLLOCARET

Hanc inscriptionem, quum conferre vellem, non reperi. Eam refert Gruterus pag. CCCLXX. num. 3. ex Smetio, et Boissardo. In ea describenda Smetium potius

Digitized by Google

Multifidum, variumque, deus quum quaeritur vnus.
Hinc alios, ast inde alios properare seorsum,
Quemque per anfractus proprios: sed compita eodem

GLOSSAE VETERES.

775. compita = *competum dicitur, vbi multae viae competuntur, id est, iunguntur*. eodem = *vno*. *I.*

COMMENTARIVS.

secutus sum; qui testatur, a se visam in basi sub Capitolio: sed certum locum non designat. Boissardus v. part. Antiq. monum. pag. 53. apud Franciscum Lisca extare inscriptionem affirmat. A dextro latere basis legebatur:

DEDICATA . III. KAL. MAIAS
D. N. GRATIANO . IIII. ET MEROBAVDE COS

Gratianus, et Merobaudes consules fuerunt anno 377. Hinc ratio Iureti petitur, quia Symmachus auctor epistolarum consulatum non gessit ante annum 391., et praeterea Symmachus, qui ea inscriptione laudatur, Lucius dicitur, Symmachus vero epistolographus Quinti praenomen in vett. codd., et apud Macrobium, et Sidonium habet. Ceterum quum omnia inscriptionis elogia optime in Symmachum epistolographum cadant, quum nullus alius tunc floruerit Symmachus, quem tantam nominis celebritatem habuisse constet, quum in fastis consularibus Lucii praenomen Symmacho epistolographo attribuatur, valde probabile iudico, huic eidem Symmacho inscriptionem conuenire. Praenomen Quinti fortasse illi in codd. haesit, quia filius eius Quintus epistolas post obitum patris edidit. Neque satis liquet, an patrem, an filium Macrobius nominet. Quod si titulus consulis in inscriptione expressus de consulatu ordinario intelligendus est, nullus in fastis consularibus apparet Symmachus, cui statua adiudicari possit, nisi forte Symmachus ille, qui cum Gallicano consul fuit anno 330., hoc est, 47. annis, antequam statua dedicaretur. Quid autem prohibet, quominus Symmachus epistolographus consul suffectus fuerit ante annum 377.? Immo vestigia eius dignitatis non obscura deprehendo in epist. 1. lib. 1., vbi de se ait: *Hos inter iuuenile decus, sed honore senili - Bis seno celsus, Symmache, fasce cluis*. Iuretus id intelligit de consulatu ordinario Symmachi anno 391., atque inde arguit, Symmachum iuuenem consulem renunciatum. At parum congruit ratio temporum. Compertum est, Symmachum iam anno 382. fuisse senatus legatum ad Gratianum pro repetenda ara Victoriae. Praeterea quum Symmachus praefecturam Vrbis accepit, ita gratias Valentiniano iuniori egit ep. xv. lib. x. *Quieto mihi, et iam pridem a desideriis bonorum remoto praefecturam, multis cupitam, sponte tribuistis*: et Theodosio ep. seq. *Me dudum proconsularem virum, cedentem iam diu potentium moribus, ante capere magistratum, quam expectare voluistis*. Minime ergo consentaneum est dicere, hunc Symmachum adhuc anno 391 iuuenem fuisse. Quin etiam hunc ipsum a Marcellino verbis, quae supra ascripsi, laudatum fuisse suspicor. Maiorem difficultatem creat alia inscriptio, quam proferam, et expendam ad v. 909., vbi de pontificatu Symmachi disseram.

772., et 773. Vat. A. *esse vocandi* minus bene. Videtur Prudentius agnoscere, Symmachum vnum deum fateri. Non tamen ita est: nam argumentum Symmachi in eo versatur, quod multae sunt viae quaerendi diuinitatem; nam aeque eam quaerunt, qui vnum, ac qui plures deos astruunt. Vide v. 879.

774. Ald., Alex., Vrb., Weitz. *seorsum*. Heins., Gis., Rat. *seorsim*.

775. Alex., Rat. *anfractos*. Alii *anfra-*

Fine

Digitized by Google

Fine coarctari, simul et concurrere in vnum.
Quin etiam caelum, atque solum, ventos, mare, nubes
Omnibus in commune dari, vel qui colimus te,
Christe, vel exta litant sculptis qui tabida saxis.
Non nego communem cunctis viuentibus vsum
Aeris, astrorum, pelagi, telluris, et imbris.
Immo etiam iniustus pariter, iustusque sub vno
Axe habitant. vnas capit impius, et pius auras:
Castus, et incestus: meretrix, et nupta. nec alter
Ore sacerdotis, quam mirmillonis anhelat
Spiritus, aerio vitam qui temperat haustu.
Nubes verna pluit zephyro impellente: sed aeque
Furis, et innocui foecundat rura coloni.
Gurgitis aestiui sic pura fluenta viator,
Vt latro fessus, adit: sic piratis mare seruit,
Vt mercatori: nec fluctus secius hosti

GLOSSAE VETERES.

779. litant = *sacrificant*. *I*. 780. cunctis = *esse*. *I*. 783. axe = *caelo*. *I*. 784. incestus = *pollutus*. *I*. 785. ore = *de ore*. mirmillonis = *scurrae*. *Mirmillo gladiator fuit; et ponitur pro omni homicida*. *I*. 787. verna = *vernalis*. *I*. 790. piratis = *marinis latronibus*. *I*.

COMMENTARIVS.

ctus. Vat. A., Rat., Widm. scribunt *competa*. Weitzius, qui Aldum allegat pro *competa*, non viderat huius correctionem *compita*. Vide Comment. ad v. 7. praef. 2. Apoth., vbi plura dixi de orthographia vocis *compitum*.

779. Huic versui verba Symmachi subiiciuntur.

Aequum est, quidquid omnes colunt, vnum putari. Eadem spectamus astra: commune caelum est: idem nos mundus inuoluit. Quid interest, qua quisque prudentia verum requirat? Vno itinere non potest perueniri ad tam grande secretum.

780. Ald. *commune cunctis viuentibus ipsum* perperam. In Torn. etiam erat *ipsum*, quod Latinius correxit.

786. Egm., Vat. A. *hausto*. Alex. *anstu*, supra *haustu*, quod verum est.

787. *Nubis* Vat. A. more antiquo.

789. *Aestiua* sunt loca vmbrosa, in quibus per aestatem pecora vitant calorem solis, ex Seruio ad III. Georg., vbi addit ex Statio *Et vmbrosi patuere aestiua lycaei*. Prudentius gurgitem *aestiuum* dicit non tam quod vmbrosus esse possit, quam quia per aestatem eius aqua vitatur calor.

790. Vat. A. *mare feruet*: melius alii *seruit*. Rat. a pr. m. *seruat*, supra *seruit*. Seneca lib. IV. De benef. cap. XXVI. *Si deos imitaris, da et ingratis beneficia. Sceleratis sol oritur, et piratis patent maria.*

791. In Vat. A. desiderantur haec verba *nec fluctus secius hosti*. Egm. mendose *sedius* pro *secius*.

Obsequitur, quam quum licitae fert transtra carinae.
Ergo capax vtriusque rei natura creandis
Se praebet populis, nec habet discernere dispar
Viuentum meritum, quos tantum pascere iussa est.
Seruit enim mundus, non iudicat: hoc sibi summus
Naturae dominus praescripta in tempora seruat.
Nunc adsunt homini data munera legibus iisdem,
Queis concessa semel. fons liquitur, amnis inundat,
Veliuolum ratibus mare finditur, influit imber,
Aura volat tenuis, vegetatur mobilis aer,
Et res naturae fit publica, promptaque cunctis,
Dum seruant elementa suum famulantia cursum.
Sic probus, atque reus capitalis criminis iisdem
Sideribus, facilisque poli bonitate fruuntur.
Viuere commune est: sed non commune mereri.
Denique Romanus, Daha, Sarmata, Vandalus, Hunnus,
Gaetulus, Garamans, Alamannus, Saxo, Galaulas,

GLOSSAE VETERES.

793. vtriusque = *boni, et mali. I.* 797. seruat = *in die iudicii. I.* 802. promptaque = *quia seruit omnibus. Iso.* 804. capitalis = *quo reus capite plecti debet. I.* 808. Garamans = *populi Siciliae.* Galaulas = *populi in oriente. I.*

COMMENTARIVS.

792. Ald., Tornaes., Galland., Gis. in textu *dominae*. Rat., Weitz., Widm., Palat., Heinsiani, et recentiores *licitae*.

800. Heinsius mallet *impluit imber*.

804. Arnobius lib. IV. *Feruorem genitalem solis deus, noctis et tempora, ventos, pluuias, fruges cunctis subministrat aequaliter, bonis, malis, iniustis, seruis, pauperibus, diuitibus.* Matth. cap. V. v. 45. *Vt sitis filii Patris vestri, qui solem suum oriri facit super bonos, et malos, et pluit super iustos, et iniustos.*

807. Vrb., Widm., Rat. *Dana*; Vat. A. *Deba*; Ald., Heins., Weitz., Egm., Alex. *Daba*; Gis. *Daa*; Fabr. *Dea*. Rat. scribit *Wandalus*, Fabr. *Vandulus*, alii *Vandalus*. Alex. *vnus*, emenda *Hunnus*.

808. Heinsiani scripti, et alii *Garamans*, et *Alamannus*: Heinsius tamen edidit *Garamas*, *Alamanus*. Glossa inepte Garamantas populos Siciliae dicit, vt Galaulas populos in oriente. Nonnulli scribunt *Alemannus*. Rat., Thuan. *Galaula*: fortasse *Galaules*. Orosius lib. I. cap. II. in Africae descriptione: *A meridie gentes Aulolum* (al. *Autolum*) *quas nunc Gaulales* (sic) *vocant, vsque ad oceanum Hesperium contingentes. Hic est terminus vniuersae Africae.* Auloles, siue Autoles a Lucano libr. IV. vocantur *Autololes*, et sunt populi numidis, ac getulis finitimi. Grangaeus ait, se apud geographos non legisse, quis ille sit populus: et dubitat, num transpositione dictum fuerit *Galaulas* pro

Digitized by Google

Vna omnes gradiuntur humo, caelum omnibus vnum est,
Vnus et oceanus, nostrum qui continet orbem.
Addo aliud, nostros potant animalia fontes.
Ipso rore mihi seges est, quo gramen onagris,
Spurca sues nostro amne natat, nostra intrat et ipsos
Aura canes, animatque leui fera corpora flatu.
Sed tantum distant romana, et barbara, quantum
Quadrupes abiuncta est bipedi, vel muta loquenti:
Quantum etiam qui rite dei praecepta sequuntur,
Cultibus a stolidis, et eorum erroribus absunt.
Non facit ergo pares in relligione tenenda

GLOSSAE VETERES.

811. nostros = *quos nos potamus*. *I.* 812. onagris = *onos asinus; inde onager agrestis*. *I.* 813. suis = *nominatiuus*. nostro = *quo nos natamus*. *I.* 814. fera = *fortia*. *I.* 815. romana, et barbara = *christiana, et gentilia*. *I.* 816. bipedi = *homini*. *I.* 819. tenenda = *quae est seruanda*. *I.*

COMMENTARIVS.

Gaulalas, cuius gentis meminit Orosius. Suspicatur etiam, legendum *Galaudas*: nam in Aethici Cosmographia inuenerat *A meridie gentes Aulolum, quas nunc Galaudas vocant, vsque ad oceanum Hesperium contingentes*. Verum haec ipsissima sunt Orosii verba, nisi, quod *Galaudas* scribitur pro *Gaulalas*. Haec nomina propria facile ab excriptoribus corrumpuntur: neque difficile est, vt auctores alii alio modo ea enuncient.

812. Gis. ad marg., Widm., Rat. a pr. m. *in agris* pro *onagris*. Glossa Widm. etiam stat pro *onagris*, et in Rat. aliena m. est *onagris*. Vrbin. scribit *bonagris*.

813. Ald., Rat. aliena manu, Egm., Widm. supra, Fabr., Gis. ad oram *sordida sus*. Gis. in textu *spurcaque sus*. Vrb., Rat. a pr. m., Widm. a pr. m., duo Boher. *spurca suis*. Heins., Alex., Thuan. *spurca sues*. Rectus casus *sues*, vel *suis*, vt *plebs*, *plebes*, *plebis* etiam in nominatiuo more antiquo. Thuan. *et ipsas — Aura canes*. Canes femineo genere passim a poetis vsurpari, animaduertit Heinsius.

816. Rat. recenti manu, prioribus erasis, *Abiuncta est quadrupes*, sequitur deinde antiqua librarii manu *bipedi vel muta loquenti*. Ald., Fabr., Tornaes. *Quadrupedes bipedi abiunctae, mutaeue loquenti*, quod extat pariter in Egm., et Oxon., nequis recentem correctionem esse putet. Heinsius non videtur notasse, mendum typographicum in textu 2. ed. Giselini *adiuncta* ab hoc fuisse correctum per *abiuncta*. Idem Giselinus in notis monet, numeri aequabilitatem seruandam esse ex mss. *quadrupes*, non *quadrupedes*. Gifanius quoque verbo *incedere* legit ex vet. lib. *Quadrupes abiuncta est etc.* In Hymno II. Peristeph. *abiunctas plagas*. Vt supra *distant*, sic nunc eodem sensu *abiuncta est*. Apud Auitum *abiunctae partes*, *abiuncta elementa*. Apud Hericum Altissiodorensem *abiuncto corpore*.

817. Ald., Alex., Gis., Heins., et recentiores *quantum etiam*. Rat., Weitzius cum suis scriptis, et Vrb. *tantum etiam*.

818. Heinsius corrupte *errotibus absunt*.

819. Vat. A. male *nos facit*. Rat. *in religione tuenda*. Heinsius id expressit,

Digitized by Google

Aeris, et caeli communio: corpora tantum
Gignit, alit, reparat, recidiuaque semina seruat.
Nec refert, cuius generis, cuiusue figurae,
Aut cuius meriti: modo sint, vt corpora terra
Edita, terrenis quibus est vigor ex elementis.
Artificis quia Patris opus discrimine nullo
Influit in medium, nec auaro munere currit,
Ante datum, quam primus homo sordesceret Adam.
Nec vitio vtentum restrictum deficit, aut se
Subtrahit indignis, nec foeda, aut turpia vitat.
Haud aliter solis radius colluminat omnes
Diffuso splendore locos. ferit aurea tecta:
Sed ferit et nigro sordentia culmina fumo.
Intrat marmoribus Capitolia clara: sed intrat
Carceris et rimas, et tetra foramina clausi
Stercoris, et spurcam redolenti fornice cellam.
Sed non illud erunt obscura ergastula, quod sunt

GLOSSAE VETERES.

822. refert = *distat, vel interest. nulla distantia est*. *I.* 823. terra = *de terra*. *Iso.* 825. discrimine = *discretione*. *I.* 826. in medium = *in commune*. *I.* 827. sordesceret = *peccaret*. *I.*

COMMENTARIVS.

Weitzium secutus; nam Gis., et plerique alii *in religione tenenda*.

821. Ald., Heinsius cum suis membranis, Weitz., Widm. supra *recidiuaque*. Gis., Fabr., Widm. a pr. m., Rat. *rediuiuaque*. Praestat *recidiuaque*, quod extat etiam in Alex., Vrb., Iureti codice, et Gifanii vet. lib. in verbo *victus*.

826. Barthius lib. LX. Adu. cap. XV. monet, *in medium* venire dici, quod omnium vsibus datur, ex hoc versu Prudentii, et Virgilio I. Georg. *In medium quaerebant, ipsaque tellus – Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.* Ouidius lib. XV. Metam. *In medium discenda dabat.*

828. Rat. *ac se*. Alii *aut se*.

830. Lat., Vrb., Alex. a pr. m., Gis., Weitz., Heins. *colluminat*. Ald., Rat., Tornaes., Vat. A. *quum luminat*. Magis sensui congruit *colluminat*. Alioqui verbum prudentianum est *luminat*.

832. Tertullianus De spectaculis cap. XX. *Sol, immo ipse deus de caelo spectat, nec contaminatur. Plane sol et in cloacam radios suos defert, nec inquinatur.*

833. Vat. A. vitiose *Capitoli vt lara*. Duo erant Capitolia Romae, et alia alibi. Sed Prudentius aedes superbas intelligit.

835. Ald., Egm., Alex., Torn. mendose *redolent in fornice*. Vrb., Rat., potiores Heinsiani, Weitz. *redolenti fornice*. Gis. ad oram *redolenti in fornice*.

836. Giselinus in Emendatis monuit, *quod* esse particulam referentem, vt infra

Digitized by Google

Regia gemmato laquearia fulua metallo.
Nempe magis non illud erunt, qui numen in vrnis
Quaerunt, ac tumulis, et laruas sanguine placant,
Quod sunt, qui summum caeli dominum venerantur,
Iustitiamque litant, et templum pectoris ornant.
Secretum sed grande nequit rationis opertae
Quaeri aliter, quam si sparsis via multiplicetur
Tramitibus, et centenos terat orbita calles,
Quaesitura deum variata indage latentem.
Longe aliud verum est: nam multa ambago viarum
Anfractus dubios habet, et perplexius errat:
Sola errore caret simplex via, nescia flecti
In diuerticulum, biuiis nec pluribus anceps.
Non tamen inficior, duplex occurrere nobis
Semper iter, geminis mortalia partibus ire,

GLOSSAE VETERES.

838. magis = *dicam* = erunt = *vana res. I.* 842. nequit = *non valet . I.* 843. sparsis = *diuisis . I.* 845. indage = *inuestigatione . Vtrumque facit: indago indaginis, et indago indagis . indagatione . I.* 846. longe = *valde , pro verius est , quam tu dicis . I.* 847. anfractus = *circuitus. I.* 850. inficior= *nego . infiteus , negator rationis meae . I.* 851. geminis = *in bonum , et malum . I.*

COMMENTARIVS.

etiam *quod sunt , qui summum .*

838. In glossa legerem *vna res .*

840. Rat. , Torn. *quot sunt* minus bene . Idem *qui celsi dominum venerantur olympi* , sed duae voces *celsi dominum* sunt a recenti manu , prioribus erasis , reliquae eadem manu veteris librarii .

841. Argumentum Symmachi .

844. Vat. A. mendose *obita calles* . Gis. , Fabr. *tramitibus si centenos* . Heinsius in notis *tramitibus si centenis* correxit e suis potioribus per *tramitibus et centenis* : puto, excidisse mendum , ac legi in eis notis debere *tramitibus si centenos* — *tramitibus , et centenos* . Ita enim edidit *tramitibus , et centenos* , quod habent alii edd. , et mss. cum Iureti codice .

845. Rat. *latenter* : alii *latentem* .

846. Heins. , Cham. male *multa ambage* . Hoc ipsum Prudentii argumentum aduersus eos haereticos promoueri potest , qui salutem aeternam in qualibet secta esse iactant : quod egregie , his laudatis versibus , praestitit Ioannes Hessels De officio pii , et christianae pacis vere amantis viri , exurgente , aut vigente haeresi , cap. XXXIV.

847. Rat. *anfractos* , supra *anfractus* .

848. Ex Prouerb. x. 9. *Qui ambulat simpliciter , ambulat confidenter* .

849. Potiores Heinsiani *in deuerticulum* : quo respicit Alex. *indeuerticulum* .

850. Egm. , Widm. ad oram *infiteus* : ex quo suspicatur Weitzius *infiteor* .

851. Lactantius lib. VI. cap. III. *Omnis ergo haec de duabus viis disputatio ad*

Digitized by Google

Quum dubitant, quonam ferat ignorantia gressum.
Altera multifida est: at simplex altera, et vna.
Vna deum sequitur; diuos colit altera plures,
Et tot sunt eius diuortia, quot templorum
Signa, quot aeriis volitant phantasmata monstris.
Aut hos thyrsigeri rapit ad dionysia Bacchi,
Illicit aut alios ad saturnalia festa,
Aut docet, occultus quae sacra Diespiter infans
Inter tinnitus solui sibi poscat aenos.
Iamque lupercales ferulae, nudique petuntur
Discursus iuuenum. Megalesius hinc spado, diris
Incensus furiis, caeca ad responsa vocatur.
Sunt, qui quadriuiis breuioribus ire parati

GLOSSAE VETERES.

852. dubitant = *ipsi mali*. I. 857. thyrsigeri = *thyrsum gerentis*. rapit = *via*. dionysia = *ad seruitia, sacrificia, vel festa; nam Dionysius est Bacchus*. I. 858. illicit = *seducit*. saturnalia = *Saturni*. I. 859. Diespiter = *Iuppiter ideo vocabatur, quia deorum pater apud eos credebatur. pater diei*. I. 861. lupercales = *festa Panis, quae ita celebrabantur, vt nudi per plateas cucurrissent homines*. I. 862. megalesius = *sacerdos Opis a Megala ciuitate, in qua colebatur Berecynthia*. I. 863. caeca = *occulta*. I.

COMMENTARIVS.

frugalitatem, ac luxuriam spectat. Dicunt enim, humanae vitae cursum Y. literae esse similem, quod vnusquisque hominum, quum primum adolescentiae limen attigerit, et in eum locum venerit, partes vbi se via findit in ambas, haereat nutabundus, ac nesciat, in quam se partem potius inclinet. De hoc biuio virtutis, et vitii vide Comment. ad v. 789. Hamartigeniae.

853. Rat. *multifidi*, supra recte *multifida*. Weitzius cum suis, Gls. ad oram, et Heinsius cum altero Rott. *altera et vnum — Vna deum*, quod concinnius videtur Heinsio, quam *altera et vna*, quod extat in plerisque aliis. Mihi magis placet *et vna*, vt versu seq. iterum occurrit *vna*, quae eadem simplex est.

854. Hinc liquet, plures deos a Symmacho affirmari, non vnum, cui plures virtutes obediant.

860. Rat. *tinnitos* non bene. Minucius: *Corybantum cymbalis, ne pater audiat vagitus, tinnitus eliditur*. Ouidius IV. Fast. *Ardua iam dudum resonat tinnitibus Ide, — Tutus vt infanti vagiat ore puer*. Scilicet corybantes pulsabant aeribus aera, vt ait Lucretius.

861. Hae ferulae lupercorum erant hircinae pelles, quarum ictus *catomus* dicebatur, vt colligi videtur ex Iuuenalis Scholiaste ad v. 142. sat. II. *Nec prodest agili palmas praebere luperco*. Lupercorum iterum mentio recurrit in Laurentio v. 518., et Romano v. 162. De voce *catonus* vide Comment. ad v. 697. in Romano.

862. Rat. *magalesius*: alii *megalesius*. Nota hypallagen *discursus nudi* pro *discursus nudorum iuuenum*.

863. Oracula *responsa* dicebantur, vt *responsa sibyllae, responsa deorum*.

Digitized by Google

Vilia niliacis venerantur oluscula in hortis:
Porrum, et cepe deos imponere nubibus ausi,
Alliaque, et Serapin caeli super astra locare.
Isis enim, et Serapis, et grandi simia cauda,
Et crocodilus idem, quod Iuno, Lauerna, Priapus.
Hos tu, Nile, colis, illos tu, Tibris, adoras.
Vna superstitio est, quamuis non concolor error.

GLOSSAE VETERES.

868. Isis = *quae et Inachi filia*. Serapis = *deus aegyptiorum. maritus*. grandi cauda = *quia genus simiarum est, qui magnas habent caudas, et ipsi cercopitheci dicuntur; et aliud genus spina dicitur, quod est villosum; et tertium genus est sine cauda. I.* 869. crocodilus = *monstrum Aegypti*. Lauerna = *a lauando*. Priapus = *deus hortorum. I.*

COMMENTARIVS.

865. Rat. scribit *boluscula*. Iuuenalis sat. XV. *O sanctas gentes, quibus haec nascuntur in hortis – Numina*. Ibidem Iuuenalis plura de ridicula superstitione aegyptiorum, vt *Porrum, et cepe nefas violare, et frangere morsu*.

867. Vat. A., et potiores Heinsiani *Serapen*, non *Serapin*. Rat. etiam *Serapen*, quantum poterat e vestigiis veteris scripturae coniici: nam corrector ineptus abrasit, et sic versum concinnauit *Alliaque, et caeli super astra locare Serapin*. et post hunc verssum, abrasis etiam prioribus, *Et pastam colubris Ibin. redeunt sed eodem*. Deinde in margine *Ista, Serapis enim, et praegrandi simia cauda*. Omnino volebat, secundam in *Serapis* produci. Intellige, versum margini additum, connecti versui praecedenti hoc sensu *redeunt sed eodem ista*. Martialis quidem secundam in *Serapis* produxit, eandem tamen corripuit Martianus Capella libr. II. *Te Serapim Nilus, Memphis veneratur Osirim*. In nominibus propriis, praesertim barbaris, permissa est haec licentia poetis, vt ea quolibet interuallo efferant. Aduertendum, Serapin fuisse maritum Isidis, et hoc innuit glossa, vbi fortasse post *maritus* nomen Isidis intercidit.

868. Vat. A. corrupte *et grandissima cauda*. Iuuenalis loc. cit. *Effigies sacri nitet aurea cercopitheci*. De cercopitheco Martialis lib. XIV. epigr. 202. *Callidus emissas eludere simius hastas, – Si mihi cauda foret, cercopithecus eram*.

869. Widm. scribit *crocodrillus*, Alex. *crocodillus*. alii *crocodilus*. Oxon. *Idem est*. Thuan., et alii fere omnes Heinsiani, Alex., Vrb. cum Aldo *idem, quod*. Weitz. cum suis, Gis., Rat. *id est, quod*. Ald. mendose *Lauena*. Becmanus Manud. ad ling. lat. nescio, vbi inuenit *Laurena*, quod recte emendat per *Lauerna*, seu *Laberna*, quae est dea furum.

870. Ald., Gis. *Hos tu, Nile, deos colis, et tu, Tibris, adoras*. Rat. *Hos tu, Tibri, colis; illos Nilus adorat*. Sed haec verba *Tibri deos colis, illos Nilus* sunt ab audaci correctore, prioribus erasis. Gisanius recte ex vet. lib. legit *Hos tu, Nile, colis, illos tu, Tibris, adoras*, quod secutus est Weitzius cum suis, et adhaerent nostri, et Heinsiani. In *colis* vltima producitur ratione caesurae, quod familiare esse Prudentio, saepe diximus.

871. Iuretus monet, recte *vna superstitio* esse in omnibus, non *vana superstitio*, et eodem fere modo locutos Honorium, et Theodosium in l. 60. de haereticis Cod. Theod. lib. 16. *Quorum sectas piissimae sanctioni taedet inserere, quibus cunctis diuersa sunt nomina, sed vna perfidia*.

Digitized by Google

Hinc alia exoritur, tenebrosis tecta frutetis,
Semita: quam pecudes, et muta animalia carpunt,
Quaeque latent siluis: operitur nescia caeli
Mens hominum, saeuo viuens captiua tyranno.
Haec putat, esse deum nullum: namque omnia verti
Casibus, et nullo sub praeside secla rotari.
Hoc iter haudquaquam magno discrimine distat
Hisce viis, quas vos teritis, qui numina multa,
Et portenta, deum summum, numerosa putatis.
Simplicis ergo viae dux est deus. ille per vnam
Ire iubet mortale genus: quam dirigit ipse
Sublimem dextro celsa ad fastigia cliuo.
Prima viae facies inculta, subhorrida, tristis,
Difficilis: sed fine sui pulcherrima, et amplis
Praedita diuitiis, et abundans luce perenni,
Et quae praeteritos possit pensare labores.
Multiplici dux daemon adest, qui parte sinistra
Centifidum confundit iter, trahit inde sophistas

GLOSSAE VETERES.

872. hinc = *post haec*. frutetis = *erroribus.I.* 873. carpunt = *incedunt.I.* 874. caeli = *veritatis.I.* 875. saeuo = *sub diabolo.I.* 678. discrimine = *discretione.I.* 881. vnam = *viam.I.* 883. cliuo = *veritate. I.* 884. prima = *quae ducit ad vitam*. facies = *qualitas*. tristis = *in praesenti. I.* 887. pensare = *recompensare. I.* 888. multiplici = *scilicet viae, de via sinistra dicit. I.*

COMMENTARIVS.

874. Ald., Fabr., Alex., Rat., Vat.A. *Quaeque latent siluis : operitur nescia caeli*. Vrb. *latet*. Gis., Weitz. cum Widm. a pr. m. *Quaeque latens siluis operitur : nescia caeli*. Heinsius nullam discrepantiam agnouit, Giselinum secutus. Fortasse legendum erit, et distinguendum *Quaeque latens siluis operitur nescia caeli*. Heinsius admirationis punctum adiecit verbo *tyranno* versu seq. Scilicet *Quaeque latens siluis operitur. nescia caeli – Mens hominum, saeuo viuens captiua tyranno* :

880. *Portenta*, vt alibi *monstra deum*. Hic etiam Prudentius numina multa, quibus inesset summa diuinitas, ab ethnicis agnosci confirmat.

883. Ald. *celsam* minus bene : nec melius Teolius *Sublime dextro celsam ad fastigia cliuo*. Lege *sublimem*, et *celsa*.

888. Ald., Fabr. *multiplici daemon sed adest*. Gis. *multiplicis dux daemon at est*. Rat. *Multiplicis daemon dux est* ; sed tria verba *daemon dux est* sunt ab audacissimo correctore, prioribus erasis. Widm., Weitz. *multiplicis dux daemon adest*. Pal., codices Iureti, et Gifanii verbo ve-

890. Bar-

Barbatos, trahit hinc opibus, vel honore potentes,
Illicit et volucrum linguis, et haruspice fallit:
Instigat bacchantis anus ambage sibyllae,
Inuoluit mathesi, magicas impellit in artes,
Omine solicitat, capit augure, territat extis.
Cernis, vt vna via est, multis anfractibus errans,
Talem passa ducem, qui non sinat ire salutis
Ad dominum, sed mortis iter per deuia monstret?
Deuia, picta bonis breuibus, sed fine sub ipso
Tristia, et in subitam praeceps immersa charybdim.
Ite procul, gentes: consortia nulla viarum
Sunt vobis cum plebe dei. discedite longe,
Et vestrum penetrate chaos, quo vos vocat ille
Praeuius infernae perplexa per auia noctis.

GLOSSAE VETERES.

890 barbatos = *fortes*. *I.* 891. illicit = *scilicet illos decipit*. *I.* 892. ambage = *circuitu*. *I.* 896. talem = *id est, diabolum, vel Symmachum*. *I.* 899. charybdim = *voraginem*. *I.* 903. perplexa = *difficilia*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

stis, Heins. cum priore Rott., Oxon. *multiplici dux daemon adest*. Weitzius Egmondanum allegat pro *multiplicis*, Heinsius pro *multiplici*. Cum Heinsio faciunt Alex., et Vrb., sed in Alex. scribitur *demon*, non *daemon*. Dici autem potest *dux alicui*, et *alicuius*. Ald., et Fabr. *morte sinister*, alii *parte sinistra*.

890. Iuuenalis sat. XIV. v. 12. *Barbatos licet admoueas mille inde magistros*. Vat. A. male *barbatus*.

891. Gifanius verbo *mare* ex vet. lib. optimo *inlicitat volucrum linguis*. Non approbat Mariettus, quia Prudentius intelligit cantus auium, siue augurium, et haruspicinam, quibus multi decipiebantur. Heinsius vero eandem lectionem relicit, quia *illicitat* parum latinum est: dicendum enim esset *illectat*. Mariettus fortasse illa sua ratione refellebat *baruspide*, quod legit in Gifanio, ac re uera in eo extat. Sed *baruspide* puto esse mendum pro *baruspice*.

892. Weitz. cum Widm. a pr. m. *bacchatus*. Alii *bacchantis*. Vat. A. male *sibylla*.

893. Ald., Rat. ab ignaro correctore, qui priora erasit, Fabr., vett. edd. apud Gall. *In magicas artes trahit, inuoluitque mathesi*. Ita factum ab iis, qui secundam in *mathesi* produci sciebant, et veterem consuetudinem contrariam ignorabant.

897. Ald., Alex., Vrb., Fabr., Egm. *monstrat*. Vat. A., Rat., Weitz., Gis., Heins. *monstret*.

899. Vat. A. *tristitia et subita praecept.* Vrb. *tristis, et in subitam*, quod non displicet. Alii *charybdim*, alii *charybdem* scribunt. Sententia desumpta est ex Matth. VII., Lucae XIII., Eccles. XXI.

903. Rat. *praeuius infelix*.

At nobis, vitae dominum quaerentibus, vnum
Lux iter est, et clara dies, et gratia simplex.
Spe sequimur, gradimurque fide, fruimurque futuris:
Ad quae non veniunt praesentis gaudia vitae,
Nec currunt pariter capta, et capienda voluptas.
Vltima legati defleta dolore querela est,

GLOSSAE VETERES.

909. vltima = *in nouissimo*. *I.*

COMMENTARIVS.

904. Rursus multitudinem deorum ab ethnicis assertam indicat.

905. Rat. *lux est iter*: non patitur metrum.

906. Iureti codex *spem sequimur, gradimurque fides*. Sed non tam recte, vt videtur, ait Iuretus. Immo *gradimurque fides* non recte dici, puto. *Spe sequimur* etiam Paulinus ad Ausonium scribens dixit. Minucius in Octauio *Securi spe futurae felicitatis, fide praesentis eius maiestatis animamur*. Ad quem locum Elmenhorstius laudat cum pluribus aliis SS. Patribus hunc versum Prudentii, et legit *Spem sequimur, gradimurque fide*.

908. Post hunc versum haec solent apponi verba Orationis Symmachi.

Quanto commodo aerarii vestri Vestalium virginum praerogatiua detracta est? Sub largissimis imperatoribus denegatur, quod parcissimi praestiterunt. Honor solus est in illo velut stipendio castitatis. Vt vittae earum capiti decus faciunt: ita insigne ducitur sacerdotii vacare muneribus. Nemo me putet tueri solam causam religionum. Ex huiusmodi facinoribus orta sunt cuncta romani generis incommoda. Honorauerat lex parentum vestales virgines, ac ministros deorum victu modico, iustisque priuilegiis. Stetit muneris huius integritas vsque ad degeneres trapezitas, qui ad mercedem vilium baiulorum sacrae castitatis alimenta verterunt. Secuta est hoc fames publica, et spem prouinciarum omnium messis aegra decepit. Non sunt haec vitia terrarum. Nihil imputemus austris. Nec rubigo segetibus obfuit, nec auena fruges necauit. Sacrilegio annus exaruit. Necesse enim fuit perire omnibus, quod religionibus negabatur. Quid tale prouinciae pertulerunt, quum religionum ministros honor publicus pasceret? (Commendabat enim terrarum prouentus victus antistitum, et remedium magis, quam largitas erat. An dubium est, pro copia omnium datum, quod nunc inopia omnium vindicauit?)

Heinsius legit *sacri aerarii*. Aldus edidit *praerogatiua detracta est, sub largissimis*. Correxit *detracta, sub*. Ratisb. *in illud velut stipendium*. Ald., et Rat. *ex eiusmodi facinoribus orta sunt cuncta humani generis*. Aldus *priuilegiis stetit* sine puncto. Idem *trapezetas*. Idem *falimenta* male pro *alimenta*. Heinsius *austris*, Rat. *astris*, Ald. edidit *imputemus austris*, emendauit *astris*. Rat. *fruges necuit*. Prior Rott., Egm. cum Aldo *quid tale proaui pertulerunt*. Codices vetusti, etiam fatente Heinsio, deficiunt post illa verba *publicus pasceret*. Igitur verba vncis inclusa ex Heinsio petita sunt.

909. Vat. A. *deleta dolore* non recte. Agros, quos vestalibus, et sacerdotibus Numa tribuerat, alii, etiam priuati auxerant, sub Valentiniano, et Theodosio anno 383. fiscus occupauit: quo anno fames publica secuta est. Hinc Symmachus in Relatione anni 384. sacrilegio annum exaruisse christianis exprobrat. Ex hac vltima Symmachi querela arguitur, eum pontificem fuisse, quod ex eius etiam epistolis colligitur, vbi de vestalibus loquitur, tamquam si earum causa ad se perti-

Digitized by Google

Palladiis quod farra focis, vel quod stipis ipsis

GLOSSAE VETERES.

910. palladiis = *sacrificiis Mineruae*. I.

COMMENTARIVS.

neret. In inscriptione, quam retuli ad v. 771., et huic Symmacho conuenire posse censui, L. Aur. Auianius Symmachus *pontifex maior* dicitur. In hortis caelimontanis Casaliorum prope S. Stephanum Rotundum, vt vocant, extant duo lapides a Q. Fab. Memmio Symmacho dicati, quorum inscriptiones iuuat proferre. Extat autem prima a manu dextra legentis, altera a sinistra:

I.

EVSEBII
Q. AVR. SYMMACHO. VC.
QVAEST. PRAET. PONTIFICI
MAIORI. CORRECTORI
LVCANIAE ET BRITTIORVM
COMITI ORDINIS TERTII
PROCONS. AFRICAE. PRAEF
VRB. COS. ORDINARIO
ORATORI. DISERTISSIMO
Q. FAB. MEM. SYMMACHVS
VC. PATRI OPTIMO

II.

VIRIO NICOMACHO FLAVIANO VC
QVAEST PRAET. PONTIF. MAIORI
CONSVLARI. SICILIAE
VICARIO. AFRICAE
QVAESTORI. INTRA PALATIVM
PRAEF. PRAET. ITERVM. COS. ORD
HISTORICO DISERTISSIMO
Q. FAB. MEMMIVS. SYMMACHVS. VC
PROSOCERO. OPTIMO.

Vtramque hanc inscriptionem protulit Corsinius De praefect. Vrbis, primam ex Sponio, alteram ex Reinesio. Eas ad archetypum emendaui. Q. Fabius Memmius Symmachus filius creditur esse Symmachi epistolographi, adeoque eius pater Q. Aur. Symmachus is ipse est, quem oppugnat Prudentius. Igitur diuersus videtur fuisse L. Aur. Auianius Symmachus, de quo ad v. 771., si fideliter descriptum est elogium ibi exhibitum ex marmore. Sirmondus in praefat. notarum ad Sidonium, et in nota ad primam epistolam obseruat, post reipublicae casum magnam fuisse in nominibus, et praenominibus varietatem, et saepe vnum eundem hominem quinque nominibus fuisse appellatum. In veteribus inscriptionibus non

Digitized by Google

Virginibus, castisque choris alimenta negentur:
Vestales solitis fraudentur sumptibus ignes.
Hinc ait et steriles frugescere rarius agros,

GLOSSAE VETERES.

913. ait = *legatus*. rarius = *minus*. I.

COMMENTARIVS.

raro haec duo nomina coniunguntur *Lucius Quintus*, aut *Quintus Lucius*. Itaque adhuc dubitandi locus est, an idem Symmachus in vtraque inscriptione laudetur, qui scilicet vocatus fuerit Q. Luc. Aur. Auianius Symmachus. Corsinius ex cod. Theod. colligit, Q. Aur. Symmachum anno 368. fuisse Lucaniae, et Bruttiorum correctorem, anno 370., siue 373. proconsulem Africae. Secunda inscriptio, hoc loco a nobis allata, ad nos etiam aliquatenus pertinet, non solum quia monumentum a Memmio Symmacho positum est, cuius prosocer erat Nicomachus, sed quia is ipse Nicomachus pro idolorum cultu reparando vehementissime laborauit, eaque de causa auctor fuit Eugenio, vt tyrannidem arriperet. Nicephorus lib. XII. cap. XXX. vocat eum virum in disciplinis praeclarum: inscriptio eundem appellat consularem Siciliae, historicum disertissimum. Non ergo dubium est, quin ad hunc Nicomachum referendae sint subscriptiones, quae in multis codd. mss. Titi Liuii apparent, quarum plures e membranis vaticanis cl. Giouenazzius collegit, mihique exhibuit. Sed duo sunt Nicomachi, alter Nicomachus Dexter, qui codicem Titi Liuii emendauit ad exemplum Clementiani parentis sui, alter Nicomachus Flauianus, cuius est haec subscriptio in fine libr. VII. cod. Vat. signato num. 1840. *Emendaui Nicomachus Flauianus Titi Liuii ter Praefect. vrbis apud hennam ab vrbe condita Victorian' v̄c emendabam dominis Symmachis. explicit liber septimus.* Huiusmodi subscriptiones a Sirmondo in notis ad Sidonium, a Petro Burmanno iuniore in not. ad Critic. Valesii, aliisque doctissimis hominibus ita exarantur, vt emendatio ab Vrbe condita intelligatur facta; neque ipsi distinctionem notant, aut aliis notandam exponunt. Ita enim fere scribunt: *Emendaui Nicomachus Flauianus ab Vrbe condita. Victorianus v̄c emendabam dominis Symmachis*. At correctores illi antiqui inter lineas codicis suam subscriptionem inserebant: exscriptores vero posteriores omnia verba a se reperta vno ductu continuabant, vt a nobis in ea subscriptione factum est, quae tamen ita legi, distinguique debet: *Titi Liuii ab Vrbe condita explicit liber septimus*. Tum quasi supra, et inter lineas: *Emendaui Nicomachus Flauianus ter praefect. Vrbis apud Hennam. Victorianus v̄c emendabam dominis Symmachis*. Intelligitur autem *iterum* praefectus, nam *ter* mendosum est pro *iter.*, aut *iterum*. Henna ciuitas Siciliae erat, vbi Nicomachus consularis fuit. Praefectura vrbana Nicomachi subscriptionibus indicatis codicum Titi Liuii a Corsinio potuisset illustrari.

910., et 911. Ald., vetusti codices Heinsiani *stipis* cum Alex., Vrb., Rat., et aliis. Weitz. cum Widm. *stipes*. Vtroque modo dici potest in recto casu more veteri. *Stips* vsus recentior poscit. In versu vero mox sequenti Rat., Vat. A., Iureti codex, Weitz., Widm., Egm., Pal., Heinsiani veteres codd., Gis. ad oram, Alex., Vrb. *castisque choris*. Ald., Gis., et alii Vulg. *castisque toris*, quod non displicet. Gifanius tamen verbo *vestis* ex suo vet. lib. praeferendum ait *choris*.

913. Alex., Iureti codex, Ald., Egm., Fabr., Heinsiani, excepto altero Rott., *rarius agros*. Rat., Vrb., Weitz., Gis. *parcius agros*. *Frugescere* Tertullianus etiam dixit. De verbis in *escere* vide Hispaniolum in Apolog., vbi ait, Furium Antiatem huiusmodi vocabulis delectatum, vt *lapidescere*, *serescere*, *diescere*, *nocte-*

Digitized by Google

Et tristem saeuire famem, totumque per orbem
Mortales pallere inopes, ac panis egenos.
Quae tanta extiterit praesenti tempore, tamque
Inuidiosa fames, quam Triptolemi, Cererisque
Mouerit ira penu pro virginis vlciscendo,
Non memini: nec tale aliquid vel fama susurrat.

GLOSSAE VETERES.

917. Triptolemi = *inuentor frugum*. Cereris = *dea frumenti*. I. 918. penu. *stipem*. I.

COMMENTARIVS.

scere, *caulescere*, *virescere* (pro *vires assumere*) *opulescere*, *lutescere*.

914. Ald., Alex., Vrb., Rat., Iureti codex, omnes Heinsiani *saeuire famem*. Gis., et alii Vulg. male *seruire famem*.

917. Aldus omiserat hunc versum, et ita eum in Emendatis adiecit *Inuidiosa fames, qua Treptolemi, Cererisque*. Ceteri *fames, quam Triptolemi*: nonnulli scribunt *famis*. Vat. A. contra metrum *Treptolemique*, *Cererisque*. Triptolemus a Virgilio lib. I. Georg. dicitur *Vncique puer monstrator aratri*. A Cerere fruges serere didicit.

918. Thuan. *peno* pro *penu*.

919. De fame, quae anno 383. contigerit, mentio occurrit apud Ammianum, cuius verba ascripsi ad v. 310. Psychomachiae, et apud S. Ambrosium lib. III. officior. cap. VII. De hac enim fame loqui videtur: *Quanto hoc vtilius, quam illud, quod proxime Romae factum est, eiectos esse vrbe amplissima, qui iam plurimam illic aetatem transegerant? . . . . et certe arriserat anni foecunditas, inuectitio Vrbs sola egebat frumento etc.* Symmachus lib. II. epist. VII. ad Flauianum fratrem: *Dii facite gratiam neglectorum sacrorum. Miseram famem pellite*. Cur igitur Prudentius negat huiusmodi famem? Responderi potest, Prudentium disertis verbis loqui de tempore, quo scribebat, *praesenti tempore*. At quum Symmachi oratio anno 384. exhibita fuerit, quid iuuat respondere, non esse famem, quum scribebat Prudentius, si vere fuerit, quum Symmachus fuisse affirmat? Aliqui aiunt, Prudentium oblitum fuisse, quod iam plures anni ab illa fame effluxissent: addi potest, quod probabiliter Prudentius ab Vrbe tempore famis longe aberat, adeoque non est mirum, si nihil resciuerit. Profecto S. Ambrosius, qui famem anno 383. fuisse fatetur, addit in Responsione: *Et tamen etiam superiore anno plerasque nouimus prouincias redundasse fructibus. De Galliis quid loquar solito ditioribus?* Praeterea existimo, Orationem eandem Symmachi, quam anno 384. Valentiniano obtulit, vel a Symmacho, vel ab aliis eius amicis paganis Honorio traditam fuisse, vt eam legeret. Multa enim, quae Prudentius affert, huiusmodi nouum aliquem gentilium conatum suadent, et quum Prudentius veterem Orationem refellat, puto, eandem a gentilibus auide retentam, denuo fuisse in vulgus emissam, et imperatori oblatam. Itaque Prudentius recte ex his, quae suo tempore fieri videbat, argumenta Symmachi conuellit. Symmachus ipse inania haec argumenta fuisse aliquando fassus est: ita enim interpretor eius epistolam 82. ad Rufinum lib. III. *Tantum de ripa Tiberis (nam per fines meos fluuius elabitur) onusta specto nauigia, non iam solicitus, vt ante, de fame ciuium. Ex inopia namque publicus metus versus est in gaudium, postquam venerabilis pater patriae macedonicis commeatibus Africae damna pensauit: quem nunc omnes vt altorem generis humani deum diligunt. Nihil enim passus est austris contumacibus aduersus Romam licere*. In relatione ait, *Nihil austris imputemus*.

Digitized by Google

Audio, per pharios Nilum discurrere campos
More suo, viridisque sata stagnare Canopi.
Aut veniat, sicco qui flumine nuncius affert
Ieiunam squalere siti sub puluere Memphim,
Nec pelusiacae limum sudare paludis.
Num fons arcano naturae tectus operto
Aruit, et tenuem vix stillat vena liquorem?
Num refugus nostras odit praestringere ripas
Amnis, et exustos cursum deflectit ad indos?
Num tractu in medio bibulus vorat alueus vndam
Fluminis, et subito stagna absorbentur hiatu:
Ne sulcos operire vadis, neue arida possint
Aegypti per plana trahi, glebasque rigentes
Infusis ad pingue lutum mollire fluentis:
Vnde seges late crinitis fluctuet agris,

GLOSSAE VETERES.

920. pharios = *aegyptios*. *I.* 921. stagnare = *irrigare*. Canopi = *oppidum Aegypti*. *I.* 922. affert = *nunciat*. *I.* 923. Memphim = *Aegyptum*, *ciuitatem Aegypti*. *I.* 924. pelusiacae = *Pelusium promontorium Aegypti*. *I.* 925. fons = *Nilus*. *I.* 927. nostras = *proprias*. *I.*

COMMENTARIVS.

920. Widm. *varios*, supra *pharios*, siue, vt nonnulli scribunt, *farios*.

922. Giselinus inuenerat *aut veniat sicco*, ex coniectura correxit *haud venit a sicco*, quod postea vidit a codice buslidiano probatum. Id amplexus est Heinsius, nihil peculiare ex suis animaduertens; et Heinsium secuti sunt recentiores. Weitzius cum Egm., Widm., Gifanio legerat *aut veniat sicco*. Quod autem Weitzius Aldum pro se allegat, fallitur: nam Aldus ediderat quidem *aut veniat*, sed emendauit *haud veniat*, quod Fabricium non fugit. Certe is edidit *haut veniat sicco*. Nihilominus teneo lectionem Weitzii, quam confirmant Rat., Vat. A., Alex., Vrb., et explicat Gifanius verbo *vestis*. Legendum sine controuersia ex vet. lib. ait *aut veniat sicco etc*. Scilicet, si falsa commemoro, prodeat aliquis qui dicat, sicco iam Nilo Aegyptum fame perire.

923. Rat., Weitz. cum suis *sitis*. Ald., Alex., Vrb., Gis., et alii *siti*.

925. Fons Nili, ignotus olim, iam pridem detectus est in Lunae montibus Goyami abyssinorum regni.

926. Arnobius libr. I. *Quum enim flumina cognouerimus ingentia limis inaruisse siccatis*. Virgilius eclog. VII. *Videas et flumina sicca*, – *Aret ager*. Plura Elmenhortius ad Arnobium.

927. Scripti potiores Heinsiani, et nostri scribunt *praestringere*, non *perstringere*.

928. Egm. *exustus*: melius *exustos*.

930. Rat., Vrb. *obsorbentur*.

931. Vat. A., Alex. a pr. m., Vrb. *nec sulcos*. Melius *ne sulcos*.

933. Vat. A. *ad pingue solum*.

934. *Seges fluctuat* phrasis poetica ex

Digitized by Google

Densius et grauidis se vestiat aequor aristis?
Respice, num libyci desistat ruris arator
Frumentis onerare rates, et ad Ostia Tibris
Mittere triticeos in pastum plebis aceruos?
Numne leontini sulcator soluere campi
Cesset frugiferas lilybaeo ex litore cymbas?
Nec det vela fretis, romana nec horrea rumpat
Sardorum congesta vehens granaria classis?
Ergo pyris mensas siluestribus implet arator
Poenus, et auulsas siculus depascitur herbas?

GLOSSAE VETERES.

935. aequor = *campos*. *I.* 936. libyci = *africani*. *I.* 938. aceruos = *cumulos*. *Iso.* 939. leontini = *siculi* sulcator = *arator*. *I.* 940. lilybaeo = *Siciliae promontorium, vbi abundat plurima annona*. *I.* 941. rumpat = *dissipet pro multitudine frugum*. *I.* 942. sardorum = *populorum*. *I.* 943. ergo = *ironice*. *I.* 944. poenus = *africanus*. *I.*

COMMENTARIVS.

Virgilio, et aliis. Sic *criniti agri*, vt *coma arborum*. Saluianus lib. VII. De gubern. dei Aquitaniam vocat *circumdatam messibus*.

935. Mire dictum ait Gifanius verbo *vestis* Indic. Lucr. *Aequor se vestiat aristis*. Sic Columella dixit *ripas gramine vestitas*, et Virgilius lib. VIII *Tum mihi prima genas vestibat flore iuuentas*, vt legit Gifanius ex v. lib., vel *iuuentus*, vt alii. Cicero II. de natura deor. *vestita terra floribus*, Ouidius IV. Fast. *vestitos messibus agros*, Propertius lib. III. *vestitas frondibus vuas*.

936. Horatius, Seneca in Thyeste, Claudianus, Lucanus, Petronius, Apollinaris, Iuuenalis, Rutilius, aliique passim confirmant, annonam frumentorum Romam ex Africa potissimum aduectam.

937. Notat Grangaeus, ad historiam id pertinere: nam Aegyptus Constantinopolin sua frumenta mittebat, Africa Romam. Claudianus de bello gildonico v. 62. *Aegyptia rura – In partem cessere nouam; spes vnica nobis – Restabat Libye*. Frumentum ex Africa, aliisque regionibus Romam per Ostia Tiberis adueniebat. Symmachus lib. X. ep. 22. ad Theodosium, et Arcadium aegyptii frumenti meminit: *Mittetis etiam regiam classem: quae annonariis copiis augeat deuotae plebis alimoniam. Hanc ergo in Tiberinis Ostiis mixtus populo senatus excipiet. Venerabuntur tamquam sacras puppes, quae felicia onera aegyptiae frugis inuexerint*.

939. In re frumentaria leontini agri laudantur a Cicerone, Plinio, Apollinari, et aliis. Ita dicti sunt a Leontio Siciliae ciuitate. Vide Lexic. Ferrarii.

940. Egm. *frugigeras*: alii *frugiferas*.

941. Rat. *borrea frangat*. ceteri *rumpat*. Virg. I. Georg. *Illius immensae ruperunt borrea messes*. Sidonius lib. I. ep. VI. *Esto, multiplicatis tibi spumabunt musta vinetis, innumeros quoque cumulos frugibus rupta congestis borrea dabunt*. Teolius putat, id, nisi sit hyperbole, ad horrea pensilia esse referendum. Ad hyperbolen magis refero.

942. Rat. *sardonum*: lege *sardorum*. E Sardinia etiam frumentum Romam deferebatur ex Strabone, Horatio, Floro, Valerio, Saluiano, Symmacho, et aliis. Loca indicat Gothofredus ad lib. IX. cod. Theod. tit. XL. l. 3.

944. Virgilius III. Aen. v. 649. *Victum*

Digitized by Google

Iamque Remi populo quernas Sardinia glandes
Suppeditat, iam corna cibus lapidosa quiritum?
Quis venit esuriens magni ad spectacula circi?
Quae regio gradibus vacuis ieiunia dira
Sustinet: aut quae Ianiculi mola muta quiescit?
Quantos quaeque ferat fructus prouincia, quamque
Vbere foecundo large fluat orbis opimus,
Indicio est annona, tuae quae publica plebi,
Roma, datur, tantaeque manus longa otia pascit.
Sit fortasse aliquis paulo infoecundior annus:

GLOSSAE VETERES.

945. Remi = *romano*. *I*. 946. suppeditat= *sumministrat*. *Iso*. 947. circi = *theatri*. *I*. 948. regio = *pars*. gradibus = *scenae*. *I*. 949. sustinet = *patitur*. Ianiculi = *Ianiculus mons est, vbi templum Iani erat, et multae molae constructae*. muta = *prius*. *I*. 953. manus = *multitudines*. *I*.

COMMENTARIVS.

infelicem, baccas, lapidosaque corna — Dant rami; et vulsis pascunt radicibus herbae. S. Ambrosius, Symmacho respondens, similia habet.

945. In Rat. ineptus corrector recenti manu prioribus erasis substituit *quernas*, et aliam vocem, quae nec legi quidem potuit a Marietto: abraserat vero *quernat Sardinia*, ne videlicet secunda in *Sardinia* producatur, quae corripi solet. Verum in huiusmodi nominibus propriis maiori quadam licentia veteres poetae vtebantur: neque licet nobis eorum consuetudinem improbare.

946. Prior Rott., Heins. *cibos*, vt a superioribus haec dependeant. Virgilius II. Georg. *Prunis lapidosa rubescere corna*.

948. De pane gradili vide Comment. ad v. 586. lib. I.

949. Ald., Gis., Fabr. *Ianiculo mola nota*. Ald. ediderat *mota*, sed in Emendatis posuit *nota*. Rat., Vrb., Vat. A., Weitz., et plerique Heinsiani *Ianiculi mola mota*. Heinsius cum Thuan., priore Rott., et vtroque Boher. *Ianiculi mola muta* verum putat: cui accedit Alex. Procopius lib. I. de bello goth. tradit, omnes molas ad Ianiculi radices fuisse. Vide Lipsium Elect. cap. VIII. lib. I., vbi hunc locum illustrat. Procopii verba sunt. *Ad cuius (Ianiculi) radices et ipso in Tiberi ciuitatis molae omnes constructae antiquitus fuerant, quia in angustum ibi primo aquarum ingens vis cogitur, et per canalem deinde in praeceps deducta, vt in decliui violentissimo cursu defertur*.

952. In editione parmensi mendum est *tua quae* pro *tuae quae*.

953. Ald., Alex., Vat. A., Heinsiani praeter Thuan., et alterum Rott., Gis. in textu *tantaeque manus longa otia pascit*. Rat., Weitzius cum suis, Vrb., et nonnulli alii *tantasque manus longa otia pascunt*. Quo glossa respicit.

954. Heinsius suspicatur *si fortasse*, quod sequentia, ait, confirmant. Verum aeque bene sequentibus cohaeret *sit fortasse*. Fac, fortasse aliquem esse annum paulo infoecundiorem. Nil mirum. Arnobius lib. I. *Quod si ad credendum difficilis res esset, testimoniis agere possemus auctorum, quantae, quoties, et quae gentes famem senserint horridam*. Fateri videtur Prudentius famem, quae anno 383. contigit.

955 Nil

Nil mirum, nec in orbe nouum didicere priores,
Perpessi plerumque famem, si tabidus aer
Siccauit tenues ardenti sidere nubes,
Nec vernas infudit aquas creberrimus imber,
Fruge noua, et viridi si messis adulta, priusquam
Conceptas tenero solidaret lacte medullas,
Afflatum calido succum contraxit ab euro,
Ieiunosque tulit calamos, atque irrita vota
Agricolae sterilis stipularum silua fefellit.
His, ni fallor, ager vitiis corruptus et ante
Subiacuit, quam Palladium, quam Vesta Penates
Sub lare pergameo seruarent igne reposto,
Quam Priami genitor conductis moenia fabris
Extrueret, quam virgo suas fundaret Athenas

GLOSSAE VETERES.

956. tabidus = *corruptus*. I. 957. sidere = *sole*. I. 959. adulta = *nata*. I. 962. ieiunos = *steriles*. I. 966. lare pergameo = *domo pergamea*. *troiano*. I. 967. genitor = *Laomedon pater Priami conduxit Neptunum, et ei primum promisit, vt ei Troiam aedificaret; sed non dato pretio, illius instinctu iterum graecis destruxit*. moenia = *Troiae*. fabris = *Apolline, et Neptuno*. I.

COMMENTARIVS.

955. Rat., Vrb., Weitz., Gis. in Emendatis, Heinsiani scripti *nec in orbe nouum*, quod verum puto. Ald., et nonnulli alii *nec in orbe nouo*. Alex. *nec orbe nouum*, supra recte *nec in orbe nouum*.

959. Thuan. *et viridi*, recte, inquit Heinsius, si distinctione locus adiuuetur, scilicet *fruge noua, et viridi: si messis adulta*, quod tenuit ipse Heinsius. In Egm. omittitur *si*, quod tamen necessarium est metro. Vrb. *Fruge noua, et viridis messis sed adulta*. Puto, distingui debere *Nec vernas infudit aquas creberrimus imber, – Fruge noua, et viridi si messis adulta etc.*

960. Virgilius I. Georg. v. 315. *Frumenta in viridi stipula lactentia turgent*. Passim apud poetas *lac* per translationem de succo plantarum dicitur.

961. Statius silu. I. libr. v. *Plena maligno – Afflantur vineta noto*.

965. Plerique interpungunt *Vesta, Penates*. Palladium, Vestam, et Penates coniunxit etiam poeta v. 195. libr. I. *Sic Vesta est, sic Palladium, sic vmbra Penatum*. In foro romano prope Vestae templum erat templum Penatum, vbi, vt refert Halicarnasseus libr. I., erant duo iuuenes viri, sedentes, hastis armati, veterique more sculpti. Hi erant Penates, quos secum aduexisse dicitur Aeneas. Idem Halicarnasseus narrat, in antiquis templis alias fuisse statuas eorumdem deorum, omnes militari cultu. Nonnulli opinantur, magnos deos, Iouem, Neptunum, Plutonem, Vestam, Apollinem, et alios Geniorum, Larium, Penatumque loco fuisse.

966. Virgilius v. Aen. v. 743. *Cinerem, et sopitos suscitat ignes. – Pergameumque larem, et canae penetralia Vestae*.

Pallas: in his quoniam vestalis origo fauillae
Vrbibus, vt memorant, primo de fomite sumpta est,
Sacraruntque focos aut phryx, aut graius alumnos.
Antiquis elementa labant erroribus, ac de
Legitimo discussa modo plerumque feruntur
In casus alios, quam lex habet, aut iter anni.
Nunc consumit edax segetem rubigo maligni
Aeris ex vitio, nunc culpam vere tepenti
Post zephyros gelidi glacies aquilonis inurit,
Ambustumque caput culmi fuligine tingit.
Seminis aut teneri turgens dum germinat herba,

GLOSSAE VETERES.

971. phryx = *troianus*. graius = *graecus*. *I.* 972. labant = *vacillant*. erroribus = *de peccatis*. *I.* 973. legitimo = *a recto*. discussa = *acta*, *compulsa*. *I.* 975. maligni = *corrupti*. *I.* 976. culpam = *corruptionem*. vere tepenti = *si post ver tepens*, *et post zephyros glacies aquilonis venit*, *tunc sterilitas venit*. *I.* 978. ambustum = *exustum*. caput = *spicam*, *pro initio ponitur*. fuligine = *nigredine*. *I.*

COMMENTARIVS.

969. Gis. ait, in quibusdam mss. esse *quonam*, in aliis *quomodo* inepte. Aldus habet *quonam*. Vera lectio *quoniam*. Lipsius in Syntagm. de Vesta, et Vestalibus cap. II. ait, Athenis quidem ignem cultum, sed certiorem originem vestalis ignis a troianis, et ab Alba sumi, vbi mansit sacrum. Pallas Ἀθήνη graece dicitur, adeoque ab ea et fundatae, et nuncupatae sunt Athenae.

970. Disputat Chamillardus, vtrum Vesta a terra, seu a vi stando, an ab igne vim suam, et originem habeat. Vtrumque ex antiquis scriptoribus, et nummis videtur colligi. Consule Lipsium cap. I. De Vesta, et Ouidium lib. VI. Fast. Putarunt etiam aliqui, Vestae nullum fuisse simulacrum, quia, vt ait Ouidius lib. VI. Fast. *Ignis inextinctus templo celatur in illo*; – *Effigiem nullam Vesta, nec ignis habet*. Sed id intelligendum est de simulacro in templo Vestae, vbi tantum erat ara ad sacrificandum. Vestae imago passim in nummis, et statuis expressa est, vt videre licet apud Lipsium De Vesta.

971. Lipsius loc. cit. legit *sacrauitque*.

974. Vat. A. *alias*: lege *alios*. Legem vocat propensionem naturae, quae phrasis philosophis satis familiaris est. Minucius in Octauio: *Mari intende, lege litoris stringitur*.

975. Virgilius lib. III. Georg. *Nunc et frumentis labor additus, vt mala culmos – Esset rubigo*. Seruius: *Rubigo est genus vitii, quo culmi pereunt . . . Ex nebula nasci solet*.

976. Rat. *culpam in vere*.

977. Virgilius I. Georg. v. 93. *Aut boreae penetrabile frigus adurit*. Frigus, gelu, niues, glaciem vrere passim apud scriptores inuenies. Id cur ita dicatur, nonnulli quaerunt, et rationem philosophicam inuenire student. Vera illa est ratio, quod in corporis membris, et in satis plures effectus aeque a nimio frigore proueniunt, atque ab igne, aut nimio calore.

978. Cham., Cell., Teol. post Heinsium, nescio quorum mss. fidem secuti, *fuligine tingunt*.

Digitized by Google

Continuis, nimiisque perit constricta pruinis,
Nec potis est tenuem telluri affigere fibram:
Mox eiecta solo glacie sidente superfit,
Nudaque subducto radix auellitur aruo.
Ancipites tribuli subeunt, et carduus horrens.
Hos fert sicca sitis: hunc ebrius educat humor.
Temperies, effusa minus, vel plus, agit istos
Terrarum morbos, et mundum vulnerat aegrum.
Non aliter nostri corruptus corporis vsus
In vitium plerumque cadit, nec in ordine recto
Perstat, et excessu moderaminis afficit artus:
Vnus enim status est mundique, et corporis huius,
Quod gerimus: natura eadem sustentat vtrumque.
Edita de nihilo crescunt, nihilumque futura
Aut titubant morbis, aut tempore victa senescunt.
Nec natura caret vitio, cui terminus instat.
Semper, crede, polus variis prouentibus annos
Texuit: hos multa ditauit fruge fluentes:

GLOSSAE VETERES.

981 fibram = *radicem*. *I.* 982. residente = *remanente*. *I.* 984. ancipites = *acuti*. subeunt = *crescunt*. *I.* 985. educat = *nutrit*. *I.* 986. temperies = *scilicet aeris*. *I.* 990. excessu = *praeuaricatione*. *I.* 993. edita = *prolata*. futura = *sunt*. *I.* 995. prouentibus = *vtilitatibus*, *fructibus*. *I.* 997. texuit = *ordinauit*. fluentes = *abundantes*, *venientes*. *I.*

COMMENTARIVS.

980. Vat. A. male *continuisque minus perit*. Nec melius Aldus *continuis, nimiisque parit*.

981. Error Aldi *affligere fibram*.

982. Weitz. *mox erecta solo*, Ald., Gis., scripti Heinsiani, et nostri constanter *mox eiecta*. Rat. *glacie residente*: perperam autem scribit *glaciae*.

984. Cathem. hymn. VIII. Post ieiunium v. 44. *Carduus horrens*.

985. Prior Rott. *crebrior educat*.

990. Egm. *praestat*. Alex. a pr. m. *pestat*, correctum per *perstat*.

993. Teolius monet, commodam interpretationem adhibendam, vt *nihilumque futura* significet quamcumque dissolutionem: nam corpora etiam in aeternum perennatura alibi Prudentius docuit. Certe ita docuit, corpora post resurrectionem aeternum victura. Nunc autem comparatione mundi, et corporis instituta, morbos, senectutem, et obitum cum variis mundi casibus, et extremo excidio componit.

995. Egm. *carit* corrupte pro *caret*.

996. Egm. *semper*, *credo*, *polus*.

997. Ex hoc loco confirmatur, legen-

Quosdam infelices astris damnauit iniquis,
Spe cassa, et sterili curam frustratus agrestem.
Sed, si vestales vlciscitur ista puellas
Pestis, ab infido quae gignitur improba mundo,
Cur non christicolum tantum populatur agellos,
Per quos virginibus vestris stata dona negantur?
Vtimur et ruris reditu, et ratione colendi:
Exercere manus non poenitet, et, lapis illic

GLOSSAE VETERES.

998. astris iniquis = *auris nequis*. damnauit = *claudit*. I. 999. cassa = *inutili*. frustratus = *decipiens*, *scilicet populus*. Iso. 1001. infido = *quia nunquam in vno statu permanet*. I. 1004. reditu = *fructu*, *quia labor post laborem venit*. I.

COMMENTARIVS.

dum v. 71. Hamart. *Texit sol vnicus annum a texo. texis*, non *rexit*.

998. Iso videtur legisse *austris*, non *astris* Confer verba Symmachi.

999. Rat. *frustrauit agrestem*.

1000. Ald. *vestalis*, Alex. a pr. m. *vetales*: lege *vestales*.

1002. Alter Rott. *christicolas*. Et Heinsio concinnius omnino videtur *christicolas agellos*. Ceterum ipse edidit *christicolum*, quod ego quidem concinnius esse arbitror.

1003. Egm. *statuta* pro *stata*: sed non explicat Weitzius, an omittat *dona*, an legat *vestris statuta negantur*, an *vestris statuta dona negantur*. Vtrumque metri legibus aduersatur. Vrb. *vestris haec dona*.

1005. Plurimi critici hos Prudentii versus de Termino, et ritibus, quibus eum pagani venerabantur, illustrant. Videri potest Petrus Pithoeus parte II. Aduers. subsecisiuor. cap. XIV. Qui ritus in terminis defigendis seruarentur, Siculus Flaccus libr. de condit. agrorum exponit: *Quum terminos disponerent, ipsos quidem lapides in solidam terram rectos collocabant proxime ea loca, quibus fossis factis defixuri eos erant, et vnguento, velaminibusque, et coronis eos coronabant. In fossis autem, in quibus posituri eos erant, sacrificio facto, hostiaque immaculata caesa, facibus ardentibus iniectis in fossa cooperti* (al. *cooperati*) *sanguinem instillabant, eoque thura, et fruges iactabant: fauos quoque, et vinum, aliaque, quibus consuetudo est terminis sacrum fieri, in fossa adiiciebant, consumptisque omnibus dapibus igne, super calentes reliquias lapides collocabant, atque ita diligenti cura confirmabant, adiectis etiam quibusdam saxorum fragminibus, circumcalcabant, quo firmius starent*. Haec, aliaque Siculus Flaccus. Antiquis vero temporibus Numa vetuerat, quidquam animatum sacrificari Termino, praesidi pacis, et amicitiae custodi. Ex hoc Prudentii loco arguitur, non solum, quum terminus primum defigebatur, sed etiam aliis diebus, et fortasse quotannis die aliquo definito terminalia festa celebrari, de quibus accipio Horatii verba Epod. I. *Vel agna festis caesa terminalibus*. Erat autem terminus vel lapis, vel stipes, aut arbor. Ouidius II. Fast. *Termine, siue lapis, siue es desertus in agris – Stipes, ab antiquis tu quoque numen habes*. Vbi *desertus* est quasi *satus*, *defixus*. Alii legunt *defossus*, nonnulli *desectus*: nam termini siue lapides, siue stipites plerumque effigiabantur. Minucius in Octauio: *Vt tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sane, et vnctos, et coronatos*. Prudentius in Romano v. 381. *Deasciato supplicare stipiti*. Apuleius in Florid. *Truncus dolamine effigia-*

Digitized by Google

Si stetit antiquus, quem cingere sueuerat error
Fasciolis, vel gallinae pulmone rigare,
Frangitur, et nullis violatur terminus extis,
Et, quae fumificas arbor vittata lucernas

GLOSSAE VETERES.

1007. rigare = *placare*. *I.* 1008. terminus = *limes*. extis = *in sacrificando*. *I.*

COMMENTARIVS.

tus. Puto autem, nonnunquam arbores ipsas vicem terminorum suppleuisse. Paulus I. C. lib. v. Receptar. sent. tit. 22. dicit *arbores terminales*. Ita etiam in leg. I. §. 3. D. de Term. moto appellantur indiscriminatim *arbores*, *lapidesue terminales*. Aliquando etiam acerui lapidum pro terminis erant, qui Mercurii acerui dicebantur, ac fortasse sunt illi ipsi acerui, de quibus Prouerb. cap. xxvi. v. 8. *Sicut qui mittit lapidem in aceruum Mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem*. Nonnullum vestigium huius superstitionis memini me videre in Hispania. Variam fuisse consuetudinem celebrandi terminalia, vel ex ipso Siculo Flacco patet: *Fauos quoque, et vinum, aliaque quibus erat consuetudo terminis sacrum fieri, in fossa adiiciebant*. Solus Prudentius, quod sciam, meminit pulmonis gallinae, quo videlicet Terminus rigabatur, siue vngebatur: nam *rigare*, non *rogare* censeo legendum v. 1007. Terminos, aliosque omnes veterum deos sertis, et coronis fuisse decoratos, res nota est omnibus; quo fortasse pertinet illud Lucretii lib. v. *Non pietas vlla est velatum saepe videri – Vertier ad lapidem*. Confer Paschalium De coronis lib. IV. cap. IV.

1007. Ald., Alex., Thuan., Ox. *fasceolis*: alii *fasciolis*. Gifanius verbo *lapis* putat, legendum *rigare*, et Iuretus affirmat, nonnullos profiteri, in suis veteribus membranis legi *rigare*. Weitz. cum plerisque suis, vt videtur, *rigare*. Id mihi apprime placet, et respondet versus sequens *et nullis violatur terminus extis*, hoc est, nullis vngitur extis, quod ab ethnicis fieri solebat, vt ex Siculo Flacco, et Minucio constat; quibus adde Arnobium lib. I. *Siquando conspexeram lubricatum lapidem, et ex oliui vnguine sordidatum*. Apuleius lib. I. Florid. *Neque enim iustius religiosam moram viatori obiecerit aut ara floribus redimita, aut spelunca frondibus inumbrata, aut quercus cornibus onerata, aut fagus pellibus coronata; vel etiam colliculus sepimine consecratus, vel truncus dolamine effigiatus, vel caespes libamine humigatus, vel lapis vnguine delibutus*. Non vero assentior Teolio, qui existimat, *gallinae pulmone rogare* significare consuetum auspicia captandi ritum per auium, et pecorum viscerum inspectionem. Victimarum intestina in sacrificium ab ethnicis offerri consueuisse exploratum est. Persius sat. II. *Aut quidnam est, qua tu mercede deorum – Emeris auriculas? pulmone, et lactibus vnctis?*

1009. Lipsius lib. I. Elect. cap. III. ex hoc loco notat, arboribus sacris veteres appendisse lucernas: quia scilicet res sacra erat lucerna, adeoque sacrificuli, et vates lucernam, et laurum praeferebant ex Seneca De vita beata cap. XXVII. *Arborem vittatam* dicit Prudentius, quia, vt paulo ante vidimus, arbores etiam coronabantur: de quo videri possunt hymnus x. Peristeph. v. 302., et quae notat Winkelmannus tom. I. laudati operis pag. 57. ex Philostrato, Statio, et Aeliano, vbi vetus monumentum existens in villa romana excellentissimae domus Albaniae, et arborem taeniis ornatam, quae in eo repraesentatur, explicat. Existimo, in singulis agris fuisse aliquam veterem, et insignem arborem, quam possessores colerent, qualis illa est quercus a Lucano descripta, et cui Pompeius comparatur lib. I. *Stat magni nominis vmbra. – Qualis frugifero quercus sublimis in agro – Exuuias veteres*

Digitized by Google

Seruabat, cadit vltrici succisa bipenni.
Nec tamen iccirco minor est aut fructus agelli,
Aut tempestatis clementia laeta serenae,
Temperet aut pluuius qui culta noualia ventus.
Sed nec magno opus est frugi viuentibus, et quum
Maxima proueniunt, non amplo in gaudia censu
Soluimur, inque lucrum studio exultamus auaro.
Nam quibus aeternum spes informatur in aeuum,
Omne bonum tenue est, quod praesens ingerit aetas.
O felix nimium sapiens, et rusticus idem,
Qui terras, animumque colens, impendit vtrisque
Curam peruigilem: quales, quos imbuit auctor

GLOSSAE VETERES.

1010. bipenni = *dolatura*. *I.* 1012. tempestatis = *aurae*. serenae = *purae*. *Iso.* 1014. magno = *alimento*, *re*. frugi = *abstinenter*, *vel parce*. *I.* 1020. vtrisque = *terrenis*, *et caelestibus*. *I.*

COMMENTARIVS.

populi, *sacrataque gestans – Dona ducum: nec iam validis radicibus baerens*, *– Pondere fixa suo est*: *nudosque per aera ramos – Effundens*, *trunco*, *non frondibus*, *efficit vmbram*: *– At quamuis primo nutet casura sub euro*, *–Tot circum siluae firmo se robore tollant*, *– Sola tamen colitur*. Virgilius VII. *Laurus erat . . . . Sacra comam*, *multosque metu seruata per annos*. Ad consuetudinem appendendi lucernas arboribus referri potest Martialis lib. x. epigr. VI *Quando erit ille dies*, *quo campus*, *et arbor*, *et omnis – Lucebit latia culta fenestra nuru?* Taenias, seu vittas arboris, quas *discoloram lanam* vocat Prudentius loc. cit. Romani, exprimit Statius lib II. Thebaid. *Ab arbore casta – Nectent purpureas niueo discrimine vittas*. Arnobius libr. v. *Quid compti violaceis coronis*, *et redimiti arboris ramuli?* In cod. Theod. tit. De paganis leg. 12. *Redimita vittis arbore*, vbi probat Gothofredus, huiusmodi superstitionem diu perseuerasse.

1010. Widm. *seruebat*: lege *seruabat*.

1013. Ald., Weitz., Gis. *temperat*. Heinsiani scripti, Rat., Alex., Vrb., et alii *temperet*. Ald., Heins., Gis. in textu, Alex., Rat., Fabr. *aut pluuius* rectius, quam *aut pluuiis* Weitz., Gis. ad oram.

1014. Widm. *venientibus*, ad oram recte positum *viuentibus*.

1015. Gronouius cap. v Obseruat. eccles. coniecit *censu* pro *sensu*: quam coniecturam satis confirmat correcto alio loco S. Cypriani ex lib. de discipl. Cauchius etiam malebat *censu*, quod in Boher. priore repertum arripuit Heinsius, et cum eo recentiores. Gallandius addit, in vett. edd. mendose esse *sensu* pro *censu*. Mihi non displicet lectio codd. *sensu*: vt enim vers. seq. ait poeta, christianos *non exultare studio auaro in lucrum*, ita nunc affirmat, eos *non solui amplo sensu in gaudia*. Non tamen dissimulabo, epitheton *amplo* magis congruere *censui*, quam *sensui*.

1021. Giselinus enallagen numeri agnoscit in *quales*, *quos*, vt in illo Terentii Phorm. act. v. sc. XI. *Qui mibi*, *vbi ad vxores ventum est*, *tum fiunt senes*. Parabola Christi hic indicata extat Matth. cap. XIII.

Digitized by Google

Christus, et assumptis dedit haec praecepta colonis.
Semina quum sulcis committitis, arua cauete
Dura lapillorum macie, ne decidat illic,
Quod seritur: primo quoniam praefertile germen
Luxuriat: succo mox deficiente sub aestu
Sideris igniferi sitiens torretur, et aret.
Neue in spinosos incurrant semina vepres:
Aspera nam segetem surgentem vincula texunt,
Ac fragiles calamos nodis rubus arctat acutis.
Et ne iacta viae spargantur in aggere grana:
Haec auibus quia nuda patent, passimque vorantur,
Immundisque iacent foeda ad ludibria coruis.
His deus agricolam confirmat legibus. ille
Ius caeleste Patris non summa intelligit aure:
Sed simul et cordis segetem disponit, et agri,
Ne minus interno niteant praecordia cultu,

GLOSSAE VETERES.

1022. assumptis = *electis*. colonis = *apostolis*. *I.* 1023. cauete = *vitate*. *I.* 1026. luxuriat = *abundat*. *I.* 1027. sideris = *solis*. *I.* 1029. surgentem = *crescentem*. *I.* 1031. aggere = *itinere*. *I.* 1032. haec = *praecepta dedit*. *I.* 1036. cordis segetem = *verbum praedicationis*. disponit = *statuit*. *I.*

COMMENTARIVS.

1023. Virgilius 1. Georg. v. 223. *Debita quam sulcis committas semina*.

1024. Weitz cum Vat. A., Egm., Fabr., Widm. supra *dura lapillorum acie* minus bene. Alii *macie*, etiam Aldus, quem perperam Weitzius allegat pro *aciem*: nam id, quod primum posuerat, in Emendatis mutauit in *macie*. Rat. scribit *maciae* mendose. *Macies lapillorum* est *glarea tenuis*, quae occurrit v. 1043. Vat. A. *decidit*, corrigendum *decidat*. Vrb. *nec decidat*.

1025. Vrb., Rat., Weitz. *primum*. Ald., Alex., Widm. supra. G's, Heins. *primo*.

1026. Vat. A. *deficientis ab aestu* non probe.

1029. Notanda est nouitas phrasis de spinis, *Aspera vincula texunt segetem surgentem*.

1030. Vat. A. contra metrum, et sensum *robur arctat*.

1031. Viae publicae, vt imber deflueret, aggeribus muniebantur. Hinc *agger* pro via aliquando vsurpatur. Agger viae frequenter dicitur. Virgilius v. Aen. *Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens*.

1034. Meursius lib. 1. c. x. Critic. Arnob. mallet *conformat* pro *confirmat*.

1035 Thuan. pro diu. script. *non surda intelligit aure*. At *summa aure* prudentiam inest, vt *summum corpus*. *summus tactus* in Psych. v. 79. 692. et Cicero *summam aquam* dixit de aquae superficie.

Quam quum laeta suas ostentant iugera messes.
Extirpamus enim sentos de pectore vepres,
Ne vitiosa necent germen vitale flagella,
Ne frugem, segetemque animae spinosa malorum
Impediat sentix scelerum peccamine crebro.
Glarea ne tenuis ieiunis siccet arenis
Marcentem sub corde fidem, ne pectoris aestus
Flagret, et effoetis vrat charismata venis.
Denique ne iecoris detrita in parte relinquat
Vilis cura deum, ne spem, qua vescimur intus,
Deserat, obscoenisque auibus permittat edendam,
Et proiecta fides hosti sit praeda volucri.
Talis nostrorum solertia centuplicatos

GLOSSAE VETERES.

1039. extirpamus = *euellimus I.* 1043. glarea = *terra petrosa, vel arenosa. I.* 1045. effoetis = *infoecundis, vacuatis*. charismata = *dona dei. I.* 1046. detrita = *conculcata a daemonibus. I.* 1047. intus = *quasi semine. I.* 10,8. deserat = *in via, sed in bona terra. I.* 1050. solertia = *studium, si ita studiose haec facta fuerint. I.*

COMMENTARIVS.

1039. Rat., alter Rott. *extirpemus*. Widm., Rat. *nostro de pectore*. Alii *sentos*, scilicet vepres. Non semel Prudentius dixit *sentus* pro *senticosus*, Terentium imitatus.

1041. Hanc parabolam ad vitia animi, quae spinis significantur, passim SS. Patres, et interpretes egregie transferunt, ab ipso Christo edocti: et Prudentius ipse idem argumentum versat Apoth. v. 59. et seqq., vbi plures similes phrases occurrunt. Vbique enim sui similis est.

1042. Ald., Vrb., Thuan., Gis., prior Rott., Heins. *sentis*. Alex., prioribus erasis, *sentix*. Ita etiam Rat., Egm., Widm., Weitzius. Gifanius in *lateramina* ait, mire dixisse Prudentium *sentix* pro *sentis*, nam *sentix* habebant tres vett. libri planissime, et in margine annotatum, vt rarius verbum *haec sentix*: sic *iunix* pro *iuuenca*, dixit Plautus, et Persius, sic et *pistrix*, et *pistris* fortasse dixerunt veteres: sic *curax*, et *vigilax* dixit Caius I. C. Mariettus, qui exemplar Lucretii viderat notis mss. Gifanii illustratum, affirmat, Gifanium ad marginem huius loci manu notauisse, sibi magis placere *sentis*, quod in meliori veteri libro repererat. Gifanius obseruat, Lucretium amare verba huiuscemodi *lateramen*, *augmen*, *momen*, *vocamen*, *conamen*, *glomeramen*, *duramen*, et Prudentium hoc versu *peccamen*.

1043. Virgilius II. Georg. v. 212. *Nam ieiuna quidem cliuosi glarea ruris*, vbi Seruius ieiunam explicat *siccam*, *et sterilem terram*: vnde v. 1024 *macies lapillorum*.

1045. Ald. *affectis*: alii *effetis*. In *charisma* primam produxit etiam praef. I. Apoth. v. 11.

1048. Ald., Vrb., Alex. supra *edendum*.

1050. Vide hymn. VII. Cath. v. 220. *Ditatque fructus foenerantem centuplex*.

Agro-

Digitized by Google

Agrorum redigit fructus: quibus acrius instat,
Nec metuit, ne congestum populetur aceruum
Curculio, vel nigra cauis formica recondat.
Sunt et virginibus pulcherrima praemia nostris,

GLOSSAE VETERES.

1051. redigit = *restituit*. acrius = *fortius*, *vel fortiter*. *I.* 1052. metuit = *nostra fides*. *I.* 1053. curculio = *vermis pro diabolo*. *I.*

COMMENTARIVS.

1051. Ald., Vrb. *rediget*. Rat., Alex., scripti Heinsiani, Weitz. *redigit*. Fab., Gis. *reddit*, Widm. supra *redit*. Verius videtur *redigit*, vt v. 1059. *rediguntur in horrea fructus*. Weitzius *acriter*: sed *acrius* habent Ald., Gis., et nostri scripti.

1052. *Aceruum* simpliciter posuit pro tritici aceruo etiam Cath. v. v. 68. *Clausis cauere aceruis*. Virg. 1. Georg. *Populatque ingentem farris aceruum — Curculio*.

1054. E parabola fructus centuplicis in regno caelorum transit ad virgines christianas, quibus hoc promissum est praemium, vt exprimit v. 1059. *Hinc decies deni*. Luculentissimum vero hoc extat antiquitatis testimonium de perpetua castitate, ac vita sanctissima nostrarum virginum, quas Prudentius confert, et longe praefert virginibus vestalibus. Nostrae illae virgines *deo deuotae* dicebantur, et virginitas deo promissa *deuota* pariter nuncupabatur. Ausonius, quamuis non christianus, aut ex christiano iterum ethnicus, certe non valde pius, vt ex eius scriptis patet, tamen virgines deo deuotas laudat; sic Parent. VI. titulus: *Aemilia Hilaria matertera, virgo deo deuota*. Tum hoc epigramma: *Feminei sexus odium tibi semper, et inde — Creuit deuotae virginitatis amor. — Quae tibi septenos nouies est culta per annos: — Quique aeui finis, ipse pudicitiae*. Hoc ipsum mox Prudentius, *Lexque pudicitiae vitae cum fine peracta*. Ausonius vero iterum de Iulia Cataphronia amita: *Innuba deuotae quae virginitatis amorem — Parcaque anus coluit*. Ex his licet perspicere, virginitatem perpetuam deo olim fuisse promissam etiam in aetate non admodum adulta: immo ex argumento, quo Prudentius vestalium virginitatem refellit, satis euincitur, virgines christianas in iuuentute deo fuisse consecratas. *Tandem virgineam fastidit Vesta senectam*. Si virgines christianae solum senectuti proximae vouere virginitatem potuissent, reponi contra Prudentium posset: Vesta fastidit virgineam senectam, at religio vestra fastidit virgineam iuuentutem. Aduerte etiam, Aemiliam, quam Ausonius laudat, virginitatem deuotam coluisse septenos nouies per annos. Quis autem satis mirari valeat intolerandam Pauuii, impii hominis, impudentiam, qui declamationem Prudentii contra vestales mox proferendam ad nostras moniales ita accommodauerit, quasi Prudentius crimini vestalibus verterit, quod virginitatem conseruauerint? En verba ex opere *Recherches Philosophiques sur les Américans, par Mr. de Pavv. Tomo* II. *a Berlin*. 1777. *pag*. 95. *Prudence a fait vne satyre chrétienne contre les Vestales qui étoient encore à Rome de son temps, à qui il fait vn crimé d'auoir conserué leur virginité: si ce pieux déclamateur auoit pu préuoir alorsque la chretienté seroit vn jour surchargée de religieuses, il se seroit tu*. Si Pauuius praeuidisset, aliquando haec verba subiicienda fore elogio, quo Prudentius perpetuam virginitatem christianam prosequitur, atque illi ipsi declamationi, qua tantum damnat coactam, temporariam, ac mille vitiis expositam virginitatem vestalium, nescio sane, an sibi manus intulisset; sed certe ex hominum conspectu aufugere debuisset, si frontis quidquam habuisset. Qui enim fieri potuit, vt Prudentius virginitatem conseruatam

Digitized by Google

Et pudor, et sancto tectus velamine vultus,
Et priuatus honos, nec nota, et publica forma,
Et rarae, tenuesque epulae, et mens sobria semper,
Lexque pudicitiae vitae cum fine peracta.
Hinc decies deni rediguntur in horrea fructus,
Horrea nocturno non vnquam obnoxia furi.
Nam caelum fur nullus adit: caelestia nunquam
Fraude resignantur: fraus terris voluitur imis.
Quae nunc vestalis sit virginitatis honestas,
Discutiam, qua lege regat decus omne pudoris.
Ac primum paruae teneris capiuntur in annis,

GLOSSAE VETERES.

1055. pudor = *castitas*. *I.* 1057. tenues = *viles*, *vel paruae*. *I.* 1059. hinc = *post haec*. decies = *de viduis dicit modo*. *decies seni sexaginta faciunt*, *et sex sexagenarius numerus viduis pertinet*. *Iso.* 1060. horrea = *scilicet dico*. *I.* 1064. pudoris = *castitatis*. *I.*

COMMENTARIVS.

crimen esse putauerit, quum ex lege pudicitiae, vitae cum fine peractae, colligat *Hinc decies deni rediguntur in horrea fructus*? Verum de Pauuio paulo post redibit sermo.

1055. Tertullianus De virginibus velandis praesertim cap. XVI. probat, Scripturam legem de velando mulieris capite condidisse, naturam contestari, consuetudinem exigere, maxime in virgine, quae Christo nupsit. Tertulliano concinit Cyprianus in libr. De disciplina, et habitu virginum.

1059. Ald., Alex., Iureti codex *decies seni*. Rat., Vrb., Gis., Weitz., Heins. *decies deni*: quod magis placet; nam videtur Prudentius iterum commemorare fructus centuplicatos. quamquam primum illud non displicet. Vide Comm. ad v. 121. hymn. S. Agnes. Interpretationes de fructu tricesimo, sexagesimo, centesimo diuersae proferuntur, et prout diuersi vitae status inter se comparantur, ita alii aliter iudicant. Theodulfus Aurelianensis lib. VI. carm. VII. *Terdena in nuptu*, *in viduis sexdena coruscat*. – *Ista duo superat tertius ordo boni*. – *Et data virginibus centeni gloria fructus*, – *Martyrioque sacer congruit hic numerus*. Glossa non placet.

1060. Alex. male *nonnunquam*. Vrb. *Orrea non vnquam nocturno obnoxia furi*.

1065. Discat hinc Pauuius, quid in virginitate vestalium Prudentius reprehendat: primum quod teneris in annis capiuntur etiam inuitae, et reluctantes. Tum quod caecum vulnus, et amissas suspirant taedas, non solum quia in eum coetum coactae sunt ingredi, antequam libera secta voluntatis propriae condemnaret vincula iusta maritandi sexus, sed etiam quia non totum spes salua interficit ignem, quandoquidem tempore praescripto resides flammas adolere licebit. Praeterea vestalibus exprobrat, quod ad spectacula publica, etiam ad sanguinolentum gladiatorium ludum conuenirent, caedesque hominum non tantum viderent, sed etiam imperarent, et voluptatem ex eis caperent. Haec clara sunt in Prudentio: at Pauuius fingit, quod ille vestalibus *fait vn crime d' auoir conserué leur virginité*. Iuretus ait, omnino legendum esse

Ante voluntatis propriae quam libera secta

COMMENTARIVS.

ex v. c., et melioribus excusis *capiuntur*, non *rapiuntur*. quamquam et hoc postremum non sine colore defendi possit, quia adhibita vi, et extorta voluntate vt plurimum virgines tenellae sacris addicebantur. Proprie autem *capi* vestales dicebantur. Vlpianus lib. regularum tit. 10. *In potestate parentum esse desinunt et hi, qui flamines diales inaugurantur, et quae Vestae virgines capiuntur*. Aulus Gellius lib. I. cap. XII. *Qui de vestali virgine capienda scripserunt .... minorem quam annos sex, maiorem quam annos decem natam negauerunt capi fas esse*. Suetonius cap. XXXI. in Augusto: *Sacerdotum et numerum, et dignitatem, sed et commoda auxit, praecipue vestalium virginum. Quumque in demortuae locum aliam capi oporteret, ambirentque multi, ne filias in sortem darent, adiurauit, si cuiusquam neptium suarum competeret aetas, oblaturum se eam*. Tacitus lib. XV. Annal. *Defunctaque virgo vestalis Laelia, in cuius locum Cornelia ex familia Cossorum capta est*. Ita etiam loquitur S. Ambrosius, Symmacho respondens. A. Gellius loc. cit. rationem huius vocabuli tradit: *Capi virgo propterea dici videtur, quia Pontificis Maximi manu prehensa ab eo parente, in cuius potestate est, veluti bello capta abducitur*. Paulo post Prudentius. *Captiuus pudor ingratis addicitur aris*. Hac autem formula Pontifex Maximus vtebatur: SACERDOTEM. VESTALEM. QVAE. SACRA. FACIAT. QVAE. IOVS. SIET. SACERDOTEM. VESTALEM. FACERE. PRO. POPOLO. ROMANO. QVIRITIBVS. Q. VTEI. QVAE. OPTVMA. LEGE. FOVIT. ITA. TE. AMATA. CAPIO. Quibus in verbis nonnulli cum A. Gellio lib. I. cap. XII. putant, *Amatam* virginem captam vocari, quia prima virgo vestalis Amata dicta fuit. Addunt alii, Virgilium ea de causa matri Lauiniae nomen Amatae fecisse. Mihi verius videtur, *Amatam* hic significare electam. Quae ita a me fuse exposita sunt, vt discrimen inter nostras moniales, et virgines vestales euidentius pateat. Longe enim a Teolio dissentio, qui ex his versibus recte colligi affirmat, *nonnisi matura aetate tum temporis nostras virgines deo sacrari consueuisse: quod enim receptum apud nos esset, id in gentibus damnare, nunquam sibi noster sumpsisset. Et sane eodem quo Prudentius aeuo, ne virgines ante quadragesimum annum consecrarentur veli susceptione, sancitum a S. Leone M. fuit*. Dissentio, inquam, si intelligat, christianas virgines nonnisi matura aetate virginitatem suam deo vouisse: nam aliud erat velum consecrationis, velut praemium virginitatis probatae tunc collatum. Prudentius damnat in gentilibus, quod puellae ante annum decimum, vel eo non maiores, tamquam bello capiantur, quin vel in ea aetate libera ipsis sit voluntas damnandi matrimonii. Non ergo recte colligitur, solum matura aetate virgines nostras deo consueuisse consecrari, nisi maturam aetatem intelligas, quum iam per aetatem virgines possent matrimonii vinculum aut eligere, aut respuere. S. Damasus de sorore sua Irene: *Vouerat haec sese Christo, quum vita maneret, – Virginis vt meritum sanctus pudor ipse probaret, – Bis denas hyemes necdum compleuerat aetas*, vbi plerique intelligunt, mortuam Irenem anno vicesimo aetatis, alii eo anno virginitatem vouisse. De veli autem susceptione varia olim fuit disciplina. Concil. Carthagin. III. can. IV. *Placuit, vt ante viginti quinque annos aetatis nec diaconi ordinentur, nec virgines consecrentur*. Concil. Agath. can. XIX. *Sanctimoniales, quamlibet vita earum, et mores probati sint, ante annum aetatis suae quadragesimum non velentur*. Concil. Caesaraugust. anno 380. can. VIII. *Item lectum est, non velandas esse virgines, quae se deo vouerint, nisi quadraginta annorum probata aetate, quam sacerdos comprobauerit*. Basilius epist. Canonic. can. XVIII. aetatem supra sexdecim, aut septemdecim annos postulat, vt in sacrarum virginum catalogum virgo referatur.

Digitized by Google

Laude pudicitiae feruens, et amore deorum,
Iusta maritandi condemnet vincula sexus.
Captiuus pudor ingratis addicitur aris,
Nec contempta perit miseris, sed adempta voluptas
Corporis intacti; non mens intacta tenetur,
Nec requies datur vlla toris: quibus innuba caecum
Vulnus, et amissas suspirat femina taedas.
Tum quia non totum spes salua interficit ignem:
Nam resides quandoque faces adolere licebit,
Festaque decrepitis obtendere flammea canis.
Tempore praescripto membra intemerata requirens,
Tandem virgineam fastidit Vesta senectam.
Dum thalamis habilis tumuit vigor, irrita nullus
Foecundauit amor materno viscera partu.
Nubit anus veterana, sacro perfuncta labore,

GLOSSAE VETERES.

1068. vincula. *connubia*. *I.* 1070. contempta = *despecta*. perit = *sponte*. *I.* 1072. caecum = *occultum*. *I.* 1074. ignem = *amorem*, *minna*. *I.* 1075. resides = *pigras*. faces = *amoris*. adolere = *incendere*: *Iso.* 1076. obtendere = *operire*. flammea = *libidinosa*. *I.* 1077. praescripto = *in quinquagesimo anno*. *in anno octogesimo*. requirens = *Vesta*. *I.*

COMMENTARIVS.

1068. Ald., Fabr., Vrb., Alex. a pr. m. *condemnat*. Gis. ad oram *contemnat*. Rat. *contemnet*. Weitz. *condemnet*, quod ex Giselino sumpsit Heinsius, quin nihil ex suis scriptis notauerit. Concinnius aliis videtur *condemnat*, vt apud Virgilium II. Aeneid. *Ante, pudor, quam te violo, aut tua iura resoluo*. Ita enim legendum esse, non *violem*, *resoluam*, multi iam monuerunt: sic etiam eleganter *Ante quam ea dico*. Corradus l. VI. De ling. lat. aliter sentit, et appositam adhibet distinctionem.

1070. Ald. *contenta*. lege *contempta*.

1071. Immo neque oculi intacti erant: nam de fascino ait Plinius lib. XXVIII. cap. IV. *Qui deus inter sacra romana a vestalibus colitur*.

1076. *Flammeum* pro velo, quo nouae nuptae velabantur, accipe, quamuis aliter Iso sentiat.

1079. Ald., Heinsiani scripti, Widm. ad oram, Alex., Vrb., Rat., et alii *dum thalamis*. Bong., Fabr., Gis. *tum*. Weitzius *quum*. Aldus male *timuit vigor*.

1081. Nonnulla difficultas hinc oritur, cur Prudentius anum veteranam vocet vestalem, quae suo perfuncta labore nuberet: quam difficultatem mendaciis exaggerat Pauuius in nota loc. cit. *Après vingt trois ans de seruice, elle étoit réputée émérites, et acquéroit la liberté de se marier, comme on peut s' en conuaincre en lisant dans les poésies de Prudence la satyra, qu' on vient de citer: il est assez surprenant, que ce escriuain dise dans son libelle, que les ex-Vestales, qui entroient dans le lit conjugal, n'y apportoient plus vne seule étincelle du feu de l' amour, que les désirs*

Desertisque focis, quibus est famulata iuuentas,
Transfert emeritas ad fulcra iugalia rugas,

GLOSSAE VETERES.

1083. emeritas = *veteranas, senio plenas. emeriti dicuntur milites quia fortasse qui) cessant mereri, id est, militare. I.*

COMMENTARIVS.

et la vieillesse auoient éteint dans leur coeur usé. Une ex-Vestale, qui se marioit à trente ans, n'encouroit certainement pas ce reproche. Quid ab hoc scriptore, quum de americanis rebus loquitur, sperare possis, quum tam impudenter commentitiam vestalium historiam repraesentet, Prudentiique carmina in eandem rem alleget? Ait, vestales post viginti tres annos ministerii emeritas censeri, et nubere potuisse, adeoque anno tricesimo aetatis licuisse vestalibus matrimonium contrahere. Verum vbinam id docuit Prudentius? Immo quis rem ita se habere tradidit? Dionysius lib. I. aperte ait: *Tempus tricennale manere eas oportet castas, et a nuptiis vacuas, sacra ex more facientes. Quo tempore decem annos discere debent, decem sacris operari, decem docere.* Vides triginta annos sacerdotio vestalium destinatos, post quos nuptias celebrare poterant, scilicet anno aetatis trigesimo septimo, aut post eum annum, non ante. Neque item verum est, Prudentium affirmare, penitus amoris ignem in vestalibus, quo anno nubere ipsis permissum erat, iam fuisse extinctum: addit enim; *Discit et in gelido noua nupta tepescere lecto.* Ceterum si vestales anno circiter quadragesimo aetatis matrimonio poterant copulari, merito quaeri poterit, cur *anus veterana* vestalis tunc nupta dicatur. Puto, id ita a Prudentio dictum, vt significet, vestales in iuuentute, aut in meliore iuuentutis parte, quum thalamis magis habiles erant, a matrimonio fuisse repulsas, quod tandem ipsis concedebatur in senectute, aut in aetate proxima senectuti. Nemo enim negauerit, feminam in aetate annorum circiter 40. minus iam esse aptam ad nuptias contrahendas. Certe Statius lib. I. vestalem sacerdotem longaeuam vocat: *Peruigilemque focis ignem longaeua sacerdos – Nutriet.* Alii putant, Prudentium respexisse ad vestales Albanas, quae quinquaginta annos seruiebant, vt docet Dionysius lib. I., apud quem nonnulli male legerant πενταετεῖς pro πεντηκονταετεῖς, nempe quinquennio pro quinquaginta annos, vt obseruauit Lipsius Syntagm. de Vesta, et Vestalib. Ceterum in verbis Prudentii nulla maior inest difficultas, quam in verbis Ambrosii cap. IV. lib. I. De Virginib. *Quis mihi praetendit Vestae virgines, et Palladis sacerdotes? Qualis ista est non morum pudicitia, sed annorum, quae non perpetuitate, sed aetate praescribitur? Petulantior est talis integritas, cuius corruptela seniori seruatur aetati. Ipsi docent, virgines suas non debere perseuerare, nec posse, qui virginitati finem dederunt. Qualis autem est illa religio, vbi pudicae adolescentes iubentur esse, impudicae anus?*

1082. Alex., Egm., Fabr., vnus Rott., Heins., Gis. in textu *iuuentas*. Weitz., Thuan., et alter Rott. *iuuenta*. Heinsius pro *iuuentas* citat priorem Rottendorphium, et iterum pro *iuuenta* priorem Rottendorphium: fortasse voluit dicere *alterum*, aut posteriorem, sed rem satis distinguere non valeo. Idem Heinsius, et Weitzius Aldum allegant pro *iuuentas*: adeoque non aduerterunt, *iuuentas* ab Aldo in Emendatis mutatum fuisse in *iuuentus*. Gis. ad oram, Widm., Bong. supra, Vrb. legunt *iuuentus*. Gifanius verbo *inualidus* legendum putat *iuuenta*, id est, in *iuuenta*, quum esset puella. In vett. tamen fere inuenerat *iuuentus*, in aliis *iuuentas*. *quod*, inquit, *nescio, quid sibi velit*. Atqui idem Gifanius verbo *vestire* in Virgilio lib. VIII. legit *Tum mihi prima genas vestibat flore iuuentas*. Idem est *iuuentas*, ac *iuuentus*; et etiamsi legas *iuuenta*, non intelligo cum Gifanio, et Iureto

Discit et in gelido noua nupta tepescere lecto.
Interea dum torta vagos ligat infula crines,
Fatalesque adolet prunas innupta sacerdos,
Fertur per medias, vt publica pompa, plateas,

GLOSSAE VETERES.

1086. adolet = *incendit*. I.

COMMENTARIVS.

in iuuenta, sed iuuentam ipsam fuisse famulatam focis.

1084. Gifanius verbo *inualidus* ait, se reperisse in quodam veteri *ingelido* pro valde gelido, vt *indurus* pro valde duro, et apud Lucretium *inualidus* pro valde valido. De voce *indocilis* eadem significatione dixi ad hymnum III. Cath. v. III. In alio vet. vidit Gifanius *in gelido*: *quod*, ait, *fortasse sit rectius*, et est certe rectius: quamquam etiam in Vrb., et Alex. est *ingelido*. Saepe tamen in codd. vett., et in Alex. saepius verba inter se vniuntur vitio excriptorum. Iuretus quoque in suo cod. legit coniunctim *ingelido*, sed non assequor interpretationem: *id est*, *valde frigido*, *et tepido*. Nam illa particula *in* auget vim dictionis. Sic Penelope Vlyssi: *Non ego deserto iacuissem frigida lecto*. Fortasse in Gifanio legendum *valde frigido*, *et gelido*.

1085. Prudentius in vestalium ornatu describendo memorat infulam, vittas, taeniolas, licia crinibus addita. Haec omnia saepe pro eadem re sumuntur; sed distinguebantur tamen inter sese. De infula sacerdotum propria vide Comment. ad v. 5. hymn. IX. Cath. Vitta erat redimiculum capitis magis commune, et erant vittae virgineae, quibus scilicet vtebantur virgines, a vittis matronarum distinctae. Fabrettus De Columna Traian. cap. VI. putat, vittas ab infula ita fuisse distinctas, vt vittae fluitauerint, infula caput praecinxerit, quod ostendit in duabus virginum vestalium imaginibus, vbi vittae ad infulas se habent, vt lemnisci ad corollas, de quibus Festus: *Lemnisci*, *id est*, *fasciolae coloriae dependentes ex coronis*. Iso infra ait, taeniolas esse summittatem vittae. Vittarum simul, et infulae meminit S. Ambrosius in responsione ad Symmachum: *Infulae vittati capitis*, *purpuratarum vestium murices*. Dionysius vittas potius nominauit: *Licet nubere post annos impletos*, *sed depositis vittis*, *et quae alia sunt sacerdotii insignia*. Ouidius, vt significaret, Iliam, virginitate amissa, dignam iam non esse sacerdotalibus insignibus, dixit lib. III. Fast. *Ignibus iliacis aderam*, *quum lapsa capillis* — *Decidit ante sacros lanea vitta focos*. Contra Iuuenalis, vt scelus vestalis apertius indicaret sat. IV. *Cum quo nuper vittata iacebat* — *Sanguine adhuc viuo terram subitura sacerdos*. Nam incesti rea vestalis ex instituto Numae terra viuens obrui deberet.

1086. Credebant romani, igne Vestae extincto, mali aliquid imperio portendi: Liuius lib. XXVI. cap. XXVII.

1087. Vat. A. *vt publica pompa sacerdos*. Corrige *pompa plateas*. Barthius lib. XLII. cap. XVII. censet, Prudentium respexisse ad morem deducendi mulierculas ad lupanar cum symphoniacis, turba, et pompa. Melius tamen idem Barthius lib. XXXV. cap. XIV. exponit de pompa, qua statuae deorum circumferebantur. Sic Plautus in Milite: *Vt te hodie quasi pompam illuc praeterducerem*, hoc est, velut deum ministris suis, et mundo omni instructum. Horat. I. serm. III. *Persaepe velut qui* — *Iunonis sacra ferret*. Huc spectant verba Isidori v. seq. afferenda. *Ferre sacra*, et *ducere sacra*, vt ait Virgilius, est supellectilem ad sacrificia necessariam portare.

Digitized by Google

Pilento residens molli, seque ore retecto
Imputat attonitae virgo spectabilis Vrbi.
Inde ad consessum caueae pudor almus, et expers

GLOSSAE VETERES.

1088. pilento = *pilentum, et esseda, et petorritum genus vehiculi sunt, et vna, eademque (fort. eademque res.)* I 1089. attonitae = *stupenti*. expectabilis = *desiderabilis*. I. 1090. caueae = *theatri*. I.

COMMENTARIVS.

1088, Lipsius syntagm. de Vesta cap. XII. docet, vestales lectica ferri solitas, etiam pilento ex hoc loco Prudentii, et Tacito annal. XII. Prudentius expressit illud Virgilii lib. VIII. *Castae ducebant sacra per vrbem — Pilentis matres in mollibus*. Seruius pilentum molle interpretatur pensile: fortasse dictum est pilentum a πῖλος lana coacta, quae adhibebatur, vt mollius sederent. Chamillardus improprie S. Ambrosium, et Prudentium locutos ait, quorum alter lectica vehi vestales, alter pilento scripsit, siquidem constat ex Tacito lib. XII. carpento vsas fuisse: *Suum quoque fastigium Agrippina altius tollere, carpento capitolium ingredi: qui mos sacerdotibus, et sacris antiquitus concessus, venerationem augebat feminae*. Verum ex versu Virgilii patet, sacra pilentis etiam duci. Deinde etsi mos sacerdotibus concessus fuerit *carpento capitolium ingredi*, tamen id non prohibet, quo minus per plateas vestales lectica, aut pilento veherentur. Lipsius ex eodem Taciti libro pilento vsas fuisse vestales concludit. Isidorus lib. XX. cap. XII. carpentum definit esse *pompaticum vehiculi genus quasi carrum pompaticum*. Itaque pilentum, ad pompam ornatum, et instructum, vocari potest carpentum. Pyrrhus Ligorius De vehiculis cap. XXIII. docet, pilentum, carpentum, et vehiculum, vnum pro altero accipi posse, quia omnia haec matronae vsurpabant ad deambulationes, et sacrificia. Ioannes Schefferus in notis affirmat, auctores, si accurati sint, distinguere: sed in opere De re vehiculari cap. XXV. probat, pilentum carpento honoratius fuisse, et pilento matronas ad ludos, et sacrificia vehi solitas, ac simili modo vestales, quibus iura omnia, matronarum propria, erant concessa. Liuius lib. V. c. XXV. de auro, a matronis in aerarium collato, ait: *Grata ea res, vt quae maxime fuit, honoremque ob eam magnificentiam ferunt matronis habitum, vt pilento ad sacra, ludosque vterentur*.

1089. Barthius lib. XLII. cap. XVII. legit *spectabilis*, neque consulte agere criticos ait, qui *expectabilis* reponunt. Legunt etiam *spectabilis* Ald., Gis., et alii Vulg. cum Heinsio, Alex., Vrb. At Weitzius cum suis, et Rat. reposuerat *expectabilis*. quod extabat etiam in Sich., et Gis. I. ed. ad oram. Pro *imputat* Giselinus margini apposuit *implicat* ex codice Pulmanni: sed non approbauit. Quonam enim modo se vestalis implicat, et immiscet vrbi, si pilento molli residet, si spectabilis est, vt publica pompa, si in meliore podii parte sedet? Explicat ergo Giselinus *imputat* = *obiicit, ostenditque ignominiose, et quasi eo ipso vrbem impensae perditae coarguens*. Verbo imputandi eodem sensu vsus est Suetonius in Tiberio cap. LIII. Teolius ex cod. Vat. Alex. adiicit glossam *imputat* = *exprobrat, sibi, suaeque virginitati reipublicae salutem deberi*. Fortasse nihil aliud voluerit Prudentius, nisi quod vestalis se ostentat spectabilis ore retecto. Nam antea in nostris virginibus laudauerat *sancto tectum velamine vultum*, et vestales velamine capitis non fuisse vsas ex nummis veteribus perspicitur. Quamuis autem pilentum superne esset tectum, et in camerae modum constructum, tamen ex hoc versu colligitur, patuisse ad latera, quibus sese conspiciendas vestales praebebant. Aldus nullo sensu interrogationis notam post hunc versum affixit.

1090. Heraldus in Arnobium pag. 274.,

Sanguinis it pietas, hominum visura cruentos
Congressus, mortesque, et vulnera vendita pastu
Spectatura sacris oculis. sedet illa verendis
Vittarum insignis phaleris, fruiturque lanistis.
O tenerum, mitemque animum! consurgit ad ictus,
Et, quoties victor ferrum iugulo inserit, illa
Delicias ait esse suas, pectusque iacentis
Virgo modesta iubet conuerso pollice rumpi:

GLOSSAE VETERES.

1091. sanguinis = *generationis*. *I*. 192. congressus = *certamina*. vendita = *empta*, *quia ad hoc visebantur, vt in theatro ludis interficerentur*. *I*. 1094. phaleris = *muliebribus ornamentis*. *phalera proprie ornamenta equorum, et phaleratum sermonem vocamus valde ornatum*. lanistis = *gladiatoribus*. *Iso*. 1095. o = *ironice*. *Iso*. 1097. ait = *dicit*. *I*.

COMMENTARIVS.

et Elmenhorstius in eundem pag. 54. hos versus illustrant. Cyprianus ep. II. ad Donatum: *Paratur gladiatorius ludus, vt libidinem crudelium luminum sanguis oblectet. Impletur in succum cibis fortioribus corpus, et aruinae toris membrorum moles robusta pinguescit, vt saginatus in poenam carius pereat: homo occiditur in hominis voluptatem, et, vt quis possit occidere, peritia est; scelus non tantum geritur, sed et docetur. Quid potest inhumanius, quid acerbius dici? . . Quid illud, oro te, vbi se feris obiiciunt, quos nemo damnauit?*

1092. Gladiatores suam artem exercebant, vt alerentur. hinc *vulnera vendita pastu* vocat. Propertius eleg. VIII. lib. IV. *Qui dabit immundae venalia fata saginae.* Vide notas Vulpii.

1093. Ald., Tornaes. *sed et*: lege *sedet*. Verbum *sedet* videtur proprium ad exprimendam arrogantiam feminae. Sic Iuuenalis sat. X. *Sedet illa parato — Flammeolo*.

1094. Le vittis paulo ante. Lipsius lib. I. Saturn. serm. cap. XV. Prudentium quasi bardum aliquem nostri aeui hominem, aut puerum de schola traducit, et tantum non vapulare iubet. *Lanista*, ait, *carnificem designat ex Isidoro*. *Pro gladiatoribus Prudentius vsurpat: parum proprie, immo imperite*. Primum a Lipsio quaeram, cur Prudentium Isidoro non praeferat, si forte de vocis alicuius significatione inter se dissideant? Praeterea apud Isidorum lib. X. Etym. lit. L. ita lego: *Lanista gladiator, id est, carnifex tusca lingua appellatus, a laniando scilicet corpora*. Donatus in Eunucho act. II. scen. II. *lanios* ait esse, qui laniant pecora, vnde et lanistas dictos, qui laniandis praesunt gladiatoribus. Ianus Gruterus ad Senecae lib. VI. de benef. cap. XII. fuse exponit, quinam fuerint lanistae. Aliqui docent, fuisse magistros, et institutores gladiatorum. Iuuenalis sat. III. v. 157. *Hic plaudat nitidi praeconis filius inter — Pinnirapi cultos iuuenes, iuuenesque lanistae*. Vbi alii exponunt filios principis gladiatorum, qui gladiatores instruebat, alii filios magistri gladiatorum, qui artem armorum tractandorum docebat. Prudentius primae significationi vocis *laniare* inhaeret.

1095. In editione parmensi mendose *adictus* coniunctim.

1097. Rat. *agit esse* cum glossa *aestimat*.

1098. Iuretus testatur, in quibusdam codd. legi *virgo molesta* facili lapsu. *Mo-*

Ne

Ne lateat pars vlla animae vitalibus imis,
Altius impresso dum palpitat ense secutor.
Hoc illud meritum est, quod continuare feruntur
Excubias latii pro maiestate palatj,
Quod redimunt vitam populi, procerumque salutem?
Perfundunt quia colla comis bene, vel bene cingunt

GLOSSAE VETERES.

1099. vitalibus = *praecordiis*. *I.* 1100. secutor = *gladiator*. *I.* 1102. latii = *italici*. *I.* 1104. bene = *male, vel bene dicit, quia aliquando ornate cingebant, aliquando turpi-*

COMMENTARIVS.

desta ironice vera est lectio: vt antea *pudor almus, et expers sanguinis*. Veteres pollicem vertebant, quum fauorem denegabant, et in spectaculis, quum mortem imperabant. Iuuenalis sat. III. v. 36. *Verso pollice vulgi, – Quemlibet occidunt populariter*. Contra *pollices, quum faueamus, premere etiam prouerbio iubemur*, aiebat Plinius libr. XXVIII. cap. II. Hunc ritum illustrat Angelus Politianus Miscell. syllog. cap. XLII. Romani plerumque gladiatores, qui vitam in certamine impetrare cupiebant, occidi imperabant, illisque fauebant, qui libenter morerentur, aut securiter gladium insererent iugulo. Eius rei testimonia sunt apud Senecam lib. I. de tranquillit. vitae cap. XI., et lib. I. de ira cap. II. Nostri hanc crudelitatem gentilibus exprobrabant, vt Tertullianus in lib. de spectac., et Lactantius lib. VI. c. XX: *Quaero nunc, an pii possint, et iusti homines esse, qui constitutos sub ictu mortis, ac misericordiam deprecantes, non tantum patiuntur occidi, sed efflagitant, feruntque ad mortem crudelia, et inhumana suffragia, nec vulneribus satiati, nec cruore contenti: quin etiam percussos, iacentesque repeti iubent, et cadauera ictibus dissipari, nequis illos simulata morte deludat*. Ab huiusmodi cruentis spectaculis semper abhorruisse christianos, multo vero magis eos, qui inter christianos sacrorum ministerio vacarent, notum est.

1100. De secutore haec Isidorus lib. XVIII. Etym. cap. IV. *Secutor ab insequendo retiarium dictus. Gestabat enim cuspidem, et massam plumbeam, quae aduersarii iaculum impediret, vt antequam ille feriret reti, hic exuperaret. Haec armatura sacrata erat Vulcano. ignis enim semper aquam insequitur: ideoque cum retiario componebatur, quia ignis, et aqua semper inter se inimica sunt*. De retiario autem idem Isidorus cap. praeced. *Retiarius ab armaturae genere in gladiatorio ludo contra alterum pugnantem occulte ferebat rete, (quod IACVLVM appellatur) vt aduersarium cuspide insequente* (fort. *insequentem*) *operiret, implicitumque viribus superaret. Quae armatura pugnabat Neptuno tridentis causa*.

1102. Vat. A. corrupte *alatii* pro *latii*. Ald. minus bene *palatii*. Intelligo *palatium* ipsam Romam, vt ante v. 765. *palatia*, aut etiam imperii pignus, de quo Liuius lib. XXVI. cap. XXVII. *Vestae aedem petitam, et aeternos ignes, et conditum in penetrali fatale pignus imperii romani*. Quod pignus esse Palladium, nonnulli putant.

1103. Vestales dicebantur vitam populi redimere, vel quia sacra pro eo faciebant, vel quia, vt tradit Plutarchus in Numa, *Si reo, ad supplicium qui ducitur, fortuitu factae sint obuiae, is poena liberatur. Oportet autem iurare, a casu, non a consilio, fuisse hunc occursum*. Rualdus in Animaduers. opponit verba praetoris ex edicto perpetuo apud A. Gellium libr. X. c. XV. *Sacerdotem vestalem, et flaminem dialem in omni mea iurisdictione iurare non cogam*.

1104. Iso videtur legisse *bene, vel ma-*

Digitized by Google

Tempora taeniolis, et licia crinibus addunt?
Et quia subter humum lustrales testibus vmbris
In flammam iugulant pecudes, et murmura miscent?
An quoniam podii meliore in parte sedentes

GLOSSAE VETERES.

ter . l. 1105. taeniolis = *summitas vittae, sed hic pro tota tunica. l.* 1106. lustrales = *quae lustrant, id est, purgant. l.* 1108. podii = *circi, vel theatri. l.*

COMMENTARIVS.

le. sed verum est *bene*, *vel bene*. Plinius lib. XVI. cap. XLIV. ita scribit: *Antiquior illa est* (lotos,) *sed incerta eius aetas, quae capillata dicitur, quoniam vestalium virginum capillus ad eam defertur*. Fabrettus De column. Traian. cap. VI. vestalibus comam attonsam, et astrictam fuisse contendit. Melius Lipsius distinguit, et in ingressu religionis semel tonsas fuisse, postea comam aluisse tradit, quam etiam ad colla diffusam hic Prudentii locus euidenter conuincit; quod contra Fabrettum confirmat Montfauconius tom. III. Antiquit. p. 217. Nam ex Festo nouae nuptae senis crinibus caput ornabant, quo ornatu vestales vtebantur. Ouidius libr. III. Fast. de Syluia vestali, matre Remi, et Romuli: *Fessa resedit humo, ventosque accepit aperto – Pectore, turbatas restituitque comas*. et mox: *Quum lapsa capillis – Decidit ante sacros lanea vitta focos*.

1105. Aldus scribit *litia*. In glossa legam libenter *pro tota vitta*, non *pro tota tunica*.

1106. Fabr., et Gis. ad oram *tristibus vmbris*. Vrb. male *tectibus vmbris*. *Subter humum* sacra faciebant Vestae, quia eam terram esse credebant. Fortasse eam ob causam *testibus vmbris* ait Prudentius: vel vt putat Chamillardus, quia veteres credebant, manes aris, et focis adesse.

1107. *Murmur* saepe a Prudentio adhibetur pro voce summissa orantium. Vide praef. lib. I. v. 36.

1108. Suetonius cap. XLIV. in Augusto: *Virginibus vestalibus locum in theatro separatim, et contra praetoris tribunal dedit*. Meminit etiam *podii* Iuuenalis sat. II.: *Omnibus ad podium spectantibus*. Est autem podium in amphitheatro moenianum supra zonam muri, qui campum ambibat, quod simul ornatus, simul spondae obtinebat locum, eratque aliquanto capacius ceteris gradibus. In podio considebant senatores, aliique dignitate praestantes. Ios. Emmanuel Miniana, vir laudatissimus, in Dialog. de theatro Saguntino quaerit, qua ratione in theatro podium *in fronte scenae* esse potuerit, quum constet ex Suetonio, et Prudentio, vestalibus concessum fuisse locum in podio contra praetoris tribunal. Qua de re quum Emmanuelem Martinum consuluisset, is nodum non aliter dissoluit, nisi correcto Suetonio, vt legatur *in amphitheatro* pro *in theatro*, aut *iuxta praetoris tribunal* pro *contra praetoris tribunal*. Sed, vt ego puto, podium in theatro contra scenam quidem erat, sed hemicyclum ita formabat, vt locus vestalibus assignatus contra praetoris tribunal esse potuerit, si scilicet ex vna parte hemicyclus ab hoc tribunali inciperet, et ex alia in vestalium sedem desineret. Miniana acute obseruat, recte Prudentium dixisse *podii meliore in parte*, quia Tiberius decreuit, vt quoties Augusta *theatrum introisset, sedes inter vestalium consideret*, ex Tacito IV. Annal. Fortasse lux aliqua maior huic rei accedet ex verbis Bulengeri lib. I. De theatro cap. IX. *Theatrum non constitisse solo hemicyclo figura eius, quod Romae est, M. Marcelli ostendit. Quum enim flexis post semicirculum lineis vterentur, ex integro circuli ambitu quartam partem adimentes, quod reliquum erat, theatro dabant*. Arnobius lib. IV. pariter obiicit gentilibus, quod sacerdotes,

Digitized by Google

Spectant, aeratam faciem quam crebra tridenti
Impacto quatiant hastilia, saucius et quam
Vulneribus patulis partem perfundat arenae,
Quum fugit, et quanto vestigia sanguine signet?
Quod genus vt sceleris iam nesciat aurea Roma,
Te precor, ausonii dux augustissime regni,

GLOSSAE VETERES.

1109. faciem = *gladiatoris* . *I*. 1110. impacto = *immisso* . *Iso*. 1113. quod = *hoc*. *Iso*.

1114. dux = *o Theodosi* . *ad Constantinum loquitur*, *filium Constantini*. *Theodosius* . *I*.

COMMENTARIVS.

et vestales sederent in spectaculis publicis. *Sedent in spectaculis publicis sacerdotum omnium*, *magistratuumque collegia*, *pontifices maximi*, *et maximi curiones*: *sedent quindecimviri laureati*, *et diales cum apicibus flamines*: *sedent augures interpretes diuinae mentis*, *et voluntatis*: *necnon et castae virgines*, *perpetui nutrices*, *et conseruatrices ignis*. Illud animaduerto, videri iam aeuo Prudentii cessasse ludum athletarum: nam Nero, vt in eius vita refert Suetonius cap. XII. *Ad athletarum spectaculum inuitauit et vestales*: *quia Olympiae quoque Cereris sacerdotibus spectare conceditur*. Si autem Prudentii aetate vestales athletarum ludo affuissent, Prudentius non praetermisisset argumentum inde petere contra earumdem pudicitiam.

1109. Ald., Gis. *tridente*. Alii *tridenti*. Ald. male distinguit *spectant aeratam faciem?* Mirmillo ferro faciem tegebat: hic est secutor, de quo ante dixi, qui cum retiario componebatur. Retiarius tridenti, seu fuscina, et reti armatus erat.

1110. Widm. *quatiunt*. Ald. male distinguit *hastilia saucius*, *et quam*.

1111. Vat. A. perperam *arenis*. Vrb., et Alex. scribunt *harenis*.

1112. Rat. *quando*, supra recte *quanto*. Ex his versibus Prudentii colligitur, vestales suo tempore nondum abolitas fuisse. Lipsius quaerit, quo tempore desierint, et respondet, sub Theodosio seniore id accidisse, et hoc ipsum plerique affirmant. Verum solum constat, a Theodosio, aliisque antiquioribus imperatoribus christianis redditus, et priuilegia vestalibus negata fuisse: sed permanebant ipsae nihilominus post huiusmodi edicta, et priuilegia etiam nonnulla aut conseruabant, aut, conniuente magistratu, iterum sibi arrogabant. Sic per orientem anno 396. priuilegia sacerdotum penitus ab Arcadio abolita sunt leg. 14. cod. Theod. de pag. *Nec gratulentur*, ait, *se priuilegio esse munitos*, *quorum professio per legem cognoscitur esse damnata*. Tamen nonnulla priuilegia remansisse, obseruat Gothofredus, puta, Alytarchae vrbis antiochenae priuilegium, cupressi videlicet vnius ex luco Daphnensi excindendae, quod tandem a Iustiniano abolitum fuit. Igitur vestales virgines, subtractis redditibus, et diminutis, aut abolitis priuilegiis, sensim euanuerunt, vt coniicere licet. Ac fortasse huc respicit epistola Symmachi XCIX. lib. IX. ad virginem vestalem: *Diceris ante annos legibus definitos vestali secreto velle decedere*. *Nondum credo rumori*, *sed assertionem tuae vocis expecto*. In inscriptionibus, quas ad v. 909. exaraui, Symmachus, et Nicomachus *pontifices maiores* multo post abolita priuilegia vestalium appellati sunt.

1114. Honorium intelligi, dubium non est, quidquid glossae dicunt, quae inter se contrariae sunt, neque vlla ex parte verum attingunt. Lipsius lib. I. Saturn. Serm. cap. XII. de ludo gladiatorio haec fere refert, Neruam sumptus, numerumque gladiatorum minuisse, non penitus sustulisse, quod falso dixit Zonaras; Constantinum ex Sozomeno, Eusebio, Calli-

Digitized by Google

Et tam triste sacrum iubeas, vt cetera tolli.
Perspice, nonne vacat meriti locus iste paterni,
Quem tibi supplendum deus, et genitoris amica
Seruauit pietas? Solus ne praemia tantae
Virtutis caperet, Partem tibi, nate, reseruo,
Dixit, et integrum decus, intactumque reliquit.
Arripe dilatam tua, dux, in tempora famam,
Quodque patri superest, successor laudis habeto.
Ille Vrbem vetuit taurorum sanguine tingi:
Tu mortes miserorum hominum prohibeto litari.
Nullus in Vrbe cadat, cuius sit poena voluptas:
Nec sua virginitas oblectet caedibus ora.
Iam solis contenta feris infamis arena,
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis.

GLOSSAE VETERES.

1116. vacat = *residuus est*. paterni = *Arcadii. I.* 1121. dux = *o Theodosi. I.* 1123. tingi = *maculari*, *immolari*. *I.* 1124. litari = *sacrificari*. *I.* 1125. voluptas = *delectatio aliorum*. *I.* 1126. caedibus = *miserorum*. *I.* 1127. arena = *theatrum*. *I.*

COMMENTARIVS.

sto lib. VII. eos ludos vetuisse: sub Constantio iterum ludos irrupisse, vt colligitur ex cod. Theod., Augustino, et Prudentio. Lex Constantini haec est lib. XI. tit. XLIII. cod. Iust. *Cruenta spectacula in otio ciuili, et domestica quiete non placent: quapropter omnino gladiatores esse probibemus*: quae lata fuit Paulino, et Iuliano Conss. anno Christi 325. Guillelmus Pyrrho in notis Claudiani ad vsum Delphini Paneg. Mallii Theodori ait, inter alios ludos a Claudiano non recenseri gladiatorios, quia sublati erant a Constantino. Melius dixisset *ab Honorio*.

1115. Lipsius loc. cit. notat, bene *sacrum* dici, quia diis inferis placandis ludus gladiatorius erat sacer. Arma ipsa diis erant sacra. Vide Comment. ad v. 1100. Isidorus de spectaculis lib. XVIII. cap. XVI. *Igitur in Hetruria inter ceteros ritus superstitionum suarum spectacula quoque religionis nomine* (Lydi) *instituerunt. Inde romani accersitos artifices mutuati sunt*.

1118. Ald. mendose *seruabit pietas*.

1122. Fabr., Bong., Gis., Alex. a pr. m. *patris*. Alii *patri* melius.

1125. Scriptores veteres passim spectacula vocant *voluptates*: et Isidorus loc. cit. ait: *Spectacula, vt opinor, generaliter nominantur voluptates, quae non per semetipsa inquinant, sed per ea, quae illic geruntur*. Symmachus ad Theodosium, et Arcadium scribens ep. XIX. lib. X. de populo romano ait: *Orat igitur clementiam vestram, vt post illa subsidia, quae victui nostro largitas vestra praestabit, etiam curules, ac scenicas voluptates circo, et pompeianae caueae suggeratis*. Apud Cassiodorium aliquoties mentio fit tribuni voluptatum.

1123. Recte *homicidia ludat*, quia, vt

Digitized by Google

Sit deuota deo, sit tanto principe digna,
Et virtute potens, et criminis inscia Roma,
Quemque ducem bellis sequitur, pietate sequatur.

COMMENTARIVS.

notat Grangaeus, ars ipsa gladiatorum *ludus* dicitur.

1131. Ald., Vrb., Weitz., Gis., et alii *belli*. Oxon., prior Rott., Heins., Alex. a pr m., recentiores, etiam Gallandius *bellis*. Heinsius praeterea laudat pro *bellis* nonnullos Weitzianos: sed Weitzius edidit *belli*, neque vllam discrepantem scripturam annotauit. Concinnius certe, et congruentius est *bellis sequitur*, vt illico *pietate sequatur*.

Aldus post versum vltimum addit *Finit contra Symmachum*: Rat. *Explicit liber secundus*: Vat. A. nihil; quem codicem in secundo libro contra Symmachum esse corruptissimum, nec in priori valde bonum monuit hoc loco Mariettus.

Digitized by Google

LIBER

ΠΕΡΙ ΣΤΕΦΑΝΩΝ.

I. HYMNVS IN HONOREM SS. MARTYRVM HEMETERII, ET CELEDONII.

SCRIPTA sunt caelo duorum martyrum vocabula,

COMMENTARIVS.

Libro Peristephanων plerique odam *Immolat deo patri* tamquam praefationem apponunt, quam auctoritate optimorum codicum ad finem operum nos reiicimus. Titulus in fere omnibus est *Liber Peristephanων*, aut *Incipit liber Peristephanων*, vt habet Vat. A., et Egm. In Vat. S. inscriptio *De coronatis*. Melius S. Gregorius Turonens. lib. I. De gloria martyrum cap. XCIII. *Praebet huius rei testimonium Aurelius Clemens in libro Coronarum bis versibus dicens: Illa laus occulta non est etc.* Nam liber Peristephanων latine inscribendus esset *De Coronis*, scilicet SS. Martyrum. Etsi autem hic liber commendatione non egeat, tamen iuuat audire Petrum Crinitum lib. V. de poetis lat. *Praecipuam laudem consecutus est* (Prudentius,) *iudicio doctiorum ex eo poemate, quo prosequitur illorum probitatem, atque constantiam, qui seipsos deuouerunt pro christiana religione*. Giselinus obseruat, eorum maxime SS. martyrum laudes celebrari, qui in Hispaniae regno oppetierunt, *tum vt haberent posteri, quorum vestigia insistere, firmiterque persequi possent, tum vt eadem opera scirent, quibus auctoribus summum illud fidei bonum acceptum ferendum esset.* Non dissimili studio Io. Ignatius de Larralde S. I. an. 1749. Matriti edidit in 8. opus inscriptum; *Annus sanctus poetice concinnatus*: quod ante a me quaesitum, vt in Hymnodia Hispanica eius mentionem facerem, postea indicauit cl. Raymundus Diosdado a se repertum, dum librorum cognitionem ad bibliothecam Hispanam, quam aliquando edere optamus, diligenter comparat vndecumque.

v. I. Inscriptio primi hymni apud Aldum est *Hymnus SS. martyrum Hemeterii, et Cheledonii Calaguritanorum*. Ita enim correxit, quum prius edidisset *Emiterii, et Chaledonii*: correctionem non vidit Heinsius, qui Aldum scripsisse affirmat *Emiterii, et Chaledonii*. Codex Ambrosianus *Incipit Aur. Prudentii Clementis hymnus in laudem SS. martyrum Emeterl, et Chelidoni Calagorritanorum*. In quo codice Ambr., vt in Aldo, hic hymnus proxime subsequitur martyrium Romani, quod libro separato in multis codd. continetur. Thuan. scribit *Ematerii, et Cheledoni Caleguerritanorum*. Rott. *Passio Hemetrii, et Celedonii*. *Metrum trochaicum*. Alt. *Hymnus in honorem SS. martyrum Hemiterii etc.* Egm. *Hymnus SS. martyrum Emeteri, et Cheledoni Calagurritanorum*. Heinsius cum Put. *Hymnus in honorum SS martyrum Emeterii, et Chelidonii Calagurritanorum*. Vat. A. *Hymnus SS. martyrum Emetri, et Chelidoni Caesaraugustanorum.* (leg. *Calagurritanorum*) Vat. B. *Hymnus*

Digitized by Google

Aureis quae Christus illic annotauit literis,
Sanguinis notis eadem scripta terris tradidit.
Pollet hoc felix per orbem terra ibera stemmate.

GLOSSAE VETERES.

v. 3. notis = *characteribus*. *Iso.* 4. pollet = *splendet*. ibera *hispanica*. *I.*

COMMENTARIVS.

in honorem martyrum . . . (lacera est pagina hoc loco) *et Celedonii Calagurritanorum*. Alex. *Hymnus in honore SS. Emiterii, et Chelidonii*, a sec. m. *in honorem*. In aliis codicibus nullus est titulus. Equidem haec nomina in tanta veterum codicum varietate ita scribo, vt in breuiariis nostris inuenio: quamuis antiquitatem redolere videatur *Chelidonius*. Lesleus in not. ad Missale mozarab. aduertit, Acta horum martyrum antiquissima, quae olim in Hispania legebantur, omnino consentire cum Missali mozarabico, et hymno Prudentii. An autem fuerint calagurritani hi duo martyres, dicam in fine hymni. Nam in lemmate calagurritani martyres dicuntur, quia Calagurri passi sunt: nec constat, a Prudentii manu ita scriptum. Hi versus in codice Marietti terni, et terni distinguuntur per characteres maiusculos, et rubros. Aldus hanc distinctionem neglexit. Alii ita singulos versus diuidunt. *Scripta sunt caelo duorum* — *Martyrum vocabula*. Giselinus in Comment. ad hymnum Cathem. *Omni hora* hos versus omnino per integros trochaicos scribendos esse contendit, et Iacobum Meyerum laudat, quod elegantissime illum hymnum, et hunc primum Peristephanon mutata carminis forma restituerit, quum antea essent secti in alcmanios, et euripidios. Reuera alcmanius, et euripidius integrum versum tetrametrum catalecticum faciunt. Verum non solum in multis veteribus membranis, sed etiam in editis ante Meyerum integri trochaici horum hymnorum descripti reperiuntur. Initium huius hymni venustissime petitum est ex Lucae cap. x. v. 20. *Gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in caelis*. Neque semel Prudentius de hoc libro vitae locutus est. *Caelo* pro *in caelo* Paulinus Nat. XI.

2. Egm. *aureisque* minus bene.

3. Gis. *notis et idem*: Bollandiani etiam ita ediderunt; nescio, an ex suis codd., an quia ita in Giselino inuenerunt. Giselinus metro consulere voluit: sed scripti habent *eadem*, et haec erat tunc consuetudo, vt in accusatiuo, et nominatiuo plurali *vtraque*, *eadem* secunda produceretur. Etiam in breuiario mozarabico legitur *eadem*. Extat autem hic hymnus in eo breuiario ad diem III. martii, ex quo lectiones discrepantes annotabo. Becmanus in Manuductione ad ling. lat. cap. XI. affirmat, in hoc hymno, vt tunc vulgo imprimebatur, vicies, aut vltra sententiam pendere, et implexam esse, quod distinctiones per commata, cola, puncta vel omitterentur, vel non suo loco figerentur. Initium eiusdem hymni ex ms. Palatino emendauit, et distinxit. Hunc autem versum ita legit *Sanguinis notis ea idem scripta terris tradidit*. Recte quod attinet ad metrum: sed, vt puto, non ex fide veterum mss. Weitzius, qui codicem hunc ipsum Palatinum, vt ego arbitror, consuluerat, hanc varietatem non indicauit. In Vrb. reperi *notis eorum*. Vt autem in caelo aureis literis nomina annotata dicit Prudentius, ita eadem in terris scripta ait notis sanguinis per martyrium fusi. Sunt enim notae velut compendia literarum, vt ad hymnum S. Cassiani explicabimus.

4. Hoc loco *terra ibera* pro regione peculiari Hispaniae, *Iberia* dicta, congruentius accipitur, quam pro tota Hispania. Barthius lib. XL. Aduers. cap. VII. notat, *stemma* scriptoribus aeui cadentis esse pro corona: qua voce Ennodius vtí amauit, sed a Sirmondo, et Schotto, qui Ennodio vindices vno, eodemque anno contigerunt, *stemmata* in *schemata* mutata sunt:

Digitized by Google

Hic locus dignus tenendis ossibus visus deo,
Qui beatorum pudicus esset hospes corporum.
Hic calentes hausit vndas caede tinctus duplici.
Illitas cruore sancto nunc arenas incolae
Confrequentant obsecrantes voce, votis, munere.
Exteri necnon et orbis huc colonus aduenit:
Fama nam terras in omnes percucurrit proditrix,
Hic patronos esse mundi, quos precantes ambiant,

GLOSSAE VETERES.

8.arenas = *sepulcra.I.* 10.exteri orbis = *alienae prouinciae.I.* 12.ambiant = *desiderant.I.*

COMMENTARIVS.

quod Barthio displicet, quia stemmata pro ornamentis sequior aetas mille locis dixit. Ego puto, Prudentium ad inscriptionem ipsam sui libri respexisse: inscripsit librum *Peristephanωn*, et statim canit, *hoc stemmate* pollere terram iberam. Qui graece sciat, *stemma*, et *stephanos* eadem esse origine, et significatione facile norit. Hericus Altissiodorensis verba huius versus expressit lib. II. *Virgineo plane pollebit stemmate felix*. Pro corona etiam videtur accipere Paulinus De obitu Celsi: *At quos caelesti pietas euexerit actu — Participata gerent stemmata rege deo*. Vide Comment. ad v. 81. hymn. VII. Cathem. Gifanius verbo *pollere* miratur, hoc verbum vix hodie notum esse, quod antiquioribus hominibus tam fuit familiare, ipsi etiam Ciceroni, pro *valere*.

7. Egm. vitiose *hicalentes* pro *hic calentes* Breu. Moz. corrupte *hauxit vndas caedit ictu*.

8. Vat. A. male *arenae*. Gretzerus De sacr. peregrin. lib. I. cap. XVIII. egregie hos versus ad suum argumentum comprobandum producit. Baronius in Martyr. Rom. ad diem 3. martii eosdem versus laudat ad pium fidelium cultum ostendendum. Peueratus prudenter obseruat, quanta veneratione primi christiani sanguinem SS. martyrum prosecuti fuerint, quandoquidem *illitas cruore arenas confrequentauerint obsecrantes*. Posthinc notis mss. doctissimi nominis commodum, suisque in locis vtar, quas a cl. Antonio Polop singulari studio, ac diligentia descriptas, atque e Ferraria missas penes me habeo.

10. Breu. Moz. *Exter hic necnon et vrbis vt colonus*, quod indiget correctione. Notandus est concursus non solum hispanorum, sed aliarum etiam gentium ad sepulcra martyrum. Hospinianus De Orig. fest. christ. pag 12., et 13. agens de memoriis martyrum innuit, solum post S. Augustinum peregrinationes ad sepulcra martyrum originem sumpsisse: quod non solum Prudentii carminibus, sed innumeris etiam Augustini locis refellitur.

11. Fabr., Gis., Ald., Breu. Moz. *praecucurrit*. Plerique, etiam Bollandiani *percucurrit*. Gifanius in *per* legit ex vet. lib. *percucurrit*, et affirmat, vocabula articulo *per* iuncta apud veteres fuisse plurima, quae hodie vel in *prae*, vel aliter sunt commutata; vt *perdurat teneras* in Psychomachia. Petauius tom. IV. lib. XIV. cap. XI. ex hoc, aliisque locis Prudentii obseruat, eum in triumphis martyrum eleganti carmine describendis saepius eorumdem reliquias, et sepulcra, ac tam his cultum, et honorem tributum, quam indidem repensa beneficia commemorare. Patres latinos, graecosque consentientes adducit Petauius.

12. Breu. Moz. *ambiunt*. Cellarius, non infelix grammaticus, hoc loco theologum infeliciter agit. PATRONOS MVNDI. *At hic*, inquit, *vnus est Christus*. Ne

Nemo

Digitized by Google

Nemo puras hic rogando frustra congessit preces:
Laetus hinc tersis reuertit supplicator fletibus,
Omne, quod iustum poposcit, impetratum sentiens.
Tanta pro nostris periclis cura suffragantium est,
Non sinunt, inane vt vllus voce murmur fuderit:
Audiunt, statimque ad aurem regis aeterni ferunt.
Inde larga fonte ab ipso dona terris influunt:
Supplicum causas petitis quae medelis irrigant.

GLOSSAE VETERES.

13. congessit = *cumulauit*. *Iso*. 17. murmur = *precem*. *I*.

COMMENTARIVS.

sutor vltra crepidam. Pace non solum grammatici heterodoxi, verum etiam omnium theologorum reformatorum liceat Prudentio, liceat nobis SS. martyres *patronos mundi* dicere ea phrasi, ac significatione, quam iam aetate Prudentii fama proditrix in omnes terras percurrens annunciauit, *Hic patronos esse mundi, quos precantes ambiant*. S. Augustinus non semel martyres *patronos*, et martyrum *patrocinium* dixit, praesertim in lib. De cura pro mortuis.

13. Cellarius ait, vltimam in *frustra* insolenter correptam esse. Dubium mihi non est, quin vltima in *frustra* communis sit, quamuis saepius producta inueniatur. Auienus in Arateis corripuit.

15. Egm. *iustum est poposcit* male.

16. Ald., Breu. Moz. *suffragantum*: lege *suffragantium*.

17. Ald., Gis., Noms., Rott., Bollandiani *sinant*. Alii *sinunt*. Nebrissensis legit *sinant*, et ait, ordinem esse, *Audiunt, et statim ferunt preces ad deum, vt non sinant inane murmur*, (*subaudi quod*) *fuderit vllus voce*. Obscura sane constructio. Lege *non sinunt*, et sententia clare procedet. Cham. mendose *murmure* pro *murmur*. De hac voce vide praef. lib. I. contra Sym. v. 36., quae hoc loco Chamillardo displicere non videtur. Hic iterum Cellarius notulam impiam apponit. NON SINVNT .... AVDIVNT. *Ex mysterio iniquitatis operari tum incipiente*. Quid ineptius? Prudentius sancte affirmat, hanc persuasionem, et consuetudinem in omnes terras permanasse, et Cellarius docere nos vult, mysterium id esse iniquitatis, deinde id mysterium iam tum incipere. Verius possumus dicere, religionem, et pietatem, qua sanctos colere, et inuocare decet, primis ecclesiae seculis viguisse, nunc refrigescere. Vide Proleg. cap. VII.

18. Vide, non mysterium iniquitatis, sed catholicam doctrinam de inuocatione Sanctorum. *Ad aurem regis aeterni ferunt. Inde larga fonte ab ipso dona terris influunt*. Deus igitur, fons bonorum omnium, terris dona immittit, intercedentibus Sanctis; quos proinde aequum est rogare, et venerari.

19. Gis. ad oram *vnde larga*. Breu. Moz. corrupte *inde largo fonte abyssi*. Deum fontem esse omnium bonorum, noster saepissime profitetur.

20. Vat. A. mendose *supplicium*. Nebrissa acute animaduertit, *causas* hic esse morbos; vnde *causarii* dicuntur valetudinarii, et *causaria missio*, quae propter valetudinem laboribus militiae soluit. Giselinus in libris suis, hoc est, medicis hanc significationem non videtur inuenisse: exponit enim; *Efficiunt, vt quarumcumque rerum causa venere, exoratores abeant*. Prudentius verbo iurisconsultorum, et militum vsus est ad morbos indicandos; quamquam Iureconsulti Dig. lib. XLIX. tit. 16. leg. 13. definiunt, missionem cau-

Nil suis bonus negauit Christus vnquam testibus:
Testibus, quos nec catenae, dura nec mors terruit
Vnicum deum fateri sanguinis dispendio:
Sanguinis sed tale damnum lux rependit longior.
Hoc genus mortis decorum est. hoc probis dignum viris,
Membra morbis exedenda, texta venis languidis,
Hostico donare ferro, morte et hostem vincere.
Pulchra res ictum sub ense persecutoris pati:

GLOSSAE VETERES.

21. testibus = *martyribus*; *nam martyres testes interpretantur*. I 23 dispendio = *in dispendio*. *I.* 25. probis = *probatis*, *bonis*; *et dicitur probus, quasi probitate, vel bonitate probatus*. *I.* 27. hostico = *hosticus*, *et hostilis vnum sunt*. *I.*

COMMENTARIVS.

sariam esse, quum quis *vitio animi, vel corporis* minus idoneus militiae renunciatur.

21. Hailsbr., Widm. supra *suis bonis*. Melius *bonus*. Martyres latine sunt testes: hinc *suis testibus*.

22. Breu. Moz. contra metrum *isti sunt*, *quos*. Rat., et Breu. Moz. non male *quos nec catena dura*, *nec mors terruit*. Alii *quos nec catenae*, *dura nec mors terruit*. Pro *dura* multi habent *dira* cum Bolland., Ald., Weitz., Gis., Vatt. A., et B. Verum Gifanius cum veteri lib. *dura* omnino legendum contendit. nam de horrore mortis agitur, ideoque *dura* dicit, non de genere mortis, quod *dira* postularet. Extat *dura* in Alex., Put., Thuan., duobus Torrentianis, Heinsio, et aliis. Catenas, quibus martyres vinciri solebant, saepe memorat Prudentius, vt paulo post in hoc hymno, in S. Fructuoso, in Cypriano. Augustinus in psalmum CXXXVI. *Gaudet iniquus in pompa*, *gaudet martyr in catena*. Plura ex Tertulliano, Lactantio, Cypriano, Hieronymo, et Actis martyrum proferunt Gallonius cap. III. De cruciatibus SS. martyrum, et Gaspar Sagittarius in opere de eodem argumento cap. II.

23. Ald. male distinguit *fateri*. *sanguinis dispendio* – *Sanguinis sed*. Nec bene Teolius *sanguinis dispendio*: – *Sanguinis*; *sed tale*.

24. Gis. ad oram vtriusque editionis *rependit largior* non male. ceteri *longior*.

25. In Vat. A., Egm., Palat., Alt., Rott., Noms. omittitur *est* post *decorum*. Melius addetur, ne huiusmodi hiatus magis familiares Prudentio faciamus, quam Prudentius ipse voluerit. Cauch. pro *probis* in cod. vet. inuenit *probum*, ex quo coniiciebat *probrum* non inconcinne, vt putat Heinsius.

26. Vat. A. *membra mortis*: emenda *morbis*. Ita in Breu. Moz. pro *excidenda* legendum *exedenda*. Hic etiam membra *texta* dicuntur, vt in hymno Exeq. *Et dissona texta retexi*. Alibi *crates lutea corporis*.

27. Egm. corrupte *histico* pro *hostico*. Vat. B., Prag., Rat., Weitz., Gis., Bollandiani *domare*. Ald., Alex., scripti Heinsiani *donare*, quod elegantius esse, Heinsius existimat: et ita etiam legitur in Breu. Moz. Teolius quum ait, non aliter habere vaticanos codices, non omnes, puto, intelligit. Weitz., Egm., Widm. *mortem*, *et hostem*. Burmannus in Anthologia testatur, in Egm. ita legi, quamuis ab Heinsio haec varietas animaduersa non fuerit. Heinsiani cum Breu. Moz., Bollandianis legunt *morte et hostem vincere*. Sed Alex., Vatt. A., et B., Rat. *mortem*, *et hostem*. Aliud magis placet.

28. Breu. Moz. contra metrum, et

Digitized by Google

Nobilis per vulnus amplum porta iustis panditur:
Lota mens in fonte rubro sede cordis exilit.
Nec rudem crudi laboris ante vitam duxerant
Milites, quos ad perenne cingulum Christus vocat,
Sueta virtus bello, et armis, militat sacrariis.
Caesaris vexilla linquunt, eligunt signum crucis,
Proque ventosis draconum, quos gerebant, palliis,

GLOSSAE VETERES.

30. in fonte rubro = *sanguinis*. *I.* 31. rudem = *inconsuetam*. laboris = *qui antea bene vixerant, sed excocti diuersis suppliciis*. *I.* 32. perenne = *milites cingulo vtebantur*. cingulum = *coronam*. *I.* 33. sueta = *antea, quondam*. militat = *nunc, gladio spiritus*. sacrariis = *Christi templis*. *I.* 35. draconum = *quia vexilla regum erant in modum draconum, vento in se recepto*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

sensum *patitur*. Arnobius lib. I. aduersus gentes: *Nemo vnquam innocens male interemptus, infamis est: nec turpitudinis alicuius commaculatur nota, qui non suo merito poenas graues, sed cruciatoris perpetitur saeuitiam*.

29. Hymno x. Cathem. v. 90. *Quod per cruciamina lethi Via panditur ardua iustis*.

30. Breu. Moz. mendose *rubrosi decoris* pro *rubro sede cordis*. Martyrium dicitur *baptismus sanguinis*, et baptisterium appellatur fons. Hinc ethnici S. Pudentem sanguine perfusum irridebant: *Saluum lotum, saluum lotum*, vt in Actis S. Perpetuae legitur. Adisis Ruinartium.

31. Ald. contra metrum *ante viam*.

32. Ald. probe ediderat *Milites, quos ad perenne cingulum Christus vocat*. Nescio, cur male correxerit *Milites, quos ad perenne cinguli. Christus vocat*. Iso cingulum exponit *coronam*: melius diceret *militiam*, qua perennis corona acquiritur.

33. Breu. Moz. corrupte *bello ense armis militat sacratis*. In Put. *nunc fidei militat* pro *militat sacrariis*. Tunc producenda esset secunda in *fidei*, vt reuera producitur a Lucretio, et saepius a Paulino. Sed quum Prudentius saepissime eam corripuerit, Puteani lectionem non admitto. Vide Comment. ad v. 62. Dittochaei. Dubitare aliquis posset, an hi SS. martyres, relicta militia Caesaris, inter clericos militauerint ex his verbis *militant sacrariis*. Et trahi huc possent voces infra referendae *orarium*, et *annulus*, quae ornamenta etiam erant ad clericos spectantia. Sacrarium plerumque accipiebatur pro altari. Vide hymn. S. Vincentii v. 517. *Subiecta nam sacrario*, et hymnum S. Laurentii v. 51. *Talenta sub sacrariis*. Ceterum quum Prudentius clare locutus non fuerit, eos inter clericos recensens, solum intelligitur, eos militiam christianam fuisse amplexos, vt ex versu seq. liquet.

34. Breu. Moz. traiicit verba, et metrum corrumpit *signum crucis eligunt*. Christiani interdum militiam Caesaris abiiciebant, quia, vt ait Ruinartius de Maximiliano martyre, sub imperatoribus ethnicis, qui milites saepius sacrificare diis iubebant, frequentes erant militibus occasiones peccandi. Itaque Dioni interroganti, *Qui militant, quae mala faciunt?* respondit Maximilianus: *Tu enim scis, quae faciunt*. Vide eius, et S. Marcelli Acta.

35. Vat. A. mendose *draconem*. Fabr. male *quod gerebant*. Coniici potest *quae gerebant*. Lipsius De milit. rom. lib. IV. dialogismo V. multa disserit de Draconibus, signis militaribus, et quaerit, an in velo sic depicti fuerint, aut acu texti, an potius totum corpus solidum fuerit e pannis. Putat autem, Prudentium in primam sententiam inducere. Grangaeus in Com-

Digitized by Google

Praeferunt insigne lignum, quod draconem subdidit.
Vile censent expeditis ferre dextris spicula,
Machinis murum ferire, castra fossis cingere,
Impias manus cruentis inquinare stragibus.

GLOSSAE VETERES.

37. vile = *scilicet esse*. expeditis = *in paratis, vel porrectis*. I.

COMMENTARIVS.

ment. ad lib. II. Symmach. v. 713. censet, Prudentium his duobus versibus respexisse ad effigiem Constantini, quae picta erat in tabula ante vestibulum palatii, in qua erat draco medio ventre cruce transfixus, vt docet Eusebius in vita Constantini lib. III. cap. III. Accipe Eusebii verba: *Quin etiam in sublimi quadam tabula ante vestibulum palatii posita, cunctis spectandum proposuit salutare quidem signum capiti suo superpositum: infra vero hostem illum, et inimicum, qui impiorum tyrannorum opera ecclesiam dei oppugnauerat, sub draconis forma in praeceps ruentem .... Iccirco imperator draconem telis per medium ventrem confixum, et in profundos maris gurgites proiectum, sub suis, suorumque liberorum pedibus cera igne resoluta depingi, proponique omnibus voluit*. Vbi notanda est ratio pingendi cera igne resoluta διὰ τῆς κηροχύτου γραφῆς. Haec quidem tabula nummis pluribus expressa fuit, quorum figuram exhibet Baronius tom. III. Annal. ad an. 325. num. 206. Hoc ait Prudentius, duos hos martyres, quum antea fuissent draconarii, praetulisse crucem, quae draconem subdidit; siue quia respexit ad effigiem Constantini, vt non immerito suspicatur Grangaeus, siue quia vere draco, hoc est, daemon virtute crucis subactus est. Ammianus signorum, quibus draco exhibebatur, viuam imaginem ob oculos ponit libr. XVI. *Alternumque potestatis gressus multiplices alios purpureis subtegminibus texti circumdedere dracones, hastarum aureis, gemmatisque summitatibus illigati, hiatu vasto perflatiles, et ideo velut ira perciti sibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum*. Quod autem Chamillardus cum Nebrissensi *ventosa pallia* interpretatur vana, et superba potius, quam vento agitata, vel tumentia, non assentior. Peueratus explicat *ventosis — ita textis draconibus per rotunditatem, et inanitatem, vt vento turgescerent, quem per guttur admittebant*. Postea vero ad verbum *palliis* colligit, ex mente Prudentii dracones solum fuisse depictos, aut acu textos in velo, non vt vento per guttur concepto sibilarent, quod nonnulli affirmant ex Claudiani versibus. Ego puto, pallia dici ventosa, quia vento agitata tumescunt, et dracones eodem sensu sibilasse, quod pallia vento impulsa sonum sibilo similem edunt. Claudiani versus sunt de III. consul. Honorii: *Hi volucres tollunt aquilas, hi picta draconum — Colla leuant, multusque tumet per nubila serpens — Iratus, stimulante noto, viuitque receptis — Flatibus, et vario mentitur sibila tractu*. Dracones per singulas cohortes a draconariis ferebantur ad bellum, aquilae per legiones: adeoque aquila erat militiae princeps signum.

36. Thuan. male *in signo lignum*. Suspicabatur Heinsius *insigne ligni*.

37. Breu. Moz. *spiculum*. Vegetius lib. I. *Quid ipsi draconarii, atque signiferi, qui sinistra manu hastas gubernant*. Quae verba a Chamillardo annotata, a me reperta non sunt. Sed cur Prudentius ait *dextris*? Opinor, quia Prudentius enumerat ea fere omnia, quae milites solent facere, etiam draconarii, si res postulet, depositis interea signis.

38. Breu. Moz. *castra forte* male.

39. In Vat. A. erat haec vox *manus* addita supra minutioribus characteribus.

Digitized by Google

Forte tunc atrox secundos Israelis posteros
Ductor aulae mundialis ire ad aram iusserat,
Idolis litare nigris, esse Christi defugas.
Liberam succincta ferro pestis vrgebat fidem:
Illa virgas, et secures, et bisulcas vngulas

GLOSSAE VETERES.

42. defugas = *defuga, vel refuga, vel perfuga vocatur, qui vnum reliquit, et ad alium confugit.I.* 44.illa = *fides* vngulas = *genus tormenti, quo corium martyribus detrahebatur. I.*

COMMENTARIVS.

40. Christianos vocat secundos Israelis posteros, quia, primis irsaelitis reiectis, illi successerunt.

41. Breu. Moz. minus bene *auctor aulae*.

42. Breu. Moz., Fabr. *refugas* non ita bene, ac *defugas*. In Alex. est *defugas*, sed g. videtur factum recentiori manu. Hoc vocabulum *defuga* etiam reperitur lib. 12. Cod. Theod. tit. et leg. vlt. *Curiae, vel collegii defugas*. Barthius lib. xli. Aduers. c. xv. asseruit, *refugas* esse mendum, et in vett. codd., et edd. legi *transfugas*, quod ego nusquam vidi. Existimat autem Barthius, vtrumque esse vitiosum, et *apostatas* olim fuisse: quod minime persuadet. Nebrissa ait, *litare* esse sacrificare improprie: nam proprie est sacrificio impetrare. Giselinus hanc differentiam perpetuam, et constantem esse negat, et aliquando *litare* sumi pro sacrificare contendit. Non autem probat, id proprie fieri. Ceterum aliorum consuetudo in ea significatione adhibenda Prudentium tuetur, siue propria illa dicatur, siue impropria. Nescio tamen, cur Giselinus fidenter affirmet, *nostri poetae auctoritatem nullam esse*: nam quod addit *praesertim in quo illum critici vno ore damnarunt*, videndum id est, quinam hi sint critici, et cur damnent.

44. Breu. Moz. male scribit *bissulcas*. SS. martyres interdum securi, saepius gladio fuisse percussos, quia gladio occidi maior erat ignominia, probat Gallonius cap. vlt. De cruciat., vbi etiam confirmat, gladio percutiendos, virgis primum caedi consueuisse. S. Ambrosius de securi pulchre class. 1. epist xxv. *Scio plerosque gentilium gloriari solitos, quod incruentam de administratione prouinciali securim reuexerint*. Aringhus dubitat, an artis, an martyrii insigne fuerit securis in duobus lapidibus sepulcralibus insculpta, quam exhibet tom. II. Romae Subterr. libr. vi. cap. l. In imagine SS. septem Dormientium, quam ex vetusto monumento exhibui tom. 1. pag. 355., cernere licet duas secures, alteram prope S. Malcum, alteram prope S. Martinianum, quae martyrii eorum sunt instrumenta, vt clauae nodosae prope Maximianum, et Ioannem, claui prope Constantinum, et Danesium, fax ardens prope Sarapionem, et vncus ad eiusdem pedes, quo scilicet corpora defunctorum martyrum ad scalas Gemonias, aut ad cloacas publicas, aut ad flumina trahi solebant. Diuersa alia forma erat vncus, quo martyrum corpora discerpebantur, de quo agam ad v. 173. hymni S. Vincentii. Vngulae erant forcipes ferreae, quibus discerpebantur, et sulcabantur corpora martyrum. S. Hieronymus, S. Augustinus, aliique vngulis sulcari corpora tradiderunt: *bisulcas* vocat Prudentius hoc, aliisque locis, quia duplices sulcos imprimebant, vt figuram vngularum tabula xiii. Cruciatuum SS. martyrum lit. A. consideranti patebit. Descriptae autem sunt a Gallonio ex vngulis asseruatis in basilica vaticana, et sub Paulo III. inuentis, quas scorpiones fuisse male aliqui opinabantur. Scorpiones expressi sunt tabula ix. lit. D. Comprehen-

Digitized by Google

Vltro fortis expetebat, Christi amore interrita.
Carcer illigata duris colla boiis impedit,

GLOSSAE VETERES.

45. expetebat = *desiderabat*. I. 46. boiis = *boia, et baga vnum sunt. bacae in plurali sunt catenae*. I. bagis = *id est, bouga*. Vat. S.

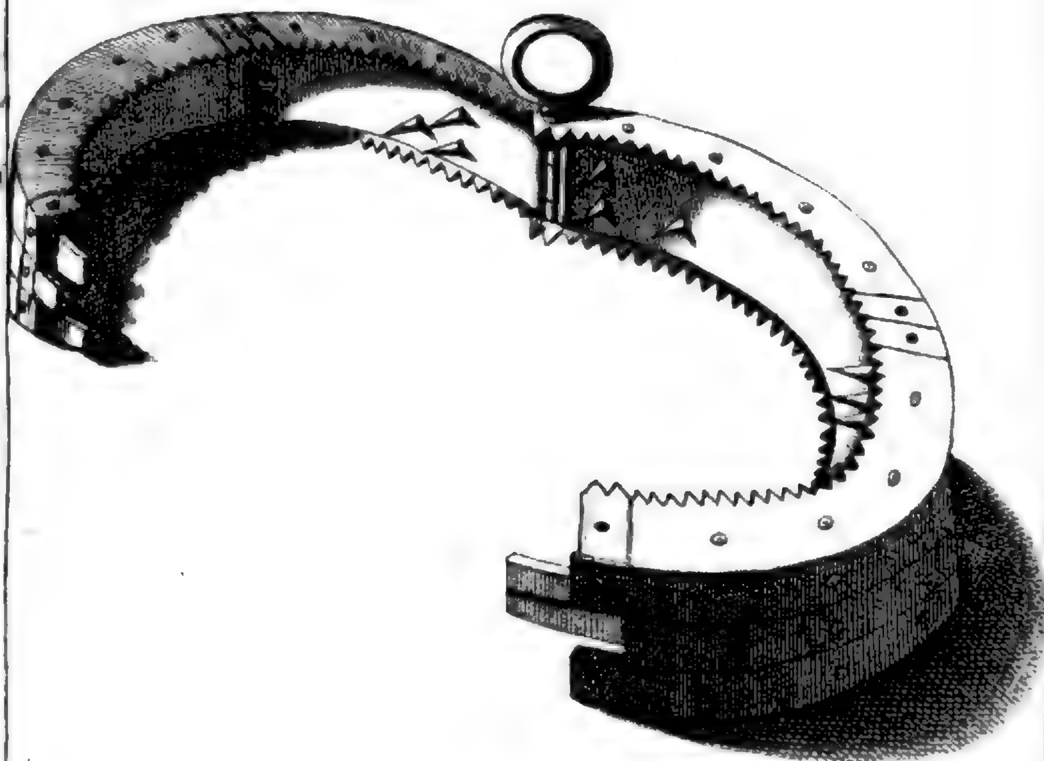
COMMENTARIVS.

duntur scorpiones *virgarum* nomine, et erant virgae nodosae, et aculeatae, *scorpiones* dictae, quod arcuato vulnere in corpus infligerentur, vt ait Isidorus. Virgae erant aut ex vlmo, aut ex betula arbore gallica, aut ex quercu, aut ex fraxino, aut ex salice, aut ex vite. Virgae, quae non erant nodosae, lenes dicebantur. Aliae virgae fiebant ex ferro, quod interdum ignitum corpori applicabatur, aut ex plumbo. De modis, quibus SS. martyres caedebantur, vide tab. x., et xi. Forma scorpionum, quam Sagittarius cap. xvii. exhibet, Gallonianae imagini similis est. Magis differt ectypum vngulae bisulcae, quod ibidem Sagittarius profert, ab ectypo Gallonii: nam in ectypo Sagittarii tres ferrei mucrones tantum capiti affiguntur: in ectypo Gallonii tum hi, tum alii tres in medietate: et fortasse ob hanc rationem bisulcae dicuntur, quod mucrones capitis duo aduersus vnum sulcum imprimebant, ac similiter mucrones medietatis alterum sulcum. Fallitur autem Sagittarius, quod ait, vngulas, quas Gallonius describit, suam ingenio scriptoris magis, quam antiquis monumentis formam debere: nam vere vngulae, quales Gallonius describit, in basilica vaticana extant, vt tradit etiam Aringhus pluribus in locis, qui non semel ectypum earum profert. Aliud genus est vngulae instar chirothecae ferreae tribus digitis, quae reperta fuit in coemeterio Calepodii. Vide tabulam xxvi., et Aringhum tom. II. p. 687. An autem fidiculae sint idem, quod vngulae, disputatum est inter viros doctos, quorum aliqui putarunt, esse vincula neruea, quibus membra reorum eculeo adhaerebant: plerique vngulas ferreas esse confirmant, quibus clare fauent Isidorus, et Prudentius in Romano. Dicebantur autem *fidiculae* a *findendo*, vel *fodicando*, vt nonnullis placet: *vngulae* vero, quod imitarentur vngulas ferarum, quae propterea in Cod. Theod. IX. tit. XII. leg. I. diserte nominantur *vestigia ferarum*, *vngulae ferarum*. Vide v. 481. in Romano.

45. Breu. Moz. *fortis expectabat* renuente metro.

46. De carceribus antiquis vidê Comment. ad lib. II. contra Symmach. v. 468., et tab. XXIII. Rat. pro *duris* habet *furuis*. In Breu. Moz. mendum est *baccis impetit*. De diuersa scriptura vocis *boiis* dictum ad praefat. Psychomachiae v. 33. Eadem hic occurrit varietas. Vat. A., Alex., Ald., Egm., Torrentianus vnus, et Heinsiani *bacis*, siue *baccis*. Id fere placuit recentioribus. Hailsbr., Vat. B. *bagis*. Idem Hailsbr. supra, Prag., Rat. *bogis*. Fabr. *baiis*. Weitz., Gis., Bollandiani, nonnulli alii *boiis*, vt legendum esse, suspicatus est Nebrissensis. Iso videtur agnouisse *boia*, *baga*, et *baca*. Mihi placet scriptura haec *boia* pro instrumento, quo martyrum colla illigabantur, dum carceri inclusi erant: quale postea Prudentius describit, *Et chalybs attrita colla grauibus ambit circulis*. Insigne antiquitatis monumentum ab eminentissimo Cardinale Stephano Borgia e celeberrimo suo museo Velitris nobiscum liberaliter communicatum exhibemus aeri incisum. Videri etiam possunt vincula S. Petri, quae in ecclesia huius nominis religiose asseruantur, et a cl. Cancellierio in suo erudito opere De carcere Mamertino, eiusdem eminentissimi Cardinalis Borgiae cura pariter delineata, aeri incisa proferuntur, in quorum extremitate boiam, siue circulum ferreum obseruare licet. Ad maiorem cruciatum in parte interna circuli interdum acumina ferrea eminebant, vt colla aut immota permanerent, aut, si flecterentur, in aculeos

Digitized by Google

Ex aere
Velitris in Museo Borgiano

P. M.a Cassini Sculp.

Digitized by Google

Digitized by Google

Barbaras forum per omne tortor exercet manus:
Veritas crimen putatur: vox fidelis plectitur.
  Tunc et ense caesa virtus triste percussit solum,
Et rogis ingesta maestis, ore flammas sorbuit:
Dulce tunc iustis cremari, dulce ferrum perpeti.
  Hic duorum chara fratrum concalescunt pectora:
Fida quos per omne tempus iunxerat sodalitas.
Stant parati ferre, quidquid sors tulisset vltima.
  Seu foret praebenda ceruix ad bipennem publicam:
Verberum post vim crepantum, post catastas igneas,

GLOSSAE VETERES.

48. plectitur = *punitur, condemnatur*. Iso. 50. ingesta = *facie* I. 51. dulce = *dulcis res fuit*. I. 53. sodalitas = *sodales dicuntur, quasi simul edales, id est, simul comedentes*. I. Vat. A. 56. catastas = *genus tormenti. id est, lecti ferrei, quibus impositi martyres, ignis supponebatur*. I.

COMMENTARIVS.

impingerent, vt apparet in boia, quam nos exhibemus. De boiis agunt Gallonius cap. III., Sagittarius cap. II., vbi de variis vinculorum generibus disserunt.

47. Weitz. *barbarus*, qui solum agnouit, in Vulg., et Widm. supra esse *barbaras*. Plerique tamen legunt *barbaras*. Notandum est ex Actis martyrum, in foro huiusmodi carnificinas exerceri solitas. Interdum autem fiebant extra vrbem, et carnifices ipsos extra vrbem habitasse probat Kirchmannus De funer. rom. cap. XXIV. libr. II., cuius consuetudinis nonnullum Romae extat vestigium.

49. Gis. ad oram *perculit solum*. Ense martyrem caesum exprimit tabula XXI. lit. D.

50. Diuersos modos, quibus martyres igni tradebantur, vide in tab. XVI., et XVII.

51. In Thuan., et Boher. priore, vetustissimis codicibus, *iussit* pro *iustis*. Coniicit Heinsius *ius fit*. Melior est scriptura peruulgata *Dulce tunc iustis cremari*: et in Heinsii notis legendum est *dulce tunc*, non *dulce nunc*.

52. Ald., Fabr., Weitz., Bollandiani *conualescunt* pro *concalescunt*, quod magis est prudentianum. Gifanius a Weitzio, et Heinsio citatur pro *conualescunt*. Vat. A., Rat. *corpora*, quod alicubi inuenit Weitzius. Retine *pectora*.

53. Prag. *vinxerat sodalitas*.

55. Bipennis est securis, ita dicta a duabus pinnis, seu pennis, hoc est, fastigiis, quae vtrimque acuta erant. Peueratus ex Baronio ad Martyr. Rom. IX. Kal. aprilis dubitat, an eo tempore securis in vsu fuerit. Verum etsi credibile sit, maiorem christianorum partem gladio potius, quam securi fuisse percussam, vt nuper ex Gallonio aiebam, dubitandum minime est, quin aliquando securi caesi fuerint, vt vel ex solo Prudentio demonstratur, et pluribus confirmat Sagittarius cap. VII. De cruciat. Sauaro ad Sidonium pag. 98. hanc phrasin notat *praebere ceruices* ex Apollinari, et ex Adone Treuirensi: *Ita vt sponte ceruices suas securibus darent*. Martyres vltro praebuisse ceruices carnifici secandas, sexcentis exemplis in eorum Actis, et Martyrologiis constat.

56 Vat. A. *crepantem* minus bene. Nebrissa pro *igneas* coniiciebat *ligneas*: neque haec coniectura Sagittario cap. X.

Digitized by Google

Siue pardis offerendum pectus, aut leonibus.
Nosne Christo procreati mammonae dicabimur,
Et dei formam gerentes seruiemus seculo?
Absit, vt caelestis ignis se tenebris misceat.
Sit satis, quod capta primo vita sub chirographo,

GLOSSAE VETERES.

58. mammonae = *daemoni*, *vel diuitiis mundanis*. I. 60. caelestis ignis = *anima*. I.

61. chirographo = *manualis conscriptio*. I.

COMMENTARIVS.

displicebat: qui addit, de pegmate editiori, in quo rogus accenderetur per tropum dici posse *catastas igneas*, scilicet multo igne radiantes. Aduertit nihilominus, apud Isonem, et vetus aliud Glossarium catastam esse lectum ferreum. Giselinus *ligneas* reperit in ed. dauentr.; sed, vt ipse obseruat, quum in hymno S. Laurentii v. 399. crates ferrea, quae iam ignita erat, *catasta* dicatur, nihil est causae, quamobrem *igneas* mutetur in *ligneas*. Apud christianos scriptores saepe catasta significat locum eminentiorem, vbi de reis sumebatur supplicium. Putant aliqui, inde dictum hispanis *cadahalso*, et italis *catafalco*.

57. Vulgaris erat gentilium acclamatio: *Christianos ad leonem*, vt Tertullianus, Cyprianus, et alii referunt. Nonnunquam; *Christianos ad bestias*. Hieronymus vtrumque coniungit libr. VII. in Isaiam c. XVIII. De pardis, quorum laniatui exponebantur christiani, meminit Eusebius libr. I. Hist. c. 16. In martyrio S. Ignatii pro leonibus nonnulli leopardos memorant.

58. Ex Matth. cap. VI. v. 24. *Non potestis deo seruire, et mammonae*. Barthius lib. LV. cap. IV. Aduers. ait, Isonem non debuisse disiungere *diabolo*, *vel diuitiis mundanis*. Mammon enim non aliter idolum est opum, et diuitiarum, quam belli Mars. Alius glossator apud eundem Barthium exponit; *mammoneam fidem*, *pecuniosam*, *secularem*, *auaram*. Plura ibi Barthius, et cap. seq. de mammona pro daemone, pro auaritia, pro diuitiis. Scripsit autem hunc versum: *Nosne Christo procreati seruiemus mammonae*? puto, errore memoriae.

59. Cauchius malebat *seruiemus idolo*. Nihil est necesse, ait Heinsius.

60. Aldus recte ediderat *absit vt*. Non intelligo, quid sibi voluerit, quum, renuente metro, correxit *absit ne*. Probe emendauit *ignis* pro *igni*. Sententia petita est ex II. Cor. c. VI. v. 14. *Quae societas luci ad tenebras?*

61. In Aldo error *cepra* pro *capta*. Nebriss. suspicatur *coepta*. Chirographum esse militare sacramentum, inutile sit monere. Ex Ambrosio Morales Peueratus notauit, ecclesiam toletanam codicem peruetustum habere, quo vita martyrum continetur, vbi verba ab Eulogio de his martyribus adducta habentur, scilicet tamquam prolata a Celedonio, Hemeterium hortante. Addit, magnopere esse animaduertendum, quam ea historia sit antiqua, quae tempore Eulogii fuerit conscripta. Verum Eulogio longe antiquior est Prudentius. Eulogius lib. I. Memor. mart. ita habet: *Sic nimirum beati martyres Hemeterius, et Celedonius quum tradere pro Domino animas anhelarent, tali sese inuicem ad passionem astantes hortatu impellunt: Feriat vbique hostem missilibus suis vibrata confessio, et latentem fidei inimicum, vbicumque fuerit, inquiramus*. Eminentissimus Archiepiscopus toletanus Franc. Lorenzana in pereruditis notis to. II. SS. Patrum Toletanorum ait, in Actis martyrum, a Ioanne Tamaio Salazar primum editis, postea ab Antuerpiensibus ad diem 3. martii, ac postremo ab Emmanuele Risco t. XXXIII. Hisp. Sacr. Append. II. videri, esse verba vnius e duobus marty-

Debitum

Digitized by Google

Debitum persoluit omne functa rebus Caesaris.
Tempus est deo rependi, quidquid est proprium dei.
Ite, signorum magistri: et vos, tribuni, absistite.
Aureos auferte torques, sauciorum praemia:
Clara nos hinc angelorum iam vocant stipendia.
Christus illic candidatis praesidet cohortibus,
Et throno regnans ab alto, damnat infames deos,
Vosque, qui ridenda vobis monstra diuos fingitis.
Haec loquentes obruuntur mille poenis martyres,
Nexibus manus vtrasque flexus inuoluit rigor,
Et chalybs attrita colla grauibus ambit circulis.

GLOSSAE VETERES.

64. tribuni = *super mille*. absistite = *discedite*. *I.* 65. torques = *circulos*. sauciorum = *infirmorum*. praemia = *quae sunt*. *I.* 68. infames = *sine bona fama*, *ingloriosos*. *I.* 71. rigor = *duritia* *I.* 72. chalybs = *ferrum*, *chalybs graece sideros*. *I.*

COMMENTARIVS.

ribus, *Feriat vbique hostem missilibus suis vibrata confessio*, et iuxta nonnullos mss. codd. Hemeterii, reliqua vero alterius, nempe Celedonii.

62. Matth. cap. XXII. v. 21. *Reddite ergo, quae sunt Caesaris, Caesari, et quae sunt dei, deo*.

63. Rat., et duo Heinsiani contra legem metri *quidquid proprium est dei*. Vat. B., Weitz., Cauch., Widm. a pr. m. *quidquid est suum dei*. Alii bene *quidquid est proprium dei*.

64. Breu. Moz. mendose *adsistite*. Bollandiani *assistite*. Scripti Heinsiani, Ald., Weitziani, nostri *et vos*. Giselinus omisit *et*. Sermo est de tribunis militum, siue praefectis legionum, non de tribunis plebis. Confer glossam Isonis.

65. Aldus ediderat *aureos auferte torquens*: in Emendatis nouo errore posuit *aureos auferre torques*. Vat. A. *afferte*, recte emendatum supra *auferte*. Idem Vat. A. *aureas*, alii *aureos*. Breu. Moz. perperam *aureos offerte*. Vegetius libr. II. cap. VII. *Torquarii duplares, torquarii simplares, quibus torques aureus solidae virtutis praemium fuit*. Stewechius in Comment. ait, auxiliares milites aureis torquibus a romanis donatos, at ciues non nisi argenteis. Iso *sauciorum* explicat *infirmorum*: melius intelliges, eos indicari, qui vulnera bello acceperunt.

66. Breu. Moz. male *clara vox angelorum vocant stipendia*.

67. Exercitus martyrum *candidatus* dicitur in hymno, *Te deum laudamus*. Vide Comment. ad v. 157. hymn. III. Cath.

69. Breu. Moz. non male *Quaeque deridenda nobis monstra diuos fingitis*.

71. *Rigor* pro duritie ponitur, vt *rigor ferri* apud Virgilium I. Georg., *rigor auri* apud Lucretium, in cuius indice vide notata a Gifanio in *rigor auri*. Paulinus Natali IV. *Stat manibus, colloque chalybs*.

72. Ald. recte impresserat *circulis*, quod non recte mutauit in *cyclis*. Vide, quae disserui in notis ad Hymnodiam Hispanicam die III. Martii de hoc eodem versu, et intelliges, contra metri rationem esse *grauis ambit circulis*, vt edidit Weitzius cum Hailsbr., et Widm. Nec melius Vat. Q. *grauis ambit circulus*. Male etiam Vat. P. *circuit* pro *circulis*. Weitz. cum Hailsbr. scribit *calyps*: Alex., et

Digitized by Google

O vetustatis silentis obsoleta obliuio!
Inuidentur ista nobis, fama et ipsa extinguitur.
Chartulas blasphemus olim nam satelles abstulit:
Ne tenacibus libellis erudita secula
Ordinem, tempus, modumque passionis proditum

GLOSSAE VETERES.

73. obsoleta = *inueterata*. *I.*

COMMENTARIVS.

Widm. *calips*. Gruterus volebat *artita*, quod secutus est Weitzius. Hailsbr. *attrita*. Widm. ad oram, Vatt. A., B., Prag., Rat. *astricta*. alii *attrita*, quod vnice probat Heinsius ex suis scriptis. Confer praefat. Psychomachiae v. 33. *Attrita boiis colla liber erigit*. In Breu. Mox. haec est discrepantia *colla duriter ambit* pro *grauibus*.

75. Arnobius lib. IV. prope finem: *Quod si haberet vos aliqua vestris pro religionibus indignatio, has potius literas, hos exurere debuistis olim libros, istos demoliri .... Nam nostra quidem scripta cur ignibus meruerint damnari? cur conuenticula dirui?* Eusebius lib. VIII. cap. II. meminit edicti, quo Diocletianus sacros christianae religionis codices cremari, et ecclesias ad solum vsque dirui iussit. Eiuscemodi rei mentio extat apud Optatum, S. Augustinum, et plurima Acta SS. martyrum. Id anno 303. circiter contigit. S. Hieronymus lib. II. Comment. in Zachariam cap. VIII. *Haec persecutionis tempore in ecclesia Christi expleta conspeximus, quando in tantam rabiem persecutorum feritas excitata est, vt etiam conciliabula nostra destruerent, diuinos libros ignibus traderent*. Adisis Ruinartium praefat. in Act. martyr. De hac consuetudine comburendi scripta, eiusque origine apud romanos non satis inter se conueniunt Tacitus, et auctor Controuersiarum, et Suasoriarum sub nomine Senecae Patris. Hic in prooemio lib. V. Controuers. de Labieno loquens ait: *In hunc primum excogitata est noua poena. Effectum est enim per inimicos, vt omnes eius libri incenderentur. Res noua, et insueta, supplicia de studiis sumi. Bono hercule publico ista in poenas ingeniosa crudelitas post Ciceronem inuenta est .... Eius, qui hanc in scripta Labieni sententiam dixerat, postea viuentis scripta combusta sunt: iam non malo exemplo, quia suo ..... Cassii Seueri, hominis Labieno iunctissimi belle dicta res ferebatur. Illo tempore, quo libri Labieni ex S. C. vrebantur: Nunc me, inquit, viuum vri oportet, qui illos edidici*. Audi nunc Tacitum lib. IV. Annal. cap. V., vbi causam de Annalibus Cordi Cremutii in senatu anno Vrbis 778., imperii Tiberii X. ita exponit: *Cornelio Cosso, Asinio Agrippa Coss. Cremutius Cordus postulatur nouo, ac tunc primum audito crimine, quod editis annalibus, laudatoque M. Bruto, C. Cassium romanorum vltimum dixisset ..... Cremutius relinquendae vitae certus in hunc modum exorsus est: Verba mea, P. C., arguuntur, adeo factorum innocens sum .... Antonii epistolae, Bruti conciones falsa quidem in Augustum, sed multum cum acerbitate habent, carmina Bibaculi, et Catulli referta contumeliis Caesarum* (fort. *Caesaris*) *leguntur, sed ipse diuus Iulius, ipse diuus Augustus et tulere ista, et reliquere*. Alia addit Tacitus, e quibus colligas, tunc primum libros ex S. C. combustos fuisse. Equidem magis Tacito assentior; nodum fortasse alio tempore dissoluam.

77. Hos SS. martyres seculo IV. ineunte, aut paulo ante martyrium subiisse, multi recentiores affirmant. Sed melius est cum Prudentio, et auctore Actorum apud Bollandianos fateri, tempus passionis ignorari.

Digitized by Google

Dulcibus linguis per aures posterorum spargerent.
Hoc tamen solum vetusta subtrahunt silentia,
Iugibus longum catenis an capillum pauerint:
Quo viros dolore tortor, quaue poena ornauerit.
Illa laus occulta non est, nec senescit tempore,
Missa quod sursum per auras euolarunt munera,
Quae viam patere caeli praemicando ostenderent.
Illius fidem figurans, nube fertur annulus:
Hic sui dat pignus oris, vt ferunt, orarium:

GLOSSAE VETERES.

84. patere = *illis*. I. 85. annulus = *qui signat fidem sine fine figurans*. I. 86. orarium = *ab ore, id est, sudarium*. I.

COMMENTARIVS.

80. Breu. Moz. corrupte *catenis ad capillum tracti*. Nebrissensis id notat: *Non constat, quo mortis genere sint affecti; mortui sint in catenis, et nutrierint longum capillum, et barbam: restituimus autem ordinem versuum, qui erant confusi, et turbabant sensum*. Ita autem disponit *–Dulcibus–Quo viros –Iugibus Hoc tamen -Illa laus*. Verum ordo, quem codices praeferunt, rectum sensum efficit. Apud romanos rei comam nutriebant, adeoque iuges catenae, siue longum carceris tempus ex longo capillo dignosci poterant. Vide v. 53. hymni XI. Peristeph.; vbi *crinita agmina* vocantur martyres carceribus detenti.

81. Hailsbr., Widm. supra, Breu. Moz., Gis. ad marg., Vatt. A., P., Q. *quaue pompa*, quod placet Heinsio, tamquam de victimis agatur. Gallandius putabat, contextum respuere *pompa*, et pro *poena* allegat praestantem aldinam editionem anni 1501., nimirum hanc ipsam, qua nos vtimur. Thuan., Alex. *quaeue pompa*. Vat. B., Vrb., Weitz., Bollandiani, aliique *quaue poena*. Mihi id non displicet, nam praecedit *dolore tortor*: pro *ornauerit* autem mallem *affecerit*, aut aliud similis significationis. Verum poetice, et figurate recte id dicetur.

85. Aldi error *nubae*. Teolius, quum fateatur, quaecumque de his duobus martyribus scimus, ea nos debere Prudentio, nihilominus affirmat post Chamillardum, annulum esse Hemeterii, orarium Celedonii: quod ita distinctum in Prudentio non inuenio. Bene tamen ex hoc loco arguit Teolius, consueuisse veteres christianos annulos gestare, quorum aliqui asseruantur in museo vaticano ab equite Victorio illustrati. Cur autem annulus fidem figuret, si quaerat aliquis, dicam, etiam ab sponso sponsae annulum dari ad fidem coniugalem significandam. Itaque Innocentius III. annulum Fulconi abbati corbeiensi concedens, his verbis scripsit: *Inter ceteros ornatus praelatis ecclesiarum conceditur annulus, qui est signaculum fidei, iuxta quod pater filio reuertenti dare annulum in manu praecepit, vt videlicet ecclesiam sibi commissam praelatus ipsius intemerata fide custodiat, ad quam fideliter obseruandam per visibilem speciem iugiter admonetur*. Vide Macrum in Hierolex. verbo *annulus*, vbi Innocentii verba exponit.

86. Orarium vsu ecclesiastico olim sumebatur pro stola, vt notum est. Haec appellatio aliquatenus conseruata apparet in latinitate corrupta seculi X. cuiusdam instrumenti donationis, quod extat tom. XXXIV. Hispaniae sacrae pag. 455., vbi Ouecus episcopus legionensis circa an-

Quae superno rapta flatu lucis intrant intimum.
Per poli liquentis axem fulgor auri absconditur,
Ac diu visum sequacem textilis candor fugit:
Subuehuntur vsque in astra, nec videntur amplius.
Vidit hoc conuentus astans: ipse vidit carnifex,
Et manum repressit haerens, ac stupore oppalluit:
Sed tamen peregit ictum, ne periret gloria.
Iamne credis, bruta quondam vasconum gentilitas,

GLOSSAE VETERES.

87. intimum = *secretum*. *I.* 88. liquentis = *liquidi*, *vel sereni*. *I.* 89. visum = *hominum*. *I.* 92. haerens = *dubitans*. *I.*

COMMENTARIVS.

num 951. inter alia donabat *albas cum easdem amictis x.*, *Orales x.*, *quod scripturas dicunt stolas*. Hac significatione orarium hic accipi non puto. Pro sudario, quo os abstergitur, orarium dixerunt Ambrosius, et alii: et in glossa legam *a tergendo sudore oris*, vel *a tergendo ore*. Chamillardus existimat, orarium ab *os oris* posse accipi pro operculo capitis, quo vtebantur antiqui, dum inuocabant deum: quo sensu orarium erit signum pietatis Celedonii. Sed nullum illius significationis adducit testem. Itaque adhaereo glossae. Peculiarem etymologiam *orarii* ab *aurariis*, et *auris* explicui ad hymn. I. Cath. v. 22. Animaduertendum etiam est, nonnunquam oculos martyrum, qui gladio erant feriendi, linteo, siue orario fuisse ligatos. Ado VI. Kal. iunii: *Sic accepto orario*, *ligans* (S. Iulius) *sibi oculos martyrii palmam gladio caedente percepit*. Et VI. kal. decembris: *Beatus Alexander quum duceretur*, *obuiauit ei quaedam vidua*, *quam beatus martyr rogauit dicens*: *Commoda mihi orarium*. *At illa praestitit ei Officiales autem dixerunt mulieri*: *Perdidisti orarium tuum*. *Facto itaque signo crucis*, *expoliauit se beatus martyr tunica*, *et in linea stans*, *texit sibi de orario oculos*, *dein positis genibus suscepit gladium*.

88. In Prag. desideratur *per* ante *poli*.

89. Vat. A. a pr. m. *visus*, a sec. m. *visu*. Lege *visum*.

92. Vat. A. *et manus*. Gis. ad oram *palluit*, et pro alia scriptura *expalluit*. Vatt. P., Q., Vrb. scribunt *obpalluit*, Alex. *oppalluit*.

93. Nebrissensis *peregit ictum* exponit *percussit*, *truncauitque martyres*: sed addit, id contrarium esse ei, quod supra dixerat. Mihi non videtur contrarium, non solum si attendantur tormenta citra mortem, vt Nebrissensis interpretatur, sed etiam si prae oculis habeatur mortis genus. Prudentius ante dixit, satellitem chartulas abstulisse, ne posteri modum passionis, ordinem, tempus scirent, et ignorari, qua poena fuerint affecti. Nunc ait, carnificem peregisse ictum, ex quo nec modus passionis, nec poena liquido perspicitur. Haec ratio *ne periret gloria* ab aliis etiam adhibetur in martyrum passionibus enarrandis. Thomas Hurtado in opere De vero martyrio Resolut. XXXV. Digress. II., vbi fuse agit de aliquibus instrumentis, quibus tyranni martyres torquebant, sect. x. quaerit, *cur martyres fere semper gladio cesserunt*, *gladius vero raro martyribus cessit*, et reiectis aliis rationibus cum Delrio respondet, rationem esse, quia gladius est praecipuum, et maxime legitimum, ordinariumque iustitiae vltricis instrumentum. Censeo, addi posse, martyres cessisse mitissimo mortis generi, interdum vero superstites fuisse aliis,

Digitized by Google

Quam sacrum crudelis error immolarit sanguinem?
Credis, in deum relatos hostiarum spiritus?
    Cerne, quam palam feroces hic domentur daemones:
Qui lupino capta rictu deuorant praecordia,
Strangulant mentes et ipsas, seque miscent sensibus.
    Tunc suo iam plenus hoste sistitur furens homo,
Spumeas efflans saliuas, cruda torquens lumina,
Expiandus quaestione non suorum criminum.
    Audias, nec tortor astat, eiulatus flebiles:
Scinditur per flagra corpus, nec flagellum cernitur,

GLOSSAE VETERES.

96. in = *pro ad*. spiritus = *animas*. *I.* 102. quaestione = *examinatione*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

in quibus tormenta, doloresque incredibiles sustineri debent, vt eorum constantia soli virtuti diuinae ascriberetur.

95. Rat. *immolaret*. Breu. Moz. *beroum* pro *error* male.

96. Breu. Moz. *relatum hostiarum spiritum*.

97. Ald., Vat. B., Alex., Vrb., Bollandiani *domantur*. Vatt. A., P., et plerique edd. *domentur*. Vat. Q. mendose *domuntur*. De miraculis ad sepulcra martyrum patratis superfluum est dicere: plena enim sunt Acta SS. martyrum.

98. Vatt. A., B., P., Alex. a sec. m., Hailsbr., Widm. supra, Bollandiani *rictu*. Vat. Q., Vrb., et plerique edd. *ritu*. Pro *deuorant* perperam Breuiar. Mozarab. *deformant*.

99. Vat. A. corrupte *stragulant*.

100. Gis. ad oram *nunc suo nam*. Fabricius verbo *poenae* ait: *Poenae christianorum persecutoribus dei iudicio saepe horrendae sunt inflictae, vt de hispano quodam Steph. primo scribit Prudentius, qui in furorem actus, et a satana flagellis caesus, ligatus, atque suspensus est*. Prudentium Fabricius non intellexit: non enim hic, qui a daemone torquetur, persecutor christianorum a Prudentio dicitur.

101. Breuiar. Mozarab. *spumans* contra metrum.

102. Nebrissa *non suorum criminum* interpretatur, quia illud crimen non est hominis, sed daemonis. Chamillardus ait, posse fieri, vt homines innocentes a daemone vexentur; additque, daemoniacos non peccare, dum verba proferunt, aut turpia facinora patrant inuiti. Teolius plane Chamillardo consonat. Existimo, Prudentium *quaestionem non suorum criminum* posuisse pro formula exorcismi, quae iam tum in vsu erat, et videri potest quodammodo descripta in Apoth. v. 406. *Fuge, callide serpens etc.*, vbi multa a Prudentio, et a nobis dicta sunt, quae totum hunc locum de daemoniacis, et exorcismis possint illustrare.

103. Breu. Moz. versum hunc vitiose exhibet *Audiens haec tortor adest eiulatu flebili*. Teolius edidit *nec tortor instat*; nescio, an suorum codicum auctoritate permotus, an quia in notis Heinsii legerit, *instat* esse in Nomsio, et schedis Cauchianis, et *astat* iam praecessisse. Cellarius etiam hac nota Heinsii impulsus edidit *instat*. Ceterum Heinsius in textu posuit *astat*, et quod ait, iam praecessisse *astat*, falsum est, nisi intelligat *astans*, quod legitur v. 91. Nonnulli scribunt *heiulatus*.

Digitized by Google

Crescit et suspensus ipse vinculis latentibus.
His modis spurcum latronem martyrum virtus quatit.
Haec coercet, torquet, vrit: haec catenas incutit:
Praedo vexatus relictis se medullis exuit.
Linquit illaesam rapinam: faucibus siccis fugit:
Vngue ab imo vsque ad capillum salua reddit omnia,
Confitens, ardere sese: nam gehennae est incola.
Quid loquar purgata longis alba morbis corpora?
Algidus quum decoloros horror artus concutit:
Hic tumor vultum relinquit, hic color verus redit.
Hoc bonum Saluator ipse, quo fruamur, praestitit,
Martyrum quum membra nostro consecrauit oppido:

GLOSSAE VETERES.

105. crescit = *tumescit*. I. 113. algidus = *febris*. I.

COMMENTARIVS.

105. Breu. Moz. male *latentibus est*.

106. Cellarius reponit in notis: *Vis diuina torquet diabolum*. Videtur improbare phrasim *virtus martyrum*. At SS. Patres ita locuti sunt, et theologi nostri scite distinguunt inter virtutem propriam faciendi miracula, quae deo soli conuenit, et virtutem, seu facultatem patrandi eadem miracula, a deo communicatam, de qua Matth. x. 8. *Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, daemones eiicite*.

107. Vat. A. male *cohercit*. Ab hoc versu incipit codex Marietti.

108. Breu. Moz. non inepte *e medullis exilit*.

109. Imitatio Virgilii II. Aen. *Catulique relicti – Faucibus expectant siccis*. Nebrissa ait, translationem esse sumptam ex lupis, qui relinquunt praedam incruentam, et abeunt faucibus siccis. At Virgilius loquitur de catulis, qui expectant: nam de lupis praemiserat, *Lupi ceu – Raptores atra in nebula, quos improba ventris – Exegit caecos rabies, catulique relicti etc.*

110. Quum ait *vngue ab imo*, satis exprimit vnguem pedum.

111. Breu. Moz. *nec gehennae*, quod aliqua ratione defendi posset.

113. Ald., Mar., Weitz., vetustiores Heinsiani *decoloros*, pro qua scriptura Heinsius allegat Egmondanum Weitzii, qui a Weitzio videtur mihi citatus pro *decolores*. Habent etiam *decoloros* Vatt. B., P., Q., Vrb., et Alex. a sec. m., Breu. Moz. In Prag., Vat. A., Bollandianis, et aliis *decolores*. Giselino magis placet *decolores*, quia alibi Prudentius vsus est *decolor*; neque haec ratio non placet Chamillardo. Verum huiusmodi vocabula *vnicolor*, *multicolor*, *decolor* ad secundam declinationem etiam inflecti possunt; et Prudentius ipse alibi dixit *multicolor fucus*, alibi *multicolora prata*, et tam hoc, quam illud a metro illis in locis exigitur. Aliis in locis discrepantia non obest, siue *decolores*, siue *decoloros* dicatur. Algidum horrorem vocat horripilium, siue frigus, quod febrim praecedit.

114. Egm., Vatt. A., Q. *reliquit*: alii *relinquit*. Widm. supra *color versus*. Breu. Moz. *hinc tumor . . . hinc color*.

116. Breu. Moz. *quod membra*.

Digitized by Google

Sospitant quae nunc colonos, quos Iberus alluit.
State nunc, hymnite, matres, pro receptis paruulis:
Coniugum salute laeta vox maritarum strepat:
Sit dies haec festa nobis, sit sacratum gaudium.

GLOSSAE VETERES.

117. Iberus = *fluuius Hispaniae*. alluit = *influit*. *I.* 118. hymnite = *canite*. *I. hymnizantes*. *Vat. A.*

COMMENTARIVS.

117. Mar. *sospitansque*, et ad oram pro diu. script. *sospitantque*. Alex. *sospitantque*. Melius *sospitant quae*.

118. Vat. B. mendose *martyres* pro *matres*. Rat., Vatt. B., Q., Mar., Prag., Weitz., praestantiores Heinsiani, Alex., Vrb., Bollandiani, et alii *hymnite*. Ald., Nebr., Fabr., Sich., Egm., Gis. ad oram, Gall. *hymnistae*. Pal., et, vt videtur, Vat. Q. *hymnitae*. Cauchius coniiciebat *Clara nunc hymnistriarum pro receptis paruulis*. Breu. Moz. *inuictae matres*. Vera lectio est *hymnite* a graeco ὑμνεῖτε. Vossius De vitiis sermonis latini libr. III. cap. XIV. contendit, legendum *hymnistae*, quia, vt ait, aeuo Prudenti *ae* sonabat vt *e*, neque tamen vllum simile exemplum e Prudentio profert. Immo ipse affirmat, hymnistam tantum generis esse virilis, neque de hymnos canente hymnistam, sed hymnetem recte dici. Cur igitur lectionem optimorum codicum *hymnite* reiicit? Atqui in mss. glossarii sui antiqui idem Wossius inuenit *imnio* pro *hymnum cano*, vt refert lib. IV. cap. X. Neque Teolius recte asserit, verbum hoc *hymnio* singulare esse Prudentio, et apud alium latinum scriptorem non inueniri. In veteri hymno S. Aemiliani officii mozar. ad diem 12. nouembr. legitur, *Hymnite mecum consonante carmine*. Vide, quae animaduerti ad diem III. martii in Hymnodia Hispanica. Cur autem Prudentius dicat *state*, et an hinc colligatur, hymnos a stantibus cani solitos, merito quaerat aliquis. Arbitror, Prudentium respexisse ad vocabulum *stationis*, quae in vigiliis sabbati, diei dominicae, et aniuersariis martyrum solemnitatibus habebatur. Chrysostomus hom. I. de verbis Isaiae in principio: *Vnde perspicio, sermones ad opus proficere? Nimirum ex hoc concursu... ex hac pernocte, perpetuaque statione, ex eo, quod angelicorum ordinum stationem imitantes, sine cessatione laudes, et hymnos offertis conditori*. De stationibus dixi ad hymn. VIII. Cathem. v. 9.

119. Ald., Mar. a pr. m., Gis. in textu, Weitz., Alex., Bollandiani, Heinsius *maritarum*. Prag., Rat., Widm., et alii *maritorum*. Ald., Fabr., Sich., Gis. I. ed. *strepet*. Gis. ad oram vtriusque ed. *crepet*. Melius *strepat*.

120. Breu. Moz. non male *sit sacrata gaudiis*. Post hunc hymnum in Vatt. A., B., Mar. sequitur passio S. Vincentii martyris; in Aldo, et aliis hymnus S. Laurentii. De patria horum martyrum dissident eruditi scriptores. Ex hoc hymno Prudentii tantum colligitur, eos martyrium subiisse in oppido Vasconum, quod Iberus alluit. Ex alio vero hymno SS. XVIII. martyrum caesaraugustanorum arguitur, hoc oppidum esse Calagurrim: *Nostra gestabit Calagurris ambos*, — *Quos veneratur*. Dubium non est, quin in vtroque hymno sermo sit de SS. Hemeterio, et Celedonio, quamuis eorum nomina non exprimantur. In huius hymni inscriptione diserte statuitur, hymnum esse in laudem horum martyrum, qui in multis antiquissimis codicibus dicuntur Calagurritani. Non autem constat, an haec appellatio a Prudentii manu sit, et an ea tantum indicet, martyres Calagurri passos. Traditio, et sententia communis est, eos fuisse e ciuitate Legione in Hispania, filios S. Marcelli centurionis: cuius duodecim filii martyres recensentur. Riscus

Digitized by Google

II. HYMNVS . INCIPIT PASSIO S. LAVRENTII.

ANTIQVA fanorum parens,

GLOSSAE VETERES.

v. 1. fanorum = *idolorum* . *fana dicta templa ab eo , quod est fano , id est , vox , id est , a responsis* . parens = *mater* , *I.*

COMMENTARIVS.

tom. XXXIV. Hispan. sacr. p. 315. refert, in quodam codice ecclesiae legionensis ab Aria, viro erudito, notam anno 1069. ascriptam fuisse, qua filii S. Marcelli legionensis nominantur : *Haec sunt nomina Sanctorum, quae in archiuo toletano reperta sunt . Emeterium , et Celedonium Calaborritana ecclesia suscepit etc.* Videri etiam idem potest tom. XXXIII. pag. 276. Nebrissa eosdem SS. martyres calagurritanos fuisse, confirmare vult ex hymno XVIII. martyrum caesaraugustanorum ; et putat, dictos fuisse e Legione, quia milites legionarii fuerunt, scilicet ex quadam legione imperatoria : sed non persuadet. Teolius tamen pro certo tradit, fuisse calagurritanos ; sed contra faciunt Acta antiqua apud Bollandianos ad diem 3. martii, et Martyrologium romanum, Vsuardi, et pleraque alia, in quibus hi martyres legionenses, et clarius ex ciuitate Legione in Hispania fuisse dicuntur. Ex Actis quidem antiquis nonnulli solum colligunt, eos in hac vrbe Legione militasse : sed aperte mihi legionarii dici videntur, quia in ea nati sunt. Illud tamen nobis liceat obseruare, patriam eorum a Prudentio non fuisse expressam, vt iam rationem cl. Perezii de Bayer illustrare incipiamus, qui in dissertatione de S. Laurentio Hispanis asserto, et vindicato negat, Prudentium solitum SS. martyrum patriam designare. Teolius fidenter reponit, *id demum esse lectorum credulitate nimis abuti , quum ex quatuordecim SS. MM. hymnis , quibus hic Peristephanon liber constat , tribus , vel quatuor demptis , ceteri omnes martyris patriam disertis verbis prodant , immo et praedicent* . In hoc primo hymno vidimus, neque Calagurrim, quae a Teolio patria SS. horum martyrum creditur, esse proditam, aut praedicatam, tamquam patriam, neque Legionem, quae verius fuit eorumdem patria. Sermo autem est de Calagurri Vasconum, quae nunc *Calaborra* dicitur, non de alia veteri Calagurri prope Oscam, vbi nunc est *Lobarre*. Olim plerique Calagurrim, quae nunc existit, et vocatur *Calaborra* , putabant a romanis dictam fuisse *Fibulariam* , siue *Fibularensem* : aliam Calagurrim prope Oscam *Nassicam* . Cl. Riscus tom. XXXIII. Hisp. sacr. tract. LXIX. cap. III. erudite opinionem Marcae, Cellarii, et Wesselingii confirmat, quod Calagurris Vasconum sit ipsa *Iulia Nassica* , cuius plures antiquos nummos profert Florezius in opere De nummis ant. Hisp. ; altera vero Calagurris Oscae vicina fuit Fibularia. quae sententia satis est probabilis, vt ad hymn. IV. v. 13. comprobabo. Bartholomaeus Leonardus de Argensola in epistola ad Ioannem Marianam, quam laudaui cap. II. Prolegom., dubitat etiam, an Calagurri, an Tudelae, an in oppido Tauste, aut in alio Caesaraugustae viciniori SS. martyres martyrium subierint. Verum haec dubitatio satis refellitur antiqua, et constanti traditione, ac certissimis monumentis, quae Prudentium de Calagurri esse intelligendum omnino confirmant. Quod autem opponit, Calagurrim fuisse coloniam nobilissimam, et *oppidum* inferius esse vrbe, aut ciuitate, neque apposite de Calagurri dici posse, id plane falsum esse demonstrabo ad v. 333. hymni S. Vincentii ; *Coire toto ex oppido* . Obiter notabo, eiusdem Bartholomaei alium errorem esse, quod Aldus Romae Prudentii opera ediderit.

v. 1. Titulum excripsi ex Vat. B., vbi ponitur hic hymnus post hymnum S. Vincentii, vt etiam in codice Marietti. In

Iam

Digitized by Google

Iam Roma Christo dedita,
Laurentio victrix duce

GLOSSAE VETERES.

2. Roma = *tu.* dedita = *tradita.I.*

COMMENTARIVS.

Vat. A. *Passio beatissimi Laurentii*, et ponitur post hymnum S. Agnetis, quod notandum est, nequis firmum argumentum ex ordine hymnorum confici putet ad S. Laurentium Hispanis asserendum, et vindicandum. Variant enim codices in hoc ordine statuendo, neque facile demonstrari potest ordo a Prudentio obseruatus. Alex., Thuan. *Incipit passio Laurentii beatissimi martyris*. Ald., Put., Ox. *Hymnus in honorem passionis Laurentii beatissimi martyris*. Ianus Parrhasius: *Passio beatissimi martyris Laurentii*. Hac editione Parrhasii mihi antea ignota, neque ab aliis indicata, nunc vti incipiam. Libellus est in 8. ita inscriptus: *Sedulii carmen paschale. Aurelii Prudentii poemata*. Absoluto carmine paschali Sedulii, ponitur elogium Prudentii a Gennadio conscriptum, quod falso S. Hieronymo ascribitur: *Diuus Hieronymus De viris illustribus*: vbi haec peculiaris lectio animaduertenda est, *agnoscitur palatinus simul fuisse* pro *miles fuisse*. Post elogium, *Aurelii Prudentii Clementis christiani poetae περὶ στεφάνων, id est, de coronis liber*. Solum autem hoc libello continentur hymni S. Romani, SS. Petri, et Pauli, S. Laurentii, S. Hippolyti, S. Cassiani, S. Agnetis, SS. XVIII. martyrum caesaraugustanorum, SS. Fructuosi, et sociorum, et ex libro Cathemerinων *Hymnus diui Prudentii sumpto cibo*, sic enim inscribitur, et *Hymnus diui Prudentii post ieiunium*. Post hymnos extat epistola Iani Parrhasii ad Franciscum Medullam Atellanum, mediolanensem Vicarium: in qua Sedulium, et Prudentium multis in locis illustrat, et exponit, et nonnullas emendationes adiicit. In fine: *Impressum Mediolani, sumptibus Iani, et Catelliani Cottae, dexteritate Guillelmorum le Signerre fratrum*. Annus editionis colligitur ex priuilegio Ludouici Francorum regis, ac Mediolani ducis die 1. Iulii MCCCCCI., ex quo constat, *Sedulium, atque Prudentium praestantissimos religionis nostrae poetas suis impensis* (Iani,) *et industria nuper in lucem datos*, vbi etiam Ianus dicitur *de vero dei cultu benemeritus*. Hanc editionem ignorasse videtur Argelatus, qui in Bibliotheca Mediolanensi editiones ante annum 1501. factas aggressus recensere, alias antiquas anni incerti, et editionem Claudiani anno 1501., opera Parrhasii procuratam, commemorauit, hanc Sedulii, et Prudentii penitus omisit. Quum rarissima hac editione, casu inuenta, vti iam coepissem, humanissimis literis cl. Iacobi Morelli, custodis selectissimae bibliothecae S. Marci Venetiis, ad me datis accepi, eandem editionem nuper bibliothecam S. Marci acquisiuisse. Parrhasius codicem veterem videtur nactus, quo Sedulii carmen, et pauci hi hymni Prudentii tantum continebantur: in quo tamen sunt non paucae discrepantes lectiones minime poenitendae, et fama ipsa celeberrimi Editoris magnopere commendandae; quas accurate tamquam ex vet. cod. describam. Vnum e praeclaris Blanchini argumentis pro romano natali S. Laurentii est, quod Roma a Prudentio versu primo vocatur *fanorum parens*. Vim conclusionis ipse viderit. Nisi codicem illum suum vetustum Sacramentarii in tabulario Capituli veronensis inuenisset, vbi haec noua opinio tot seculis, quot ipse malit, consepulta iacuerat, opinor, etiam isthaec arguendi ratio periisset. Certe Rupertus Tuitiensis non tam fuit acutus, qui l. VI. De oper. Spiritus S. c. XVIII. initium huius hymni excripsit, et id collegit, quod mox proferam. In Breuiario Moz. festum S. Laurentii celebratur paucis strophis ex hoc hymno desumptis, quod propterea minus frequenter laudabimus.

2. Aldus contra metrum *Christo dicata*.

Digitized by Google

Ritum triumphas barbarum.
Reges superbos viceras,
Populosque frenis presseras:
Nunc monstruosis idolis
Imponis imperii iugum.
Haec sola deerat gloria
Vrbis togatae insignibus,
Feritate capta gentium,
Domaret vt spurcum Iouem.
Non turbulentis viribus,
Cossi, Camilli, aut Caesaris:
Sed martyris Laurentii
Non incruento proelio.
Armata pugnauit fides,

GLOSSAE VETERES.

4. triumphas = *vincis*. barbarum = *gentilem*. *I.* 6. frenis = *legibus*. *I.* 7. monstruosis = *terribilibus*. *I.* 10. togatae = *nobili*, *pacificatae*. insignibus = *ornamentis*, *quum absolutum est*; *quum adiectiuum*, *gloriosis*. *I.* 14. Cossi, Camilli = *duorum ducum*. *Cossus afrorum lingua rugosus*, *Camillus ingenuus*. *Cossi ducis*, *Camilli consulis*. *I.*

COMMENTARIVS.

4. Ald., Put., Ambr., Heinsius, Vat. A., Gis., Bong., Fabr. *triumphas*. Vatt. B., P., Q., Vrb., Alex., Mar., Weitz., et alii *triumphans*. Rupertus legit *Ritus triumphas barbaros*.

6. Ald., et Rupertus mendose *populos frenis*.

9. Weitz. cum Hailsbr. *derat*. Alex. *aberat*, ad oram *deerat*.

10. Virgilius *gentem togatam* dixerat.

12. Infra v. 248. *spurca stupra*.

13. Vat. A. diuidit, et scribit *turbo lentis*. Weitz. cum Hailsbr., Widm., Vat. B, Mar. edidit *turbolentis*.

14. De his ducibus, eiusque victoriis passim historici romani. In codice Marietti supra charactere minuto additur diuersa scriptura, sed inepta *Classica millia vt Caesaris*. Merenda §. III. De Damasi operib. euidenter hinc colligi ait, Laurentium non minus Romae natum, quam Cossum, Camillum, et Caesarem. Contra Rupertus Tuitiensis loc. cit. quum hos ipsos versus retulisset, *Et quidem*, (ait) *hoc de omnibus dici potuisset sanctae romanae ecclesiae martyribus*, *quia ducibus illis ritus Roma triumphauit barbaros*, *sed hic triumphi illius dux praecipuus est*, *quippe cuius mors insolita*, *siue inusitata*, *quasi totius belli tuba maxima vniuerso mundo audita est*, *et iugiter personat*. Error vero metri est apud Rupertum *Camilli*, *atque Caesaris*.

16. Gifanius in vet. lib. inuenit *incruente*, quasi Prudentius dixerit *incruens*, vt *opulens*, *suauiloquens*. Vide indicem Lucretii verbo *suauiloquens*. Facile ex *incruento*, quod alii omnes habent, excriptor aliquis errans posuerit *incruente*: quamquam in Alex. etiam est *incruente*.

17. Ald., Breu. Moz. *pugnabat fides*.

Digitized by Google

Proprii cruoris prodiga:
Nam morte mortem diruit,
Ac semet impendit sibi.
Fore hoc sacerdos dixerat
Iam Xystus affixus cruci,
Laurentium flentem videns
Crucis sub ipso stipite.
Desiste discessu meo

GLOSSAE VETERES.

18. prodiga = *perditrix. prodigus, qui porro adiens, id est, porro distribuens. I.* 21. fore = *futurum esse. I.* 22. cruci = *Gesta non habent, Xyxtum crucifixum, sed gladio iugulatum: quia crucem suam baiulat, quisquis pro Christo animam ponit, quamlibet Xyxti passionem vocamus crucifixionem. In hoc sensu potest accipi, quod hic dicitur: Iam Xyxtus affixus cruci: item Crucis sub ipso stipite, id est, imminentis passionis agone. Prag.*

COMMENTARIVS.

18. Egm., Hailsbr. male *cruoris prodita*. Horatius lib. I. Ode XII. *Animaeque magnae – Prodigum Paulum*.

21. Fabr., Bong., Hailsbr. supra, Gis. *fore haec*. Alii *fore hoc*.

22. Alii scribunt *Xistus*, alii *Xystus*, alii *Sixtus*. Nebrissa scribendum ait *Xistus*, non, vt vulgus scribit literis inuersis, *Sixtus*. Fortasse alii homines *Sixti*, alii *Xysti* dicebantur, aut idem nomen vtroque modo efferebatur. *Xystus* graece est porticus, in qua athletae per hyemem exercebantur. Sichardus, aliique putarunt, hunc Xystum esse Xystum primum, qui Alexandro successit tempore Adriani Caesaris anno 116. Verum Xystus, de quo in hoc hymno agitur, est Xystus secundus, qui post Stephanum II. pontificatum tenuit anno 257. sub Valeriano imperatore. Plerique affirmant, Xystum capite truncatum fuisse. Cyprianus epist. LXXXII. al. LXXX. *in coemeterio animaduersum* ait, non vero *gladio animaduersum*, vt multi iactant: quamquam *gladii* mentio in Martyrologiis fit, vbi mors S. Xysti annunciatur. Pamelius in notis ad Cyprian. Prudentii hunc locum exponit de cruce in genere pro quouis cruciatu, aut cuiuslibet generis supplicio, et ita quidem explicat glossa Pragensis. Mariettus hanc ipsam interpretationem comprobat, quia Prudentius in hymno S. Vincentii vocat Vincentium collegam propriae crucis Christi, quum constet, Vincentium non fuisse cruci affixum. Fauet etiam versus 254. in eodem hymno Vincentii *Crucis peritus artifex*. Gallonius De cruciat. SS. martyr. pag. 65., et 66. probat, eculeum, et alia torquendi instrumenta *cruces* olim fuisse appellata. Ceterum etsi interpretes communi consensu tradant, solum Prudentium narrasse, Xystum fuisse crucifixum, tamen in Hymnario Ven. Thomasii extat hymnus in honorem S. Laurentii sine auctoris nomine, vbi haec lego: *Pontifex Xystus monuit ministrum – Fixus in ligno crucis, Exequeris – Me cito*. Extat in eodem Hymnario alius hymnus in honorem S. Laurentii sub S. Ambrosii nomine, et alius ex hoc Prudentii hymno confectus. Bollandiani non audent temeritatis notam ei inurere, qui verbum Cypriani *animaduersum* cum Prudentio determinet ad mortem crucis.

25. Recte notauit Barthius lib. XLI. Aduers. cap. XI. *discessum*, et *discedere* a

Digitized by Google

Fletum dolenter fundere:
Praecedo, frater, tu quoque
Post hoc sequeris triduum.
Extrema vox episcopi
Praenunciatrix gloriae
Nihil fefellit: nam dies
Praedicta palmam praestitit.
Qua voce, quantis laudibus
Celebrabo mortis ordinem?
Quo passionem carmine
Digne retexens concinam?
Hic primus e septemuiris,
Qui stant ad aram proximi,
Leuita sublimis gradu,
Et ceteris praestantior.

GLOSSAE VETERES.

32. palmam = *coronam. I.* 39. leuita = *leuita interpretatur assumptus, sicut diaconus minister*. gradu = *in ministerio I.* 40. praestantior = *nobilior, sublimior, quia praestat. I.*

COMMENTARIVS.

veteribus christianis pro morte, et mori vsurpari, ex Prudentio, et Cassiano. In editione Weitzii ad hunc versum nota haec Nebrissae apponitur DISCESSV MEO – *quo a te diuellor per mortem. Qua voce poeta dicit, se imparem ad describendam tam grandem materiam*. Quid haec sibi volunt? Disiunge haec verba, et ad v. 33. differ notam, QVA VOCE – *Poeta dicit etc.* Ita enim in editione hispana hae notae disiunguntur.

26. Weitzius *fletus*: alii *fletum*:

30. Hymn. V. Thom. *pronunciatrix*.

32. Vat. A. perperam *praedictam*. Thuan. *palam*, repugnante metro. Put., Noms. *praetulit*, hoc est, prae se tulit, vt Heinsius explicat.

34. Parrhasius *celbrabo*, nescio, an consulto, nihil enim in hoc versu correxit, vt fecit in aliis. Metri lex *celebrabo* admittit.

37. Parrhasius scribit bene *septemuiris*. Sozomenus lib. VII. cap XIX. *Apud romanos diaconi non plures sunt hactenus quam septem instar eorum, qui ab apostolis primum ordinati sunt. Apud alios vero haudquaquam definitus est diaconorum numerus*. Adhuc in Ecclesia romana idem numerus constat in septem diaconis Cardinalibus. Officia primi diaconi, siue archidiaconi egregie a Prudentio describuntur. Alii edunt *septem viris*.

39. Ald. distinguit *Leuita sublimis gradu – Et ceteris praestantior*. Dicitur *sublimis gradu*, quia primus erat, et ceteris praestantior, et fortasse, dum diaconi ad aram proximi astabant, primus diaconus sublimiori gradu eminebat. Isidorus libr. II. De eccles. offic. cap. VIII. *Ex hinc iam decreuerunt apostoli, vel successores apostolorum per omnes ecclesias septem diaconos, qui sublimiori gradu ceteris proximi circa aram Christi, quasi columnae altaris assisterent.*

Digitized by Google

Claustris sacrorum praeerat,
Caelestis arcanum domus
Fidis gubernans clauibus,
Votasque dispensans opes.
45 Versat famem pecuniae
Praefectus Vrbi regiae,
Minister insani ducis,
Exactor auri, et sanguinis.
Qua vi latentes eruat
50 Nummos, operta existimans

GLOSSAE VETERES.

44. votasque = *oblatas*. *Mar. deuotas*, *votiuas*, *oblatas*. *I.* 45. versat = *cogitabat*. famem = *cupiditatem*, *desiderium*. *I.* 48. exactor = *quaesitor*. *I.* 50. nummos = *a Numa caesare*. *I.*

COMMENTARIVS.

41. Thesauro ecclesiae, vbi sacra supellex asseruabatur, praeerat primus diaconus. In S. Laurentio id agnoscunt Ambrosius, Augustinus, Maximus, Leo, Petrus Chrysologus. De diaconorum cardinalium origine vide Panuinium in libro, qui est De septem Vrbis ecclesiis cap. III.

44. Chamillardus ait, id esse ex sententia eorum dictum, qui affirmant, veteres christianos etiam coniugatos paupertatem vouisse. Opes, de quibus Prudentius, erant certe oblatae a christianis. Verum etiamsi credamus, per votum paupertatis fuisse oblatas, nondum consequitur, omnes christianos etiam coniugatos vouisse paupertatem.

45. *Fames pecuniae*, vt apud Virgilium *Auri sacra fames*, et mox *Aurum, quod ardenter sitis*.

46. Ald., Weitz., Heinsiani minus antiqui, Vatt. P., Q., Vrb., et alii *Vrbis*. Duo vetustiores Heinsiani, Alex., Gis., Fabr., Parrh., et alii *Vrbi*. De Praefectis Vrbis videri possunt Contelorius, et Corsinius. Anno 258., quo B. Laurentius martyrii palmam adeptus est, praefectus Vrbi dicitur fuisse Cornelius Secularis sub Valeriano imperatore. Error Chronici Eusebiani, quo asseritur, Laurentium sub Decio imperatore passum, multos decepit. Simul cum praefecto Vrbis imperatorem martyrio praesentem affuisse, sine idoneis testibus Ignatius Comus affirmauit.

48. Aldus ediderat *Exactor hauriet sanguinis*, in Emendatis correxit *Exactor auri, et sanguinis*. Nebrissensis correctionem non vidit, et censuit, legendum *Exactor hausti sanguinis*. Neque Giselinus ad Aldi correctionem aduertisse videtur, nam ex mss. emendatum locum exhibet. Parrhasius quoque iam ediderat *auri, et sanguinis*. In nonnullis vett. edd. legitur *Exactor haurit sanguinis*. Hoc munus eisdem verbis expressum *exactor auri* reperitur in antiquis inscriptionibus, vt apud Muratorium class. IX. pag. 1029. num. 8. *Exactor auri, et argenti trium prouinciarum*. Vnde apparet acumen Prudentii *Exactor auri, et sanguinis*. In museo Pio-Clementino inscriptionem his verbis conceptam *Exactor auri* in quadam basi memini me olim legere.

50. Etymologia *nummi*, vel, vt alii malunt scribere, *numi* a Numa, quae a glossa asseritur, ridicula quidem videtur, sed auctorem habet Suetonium; quod tamen ineptum videtur Scaligero in Coniect., et Becmano De orig. ling. lat., qui grae-

Digitized by Google

Talenta sub sacrariis,
Cumulosque congestos tegi.
Laurentium sisti iubet:
Exquirit arcam ditibus
Massis refertam, et fulgidae
Montes monetae conditos.
Soletis, inquit, conqueri,
Saeuire nos iusto amplius,
Quum christiana corpora
Plusquam cruente scindimus.
Abest atrocioribus
Censura feruens motibus:
Blande, et quiete efflagito,
Quod sponte obire debeas.
Hunc esse vestris orgiis
Moremque, et artem proditum est:

GLOSSAE VETERES.

54. arcam = *ab arcendo visum*. ditibus = *aureis*. I. 55 refertam = *plenam*. I. 56. monetae = *moneta dicitur, eo quod monet mentem inscriptione nominis regis, ne paracaraximi, id est, falsi nummi fiant*. conditos = *absconditos*. I. 57. conqueri = *causari*, *deplorare*. I. 61. abest = *absit*. I. 65. orgiis = *officiis*. *orgia ministeria. ministeriis, vel sacrificiis*. I. *Orgia dicebantur sacrificia Baccho dicata: translato itaque nomine a sacrificiis ad sacrificia deridet impius iudex Christi mysteria, in quibus vinum offerri prodiderat iam fama*. Prag. 66. proditum est = *dictum est*. I.

COMMENTARIVS.

cam originem repetunt a *νόμος*, a quo est *nomisma*, de quo paulo post. Alii cum Varrone vocem siculam affirmant esse.

53. *Sisti* proprie de reo, qui ad tribunal iudicis trahitur, quod notauit Peueratur ex Actis martyrum, Apuleio, et veteris inscriptionis versiculo. SISTI. QVAE. CVNCTOS. IVBET. AD. VADIMONIA. MORTI.

56. Nebrissa *montes* monetae hispanice explicuit *montones*. Respicit fortasse Prudentius ad prouerbium *aureos montes polliceri*.

60. Weitz. cum solo Hailsbr. *scidimus*. Retine *scindimus*.

63. Rat., Vat. B. *afflagito*.

64. Ald. *quos*; Egm. *quo*. Verum est *quod*. In Vat. A. abest *obire*. Vat. B., Prag. *adire*, Mar. *obire*, ad oram *obedire*, vel *adire*, sed *obedire* non congruit metro.

65. *Orgia* peculiari significatione ea sacra sunt, in quibus mysteria, et sacramenta peragebantur: et hac de causa nocturna christianorum sacra orgiis comparantur ab ethnicis, qui saepius suis in orgiis ad nefanda facinora initiabantur. Si de vino, quod in Christi sanguinem conuertitur, ethnicis aliquid suboluerat, hac ratione

Digitized by Google

Hanc disciplinam foederis,
Libent vt auro antistites.
Argenteis scyphis ferunt
Fumare sacrum sanguinem,
Auroque nocturnis sacris

GLOSSAE VETERES:

68. libent=*sacrificent.I.*69.scyphis= *vasculis.*ferunt=*dicunt homines.I.*71.sacris=*officiis.I.*

COMMENTARIVS.

nocturna christianorum sacra *orgia* fortasse appellabant, tamquam sacra Bacchi, seu Liberi. Quum autem orgia simpliciter accipiantur pro quibusuis caeremoniis, vt auctor est Seruius ad IV. Aeneid., etiam hoc sensu orgia hic locum habent. Etymologia ab aliis dicitur ἀπὸ τῆς ὀργῆς, id est furore, vel ira, ab aliis ἀπὸ τῶν ὀρῶν, id est, montibus, quod in montibus fierent. Virgilius libr. IV. v. 302. *Vbi audito stimulant trieterica Baccho — Orgia, nocturnusque vocat clamore Cythaeron*. Ab aliis ἀπὸ τῶν ὀργάδων, scilicet a locis, deo alicui consecratis.

67. Rat. *Hanc esse disciplinam foederis*: sed *esse* ex glossa aliqua contra metrum immissum est.

68. In Mar. codice abest *vt*, recte additum supra. Calices aliquando ligneos, vitreos, marmoreos, corneos fuisse in nonnullis ecclesiis, vel ob penuriam earum, vel ob incuriam ministrorum, vel quod gentilium cupiditatem, et auaritiam vellent christiani effugere, satis certum videtur. Fuisse autem plerumque eiusmodi vasa sacra aurea, et argentea non obscure ex hoc loco colligitur: quod confirmat S. Ambrosius lib. II. de officiis cap. XXVIII. *Numquid dictum est S. Laurentio: Non debuisti erogare thesauros ecclesiae; vasa sacramentorum vendere? . . . In his tribus generibus vasa ecclesiae etiam initiata confringere, conflare, vendere licet*. Tempore S. Augustini qualis esset hac de re fidelium persuasio, luculenter comprobatur paucis eius verbis, in alium vsum prolatis, epist. XXVI. *Si calicem aureum inuenisses in terra, donares illum ecclesiae dei*. Confer Prolegom. cap. XIII.

69. Weitz. scribit *scyfis* cum Hailsbronnensi. In Widm. est *scipbis*.

70. Vat. A. *libare sacrum*. Alludit Praefectus ad fabulam, de qua Minucius in Octauio. *Iam de initiandis tirunculis fabula tam detestanda, quam nota est. Infans farre contectus, vt decipiat incautos, apponitur ei, qui sacris imbuatur. Is infans a tirunculo farris superficie, quasi ad innoxios ictus prouocato, caecis, occultisque vulneribus occiditur: huius proh nefas! sitienter sanguinem lambunt, huius certatim membra dispertiunt, hac foederantur hostia, hac conscientia sceleris ad silentium mutuum pignerantur*. Huic calumniae Simon Magus, Menander, Carpocrates, Nicolaitae, et Gnostici occasionem praebuisse dicuntur, quod similia flagitiosa facta in suis sacris perpetrarent. Heraldus in notis ad Minucium ait, calumniam istam omnibus christianorum apologiis confutatam, neque inuentum esse aliquem, qui eius immanitatis sectam vllam haereticorum vel leuissima suspicione aspersierit, adeoque existimat, quae de Gnosticis, et Quintilianis Epiphanius, et nonnulli alii postea tradiderunt, ea omnia falsa esse, et conficta. Confer etiam Elmenhorstium in notis ad eundem Minucium. Gis. ait, ethnicos nonnullos *teste August.* Cereris, et Bacchi adorationes christianis malitiose impegisse. Fortasse hoc intelligit Praefectus *fumare sacrum sanguinem*, scilicet vinum conuersum in sanguinem. In Giselino *teste August.* explicandum est *teste Augustino*. Chamillardus *teste Augusto* scripsit.

71. Quum tyranni in christianos saeuirent, non alio tempore hi poterant con-

Astare fixos cereos.
Tum summa cura est fratribus,
Vt sermo testatur loquax,
Offerre fundis venditis
Sestertiorum millia.
Addicta auorum praedia

GLOSSAE VETERES.

73. tum = *insuper*. fratribus = *vobis*. *Iso.* 75. fundis = *possessionibus, agris. I.* 76. sestertiorum = *talentorum*. *sestertium quinque sextarii, id est, duo scrupuli, et semis. I. sestertius, vt quidam aiunt, quinque stateres valet: stater autem* II. *didragmas: didragma autem* II. *dragmas: vna autem dragma* III. *denarios facit*. *Mar.* 77. addicta = *assignata, id est, ab auis addicta heredibus, vel deputata, tradita*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

uenire ad sacra celebranda, nisi nocte. Tertullianus lib. De fuga cap. XIV. *Sed quomodo colligemus, inquis, quomodo dominica solemnia celebrabimus? . . . . Si colligere interdiu non potes; habes noctem*.

72. De cereorum vsu in ecclesia lege Proleg. cap. XI.

73. Weitzius ineptissime edidit *Tum summa est cura fratribus*, quum notauerit, in Bong. esse *Tum summa cura est fratribus*, quod et metrum poscit, et alii habent. Nam Aldus etsi ediderit *Tum summa est cura*, id in Emendatis correxit. Notandum, olim passim omnes christianos vocatos fuisse *fratres*, vt etiam e sacris literis constat. Hinc gentiles nostris illudebant. Minucius: *Ac se promiscue appellant fratres, et sorores*. Animaduertendum, sacra haec nomina gentilibus fuisse inter lasciua, et amatoria: hoc ergo per calumniam innuere volebant gentiles apud Minucium.

75. Ex prima ecclesiae disciplina Act. Apost. cap. IV. v. 34. 35. *Quotquot enim possessores agrorum, aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum, quae vendebant. Et ponebant ante pedes apostolorum*. Qui nostro aeuo antiquae ecclesiae paupertatem vulgo iactant, si ad hanc consuetudinem reuocarentur, potius nostros mores laudarent, quibus ecclesiasticis ministris non tam noua dona offeruntur, quam vetera auferuntur.

76. Sestertius appellatus fuit quasi semistertius, quia valebat asses tres dempto semisse. Sestertium neutro genere valebat mille sestertios. In veteribus libris pro *sestertius* scribitur *HS.*, vel *IIS.*, quia duae lineolae asses binos notant, *S.* vero semissem. Vossius in Etymologico ait, sestertium genere virili esse nummum argenteum quatuor assium, siue quartam partem denarii, qui sexdecim valebat assibus. Prudentius speciem pro genere ponit.

77. Rat. male a pr. m. *addita* pro *addicta*. Pro *vendita* apud Iurisconsultos *addicta* vsurpatur: extatque titulus in D. De in diem addictione, vbi Paulus: *In diem addictio ita fit: Ille fundus centum esto tibi emptus, nisi siquis intra kalendas ianuarias proximas meliorem conditionem fecerit, quo res a domino abeat*. Weitzius ex Rudolpho Forner. lib. V. rer. quotid. cap. XXIII. obseruat, iuris auctores non facile permittendum credidisse, vt quis maiorum praediis, laribus, sepulcris carere cogeretur. *Inde praedia paterna, vel auita abalienare minus honestum, contraque distracta recuperare laudabile semper habitum est*. Id tamen ita est accipiendum, vt honesta praesertim religionis causa interueniente laudabile sit abalienare, quod nulla lege debet retineri, aut ad posteros transmitti. Calumnia vero est, quod parentes christiani liberos ex-

Foedis

Digitized by Google

Foedis sub auctionibus
Successor exheres gemit,
Sanctis egens parentibus.
Haec occuluntur abditis
Ecclesiarum in angulis,
Et summa pietas creditur
Nudare dulces liberos.
Deprome thesauros, malis
Suadendo quos praestigiis
Exaggeratos obtines:
Nigrante quos claudis specu.
Hoc poscit vsus publicus,
Hoc fiscus, hoc aerarium,
Vt dedita stipendiis
Ducem iuuet pecunia.
Sic dogma vestrum est, audio.
Suum quibusque reddito.
En Caesar agnoscit suum

GLOSSAE VETERES.

78. foedis = *quibus vobis foede augetis*. auctionibus = *venditionibus*. I. 79. exheres = *carens hereditate*. I. 80. sanctis = *ironice*. I. 81. occuluntur = *absconduntur, occultantur*. I. 86. praestigiis = *maleficiis, doctrinis, praestrigia dicuntur a praestringendo, eo quod praemoneant hominem, et constringant timere suis demonstrationibus*. I. 87. exaggeratos = *accumulatos*. I. 89. poscit = *indiget*. I. 90. fiscus = *sacculus, in quo publica pecunia portabatur*. aerarium = *gazophylacium*. I. 91. dedita = *tradita*. stipendiis = *publicis*. I. 94. suum = *proprium*. I.

COMMENTARIVS.

heredare consueuerint, vt obiicit Praefectus.

78. In glossa non satis liquet, an *quibus*, an aliud legi debeat.

80. Vat. A., Prag. *satis*: lege *sanctis*. Ironice loquitur Praefectus, et vt vocabulum christianorum ipsis exprobret: nam *sancti* hi dicebantur, vt liquet in epistolis S. Pauli: *Dilectis dei, vocatis sanctis*.

86. Scribunt *praestrigiis* Weitzius, Widm., Parrhasius, Put., et nonnulli alii. Vide Comment. ad v. 140. hymn. IV. Cath. In *praestringere* est etiam quaedam scribendi varietas: nam aliqui malunt exarare *praestinguere*.

87. Vat. A. *exaggerandos* minus bene.

90. Nebrissa recte ita distinguit, vt fiscus sit principis, aerarium reipublicae.

91. Heinsius cum Put. *vt didita*, quomodo Cauchium restituisse innuebat Torrentius. Schedae Cauchii, et Parrhasius *debita*. Alii *dedita*. Vat. Q. mendose *suspendiis* pro *stipendiis*.

94. Hailsbr. supra *reddite*.

Nomisma nummis inditum.
Quod Caesaris scis, Caesari
Da: nempe iustum postulo.
Ni fallor, haud vllam tuus
Signat deus pecuniam.
Nec quum veniret, aureos
Secum philippos detulit:
Praecepta sed verbis dedit,
Inanis a marsupio.
Implete dictorum fidem,
Quam vos per orbem venditis:

GLOSSAE VETERES.

96. nomisma = *imaginem. I.* 98. nempe = *quippe. I.* 100. signat = *vendicat, curat. I. nomen illius non scribitur in nummis. Vat. A.* 101. aureos = *mancusa, philippei mancosi. sed hic philippos metri causa. Mancuosa Philippis est ciuitas, de qua in euangelio; venit Iesus in partes Caesareae Philippi. I. philippeos, id est, bizanteos, vel mancosos, alio modo mancones, vel denarios aureos. Vat. A.* 106. venditis = *spargitis. I.*

COMMENTARIVS.

96. Ald., Weitz., aliique edd., et mss. constanter *nomisma*, nisi quod in Alex. scribitur *numisma*, in editione Parrhasii *nummisma*, in Vat. Q. videtur esse *nommisma*, in nonnullis Vulg. *numisma*. Heinsius ait, non esse audiendum Wowerum, qui ad Minucium castigabat *Aenigma nummis inditum*, etsi consentientem habuerit Ioannem Gerardum Vossium. Wowerus quidem dicit, fortasse rectius esse *aenigma*. *Sed* (addit) *νόμισμα et χάραγμα et nummum notat*. De nomismate vide supra Comment. ad v. 50., et Glossarium Du Cangii.

97. Matth. cap. XXII. v. 19. et seqq. *Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Iesus: Cuius est imago haec, et superscriptio? Dicunt ei: Caesaris. Tunc ait illis: Reddite ergo, quae sunt Caesaris, Caesari, et quae sunt dei, deo.*

98. Parrhas. *Da. Nempe iustum postulo?*

99. Hailsbr. *aut* ex quorumdam veterum scribendi ratione pro *haud*, vel *haut*, vt scribit Weitz. Ruinartius edidit *aut*.

100. Tertullianus cap. x. Apolog. *Ab ipso Saturno primum tabulae, et imagine signatus nummus*. Minucius Iano attribuit, quod italos docuerit *nummos signare*. Id Lampridius in Alexandro Seuero dixit *nummos figurare*. Du Cangius, aliique putant, Iustinianum anno 685. circiter Christi signo nummos primum figurasse. Hi quidem Prudentii versus probare possunt, tempore S. Laurentii non fuisse nummos Christi imagine, aut nomine signatos; non autem recte allegantur ad probandum, id aetate Prudentii non accidisse. Nam Prudentius ex persona Praefecti accommodate ad huius tempora loquitur.

102. Egm., Hailsbronens., Vat. P. male *philippus*. Vat. A., Vrb. *philippeos*, Alex. *filippos*; lege *philippos* a Philippo rege ita dictos. Horatius *regale numisma philippos*. glossae exponunt *bizanteos*. seu *mancosos*.

104. Parrhasius scribit *marsyppio*.

106. Ald., Vat. A. a pr. m., Oxon.,

Digitized by Google

Nummos libenter reddite:
Estote verbis diuites.
Nil asperum Laurentius
Refert ad ista, aut turbidum.
Sed vt paratus obsequi,
Obtemperanter annuit.
Est diues, inquit, non nego,
Habetque nostra ecclesia
Opumque, et auri plurimum,
Nec quisquam in orbe est ditior.
Is ipse tantum non habet
Argenteorum aenigmatum
Augustus, arcem possidens,

GLOSSAE VETERES.

110. refert ad ista = *respondet. I.* 112. annuit = *consentit. I.* 117. tantum = *tam multum. I.* 118. aenigmatum = *figuras, denariorum. aenigma obscura parabola. inde aenigma dicit nummorum; nam metallis insensatis, obscuris, nomen regis capitur, et imponitur. I. denariorum. Mar.* 119. Augustus = *Octauianus. I.*

COMMENTARIVS.

Gis. in textu, Vat. Q., Vrb. *quas vos*, scilicet *dicta*: plerique *quam*, nempe *fidem*. Put. *qua*, etiam Alex. *qua*, sed supra *quae* cum Vat. P., et aliis.

113. Gis. ad marg. *Praediues, inquit*.

115. Gis. ad oram *opesque, et auri*.

116. Ald., Mar. a pr. m., Bong. omittunt *est* post *orbe*.

118. Nebrissa legendum ait *emblematum*, et intelligit vasa emblematis insignita. Reuera ita legit Parrhasius, et Weitzius testatur, quaedam exemplaria habere *emblematum*. Vera tamen est lectio *aenigmatum*. Giselinus ex Huberto Goltzio obseruauit, auersas numismatum epigraphas, quae summorum virorum officia, et munera, saepe etiam propria symbola certis signis ostendebant, vulgo, exteris, posterisque vera aenigmata fuisse. Argumento sunt in eum vsum scripta a Ioanne Pierio Hieroglyphica. In glossariis latino-barbaris aenigma moneta dicitur. Gothofredus lib. IX. cod. Theod. tit. XXII. leg. I. opinatur, Prudentium *aenigmata* vocare numismata Caesarum effigie cusa, et in veteri Glossario *aenigma* monetam exponi confirmat. Addit, arabes numismata christianorum, quae caput humanum praeferunt, vocare *methalia*, quod verbum proprie significat *εἰκόνας*. Hinc hispani, et itali vocant *medallas*, et *medaglie*, vel potius a *metallo*.

119. Iso ridicule *Augustum* exponit Octauianum. Omnes imperatores Augusti appellabantur. Suspicabar, legendum *Augustus, arcam possidens, – Cui nummus omnis scribitur*. Neque refert, quod paulo post occurrat *Locupletis arcam numinis*: nam Prudentius saepe idem verbum in breui orationis periodo repetit, et hoc loco concinnum est comparare locupletis numinis arcam arcae, *cui nummus omnis scribitur*, siue in qua nummi vndique congeruntur. Veteres arcam fisci,

Digitized by Google

Cui nummus omnis scribitur.
Sed nec recuso prodere
Locupletis arcam numinis:
Vulgabo cuncta, et proferam
Pretiosa, quae Christus tenet.
Vnum sed orans flagito,
Induciarum paululum,
Quo fungar efficacius
Promissionis munere.
Dum tota digestim mihi
Christi supellex scribitur:
Nam calculanda primitus,

GLOSSAE VETERES.

122. locupletis = *diuitis, locuples talentis.* arcam numinis = *thesaurum dei*. *I* numinis = *id est, dei*. *Vat. A.* 127. fungar = *vtar*. efficacius = *operosius, melius, perfectius*. *I.* 128. munere = *officio*. *I.* 129. digestim = *ordinatim, ordinabiliter, rationabiliter*. *I.* 130. supellex = *substantia, thesaurus*. *I.* 131. calculanda = *numeran-*

COMMENTARIVS.

publicam, vel populi pro aerario interdum vsurparunt, vt ex inscriptionibus veteribus patet. Erant etiam arcae pontificum, collegiorum, priuatorum: vnde arcarii dicti, qui eas administrabant. Erant praeterea arca vinaria, olearia, frumentaria, quaestoria, de quibus vide Gothofredum lib. XII. cod. Theod. tit. VI. leg. 14., et Salmasium not. in Aelium Lampridium; et de arcis ecclesiarum Ducangium. Si legatur *arcem*, simpliciter arx ponitur pro imperio, vt notauit Barthius lib. V. Adu. cap. XII. ex glossa veteri in codice prisco ad vers. Prudentii in Psychomachia, *Et Christum gaudere suis victoribus arcem*.

120. Nebrissa, et alii interpretantur, imaginem Augusti in omni nummo scribi. Sic Iuuenalis dixit Sat. VI. v. 204. *Scripto radiat Germanicus auro*. Potest etiam intelligi *cui Augusto, siue arci, aut arcae nummus omnis scribitur, siue penditur*. Scribere nummos alicui dicitur, qui pro iis in certam diem soluendis creditori cauet cairographo. Vide Plautum Asin. 2. 4. 34., et Horatium II. sat. III. v. 69.

122. Vat. B., Prag., Mar. a pr. m. *minis* male pro *numinis*. Tertullianus, et Augustinus vocant etiam arcam, Paulinus mensam, Cyprianus corbonam, alii gazophylacium, secretarium, sacrarium, vbi scilicet opes ecclesiae seruabantur. Prudentius ante v. 42. *caelestis arcanum domus*. Vide Ros-weydum ad Paulini epist. XXXIV., et Binghamum to I. pag. 333. libr. II. cap XXI., vbi probat, archidiaconum vocari *arcae custodem*. Paulinus Petricordius lib. IV. De vita S. Martini *Protinus astanti diacono, quem more priorum — Antistes sanctae custodem legerat arcae*.

123. Prag. scribit *volgabo*.

124. Ald. *quae Christi* minus bene.

126. Nebrissa recte notat vocem *induciarum*: quia scilicet Laurentius post triduum bellum cum Praefecto gesturus erat.

130. In editione secunda Cellarii, et in parmensi scribitur *suppellex*, quod non patitur lex carminis.

131. Parrhasius *Nam calculandum pri-*

Digitized by Google

Tum subnotanda est summula.
Laetus tumescit gaudio
Praefectus, ac spe deuorat
Aurum, velut iam conditum
Domi maneret, gestiens.
Pepigere tempus tridui:
Laudatus inde absoluitur
Laurentius, sponsor sui,
Et sponsor ingentis lucri.
Tribus per vrbem cursitat
Diebus: infirma agmina,
Omnesque, qui poscunt stipem,
Cogens in vnum, et congregans.
Illic vtrisque obtutibus
Orbes cauatos praeferens
Baculo regebat praeuio,
Errore nutantem gradum.
Et claudus infracto genu,

GLOSSAE VETERES.

da ordinanda.I. 132. summula = *numerus. stipendium dicitur summula a sumendo. I.* 136. gestiens = *guadens, exultans. Iso.* 139. sponsor = *promissor.I.* 143. stipem = *eleemosynam. I.* 144. cogens = *colligens. I.* 145. illic = *scilicet fuit*. obtutibus = *visibus.I.* 146. orbes = *orbes dicunt vestigia aratri, sed non hic; nam scilicet sunt cauati oculi.I.* 149. infracto = *valde fracto. genua habens, sed non vtitur.I.*

COMMENTARIVS.

mitus. *Calculare* occurrit apud Sidonium, et alios non veteres: *calculator* apud Martialem, Vlpianum, et vett. inscriptiones.

132. Alii habent *tum*, alii *tunc*.

134. Ald., Mar., Rat., Ambr., et alii antiquissimi Heinsiani, Parrhasius, Gis. *spem deuorat*. Weitz. cum Pal. restituit *spe deuorat*, vt legitur in Vatt. A., B., Alex., Rott., et coniectauerat Cauchius. Peueratus etiam legerat *spe deuorat*, ac similem phrasim ex Cicerone pro Flacco allegauerat: *Amissum enim est praeter spem, quod erat spe deuoratum*. Veteres legebant, et distinguebant *ac spem deuorat*, — *Aurum etc.*

136. Fortasse prae oculis habuit locum Ciceronis in Pisonem; *Nummus interea mihi, Caesar, neglectis ferculis triumphalibus, domi manet, et manebit*.

138. Rat. *Laudatur. inde absoluitur*.

141. Hailsbr. inepte *per orbem*.

143. Nonnulli scribunt *omnisque*.

144. Ald., Parrhasius, Gis. ad oram, Weitz., scripti Heinsiani, et nostri *Cogens in vnum, et congregans*. Fabr., Gis. in contextu *Cogens in vnum congregat*.

149. Parrhasius *est claudus* pro *et*. Vat. B. *gradu*, supra *genu*.

Vel crure trunco semipes,
Breuiorue planta ex altera,
Gressum trahebat imparem.
Est, vlcerosis artubus
Qui tabe corrupta fluat:
Est, cuius arens dextera
Neruos in vlnam contrahat.
Tales plateis omnibus
Exquirit, assuetos ali
Ecclesiae matris penu,
Quos ipse promus nouerat.
Recenset exin singulos,

GLOSSAE VETERES.

150. trunco = *syncope*. *I.* 153. est = *scilicet illic*. *Iso.* 154. tabe = *a tabe*. *Iso.* 155. arens = *arida*. *Iso.* 159. penu = *aerario, cellario*. *I.* 161. exin = *mox, deinde*, *vnde*, *exinde*. *I.*

COMMENTARIVS.

150. Mar. *truncus semipes*, supra *trunco*. Rat. *truncus*. *semipes*.

151. Tria claudorum genera describit, *fracto genu*, *trunco crure*, *breuiore planta altera*.

156. Rott. *in vnum contrahat*. Egm. *in vlnam contrahit*. Vlna est os brachii.

158. Weitz. scribit *asuetos*, quia ita inuenit in Widm. Saepe dixi, ineptissimum esse ex vnius, vel alterius codicis errore certam scribendi rationem sequi.

159. Laudabilis olim haec erat consuetudo, vt ecclesiarum penu pauperes alerentur; quae maxime viguit in ecclesia romana omnium ecclesiarum matre, ac magistra, quamuis quaeuis ecclesia mater eorum, qui in ea educantur, recte etiam dicatur. Ante fores ecclesiae pauperes consistebant, vt eleemosynas acciperent. Vide v. 178.

160. Omnes vett. edd., etiam Parrhasius, ediderant *ipse primus*. Heinsius ex Put. restituit *promus*, quod in Boher. peruetusto confirmatum reperit. Teolius in vno Vat. inuenit *promus*, qui fortasse est Alex., vbi id videtur esse pro diu. lect. In Vat. P. est *primos*. Recentiores omnes sine vlla dubitatione arripiunt *promus*. Et sane *promus* conuenienter dicitur, quia praecessit *penu*, et diaconi arcae ecclesiae praeerant, vt notat Heinsius. Addo ex S. Paulino epist. XII. ad Seuerum inscriptionem a dextra apsidis: *Hic locus est, veneranda penus qua conditur, et qua — Promitur alma sacri pompa ministerii*. Itaque primus diaconus, qui penum *fidis gubernabat clauibus*, vt ante dicebat Prudentius, (nam caelestis arcanum domus est haec penus) non immerito *promus*, et *promus condus* vocabitur. Nibilominus non penitus damno communem tot codicum lectionem *primus*, quae etiam extabat in antiquissimo codice Bollandianorum seculi VIII., aut IX. Potest enim intelligi, Laurentium nouisse pauperes, quia primus erat e septemuiris, seu diaconibus, vt v. 37. expressum est, et ad primum diaconum cura pauperum spectabat, vt ex v. 44. patet, *Votasque dispensans opes*,

Digitized by Google

Scribens viritim nomina,
Longo et locatos ordine
Astare pro templo iubet.
Praescriptus et iam fluxerat
Dies: furebat feruido
Iudex auarus spiritu,
Promissa solui efflagitans.
Tum martyr: Assistas, velim,

GLOSSAE VETERES.

162. viritim = *singillatim*, *per singulos*, *ordinatim*, *singulariter*, *per singulos viros*. *I.* 164. pro templo = *coram*. *I.* 165. praescriptus = *a iudice*, *deputatus*. fluxerat = *venerat*, *praeteriit*. *I.* 168. efflagitans = *postulans*. *I.* 169. tum martyr = *ait*. assistas = *vt*. *I.*

COMMENTARIVS.

et colligitur ex Concil. IV. Carth. can. XVII. *Vt episcopus gubernationem viduarum, pupillorum, ac peregrinorum non per se ipsum, sed per archipresbyterum, aut per archidiaconum agat*. In Comment. Ezechiel. cap. XLVIII. Hieronymus ait: *Qui* PRIMVS *fuerit ministrorum, quia per singula concionatur in populos, et a pontificis latere non recedit, iniuriam putat, si presbyter ordinetur*.

163. Teolius Ignatium Comum impugnat, quod affirmauerit, Prudentium in his rerum adiunctis enarrandis paulo aliter, ac in Actis referuntur, aut poetica licentia abusum, aut longe ab Vrbe binis remotum Alpibus rem, vti accidit, non bene didicisse. Etsi autem descriptiones poeticae amoeniores narrationibus historicis esse debeant, tamen siqua sit in re ipsa varietas, fides potius adhibenda est Prudentio, quam Actis anonymis. Nam quod ait Comus, Prudentium hunc hymnum fecisse iuuenem, et antequam Romam venisset, et poeta palatinus fuisset renunciatus, nugae hae sunt sine vllo idoneo auctore prolatae.

164. Nunc ait *pro templo*, postea v. 173. *ingens atrium*, v. 175 *per patentes porticus*, v. 178. *sacratam ianuam*: quae omnia probant, Romae domum amplam fuisse, in quam christiani aetate S. Laurentii conueniebant; et quae tunc saltem a praefecto Vrbis fuerit cognita. Huiusmodi aedes sacrae a primis christianis non appellabantur *templum*, quod haec vox nescio quid consecrationis paganae indicaret. De re plane constat. Ad I. seculum pertinet, quod auctor Recognition. in fin. refert: *Theophilus, qui erat cunctis potentibus in ciuitate sublimior, domus suae ingentem basilicam ecclesiae nomine consecrauit*. Eusebius lib. VIII. cap. I. narrat, christianorum numerum inter Valeriani, et Diocletiani persecutionem adeo creuisse, vt *priscis aedificiis iam non contenti in singulis vrbibus spatiosas ab ipsis fundamentis extruerent ecclesias*. Optatus Mileuitanus lib. I. testatur, ante persecutionem Diocletiani basilicas plures fuisse, quae christianis ablatae sunt, postea restitutae. De ecclesiis in vltima persecutione Diocletianea solo aequatis passim loquuntur Arnobius, Lactantius, Eusebius, Hieronymus, Augustinus, Theodoretus, Gildas, et alii.

165. Gis. *en iam*: in I. ed. *et iam*, quod reliqui habent.

166. Ald., Put., Oxon. *feruidus – Iudex auaro*: plerique, etiam Heinsius, et Parrhasius *feruido – Iudex auarus*.

Coramque dispostas opes
Mirere, quas noster deus
Praediues in sanctis habet.
Videbis, ingens atrium
Fulgere vasis aureis.
Et per patentes porticus
Structos talentis ordines.
It ille, nec pudet sequi.
Ventum ad sacratam ianuam:
Stabant cateruae pauperum,
Inculta visu examina.
Fragor rogantum tollitur:
Praefectus horrescit stupens,
Conuersus in Laurentium,
Oculisque turbatis minax.
Contra ille, Quid frendens, ait,
Minitaris? aut quid displicet?
Num sordida haec, aut vilia?
Num despuenda existimas?

GLOSSAE VETERES.

170. coramque = *palam. I.* 175. patentes = *amplas. I.* 176. structos = *cumulatos. Mar.* 181. fragor = *clamor. I.* 183. in Laurentium = *contra Laurentium. I.* 188. despuenda = *contemnenda. I.*

COMMENTARIVS.

170. Ald., Sich., Mar., et nonnulli alii cum Gis., Weitz. *dispostas*. Castigatiores Heinsiani, Alex. *dispositas*, quod a metro minime respuitur. Parrhasius edidit *dispositas*, in emendationibus subrogauit *dispostas*, quod aures magis probant.

172. Vtitur Laurentius voce ambigua *sanctis*, qua intelligi possent sacraria, et secretaria ecclesiae, seu arca, vel etiam ipsum templum, et simul significantur pauperes christiani: nam vt constitit ad v. 80. sanctorum appellatio christianis omnibus tribuebatur: *Sanctum* pro templo non est vox solum ad latinitatem inscriptionum referenda, quod nonnulli putarunt. Persius pro templo posuit *sanctum* sat. II. v. 69. *Dicite, pontifices, in sancto quid facit aurum*.

181. Hailsbr. *fragor*, supra *clamor*.

183. Prag. *conuersus ad*.

184. In Mar., Vatt. A., B., Rat. desideratur *que* post *oculis*.

185. Mar. a pr. m., Widm. *quid furens*.

186. Parrhasius emendauit *minaris*: sed probum est *minitaris*.

188. Parrhasius scribit *dispuenda*.

Aurum,

Digitized by Google

Aurum, quod ardenter sitis,
Effossa gignunt rudera,
Et de metallis squalidis
Poenalis excudit labor.
Torrens vel amnis turbidis
Voluens arenis implicat,
Quod terrulentum, ac sordidum
Flammis necesse est decoqui.
Pudor per aurum soluitur,
Violatur auro integritas,
Pax occidit, fides perit,
Leges et ipsae intercidunt.
Quid tu venenum gloriae
Extollis, et magni putas?
Si quaeris aurum verius,

GLOSSAE VETERES.

189. sitis = *desideras*. I. 190. rudera = *arizzi, vel stercora. rudera dicunt maceriam ruinae*. I. 192. poenalis = *durus*. excudit = *fabricat, excoquit*. I. 194. arenis = *sicut Pactolus, et alii*. I. 197 pudor = *castitas, verecundia*. I. 198. integritas = *virginitas*. I. 199. occidit = *deficit*. Iso. 201. quid = *quare*. venenum = *auaris*. gloriae = *aurum dicit*. I. 202. magni = *pretii esse*. I.

COMMENTARIVS.

189. De siti auri vide v. 45.

190. Sich. *stercora*. Retine *rudera*. Codex Ambr. scribit *offossa*, quod damnare non audet Heinsius: nam in veterrimis Maronis exemplaribus occurrunt *offugere*, *offulgere*, *offore*, *obuolui aris*, et similia. Vide Comment. ad v. 410. Psychomachiae. In glossa *arizzi* vocabulum est, quod solum Isonem habet auctorem apud Ducangium.

192. Mar. a pr. m., Prag., Rott. *excludit*. Vox *poenalis* Paulini, Prosperi, Sedulii, Auiti, et similium est. Tertullianus etiam de eadem re cap. XXVII. Apolog. *Itaque quum vice rebellantium ergastulorum, siue carcerum, vel metallorum, vel hoc genus poenalis seruitutis erumpunt aduersus nos*. De quo genere poenae agunt Gallonius, et Sagittarius.

193. Rat., Bong., Widm. *et amnis* pro *vel amnis*. Vat. A., Egm., Hailsbr. a pr. m. *turbidus*.

195. Hac voce *terrulentus* vsus etiam est in praef. Hamart. v. 5.

196. Weitzius scribit *dequoqui* cum Hailsbr. Alii recte *decoqui*.

200. Lucanus lib III. v. 118. *Vsque adeo solus ferrum, mortemque timere – Auri nescit amor: pereunt discrimine nullo – Amissae leges*. Virgilius lib. VI. v. 632. *Fixit leges pretio, atque refixit*. Verum de auaritia, radice omnium malorum, huiusmodi sententiae passim sese offerunt.

201. Nebrissa explicat, aurum esse venenum gloriae, quia eo vera gloria perit, aut quia more christiano gloria accipitur

Digitized by Google

Lux est, et humanum genus.
Hi sunt alumni luminis,
Quos corpus arctat debile,
Ne per salutem viscerum
Mens insolescat turgida.
Quum membra morbus disiicit,
Animus viget robustior:
Membris vicissim fortibus
Vis sauciatur sensuum.
Nam sanguis in culpam calens
Minus ministrat virium,

GLOSSAE VETERES.

204. et = *etiam*. humanum = *scilicet aurum*. *I.* 205. hi = *mendici*. alumni = *socii, vel filii*. luminis = *regni caelorum*. *I.* 206. arctat = *affligit*. *I.* 208. insolescat = *superbiat, sine consuetudine viuat, intumescat*. turgida = *superba*. *I.* 209. quum = *quando*. disiicit = *secat, consumit, lacerat. disperdo, disiicio*. *I.* 210. viget = *interius*. *I.* 211. vicissim *mutuatim*. *Iso.* 212. sensuum = *mentium*. *I.* 213. nam = *quoniam*. in = *ad*. *I.*

COMMENTARIVS.

pro vita aeterna. Prima interpretatio magis placet: sic *pudor per aurum soluitur, violatur auro integritas etc.*

204. Teolius ita hunc versum exponi posse arbitratur; *Si quaeris aurum, illius splendore raptus, scias, humanum genus esse lucem. et pauperes esse alumnos, seu participes lucis*. Verius, et simplicius Nebrissensis: *Christus, qui est lux mundi, et homines ab eo redempti. Vnde subdit: Hi sunt alumni luminis; de quo lumine Ioannes praebuit testimonium cap.* 1. Sane Laurentius occasione auri, quod Praefectus cupiebat, Christum verum aurum, et lucem opportune illi praedicauit. Toletus in cap. 1. Ioannis. *Magno consilio vtraque locutione Ioannes in praesenti vsus est: dixit enim; In ipso vita erat, vbi vita pro ea, quam Verbum efficit, et dat nobis, ponitur: postea subiunxit: Et vita erat lux. vbi vita pro ipso Verbo, quod est causa vitae, accipitur.*

209. De hoc verbo *disiicit*, aut *dissice*, vt plerique codd. scribunt, aut vno *s disicit*, vt habet Rat., dictum iam est ad hymn. 1. Cath. v. 97. Ald., Fabr., Gis. in contextu *dissecat*. Parrhasius, Gis. ad oram, Sich., et alii *dissicit*. Gifanius in *proicere* ait, se in Ouidii, et Prudentii mss. inuenisse *dissicit*, et in quodam vet. Prudentii *disicit*; et apud Virgilium in vet. lib. *dissice* constanter exaratum, monuisse Pierium. *Ceterum* (addit) *vt ingenue dicam, quod sentio, de his locis mihi non liquere profiteor, sed mutationes odi .... Quaerendum ergo amplius*. Weitzius, et Heinsius amplexi sunt *dissicit*.

210. Ep. II. ad Cor. cap. XII. v. 10. *Quum enim infirmor, tunc potens sum*. Ludouicus a Ponte egregium librum edidit de thesauro aegritudinum corporis.

211. Ald. *mentis*. Sich. quum id inuenisset, recte restituit *membris*. Parrhasius iam ediderat *membris*.

213. Parrhasius *in culpam caedis*, quod metri lex non patitur.

Digitized by Google

Si feruor effoetus malis
Elumbe virus contrahat.
Si forte detur optio,
Malim dolore asperrimo
Fragmenta membrorum pati,
Et pulcher intus viuere.
Committe formas pestium,
Et confer alternas lues,
Carnisne morbus foedior,
An mentis, et morum vlcera?
Nostri per artus debiles,
Intus decoris integri,
Sensum venusti innoxium
Languoris expertes gerunt.
Vestros valentes corpore
Interna corrumpit lepra,
Errorque mancum claudicat,
Et caeca fraus nihil videt.
Quemuis tuorum diuitum,
Qui veste, et ore praenitent,

GLOSSAE VETERES.

215. effoetus = *infructuosus*, *vacuatus*. *I.* 216. elumbe = *infirmam libidinem*, *quia sine viribus facit*. *infirmum*, *debile*. *infirmam libidinem*. contrahat = *colligat*. *I.* 221. committe = *compara*. pestium = *vitiorum*. *I.* 223. carnisne = *vtrum*. *Iso.* 227. venusti = *pulchri*. *I.* 229. valentes = *robustos*. *I.* 231. mancum = *curue*. *I. aduerbium*. *Prag.* 233. quemuis = *quemcumque adfer*. *I.* 234. ore = *facie*. *I.*

COMMENTARIVS.

215. Mar. scribit *feruos*. Hailsbr. *effectus malis*. Lege *effoetus*.

222. Parrhasius primum scripsit *luces*, quod metro aduersatur. Correxit *vices*: sed melius est *lues*. Hailsbr. *alteras lues*.

228. Ald., Vat. A. supra, Put., Oxon., et alii edd., atque mss. *laboris*. Vrb., Vatt. B., Q., Weitz., Mar., Rat., Sich. *languoris*, quod rectius est. Alex., Parrhasius scribunt *langoris*. Vat. Q. mendose *langores experti*. Weitzius edidit *languoris experti*. Lege *expertes*.

231. Parrhasius *errorque mancus*. Mar. pro diu. script. *mance*.

233. Ald., Vat. A. supra, Widm. supra, Fabr., Gis. 1. ed. *principum*. Melius alii *diuitum*, vt respondeat mox *pauperum*.

234. Vat. A. *praenitet*, quod pro diuersa scriptura a Weitzio indicatur, et extat in Fabricio. Giselinus mendose edidit

Digitized by Google

Magis probabo debilem,
Quam quis meorum est pauperum.
Hunc, qui superbit serico,

GLOSSAE VETERES.

236. pauperum = *scilicet sit*. *I.* 237. serico = *purpura*. *I.*

COMMENTARIVS.

poenitent, et correxit *praenitent*, Heinsius, et Chamillardus mendose etiam *poenitent*. Ruinartius ex ms. S. Michaelis restituit *praenitent*. Verum *praenitent* iam olim extabat in editione aldina, et tornaesiana an. 1553., parrhasiana, aliisque. Suspicatur Ruinartius, legendum *et auro*: quo fortasse alludit Alex. *Qui veste, et oro praenitent*.

236. Ald., Bong. *meorum pauperum* sine *est*.

237 Teolius ex Mazochio tom. I. Specim. Biblic dissert. VIII. part. II. etymon *Serici* refert ad arborem Sorek, cuius mentio fit Genes. XLIX. 11. De eadem origine iam disseruerat Becmanus De orig. lat. ling. verbo *Ser* ex Buxtorfio, et Kimkio. Communis opinio etiam antiquissimorum scriptorum etymologiam repetit a Seribus, quod nomen est animalium nentium metaxam, siue rude sericum, et populorum, vbi haec animalia nutriuntur. Nonnulli ex arboribus sericum sine bombycum opere fieri putant: sed verius videtur, antiquos scriptores arborum mentionem facere, quod in arboribus vermiculi seres lanam, siue sericum texunt. De comparationibus morborum corporis cum vitiis animi videri possunt Chrysostomus, Basilius, aliique SS. Patres, qui in eis explicandis frequentes sunt. Giselinus, quoniam medicum agebat, diligentius, et peritius, quantum quidem ad rem medicam pertinet, hos versus illustrat, cuius explicationem iuuat proferre. Elatos homines, ac superbos hydropicis similes facit Prudentius, quibus crudorum humorum copia vitiatae sanguinis massae affusa, cutim praetumidam reddidit. Ambitiosos, et honorum cupidos καύσῳ laborantibus. his enim, quum a curis, vigiliis, intensisque cogitationibus morbus oriatur, perpetua frigidae sitis, ampla, et frequens expiratio, bilis vomitus, immensus, ac mordicans totius corporis calor fere adsunt. Auaros, et ὀξυχειρὰς, quod iis manus tenaces sint, et ad rapiendum paratae, chiragricis comparat: tales, ne dolorem ab humore maligno in digitorum vincula, et articulos impacto excitatum augeant, neque manus adducunt omnino, neque etiam explicant: sed in medio quodam situ continent, qui et maxime doloris sit expers, et naturae consentaneus. Sic etiam maleuolos obtrectatores hepaticis, seu spleneticis: fortasse quod quum his omnia membra sint arida, et prae inedia consumpta, tamen cibum fastidiant, bilis vomitione prorumpat, vngues denique a scalpendo non contineant: quae omnia ad calumniatores non illepide quis traduxerit. Inuidos praeterea cum strumosis, seu χοιραδώδεσι confert, nec male. quoniam huiusmodi morbi genus adipem carni circumsitam, ipsamque adeo cutim exedit, et vlcus in dies serpendo vlterius reddit malignius. Postremo idololatras regio morbo laborantibus non dissimiles esse ait: quod quemadmodum isti, vt valetudinem recuperent, lectis molliori-bus, ludis, lasciuiaque demulceri debent: ita infelices daemonum cultores, quum religio iis pro ludo, et inani plebeculae terriculamento sit, ex impotenti fere mollitie, insolentia, et dissolutione eo caecitatis abripiantur. Rude, et incultum quid iis deus sonat. Dii immortales dicendi sunt. eis sua fata, caeli cursus, orbiumque caelestium genios affingunt, idque animi causa, ceteroquin ἄθεοι, et nihil minus, quam immortalitatem somniantes. Quod ad ganeones attinet, qui se ad putidissima vsque scorta complectenda abiiciunt, eos non aegrotis, sed infimae sor-

Digitized by Google

Quem currus inflatum vehit,
Hydrops aquosus lucido
Tendit veneno intrinsecus.
Ast hic auarus contrahit
Manus recuruas in volam,
Plicans et vncis vnguibus,
Laxare neruos non valet.
Istum libido foetida
Per scorta tractum publica
Luto, et cloacis inquinat,
Dum spurca mendicat stupra.
Quid ille feruens ambitu,

GLOSSAE VETERES.

230 hydrops = *hunc*. *I.* 242. volam = *in mediam palmam*. *medietas palmae*. *Iso.* 243. vncis vnguibus = *vngulis curuis*. *I.* 246. scorta = *scortum*, *quasi sortum*. *sortum est solea*. *sicut enim solea maceratur in manu sutoris*, *sic pellicula meretricis ab adulteris* *I.* 247. cloacis = *lacubus*, *sordibus*. *cloacae sunt loca*, *in quibus adunatur stercus ciuitatis*. *I.* 249. feruens = *ardens desiderio*. ambitum = *cupiditatem*, *hono-*

COMMENTARIVS.

tis hominibus foricas, *latrinas*, *et cloacas euerrentibus pares facit*.

239. Ald., Heinsiani omnes, Fabr., Weitzius, nostri, Sich. *lucido*, et notat Nebr. ex Horatio, *Turgescit vitrea bilis*, ex Persio, *splendida bilis*, Heinsius vero ex Horatio, *Aquosus albo corpore languor*. Gis. ad oram *lurido*, quod Heinsio non displicebat. Parrhasius *liuido*. Teolius ait, *lucido* habere mss. omnes, *lurido* editiones. At pleraeque editiones clare *lucido* praeferunt.

240. Heraldus in Arnobium lib. II. pag. 149. plura de auarorum moribus habet, et hos ipsos versus ex Prudentio, quos tamen ex martyrio Vincentii desumptos per memoriae errorem dicit.

242. Gronouius cap. v. Obseruat. eccles. ex Widm. Veitzii legit *Manus recuruas in volam*, et quum in Vulg. sit *Manus recuruas*, *et volam*, ipse restituere vult *Manus recuruas in volam*, *et = Plicans*. Heinsius cum Vulg. facit, et cum Heinsio Teolius, qui Heinsio fauere meliores notae codices vaticanos affirmat. Cellarius secutus est codicem Widmanianum, cui reuera astipulantur Vat. B., Mar, Rat., Prag. Recte dicitur *contrahere manus recuruas in volam*, vt v. 156. *Neruos in vlnam contrahat*. De auaris Psychom. v. 463. *Spoliisque vngues exercet aenos*.

243. Quod Gronouius volebat *in volam*, *et plicans aduncis vnguibus*, concinnius ex nostris codicibus Mar., Rat., Prag., Vat. B. restituimus, scilicet *Plicans et vncis vnguibus* non *plicans aduncis*, vt hactenus editum est. Egm., Pal., Widman. supra minus recte *vngulis* pro *vnguibus*. Vngula dici solet de animalibus, quae digitos non habent. In Isone *vngulis* fortasse est diuersa lectio.

246. In glossa corrigendum videtur *corium* pro *sortum*: nam etymon *scorti* trahitur a *corio*: et *scortum* proprie est pellis crassior.

248. Plautus Amph. act. IV. sc. II. v. 12. *Quia senecta aetate a me mendicas malum*.

249. Widm., Bong., Sich., Mar.,

Sitimque honoris aestuans,
Mersisne anhelat febribus,
Atque igne venerum furit?
Quisquis tacendi intemperans
Silenda prurit prodere,
Vexatur, et scalpit iecur,
Scabiemque cordis sustinet.
Quid inuidorum pectorum
Strumas retexam turgidas?
Quid purulenta, et liuida
Malignitatum vulnera?
Tute ipse, qui Romam regis,
Contemptor aeterni dei,
Dum daemonum sordes colis,
Morbo laboras regio.
Hi, quos superbus despicis,

GLOSSAE VETERES.

rem. *Iso*. 250. aestuans = *desiderans*. *I*. 251. mersis = *occultis*, *in mentem mersis*. *I*. 254. prurit = *quasi perurit*, *ardet*. *prurigo ex ardore nimio venit*. *I*. 255. vexatur = *se caedit*. scalpit = *scabit*. *I*. 258. strumas = *tumores*, *chelen*. retexam = *referam*. *I*. 259. purulenta = *putrida*, *venenosa*, *a pus*, *puris*. *I*. 264. morbo regio = *elephantico*. *regius morbus*, *et arcuatus*, *et ictericus*, *et elephanticus*. *regius ideo dicitur*, *quia non potest curari*, *nisi regiis cibis*; *aut quod regionem mortis pandat*. *elephantinus*, *eo quod elephantino osse curetur*. *arcuatus*, *eo quod colorem arcus caelestis habet*. *I*. *Vat*. *A*.

COMMENTARIVS.

Vat. B., Rat. *ambitum*, — *Sitimque*, quod tenuit Teolius, quia ab Heinsio haec lectio commendatur. Ipse Heinsius edidit *ambitu*, — *Sitimque*, vt extat in Ald., et multis mss. Miratur Teolius, Chamillardum adhuc habere cum vett. edd. *ambitu*, — *Sitique*. At in Chamillardo idem lego, quod in Heinsio, *ambitu*, *sitimque*, nisi quod Heinsius scribit *sitem* cum Egm. Becmanus verbo *eo* ex Pal. ms. legit *ambitu*, et mendosum *ambitum* in aliis esse putat. Notat vero, ambitum pro ambitione poni. De hac phrasi *aestuare sitim* vide Comment. ad v. 9. lib. I. contra Symmachum.

250. Parrhasius cum aliis vett. edd., vt dictum est vers. sup., legit *ambitu*, — *Sitique*.

251. Parrhasius *mersusne*, quod melius fortasse est, quam *mersisne*. Hailsbr. *habebat* male pro *anhelat*.

256. Vat. A. *sordis*, supra recte *cordis*.

261. Ald., Pal., Parrhasius, Heinsius cum aliis edd. *tute ipse*. Weitzius *tu et ipse*, quod confirmant Vatt. A., B., Mar., Rat., Prag.

263. Heinsius cum Put. *colis*. Alii edd., et mss. *coles*, nisi quod Cellarius, et Chamillardus Heinsio adhaerent.

Quos execrandos iudicas,
Breui vlcerosos exuent
Artus, et incolumes erunt:
Quum carne corruptissima
Tandem soluti, ac liberi,
Pulcherrimo vitae statu
In arce lucebunt Patris:
Non sordidati, aut debiles,
Sicut videntur interim:
Sed purpurantibus stolis
Clari, et coronis aureis.
Tum si facultas suppetat,
Coram tuis obtutibus
Istos potentes seculi
Velim recensendos dari.
Pannis videres obsitos,
Et mucculentis naribus,
Mentum saliuis vuidum,
Lipposque palpebra putri.
Peccante nil est tetrius,

GLOSSAE VETERES.

267. breui = *tempore*, *statim*. *I.* 274 interim = *nunc vsque, dum hic est*. *I.* 277. facultas = *possibilitas*. suppetat = *abundat* *I.* 280. recensendos = *numerandos*. *Iso.* 282. mucculentis = *sordidis*. *murcus*, *qui praecisum habet nasum* *I.* 284. lipposque = *scilicet oculos*. putri = *humida*. *I.* 285. tetrius = *nigrius*. *I.*

COMMENTARIVS.

269. Weitz. *quin carne*. Alii *quum*.

273. Mar, Rat *ac debiles*.

276. Weitzius explicat, coronas aureas martyribus donari ad similitudinem militum. Verum hic sermo est de christianis pauperibus, qui in arce lucebunt Patris, si recte vixerint, siue martyres fuerint, siue secus. Omnes igitur, qui vitam aeternam consequentur, coronis aureis, quas v. 926. Hamartigeniae *rutilas* Prudentius vocat, donabuntur. Pascalius De coronis lib. VIII. cap. v. ostendit ex Prudentio, martyres Christi ad similitudinem militum, sicuti triumphatores tyrannicae impietatis, coronis aureis insigniri.

277. Ald., et alii scribunt *tunc si*.

281. Terentius Heaut. I. 1. 53. *Pannis obsita*, *neglecta*, *immunda illuuie*.

285. Ald. *nihil*: ita edidit Parrhasius, sed emendauit *nil*. Posset retineri *nihil* monosyllabum, aut recepto tribrachy secundo loco.

Digitized by Google

Nil tam leprosum, aut putridum:
Cruda est cicatrix criminum,
Oletque, vt antrum tartari.
Animabus inuersa vice
Corrupta forma infligitur,
Quas pulcher aspectus prius
In corpore oblectauerat.
En ergo nummos aureos,
Quos proxime spoponderam,
Quos nec fauillis obruat
Ruina, nec fur subtrahat.
Nunc addo gemmas nobiles,
Ne pauperem Christum putes:
Gemmas corusci luminis,

GLOSSAE VETERES.

286. leprosum = *leprosus a laterum pruritu. I.* 289. animabus = *vacat*. inuersa vice = *vna pars. I.* 290. forma = *imago. I.* 293. en ergo = *scilicet habes. praesentatim. I.* 294. proxime = *nuperrime. I.*

COMMENTARIVS.

286. Pro *aut* Mar., Rat., Vat. P. habent *ac*. Egm., Hailsbr., Palat., Vat.A., Heinsiani potiores *putidum*. Ald., vett. edd., etiam Parrhasius, Vatt. P., Q., Alex., Vrb., Mar., Rat., aliique multi *putridum*: neque video, cur Teolius vaticanos pene omnes pro *putidum* allegauerit. Heinsius quidem legit *putidum*, sed duabus inanibus rationibus permotus, quia *putri* iam praecessit, et quia Prudentius primam in *putris* solet corripere. Nollem, id ab Heinsio dictum. Nam praecessit *putris*, non *putridus*, et sensu nonnihil diuerso. Quod autem Prudentius primam in *putris* corripere solitus sit, quid vetat, quominus syllabam certo communem vel in *putris*, vel in *putridus* aliquando produxerit? Immo produxit in *putris* hymn. VII. Cath. v. 9. *Aruina putrem ne resudans crapulam.*

288. Virgilius VI. Aen. *Quam super haud vllae poterant impune volantes – Tendere iter pennis: talis sese halitus atris – Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat. – Vnde locum graii dixerunt nomine auernum.* Hinc *fauces graueolentis auerni.*

289. Scriptores posterioris aetatis ita saepe sunt locuti; et praeponebant quidem participium *versa vice*, non *vice versa*: Prudentius metri causa *inuersa vice*. In glossa *vacat* mendum cubare videtur. Prudentius ait, animabus, quas olim pulcher aspectus delectauerat in corpore, e contrario corruptam formam infligi, quod explicat Nebrissa verbis Aristotelis III. Ethic. *Poenae medicinae quaedam sunt, vt quae per contraria fieri debent. vt qui dum viuerent, erant ornatus studiosi, in morte sint deformati.*

295. Hailsbr *quod nec*. Ex Luc. XII. 33. *Facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in caelis: quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit.*

299. Ald., Gis. 1. ed. in textu *numi-*

300 Or-

Ornatur hoc templum quibus.
Cernis sacratas virgines,
Miraris intactas anus,
Primique post damnum tori
Ignis secundi nescias.
Hoc est monile ecclesiae:
His illa gemmis comitur,
Dotata sic Christo placet,
Sic ornat altum verticem.
Eccum talenta, suscipe,

GLOSSAE VETERES.

303. damnum = *amissionem*. I. 304. ignis= *amoris*. nescias = *viduas*. I. 305. monile= *ornamentum*. I. 306. comitur = *ornatur*. I. 307. dotata = *ornata*. I. 309. eccum = *ecce*. I.

COMMENTARIVS.

nis; melius alii *luminis*. Sic v. 205. *Hi sunt alumni luminis*: quamquam hoc loco gemmarum splendor intelligi poterit.

300. Singulare hoc notandum, quod relatiuo *quibus* absoluatur stropha, raro traiectionis exemplo.

301. Mar. a pr. m., Prag., Widm. *cerne*: Hailsbr. *cernes*. Alii *cernis*.

302. Bong., Fabr., Pal., Gis. 1. ed. *mireris*: alii *miraris*. Nebrissensis, et Chamillardus *anus intactas* intelligunt esse viduas *ignis secundi nescias* post damnum primi tori, quamuis alias a Virgilio *intacta* virgo dicatur. Existimo, hic etiam ipsas sacratas virgines vocari *intactas anus*, quod virginitatem ad senectutem conseruauerint: tum his addi viduas *ignis secundi nescias*. Scilicet aliae sunt intactae, aliae ignis secundi nesciae. Aldus quidem, et Parrhasius ita distinguunt, vt interrogationis notam post *intactas anus* apponant, et Iso glossam *viduas* apponit post *nescias*. Gothofredus in lege 2. cod. Theod. lib. IX. tit. XXV. suspicatur, legendum *inuiras*, quasi vniuiras, seu viduas pro *vel inuitas*, quia a Prudentio hoc loco, aliisque Patribus viduae, et virgines iunguntur, raptusque earum exaequantur. Verba eius legis a Iouiano latae anno 364. ita habent: *Siquis non dicam rapere, sed vel attentare matrimonii iungendi causa sacratas virgines, vel inuitas ausus fuerit, capitali sententia feriatur*. Coniicit praeterea, legi posse *vel non inuitas*. Sed mihi sententia legis recte procedere videtur; scilicet prohibetur, attentari matrimonii iungendi causa virgines sacratas, etiam non inuitas, aliasque non sacratas inuitas: quod pluribus confirmare possem, sed non vacat.

305. Hoc elogium virginum, et viduarum addi poterit innumeris aliis, quibus christiana castitas merito celebratur. S. Cyprianus in libr. de disciplina, et habitu virginum. *Flos est ille ecclesiastici germinis, decus, atque ornamentum gratiae spiritalis, laeta indoles, laudis, et honoris opus integrum, atque incorruptum, dei imago respondens ad sanctimoniam Domini, illustrior portio gregis Christi. Gaudet per illas, atque in illis largiter floret ecclesiae matris gloriosa foecunditas: quantoque plus copiosa virginitas numero suo addit, tanto plus gaudium matris augescit.*

307. Ecclesia comparatur sponsae ornatae viro suo Apocalyps. cap. XXI. In hymno Dedicationis ecclesiae ad vesperas *Sponsaeque ritu cingeris ..... Dotata Patris gloria*.

309. Sichardus *talentum*. Alex. *alen-*

Digitized by Google

Ornabis vrbem romulam,
Ditabis et rem principis,
Fies et ipse ditior.
Ridemur, exclamat fremens
Praefectus, ac miris modis
Per tot figuras ludimur,
Et viuit insanum caput!
Impune tantas, furcifer,
Strophas cauillo mimico
Te nexuisse existimas,
Dum scurra saltas fabulam?
Concinna visa vrbanitas

GLOSSAE VETERES.

317. furcifer=*exclamatiue.succensor ignis.I.* 318. strophas = *versutias, fraudes; versutias. stropha fraus, quae techna vocatur, vnde strophosus fraudulentus vocatur.* cauillo = *derisione, vel deceptione. cauillum conuicium cum ioco. illusione, vel deceptione derisoria.* mimico = *scurrili. I.* 319. nexuisse= *inuoluisse. I.* 320. saltas = *saltare facis, vel saltando dicis. I.* 321. concinna= *composita.* visa = *scilicet est.* vrbanitas = *eloquentia. conueniens vrbanitas, id est, pulchritudo. cinnum genus potionis ex diflata cauillis.*

COMMENTARIVS.

ta, supra *talenta*. Parrhasius *Haec tu talenta suscipe*, quod latinius est. Alioquin *eccum* erit purum aduerbium.

311. Horat. ep. I. lib. I. *Vt rem facias, rem – Si possis recte, si non, quocumque modo rem*. Patrimonium *res* significat.

313. Parrhasius, Rat. a pr. m., Vat. A. a pr. m., Mar., Vat. B., Egm., Pal., Hailsbr., Ambr., Thuan., Alt., Rott., tres Torrent., Heinsius, Gis. ad oram *fremens*. Weitzius cum aliis *furens*.

314. Ald. *et miris*: alii *ac miris*.

317. Isonis glossam non intelligo. Notum est, *furciferum* vocatum seruum, qui ignominiae magis, quam supplicii causa furcam circa viciniam, aut per vrbem ferre cogebatur. De furca tam veteri, quam noua Lipsius lib. III. de cruce.

318. Thuan. *capillo* male. Apud Sedulium lib. V. perperam circumferri *labellis*, et *fauillis* pro *cauillis*, notauit Heinsius: *Iam, iamque volant mendacia mille – In Dominum vanis hominum conflata cauillis*. Mimus ab imitatione rerum vilium, et personarum dicitur: hinc pantomimus omnium rerum imitator. Solebant autem mimi iocos, et sententias in illa sua repraesentatione miscere, ac celebres sunt sententiae Publii Mimi. Lactantius lib. VII. cap. XII. *Sententia deliri hominis ridicula mimo dignior, quam schola fuit*. quod sumpsisse videtur ex Minucio; *Non philosophi sane studio, sed mimico vitio digna ista sententia visa est*. Alii legunt *mimico officio*, alii *mimi conuicio*. Heraldus vero suspicatur, legendum *mimi cauillo*, vel *cauillitio*, vel *mimico cauillitio*, quia *cauillari* proprium est mimorum.

319. Recte *strophas nectere* dicitur. Ammianus lib. XV. *Et Paulo quidem* CATENAE *inditum est cognomen, eo quod in complicandis calumniarum nexibus erat indissolubilis*.

320. Saltabantur etiam fabulae, et carmina; hoc est, saltu repraesentabantur,

Digitized by Google

Tractare nosmet ludicris?
Egon' cachinnis venditus
Acroma festiuum fui?
Adeone nulla austeritas,
Censura nulla est fascibus?
Adeon' securim publicam
Mollis retundit lenitas?
Dicis, Libenter oppetam:
Votiua mors est martyri.
Est ista vobis, nouimus,
Persuasionis vanitas.

GLOSSAE VETERES.

uersis mixturis compositae. inde concinna res, ex diuersis composita sententiis. Iso. 324. acroma = *gloriosus ludus. acroma proprie lyrarum auditio; hic autem iocus accipitur; vel carmen scenicum. I.* 325. adeone = *nonne adeo. I.* austeritas = *seueritas. Mar. seueritas, asperitas. I.* 326. fascibus = *honoribus. I.* 327. adeon' = *in tantum. I.* 329. oppetam = *moriar. oppetere quasi terram petere; nam viri fortes, dum moriuntur, terram more* (fort. *morsu*) *petunt, ne vox audiatur. I.* 330. votiva = *desiderabilis. I. chara. Mar.*

COMMENTARIVS.

de quo plura ad Romanum. Ouidius lib. v. Trist. eleg. vii. *Carmina quod pleno saltari nostra theatro.*

323. Parrhasius, Heinsius cum Ambr., Ruinartius *ergon' cachinnis*: Hailsbron. *ego*: alii, etiam codex Bolland. *egon' cachinnis*. Bong. male *ehachinnus*.

324. Vat. A., Parrhasius *ac Romae festiuum*, renuente metro, et sensu. Heinsiani scripti, Ald., Vat. B., Mar. *acroma*: alii *acroama*, quod defendi potest. *Acroama*, siue malis scribere *acroma*, latine est auditio, sed accipitur pro festiua, iucundaque narratione, et interdum pro homine, qui eam recitat. Prudentius fortasse imitatus est Ciceronem vi. in Verrem; *Hic quasi festiuum acroama, ne sine corollario discederet*; et pro Sestio: *Ille ipse ludius non solum spectator, sed etiam actor, et acroama.* Ruinartius auditionem, seu auditorem etiam eiuscemodi narrationis acroamatis nomine aliquando designari putat, quod ego dubium esse de auditore iudico.

325. Parrhasius *adeo nulla*: Ald. *adeone vlla*. Vtrumque male.

326. Heinsius non assentitur Salmasio, qui hoc loco censuram capit pro dignitate: sic censura oris, vt ait, et vir censorius sumitur pro pulchro. Chamillardus fauet Salmasio. Melius tamen intelligitur, censuram esse seueritatem, cui mox respondet lenitas. Nihil enim obest, quod praecesserit austeritas: nam eadem sententia amplificatur.

327. Mar. *adeone securim*, quod non ausim damnare. Vocat *securim publicam*, vt hymn. super. v. 55. *bipennem publicam*. Parrhasius scribit *securem*.

328. Ald., Parrhas. *retudit* male.

329. Glossae etymon non accipio. *Oppetere* dicitur, qui rem sibi contrariam petit; sic *oppetere mortem*, et simpliciter *oppetere* dicitur de viro forti, qui mortem petit, quamuis contra naturam sit.

332. Vanum, et ineptum credebant

Sed non volenti impertiam,
Praestetur vt mortis citae
Compendiosus exitus:
Perire raptim non dabo.
Vitam tenebo, et differam
Poenis morarum iugibus,
Et mors inextricabilis
Longos dolores protrahet.
Prunas tepentes sternite,
Ne feruor ignitus nimis
Os contumacis occupet,
Et cordis intret abdita.

GLOSSAE VETERES.

333. impertiam = *sinam*. *Mar*. 335. compendiosus = *breuis, difficilior*. *I*. 339. inextricabilis = *infinibilis, vel insolubilis, indissolubilis*. *I. infinalis, indissolubilis*. *Mar*. 344. abdita = *occulta, secreta*. *I*.

COMMENTARIVS.

ethnici in christianis velle mori spe futurae vitae. Minucius: *Proh! mira stultitia, et incredibili audacia spernunt tormenta praesentia, dum incerta metuunt, et futura: et dum mori post mortem timent, interim mori non timent*. Lactantius lib. VII. cap. V. *Ita necesse est, sapientem pro stulto haberi, qui dum appetit bona, quae non cernuntur, dimittit e manibus, quae videntur . . . . Quod accidit nobis, quum neque cruciatum, neque mortem pro fide recusamus*. Nota vocem *persuasionis*, quae pro opinatione vana, et inepta sumi solebat, et praesumptio etiam dicebatur. Minucius: *Audio, eos turpissimae pecudis caput asini consecratum inepta nescio qua persuasione venerari*. Ammianus, quamuis ethnicus, hanc constantiam in christianis laudare videtur lib. XXII. *Qui deuiare a religione compulsi, pertulere cruciabiles poenas adusque gloriosam mortem intemerata fide progressi, et nunc martyres appellantur*.

333. Parrhasius perperam *sed iam*.

335. Arnobius lib. II. in fine: *Itidem et vos flammis, exiliis, cruciatibus, beluis, quibus corpora lancinatis, et diu vexatis nostra*. Alii paulo aliter legunt.

337. S. Augustinus tract. XXVII. in Ioann. de S. Laurentio: *Non enim occisus est cito, sed cruciatus est in igne. Diu viuere permissus est: immo non diu viuere permissus est, sed tarde mori compulsus est*. S. Cyprianus ad Demetrianum: *Nec saltem contentus es dolorum nostrorum compendio, et simplici, ac veloci breuitate poenarum. Admoues laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis visceribus numerosa supplicia*.

338. Petrus Faber lib. III. Semestrium cap. VIII. mallet *moratam*. Sed nihil est necesse, vt monet Heinsius.

339. Prag., Mar. a pr. m., vt videtur, *vt mors*: alii *et mors*. *Mors inextricabilis* sumitur pro morte lenta, et quae finem inuenire nesciat, vt notauit Mariettus.

340. Mar., Prag., Rat., Widm. supra, Vrb. a pr. m. *protrahat*. Sic melius *vt . . . . mors protrahat*. Alii *protrahet*.

Digitized by Google

Vapor senescens langueat,
Qui fusus afflatu leui
Tormenta sensim temperet
Semiustulati corporis.
Bene est, quod ipse ex omnibus
Mysteriarches incidit:
Hic solus exemplum dabit,
Quid mox timere debeant.
Conscende constratum rogum:
Decumbe digno lectulo:
Tunc, si libebit, disputa,
Nil esse Vulcanum meum.

GLOSSAE VETERES.

345. senescens = *deficiens* I. 347. sensim = *leniter*. I. 348. semustulati = *semiustl. semustulatus, et semiustus vnum sunt*. I. 350. mysteriarches = *princeps mysteriorum. Mar. princeps minister, mysterii princeps. et graecum est.* incidit = *scilicet in poenam.* I. 352. debeant = *scilicet alii*. I. 356. Vulcanum = *ignem*. I.

COMMENTARIVS.

345. *Vapor* pro calore apud optimos quosque scriptores, Lucretium, Virgilium, Horatium etc. saepe ponitur. Virgilius lib. v. *Lentusque carinas – Est vapor*. Vide Gifanium verbo *vapor* Indic. Lucr.

348. Ald., et codex Bolland. *semustulati*: Parrhasius, et alii *semiustulati*.

350. Mysteriarches dicitur, quia primus, et princeps erat diaconorum, quibus cura incumbebat erudiendi fideles de mysteriis fidei. Vide Comment. ad v. 160.

352. Weitz., Gis. ad oram *quod mox*; ita etiam Mar., Prag.

353. Gis. ad oram, Weitzius cum plerisque suis *constructum*. Melius *constratum*, vt supra, *Prunas tepentes sternite*.

354. Gallonius cap. VII. tabula XVII. describit craticulam ferream, qua assatus est S. Laurentius, quae religiose asseruatur partim in ecclesia S. Laurentii in Lucina, partim in Paneperna. Sagittarius descriptionem Gallonianam in dubium vertit cap. x., quum non possimus, vt ait, Laurentianae craticulae Romae asseruatae reliquiis tuto praestare fidem. At praeter venerabilem antiquitatem eo maiorem fidem his reliquiis praestare possumus, quod tribus costis cratis illa constet. Ado ita lectulum, siue cratem ferream describit: *Allatus est autem lectus cum tribus costis, et expoliatus Laurentius vestimentis suis, extentus est in cratem ferream: et allati sunt batuli cum prunis, et miserunt sub cratem ferream. Qui quum furcis ferreis coarctaretur desuper, dixit etc.* A batulo, qui est pala ferrea, fit diminutiuum batillus, hispanis *badil*. Gallonius inter cratem, et lectum ferreum distinguit, quod lectus ferreus esset instar veri strati, craticula pluribus costis ad longum inter se distantibus esset fabricata. Vide tabulam XVII. Sagittarius de hac distinctione dubitat. Hoc quidem loco lectulus pro crate ferrea ponitur. De veneratione, qua S. Laurentii craticula iam a Iustiniani imperatoris, et a S. Gregorii M. temporibus colebatur, videri possunt Bollandiani.

355. Rat., Vat. B., Mar., Prag. *tunc si licebit*. Alii *libebit*.

356. Prag. scribit *Volcanum*, Intelligi-

Digitized by Google

Haec fante Praefecto, truces
Hinc inde tortores parant
Nudare amictu martyrem,
Vincire membra, et tendere.
Illi os decore splenduit,
Fulgorque circumfusus est.
Talem reuertens legifer
De monte vultum detulit:
Iudaea quem plebs, aureo
Boue inquinata, et decolor
Expauit, et faciem retro
Detorsit impatiens dei.
Talemque et ille praetulit
Oris corusci gloriam
Stephanus, per imbrem saxeum
Caelos apertos intuens.
Illuminatum hoc eminus
Recens piatis fratribus,

GLOSSAE VETERES.

359. nudare = *despoliare*. I. 360. vincire = *ligare*. I. 361. os = *facies*. I. 363. legifer = *Moyses*. I. 368. impatiens = *non sustinens*. I. 371. per imbrem = *per densitatem*. *Iso.* 373. illuminatum = *manifestatum*, *manifestum*. hoc = *genus fuit*. eminus = *elonge*. I. 374. recens = *recenter*. piatis = *baptizatis*. I.

COMMENTARIVS.

tur de deo, et de igne. Nam Laurentius deos irridebat: sic v. 403. *Et fac periclum, quid tuus — Vulcanus ardens egerit*.

358. Hailsbr. male *torrentes parant*.

359. Mar., Parrhasius, Rat. *amictum*. Melius *amictu*.

360. Alex. a pr. m. *vincere*: Vat. A. *vinciri*. Vtrumque corrigendum.

363. Vide Exodi c. XXXII., et XXXIV.

366. Male nonnulli Vulg. *et dic color* pro *et decolor*.

369. Vide Act. Apost. c. VI., et VII.

372. *Caelos* numero plurali Lucretius dixit, vix alius e profanis. Apud christianos vsitatissimum id est e sacris literis, et hebraico stilo.

373. Nebrissa suspicatus est, aliter esse legendum: exponit autem *illuminatum* de fulgore, quem videbant baptizati, et non pagani: sed haeret dubius, an sermo sit de fulgore Stephani, an de Laurentii: nam huic etiam *os decore splenduit*. Giselinus aegyptiis caeciores esse pronunciat, qui mendum subesse putant, eosque affirmat in media luce caecutire: rem tamen sibi claram ceteris non explicuit. Cellarius ait, sensum esse, christianos omnes, qui astabant, caelum apertum vidisse; non autem paganos, indi-

Digitized by Google

Baptisma quos nuper datum
Christi capaces fecerat:
Ast impiorum caecitas,
Os oblitum noctis situ
Nigrante sub velamine
Obducta, clarum non videt.
Aegyptiae plagae in modum,
Quae, quum tenebris barbaros
Damnaret, hebraeis diem
Sudo exhibebat lumine.
Quin ipsa odoris qualitas,
Adusta quam reddit cutis,
Diuersa vtrosque permouet:
His nidor, illis nectar est.
Idemque sensus, dispari
Variatus aura, aut afficit
Horrore nares vindice,

GLOSSAE VETERES.

378. os = *faciem*. oblitum = *circumdatum*. situ = *tenebris*. I. 379. nigrante = *nigro*. I. 380. clarum = *claritatem*. I. 384. sudo = *sereno*. *sudum dicimus*, *quasi sub vdum serenitas, quae post pluuias fit*. I. 385. quin = *insuper*. qualitas = *scilicet Laurentii*. I. 388. nidor = *foetor*. nectar = *dulcedo. omnis suauitas odoris dicitur nectar. odor suauis*. I. 390. aura = *odore*. afficit = *affligit*, *afflixit*. I. 391. vindice = *vindicante*. I.

COMMENTARIVS.

gnos tanta luce. Videtur ergo id accipere de caelo aperto, dum Stephanus lapidibus obrueretur. Certum tamen mihi est, Prudentium de fulgore S. Laurentii loqui: de cuius odore simile miraculum pergit narrare v. 385. *Quin ipsa odoris qualitas*.

375. Heinsius lib. I. Adu. cap. VI. coniicit *baptisma ratum*. Nihil est necesse mutare. Hi videntur esse patres, qui postea laudantur v. 490.

379. Cath. hymn. VII. v. 154. *Nigrante vultum contegit velamine*.

386. Virgilius libr. XII. *Nidoremque ambusta dedit*. Vide Elmenhorstium ad Arnobium lib. VII. pag. 116.

387. Rat. *diuerse* non male.

388. De nidore vide Comm. ad v. 759. Apoth. *Nectar* sumitur pro odore ex nectare effluente. Ouidius Metam. lib. IV. *Nectare odorato spargit corpusque, locumque*. Lucretius lib. II. *Et nardi florum, nectar qui naribus halat*. Prudentius hymn. S. Vincentii v. 280. *Redolente nectar carcere*. Gifanius aduertit, traslationes ex vno sensu in alium sumi solere, ideoque poni nectar pro odore suauissimo. Sed melius diceret, causam poni pro effectu: vt siquis vinum pro odore vini suauissimo vsurpet.

390. Aldus *variatur*. melius *variatus*.

Digitized by Google

Aut mulcet oblectamine.
Sic ignis aeternus deus:
Nam Christus ignis verus est:
Is ipse complet lumine
Iustos, et vrit noxios.
Postquam vapor diutinus
Decoxit exustum latus,
Vltro e catasta iudicem
Compellat affatu breui.
Conuerte partem corporis
Satis crematam iugiter,
Et fac periclum, quid tuus
Vulcanus ardens egerit.
Praefectus inuerti iubet.
Tunc ille: Coctum est, deuora,
Et experimentum cape,
Sit crudum, an assum suauius.
Haec ludibundus dixerat:

GLOSSAE VETERES.

392. oblectamine = *delectatione*. I. 397. diutinus = *longus*. I. 399. vltro = *sponte*. e catasta = *e craticula*. *qui in catasta erat*. I. *e craticula*. *Mar.* 403. periclum = *inquisitionem*, *separationem*. I. 404. Vulcanus = *dicitur ignis*. I. 406. tunc ille = *scilicet ait*. I. 409. ludibundus = *similis ludenti*. I.

COMMENTARIVS.

392. Rupertus Tuitiensis lib. VIII. De diuin. offic. cap. x. de S. Laurentio: *Cuius assatura suauiter in tota Christi fragrat ecclesia*.

393. Cur deus vocetur ignis, vide Hamartig. v. 71.

396. Egm., Palat. *vret*: alii *vrit*.

399. Parrhasius scribit *carbasta*. Iosephus libr. De Machab. memorat *catastas frixorias*, et ait, igni in catasta martyrem obiici. Suspicor, a Prudentio hoc loco catastam sumi pro crate ferrea. Vide Comment. ad v. 56. hymn. I. Peristeph. Sagittarius cap. x. ait, id explicari posse de editiori pegmate, in quo excruciatum esse Laurentium verisimile est.

400. Hailsbr. *affectu breui*, supra *affatu* probe.

407. Bong. *experimento* non ita bene. Antepenultima in *experimentum* breuis solet indicari: a Prudentio producitur per diastolen, vel necessitate metri.

408. Hailsbr. *sic crudum*: lege *sit*.

409. Quaerat aliquis, an hic iocus in martyre Laurentio debeat laudari. Quaestionem resoluunt SS. Patres, qui laudarunt. Augustinus serm. CCCIII., alias CXXIII. de diuersis: *Quid pluribus? Cra-*

Cae-

Digitized by Google

Caelum deinde suspicit,
Et congemiscens obsecrat,
Miseratus vrbem romulam.
O Christe, numen vnicum,
O splendor, o virtus Patris,
O factor orbis, et poli,
Atque auctor horum moenium,
Qui sceptra Romae in vertice
Rerum locasti, sanciens
Mundum quirinali togae
Seruire, et armis cedere:
Vt discrepantum gentium
Mores, et obseruantiam,
Linguasque, et ingenia, et sacra,
Vnis domares legibus:
En omne sub regnum Remi
Mortale concessit genus:
Idem loquuntur dissoni

GLOSSAE VETERES.

419. quirinali = *romanae*. *I.* 425. Remi = *imperatoris romanorum*. *I.* 426. concessit = *conuenit, scilicet Dominus*. *I.*

COMMENTARIVS.

ticula admota est, et tostus est. Et quum ex vno latere arsisset, dicitur tanta tranquillitate illa tormenta tolerasse, vt impleretur in eo, quod modo in Euangelio audiuimus, In patientia vestra possidebitis animas vestras. Denique flamma vstus, sed patientia tranquillus, Iam, inquit, coctum est: quod superest, versate me, et manducate. Tale duxit martyrium, ista gloria coronatus est.

413. Put., Ambr. *nomen vnicum*, quam lectionem Heinsius fulcire conatur, quia v. 139. hymni seq. legitur: *Nomen et ipsa sacrum loquitur — Purpura sanguinis eliciti*. Verum longe diuersum est, cruorem quodammodo loqui nomen Christi, ac Christum vocari *nomen vnicum*, dum inuocatur. Melius fortasse allusio fieret ad *nomen super omne nomen*.

414. In Romano v. 468. *Christus paternae gloriae splendor*. Ep. ad hebr. cap. I. v 3. *Qui quum sit splendor gloriae, et figura substantiae eius*.

419. Mar. perperam *et mundum*.

421. Vide Prolegom. cap VIII.

423. S. Augustinus lib. XIX. De ciuit. dei cap. VII. *At enim opera data est, vt imperiosa ciuitas non solum iugum, verum etiam linguam suam domitis gentibus per pacem societatis imponeret: per quam non deesset, immo et abundaret etiam interpretum copia*.

Ritus, id ipsum sentiunt.
Hoc destinatum, quo magis
Ius christiani nominis,
Quodcumque terrarum iacet,
Vno illigaret vinculo.
Da, Christe, romanis tuis,
Sit christiana vt ciuitas:
Per quam dedisti, vt ceteris
Mens vna sacrorum foret.
Confoederentur omnia
Hinc inde membra in symbolum:
Mansuescat orbis subditus,
Mansuescat et summum caput.
Aduertat, abiunctas plagas

GLOSSAE VETERES.

430. ius = *lex*. *Mar.* 435. ceteris = *gentibus*. *I.* 436 mens = *fides*. *I.* 437. confoederentur = *coniungantur*. *I.* 438. in symbolum = *vnitatem*, *fidem catholicam*, *concilium*, *vnam fidem*. *I.* *in vnita tem* *Mar.* 439. mansuescat = *mitis fiat*. *I.* 441. aduertat = *sentiat*, *intelligat*. abiunctas = *separatas*. *I.*

COMMENTARIVS.

428. Ald. *ad ipsum*. melius *id ipsum*.

429. Ald., Weitz., Parrhasius, et alii *quo magis*. Nonnulli *quod*.

431. Gis. ad oram, Rat. a sec. m. *quocumque*: Oxon. *quacumque*: praestantiores *quodcumque*.

432. Bong., Fabr., Rat., Gis. ad oram, Teol. ad oram *illigares*.

434. Ald. mendose *christiani*.

437. Ald., Parrhasius, Put., Oxon., Heins. *confoederantur*, et postea *mansuescit*. Ita etiam Cellarius, qui pro hac lectione mss. codd. citat, et Teolius, qui probatiores pro eadem allegat. Nihilominus *confoederentur* extat in Vat. A., Mar., Prag., Rat., Weitzianis, plerisque Heinsianis, cod. Bolland., et aliis. Gallandius praetulit *confoederentur*, et *mansuescat* cum emendatissima editione tornaesiana. S. Leo Magnus Serm. LXXXVIII. non solum sententiam hanc expressit, sed etiam verba ipsa Prudentii sumpsisse videtur. *Disposito namque diuinitus operi maxime congruebat, vt multa regna vno confoederarentur imperio, et cito peruios haberet populos praedicatio generalis, quos vnius teneret regimen ciuitatis*. In eandem sententiam disserunt Hieronymus in Isaiam, Eusebius lib. I. cap. IV. Praepar. euang., Origenes lib. II. contra Celsum, Ambrosius in Psalm. XLV. Verbo *confoederare* vtuntur Hieronymus, Orosius, et Tertullianus Apologet. cap. II.; vbi tamen alii legunt *ad conferendam*.

438. Ald. *hic ide membra* vitiose.

439. Vat. A. *mansuescat et orbi* non bene. Marietti codex *mansuescit*, quamuis v. 437. habeat *confoederentur*.

440. In Romano v. 167. Roma vocatur *seculi summum caput*: ab Orosio lib. II. cap. XII. *caput gentium*.

441. Heinsiani omnes, Ald., Mar.,

Digitized by Google

Coire in vnam gratiam:
Fiat fidelis Romulus,
Et ipse iam credat Numa.
Confundit error troicus
Adhuc Catonum curiam,
Veneratus occultis focis
Phrygum Penates exules.
Ianum bifrontem, et Sterculum
Colit senatus, (horreo
Tot monstra patrum dicere)
Et festa Saturni senis.
Absterge, Christe, hoc dedecus,

GLOSSAE VETERES.

443. fidelis = *credulus*. *I.* 444. Numa = *consul, id est, sabini*. *I.* 446. Catonum = *consulum, consiliariorum, vel sapientum, legis doctorum*. curiam = *familiam*. *Iso.* 448. phrygum = *troianorum*. *I.* 449. sterculum = *adiectiuum, id est, cloacinum*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

Parrhasius, Sich., Weitz., Gis. ad marg, Vat. Q., et alii *abiunctas*, quod ex vet. lib. probauit Gifanius in *incedere*. Vatt. A., B., P., Fabr., Egm., Pal., Hailsbr., Bong., et Widm. a sec. m. *adiunctas* non ita bene. De verbo *abiunctus* pro diuiso, disiuncto vide v. 816. lib. II. in Symmachum.

443. Parrhasius *fiatque fidelis*, quod sustineri potest.

445. Troius Aeneas deos suos Latio intulit, vt ait Virgilius init. Aeneid.

446. Libr. I. in Symm. v. 546. *Conciliumque senum gestire Catonum*. Duo praecipue Catones Romae sapientes habiti sunt. Iuuenalis Sat. II. v. 40. *Tertius e caelo cecidit Cato*. Vide Ruaeum ad v. 841. Aen. lib. VI.

447. Vatt. B., P., Mar., Bong., Parrhasius *veneratur*. Plerique *veneratus*. Sermo est de igne vestalium, qui in locis abditis ardebat. Virgilius II. Aen. v. 296. *Sic ait: et manibus vittas, Vestamque potentem, —Aeternumque adytis effert penetralibus ignem*.

448. Weitzius maluit scribere *Frigum* cum Widm., et Bong., quam cum aliis optimis codd. *Phrygum*. Penates exules secum Aeneam aduexisse, notum est ex Virgilio. De eorum templo egi in Comment. ad v. 965. libr. II. in Symm.

449. Iso non videtur agnouisse deum *Sterculum*, siue is fuerit ipse Saturnus, vt explicat Macrobius, aut quispiam Fauni filius, Italiae rex, stercorationis inuentor. Stercutium vocat Plinius, alii Sterculium: eum irrident Lactantius lib. I. cap. X., Tertullianus Apologet. cap. XXV.

451. Apud Teolium Vat. vnus *referens* minus bene pro *dicere*. De monstris, portentisque deum gentilium, ac de festis Saturnalibus dictum iam est in libris contra Symmach.

452. Ruinartius *lenis*: Bollandiani hoc ipsum cum Ruinartio, sed ad marg. notant, in ms. eorum esse *senis*. Addere potuissent, *lenis* esse contra metrum, neque Saturno congruere.

Digitized by Google

Emitte Gabriel tuum,
Agnoscat vt verum deum
Errans Iuli caecitas.
Et iam tenemus obsides
Fidissimos huius spei:
Hic nempe iam regnant duo
Apostolorum principes.
Alter vocator gentium,
Alter cathedram possidens
Primam, recludit creditas
Aeternitatis ianuas.
Discede, adulter Iuppiter,
Stupro sororis oblite,
Relinque Romam liberam,
Plebemque iam Christi fuge.

GLOSSAE VETERES.

454. Gabriel = *fortitudinem tuam*. *Iso.* 456. errans Iuli caecitas = *Roma*, *romana Ascanii*. *I.* *Ascanii*. *Mar.* 461. alter = *vnus*. vocator = *praedicator*. *I.* 463. recludit = *aperit*. creditas = *scilicet sibi*. *Iso.* 466. oblite = *vocatiui casus*. *I.* 468. plebemque = *christianitatem*. *I.*

COMMENTARIVS.

454. Barthius lib. VIII. Adu. cap. XII. ait, Prudentium, sibi constantem, eandem syllabarum quantitatem in *Gabriel* secutum hoc loco, et v. 98. Dittochaei, vbi ait: *Gabriel Patris ex solio, sedemque repente*. At secunda in eo versu Dittochaei necessario est longa in *Gabriel*: in hoc vero *Emitte Gabriel tuum* breuis esse posset, facto iambo in tertia sede.

456. Ald., Parrhasius, Palat., plerique nostri, et Heinsiani, Gis. in contextu, et quidam ms., quem is vidit, *Ioli*. Gis. I. ed., vnus Rott., Bong. *Iulica* male: neque melius Weitz. cum Widm. *Iulia*. Gis. ad oram ex suo ms., vnus Rott. *Iula*, quod placuit Cauchio. In Vat. P. *Iulii* valet *Iuli*. Virgilius I. Aen. *Iulius, a magno demissum nomen Iulo*. Widm. supra *ciuitas* pro *caecitas*.

460. De his versibus egi in Proleg.

463. Siue *primus* legatur, siue *primam*, eadem est sententia de principatu Petri apostoli, reiecto errore ecclesiae bicipitis. Hae vero sunt lectionis varietates. Ald., Widm. supra, Put., Thuan., Oxon., Rott., Noms., Gis. in textu. Fabr., Rat. a pr. m., Vat. B. a sec. m., Mar. a pr. m., et clare ad marginem *primam*. Weitz., codex Bolland., tres Torr., Alt., Palat., Hailsbr., Parrhasius, Sich. *primus*. In Ambr. videtur esse *primas*, et in eodem *creditus*.

465. Baronius tom. I. Annal. ad annum 69. his Prudentii versibus de religionis in melius mutatione explicat quaedam oracula, et prodigia, quae finem romani imperii imminere portendebant.

466. Iuno Iouis *et soror*, *et coniux*.

468. Aliqui interpungunt *Plebemque iam Christi*: *fuge*.

Digitized by Google

Te Paulus hinc exterminat,
Te sanguis exturbat Petri,
Tibi id, quod ipse armaueras,
Factum Neronis officit.
Video futurum principem
Quandoque, qui seruus dei
Tetris sacrorum sordibus
Seruire Romam non sinat.
Qui templa claudat vectibus,

GLOSSAE VETERES.

469. exterminat= *depellit, extra terminum minat. I.* 472. officit = *valde nocet, obest. I.* 473. principem = *Constantinum . Mar. Constantinum vult dicere . I.* 476. sinat = *non consentit . I.*

COMMENTARIVS.

471. In Vat. B. ex *armaueras* factum est *amaueras* non ita bene.

472. Tertullianus cap. L. Apologet. *Nec quidquam tamen proficit exquisitior quaeque crudelitas vestra, illecebra est magis sectae. Plures efficimur, quoties metimur a vobis. Semen est sanguis christianorum ..... Inde est, quod ibidem sententiis vestris gratias agimus, vt est aemulatio diuinae rei, et humanae.*

473. Interpretes omnes, quum veteres, tum recentes, hunc principem affirmant esse Constantinum. Equidem magis credo, a Prudentio suum, vel potius nostrum Theodosium laudari. Theodosius enim vere ille fuit, qui Romam seruire idolis vetuit, templa clausit vectibus, et fecit, vt aera innoxia starent, quae olim habebantur idola, dum permisit, stare simulacra *artis pretio, non diuinitate metienda*. Vide lib. I. in Symm. v 503. De eodem Theodosio post Prudentium ita scribit Orosius libr. VII. cap. XXXIV. *Quum afflictum, ac pene collapsum reipublicae statum videret* (Gratianus,) *eadem prouisione, qua quondam legerat Nerua hispanum virum Traianum, per quem respublica reparata est, legit et ipse Theodosium, aeque hispanum virum, et restituendae reipublicae necessitate apud Syrmium purpuram induit, orientisque, et Thraciae simul praefecit imperio, in hoc perfectiore iudicio; quia quum in omnibus humanae vitae virtutibus iste par fuerit, in fidei sacramento, religionis que cultu sine vlla comparatione praecessit: siquidem ille persecutor, hic propagator ecclesiae.* Animaduertendum est, vsque ad Theodosii imperium praecipuam nobilitatem romanam idolorum cultui fuisse addictam. Augustinus Confess. lib. VIII. cap. II. de Victorino loquens ait: *Statuam in romano foro meruerat, et acceperat, vsque ad illam aetatem venerator idolorum, sacrorumque sacrilegorum particeps, quibus tunc tota fere romana nobilitas spirabat.*

474. Ald., Mar. supra aliena manu, nonnulli Vulg. *seruos*. Lege *seruus*. Idem Theodosius *princeps bonus* vocatur hymn. XII. Peristeph. v. 47.

477. Hoc loco templa accipit pro fanis idolorum, quae a primis christianis proprie templa dicebantur. Hieronymus ad Riparium ep. CIX. al. LIII. de Vigilantio: *Et cum Iuliano persecutore sanctorum basilicas aut destrueret, aut in templa conuerteret.* Zeno Veronensis serm. de continent. lib. I. tract. V. *Tibi ecclesia, illi adeunda sint templa.* Supra autem Prudentius v. 164. basilicam, siue conuenticu-

Digitized by Google

Valuas eburnas obstruat,
Nefanda damnet limina,
Obdens aenos pessulos.
Tunc pura ab omni sanguine
Tandem nitebunt marmora,
Stabunt et aera innoxia,
Quae nunc habentur idola.
Hic finis orandi fuit,
Et finis idem vinculi
Carnalis; erupit volens
Vocem secutus spiritus.
Vexere corpus subditis
Ceruicibus quidam patres,

GLOSSAE VETERES.

478. valuas = *fenestras*, *seras*. *I.* 479. damnet = *claudat Constantinus*. *I.* 480. obdens = *opponens*, *contra dans*. pessulos = *vectes*. *I.* 481. pura = *deo dicata*. sanguine = *inquinamento*. *I.* 483. aera = *idola*. *I.* 485. hic = *tunc*. orandi = *scilicet S. Laurentii*. 486. vinculi = *corporis*. *I.*

COMMENTARIVS.

lum christianorum, vt appellant Arnobius, Lactantius, Orosius, Ammianus, *templum* dixit. Vide v. 107. Psychomach. Theodosius anno 391. legem tulit cod. Theod. De paganis l. xi. *Nulli sacrificandi tribuatur potestas, nemo templa circumeat, nemo delubra suscipiat, interclusos sibi nostrae legis obstaculo profanos aditus recognoscant*. Quod vberius confirmauit anno, et leg. seq.

479. Ald., Parrhasius, Pal., omnes Heinsiani, et nonnulli alii *nefasta*. Vat.B., Mariettus, Rat., Prag., Weitz., Gis., et alii *nefanda*.

480. Gis. 2. ed. *aeno*, in 1. ed. *aenos* cum ceteris, excepto Parrhasio, qui habet *aenis pessulis*. Alii *abenos*, alii *aenos* scribunt, Alex. mendose *aaenos*.

483. Ald. *Stabunt et vera innoxia*, Parrhasius *Et stabunt aera innoxia*: vtrumque contra metrum. Alt., Noms., Rott. *Stabunt vt aera innoxia*. Vera lectio *Stabunt et aera innoxia*. Theodosius libr. 1. in Symm. ita romanos alloquitur: *Marmora tabenti respergine tincta lauate, — O proceres; liceat statuas consistere puras, — Artificum magnorum opera*.

486. Sich. *et finis item*: repugnat lex metri. In Ald. pro *vincula* lege *vinculi*.

487. Gallandius cum Ruinartio rescripsit *volans* pro *volens*. At *volens* verum est ex fide mss., et concinnum hoc loco: sic v. 329. *Dicis, Libenter oppetam*. Vide Comment. ad v. 22. praefat. carminum. Non tamen spernendum est *volans*.

489. A loco martyrii, scilicet a colle Viminali, vt fama refert, vbi nunc ecclesia est S. Laurentii in Panisperna, corpus delatum fuit in alium locum, nempe in praedium Cyriacae in agro Verano via Tiburtina, vbi alia est ecclesia S. Laurentii, quam fuse describit Montfauconius in Diario italico, et Ciampinius De aedific.

490. In Actis vulgatis S. Laurentii, et apud Adonem patres, qui corpus S. Laurentii vexerunt, dicuntur Iustinus, et

Digitized by Google

Quos mira libertas viri
Ambire Christum suaserat.
Repens medullas indoles
Afflarat, et coegerat
Amore sublimis dei
Odisse nugas pristinas.
Refrixit ex illo die
Cultus deorum turpium:
Plebs in sacellis rarior;
Christi ad tribunal curritur.

GLOSSAE VETERES.

491. libertas = *fiducia Laurentii*. *I.* 492. ambire = *desiderare*. *I.* 493. repens = *repentina*. medullas = *viros*. indoles = *nobilitas*. *I.* 496. nugas = *idola*. *I.* 497. refrixit = *gelauit*. *I.* 499. sacellis = *templis deorum*. *I.* 500. tribunal = *ad ecclesiam*. *I.*

COMMENTARIVS.

Hippolytus. Verum hi iam pridem erant christiani, et Prudentius nominat patres, quo nomine senatores videntur designari, recens ad fidem conuersi ob admirabilem libertatem, et constantiam martyris. Igitur praeter Hippolytum, et Iustinum, quorum mentio fit apud Adonem, alii ad deferendum corpus conuenerunt. Teolius Comum redarguit, quod per patres a Prudentio indicatos Iustinum, et Hippolytum intelligi commode posse affirmauerit. Bollandiani eosdem Iustinum, et Hippolytum intelligi censuerunt. Fortasse quod mox ait Prudentius, *Ambire Christum*, explicari poterit de desiderio martyrii. Sed aliud suadent versus seqq., et 375.

493. Ambr., tres Torrentiani, Rottendorphius, Cauchianus *replens*, quod extat etiam in Parrhasio, vbi mendose *indole*. Cellario placuit *replens*: plerique legunt *repens*, hoc est, repentina indoles, quae a Giselino exponitur *libera quaedam, et nobilis generositas*. Poterit etiam intelligi *repens* tamquam aduerbium pro *repente*; vt in Eulalia v. 161. *Emicat inde columba repens*:

496. Nugae pristinae sunt aniles fabulae de cultu deorum. Aliqui putant, *nugas*, *naenias* accipi etiam pro laruis, et idolis. Res in idem recidit, siue idola intelligas, siue fabulosam doctrinam de idolis. Vide Comment. ad v. 34. hymn. XI. Cath. *Venerans inanes naenias*.

497. Huc faciunt, quae de multitudine christianorum, ante diocletianeam persecutionem crescente, dixi ad v. 164. Plinius etiam ante S. Laurentii martyrium epist. XCVII. lib. X. querebatur, *prope iam desolata templa fuisse*, quod multi ex omni ordine christiani fierent. Cicero simili significatione dixit ep. I. lib. I. ad Atticum: *Quum Romae a iudiciis forum refrixerit*. Vulpius ad carmen Catulli LXII. putat, id imitatum Prudentium, *veterum*, vt ait, *elegantiarum studiosissimum*, et eodem sensu accipit Catulli verba: *Tepida limina*.

500. Cauchius coniiciebat *cursitat*: sed bene est *curritur*. Ad tribunalia basilicarum respici a poeta, monet idem Cauchius. De hoc tribunali Prudentius hymn. XI. Perist. v. 225. *Fronte sub aduersa gradibus sublime tribunal — Tollitur, antistes praedicat vnde deum*. P. Franciscus a Puteo ex recenti nostra loquendi ratione rem voluit explicare: *Nempe ad sacra baptisteria, et ad ecclesiarum tribunalia, in quibus christiani sacerdotes resident*,

Digitized by Google

Sic dimicans Laurentius,
Non ense praecinxit latus:
Hostile sed ferrum retro
Torquens in auctorem tulit.
Tum daemon inuictum dei
Testem lacessit proelio,
Perfossus ipse concidit,
Et stratus aeternum iacet.
Mors illa sancti martyris
Mors vera templorum fuit:
Tunc Vesta Palladios lares

GLOSSAE VETERES.

501. dimicans = *pugnans* . I. 502. ense = *gladio* . I. 504. auctorem = *diabolum* . I. 505. tum = *usque* . I. 506. lacessit = *prouocat cum proelio*. I. 508. aeternum = *aeternaliter , in aeternum* . I. 511. Vesta = *dea ignis* . I. lares = *ignes* . I. Mar.

COMMENTARIVS.

vt reos a peccatis abluant , absoluantque iuxta ritus a Christo institutos , et potestatem sibi diuinitus collatam . Videtur intelligere confessionalia , vt nunc loquimur, quae tribunalia poenitentiae solent appellari. Vereor, ne id irrideant haeretici.

505. In Mar. videtur esse *tum demum* male .

511. Vat. A. *Palladis* , Egm. *Pallidios*, Vat. B. *Palladeos* , Weitz. *Palidios* . Verum est *Palladios*. Quid autem sibi volunt *Palladii lares* ? Nebrissa ait templum , vbi erat Palladium . Chamillardus vult intelligi lares , seu deos domesticos , Palladios dictos ob Palladium , illam scilicet Palladis statuam , quae vrbem , in qua erat , inexpugnabilem reddere dicebatur . In interpretatione vero ait , nec Vestam , nec Palladium iam a romanis adorari . Cellarius ex Herodiano lib. I. cap. XIV. notat , in Vestae templo Palladium custoditum . Marietti glossa cum Isone *lares* interpretatur ignes : quod recentes interpretes animaduertisse non videntur . Aliorum interpretatio mihi non placet : haud scio, an mea aliis placebit . Sermo hic est de igne Vestalium , de quo v. 447. *Veneratus occultis focis – Phrygum penates exules* . Postea narrat , vestales ad Christum conuersas , v. 527. *Vestalis intrat Claudia*. Ait , *impune deseri* ignem vestalem , quia flagris verberari debebant virgines vestales, quarum negligentia ille ignis extingueretur . Ignis autem Vestae Palladius dicitur, tum quia apud vestales Palladium conseruabatur , tum quia Athenis , vrbe a Pallade condita , hic ignis aut originem habuit, aut singulari honore colebatur . Prudentius lib. II. in Sym. v. 164. et seqq. *His , ni fallor , ager vitiis corruptus , et ante – Subiacuit , quam Palladium , quam Vesta Penates – Sub lare pergameo seruarent igne reposto , – Quam Priami genitor conductis moenia fabris – Extrueret, quam virgo suas fundaret Athenas – Pallas : in his quoniam Vestalis origo fauillae – Vrbibus , vt memorant* . Etsi autem Prudentius dicat, *Tum Vesta* , tamen de suo tempore loquitur , vt ex versibus seqq. liquido patet . Denique Lares esse ignes, aut pro eis accipi, docent glossae Isonis , et Marietti . Ignis sacer erat Laribus : et , vt ego puto , instrumenta ipsa ferrea , quae ad ignem alendum , conseruandum , et ad eiusdem vsum

Impu-

Impune sensit deseri.
Quidquid quiritum sueuerat
Orare simpuuium Numae,

GLOSSAE VETERES.

513. quiritum = *romanorum* I. 514. simpuuium = *combarbationem*; *nam simulacrum illius barbatum fuit* . *barbati in pictura* . Numae = *consulis*, *caesaris*. I. *vas*, *cum quo sacrificabatur Numae* . *Vat*. *A*. simbuuium = *id est*, *barbatum simulacrum* . *Vat*. *S*.

COMMENTARIVS.

circa focum erant, quibusdam imagunculis erant ornata, quae pro diis Laribus colebantur. De his Laribus siue diis, siue instrumentis in deorum formam effictis, accipio illud Horatii Epod. II. *Positosque vernas*, – *Ditis examen domus*, – *Circum renidentes Lares*; et v. 204. lib. II. in Sym. *Vnguentoque Lares humescere nigros*. Prudentius, qui Lares irridet, vocat eos *nigros* ob fumum culinae, Horatius *renidentes*, vt significet curam eos expoliendi, nisi mauis *renidentes* explicare oleo, quo vngebantur, nitentes. Immo quod ait Isidorus lib. XX. Etym. cap. II. *lardum* dictum, quia in *laribus*, hoc est, domibus conseruatur, non ita videtur probabile, ac *lardum* dictum a Laribus, a quibus pendebat, vel prope quos conseruabatur, vel quod eo Lares religionis causa vngerentur. Hispani *llares* vocant catenam ferream, ex qua ad ignem lebetes pendent: eam vocem ex laribus trahere originem, verum fortasse non erit, sed est certe verisimile: quod etiam Couarrubiae nostro placuisse video. Recte enim Barthius de hispano sermone, qui *romanze* dicitur, mihi pronunciasse videtur libr. XLVII. Adu. cap. XIII. *Romanae vero linguae titulum sibi vendicant hodieque hispani*, *et certe puto*, *nullum idiotismum illi propiorem esse*, *nec vllus magis integra seruauit verba*, *itaque magna nos delectatione cepit Castilianismus hodiernus*. Quod eo vel maxime confirmare posset, quia in hispanorum lingua tot sunt verba latina simul, et hispanica, vt et oratione soluta, et metro hispano plura extent opuscula verbis hispano-latinis composita a Ioanne de Mena, Ferdinando Perez de Oliua, Ambrosio Morales, Ludouico Gonzalez, Francisco de Castilla, Ioanne de Guzman, Magistro Martinez, Didaco de Aguiar, Ioanne Rodriguez de Leon, Ioanna Agnete de la Cruz, aliisque multis. Sed, vt ad Lares redeam, non est omittendum, Larium mentionem, vti etiam Penatum saepe occurrere in describendo igne vestali. Virgilius lib. V. v. 744. *Pergameumque larem*, *et canae penetralia Vestae*. De Prudentio in hoc eodem hymno, et lib. II. contra Symmachum iam vidimus. Nec mirum: nam ipsam Vestam Macrobius lib. III. Saturnal. cap. IV. *inter deos penates*, aut certe eorum comitem recenset.

512. Hailsbronn. *deleri*: corrige *deseri*.

514. Put., Noms., Torrentiani duo, Oxon. a sec. m., Thuan., Widm., Weitz., Vat. A. a sec. m., Vat. Q., Alex., a pr. m., Rat., Mar. a pr. m., Prag. *Orare simpuuium Numae*. Ruinartius, Gallandius cum ms. S. Michaelis in periculo maris, Hailsbr. supra, Egm. ad oram, Gifanius verbo *moenera* ex vet. lib. *Ornare simpubium Numae*. Ald., Torn., Fabr., Sich. *Ornare res vanas Numae*. Vat. A. a pr. m., Hailsbr. a pr. m., Egm. a pr. m., Oxon. a pr. m., Alex. ad oram pro diu. script., Vat. P. *Ornare res impias Numae*, quam lectionem Aldo non iure affingit Teolius. Vrb. *Ornare res Numae impias*. Gis. ex ms., Hailsbr. ad oram *Ornare naenias Numae*; quam lectionem confirmat Giselinus ex v. 34. hymni XI. Cath. *Venerans inanes naenias*. Affirmat Giselinus, in aliis esse *Ornare res sacras Numae*. Parrhasius legit *Orare in puluinar Numae*: non patitur metrum. Sustineri posset *Ornare puluinar Numae*. Sic Horatius lib. I.

Christi frequentans atria,
Hymnis resultat martyrem.
Ipsa et senatus lumina,
Quondam luperci, aut flamines,
Apostolorum, et martyrum
Exosculantur limina.

GLOSSAE VETERES.

516. resultat = *laudat*. *I.* 517. lumina = *principes*, *principalia*. *I.* 518. luperci = *idoli. sacerdotes Panis dicti, quod lupos ab ouibus arceant. hi vere pastores sunt. lupercal vero templum Panis, ita appellatum, quod ei solemnia ludicra celebrantur, vnde lupercalia prostibula dicuntur*. flamines = *sacerdotes deorum. flamen est dictum, quasi filamen, eo quod filo caput cingebant antiqui*. *I.*

COMMENTARIVS.

oda XXXVII. *Ornare puluinar deorum*. Verum Weitzius, aliique recentiores editores Prudentii merito praeferunt *Orare simpuuium Numae*, quod placebat etiam Cauchio. Alii scribunt *simpuuium*, alii *sinpuuium*, alii *simpubium*, alii *simpulum*, alii *simpullum*. Id erat vas sacrificiis aptum, quia omnes sacerdotes simul inde bibebant, siue a *sumendo* ita dictum, siue aliam originem id vocabulum habuerit. Simpuuium, quo Numa vsus fuerat, posteri summo in honore habebant. Cicero Paradoxo I. *Quid autem Numa Pompilius? minusne gratas diis immortalibus capedines, ac fictiles vrnulas fuisse, quam delicatas aliorum pateras arbitramur?* Persius sat. II. *Aurum, vasa Numae*. Apuleius in Apologia I. eodem respicit: *Paupertas etiam populo romano imperium a primordio fundauit, proque eo in hodiernum diis immortalibus simpulo, et catino sacrificat*. Iuuenalis sat. VI. *Simpuuium ridere Numae, nigrumque catinum*. Quod expressit Prudentius. Ait autem *orare simpuuium*, quia pagani illud venerabantur, et ad illud orabant. Quam interpretationem ex lib. priori in Symmachum confirmari, monuit Mariettus, sed locum non indicauit. Plura de simpuuio vide apud Meursium in libr. IV. Arnobii cap. IX.

516. Nonnulli Vulg. *martyrum*, quod fortasse verius est.

517. Senatores *lumina senatus*, *curiae* passim dicunt Cicero, Lactantius, et alii.

518. Ald., Torn., Gall., Parrhasius *aut flamines*. Ita etiam in multis mss. Sed Heinsius mutauit in *et flamines* cum Giselino. Tria erant Romae lupercorum collegia, duo antiquissima Fabianorum, et Quintilianorum: tertium Iulianorum a C. Iulio Caesare additum.

519. Parrhasius *aut martyrum*.

520. Extat *De liminibus apostolorum disquisitio historica*, *habita a Petro Salomoni Romae* 1777. Auctor dissertationis est Petrus Lazzeri, qui nuper Romae obiit, quum magna singularis doctrinae opinione diu floruisset: probat, limina haec in basilica vaticana fuisse non limina exterioris ambitus, sed confessionis, quam vocant; quae scilicet est solium, siue locus, vbi recondita sunt corpora SS. apostolorum Petri, et Pauli. Etsi autem id verum sit, ritus tamen osculandi limina in ipsis ianuis templorum videtur hic indicari: sane antiquissimus ille ritus est. S. Paulinus Natali VI. *Ingressusque sacram magnis cum fletibus aulam, — Sternitur ante fores, et postibus oscula figit, — Et lacrymis rigat omne solum, pro limine sancto — Fusus humi*. Chrysostomus Homil. XXX. in epist. II. ad Corinth. *Templum Christi sumus. Itaque templi vestibula, et aditum osculamur, quum alii alios osculamur. An non cernitis quotnam homines etiam huiusce templi vestibulis osculum*

Digitized by Google

Videmus illustres domos,
Sexu ex vtroque nobiles
Offerre votis pignora
Clarissimorum liberûm.
Vittatus olim pontifex
Ascitur in signum crucis,
Aedemque, Laurenti, tuam

GLOSSAE VETERES.

521. domos= *familias*. *I.* 522. sexu ex vtroque = *virorum*, *et mulierum*. *Iso.* 523. pignora = *pueros*. *I.* 524. liberûm = *hominum*. *I.* 525. pontifex = *sacerdos*. *I.* 526. ascitur = *acquiritur*. *I.* 527. aedem= *ecclesiam*. *I.*

COMMENTARIVS.

figunt, *partim inclinato capite*, *partim manu tenentes*, *atque ori manum admouentes*. *Ac per has portas*, *et ianuas ingressus est Christus*; *et ad nos ingreditur*, *quum communicamus*. Etiam nunc pia haec consuetudo a multis religiose obseruatur. Vide plura ad hunc ritum pertinentia apud Ros-weydum in not. ad carm. XVIII., et XXI. Paulini, et apud Muratorium in not. ad Nat. XII., vbi minus bene dubitat, an Chrysostomi verba de templo dei mystico, quod nos sumus, liceat interpretari: nam exploratum est, Chrysostomum e veneratione, quae templorum vestibulis exhibebatur, argumentum ad nos petere. Opus Martini Kempii De osculis, vbi de osculis christianorum agit, multa indiget correctione.

521. Parrhasius *illustres domo*.

523. Hanc consuetudinem offerendi liberos deo confirmat Paulinus Natali XIII. v. 64. *Et simul Eunomia aeternis iam pacta virago – In caelo thalamis, quam matris ab vbere raptam – Festino placitam sibi Christus amore dicauit*. Et vers. 261. de Asterio: *Quem simul vnanimes vera pietate parentes – Infantem Christo constituere sacrum*. Muratorius in notis ad hunc v. heterodoxos recte redarguit, quod in monachismum, et religiosorum vota inuehantur, quum veteres christiani ab ipsis incunabulis deo liberos consecrarent. Vide Comment. ad v. 154. lib. posterioris in Symmach.

526. Vat. A. scribit *assitur*. Nescio, cur moneat Giselinus, *adscitur* esse in libris calamo exaratis: nam ita etiam est in Aldo, aliisque libris impressis, quamquam alii scribunt *ascitur*. Tractam metaphoram ab iis, qui in aliquod collegium, siue societatem asciscuntur, non immerito opinatur Giselinus. Cham. edidit *accitur*.

527. 528. Mar. non bene *Eademque ad Laurentium*: quamquam aliquo pacto defendi posset. Pro quauis virgine vestali nominat Claudiam, quia familia Claudia erat nobilissima, de qua vberrime agit Suetonius in Tiberio cap. I., ex qua virgo vestalis fratrem iniussu populi triumphantem, ascenso simul curru, vsque in Capitolium prosecuta est, ne vetare, aut intercedere fas cuiquam tribunorum esset. Eiusdem etiam gentis Claudia fuit, quae nauem cum sacris matris deûm deae obhaerentem tiberino vado extraxit, precata propalam, *vt ita demum se sequeretur*, *si sibi pudicitia constaret*. Montfauconius in Antiq. explic. tom. I. lib. II. imagines exhibet Belliciae Modestae, Neratiae, et Tucciae vestalium. De Tuccia Valerius Max. lib. VIII. cap. II. Lipsius e memoriis priscis plures inscriptiones de vestalibus in Syntagm. De Vest. excribit. Ex hoc loco coniicit Victorius, Prudentium loqui de aede S. Laurentii nuncupata *Palis-pernae*, seu *Panis-pernae*, quae a monialibus Franciscanis nunc tenetur. Verum haec ratio exigui roboris est: nam quod vesta-

Digitized by Google

Vestalis intrat Claudia.

GLOSSAE VETERES.

528. vestalis = *quae fuit sacra in vestibus. Vestae Claudii filia fuit. familia. I.* Claudia = *virgo Vestae. quaedam famula*

COMMENTARIVS.

les aedem S. Laurentii ingrederentur, probat, eas ex vestalibus factas christianas; vt antea ait Prudentius, senatores, quondam lupercos, aut flamines, exosculari limina apostolorum. Nullum autem vel leuissimum argumentum petitur ex hoc versu *Vestalis intrat Claudia*, iam tempore Prudentii eam ecclesiam annexam fuisse monasterio sanctimonialium. Grauior coniectura pro aede S. Laurentii in Palisperna duci potest ex consuetudine adhuc permanente, quod populi romani Conseruatores quotannis S. Laurentio ad eius aedem Palis-pernae argenteum calicem, et patenam argenteam cum cereis funalibus quatuor offerunt. Oblatio cerei ad altare S. Laurentii exprimitur in antiqua Victorii lamina ex plumbo, cuius hoc est ectypum.

Prodiit in lucem *Dissertatio philologica, qua nonnulla monimenta sacrae vetustatis ex museo Victorio deprompta aeri incisa tabula vulgantur, expenduntur, illustrantur. Romae 1751. in 4. ex typ. Palladis.* Auctor est ipse Victorius. Quod attinet ad S. Laurentium, explicat gemmam annularis moduli, in qua visitur S. Laurentius super craticulam. Hanc gemmam exhibebimus ad v. 563. simul cum aliis quinque monumentis veteribus, quibus antiquus cultus S. Laurentio Romae praestitus illustratur. Deinde Victorius exponit antiquam, vt dicebam, ex plumbo laminam rotundam, quae ab aliquo christiano, vt credere aequum est, deferebatur collo appensa, veluti sacrum amuletum ad eiusdem apud deum obtinendam intercessionem, de quibus sacris amuletis multa ibi Victorius. In ea lamina, seu numismate post martyrem stare videtur femina, vel in aera nonnihil sublata, vel loco a terra edito, caelum oculis respiciens, ad mamillas succincta, manibusque orantis in modum

Digitized by Google

O ter, quaterque, et septies
Beatus Vrbis incola:
Qui te, ac tuorum cominus
Sedem celebrat ossuum.

GLOSSAE VETERES.

530. incola = *romani ciues. I.* 531. cominus = *prope. I.* 532. sedem ossuum = *sepulcrum. I.*

COMMENTARIVS.

apertis, elatisque; quae fortasse Laurentii animam designat. Apud ethnicos etiam animae forma feminea effingi consueuerunt. De anima Laurentii Prudentius v. 487. *Erupit volens – Caelum secutus spiritus*. In altera numismatis parte caelatum est altare quatuor columnis teretibus, cui nomen vetus est *confessio*; et in Caeremoniali episcoporum lib. I. cap. XII. §. IV. legitur: *Locus, qui in plerisque ecclesiis sub altari maiori esse solet, vbi SS. martyrum corpora requiescunt, martyrium, seu confessio appellatur*. Anastasius Bibliothecarius in vita Sixti III. loquitur de confessione, transenna, altari S. Laurentii, vt videtur, in basilica agri Verani, ac deinde de alia basilica S. Laurentii, quae probabiliter est ecclesia S. Laurentii in Lucina. Plura addit Victorius de templis S. Laurentii, quae Romae extant, et de eiusdem martyris cultu. Ignatius Como in opere de S. Laurentio, vbi agit de gloria posthuma, decem praecipuas eius ecclesias Romae existentes ita enumerat, vt prima ab eo ponatur basilica in agro Verano, de qua Prudentium locutum existimat, quum in ea iaceat corpus S. martyris. 2. Ecclesia S. Laurentii in Lucina, 3. in Damaso, 4. in Panisperna, 5. in fonte ad radices Exquilini montis, 6. parochia, vbi ad montem Capitolinum ascenditur ab orientali parte, 7. in Miranda apud antiquum forum romanum, 8. in Burgo, aliter in piscibus, 9. SS. Benedicti, et Laurentii in Piscinula, 10. Lateranense pontificium oratorium, siue Sancta Sanctorum. De hoc sacello pontificio vidi libellum eruditum *dell'Oratorio di S. Lorenzo nel Laterano, hoggi detto Sancta Sanctorum, discorso di Benedetto Millino*. Romae 1666. De aliis celeberrimis templis S. Laurentii, praesertim Florentino, et Scorialensi agunt Bollandiani §. IV. De gloria posthuma S. Laurentii, et idem Ignatius Como, vbi cap. III. cramben ab exteris centies repetitam, ac millies ab hispanis reiectam, profert, scilicet Foxio architecto parisiensi constructionem eius fabricae deberi. Monumentis certissimis constat, primum architectum fuisse Ioann. Baptistam de Toledo, Ioannem Herrera eius discipulum magnam operis partem perfecisse. De aliis vero ecclesiis S. Laurentii, quae olim Romae extabant, videri potest Martinellius. Excepta enim Deipara, nullus videtur fuisse Sanctus, cui tot Romae consecrata fuerint templa.

529. Fabr., Gis. *quaterque o septies*. Virgilius I. Aen. *O terque, quaterque beati*. Huiusmodi inuocationum pleni sunt hymni Prudentii, vti etiam carmina Damasi, Paulini, et aliorum. Neque vero haec parui sunt facienda, quasi a poetis dicantur; sed potius in exemplum adduci debent, quod in coetibus publicis ecclesiarum cani solerent. Responsio haereticorum, quam sit inepta, et impudens, collige ex Sagittarii verbis De martyrum natalitiis cap. V. n. XLII.; siquidem non erubescit affirmare, quod *His seculis nulli essent, qui superstitiosas illas, et erroneas inuocationes cum auctoritate corrigerent, vel reprimerent*. Quasi vero tot sanctissimis, ac doctissimis viris, qui seculo IV. floruerunt, ad superstitiones, et errores corrigendos auctoritas, aut voluntas defuerit: immo ipsi eiusmodi corruptelas fouerent.

531. Vat. A. a pr. m., Egm., Pal. a pr. m., codex Bolland. *qui te praesentem* contra metrum.

532. Egm., vetustiores Heinsiani, Vat. A., Bong., Hailsbr. *ossuum*, quod placet

Digitized by Google

Cui propter aduolui licet,
Qui fletibus spargit locum,
Qui pectus in terram premit,
Qui vota fundit murmure.
Nos vasco Iberus diuidit
Binis remotos Alpibus,
Trans cottianorum iuga,

GLOSSAE VETERES.

533. propter = *iuxta* . aduolui = *prosternere* . *I.* 534. fletibus spargit = *plorat* . *I.* 536. murmure = *oratione, susurratione* . *I.* 537. Iberus = *fluuius hispanicus*. *I.* 538. Alpibus = *montibus* . *I.* 539. cottianorum = *Alpium. duae Alpes cottianae, et pireneae. cottianorum* , *scottorum* . *I.*

COMMENTARIVS.

Heinsio ; et certe *ossua* pro *ossa* saepe in antiquis inscriptionibus occurrit . Hailsbr. male *sede* .

533. Veterum fuit hic mos complectendi tumulos eorum, quos sibi charos haberent. Leo Nouella LIII. *Quorum dolori , atque orbitati magnum sane solatium est , si amici sui sepulcrum amplexari, ac in id lacrymas profundere possint* . At christiani religionis , et venerationis causa tumulis martyrum aduoluebantur . Testis est Prudentius multis in locis , testes alii scriptores ecclesiastici .

534. Hailsbr. *spargat* minus recte .

535. Vat. A. *aspectus*; supra *qui pectus*, quod est retinendum .

536. In Put. *murmurat* mendose . Heinsius contra fidem mss. legit *murmura* ; sic supra , vt ait , *Votasque dispensat opes*, quod et ibi perperam immutarant . Ignoro , quinam illum versum 44. immutarint, nisi quod ibi omnes legunt *Votasque dispensans opes* , Heinsius in hac nota *Votasque dispensat opes* errore typographico. Teolius Heinsium secutus est , et addit , in nonnullis editionibus legi *murmure* , sed hic esse *murmura vota* , hoc est , votiua , siue S. Laurentio nuncupata . Idem Gallandio cum Chamillardo placuerat . At ante Heinsium omnes editiones habebant *murmure*,neque vllus ms. citatur pro *murmura* . Nihil ergo muto . Immo si inter se codices mss. dissiderent , praeferrem *murmure* . Prudentius enim ait , vota fundi summissa voce , quod saepius explicat hoc vocabulo *murmure* . Atque ita exponit Iso . Quodsi mutationi locus esset , rescriberem potius *Qui voce fundit murmura* : nam simili phrasi vsus est Prudentius hymno I. v. 17. *Voce murmur fuderit* .

537. Alt.,Vulg.nonnulli,Cauch. ex coniectura *iberos* : melius *Iberus*, siue *Hiberus*, qui fluuius *Vasco* dicitur, quod vascones alluit , non quod in Vasconia ortum ducat , vt affirmauit Nebrissensis . Vide Prolegom. num.35., et 36., et confer Wesselingium ad Vet. Rom. Itin. pag.933. Teolius exponit *nos – Hispanos fluuius Iber separat* . At non omnes Hispanos Iber separat a Roma , sed eos tantum , qui trans flumen siti sunt . Virgilius eclog. I. *Toto diuisos orbe Britannos* . Ouidius eleg. IX. Pont. lib. I. *Atque tuis toto diuidor orbe rogis* .

538. In editione Teolii peccat metrum *Nos binis remotos Alpibus* : dele *nos* . Binas has Alpes esse cottianas , et pyreneas, monuit Nebrissa . Gellius de Catone loquens ita ait : *Quum de hispanis Alpinis scriberet , qui circa Iberum colunt* . Et Ausonius ad Paulinum in Hispania degentem *Nunc tibi trans Alpes, et marmoream Pyrenen* : quod Scaliger libr. II. Auson. lect. c. XVI. intelligit de pyreneis montibus , qui Alpes dicantur , Isidorus lib.XIV.

Digitized by Google

Trans et Pyrenas ninguidos.
Vix fama nota est, abditis
Quam plena sanctis Roma sit,
Quam diues vrbanum solum
Sacris sepulcris floreat.
Sed qui caremus his bonis,
Nec sanguinis vestigia
Videre coram possumus,
Caelum intuemur eminus.
Sic, sancte Laurenti, tuam
Nos passionem quaerimus:
Est aula nam duplex tibi,
Hic corporis, mentis polo.
Illic inenarrabili
Allectus vrbi municeps,

GLOSSAE VETERES.

540. ninguidos = *a niue*. I. 543. vrbanum = *ciuile*. I. 547. coram = *praesentialiter*, *manifeste*. I. 548. caelum = *ad deum*. intuemur = *operibus propinquamus*. eminus = *longius*. I. 550. passionem = *passionis diem*. I. 554. allectus = *electus*, *ad-*

COMMENTARIVS.

Orig. c. VIII. *Gallorum lingua Alpes montes alti vocantur*. De Alpibus cottianis vide Comment. ad v. 216. Apoth. Ald. scribit *cotianorum*.

540. In nonnullis Vulg. scribitur *ningidos*. Bollandiani, et Franciscus a Puteo post Ruinartium pro diuersa scriptura, aut pro glossa ad oram adiecerunt *niuidos*, quod neque latinum est, et metro aduersatur. *Ninguidus* ab antiquo *ninguis*, a quo etiam *ninguere*. Vtitur *ninguidus* Ausonius epist. XXII. *Barcino, me bimaris iuga ninguida Pyrenei*.

541. De multitudine SS. martyrum dicam ad v. 1. hymni S. Hippolyti.

544. Seruius ait, Ennium, Lucretium, Virgilium verbo *florendi* vsos variis omnino in rebus. Lucretius dixit: *Florent flumina flammis, Florent vrbes pueris, Floret mare nauibus*. Sed elegantissimum est hoc Prudentii *Solum vrbanum floret sepulcris martyrum*. Quod aperte imitatus est Isidorus lib. XV. Etym. cap. I. *Caesaraugusta .... florens SS. martyrum sepulturis*. Fortasse Isidorus scripserit *sepulcris*: nam phrasim desumit ex Prudentio.

545. Parrhasius *sed quia* non bene.

546. In vasis, in linteolis, in spongiis sanguinem SS. martyrum accurate conseruatum, vel ex hoc loco discas. Confer in Hippolyto v. 140. et seqq.

548. Parrhasius *caelum tuemur*.

551. Bayerius in Dissert. De S. Laurentii patria cap. IV. argute excogitauit, Prudentium hanc sententiam ex Cicerone expressisse, qui de M. Porcio Catone Tusculi nato loquens ait lib. II. de legib. sub initium: *Ego mehercule et illi, et omnibus municipibus duas esse censeo patrias, vnam naturae, alteram ciuitatis*.

554. De caelesti Ierusalem Apocalyps. cap. XXI.

Digitized by Google

Aeternae in arce curiae
Gestas coronam ciuicam.
Videor videre illustribus
Gemmis coruscantem virum,
Quem Roma caelestis sibi
Legit perennem consulem.
Quae sit potestas credita,
Et muneris quantum datum,
Probant quiritum gaudia,

GLOSSAE VETERES.

uocatus . municeps = *telonearius minister*, *vel ciuis* . *I.* 556. ciuicam = *angelicam*, *vel domesticam*, *caelestium ciuium*, *caelestem* . *I* 557. videor videre = *mihi cernitur* . *I.* 558. virum = *Laurentium Iso.* 559. Roma caelestis = *Hierusalem* . *Iso.* 560. legit = *elegit* . *I.* 561. credita = *scilicet tibi . illi I.* 562 datum = *scilicet illi. I.* 563. quiritum = *militum* . *I.*

COMMENTARIVS.

555. Weitz. cum Egm., Hailsbr., Widm. *aeterne*. Alii *aeternae* probe.

556. Weitz., Egm. *gestis* pro *gestas*. Mariettus glossam vel suam, vel alterius apponit: *Ciuicam — ciuium, quod Laurentius ciues ab idolis liberauerit . Ciuica enim dabatur ei, qui ciuem liberasset.* Teolius vult, *ciuicam* dici, quod Laurentius *ciues suos* liberauerit: scilicet praeludit suae opinioni de Roma, natali solo S. Laurentii . At quis vnquam somniauit, eum, qui ciuica corona donaretur, intelligi natum Romae . Aulus Gellius lib. v. cap. vi. *Ciuica corona appellatur, quam ciuis ciui, a quo seruatus est in proelio, testem vitae, salutisque perceptae dat . Ea fit e fronde querna . . . Hac corona ciuica L. Gellius, vir censorius, in senatu Ciceronem consulem donari e republica censuit .* Pascnalius De coronis lib. vii. cap. viii. putat, Prudentium ex omnibus coronis elegisse ciuicam, qua Laurentium donaret in caelo degentem, ob solam huius praemii dignitatem.

557. Vulpius ad carmen lx. Catulli ex hoc loco Prudentii coniicit, in Catullo legendum *Flammeum videor videre*, non *venire* .

561. Weitzius hoc loco allegat Lessium De iustitia, et iure lib. ii. cap. xxxvi., et Chemnitium in Exam. part. iii. p. 352. Verum vt Lessii doctrinam de veneratione Sanctorum ambabus vlnis excipimus, sic Chemnitii, aliorumque nouatorum haereses auctoritate Prudentii, ac SS. Patrum vnanimi suffragio abominamur.

563. S. Augustinus serm. ccciv., alias de diuersis xxxvii. *Quam gloriosa enim, et quanta virtutum multitudine quasi florum varietate, distincta Laurentii martyris sit corona, vniuersa testis est Roma* . Ac reuera praeter ea, quae ad v. 528. attuli, ex pluribus antiquissimis monumentis liquet, quam singulari cultu romani S. Laurentium prosecuti sint. In tabula aerea annexa ostenduntur quatuor huiusmodi monumenta e vitro in coemiteriis romanis reperta, ac quatuor primis numeris distincta; quae omnia Constantini aetatem videntur praecessisse, vt ex praefatione Buonarrotii ad opus De vitris coemit. colligitur. Sex autem haec monumenta, quae repraesentamus, extant etiam simul collecta apud virum pium, doctumque Franciscum a Puteo in opusculo anonymo: *Memorie della vita, del martirio, de' miracoli, del culto etc di S. Lorenzo . Romae* 1766. Primo numero exhibetur fragmentum vitri, quod asseruatur

Quibus

Digitized by Google

Quibus rogatus annuis.
565 Quod quisque supplex postulat.
Fert impetratum prospere:
Poscunt, litantur, indicant,

GLOSSAE VETERES.

564. annuis = *subuenis*, *vel consentis*, *adiuuas*. *I.* 565. postulat = *orat*. *I.*

COMMENTARIVS.

in museo Vallicellano, iam ab Aringho, et Victorio editum. Laurentii nomen literis aureis inscriptum est: in capite apparet monogramma Christi, et ex vno latere o mega, cui ex altero respondebat, vt recte arguitur, alpha. Circum haec verba tantum supersunt ANE VIVAS IN CR. Crux, quae tergo S. Laurentii supereminet, indicat, S. martyrem crucem Domini ad martyrium vsque portasse, vel etiam fuisse diaconum, cuius munus erat proprium crucem in sacris officiis portare: quae fortasse est causa, cur S. Laurentius in antiquissimis picturis musiuis crucem manu ferens exhibeatur. In altero vitro num. 2. inter SS. apostolos Petrum, et Paulum S. Laurentius depingitur, tamquam si ab ipsis in caelesti solio fuerit collocatus. Manu sinistra euangelium Laurentius tenet, quod ad diaconum legere euangelium pertineat: adeoque similes Laurentii imagines antiquae plures extant apud Aringhum, Ciampinium, Bolland. Propyl. p. 918. In vitro num. 3. volumen euangelii aliquantum explicatum S. Laurentius ostendit: circum autem inscriptum est literis aureis: VICTOR VIVAS IN NOMINE LAVRETI. Vbi in nomine Laurentii litera *N.* omissa est ex veterum graecorum, et latinorum vsu, aut fortasse ex imperitia, vel incuria artificis. In vitro num.4. Christus duos Sanctos, qui nominati non sunt, coronat: circum autem repraesentantur Petrus, Paulus, Laurentius, Sustus (Syxtus) Ciprianus (Cyprianus) Epolitus (Hippolytus.) Num. 5. eiusdem tabulae S. Laurentius in craticula, igne supposito, torquetur: duo carnifices ignem palis admouent, tertius carbones in sacco videtur afferre, quibus ignem augeat. In 6. num. martyrium etiam S. Laurentii in vitro expressum est, viuis flammis subiectis: in S. Laurentio limbum caelestem, et tonsuram clericorum propriam licet obseruare. Hoc postremum monumentum Panormi in museo Martiniano extabat. Ioannes Fellus, qui in not. ad epist. LXXX. Cypriani affirmat, ad passionem Laurentii confirmandam *auctorem aliquem Martyrologiis vulgatis fide digniorem desiderari*, parum legerat: siquidem non solum tot veterrima monumenta, verum etiam innumera Patrum antiquissimorum testimonia, quibus martyrium idem comprobatur, ignorabat, aut martyrologiis recentiora censebat.

567. Heinsiani plerique, etiam Ambr., et tres Torrent., Parrhasius, Bong., Vat. B., Alex., Prag., Rat., Sich. *poscunt*, *iocantur*: neque ausus est obniti Heinsius, et ad oram expressit id ipsum Giselinus, quamuis in contextu cum Ald. ediderit *litantur*. Id tenuit Nebrissensis, qui exponit *litantur* pro *litant*, scilicet impetrant, quod poscunt. Vat. A., Alt., Egm., Palat. *laetantur* contra metrum. Widm. *iocanter*, supra *laetantur*. Hailsbr. *latenter*, quod non est absurdum, vt murmura, et vota occulta indicentur, supra *laetanter*. Veitzius scripsit *licenter* ex Fabricio, qui habet *licentur*, quod pariter Giselinus pro diuersa scriptura margini apposuit. Heinsius putauit, a Weitzio allegari codicem Fuldensem, deceptus nota F., quae me etiam bis decepit in primis hymnis libri Cathemerinon. Sed certum est, hac litera Fabricium a Weitzio indicari: nam Fuldensi codice solum in Psychomachia vsus est Weitzius; quem codicem solet appellare *Fuld.* Chamillardus Weitzii coniectu-

Et tristis haud vllus redit.
Ceu praesto semper adsies,
Tuosque alumnos vrbicos

GLOSSAE VETERES.

568. vllus = *scilicet hominum*. *I.* 569. adsies = *pro adsis*. *I.* 570. alumnos = *filios*. *I.*

COMMENTARIVS.

ram fidenter secutus est: *Nec litantur, nec iocantur legendum esse, quis non videt?* Ita ille: cuius opinioni adhaesit etiam Gallandius. At si a codd. mss. licet recedere, restituendum putarem *Poscunt*, *litant*, *et indicant*.

569. Ald. scribit *assies*, Vat. A. *adsias*. alii *adsies*, quod pro *adsis* a Terentio etiam positum est. Pro *ceu* suspicor *tu praesto*.

570. Sicut Roma antonomastice *Vrbs* dicitur, ita romani *vrbici*. Simili modo Ambrosius in epist. ad Valentinianum contra Symmachum *Vrbicorum sacerdotum dispendia*, quod de sacerdotibus ethnicis romanis intelligitur. Paulinus *Papam vrbicum* Siricium vocauit ep. I. ad Seuerum. Quia vero romanis tamquam patronus fauet Laurentius, illi alumni vocantur. Sic in Inscriptionibus veteribus reperitur: *Patronus alumno posuit*. Sensum horum versuum nemo ignoraret, nisi studio partium abriperetur. *Tu, o Laurenti, complexus lactante sinu romanos, qui tui sunt alumni, eos tamquam pater, siue amore paterno nutri*. Quis contra hiscere ausit? At quoniam ea nunc libido inualuit, vt argumenta vndique conquirantur, quibus suadeatur, S. Laurentium natum Romae, etiam ex his versibus hanc opinionem recentiores quidam itali confirmare laborant. Possem illico eludere eorum conatus, si cum praestantissimo codice Alexandrino a prisca, et prima manu legerem *orbicos*: quasi omnes, qui per totum orbem Laurentii opem implorant, et sentiunt, intelligantur. In eandem rem adducerem v. 573. HOS INTER, *o Christi decus*, — *Audi et poetam rusticum*. Sed legamus *vrbicos*. S. Leo Serm. II. in nat. SS. Apost. romanos vocat *alumnos* S. Petri. In Prudentio *tuos ciues* interpretatur Teolius, *Quos, nisi romanos? .... Hoc vnum dicam, qui in ea adbuc sententia permanent, vt S. Leuitam hispanis accensendum velint, eos ad argumentum ex Prudentii silentio petitum, nihil habere, quod respondeant; nam regerere, vti faciunt P. Perez, et nouus auctor De sanctitate S. Laurentii, Prudentium solitum non esse martyrum patriam designare, id demum est lectorum credulitate nimis abuti, quum ex quatuordecim SS. martyrum hymnis, quibus hic Peristephanon liber constat, tribus, vel quatuor demptis, ceteri omnes martyris patriam disertis verbis prodant, immo et praedicent*. Quisnam sit is P. Perez, quem pro diobolari aliquo Fratre, aut Monacho Teolius traducere videtur, dixi cap. V. Proleg. num. 106. in nota. Hymnus Prudentii quid probet, Pinius in Comment. praeuio §. IV. declarat: *De patria* (S. Laurentii,) *ac parentibus nihil noui memoriae proditum a Patribus, vti nec a Prudentio in hymno, quem is de Sancto panxit*. Et XI. *Ad vrbem romanam quod attinet, quasi in ea natales hauserit Prudentius, adeo omni probabilitatis specie videtur destitui opinio, quae hoc asserit, vt ne proponi quidem, nedum refutari mereatur*. Neque silentium Prudentii obstitit, quominus Bollandiani Prudentium hispanis adiudicarent. Breuiter nunc rationes doctissimi, et laudatissimi viri, Perezii de Bayer, Bibliothecae Hisp. Reg. Praefecti, contra Teolium exponam. Ait Perezius, Prudentium solitum non esse martyrum patriam designare. Id verissimum est, ac clarius intelligitur, si idonea distinctio adhibeatur, et explicetur. Vt duplex est martyrum natalis, alter, quo terris, alter, quo caelo nascuntur, ita duplex est patria huic duplici natali respondens, altera, vbi huic mortali vitae, alte-

Lactante complexus sinu

GLOSSAE VETERES.

571. lactante = *satiante*. I.

COMMENTARIVS.

ra, vbi aeternae vitae nascuntur. Simili ratione sicut in martyribus, aliisque Sanctis ille natalis praecipue celebratur, quo vitam aeternam consecuti sunt, ita non tam eorum patria, qua in hanc miseram lucem prodierunt, praedicari solet, quam locus ille, (siue patriam alteram voces, siue id nomen dare renuas,) quo ad caelum euolarunt, et quo eorum cineres conseruantur. Prudentius hunc secutus est morem: laudat saepe vrbes, in quibus martyres coronati sunt, et in quibus eorum ossa requiescunt, de loco, vbi nati sunt, in plerisque hymnis nihil solicitus. Vide v. 176. hymni IV. Perist. Exemplo sit hic ipse hymnus, quem prae manibus habemus. Nusquam dicit, Romae natum Laurentium, aut Romam hoc alumno, et germine gloriari posse. Quid enim ait romanos celebrare? *Beatus Vrbis incola — Qui te, ac tuorum cominus — Sedem celebrat ossuum*. Locus hic erat indicandi, Romae etiam primam lucem vidisse Laurentium. Quid ergo est, quod Teolius affirmat, in plerisque Prudentii hymnis patriam martyrum disertis verbis prodi, immo et praedicari? In primo hymno adeo non proditur patria SS. martyrum, vt Teolius putauerit, eos fuisse calagurritanos, quum potius fuerint legionenses. In Eulalia Emeritam eius patriam praedicari facile concedo, quamuis nonnulli dubitent. Vide Comment. ad v. 4. De XVIII. martyribus Caesaraugustanis vide v. 15., 107., 113. hymni IV. Neque Paulus, qui in eo hymno Narboni tribuitur, patria fuit narbonensis, neque de aliis ibidem laudatis constat, an in eis vrbibus nati fuerint, quae eorum reliquiis, aut patrocinio gloriantur. Succedit hymnus V. de S. Vincentio, vbi patria eius nullo modo memoratur, vt dicam ad hymni inscriptionem. Pariter ad titulum hymni VI. obseruabo, de patria S. Fructuosi, et sociorum non constare ex hymno Prudentii. Sequitur hymnus VII. S. Quirini, vbi ad v. 5. dicam, dubium esse, an haec verba, *Complexu patrio fouent*, Sisciam patriam eius fuisse indicent. In hymno autem VIII. versus ad ornatum baptisterii alicuius proferuntur, quin resciri possit, vbinam extiterit illud baptisterium, et quinam fuerint illi duo sancti martyres, qui eo loco passi dicuntur. Neque ex hymno IX. constat, S. Cassianum, qui eo laudatur, in Foro Cornelii natum fuisse, vt ad titulum eius hymni notabo. In hymno X. nihil est, ex quo argui possit, S. Romanum genere fuisse palaestinum. Vide Comment. ad inscriptionem hymni. Quaenam fuerit S. Hippolyti patria, neque Prudentius hymn. XI. indicauit, neque aliunde nobis liquido constat. In hymn. XII. patria SS. apostolorum Petri, et Pauli nullo modo memorata est, nedum praedicata. Punicam terram S. Cyprianum tulisse, ex hymno XIII. scimus, nihil aliud ex eo certo exculpimus. Sepulcrum S. Agnes Romae esse, hymnus XIV. expresse declarat: de natali solo huius virginis nihil in eo exprimitur. Quo ergo iure Teolius infert, ex quatuordecim his hymnis, tribus, vel quatuor demptis, ceteros omnes martyris patriam disertis verbis prodere, immo et praedicare? Argumenta Blanchini Bayerius egregie refellit, praesertim verba petita ex Sacramentario veteri sub S. Leonis nomine commoda explicatione excipit. Sane periodus illa, si mendosa non est, obscura certe est; ita enim habet: *Quamuis enim Sanctorum tuorum, propagante te, Domine, toto orbe clara sit gloria, de beati tamen solemnitate Laurentii peculiarius prae ceteris Roma laetatur, cuius nascendo ciuis, sacer minister, et dicatum nomini tuo munus est proprium*.

571. Vatt. A., B., P., Q., Alex., Mar. pro diu. script., Prag. pro diu. script., Parrhasius, Rat., Gis., Weitz., Heins. *lactante*, neque vllam codicum dis-

Digitized by Google

Paterno amore nutrias.
Hos inter, o Christi decus,
Audi et poetam rusticum,
Cordis fatentem crimina,
Et facta prodentem sua.
Indignus, agnosco, et scio,
Quem Christus ipse exaudiat:
Sed per patronos martyres
Potest medelam consequi.
Audi benignus supplicem
Christi reum Prudentium:
Et seruientem corpori
Absolue vinclis seculi.

GLOSSAE VETERES.

583. corpori = *peccato*. I.

COMMENTARIVS.

crepantiam Weitzius, et Heinsius notant. Ald., Prag. a pr. m. *iactante*, quod praetulit Gallandius, quia *iactare* sumitur pro in aliquem se corpore inclinare. Ego vero de huiusmodi significatione valde dubito, nisi *iactor* passiue, aut *iactare se* dicatur. Mar. a pr. m. *laxante*. Alex. a pr. m. *lactente*. Prag. pro *complexus* non bene *complexos* cum Mar. a pr. m.

573. P. Franciscus a Puteo luculentissimum hoc, vt vocat, IV. seculi auctoris docti, maximeque orthodoxi testimonium de inuocatione Sanctorum multis aliis allatis testimoniis eruditissime confirmat. Qua de re nos plura diximus cap. VII. Prolegom. Weitzius lectorem remittit ad Camerarium in lib. de piis precibus. At nouerint tandem heterodoxi, Camerario nos auctore vti ad Plautum explanandum, minime vero ad fidei christianae doctrinam explicandam.

574. Ald., Weitz., Parrhasius, Heins., et alii *audi poetam*. Mar., Prag., Rat., Bong. *audi et poetam*.

579. Heinsius, Parrhasius, Alex., et alii *martyras*. Ald. cum aliis *martyres*. Martyres *patronos* Prudentius saepe dicit, quod nos saepius, inuitis haereticis, repetere iuuat. Ambrosius ep. XXII. class. I. de SS. Geruasio, et Protasio: *Patronos habebamus, et nesciebamus*.

580. Vatt. A., B., Mar., Rat., Prag. *medela*. Melius *medelam*.

582. Reus Christi dicitur, vt apud Ciceronem Clodius *reus Milonis*, quia a Milone accusatus est.

584. *Ablue* error Aldi est, ab ipso emendatus, quod non videtur aduertisse Becmanus cap. VI. Manuduct. Correxit enim *absolue* ex ms. Pal. Seculum ab ecclesiasticis scriptoribus sumitur pro mundo, rebusque mundanis. Sic Hieronymus ep. 22. dixit *codices seculares*. In Vat. B. post hunc hymnum sequitur hymnus S. Hippolyti, vti etiam in Parrhasio.

Digitized by Google

III. HYMNVS. IN HONOREM B. EVLALIAE MARTYRIS.

GERMINE nobilis Eulalia,

GLOSSAE VETERES.

v. 1. germine = *generatione*. Eulalia = *interpretatur boniloqua*. *B. Eulalia bonilo-*

COMMENTARIVS.

In Vat. B. est hic titulus *Aurelii Prudentii Clementis V. C. ymnus in bonore Eulaliae martyris*. Ita etiam Mar., sed addit *Incipit hymnus in honore beatae Eulaliae etc*. Rat. *Incipit ymnus in honore Eulaliae B. martyris*. Vat. A. *Hymnus in bonore passionis Eulaliae beatissimae virginis*. Aldus *Ode in laudem Eulaliae martyris*. Heinsius, qui Put., et Oxon. sequitur in titulis hymnorum huius libri annotandis, *In honorem passionis Eulaliae beatissimae martyris*. Nostri codices hic, et alibi saepius scribunt *in honore*, non *in honorem*, perinde quasi *in festo* dicerent. Osiander Epitom. hist. eccles. cent. IV. lib. I. cap. IX. martyrium Eulaliae a Prudentio eleganti carmine descriptum obseruat. Ruinartius hymnum hunc Prudentii aliis Actis vulgatis merito praetulit, martyrium S. Eulaliae ad annum 304. reuocandum censuit. Ad Prudentii fidem in huius martyrii narratione vindicandam plura disserui in Hymnodia Hispanica ad diem IX. decembris. Putarunt nonnulli, Prudentium Acta S. Eulaliae Barcinonensis ad S. Eulaliam Emeritensem per errorem transtulisse. Ceterum quum Prudentius eodem seculo vixerit, quo Eulalia Emeritensis martyrium subiit, quum in prouincia Tarraconensi scripserit, vbi potius Eulaliae Barcinonensis laudes rescire, et praedicare potuit, quam Eulaliae Emeritensis, quum de Eulalia Emeritensi luculenta proferant testimonia Idatius, Isidorus, Auctor vitae S. Fructuosi bracarensis antistitis seculo VII., codex Veronensis officii gothici plusquam millenarius a Iosepho Blanchino editus, Gregorius Turonensis, Fortunatus, aliique veteres: contra ex antiquis primus certus auctor Eulogius seculo IX. clare mentionem fecerit, vt dubium Quirici hymnum, et acta anonyma praetermittam, quae certe non maioris sunt ponderis, quam acta Eulaliae Emeritensis; quum, inquam, haec omnia ita se habeant, iure verba Lucii Andreae Resendii repetere hoc loco possum ex epistola ad Bartholomaeum Queuedo: *De Emeritensi extant et Acta, et sacer ille Prudentius. De altera viderint ciues Barcinonenses, et solertius inuestigent*. In Martyrologio ecclesiae germanicae, quod per septingentos annos latuerat, et in publicum prodiit e bibliotheca Friderici Beckii anno 1687. mense decembri IIII. id. fit mentio *Eulaliae virg. Melciadis papae*. Mense vero februario nulla Eulalia nominatur. Nuper magno animorum aestu huiusmodi controuersia in Hispania agitabatur, vt vel ex inscriptione huius operis arguere poteris. *Iusta repulsa del argumento negatiuo, y equiuocaciones, en que cimentaba la defensa de su censura, que dio a luz el M. R. P. M. Fr. Agustin Sala a fin de impugnar algunos hechos del martirio de la insigne virgen, y protomartir S. Eulalia Barcelonesa. Por D. Iosef Pedros y Riera. In 4. pp. 256. Madrid por Hilario Santos Alonso* 1787. Vidi opuscula quaedam, quae praecesserant, tum Boriae, tum Salae, quorum hic, vt suas opiniones tueatur, Prudentii fidem debilitare, ille corroborare studet. Et Sala quidem eo vsque progressus est, vt affirmauerit, ipsi etiam Prudentio suos errores fuisse cognitos, siquidem fassus est, Acta martyrii SS. Hemeterii, et Celedonii periisse. Cuius argumenti vim plane

Digitized by Google

Mortis et indole nobilior,
Emeritam sacra virgo suam,
Cuius ab vbere progenita est,
Ossibus ornat, amore colit.
Proximus occiduo locus est,

GLOSSAE VETERES.

qua . *Eusebia bona cultura . Theosebia dei cultura . I.* 2. indole = *ingeniosa , vel bona spe . spe , vel virtute . indoles est imago quaedam propriae virtutis . I.* 3. Emeritam = *Emerita ciuitas Hispaniae dicta , quod ibi emeriti , id est , veterani milites erant. I.* 6. occiduo = *in fine . I.*

COMMENTARIVS.

non percipio . Quod autem addit, Prudentium in Romano , in Hippolyto , in Cypriano errasse , id cuiusmodi sit , suis in locis videbimus . Neque vero si viro cuiquam docto errasse aliquando Prudentius visus est , ita etiam iudicare Salae licebit, leuioribus rationum momentis permoto . Multo vero minus ei liceat affirmare , seculo IV. , quo doctrina , et religio christiana maxime floruit , exactam iudicandi rationem defuisse . Omissa vellem haec eius verba , Prudentium saepius in rebus historicis Sanctorum errasse *por ser aquellos tiempos tan calamitosos , las memorias , y Actas de los martires muy raras y escasas, la critica poco exacta , y la credulidad sobrada* . S. Eulaliae Barcinonensis Acta quouis modo defendantur, per me licet: dummodo sua fides Prudentio , eiusque aequalibus constet .

2. *Indoles* vocari solet spes , quam ex vultu colligimus , futurae virtutis in pueris , et a graecis dicitur χαρακτήρ . Hic ergo sumitur pro charactere , aut genere mortis . Nebrissensis exponit *virtute* , vt ponatur effectus pro causa , quia indoles praecedit virtutem . Heinsius monet , in scriptis esse *mortis et*, non *mortis at* , aut *mentis et* pro *mortis et* . Gis. , et Weitz. ediderant *mortis at* . Cauchius coniiciebat *moris at* : sed ex Statio obseruat Heinsius *Ingenium crudele necis* . In Romano v. 655. *Lactentis oris indolem* . Cath. XII. 68. *Puer o cui trinam Pater — Praedestinauit indolem* .

4. Patriam S. Eulaliae Emeritam hic declarari, nullus dubito . Riscus tom. XXX. Hisp. Sacr. cap. X. modeste reiicit virum clarissimum hispanum , qui affirmauerat , Prudentium nunquam designasse patriam martyrum , quos celebrauit . Certe Bayerius in Dissert. De S. Laurent. aperte profitetur , Prudentium dixisse , sed obiter tantum , Emeritae in lucem editam fuisse Eulaliam . Ego non video , qui possit intelligi , *Cuius ab vbere progenita est* , nisi dicamus , Emeritae ortam S. Eulaliam . Giselinus tamen , de hac nostra Eulalia loquens , in ciuitate barcinonensi a Donato presbytero catechizatam puellam dicit ; quod narrationi prudentianae parum congruit . Florezius tom. XIII. Hisp. sacr. tract. LXI. cap. VI. plures alias opiniones de patria S. Eulaliae in examen vocat , meritoque reiicit , Prudentii auctoritate fretus . At notandum est , etiam hoc loco Prudentium illud praecipue in Emeritae laudem vertere , quod martyrio. et sepulcro S. Eulaliae claruerit , vt in fine hymni superioris monebam , et ex versibus 186. , et seqq huius hymni manifestius patet. De Emerita ad eos versus nonnihil commentabor . Illud nunc praemonebo , Schelstratum in Append. ad opus geographic. antiq. eccles. parum caute affirmasse, Emeritae ciuitatis nihil modo nisi ruinas superesse .

5. Breuiarium Mozarabicum totum hunc hymnum in officio S. Eulaliae inserit . Ex quo lectiones variantes ascribam . Hoc loco male ibi legitur *amoreque colit* .

6. Barthius lib. V. Aduers. cap. XXI. ex

Digitized by Google

Qui tulit hoc decus egregium,
Vrbe potens, populis locuples:
Sed mage sanguine martyrii,
Virgineoque potens titulo.
Curriculis tribus, atque nouem
Tres hyemes quater attigerat,
Quum crepitante pyra trepidos
Terruit aspera carnifices,
Supplicium sibi dulce rata.
Iam dederat prius indicium,
Tendere se Patris ad solium,
Nec sua membra dicata toro:

GLOSSAE VETERES.

7. tulit = *genuit*, *detulit*. *I.* 10. titulo = *sepulcro*. *Iso.* 11. curriculis = *annis*. *Iso.* 13. crepitante = *sonante*. pyra = *pyra ignis dicitur genus, qui antequam succendatur, rogus vocatur*. *I.* 14. aspera = *fortis*. *Vat. A.* 15. rata = *arbitrata*. *I.* 17. Patris = *omnipotentis*. *I.* 18. toro = *coniugio*. *I.*

COMMENTARIVS.

scheda ms., in qua hymnus Eulaliae erat descriptus, nonnullos versus illustrat, et scripturam diuersam annotat. Ait, *occiduum* non addito solis nomine plagam occidentalem designare, vt apud Calpurnium: *Dicitur occiduas impellere Baetis arenas*. Addi, vel praeferri possunt Ouidius, Claudianus, et alii. Hoc autem peculiare est Prudentio, quod *occiduum* sine sole, sine orbe, sine aqua, aut simili aliquo substantiuo ponat pro *occidenti*.

7. Prag. *qui attulit*. Scheda Barthii *Qui tulit egregium decus hoc*. Etiam ex hoc versu liquet, Eulaliam Emeritae progenitam. Nam idem locus, qui tulit Eulaliam, martyrio huius, et sepulcro illustrior dicitur.

8. Breu. Moz. perperam *vrbs potens*. Idem scribit minus bene *locuplex*. Chamillardus in contextu, et in nota legit *orbe potens*. Nescio, an consulto: non enim monet, se ab aliis omnibus recedere. Si lectio codicum esset deserenda, libentius legerem *arce potens*. Sic Ausonius in epigrammate, quod mox in examen vocabo: *Corduba non, non arce potens tibi Tarraco certant*.

9. Prag. contra metrum *martyris*.

10. *Titulus* pro sepulcro, vt saepe Prudentius vti solet, quamquam hic etiam basilica cum sepulcro intelligi potest.

11. Annorum duodecim aetas his duobus versibus exprimitur. Monuit id Barthius, nequis annos viginti quatuor intelligeret. siquidem postea puellula, et thalamo proxima dicitur.

13. Mox v. 156. *Flamma crepans volat in faciem*. Virgilius 1. Georg. v. 85. *Crepitantibus vrere flammis*.

14. Nebrissa, et Teolius exponunt *aspera in semetipsam*. Magis probo glossam *fortis*. Et voces *trepidos terruit* aliquo sensu in carnifices *asperam*, siue eis terribilem innuunt. Adde orationem Martyris ad tyrannum, et v. 127., et seqq. *Infremit, inque tyranni oculos – Sputa iacit*.

15. Breu. Moz. perperam *subit* pro *sibi*.

18. Breu. Moz. *et sua*: lege *nec sua*. Prag. *dicare toro*.

Digitized by Google

Ipsa crepundia reppulerat,
Ludere nescia pusiola.
Spernere succina, flare rosas,
Fulua monilia respuere:
Ore seuera, modesta gradu,
Moribus et nimium teneris
Canitiem meditata senum.
Ast ubi se furiata lues

GLOSSAE VETERES.

19. crepundia = *monilia, ornamenta, gemmas, insignia, vel indicia, quae expositis infantibus adhibentur. iocalia ornamenta. Iso. lusus, pueriles iocos. Mar.* 20. pusiola = *paruula, iuuencula puella. diminutiuum a pusione, qui est communis generis, et significat puerum, vel puellam fortiorem iam. inde pusiolus, et pusiola diminutiua. pusiola, pusilla. pusio dicitur primus natu. I.* 21. spernere = *scilicet coepit. spernebat, id est, abominabatur.* succina = *gemmae fuluicolores, quae ex lacrymis arborum fluunt, et in lapidem durescunt, et sunt succina a succo dicta. oscula in ore infantum.* flare = *flabat.* rosas = *iucunditates mundanas. I.* 22. fulua = *aurea.* monilia = *splendida ornamenta in vertice mulierum.* respuere = *respuebat. I.* 23. ore seuera = *facie stricta, sobria.* modesta = *quieta. I.* 25. canitiem meditata = *morem imitata est. I.* 26. furiata lues = *persecutio. mortalitas, vel morbus. I.*

COMMENTARIVS.

19. Plerique codices nostri vnico *p* scribunt *repulerat*: sed quum prima sit longa, hoc loco recte scribetur *reppulerat*.

20. Breu. Moz. *pusilla*: corrige *pusiola*.

21. *Sucina* vnico *c* scribunt aliqui codices. Sich., Weitz., Bong., Iso *flare*, quod Salmasio placebat, et verum putauit Heinsius in notis, et ita demum correxit. Cellarius quoque expressit *flare*, et confirmauit auctoritate Suetonii Calig. cap. XXXVIII. *Iulii, et Augusti diplomata, vt vetera, et obsoleta deflabat*. Apud scriptores ecclesiasticos *exsuflare* pro indicio spernendi passim sumitur: sic etiam *insuflare* in Romano v. 920. *Insuflat, ipsos ceu videret daemonas*. Ambr., et Oxon. *flore rosas*, quod Chamillardo placebat, id est, nascentes in flore rosas. In Breu. Moz. legitur *succina flores rosas*; sed id metro repugnat. Quod autem miratur Chmillardus, *quod nullus huius loci mendum tollere ausus fuerit*, et putat, legendum *flare*, aut *flore*, parum diligenter Heinsium legisse arguitur, a quo discere potuit, Weitzium ex Bongarsiano edidisse *flare*, praeter Sichardum, qui ad marginem idem ascripsit. Ceterum nostri codices, et Heinsiani plerique legunt *flere rosas*, quod explicat Nebrissensis *cum fletu abiicere*. et Gallandio aptius contextui visum est *flere*, scilicet *spernere, flere, respuere*. Mihi verius videtur *flare*, et contextui aptius: nam flare, et respuere simili fere ratione contemptum indicant. Editor postremae editionis Parisiensis Patrum idem iudicium tulit, ac Chamillardus.

23. Nonnulli Vulg. *serena*. corrige *seuera*. Noms., Rott. *modesta gradum*, quod tenuit Heins., noto, vt ait, graecismo. Sed perpendendum, an contra auctoritatem optimorum codd. tot graecismos liceat admittere, quot vult Heins. Ego quidem non faciam.

25. Barthius interpretatur *Fouens canitiem proximam declarationi*. De significatione huius verbi *meditor* plura dixi ad v. 124. hymn. X. Cath.

26. Vat. B., Mar., Prag., Rat. a prisca m. *furiata dies*.

Excitat

Excitat in famulos Domini,
Christicolasque cruenta iubet
Thura cremare, iecur pecudis
Mortiferis adolere deis.
Infremuit sacer Eulaliae
Spiritus, ingeniique ferox
Turbida frangere bella parat,
Et, rude pectus anhela deo,
Femina prouocat arma virûm.
Sed pia cura parentis agit,
Virgo animosa domi vt lateat,
Abdita rure, et ab vrbe procul:
Ne fera sanguinis in pretium
Mortis amore puella ruat.
Illa perosa quietis opem
Degeneri tolerare mora,
Nocte fores sine teste mouet,

GLOSSAE VETERES.

30. adolere = *incendere*; *aliter crescere*. *I.* 32. ferox = *fertilis*. *I.* 34. anhela = *spirans*. *I.* 35. virûm = *syncope pro virorum*. *I.* 36. parentis = *matris*. agit = *operatur*. *I.* 38. rure = *in pago*. *I.* 43. teste = *vidente*. mouet = *aperit*. *I.*

COMMENTARIVS.

28. Rat. *christicolas cruenta* a pr. m. Sed a sec. m. recte *christicolasque*.

29. Iecur in sacrificiis adhiberi solitum fuisse, notum est. Symm. II. v. 1007. *Gallinae pulmone rigare*. Et hymno S. Cypriani v. 82. *Salis aut micam, iecur aut suis litarent*.

30. Alii *deis*, alii *diis* scribunt.

32. In Barthii scheda *ingeniique ferax* cum glossa *fertilis*. Idem videtur legisse Iso, cuius eadem est glossa. Thuan., Ruinartii ms., nisi fortasse est idem Thuan., *ingeniumque ferox*; non placet Heinsio. *Ferox* pro *forti, terribili* recte. Nebrissa ita verba ordinat ad constructionem: *Et rude pectus, et ferox ingenio parat frangere*, *id est, superare etc.* At non male procedit hic ordo: *Spiritus ingenio ferox parat frangere bella, et rudi pectore ipsa scilicet femina anhela deo, prouocat arma virûm*.

34. *Pectus rude* pro inexperto. *Rudis* pro nouo, recenti saepe a Prudentio vsurpatur.

38. An rus, vbi virgo Eulalia latebat, fuerit *Porceiana*, an alius locus, inutili labore a nonnullis quaeritur, quum vetera desint monumenta.

39. *Efferata amore martyrii*, ait Nebrissa ad vocem *fera*.

41. Prudentius non iungit *perosus* cum gignendi casu, vt affirmant Cellarius, et Teolius, sed ait, Eulaliam perosam tolerare opem quietis.

Septaque claustra fugax aperit,
Inde per inuia carpit iter.
Ingreditur pedibus laceris
Per loca senta situ, et vepribus,
Angelico comitata choro:
Et licet horrida nox sileat,
Lucis habet tamen illa ducem.
Sic habuit generosa patrum
Turba columniferum radium:
Scindere qui tenebrosa potens
Nocte viam face perspicua
Praestitit, intereunte chao.
Non aliter pia virgo, viam
Nocte secuta, diem meruit,
Nec tenebris adoperta fuit,
Regna canopica quum fugeret,
Et super astra pararet iter.
Illa gradu cita peruigili,
Millia multa prius peragit,
Quam plaga pandat eoa polum:

GLOSSAE VETERES.

45. inuia = *loca sine via*. *I.* 46. laceris = *laceratis*. *I.* 53. qui = *radius*. *I.* 54. face = *luce*. *I.* 55. chao = *chaos confusio rerum*. *I.* *confusione noctis*. *Vat. A.* 57. secuta = *dum sequebatur*. *I.* 59. canopica = *aegyptiaca, id est, mundana*. *I.* 61. cita = *velox*. *I.* 62. peragit = *percucurrit*. *I.* 63. eoa = *orientalis*. *I.*

COMMENTARIVS.

47. Ex Virgilio VI. Aen. Vide Comment. ad v. 43. hymn. I. Cath.

48. Prag. contra metri legem *comitatu* pro *comitata*.

50. Ruinartius *lucis tamen habet* male.

51. Exod. cap. XIII. Vide hymn. V. Cath., vbi fuse historia haec narratur.

56. Manifestam versuum traiectionem ex suo ms. corrigere voluit Barthius. Dixi iam Proleg. cap. XXII.

58. Ipsa virgo Eulalia non tenebris adoperta fuit, quum mundum, per regna aegyptiaca significatum, fugeret. Hanc difficultatem ope suae schedae vitare voluit Barthius.

59. Vat. A. perperam traiicit voces *Regna quum fugeret canopica*. Thuan., Mar. a pr. m. *canopia*. S. Damasus de sorore sua Irene: *Quum fugeret mundum, dederat mihi pignus honestum, Quam sibi quum raperet melior tum regia caeli*. Alii legunt *quem sibi*.

Digitized by Google

Mane superba tribunal adit,
Fascibus astat et in mediis.
Vociferans: Rogo, quis furor est
Perdere praecipites animas,
Et male prodiga corda sui
Sternere rasilibus scopulis,
Omnipatremque negare deum?
Quaeritis, o miseranda manus,
Christicolûm genus? en ego sum

GLOSSAE VETERES.

64. superba = *nobilis*. *I.* 65. fascibus = *honoribus, potestatibus, vel pompis* *I.* 66. rogo = *interrogo. ad paganos dicit.* *I.* 69. sternere = *flectere ad orationem*. rasilibus scopulis = *rasis lapidibus, id est, dolatis per imagines* *I.* *idolis dolatis in lapidibus.* *Rat.* 71. manus = *multitudo*. *I.* 72. christicolûm = *christicolarum*. *I.*

COMMENTARIVS.

64. Breuiar. Moz. *tribunalia*. Metrum poscit *tribunal*. Saepius *superbus* in malam partem accipitur, nonnunquam in bonam, vt a Prudentio hoc, et aliis in locis. In Censura Hymnorum Santolii Victorini scripsi, mihi non placere, de S. Barbara dici *Christo superba coniuge*. Posset hoc exemplum Prudentii allegari. Responderem, non tam dedecere hoc epitheton in S. Eulalia forti, et intrepido animo aduersus tyrannum pugnatura, quam in S. Barbara: quae ea solum ratione superba videtur appellari, quod Christum haberet sponsum. Sala in opusculo De S. Eulalia Barcinonensi ait pag. 129., S. Eulogium lib. 1. Mem. SS. negare, Eulaliam Emeritensem non quaesitam se iudici obtulisse. Verum neque Eulogius id negat, neque, si negaret, maior ei fides, quam Prudentio, fere aequali Eulaliae, esset praestanda. Ac fortasse ea iam tum opinio irrepserat, eandem esse S. Eulaliam Barcinonensem, et Emeritensem. Illud constat ex operibus Eulogii, maximam tunc fuisse Cordubae librorum ecclesiasticorum inopiam, quod aduertit etiam Ambrosius Morales. Certe si Eulogius Prudentii librum Peristephanon legisset, in Memoriali martyrum eius auctoritate vsus fuisset.

65. Lictores fasces, et securim magistratibus praeferebant, fasces ad quaedam leuiora supplicia, securim ad mortem irrogandam.

66. Breuiar. Moz. *Vociferans ita Quis pudor est*. Ald., Vrb. *Vociferans: Rogo, quis pudor est*. Alex. *quid furor est*.

67. Animas paganorum intelligit.

68. Breuiar. Moz. omittit *sui*.

69. Nebrissa *rasilibus* explicat *viscera vestra radentibus*. Videtur id totum accipere de morte paganorum, qui ad inferos detruduntur. At sermo certe est de cultu idolorum, quae vocat *scopulos rasiles*. Consule glossas. Ex hoc loco posset confirmari scriptura nonnullorum v. 210. lib. 1. in Symm. *Caesa de rupe poposcit*.

70. Helpidius in carmine de Christo *omniparis* voce vsus est: *Illic omniparis succreuit gloria Verbi*. Prudentius non semel *omniparens* dixit. Fortasse hic etiam praestaret *omniparemque*. *Cunctipater* extat apud Teodulfum carm 1. v. 69. *Cui tria cunctipater voluit superaddere lustra*.

72. Teolius *christicolarum genus*: metri lex obstat. Alia apud hunc praetereo, quae etiamsi metro repugnare videantur,

Digitized by Google

Daemonicis inimica sacris:
Idola protero sub pedibus:
Pectore, et ore deum fateor.
Isis, Apollo, Venus nihil est,
Maximianus et ipse nihil:
Illa nihil, quia facta manu:
Hic, manuum quia facta colit:
Friuola vtraque, et vtraque nihil.
Maximianus opum dominus,
Et tamen ipse cliens lapidum,
Prostituat, voueatque suis
Numinibus caput ipse suum:
Pectora cur generosa quatit?

GLOSSAE VETERES.

76. Isis = *dea aegyptiorum*. *I.* 80. friuola = *vana, vel mendacia*. *I.* 82. cliens = *seruus, vel socius, seruitor, amicus minor*. *I.* *seruus, vel amicus*. *Mar.* 83. prostituat = *tradat, vel turpiter se inclinet*. *I.* 85. generosa = *christiana*. quatit = *persequitur*. *I.*

COMMENTARIVS.

tamen vitium tollitur, si recta scribendi ratio adhibeatur, vt ante v. 39. *sanguinis in praetium*, et v. 42. *tollerare mora*. Nam cuiuis in promptu est legere *pretium*, et *tolerare*, et tunc recte procedit metrum. Post hunc vers. 72. in Aldo irrepserunt duo alii, qui sunt ordine v. 110., et 111. *Proxima dotibus, et thalamo. — Non mouet aurea pompa tori*: qui suo loco iterum ab Aldo immittuntur.

73. Tertullianus, et Sedulius vtuntur etiam vocabulo *daemonicus*.

74. Rat., abrasis prioribus, *Et simulacra terens pedibus*, scilicet manu recentis correctoris, qui secundam in *idola* corripi nolebat.

77. Estne hic Maximianus Herculeus, an Galerius Maximianus? Gifanius huius potius iussu Eulaliam mortuam ait verbo *viridans*. Cellarius intelligit Maximianum Herculeum, qui anno 303. Imperator erat, quamuis fax, et concitator fuerit Galerius Maximianus tunc Caesar. In eadem sententia est Ruinartius: quia anno CCCIV. in Hispania, quae Maximiano Herculeo parebat, Datianum saeuiisse certum est. Actis, quae Eulaliam sub Calphurniano praeside passam referunt, auctoritatem Prudentii merito praefert.

78. Sapient. cap. XV. v. 16. et 17. *Homo enim fecit illos .... Quum enim sit mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Melior enim est ipse his, quos colit, quia ipse quidem vixit, quum esset mortalis, illi autem nunquam*.

80. Rat., prioribus abrasis, rec. manu *vtraque friuola* pro *friuola vtraque*. Cauchius malebat *Friuolum vtrumque, et vtrumque nihil*. Nihil est necesse. Alibi etiam in *vtraque* nominandi casu *a* produxit Prudentius.

82. Christiani scriptores idola per contemptum vocant lapides. Arnobius lib. I. *Siquando conspexeram lubricatum lapidem*. Minucius *lapides .... effigiatos sane, vnctos, et coronatos*. Nebrissa notat,

Digitized by Google

Dux bonus, arbiter egregius
Sanguine pascitur innocuo:
Corporibusque piis inhians,
Viscera sobria dilacerat,
Gaudet et excruciare fidem.
Ergo age, tortor, adure, seca,
Diuide membra coacta luto.
Soluere rem fragilem facile est:
Non penetrabitur interior
Exagitante dolore animus.
Talibus excitus in furias
Praetor, ait: Rape praecipitem,
Lictor, et obrue suppliciis:
Sentiat, esse deos patrios,
Nec leue principis imperium.
Quam cuperem tamen ante necem,

GLOSSAE VETERES.

86. dux bonus = *per ironiam*. I. 88. inhians = *appetens, vel nimis cupiens*. I. 90. excruciare = *extorquere*. I. 92. coacta = *coniuncta*. I. 94. penetrabitur = *interficitur*. I. 95. exagitante = *fatigante*. I. 96. talibus = *verbis*. excitus = *commotus*. *exitiabilis*. I. 98. lictor = *carnifex a ligando*. I. 101. quam = *in quantum*. I.

COMMENTARIVS.

clientem esse cultorem, quia cliens a colendo dicitur.

87. Inscriptionem Hispaniensem Gruterus pag. CCLXXX. profert ex Schotti, aliorumque schedis, si tamen vera est.

DIOCLETIANVS . IOVIVS . ET
MAXIMIAN. HERCVLEVS
CAES. AVGG.
AMPLIFICATO . PER . ORIEN
TEM . ET . OCCIDENTEM
IMP. ROM
ET
NOMINE . CHRISTIANORVM
DELETO . QVI . REMP. EVER
TEBANT

Quae inscriptio Cluniae in Hispania extabat in pulchra columna. Ibidem ex schedis Schotti similis haec inscriptio Cluniae.

DIOCLETIAN. CAES
AVG. GALERIO . IN ORI
ENTE . ADOPT. SVPERST
TITIONE . CHRIST.
VBIQ. DELETA . ET CVL
TV . DEOR. PROPAGATO

Vide Baronium ad an. 304. n. IX., et X.

88. Prag. omittit *que*, quod desideratur ad metri rationem.

93. Ouidius III. Trist. eleg. XI. *Et minimae vires frangere quassa solent*.

99. Caligulae illud traditur fuisse praeceptum: *Ita feri, vt se mori sentiat*.

100. Breuiar. Moz. *ne temneat*: emenda *nec leue*.

Digitized by Google

Si potis est, reuocare tuam,
Torua puellula, nequitiam!
Respice, gaudia quanta metas,
Quae tibi fert genialis honor.
Te lacrymis labefacta domus
Prosequitur, generisque tui
Ingemit anxia nobilitas,
Flore quod occidis in tenero,
Proxima dotibus, et thalamo.
Non mouet aurea pompa tori,
Non pietas veneranda senum,
Quos temeraria debilitas?

GLOSSAE VETERES.

102. si potis est = *si possibile est*. I. 103. torua = *aspera, vel minax, vel contumax*. I. 105. genialis = *nuptialis, lectus nuptialis, vel honor gratus*. I. 110. thalamo = *coniugio*. I. 113. temeraria = *praesumptrix*. debilitas = *deludis, excrucias, foedas. infirmitas*. (fort. *infirmas*.) I.

COMMENTARIVS.

102. Ald., Breuiar. Moz., Heinsius cum suis vetustioribus, Fabr., Hailsbr., Bong., Ruinartius, aliique *si potis es*. Vrb., Vatt. P., Q., Weitz., Egm., Widm. *si potis est*, quod videtur extare in Alex., et ex vet. lib. defenditur a Gifanio in *viridans*, quod venuste dici putat, vt apud Terentium, et antiquos *si potest*, *si poterit*. Id non placet Heinsio, quia ex antiquorum imitatione dici deberet *si pote est*, non *si potis est*. Vide Comment. ad v. 84. praef. lib. I. in Symmach. Etsi autem Gifanius hoc carmen de S. Eulalia vocet elegantissimum, tamen satis sordide protulisse Prudentium ait *reuocare nequitiam*. Fortasse hoc vitare voluit Giselinus, qui in contextu edidit *Si potis es, reuocare viam – Torua puellula, nequitiae*: quod eodem fere tempore expressit Fabricius. Repugnant scripti codices. Et Ouidius simili sensu dixit IX. Met. *Si facta mihi reuocare liceret*. et Seneca de benef. lib. IV. *Reuocare promissum*. Sic etiam *reuocare se* pro *mutare sententiam* apud Ciceronem.

103. Quod Eulalia duodecennis *puellula* non immerito vocetur, ostendi in Hymnodia Hispanica in nota ad Hymnum S. Eulaliae, et pluribus aliis exemplis posset confirmari.

104. Vat. B. *petas*. Melius *metas*.

105. *Genialis honor* pro nuptiis a Genio deo generationis: hinc lectus *genialis*.

109. Put. *sole* pro *flore*, quod non esse ex nihilo, ait Heinsius: siquidem Salmasius similem ex Hamartigenia ascripserat locum. *Vt pueros sol primus agit*. Verum epitheton *tenero* exigit *flore*, et locus ex Psychomachia (non ex Hamartigenia) v. 845. *Seu pueros sol primus agat, seu feruor ephebos – Incendat nimius etc.* non valde similis est huic phrasi *occidere in sole tenero*. Heinsius cum Put., et Oxon. *thalamis*, ex quo suspicatur *thalami*. Alii probe *thalamo*. Recentiores *thalamis* cum Heinsio.

Digitized by Google

Ecce parata ministeria
Excruciabilis exitii.
Aut gladio feriere caput,
Aut laniabere membra feris,
Aut facibus data fumificis,
Flebiliterque vlulanda tuis
In cineres resoluta flues.
Haec, rogo, quis labor est fugere?

GLOSSAE VETERES.

114. ecce = *aspice*. parata = *scilicet sunt. I.*
115. exitii = *periculi*, *vel mortis*. *Iso.*
121. rogo = *interrogo*. *I.*

COMMENTARIVS.

114. *Ministeria* pro *ministris*, et instrumentis supplicii. Apuleius III. Met. *Tunc me per proscenium medium velut quamdam victimam publice ministeria perducunt*. Adde vtrumque Plinium, Tacitum, alios.

115. Oxon. *Excruciatilis exitii* minus bene: sed peius Breuiar. Moz. *Ex cruciabilibus exitiis*.

116. Notat Peueratus, *gladio feriatur* esse formulam, qua interdum rei damnabantur, vt in eos gladio animaduerteretur. Pontius diaconus in vita S. Cypriani: *Sententia ex tabella recitata est in haec verba*: *Cyprianus gladio feriatur*. Plura alia addit Sagittarius cap. VII. De cruciat. de hac formula *feriatur*, *gladio feriatur*, *securi feriatur*, ex iure ciuili, SS. Patribus, Martyrologiis. Vide tabulam XXI.

117. Intelligi potest de supplicio crucis, in qua relinquebantur rei dilaniandi a canibus, et rapacibus volucribus; de quo Horatius, *Non pasces in cruce coruos*: Vide Lipsium De cruce lib. III. cap. XI., et tabulam I., et II., vbi martyres in crucem acti exprimuntur. Gifanius tamen putat, accipi posse *feros* pro equis, vt accipiuntur in hymno S. Hippolyti, qui ab equis distractus est.

118. Barthius affirmat, id elegantissime dictum, quod vulgo aliquis diceret: *In vsum faculae accensa*. Catullus, *Et non pristrino traderis*, *atque asino*: hoc est ad molam vice asini. Vide Comment. ad praefat. Psych. v. 5. Huius generis supplicii in christianos Tacitus meminit XV. Annalium: *Pereuntibus addita ludibria*, *vt ferarum tergis contecti laniatu canum interirent*, *aut crucibus affixi*, *aut flammandi*; *atque vbi defecisset dies*, *in vsum nocturni luminis vrerentur*. Quod fere totidem verbis narrat Sulpicius Hist. sacr. lib. II. Vide tabulam XVII. Cellarius consuetam combustionem tantum intelligit. Sagittarius cap. X. credibile putat, Prudentium respexisse ad supplicii genus, quo Nero christianos affecit, sed posse etiam explicari de facibus, quibus martyres nonnunquam vstulati sunt. Vestem, qua martyres comburendi inuoluebantur, vocabant tunicam molestam, et ardentem: de qua Seneca epist. XIV. *Cogita hoc loco carcerem*, *et cruces*, *et eculeos*. *et vncum*, *et adactum per medium hominem*, *qui per os emergat*, *stipitem*, *et distracta in diuersum actis curribus membra*, *illam tunicam alimentis ignium et illitam*, *et intextam*, *et quidquid aliud praeter haec commenta saeuitia est*. Barthius legit *Aut facibus data funificis*, nescio, an ex sua scheda, an *funificis* exciderit pro *fumificis*: nam *fumificis* extat in aliis.

121. Videtur Iudex verbis S. Eulaliae

Digitized by Google

Si modicum salis eminulis
Thuris et exiguum digitis
Tangere, virgo, benigna velis,
Poena grauis procul abfuerit.
Martyr ad ista nihil: sedenim
Infremit, inque tyranni oculos
Sputa iacit. simulacra dehinc

GLOSSAE VETERES.

122. eminulis = *longe praeeminentibus, ab eminus diminutiuum.I. valde paruis.Mar.*

126. nihil = *respondit .I.*

COMMENTARIVS.

v. 66. *Rogo, quis furor est*, aliis similibus respondere.

122. Ald. non bene disiungit *e minulis*. *Digitis eminulis* est summis digitis, quasi prominentibus, siue eminentibus. Lactantius lib. I. cap. XX. *Colunt enim thure, ac summis digitis, quae sensibus intimis horrere debuerunt*. Et libr. V. cap. XIX. *Docui, vt opinor, cur populus noster apud stultos stultus habeatur. Nam cruciari, atque interfici malle, quam thura tribus digitis comprehensa in focis iactare tam ineptum videtur, quam in periculo vitae, alterius animam magis curare, quam suam. Nesciunt enim, quantum sit nefas adorare aliud, praeterquam deum*. Hieronymus ep. ad Heliodor. *Non est in eo tantum seruitus idoli, siquis duobus digitulis thura compressa in bustum arae iaciat*. Hinc *mica thuris* apud Ouidium, Columellam, Plinium. Confer Brissonium De formulis libr. I., et v. 82. hymn. S. Cypriani. Voce *eminulus* vtuntur Varro, et Apuleius. Peueratus obseruat, locupletes solitos focis aceruos thuris ingerere, pauperes vero grana aliquot summis digitis iniicere. Fit autem salis mentio ob salsam molam, de qua paulo post. Teolius probabiliter censet, vsum salis in sacrificiis ex hebraeis ad ethnicos permanasse. Calmetus autem ad cap. II. Leuit. v. 13. tradit, temporibus heroicis sal in sacrificiis minime fuisse adhibitum. Recentiores vero graeci, et latini nulla sacrificia conficiebant sine salsa mola.

125. Breuiar. Moz. corrupte *poenam grauem procul aufugeris*. Vrb., *Vat. P.*, Aldus, et alii *abfuerit*, quod magis placet, quam *affuerit* cum Vat. Q., aut *afuerit*, vt scribunt Alex., Weitz., Egm., Hailsbr., Bong., Heinsius, qui pro hac lectione allegat duos veterrimos codices, et sic legi affirmat apud Maronem, Gellium, alios passim in antiquissimis exemplaribus. Teolius Heinsium sequitur, quamuis fateatur, in vno tantum Vat. codice esse *afuerit*, in ceteris *abfuerit*. Sed excipiendus est Vat. Q., vt dixi.

126. Baronius II. Annal. pag. 734. ad ann. 303. censet, hinc permotos Patres concilii eliberitani, vt statuerent, in numerum martyrum non recipi, qui idola fregerit, et ibidem fuerit occisus. At Gabriel Vazquez tom. I. in 3. part. quaest. XXV. art. 3. disp. 105. cap. 2. id probabile non putat, quia Eulaliam non solum laudare, sed et imitari quisque deberet, quum ea tempestate christiani ad sacrificandum idolis cogerentur: qua occasione conculcare idola non solum licet, sed gloriosum quoque est. Damnat tamen temeritatem nonnullorum, qui intempestiue martyrio se obiecerunt.

128. Benedictus pontifex XIV. lib. III. De beatific. cap. XVI., et XVII. late hanc quaestionem agitat, an liceat se vltro offerre ad martyrium, tyrannum prouocare ad mortem inferendam, idola despuere, et confringere, ex quo mors certo

Dissipat,

Digitized by Google

Dissipat, impositamque molam
Thuribulis pede prosubigit.
Nec mora, carnifices gemini
Iuncea pectora dilacerant,
Et latus vngula virgineum
Pulsat vtrinque, et ad ossa secat.
Eulalia numerante notas.
Scriberis ecce mihi, Domine,
Quam iuuat hos apices legere,
Qui tua, Christe, trophaea notant!

GLOSSAE VETERES.

129. mola = *mola est quoddam genus sacrificii ex farre, et sale, quo hostia, et cultri, atque ipsi ignes aspergebantur. Vat. A.* 130. prosubigit = *subuertit. subigo multa significat, 1. acuo, vt Subigunt in cute secures. 2. compello, vt Subigitque fateri. 3. fodio, vel conculco, vt Pede subigit terram. I.* 132. iuncea = *tenera, iuuenilia propter viriditatem. I.* 134. ad ossa = *vsque ad ossa. I.* 135. notas = *figuras, maculas, vel cicatrices I.* 137. quam iuuat = *in quantum, iucundum est.* hos = *martyrii. I.*

COMMENTARIVS.

sit secutura. Summa omnium est, huiusmodi actiones saepius non licere, nisi peculiari impulsu Spiritus sancti exerceantur. Vide Comment. ad v. 580. lib. I. contra Symmach. In Eulalia hunc impulsum fuisse, ex eius constantia in perferendis tormentis, et ex miraculis consecutis aperte colligitur. Putabam, legi posse *inque tyranni oculis*, quasi coram tyranno despueret idola. Certe exemplum simile non legi: quamuis multa alia sint in Actis martyrum de iis, qui idola conspuerunt, aut simulacra flatu contempserunt. Neque tamen aliud ab Eulalia factum intelligo, nisi vt hunc contemptum sufflans, vel leuiter expuens indicaret. Videndus loc. cit. Gabriel Vazquez.

130. Breuiar. Moz. *pede prosiluit.* Rectum est *prosubigit*, sumptum ex III. Georgic. *Et pede prosubigit terram.*

132. Breuiar. Moz. vitiose *lancea* pro *iuncea*. Boria in opusculo De S. Eulalia Barcinonensi deceptus est, existimans, *iuncea* esse in ablatiuo, et significare instrumentum, quo pectora dilacerata sunt. Explicat hispanice *con Juncos*. Prudentius pectora vocat *iuncea*. Terentius Eunuch. act. II. scen. III. de tenui femina: *Deducunt cibum, tamet si bona est natura, reddunt curatura iunceas*. Huc respexit Prudentius. Catullus simili metaphora *laneum latusculum* pro *molli* dixit, et idem, atque Lucretius contraria significatione feminas arido, et exsucco corpore vocant *ligneas*. Quod Chamillardus opinatur, Prudentium intelligere pulchre deducta, et composita membra, vt sunt opera ex iunco facta, id mihi non persuasit, quamuis Nebrissensem videatur secutus, qui pectora iuncea exponit *pulchre deducta, et composita*. Magis mihi probatur Isonis glossa. Terentii verba a Donato ita exponuntur: BONA, *plena, magna, et pinguis*. IVNCEAS, *tenues, et pallidas*.

134. Breuiar. Moz., et nonnulli Vulg. *pulsat vtrumque*.

135. Proprie notae erant compendia literarum, vt fusius dicam ad hymnum Cassiani. Ex hac significatione sequitur in stropha seq. *scriberis, apices etc.*

Nomen et ipsa sacrum loquitur
Purpura sanguinis eliciti.
Haec sine fletibus, et gemitu
Laeta canebat, et intrepida.
Dirus abest dolor ex animo,
Membraque picta cruore nouo
Fonte cutem recalente lauant.
Vltima carnificina dehinc,
Non laceratio vulnifica,
Crate tenus nec arata cutis:
Flamma sed vndique lampadibus
In latera, stomachumque furit.
Crinis odorus et in iugulos
Fluxerat, inuolitans humeris,

GLOSSAE VETERES.

140. eliciti = *expressi*, *vel extracti*. *Iso.*
146. carnificina = *locus*, *vel excruciatio*. *I.*
151. in iugulos = *in pectora*. *Mar.*

COMMENTARIVS.

144. Breuiar. Moz. *tincta* fortasse melius, quam *picta*: nam sequitur *lauant*.

145. Widm. *recalente leuant*, supra *lauant* probe.

148. Vat. A., Hailsbr., Egm., Pal., Bong. a pr. m. *ore tenus*. Alii melius *cratetenus*, vel *crate tenus*. Breuiar. Moz. male *cratis tenus*. Non semel Prudentius *cratem* pro costis vsurpauit, vti Virgilius, aliique poetae. Boria loc. cit. *cratem* videtur accepisse pro eculeo, quod defendi nequit.

149. De hoc supplicio inspice tabulam IX., et XIV. An alia supplicia, quae de Emeritensi Eulalia in eius Actis referuntur, pro certis habenda sint, disputant nonnulli. Narratio Prudentii certa mihi est; alia, quae adduntur, aut falsa, aut minus certa sunt.

151. Breuiar. Moz. corrupte *Crinis et odor vt in iugulos*. Ald., Put., Thuan., Alt., Rott. *Crinis odorus vt in iugulos*: neque id immutari debuisse, ait Heinsius. Nihilominus Vat. B., Mar., Rat., Prag., Weitz., et alii habent *et in iugulos*. Giselinus etiam *et*, sed in Emendandis monuit, in plerisque libris legi *vt* pro *et*, et orationem esse suspendendam vsque ad alterum quinionem, siue stropham. *Crinem odorum* vocat, quod diuino miraculo suauiter fragrauerit, vt Virgilius ait I. Aeneid. v. 403. *Ambrosiaeque comae diuinum vertice odorem – Spirauere*. Nebrissa hunc versum Virgilii laudat; sed *odorus* explicat *non tunc*, *sed qui solebat odoribus suffiri*. Recte ab aliis interpretibus reiicitur. Suspicabar *crinis bonorus*. Puto autem, crinem odorum dici, quia quum per comas vegetaretur flamma, vt postea narrat, crinis foetorem emittere debebat, sed odorem suauem emittebat. Simile miraculum in odore, qui e corpore S. Laurentii emanabat, expositum fuit vers. 385., et seqq. Adde, *odorum* posse capi pro bene, vel male olente.

152. Palat. *humeros* non male. Alex. scribit *vmeris*.

Digitized by Google

Quo pudibunda pudicitia,
Virgineusque lateret honos,
Tegmine verticis opposito.
Flamma crepans volat in faciem,
Perque comas vegetata, caput
Occupat, exuperatque apicem:
Virgo, citum cupiens obitum,
Appetit, et bibit ore rogum.
Emicat inde columba repens,
Martyris os niue candidior
Visa relinquere, et astra sequi:
Spiritus hic erat Eulaliae
Lacteolus, celer, innocuus.
Colla fluunt, abeunte anima,
Et rogus igneus emoritur:

GLOSSAE VETERES.

161. emicat = *salit*. repens = *subita*. *I.* 165. innocuus = *sicut columba est*. *I.*

COMMENTARIVS.

153. In passione Agnetis v. 42. vocat *verendum locum*.

154. Breuiar. Moz. *lateat*: legendum *lateret* ad regulas metri.

158. Mar. a pr. m. *exuperat apicem*.

159. Nonnulli Vulg. *cito cupiens*.

161. Mar. ad marg. pro diuersa lect. *columba recens*. Breuiar. Moz. *replens*. Petrus Lazzeri in Dissertat. De regulis Critices §. VI. affirmat, in Actis S. Polycarpi verba illa, *Egressa est columba*, solum significare animam exiuisse: nam, vt ex Aringho, aliisque constat, in coemiterialibus christianorum monumentis, certe in sepulcralibus eorumdem titulis frequenter deprehenditur columba ad indicandas animas iustorum. Recenset alias historias, quibus egressa columba dicitur, vt hanc S. Eulaliae in Prudentio, et in Missali Mozarabico de vtraque Eulalia Emeritensi, et Barcinonensi, S. Potiti, S. Quintini, S. Reparatae, S. Deuotae, S. Spei Abbatis, S. Felicis Treuirensis, S. Meningi Fullonis, S. Blasii Armentarii, SS. Viti, Modesti, et Crescentiae, S. Oliuae, S. Amatoris, S. Scholasticae. Lazzerus suspicatur, aliquos ex simplici phrasi, *Egressa est columba*, miraculum adornasse. Quidquid autem sit de aliis historiis, Prudentius clarissime narrat, columbam emicuisse niue candidiorem, quae os martyris visa fuit relinquere, et astra sequi: quam spiritum esse Eulaliae interpretatur. Vide infra v. 171. De columbis, earumque significatione confer Comment. ad hymn. III. Cathem. v. 165.

165. Barthius lib. VI. cap. XXVIII. Aduers. ait, *lacteum* a latinis dici, quod est ab omni labe alienum, atque remotum, vt *lacteolus* a Prudentio hoc loco, et a Chalcidio in Empedoclis versuum interpretatione, *Et tali sexu inde animal, tum lactea virgo*.

Digitized by Google

Pax datur artubus exanimis,
Flatus in aethere plaudit ouans,
Templaque celsa petit volucer.
Vidit et ipse satelles, auem
Feminae ab ore meare palam,
Obstupefactus, et attonitus
Prosilit, et sua gesta fugit,
Lictor et ipse fugit pauidus.
Ecce niuem glacialis hyems
Ingerit, et tegit omne forum:
Membra tegit simul Eulaliae,
Axe iacentia sub gelido,
Pallioli vice linteoli.
Cedat amor lacrymantum hominum,
Qui celebrare suprema solent,
Flebile cedat et officium:
Ipsa elementa, iubente deo,
Exequias tibi, virgo, ferunt.
Nunc locus Emerita est tumulo

GLOSSAE VETERES.

169. plaudit = *ludit*, *iocatur*. *I.* 171. satelles = *minister*; *vel sequax*. *I.* 180. vice = *in similitudine*. *I.*

COMMENTARIVS.

168. Pax datur corpori, tamquam si bellum cum tyranno, et tormentis gesserit.

170. In Vat. A. desideratur *que* post *templa*. Prudentium credidisse, puras animas hinc decedentes ad caelum euolare, quin in secreta aliqua sede detineantur, resurrectionis diem expectantes, manifeste ex hoc loco, atque aliis similibus in hoc libro De coronis ostenditur.

171. Heinsius edidit *vidit et ipse*: sed in notis videtur velle *vidit vt ipse*, nisi mendum irrepserit. Teolius etiam *vidit vt ipse*, nescio quorum mss. fide: nam plerique quum editi, tum mss. habent *vidit et ipse*.

172. Aldus mendose *femina*.

174. Mar., et Rat. pro diuers. lectione *sua facta*.

177. In Comment. ad v. 47. hymni I. obseruatum est, plerumque in foro martyres martyrium passos.

178. Breuiar. Moz. *membraque tegit* contra metrum.

179. Breuiar. Moz. corrupte *ossa iacent sub gelido*.

182. Prag. *suprema solet*.

186. Prag. *hunc locum* mendose. Vat. P. male *non locus*. Ald., Heins., Mar. a sec. m., Alex., Vat. Q., Vrb., Weitz.,

Digitized by Google

pag. 936.

1

2

3

4

5

Gemæ magnit.

6

Gio. M.ª Cassini Sculp.

Digitized by Google

Digitized by Google

Clara colonia Vettoniae:

GLOSSAE VETERES.

187. Vettoniae = *prouinciae Hispaniae*. I.

COMMENTARIVS.

et alii *nunc locus*. Rat., Widm. *hic locus*. Florezius tom. XIII. Hisp. sacr. tract. XLI. cap. VI. putauit, voce *tumulo* declarari locum eminentem, vbi sita est Emerita. Mihi exploratum est, credo, etiam aliis, sermonem esse de sepulcro Eulaliae, quod suo tempore Emeritae esse ait Prudentius. Vbi autem nunc sint reliquiae huius Sanctae virginis, erudite edisserit Florezius.

187. Lucanus lib. IV. producit *o* in *Vettones*, aut *Vectones*; *Vettonesque leues, profugique a gente vetusta – Gallorum*. *Vettonia*, non *Vectonia* scribunt vetustiores Heinsiani, et nostri; in Alex. tamen *Vectoniae*, in Vat. Q. *Vetoniae*. Prudentius corripit secundam in *Vettonia* licentia in nominibus propriis valde communi. Vettones a Ruinartio, Chamillardo, et Teolio locantur inter Durium, et Tagum. At tunc Emerita extra Vettoniam esset, quum inter Durium, et Tagum sita non sit, sed potius eius moenia praeterfluat, et lauet Anas. Cellarius Vettoniam collocat inter Durium, et Anam, praesertim posteriori aeuo, et veterem inscriptionem producit ex Grutero p. 383.

PROC. PROVINCIAE. LVSITAN
ET. VETTONIAE

Quam inscriptionem Gruterus extare ait in Hispali noua e Fabricio, et Morali. Similem inscriptionem e Resendio adducit Gruterus pag. 591., quae Emeritae in domo Petri Mexiae visebatur. A Prudentio hymno seq. v. 37. Emerita dicitur *Lusitanorum caput oppidorum*: adeoque Vettonia ad Lusitaniam pertinere videtur. Non ergo satis intelligitur, qua ratione in veteri inscriptione Lusitania, et Vettonia distinguantur: nisi dicas, Emeritam coloniam Vettoniae fuisse, et simul caput Lusitaniae, quod rationi communi loquendi non satis congruit. Nebrissa etiam putat, Vettones populos esse Lusitaniae. Florezius, vt quaestionem soluat, loc. cit. aduertit, Emeritam a Prudentio in Vettonia collocari, a Strabone in Turdulis, a Mela, Dione Cassio, Aggeno in Lusitania, ab Hygino in Baeturia. Rem ita explicat, vt alii prouinciam intellexerint, alii regiones: scilicet Emerita caput erat prouinciae Lusitaniae, extabat in regione Turdulorum, et in confinibus Vettonum, et Baeturiae. Scaliger in Lection. Auson. cap. XXX. ex Prudentii verbis colligit, Emeritam dici *Emeritam Augustam Vettonicae*, vbi intelligendum *Vettonicae*, id est, ciuitatis: nam Vectones sunt populi Lusitaniae: in quibus Emerita fuit princeps, ac matrix totius prouinciae Lusitaniae. At vero quum Prudentius dicat, Emeritam esse claram coloniam Vettoniae, magis videtur consentaneum iudicare, Vettoniam esse regionem populorum Vettonum, quam esse aliud nomen Emeritae Augustae. Contendit etiam Scaliger, epigramma Ausonii VIII. de vrbibus Emeritae conuenire, vt lectio vulgata habebat, non Hispali, cuius nomen extat in mss. vett. Sic enim olim legebatur. *Iure mihi posthac memorabere, nomen iberum*, = *Hispalis: aequoreus quam praeterlabitur amnis*. – *Summittit cui tota suos Hispania fasces*, – *Corduba non, non arce potens tibi Tarraco certant*, – *Quaeque sinu pelagi iactat se Bracara diues*. Scaliger legit *Emerita* pro Hispalis, quia Hispalim non praeterfluit aequoreus amnis, sed Emeritam: testemque producit Prudentium. Ana enim fluuius hanc alluit; quod disertissime, vt ait, a Prudentio his versibus explicatur. Contra ego existimo, aequoreum amnem Hispalim praeterlabi, non Emeritam. Scaliger explicat, aequoreos amnes dici, quorum ostia, quia in oceanum exonerantur, aestum oceani patiuntur. Ego addo, aequoreum amnem, qui aliquam alluit vrbem, intelligi de amne, qui in ea parte, vbi aestum oceani patitur, vrbem

Digitized by Google

Quam memorabilis amnis Ana
Praeterit, et viridante rapax
Gurgite moenia pulchra lauit.
Hic, vbi marmore perspicuo
Atria luminat alma nitor

GLOSSAE VETERES.

188. Ana = *fluuius*. *I.* 189. viridante = *irrrigante*. rapax = *velox turbiter*. *Iso.* 190. luit = *lauit*. *I.* 192. nitor = *scilicet marmorum*. *Mar.*

COMMENTARIVS.

praeterlabitur: nam alioquin de omnibus fluuiis, qui in oceanum se exonerant, id promiscue dici posset. Iam Baetis Hispalim praeterfluit, et, vbi eam alluit, aestus maris percipitur. Emerita vero ita amni Anae apposita est, vt ab aestu maris longe sit remota. Accedit *nomen iberum*, quod ait Ausonius, de Hispali recte dici, minus recte de Emerita, quae potius est nomen latinum, siue italum, vt de suo nomine dixit Ausonius epist. XVI. *Apologos en misit tibi – Ab vsque Rheni limite – Ausonius, nomen italum, – Praeceptor Augusti tui*. Et erat quidem etiam tum celeberrima vrbs Hispalis, Colonia Romula apud Florezium tab. XXIX. in veteribus nummis dicta. Haec quum ita ego cogitassem de Ausonii loco restituendo, incidi postea in Commentarios Gothofredi ad Cod. Theod. leg. 5. tit. de sponsal., vbi Constantini lex exponitur ad Tiberianum vicarium Hispaniarum data, et accepta Hispali anno Christi 336. Ait Gothofredus, ex hac lege colligi, sedem vicarii Hispaniarum fuisse Hispalim, et in Ausonii epigrammate legi Hispalis in veter. libro, et Hispali congruere laudes, quas ibi tribuit Ausonius. Addit, Ausonii verbis, *Summittit cui tota suos Hispania fasces*, non innui, in ea vrbe fuisse proconsulis tribunal, qui eo tempore nullus erat, sed eam primam vrbem totius Hispaniae esse.

188. Teolius scribit *Anas*, plerique *Ana*: vtrolibet modo licet. Marietti codex coniungit, et scribit *Amnisana*: ita prorsus ediderat Aldus, sed correxit *amnis Ana*. Neque ratione caret *Amnisana*, vt ciuitates quaedam ex communi ciuitatis nomine, et alio peculiari simul coniunctis appellantur. Nunc flumen hoc vocatur *Guadiana* composito nomine ex *guad* lingua arabica *amnis*, et Ana veteri nomine latino fluminis: vt aliae similes appellationes ex arabico idiomate sunt in Hispania *Guadalquibir* (Baetis,) *Guadalupe* (Aquae Lupiae.) Heinsius ex Vossiano codice corrigendum monet in epistola Ausonii ad Paulinum, quae incipit *Excutimus etc.* versum illum, *Emeritaeque amnes, lataeque fluenta Garumnae*, ac legendum, *Emeritensis Anae, lataeque fluenta Garumnae*.

189. Gurgitem Anae vocat *viridantem* propter arbores, ait Nebrissa, vel herbas adiacentes, quod illius fluminis est proprium. Herbae scilicet in pratis Anae celeberrimae sunt, ad quas hyeme depascendas pecora e montibus Asturum longissimo quamuis itinere aguntur. Quod autem ait Nebrissa, Anam diuidere Baeticam a Lusitania, recenti more ita est explicandum, vt Anas Extremaduram interfluat, tum Portugalliam, extremo Algaruios a Baetica diuidat.

190. Ald., Vrb., Vat. P., et alii *lauat*. Mar., Rat., Weitz., Widm. a sec. m. *luit*. Vatt B., Q., Hailsbr. supra, Alex. a pr. m., Heinsius cum Noms., et duobus vetustissimis suis *lauit* ab antiquo *lauo*, *lauis*, vt Virgilius, Horatius, et alii vtuntur. Breuiar. Mozar. *pluit* non recte.

191. Vat. A. *praespicuo*.

192. Vat. B., Sich., Fabr., Bong., Gis. in contextu *alta*, quod ex coniectu-

Digitized by Google

Et peregrinus, et indigena,
Relliquias, cineresque sacros
Seruat humus veneranda sinu.
Tecta corusca super rutilant
De laquearibus aureolis,
Saxaque caesa solum variant,
Floribus vt rosulenta putes
Prata rubescere multimodis.
Carpite purpureas violas,
Sanguineosque crocos metite:
Non caret his genialis hyems,
Laxat et arua tepens glacies,
Floribus vt cumulet calathos.
Ista comantibus e foliis
Munera, virgo, puerque, date:
Ast ego serta choro in medio

GLOSSAE VETERES.

196. super = *desuper* . I. 198. solum = *pauimentum* . I. Vat. A. 199. rosulenta = *a rosa, sicut rorulenta a rore*. I. 203. non caret = *quia et in hyeme ibi sunt*. genialis = *nobilis* . I. 206. comantibus = *constantibus* . I.

COMMENTARIVS.

ra placebat Gallandio. Plerique, et vetustiores cum Aldo *alma*. Breuiar. Mozar. corrupte *Atria luminant alma viator – Et peregrinus etc.* Notandi sunt hi, et sequentes versus ad ornatum, cultumque templorum, de quo in Prolegom. cap. XIII.

198. Pauimenta marmoribus sectis vermiculata, arte musiua distincta, in templis Emeritae etiam nunc conspici, testis est Nebrissa. De romanis antiquissimis templis res nota est.

199. Breuiar. Moz. *rorulenta*: lege *rosulenta* a rosis, et floribus in pauimento formatis. *Rosulenta* dixit per analogiam, vt *rorulenta* hymn. VII. v. 168. *Rosatus*, et *rosulatus* voces sunt sequioris aeui apud Ducangium.

201. De floribus, quibus sepulcra ornari solebant, dictum cap. XIV. Prolegom.

202. Rat. *sanguineos*; rec. m. *sanguineosque*, quod metrum poscit.

203. Breuiar. Moz. *gemellis*: corrige *genialis*. Apud Virgilium lib. I. Georg. v. 302. *Inuitat genialis hyems*. Ait Prudentius, Emeritae propter aeris clementiam flores prouenire: aut etiam innuit, ante diem florere annum, vt sepulcrum Eulaliae decoretur. Paulinus Natali III. *Purpureum ver spiret hyems, sit floreus annus – Ante diem, sancto cedat natura diei. – Martyris ad tumulum debes et, terra, coronas*.

204. Prag. a pr. m. *aura tepens*, quod mihi non displicet, vt *glacies* sit in accusatiuo plurali. Breuar. Moz. male *laxat*, *et arctat tepens glacies*.

208. Breuiar. Moz. mendose *choro et in medio*. Poetae sua carmina *serta*, et co-

Digitized by Google

Texta feram pede dactylico,
Vilia, marcida, festa tamen.
Sic venerarier ossa libet,
Ossibus altar et impositum:
Illa dei sita sub pedibus

GLOSSAE VETERES.

210. festa = *festiua*. *I.* 213. sita = *posita*. *I.*

COMMENTARIVS.

ronas vulgo appellant, quibus caput illius, quem laudant, aiunt ornari.

209. Exprimit metri genus, quo vtitur, carmen dactylicum, vt saepe alias. Blanchinum male correxisse *dactylo* pro *dactylico*, notaui Proleg. n. 217.

211. Breuiar. Moz. contra metrum *venerari* pro *venerarier*, vt v. seq. *altare* pro *altar*. Vide v. 80. Dittochaei.

212. Consuetudo haec vetus fuit, vt ossa martyrum sub altari reconderentur, vel potius, vt vbi corpora martyrum sepulta iacebant, ibi altaria superextruerentur. Hoc ipsum iterum docet Prudentius hymn. seq. v. 189. *Haec sub altari sita sempiterno*, In passione Vincentii v. 517. *Subiecta nam sacrario*, et in Hippolyto v. 169. *Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis*, — *Propter vbi apposita est ara dicata deo*. Etiam nunc haec consuetudo in multis altaribus obseruatur, vt corpus alicuius Sancti sub altari positum sit: et quoniam olim altaria erigi non solebant, nisi reliquiae Sanctorum supponerentur, adhuc sacerdos ad altare accedens orat Sanctos, *quorum reliquiae*, inquit, *hic sunt*. Aduertendum tamen est, consuetudinem recentem non valde a veteri differre. Non enim nunc licet arcam, vbi corpus alicuius Sancti reconditum est, super altare collocare, et venerationi fidelium exponere; quamuis partes aliquae corporis hierothecis decentibus inclusae supra altare exponi possint. Vide cap. II. Prolegom. num. 27. Cardinalis Baronius ex verbis, quae ibi excribit, Eunapii, religionis christianae sub Iuliano Apostata acerrimi hostis ad an. 389. num. 82. id vere colligit: *Sed et ille veteris obseruantiae vsus attendendus ex verbis Eunapii, non solum sub altaribus claudi martyrum reliquias, sed et foris relinqui praecipua eorumdem membra certis diebus cunctis perspicua, et adoranda*.

213. Prudentius Eulaliam *dei sub pedibus* sitam ait, quia supra erat eucharistiae sacramentum, aut sacrificium missae peragebatur, vt apertius explicat in Hippolyto loc. cit. S. Felix romanus pontifex, qui anno 274. decessit, apud Anastasium Bibliothecarium constituisse dicitur, supra sepulcra martyrum missas celebrari. Hieronymus aduersus Vigilantium tom. II. operum pag. 395. *Male facit ergo romanus episcopus, qui super mortuorum hominum Petri, et Pauli secundum nos ossa veneranda, secundum te vilem puluisculum, offert domino sacrificia, et tumulos eorum Christi arbitratur altaria? Et non solum vnius Vrbis, sed totius orbis errant episcopi etc.* Ambrosius epist. XXII. tom. II. operum de reliquiis SS. Geruasii, et Protasii: *Succedant*, inquit, *victimae triumphales in locum, vbi Christus hostia est: sed ille super altare, qui pro omnibus passus est, isti sub altari, qui illius redempti sunt passione*. Nonnulli putant, ethnicis interrogantibus, cur christiani nullas aras, nulla templa haberent, Minucium, Origenem, Clementem Alexandrinum, Arnobium, Lactantium ideo respondisse, aram nullam anima iusti gratiorem deo posse dicari, quia tabulae, siue opercula, sub quibus condita erant martyrum corpora, primis christianis pro aris erant. quod ego subtiliter magis, quam vere excogitatum censeo. Profecto ethnici quaerebant de aris, et

Prospicit

Digitized by Google

Prospicit haec, populosque suos
Carmine propitiata fouet.

IV. HYMNVS. IN HONOREM XVIII. MARTYRVM CAESARAVGVSTANORVM.

BIS nouem noster populus sub vno

GLOSSAE VETERES.

215. propitiata = *placata*. fouet = *nutrit*. *I.*

COMMENTARIVS.

templis, qualia ipsi habebant: et talia apud se esse christiani negabant, quamuis et ecclesias haberent, et sacra peragerent. Nullum pura anima sanctius templum, nullam aram gratiorem esse addebant, vt innuerent, religionem internam praecipue esse laudandam. An vero corpora Sanctorum non solum sub altari, sed etiam sub ara olim collocarentur, quandoquidem inter aram, et altare nonnulli distinguunt, dicam ad hymnum S. Hippolyti loc. cit. Alia quaestio hinc etiam oritur, an Prudentius existimauerit, animas martyrum, et Sanctorum sub altari requiescere, expectantes beatam spem resurrectionis. Prudentius quidem minime in ea fuit sententia: nam v. 169. diserte affirmauit: *Flatus in aethere plaudit ouans*. Et in Vincentio quum de ossibus sacrario subiectis esset locutus, v. 521. ait: *Sic corpus: ast ipsum dei — Sedes receptum continet*. Syxtus Senensis Biblioth. sanct. libr. VI. adducit plurium Patrum opiniones, qui verba Apocalypsis VI. *Vidi sub altari dei animas interfectorum* ita videntur interpretari, vt negent, animas Sanctorum ante resurrectionem corporis diuinae visionis gloria frui, Prudentiumque recenset, quasi hymn. seq. *Haec sub altari sita sempiterno* animas martyrum sub altari collocauerit. Sed vt de aliis taceam, Prudentius quidem ad verba Apocalypsis alludit, sed ita vt sententiam catholicam de animabus iustis, in caelum ante corporis resurrectionem recipiendis, saepius expresserit. Neque aliud innuit, nisi cineres Sanctorum sub altari terreno esse, eamque consuetudinem tumulandi ossa martyrum sub altari ex verbis Apocalypsis permanasse: quae multorum est probabilis opinio. Respicit etiam thronum dei in caelis, sub quo sunt animae sanctae.

215. Breuiar. Moz. corrupte *Carmine propitio tali foueat*. Mendose pariter Ruinartius *propitiata foret*. Post hunc hymnum in Vat. B., et Mar. ponitur hymnus Fructuosi episcopi etc. In Vat. A. *Liber de beato Romano martyre*. In Alex. sequitur hymnus S. Vincentii, et post hunc hymnus SS. XVIII. martyrum. Weitzius cum Vat. B., et Mar. facit: reliqui editi cum Aldo hunc, quem sequimur, ordinem tenent. Equidem tantae varietatis codicum in hymnis Peristephanon collocandis nullam satis idoneam causam inuenio.

v. 1. Inscriptionem exhibui, quae extat in Vat. A., nisi quod in eo, vt in plerisque aliis, legitur *in honore*, vt dixi ad hymnum praecedentem. Vat. B. *Incipit hymnus in honore martyrum Caesaraugustanorum*. Mar. *Incipit hymnus in honore* XXIII. *martyrum Caesaraugustanorum*. Rat. *Incipit hymnus in honore* XVIII. *martyrum Caesaraugustanorum*. Ald. *Ode in laudem SS.* XVIII. *martyrum Caesaraugustanorum*. Heinsius *Hymnus in honorem*

Martyrum seruat cineres sepulcro:
Caesaraugustam vocitamus vrbem,
Res cui tanta est.
Plena magnorum domus angelorum
Non timet mundi fragilis ruinam,

GLOSSAE VETERES.

v. 3. Caesaraugustam = *vna ciuitas a Caesare Augusto ipsius conditore*. I. 4. res cui = *scilicet credita*. I.

COMMENTARIVS.

SS. XVIII. *martyrum Caesaraugustanorum*. In Vat. A. ponitur post passionem S. Vincentii, in Vat. B., et Mar. post passionem SS. apostolorum Petri, et Pauli. Verior videtur titulus *In honorem* XVIII. *martyrum Caesaraugustanorum*: nam alii martyres, qui recensentur, videntur huc tamquam in episodio adducti, scilicet Vincentius, Encratis, Caius, Crementius, qui cum XVIII. sunt XXII.; adeoque nescio, cur Marietti codex habeat *in honore* XXIII. De martyribus XVIII. Caesaraugustanis Martyrologium Romanum ad diem 16. Aprilis: *Caesaraugustae in Hispania natalis SS. decem, et octo martyrum, Optati, Luperci, Successi, Martialis, Vrbani, Iuliae, Quinctiliani, Publii, Frontonis, Felicis, Caeciliani, Euentii, Primitiui, Apodemii, et aliorum quatuor, qui Saturnini vocati esse referuntur. Hi omnes sub Datiano Hispaniarum praeside simul poenis affecti, atque interempti sunt: quorum illustre martyrium Prudentius versibus exornauit*. Ordo ipse nominum ex Prudentio petitus est, non ex aliis Actis antiquioribus: nam Prudentius, vt metro consuleret, ita ea disponere debuit, neque facile quis dicet, ita casu in vetustioribus Actis fuisse collocata. Martyrium horum SS. martyrum contigit circa annum 304. in Maximiani persecutione sub Datiano praeside. Eorum festum alii diei 15. aprilis, alii diei 16. eiusdem mensis consignant. Hymnum Prudentii inter Acta sincera Ruinartius profert pag. 516. edit. Parisin. 1689. Eundem excripserant Bollandiani ad diem 16. aprilis.

2. Rodriguezius de Castro in Biblioth. Hisp. ait, Prudentium sepulcri vnius nomine fortasse comprehendisse omnia sepulcra SS. martyrum, qui in conuentu caesaraugustano extabant: siquidem scopus Prudentii fuit de aliis etiam martyribus, qui Caesaraugustae sepulti non erant, loqui. Sic Lucretius terram *commune sepulcrum* dixit. Ego vero puto, Prudentium clare loqui de vno sepulcro Caesaraugustae existente, quum addat; *Caesaraugustam vocitamus vrbem, – Res cui tanta est*. Intelligo autem, hos XVIII. martyres sub vno altari conditos, quod iure a Prudentio vocatur sepulcrum, vt ab aliis *confessio*, *martyrium*, *memoria martyrum*. Confer v. 189. et seqq. *Haec sub altari sita sempiterno*. Aduertendum etiam, saepe Prudentium verbum *seruare* de reliquiis martyrum vsurpare, vt hymn. sup. *Seruat humus veneranda sinu*, et rursus in hoc hymno v. 191. *Turba, quam seruat procerum creatrix – Purpureorum*. In Hippolyto v. 173. *Seruat ad aeterni spem iudicis ossa sepulcro*. Ex initio autem, et fine hymni liquido constat, scopum Prudentii esse laudare XVIII. martyres Caesaraugustanos, quamuis in laudem Caesaraugustae occasione ex hoc magno numero sumpta alios martyres adiungat.

4. Parrhasius ait, ignoscendum quidem Prudentio, sed ferendum non esse, quod *cui* fiat bisyllabum, et vltima consonans vertatur in vocalem. Qua ego de voce dixi Proleg. num. 209. 212. in nota. Martialis simili prorsus modo *cui* dissyllabum protulit.

6. Chamillardus ex hoc, aliisque locis Prudentii colligit, poetam nostrum in ea

Digitized by Google

Tot sinu gestans simul offerenda
Munera Christo.
Quum deus dextram quatiens coruscam
Nube subnixus veniet rubente,
Gentibus iustam positurus aequo
Pondere libram:
Orbe de magno caput excitata
Obuiam Christo properanter ibit
Ciuitas quaeque, pretiosa portans

GLOSSAE VETERES.

7. gestans = *dum gestat*. *Iso.* 9. quum = *quando. I.* 10. nube = *in nube enim, in qua caelum ascendit, credimus, venire ad iudicium*. rubente = *ignea*. *I. Mar.* 13. excitata = *eleuata erigens caput. I.* caput = *per caput Mar.* 14. properanter = *celeriter. I.*

COMMENTARIVS.

fuisse opinione, terram in fine mundi penitus destructum iri. Mihi non ita clarum videtur, id sensisse Prudentium: nam eius verba, sicut alia similia sacrae scripturae, de magna mundi commutatione apte possunt intelligi. Porro post resurrectionem caelum, et terram, et elementa omnino alia ab his, quae nunc existunt, esse instituenda, multi opinantur. Plerique mundum non prorsus in nihilum esse redigendum, sed in melius commutandum, defendunt. Vide Dissert. Calmeti De fine, et mundi statu post iudicium, ante epist. Pauli ad Galat.

9. Breuiar. Moz. corrupte *quem dei dextram*.

10. Breuiar. Moz. mendose *rubentem*. Vide hymn. XI. Cathem. v. 101., et seqq. cum Comment.

11. Breuiar. Moz. *posituros* male. Quod deus describatur extremi iudicii die altera lance bona opera, altera mala appendens, originem trahere potest ex Iob cap. VI. v. 2. *Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, et calamitas, quam patior, in statera*, et ex Danielis cap. V. v. 27. *Appensus es in statera, et inuentus es minus habens*. Vide Mazochium Spicileg. Biblic. vol. II. p. 285. Ceterum vt vnicuique aequo pondere ius veluti appendatur, graeci veteri prouerbio dicunt *libram tenere*, cuius meminit Eustathius ad lib. VII. Iliad. ζυγοῦ πρὸς δίκην εὐθύστερος. Consule notata ab Elmenhorstio, et Heraldo ad Minucii verba, *Vt libram teneas aequissimi iudicis, nec in alteram partem propensus incumbas*. Homerum imitatus est Virgilius lib. XII. v. 725. *Iuppiter ipse duas aequato examine lances Sustinet*.

13. In Alex. cod. omissa erat tota haec stropha, quae a veteri manu ad marginem est addita. Aberat etiam a cod. Thuan. Ait Prudentius *caput excitatas* ciuitates, siue earum caput excitari, vt in hymno Fructuosi de Tarracone; *Attollit caput ignibus coruscum*, et *Quo nostrae caput excitatur vrbis*.

15. Ald., Tornaes., et nonnulli Vulgat. *ciuitas omnis*, quod non satis latinum esse, ait Gifanius in *E longum*. Scripti *ciuitas quaeque*, vt *e* postremum sit longum ob *pr* dictionis sequentis: quod familiare est Prudentio, et nullo modo reprehendendum. Breuiar. Moz. *ciuitas quoque* vitiose. Teolius *pretiosa dona* explicat *martyres* INDIGENOS, *quos decem et octo offeret Christo Caesaraugusta*. Teolius adhuc cogitat de patria S. Laurentii. Prudentius certe hoc loco intelligit martyres,

Dona canistris.
Afra Carthago tua promet ossa,
Ore facundo Cypriane doctor:
Corduba Acisclum dabit, et Zoellum,

GLOSSAE VETERES.

16. canistris = *sarcophagis*. I. *Mar*. 17. afra = *africana*. I.

COMMENTARIVS.

qui in singulis ciuitatibus sunt sepulti, ac praecipue qui earum ciuitatum sunt patroni, siue indigenae sint, siue secus. Neque vero euidens est, omnes, et singulos martyres XVIII. Caesaraugustanos Caesaraugustae natos esse. Contra constat, Felicem, quem Gerundae ascribit, et Cucufatem, quem Barcinoni tribuit, in Hispania natos non fuisse.

16. Glossae *canistris* exponunt SARCOPHAGIS. Prudentius fortasse huc respexerit, quod et dona canistris ferri soleant, et marmora sepulcrorum nonnulla sint in canistrorum formam scalpta.

17. Weitzius cum Widm. scribit *Karthago*, et ex Hailsbr. notat *Chartago*. Dicit *Afra Carthago*, vt discernat a Carthagine noua, quae Spartariae etiam nomen habet, nunc *Cartagena* in Hispania, cuius nominis alia recentior in America condita est. Nebrissensis ait, solam Carthaginem Africae ex vrbibus peregrinis a Prudentio poni, quum ceterae omnes sint in Hispania. Non video, qua ratione dici possit, in Hispania esse Arelatem, et Narbonem, quo tempore scribebat Prudentius, neque adhuc Gallia Narbonensis a gothis erat occupata.

18. De S. Cypriano hymnus extat in hoc libro decimus tertius: vbi Prudentius eum *amore nostrum*, id est, hispanum vocat. In Vat. B. hi versus ita leguntur *Afra Carthago, Cypriane doctor — Ore facundo, tua promet ossa*.

19. Vat. A., Rat. *Acisdum*. Prag. *Asciscisclum*. Widm. *Ascliscium*, Egm., Pal. *Aclisdum*. Alii *Acisclum* cum Aldo, et nonnullis martyrologiis. Vetustiores Heinsiani *Aclisclum*, vel *Aclisdum*, nisi quod Put. *Aciscum*. In Ox. *Ascisdum* pro *Ascisclum*, quomodo in Martyrologio Adonis. Heinsio *Acisclus* genuinum martyris nomen videtur: ex *Acisculo* fit per contractionem *Acisclus*, et in familia Valeria nonnulli Acisculi dicti sunt ab instrumento latomico. Philippus a Turre in Monum. vet. Antii cap. II. fuse de Acisculo cognomine gentis Valeriae disserit ex nummis eiusdem gentis: et hunc nostrum martyrem genti Valeriae ascribi posse monet. Mazochius De dedicatione sub ascia id minime posse colligi confirmat. Pro *Zoellum* Vat. A. *Zoelum*, supra minutiori charactere *Zolutum*, Rat. *Zoelum*, Mar. a pr. m., Vat. A. *Encellum*, Prag. *Enetellum*. De Aciscio Martyrologium Rom. die 17. nou. De Zoello, siue Zoilo idem Martyrologium die 27. iunii: *Cordubae sanctorum martyrum Zoili, et aliorum decem, et octo*. Ecclesiam ab eo denominatam S. Eulogius in Memor. Sanct. libr. II. cap. VI. refert. In Breuiario Mozarabico die 17. nouembris fit officium *S. Acisceli, et comitum eius*. In orationibus plerumque nominantur *Acisclus, et Victoria*, nonnunquam *Acisclus, et Socii eius*. In eodem Breuiario die 27. iunii fit officium S. Zoili cum hymno proprio, versibus ex praesenti hymno Prudentii hinc inde sumptis, ac male consutis. Sepulcrum Aciscli Cordubae extitisse constat, etiam ex S. Isidoro in chronico ad aeram DXXCVII., vbi de Agila: *Iste aduersus cordubensem vrbem proelium mouens, dum in contemptum catholicae religionis, beatissimi martyris Aciscli iniuriam inferret, hostiumque, ac iumentorum cruore sacrum sepulcri eius locum, vt profanator, pollueret, inito aduersus cordubenses ciues certamine, poenas dignas, sanctis inferentibus, meruit*.

Digitized by Google

Tresque coronas.
Tu tribus gemmis diadema pulchrum
Offeres Christo genitrix piorum
Tarraco: intexit cui Fructuosus

GLOSSAE VETERES.

20. tresque coronas= *scilicet aliorum martyrum. tres martyres, id est, Faustum, Ianuarium, Martialem. I. tres martyres. Mar.*

COMMENTARIVS.

20. Chamillardus quaerit, cur *tres coronas* dicat Prudentius, quum ex Martyrologio Romano constet, alios vndeuiginti cum Zoilo fuisse martyrii palma donatos. Respondet, apud Surium in vita S. Anastasiae corpus Chrysogoni martyris fluctibus delatum fuisse ad littus maris, vbi Zoilus, vir pius, et presbyter diuersabatur apud Agapen, Chioniam, et Irenem sorores: cui Chrysogonus in somnis apparens praedixit, illum breui pro Christo vitam finiturum, ac pariter tres illas Christi ancillas. Has igitur colligit Chamillardus esse tres coronas a Prudentio indicatas. Bollandiani vero putant, per tres coronas intelligi Victoriam, quae totidem coronas caelo delabi vidit, ideoque duobus istis tertiam se adiunxit. Iso autem verius ait, esse tres martyres *Faustum, Ianuarium, et Martialem*. Horum trium festus dies agitur in officio Mozarabico die 13. octobris. Gallandius cum Ruinartio de his intelligit Prudentium, quum hi Cordubae passi fuerint; ac monet Ruinartius, in codice regio annorum 800. glossam esse *martyres*. Horum trium martyrum cordubensium missa habetur in Missali mozarab. Leslei pag. 387. IV. kal. octobr. Acta ex quatuor codd. mss. Ruinartius protulit. Martyrologia in eorum die festo designando dissentiunt.

21. Weitzius censet, Prudentium alludere ad morem eo aeuo vsitatum, quo virgines nomina sua monilibus intexta gestabant: de quo Aristenaetus lib. I. epist. I., et Meursius Exercit. Crit. part II. lib. II. cap. XVI. Paschalius De coronis lib. IX. cap. XI. obseruat, Prudentium in diademate agnouisse tres gemmas, non quod ibi solae sint, sed quod oculos primae feriant. Intelligit autem, esse gemmas, de quibus Capella: *Quippe tres fuerant a fronte gemmae, lychnis, astrites, et ceraunos*: quod non puto cogitasse Prudentium. S. Leo Magnus quum aliis in locis, tum in hoc satis clare imitatus videtur Prudentium serm. I. SS. apostolorum Petri, et Pauli: ***Non minuitur persecutionibus ecclesia, sed augetur: et semper dominicus ager segete ditiori vestitur, dum grana, quae singula cadunt, multiplicata nascuntur. Vnde duo ista praeclara diuini germina seminis*** (SS. Petrus, et Paulus) ***in quantam sobolem germinarint, beatorum millia martyrum protestantur, qui apostolicorum aemuli triumphorum vrbem nostram purpuratis, et longe, lateque rutilantibus populis ambierunt, et quasi ex multarum honore gemmarum conserto vno diademate coronarunt.***

23. Tarraco a Ptolomaeo, et veteribus monumentis in Cosetanis collocatur, ad oram maris mediterranei. Vide Cellarium Geogr. ant. l. II. c. I. Chamillardus monet, vina Tarraconensia olim in pretio habita ex Martiali lib. XIII. ***Tarraco Campano tantum cessura lyaeo.*** Idem confirmant Plinius, et Silius Italicus. Addi potest, etiamnum ea vina in pretio esse: nisi quod nunc tot sunt diuersi generis vina in Hispania, quae vbique maximo in pretio habentur, vt multa alia Tarraconensibus debeant praeferri. Ac mirari subit, cur aut romani olim ea vina ignorauerint, aut contempserint, aut, quod magis credo, hispani suas vineas diligentius excolere non curauerint. Non enim apud veteres vini hispani tam frequens occurrit mentio, quam aliorum. Video ta-

Sutile vinclum.
Nomen hoc gemmae strophio illigatum est:
Emicant iuxta lapides gemelli,
Ardet et splendor parilis duorum
Igne corusco:
Parua Felicis decus exhibebit

GLOSSAE VETERES.

25. strophio = *ornamento*, *cingulo*. *strophium cingulum ab eo*, *quod est strophae*, *id est*, *conuertere*. *I.* 26. gemelli = *duo diaconi*. *I. Mar.*

COMMENTARIVS.

men, eius vsum ab Ouidio praescribi ad custodes aut fallendos, aut deliniendos, aut consopiendos: *Fallitur et multo custodis cura lyaeo*: — *Illa vel hispano lecta sit vua iugo*. De Fructuoso, et Sociis hymnum VI. huius libri habemus.

24. Paschalius ait, *sutile vinclum* esse gemmam laminae assutam, qua diadema clauditur, et subnectitur, sicuti fibula. Quod Virgilio est aurea fibula in hoc versu, *Aurea purpuream subnectit fibula vestem*, Prudentio est in diademate *fibula gemmea*, siue *sutile vinclum*. Prudentius *lapillos sutiles* Cathem. VII. v. 158., et *hyacinthos sutiles* dixit Hamart. v. 268., qui in coronam consuuntur, vel diademati assuuntur.

25. Ald. contra metrum *hoc nomen gemmae*. Aldus, Weitzius, Giselinus, edd. vett. *illigatum est*, quod extat in plerisque codicibus nostris. Thuan., Noms., Ambr., Put., Parrhasius *illigatae*, quod tenent recentiores, et rectius putat Heinsius. Verum S. Isidorus iam legerat *illigatum est* lib. XIX. Etym. cap. XXXIII. *Strophium est cingulum aureum cum gemmis*, *de quo ait Cinna*: *Strophio lactentes cincta papillas*. *Et Prudentius*: *Nomen hoc gemmae strophio illigatum est*. Hemistichium primum Catulli est in nuptiis Pelei, sed potuit illi esse commune cum Cinna, vt obseruat annotator Isidori. Paschalius suspicabatur *Nomine hoc gemma est strophio illigata*. Nebrissensis coniiciebat *Hoc nouae gemmae strophio illigatum est*. At recte procedit lectio codicum, siue quam Heinsius sequitur, siue quam nos vtpote antiquiorem cum S. Isidoro retinuimus.

27. Teolius *ardet splendor*: corruptum est metrum omisso *et*.

29. Martyrologium Rom. I. *augusti*. *Gerundae in Hispania natalis S. Felicis martyris*: *qui post diuersa tormentorum genera a Datiano tamdiu iussus est laniari*, *donec inuictum Christo spiritum redderet*. In Breuiario Mozarabico ad diem I. augusti eius festum celebratur, extatque hymnus trochaicus, quem facile Prudentio adiudicarem, nisi quod nonnulli versus iniuria temporum, et negligentia exscriptorum corrupti apparent, vt factum esse constat in aliis hymnis, eidem breuiario insertis, qui certo sunt Prudentii. De nonnullis aliis hymnis Breuiarii Mozarabici idem iudicium fero: fortasse aliquando eos ex mss., et coniecturis suo auctori, suoque nitori restituam. Ita incipit hymnus S. Felicis: *Fons deus vitae perennis*, *lux origo luminis* — *Aspice plebem canentem festa summi martyris*. Vides stylum prudentianum, exactamque metri legem: haec turbatur vers. seq. *Excipe vota precantum sume laudum cantica*. quamquam sustineri id potest ratione caesurae. Auctor fortasse *Sume vota te precantum*, *sume laudum cantica*. Felix Caesarea Mauritaniae Gerundam vsque martyrii cupidus perrexit, vt ex hymno cit., et S. Eulogio colligitur lib. I. Memorial. martyrum: *Sic namque et felicissimus Felix*, *cum fideli relatu persecutionem catholico-*

Digitized by Google

Artubus sanctis locuples Gerunda,
Nostra gestabit Calagurris ambos,
Quos veneramur.
Barcinon claro Cucufate freta

GLOSSAE VETERES.

31. ambos = *duos. I.* 32. quos veneramur = *scilicet martyres, quos supra dixit, Hemeterium, et Celedonium. I.* 33. Barcinon = *ciuitas*. Cucufate = *martyre*. freta = *confisa. I.*

COMMENTARIVS.

rum, quae apud Gerundam, Hispaniae vrbem confinem Galliae, gerebatur, comperiret, crudeliterque ecclesiam dei ibidem a paganis infestari cognosceret, extemplo literaturae liberalis studium derelinquens, quod in Caesarea Mauritaniae positus excolebat, praepeti nauigatione aequore transmisso, praedictum oppidum adiit, ibique martyrium, quod patriae suae deerat, deuotus miles Christi triumphabiliter consummauit. De hoc S. Felice S. Gregorius Turonensis lib. I. cap. XCII. Ruinartius Acta S. Felicis in nonnullis mss. viderat, sed aliquatenus, vt putabat, deprauata.

30. Gerunda nunc *Girona* dicitur vrbs in Ausetanis, olim conuentus Tarraconensis.

31. Vat. A., Mar. scribunt *Galagurris*: Gis. in contextu, Cellarius *praestabit*. Scripti nostri, et Heinsiani cum Aldo *gestabit*. Weitzius in nonnullis suis videtur legisse *praestabit*. Gregorius Turonensis libr. I. De gloria martyr. cap. XCIII. *Calagurris vrbs Hispaniae Hemeterium, Celedoniumque martyres gestat etc.* Alludit ad hos versus Prudentii, ex quo elogium eorum martyrum sumit. Parrhasius scribit *Calaguris*, atque ita etiam in aliis monumentis legitur, vt in Fragmento anecdoto Titi Liuii, quod e peruetustis membranis rescriptis, vt vocant, bibliothecae vaticanae primus publicauit, scholiisque illustrauit cl. Vitus M. Giouenazzius. Quae Liuii verba ad Calagurris situm inuestigandum plurimum conferunt. *Profectus* (Sertorius) *inde in Bursaonum, et Casuantinorum* (leg. *Cascantinorum*) *et Graccuritanorum fines, euastatis omnibus, proculcatisque segetibus, ad Calagurim Nasicam sociorum vrbem benit; transgressusque amnem propinquum vrbi, ponte facto, castra posuit*. Ex quo loco Giouenazzius sententiam de Calagurri Vasconum, quae eadem sit Nasica, siue Nassica, vt alii scribunt, egregie confirmauit. Quum enim Liuius dicat, Sertorium ex Graccuritanorum finibus ad Calagurim venisse, tum ponte facto, amnem propinquum vrbi fuisse transgressum, id certe efficitur, Calagurim cognomento Nasicam vltra Iberum fuisse sitam. Quare quae cis flumen erat, quid relinquitur, nisi vt Fibulariensis et esset, et cognominaretur? Graccuris Vasconiae etiam vrbs est ex Ptolomaeo.

32. Alicubi legi *veneratur*. Sed scripti, et editi plerique *veneramur*.

33. Vat. B., Mar., Prag., Weitz., Widm., Hailsbr., Bong., Sich. *Barcilon*. Rat. *Parcilon*. Fabr. *Barcinon*. Vetustiores Heinsiani cum Aldo *Barchinon*. Vnus Torrent. *foeta* pro *freta*. In breuiario Mozarabico die 30. iulii hymnus incipit *Barchinon laeto Cucufate vernans*. Corpus S. Cucufatis olim Barcinone, aut non procul in monasterio S. Cucufatis *Sant Colgât del Vallès* extabat, nunc in parisiensi monasterio S. Dionysii asseruari dicitur. Baronius Martyr. Rom. pag. 309. ad diem 25. iulii hymnum, qui in breuiario toletano canitur, aliis Actis vulgatis huius martyris praefert: intelligit, opinor, hymnum breuiarii mozarabici, vbi ex vrbe Scillitana Hispaniam venisse narratur. Plura de eo Bollandiani ad diem XXV. iulii.

Surget, et Paulo speciosa Narbo,
Teque praepollens Arelas habebit,
Sancte Genesi.
Lusitanorum caput oppidorum
Vrbs adoratae cineres puellae
Obuiam Christo rapiens, ad aram
Porriget ipsam.
Sanguinem Iusti, cui Pastor haeret,
Ferculum duplex, geminumque donum
Ferre Complutum gremio iuuabit

GLOSSAE VETERES.

34. Narbo = *ciuitas. I.* 35. Arelas = *ciuitas. I.* 37. lusitanorum = *Lusitania regio est Indiae, dicta a lusibus faunorum, et satyrorum, qui Libero Patri saltantes occurrerunt. Vat. A. a patria Lusitania prouincia.* caput = *quae est caput. I.* 42. ferculum = *sarcophagum. Mar.* 43. Complutum = *ciuitas, oppidum.* iuuabit = *delectat ferre. I.*

COMMENTARIVS.

34. *Narbo* masculino etiam genere solet efferri. De S. Paulo Martyrologium Romanum 22. martii *Narbonae in Gallia natalis sancti Pauli episcopi, apostolorum discipuli, quem tradunt fuisse Sergium Paulum proconsulem, qui a beato apostolo Paulo baptizatus, et quum in Hispaniam pergeret, apud Narbonam relictus, ibidem episcopali dignitate donatus est. Vbi praedicationis officio non segniter expleto, clarus miraculis migrauit in caelum.* Confer Bollandianos.

35. Arelas, nobis *Arlès*, ciuitas est in Gallia Narbonensi sita.

36. Diuersus est hic Genesius ab alio eiusdem nominis, mimo, et postea martyre. Vide Baronium ad Martyr. Rom. VIII. kal. septem., et Ros-weydum in notis ad homiliam martyrii Genesii Arelatensis sub Paulini Nolani nomine vulgatam.

37. Glossa Vat. A. contemnenda est.

38. Ald. *Vrbs adoratae et cineres puellae*. Widm. *Vrbs adorata et cineres piorum*. Vrb. *Vrbs adorate: et cineres puel lae*. Vat. Q., Rat. *Vrbs adorata cineres puellae*. Mar. *Vrbs adoratas cineres puellae*, recentiori manu *adoratos*, quod non displicet. Verior est lectio Vatt. A., B. Rat., Parrhasii, Alex., Gis., Weitz., Heins., et aliorum *Vrbs adoratae cineres puellae* Sermo est de Eulalia, quam Emerita caput Lusitaniae colebat, vt vidimus hymn. III.

39. Heinsius coniicit *obuia Christo*. Rat., Mar. a prima m. *radians*. Melius *rapiens*.

40. Prag. *porrigit* non ita bene.

41. SS. martyrum complutensium Iusti, et Pastoris festum celebratur die VI. augusti in Officio Mozarabico cum hymno, de quo disserui in Hymnodia Hispanica: quem ab Asturio antistite toletano, qui corpora reperit, compositum aiunt. Paulinus Nolanus in Panegyri De obitu Celsi Iustum, et Pastorem intelligit, quum de filiolo suo loquens ait: *Quem complutensi mandauimus vrbe, propinquis — Coniunctum tumuli foedere martyribus: — Vt de vicino Sanctorum sanguine ducat, — Quo nostras illo purget in igne animas.*

43. Nebrissensis ait, Complutum ci-

Membra

Membra duorum.
Ingeret Tingis sua Cassianum,
Festa Massylûm monumenta regum:
Qui cinis gentes domitas coegit
Ad iuga Christi.
Singulis paucae, tribus, aut duobus,
Forsan et quinis aliquae placebunt
Testibus Christi, prius hostiarum
Pignore functae.

GLOSSAE VETERES.

44. duorum = *martyrum*. I. 45. Tingis = *ciuitas Cotiae*. sua = *propria*. I. 46. monumenta = *recordationes*. I. 48. iuga = *fidem*. I. 49. paucae = *vrbes, ciuitates*. I. *scilicet vrbes*. Mar. 52. functae = *vsae* I.

COMMENTARIVS.

uitatem esse Hispaniae Tarraconensis, *fortasse Alcalà; nam id omnes opinantur*. Nescio, an aliquid huic opinioni communi aduersetur, qua Complutum *Alcalà de Henares* esse dicitur.

45. Prag. *ingerit*: melius *ingeret*. Iso Tingim vocat ciuitatem *Cotiae*, fortasse quia in Mauritania, vbi Tingis (*Tanger*) sita est, mons est dictus eo nomine. Vide Comment. ad v. 216. Apoth. Alius est Cassianus, quem peculiari hymno huius libri IX. laudat Prudentius. Martyrologium Romanum: *Tingi in Mauritania passio sancti Cassiani martyris, qui exceptoris diu gerens officium tandem caelitus inspiratus, execrabile duxit, neci christianorum deseruire: vnde renuncians eidem officio sub christiana confessione triumphum meruit obtinere martyrii, tertio nonas decembris anno Christi* 303. Eius Acta sincera profert Ruinartius. Ado ad diem 3. decembris Tingim vocat *metropolim*.

46. Weitz. scribit *Massilum*, Hailsbr. *Massellum*, supra *Masilum*. Alii *Massylûm*, scilicet pro *Massylorum*. De his Virgilius lib. IV. *Massylique ruunt equites*. Vbinam haec gens sita esset, non omnium eadem est opinio. Ab aliis prope Barcaeos, ab aliis apud Getulos, ab aliis ad occidentem in Numidia collocatur. His fauet Prudentius. Papebrochius tom. II. aprilis die 16. pag. 409. coniicit, legendum *Festa*, seu *Fezza* pro *festa*, et intelligit Fezam (*Fez*) vrbem nobilissimam Mauritaniae Tingitanae. Wesselingius ad Vet. Rom. Itiner. pag. 58. ait, optimum esse *festa*, *Et quis*, inquit, *veterum Fessae, seu potius Fezae meminit?* Bernardus Aldrete lib. III. Antiquit. Hisp. cap. VII., et VIII. ostendit, a Saracenis primum eam vrbem conditam. Poterit autem hic esse sensus, Tingis ingeret suum Cassianum, qui est festum monumentum Massylorum regum, quod in Massylia eius memoria celebretur: quo alludit Teolius. Aut cum Chamillardo, Tingis, vbi Massylorum reges mandantur sepulturae, ingeret suum Cassianum, qui nunc cinis est, sed olim gentes domitas ad iuga Christi coegit. Ruinartius ait, incertum esse, quid *Massylum* nomine intelligi debeat, et in ms. S. Michaelis legi *Maxillum*. Mihi locus nonnihil obscurus est; sed poetae mens satis intelligitur.

49. Ex vrbibus, quas memorauit Prudentius, Calagurris duos martyres, Tarraco tres, Corduba quinque offert. Caesaraugustam numero martyrum praeferendam ait.

51. Vat. B. *Christo*: alii *Christi*, quod tenendum est. Saepe Prudentius *testes* pro martyribus ponit. Paulinus Natali XIII.

Tu decem sanctos reuehes, et octo,
Caesaraugusta studiosa Christi,
Verticem flauis oleis reuincta
Pacis honore.
Sola in occursum numerosiores
Martyrum turbas Domino parasti:
Sola praediues pietate multa
Luce frueris.
Vix parens orbis populosa poeni,
Ipsa vix Roma in solio locata,
Te, decus nostrum, superare in isto
Munere digna est.
Omnibus portis sacer immolatus
Sanguis exclusit genus inuidorum
Daemonum, et nigras pepulit tenebras

GLOSSAE VETERES.

53. reuehes = *referes*. *I.* 57. numerosiores = *pluriores*. *I.* 61. parens orbis = *Carthago. Vat. A. Carthago, mater. I.* poeni = *africani*. *I.*

COMMENTARIVS.

v.83. et 85. *Hinc ergo Sanctis siue confessoribus, – Seu consecratis passione testibus*. Muratorius male *siue consecratis*.

53. Rat., Widm. *reuehis*.

54. Vat. A., Pal., Put., Oxon., Alt., tres Torrentiani *Christo*.

55. Ald. *vertice*: melius *verticem*. Caesaraugusta caput oleis redimita describitur, quia oleis abundat, quae sunt pacis insigne, et honor. Vide epigramma Nebrissensis ad suam Prudentii editionem Proleg. num. 107. in nota.

56. Heinsius cum scriptis edidit *honore*, sed suspicatur, legendum *honorae*. Teolius in textu *honorae*, sed in nota habet: *Sic Heinsius, nostri pene omnes* HONORE: *nec aliter Ruinartius*.

57. Hae numerosiores turbae martyrum intelliguntur esse Innumerabiles martyres Caesaraugustani, quorum festum agitur die 3. nouembris. In breuiario mozarabico non fit eorum mentio. De Prudentio dubitare aliquis possit, an ipsos XVIII. martyres Caesaraugustanos vocet turbas numerosiores, quam sint martyres ab aliis vrbibus Christo offerendi. At ea, quae sequuntur, rem distinctam, et innumerabiles martyres satis demonstrant. Martyrologium Romanum, Flori, Vsuardi, Galesini sub innumerabilium martyrum nomine eos celebrant. Massam candidam appellari, quia eorum cineres ab alienis candore discreti, ac simul congesti reperti sunt, plurimi confirmant. Ruinartius ait, id miraculum in mss. vetustioribus desiderari.

61. Breuiar. Moz. male *Penis* pro *poeni*. Vocem *populosus* nonnulli suspectam habuerunt: ea vsi sunt Apuleius, Solinus, Ammianus, Vegetius, et alii, quorum verba in Lexicis indicantur.

66. Mar. *excludit*, vt videtur.

Digitized by Google

Vrbe piata.

Nullus vmbrarum latet intus horror:
Pulsa nam pestis populum refugit.
Christus in totis habitat plateis:
Christus vbique est.

Martyrum credas patriam coronis
Debitam sacris, chorus vnde surgens
Tendit in caelum niueus togatae
Nobilitatis.

Inde, Vincenti, tua palma nata est,
Clerus hic tantum peperit triumphum:
Hic sacerdotum domus infulata

GLOSSAE VETERES.

69. vmbrarum = *daemonum*. I. 77. inde = *scilicet Caesaraugustae*. I. 78. clerus = *cohors clericorum, id est, Caesaraugusta*. I. 79. infulata = *ornata*. I.

COMMENTARIVS.

68. Mar. *orbe piato*, sed supra *orbe* glossa, *id est, vrbe*. Aliquis etiam ibidem correxit *vrbe piata*.

69. Parrhasius mendose, et contra metrum *late tinctus horror*.

72. Mar. *vbique* sine *est*, quod recentiori manu est additum.

73. Nebrissensis recte explicat *Martyrum patriam, vbi martyres nimia fertilitate proueniunt*.

75. Martyres candidatos vocat ob stolas albas, de quibus Apocalyps. VII. *Nobilitatem togatam* eodem sensu accipio potius, quam vt gens togata, id est, romana intelligatur. Infra v. 191. eosdem martyres vocat purpureos proceres ob fusum sanguinem.

77. Riscus tom. XXX. Hisp. Sacr. hinc colligit, Vincentium caesaraugustanum fuisse, ac iure refutat Doddwelum in Dissert. XI. Cyprianica, et Ioannem Morinum lib. IX. cap. XIX. De administr. sacram. poenitent., qui negant, persecutionem Diocletiani, et Maximiani ad hispanos peruenisse. Existimant nonnulli, primum martyrio coronatum Vincentium, tum XVIII. martyres, ac postremo Innumerabiles. At contrarius est Prudentius v. 105. *Nouerat templo celebres in isto – Octies partas, deciesque palmas*.

78. Vat. A., Fabr., Bong., Gis. *clerus hinc*, vt vers. seq. iidem *hinc sacerdotum*. Heinsius a Giselino recessit, et edidit vtrobique *hic*, neque tamen varietatem lectionis aduertit. Heinsio concinit Teolius, quamuis ex duobus Vatt. melius fortasse dicat *hinc*. In plerisque est *hic*, etiam in Parrhasio.

79. Prag. *sic sacerdotum*. Peueratus putat, vnum, eundemque fuisse Valerium caesaraugustanum episcopum, qui interfuit concilio eliberitano, et cuius diaconus fuit S. Vincentius, quamuis Prudentius numero plurali Valerios nominet: quam sententiam tenuit Baronius ad ann. 305. Chamillardus ad hunc locum ait: *Quia ecclesia caesaraugustana vnum tantum agnoscit Valerium episcopum, hunc sequor opinionem, licet Prudentius alia esse videatur*. Sed quum ecclesia caesaraugustana exactum, et perpetuum catalogum suorum episcoporum non habeat, potuerunt duo, vel plures esse Valerii episco-

Digitized by Google

Valeriorum.
Saeuus antiquis quoties procellis
Turbo vexatum tremefecit orbem,
Tristior templum rabies in istud
Intulit iras.
Nec furor quisquam sine laude nostrûm
Cessit, aut clari vacuus cruoris:
Martyrum semper numerus sub omni
Grandine creuit.
Nonne, Vincenti, peregre necandus

GLOSSAE VETERES.

80. Valeriorum = *episcopi erant*. *I*. 85. nostrûm = *pro nostrorum*. *I*. 88. grandine = *persecutione*. *I*. 89. peregre = *in peregrinatione*. *I*.

COMMENTARIVS.

pi, quin eos nunc agnoscat; adeoque imbecilla est isthaec ratio, vt Prudentii opinionem, immo historicam narrationem deseramus. An autem ex Prudentii verbis certo argui valeat, ipsum plures Valerios episcopos agnouisse, affirmare non ausim: sed certe id innuit, in familia Valeria plures floruisse episcopos. Vide Proleg. num. 31., 32., 58., et Baron. ad ad Martyrol. Rom. 28. ianuarii. Possit dubitari, an Prudentius domum infulatam Valeriorum vocet etiam, quia in ea familia saepe erat vnus aliquis flamen apud romanos: in cuius nummis insigne cernitur apex sacerdotalis in egregia collectione nummorum reipublicae romanae apud cl. Baronem Alminusae Alexandrum Recuperum catanensem, qui nouum de asse romano systema proferet in lucem.

80. Parrhasius scribit *Valleriorum*. Apud Florezium Valeriorum nomine multi nummi caesaraugustani, et calagurritani inscripti apparent tab. IV., et tab. IX. Bollandiani ad diem 23. ianuarii haec verba breuiarii Caesaraugust. ed. an. 1572. proferunt: *Et pietate, et doctrina insignis Valerius ex consulari Valeriorum turba, teste Prudentio, Caesaraugustae ortus est*.

83. Nebrissa *templum* intelligit christianos, qui templum dei sunt. Melius intelliges ecclesiam, siue vrbem caesaraugustanam, vt infra v. 105. *Nouerat templo celebres in isto*.

85. Henschenius legerat *Nec furori quis sine laude nostrum*: sed postea in Appendice tom. II. aprilis correxit *Nec furor quisquam sine laude nostrum*. Sensus est, Caesaraugustae in omnibus persecutioninibus plurimos martyrium subiisse.

87. Numerum christianorum creuisse, quo plures martyrio coronabantur, certum est, et id voluisse Prudentium plerique interpretes affirmant. Sed fortasse Prudentius hoc loco solum innuit, Caesaraugustae numerum martyrum in singulis persecutionibus fuisse semper maiorem, ac plures passos in extrema persecutione, quam in praecedentibus.

88. Grandinem pro aduersa fortuna sumi, monuit Barthius lib. IV. Adu. cap. IX., vt apud Ouidium *Quum deus intonuit*.

89. Ald., Vat. P., Vrb., Gis. ad oram *necatus*. alii *necandus*. Alex. supra, Vat. P., Vrb., Ald., Gis., aliique edd., et scripti *peregre*. Gifanius ex vet. lib. in Indice Lucr. verbo *colli* restituit *peregri*, quod ex suis scriptis amplexus est Heinsius, et cum Heinsio Teolius: qui nihilominus omnes Vatt. allegat pro *peregre*. Ego in Vat. Q., et Alex. a pr. m. reperi

Digitized by Google

Martyr, his terris tenui notasti
Sanguinis rore speciem futuri
Morte propinqua?
Hoc colunt ciues, velut ipsa membra
Caespes includat suus, et paterno
Seruet amplectens tumulo beati
Martyris ossa.
Noster est, quamuis procul hinc in vrbe
Passus ignota dederit sepulcri
Gloriam victor prope litus altae

GLOSSAE VETERES.

91. futuri = *temporis*. I. 99. prope litus = *promontorium maris*. I.

COMMENTARIVS.

peregri. Versus cum *peregre* etiam recte procedit. Parrhasii lectio peculiaris est *peregrine quamuis*.

90. Nebrissensis ad verba *tenui rore sanguinis* hoc notat: *Forte propterea dicit, quod ibi didicit, quo pacto deberet esse martyr, quum videret ciues suos martyrium pati*. Chamillardus interpretatur: *Nonne, o Vincenti, qui altera in regione morti debebas occumbere, hic tenui quidem cruoris tui effusione notasti, quam, dum mors immineret, dolores patereris toleranter?* Rem proferam, quae leuis fortasse videatur, sed cuius habeo auctorem grauissimum S. Eugenium, toletanum episcopum. Antequam S. Vincentius Caesaraugusta ad martyrium educeretur, sanguis ex eius naribus effluxit, qui Caesaraugustae religiose asseruabatur. Huc respexit Prudentius. Audi Epigramma Eugenii *De basilica S. Vincentii in Caesaraugusta, vbi dicitur cruor eius effluxisse*, tom. I. Operum PP. Toletanorum pag. 23. *Macte decus proprium, Vincenti martyr alumne, – Vnica spes nobis, macte decus proprium. – Purpureus niueum meruisti sanguine caelum, – Et sequeris Agnum purpureus niueum. – Passio sacra tuum prouexit ad aethera nomen, – Conseruet populum passio sacra tuum. – Hic iacet ille cruor, quem das pro corpore pignus, – Nare fluente, tuus hic iacet ille cruor. – Hic tua nunc tunica, quod Christi fimbria praestat, – Tactu nam saluat hic tua nunc tunica. – Hic veniam culpae mereantur, vota fauorem; – Gaudia summa ferat, qui petit hic veniam*. Incertum mihi, an sponte ille sanguis fluxerit, an siue a Vincentio ipso euocatus, siue ab aliquo percutiente.

91. Bayerius in Dissert. De S. Laur. acute suspicatus est, legendum *specimen futuri*. Pronum est coniicere, hoc specimen esse stolam S. Vincentii Caesaraugustae asseruatam, cuius portionem Childebertus rex Galliae Parisios detulit, de qua Ado in Chron. ad annum 527., Gregorius Turonensis libr. III. Hist. Franc. cap. XXIX., et alii.

93. Nebrissensis ait, legi posse *hunc colunt ciues*. Exponit autem *hoc*, scilicet quod Caesaraugustae natus, et institutus est ad fidem. Mihi videtur *hoc* esse *specimen*, de quo paulo ante dixi, scilicet cruorem e naribus eius effusum, siue tunica, siue stola, siue linteolo exceptum. Ruinartius mendose *velut ipso*.

94. Breuiar. Moz. in festo S. Zoili contra metrum legit *suos et paternos*.

98. Gis. in contextu, Fabr., Bong. a pr. m. *sepulcro*.

99. Vat. A. *gloria*: lege *gloriam*.

Digitized by Google

Forte Sagunti.
Noster, et nostra puer in palaestra
Arte virtutis, fideique oliuo
Vnctus, horrendum didicit domare
Viribus hostem.
Nouerat templo celebres in isto
Octies partas, deciesque palmas
Laureis doctus patriis, eadem
Laude cucurrit.

GLOSSAE VETERES.

100. Sagunti = *ciuitatis Hispaniae*, *ciuitas Hispaniae*, *fida romanis*, *et est generis femenini*. *I.* 101. palaestra = *luctatione*. I. *certamine*. *Mar.* 105. templo = *scilicet Vincentis*. *I.* 106. partas = *syncope*. palmas = *martyres*. *Iso.* 107. laureis = *coronis*. *Iso.* 108. cucurrit = *coronatus est*. *I.*

COMMENTARIVS.

100. Vat. A. *Sagonti*, Egm. *Saginti*. Saguntus, nunc *Monuiedro*, condita fuit, vt dicitur, a Zacynthiis, et fortasse hoc sensu *alta*, siue antiqua vocatur. A Valentia, vbi passus est Vincentius, non procul distat. *Forte* eius litus dicitur, quod ciues Hannibali acriter restiterint, a quo demum vrbs deleta est. Liuius scripsit, Saguntum a mari distare passus mille ferme, Plinius tria millia passuum; nunc magis distat, quod mare recessisse arguit. Vide Florezium tom. VIII. Hisp. sacr. tract. XXV. cap. IV.

101. Petrus Mantuanus *nostra in palaestra* interpretatur de Valentia prope Saguntum; quod absurdum esse, iam multi obseruarunt. Palaestra hic est christiana religio, vel militia, vt explicat Nebrissa, vel locus certaminis, vt innuit glossa. Hymn. seq. v. 213. *Ventum ad palaestram gloriae*, — *Spes certat, et crudelitas*. Quod autem dicitur *nostra*, aperte id significat, esse palaestram caesaraugustanam. In breuiario mozarabico haec stropha applicatur etiam S. Zoilo.

102. Hic, et tres seqq. versus absunt in Put. codice. In Breuiar. Moz. ad festum S. Zoili corrupte legitur *fidei collybo* pro *fideique oliuo*. Quum poeta nominauerit palaestram, apposite addit *fidei oliuo*: nam et oleum chrismatis innuitur, et athletarum mos indicatur, qui oleo inungebantur. Obseruat Peueratus, hinc olei nomine impensam significari, sumptumue, qui fit ad scientiam, artemue aliquam perdiscendam, vnde natum prouerbium, *Oleum, et operam perdidi*, ducta scilicet metaphora ab athletis, quos aliptae, et paedotribae inungere solebant.

103. Pal. male *vinctus* pro *vnctus*. Breuiar. Moz. in festo S. Zoili *cunctis*, repugnante metro.

107. Ald., Weitz., Egm., Oxon. *doctas*, quod non audet damnare Heinsius; scilicet *cucurrit palmas doctas*. Confer Comment. ad v. 53. hymn. XII. Riscus ex his verbis *laureis patriis*, et ex v. 191. *Turba, quam seruat procerum creatrix* — *Purpureorum*, arguit, hos XVIII. martyres patria fuisse caesaraugustanos, et satis quidem probabiliter. Bollandiani etiam ita opinantur, adeoque sententiam lusitanis martyres illos XVIII. adiudicantem reiiciunt. Non tamen propterea certo affirmabo, omnes et singulos tam ex XVIII. martyribus, quam ex innumerabilibus Caesaraugustae fuisse natos, quum Prudentio satis sit, quod plerique in ea vrbe

Digitized by Google

Hic et, Encrate, recubant tuarum
Ossa virtutum: quibus efferati
Spiritum mundi violenta virgo
Dedecorasti.
Martyrum nulli remanente vita
Contigit terris habitare nostris:
Sola tu morti propriae superstes
Viuis in orbe.

GLOSSAE VETERES.

109. Encrate = *proprium nomen mulieris. Encrates abstinens graece dicitur. hinc encratici haeretici vocantur, qui creaturas dei damnant. dicunt, non esse bonum manducare carnem, et bibere vinum. I. encrates latine abstinens. hinc encratici haeretici, qui a cibis, quos deus creauerat, abstinebant. Vat. A. encrate graecum nomen positum in vocatiuo: sic Socrate alicubi. Prag.* 110. ossa virtutum = *id est, fortia opera; nam viua erat, quando haec fuerunt scripta.* quibus efferati = *ossibus saeui. I.* 112. dedecorasti = *deturbasti.* (fort. *deturpasti*). *I.* 115. tu morti = *tu sola post martyrium viua fuisti. I.*

COMMENTARIVS.

ortum habuerint, et ceteri in ea vixerint, palmamque martyrii obtinuerint. Eapropter vers. 175., et seq. ait, XVIII. martyres *Vrbis vnius regimen tenere iure sepulcri*. Hic ipse conatus, quo multis rationibus persuadet, Vincentium annumerari debere caesaraugustanis, probat, a Prudentio in aliis ciuitatibus praecipue laudari gloriam sepulcri, et martyrii.

109. Ald. edidit *Encrati*: emendauit *Encratis*, quod Heinsius non animaduertit, qui Put., Ambr. cum Aldo pro *Encrati* allegat. Mar., Rat., Prag., Rott., Weitz., et alii *Encrate*, Gis. *Encrates*. Parrhasius *Eucrate*, Oxon. *Encratia*, Breuiar. Moz. *Engrati*. Nunc hispanice haec sancta virgo *Engracia* nuncupatur. Heinsius, et recentiores habent *Encrati*, quod extat etiam in Alex. codice. Martyrologium Romanum XVI. kal. maii: *Ibidem* (Caesaraugustae) *natalis S. Encratidis virginis, et martyris, quae laniato corpore, mamilla abscissa, et iecore auulso, adhuc superstes, in carcere inclusa est, donec vlceratum corpus putresceret*. Quod ex hymno Prudentii videtur esse depromptum.

110. Isoni non assentior, quod viuam Encratidem dicit, quum haec sunt scripta. Confer Comment. v. 137.

111. Breuiar. Moz. *spiritu*: lege *spiritum*. Hailsbr. *violata*, supra recte *violenta*. Ex euangelii verbis videtur id sumptum Matth. XI. v. 12. *Regnum caelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud*.

113. Breuiar. Moz. *remeante vita*, et ita etiam legitur ibidem in festo S. Zoili, cui haec stropha canitur. Ex hoc, et seq. versu probat V. C. Bayerius, patriam XVIII. martyrum caesaraugustanorum non fuisse Caesaraugustam, quasi martyrum nullus, dum viueret, Caesaraugustae habitasset. Dissentit Riscus, quia Prudentius solum refert, S. Encratidem post tormenta superstitem, Caesaraugustae vixisse, quod aliis martyribus caesaraugustanis non contigit. Ita prorsus existimo.

115. Breuiar. Moz. vitiose *solus*, et *subprestes*. In festo S. Zoili etiam *solus*, sed *superstes*: et de S. Zoilo *solus* non quidem metrice, sed grammatice recte dicitur, de S. Encratide neque metrice, neque grammatice.

116. Breuiar. Moz. *Viuis in orbem*. Vat. A. *Viuis in vrbe*, quod non abhorret.

Viuis, ac poenae seriem retexis,
Carnis et caesae spolium retentans,
Tetra quam sulcos habeant amaros
Vulnera, narras.
Barbarus tortor latus omne carpsit,
Sanguis impensus, lacerata membra;
Pectus abscisa patuit papilla
Corde sub ipso.
Iam minus mortis pretium peractum est:
Quae venenatos abolens dolores,
Concitam membris tribuit quietem

GLOSSAE VETERES.

117. seriem = *ordinem*. *Iso*. 118. carnis et caesae = *abscisa carne, frusta est*. *Iso*. 121. barbarus = *durus*. *I*. 122. impensus = *effusus est*.. *redditus*. *I*. 125. minus = *id est, non*. *Iso*. 126. abolens = *delens*. *Iso*.

COMMENTARIVS.

117. *Retexere* proprie est, quod textum, infectum reddere. Sic Prudentius hymn. x. Cath. v. 16. *Et dissona texta retexi*. Alias est renarrare, vt hic, et v. 81. hymni v. Cath. *Quae tandem poterit lingua retexere – Laudes, Christe, tuas?*

118. Ald. *recentans*, quod interpretatur Nebrissa *renouans, et quasi exulcerans*, quod iam in cicatricem coierat. Alii *retentans*. Breuiar. Moz. scribit *retemtans*. Mihi non displicet *recentans*. nam *recento* est recens facio, vt obseruare licet apud Nonium, et A. Gellium. Fortasse etiam trahi poterit a *canto*, quasi recanto, siue recino. Isonis glossa videtur corrupta. Fortasse legendum *frustata est* a verbo *frusto*, in frusta concido, quod nonnulli Floro tribuunt.

119. Breuiar. Moz. male *Terra quam sulcos habeat amaros – Vulnera narrans*.

122. Gifanius docet, *impensus* veteribus idem sonare, quod magnus, ingens; quod Lucretii, et Caesaris auctoritate confirmat, adducitque hunc Prudentii versum. Verum *sanguis impensus* hic significat sanguinem effusum, et quia *impensus* sonat effusus, profusus, iccirco nonnunquam idem valet, ac magnus, ingens, vt impensa libido, impensum pretium.

123. Nonnulli scribunt *abscissa* cum duplici *s*, vetustiores *abscisa* cum vno. Martyrologium Romanum fortasse ex Prudentio sumpsit, *Mamilla abscisa, et iecore auulso*. In basilica SS. XVIII. martyrum asseruabatur papilla abscisa, vt constat ex epigrammate S. Eugenii, quod excribam ad v. 145.

125. Ald., Oxon., Vrb. *peractae* sine *est*. Ambr., vetusti Heinsiani, Mar., Rat., Prag., Bong. *peractae est*. Vatt. A., B., P., Q., Widman. a pr. m. *peractum est*. In Alex. est *pa*, et reliqua obscura. Weitzius citat Fabricium pro *per ictum*: sed alium voluit dicere, nam Fabricius legit *peractum est*. Breuiar. Moz. mendose *peracta est*. Nebrissensis explicat, *Non multi aestimandum*. PRETIVM *namque aliquando poenam significat*. Certe hoc loco non significat: nam Prudentius ait, minori laude videri dignos martyres, qui occubuerunt, quam Encratidem, quae martyrio fuit superstes.

127. Breuiar. Mozar. vitiose *concita membra*.

Fine

Fine soporo.
Cruda te longum tenuit cicatrix,
Et diu venis dolor haesit ardens,
Dum putrescentes tenuat medullas
Tabidus humor.
Inuidus quamuis obitum supremum
Persecutoris gladius negarit:
Plena te, martyr, tamen, vt peremptam,
Poena coronat.
Vidimus, partem iecoris reuulsam
Vngulis longe iacuisse pressis,
Mors habet pallens aliquid tuorum,

GLOSSAE VETERES.

128. soporo = *soporifero*. *I.* 129. cruda = *recens*. longum = *diu*, *longe*. *I.*

COMMENTARIVS.

128. Ald., Breuiar. Moz. *fine supremo*. Plerique, et vetustiores *soporo*. Vtrumque agnoscunt Gis., Prag., Palat., Widm., Sich., et alii.

129. Hailsbr. *te longe*. Alicubi *tenuat* male pro *tenuit*.

131. Vat. B., Rat. supra, Weitz. *tenuit*: melius est *tenuat*.

133. S. Cyprianus epist. LIII. de iis, qui per tormenta superantur: *Quum cupientibus mori non permittebatur occidi, sed tandiu fessos tormenta laniarent, quandiu non fidem, quae inuicta est, vincerent, sed carnem, quae infirma est, fatigarent*.

134. Egm., Hailsbr., Vat. A. a sec. m. *negaret*. Vat. A. a pr. m. *necaret*, Prag. *necarit*; vtrumque male.

135. Breuiar. Moz. perperam *perempta*.

137. Hinc fortasse nonnulli putarunt, Prudentium martyrio Encratidis praesentem affuisse. Sed Prudentio illud videre per aetatem non licuit. Lupercius Leonardus in epist. ad Marianam impugnat Ambrosium Morales, quod ex hoc versu collegerit, Prudentium affirmare, se partem iecoris Encratidis vidisse. Reponit Lupercius, Prudentium poetice loqui, quasi praesens martyrio fuisset. Bartholomaeus Leonardus in altera epist. ad Marianam idem argumentum confirmat: sed videtur esse mendum, quod Encratis *tres minimum* annos ante Prudentium passa fuerit. Nebrissa in hunc fere modum interpretatur, *Videre potuimus, si affuissemus*. Accedit, in huiuscemodi hymnis multa a Prudentio dici ex persona ciuitatis, seu populi, qui praesens fuerit, aut esse potuerit, quasi non multo post mortem hae laudes canerentur a populo. Opinor, partem illam iecoris Prudentii aetate conseruatam fuisse, et eius mentem esse, videri, et ostendi partem iecoris, quae longe iacuerat. Confer epigramma S. Eugenii infra ad v. 145.

138. Vat. A. pro diuersa lect. *late iacuisse*. Breuiar. Moz. contra sensum, et metrum *iacuisset*. Nebrissa *pressis* explicat *in ipsa thoracis penetralia impressis*: vt scilicet simplex *premo* accipiatur pro composito *imprimo*. Sic *verto* pro *euerto* poetae vsurpant.

139. Breuiar. Moz., Sichardus, et nonnulli alii Vulg. *pellens*. Legendum *pallens*

Te quoque viua.
Hunc nouum nostrae titulum fruendum
Caesaraugustae dedit ipse Christus,
Iuge viuentis domus vt dicata
Martyris esset.
Ergo ter senis sacra candidatis,

GLOSSAE VETERES.

140. viua = *viuente*. *Mar*. 141. titulum = *hoc decus*. fruendum = *habendum*. *Iso*. 143. iuge = *diu*. *I*. 145. sacra = *ciuitas* = candidatis = *martyrizatis*. *I*.

COMMENTARIVS.

epitheto proprio mortis: *Pallida mors* passim occurrit. In *tuorum* interpretes subaudiunt *membrorum*. Sed poterit sumi *tuorum* pro *tuarum rerum* neutro genere, et quasi substantiue. Sententia est, partem iecoris auulsam mortuam fuisse, dum adhuc Encratis esset superstes.

140. Mariettus notauit, *quoque* videri valere *adhuc*.

141. Quum martyrum sepulcra ab epitaphiis inscriptis, quibus nomen est titulus, tituli dicerentur, acute dixit poeta, hunc nouum titulum Caesaraugustae Christum dedisse, vt esset domus dicata, ac veluti sacellum, et martyrium martyris Encratidis adhuc viuentis.

143. Ald., Parrhasius, Rat., Weitz., omnes Heinsiani, et plerique alii *iuge viuentis*. Ita Gis. 1. ed., sed in ed. 2. in contextu *tumba* cum Fabr., Bong. supra, Vat. B., Sich., et obscure Mar. In Vat. A., est *iure*, Vat. B. pro diuers. script. *luge*. vera lectio *iuge*. Biuarius contendit, episcopos olim nonnunquam templa consecrasse in honorem martyrum, qui suppliciis superstites viuebant, et adducit v. 113. *Martyrum nulli etc.*, et hanc stropham. Eum iure refellit Riscus, quippe quum Prudentii versus non ita debeant intelligi, neque vllum sit in tota antiquitate vestigium tam absurdae consuetudinis. Apud commentitium Marcum Maximum extat hic de S. Encratide versiculus: *Templa dicata sibi vidit haec in corpore degens*. Verum nemo non videt, huiusmodi versum a recenti aliquo sycophanta confictum, vt sinistra interpretatio versuum Prudentii corroboraretur. Prudentius, vt supra Caesaraugustam appellauit *domum plenam angelorum*, et *templum*, sic nunc vocat domum dicatam martyris iuge viuentis. Non tamen vehementer repugnabo, *si quis* ex epigrammate S. Eugenii mox exhibendo colligat, reliquias S. Encratidis adhuc viuentis, scilicet *pallam cruore rubentem*, *papillam fibris sectam* in aliqua basilica fuisse custoditas.

145. Ter seni canditati sunt XVIII. martyres, quos supra v. 74. vocauit *chorum niueum togatae nobilitatis*. Eorum nomina, ait Teolius, singulatim recenset, praeter quatuor Saturninos, quos simul coniungit, quia, vt ait v. 162., respuebat eos metrum, quum prima in his syllaba producatur. Non satis intelligo, an ex mente Teolii prima syllaba in nominibus, quae Prudentius omisit, producatur, et cur id metrum respuat, an in nomine *Saturninos* ea dicatur a Teolio produci. Si hoc tantum velit, *Saturninos*, quamuis renuente metro, tandem nominauit Prudentius. Explicanda ergo est ratio, cur peculiaria nomina quatuor Saturninorum, si alia nomina hi habuerunt, tacuerit. Nonnulli negarunt, quatuor Saturninos propriis suis nominibus singulos fuisse insignitos: habuerunt tamen sua nomina, et ea exprimit S. Eugenius epigrammate *De basilica sanctorum decem et octo* tom. 1. Operum PP. Toletanorum pag. 22., quod hoc loco exhibebo: *Incolit hoc templum sat felix turba piorum*,

Digitized by Google

Diues Optato, simul et Luperco,
Perge conscriptum tibimet senatum
Pangere psalmis.
Ede Successum, cane Martialem,
Mors et Vrbani tibi concinatur,
Iulium cantus resonet, simulque
Quintilianum.
Publium pangat chorus, et reuoluat,

GLOSSAE VETERES.

147. conscriptum = *deputatum*. I. 148. pangere = *laudare*. I. 149. ede = *profer*, *compone*, *vel canta*. I. 150. tibi = *a te*. concinatur = *canatur*. I.

COMMENTARIVS.

– *Quorum promeruit sors benedicta polum.* – *Hic montes sacros virtutum culmine celsos*, – *Vnica ter senos continet vrna viros*. – *Fumea coenosi liquerunt gaudia mundi*, – *Proque fide Domini membra dedere neci*. – *Hic etiam compar meritis Encratia martyr* – *Sorte sepulcrali dissociata iacet*. – *Huius inexhaustum testantur sancta triumphum* – *Palla cruore rubens*, *secta papilla fibris*. – *Nomina sanctorum si mauis nosse virorum*, – *Edicet cursim subdita summa tibi*. – *Sed quia cuncta simul metrum non suscipit vnum*, – *Accipe diuersis haec variata metris*. – *Quintilianus adest*, *Euentius*, *atque Cassianus*, – *Felix*, *Lupercus*, *Ianuariusque* – *Iulius*, *Vrbanus*, *Apodemius*, *inde Primitiuus*, – *Optatus*, *Publius*, *Caecilianus*. – *Hic Successus inest*, *hic Matutinus habetur*. – *Ecce Faustus*, *ecce Fronto*, *postque Martialis*. – *Haec tibi turba potens concedat prospera*, *lector*, – *Et veniam praestet haec tibi turba potens*. Ad marginem diuersae hae scripturae indicantur *nomina magnorum* pro *sanctorum*, et *Euotius* pro *Euentius*. Nomina Saturninorum a Prudentio non expressa haec sunt *Cassianus*, *Ianuarius*, *Matutinus*, *Faustus*. Ex his *Faustus* metro sapphico nomen aptissimum est, *Cassianus* non minus, quam *Martialis*, et *Primitiuus*, eodem metro alligari potest. *Ianuarius*, et *Matutinus* non ita facile, sed aliquo tamen modo in eodem carminis genere sonare possunt.

146. Aldus scribit *optato* et *luperco*, perinde quasi nomina propria non essent. Error clarus est glossae Mar. *luperco* - *sacerdote*. Ambr. scribit *et Toepecco*, Pal. *Obtato*. Parrhasius *et Nepaeo*. In nummis caesaraugustanis apud Florezium non semel mentio fit *Luperci*. Peueratus notat ex Baronio, Lupercum passum fuisse in Nouempopulonia, ex Scaligero in Ausonium, passum sub Decio: citat Scaliger vitas quasdam veteres martyrum Aquitanorum. Verum Lupercus ille a nostro diuersus esse debet: vt probant Bollandiani ad diem 28. iunii.

147. Martyres Caesaraugustanos antea v. 75. vocauit *togatam nobilitatem*, nunc senatum conscriptum. Sic Laurentium in eius hymno v. 560. *consulem perennem* appellauit.

151. In edd., et plerisque mss., etiam in Martyrologio romano legitur *Iuliam*: sed restituere oportet *Iulium* ex monumentis peruetustis domesticis, videlicet epigrammate Eugenii, Actis S. Braulioni ascriptis, et Breuiario Mozarabico. Consentiunt Vsuardus, Ado, codex ms. S. Michaelis apud Ruinartium, et vnus Var. apud Teolium. Widm. *resonat* pro *resonet*.

152. Prag. *Quintilianam*.

153. Prag., Breuiar. Moz., Fabr., Gis., Vatt. A., B., et alii *pangat*. Hein-

Digitized by Google

Quale Frontonis fuerit trophaeum,
Quid bonus Felix tulerit, quid acer
Caecilianus.
Quantus, Euenti, tua bella sanguis
Tinxerit, quantus tua, Primitiue,
Tum tuos viuax recolat triumphos
Laus, Apodemi.
Quatuor posthinc superest virorum
Nomen extolli, renuente metro:
Quos Saturninos memorat vocatos

GLOSSAE VETERES.

155. tulerit = *sustinuerit*. *I*. 157. bella = *scilicet martyrum*. *I*. 158. quantus tua = *scilicet sanguis bella*. *I*. 161. posthinc = *postea*. *Iso*. 162. renuente = *respuente*. *Iso*. 163. Saturninos = *nam barbara nomina erant*; *ideo in metro ponere nequibat*. *I*.

COMMENTARIVS.

sius cum tribus scriptis, Aldum secutus, *pandat*, vt apud Valerium Flaccum initio Operis; *Versa proles tua pandat Idume*, - *Namque potest*, *Solymo nigrantem puluere fratrem*. Mariett. etiam, et Rat. a prisca manu *pandat*.

157. Breuiar. Moz., Rat., Vat. B., Widm. a pr. m., Mar., Thuan., Noms. *Euuoti*. Vat. A., Prag. *Euanti*. Put. *Euouoti*. Alt., Weitz., codex S. Michaelis apud Ruinartium *Euuanti*, Ambr. *Eunoti*, Bong., Sich. *Heuuanti*. Ald., pleraque martyrologia, et multi scripti *Euenti*. Parrhasius *Eugori*. Rott., et vnus Torrent. *Euoti*: quod aliis praeferendum, acriter pugnat Heinsius adducto testimonio ex Martyrologii Vsuardi libro peruetusto, et ad ipsius Vsuardi aetatem propius accedente, quod scilicet Lutetiae Parisiorum ad S. Germani asseruabatur, vbi recensentur nomina XVIII. martyrum eo modo, quo ab Eugenio describi diximus, nisi quod *Euoti* nomen, non *Euentii* profertur. Allegat itidem Martyrologium Adonis vetustissimum eiusdem bibliothecae, eiusdem Adonis Martyrologium a Ros-weydo editum, Vsuardi Martyrologium in bibliotheca Bigotiana, peruetusta manu exaratum, et editionem eiusdem Vsuardi Lutetiae per Ioannem Capellam Collegii Nauarraei concentorem anno 1490. procuratam. Quibus propositis, Heinsius Euentium posthac e martyrologiis exulare iubet. Huic sententiae nondum acquiesco, quum tot veterrima stent contra monumenta. Recentiores, etiam Gallandius cum Ruinartio, et Papebrochio reddunt *Euoti*.

159. Aldus, Sichardus, et nonnulli Vulg. *quum tuos*.

163. Cur metrum renuat, *Saturninorum* nomen carmine sapphico exprimi, dixi in Proleg. num. 211. Iso etiam putauit, barbara illa nomina fuisse, quod falsum esse, constat ex epigrammate, S. Eugenii supra ad v. 145., et Actis nomine S. Braulionis. In opere hispanico eruditissimi Florezii De nummis mentio Saturnini occurrit inter nummos calagurritanos. Notandum est, in Martyrologio Romano id referri ex Prudentio, *Et aliorum quatuor*, *qui Saturnini vocati esse referuntur*. Vsuardus quatuor propria nomina ex Eugenio, aut Braulione videtur hausisse. Quaeram tamen, cur Prudentius *priscam* vetustatem ad commune Sa-

Digitized by Google

Prisca vetustas.
Carminis leges amor aureorum
Nominum parui facit, et loquendi
Cura de sanctis vitiosa non est,
Nec rudis vnquam.
Plenus est artis modus, annotatas
Nominum formas recitare Christo:
Quas tenet caeli liber, explicandus
Tempore iusto.
Octo tunc sanctos recolet, decemque
Angelus coram Patre, Filioque,
Vrbis vnius regimen tenentes
Iure sepulcri.
Quin ad antiquum numerum trahentur

GLOSSAE VETERES.

166. parui facit = *contemnit*. *I.* 168. rudis = *noua*. *I. indocta*. *Mar.* 171. explicandus = *pronunciandus*. *I.* 173. recolet = *numeret*. *I.* 176. iure = *lege*. *I.* 177. ad antiquum numerum = *decem*, *et septem* (fort. *et octo*). *I.*

COMMENTARIVS.

turninorum nomen proferendum testem aduocet, siquidem seculo IV. ineunte hi martyres coronam adepti sunt? Alibi etiam eodem fere modo loquitur: nimirum tempus ante actum, quamuis non longissime distans, vocat vetustatem.

165. Hinc patet, nullum omissum fuisse a Prudentio nomen martyrum, quia illud metro aduersaretur: sed contra carminis leges positum vocabulum *Saturninos*. Dicit *nomina aurea*, vt initio hymn. I. Peristeph. *Aureis quae Christus illic annotauit literis*.

167. Aldus *otiosa*. Sichardus restituit *vitiosa* ad fidem codd., et carminis leges, quod iam ediderat Parrhasius.

168. Ald. *haec rudis*: lege *nec rudis*.

169. Egm. *modus annotator*.

171. Mar., Prag., Rat., Heinsius cum suis praeter Oxon., Sich., Gis., Parrhasius, aliique *explicandus*. Ald., Oxon., et nonnulli alii scripti *explicandas*. Egm., Hailsbr. *explicandos* apud Weitzium. De hoc vitae libro vide Apocalysin Ioannis cap. III. XX. et XXI. Fortunatus lib. VIII. carm. IV. *Felices, quarum Christi contingit amore - Viuere perpetuo nomina fixa libro*.

174. Prudentius de extremo die iudicii loquitur, et de angelis, qui separabunt malos de medio iustorum. Chamillardus intelligit angelum custodem ecclesiae caesaraugustanae: nam SS. Patres angelos adesse tradunt non solum populis, et nationibus, sed multo magis ecclesiis, et oratoriis, vbi sacra christiana celebrantur. Non repugno: et fortasse hac de causa Prudentius v. 5. Caesaraugustam dixit *plenam magnorum domum angelorum*.

176. Prudentius clare praefert in martyribus ius sepulcri iuri patriae.

177. Ald., Parrhasius, Vat. B., Mar., Weitz. *trahentur*. Vat. A. a sec. m. *tra-*

Viua post poenae specimen puella,
Morsque Vincenti, cui sanguis hinc est,
Fons et honoris.
Additis Caio, (nec enim silendi)
Teque, Crementi: quibus incruentum
Ferre prouenit decus ex secundo
Laudis agone.
Ambo confessi Dominum, steterunt
Acriter contra fremitum latronum:
Ambo gustarunt leuiter saporem
Martyriorum.

GLOSSAE VETERES.

178. specimen puellae = *pulchritudinem Encrate*. *I.* 179. sanguis = *genus*. *Mar.* 180. fons = *origo*. *I.* 181. silendi = *scilicet estis*. *Iso.* 183. secundo = *prospero*. *Iso.* 184. agone = *certamine*. *I.*

COMMENTARIVS.

centur vitiose. Giselinus edidit *trahetur*, adhaesit Heinsius, quin varietates scripturae notaret. Heinsium recentiores plerumque sine vllo examine excribunt. Riscus ex hoc versu arguit, martyrium S. Encratidis fuisse posterius martyrio SS. XVIII. martyrum Caesaraugustanorum: sed quum Prudentius simul adiungat Vincentium, qui XVIII. illas palmas iam nouerat partas, ex hoc loco, imbecillum est, quod petitur argumentum. Acta Braulioni ascripta pro eadem sententia allegat Riscus. quae quantam mereantur fidem, alii iudicent.

179. Put., et Ox. pro diu. script. *Tuque*, *Vincenti*, Vat. P. mendose *morse Vincenti*.

180. Parrhasius *Pons et honoris*: in Emendatis pro diu. script. *fons*.

181. Ald. scribit *Cagio*, Weitz., Rat. *Gaio*. Plerique *Caio*. Hi octo versus sequentes absunt a Put. Idem de Tiliano codice testabatur Salmasius. Martyrologium Romanum XVI. kal. maii ex his Prudentii versibus, vt clarum est: *Caius*, *et Crementius secundo confessi*, *et in fide perseuerantes martyrii calicem gustauerunt* XVI. *kal. maii anno* 303. Bollandiani suspicantur, primum agonem fuisse sub Ruffino praeside, secundum sub Datiano.

182. Nonnulli Vulg. contra metrum, et sensum *quibus incrementum*.

183. Id est, quod ait Martyrologium Romanum *secundo confessi*. Dubito autem, an non potius *secundus agon laudis* a Prudentio dicatur confessio: nam primus, et praecipuus martyrium est. Scilicet Caius, et Crementius incruentum decus tulerunt ex confessione, quae est secundus, minusque gloriosus agon, siue certamen laudis.

185. Confessores olim vocabantur, qui coram tyrannis Christum confessi sunt, non tamem palmam martyrii obtinuerunt. S. Paulinus Natali XIII. de S. Felice v. 94. *Confessionis ante functus proelia*, - *Sed incruento consecratus exitu*.

187. Ald. *leniter*: metrum poscit *leuiter*. Riscus opinatur, hos versus non excludere martyrium, sed indicare, mortem minus fuisse acerbam. Non ita quidem iudico: nam *incruentum decus*, et *ambo confessi* verba sunt, quae confessores, non martyres, significant. Eodem,

Digitized by Google

Haec sub altari sita sempiterno,
Lapsibus nostris veniam precatur
'Turba, quam seruat procerum creatrix
Purpureorum.

Nos pio fletu, date, perluamus
Marmorum sulcos, quibus est operta
Spes, vt absoluam retinaculorum
Vincla meorum.

Sterne te totam generosa sanctis
Ciuitas mecum tumulis: deinde
Mox resurgentes animas, et artus
Tota sequeris.

GLOSSAE VEETERES.

189. sub altari = *sub secreto dei*. *Mar.* 191. creatrix = *parens*. *I. Mar.* 192. purpureorum = *pro purpuratorum*. *I.* 193. date = *sinite, vt*. *I.* 194. sulcos = *literas*; *epitaphia*. *Mar.* 197. generosa = *nobilis*. *I.*

COMMENTARIVS.

vt ego opinor, pertinet *secundus laudis agon*.

189. De corporibus martyrum, sub altari conditis, saepius occurrit mentio. Sed hoc loco obseruanda est glossa Marietti. Altare sempiternum dicitur, vt apud S. Paulinum epist. XII. ad Seuerum: *Sancta sub aeternis altaribus ossa quiescunt*. Scilicet quia Christus sacerdos est in aeternum, neque vnquam nostra altaria deficient.

190. Breuiar. Moz. mendose *lapsisque nostris*. Ambr., Parrhasius *precantur*.

191. An ex hoc loco certo colligatur, omnium XVIII. martyrum natale solum fuisse Caesaraugustam, vide Comment. ad v. 107.

193. Pal. *hos pio*. De verbo *date* consule Comment. ad v. 594. Apoth. Idem sonat, ac *age*.

194. Nebrissa, et Cellarius interpretantur, in cineribus spem resurgendi opertam esse. Planius est, quod etiam Teolio visum, intercessione martyrum, quorum cineres illis marmoribus tegebantur, veniam peccatorum sperasse Prudentium.

195. Breuiar. Moz., Parrhasius *vt absoluat*, scilicet *spes*, non ita bene.

196. Alex. a pr. m. *vincla eorum* male.

197. Breuiar. Moz. perperam *te toga*. Parrhasius corrupte *Sternet et o tam generosa sanctis - Ciuitas mecum : tumulis deinde - Mox resurgentes animas, et artus - Tota sequestris*.

199. Breuiar. Moz. *resurgentis*: lege *resurgentes animas*.

200. Prag. pro hoc versiculo *Tota sequeris* habet haec verba *Tot si quaeris, inter dispersa reperies*. Mariettus ad haec, *Quid sit*, ait, *nescio*. Neque ego quidem aliud cogito esse, nisi excriptoris alicuius aut ignari, aut inepti errorem. In Vat. A. post hunc hymnum sequitur *Hymnus in honore beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi, Augorii, et Eulogii*. In Vat. B., et Mar. *Passio S. Agnetis*.

Digitized by Google

V. HYMNVS. PASSIO S. VINCENTII MARTYRIS.

BEATE martyr, prospera

GLOSSAE VETERES.

v. 1. prospera = *prosperum age*. I.

COMMENTARIVS.

In hoc titulo plerique codices consentiunt: in quorum nonnullis hic hymnus ponitur post hymnum I., vt ad finem eius dixi. Fabricius habet *Hymnus* v. *Diuo Vincentio martyri Caesaraugustano*. Aldus *Ode in laudem S. Vincentii martyris*. In codice peruetusto ecclesiae Veliternae, de quo dixi in Proleg. num. 212. in nota, extat hymnus de S. Vincentio, quem, quoniam nondum editum puto, hoc loco transcribere non pigebit. *Praecelsa seclis colitur dies omnibus fidelibus clara, - In bonore martyris Christi Vincentii rite dicata, - In cuius hodie natali soluimus laudes debitas. - Insignis olim fulsisti, leuita, gemina sub Valerio gliscens dogmata. - Flagrans amore diuino calcasti lubrica mundi gaudia fortis athleta. - Tempsisti saeua poenarum genera, risisti sereno corde plurima, - Vincla, verbera, furias, faculas, catenas, vngulas, ac craticulam. - Carcer te teter nil terruit, aut vlla tortoris crudelitas, nec torrida ferri machina - .... Flammas testularum asperà fragmina vltro subisti impauidus. - Septus cuneis mox sidereis ymnibabas mystica laetus carmina. - Sonant organa permirifica modulatis vocibus concrepantia. - Victis victor hostibus victorem cernebas comminus angelorum psallebas caterua voce tinnula - ..... Eya, miles inuicte, posita caduca sarcina arce poli florida necteris nos - Post tot tormentorum supplicia feliciter peracta, atque deuicta penetrasti caeli sidera. - Stola laureatus perspicua agnum sequens fulgida inter lilia agonista iam tripudias. - Iam iam sancta anima funde pia precamina pro nostro foedo facinore prece sedula. - Foue, o martyr, immeritos famulos tuos noxa pellens, et commoda praebens omnia. - Coaeterna vna tecum in gloria iocundemur cantantes alleluia*. Vbi puncta sunt addita, annotatur in codice, tamquam diuersa lectio, primo loco *teterrima trusus pelea*, secundo *ter collega*, quae duo equidem non intelligo. Aliis in locis facilius intelligitur mendum cubare, quam vera lectio reperitur: nec tanti est eam inuestigare. Epigramma S. Eugenii *De basilica S. Vincentii* exhibui hymn. super. ad v. 90. In Prudentii hymno nulla fit mentio patriae S. Vincentii, neque oppidum, in quo passus est, nominatur; quamuis nomine populi, vt saepe in aliis, loquatur v. 556. *Exosculamur lectulum*, et 563. *Si sub tuorum gaudio - Vestigiorum sternimur*. Locum, vbi passus est, vocat oppidum v. 333. *Coire toto ex oppido*; quod fuisse Valentiam prope litus Sagunti, ex Actis apud Ruinartium, et Bollandianos constat. Esse autem hunc hymnum factum, vt die emortuali S. Vincentii caneretur, prima, et secunda stropha aperte ostendunt. Ruinartius putat, Prudentium ex Actis antiquis, quae ipse profert, hymnum maxima ex parte concinnasse. Id satis est verisimile, quum Prudentii hymnus interdum etiam in verbis cum Actis consentiat, et Acta videantur esse antiquiora, et fortasse statim post Diocletiani persecutionem confecta: quae in ecclesiis lecta fuisse ex S. Augustini sermonibus perspicitur. Ceterum nonnullae sunt coniecturae, vt Acta, quae nunc extant, post Prudentium concinnata fuisse credamus. Ruinartius plura habet de cultu S. Vincentii praesertim in Gallia, et quaedam nos quoque animaduertimus in notis ad Hymnodiam Hispanicam. Vi-

Diem

Digitized by Google

Diem triumphalem tuum,
Quo sanguinis merces tibi
Corona, Vincenti, datur.
Hic te ex tenebris seculi,
Tortore victo, et iudice,
Euexit ad caelum dies,
Christoque ouantem reddidit.
Nunc angelorum particeps,
Collucis insigni stola:
Quam testis indomabilis
Riuis cruoris laueras.
Quum te satelles idoli,
Praecinctus atris legibus,

GLOSSAE VETERES.

10, collucis insigni stola = *quando sanctus a praesenti vita transit, quasi vna stola lucet; quum vero dies iudicii venerit, et animo, et corpore remunerabitur, tunc duabus stolis collucet*. I. 11. quam = *scilicet tu*. I. 13. idoli = *species doli ab idea*. I.

COMMENTARIVS.

de etiam tom. v. Actor. SS. Ordin. Benedict., et Florezium tom. VIII. Hisp. sacr. tract. XXV. cap. VII. Nicolaus Antonius Bibl. Hisp. tom. II. pag. 109. laudat ineditam dissertationem Michaelis Ioannis Vimbodini, et Queralt de S. Vincentii leuitae hispani martyris sacri corporis translatione. Apud Boldettum libr. I. cap. XXXIX. Obseruat. extat monumentum vetus, expressum e coemiterio Callixti, quo SS. martyres *Vincentius*, *Agnes*, *Poltus* (Hippolytus) in vitro repraesentantur.

4. Sententia desumpta est ex II. ad Timoth. c. II. v. 5. *Nam et qui certat in agone, non coronabitur, nisi legitime certauerit*. Etsi autem poeta fortasse id non cogitauerit, notandum est, dici posse *tibi vincenti*, et *tibi, o Vincenti*. Non dubito, quin Prudentius nomen Vincentii ad coronam, quae vincenti datur, vltro applicuerit. Paschalius lib. I. de coronis cap. VI. pag. 19. de corona, quae praemium est martyrii, copiose disserit.

10. Ald., Weitz. cum suis, scripti plerique Heinsiani, Vatt. omnes, excepto Alex., *colluces*, vel *conluces*. Put., Alex. a pr. m., Cauch. codex, schedae Graeuianae *collucis*. Gifanius legit *colluces*, et ait, Prudentium *es* saepe corripere, vt in *fames*. Barthius lib. IV. Aduers. cap. IX. putat, *colluces* crassius omnino erratum esse, quam vt poetae tanto concedi possit: adeoque ex coniectura corrigit *Luces coinsigni stola*. Giselinus pariter, vt idem vitium effugeret, edidit *Luces in insigni stola*, quod cur non obseruauit Barthius, in commentariis Giselini alias versatus? At vero quum multi nobiles codices habeant *collucis*, et plurima sint huiusmodi verba, quae ad secundam, et tertiam coniugationem spectant, de quibus agit Priscianus lib. X., et quum Prudentius id etiam obseruauerit in *Percenseo*, *Extorqueo*, omnino legendum est *collucis*.

13. Glossa de *idolo* contemnenda est: vel lege *species*. *Idolum ab idea*.

14. Coniiciat aliquis *arctis* pro *atris*.

Digitized by Google

Litare diuis gentium
Ferro, et catenis cogeret.
Ac verba primum mollia
Suadendo blande effuderat;
Captator vt vitulum lupus
Rapturus, alludit prius.
Rex, inquit, orbis maximus,
Qui sceptra gestat romula,
Seruire sanxit omnia
Priscis deorum cultibus.
Vos, nazareni, assistite,
Rudemque ritum spernite,
Haec saxa, quae princeps colit,
Placate fumo, et victima.
Exclamat hic Vincentius,

GLOSSAE VETERES.

21. maximus = *ille*. *I.* 23. sanxit = *decreuit*. *Iso.* 24. priscis = *prioribus*. *Mar.* 25. nazareni = *nazareni vocabantur prius, qui nunc christiani, quod nomen prius repertum est apud Alexandriam, vbi beatus Petrus episcopus factus est. Vat. A.* 26. rudem = *nouum*. *Mar*. 28. fumo = *thuris*. *Mar.*

COMMENTARIVS.

15. Thuan. *diuis gentibus*: fortasse fuerit *dis gentilibus*, vt coniicit Heinsius.

18. Vat. A. *effuderet* male.

20. Vat. A. *prius*, supra *pius*.

22. Put., et pro diuersa script. Oxon. *publica* pro *romula*, quod non displicet Heinsio. Weitz. cum Hailsbr., et Widm. a pr. m. *gestit* pro *gestat* minus bene.

25. Put. *nazoreni*. Pro *assistite* coniici posset *absistite*, quasi desistite a vestra religione. Sic absistere bello, incoepto, et simpliciter Virgilius lib. I. Aen. 196. *Nec prius absistit*. Christiani olim a gentilibus, et iudaeis contumeliose vulgo nazaraei, seu nazareni vocabantur: quo de nomine plura scriptores antiquitatum christianarum, Mamachius, Binghamus, alii. In glossa legendum *Antiochiam*, non *Alexandriam*. Fortasse etiam legendum erit *receptum*, non *repertum*: nam scriptura ambigua est.

26. Vat. B. corrupte *rudumque*.

27. Giselinus fatetur, omnes libros formis editos habere *haec saxa*: nihil dicit de mss., in quibus idem obseruatur. Nihilominus legit *haec sacra*, vt infra v. 105., et seq. *Tibi ergo soli, contumax, Tarpeia calcentur sacra*? Non enim, addit, Datianus fateretur, *saxa* a se coli pro numinibus, quae saxis repraesentabantur. Vera tamen lectio est *saxa*, quibus diuinitatem inesse putabant gentiles, vt ex responsione Vincentii colligitur, et fusius ostendi in Comment. ad hymn. XI. Cath. v. 35. Neque apposite diceretur *sacra placare fumo, et victima*. Colebant autem gentiles saxa, quia intus habitare spiritus credebant. Vide v. 77.

Digitized by Google

Leuita de tribu sacra,
Minister altaris dei,
Septem e columnis lacteis.
Tibi ista praesint numina:
Tu saxa, tu lignum colas:
Tu mortuorum mortuus
Fias deorum pontifex.
Nos lucis auctorem Patrem,
Eiusque Christum Filium,
Qui solus, ac verus deus,
Datiane, confitebimur.

GLOSSAE VETERES.

30. leuita = *in templo additus*. I. sacra = *ecclesia*. I. *de sancta ecclesia*. *Mar*. 32. columnis = *septem donis Spiritus sancti*. I. *columnas septem appellat septem ministros ecclesiae : tot enim prius ab apostolis fuerant ordinati*. *Vat*. *A*.

COMMENTARIUS.

30. Ad rem S. Isidorus lib. VII. Etym. cap. XII. *Leuitae ex nomine auctoris vocati : de Leui enim leuitae exorti sunt, a quibus in templo dei mystici sacramenti ministeria explebantur. Hi graece diaconi, latine ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote consecratio, ita in diacono mysterii dispensatio habetur*.

32. Apud hispanos videtur viguisse eadem consuetudo, quae in ecclesia romana, de septem diaconorum numero, quem apostoli statuerunt, dum diaconos eligerent Act. cap. VI. Cur autem dicantur *columnae lacteae*, Iso septem dona Spiritus sancti commemorat, Chamillardus innocentiam, et castitatem, qua praediti esse debebant, et quod tunc ecclesiam veluti sustentarent. Existimo, Prudentium alludere ad stolam, cuius supra meminit, et ad morem standi ante altare. Canon IV. concilii barcinonensis: *Vt diaconus in consessu presbyteri non sedeat*. Et cap. LX. collect. Martini Bracar. *Non licet diaconum ante presbyterum sedere, nisi cum iussione presbyteri*. Vide v. 38. hymn. S. Laurentii: *Qui stant ad aram proximi*.

35. Acta: *Nam quos iubes deos confiteri, idola sunt lignea, et lapidea. Tu illorum testis, tuque mortuorum fias mortuus pontifex*. Vbi clare perspicitur conuenientia inter Acta, et Prudentium.

37. In Proleg. cap. XXII. exposui coniecturam V. C. Giouenazzii, legendum *Nos lucis auctorem Patrem, — Qui solus, ac verus deus, — Eiusque Christum Filium, — Datiane, confitebimur*. Quam ille multis, grauissimisque rationibus ex theologia, et antiquitate ecclesiastica petitis corroboratam seruat in suo ms. Commentario in Hymnum S. Hilarii, *Hymnum dicat turba fratrum*, quod iam diu votis, et vtilitati literatorum hominum debet.

39. Rat. *qui est solus*. In Actis: *Profitemur, nos christianae religionis esse cultores, et vnius, ac veri dei permanentis in secula famulos, ac testes*.

40. Rat. *fatebimur* contra metrum. Huius Datiani memoria extat in inscriptione hispanica apud Gruterum pag. CXCIX. Scilicet Datianus praeses Hispaniarum lapidem poni curauit terminum inter eborenses, et pacenses, imperantibus Diocletiano, et Maximiano Herculeo, vt initio

Hic ille iam commotior:
Audesne, non felix, ait,
Ius hoc deorum, et principum
Violare verbis asperis?
Ius et sacratum, et publicum,
Cui cedit humanum genus?
Nec te iuuentae feruidae
Instans periclum permouet?
Hoc namque decretum cape:
Aut ara thure, et caespite

GLOSSAE VETERES.

41. hic ille = *tunc ipse*. 42. non felix = *infelix*. *I.* 43. ius = *conditio*, *vel imperium*. *I.* 47. iuuentae feruidae = *tuae iuuentutis*. *I.* 49. cape = *intellige*. *I.* 50. caespite = *sicut tunc mos erat*. *I.*

COMMENTARIVS.

inscriptionis fusius declaratur. Tum legitur:

TERMINVS . INTER
PACENS . ET . EBORENS
CVRANTE . P. DATIANO
V. P. PRAESIDE . H. H.

41. Prag. *hic*, supra *hinc*.

47. Ald., et alii vett. *Nec te iubente feruide*. Giselinus restituit *Nec te iuuentae feruidae*, fauentibus mss. Becmanus in Manuduct. ad ling. lat. ex cod. Pal. restituebat *Nec te iuuenta feruide*, quam scripturam ex eodem, vt puto, Pal. allegat Weitzius, qui tamen praefert *iuuentae feruidae*.

48. Aldi error *periculum*.

50. Barthius lib. XXV. cap. VII. Aduers. ita legit hos versus *Aut ara thure e caespite – Precanda iam nunc est tibi, – Aut mora luenda est sanguine*. Intelligit aram e *caespite*. Burmanno in Anthologia pag. 734. tom. I. displicet haec emendatio, quam Sagittarius cap. X. De cruciat. non solum adoptauit, verum etiam affirmauit, hunc locum vulgo parum emendate legi. Barthius suae correctioni haec addiderat: *Talia multa in diuino poeta a nobis obseruata sunt: a cuius spiritu etiam poetico reliqui christiani vates* longe absunt. PRECOR *ita etiam vsurpat Ausonius Ephemer.*; *Deus precandus est mihi, Ac Filius summi dei*. De ara caespititia, quae *graminea* a Virgilio dicitur, videndus est Petrus Berthaldus De ara edit. 1636. in 8. pag. 57., et 58. cap. VI. Veteres non solum aras caespititias ex tempore, et in castris extruebant, sed etiam saepe alias caespite ad aram extruendam vtebantur, vel in ea iam extructa caespite ad sacrificium vtebantur. Cur Prudentius thus cum caespite coniungat, fortasse patebit ex Horatio lib. III. od. VIII. *Quid velint flores, et acerra thuris – Plena, miraris, positusque carbo in = Caespite viuo*, et l. I. od. XIX. *Hic viuum mihi caespitem, hic – Verbenas, pueri, ponite, thuraque*. Accedit Ausonius in Ephemer. *Nec liba crusti mellei, – Foculumque viui caespitis – Vanis relinquo altaribus*. Teolius obseruat, Mazochium Specim. Biblic. tom. II. Dissert. III. De mosaico altari cespititio plura hac de re habere, et iuniores castigare, quod caespes cum diphthongo scribant. Cellarius cum Festo, et aliis *caespes a caedendo* dictum, et cum diphthongo scribendum contendit. In huiusmodi controuersiis orthographicis nihil fere fir-

Precanda iam nunc est tibi,
Aut mors luenda est sanguine.
Respondit ille altrinsecus:
Age ergo, quidquid virium,
Quidquid potestatis tibi est,
Palam reluctor, exere.
Vox nostra quae sit, accipe.
Est Christus, et Pater deus:
Serui huius, ac testes sumus:
Extorque, si potes, fidem.
Tormenta, carcer, vngulae,
Stridensque flammis lamina,
Atque ipsa poenarum vltima,
Mors christianis ludus est.
O vestra inanis vanitas,
Scitumque brutum Caesaris!
Condigna vestris sensibus
Coli iubetis numina:
Excisa fabrili manu,

GLOSSAE VETERES.

52. luenda = *persoluenda*. I. 53. altrinsecus = *e contra*. I.Mar. 56. reluctor = *ego*. I.

66. scitumque brutum = *imprudens*. Mar. *decretum stultum*. I.

COMMENTARIVS.

mum stabiliri potest: nam plerumque veteres ipsi inter se dissentiunt.

51. *Placanda* malebat Cauchius: sed recte *precanda*. Vide v. superiorem.

52. Ald. *tuenda* male. Ab Hailsbr., et Rott. abest verbum *est*. Vide v. 50.

53. Nonnulli Vulg. *respondet*. Plautus etiam vsurpauit *altrinsecus*.

56. Gifanius Ind. Lucr. verbo *conata patrare* fortasse hunc locum Prudentii intelligit, quum ait, eum dicere *exerere* pro *instituta perficere*, *conata patrare*. Idem verbum legitur in Actis: *Siquid malignitatis viribus potueris, exere*.

57. In Vat. A. a pr. m. abest *nostra*.

60. *Extorque* in tertia coniugatione.

62. De laminis ardentibus Horatius, Plautus, Cicero, aliique profani, et passim scriptores christiani. Vide Gallonium cap. VI., Sagittarium cap. X., et Baronium ad diem 18. maii de S. Dioscoro, qui *nouissime laminis ardentibus adustus, martyrium consummauit*.

63. Put. *quaeque ipsa*. Thuan. *aut ipsa*.

66. Vat. B. corrupte *socrumque brutum*.

68. Gis. in contextu *iubentis*, scilicet Caesaris: sed monet in notis, *iubetis* esse in aliis, et sic orationem vehementem esse, et concitatam magis.

69. Confer, quae notat Elmenhorstius

Cauis recocta et follibus:
Quae voce, quae gressu carent,
Immota, caeca, elinguia.
His sumptuosa splendido
Delubra crescunt marmore:
His colla mugientium
Percussa taurorum cadunt.
Adsunt et illic spiritus:
Sunt sed magistri criminum,
Vestrae et salutis aucupes,
Vagi, impotentes, sordidi:

GLOSSAE VETERES.

72. elinguia = *sine lingua*. I. 73. his = *talibus diis*. I. 79. aucupes = *venatores*, *vel captores*. I.

COMMENTARIVS.

ad Minucii verba de deo gentium: *Funditur, fabricatur, sculpitur, tunditur malleis*, et Arnob. lib. VI. *Simulacra ista, quae vos terrent, quaeque templis in omnibus prostrati, atque humiles adoratis, ossa, lapides, aera sunt etc.*

70. Barthius loc. cit. distinguit *Cauis recocta, et follibus*: et intelligit *cauum* fornacem. Sed videtur *cauis* epitheton esse pro ventosis, seu inanibus, et ventum recipientibus; quamuis certum sit, *cauum* substantiue etiam dici.

77. Put. *at sunt* pro *adsunt*, quod ab aliis scriptis confirmari, ait Heinsius, in quibus est vers. seq. *Sunt; sed magistri criminum*, quasi hic versus respondeat primo, *At sunt et illic spiritus*, quod aiunt gentiles. Eam lectionem amplexus est Heinsius, et cum eo plerique recentiores, etiam Ruinartius. Gallandius scripturam veterem retinuit, neque sibi aliam probari ostendit. Sententia eadem est, in statuis idolorum latere daemones, qui dii esse non possunt, quum magistri sint criminum, ad quae, impuram religionem docentes, prouocant. Alludit Prudentius ad deos gentilium, qui erant ipsi daemones: et quum ex statuis, aut corporibus obsessorum expellebantur, nomina illa se habere affirmabant, sub quibus in templis colebantur. Vide Comment. ad v. 402. Apoth. Ii autem *diuique, et iidem daemones*, vt ait v. 92., etiam exemplo suo magistri erant criminum.

78. Gis. *sed sunt*. Plerique *sunt sed*.

79. Rat., Vat. B., Mar., Prag., Alex. a sec. m., Gis. *aucupes*. Alex. a pr. m., et vetustiores Heinsiani scribunt *aucipes*. Ald., Fabr., Egm. *auspices*. Hailsbr. *aucupes*, supra *auspices*, infra *capaces*, quod neque metro, neque sensui conuenit.

80. Minucius de oraculis gentilium loquens, ait: *Spiritus sunt insinceri, vagi, a caelesti vigore terrenis labibus, et cupiditatibus degrauati. Isti igitur spiritus, posteaquam simplicitatem substantiae suae, onusti, et immersi vitiis, perdiderunt, ad solatium calamitatis suae non desinunt perditi etc.* Chamillardus ait, ex his, quae de daemonibus scripsit Prudentius, facile colligi, eos meros esse spiritus, ac corporis expertes existimasse. Addit Chamillardus: *Constare tamen possent corporibus aethereis, ac subtilibus, quae nihil, quo minus spiritus appellarentur, prohiberent*. Nescio, an id ex Prudentii senten-

Digitized by Google

Qui vos latenter incitos
In omne compellunt nefas,
Vastare iustos caedibus,
Plebem piorum carpere.
Norunt et ipsi, ac sentiunt,
Pollere Christum, et viuere,
Eiusque iam iamque affore
Regnum tremendum perfidis.
Clamant fatentes denique,
Pulsi e latebris corporum
Virtute Christi, et nomine,
Diuique, et iidem daemones.
His intonantem martyrem
Iudex profanus non tulit,
Conclamat: Os obtrudite,
Ne plura iactet improbus.
Vocem loquentis claudite,
Raptimque lictores date,

GLOSSAE VETERES.

87. affore = *futurum esse*. I. 93. intonantem = *loquentem*. I. 95. obtrudite = *claudite*. I. 98. lictores = *carnifices*. I.

COMMENTARIVS.

tia disserat, ex qua nihil huiusmodi certe colligitur. Barthius lib. IV. cap. IX. Aduers. notat, *sordidus* apud christianos epitheton esse proprium diaboli.

81. Vat. A. mendose *latentes*. *Incitus* significat percitum, incitatum. Catullus in Galliambo, siue carmine in Atyn: *Alios age incitatos, alios age rabidos*.

82. Vat. A. *compellant*, et pro diu. script. *compellunt*.

86. Vat. B., et Mar. *ac* pro *et*.

87. Vat. B. *eius iam* sine *que*, quod necessarium est. Rott. *iam, iam affore*, vt hiatus relinquatur, qui tamen minime tam solemnis est Prudentio, quam vult Heinsius. Fabr., et Gis. in contextu *iam mox affore*. Elegantius est *iam, iamque*.

88. *Perfidus* pro *infideli* vox a scriptoribus christianis vsurpata.

89. De his clamoribus daemonum dictum ad v. 413. Apoth. Haec stropha deerat in ms. S. Michaelis.

90. Vatt. A., Q., Hailsbr. *pulsi ex*. Pro *corporum* habent *viscerum* Put., et Oxon. non male. Ita edidit Heinsius.

92. Peueratus nescio vbi inuenerit *denique* pro *diuique*: neque *denique* cohaeret metro. Alii scribunt *idem*, alii *iidem*.

95. Nebrissa oblitus est, quid metrum exigeret, quum affirmauit, puriorem esse lectionem *obstruite*, quam *obtrudite*, aut, vt scribit Weitz. cum Widm., *obstrudite*. Melius tamen *obtrudite*.

Digitized by Google

Illos reorum carnibus
Pastos, manuque exercitos.
Iam faxo, ius praetorium
Conuiciator sentiat,
Impune ne nostris sibi
Diis destruendis luserit.
Tibi ergo soli, contumax,
Tarpeia calcentur sacra?
Tu porro solus obteras
Romam, senatum, Caesarem?
Vinctum retortis brachiis,
Sursum, ac deorsum extendite,

GLOSSAE VETERES.

101. faxo = *facere volo*. ius praetorium = *regalem potestatem*. I. 105. tibi = *a te*. I. 106. tarpeia = *romana, vbi idolorum maxima pars fuit, quod in Tarpeio monte cuncta idola congregata fuerunt*. I. 107. obteras = *contemnis*. I.

COMMENTARIVS.

99. Egm., Widm. ad oram, Put. *Illos reorum Plutones,- Pastos resectis carnibus*. Hanc lectionem prae oculis habuit Heinsius ad v. 362. lib. I. contra Symmachum, vt ibi diximus. Cellarius notat, lucrum ex reorum suppliciis facere carnifices, qui plerumque lacertosi sunt, tamquam carnibus pasti.

103. Heinsius cum Put. *Ne impune, ne nostris sibi*: putat enim Heinsius, hanc repetitionem vim egregiam addere orationi. Recentiores Heinsio adhaerent, Gallandio excepto.

107. Egm., Hailsbr., Vat. A. *tu modo*. Non constat ratio metri.

109. Describitur tormentum eculei, de quo vide tabulam IX., et Gallonium De Cruciat. SS. mart. cap. III., et Sagittarium, qui cap. XVII. non dissimilem imaginem eculei exhibet; et eculeum definit esse ligneam machinam ad equi similitudinem fabricatam, in quam leuati homines, eidemque alligati sursum, ac deorsum tendebantur, ac variis modis torquebantur. Hinc phrases illae, *leuari in eculeo, suspendi in eculeo*. Corrigit autem Sagittarius locum libr. V. Etym. S. Isidori cap. XXVII. *Eculeus autem dictus, quod extendatur*. et hoc modo suppleri posse existimat: *Eculeus autem dictus, quod ei tamquam equo reus impositus extendatur*. Verum in editione postrema Matritensi ita legitur *Eculeus autem dictus quod extendat*, et pro diuersa scriptura *quod extendatur*. S. Hieronymus epist. ad Innocentium I. al. XLIX. *At vero mulier . . . . . quum eculeus corpus extenderet, et sordidas foetore carceris manus post tergum vincula cohiberent, oculis, quos tantum tortor alligare non poterat, suspexit in caelum*. Vide etiam in Romano v. 110., vbi aliam Barthii opinionem de eculeo exponam. In eculeo corpus extendebatur, dum ipse eculeus cochleis extenderetur. Praeterea iacentes in eculeo torquebantur vngulis, siue fidiculis, vt stropha seq. explicat Prudentius, et nonnunquam etiam lampadibus accensis. S. Cyprianus De lapsis: *Nunc eculeus extenderet, nunc vngula effoderet, nunc flamma torreret*.

110. Extensio corporis eculeo tribui-

Compago

Compago donec ossuum
Diuulsa membratim crepet.
Posthinc hiulcis ictibus
Nudate costarum abdita,
Vt per lacunas vulnerum
Iecur retectum palpitet.
Ridebat haec miles dei,
Manus cruentas increpans,
Quod fixa non profundius
Intraret artus vngula.
Ac iam omne robur fortium
Euiscerando cesserat,
Nisusque anhelus soluerat
Fessos lacertorum toros.
Ast ille tanto laetior

GLOSSAE VETERES.

110. membratim = *per singula membra*. *Mar.* 113. hiulcis = *apertis*, *fissis*. ictibus = *vngulis.I.* 122. euiscerando = *lacerando.I.*

COMMENTARIVS.

tur, tamquam vis propria huius tormenti. Cyprianus ep.1. ad Donatum: *Et carnifex praesto est, vngula effodiens, eculeus extendens, ignis exurens*. Ceterum haec descriptio conuenire etiam potest tormento frequentatae eleuationis corporis trochleis factae, quam hispani *trato de cuerda*, itali similiter *tratto di corda* appellant. De hoc supplicio Victor Vitensis lib. III. De persec. Vand. *Qui post caedes innumerabilium fustium trochleis frequentibus eleuatus dum tota prae vrbe penderes, nunc in sublime ictu se tollente celeri, dimissis iterum cannabinis, super silices platearum pondere corporis veniens, vt lapis super lapide corruebat. Sed et saepius tractum, et lapidibus acutissimis defricatum, et cutibus separatis, pelles corporis lateribus, dorsoque videres, et ventre pendere*. Vide tabulam VIII., et Nicolaum Agnellum De poena funis, seu de funis ictuum atrocitate, Ferrariae 1786. Sed notandum, in Actis S. Vincentii mentionem eculei fieri; et plerique ita explicant Prudentium.

111. Plerique libri vett. *ossuum*.

113. Alex. *iulcis ictibus*, quod expressit Teolius in contextu, nescio, an consulto, nam in notis habet *biulcis*. Ox. *bisulcis* non male, nam de vngulis est sermo, quas *bisulcas* dixit v. 44. hymn. I. Peristeph. De eisdem vngulis in Romano v. 452. *Mucrone biulco*, vt multi interpretantur.

115. Put., Ox. *latebras vulnerum*. Apotheos. v.221. etiam dixit *lacunas*, loquens de Iesu Christi vulneribus.

117. Prag. *ridebat hic* minus bene.

119. Rat. *quo*, recenti manu *quod*.

121. Vat. A. *sic iam*. In editione I. Giselini, Coloniae repetita, ad marg. est *satellitum* veluti glossa verbi *fortium*.

123. Ald. *anhelos*: lege *anhelus*. Haec

Digitized by Google

Omni vacantem nubilo
Frontem serenam luminat,
Te, Christe, praesentem videns.
Quis vultus iste? pro pudor!
Datianus aiebat furens:
Gaudet, renidet, prouocat
Tortore tortus acrior.
Nil illa vis exercita
Tot noxiorum mortibus
Agone in isto proficit,
Ars et dolorum vincitur.
Sed vos, alumni carceris,

GLOSSAE VETERES.

126. nubilo = *caligine. I.* 129. pro pudor! = *cum pudore loquor. I.* 131. renidet = *splendet laetitia. a nidore renidet. I.* 137. alumni = *ministri. Mar.*

COMMENTARIVS.

fere omnia similiter in Actis: *Defatigata lictorum manus, dum per Sancti latera pendet, victa defecit ..... fortium robur emarcuit ..... anhelum pectus fessis intremuit ..... Rimetur acrior vngula intima costarum ..... Tunc denuo subridens Vincentius etc.*

126. *Maeroris nubilum, dolorum, mentis nubila* apud Sidonium, Cassiodorium, et alios aequales passim. Tempora nubila apud Ouidium, et alios. Nubem pro tristitia ipse Ouidius posuit v. Trist. el. 5. *Pars vitae tristi cetera nube vacet*: et alibi saepius.

127. Fabr., Gis., Widm. supra *illuminat*. Heinsius ait, suos habere constanter, et vere *luminat*, quia ita etiam dixit in hymno S. Eulaliae v. 192. *Atria luminat alma nitor*. Chamillardus vlterius addidit, Fabricium, et Giselinum cum Weitzio (cum vno Weitzii dicere debuit, vt Heinsius dixit, intelligens codicem Widmani) habere *illuminat*, sed male. Mihi placet *luminat*, sed non ausim damnare *illuminat*, quod extat in peruetustis membranis Vat. B., Rat., et Mar. Saepius etiam Prudentius dixit *illuminat*, quam *luminat*. Vossius in notis ad Velleium Paterculum lib. II. cap. 35. confirmat, legendum in Velleio *In altissimo luminauit*, quia *luminat* legerat hoc loco in suo codice Prudentii: sed melius allegasset vers. cit. hymn. S. Eulaliae: nam illic metro necessarium est *luminat*, nec variant codices. hic stare etiam potest *illuminat*. Caelius Aurelianus saepius vsus est hoc verbo *lumino*. Dicit autem Prudentius *frontem serenam*, vt opponat *nubilo*.

131. Hailsbronn. perperam *gaudet renitet*. *Renidere* est ridere, vt apud Catullum, et alios: supra Prudentius ait *ridebat*.

132. Aldus *Tortor, et tortus*, Vat. A. *Tortorem tortor*. Vtrumque mendose. S. Cyprianus epist. VIII. *Steterunt torti torquentibus fortiores*. Et De laude martyrii: *Nam praedurantibus licet guttis resultans vngula recurrat in vulnus, exeuntibus flagellis cum auulsa corporis parte rediens habena ducatur, stat immobilis tamen poenis suis fortior etc.* Inter opera Cypriano ascripta id opus collocatur.

134. Prag. *noxiarum*: lege *noxiorum*.

Digitized by Google

Par semper inuictum mihi,
Cohibete paulum dexteras,
Respiret vt lassus vigor.
Praesicca rursus vlcera,
Dum se cicatrix colligit
Refrigerati sanguinis,
Manus resulcans diruet.
His contra Leuites refert;
Si iam tuorum perspicis
Languere virtutem canum:
Age ipse, maior carnifex.
Ostende, quo pacto queant
Imos recessus scindere,

GLOSSAE VETERES.

138. par = *consortium, vel sodalitas*. I. 149. quo pacto = *quomodo, quemadmodum, qua ratione, qua virtute*. I. 150. recessus = *profunditates*. I.

COMMENTARIVS.

138. Vat. Q., Ald., Sich. *Pars semper inuictam mihi*. Vrb., Widm. ad oram *Inuicta pars semper mihi*. Fabr. *Pars semper, inuictam mihi – Cohibete paulum dexteram*. Giselinus fortasse primus veram lectionem restituit.

139. In Actis: *Sed vos continete paulisper dexteras, vires resumite, vt improbum hostem innouatus miles ad poenam durius coerceat*.

142. Hic deficit codex Puteanus.

144. Noms., et schedae Graeuianae *diluet*. Vat. A. *diruat*: alii *diruet*.

146. Ald., Weitz. *suam tuorum*, quod parum latinum Becmano videbatur. Cauchius coniiciebat *satin' tuorum*. Plerique scripti, etiam Pal. apud Becmanum *si iam*, pro qua lectione non bene Weitzius allegat Aldum. Pro *perspicis* Vat. A. *praespicis*.

147. Paulinus Natali v. de satellitibus quaerentibus S. Felicem: *Illudente canes Domino frustratus biantes*. Barthius lib. VIII. cap. XIV. Aduers. notat, hoc loco satellites vocari canes, quod conuicium hodieque acerrimum est apud turcas, vngaros, polonos, alios: addo ego nominatim hispanos, italos, et, vt ex veteri Testamento liquet, hebraeos. Aeschylus in Prometheo vincto Iouis aquilam, quae huius imperatis praesto erat, vocat canem. Apud Homerum, et Quintum Calabrum valde vsitatum conuicium id est. Furias, et Harpyas nominatas etiam canes ex Aeschylo, et Hygino tradit idem Barthius lib. XI. cap. I., qui rursus lib. 41., cap. IX. aduertit, prouerbium esse *Cane peior*, et vers. 216. Apoth. allegat *Semifer et Gothus sentit cane milite peior*: ita enim legit, et colligit, canes a Gothis in aciem ductos. Existimo, peculiare fuisse, satellites canes appellare, vt ex hoc versu Prudentii, et loc. cit. Paulini colligi potest, quibus mirifice consonat Cicero I. in Verr. *Debere eum aiebat* (Verres) *suam quoque rationem ducere: multa sibi opus esse, multa canibus suis, quos circa se haberet*.

149. Vat. A. *ostendo* non ita bene.

Digitized by Google

Manus et ipse intersere,
Riuosque feruentes bibe.
Erras, cruente, si meam
Te rere poenam sumere,
Quum membra morti obnoxia
Dilancinata interficis.
Est alter, est intrinsecus,
Violare quem nullus potest,
Liber, quietus, integer,
Exsors dolorum tristium.
Hoc, quod laboras perdere
Tantis furoris viribus,
Vas est solutum, ac fictile,
Quocumque frangendum modo.
Quin immo nunc enitere
Illum secare, ac plectere:

GLOSSAE VETERES.

154. rere = *reris*, *arbitrare*. *I.* 156. dilancinata = *laniata*, *dilaniata*, *dilacerata*. *I.* 160. exsors = *expers*. *I.* 165. quin immo = *quin potius*. enitere = *stude*. *I.*

COMMENTARIVS.

153. Sumere poenam *meam* pro *de me* durum, et plane insolens videtur Giselino, aliisque post eum. *Sed quid facias*, addit Giselinus, *vbi aliena sunt in manibus, non nostra*. Non intelligo, quid sibi haec velint. Hailsbr. legit, *si nouam* pro *si meam*. Falsus animi fuit Chamillardus, quum affirmauit, omnes ad vnum habere *si meam*, et Weitzius iam Hailsbronnensem allegauerat. Possessiuum *meus* vim eandem habet, ac *de me*, siue *a me*: est enim mirus, ac varius eius vsus.

154. Widm. *vitam* pro *poenam*.

156. Seneca eadem significatione vsurpat *lancino*. Arnobius lib. II. *Corpora lancinatis, et diu vexatis nostra*. Catullus dixit *bona lancinata*, et Plinius *aures lancinare* metaphorice.

157. Vat. B., Mar., Prag., Rat., Weitz., Gis., aliique *Est alter, est intrinsecus*. Gis. 1. ed. *Est alter hic intrinsecus*. Fabr. *Homo alter est intrinsecus*. Ald., Torn., Galland. *Est alter homo intrinsecus*. Hoc praetulit Cellarius, et inter vitia metrica Prudentii obiecit *homo* prima longa. Vide, quae contra disputaui Proleg. num. 208. in nota. Heinsius Giselino adhaesit, nullamque discrepantiam codicum ascripsit. Prudentius respicit illud Apossoli II. Corinth. cap. IV. v. 16. *Propter quod non deficimus: sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur: tamen is, qui intus est, renouatur de die in diem.*

159. Vat. A. *laetus* pro *liber*.

160. Rat. *expers*, et quidem sine litura, supra pro diu. script. *exsors*.

163. Ex Apostolo corpus vas dicitur. Vide Comment. v. 190. hymn. VII. Cath.

164. Apostolus loc. cit. v. 7. *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus*.

Digitized by Google

Qui perstat intus, qui tuam
Calcat, tyranne, insaniam.
Hunc hunc lacesse, hunc discute
Inuictum, et insuperabilem,
Nullis procellis subditum,
Solique subiectum deo.
Haec fatur, et stridentibus
Laniatur vncis denuo:
Cui praetor ore subdolo
Anguina verba exsibilat.

GLOSSAE VETERES.

169. lacesse = *irrita*. discute = *perquire*. *I.* 171. procellis = *laboribus*. *I.* 174. denuo = *iterum*. *Iso.* 175. praetor = *praeses*. *Iso.* 176. anguina = *serpentina*. *I.*

COMMENTARIVS.

169. Widm. *hunc lacesse*: pro quo Weitzius Aldum appellat, sed Aldus emendauit *hunc tu lacesse*. Alii *hunc, hunc lacesse*.

170. Ald., Weitz., Vat. P. *Inuictum*, *insuperabilem*, quod cum hiatu defendi posset: adeoque non tam apertus est hic error, quam vult Chamillardus, qui hiatus in Prudentio alias agnoscit. Heinsius etiam, qui saepe testatur, hiatum Prudentio esse familiarem, immerito nunc pronunciat, versum hoc modo claudicare. Thuan., et tres Torr., Alex., Vrb. *Inuictum inexsuperabilem*. Heinsius hinc iubet, legi *Inuictum*, *inexsuprabilem*, quas contractiones literarum Prudentium amare ait. Heinsio concinit Teolius. Sed cur huiusmodi contractionem (qualem vix aliam in Prudentio inuenias) contra codicum fidem admittemus? Nam versus recto stat talo *Inuictum, et insuperabilem*, recepto anapaesto tertia sede, quod et licet, et Prudentio solemne est. Chamillardus iure lectionem Heinsii *inexsuprabilem*, (non *inexsuperabilem*, vt ait Gallandius,) reiecit. Idem Chamillardus legit *Inuictum*, *et insuperabilem*, quod extat in Fabricio. Giselinus ita in contextu, sed ad oram *Inuictum*, *et inexpugnabilem*.

173. Egm. *et tridentibus*, quod non displicet, vt vnci fuerint tridentes, vt patet in monumento veteri SS. septem Dormientium exhibito tom. I. pag. 356., de quo dixi etiam ad v. 44. hymni I. Peristeph. Ceterum alii vnci, quibus martyrum corpora laniabantur, erant claui incurui, vt eos repraesentat tabula XIII. Gallonii, et tabula XXVI. a nobis addita, in qua exhibetur vncus, olim repertus in coemeterio S. Agnetis, cuiusdam martyris capiti affixus. Figuram eius exhibet Sagittarius cap. XVII. num. XVIII.; quae similis est vnco tabulae XIII. Gallonii lit. B. Cl. Mamachius in opere *De' costumi de' primitiui cristiani* cap. VI. pag. 306. formam eiusdem vnci aliquantulum diuersam repraesentat. Aringhus tom. II. Romae subterr. libr. vlt. cap. I. ita vncum in coemeterio S. Agnetis repertum delineauit, vt a nobis tabula XXVI. producitur. Erant autem vnci tam ad suspendendum, quam ad trahendum, discerpendum, et laniandum apti. Horatius libr. I. Ode XXXV. *Nec seuerus — Vncus abest*, *liquidumque plumbum*. Ammianus libr. VII. *Intendebantur eculei*, *vncos que parabat carnifex*. Elmenhorstius ad lib. I. Arnobii pag. 38. de vncis carnificum agit. Vide v. 63. Peristeph. XI.

176. Mox v. 197. Praetor vocatur *ser-*

Si tanta callum pectoris
Praedurat obstinatio,
Puluinar vt nostrum manu
Abomineris tangere:
Saltem latentes paginas,
Librosque opertos detege,
Quo secta prauum seminans
Iustis cremetur ignibus.
His martyr auditis, ait,
Quem tu, maligne, mysticis
Minitaris ignem literis,
Flagrabis ipse hoc iustius.
Romphaea nam caelestium
Vindex erit voluminum,
Tanti veneni interpretem
Linguam perurens fulmine.
Vides fauillas indices
Gomorrheorum criminum:
Sodomita nec latet cinis,

GLOSSAE VETERES.

177. callum = *duritia in pedibus rusticanis. I.* 179. puluinar = *lectum deorum, res diuina, caeremoniae, sacra. I.* 183. secta = *dogma. I.* 189. romphaea = *vltio diuina, igneus gladius. I.*

COMMENTARIVS.

pens. Nunc recte *anguina verba exsibilat*.

177. Haec metaphora *calli* de animo occupata a Cicerone, aliisque est.

179. Arnobius lib. VII. aduersus gentes: *Lectisternium Cereris erit idibus proximis: habent enim dii lectos, atque vt stratis possint mollioribus incubare, puluinorum tollitur, atque excitatur impressio*.

180. Mar. scribit *abbomineris*.

181. Rat. *saltim*. Ethnicos diligenter quaesiuisse libros christianorum, vt eos igni traderent, expositum est hymn. I. Peristeph. In persecutione Diocletiani hic furor maxime viguit, vnde *traditorum* nomen iis inhaesit, qui libros tradiderunt. Vide Optatum lib. I. Elmenhorstius in Arnobium pag. 69. libr. III. plura habet de more in bene constitutis rebuspublicis libros, qui religionibus derogabant, igne comburendi. In Actis S. Vincentii huius rei mentio non extat.

187. Mar., Rat., Widm., Weitz. *minaris* pro *minitaris*.

189. Alex., Hailsbr. scribunt *romfea*, Weitz., Heins. *rhomphea*: alii *rhompaea*, Gis. ad oram *iam* pro *nam*.

195. Vat. B., Widm. a pr. m., Rat., Mar. a veteri m. *Sodomae nec*. Vat. Q. *so-*

Digitized by Google

Testis perennis funeris.
Exemplar hoc, serpens, tuum est:
Fuligo quem mox sulfuris,
Bitumen et mixtum pice
Imo implicabunt tartaro.
His persecutor saucius
Pallet, rubescit, aestuat,
Insana torquens lumina,
Spumasque frendens egerit.
Tum deinde cunctatus diu,
Decernit, extrema omnium
Igni, grabato, et laminis

GLOSSAE VETERES.

198. quem mox = *te cito*. *I.* 201. his = *cum*. *I.* 204. egerit = *exportat*. *I.* 205. cunctatus = *dubitans, vel moratus*. *I.* 206. extrema = *supplicia*. *I.* 207. grabato = *craticula*. *I. Mar.*

COMMENTARIVS.

domite. Sichardus *sodomus*. Recte *sodomita cinis*: nam sicut sodomita de cine Sodomae dicitur, cur de cinere Sodomae dici non possit? In Psychomachia etiam dixit *sodomita libido*. Hoc loco etiam intelligi potest sodomita in cinerem conuersus. In hymno XVIII. martyrum de S. Cassiano: *Qui cinis gentes domitas coegit — Ad iuga Christi*.

197. Egm., Palat., Hailsbr. a pr. m. *semper* pro *serpens*; quod postremum probum est. Vide ante v. 176. *Anguina verba exsibilat*.

198. Weitz. *sulphoris*, et Aldum pro hac scriptura allegat, apud quem inuenio *sulphuris*.

202. Elmenhorstius in notis ad Arnobium pag. 9. libr. I. verba similia Arnobii illustrat: *Flammae aestuent, anhelum pectus spiritum iaciat ex ore*: et lib. V. *Ardescit . . . . . spumat, anhelat, exaestuat*.

204. Egmond. apud Burmannum to. I. Anthol. pag. 735. pro diu. lectione *digerit*, quod non probat Burmannus pro *egerit*. Haec varietas lectionis in Egmondano codice, a Burmanno notata, Weitzium, Heinsiumque fugerat.

205. Heraldus ad Arnobium pag. 37. lib. I. aduertit, recte ab Arnobio ignem vltimum tormentum numerari, *Torquetis, dilaceratis, exuritis*, vt in his etiam Prudentii versibus obseruare licet. Seneca libr. I. de ira cap. XIX. *Torserat per omnia, quae in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tabularibus, eculeo, igni, vultu suo*. Apuleius Miles. X. *Nec rota, vel eculeus more graecorum tormentis eius apparata iam deerant. Sed obfirmatus mira praesumptione, nullis verberibus, ac ne ipsi quidem succubuit igni*. Post ignem extremus agon ferae, aut gladius sequebantur.

206. Pal. *discernit*: legendum est *decernit*. Ita interpunxi. Alii *Decernit extrema omnium*: — *Igni etc.*

207. Fabr. *ignis grabato*. Ox. *igni vt grabato*. Rott. *ligno, grabato*. Gifanius in *vemens* pro *vehemens* praefert *lamminis*, et ita in vet. lib. scribi ait, quoties ea voce Prudentius vtitur. In aliis est *laminis*. An lectus ferreus a craticula ferrea fuerit distinctus, inter Gallonium, et Sa-

Digitized by Google

Exerceatur quaestio.
Haec ille sese ad munera
Gradu citato proripit,
Ipsosque pernix gaudio
Poenae ministros praeuenit.
Ventum ad palaestram gloriae:
Spes certat, et crudelitas:
Luctamen anceps conserunt
Hinc martyr, illinc carnifex.
Serrata lectum regula
Dente in frequenti exasperat:
Cui multa carbonum strues
Viuum vaporat halitum.
Hunc sponte conscendit rogum

GLOSSAE VETERES.

208. exerceatur = *imperatiuus*. quaestio = *poena*, *examinatio*. *I.* 209. munera = *officia*. *I.* 211. pernix = *velox*. *I.* 213. palaestram = *ad certamen*. *I.* 214. spes = *in Vincentio*. crudelitas = *in tyranno*. *I.* 215. anceps = *duplex*. *I.* 217. serrata = *serra vocatur lima*. *I.*

COMMENTARIVS.

gittarium disputari, dixi ad v. 354. in Laurentio. S. Vincentium in crate ferrea vstulatum in Martyrologio Romano traditur. Prudentius, Ado, Beda lectum, et grabatum ferreum vocant. Existimo, craticulam sepe vocatam lectum, quia in ea martyres recumbebant; sed fuisse nihilominus lectos ferreos, qui craticulae formam non referrent: nam in martyrologiis haec distinctio saepe clare exprimitur. Beda XIV. Kal. maii: *Eleutherius primum vicit lectum ferreum, deinde craticulam, et ignem suppositum, postea sartaginem cum pice, et adipe feruentem*. Vide etiam Martyr. rom. ad diem 18. aprilis.

209. Vat. B. *illi*: corrige *ille*.

211. In editione Teolii erratum est *pernox* pro *pernix*.

212. Alex., Widm. *poene*: lege *poenae*.

214. In glossa mendum erat *in Laurentio* pro *in Vincentio*.

216. Ald. *hic martyr*: lege *hinc*.

217. Nebrissa ait, commodius dici potuisse *lamina* pro *regula*, vt apud Virgilium I. Georg. v. 143. *Argutae lamina serrae*. Acta habent: *Iam enim truculentus minister proferri lectum cum ferreis iusserat costis, et addita subter carbonum congerie exurendum dei martyrem applicare*.

218. Ald., Weitz. cum Vat. Q., Vrb., et plerisque aliis mss. *dente infrequenti*, quod Nebrissa exponit *valde frequenti*, nam *in* saepe auget. Giselinus testatur, in nonnullis esse *dente frequenti*, quod amplexi sunt Cauchius, Salmasius, Heinsius, et recentiores, producta vltima in *dente* ob mutam, et liquidam dictionis sequentis, quod defendi quidem potest. Giselinus edidit *dente in frequenti*, quod reuera confirmatum reperi in Vat. P., et satis clare in Alex. Errores huiusmodi ex dictionum diuersarum coniunctione saepe

Vir

Vir sanctus ore interrito:
Ceu iam coronae conscius
Celsum tribunal scanderet.
Subter crepante aspergine
Scintillat excussus salis,
Punctisque feruens stridulis
Sparsim per artus figitur.
Aruina posthinc igneum
Impressa cauterem lauit.
Vis vnde roris fumidi
In membra sensim liquitur.
Haec inter immotus manet

GLOSSAE VETERES.

222. ore = *facie*. *I.* 226. excussus = *excussio.I. Rat.* 227. punctis = *guttis.Vat.A.* 229. igneum = *ignitum.I.* 230. cauterem = *lectum ferreum. Vat. A. torrem. Mar. cauter, et cauterium dictum, quod vrat; quod interdum pro signo, interdum pro cura adhibetur, vt vis morbi ignis ardore siccetur. cauteriata caro; id est, incensa cauterio. inde Paulus, Cauteriatam conscientiam habentes, id est, corruptam; quia sicut caro cauterio, ita mens praua doctrina corrumpitur.*lauit = *humectauit.I.*

COMMENTARIVS.

in Prudentio occurrunt, vt infra v. 537. plerique legebant *obis* pro *o bis*.

224. Putat Peueratus, alludere Prudentium ad priscum morem, quo victores coronas ipsi assumerent, sed non aliter quam interposito prius Hellanodicarum iudicio, ad quorum tribunal athletae post peractum certamen accedebant. Paschalius libr. VI. de coron. cap. XXII. ostendit, coronam ipsis iudicum manibus illius capiti imponi consueuisse, quem praeco victorem renunciasset.

226. Mariettus ex suo codice notat pro diuersa lectione *excussio*, quae est glossa, vt puto, tum in eo codice, tum in Rat. Heinsius accipit *salis* in nominatiuo. Id displicet Chamillardo, qui suspicatur, *excussum sale*, quo nominatiuo vsus est Ennius. Gallandius coniicit *rogus excussus aspergine salis*, vt ex v. 221. subintelligatur *rogus*. Quod additur *Punctisque feruens stridulis*, arguit, intelligi excussum salem. Nebrissa recte putat cum auctoribus glossarum, *excussus* esse substantiuum pro *excussione*. Sic hymno v. Cath. v. 7. *Incussu silicis*. Giselinus, editionem dauentriensem secutus, edidit *excussus cinis*, aliamque lectionem ineptam putat. In Actis id ita explicatur: *Salis ignibus sparsi crepitantes minutiae per membra dissiliunt*. In sermone olim S. Augustino, et S. Leoni ascripto, qui verius est S. Leandri, vt probat Florezius tom. VIII. Hisp. sacr. Append. I.; *Strepentis in patentibus visceribus salis iniectio*. Non inuenio apud Gallonium, et Sagittarium distinctam huius tormenti mentionem.

227. Puncta Mariettus explicat guttas salis, ex glossa veteri, opinor.

228. Cauchius coniiciebat *frigitur*: sed melius *figitur*, scilicet sal.

229. Gis. I. ed. *post haec*: alii *posthinc*.

230. Widm. scribit *chauterem*.

231. Vat. B. *vis inde*: alii *vis vnde*.

232. Rat., Widm. supra, Mar. ad oram *immersa*: melius *in membra*.

Digitized by Google

Tamquam dolorum nescius,
Tenditque in altum lumina:
Nam vincla palmas presserant.
Sublatus inde fortior,
Lugubre in antrum truditur:
Ne liber vsus luminis
Animaret altum spiritum.
Est intus imo ergastulo
Locus tenebris nigrior,
Quem saxa mersi fornicis
Angusta clausum strangulant.
Aeterna nox illic latet,
Expers diurni sideris:
Hic carcer horrendus suos
Habere fertur inferos.
In hoc barathrum coniicit
Truculentus hostis martyrem,

GLOSSAE VETERES.

238. lugubre = *flebile. I.* 244. strangulant = *claudant. Vat. A.* 246. diurni sideris = *solis. I.* 249. barathrum = *nomen immensae profunditatis. I.*

COMMENTARIVS.

235. Virgilius II. Aeneid. *Ad caelum tendens ardentia lumina frustra:— Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.* S. Hieronymus: *Oculis, quos tantum tortor alligare non poterat, suspexit in caelum.* Vide alia in Comment. ad v. 109.

238. Pal. *traditur.* Egm. *Lugubrae in antrum traditur.* Vat. A. *Lugubre in antra truditur.* Peueratus ait, describi hoc loco carcerem Tullianum: fortasse intelligit carcerem similem Tulliano; non enim Vincentius Romae carceri inclusus fuit.

241. Augustinus in Ioann. *Et in ipso carcere non omnes, sed pro meritis causarum in* IMA *carceris detruduntur.* De carcerum differentiis consule Sagittarium De cruciat. cap. III.

247. Hailsbr. *horrendos.* Concinne hoc dictum, vt suos inferos, hoc est, interiorem, tutioremque custodiam subter humum carcer habere intelligatur. In Actis SS. Chrysanthi, et Dariae: *Erat* IMA *custodia in carcere Tulliano, vnde putor horribilis ascendebat, quia cloacarum cuniculis digesta domorum stercora illic iugiter decurrebant. Et in hoc decursorio erat ima, et lutea, et tenebrosa custodia, vt penitus lucifluus aer nec signum ibi diei, nec vestigium aliquod lucis ostenderet.* In Martyrio S. Ignatii: *Tollite eum, imponite ei ferrea vincula, et in ligno pedes eius concludite, et custodite eum in* IMO *carceris, et nemo eum neque per foramen vi-*

Lignoque plantas inserit,
Diuaricatis cruribus.
Quin addit et poenam nouam
Crucis peritus artifex,
Nulli tyranno cognitam,
Nec fando compertam retro.
Fragmenta testarum iubet
Hirta impolitis angulis,

GLOSSAE VETERES.

252. diuaricatis = *separatis, disiunctis, vel commutatis. I.* 254. crucis = *supplicii. I.*

COMMENTARIVS.

deat. Vide Comment. ad v. 468. lib. II. in Symmachum.

251. De hoc supplicio Eusebius lib. v. cap. I. Hist. Eccles. *Quum in carcerem coniecti in locis horrida caligine obsitis, et plenis molestiarum iacerent, et illorum pedes in crassas compedes impositi distinerentur, et ad quintum vsque foramen longa intercapedine interposita distenderentur*. S. Paulinus Natali IV. *Neruoque rigescunt — Diducente pedes*: Ruffinus etiam hanc ligneam compedem *neruum* vocauit; puto, nomine tracto a neruis, quibus pedes in foramina, tamquam in ocreas, inserti astringebantur. Sed neruus accipitur etiam pro quouis vinculo, quo pedes, aut colla vinciuntur. In Actis SS. martyrum saepe lignea illa compes *cippus* appellatur, mansitque nomen apud hispanos *cepo*. Cap. XVI. Act. Apost. v. 24. *lignum* dicitur: *Misit eos in interiorem carcerem, et pedes eorum strinxit ligno*. Graeci κατ' ἐξοχὴν vocant etiam *lignum*, Ξύλον. Henricus Valesius ad loc. cit. Eusebii ita illud describit: *Truncus fuit ligneus, quinis hinc, et inde foraminibus certo inuicem spatio diuisis excauatus. In haec foramina, tamquam in ocreas quasdam, pedes inserebantur noxiorum, et vinculis, seu neruis astringebantur*. Vide plura apud Sagittarium cap. II.

252. In Actis: *Diuaricatis praeterea, et distentis cruribus, ligno pedes eius constringite*.

256. *Fando* dicitur vel passiue, vel actiue. Virgilius II. Aeneid. *Fando aliquid si forte tuas peruenit ad aures*. Idem lib. cit. *Quis talia fando*. Quaerat aliquis, an ante S. Vincentium alii fragmentis testarum suppositis cruciati fuerint. De S. Felice hoc ipsum tradidit S. Paulinus Natal. IV. *Sternuntur fragmina testae, — Arceat vt somnum poenalis acumine lectus*. Pari supplicio affectus est Eustratius apud Nicephorum lib. VII. cap. XIV.; quamquam Nicephorus potius innuit, fragmentis testarum corpus Eustratii fuisse confricatum. S. Damasus de Euthychio martyre: *Testarum fragmenta parant, ne somnus adiret*. Nouam poenam vocauit etiam S. Damasus: *Carceris illuuiem sequitur noua poena per artus*. Prudentius fortasse solum intelligit, nouam hanc, et inauditam fuisse poenam in oppido, aut prouincia, vbi Vincentius torquebatur. Sagittarius cap. II. hunc cruciatum expendit, neque solum in carcere, sed etiam extra eum hanc volutationem in testulis, aliisque rebus acutis locum habuisse ostendit. Constat praeterea, testaceis huiusmodi fragmentis corpora martyrum defricuisse tortores, ex Eusebio Caesariensi, Socrate, et martyrologiis.

257. Vat. A. scribit *fracmenta*. Mar. male pro diu. script. *testarum praebet*.

258. Hailsbr. scribit *berta*. Mar. *vngulis*, supra recenti manu pro diu. lect. *angulis*, quod verum est.

Digitized by Google

Acuminata, informia
Tergo iacentis sternerent.
Totum cubile spiculis
Armant dolores anxii:
Insomne qui subter latus
Mucrone pulsent obuio.
Haec ille versutus, vafra
Meditatus arte, struxerat:
Sed Belzebulis callida
Commenta Christus destruit.
Nam carceralis caecitas
Splendore lucis fulgurat,
Duplexque morsus stipitis

GLOSSAE VETERES.

265. vafra = *callida*. I. 268. commenta = *commentor excogito. commentum liber, qui ab aliquo doctore excogitatur, sicut commentum Seruii liber, quem excogitauit super Virgilium; et facit praeteritum commentus sum, non commentatus*. Iso. 270. fulgurat = *splendet*. I. 271. morsus = *punctos dicit, id est, foramina nerui, quae appellantur in Scriptura puncti*. I.

COMMENTARIVS.

259. *Acuminare* verbum est Plinii, et Lactantii.

260. Tornaes., nonnulli Weitziani *iacenti*. Rott., Gis. ad oram *sternere*. Coniicit Heinsius *iacentis sternier*. Sed non male procedit lectio vulgata.

261. Cellarius ait, interpretes non attigisse hunc locum, quia aliquid dissonum est in sententia, nisi forte legendum *Totum cubile spiculis — Armant dolores anxios*. At Prudentius videtur, metonymia vsus, ponere *dolores anxii* pro fragmentis ipsis testularum, quibus dolores anxii efficiuntur.

263. Prag. mendose *insomno*. Widm. supra, Prag. *subtus latus*.

266. Vat. B., Rat., Mar. supra, Weitz. *meditator*. Melius *meditatus*.

267. Weitz. cum Egm., Hailsbr. *Beelzibulis*. Widm. *Beelzeb*. Alex. a pr. m. *Belzebolis*. Vide Comment. ad v. 78. hymni XII. Cath., vbi dixi, Drusium praeferre *Belzebulis*.

268. Weitz. scribere maluit *comenta* cum Hailsbr. Glossa a vero longe aberrat; nam *commentus* est praeteritum verbi *comminiscor*. Praeterea *commentor* facit *commentatus*.

269. *Carceralis*, *carcereus* vocabula sunt vix ab antiquioribus Prudentio vsitata.

270. Ald., Vat. A. a pr. m., Weitz., Hailsbr., Widm., Gifanius ex vet. lib. in *fulgere* legunt *fulgorat*.

271. *Morsus stipitis* non sunt ligni foramina, quasi lignum plantas morderet, sed est morsus ille, quo duo ligna compedis incastrantur. Ducangius docet, apud scriptores infimae aetatis praesertim *puncta* dici ea, quae in singularum linearum initio, et fine describuntur, vel subula punguntur, intra quae exarantur ipsarum linearum ductus, quos sulcos vocant, quod

Digitized by Google

Ruptis cauernis dissilit.
Agnoscit hic Vincentius
Adesse, quod sperauerat,
Tanti laboris praemium,
Christum datorem luminis.
Cernit deinde, fragmina
Iam testularum mollibus
Vestire semet floribus,
Redolente nectar carcere.
Quin et frequentes angeli
Stant, ac loquuntur cominus:
Quorum vnus ore augustior
Compellat his dictis virum.
Exurge, martyr inclyte,
Exurge securus tui,
Exurge, et almis coetibus
Noster sodalis addere.
Decursa iam satis tibi
Poenae minacis munia,
Pulchroque mortis exitu
Omnis peracta est passio.

GLOSSAE VETERES.

273. hic = *tunc*. *I.* 280. nectar = *omnem suauitatem*. *I.* 282. cominus = *prope*. I. 283. augustior = *excellentior*, *nobilior*. *I.* 284. compellat = *nominat*. *I.* 290. munia = *ministeria*, *vel officia*. *I.*

COMMENTARIVS.

maxime in codicibus e pergamenis confectis obseruatum. Id Ducangius verbis Isonis in glossa confirmat.

272. Giselinus in suo ms., et editione dauentriensi inuenit *ruptis catenis*, et intelligit ferrea vincula, quibus ligna ἡμικυκλικῶς certis locis excauata committebantur, arcteque vinciebantur, adeoque existimat, sententiae auctoris magis conuenire *catenis*, quam *cauernis*: sed ad marg. apposuit *catenis*. Foramina ipsa cippi Intelliguntur esse cauernae, si *cauernis* legatur, vt habent plerique.

273. Rat. contra metrum *agnoscit tunc*.

279. Widm. *vestiri* perperam.

280. Nebrissa ait, *nectar* poni pro ambrosia, *quae diuinum spirat odorem*. Verum etiam *nectar* diuinum spirat odorem. Vide Comment. ad v. 388. hymn. II. Peristephanωn.

284. Egm., Hailsbr. *hic*: lege *his*.

289. Ald. mendose *decussa iam*.

Digitized by Google

O miles inuictissime,
Fortissimorum fortior,
Iam te ipsa saeua, et aspera
Tormenta victorem tremunt.
Spectator haec Christus deus
Compensat aeuo intermino,
Propriaeque collegam crucis
Larga coronat dextera.
Pone hoc caducum vasculum,
Compage textum terrea,
Quod dissipatum soluitur,
Et liber in caelum veni.
Haec ille, sed clausas fores
Interna rumpunt lumina,
Tenuisque per rimas nitor
Lucis latentis proditur.
Hoc quum stuperet territus
Obsessor atri liminis,

GLOSSAE VETERES.

298. compensat = *retributionem reddit*. intermino = *interminato*, *infinito*. *Iso.* 299. collegam = *collega*. *lego legas legatione fungor*. *inde collega*, *qui simul legatione fungitur*; *et collega socius crucis*. *Potest appellari omnis passio, quae in martyribus potest inferri*. *I.* 301. pone = *pro depone*. *I.* 305. haec ille = *aiebat angelus*. *I.* 309. hoc = *lumen*. *I.* 310. obsessor = *custos*. *I.*

COMMENTARIVS.

294. Ald., Torn., Gall. *Fortissimisque fortior*. Vera lectio *Fortissimorum fortior*, de qua loquendi ratione dictum ad v. 77. hymn. XII. Cath. In Rat. recens corrector, abrasis prioribus, scripserat *Et fortium fortissime*.

299. Ald. *proprieque* minus recte. In glossa fortasse legendum *collega crucis socius crucis*. *Crux potest appellari*.

301. Abest *hoc* a Rat., et Mar., quod tamen addi necesse est. *Vas* pro corpore mire, et noue a Lucretio, et hoc loco venustissime a Prudentio dictum, obseruat Gifanius: de quo nos plura alibi. Prudentius in Conclusione Operum v. 26. *Vt obsoletum vasculum caducis – Christus aptat vsibus*.

304. Animas ab omni labe puras statim post obitum in caelum abire, rursus fatetur Prudentius.

308. Hailsbr. *proditor*, quod Heinsio non displiceret, si alii codices assentirentur. Melius tamen est *proditur*, quod in plerisque codd. legitur.

310. In Rat. videtur fuisse *luminis*: sed recte factum est *liminis*.

Digitized by Google

Quem cura pernox manserat
Seruare feralem domum:
Psallentis audit insuper
Praedulce carmen martyris,
Cui vocis instar aemulae
Conclaue reddit concauum.
Pauens deinde introspicit,
Admota quantum postibus
Acies per arctas cardinum
Intrare iuncturas potest.
Vernare multis floribus
Stramenta testarum videt,
Ipsumque vulsis nexibus
Obambulantem pangere.
Implentur aures turbidi
Praetoris hoc miraculo:
Flet victus, et voluit gemens
Iram, dolorem, dedecus.
Exemptus, inquit, carceri,
Paulum benignis fotibus

GLOSSAE VETERES.

312. feralem = *asperam*. I 314 praedulce = *valde dulce*. I. 315. aemulae = *imitatricis*. Iso. 316. reddit = *imitatrix per echo respondit; nam aemula vox imitatrix dicitur*. Iso. 318. admota = *adiuncta*. I. 327. voluit = *cogitat*. I. 330. benignis fotibus = *blandis, mitibus nutrimentis*. I.

COMMENTARIVS.

313. Psalmos, hymnosque sacros inter tormenta saepe martyres concinebant. Vide Romanum v.837. et seq., et Agnem v. 53. et seq.

315. *Instar* loco nominis ponitur.

316. Conclaue pro cubiculo secretiori Terentius, et Plautus posuerunt.

318. Heumannus in Poecil. tom. II. lib. III. p. 364. monet, legendum *admota* pro *admonita*. At *admota*, vt obseruat Gallandius, iam legebatur: neque ego scio, quis legerit *admonita*.

321. Chamillardus *vernare* exponit *splendere*, sicut Plinius lib. VIII. cap. XXVII. ait de angue, *Nitidusque vernat*. Melius tamen propria significatione tam apud Plinium, quam apud Prudentium *vernare* accipietur pro *nouo quasi vere renidere, et pullulare*.

329. Duo Heinsiani cum Thuan., Vat. Q., Alex., recentiores *exemptus carceri*: alii *carcere*.

Digitized by Google

Recreetur, vt pastum nouum
Poenis refectus praebeat.
Coire toto ex oppido
Turbam fidelem cerneres,
Mollire praefultum torum,
Siccare cruda vulnera.
Ille vngularum duplices
Sulcos pererrat osculis:
Hic purpurantem corporis
Gaudet cruorem lambere.
Plerique vestem linteam

GLOSSAE VETERES.

334. cerneres = *si adesses* . *I.* 335. praefultum = *stratum* . *I.* 336. siccare = *tergere* . *I.* 341. linteam = *ad reliquias faciendas* . *I.*

COMMENTARIVS.

333. Cellarius *ex oppido* interpretatur *Saguntum*. At certum est ex Actis, esse Valentiam. Hymn. I. Per. Calagurris dicta est *oppidum*, et quaeuis vrbs recte oppidum dicitur. Cod. Theod. leg. 2. De monachis ciuitas, et oppidum pro eodem ponuntur. Diaconi praecipue ad visitandos martyres in carceribus detentos videntur fuisse destinati. Sed dubium non est, quin alii etiam christiani viri, et feminae id fecerint, vt ex historiis, Actisque martyrum liquet.

335. Gis. *perfultum* : alii *praefultum*. Giselinus, et Chamillardus explicant durum, et asperum, quomodo solent esse distenta, et farta : a quibus longe dissentio. Nam quum fulcrum sumatur pro lecto, quod fulcris lectus erigatur, et fulciatur, et fulcrum dictum sit a *fultum*, hinc praefultum torum vocat ab ipsis fulcris, quasi bene erectum, et fultum. In sermone S. Leandri, de quo supra : *Iubet inuida mens*, *lenioris strati fulcra substitui*.

337. Duplices sulci dicuntur, quia vngulis bisulcis excarnificatus martyr fuerat. Vide hymn. I. Per. v.44.

338. Notanda est consuetudo veterum christianorum, qui catenas, et vulnera martyrum religiose deosculabantur. Tertullianus libr. II. ad vxorem : *Quis* (paganus) *ad osculanda vincula martyris reptare* (vxorem christianam) *patietur* ? Confer Martyrologium Adonis Nonis iunii, VI. Idus septembris, et Martyrologium Romanum IX. kal. iulii. Constantinum cicatricibus eorum, qui Christum confessi fuerant, et tormenta subierant, labra admouisse refert Theodoretus lib. I. cap. II. Optatus lib. I. contra Parmenianum ad hanc consuetudinem respicere videtur : *Os nescio cuius martyris*, *si tamen martyris*, *libare dicebatur* ; quod ait de Lucilla Donatistarum patrona.

341. Ald., Gis. *lineam* : potiores *linteam*. Mirabile fuit veterum christianorum studium in reliquiis martyrum conseruandis, praesertim in sanguine colligendo, quod a nemine clarius, quam a Prudentio descriptum est : cui aperte concinunt Acta : *Videres circumstantium frequentiam sancti vestigia certatim deosculando prolambere*, *vulnera totius laceri corporis pia curiositate palpare*, *sanguinem linteis excipere*, *sacra veneratione posteris profuturum*. Haeretici, qui venerationem sacrarum reliquiarum insectantur,

Stillante

Digitized by Google

Stillante tingunt sanguine,
Tutamen vt sacrum suis
Domi reseruent posteris.
Tunc ipse manceps carceris,
Et vinculorum ianitor,
Vt fert vetustas conscia,
Repente Christum credidit.
Hic obseratis vectibus
Densae specum caliginis
Splendore lucis aduenae
Micuisse clausum viderat.
At vero postquam lectuli
Martyr quietem contigit:
Aeger morarum taedio,
Et mortis incensus siti:
Si mors habenda eiusmodi est,

GLOSSAE VETERES.

343. tutamen = *firmamentum*, *protectionem*. *I.* 345. manceps = *custos*, *manu capiens*. *manceps, qui mancipat, et qui mancipatur*, *seruus inde emancipatus liber a seruitio nec mancipi*, *id est*, *liber*, *indeclinabile*. *I.*

COMMENTARIVS.

vellem, aduerterent, haec ipsa Acta in ecclesia S. Augustini tempore legi consueuisse, et saepius a S. Augustino laudari.

345. Chamillardus *mancipem* intelligit praefectum carceris, vt in Cod. Theod. dicitur manceps thermarum, manceps salinarum; quin necessarium sit, vt manceps carceris illi ministerio fuerit mancipatus, quod vult Nebrissensis. Proprie autem manceps est, qui manu capit. Turnebus Aduersar. lib. I. cap. XIII. *mancipem* in Prudentio explicat custodem carceris, quem *optionem carceris* ab Ambrosio appellari obseruat.

347. Hic etiam Prudentius *vetustatem consciam* appellat, vt in hymno XVIII. martyrum v. 164. *priscam vetustatem*. Atqui seculo IV. res isthaec accidit.

348. Prag. *Christo*. Alex. *reddidit*, supra *credidit*, quod retineri debet.

350. Rat., Vat. B. a pr. m. *densum*. Mar. *densae*, sed *sae* factum, abrasis prioribus literis.

354. Mar. *contulit*, ad marg. *contigit* cum aliis. Nebrissensis *quietem* explicat, quia obdormiuit paululum. Acta ita habent: *Delatus namque dei martyr ad lectulum, ac piis sanctorum manibus in strati mollitie repositus, mox pretiosam resolutus in mortem caelo spiritum reddidit*.

356. Gis. I. ed. *est mortis*: in 2. ed. *et mortis*, sed emendauit *est mortis*, quod non displicet. Alii plerique *et*, vt suspendatur oratio.

357. Ald., Weitz., Gis. in contextu *huiusmodi*. Plerique *eiusmodi*.

Digitized by Google

Quae corporali ergastulo
Mentem resoluit liberam,
Et reddit auctori deo:
Mentem piatam sanguine,
Mortis lauacris erutam,
Quae semet, ac vitam suam
Christo immolandam praebuit:
Ergo, vt recline mollibus
Reiecit aulaeis caput,
Victor relictis artubus
Caelum capessit spiritus:
Cui recta celso tramite
Reseratur ad Patrem via,
Quam fratre caesus impio
Abel beatus scanderat.
Stipant euntem candidi

GLOSSAE VETERES.

362. erutam = *ablutam*. I. 366. reiecit = *degit* aulaeis = *palliis lectuli*. *aulaea proprie ab aula Attali regis dicta. proprie cortinae; sed hic pro vestimentis lectuli ponitur*. I. 369. tramite = *a transmittendo*. I. 373. stipant = *circumstant*. I.

COMMENTARIVS.

358. S. Fulgentius in sermone de S. Stephano: *Hodie miles egressus est de ergastulo carnis*. Quum ergastulum sit poenarum locus, in quo vincti operantur, belle id corpori conuenire obseruat Chamillardus; cui tamen barbarum, et insolens verbum videtur *corporalis*. At Seneca ep. 58., et 78. non semel eo vsus est, etiam composito *incorporalis*.

363. Ald., Tornaes., Gis., et nonnulli Vulg. *inclytam*. Egm., Pal., Ambr., Thuan, Altin., Oxon., Rott. *elutam*, quod tenent recentiores, etiam Ruinartius cum Heinsio; et id placebat Gallandio ob vocem *lauacris*, quamuis ediderit *inclytam*. Extat etiam *elutam* in Vatt. A., P., Alex., vbi glossa *ablutam*, in Vrb. *ablutam* in contextu. Weitz. cum nonnullis suis, Vatt. B., et Q., Mar., Prag.; Rat. *erutam*, et in Mar. supra *lauacris* recentiori manu pro diu. lect. *periclis*. Quum tot veterrimi sint codices pro *erutam*, et id metri lex postulare videatur, praefero *erutam*, nam *inclytam* in mss. non reperitur, et ex Aldi ingenio profluxisse iure existimat Heinsius. Quodsi *elutam* legas, tunc secunda corripienda erit, et vel solius Prudentii auctoritate id fieri posse sustinebo. Posset coniici *elitam* ab *elino*, purgo, quod verbum Lucilio tribuitur.

365. Aldus ediderat *recline* probe: correxit *recliue*: nihil erat necesse mutare. Vide Comment. ad v. 150. hymn. IV. Cath. *Iaceat recline*.

366. Rat., Mar. a prisca manu *redegit*. melius *reiecit*. In glossa legam *redegit*.

370. Vat. A. *seruatur*: lege *reseratur*.

371. Prag. *caesus ab impio* non male.

Digitized by Google

Hinc inde Sanctorum chori,
Parique missus carcere
Baptista Ioannes vocat.
At christiani nominis
Hostem coquebant irrita
Fellis venena, et liuidum
Cor efferata exusserant.
Saeuire inermem crederes
Fractis draconem dentibus.
Euasit exultans, ait,
Rebellis, et palmam tulit?
Sed restat illud vltimum,
Inferre poenam mortuo:
Feris cadauer tradere,
Canibusue carpendum dare.
Iam nunc et ossa extinxero,
Ne sit sepulcrum funeris,
Quod plebs gregalis excolat,

GLOSSAE VETERES.

378. irrita = *prouocata*. I. 379. liuidum= *inuidum*. I. 380. efferata = *ferina*. I. 391. gregalis = *collecta*. *plebs est rustica, et proprie gregales, vel gregarii vocantur, qui equitum greges proficiscentium in hostem minant*. I.

COMMENTARIVS.

375. Vat. A., et a sec. m. B., Mar. ad oram, Pal., omnes Heinsiani, et alii *missum*. Ald., Weitz., Gis. cum multis mss. *missus*, quod mihi magis arridet. Cellarius, et Teolius aiunt, mss. habere *missum*, non *missus*. At mss. variant, et vett. edd. nobiscum faciunt.

383. Ald. male distinguit *exultans ait rebellis*.

390. Romani sceleratos homines, morte affectos, honore sepulcri priuabant, eorumque corpora aut in Tiberim vnco protrahebant, aut auibus, et canibus discerpenda relinquebant. Christianos vero hac ignominia afficiebant, ne fideles ad eorum sepulcra confluerent. Eleganter Lactantius libr. v. cap. xi. de crudelitate aduersus christianos: *Nemo huius tantae belluae immanitatem potest pro merito describere, quae vno loco recubans, tamen per totum orbem ferreis dentibus saeuit, et non tantum artus hominum dissipat, sed et ossa ipsa comminuit, et in cineres furit, nequis extet sepulturae locus. Quasi vero id affectent, qui deum confitentur, vt ad eorum sepulcra veniatur, ac non vt ipsi ad deum perueniant?* Plura ex historiis, et Martyrologiis congesta Gallonius, et Sagittarius proferunt.

391. *Gregalis* de contubernalibus, aut

Titulumque figat martyris.

GLOSSAE VETERES.

392. titulumque = *epitaphium, memoriam*. figat = *scribat*. I.

COMMENTARIVS.

sociis, praesertim vilibus hominibus, quasi per contemptum dici solet.

392. Vatt. A., P., Alex., Oxon., Alt., Thuan., duo Torrent., scripti Cauchiani, Heinsius *fingat*. Ald., Vatt. B., Q., Mar., Weitz., Gis. *figat*: quod magis placet. Sermo est de sepulcri epitaphio, quod titulus dicebatur: et a titulo, seu inscriptione sepulcrum ipsum dictum est titulus. Chamillardus affirmat, Nebrissensem non intellexisse hunc locum, quia de epitaphio explicuit, et prouocat ad v. 45. hymn. XII. Perist. *Parte alia titulum Pauli via seruat Ostiensis*. Verum hoc ipso loco quid prohibet, intelligi sepulcri inscriptionem, quae poetice ponatur pro ipso sepulcro? Praeterea ab inscriptione sepulcrum dictum est titulus, vt dixi, et poterit titulus pro epitaphio hic sumi, alibi pro sepulcro. Martinus Roa De die natali sacro, et profano cap. XXI. de titulis erudite disserit. Ait, vela olim ante aras fuisse posita, interdum pura, interdum picta, quae tituli dicebantur: quae Cortinas regias appellauit Ambrosius ad Marcellinam scribens. Addit, titulum etiam accipi pro ecclesia, quod in loco, vbi erat erigenda, crux in titulum poneretur, et ita explicat Prudentii versum, *Titulumque figat martyris*, id est, titulum in crucem statuat, vt sacer locus significetur ecclesiae designatus. Sed redit iterum ad vela: nam haec cum depictis martyrum imaginibus, aut sola nominis inscriptione tituli martyrum dicebantur. Coniectatur etiam ex Paulino, et consuetudine romana etiamnum vigente, eos titulos pro foribus ecclesiae collocari solitos. Nunc enim Romae festus adhibetur ornatus, id est, ramorum, ac frondium serta, quae *Festones* vocant. In his orbes, aut quadra ex interuallo relicta, quibus tituli, siue vela depictis Sanctorum imaginibus includuntur. Paulinus: *Sanctaque praefixis obducant limina lamnis*. De quibus titulis Roa Prudentium accipit in Hippolyto v. 183. *Ipsa, illas animae exuuias quae continet intus, – Aedicula argento fulgurat ex solido*. Verum vt rem ad sua principia reuocemus, a titulo, siue epitaphio sepulcri, vt aiebam, nomen tituli translatum est ad sepulcrum, memoriam, confessionem, basilicam martyrum, ac, si vis, ad illa vela, de quibus Roa disserit, et quibus, vt ego coniicio, imagines, quae nunc altaribus imponuntur, originem debent suam. Consuetudo vero illa erigendi crucem in titulum antiquissima est, vt videri potest in notis Baronii ad Martyrologium Romanum, et in libro Sagittarii De martyr. natal. cap. III. Ac notandum, saepius occurrere phrasin *crucem figere*. vt in Prudentio, *Titulumque figat martyris*: adeoque probabile est, Prudentium eam consuetudinem innuere. In ecclesia romana antonomastice tituli appellatio haesit iis ecclesiis, quae Cardinalibus in titulum conceduntur. Verisimile etiam est, titulum, qui pro quolibet sacerdote ordinando requiritur, inde traxisse nomen, quod olim plerumque non admitterentur ad sacros ordines, nisi alicui titulo, siue basilicae, aut ecclesiae addicti essent. Quod autem Roa, aliique aiunt, quoties ecclesia olim esset erigenda, crucem erectam in titulum, id inde profluxisse opinor, quod quum primis temporibus ecclesiae erigi consueuissent, vbi titulus, siue sepulcrum martyrum esset, postea erectae etiam fuerunt, vbi nullum erat huiusmodi sepulcrum, et crux erigebatur, quae pro titulo esset. Mazochius ex cap. XXVIII. Genes. v. 18. originem repetit: *Surgens ergo Iacob mane, tulit lapidem, quem superposuerat capiti suo, et erexit in titulum etc.* Ait Mazochius, titulum esse quemuis etiam mutum lapidem, modo ad transmittendam memoriam valeat.

Digitized by Google

Sic frendit, et corpus sacrum
Profanus, ah dirum nefas!
Nudum, negato tegmine,
Exponit inter carices.
Sed nulla dirarum fames
Aut bestiarum, aut alitum
Audet trophaeum gloriae
Foedare tactu squalido.
Quin siqua clangens improbe
Circumuolaret eminus,
Trucis volucris impetu
Depulsa vertebat fugam.
Nam coruus, Eliae datus
Olim, ciborum portitor,
Hoc munus implet sedulo.

GLOSSAE VETERES.

394. ah! = *interiectio*. I. 396. exponit = *proiecit*, carices = *carectum locus, vbi carices nascuntur*; *carix vero berba similis ciuario crescens in locis palustribus*; *vnde etiam carex berba vilissima similis cibaria*; *quae lixa dicitur*. I. 401. clangens = *ales canens*. I. 403. impetu = *de*. I.

COMMENTARIVS.

393. Widm. *frendet*, supra *frendit*.

394. Vat. A. *addirum*. Vat. B. *ac dirum*. Mar., Rat. *a dirum*. Alex. *adirum*, supra *ah! dirum*, quod verum est.

397. Ambr., Thuan., Vat. A. scribunt *famis*: alii, etiam veteres *fames*.

400. Hailsbr. *tractu*: melius *tactu*.

401. Chamillardus ad solam aquilam id refert, quia clangere proprie aquilarum est. Sed quum in Actis dicatur, *Quum aduentantes aues reliquas, ac pernicibus metuendas alis quodam impetu eminus fugaret*, et aquilae non nominentur, nihil prohibet, quominus *siqua clangens* de quauis aue accipiatur. Et clangor non minus ad grues, aliasque aues, quam ad aquilas referri potest, quamuis auctor carminis Philomelae aquilis *clangorem* tribuat. Est enim *clango* verbum expressum ad similitudinem soni. Itaque *clangor* ab antiquis ascribitur fulicae, accipitri, anseri, gruibus, passeri, phoenici, gallinis. Exempla exhibent lexicographi. Etiam de latratu canum clangor dicitur.

402. Alex., Ambr., Thuan. *circumuolarat*, quod Heinsio rectius videtur. Plerique *circumuolaret*.

404. Hailsbr. *fuga*: legendum *fugam*.

405. Vide lib. III. Regum cap. XVII.

406. Notat Teolius, *portitor muneris* occurrere apud Arnobium, et *portitores* apud Sidonium: addere potuit Virgilium, Statium, et alios, qui ea voce vtuntur.

407. Plerique Heinsiani, Vat. A., Hailsbr. a pr. m., Alex., et alii *sedule*, quod minus obuium est, quam *sedulo*. Ald., Mar., Weitz., et alii *sedulo*. Egm. perperam *sedulae*.

Et irremotus excubat.
Hic ex frutetis proximis
Infestus alarum sono,
Oculosque pennis verberans,
Exegit immanem lupum.
Quis perfidorum credere
Ausit, rapacem belluam
Tauris paratam congredi,
Cessisse plumis mollibus?
Ibat malignum murmurans,
Leui volatu exterritus:
Praedamque visam fugerat
Custodis imbellis minis.
Quis audienti talia,
Datiane, tunc sensus tibi?
Quantis gementem spiculis
Figebat occultus dolor?
Quum te perempti corporis
Virtute victum cerneres,
Ipsis et impar ossibus,
Vacuisque iam membris minor?
Sed quis, tyranne pertinax,
Hunc impotentem spiritum

GLOSSAE VETERES.

408. excubat = *vigilat*. *I.* 410. infestus = *non fessus*. *I.* 411. oculosque = *scilicet lupi*. *I.* 412. exegit = *pellit coruus*. *I.* 414. ausit = *possit*. *I.* 417. malignum = *aduerbium*. *I.* *maligne*. *Mar.* 423. spiculis = *angustiis*. *I.* 424. figebat = *perdurat*. *I.* 428. vacuisque = *ab anima, id est, mortuis*. *I.* 430. hunc = *tuum*. *I.*

COMMENTARIVS.

408. *Irremotus* pro *non remotus* ex solo Prudentio a Forcellino recensetur.

410. Iso fortasse legit *infessus*, aut exposuit *non festus*.

413. *Perfidi* pro infidelibus sumitur a scriptoribus ecclesiasticis, vt dictum est.

415. Virg. I. Aen. *Impar congressus Achilli*. Catullus in Epithal. *Pugnare duobus*.

416. Vat. A. corrupte *cessisce*.

421. Ald. mendose *audiendi*. Virgilius lib. IV. Aeneid. *Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?*

Digitized by Google

Determinabit exitus?
Nullusne te franget modus?
Nullus: nec vnquam desinam.
Nam, si ferina immanitas
Mansuescit, et clementia
Coruos voraces mitigat,
Mergam cadauer fluctibus:
Insana nunquam naufragis
Ignoscit vnda, et spumeum
Nescit profundum parcere.
Aut semper illic mobilis
Incerta per ludibria
Vagis feretur flatibus,
Squamosa pascens agmina:
Aut sub fragosis rupibus
Scabri petrarum murices

GLOSSAE VETERES.

433. nullus = *respondet ille*. I. 434. immanitas = *feritas*. I. 439. ignoscit = *mitescit, parcit*. I. 446. scabri = *saeui*. murices = *petrarum summitates*. I. *murices sunt summitates altissimae petrae. aliter murex ponitur pro purpura. Vat. A.*

COMMENTARIVS.

432. Weitz. cum suis, Rat. *frangit*.

437. Ammianus lib. XXII. de Georgio, et sociis sub Iuliano: *Quo non contenta multitudo immanis dilaniata cadauera peremptorum camelis imposita vexit ad lacus: iisdemque subito igne crematis, cineres proiecit in mare, id metuens, vt clamabat, ne collectis supremis, aedes illis extruerentur, vt reliquis, qui deuiare a religione compulsi, pertulere cruciabiles poenas ad vsque gloriosam mortem intemerata fide progressi, et nunc martyres appellantur*. Rittershusius in Comment. ad ep. Plinii de christianis legit *vexit ad litus*, et *subdito igne*. Epiphanius Haeresi LXXVI. cineres Georgii in ventos dispersos narrat: negat autem, inter martyres recipi debere, quia non ob christiani nominis professionem, sed ob violentiam, qua ciuitatem, et populum oppresserat, a gentilibus fuerat peremptus. Erat autem Georgius episcopus arianus intrusus, exturbato Athanasio.

441. Hailsbr. *mobile* non bene.

442. De motu in aqua Virgilius lib. I. Georg. v. 369. *Aut summa nantes in aqua colludere plumas*. Idem Virgilius de agitatione ventorum lib. VI. Aen. *Foliis ne carmina manda, – Ne turbata volent rapidis ludibria ventis*. Horatius de naui lib. I. oda XIV. *Ventis – Debes ludibrium*.

443. Ald., Tornaes., et nonnulli Vulg. *Austris feretur flatibus*, ex quo coniiciebat Cauchius *Austris feretur flantibus*, vel *Austri feretur flatibus*. Plerique *Vagis feretur flatibus*, nisi quod in Thuan., Gis. ad oram, et Fabr. est *fluctibus* pro *flatibus*.

445. Widm. vitiose *aut suffragosis*.

Digitized by Google

Inter recessus scrupeos
Discissa rumpent viscera.
Ecquis virorum strenue
Cymbam peritus pellere
Remo, rudente, et carbaso,
Secare qui pontum queas?
Rapias palustri e caespite
Corpus, quod intactum iacet,
Leuique vectum lembulo
Amplum per aequor auferas.
Sed complicatum sparteus
Claudat cadauer culleus:
Quem fune connexus lapis
Praeceps in altum deprimat.
At tu per vndas emices
Rorante praepes palmula,

GLOSSAE VETERES.

447. recessus = *secreta*. scrupeos = *asperos, id est, lapideos*. *I.* 450. cymbam = *nauis* *I.* 455. lembulo = *lembus nauicula piratica, vel extrema pars inauratae vestis*. *I.* 457. sparteus = *spartus est frutex spinosa, vel iuncus*. *Mar. de sparto follis, id est, de palma; vnde et sportulana. et romani parricidas cum gallo, et simia, et serpente in culleum, id est, in tergum bouis vndique consutum in mare praecipitabant*. *I.* 458. culleus = *fasciola adsuta intrinsecus. culleus tunica ex sparto. spartus est frutex sine foliis ab asperitate vocatus. culleus saccus, in quo rei inclusi mittebantur in mare* *I. culleus est corbis ex viminibus contexta, siue follis ex corio factus*. *Mar.* 461. emices = *vadas, exilias*. *Iso.* 462. praepes = *velox*. palmula = *remo*. *I.*

COMMENTARIVS.

447. Virgilius lib. VI. *Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu – Scrupea*.

449. Ald., Mar. a pr. m., Weitz. *et quis*. Eadem varietas alibi occurrit.

450. Mar. *paratus*, et loco glossae *peritus*. Plerique scribunt *cumbam*. Equidem nescio, quo pacto scripserit Prudentius, et communior est scriptura *cymba*.

453. Widm., Mar. *palustri caespite*.

458. Vxoricidae in Hispania post strangulationem in vase ligneo cum gallo, angue, cane, fele inclusi in flumen proiiciuntur, idque hispanice dicitur *encubar*. Confer Hurtadum De martyr. res. 35. digr. 2. In Actis: *Insuatur, inquit, complicitum cadauer in culleo parricidae*.

459. Weitz. cum Widm., et Hailsbr. scribere voluit *conexus*.

461. Virgilius lib. VI. Aen. *Iuuenum manus emicat ardens*.

462. Giselinus indicat *rotante* tamquam diuersam lectionem pro *rorante*. Vat. A. pro diu. script. *praepes* pro *praeceps*. Heinsius praetulit *praepes* cum Ambr.,

Donec

Digitized by Google

Donec relictum longior
Abscondat aspectus solum.
Haec iussa quidam militum,
(Eumorphio nomen fuit,)
Violentus, audax, barbarus,
Furore feruens arripit.
Funale textum conserit,
Suto quod implet corpore,
Emensus et multum freti
Inter procellas excutit.
O praepotens virtus dei,
Virtus creatrix omnium:
Quae turgidum quondam mare
Gradiente Christo strauerat,
Vt terga calcans aequoris
Siccis mearet passibus,
Plantas nec vndis tingeret
Vasti viator gurgitis.
Haec ipsa virtus iusserat,
Rubrum salum dehiscere,
Patente dum fundo aridum

GLOSSAE VETERES.

466. nomen = *scilicet cui*. *I.* 467. barbarus = *rusticus*. *I.* 469. funale = *funerale*. *I.* 471. emensus = *nauigans*. *I.* 476. strauerat = *compescuerat*. *I.* 480. vasti = *ampli*. *I.* 482. dehiscere = *diuidi*. *I.* 483. dum = *vsque dum*. *I.*

COMMENTARIVS.

Thuan., Rott., tribus Torr., praesertim quum paulo ante *praeceps* praecesserit. Certe sententiae magis conuenit *praepes*.

469. Mar. *funalem*, recte supra correctum per *funale*. Glossa Isonis ridicula est, quasi *funalis* sit a *funere*, et non potius a *fune*. De *texto* substantiuo vide exempla apud Gifanium, et Comment. ad v. 16. hymni x. Cathemerinωn.

470. Vat. A. *suto* cum aliis, sed supra pro diu. lect. *sancto*. Prag. *scuto* male.

475. Narrat id Matthaeus c xiv.

478. Virgilius in fine lib. vii. *Celeres nec tingeret aequore plantas*.

483. Ald., Sich., et alii ante Giselinum contra metrum *dum profundo aridum*. Vat. A., Hailsbr. a pr. m. *dum fundo arido*, quod non displicet. Hamartig. v. 474. *Aruit et medio sitiens sub gurgite limus*. Vide Comment. ad hunc versum.

Secura plebs iter legit.
Nec non et ipsa nunc iubet,
Seruire sancto corpori
Pontum quietis lapsibus
Ad curua pronum litora.
Saxum molaris ponderis,
Vt spuma candens, innatat,
Tantique custos pignoris
Fiscella fertur fluctibus.
Cernunt stupentes nauitae,
Vectam remenso marmore,
Labi retrorsum leniter
Aestu secundo, et flamine.
Certant et ipsi concito
Pontum phaselo scindere:
Longe sed artus praeuolant

GLOSSAE VETERES.

485. ipsa = *virtus*. *I.* 491. pignoris = *commendationis*. *I.* 494. vectam = *scilicet fiscellam*. marmore = *mari*. *I.* 498. phaselo scindere = *naui sulcare*. *I.*

COMMENTARIVS.

484. Ald., Tornaes., Galland., Sich. *Secura plebs incesserit*. Mar. a pr. m., Rat. a pr. m., Vat. B., Alex., nonnulli Heinsiani, Weitz., Hailsbr. supra *iter terit*, quod etiam inuenit Giselinus in quodam codice emendatissime exarato Canonicorum B. Catharinae nouiomagensium. Ipse praefert *iter legit* cum suo ms., et alio buslidiensi, vtpote mollius, et poeticum magis. Thuan. *Secunda plebs iter legit*. Vnus Torr. *Secura plebs iter terat*, Rott. *iter gerat*. Mar. a sec. m., Egm., Pal., Vat. A. *iter gerit*. Rat. aliena manu *iter tulit*. Plerique recentiores cum Giselino *iter legit*.

485. Vat. A. pro diu. script. *et ipse*. De S. Quirino in eius hymno eadem fere commemorantur.

487. Prag., Vat. Q., Vrb. *passibus*. Alex. cum aliis *lapsibus*, supra *cursibus*.

490. Vat. A. *spuma cadens* male.

494. Virgilius lib. II. Aen. *Pelagoque remenso*. Pro mari *marmor* apud Virgilium, aliosque passim.

496. Aestus maris hic intelligi poterit pro agitatione ex vento orta, et non pro fluxu, vt hic refluxui opponitur. Nebrissa de fluxu id accipit, quod, vt opinor, voluit Teolius, qui tamen scripsit, *Vndarum refluxu sequente, et vento*. Chamillardus sententiam viri peritissimi, et, vt ait, mathematicorum facile principis, profert, qui putabat, in profundo maris fieri eodem modo, quo in corporibus febriculosorum, fermentationem cuiusdam materiae, qua fermentatione inflatur mare, vt massa, dum fermentescit. Addebat, aestus periodos non esse magis supra captum, intelligentiamque nostram, quam periodos febris tertianae, aut quartanae.

Digitized by Google

Telluris ad mollem sinum.
Prius relatos denique
Humus quieta suscipit,
Quam pulsa summis nisibus
Carina portum tangeret.
Felix amoeni litoris
Secessus ille, qui sacra
Fouens arenis viscera
Vicem sepulcri praebuit:
Dum cura sanctorum pia
Deflens adornat aggerem,
Tumuloque corpus creditum
Vitae reseruat posterae.
Sed mox subactis hostibus,

GLOSSAE VETERES.

501. relatos = *artus*. *I.* 504. carina = *ima nauis*. *I.*

COMMENTARIVS.

501. Vat. A. *delatos*: corrige *relatos*.

506. Mar. a pr. m. *successus*, sed factum cum plerisque *secessus*. Aldus, et nonnulli Vulg. *recessus*.

509. Widm., Mar. *tum cura*. Victorius Dissert. Philolog. pag. 16. hinc ostendit difficultatem, quae persecutionum tempore erat, sepeliendi corpora SS. martyrum, adducitque haec verba ex epitaphio S. Alexandri martyris sub Antonino Pio: *O tempora infausta, quibus inter sacra, et vota ne in cauernis quidem saluari possimus. Quid miserius vita? Sed quid miserius in morte, quum ab amicis, et parentibus sepeliri nequeant?* Vide Aringhum Rom. subterr. lib. I. cap. III., et seqq., vbi certiora ad eam difficultatem confirmandam inuenies monumenta: nam inscriptionem S. Alexandri non esse confictam, frustra nonnulli laborant persuadere. Pietas vero christianorum in corporibus defunctorum, etiam non martyrum sepeliendis insignis erat, vt ex hymno Exequiarum liquet, neque ethnicis ignota: eam enim laudat Iulianus Apostata, etiam quum impiam religionem christianam vocat, ep. XLIX. ad Arsacium pontificem: *Conuertamus oculos ad ea, quibus impia christianorum religio creuerit, id est, ad benignitatem in peregrinos, ad curam ab illis in mortuis sepeliendis praestitam, et ad sanctimoniam vitae, quam simulant*.

512. Horatius lib. III. oda XXX. dixit *laudem posteram*. Nebrissa vitam posteram intelligit diem iudicii satis apposite, quod confirmari potest hymn. S. Fructuosi v. 136. *Sed ne relliquias resuscitandas, – Et mox cum Domino simul futuras, – Discretis loca diuidant sepulcris etc.* Sed fortasse Prudentius intelligit, corpus S. Vincentii a fidelibus fuisse reseruatum posteris, siue in posterorum beneficium. Sic ante v. 343. de eiusdem martyris cruore: *Tutamen vt sacrum suis – Domi reseruent posteris*.

513. Steph. Antonius Morcellus in elegantibus, et pereruditis commentariis ad

Digitized by Google

Iam pace iustis reddita,
Altar quietem debitam
Praestat beatis ossibus.
Subiecta nam sacrario,
Imamque ad aram condita,
Caelestis auram muneris

GLOSSAE VETERES.

515. altar = *recessus* . *I.* 517. subiecta = *membra* . *Iso.* 519. auram = *gratiam* . *I.*

COMMENTARIVS.

Kalendarium ecclesiae Constantinopolitanae tom. I. p. 134. , et seq. his versibus confirmare nititur, veterem fuisse consuetudinem , quod olim christiani solemnem martyrum cultum a translatione maxime auspicati fuerint . quippe putat , apud nostrates idem plane fuisse *leuare corpora martyrum* , atque honores caelestes martyribus rite decernere . Aduertit , sic a Prudentio vtramque sepulturam memorari , vt priore iusta mortuo persoluta , posteriore summum honorem martyri habitum facile intelligatur . Quam interpretationem libens exposui , vt eam teneant, quibus probetur : acute enim excogitata ea est . Sed Prudentius nihil , vt puto , aliud vult , nisi S. Vincentio non potuisse honorificum erigi altare persecutionis tempore , quod , pace reddita , erectum fuerit : quum interea eum christiani pro martyre haberent , et colerent, cuius reliquias, etiam dum viueret , reseruarunt , vt suis posteris essent tutamen . In Actis id luculenter expressum est : *Itaque propter gentilium furorem non valentes eum digno venerationis tumulare cultu, ad quamdam paruulam detulerunt basilicam sepeliendum . Tandem autem cessante perfidorum crudelitate , ac fidelium crescente deuotione beatissimus martyr ad sepulturae honorificentiam inde leuatus , digna cum reuerentia deportatur , et sub sacro altari extra muros eiusdem ciuitatis Valentiae ad quietem reponitur* . In Actis S. Saturnini : *Tumulariam* (al. *tumultuariam*) *eo tempore meruit sepulturam* , scilicet propter furorem gentilium . S. Valerium, qui non diu post S. Vincentium obiit , templum S. Vincentii sui diaconi nomine erigi in oppidulo Aneto curasse , lectiones officii proprii hispanici referunt : quod monumentis antiquis non confirmatur .

515. Rat. *quietam* , sed correctum *quietem* . Ald. *debitum*, videlicet *altar debitum* . Giselinus ita ediderat , sed correxit *debitam* , quod habent codd. vetustiores nostri , et Heinsiani .

517. Chamillardus ait , Prudentium accepisse *sacrarium* pro pastophorio , seu secretario , nempe illa templi parte , vbi sacra reponuntur , et vbi sunt sancta sanctorum . Sed quum sacrarium significet etiam altare , de altari potius id accipio , de quo paulo ante Prudentius , et cui ossa SS. martyrum subiici, testatur in fine Eulaliae , et XVIII. martyrum Caesaraugustanorum .

518. Vatt. A. , B. , Mar. , Rat. , Prag. *iam* , *iamque ad aram* . Melius *imamque ad aram* . Alex. a pr. m. *imamque ad oram* minus apposite . Videtur innuere Prudentius distinctionem inter aram , et altare , et corpora Sanctorum fuisse condita sub altari , et non sub ara , sed ad aram subter humum . Vide Comment. ad v. 170. Passionis Hippolyti .

519. Nebrissensis , Chamillardus , Cellarius explicant , ossa martyrum integra manere conseruata diuino munere . Teolius multo melius intelligit de sacramento Eucharistiae , quod in altari , et super ossa martyrum peragebatur . Vide Comment. ad hymn. S. Eulaliae v. 213. Existimo etiam , Prudentium alludere ad foramen , vel foramina , quae in superiore parte so-

Digitized by Google

Perfusa subtus hauriunt.
Sic corpus: ast ipsum dei
Sedes receptum continet,
Cum Machabaeis fratribus,
Sectoque Isaiae proximum.
Simplex sed illis contigit
Corona poenarum: quibus
Finem malorum praestitit
Mortis supremus exitus.
Quid tale sector ausus est?
Truncata numquid corporis

GLOSSAE VETERES.

520. perfusa = *scilicet caelesti gratia* . *I.* 521. corpus = *locus*. *I.* 525. illis = *Machabaeis* . *Iso.* 527. malorum = *laborum* . *Iso.* 528. supremus = *nouissimus* . *I.* 529. sector = *Isaiae* . *I.*

COMMENTARIVS.

pulcrorum SS. martyrum aperiebantur, per quae oraria, nardus, et oleum immittebantur, vt per contactum tumuli virtus miraculorum manifestior redderetur: quasi vellet Prudentius, eam virtutem e caelestis muneris, siue Eucharistiae aura effluere. S. Paulinus in fragm. Natalis incerti, siue IX. *Et licet a veteri tumulis absconditus aeuo, – Viua tamen, vegetante deo, membrisque superstes – Gratia diuinum spirantia martyris ossa – Clarificat populis, merito viuente sepulti*. et Natali XIII. de sepulcro S. Felicis: *Ista superficies tabulae gemino patet ore, – Praebens infusae subiecta foramina nardo. – Quae cineris sancti veniens a sede reposta – Sanctificat medicans arcana spiritus aura*. In hymno S. Hippolyti de eius sepulcro, *Balsama diffundunt, fletibus ora rigant*.

520. Ald., Gis. *subter*. Weitz. cum plerisque mss. *subtus*. Cellarius ad vocem *perfusa* allegat v. 131. Fructuosi, *Et perfusa mero leguntur ossa*: quod iam indicauerat Barthius lib. LXI. cap. IX. Adu. At in eo hymno sermo est de ossibus nondum sepultis: nunc de ossibus sacrario subiectis.

523. Lib. II. Machab. cap. VII. historia, et mors septem horum fratrum describitur, qui Machabaei dicti sunt, quod in eo libro narratio de eorum tormentis, et obitu contineatur. Confer in Romano v. 751., et seqq.

524. Alex. scribit *Esaiae* cum Weitzio, et aliis. Ald., Gis. I. ed., Fabr. *secto* sine *que*. Isaiam prophetam serra lignea dissectum fuisse, constantissima est iudaeorum traditio, quae pluribus auctoritatibus Iustini, Origenis, Lactantii, Basilii, Hilarii, Ambrosii, Hieronymi, et aliorum Patrum confirmatur. Adisis interpretes ad v. 37. cap. XI. ep. Apostoli ad Hebraeos: *Lapidati sunt, secti sunt etc.* Hoc notatur discrimen inter proximum, et vicinum, quod proximus is dicitur, quo nemo est vicinior, vicinus vero potest non esse proximus, si alius sit vicinior. Plautus, Terentius, Cicero, et alii eleganter coniungunt *vicinus proximus*; potest enim aliquis esse proximus, et non vicinus, vt apud Virgilium lib. V. *Proximus huic, longo sed proximus interuallo*. Interdum hoc discrimen non obseruatur, et *proximus* ponitur pro vicino proximo.

525. Ald. vitiose *contingit*.

Segmenta post serram feris
Obiecit, aut vndis dedit?
Num Machabaei martyris
Linguam tyrannus erutam,
Raptamue pellem verticis
Auibus cruentis obtulit?
Tu solus, o bis inclyte,
Solus brabii duplicis
Palmam tulisti: tu duas
Simul parasti laureas.
In morte victor aspera,
Tum deinde post mortem pari
Victor triumpho proteris
Solo latronem corpore.
Adesto nunc, et percipe

GLOSSAE VETERES.

531. segmenta = *partes. proprie sunt vestes muliebres, sed non in hoc loco. I. Vat. A.* 538. brabii = *muneris, vel mercedis. Iso.* 540. laureas = *coronas, vel victorias; laurus enim pro corona ponitur. Iso.* 541. victor = *scilicet tu. I.*

COMMENTARIVS.

532. Giselinus ait, receptam scripturam esse *aut vinclis dedit*, sed non sine graui mendo: fortasse ita erat in editione dauentriensi, quam non vidimus; ita certe est in Sich., et Fabr., sed in Aldo clare legitur *aut vndis dedit*.

533. Ald., Gis. 1. ed. *nam* pro *num*. Weitzius pro *nam* citat Fabricium, qui tamen legit *num*. Id vnice verum est.

535. Widm. supra, Gis. ad oram *ruptamue*. Melius *raptamue*. Pellis *rapta* proprie est viuenti adhuc detracta, vt apud Senecam, *Fibra viuis rapta pectoribus*, apud Virgilium *Viscera viuis eripuit*. Vide Brissonium De formulis pag. 23., qui plura veterum exempla profert, et monet, ideo rapi exta, vt expirantia adhuc, et palpitantia consuli possent.

537. In nonnullis Vulg. irrepsit error *obis* pro *o bis*: ansam dedit Aldus, qui aut sic edidit, aut non satis clare diuisit. Nebrissensis iam legit *o bis*, et legerant etiam alii ante Barthium, qui huius correctionis ignarus aliam aggressus est lib. LXI. cap. IX. Aduers. Sic ergo legit *Solus tu obis bis inclyte*. Lectio codicum retinenda est.

538. *Brabium* est victoriae praemium. *Braueium* malunt recentiores, et Chamillardus ait, corrupte dici *brauium*: ita tamen in Vulgata legitur, neque tam corrupte, quam videtur Chamillardo. Alii scribunt *brabium*, alii *brauium*, sed a graecis, a quibus ad ecclesiasticos scriptores ea vox deuenit, scribitur *βραβεῖον*.

544. *Latronem* intelligo Datianum potius, quam daemonem, vt nonnulli interpretantur. In hymno XVIII. martyrum v. 186. *Ambo confessi Dominum steterunt – Acriter contra fremitum latronum*.

Digitized by Google

Voces precantum supplices,
Nostri reatus efficax
Orator ad thronum Patris.
Per te, per illum carcerem,
Honoris augmentum tui,
Per vincla, flammas, vngulas,
Per carceralem stipitem,
Per fragmen illud testeum,
Quo parta creuit gloria,
Per, quem trementes posteri
Exosculamur, lectulum:
Miserere nostrarum precum,
Placatus vt Christus suis
Inclinet aurem prosperam,
Noxas nec omnes imputet.
Si rite solemnem diem

GLOSSAE VETERES.

552. stipitem = *per neruum, cippum*. *Iso.* 553. testeum = *testae enim confringebantur subtus martyrem, vt durius iaceret*. *I.* 554. parta = *syncope*. *I.* 561. diem = *suum diem*. *I.*

COMMENTARIVS.

548. Cellarius opponit, soli Christo id conuenire. Verum doctrina de intercessione Sanctorum non a grammaticis, non a Cellario, eiusque gregalibus petenda est, sed a Prudentio, eiusque aequalibus SS. Patribus, qui vno omnes ore ita loquuntur.

549. Precandi formula poetis, oratoribusque valde familiaris.

552. Gifanius verbo *robur* putat, carceris stipitem a Prudentio vocari eculeum. Sed ex epitheto *carceralis*, et ordine narrandi supplicia constat, carceralem stipitem esse lignum, vel cippum, vt ait glossa, cui pedes fuerunt inserti. Vide supra Comment. ad v. 251.

555. Heinsius cum Ald., Oxon., Sich. *per quem*: quod a Weitzio non debuisse mutari, definit Heinsius. At Weitzius fidem potiorum codicum secutus est. nam legunt *et quem* Vatt. A., B., P., Q., Alex., Mar., Rat., Prag., aliique: neque Heinsius codicem vllum ms. allegat, excepto Oxonio. Elegantius tamen est *per quem*, magisque superioribus cohaerens.

556. Lectulum, in quo S. Vincentius iacuit, religionis causa conseruatum fuisse, non leue argumentum est curae veterum christianorum in reliquiis martyrum comparandis, et caute custodiendis. Ex quo facile respondetur quaerentibus, qui fieri potuit, vt tot, et ex tam priscis temporibus reliquiae martyrum ad nos continua successione deuenerint.

561. Formula similis precandi apud graecos, latinosque saepe occurrit. Terentius in prolog. Hecyr. *Si nunquam auare statui pretium arti meae . . . . . Sinite impetrare me*.

Digitized by Google

Veneramur ore, et pectore:
Si sub tuorum gaudio
Vestigiorum sternimur:
Paulisper huc illabere,
Christi fauorem deferens,
Sensus grauati vt sentiant
Leuamen indulgentiae.
Sic nulla iam restet mora,
Quin excitatam nobilis
Carnem resumat spiritus,
Virtute perfunctam pari.
Vt, quae laborum particeps
Commune discrimen tulit,
Sit et coheres gloriae
Cunctis in aeuum seculis.

GLOSSAE VETERES.

562. ore, et pectore = *laude*, *et voto*. *Iso.* 566. fauorem = *auxilium*. *I.* 572. perfunctam = *seruitutem*. *I.* 573. quae = *caro*. *I.* 574. tulit = *passa est*. *I.*

COMMENTARIVS.

562. Breuiar. Moz. *veneremur*: lege *veneramur*, vt postea *sternimur*.

563. Vat. A., Mar., Rat., Weitz. *gaudia*. Plerique, etiam veteres *gaudio*.

565. Fabr., Sich., Gis. *huc tu illabere*. Concinnius Aldus, et mss. *huc illabere*.

567. Vat. B., Rat., Mar. a pr. m., et nonnulli apud Weitz. *sensu*.

568. Mar. pro diu. script. *solamen indulgentiae*.

569. Mar., Rat., Weitz. cum suis *restat*. Ald., Gis., et plerique scripti *restet*, quod probum est. Nam particula *sic*, quum post preces ponitur, optatiuum modum importat. Idem Prudentius in Hippolyto, postquam Valerianum episcopum rogauerat, vt festum Hippolyti diem in sua dioecesi celebraret, v. 239., et seqq. ait: *Sic te pro populo, cuius tibi credita vita est, – Orantem Christus audiat omnipotens*. Ac vide felicissimam poetae venam, et nota, quid Valeriano optet, quid Vincentio. Nam ex vnione corporis cum anima in die iudicii completam hominis gloriam consurgere certum est, et ipsi animae gloria aliqua accidentalis, vt theologi loquuntur, in resurrectione corporis accedet. Mariettus, qui in suo codice legerat *restat*, colligebat, Prudentium in ea fuisse opinione, in qua multi alii Patres, aduentum Domini, et diem extremi iudicii proximum esse.

570. Breuiar. Moz. *quum excitatam*.

571. Pragensis traiicit hos versus, primum ponit *Virtute*, tum *Carnem*.

572. Nonnulli Vulg. male *perfuncta*.

573. De resurrectione corporis vide hymnum Exequiarum. Post hunc S. Vincentii hymnum in Vat. A. sequitur hymnus in honorem decem, et octo martyrum Caesaraugustanorum, in Vat. B. passio S. Laurentii.

VI. HYMNVS

Digitized by Google

VI. HYMNVS BEATISSIMORVM MARTYRVM FRVCTVOSI EPISCOPI ECCLESIAE TARRACONENSIS, ET AVGVRII, EVLOGIIQVE DIACONORVM.

FELIX Tarraco, Fructuose, vestris

GLOSSAE VETERES.

v. 1. Tarraco = *ciuitas*. Fructuose = *vocatiuus*. *I.*

COMMENTARIVS.

Inscriptio desumpta est ex Mar., et Rat., in quibus hic hymnus ponitur post hymnum S. Eulaliae. In Vat. A. *Hymnus in bonore beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi, Augorii, et Eulogii*: vbi ponitur post hymnum XVIII. martyrum. Aldus *Ode in laudem beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi ecclesiae terraconensis, et Augurii, et Eulogii diaconi*. Aldus scribit *terraconensis*, et mox v. 1. *Terraco*. Heinsius *Hymnus in bonorem beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi ecclesiae tarraconensis, et Augurii, et Eulogii diaconorum*, et notat, pro *Augurio* in Ambr. legi *Angorii*, in Ox. *Aucorii*. Weitzius nobiscum fere facit. In Alex. post passionem Agnetis *Finit passio Agnetis. Incipit hymnus in bonorem etc.*, vt in Heinsio. Parrhasius *Hymnus in laudem beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi tarraconensis, et Eugorii, et Eulogii diaconorum*. Et deinde etiam scribit *Eugorius*: sed in Emendatis ait, quosdam legere *Augori*. Heinsius monet, in martyrologiis XII. kal. septembr. celebrari natalem SS. Iulii, Iuliani, Vincentii, Auguri, et Eulodi ex codice vetustissimo, teste Holstenio in annotationibus ad eum locum. Verum hi diuersi videntur esse a S. Fructuoso, et sociis, quorum festum agitur die 21. ianuarii. Acta ad eum diem a Bollandianis excripta pro authenticis habuit Ruinartius, et S. Augustini, Prudentiique auctoritate confirmauit. Ruinartius ea edidit aliquanto auctiora ex codd. mss. Neque alia sunt martyrum hispanorum antiquiora, aut sinceriora Acta. Martyrium eorum refertur ad ann. 259. diem 21. Ianuarii, quae in feriam VI. incidit. De his Sanctis, eorumque reliquiis dixi in Hymnodia Hispanica ad diem 21. ianuarii. Eos tarraconenses fuisse Nebrissa, et Chamillardus affirmant; sed neque ex hymno Prudentii id colligitur, neque ex Actis sinceris constat. Florezius tom. XXV. Hisp. sacr. tract. LXIII. cap. II. arguit, eos fuisse tarraconenses ex quibusdam verbis officii gothici, vbi satis clare id exprimitur, et quia Prudentius hymn. IV. Perist. dixit: *Tu tribus gemmis diadema pulchrum – Offeres Christo, genitrix piorum – Tarraco etc.* Certe ii Sancti inter illos recensendi sunt, quorum patriam Prudentius in eorum hymno non expressit: neque alia de causa Tarraconem celebrat, nisi ob martyrium, vt ex primis versibus liquet. In Breuiario Mozarabico die 21. ianuarii totus hic hymnus legitur, vbi versus quaterni, et quaterni per strophas distinguuntur. Prima stropha quam sit deprauata, facile perspicies, si cum Prudentio conferas; ita enim in eo breuiario est descripta: *Felix Tarraco, Fructuoso vestiris, – Adtolit caput ignibus chorus – Cum Leuitis geminis procul relucens: – His piis nos deus adspicit benignus*. Vides vnam dictionem *coruscum* corruptam esse, et diuisam in duos versus *chorus – Cum*, et ex *Hispanos* tres voces factas *His piis nos*, vt alia omittam.

v. 1. Egm. vitiose *ventris* pro *vestris*.

Attollit caput ignibus coruscum,
Leuitis geminis procul relucens.
Hispanos deus aspicit benignus,
Arcem quandoquidem potens iberam
Trino martyre Trinitas coronat.
Ardens Augurius capessit aethram:
Necnon Eulogius simul supernum
Christi lucidus ad sedile tendit.
Dux et praeuius, et magister illis
Ad tantum decus ex episcopali
Clarus nomine Fructuosus ibat.
Accitus quia Praesidis repente
Iussu venerat ad forum sacerdos
Leuitis comitantibus duobus.
Inde ad carceream viros catenam
Pastus sanguine carnifex trahebat:

GLOSSAE VETERES.

5. quandoquidem = *quia*, *quoniam*. *Iso.* 7. aethram = *caelum*. *Iso.* 8. superbum = *nobile*. *I.* 10. praeuius = *ostendens viam*. *I.* 13. accitus = *vocatus*. *I.* 14. forum = *concilium*. *pro loco iudiciali posuit*. *I.*

COMMENTARIVS.

2. Egm. mendose *coruscam*. Vrbes caput habere a poetis dicuntur. Virgilius ecloga I. *Verum haec tantum alias inter caput extulit vrbes*. Vide infra v. 143. *Quo nostrae caput excitatur vrbis*. Pulchre autem caput coruscum ignibus, et relucens geminis leuitis, quandoquidem de martyrio per ignem agitur.

7. Ald., et Breuiar. Moz. *capescit*. Videtur innuere Prudentius, Augurium veluti vi ignis capessere aethram; quoniam ea virtus olim igni tribuebatur, vt in aethram tenderet.

8. Parrhasius, Thuan., Egm., Heins., Weitz., Pal., Hailsbr., Bong., Alex., Vatt. A., P., Q. *superbum*, quod approbant recentiores, quia apud Virgilium extat *fores, et sedes superba*, et apud eundem Prudentium v. 823. Psych. *Gradibus regina superbis—Desiluit*. Mihi magis e re videtur esse *tendere ad supernum sedile*. Et *supernum* quidem legunt Vat. B., Vrb., Mar., Ald., Breuiar. Mozar., Gis., Fabr., et alii. Mox v. 26. *Ad superna caeli*. et v. 97. *Celsa scandere contigit Tonantis*.

10. Mar. *minister*, ad oram pro diu. script. *magister*: sed vtraque vox *praeuius*, et *minister* facta recentiori manu, abrasis prioribus.

12. Tria epitheta ex igne desumpsit *ardens Augurius*, *lucidus Eulogius*, *clarus Fructuosus*.

13. Weitzius cum aliis *ascitus*. Vat. A. *qui a*: legendum *quia*.

16. Ald. *inde et carceream* male.

17. Ald. corrupte *carnis extrahebat*. Hymno super. v. 99. et 100. lictores dicuntur *reorum carnibus pasti*; hymn. IV.

Gaudet currere Fructuosus vltro.
Ac nequis socios timor feriret,
Praeceptor vehemens eundo firmat,
Inceditque fidem calore Christi.
Mecum state viri, vocat cruentus
Ad poenam coluber dei ministros:
Ne mors terreat, est parata palma.
Carcer christicolis gradus coronae est,
Carcer prouehit ad superna caeli,
Carcer conciliat deum beatis.
His dictis, adeunt specum reorum.
Exercent ibi mysticum lauacrum,
Et purgamen aquae stupent tenebrae.

GLOSSAE VETERES.

18. vltro = *sponte*. *I.* 19. quis = *aliquis*. *I.* 20. praeceptor = *magister*. vehemens = *saeuus contra vitia*. *I.* 21. calore = *amore*. *I.* 24. palma = *remuneratio*. I. 25. coronae = *decoris*. *I.* 28. specum = *vbi fures, et alii mali includebantur*. *Rat.* 29. exercent = *populos baptizant*. *I.* 30. purgamen = *peccatorum*. *I.*

COMMENTARIVS.

Cath. v. 167. de aquila, *Sanguine pasta cui cedit auis*: lib. I. in Sym. v. 383. *Sanguine pasta voluptas*. Claudianus lib. II. Stilic. v. 14. *Poenis hominum, vel sanguine pasci*. Cicero II. Phil. *Versatus in bello est, saturauit se sanguine*. Chamillardus nomina carnificum recenset ex Martyrologio Hispano. In Actis hi recensentur beneficiarii, siue apparitores, vt exponunt Bollandiani: Aurelius, Festucius, Elius, Pollentius, Donatus, et Maximus. *Beneficiarii* ex festo dicebantur milites, qui vacabant muneris beneficio, ex aliis imperiales ministri, ex aliis satellites praetoris, qui a muneribus plebis vacabant.

19. Ald. mendose *socio*. Vat. A. supra pro diu. script. *socios subiret*. Sed melius est *feriret*, vt quum dicitur, *Magno perculsus timore*. Becmanus in Introduct. ad ling. lat. pro *minor feriret* ex cod. Pal. *timor feriret*. Torn.; Sich. habebant *minor*: Latinius corrigebat *minis*.

24. Vat. A., Egm., Hailsbr., Pal. *nec mors*. Plerique *ne mors*. Breuiar. Mozar. *en* pro *est* non inconcinne.

25. Carcerem martyres laeto, et alacri animo adibant. Damasus de S. Agatha; *Deliciae cui carcer erat*.

30. Ald., Hailsbr., Vat. Q., et, vt videtur, Alex. *et purgamen aquae* cum Noms., Ox., Alt., Thuan., Gis., Heins., Breu. Moz., et aliis. Vat. P. repetit mendose *et purgamen aquae aquae*. Vrb., Parrhasius, Vat. B., Mar., Rat., Weitz. *et purgamina quae*. Egm., Pal., Vat. A. *expurgamen aquae*. De baptismate, et sacramento poenitentiae id intelligit Chamillardus. Rogatianum in carcere baptizatum, Acta referunt: de sacramento alio poenitentiae non nisi diuinando quis coniiciet. De carceris tenebris antea Prudentius in Vincentio v. 237., et seqq., et in Cypriano v. 51. et seqq. Vide Sagittarium De cruciatibus cap. II., vbi ostendit, a tenebris dici consueuisse carceres *antra*, *specum*, *barathrum*.

Sex hic continuis latent diebus,
Tandem stant trucis ad tribunal hostis,
Fratres tergeminos tremunt catastae.
Iudex Aemilianus imminebat,
Atrox, turbidus, insolens, profanus,
Aras daemonicas coli iubebat.
Tu, qui doctor, ait, seris nouellum
Commenti genus, vt leues puellae
Lucos destituant, Iouem relinquant,
Damnes, si sapias, anile dogma.
Iussum est Caesaris ore Gallieni,
Quod princeps colit, vt colamus omnes.

GLOSSAE VETERES.

33. catastae = *eculei ardentes. lectus ferreus. Iso.* 35. insolens = *superbus. Iso.* 40. damnes = *necesse est. pro damna, id est, desere.* si sapias = *si aliquid sapias.* anile = *vetus, inane. I.*

COMMENTARIVS.

33. Christiani olim *fratres* vocabantur, vt dixi ad v. 73. hymn. S. Laurentii. Aliae coniecturae, vt hi tres martyres fratres dicantur, inanes sunt. Hoc etiam loco *catasta* sumitur pro patibulo, in quo martyres erant comburendi, vt hymno I. Peristeph. v. 56. *Post catastas igneas*.

34. Vat. A. a pr. m., et Rat. scribunt *Emelianus*. Alii *Emilianus*, alii *Aemilianus*. Hic Aemilianus praefecturam in Hispania gerebat anno 259., adeoque diuersus est ab imperatore Aemiliano, qui anno 253., aut 254. occisus est.

36. Breuiar. Moz. male *daemoniacas*.

37. Gentiles id christianis obiiciebant, et exprobrabant, quod mulieres, et imperitos ad religionem christianam pellicerent. Minucius: *Qui de vltima faece collectis imperitioribus, et mulieribus credulis, sexus sui facilitate labentibus, plebem profanae coniurationis instituunt*. Vide, quae ad hunc locum notant Heraldus, Elmenhorstius, Wowerus.

39. Weitz. cum Hailsbr. scribit *distituant*. Lucos, et montes praecipue ad deos suos adorandos ethnici eligebant; idque innuitur Deuter. II. 2. *Subuertite omnia loca, in quibus coluerunt gentes, quas possessuri estis, deos suos super montes excelsos, et colles, et subter omne lignum frondosum*.

40. Rat. a pr. m., Mar. supra pro diu. script., Parrhasius *damna*, quod coniecerat Bigotius ex *damnas* in Ambros., quomodo etiam in Rat. supra. Plerique *damnes*. Breuiar. Moz. corrupte *Augusti dogma* pro *anile dogma*. Lactantius lib. I. cap. XIII. *Si enim feminae sexus infirmitate labuntur (nam interdum isti muliebrem, et anilem superstitionem vocant,) viri certe sapiunt*. Et cap. XX. *Iam profecto ab aniculis, quas contemnunt, et a pueris nostratibus error illorum, ac stultitia irridebitur*.

42. Vatt. A., P., Alex., Egm., Hailsbr., Pal., Widm. supra, Gis. *vt colamus*, quod tenuit Heinsius cum Giselino, nihil ex suis scriptis aduertens. Vatt. B., Q., Vrb., Mar., Ald., Torn., Galland., Weitz. *hoc colamus*. Weitzius ait, Aldum habere *omne* pro *omnes*. Mihi Aldus cum aliis *omnes*. Fabricius a Weitzio etiam ci-

Digitized by Google

Haec fanti placidus refert sacerdos:
  Aeternum colo principem, dierum
  Factorem, dominumque Gallieni:
Et Christum Patre prosatum perenni,
  Cuius sum famulus, gregisque pastor.
  Subridens ait ille: Iam fuisti.
Nec differt furor, aut refrenat iram,
  Saeuis destinat ignibus cremandos:
  Exultant, prohibentque flere vulgum.
Quosdam de populo videt sacerdos
  Libandum sibi poculum offerentes:
  Ieiunamus, ait, recuso potum.

GLOSSAE VETERES.

43. refert = *respondet*. *Mar*. 46. prosatum = *natum*. *I*. 50. destinat = *adiudicat*, *deputat*. *distinat est repellit*; *sed destinat deputat*. *I*. 53. libandum = *gustandum*. *I*.

COMMENTARIVS.

tatur pro *vt*. Fabricius vtrumque affert *vt* et *hoc*; videlicet *Iussum est Caesaris ore Gallieni*, *vt* – *Quod princeps colit*, *hoc colamus omnes*.

44. Nebrissensis nihil mutandum censuit, sed suspicabatur *deorum* pro *dierum*, quod Chamillardo non displicebat, quasi diceret *deum deorum*.

46. Prag., Parrhasius *satum* contra metrum.

48. Ex Actis: *Aemilianus praeses Fructuoso episcopo dixit*: *Episcopus es*? *Fructuosus episcopus dixit*: *Sum*. *Aemilianus dixit*: *Fuisti*. Verbum energicum *fuisti*, vt apud Virgilium *Fuimus troes*, *fuit Ilium*, *et ingens* – *Gloria dardanidum*. *Vixi*, *Viximus*. Prudentius in praefatione carminum *Per quinquennia iam decem*, – *Ni fallor*, *fuimus*. Plutarchus in Alexandro refert, veterem gymnosophistam Alexandro interroganti, viuine, an mortui plures essent, respondisse, Viuos: nam mortui ne sunt quidem. Hic gymnosophista irrideret phrasin, *Abiit ad plures* pro *Mortuus est*. His loquendi modis *Fuisti*, *Viximus*, *Fuimus* finem vitae instare significatur. Hericus Altissiodorensis lib. v. *Viximus*, *et iussas aeui decurrimus horas*.

49. Rat., Parrhasius, repugnante metro, *furorem* pro *furor*. Prag. *vt refrenet* non male.

51. Rat. *vulgus*. Acta narrant, ab ipsis quoque ethnicis amatum fuisse Fructuosum: *Quia talem amorem habebat non tantum a fratribus*, *sed etiam ab ethnicis*.

53. Mar., Weitz. cum nonnullis suis *poculum ferentes*. Baronius I. Annal. ann. 34. ostendit, veteres consueuisse eos, qui ad mortem damnati erant, potum aliquem exhibere, quo a mente abalienati sensu doloris carerent, vbi de myrrhato vino Saluatori oblato agit, et hos versus allegat. Plura de hoc eodem argumento Ioannes Tamaius de Salazar in Martyrologio Hispano.

54. Quum hi SS. martyres die 21. ianuarii passi fuerint, non aliud ieiunium tunc occurrere potuit, nisi id, quod veteres christiani obseruabant feria IV., VI., et sabbato, vt dixi ad hymnum Ieiunantium, et Post ieiunium. Et erat certe ieiunium, quod hora nona solui poterat, vt v. seq.

Nondum nona diem resignat hora:
Nunquam conuiolabo ius dicatum,
Nec mors ipsa meum sacrum resoluet:
Sic Christus sitiens crucis sub hora
Oblatum sibi poculum recusans,
Nec libare volens, sitim peregit.
Intrant interea locum rotunda

GLOSSAE VETERES.

55. resignat = *aperit*. *I.* 56. ius dicatum = *ieiunium* . *I.* 57. sacrum = *ieiunium* . *I.* *Mar.* 58. crucis = *passionis*. *I.* 61. locum = *amphitheatrum* . *Mar.*

COMMENTARIVS.

exprimitur. Notandum est etiam, veteres christianos, dum ieiunabant, abstinuisse a potu vini.

55. De semiieiunio, quod in die stationis celebrabatur, hoc loco agi satis constat ex hora nona, quae nominatur, tamquam tempus aptum ad soluendum ieiunium. Hic enim erat mos catholicorum, quum Montanistae stationem protraherent ad vesperam vsque, de quibus Tertullianus lib. de ieiuniis, siue aduersus Psychicos (ita vocat Catholicos) cap. x. *Aeque stationes nostras, vt indignas, quasdam vero et in serum constitutas nouitatis nomine incusant, hoc quoque munus et ex arbitrio obeundum esse dicentes, et non vltra nonam detinendum, de suo scilicet more . . . . . De ipsis prius expostulandum, vnde hanc formam nona dirimendis stationibus praescribant*. Rigaltius legendum putat *stationes nostras, vt indictas*; Priorius existimat, Montanistas hoc loco impugnari a Tertulliano, non catholicos: quod nulla ratione confirmat. De hora nona, qua statio solui poterat, plura habet Binghamus libr. XXI. cap. III. §. III. Cassianus collatione II. cap. XXVI. *Commodum satis, et vtile hora nona refectionis tempus indultum est*. Alardus Gazaeus in notis aduertit, hoc refectionis tempus quasi ex gratia, et indulgentia quadam fuisse indultum, eo quod primi monachi ad vesperam vsque ieiunarent. Hoc ipsum innuit Prudentius Cathem. VIII. 65. *Laxus, ac liber modus abstinendi — Ponitur cunctis*. SS. Basilius, et Benedictus horam etiam nonam soluendi ieiunium praescribunt.

56. Baronius ad ann. 262. *num.* 65. putat, Fructuosum his verbis non innuere consuetum ieiunium, sed arctius, et diuturnius, nempe a feria IV. ad feriam VI., quia, vt constat ex Tertulliano, episcopi persecutionum tempore, et vrgente aliqua graui necessitate ieiunia strictiora indicebant. Verum Prudentius satis clare ieiunium stationis describit, et SS. martyres ieiunium seruasse non tam ex voto aliquo, quam ex lege consuetudinis ecclesiasticae, ostenditur ex nominibus, quibus ieiunium appellat, scilicet *ius dicatum*, *sacrum*: similiter in hymno Ieiunantium, et Post ieiunium vocauit *festum*, *victimam*. Idem confirmant Acta. *Quumque multi ex fraterna charitate eis offerrent, vti conditi permixti poculum sumerent*, ait: *Nondum est hora soluendi ieiunii. Agebatur enim hora diei quarta. Siquidem in carcere quarta feria solemniter celebrauerant. Igitur sexta feria laetus, atque securus festinabat, vt cum martyribus, et prophetis in paradiso, quem Dominus praeparauit amantibus se, solueret stationem*.

57. Sic hymno VIII. Cath. Post ieiunium: *Nona summissum rotat hora solem . . . . . Soluimus festum*.

58. Prag. *crucis sub ara*.

61. Amphitheatrum describitur, quod veluti e duobus theatris constabat; et ea de causa dicitur locus rotunda cauea con-

Digitized by Google

Conclusum cauea: madens ferarum
Multo sanguine quem furor frequentat;
Quum spectacula perstrepunt cruenta,
Ac vilis gladiator ense duro
Percussus cadit, et fremit voluptas.
Hic flammante pyra niger minister
Ardens supplicium parare iussus,
Construxit facibus rogum supremis.
Qui dum corpora concremanda soluit,

GLOSSAE VETERES.

62. cauea = *amphitheatro*. *I*. 64. perstrepunt = *personant*. *I*. 66. fremit = *gaudet*. voluptas = *aspiciendo*, *delectatio videntium talia*. *I*. 69. supremis = *altis*. *I*. *maximis*. *Mar*. 70. qui = *rogus*. soluit = *destruxit*. *per ignem in fauillas*. *I*.

COMMENTARIVS.

clusus. Cauea dicebatur area, quae etiam arena appellari solebat, quod arena spargeretur, ne gladiatores facile laberentur. Caueae etiam nomen habebat carcer, vbi ferae detinebantur, et in circo gradus, vnde populus spectabat, in quibus gradibus erat summa, media, et infima cauea. Cauea prima, seu ima senatui, et equitibus, media plebi, summa, et vltima feminis attributa, vt colligitur ex Seneca libr. XI. De tranquill. Antiquiores caueam de theatro dicebant. Lipsius libr. de amphitheatro cap. II. auctoritatibus Tertulliani, Prudentii, et similium probat, de amphitheatro etiam caueam dici. Ruinae amphitheatri tarraconensis adhuc extant, sed ruinae tantum.

64. Chamillardus notat, spectacula gladiatorum a rege Theodorico omnino prohibita. At prohibita multo ante ab Honorio, constat, vt dixi in Comment. ad finem libr. II. contra Symm.

65. Latinius *ense diro*.

66. *Voluptatem* peculiari significatione de spectaculis dici, notatum est in Comm. ad lib. II. in Symm. v. 1125. Illud nunc occurrit, Horatii versum in arte poetica, *Ficta voluptatis causa sint proxima veris* intelligi posse de his, quae finguntur, vt in theatro repraesententur: nam de poematis theatralibus eo loci agit Horatius.

67. Aliam descriptionem pyrae ad martyres comburendos vide in Romano v. 846., et seqq. Celeriter huiusmodi rogi extruebantur: vt enim refert Eusebius libr. IV. cap. XI. ex epistola Smyrnensium de S. Polycarpi martyrio: *Populus confestim ligna, et sarmenta partim ex officinis, partim ex balneis incredibili celeritate comportabant; praecipue vero iudaeis alacri animo, vt solent, operam suam in id conferentibus*.

69. Breuiar. Moz. *fascibus*: metri lex postulat *facibus*. Nebrissensis faces supremas intelligit vltimas in ordine apparandi. Cellarius ait, posse *supremis* sumi pro *feralibus*, *funestis*. In rogo faces, quae corpori cremando proximiores erant, et vltimae cum corpore ardebant, dici poterant vltimae, et quia pyra in altum erigebatur, summae, et supremae. Sed hoc loco Cellarii interpretatio magis arridet.

70. Ald. mendose *contremenda solui*. Vat. B., Alex., Mar., Parrhasius *concremata soluit*. Heinsius ita etiam edidit cum Oxon., Thuan., Ambr. Recentiores Heinsium sequuntur, excepto Gallandio, cui non placet *concremata*. Legunt *concremanda* Vatt. A., P., Q., Vrb., Breuiar. Moz., Weitz. cum suis, Prag., alii-

Digitized by Google

Feruentes animas amore lucis
Fracto carceris expediret antro.
Certant officiis pii sodales:
Plantis calceamenta dissolutis,
Pronus detrahere studebat vnus:
Sed sanctus vetat ora Fructuosus
Inclinata premi. Facessite, inquit,
Ne nostram grauet obsequela mortem.
Atquin ipse meos pedes resoluam,
Ne vestigia praepedita vinclis
Tardis gressibus irruant in ignem:
Cur lamenta rigant genas madentes?
Cur vestri memor vt fiam, rogatis?

GLOSSAE VETERES.

71. lucis = *caeli*. *I.* 72 carceris = *corporis*. antro = *corpore*. *I.* 73. sodales = *scilicet sui*. *I.* 77. facessite = *recessite*. *I.* 78. grauet = *impediat*. obsequela = *hoc obsequium dicimus, et haec obsequela feminino genere, sicut suasio, et suadela sub vna significatione*. *I.* 79. atquin = *certe*. *I.*

COMMENTARIVS.

que vett. In Rat. ex *coucremenda* correctum *concremanda*. Prag. *solum* pro *soluit*, sed nullus est sensus.

72. Vatt. A., B., Alex. a pr. m., Mar., Prag. a pr. m., Rat., Widm., Hailsbr., Bong. a pr. m., Thuan., Heins. *expediret*. Vatt. P., Q., Vrb., plerique Heinsiani, Ald., Parrhasius, Breuiar. Moz., Weitz., aliique *expediuit*, quod tenuit Gallandius, quamuis non ei displiceret *expediret*.

73. Alex., Vat. Q., Mar., Prag., Rat. *pii* cum plerisque edd. Aldus, Breuiar. Moz., Parrhasius, Vat. P., Vrb., aliique *piis*.

74. Ald., Parrhasius, Breuiar. Moz. scribunt *calciamenta*.

75. Is in Actis Augustalis dicitur, Lector Fructuosi.

76. In Mar. videtur prius fuisse *ora*. sed factum deinde *ore*, et in margine pro diu. script. *ora*, quod solum verum est.

77. Ald. mendose *premit*. Parrhasius corrupte *sat est, si te, inquit*, et ita quidem in plurimis exemplaribus legi, affirmauit in Emendatis, sed scribendum censuit *facessite, inquit*.

78. Mar., Prag., Vat. A. *ne nostram*.

79. Breuiar. Moz. non recte separat *at quin*. Iudaei ad adorationem nudis pedibus incedere solebant. Eadem fuit aliarum gentium consuetudo. Vide Brouerium De adorat. cap. XVI., vbi probare contendit, nudipedalia hebraeorum proprium festum non fuisse; et christianos nonnullos in processionibus, et crucis adoratione nudis pedibus incedere consueuisse ostendit. Videtur Fructuosus non coactus, sed libere id fecisse, fortasse exemplo Moysis permotus, quod postea refertur.

83. Ald. *vt siem*. In Alex. videtur fuisse *vt fuam*. Vera lectio, certe communior codicum, est *vt fiam*, correpta prima in *fiam*. Alibi etiam corripuit Prudentius: ac simili modo fecerunt Arator,

Cunctis

Digitized by Google

Cunctis pro populis rogabo Christum.
Vix haec ediderat, relaxat ipse
Indumenta pedum: velut Moyses
Quondam fecerat ad rubum propinquans.
Non calcare sacram cremationem,
Aut astare deo prius licebat,
Quam vestigia pura figerentur.
Stabat calce mera, resultat ecce
Caelo spiritus, et serit loquelam,
Quae cunctos tremefecit audientes.
Non est, credite, poena, quam videtis,
Quae puncto tenui citata transit:
Nec vitam rapit illa, sed reformat.
Felices animae: quibus per ignem
Celsa scandere contigit Tonantis,

GLOSSAE VETERES.

85. ediderat = *protulerat*. *I.* 88. cremationem = *rubum I.* 90. pura = *nuda*. *Vat. A.* 91. calce mera = *pede puro*, *vel nudo*. *I.* 94. credite = *cuncti.I.* 95. citata = *velox.I.* 98. contigit = *euenit*. *I.*

COMMENTARIVS.

Tertullianus, et alii. Gis. in 1. ed. posuit *siem*, quod in 2. ed. mutauit in *fiam*, sciolos correctores arguens, quod codicum lectionem peruertissent. Cellarius notat, quod *superstitem*, *et viuum rogant*, *non mortuum* .... *Necdum illo aeuo mortuorum inuocatio inualuerat*. Quis non rideat plumbeum hominis acumen? Semel occurrit, quod viuum rogauerint, et inepte colligit, necdum illo aeuo mortuorum inuocationem inualuisse. Centies ait Prudentius, rogari martyres vita functos a prouinciis integris, et non propterea credit, inualuisse illo aeuo inuocationem mortuorum, ac vix fatetur, tunc coepisse. In hoc ipso hymno v. 145. praeclara sunt haec verba, *Exultare tribus libet patronis*, – *Quorum praesidio fouemur omnes* – *Terrarum populi pyrenearum*. Inualueratne illo aeuo inuocatio mortuorum? Erat quidem tunc in vsu, vt nunc etiam est, vt christiani sese precibus viuentium commendarent. Sed inuocatio haec viuentium, sicut nostro aeuo inuocationi mortuorum non opponitur, ita neque aeuo Prudentii, aut ante illud opponebatur.

87. Egm. *rubrum*: emenda *rubum*. Adisis Comment. ad hymn. v. Cath.

91. Ald., Gis., Vrb., Alex. supra, Parrhasius, Breuiar. Moz. *mero*. Plerique *mera*. Iuuenalis satyr. vi. *Obseruant vbi festa mero pede sabbata reges*. Brouerius loc. cit. ait, Iuuenalem nugas de iudaeis prodere, qui potius, quam vt nudipedes incederent, omnibus vestibus sabbatinis sese induebant, vt sabbatum vestium luxu honorarent. De hac voce *merus* vide Comment. ad v. 26. Apoth.

94. In Thuan. *credita poena*.

95. Mariettus monet, videndum, an lo-

Quas olim fugiet perennis ignis!
Haec inter rapidis focos crepantes
Intrant passibus, et minantur ipsis
Flammarum trepidantibus caminis.
Nexus denique, qui manus retrorsus
In tergum reuocauerant reuinctas,
Intacta cute decidunt adusti.
Non ausa est cohibere poena palmas,
In morem crucis ad Patrem leuandas:

GLOSSAE VETERES.

99. olim = *in futuro. I. Mar.* 103. nexus = *ligamina. I.* 106. cohibere = *constringere. I.*

COMMENTARIUS.

gi debeat *punctu*; nam in suo codice ita legitur diserte sine litura, in Rat. *puncto*, sed sub litura, et omnino videbatur fuisse *punctu*.

99. *Olim* de futuro tempore Virgilius lib. IV. Aen. *Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires*. Et lib. I. *Hunc tu olim caelo spoliis orientis onustum – Accipies*.

100. Prag. mendose *nec inter*. Mar. *cremantes*, et ad oram eadem manu *crepantes* pro diu. script.

101. Mar., Gis., Alex. *ipsi*. Plerique *ipsis*. Vt supra *tremunt catastae*, sic nunc *minantur caminis* ad robur animi demonstrandum: quod, vt Prudentius poetice, ita oratorie describit Hilarius in psalmum LXV num. 21. *Alii enim in vinculis carcerum gloriantur, alii caesi in verberibus gratulantur, alii potestati irreligiosorum desecanda felicium colla summittunt, plures in extructos rogos currunt, et, trepidantibus poenae ministris, ignem saltu deuotae festinationis insiliunt: alii in profundum demergendi non in aquas necaturas, sed in refrigerium aeternae beatitudinis decidunt*. In Actis dicitur, stipites, quibus martyres ligati fuerant, permansisse: adeoque Florezius poetice locutum Prudentium censet, quum eos in ignem insiluisse narrat. Verum Acta exponi possunt de furca, quae saepe collo insereba-tur, retortis in tergum brachiis eorum, qui in rogum iniiciendi erant. Vide Comment. ad v. 851. in Romano.

102. Hailsbr., Bong. a pr. m., Gis. ad oram *crepitantibus*. Melius *trepidantibus*.

103. Breuiar. Moz., Teol. *retrorsum*. Martyres comburendi stipiti, vel funibus alligabantur, vel clauis affigebantur. Hinc christiani dicti *semaxii* ab *axe*, vel stipite. *Licet nunc sarmentitios, et semaxios appelletis, qui ad stipitem dimidii axis reuincti sarmentorum ambitu exurimur*, vt ait Tertullianus in Apologet. c. L. Vide tabulam XVII. Hoc loco intelliguntur brachia in tergum retorta, antequam pyram ingrederentur.

104. Breu. Moz. male *renouauerant*.

106. Vatt. B., Q., Prag. *poena cohibere*, sed lex metri poscit *cohibere poena palmas*.

107. Veteres christiani, dum orarent, brachia leuabant, et extendebant in morem crucis. Vsitatum id quoque fuit ab hebraeis, vt ipse Prudentius cecinit hymno XII. Cath. v. 170. de Moyse: *Pansis in altum brachiis . . . . Crucis quod instar tunc fuit*. Vide etiam v. 32. hymn. IV. Cath. Victorius edidit Romae 1760. veteris gemmae ad christianum vsum excalptae explanationem, vbi exhibet Deiparae imaginem, quae a non poenitendo artifice seculi IX. excalpta Victorio videtur in sar-

Digitized by Google

Soluit brachia, quae deum precentur.
Priscorum specimen trium putares:
Quos olim babylonicum per ignem
Cantantes stupuit tremens tyrannus.
Illis sed pia flamma tum pepercit,
Nondum tempore passionis apto,
Nec mortis decus inchoante Christo,
Hos quum defugeret vaporus ardor,
Orant, vt celer ignis aduolaret,
Et finem daret anxiis periclis.
Exorata suos obire tandem
Maiestas famulos iubet, caducis
Missos corporibus, sibique reddi.
Vidit praesidis ex domo satelles

GLOSSAE VETERES.

109. specimen = *figuram*. I. 111. stupuit = *obstupuit*. I. 115. vaporus = *calidus*. I. 116. orant = *sancti*. I. 120. missos = *pro dimissos*. I. 121. domo = *familia*. Mar.

COMMENTARIVS.

donyche bicolore manibus ita, vt dixi, in formam crucis expansis, in speciem orantis, seu deum deprecantis. Plures vetustissimas similes picturas, et marmorea toreumata Bosius, Aringhus, Ciampinius, Buonarrotius, Boldettus, Blanchinius, Bottarius, Brouerius, aliique illustrant.

110. Parrhasius *babylonium* minus bene. De hac historia trium puerorum dictum in Apoth.

114. Ald. scribit *incobante*.

115. Breuiar. Moz. contra metrum *vaporeus*. Gis. I. ed. *vaporis*. Chamillardus durum, et barbarum esse pronunciat *vaporus ardor*, neque apud alium occurrere *vaporus* pro vaporifero, nisi apud Prudentium. Verum ante Prudentium *vaporus* dixit Arnobius lib. VI. *Illud in rigoribus algidum, hoc vaporum*, vbi aliqui minus bene legunt *vaporeum*. Nemesianus clare eclog. IV. v. 63. *Ter vittis, ter fronde sacra, ter thure vaporo — Lustrauit*. Et *vapor* pro calore apud optimos scriptores sumi, iam monui in hymno S. Laurentii ad v. 345.

116. Vatt. A., B. *orant sancti vt*. Non patitur metrum. Vat. Q. *aduocaret*, supra recte *aduolaret*.

117. Breu. Moz. *periculis* contra metrum.

120. Prag., Gis. ad oram, Bong., Fabr *missis*: alii *missos*. Nebrissensis exponit *sibi*, hoc est, *sibi ipsis*. Melius tamen *sibi*, scilicet *ipsi deo*. Confer hymnum Exequiarum.

121. Egm. scribit *satellis*. Hinc etiam patet, animas piorum ex Prudentii sententia ad caelum euehi, quum nihil purgandum remanet. Chamillardus ait, hoc in loco nonnulla mutauisse Prudentium, quia in Actis legitur, Babylonium, et Mygdonium vidisse caelum apertum, necnon ex familia Aemiliani filiam, quae matri suae Fructuosum, et socios in caelum euntes ostendebat. Verum optime Prudentio conuenit cum Actis, quae ita ha-

Caelum martyribus patere apertum,
Insignesque viros per astra ferri.
Quin et filiolae monens herili
Ostendit sceleris notam paterni:
Caelo viuere, quos forum peremit.
Haec tum virginitas palam videre
Per sudum meruit, parente caeco,
Vt crimen domini domus timeret.
Tum de corporibus sacris fauillae,
Et perfusa mero leguntur ossa,

GLOSSAE VETERES.

123 insignesque = *gloriosos*. I. 125. notam = *signum*. Iso. 126. forum = *concilium*. Iso. 128. sudum = *serenitatem*. I. 129. domus = *familia*. I. 131. mero = *puro vino*. I.

COMMENTARIVS.

bent: *Apertumque est caelum, videntibus Babylan, et Mygdonio fratribus nostris ex familia Aemiliani praesidis: qui etiam filiae eiusdem Aemiliani, dominae eorum carnali, ostendebant sanctum Fructuosum episcopum cum diaconibus, adhuc stipitibus, quibus ligati fuerant, permanentibus, in caelum ascendentes coronatos. Quumque Aemilianum vocarent, dicentes, Veni, et vide . . . . . Quum Aemilianus venisset, videre eos non potuit.*

126. Ambr. *quo foro*, ex quo Heinsius coniiciebat *quos foro*. Hoc loco forum accipi potest pro loco, in quo rei suppliciis afficiuntur: quod solebat fieri in foro ipso, in amphitheatris, in circis.

127. Mar. a pr. m., Prag. *haec dum* minus recte. Virginitas pro virgine, vt apud Claudianum carm. XVIII. lib. I. in Eutrop. *Virginitas vestalis adit*.

128. Alii, Vatt. B., Q., Vrb., Mar., Prag., Rat., Hailsbr. a sec. m., Ald., Gis., Widm. a pr. m., Weitz *patente caelo*. Ambr., Alt., Thuan., Vat. A. a pr. m., Vat. P., Hailsbr. a pr. m. *parente caeco*. Alex., Widm. supra *parente caelo*. Vat. A. supra *patendo caelo*. Breuiar. Moz. corrupte *Perfidum meruit parentem caecum*. In Actis legitur: *Aemilianus veniens videre eos non fuit dignus*. Si Acta haec Prudentium certe praecessissent, non dubium esset, quin huc Prudentius respexisset. Alioquin *patente caelo* non est lectio contemnenda. *Per sudum* virgilianum est lib. VIII. *Per sudum rutilare vident*.

129. Tibullus lib. III. eleg. VII. *Felix, quicumque dolore — Alterius disces posse carere tuo*.

130. In Breuiar. Moz. desideratur *de*.

131. In Proleg. n. 159. de hoc versu egi. In Actis: *Superueniente autem nocte ad amphitheatrum cum vino festinanter peruenerunt, quo semiusta corpora extinguerent*. Veteres reliquias corporum crematorum vino lauabant. Virgilius lib. VI. *Relliquias vino, et bibulas lauere fauillas*. Rogus ipse extinguebatur vino, et tunc amici, aut propinqui ossa, et cineres legebant. Vino veteri nonnullos vsos probat versus Tibulli lib. III. eleg. II. de suis ossibus post obitum. *Et primum annoso spargant collecta lyaeo*. *Legere ossa* phrasis propria in funere: hinc *ossilegium*; et Martialis sensu ambiguo: *Edent heredes, inquis, mea carmina: quando? — Tempus erat iam te, Sosibiane, legi*. Confer Tibullum lib. III. eleg. II. Vt autem cineres corporis combusti cum aliis rogi cineribus

Digitized by Google

Quae raptim sibi quisque vindicabat.
Fratrum tantus amor domum referre
Sanctorum cinerum dicata dona,
Aut gestare sinu fidele pignus.
Sed ne relliquias resuscitandas,
Et mox cum Domino simul futuras,
Discretis loca diuidant sepulcris,
Cernuntur niueis stolis amicti,

GLOSSAE VETERES.

132. raptim = *velociter*. vindicabat = *acquirebat*. *I.* 139. cernuntur = *quidam viri*. *I.*

COMMENTARIVS.

non permiscerentur, ita corpus in pheretro componebatur, vt extincto rogo reliquiae illius discretae essent ab aliis cineribus. Constat etiam, adhibitum in funeribus nobilium genus lini, quod non absumebatur, de quo Plinius lib. XIX. cap. I. *Regum inde funebres tunicae corporis fauillam a reliquo separant cinere*. Desiderius Heraldus Aduers. I. c. VII., Kirchmannus l. 3. c. VI., La Cerda Comment. in Virg., aliique plura de hoc ritu congerunt. Extat Ioann. Ciampinii Dissertatio de incombustibili lino, siue de lapide amianto, deque illius filandi modo. Romae 1691. Kirchmannus l. 3. c. VII. vsum eius lini non credit fuisse, et nugis similiora putat, quae alii de amianto lapide narrant. At certum est, Romae adhuc in vrna, quae in bibliotheca vaticana extat, huiusmodi sindonem amianti mirae magnitudinis asseruari. Ante hos quinque annos Romae etiam ad portam Capenam e regione monumenti Scipionum reperta est sindon asbestina, ossa humana continens.

132. Parrhasius ita distinguit *quisque vindicabat – Fratrum*: *tantus amor*. Agobardus in carmine post obitum Caroli, et Leidradi Prudentium imitatur: *Necnon Pantaleonis ossa raptim = Tollunt cuncta simul, ligantque pannis*. In Martyrologiis *rapere corpora martyrum* saepe occurrit: quo festinantium fidelium sedulitas declaratur. In Actis nostris *festinanter*, et mox: *Eorumdem martyrum cineres collectos, prout quisque potuit, sibi vindicauit*.

134. Gis. I. ed. *cinerem* perperam.

135. De hac consuetudine colligendi ossa saepius in sinum vide Heraldum, et Kirchmannum locis cit. Immo vrnulam, qua ossa claudebantur, ad tumulum sinu exportabant. Tacitus de Agrippina in funere Germanici lib. II. *Tunc ferales reliquias sinu ferret*.

136. Breuiar. Moz. male *sed et*.

137. Idem *futuros*: melius *futuras*.

138. Idem *loco*: corrige *loca*.

139. Vat. A. contra metrum *stolis niueis*. Breuiar. Moz. corrupte *cernui* pro *cernuntur*. Chamillardus probabiliter putat, ipsos tres martyres apparuisse. Prudentius saepe martyres *candidatos* vocat. In Actis ita legitur: *Apparuit* (Fructuosus) *fratribus, et monuit, vt quod vnusquisque per charitatem de cineribus vsurpauerat, restituerent sine mora, vnoquoque* (fort. *vnoque*) *in loco simul condendos curarent. Aemiliano etiam, qui eos damnauerat, Fructuosus pariter cum diaconibus suis ostendit se in stolis repromissionis, increpans etc.* In codd. nonnullis mss. haec adduntur: *Et mane facto mox christiani omnes, qui reliquias sanctorum abstulerant, deferentes cum magno metu, ac summa laetitia singuli narrantes visionem similem, in sacrosancta ecclesia sub altari sancto, exultantes in Domino honorifice sepelierunt*.

Digitized by Google

Mandant restitui, cauoque claudi
Mixtim marmore puluerem sacrandum.
O triplex honor, o triforme culmen,
Quo nostrae caput excitatur vrbis,
Cunctis vrbibus eminens iberis!
Exultare tribus libet patronis:

GLOSSAE VETERES.

142. honor = *martyrum*. *I.* 143. excitatur = *erigitur*. *I.* 144. iberis = *hispanicis*. *I.*

COMMENTARIVS.

140. Breuiar. Moz. male *cadaueraque* pro *cauoque claudi*. Florezius id dictum putat per prolepsin, quia eo ipso die martyrii fieri vix poterat, vt marmor secaretur. Verum huiusmodi vrnae sepulcrales apud artifices factae, parataeque in promptu erant, vt qui vellent, eas emerent. Hinc interdum accidit, vt in christianorum sepulcris signa ethnicorum propria appareant.

141. Breu. Moz. mendose *Mixto marmori puluere sacranda*: Vat.B. *mixtum* pro *mixtim*. In sepulcrorum monumentis occurrit interdum: *mixtis cineribus*. De reliquiis copiose agit Florezius.

142. In Vat. A. desideratur *o* post *honor*. Parrhasius *lumen* pro *culmen*; et notanda est haec varietas scripturae, nam in principio ait Prudentius, attolli caput Tarraconis coruscum ignibus horum martyrum, nunc idem caput hoc lumine triformi excitari. Itaque, si mss. faueant, legam libenter *lumen*.

143. In hymno XVIII. martyrum de quauis ciuitate, quae martyre patrono gaudeat, v. 13. *Orbe de magno caput excitata*. Chamillardus *nostrae vrbis* intelligit Caesaraugustam, quia Caesaraugusta erat in prouincia tarraconensi, cuius caput erat Tarraco. Hoc ipsum voluerat Bartholomaeus Leonardus Argensola in epist. ad Marianam. Non placet haec interpretatio, neque placuit Nebrissensi, Cellario, Peuerato, Teolio, innumerisque aliis, qui Tarraconem a Prudentio vrbem nostram vocari dicunt, quamuis negent, Tarraconem fuisse Prudentii patriam. Et Prudentius quidem redit ad sententiam primae strophae, et caput Tarraconis excitari intelligit. Paulinus ep. IV. ad Ausonium. *Et capite insigni despectans Tarraco pontum*. Et quamuis Tarraco fuerit caput prouinciae tarraconensis, dubito, an apposite dicatur caput vniuscuiuslibet vrbis in ea prouincia contentae, puta, Caesaraugustae, Calagurris. Nam caput dicitur caput corporis, non caput pedis, aut brachii. Ab iis, qui aliter sentiunt, exempla proferri desidero, quibus Roma dicta fuerit caput Bononiae, vel Ferrariae, aut Matritum caput Caesaraugustae, vel Calagurris. Mozzius in versione italica libri Peristeph. veram sententiam assecutus, ita reddidit. *O triplicato onor, triforme cima, — Per cui la città nostra erge la fronte — Sublime più d' ogni città d' iberia!* Huius versionis memini in Proleg. num. 121. Postea nactus sum exemplar ms. editioni paratum, vbi praemittitur Vita Mozzii, et de hoc opere id enunciatur: *Come persona ecclesiastica gli piacque di tradurre in verso sciolto nella più forbita toscana fauella gl' inni intitolati* LE CORONE *di Prudenzio insigne poeta cristiano, che si danno ora alle stampe, i quali auea non poche volte fatti vdire nelle accademie della sua patria con vniuersale soddisfazione; e se morte non si fosse interposta, auea pensiero di continuarne la traduzione degli altri libri.*

145. Bartholomaeus Argensola loc. cit. videtur legisse *liber* pro *libet*, et ex verbo actiuo infinitiui modi *exultare* verbum deponens modi imperatiui: ita enim vertit hispanice, *Alegrate pues, o ciudad libre*,

Digitized by Google

Quorum praesidio fouemur omnes
Terrarum populi pyrenearum.
Circumstet chorus ex vtroque sexu,
Heros, virgo, puer, senex, anicla:
Vestrum psallite rite Fructuosum.
Laudans Augurium resultet hymnus,
Mixtis Eulogium modis coaequans,
Reddamus paribus pares camoenas.
Hinc aurata sonent in arce tecta:
Blandum litoris extet inde murmur,
Et carmen freta feriata pangant.
Olim tempus erit, ruente mundo,
Quum te, Tarraco, Fructuosus acri
Soluet supplicio tegens ab igni.
Fors dignabitur et meis medelam

GLOSSAE VETERES.

153. camoenas = *laudes*. *I*. 154. hinc = *ex vna parte*. *I*. arce = *templo*. *Vat.A*. 155. inde = *ex altera parte*. *I*. 156. freta = *mare*. feriata = *otiosa*, *repercussa*. *I*. 157. olim = *quandoque*. *I*. 160. fors = *forte*. *I*.

COMMENTARIVS.

por tres patrones; quamquam non video, cui substantiuo voluerit applicare adiectiuum *liber*: nam si intelligatur ciuitas, deberet efferri *libera*.

146. Galland., Tornaes., Bong., Fabr. *fouentur*. Sed plerique mss., et edd. *fouemur*, quod praeferendum est.

147. Parrhasius male *pyrenea per arua* pro *pyrenearum*.

149. Weitzius alicubi inuenit *heres* pro *heros*. Widm., Bong., Vat. B., Mar., Prag., Rat., Thuan. *anula*. Parrhasius, Heins., Ambr., Teol. *anulla*, quod in alio etiam codice reperit Heinsius. Schedae Graeuianae *aniula* mendose. Ab *anu* aiunt fieri *anula*, et *anulla*. Sed vsitatius, et melius est *anicla* ab *anicula*: et *anicla* habent Vat. A., Alex., Breuiar. Moz., Ald., Weitz., Gis., et alii plurimi.

151. Mar. *hymnis*, supra recte *hymnus*.

153. Alex. *amoenas*, supra *camoenas* probe. Non enim audiendus est Weitzius, qui cum Widm. a pr. m. edidit *canenas*. Pro versibus camoenae ponuntur.

154. Mar. a p. m. *in ecta*. Parrhasius corrupute *inarchitecta*. Olim templorum tecta inaurata esse solebant: etiamnum Romae presertim haec consuetudo obtinet.

156. De imagine vocis id accipitur. Cellarius aduocat huc illud Ciceronis, *Parietes gratias agere gestiunt*. Prudentius nauticae gentis cantus videtur innuere.

158. In Prag. ex *acri* non bene factum *acris*.

159. *Verius*, ait Cellarius, *hoc Christo tribuisset*. At haeretici nolunt animum aduertere ad explicationem, et mentem catholicorum. Prudentius addit, *Prosperante Christo*.

Digitized by Google

Tormentis dare, prosperante Christo,
Dulces hendecasyllabos reuoluens.

VII. HYMNVS IN HONOREM QVIRINI BEATISSIMI MARTYRIS EPISCOPI ECCLESIAE SISCIANAE.

INSIGNEM meriti virum

GLOSSAE VETERES.

161. prosperante = *propitiante*. I. 162. reuoluens = *relegens*. I.

COMMENTARIVS.

161. Parrhasius inter verba Prudentii propria numerat *prosperare* pro fauere: sed ita locuti sunt Liuius, Plautus, Tacitus, et alii.

162. Nonnulli Vulg. *hendecasyllabas*. Hi versus phaleucii per antonomasiam vocantur hendecasyllabi. De sententia huius conclusionis vide Prolegom. cap. XIX. Breuiarium Mozarabicum alios versus addit, qui minime sunt prudentiani.

v. 1. Inscriptionem exhibui, quam habet Alex. In Vat. A. eodem modo, sed *in honore*, et *ecclesiae Sesclanae*. Mar. *Incipit hymnus in honore Sancti Quirini martyris, et episcopi ecclesiae Susclanae*. Rat. ita, sed *ecclesiae Suscianae*. Aldus *Ode in laudem Quirini martyris episcopi ecclesiae Siscianae*. Weitzius *in honorem Quirini martyris, et episcopi ecclesiae Suscianae*. Fabr. *Quirino martyri, et episcopo Sisciano Illyrico*. Heinsius facit cum Alex. In Egm., Rott., Ox., Torr. duobus, et Alt. scribitur *Sescia* pro *Siscia*. In Vat. Q. *Scitia*. In Widm. *Suscia*. In hymni versu 3. Prag. *Sesciae*, Vatt. A., B., Rat. *Susciae*, Mar. *Sisciae*. Nomen *Sisciae*, aut *Sysciae* confirmatur ex Ptolomaeo, Strabone, Paterculo, Plinio, Antonini Itinerario, Ambrosiano codice, Eusebii Chronico, et ex martyrologiis multis in locis. Siscia ciuitas erat Pannoniae superioris ad Colapis, et Saui confluentem, de qua Plinius lib. III. cap. XXV. Nunc vicus est *Sisek*, siue *Sisseg* dictus prope Zagrabiam sedem episcopalem. Vide Geograph. ant. Cellarii. De Quirino ita Martyrologium Romanum die 4. iunii ex Prudentii hymno: *Sisciae in Illyrico S. Quirini episcopi, qui sub Galerio praeside pro fide Christi, vt Prudentius scribit, molari saxo ad collum ligato, in flumen praecipitatus est; sed lap. de supernatante, quum circumstantes christianos, ne eius terrerentur supplicio, neue titubarent in fide, diu fuisset hortatus, ipse vt martyrii gloriam assequeretur, precibus a deo, vt mergeretur, obtinuit*. Idem fere in Chronico Eusebii narratur a S. Hieronymo ad annum CCCX. *Quirinus, episcopus Siscianus, pro Christo gloriose interficitur. Nam manuali mola ad collum ligata, e ponte praecipitatus in fluuium, diutissime supernatauit, et cum spectantibus collocutus, ne suo terrerentur exemplo, vix orans, vt mergeretur, obtinuit*. Vide notas Vallarsii, et aliorum. Gregorius Turonensis, Beda, Vsuardus, Ado idem martyrium referunt, sed narratione, et fide Prudentii nituntur. Bollandiani ad diem 4. iunii memorant compendium Actorum, ex Prudentio fere acceptum, trium lectionum vicem praebens in die festo S. Quirini pro basilica S. Mariae Trans Tiberim.

Quirinum

Quirinum placitum deo,
Vrbis moenia Sisciae
Concessum sibi martyrem

COMMENTARIVS.

Quisnam sit Galerius, sub quo duce Quirinus martyrii palmam consecutus a Prudentio dicitur, quaerunt, atque inter se dissident auctores. Acta quaedam extant apud Mombritium, in quibus narratur, Quirinum a Maximo praeside fustibus caesum, ad Amantium Pannoniae praesidem missum, a quo capitalis poenae sententiam subiit. Hinc Baronius, et Chamillardus Galerium Prudentii intelligunt esse Galerium Maximinum Caesarem, qui Maximinus Daza est appellatus, et a Galerio Maximiano imperatore Orienti erat praefectus. Ruinartius opponit, Maximum, in Actis memoratum, non fuisse Caesarem: misit enim martyrem ad Amantium, quod ipse ius gladii non haberet. Cellarius, et Teolius addunt, Maximinum illum Dazam nullo praesidatu insignem fuisse, quum Caesar, quod omnes mirabantur, renunciatus est, neque Illyricum post, sed Orientem rexisse. Sed notandum, Chamillardum statuere, sub Maximino Daza iam Caesare passum Quirinum, non antequam Caesar fieret. Mihi placet sententia Giselini, qui a Prudentio ait designari Galerium Maximianum, qui in Diocletiani locum allectus, Illyricum, Asiam, et Orientem obtinebat, tabulisque aereis de interitu christianorum edicta proponebat. *Maximus* autem ille, et *Amantius*, de quibus Acta, praesides fuerunt sub Galerio Maximiano, vt aperte innuunt Acta a Bollandianis ad cod. ms. correcta: *Prementibus itaque Maximiani imperatoris legibus, christianus infestabatur exercitus: per Illyricum vero Diocletianus sacrilegis praeceptis in Christi populum hostiliter saeuiebat, addito tyrannidi suae alio Maximiano, in regno participe, qui et suam rabiem, et Diocletiani per omnem Illyricum ostenderet. Fere tamen ad omnes prouinciarum iudices nefandorum principum sacrilegi apices mittebantur, vt in templis daemonum immolare cogerent christianos .... B. Quirinus episcopus siscianus a Maximo praeside iussus est comprehendi... Post triduum autem Maximus Quirinum episcopum iussit ad Amantium praesidem ad primam Pannoniam duci.* Antea legebatur *addito tyrannidi suae Maximiano*: Bollandiani ex ms. Vat. restituerunt *alio Maximiano*; quo Maximianus Galerius certo intelligitur. Ruinartius, et Bollandiani ea Acta pro sinceris habent; sed tam hi, quam ille hymnum Prudentii addunt. In Martyrologio Romano verba illa *sub Galerio praeside* fortasse melius in haec mutarentur *sub Galerio imperatore*, nam Prudentius *ducem* appellauit, vt imperatorem designaret, vt Honorium lib. II. in Sym. v. 1114. *Te precor, ausonii dux augustissime regni*, et duos fratres imperatores Honorium, et Arcadium ibid. v. 14. *Haec vbi legatus: Reddunt placidissima fratrum – Ora ducum.* Et in Romano de eodem Galerio v. 31. *Galerius orbis forte romani statum – Ductor regebat*. Ruinartius, quem alii sequuntur, existimat, Maximum praesidem vocari potuisse Galerium Maximum, adeoque apte cohaerere, quod Quirinus sub Galerio duce, vt ait Prudentius, et sub Maximo praeside passus fuerit, vt Acta referunt. Id mihi minus probatur. Versu 1. Ald., Alex., Vatt. B., Q., Hailsbr., Thuan., Noms., Rat., Prag., Heins., et recentiores *meriti*, vt cum secundo casu coniungatur adiectiuum *insignis*. Alii *meritis*, et nescio, an melius, vt *insignis pietate, vel armis*.

2. Mar., Widm., Vat. B., Prag. *placidum*: melius *placitum*.

3. Vat. B. mendose *moeniae*. De diuersa ratione scribendi nomen *Sisciae* dictum iam est ad v. 1.

4. Alicubi inueni notatum *confessum* ex vet. cod.

Digitized by Google

Complexu patrio fouent.
Hic sub Galerio duce,
Qui tunc illyricos sinus
Vrgebat ditionibus,
Fertur catholicam fidem
Illustrasse per exitum.
Non illum gladii rigor,
Non incendia, non ferae
Crudeli interitu necant:
Sed lymphis fluuialibus
Gurges dum rapit, abluit.
Nil refert vitreo aequore,
An de flumine sanguinis
Tingat passio martyrem.
Aeque gloria prouenit

GLOSSAE VETERES.

v. 5. fouent = *colligunt*. *I.* 10. exitum = *mortem*. *I.* 15. abluit = *penitus*. *I.* 16. refert = *distat*, *vel differt*. *Iso.* 17. an = *vtrum*. *I.*

COMMENTARIVS.

5. An haec verba *complexu patrio* innuant, Sisciam patriam esse Quirini, merito dubitari potest. Ex Actis nihil constat. Eius corpus, vt referunt Acta, in basilica ad Scarabetensem portam fuit depositum. Sed quum Acta narrent, non Housciae, sed in ciuitate Sabariensi passum Quirinum, haec porta Scarabetensis ad Sabariam videtur pertinere. Chamillardus narrat, postea, quum barbari Pannonias deuastarent, Romam translatum fuisse, et inde Mediolanum per Angilbertum, mediolanensem episcopum. Ruinartius ex Rudolpho Scholastico in vita B. Rabani Seculo IV. Benedict. part. II. pag. 12. affirmat, Roma in Germaniam translatum, et in celebri Fuldensi monasterio reconditum. Plura addunt Bollandiani.

7. Ex Virgilio I. Aeneid. *Illyricos penetrare sinus*.

11. Sagittarius cap. VI. De cruciat. curiose obseruat, saepius coniungi a SS. Patribus in martyriis recensendis gladium, crucem, bestias, ignem, aliquando tamen vnum, vel alterum ex hoc quaternario numero omitti, vt crucem a multis aliis, et hoc loco a Prudentio. Plures ipse auctoritates complectitur.

15. Ablutus est Quirinus tamquam lauacro martyrii, quod baptismus sanguinis dici solet, et, vt explicat Prudentius, nihil refert, siue vero flumine sanguinis quis abluatur, effuso scilicet sanguine pro Christo, siue alio modo mortem subeat. In officio ecclesiastico martyrum saepe fit mentio effusionis sanguinis, quamuis vere non fuerit effusus: quia perinde est, dummodo vitam pro fide martyr impenderit.

16. Vat. A. *nihil*.

Digitized by Google

Fluctu quolibet vuida.
Summo pontis ab ardui
Sanctae plebis episcopus
In praeceps fluuio datur,
Suspensum laqueo gerens
Ingentis lapidem molae.
Deiectum placidissimo
Amnis vortice suscipit,
Nec mergi patitur sibi,
Miris vasta natatibus
Saxi pondera sustinens.
Spectant eminus e solo
Doctorem pauidi greges:
Nam Christi populus frequens

GLOSSAE VETERES.

20. quolibet = *vtroque*. I. 21. summo = *summitate*. I. 23. datur = *iacitur*. I.

COMMENTARIVS.

20. Glossa vnius Vat. apud Teolium *Sanguine, an aqua humefacta*.

25. In editione veronensi Ruinartii ex cod. germanico ad oram *Ingenti lapidum mole*, quod deprauatum est. De hoc martyrio Lactantius cap. XV. De mortibus Persecut. de Diocletiano: *Domestici, alligatis ad collum molaribus lapidibus, mari mergebantur*. Gallonius cap. I. agit de ponderibus, quibus martyres cruciabantur, et aduertit, Romae adhuc asseruari in basilicis SS. Apostolorum, atque Apollinaris, et Anastasii ad Aquas Saluias maximi ponderis lapides, nigrique coloris, rotundos, vel oblongos, ferreum annulum saxo impactum habentes, quo funiculus ad ligandum, et suspendendum ad pedes, vel manus sublime pendentium immittebatur: qui lapides *orbicularia* dicuntur a Iosepho libr. de Machab. ad Polybium. Eorum forma exprimitur tabula III. lit. D. Probat etiam Gallonius post Baronium in notis ad Martyrologium, huiusmodi globos lapideos inuentos fuisse inferendorum cruciamentorum causa, non aestimandorum onerum gratia, ac diuersos etiam fuisse ab illis ponderibus, quae lege 12. tabul. debitoribus exhibebantur. Vt autem vera haec omnia esse concedam, illud quaerendum superest, an haec ipsa pondera, quae nunc in basilicis Romae, aliisque in partibus asseruantur, instrumenta martyrii reipsa olim fuerint. Neque tamen inficior, argumentum non leue peti vel ex hoc solo, quod cum epigraphe, id indicante, ea pondera asseruentur: praesertim si ostendatur, huiusmodi inscriptiones idoneo antiquitatis testimonio fuisse appositas.

27. Aldus edidit *vertice*, sed correxit *vortice*. Heinsius notat, in suis esse *vertice*, et infra v. 67. *verticibus*.

31. Teolius contra metri rationem *suspectant*.

32. Rott. *ductorem*, quod non displicebat Gallandio, quum sequatur *greges*.

Digitized by Google

Riparum sinuamina
Stipato agmine sepserat.
Sed Quirinus, vt eminens
Os circumtulit, heu! suos
Exemplo trepidos videt,
Nil ipse proprii memor
Inter stagna periculi.
Confirmat pia pectora,
Verbis mitificis rogans,
Nequem talia terreant,
Neu constans titubet fides,
Aut poenam putet emori.
Dicentem fluitantibus
Amnis terga vehunt vadis:
Nec substrata profunditas
Saxoque, et laqueo, et viro
Audet sponte dehiscere.

GLOSSAE VETERES.

46. dicentem = *scilicet haec, praedicantem*. I.

COMMENTARIVS.

34. *Sinuamen* vox Prudentii propria, vt peccamen, et alia nomina similia, de quibus alibi.

36. Ald. minus bene *vt eminus*.

37. Ald., Bong., Widm., Vatt. B., P., Q., Alex., Mar., Prag., Rat., Thuan. *suos exemplo*. Cellarius, et Teolius affirmant, mss. habere *suo exemplo*, non *suos extemplo*: de *exemplo* pro *extemplo* assentior ipsis. Heinsius solum ait, Magnum Scaligerum ad Eusebii Chronicon legisse *suo exemplo*, nam in Chronico dicitur *ne suo terrerentur exemplo*; in Aldo, et Ambrosiano esse *tuos exemplo*, (Aldus mutauit *tuos* in *suos*,) ac veram scripturam in margine editionis Giselinianae comparere. Giselinus certe edidit *suos extemplo*, et ad oram *suo exemplo*. Non video, cur lectio codd. mss. deserenda sit *suos exemplo*, quae plus dicit, quam *suo exemplo*: exemplum enim intelligitur Quirini, etiamsi non exprimatur, et *suos* energice indicat *pauidos greges* Quirini. Itaque Gallandius retinuit *suos exemplo trepidos*. Alia lectio *suo* extat in Vat. A. Chamillardus mendose edidit *hos* pro *os*, quem incaute secutus est Ruinartius.

42. Vett. edd., et multi mss. habent *mirificis*. Heinsius ex suis scriptis, et in his Ambrosiano restituit *mitificis*, quo vocabulo alibi etiam vtitur Prudentius. Ex optimis membranis idem Heinsius in Silio Italico lib. XII. legit *mitificus* pro *horrificus*. In hoc hymno *mitificis* confirmant duo codd., quos Ruinartius, et quinque, quos Teolius consuluit.

44. Nonnulli Vulg. *ne constans*.

Digitized by Google

Sensit martyr episcopus,
Iam partam sibi praeripi
Palmam mortis, et exitus,
Ascensumque negarier
Aeterni ad solium Patris.
Iesu cunctipotens, ait,
Haud quaquam tibi gloria
Haec est insolita, aut noua,
Calcare fremitum maris,
Prona et flumina sistere.
Scimus, discipulum Petrum,
Quum vestigia tingeret
Mortali trepidus pede,
Dextrae subsidio tuae
Subiecisse salum solo.
Iordanem quoque nouimus,
Tortis vorticibus vagum,

GLOSSAE VETERES.

52. partam = *paratam*. *I.* 59. fremitum = *sonitum*. *I.* 60. prona = *currentia*. sistere = *retro fluere*. *I.* 65. salum = *mare*. solo = *pede*. *I.* 67. vagum = *velocem*. *I.*

COMMENTARIVS.

53. In Martyrologiis, et apud quosuis ecclesiasticos scriptores saepissime palma tribuitur martyribus: quia apud graecos, et romanos palma erat victoriae insigne, et cap. VII. Apocal. v. 9. describuntur martyres *amicti stolis albis*, *et palmae in manibus eorum*. Sacra congregatio indulgentiis, et sacris reliquiis praeposita anno 1668. decreuit, *palmam*, *et vas illorum* (martyrum) *sanguine tinctum pro signis certissimis* (martyrii) *habenda esse*. Disputatum diu est, an sola palma sit idoneum martyrii signum: nunc vero fere pro certo habetur, solam palmam non constituere certum martyrii indicium.

57. Nonnulli Vulg. *gloriae* mendose.

59. Gis *calcare et fremitum*. Alii, etiam ipse Gis. 1. ed. sine *et*. Vltima in *calcare* producitur ratione caesurae, et ob *fr* dictionis sequentis.

65. Nebrissa ait, *In quo posset ingredi, quasi in solo*. At solum hic accipitur pro solea, seu planta pedis. Vide Cathem. III. hymn. v. 129.

67. Teolius explicat, *Instabilem ob frequentes vortices*, et ita putat, accipi posse Ammiani Marcellini verba de Druentia flumine, *vorticibus vagis intortum* lib. XV. cap. X., quin necesse sit cum Valesio hanc lectionem solicitare. Quae quidem acute excogitata esse, non diffiteor. Sed puto, Prudentium ex Horatii imitatione *vortices tortos* dixisse vndas repulsas a loco, in quem feruntur, vt refluentem Iordanem describat. Horatius lib. I. oda II. de Tiberis inundatione: *Vidimus flauum Tibe-*

Digitized by Google

Dum fertur rapido impetu,
Ad fontem refluis retro
Confugisse meatibus.
Haec miracula sunt tuae
Virtutis, Domine, vt modo
Suspendor, leue praenatans,
Summo gurgite fluminis,
Quum collo scopulum traham.
Iam plenus titulus tui est,
Et vis prodita nominis,
Quam gentilis habet stupor.
Absoluas, precor, optime,
Huius nunc animae moras.
Quid possis, probat amnicus,

GLOSSAE VETERES.

70. meatibus = *transitibus*, *vel viis*. *Iso.* 73. leue = *leuiter*. *I.* 76. titulus = *gloria*. *I.* 78. hebet = *stupet*, *timet*, *vel mollescit*, *vt non audeant*, *sicut prius*. *I.*

COMMENTARIVS.

rim, *retortis* – *Litore hetrusco violenter vndis*, – *Ire deiectum monumenta regis*, – *Templaque Vestae*. Bene *flauum Tiberim*, nunquam enim magis est arena flauus, et turbidus Tiberis, (quamquam semper est turbidus) quam quum huiuscemodi inundationes contingunt: quae tum solent accidere, quum, plurimis collectis aquis ex imbribus, aut niuibus resolutis, praeterea ventus ita ostiis fluminis est oppositus, vt vndas eius repellat, ac retorqueat. Hinc intelligitur, quid sit *retortis litore hetrusco violenter vndis*, et in Prudentio *tortis verticibus*.

72. Heinsius distinguit *Domine*. *vt modo*, et post v. 75. *traham*! cum admirationis nota. Melius intelligitur, *vt* significare *sicut*, scilicet *sicut miraculum est hoc*, *quod modo etc.*

73. Rat., Mar., Vatt. B., Q., Gis., Weitz. *suspendar*. Vat. A., Alex., Thuan., Noms., Ambr., Heins. *suspendor*.

75. Mariett. mendose *scopum traham*.

Acta habent: *Iussit*, *sancto dei sacerdoti*, *vel famulo molam ad collum alligari*. Vsuardus: *Qui pro fide Christi* (*vt Prudentius scribit*) *ligato ad manum molari saxo in flumen praecipitatus etc.* quod alii etiam expresserunt. Fortasse hic error ex verbis S. Hieronymi natus est, qui *manualem* molam ad collum ligatam scribit. Nam *ad manum molari saxo* factum videtur ex *manuali mola*, siue, vt alii loquuntur, *manuaria*.

76. Mar. *quum*, supra *iam*.

77. Oxon. *iam vis* pro *et vis*.

78. Vat. A., Rat., Mar., Sich., Iso, Weitz., Gis. *hebet stupor*. Scripti omnes Heinsiani, et alii nostri *habet*. Teolius solum vidit vnum Vat., vbi est *Qua gentilis hebet stupor*, quod fecit suum Weitzius. In Vat. Q. est *habet*, et supra glossa *id est*, *debet*. Isonis glossa facta est pro *hebet*.

81. *Amnicus* vox Plinii, Apuleii, et aliorum.

Digitized by Google

Qui vectat silicem, liquor.
Hoc iam, quod superest, cedo,
Quo nil est pretiosius,
Pro te, Christe deus, mori.
Orantem simul halitus,
Et vox deserit, et calor:
Scandit spiritus ardua:
Fit pondus graue saxeum:
Corpus suscipiunt aquae.

VIII. HYMNVS DE LOCO, IN QVO MARTYRES PASSI SVNT, NVNC BAPTISTERIVM EST.

ELECTVS Christo locus est, vbi corda probata

GLOSSAE VETERES.

83. cedo = *da*, *precor*. I.

COMMENTARIVS.

83. Terentius, Plautus, Persius, et alii vsurpant *cedo* pro *da*.

84. Aliqui codd. *nihil* pro *nil* scribunt. Vat. P. *quod nil est*: Vat. Q. *quo nil pretiosius*; vtrumque mendose. Post hymnum S. Quirini in Alex., Vat. B., et Mar. sequitur Passio Cassiani, et post hanc *De loco Baptisterii*.

v. 1. Ascripsi titulum ex Mar., et Rat. Ita etiam Vat. A., sed post *est* addit *Calagorrae*. Aldus *Locus*, *vbi martyres passi sunt*; *quod nunc baptisterium appellatur*. Alex. *Incipit de loco*, et alia, vt in Mar. Heinsius etiam consonat Marietto, sed post *est* adiungit *Calagurri* ex Oxonio. Egm. addit *Calagorra*, Hailsbr *Calagurra*. Fabricius *Hymnus imperfectus de loco duorum martyrum, vbi nunc baptisterium est.* Mihi perfectum videtur hoc poemation: sunt enim versus facti, vt in aliquo Baptisterio affigerentur, vt ego quidem puto, et innuit inscriptio in codice Florentino, de quo dixi Prolegom. num. 85., et seqq. *Versus in laudem baptisterii duorum martyrum sanguine illustrati*, vel, vt legitur in Vrb., *illustris*. Quodnam fuerit hoc baptisterium, quaerunt interpretes. Giselinus, Weitzius, Chamillardus putant, esse baptisterium in carcere Mamertino, vbi SS. Processus, et Martinianus baptizati sunt. Parum tamen id probabile videtur: nam Prudentius diserte ait, eo ipso in loco duos martyrium tulisse, et in carcere Mamertino neque Apostoli Petrus, et Paulus, neque Processus, et Martinianus occisi sunt. Praeterea in hoc carmine sermo est de Baptisterio, quod omnibus esset apertum, dum scribebat Prudentius. At Romae baptisterium publicum erat ad S. Ioannis in Laterano, in carcere Mamertino fuisse non constat. Weitzius ignorabat, quam longe a Vaticano custo-

Digitized by Google

Prouehat ad caelum sanguine, purget aqua.
Hic duo purpureum, Domini pro nomine caesi,
Martyrium pulchra morte tulere viri.

COMMENTARIVS.

dia Mamertina distet, quum affirmet, baptisterium hoc fuisse locum Romae in Vaticano prope custodiam Mamertinam. Fortasse voluit scribere *in Capitolio*. Cancellierius in Dissertatione italica de hoc carcere, iam ante a me laudata, cap. XVII. testatur, se carceris Mamertini, ad ecclesiae vsum consecrati, mentionem non inuenisse antiquiorem ea, quae fit a Maphaeo Vegio in historia antiquae basilicae vaticanae Eugenio IV. dicata, vbi ait: *E regione aediculae B. Petri in carceribus sub arce Capitolii*. C. Riscus affirmat, nullum dubitandi locum iam esse, quin de Calagurri sit sermo, postquam Heinsius ex Oxon. Calagurrim in lemmate posuit; adeoque opinatur, hos versus statim post hymnum SS. Hemeterii, et Celedonii esse reponendos. Verum iam ante Heinsium similem titulum in Egm., et Hailsbr. Weitzius notauerat: neque satis firmum est, quod ex huiusmodi inscriptionibus petitur, argumentum, praesertim vbi variant codices veteres. Non enim liquet, quae, et qualia lemmata Prudentius ascripserit. Adde, in nullo codice hos versus cum hymno SS. Hemeterii, et Celedonii coniungi. Baptisterium igitur, quod laudat Prudentius, extitisse Calagurri veterum codicum inscriptiones suadent, sed non persuadent. siquidem non ab auctoris manu, sed ex alterius opinione, qui ita existimauerit, videntur esse appositae. Neque exploratum habeo, an Calagurri eo ipso in loco, vbi SS. Hemeterius, et Celedonius passi sunt, baptisterium fuerit erectum. Itaque illud tantum affirmari potest, hos versus factos in laudem baptisterii alicuius siue Romae, siue Calagurri, siue quouis alio in oppido erecti, vbi prius duo martyres pro Christo passi fuerant. Huiusmodi epigrammata ad ornanda baptisteria fieri solebant. Apud Ennodium lib. II. epigr. XX. *In baptisterio Agello, vbi picti sunt martyres, quorum reliquiae conditae sunt*. S. Paulinus ep. XII. mittit ad Seuerum tria epigrammata, quae possent apponi baptisterio, a Seuero duabus basilicis interposito, duo scilicet de picturis baptisterii, et tertium de ipso baptisterio, quod cum hoc nostro Prudentii conferri potest: est enim simillimum. Iam in I. versu Egm, et Palat., Vat. P., Veitz. *locus hic*, *vbi*. Weitzius nullas glossas e suis codicibus huic hymno adiecit. Desunt etiam in Vatt. plerisque glossae veteres. Mariettus e suo codice annotauit ad v. 2. *prouehat – id est*, *Christus*.

3. In Aldo desideratur hic versus, quem sę restituisse gloriatur Fabricius: sed iam extabat in praecedentibus multis editionibus. Gis., et Fabr. legunt *Christi* pro *Domini*.

4. Liquet, in loco baptisterii martyres fuisse passos. Barthius in aliam interpretationem abiit, cui Cellarius videtur adhaerere: scilicet lib. XLIV. cap II. tradit, veteres christianos baptisteriis reliquias supposuisse, et hanc putat esse interpretationem Apostoli I. Corinth. cap. XV. v. 29. *Alioquin quid faciunt, qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? vt quid et baptizantur pro illis?* Affertque hos Prudentii versus, et epigramma, quod nuper dixi, Ennodii. Et versus quidem Ennodii clare affirmant, in baptisteriis condita corpora martyrum: *Conditor Armenius, superum qui dignus bonore est, – Hic peperit fontem viuificantis aquae. – Rapta sepulturis animauit corpora pictor. – Funera viua videns mors eat in tumulum. – Illorum tamen iste locus complectitur artus. – Quas paries facies, mens tenet alma fide.* Addit Barthius: *Multa alia huc cumulari possint; sed nos contenti sumus ex solis poetis illustrare locum Apostoli, quos alioquin spernunt non pauci theologosophistae, primum quia non*

Hic

Digitized by Google

Hic etiam liquido fluit indulgentia fonte,
 Ac veteres maculas diluit amne nouo.
Qui cupit aeternum caeli conscendere regnum,
 Huc veniat sitiens: ecce parata via est.
Ante coronati scandebant ardua testes
 Atria, nunc lotae celsa petunt animae.
Spiritus aetherio solitus descendere lapsu,
 Vt dederat palmam, sic tribuit veniam.
Haurit terra sacros aut fonte, aut sanguine rores,
 Exundatque suo iugiter vda deo.
Ipse loci est dominus, laterum cui vulnere vtroque

COMMENTARIVS.

intelligunt, *deinde quia talia scire non quaerunt etc.* concludit, *ex hoc diuino scriptore* (Prudentio) *plurima ad ecclesiae veteris mores obseruari posse*. Duo tamen contra Barthium dici possunt; primum, quo tempore Apostolus de baptismo pro mortuis ea verba protulit, nondum videri fuisse baptisteria, quibus reliquiae, seu corpora martyrum fuissent supposita. Alterum, in Prudentii his versibus nihil omnino exprimi, ex quo arguatur, corpora duorum martyrum certo esse in eo baptisterio condita: nam Prudentius solum ait, eo in loco martyrium tulisse. Et, vt ego arbitror, si corpora etiam ibi fuissent sepulta, non id tacuisset Prudentius.

6. Fortunatus aemulatus est Prudentium in hymno de resurrectione Domini: *Candidus egreditur nitidis exercitus vndis*, – *Atque vetus vitium purgat in amne nouo*. Notauit iam pridem Giselinus, et post Giselinum alii. Dicitur *amne nouo*, vt opponatur veteribus maculis, et quia baptismus hominem renouat. Sic de gratia baptismatis Apoth. v. 880. *Christique inopem noua gratia mundat*: nam *Christi gratiam* veteres christiani interdum antonomastice pro baptismo dicebant, quod breuiter innui in Comment. ad eum v., et veteribus inscriptionibus, atque Actis martyrum vberrime posset confirmari.

10. Hailsbr. a pr. m. *tunc laetae*: melius *nunc lotae*.

11. Ald., Mar. a pr. m., Vatt. A., P., Alex., Vrb., Gis., plures Heinsiani *aeterno*. Vat. B., Rat., Prag., Weitz., nonnulli Heinsiani *aethereo*, vel *aetherio*, quod Giselinus etiam in nonnullis viderat, et rectius putauit Heinsius. Defendi potest *aeterno*, quia postea eodem sensu dicitur *iugiter*.

12. Mar. a pr. m., Rat., Vat. *tribuat*. Melius est *tribuit*.

13. Rat., Mar. a pr. m. contra metrum *alit*. Mar. supra *haurit*, ad oram *hausit*. Alex. scribit *aurit*.

14. Heinsius ex Thuan. restituit *vda* pro *vnda*. Fauet Alex., vbi etiam est *vda*. Sic etiam Cath. v. v. 116. de humo, *Fundit fonticulis vda fugacibus* rectius, et concinnius, quam *vnda*. Miratur aliquis, Chamillardum dixisse *Hactenus, Iugiter vnda deo*, quum praecessisset Heinsius. At Chamillardus saepe ita loquitur, verba Heinsii transcribens, quem in lectionibus variantibus indicandis se secutum, in Praefatione clare monuit.

15. De duplici vulnere lateris abunde disseruimus ad v. 86. hymni IX. Cath. Addere iuuat locum, a Teolio indicatum, ex Actis S. Genesii inter Opera S. Paulini: *Cui vnius baptismatis duplex gratia ex*

Hinc cruor effusus fluxit, et inde latex.
Ibitis hinc, vt quisque potest, per vulnera Christi,
Euectus gladiis alter, et alter aquis.

IX. HYMNVS.
PASSIO S. CASSIANI FOROCORNELIENSIS.

SYLLA forum statuit Cornelius: hoc Itali vrbem

GLOSSAE VETERES.

v. 1. forum = *ciuitas*. hoc = *forum*. I.

COMMENTARIVS.

vtroque scilicet Christi latere et aqua, et sanguis parabatur. Ros-weydus suspicatur, hanc homiliam esse Paulini biterrensis episcopi, qui Paulino Nolano aliquanto anterior. Papyrius Massonus in descriptione fluminum Galliae eam tribuit Patienti lugdunensi episcopo. Ab eadem opinione de duplici vulnere abhorrere non videtur Thomas Hurtado De vero martyr. resolut. XXXV. digress. II. sect. VIII., vbi ait, S. Augustinum innuere, vtrumque Christi latus lancea perfossum fuisse, De temp. Barbar. cap. VIII. *Per has angustas portas pene iam totus mundus intrauit*.

17. Weitz. *prout quisque*: plerique alii *vt quisque*.

18. Ald., Galland., Torn. *deuectus*. Alii *euectus*. Gis. 1. ed. *deuectus*, 2. ed. *enectus* mendo typographico, quod correxit in Emendatis, sed non obseruauit Heinsius, qui contra sensum edidit *enectus*. Agitur enim de martyribus, qui gladiis euehuntur in caelum, et de baptizatis, qui aquis *atria celsa petunt*. De baptisteriis christianorum praeter alios videri possunt Lupius alias laudatus, et Annibal degli Abbati Oliuieri - Giordani, *Dell'antico battistero della S. Chiesa Pesarese. In Pesaro* 1777. Post hos versus in Rat., et Mar. sequitur passio S. Romani.

v. 1. Ita inscribitur hic hymnus apud Parrhasium. Alex. similiter *Finit Passio Quirini. Incipit passio etc.* Vat. A. addit *ad Valerianum episcopum*, quod mendose ex hymno Hippolyti ad hunc est translatum. Rat. *Passio S. Cassiani martyris forocorneliensis*. Vat. B., Mar. *Passio S. Cassiani forocorneliensi*. (sic) Aldus *Passio Cassiani martyris*. Heinsius cum Alex. facit. In Mar., Alex., et aliis haec passio ponitur statim post hymnum S. Quirini. Duas huius hymni versiones carmine italico factas, et editas recensui in Proleg. num. 121., vbi indicaui, episcopatum forocorneliensem S. Cassiani mihi non probari; neque nunc aliter sentio, quamuis sciam, apud Forum Cornelii et traditionem vigere, et picturam extare, qua hic episcopatus exhibetur. nam vtramque recentem puto, nullisque antiquis monumentis confirmatam. Cassiani patriam fuisse Forum Cornelii, innuunt nonnullae inscriptiones hymni, sed Prudentius minime id affirmat, et inscriptiones, vtpote ab aliis additae, exiguum habent robur ad persuadendum, vt dixi ad hymnum SS. Hemet., et Celed. De hoc martyre alia certa non sunt praeter id, quod tradit Prudentius, ex quo alii Acta concinnarunt. Dubia sunt, et, vt ego opinor, falsa alia Acta, in quibus Cassianus episcopus Brixinensis dicitur, a qua dioecesi pulsus Imolam aduenerit. Antonium Roschmannum, qui episcopatum Brixi-

Vocant ab ipso conditoris nomine.
Hic mihi, quum peterem te, rerum maxima Roma,
Spes est oborta, prosperum Christum fore.
Stratus humi, tumulo aduoluebar, quem sacer ornat
Martyr dicato Cassianus corpore.
Dum lacrymans mecum reputo mea vulnera, et omnes

GLOSSAE VETERES.

4. prosperum = *propitium*. *Vat. A.* 7. reputo = *pro reputaui*. *I.*

COMMENTARIVS.

nensem, seu Sabionensem S. Cassiani asserere conatus est, Hieronymus Tartarottus confutauit in epist. ad eundem, edita Venetiis 1750. Corpus S. Cassiani Imolae (sic enim nunc Forum Cornelii appellamus) sub ara principe ecclesiae cathedralis asseruatur. Videri possunt Bollandiani ad diem XIII. augusti. De Legenda huius martyris, quae in codice Vat. X. extat, dixi cap. IV. Prolegom. n. 79. Ad huius hymni explanationem conferunt epistola VIII. lib. V. Bembi, et epistola Lipsii XXVII. cent. I. ad Belgas. Vterque artem veterem notariorum restitui desiderant, Bembus etiam librum antiquum Hygini de sideribus his notis scriptum vidit. Ioann. Clericus De stilis veterum, variisque chartarum generibus, Hermannus Hugo De origine scribendi, pluresque alii multa ad hunc hymnum spectantia exponunt. In Catalogo codicum mss. bibliothecae Bernensis I. R. Sinner meminit codicis Bongarsiani, quo vsus est Weitzius, de quo vide Proleg. num. 99., et not. b. Sinnerus eum codicem distinctius describit, et in praefatione sui Catalogi narrat, ab hunc hymnum exhiberi pictam historiam S. Cassiani, duabus tabulis carmini appositis, quarum prima Cassianus ad pulpitum sedens pueros docet: hi scamnis insidentes stilos vna manu, altera libros gestant; in secunda tabula pueri Cassianum stilis confodiunt. Forma librorum, quos pueri gestant, nostris est similis: ex quo arguit Sinnerus, iam Cassiani seculo hunc morem in locum voluminum obtinuisse. Non assentior, pictor seculo IX., quo codex exaratus dicitur, sui seculi, non seculi Cassiani morem videtur effinxisse. Seculo V. libros nostris similes coepisse, verior est sententia.

v. 2. Heinsius cum Ambr. *vocitant*, quod rectius esse ait, quam *vocant*. Adhaeret Parrhasius, qui ita pariter legit: et Prudentius hymn. XVIII. martyrum v. 3. etiam dixit: *Caesaraugustam vocitamus vrbem*. Sed illic metrum exigebat *vocitamus*, hic siue *vocant*, siue *vocitant* dicatur, constat versus. Gallandius praetulit *vocant*: *Et recte*, inquit, *quia est versus senarius iambicus*. Hac ratione non minus recte dicetur *vocitant*. Cum hoc Prudentii hymno conferri possunt vetera Acta, sed ex hoc eodem hymno desumpta: de quibus Beda in prologo ad vitam S. Felicis apud Bollandianos t. I. ianuar. ad diem XIV., vbi ait, placuisse sibi, ex carminibus S. Paulini vitam S. Felicis presbyteri Nolani cocinnare, *eiusque imitari industriam, qui martyrium B. Cassiani de metrico opere Prudentii in commune, apertumque omnibus eloquium protulit*. Extant ea Cassiani Acta apud Mombritium. Fide etiam, et auctoritate Prudentii nituntur, quotquot veteres de Cassiano scripserunt, Gregorius Turonensis lib. I. de glor. mart., Ado, Vsuardus, Notkerus, Petrus Damiani, et alii.

4. Gis. I. ed. *propitium*, quae est glossa pro *prosperum*.

5. In Eulalia v. 5. *Ossibus ornat*.

7. *Vulnera* Cellarius, et Teolius crimina, peccata exponunt. Non abnuo. Sed intelligi etiam possunt aduersae for-

Vitae labores, ac dolorum acumina,
Erexi ad caelum faciem; stetit obuia contra
Fucis colorum picta imago martyris,
Plagas mille gerens, totos lacerata per artus,
Ruptam minutis praeferens punctis cutem.
Innumeri circum pueri, miserabile visu,
Confossa paruis membra figebant stilis:
Vnde pugillares soliti percurrere ceras,
Scholare murmur annotantes scripserant.
Aedituus consultus ait: Quod prospicis, hospes,

GLOSSAE VETERES.

10. fucis = *nigris coloribus*, *aromatibus*. *I.* 14. stilis = *graphiis*. *I.* 15. pugillares = *tabulas*. percurrere = *scribere*. *I.* ceras = *cereas tabulas*. *Vat. A.* 17. consultus = *interrogatus*. *I.*

COMMENTARIVS.

tunae casus. Vide v. 101., et seqq.

9. Mar. pro diu. script. *obuiam*. Retine *obuia*. Imaginem Cassiani in ipso altari positam fuisse, perspicuum est: neque tam claro exemplo, haeretici habent, quid opponant, nisi gerras, et nugas. Iam enim tunc ad eam imaginem christiani preces fundebant: v. 97. *Audit, crede, preces martyr prosperrimus omnes, – Ratasque reddit, quas videt probabiles*. Exemplum hoc imaginis in altari collocatae, et aliud Romae in ecclesia S. Hippolyti, eiusmodi erant, quae neque a multis sanctissimis episcopis ignorari poterant, neque tolerari, si haec eis inesset idololatria, quam sibi fingunt heterodoxi, aliisque volunt persuadere.

10. *Fucus* in pictura passim dicebatur. In cod. Theod. leg. 17. de poenis: *Omnia simulacra* (Eutropii) *tam ex aere, quam ex marmore, seu ex fucis, quam ex quacumque materia, quae apta est effingendis . . . . . praecipimus aboleri*. Vide Gothofredum ad hunc locum.

14. Thuan. *concessa* pro *confossa*, quod mallet amplecti Chamillardus, et Teolius ex nonnullorum codd. fide fortasse rectum dicit. Casaubonus in Iulio Caesare pag. 42. ad verba Suetonii, *Arreptum graphio traiecit*, de martyribus, aliisque agit, qui stilis, vel calamis confossi obierunt.

15. Ald. *praecurrere*. Bollandiani notant, *vnde* sumi pro *quibus*, scilicet stilis. Chamillardus ait, tabellas cereas dictas *pugillares*, quia stilo in eis pungendo scribebatur, Teolius a pugno, seu pugillo, quo circumferri solebant assidue. Putant enim aliqui, pugillare esse, quod ad pugillum pertinet, seu pugillum implet. In hymno x. Cath. ad v. 144. dixi, pugnum, et pugillum genus esse mensurae apud coquos, et medicos; et apud coquos quidem id significari videtur, quod pugno potest comprehendi; apud medicos vero pugillum esse, quantum quinque summis digitis pugni leuari, aut apprehendi potest, monuit me cl. Franciscus Petraglia non solum artis suae medicae cognitionibus instructus, scriptisque notus, verum etiam amoenioribus literis ornatus.

16. Vat. A. mendose *annotante*. Mar. *scripserunt*, supra rectius *scripserant*. Chamillardus interpretatur: *Scholare pensum annotarant, scripserant*.

Non est inanis, aut anilis fabula.
Historiam pictura refert, quae tradita libris,
Veram vetusti temporis monstrat fidem.
Praefuerat studiis puerilibus, et grege multo
Septus magister literarum sederat.
Verba notis breuibus comprendere cuncta peritus,

COMMENTARIVS.

19. Haec aduertant, velim, qui putant, Prudentium ex solis picturis non bene intellectis acta martyrum interdum adornasse. Immo ego existimo, praeter peritiorum narrationem ipsum Acta sincera, quae tunc erant, consuluisse, sed ad poeticum quemdam gustum res exposuisse, tamquam ex alterius referentis ore, aut quia audita primum ab aedituo postea ipse diligentius perlegit. Non erat autem hic aedituus, quod aliqui putant, homo aliquis illiteratus: nam oportebat, illum esse clericum ordinatum, vt colligitur ex epistola S. Cornelii Papae. Vide Thomassinum tom. I. lib. II. cap. XXX. De discipl. eccles.

20. Etsi tempus vetustum Prudentius appellet, tamen res potuit eodem seculo IV. contigisse. Sic in Romano v. 32. *Vt refert antiquitas*, et tamen de Galerio imperatore loquitur. Verum etiamsi haec antiquitas, et vetustas commode possit referri ad initium seculi IV., tamen inopportunum est eam exponere de tempore Iuliani Apostatae, qui anno 363. post breue imperium extinctus est. Vide v. 31.

22. *Sessio* plerumque auctoritatem indicat. Sic Iurisconsulti apud Ciceronem saepius sedentes, aut in solio consulentibus respondere dicuntur. Iudices etiam sedebant, quum sententiam proferebant. Notum est de Pilato, pro tribunali sedente. Ios. Ant. Gonsalus de Salas ad Petronii verba, *Atque eques, in causa qui sedet*, pag. 36. alia exempla profert. Magistri literarum, quibus res erat cum paruulis, sellae non nimis altae insidebant. Plautus in Bacchid. 3. 3. 28. *In sella apud magistrum assideres*. Docebant vero christiani etiam ethnicorum filios, vt ex hoc hymno liquet, et colligitur ex Actis SS. Montani, Lucii, Flauiani, et aliorum apud Ruinartium, vbi Flauianum discipuli hortabantur, vt sacrificaret, quod dicerent, *vltimi furoris esse magis mala mortis timere, quam viuere*: quae verba alii aliter legunt. Sed paulo ante §. XII. *Quum Flauiani adiutorium reclamaret amore peruerso*, recte cl. Giouenazzius corrigendum censet *auditorium* pro *adiutorium*, quum sermo sit de discipulis.

23. Locus hic postulat, vt de notariis quaedam explicemus, quorum artem docebat Cassianus. Dominicus Aulisius lib. I. *Delle scuole sacre* cap. XVII., et XVIII. hac de re disputat. Ex Cosma monacho aegyptio circa annum 540. refert, scribas templi hierosolymitani ex munere scripsisse sermones prophetarum, prout eos ab ipsis excipiebant, vnde in prophetis apparet quaedam confusio, de qua videri potest Daniel Huetius in Praepar. euang. propos. IV. cap. XIV., et S. Hieronymus in prologo ad prophetiam Hieremiae. Quum notarii in foro romano similes scribis templi hierosolymitani fuerint, colligi potest, hinc natam confusionem nonnullam in Actis SS. martyrum. Celeritatem scribendi in notariis veteres ipsi, qui ei rei inspiciendae assueti erant, valde mirantur. Martialis lib. XIV. epigr. 208. *Currant verba licet, manus est velocior illis: – Nondum lingua suum, dextra peregit opus*. Legi etiam potest epigramma Ausonii CXXXVII. ad notarium velocissime excipientem: *Puer notarum praepetum etc.* Videntur autem fuisse nonnulli exceptores, qui tanta velocitate scriberent, vt

Digitized by Google

Raptimque punctis dicta praepetibus sequi.
Aspera nonnunquam praecepta, et tristia visa
Impube vulgus mouerant ira, et metu.
Doctor amarus enim discenti semper ephebo,
Nec dulcis vlli disciplina infantiae est.
Ecce, fidem quatiens tempestas saeua, premebat
Plebem dicatam christianae gloriae.
Extrahitur coetu e medio moderator alumni

GLOSSAE VETERES.

24. praepetibus = *velocibus*. *I.* 27. ephebo = *imberbi iuueni*. *I.* 29. tempestas = *persecutio*. *I. Mar.* 31. moderator = *magister* = alumni = *iuuenilis*. *Mar.*

COMMENTARIVS.

verba omnia redderent. Nam in homilia de Martyrio S. Genesii inter opera S. Paulini ita legitur: *Sanctus itaque Genesius in iuuentutis flore primaeuo, prouincialis militiae tirocinium suscepit, eam officii partem studio, et arte complexus, quae patronorum verba vel noua signorum velocitate, vel dexterae sonum vocis aequaret*. De notis Isidorus lib. I. Etym. cap. XXII. *Notarum vsus erat, vt quidquid pro concione, aut in iudiciis diceretur, librarii scriberent complures simul astantes, diuisis inter se partibus, quot quisque verba, et quo ordine exciperent. Romae primus Tullius Tiro Ciceronis libertus commentatus est notas . . . . Notae autem dictae eo quod verba, vel syllabas praefixis characteribus notent, et ad notitiam legentium reuocent, quas qui didicerunt, proprie iam notarii appellantur*. Peueratus aiebat, apud se extare notas mss. Tironis, et censet, supposititias esse notas, quas Grutherus Tironi ascripsit. Hinc colliges, aliud fuisse literis, aliud notis scribere. Notae erant puncta, seu signa, seu singula in paruis, et breuibus figuris vim multarum literarum continentia, aliquantulum similia compendiis literarum, quae nunc *abbreuiaturas*, et *cifras* dicimus, sed magis simplicia, vt videtur. Confer epigramma de ludi-magistro, et notas Burmanni Antholog. pag. 453. tom. I.

24. Puncta sunt notae, vt diximus. Ausonius loc. cit. *Punctis peracta singulis – Vt vna vox absoluitur*: coniunxit vtrumque nomen *puncta singula*. Barthius lib. XVII. cap. IX. aduertit, Prudentium eleganter vsum verbo *sequi*, quod notat facilitatem in cera facili flexu. Plinius iunior lib. VII. ep. IX. *Vt laus est cerae, mollis, cedensque sequatur – Si doctos digitos, iussaque fiat opus*. Lucanus lib. IX. *Solem cera sequetur*.

25. Mar., Rat., Weitz., Bong. a sec. m., Vatt. B., P., X., Gifanius Ind. Lucr. verbo *iussa* ex vet. lib., Parrhasius, plerique Heinsiani *iussa*. Ald., Bong. a pr. m., Fabr., Ambr., Noms., Heins., Ruinartius ex codice S. Michaelis *visa*, scilicet praecepta, quae aspera, et tristia discipulis videbantur. Giselinus edidit *visa*, sed in aliis inuenit *iussa*: quod, inquit, adeo allubescit, vt, quid debeam praeferre, non videam.

26. Mar. *mouerat*, supra *mouerant*.

27. His similia S. Ambrosius lib. VI. Hexaem. cap. VI. *Nam quae ignauis, aut infirmis, aut impiis plerumque offensioni, atque terrori sunt, aliis vsui ita sunt haec, vt paedagogi paruulis. Amari videntur, acerbi, et molesti, formidabiles verbere, libertatem lasciuiendi negant, necessitatem disciplinae exigunt, pueriles animos, ne luxu diffluant, terrore constringunt*. Nec dissimilia alii passim.

28. Teolius *vlla* mendose, vt puto.

31. Nonnulli ex his versibus colligunt,

Digitized by Google

Gregis, quod aris supplicare spreuerat.
Poenarum artifici quaerenti, quod genus artis
Vir nosset, alto tam rebellis spiritu;
Respondent: Agmen tenerum, ac puerile gubernat,
Fictis notare verba signis imbuens.
Ducite, conclamat, captiuum: ducite, et vltro
Donetur ipsis verberator paruulis.
Vt libet, illudant, lacerent impune, manusque
Tingant magistri feriatas sanguine.
Ludum discipulis, volupe est, vt praebeat ipse
Doctor seuerus, quos nimis coercuit.
Vincitur post terga manus, spoliatus amictu,
Adest acutis agmen armatum stilis.

GLOSSAE VETERES.

36. fictis = *formatis*. imbuens = *docens*. *Mar.* 37. vltro = *cito*, *statim*. *I.* 40. feriatas = *armatas*, *vel otium habentes*. *I.* 42. coercuit = *strinxit*. *I.* 43. vincitur = *ligatur*. *I.* manus = *per manus*. *Mar.*

COMMENTARIVS.

Cassianum sub Iuliano Apostata passum; perinde quasi Prudentius dicat, eum comprehensum fuisse, quod pueros doceret, quum idolis sacrificare nollet, quod Iuliani edicto vetitum erat; sed vetustius tempus videtur indicare Prudentius v. 20., et causam martyrii clare innuit fuisse, quod christianum nomen profiteretur, minime vero quod pueros doceret. Consule Bollandianos. Neque vero laudabilis Cassianus videretur, si contra imperatoris edictum pueros docere pergeret. Sic de Victorino Augustinus lib. VIII. confess. cap. V. narrat, eum Iuliani legem amplexum, loquacem scholam deserere maluisse, quam verbum Domini. Idem refert de Musonio Eunapius: et de Proaeresio Hieronymus in Chronico: *Proaeresius, sophista atheniensis, lege data, ne christiani liberalium artium doctores essent, quum sibi specialiter Iulianus concederet, vt christianos doceret, scholam sponte deseruit.*

34. Parrhasius *rebelli* non recte.

35. Parrhasius *respondit* male.

36. Rott., tres Torr. *strictis* pro *fictis*, nec male, aiebat Chamillardus. Ficta signa sunt notae, de quibus supra.

38. Scriptor, Prudentio antiquior, non occurrit, qui dixerit *verberator*. Apud Ciceronem extat *verberatio*.

40. *Feriatas* est ferias celebrantes. Postea v. 75. *Non petimus toties te praeceptore negatas, — Auare doctor, iam scholarum ferias.*

41. Vat. B., Weitz. *volo sese*. Hailsbr., Bong., Widm. ad oram *volo per se*. Probum est *volupe est* pro *iucundum est*, auctoribus Terentio, et Plauto.

42. Ald., Cellar., Thuan., Gis. ad oram *minis*: alii plerique *nimis*.

43. Rat. *amictum* minus bene. In nonnullis Vulg. *spoliatur*, melius *spoliatus*.

44. Simile martyrium refertur de S. Felice in Pincis, qui Romae passus est XIX. kal. febr., quod tamen merito reiiciunt Bollandiani die XIV. ian. in Comm. praeuio ad vitam S. Felicis Nolani §. VI.

Digitized by Google

Quantum quisque odii tacita conceperat ira,
Effundit ardens felle tandem libero.
Coniiciunt alii fragiles inque ora tabellas
Frangunt: relisa fronte lignum dissilit.
Buxa crepant cerata, genis impacta cruentis,
Rubetque ab ictu curua, et humens pagina.

GLOSSAE VETERES.

46. felle = *furore*. *Iso*. 49. impacta = *immissa, ingesta*. *I*.

COMMENTARIVS.

Nicephorus lib. xv. cap. XVIII. narrat, Stephanum Antiochiae episcopum a pueris interfectum calamis instar telorum praeacutis. Theodoretus libr. III. Histor., Sozomenus libr. v., et ante hos S. Gregorius Nazianzenus orat. in Iulian. Marcum Arethusiorum episcopum cultris pennariis a pueris vexatum commemorant: de cuius recta fide, et cultu apud catholicos videri possunt Bollandiani ad diem XXI. martii.

46. Ald., Weitz. *effudit*. Ald., Vat. X. *tantum*: alii *tandem*.

47. Multi scribunt *coniciunt*. Ald., vetus codex ad marg. edit. Weitz. apud cl. praesulem Reggium, Torn. in contextu *lapides* pro *fragiles*, quod extat in plerisque. Pro *ora* habent *ore* Vat.A., Bong., Weitzius. Sed concinnius est *in ora*. S. Gregorius Turonensis De gloria martyrum libr. I. cap. XLIII. ex Prudentio, vt puto, idem fere exprimit: *Ceratas in caput illidunt tabellas*. Plautus Bacchid. 3.3. 36. *At nunc, priusquam septuennis est, si attingas eum manu, – Extemplo puer paedagogo tabula dirumpit caput*.

48. Scribebant veteres in corticibus, papyro, pergameno corio, frondibus arboreis, sed praecipue in tabulis ceratis. Fieri autem solebant pugillares, siue huiusmodi tabulae ceratae e ligno, fago, acere, citro, ebore, aliquando chrystallo, et onyche, plerumque e buxo. S. Ambrosius lib. III. Hexaem. cap. XIII. *Buxus quoque elementorum apicibus vtilis exprimendis, leui materia, vsum manus puerilis informat. Vnde ait Scriptura*: *Scribe in buxo*. Locus extat cap. II. Habacuc v. 2., vbi Vulgata habet: *Scribe visum, et explana eum super tabulas, vt percurrat, qui legerit eum*. S. Ambrosius cum LXX. vertit *in buxo*, aut *super buxum*. Dicitur autem *buxus*, *buxi*, *et buxum*, *buxi*. Pulchra est elegia Propertii libr. III. de amissis pugillaribus, vbi inter alia ait: *Non illas fixum caras effecerat aurum, – Vulgari buxo sordida cera fuit*.

50. Vat. B., Mar., Rat., Weitzius *curua tumens*. Ald., Widman. supra, plerique Heinsiani, Vatt. P., Q., codex vnus Bolland. *curta tumens*. Vat. X. *curuo tumens*. Hailsbr. *curue tumens*. Pal. *custe tumens*. Cauchius *curua*, *et humens*. Ambr. *chartae et humens*. Parrhasius *Rubentque ab ictu chartae, et humens pagina*. Gronouius cap. v. Obseruat. eccles. coniecerat *curta*, *et humens pagina*. Scilicet CVRTA *mutilata*, *truncata*, *recisa*. HVMENS, *cruore martyris*. Ita etiam castigauerat Heinsius ad Claudianum, et in textum admisit cum Thuan. Giselinus agnouerat varietates lectionum, in peruulgatis *curua tumens*, in gandauensi *curta tumens*, in dauentriensi *curue turgens*, in alio *curua tundens*, (ita edidit Fabricius.) Sed suam lectionem *curua humens* in plerisque antiquis extare affirmat, eamque defendit auctoritate Bedae, qui docet, in poetarum arbitrio olim fuisse, vtrum *h* aspiratio instar fortium consonantium synaloepham arceret, an pro modo suae fragilitatis nihil valeret; adducitque exemplum Fortunati, quem tamen Prudentio pene aequalem perperam

Inde

Digitized by Google

Inde alii stimulos, et acumina ferrea vibrant,
Qua parte aratis cera sulcis scribitur:
Et qua secti apices abolentur, et aequoris hirti
Rursus nitescens innouatur area.
Hinc foditur Christi confessor, et inde secatur:

GLOSSAE VETERES.

51. vibrant = *quatiunt*. *I.* 53. aequoris = *planitiaei*. *I.* 54. area = *planities*. *I.*

COMMENTARIVS.

dicit. Fatetur vero Giselinus, mollius esse *curua et humens*. Quod attinet ad legem metri, Heinsius non deberet recusare *curua humens*, admisso illo hiatu, quem toties in Prudentio agnoscit. Teolius ait, lectionem *curta tumens* commodam admittere interpretationem, et omnium codicum vaticanorum esse. Verum etsi concedam, aliquam excogitari posse commodam interpretationem, tamen ea lectio metro refragatur, neque vere est omnium codicum vaticanorum, vt vidimus. Immo Alex., et Vrb. diserte habent *curua, et humens*, quod proinde videtur praeferendum. Heumannus in Poecil. tom. II. lib. III. p. 364. putat, Prudentium scripsisse *nuda, et humens*.

51. Althelmus in aenigmate de pugillaribus: *Nunc ferri stimulus faciem proscindit amoenam — Flexibus, et sulcis obliquat ad instar aratri*. In stilo stimulus, et acumen est pars acuta ferri, aut aeris, qua scribebant. Cicero de Orat. *Omnia sub stili acumen subeant, necesse est*. Altera erat stili pars plana, qua scripta delebantur. Hinc *stilum vertere*, *stilo depascere* pro *corrigere*, *mutare*. S. Hieronymus ep. L. vel LI. ad Domnionem. *Stultus ego, qui me putauerim haec absque philosophis scire non posse; qui meliorem stili partem eam legerim, quae deleret, quam quae scriberet*. Symposius in aenigmate de graphio, siue stilo: *De summo planus, sed non ego planus in imo, — Versor vtrinque manu, diuerso et munere fungor. — Altera pars reuocat, quidquid pars altera fecit*. Verum haec omnia a nullo clarius, quam a nostro poeta explicantur, quod plures iam notarunt. Formam stili veteris exhibet Pignorius De seruis pag. 112., vbi praemittit, Prudentium antiquam scribendi rationem ad amussim explicuisse. Similem imaginem stili profert Hermannus Hugo cap. IX., vbi stilum ferreum in vulgata editione cap. XIX. Iob celtem, vel caeltem vocari affirmat. Quam lectionem, inquit, omnium accuratissime defendit, et explicauit Ludouicus Molina in prima parte S. Thomae q. 26. art. 1. disp. 2., vbi probat ex Lexicis, et Orthographia Manutii, caeltem esse ferrum sculptorium, sic dictum a *caelo*, vel antiquo verbo *caello*, quod significat *caedo*. In Orthographia Manutii verbo *cloaca* inscriptio sepulcralis Seruii, aut Sergii Polensis legitur, vbi haec sunt verba: *Malleolo, et celte literatus silex*. Plurimos hoc monumentum decepit, quod seculo XV. confictum, inter eruditiores constat.

52. In nonnullis Vulg. male *cerea*. In Torn. deest *cera*: Latinius ascripsit *charta*. Hoc versu acumen stili describitur.

53. Haec est planities, siue latitudo stili, qua characteres scripti delebantur, et innouabatur cerea tabula, vt iterum scribi posset. Ausonius tabulam *aequor* dixit loc. cit. *Et mota parte dextera — Volat per aequor cereum*. De hac voce *aequor* rursus in hymno S. Hippolyti.

55. Acumine stili foditur, secatur vero planitie, seu parte lata. Hinc discimus, ita planitiem stili aut semper, aut interdum fuisse factam, vt ad secandum ea vtilis esset. Gregorius Turonensis loc. cit. *Secantes latitudinibus stilorum, punctisque minutis transuerberantes membra magistri, dignum deo martyrem effecerunt*: quod a Prudentio mutuatur.

Digitized by Google

Pars viscus intrat molle, pars scindit cutem.
Omnia membra manus pariter fixere ducentae,
Totidemque guttae vulnerum stillant simul.
Maior tortor erat, qui summa pupugerat, infans,
Quam qui profunda perforarat viscera.
Ille leuis, quoniam percussor morte negata
Saeuire solis scit dolorum spiculis.
Hic quanto interius vitalia condita pulsat,
Plus dat medelae, dum necem prope applicat.
Este, precor, fortes, et vincite viribus annos:
Quod desit aeuo, suppleat crudelitas.
Sed male conatus tener, infirmusque laborat:
Tormenta crescunt, dum fatiscit carnifex.
Quid gemis? exclamat quidam, tute ipse magister
Istud dedisti ferrum, et armasti manus.
Reddimus ecce tibi tam millia multa notarum,
Quam stando, flendo, te docente, excepimus.

GLOSSAE VETERES.

56. viscus = *viscera*. *I.* 59. summa pupugerat = *extrema, scilicet cutis; id est, parum laeserat I.* 63. condita = *abscondita.I.* 65. este = *estote* . *I.*

COMMENTARIVS.

56. Ex Seruio notat Giselinus, *viscus* non tantum intestina, sed quidquid sub corio est, significare. Ab initio huius hymni hucusque desideratur in Prag.

57. Ald., Sich., et Gall. *cruentae* pro *ducentae*, quae est codicum lectio, et confirmatur aduerbio *pariter*, et *totidem*.

58. Prag. *per vulnera*: melius *vulnerum*.

59. Secunda in *pupugerat* producitur. Vide Proleg. num. 205.

60. In nonnullis Vulg. *perforata* male. Vat. B., Mar. a veteri manu *perfoderat*, Prag. *perfoderit*. Legendum *perforarat*.

61. Bong. *praecursor* non bene.

62. Vat. B., Mar., Rat., Pragens., Widm., Bong., Hailsbr. supra, Sich. *solescit*. melius *solis scit*.

65. Cellarius, et Teolius has voces martyris esse dicunt. Sed possunt etiam esse narrantis, qui, quasi praesens adesset, in eas voces eruperit. Parrhasius edidit *esto*, et in notis ait, *esto* hic non esse verbum, aut affirmandi particulam, sed hortandi aduerbium. Ceterum merito censet, legendum *este*.

66. Vulg. nonnulli *desit* pro *desit*.

69. Vat. B., Rat., Mar. a prisca manu *Vt quid iam gemis*, *exclamant*, *tute ipse magister*.

71. Ald. *tibi nunc*, et v. seq. *quae*. Fabr. *tibi iam*, et postea *quae*. Gall. cum Torn., et ed. Paris. Patrum adhaeret Fabricio. Plerique, etiam Parrhasius habent, vt edidimus.

72. Parrhasius *quam stando*, *et flendo*. Mar. *excidimus*, supra rectius *excepimus*.

Digitized by Google

Non potes irasci, quod scribimus: ipse iubebas,
Nunquam quietum dextera vt ferret stilum.
Non petimus toties te praeceptore negatas,
Auare doctor, iam scholarum ferias.
Pangere puncta libet, sulcisque intexere sulcos,
Flexas catenis impedire virgulas.
Emendes licet inspectos longo ordine versus,
Mendosa forte siquid errauit manus.

GLOSSAE VETERES.

76. ferias = *cessationes*. *I.* 77. pangere = *infigere*. *Iso.* 78. impedire = *voluere*. *Iso.* 80. quid = *aliquid*. *I.*

COMMENTARIVS.

73. Prag. *scripsimus*: melius *scribimus*. Ms. codex S. Michaelis apud Ruinartium *viuebas* vitiose pro *iubebas*.

74 Vat. A., Pal., Alt., Cauch. *dextera ferre stilum*. Ambr. *dextera fere*. Heinsius suspicabatur *dextera ferri stilum*, quamuis agnoscat etiam in *ferre e* postremum posse produci ob *st* dictionis sequentis. Verum lectio communis codicum non est solicitanda. Apud Ruinartium metrum vitiatum est *quietum vt dextera ferret*. *Iubeo* cum *vt* saepe Prudentius, sepe alii vsurpant. Notatum a nobis iam alibi est.

77. Ald., Gis. in textu, codex Buslidiensis apud Giselinum *pungere*, quod Giselino placet ob elegantem agnominationem *pungere puncta*, quae durat etiam in phrasi sequenti, *sulcisque intexere sulcos*. Ad marginem apposuit *pingere*, et agnouit, alios legere *pangere*, sed neutrum tam venustum ipsi videbatur, quam *pungere*. Plerique nostri legunt *pingere* Vatt. A., B., Alex., Mar., Rat., Prag. cum Weitz., Widm. a pr. m., et aliis. Parrhasius, Ambros., tres Heinsiani, Widm. supra, Pal. *pangere*, quod etiam habent Bong., Fabr., et sequuntur recentiores. siquidem *pangere* Festo est *figere*, sic *pangere clauum*, *pangere plantam*, hoc est, in terram defigere. His addo, Columellam eodem verbo in eadem re saepius esse vsum, et eadem metaphora lib. x. *Ceu litera proxima primae – Pangitur in cera docti mucrone magistri*. Pro *intexere* Hailsbr. minus recte *intendere*. Notandum, in Eulalia plagas, et verbera vocari *notas*, et *scriptionem* metaphorice v. 35. *Eulalia numerante notas. – Scriberis ecce mihi, Domine*. Hac eadem metaphora Plautus, aliique vsi sunt, et nunc pueri illudentes magistro Cassiano. Catullus carm. xxv. *Ne laneum latusculum, natesque mollicellas – Inusta turpiter tibi flagella conscribillent*. Vbi obiter noto, corripi a Catullo primum *i* in *conscribillent*: quod peccatum si admisisset Prudentius, quot grammatici in eum insurrexissent? Ceterum haec ipsa metaphora adhuc sermone italico celebratur *graffiare*, quod est vngulis conscribillare, et dicitur a *graphio*, vt aduertit Vulpius ad Catulli carmen xxv. Vide in Romano v. 557. *Charaxat ambas vngulis scribentibus – Genas*.

78. Chamillardus id intelligi ait aut de notis, quas diximus, aut de scriptura Runica, qua gothi vtebantur, antequam Vlfilas literas eis inuenisset, aut de scribendi ratione singulari, qua Galli vsi sunt vsque ad Chlodouei tempora. Specimina illarum veterum scripturarum Mabillonius in praeclaro opere De re diplomatica exhibuit, vbi obseruare licet flexas virgulas catenis colligatas, siue impeditas. Vide lib. I. cap. IX., et lib. V. tab. II. Ce-

Digitized by Google

Exerce imperium: ius est tibi plectere culpam,
  Siquis tuorum te notauit segnius.
Talia ludebant pueri per membra magistri:
  Nec longa fessum poena soluebat virum.
Tandem luctantis miseratus ab aethere Christus,
  Iubet resolui pectoris ligamina:
Difficilesque moras animae, ac retinacula vitae
  Relaxat, arctas et latebras expedit.
Sanguis, ab interno venarum fonte patentes
  Vias secutus, deserit praecordia,
Totque foraminibus penetrati corporis exit
  Fibrarum anhelans ille vitalis calor.
Haec sunt, quae liquidis expressa coloribus, hospes,
  Miraris: ista est Cassiani gloria.
Suggere, siquod habes iustum, vel amabile votum,
  Tibi siqua spes est, siquid intus aestuas.
Audit, crede, preces martyr prosperrimus omnes,

GLOSSAE VETERES.

82. quis = *aliquis discipulorum*. I. 88. expedit = *exoluit, vacuauit*. I. 93. expressa = *imaginata*. I. 95. suggere = *indica illi, pete*. quod = *aliquid*. votum = *precem*. I. 96. aestuas = *cupias*. I.

COMMENTARIVS.

terum Prudentius de notis romanorum, quas docebat Cassianus, non de aliis barbarorum literis loquitur.

85. Genitiuum verbo miserandi iunctum alibi Bollandiani non legerant: sed ita eo verbo vsi sunt Silius lib. XI. v. 381., Minucius, Accius apud Nonium, et alii.

87. Mar. a pr. m. *difficilisque*.

88. Ald., Gis. I. ed. *Relaxat artus, et latebras expedit*. Pal. *istas* pro *arctas*.

89. Mariettus *patescens*, supra *patentes* melius.

93. Horatius lib. IV. ode VIII. *Liquidis ille coloribus – Solers nunc hominem ponere, nunc deum*.

94. Vat. B. *ita*: corrige *ista*.

95. Prag., Rat. a pr. m., Mar. a pr. m. *siquid habes* non ita bene.

96. Scripti constanter cum Aldo, et Parrhasio *spes siqua tibi est*, quod cum hiatu sustineri potest. Giselinus, fortasse vt id vitaret, *tibi siqua spes est*. Fabricius *spes si tibi est qua*. Weitzius coniiciebat *siqua tibi spes, siquid*.

97. Alex. *audi*, supra *audit* probe. Vat. B. *credo*: retinendum *crede*. Cellarius rursus, e grammatico theologus factus, huiusmodi inuocationem labem fidei vocat, quae aeuo Prudentii fuit, aut esse coepit. *Nec enim*, ait, *omnium eiusdem aetatis haec opinio, vel error fuit*. Allegatque Ambrosium in Roman. I. Comm. 21., et Hieronymum ep. LIII. ad Riparium. Verum auctor Commentario-

Ratasque reddit, quas videt probabiles.
Pareo, complector tumulum, lacrymas quoque fundo:
Altar tepescit ore, saxum pectore.
Tunc arcana mei percenseo cuncta laboris:
Tunc, quod petebam, quod timebam, murmuro,
Et post terga domum dubia sub sorte relictam,
Et spem futuri forte nutantem boni.

GLOSSAE VETERES.

99. pareo = *obedio* fundo = *abtempero* I. 100. saxum = *pauimentum*. I. Mar. 101. percenseo = *praeteritum pro praesenti*. I. 103. domum = *vxorem*. I. 104. futuri = *scilicet filii*. I.

COMMENTARIVS.

rum in ep. ad Roman. (neque enim Ambrosius verus est auctor) nihil eo loco affert, quod Prudentio, quod vero Ambrosio, quod docrinae catholicae de inuocatione Sanctorum opponatur. Hieronymus ad Riparium scribit contra Vigilantium, qui ausus est *os foetidum aperire, et putorem spurcissimum contra sanctorum martyrum reliquias, et nos, qui eas suscipimus, appellare cinerarios, et idololatras, qui mortuorum hominum ossa veneremur . . . . . Honoramus autem reliquias martyrum, vt eum, cuius sunt martyres, adoremus. Honoramus seruos, vt honor seruorum redundet ad Dominum*. Quid haec contra inuocationem Sanctorum? Negat quidem Hieronymus, reliquias sanctorum martyrum colendas, et adorandas esse. Sed negant etiam catholici, qui solum huiusmodi vocabula, a multis SS. Patribus vsurpata, adhiberi posse concedunt, exposita commoda distinctione de cultu, aut adoratione latriae, et duliae.

98. Prag. *redde* perperam. Mar., Rat., Weitz. *reddet* minus bene. Hailsbr. *vidit*. Metrum exigit *videt*. Vat. X. mendose *ratasque deo reddet*.

99. Glossa Isonis *fundo – abtempero* videtur applicanda verbo *pareo*, scilicet *pareo = obedio, obtempero*.

100. Latinius correxit *altare*: probum est *altar*. Vat. X. corrupte *Altare posco ore*. Alex. *tepessit*, correctum per *tepescit*. Huiuscemodi pietatis exemplum praecesserat in S. Gregorio Nysseno Orat. III. in XL. martyres: *Ipsamque sacrarum reliquiarum thecam lacrymis amaris aspersi*. Lacrymae gentilium ad aras deorum, de quibus Brouerius cap. XXIII. De adorat., a piis christianorum lacrymis, poenitentiae causa fusis, immane quantum differunt.

102. Parrhasii singularis est lectio *Tum quod petebam, quodque auebam, murmuro*. De significatione huius vocis *murmuro* dixi ad v. 36. praefat. lib. I. in Symmach. Adde Brouerium De adorat. cap. VIII., qui precantes solitos murmurare, seu voce summissa loqui, multis exemplis probat.

103. Iso *domum* intelligit vxorem, et postea *futuri – filios*. fortasse hae duae glossae pertinent ad *domum – vxorem, filios*: perinde quasi domus totum id significet. Ex hoc loco, vt puto, aliqui collegerunt, Prudentium fuisse coniugatum: vt legitur in codice Vat. F. num. 77. Proleg. in nota. Verum etiamsi vxorem non duxerit, recte nihilominus domum, vel familiam habuisse dicetur. Siquidem domus, et familia, quum ad personas refertur, accipitur pro corpore personarum, quod iure proprio ipsarum, aut communi cognationis nomine continetur.

104. Mar., Prag., Gis. 2. ed. *sorte*. Ald., Weitz., et plerique codd. *forte*. Heinsius notauit, in scriptis esse *forte*, sed edidit *sorte*, fortasse nolens, aut quia typographus vocem Giselini sumpsit. Recentiores textum Heinsii excribunt.

Digitized by Google

105 Audior, Vrbem adeo, dextris successibus vtor:
Domum reuertor, Cassianum praedico.

X. HYMNVS.
INCIPIT PASSIO S ROMANI MARTYRIS.

ROMANE, Christi fortis assertor dei,

GLOSSAE VETERES.

105. Vrbem = *Romam*. *Mar*. v. 1. assertor = *sicut nazarene*. *I*.

COMMENTARIVS.

105. Rottend. *vrbe adeo*, ex quo coniicit Heinsius *vrbe abeo*, Foro Cornelii. Verum lectio aliorum omnium codicum longe melior est. Nam Prudentius Vrbem Romam petebat, vbi dextris successibus vsus est. Relege v. 3. Post hunc hymnum in Mar., et Rat. sequitur *De loco, in quo martyres passi sunt*.

Haec est inscriptio in codice Marietti, vbi hic hymnus ponitur post versus *De loco, in quo martyres passi sunt*. In Vat. A. *Liber de beato Romano martyre*, et ponitur post hymnum S. Eulaliae. Aldus statim post Hamartigeniam *Romanus martyr*. Alex. *Aurelii Prudentii Clementis V̄. C̄. Finit contra Symmachum liber* II. *Incipit eiusdem Romanus contra gentiles*. Parrhasius *De coronis liber*, et sine alio titulo incipit primus versus *Romane*. In Ambr. cod. *Sancti Romani martyris contra gentiles dicta*. *Opuscula Aurelii Prudentii Clementis*, *metro iambico senario*. Et in fine *Finit sancti Romani liber Peristephanon*. *Incipit Aurelii Prudentii Clementis hymnus in laudem SS. martyrum Emeterii etc.* In Thuan. post libros aduersus Symmachum legitur cum titulo *Incipit eiusdem Romanus contra gentiles*. qui locus fortasse etiam in Puteano huic hymno obtigerat. Ambrosianus codex hunc hymnum fere integrum habet, et versus 30. primos praefationis loco notat. In Oxon. sub titulo *Passionis Romani* inter Hamartigeniam, et Psychomachiam inseritur. Et in vita Prudentii, quam is codex exhibebat, nouem eius recensentur libri, Cathemerinon, Apotheosis, Psychomachia, Hamartigenia, contra Symmachum, item contra Symmachum, Romanus, Peristephanon. In Rott. hoc poema vltimum est inter hymnos Peristephanon. In Egm. *Incipit Romanus*. Fabr. *Hymnus D. Romano martyri antiocheno*. In editione Lotteri anno 1513. *Aurelii Prudentii liber, in quo scribitur passio beati Romani martyris, et in eodem contra omnes gentilium deos, sectasque, et sacra disputatur*. Weitzius, qui post versus de loco baptisterii hoc carmen collocat, inscribit *Incipit Romanus Prudentii Cl. contra gentiles*. Fabricius in commentario peculiari ad hunc hymnum tradit, a Nebrissensi inscribi *Agon Romani*, ab Aldo Manutio *Tragoedia* ex versu 1113., *Seriemque tantae digerens tragoediae*. Addi potest, carmen, et materiam esse tragica. Ceterum Aldus apud me solum ait *Romanus*, et Nebrissensis *Romani martyris supplicium*. Fortasse Fabricius voluit dicere Murmellium.

v. 1. Nonnulli putarunt, hunc Romanum esse illum ipsum, quem S. Laurentius ad fidem conuertit. Nebrissensis narrat, Romanum fuisse monachum antiochenum. Chamillardus censet, duos fuisse Romanos martyres Antiochiae passos anno 403. eodem die XIV. kal. decembris, Prudentium vero vtrumque permiscuisse, vnum, eundemque esse putauisse. Cel-

Digitized by Google

Elinguis oris organum fautor moue:
Largire comptum carmen infantissimo:

GLOSSAE VETERES.

2. elinguis = *infacundi* organum = *sonum. I.* fautor = *adiutor* . *Mar. I.* 3. comptum = *ornatum* . infantissimo = *ineloquentissimo . I.*

COMMENTARIVS.

larius hac de re dubitat; etsi enim Eusebius cum Prudentio non omnino consentiat, (qua ratione ductus est Chamillardus post Baronium, vt duos Romanos astrueret,) tamen vnus potuit esse Romanus, in cuius passionis circumstantiis quibusdam vel Eusebius, vel Prudentius decepti fuerint. Martyrologium rom. plane sequitur Prudentium: de eodem Romano agunt Beda, Vsuardus, Ado: et graeci in Menologio iisdem pene verbis, vt fatetur Baronius ad diem 18. nou., quamuis graeci hunc Romanum distinguant a Romano diacono ecclesiae Caesariensis, quem laudat Eusebius. Ruinartius Acta S. Romani apud Mombritium pro sinceris non habuit, et ea tantum profert, quae Eusebius narrat lib. II. De resurrectione, et ascensione Domini: ex quibus, et ex aliis, quae idem Eusebius tradit lib. De martyr. Palaest. cap. II. colligit, Romanum genere Palaestinum fuisse, Caesariensis ecclesiae diaconum, et exorcistam, et extra patriam Antiochiae passum anno 403. Ex Prudentio vero ea assumit, quae ad infantis martyrium pertinent, de quo Eusebius non meminit. Hoc Eusebii silentium ratio nulla est, vt duo Romani eodem die, eodemque in loco martyres admittantur. Quod autem Eusebius innuit, martyrium contigisse sub Diocletiano imperatore, Prudentius vero nominat Galerium, id nihil refert: nam Galerius Caesar eodem tempore erat, et persecutionem aduersus christianos ipse maxime vrgebat. Fronto Ducaeus in not. ad I. homil. Chrysostomi de S. Romano prudentissime iudicat, vnum eundemque esse Romanum, quem Eusebius, Prudentius, et Chrysostomus celebrant: *Non video tamen*, inquit, *quid obstet, quominus vtrumque contigisse dicamus . . . . Saepe enim fit, vt dum eandem pugnam duo narrant historici, quaedam eius partes ab vno attingantur, quaedam ab alio praetermittantur*. Profecto quum Eusebius martyrium Romani in lib. De martyr. Palaest., et in lib. De resurrect. enarrauerit, magis sibi ipsi aduersari videtur Eusebius, quam Eusebio aduersetur Prudentius, vt postea explicabo. Baronius, aliique veteres librum Eusebii De resurrect., a Sirmondo primum editum, non viderant, adeoque facilius duos Romanos distinguebant: quia Prudentius quaedam de Romano dixit, quae Eusebius in lib. De martyr. Palaest. omisit. Quod si Baronius vidisset, multa alia ab Eusebio iu lib. De resurr. in martyrio Romani enarrando proferri, quae penitus in libr. De mart. Palaest. tacuerat, fortasse aliam sententiam tulisset. Recentiores, quia illam distinctionem Romanorum a Baronio admissam legunt, fere sine alio examine a Prudentio Romanos confusos fuisse pronunciant. In hoc hymno ita magnifice pleraque exponi ait Fabricius, *vt solos christianos sapere, solos facundos esse dixeris*. Eiusdem elogium ex Barthio lege Proleg. num. 216. De Commentario Murmellii vide ibid. num. 105. Fabricius nihil in hoc hymno ait desiderari posse, nisi quod parum pia est inuocatio, et conclusio. At quanto magis id est pium, quam si Phoebum, aut musas more aliorum poetarum inuocaret? Dixi iam saepe, quam inaniter haeretici inuocationem Sanctorum euertere conentur. Glossam Isonis in hoc versu non intelligo.

2. *Elinguis* dici solet, qui non est eloquens, vt paulo post *lingua* sumitur pro eloquentia, et contra *infantia* opponitur facundiae. Exempla congessit similia Barthius lib. x. Adu. cap. XIV., lib. XLI. cap. XX., lib. XLIII. cap. XVI., vt haec ipsa Prudentii loca illustraret.

3. In officio mozarabico colitur S. Romanus die XVIII. nouembris, et nonnul-

Digitized by Google

Fac, vt tuarum mira laudum concinam:
Nam scis et ipse, posse mutos eloqui.
Plectrum palati, et faucium saeuus tibi
Tortor reuulsit, nec tamen silentium
Indixit ori, quo fatebaris deum.
Vox veritatis testis extingui nequit,
Nec si recisis palpitet meatibus.
Sic noster haerens sermo lingua debili
Balbutit, et modis laborat absonis:
Sed si superno rore respergas iecur,
Et spiritali lacte pectus irriges,
Vox impeditos rauca laxabit sonos.

GLOSSAE VETERES.

4. mira = *pro miracula*. *I.* 5. nam = *quia.* mutos = *alalos graece mutus.* *I.* 8. indixit = *imposuit.* *I.* 10. palpitet = *vacillet*. meatibus = *transitibus vel viis*. *I.* 11. haerens = *tardans*. *I.* 12. absonis = *turpibus*, *inhonestis*. *I.* 15. laxabit = *soluet*. *I.*

COMMENTARIVS.

lae strophae ex hoc hymno desumuntur. Hic versus ita in eo Breuiario legitur: *Largire comptum carmen, et faustissimum.*

5. Breuiar. Moz *Qui scis et ipse*. Parrhasius *nam scis ipse*, desideratur *et*. In Emendatis ait Parrhasius, vt versus bene seruari possit, rectius fortasse esse scribere *Nam tu scis ipse posse mutos eloqui*. Verum neque ita recte procedit metrum. Pro *mutos* Widm. supra, Vat. B., Mar. a pr. m., Prag. *mutum*, fortasse vt intelligatur, non duos martyres, quos hic celebrat, sed vnum S. Romanum, execta lingua, fuisse locutum. In Rat. erat *mutos*, sed apparebat indicium liturae. Mariettus coniiciebat *mutum os*. Aduertendum est, *eloqui* esse *eleganter loqui*, vt explicat Isidorus in Differentiis; et hoc ipsum vult Prudentius, mutos, volente deo, non solum loqui, sed etiam eloqui.

6. Cicero de Natura deorum c. LIX. *Plectri similem linguam nostri solent dicere, chordarum dentes*. Infra iterum Prudentius v. 988 *Titubante plectro fatus esset debilis*. Suetonium multi allegant, quasi dixerit in Claud. cap. XXX. *plectra linguae titubantia*, sed legendum est *praeterea*, non *plectra*.

7. *Reuellit*, seu *reuulsit* est a *reuello*.

10. Mar., Vat. A., Rat. *etsi recisis*. alii *nec si recisis*.

11. Teolius *hic*, nescio, an data opera, nam alii habent *sic*. *Linguam adhaerere faucibus* phrasis est e psalmis petita. Virgilianum est *Vox faucibus haesit*. Pro *lingua* Ald., Fabr., Egm., Bong., Hailsbr., et nonnulli alii *linguae*:

12. Parrhasius contra metrum *balbutit modis et*. Heinsius mallet *et laborat absonis modis*, si per mss. liceret, quia id concinnius est. Mihi lectio codicum non videtur solicitanda.

13. Egm. mendose *respersas*. Weitzio placuit cum Hailsbr. scribere *respargas*. Pro gratia caelesti ros supernus ponitur ex stilo sacrae scripturae.

15. Parrhasius *balabit* minus bene pro *laxabit*. Eandem varietatem lectionis ex Ambros. ascripsit Heinsius, et in nonnullis quidem peculiaribus scripturis Parrhasius cum Ambrosiano consentit, et for-

Euange-

Digitized by Google

Euangelista scripsit, ipsum talia
Praecepta Messian dedisse apostolis:
Nolite verba, quum sacramentum meum
Erit canendum, prouidenter quaerere:
Ego imparatis, quae loquantur, suggeram.
Sum mutus ipse, sed potens facundiae
Mea lingua Christus luculenter disseret:
Ipse explicabit, quos supremo spiritu
Daemon tumultus, dum domatur, mouerit,
Furore pestis peior in nouissimo.
Sic vulneratus anguis ictu spiculi

GLOSSAE VETERES.

17. Messian = *Christum*. I. 20. suggeram = *sumministrando, ministrabo, sumministro*. I. 22. luculente = *manifeste, aperte loquetur*. I. 23. explicabit = *soluet scilicet illos*. I. 24. mouerit = *dederit*. I. 26. ictu = *percussione*. I.

COMMENTARIVS.

tasse Parrhasius Ambrosianum consuluerat. alioquin diuerso codice vsus est Parrhasius, nam in aliis differt ab Ambrosiano.

16. Parrhasius, Ambr., Rott., tres Torrentiani *scribit*: alii *scripsit*. Matthaei locus extat cap. x. v. 19.

19. Vat. B., Mar., Rat., Prag. *prouidentes quaerere*.

21. Rat. *facundia*.

22. Vat. A. male *me lingua*. Idem *luculente disserit*. Mar., Rat. *luculenter*, plerique *luculente*. Vatt. P., Q., Alex. a sec. m. *disserit*, alii *disseret*. Nebrissensis ait, non posse legi *Christus*, sed *Christo*, quia *mea lingua* est nominandi casus. Murmellius vult *mea signa Christus*, id est, mei animi sensa: quamuis fateatur, in quibusdam exemplaribus esse *mea lingua*; quod metricae rationi non quadare, perperam affirmat. Non videntur hi auctores assecuti Prudentii mentem, et venustam appositionem *Christus, qui est mea lingua*.

23. In his verbis *supremo spiritu* intelligi potest, Romanum in vltima persecutione passum, quae persecutio ceteris fuerit atrocior. Giselinus simpliciter id intelligendum ait, quomodo illa in Laurentio v. 505. *Dum daemon inuictum dei – Testem lacessit proelio, – Perfossus ipse concidit*. Irridet autem Murmellium, quod totam hanc periodum ad historiam, quae est Matth. XVII., Lucae IX., conatur detorquere: vbi scilicet narratio de puero lunatico exponitur.

24. Vat. A. *daemonum*, sed factum *daemon*. Vat. B. *dederit*, recte etiam correctum per *mouerit*, quod est in margine pro diu. script.

26. In margine Vat. A. notatur ad hunc versum Aesopi fabula de lima, et serpente. Fortasse indicatur fabula VII. libr. VII. Phoedri: *Mordaciorem qui improbo dente appetit, – Hoc argumento se describi sentiat. – In officinam fabri venit vipera, – Haec quum tentaret, siqua res esset cibi, – Limam momordit. Illa contra contumax: – Quid me, inquit, stulta, dente captas laedere, – Omne assueui ferrum quae corrodere?* Similem de mustella fabellam Aesopus, et Camerarius conscripserunt.

Ferrum remordet, et dolore saeuior
Quassando pressis immoratur dentibus:
Hastile fixum sed manet profundius,
Nec cassa sentit morsuum pericula.
Galerius orbis forte romani statum
Ductor regebat, vt refert antiquitas,
Immitis, atrox, asper, implacabilis:
Edicta late mundum in omnem miserat,
Christum negaret, quisque mallet viuere.
Haec ille serpens ore dictat regio,

GLOSSAE VETERES.

29. hastile = *gladius*. *I.* 30. cassa = *inania*. *I.* 32. refert = *narrat* *I.* 36. legio = *quae sic vocatur*. *Mar.* *De legione daemonum nunc dicit, quae inuaserat homines duos, qui non in domibus, sed in sepulcris morabantur*. *Alia illud daemonium, quod vocatur Legio*. *Vat. A.*

COMMENTARIVS.

27. Florus lib. II. cap. XV. *Quam maxime mortiferi morsus esse solent morientium bestiarum*. Lib. IX. Controu. Senec. VI. *Concitatissima est rabies in desperatione, et morte vltima in furorem animus impellitur. Quaedam ferae ipsa tela commordent, et in mortis auctorem per vulnera ruunt*.

28. Scilicet fera quassans ferrum compressis dentibus immoratur spiculo, adeoque vulnus reddit grauius. Dicit *immoratur*, vt postea v. 832. *Nec immorata fletibus*.

29. Parrhasius *manat*. Metrum exigit *manet*.

30. Prag. *haec cassa*: melius *nec*. Virgilius XII. Aen. *Non cassa in vota vocauit*. Elmenhorstius p. 38. in Arnobium lib. I. similia profert, vt illustret Arnobii verba: *Periculi nihil est, si, quod dicitur imminere, cassum fiat, et vacuum*.

31. Prag. *Valerius*: Egm. *Calerius*. Legendum *Galerius*, qui tunc Caesar erat. Vide hymnum S. Quirini v. 6. Aldus edidit *Galerius vrbis forte romanae statum*: ita etiam Teolius, quin discrepantiam lectionum annotauerit. Plerique *orbis romani*: et hic sensus est Prudentii, qui comprobatur versu 34. *Edicta late mundum in omnem miserat*. Apud Gruterum pag. 280. de Galerio extat inscriptio, quam retuli ad hymn. S. Eulaliae v. 87. In Rat. ad hunc versum *Explicit praefatio*: *Incipit passio*: qui titulus ante eundem versum in Ambr. extat, et simili modo apud Parrhasium *Passio S. Romani*.

34. Galerii edictum est illud ipsum, de quo Eusebius libr. VIII. hist. cap. II. *Mandabatur, vt omnes vbicumque ecclesiarum antistites, primum quidem coniicerentur in vincula, deinde vero diis sacrificare omnibus modis cogerentur*. Et l. II. Vitae Const. c. LI. *Sanguinolenta edicta cruentis, vt ita dixerim, mucronibus scripsit: et iudicibus praecepit, vt ingenii solertiam, sibi a natura insitam, ad acerbiora supplicia excogitanda intenderent*.

36. Teolius mendose *dicta* pro *dictat*. Widm., Bong. a pr. m., Mar., Vat. B., Prag., Rat. *legio*: de qua voce vide glossas. Lex metri non patitur *legio*. *Os regium* intelligitur os imperatoris, aut caesaris, et fortasse Prudentius respicit etiam ad vocem *basiliscus*, quae sonat *regulum*.

Digitized by Google

Qui mortuorum de sepulcris exiens,
Clamat : Quid ante tempus aduentu cito
Mea regna soluis ? parce, fili Altissimi,
Vel possidere corda porcorum iube.
Praefectus istis imminens negotiis
Asclepiades, ire mandat milites
Ecclesia tenus, atque de sacrariis
Raptare plebem, mancipandam vinculis,
Ni disciplinam nazarenam respuat.
Mox ipse, templum cogitans irrumpere,

GLOSSAE VETERES.

40. vel = *saltem*. *I.* 43. ecclesia tenus = *vsque ad ecclesiam*. *I.* 44. mancipandam = *ligandam*. *I.* 45. nazarenam = *christianam*. *I. Mar.* 46. ipse = *praefectus*. *I.*

COMMENTARIVS.

37. Vide cap. v. Marci, et hymnum IX. Cathemerinωn.

38. Aldus contra metrum *clamabat*. Vatt. A., B. *aduento* : lege *aduentu*.

41. *Imminere* conatum quemdam, et efficaciam indicat.

42. Prag. *iudices*, supra *milites*.

43. Ald., Torn. *Ecclesiatenus quae de sacrariis*. Vat. A. Hailsbr., duo, vel tres apud Heinsium *Ecclesiatenus*, *ac de*. Rat. *Ecclesiatenusque*, *ac de*. Vat. B., Weitz., Mar. *Ecclesiatenusque de*. Prag. *Ecclesia tenus vsque de*. Egm., Pal. *Ecclesiam tenus*, *ac de*. Ambr., Thuan. *Ecclesias tenusque de*. Editio Melchioris Lotteri anno 1513., curante Hermanno Tulicho, *Ecclesia tenusque de sacrificiis*. Heinsius suo periculo scribi iubet *Ecclesiasten vsque de sacrariis – Raptare plebem* : quia ecclesiastes apud graecos est, tam qui audit conciones, quam qui concionatur, atque ita extare in Thuaneo ex schedis Salmasianis didicit. Fortasse alius est hic codex Thuaneus; nam aliam lectionem ex Thuaneo Heinsius iam indicauerat. Heinsio recentiores adhaerent, etiam Gallandius. Parrhasius ita legerat, et distinxerat *ire mandat milites – Ecclesias per*, *vsque de sacrariis – Raptare plebem*. Giselinus cum Murmellio ediderat *Ecclesiatenusque de sacrariis* : sed in notis monuit, malle se legere *Ecclesia tenus*, *atque de sacrariis*, vt sententia sit, iussos fuisse milites in ipsam vsque ecclesiam irrumpere, atque raptare plebem de sacrariis. Haec mihi lectio prae ceteris placet, et extat in Alt., et in Vat. P. Phrasis est prudentiana *Ecclesia tenus*, vt *crate tenus* Perist. III. v. 148., *aure tenus* Symm. II. v. 729., *fundo tenus* Peristeph. XIII. v. 85. *summo tenus extima tactu* Psych. v. 692. et fortasse ex aliqua glossa *vsque ad* pro *tenus* postea turbata est vera lectio, admissa glossa in textu. In Alex. tamen videtur fuisse *Ecclesiasten vsque de sacrariis*, sed factum postea *Ecclesia tenusque de*, quod in Vrb. est ita vnitum *Ecclesiatenusque*. *Tenus* pro *vsque ad* cum verbis motus ab aliis etiam vsurpatum est. Vide Lexica.

45. Iudaei contumeliose christianos *nazarenos* vocabant, a quibus fortasse gentiles id vocabulum contra christianos mutuati sunt. Vide v. 25. Vincentii. Nihilominus Prudentius ipse ita loquitur I. in Symm. v. 550. *Ad sincera virum penetralia nazareorum* : nisi etiam tum intelligit, hoc nomen per contumeliam olim christianis datum.

Digitized by Google

Et dissipare sancta sanctorum studens,
Armis profanus praeparabat impiis
Altaris aram funditus pessumdare,
Foresque et ipsas in ruinam soluere.
Praecurrit index his repente cognitis
Romanus, acris heros excellentiae,
Venire in armis perduelles nunciat,

GLOSSAE VETERES.

49. altaris = *sacramenti*. pessumdare = *perditum tradere, vel perdere. vna pars est. sicut circumdare, pessumdo, id est, perdo, vel dissipo I.* 50 soluere. *vertere I.* 52. acris = *fortis, prudens*. excellentiae. *constantiae. I.* 53. perduelles = *pugnaces. duelles, id est, rebelles. duellio, et duellis est homo rebellis. duellum, et duellium res ipsa, id est, rixa. pugnantes. I.*

COMMENTARIVS.

47. *Sancta sanctorum* ex phrasi hebraica pro sacrario. Psychom. v. 815. *Sanctorum sancta reuisat*. Eusebius libr. De martyr. Palaest. ait, comprenensum Romanum, quia quosdam christianos templa deorum adeuntes increpabat: et libr. II. De resurr. narrat, eum ad iudicem obiurgandum aggressum. Vera haec omnia esse potuerunt.

48. Ald. *profanis* minus recte.

49. Thuan. *arcam*. lege *aram*. Distinguit Prudentius aram ab altari, vt hymn. VII. Cath. v. 203. *Altaris aram quod facit piacabilem*. Murmellius summam altaris partem *aram* vocat. Alii altare diuis erigi, aram deo poni docent. Nonnulli altare dictum quasi aram altam existimant. Giselinus simpliciter locum oblationibus dicatum, siue in summo altari positum, siue alibi, aram vocari censet. Altare vero ait esse aedificium e terra exaltatum, hominibusque conuenientibus ad martyrum tumulos recipiendis destinatum. Nunc certe ara ab altari ita distinguitur, vt ara sit pars sacratior altaris, et in qua sacramentum Eucharistiae perficitur, et collocatur. Haec nostra consuetudo cum Prudentii verbis cohaeret, vt in Hippolyto iterum dicemus. Berthaldus De ara cap. II. monet, Prudentium ea in primis caluisse, quae ethnicorum erant, et hoc loco declarare, altare arae impositum fuisse, aramque ipsius altaris penitus disiectam, ac dirutam, velut euersum aliquod fundamentum. In hac significatione altaris ara erit fundamentum altaris. Sed quum Berthaldus ipse ex hymno S. Hippolyti colligat, aram ab altari distingui, quia reliquiae martyrum altari supponebantur, et propter aram apponebantur, non satis intelligitur, quo pacto ara sit fundamentum altaris.

50. Vat. B., Prag. *vertere* pro *soluere*.

51. Hailsbr. *praecucurrit* perperam. In nonnullis Vulg. mendum est *iudex* pro *index*.

52. Ald., Hailsbr. *Romanus sacrae heros excellentiae*; in marg. Vat.A. pro diu. lect. *Romanae sacrae heros excellentiae*. Fabricius *Romanus heros excellentiae sacrae*: quae omnia sunt contra metrum, vti etiam *Romanus sacris heros excellentiae* in quibusdam minus vetustis. Cauchius coniiciebat *Heros sacrae Romanus excellentiae*, atque ita habet Vat.P.; neque multum abludit Vrbinas *Sacrae Romanus heros excellentiae*. Sed verior, et communior scriptura est *Romanus, acris heros excellentiae*, quae etiam extat in veteri editione Lotteri, in Thuan. vero *acrae* a m. pr. Ex postrema litera *Romanus*, et *acris*

Digitized by Google

Animos pauentum praestruens hortatibus ,
Stent vt parati, neue cedant turbini.
Conspirat vno foederatus spiritu
Grex christianus, agmen imperterritum
Matrum, virorum, paruulorum, virginum:
Fixa, et statuta est omnibus sententia
Fidem tueri, vel libenter emori.
Refert repulsus miles ad subsellia,
Plebis rebellis esse Romanum ducem,
Flagrare cunctos peruicaci audacia,
Iugulos retectos obstinate opponere,
Quo gloriosa morte fortes oppetant.
Praeceps iubetur inde Romanus rapi,
Solusque, vt incitator, et fax omnium,
Pro contumaci plebe causam dicere.
It non resistens, seque vinciri petit,
Flexas et vltro torquet in tergum manus.

GLOSSAE VETERES.

54. praestruens = *praemonens* . *I.* 55. turbini = *tentationi* . *I.* *persecutioni* . *Mar.* 60. libenter emori = *sponte mori*. *I.* 61. refert = *renunciat* . ad subsellia = *ad tribunalia* , *ad senatum* , *ad loca iudicii* . *Iso* 63. peruicaci = *pertinaci* . audacia = *duritia* . *I.* 64 iugulos = *colla* . obstinate = *perseueranter*, *dure* . *I.* 65. quo = *vt* . oppetant = *moriantur* . *I.* 66. praeceps = *velox* . *Iso.* 67. fax = *incensor ad hoc* . *Iso.* 68. co ntumaci = *pertinaci*, *vel peruicaci*. *I.* 69. vinciri petit = *ligari desiderat* . *Iso.*

COMMENTARIVS.

factum *sacris* in nonnullis. In *heros* postrema corripitur a Prudentio , vt in *daemon* : quod in catalogis syllabarum , quae male ab eo vel producuntur , vel corripiuntur , a Chamillardo , Cellario , et Teolio animaduersum non est . In hoc eodem hymno v. 457. *Quum sit quietus heros* , *in quem saeuiunt* .

54. Prag. mendose *praestruens hostibus* .

60. Vat.A. corrupte *vt* pro *vel* . Parrhasius *fidem tenere* .

61. *Subsellia* sunt iudicum tribunalia , et pro ipsis iudicibus a Martiali ponuntur lib. 1. epigr. XXVII. *Sextiliane* , *bibis quantum subsellia quinque* .

63. Vat. B. , Prag. *pertinaci audacia* .

64. Id Cicero ita dicit , *Iugulum ostentare* .

65. Ammianus lib. XXII. *Pertulere cruciabiles poenas ad vsque gloriosam mortem intemerata fide progressi*, *et nunc martyres appellantur* . Ita homo ethnicus de christianis, vt fusius exposui in Vincentio ad v. 407.

67. Hailsbr. *solus vt* . Ald. *solusque et* . lege *solusque* , *vt* .

Digitized by Google

Amor coronae pene praeuenit trucem
Lictoris artem, sponte nudas offerens
Costas, bisulcis exsecandas vngulis.
Irrumpit altum limen, et praeconibus
Stupore mutis, ipse tortorem trahit.
Astanti ob ora sic tyrannus incipit:
Infame monstrum, vilis, intestabilis,
Tu ventilator vrbis, et vulgi leuis
Procella, mentes inquietas mobiles,
Ne se imperita turba dedat legibus.
Populare quiddam sub colore gloriae
Illiterata credidit frequentia,
Vt se per aeuum consecrandos autument,
Si bella diuis, ceu gigantes, inferant,

GLOSSAE VETERES.

71. pene = *vel pone*, *id est*, *iuxta*. I. 76. astanti = *martyri*. ob ora = *contra faciem*. I. *contra ora*. *Mar.* 77 intestabilis = *indignus testimonio*, *sine teste bonitatis*, *vel detestabilis*. I. 79. inquietas = *commoues*. I. 80. dedat = *sponte tradat*. Io. 81. populare = *venerabile*, *vel gloriosum*. I. 82. illiterata = *indocta* frequentia = *agmen*, *multitudo*. I. 83. autument = *aestiment*. I.

COMMENTARIVS.

71. Parrasius male *poenas*. In Mar. videtur esse *pone*. Retine *pene*.

73. Gis. in textu, Lotteri ed. *exarandas* pro *exsecandas*. Murmellius etiam *exarandas*: sed monet, alios habere *exsecandas*. De vngulis bisulcis vide hymn. I. Peristeph. ad v. 44. Baronius in not. ad Martyr. rom. ad diem 16. martii p. 122. multis collatis Prudentii locis vngulas ferreas describit.

74. Fabricius ait, denotari templi magnificentiam a liminis sublimitate. Nescio, an christianorum, an paganorum intelligat templum. Melius Nebrissensis *praetorium iudicis* exponit.

75. Statius XII. Theb. 463. *Et ad regem, qui deprendere, trahuntur*. Vbi alii legunt *trahebant*. Iuuenalis sat. III *Tunc te sacra ad delubra vocantem – Praecedit, trahere immo vltro, ac vexare paratus*.

77. *Intestabiles* dicebantur, qui vel testimonium perhibere non poterant, vel testamentum condere. In notis mss. editionis Lotteri falso dicitur, hoc vocabulum raro apud auctores reperiri. *Intestabilis* pro scelerato legitur apud Horatium, Sallustium, Tacitum, aliosque.

78. Egm. vitiose *tuentilator*, et editio Lotteri *tu ventulator* pro *tu ventilator*. Id gentiles vulgo christianis exprobrabant. Dictum iam ad passionem Fructuosi.

79. In nonnullis Vulg. male distinguitur *mentes inquietas*, *mobiles*. nam *inquietas* est verbum, quo Columella, multique alii vsi sunt.

80. Imperitia passim obiecta christianis, vt constat ex Minucio, Arnobio, Tertulliano, Luciano, Theodoreto, Iustino.

83. Ald., Alex. supra *autumans*.

Digitized by Google

Victique flammis obruantur montium.
Hoc tu parasti, perdite, spectaculum
Cladis cruentae de necandis ciuibus:
Quos vt profanos, impiati et seculi
Reos, necesse est te magistro interfici:
Tu causa mortis, tu malorum signifer.
Ni fallor, aequum est, vt, quod auctor improbus
Tolerare multos compulisti, carnifex,
In te recurrat, proque tantis caedibus,
Quae mox futurae, primus exitium luas,
Feras et ipse, quod ferendum suaseras.
His ille contra reddit ore libero:
Amplector, o Praefecte, nec me subtraho,
Vt pro fideli plebe solus immoler,
Dignus subire cuncta, si me consulis,
Quaecumque vestra iusserit crudelitas.

GLOSSAE VETERES.

85. flammis = *flammeis montibus*. *Mar.* montium = *principum*; *nam dii, in montibus stantes, fulmina mittebant*. *I.* 88. impiati = *corrupti*. *I.* 91 aequum est = *iustum est*. *I.* 94. futurae = *scilicet erunt*. exitium luas = *periculum persoluas*. *Iso.* 96. his = *verbis* *I.* 97. amplector = *tua iussa libens suscipio*. *I.* 99. cuncta = *tormenta*. consulis = *scilicet respondebo*. *I.* 100. crudelitas = *scilicet patiar*. *I.*

COMMENTARIVS.

85. Iso *montium* interpretatur *principum*. Praefectus alludit ad fabulam de gigantibus, aduersus quos Iuppiter montes iaculatus est.

86. Prag. *o perdite*.

88. Pal, Egm., Vatt. A., P., Q., quatuor Heinsiani *impiati seculi* sine *et*. In Vat. B. est factum *impiati*, abrasis quibusdam characteribus. Hoc etiam conuicium christianis illatum, profanos, impios, sacrilegos eos esse. Suetonius in Nerone: *Christiani, genus hominum superstitionis nouae ac maleficae*. Id demonstratur etiam ex Arnobio, Tertulliano, Iustino, aliisque. Vide notas Heraldi, et Woweri ad Minucii verba: *Plebem profanae coniurationis instituunt*; vbi plura his prudentianis similia inuenies.

92. In Prag., Vat. P., Rott. deest *vt* ante *carnifex*; et in Alex. deletum est, quod secutus est Heinsius, et cum eo recentiores. Gallandius cum antiquis edidit *vt carnifex*. Sed melius *vt* omittetur.

94. Prag. a p. m. male *primo* pro *primus*. Aldus *exitum*: melius *exitium*.

96. Egm. corrupte *redduntur e libero*. *Reddere* pro *respondere* poetis vsitatum.

99. Prag. contra metrum *dignus sum subire*. Mar. a pr. m., Rat., nonnulli Vulg. *si me consulas*.

Digitized by Google

Intrare seruis idolorum, ac daemonum
Sanctam salutis non licet nostrae domum,
Ne polluatur purus orandi locus:
Confido sancto in Spiritu, nunquam tibi
Dandum, vt beatum limen attingas pede.
Ni forte noster factus, in nostrum gregem
Mereare sumi: quod pater faxit deus.
Incensus his Asclepiades iusserat,
Euiscerandum corpus eculeo eminus
Pendere, et vncis, vinculisque crescere.

GLOSSAE VETERES.

106. gregem = *consortium* . *I.* 107. faxit = *faciat* . *optando dicit* . *I.* 109 eculeo = *patibulo* . eminus = *longe* . *Iso. alte* . *Mar.* 110. crescere = *tumescere* . *I. Mar.*

COMMENTARIUS.

101. Recens corrector in Rat. pro *idolorum*, quod videtur erasum, posuit *pessimorum*, quod non est ferendum. Seruus idolorum, et daemonum phrasi ecclesiastica pro dei hoste ponitur. Infidelibus olim non licebat in ecclesiam ingredi; sed in narthece interiori consistebant, non vltra progressi, vt liquet ex Concil. Carthag. IV., Chrysostomo, Augustino, aliisque. Vide Iul. Laur. Seluaggium Antiq. christ. instit. tom. III. libr. II. part. I. §. 3.

102. Ecclesia inter alia nomina vocabatur etiam *oratorium*, *domus orationis*, et, vt patet ex hoc versu, *domus salutis*: quamquam fortasse haec non erat peculiaris appellatio ecclesiae: sed ita a Prudentio ecclesia circumscribitur. Non enim nunc occurrit similis ab aliis vsitata appellatio.

104. Ald., Mar., Widm., Pal., Vrb., et scripti plerique apud Heinsium *confido in sancto Spiritu*. Vatt. B., Q. *confido in Spiritu sancto*. Ambr., Thuan., Alex., editio Lotteri, Parrhasius ad metri rationem *confido sancto in Spiritu*. Giselinus *confido in almo spiritu*, ad marginem cum Aldo. Nonnulli Vulg. *confido sancto Spiritu*.

106. Ald., et nonnulli vett. codd. *nisi forte*. Virgilius lib. II. *Noster eris*.

107. Egm. deprauate *merearis vni*. Rat. perperam *merearis sumi*. Vat. B. corrupte *faxat deus*.

110. Weitz., Fabr., Hailsbr., Bong. *vngulisque crescere* minus bene. Parrhasius *Pendere*; *et vncis*, *vngulis decrescere*. Vera lectio *vinculisque crescere*. Sermo est de vncis, quibus vincula alligabantur, et de his ipsis vinculis, quibus torquendi in eculeo extendebantur, adeoque crescebant. Seneca epist. LXVI. a Sagittario laudatus: *Aut eculeo longior factus*. Silius lib. I. v. 175. *Per artem – Saeuitiae extenti*, *quantum tormenta iubebant*, *– Creuerunt artus*. De eculeo egi in Vincentio ad v. 109. Thomas Hurtado De vero martyrio resolut. XXXV. digress. II. sect. III. existimat, eculeum esse tormentum illud, quod hispani vocant *potro*, quae vox significat eculeum, siue equuleum, aut paruum equum: quo scilicet membra fidibus vsque ad sulcos constringuntur, et vsque ad ossium fracturam, si nimis fidiculae intorqueantur. Approbat enim explicationem Calepini, fidiculas hispanis esse *trato de cuerda*. Verum hispani hoc nomine vocant eleuationem illam corporis per trochleas, de qua dixi in Vincentio ad v. 110., vt ipse Hurtadus videtur agnouisse in Anacephalaeosi. Ibidem amplectitur

Appari-

Digitized by Google

Apparitores sed furenti suggerunt,
Illum vetusta nobilem prosapia,
Meritisque multis esse primum ciuium.
Iubet amoueri noxialem stipitem,
Plebeia clarum poena ne damnet virum.
Tundatur, inquit, terga crebris ictibus,
Plumboque ceruix verberata extuberet:

GLOSSAE VETERES.

111. apparitores = *tortores*. suggerunt = *indicant*. *I.* 112. prosapia = *in suo genere*. *I.* 113. primum = *principem*. *I.* 115. plebeia = *rustica, vilis*. clarum = *nobilem*. *I.* 116. tergum = *per tergum*. *Iso.* 117. extuberet = *tumescat*, *vel crescat*, *strumosa fiat*. *inflatur*. *I.*

COMMENTARIVS.

Barthii sententiam lib. XLII. cap. XXVII. Aduers., qui tenet, omne tormentorum genus, cui impositi rei extenderentur, a similitudine ascensionis equestris *eculeum* fuisse appellatum, neque ab hoc nomine abhorrere *caballettum*, quod Thomas Segetus Mirandulae superesse scripsit. Italis *cavalletti* vox hoc ipsum quodammodo indicat: quae latine eculeus est.

112. Weitzius cum solo Widm. edidit *genitum prosapia*, repugnante metro. L. 7. C. de malefic. *Excepta tormentis sunt corpora honoribus praeditorum; praeter illa videlicet crimina, quae legibus demonstrantur*. Cod. Theod. de quaest. lib. IX. tit. XXXV. leg. I. agitur etiam de exemptione nobilium a quaestione, siue tormentis: vbi plura explicat Gothofredus: qui obseruat, in hac lege tantum sermonem esse de fidiculis.

116. Ald., Mar., Rat., Vatt. B., Q., Vrb., Weitz., Bong., Widm., Gis. in contextu, Sich. *tundatur*, *inquit*, *tergum*. Alex., Vat. P., Att., Rott., Thuan., Ald., aliique recte *tundatur*, *inquit*, *terga*, vt sit graecismus. Monuit Gifanius in *vas*, ita habere vett. lib., et metri rationem postulare. *Namque in eo carmine praestantissimus Clemens hoc seruauit perpetuo, vt quarta sedes haberet iambum*. Comparem tribrachym quarto loco nonnunquam Prudentius admisit: non autem spondaeum, qualis esset, si legeretur *tergum crebris*. Parrhasius, et Lotterus non ita concinne *Tundantur*, *inquit*, *terga crebris ictibus*. In Ambr. *tendatur*. *inquit terga*, ex quo Heinsius coniicit *Tendatur*, *inquit*: *terga crebris ictibus*, — *Plumboque ceruix verberata extuberent*. Baronius in notis ad Martyr. XI. iunii ex legibus cod. Theod. colligit, plumbatarum verberibus viles tantum personas fuisse vexatas. Sed illae leges potius Prudentio fauent, quum inde pateat, plumbatarum ictus ante eas leges latas supplicium fuisse personarum etiam non vilium. Gothofredus ad leg. 2. loc. cit. docet, hac lege curiales a fidiculis immunes esse, non item a plumbatis.

117. Hailsbr. mendose *exuberet* pro *extuberet*. Per synecdocnen *plumbum* ab Hilario, Ambrosio, et hoc loco a Prudentio vsurpatur pro plumbatis, quae, vt multi explicant, erant flagella ex funiculis, aut loris, in quorum summitatibus glandes plumbeae alligabantur: quae descriptio parum placet. Alii aiunt, plumbatas fuisse pilas plumbeas corio consutas. Doctissimus Lupius in Dissert. XII. agit de plumbatis, quae Romae in sepulcro cuiusdam martyris repertae fuerant, Benedicto XIII. Pontifice. Erant autem illae glandes ex aere, non ex plumbo, et catenulis, non funiculis, aut loris, alligatae. Suspicatur Lupius, initio ex plumbo factas fuisse

Persona quaeque competenter plectitur,
Magnique refert, vilis, an sit nobilis:
Gradu reorum forma tormentis datur.
Pulsatus ergo martyr illa grandine,
Postquam inter ictus dixit hymnum plumbeos,
Erectus infit: Absit, vt me nobilem
Sanguis parentum praestet, aut lex curiae:
Generosa Christi secta nobilitat viros.
Si prima nostris quae sit incunabulis
Origo, textu stemmatis recenseas,
Dei parentis esse ab ore coepimus:

GLOSSAE VETERES.

118. persona quaeque = *omnis homo*. competenter = *secundum suam naturam*. plectitur = *punitur*. *I.* 119. magnique = *pretii. magna distantia. I.* 120. gradu = *natura*. datur = *competenter*. *I.* 121. grandine = *persecutione, vel ictuum. I.* 124. praestet = *faciat. sublimem faciat. I.* 125. secta = *doctrina*. *I.* 126. incunabulis = *incunabula, cunae, crepundia, et crepitacula idem sunt*. *I.* 127. textu = *ordine*. stemmatis = *generis, nobilitatis, generationis. I.* 128. parentis = *patris*. ab ore = *quando primo parenti insufflauit spiritum vitae. I.*

COMMENTARIVS.

glandes, vnde plumbatarum nomen manserit: neque enim audierat, vsquam asseruari plumbatas ex plumbo. Ex aere etiam sunt plumbatae, quarum ectypum exhibemus tab. XXVI. Extant in museo sacro vaticano, et catenulis ferreis glandes sunt colligatae.

121. Parrhasius *ille*: rectius *illa*. Plumbatarum mentio saepe fit in cod. Theod. diuersis formulis, *plumbatarum ictus, cruciatus, verbera, plumbi verbera, plumbo affici, plumbo coerceri, plumbo contundi, plumbatis coerceri*: quas omnes comprehendit Prudentius: *Tundatur ictibus, plumbo verberata, pulsatus grandine, ictus plumbeos*. Libanius etiam orat. VII. pro Aristoph. plumbatarum verbera vocauit *grandinem*.

124. Suspicor, legendum *lex Curia*. Nota ms. in editione Lotteri exponit *lex Portia*. Sed leges curiae, et curiatae dictae sunt, quas Romulus, postquam in triginta curias populum romanum diuisit, ad reipublicae regimen tulit. Alii etiam reges leges curiatas tulerunt. S. Ambrosius in cap. III. Lucae similia quaedam habet de curiis.

125. Vide Ouzelium ad Minucii verba: *Nobilitate generosus es? parentes tuos laudas? Omnes tamen pari sorte nascimur, sola virtute distinguimur*.

126. Parrhasius *Si prima nostri quae sit incunabulis*. Widm. *Si prima quae sit nostris in cunabulis* contra metrum. Plerique *Si prima nostris quae sit*. Sed Vrb., Vat. Q., Alex. *incunabulis*, alii *in cunabulis*. Heinsius cum Ambr. praetulit *nostri quae sit in cunabulis*, sed coniiciebat *nostris quae sit incunabulis*, quod reipsa in Emendatis ediderat Giselinus.

128. Chrysostomus egregie probat, aeque homines esse nobiles, qui deum patrem vocant in oratione dominica *Pater noster* homil. in Matth. XIX. al. XX. *Omnibus quippe vnam largitus est nobilitatem, quum omnium similiter Pater vocari dignatus sit*.

Digitized by Google

Cui quisque seruit, ille vere est nobilis:
Patri rebellis, inuenitur degener.
Honos deinde stemmati accedit nouus,
Et splendor ingens, vt magistratus, venit:
Si confitendi nominis testem probum
Signent inusta ferri, et ignis vulnera,
Et vim dolorum mors sequatur inclyta.
Caue, benignus esse peruerse velis,
Nec mi remissus leniter peperceris:
Incumbe membris, tortor, vt sim nobilis.

GLOSSAE VETERES.

130. degener = *dicitur, qui factis deprauatis non respondet nobilitati parentum*. I. 131. stemmati = *nobilitati*. I. 132. vt magistratus = *sicut dignitas*. I. 133. probum = *bonum*. Iso. 134. inusta = *valde vsta*. I. 136. caue = *caue, velis simul iungendum; caue enim abnegatiuum est, nec eget aliqua abnegatione, sicut Caue, facias debemus dicere; non Caue, ne facias*. I. 137. mi = *pro mibi* remissus = *ad misericordiam, mollefactus*. I.

COMMENTARIVS.

129. Parrhasius, et Lotterus *quisquis*: metrum exigit *quisque*. Dixi iam alibi de hac voce *quisque* pro *quisquis*, et plura videri possunt in Anthologia Burmanni pag. 356. Aliquis volebat, scribi *quique* pro *quisque*, aut *quisquis*: nihil mutauerim, inuitis codicibus.

131. Parrhasius *dein*: metrum vult *deinde*.

132. Fabricius censet, magistratum hic poni pro magisterio, siue magistri officio, vt contrario modo potestas pro praetore apud Ciceronem, et Iuuenalem. Exponit scilicet, *vt magistratus venit*, id est, postquam fidei periculum faciendum est. Mihi id obscurum videtur: neque puto, Prudentium aliud voluisse, nisi splendorem ingentem, qualis e magistratibus prouenit, christianis accedere e martyrio: perinde quasi dicat, omnes christianos esse nobiles, martyres vero veluti honoribus magistratuum gaudere. Sic in hymno S. Laurentii hunc *perennem consulem* vocauit.

133. Nomen christianum, nomen Christi, et simpliciter *nomen* pro eadem re veteres christiani passim vsurpabant. Mazochius Spicil. Bibl. p. II. pag. 90. putat, christianos veteres imitatos religionem iudaeorum in nomine tetragrammato, adeoque nomen simpliciter dixisse, quum nomen Christi vellent indicare. Certe saepe videtur nomen Christi significari, vt apud Cyprianum De laude martyrii: *Per hoc et testimonium nomini redditur, et maiestas nominis redampliatur*. Sed interdum clarum est, sermonem esse de nomine christiano, ob cuius solius confessionem, vel professionem sine alio crimine supplicio christiani afficiebantur: quia scilicet illud nomen erat nota religionis.

135. Prag. mendose *et inde dolorum*. Rat., Vat. B., Mar. a prisca manu *finem dolorum*.

136. Vat. B., Mar., Rat., Sich., Weitz., Hailsbr., Bong., Widm. a pr. m. *peruersibilis*, quod metro non cohaeret. Alii *peruerse velis*. Fabricius *peruerse vt velis*.

138. Vat. B. a veteri manu *tortor tam tum nobilis* contra metrum, et sententiam. In Prag. etiam mendose *iam tamen*, supra *iam tum*, vel *iam sum*.

His ampliatus si fruar successibus,
Genus patris, matrisque flocci fecero.
Haec ipsa vestra dignitatum culmina
Quid esse censes? nonne cursim transeunt
Fasces, secures, sella, praetextae togae,
Lictor, tribunal, et trecenta insignia,
Quibus tumetis, moxque detumescitis?
Quum consulatum initis, vt vernae solent,

GLOSSAE VETERES.

139. ampliatus = *dilatatus prosperitatibus, auctus*. *I.* 140. flocci fecero = *pro nihilo duco, paruipendam, paruipendo. ductus sermo a flocco, quod homines, in re vilissima vtentes, a vestimentis extrahunt, et proiiciunt, quasi pro nihilo reputantes*. *I.* 142. cursim = *velociter*. *I.* 143. fasces = *honores, summae dignitates*. sellae = *quae in curia ponebantur*. praetextae togae = *genus vestimenti. praetexta vestis est, qua vtebantur pueri vsque ad sextum decimum annum; et dicta praetexta, eo quod latior purpura ei intexebatur in capitio. postea toga vtebantur*. *I.* 144. lictor = *virgifer*. trecenta = *finitum pro infinito*. insignia = *ornamenta*. *I.* 146. initis = *intratis*. vernae = *iuuenes, serui. vernaculus, vt dicit Isidorus, dictus est, quasi bonus hereditarius natus; qui et domigena dicitur, id est, domi natus*. *I.*

COMMENTARIVS.

139. *Ampliari* ad nobilitatem refertur, vt *amplitudo*. Exempla vide in Lexicis.

143. Mar., Rat., Prag. non bene *sellae* pro *sella*: nam quarto loco spondaeus esse nequit, adeoque Weitzius errauit, quum edidit *sellae*. Aldus, Vat. B. *praetexta, togae*. Ox. *praetexta togae*. Fabr. *praetextae, toga*. Hailsbr. *praetextae toga*. Ambr. *praetexta, et togae*, et sic etiam Parrhasius. Heinsius vult *praetexta et toga*. Weitzius, Gifanius in *flore* ex vet. lib., Vat. A., Alex. *praetextae togae*, quod probum est. Toga communis erat omnibus, praetexta toga propria magistratuum. Heinsio recentiores consonant: Gallandius vero edidit *praetexta, et toga*, et ex aliis annotat *sellae, praetextae, togae*. Fasces, et secures consulum erant insignia, sellae aedilium, praetextae togae imperatorum. Lictor ad consules etiam pertinebat, tribunal ad iudices. Iuuenalis sat. x. *Praetexta, et trabeae, fasces, lectica, tribunal*.

144. Egm., Hailsbr. *tribunal, haec trecenta*. Gis. ad oram *et cruenta*.

145. *Detumescere* legitur etiam apud Petronium, et Statium. *Tumoris* nomine christiani scriptores passim superbiam significant, quod ex Euripidis Hecuba, et Horatio sumptum censet Barthius lib. xxx. Adu. cap. xix.; ego ex ipsa rei natura magis credo. Wipertus, Prudentii amator, et imitator lib. I. c. II. *Ingenii excellentia, qua solent carnales super modum tumescere, moxque detumescere*.

146. Vat. B. *vt vermes solent*, quod Colerus in suis membranis extare ait ad Valerium Maximum pag. 548. Codex Marietti, de quo loquitur Colerus, habet certe *vermes*, et supra pro diuersa scriptura *verres*, demum ad oram *vernae*. In eodem Mar. videtur esse *dum* pro *quum*. Interpretatio horum versuum haec circumfertur, romanos, quum consulatum inibant, farre pullos pascere, (quod munus est seruorum) quoniam ominosum habebatur, si pulli farre abstinerent, et romani nihil inauspicato agere solebant. Pignorius De seruis pag. 270. agit de auiario,

Digitized by Google

Pudet fateri, farre pullos pascitis:
Aquila ex eburna sumit arrogantiam
Gestator eius, ac superbit belluae
Inflatus osse, cui figura est alitis.
Iam si sub aris ad sigillorum pedes
Iaceatis, infra sectilem quercum siti,
Quid esse vobis aestimem proiectius?
Nudare plantas ante carpentum scio

GLOSSAE VETERES.

148. ex eburna= *eburneae aquilae ferebantur in vexillis romanorum propter aquilam, quae armiger Iouis est. I.* 149. eius= *aquilae.* belluae= *elephanti. I.* 150. cui= *ossi.* alitis= *aquilae. I.* 151. sigillorum= *simulacrorum, vel signorum. idolorum. I.* 152. siti= *positi. I.* 153. proiectius= *despectius. I.* 154. carpentum= *vehiculum, currum. I.*

COMMENTARIVS.

altiliario, qui ab Horatio *fartor* appellatur, cuius officium, inquit, erat aves opimare, et obesare in gratiam lautarum epularum. Et hinc arripuit occasionem apud Prudentium Romanus martyr deridendi praefectum Asclepiadem. Itaque existimo, ipsos, qui consulatum inibant, pullos per se pascere, vt auspicia captarent; et iccirco ait Prudentius: *vt vernae solent, farre pullos pascitis.* Giselinus ait, id factum per pullarios, quia romani, teste Halicarnasseo, nec magistratus, nec magni aliquid inchoabant, priusquam eos consulerent. Parum haec explicatio Prudentio congruit. Saluianus lib. VI. De gubern. eam superstitionem in christianis merito reprehendit. *Quid enim numquid non in consulibus designandis et pulli adhuc sacrilegiorum more pascuntur, et volantis pennae auguria quaeruntur, ac pene omnia fiunt, quae etiam illi quondam pagani veteres friuola, et irridenda duxerunt? Et quum haec omnia ipsi agant, qui annis nomina tribuunt etc.*

148. Vat. B. mendose *sumpti* pro *sumit*. De hac aquila eburna dictum iam ad v. 349. lib. I. contra Symmachum. Chamillardus ait, aut errasse Prudentium, aut diuersum morem fuisse temporibus Liuii: nam hic affirmat, scipionem eburnum cum aquila extante in summitate ex eadem materia triumphantibus fuisse praelatum. Verum hoc nihili est: siquidem scipio gestabatur nomine triumphantis, et erat sceptrum, siue gestamen consulare. Valerius Maximus lib. IV. cap. IV. de C. Attilio Serrano: *Sed illae rustico opere attritae manus salutem publicam stabilierunt: ingentes hostium copias pessumdederunt; quaeque modo arantium boum iugum rexerant, triumphalis currus habenas retinuerunt: nec fuit iis rubori, eburneo scipione deposito, agrestem stiuam aratri repetere.* Fabricius narrat, talem aquilam eburneam crista rubea insignem repertam Romae, et talem exculptam esse in fornice arcus Vespasiani, in quo manu eam tenet Vespasianus. In delineatione arcus, et in ipso arcu solum inuenio, Titum aquilae insidentem in caelum ferri, veteri superstitione inter diuos relatum, in arcus fornice. In quatuor angulis aquilae cum fulmine triumphum exornant.

150. Ebur dentem elephanti esse, norunt omnes. Prudentius *os belluae* vocat.

151. Ald. perperam *suberis* pro *sub aris*. De *sigillis* pro statuis vide Comment. ad v. 545. lib. II. contra Symmachum.

152. Vat B., Mar., Widm. *intra*: alii *infra*. Vocat *sectilem quercum* statuam; adeoque *infra* legendum est.

154. Balduinus De calceo antiquo cap.

Digitized by Google

Proceres togatos matris ideae sacris.
Lapis nigellus euehendus essedo
Muliebris oris clausus argento sedet:
Quem dum ad lauacrum praeeundo ducitis,

GLOSSAE VETERES.

155. proceres = *nobiles* . *proceres proprie mutuli trabium eminentes e maceriis* ; *inde proceres dicuntur eminentiores in populis* . *I.* 156 lapis = *gagathes* , *in quo pingebatur* . *Vat. A. gagathes* . *I.* gemellus = *ideo potest dici gemellus* , *quia in vehiculo ipsa cum filio suo Cupidine solebat sculpi* , *vel pingi* . *Prag.* essedo = *essedum genus vehiculi gallicani* , *id est* , *quasi assedum ab assidendo dictum* . *genus vehiculi* . *I.*

COMMENTARIVS.

III. et XXXIII. agit de hoc ritu antiquorum nudandi plantas in quibusdam sacris functionibus . Eques Victorius dissertationem edidit anno 1753. , qua illustrauit exiguam Cybelis statuam , quae nunc in museo Victorio Vaticano asseruatur , vt Teolius notauit .

155. Etymologiam glossae , quod proceres sint *capita trabium* , docet etiam Seruius ad I. Aen. ex Varrone . Alii *proceres* a *primus* deriuant .

156. Vat. B., Prag. , Mar. a pr. m. *gemellus* : alii *nigellus* . Ald . Alex. a sec. m. , Vatt. P. , Q , Vrb. *esseda* : plerique melius *essedo* . Murmellius , et Lotterus *euehundus* . Arnobius lib. VI. *Videtis , arabas informem lapidem coluisse, lignum indolatum Carios pro Diana , Pessinuntium silicem de caelo lapsum pro deum matre* . Gisbertus Cuperus in notis ad Lactantium cap. XI. De mort. Persecut. ait , vel hunc lapidem lineamenta faciei muliebris habuisse , vel inclusum fuisse capsa argentea faciei muliebris : quod tamen aliis examinandum relinquit . Mihi vix dubium est , quin ipse lapis lineamenta muliebris oris habuerit : et id ex verbo *sedet* confirmari potest . Nihilominus Bulengerus l. I. c. 18. De pict. probare contendit , columnas per initia pro statuis fuisse , et stipites , et lapides . In glossis *lapis nigellus* dicitur *gagathes* : posset intelligi achates , nam achates lapis est nigellus, vt ex Plinio, Solino , et Isidoro patet . quamquam gagathes celebratur etiam a Plinio , et Eugenio Toletano . Verior scriptura est *gagates* ex graeco vocabulo . Ioannes Fridericus Heruartius De admirandis theologiae ethnicae mysteriis c. LII. ostendere conatur , primum simulacrum , e Pessinunte Romam aduectum , fuisse e magnete , et acum illam decantatam Magnae deorum Matris , qua romanum imperium sustentatum Seruius prodit , fuisse acum magneticam , cuius notus iam esset vsus . Ioannes Winckelmannus in opere de monumentis antiquis ineditis t. 2. sect. II. cap. I. de Cybelis statuis agit . In Kalendario Romano Maffaciano ita indicantur ludi megalenses die 4. aprilis : *Ludi Matr. Mag.* In Vindobonensi : *Ludi Megalesini* . In Praenestino : LVDI. M. D. M. I. MEGALENSIA . VOCANTVR . QVOD . EA . DEA . MEGALE . APPELLATVR . NOBILIVM . MVTITATIONES . CENARVM . SOLITAE . SVNT . FREQVENTER . FIERI . QVOD . MATER . MAGNA . EX . LIBRIS . SIBVLLINIS . ARCESSITA . LOCVM . MVTAVIT . EX . PHRYGIa . ROMAM . Vide notas Petri Franc. Foggini .

157. Arnobius libr. VII. de eodem lapide coloris furui, atque atri , angulis prominentibus inaequalis , *quem omnes hodie illo ipso videmus in signo oris* (fort. *insigniori*) *loco positum* , *indolatum* , *et asperum* , *et simulacro faciem minus expressam simulatione praebente* .

158. Prima in *praeeundo* hoc loco interuallo longo effertur , vimque diphthongi retinet . Ammianus lib. XXIII. de Iuliano Apostata : *Vbi ad diem 6. kal.* (apriles) *quo Romae Matri deorum pompae celebrantur annales , et carpentum , quo ve-*

Digitized by Google

Pedes remotis atterentes calceis,
Almonis vsque peruenitis riuulum.
Quid illa turpis pompa? nempe ignobiles
Vos esse monstrat, quum luperci curritis.
Quem seruulorum non rear vilissimum,
Nudus plateas si per omnes cursitans,
Pulset puellas verbere ictas ludicro?
Miseret tuorum me sacrorum, et principum,
Morumque, Roma, seculi summum caput.

GLOSSAE VETERES.

160. Almonis = *fluuius* . *I.* 162. luperci = *nudi . luperci dicebantur , qui lupercalia celebrabant,id est, festa Panis dei,in quibus omnia immunda fiebant* . *I.* 165. verbere = *percutiendo nates illarum* . *I.* 166. sacrorum = *idolorum* . *I.*

COMMENTARIVS.

bitur simulacrum , *Almonis vndis ablui perbibetur* , *sacrorum solemnitate prisco more completa* , *somno per otium capto* , *exultans pernoctauit* , *et laetus* . Confer S. Ambrosium lib. III. ep. 48. , Augustinum lib. II. de ciuit. dei cap. IV. , Arnobium , Ouidium, Valerium Flaccum , Lucanum , et alios .

160. Thuan. contra metrum *peruenturi* . Hailsbr. *praeuenitis* . Riuulus Almo extra portam Capenam , siue S. Sebastiani via Appia fluit : eius nomen nunc *Acquataccio* , quasi aqua corrupta , vt puto . Origo eius est fons aquae salutaris , qua multi Romae ad curandos morbos vtuntur . Ea vocatur *acqua santa* italice , et ad capitulum S. Lateranensis basilicae spectat,extatque prope viam Latinam.

161. De huiusmodi superstitionibus ethnicorum abunde dictum est ad libros contra Symmachum,et ad hymnum S.Laurentii , quod indicasse semel sufficiat .

162. Baronius ad annum 496. refert , S. Gelasium lupercalia prohibuisse , et Andromachum senatorem , qui ea defendebat , scripto refutasse . Epistola Gelasii extat inter alias Pontificum . Andromachus imaginem quamdam lupercalium retinendam contendebat . Gelasius neque ita quidem a christianis celebrari posse lupercalia demonstrat .

164. Seruorum erat proprium currere , et festinare . In prologo Heautont . Terentius : *Ne semper seruus currens . iratus senex . . . . assidue agendi sint mibi* .

165. Parrhasius *pultet* , quod in notis confirmat , dum probat , Prudentium tentasse fastiditis gratiam reddere ; scilicet dixisse *volupe est* ex Ennio , et Plauto , *ninguidos* ex Lucretio , *pultet* pro *pulset* . Ald. , Torn. , et nonnulli Vulg. *actas* pro *ictas* . Luperci scutica , virgaue e pelle hircina mulieres obuias feriebant , quae manus vltro praebebant , quasi ita feliciores puerperae essent futurae, vt ex Ouidio, Iuuenali, et aliis colligitur. Vide lib.II. in Symm. v.861. Iso nates verbere ictas docet , quod ex Choulio fusius refert Ioann. Saubertus De sacr. vet. cap.VI. Sed, vt hic ritus perageretur, mulieres ipsae ad lupercos se conferebant .

166. Rat. , Vat. B. , Mar. a pr. m. *et* pro *me* non ita probe .

167. Vat. B. , Mar. *secli* : metrum postulat *seculi* . Roma dicitur summum seculi caput , vt *imperii domina* Apoth. v. 507. *Seculum* pro mundo , aut orbe accipitur , vt in hymno Sedulii : *Beatus auctor seculi* , et S. Petrus Chrysologus serm. CLX. *Vniuerso seculo non capacem concludi corpore perpusillo* . Vide v. 584. in Laurentio .

Digitized by Google

Age explicemus, si placet, mysteria;
Praefecte, vestra: iam necesse est, audias,
Nolis, velisne, quid colatis sordium.
Nec terret ista, qua tumes, vesania,
Quod vultuosus, quod supinus, quod rigens,
Tormenta lethi comminaris asperi:
Si me mouere rebus vllis niteris,
Ratione mecum, non furore, dimica.
Iubes, relictis Patris, et Christi sacris,
Vt tecum adorem feminas mille, ac mares,

GLOSSAE VETERES.

172. vultuosus = *terribilis*, *vel tristis*. *I*. 177. mares = *masculos*. *I*.

COMMENTARIVS.

170. Mar. *velis*, *nolisne*. Rat. *velis*, *nolisque*. Vtrumque contra metri regulam. Nec melius Parrhasius *nolis velis*, *nequid*. Gis., Lotterus *nolis*, *velisue*. Scripti plerique *nolis*, *velisne*. Pro idolis sordes posuit. In Laurentio v. 263. *Dum daemonum sordes colis* Sic Ennodius in in Natali Epiphanii, *Numina fallaci finxerunt sordida cantu*.

171. Vat. A. *ne terret*.

172. *Vultuosus*, et *vultuose* vsurpant Apuleius, Donatus, Capella, Quintilianus, Sidonius. Innuitur vultus asper, terribilis. *Supinus* pro superbo Iuuenalis sat. I. *Et multum referens de Maecenate supino*: quamquam hic pro molli potius accipitur. Pro arroganti vero Persius sat. I. *Seque aliquem credens*, *italo quod honore supinus – Fregerit heminas Areti aedilis iniquas*.

173. Vat. B., et Mar. non bene scribunt *loeti* pro *lethi*, aut *leti*.

174. Hailsbr. *moueri*. Egm. *vllus*.

175. Ad hanc sententiam pertinet illud Minucii; *Quum non disputantis auctoritas*, *sed disputationis ipsius veritas requiratur*. Vbi interpretes plura similia annotant.

177. Aldus, Vat. Q. *feminas*, *ac mille mares*. Ita Vat. B. a sec. m., nam a priori manu videtur fuisse, vt est in Mar., *matres* pro *mares*. Vat. A., Alex., Giselinus in Emendatis, Heinsius, et alii *feminas mille*, *ac mares*, quod magis metro, et consuetudini Prudentii congruit. Besselius pag. 24. Miscellan. syntagm. legendum coniicit *Vt tecum adorem feminas*, *molles mares*, vt Ganymedes, Hebe, aliique molles mares intelligantur. At vero lectio codicum recte procedit: neque Hebe inter mares recensenda est, dea scilicet iuuentutis, non deus. Sexum deorum diuersum gentilibus Lactantius, Arnobius, multique alii christiani scriptores exprobrarunt. Arnobius lib. III. *Adduci enim primum hoc vt credamus non possumus*, *immortalem illam*, *praestantissimamque naturam diuisam esse per sexus*, *et esse partem vnam mares*, *partem esse alteram feminas* . . . . . *Nam consuestis in precibus*, *Siue tu deus es*, *siue tu dea*, *dicere*: *quae dubitationis exceptio dare vos diis sexum disiunctione ex ipsa declarat*. Preces, quas Arnobius indicat, legi possunt apud Macrobium lib. III. Saturn. cap. IX. *Si deus*, *si dea est*, *cui populus*, *ciuitasque carthaginensis est in tutela etc.* A. Gellius lib. I. cap. XXVIII *Eas ferias siquis polluisset*, *piaculoque ob hanc rem opus esset*, *hostiam* SI. DEO. SI. DEAE.

Deos,

Digitized by Google

Deos, deasque, deque sexu duplici
Natos, nepotes, abnepotes editos,
Et tot stuprorum sordidam prosapiam.
Nubunt puellae, saepe luduntur dolis,
Amasionum comprimuntur fraudibus.
Incesta feruent: furta moechorum calent:
Fallit maritus: odit vxor pellicem:
Deos catenae colligant adulteros.
Ostende, quaeso, quas ad aras praecipis,
Veruece caeso fumet vt caespes meus?

GLOSSAE VETERES.

178. sexu duplici = *de mare, et femina*. *I.* 179. abnepotes = *natos de nepotibus*. editos = *pronatos*. *I.* 181. luduntur = *decipiuntur*. *I.* 182. amasionum = *amatorum*. *amasii, et amasiones vnum sunt*. comprimuntur = *stuprantur*. *I.* 183. incesta = *stupra, non casta. distat inter fornicationem, et adulterium, et incestum; nam fornicatio cum puellis, et viduis; adulterium cum vxoribus aliorum; incestum cum sororibus, et sanctimonialibus; et dicitur incestum, quasi non castum*. *I. Iouis, et Iunonis*. *Mar.* moechorum = *Martis, et Veneris*. *Mar.* 184. fallit = *vxorem*. maritus = *Saturnus Opim*. *Mar. Vulcanus I.* pellicem = *pellex dicitur quasi pelle illiciens, id est, decipiens; nam pulchritudine deputantur homines. concubinam. I.* 185. deos = *Martem, et Venerem, quos Vulcanus alligauit*. *I* 187. veruece = *veruix vocatur a verme, quem habet in fronte, qui commouens incitat eum ad proelium*. *I.*

COMMENTARIVS.

immolabat. Idque ex decreto pontificum obseruatum esse, M. Varro dicit: quoniam et qua vi, et per quem deorum, dearumue terra tremeret, incertum esset. In veteribus inscriptionibus eadem formula occurrit *Siue deo, siue deae. Si deus, si dea est*. Huc spectat, quod in precibus interdum dicebant, *Quisquis es deus*. Vide Brouerium De adorat. cap. VII. praeter Catonem, et alios.

180. Ald., Weitz., et plerique scripti *et tot*. Gis. *ac tot*. Heinsius cum Thuan. *vt tot*, quod habet etiam Alex. In Ald., et Oxon. *prosapiem*.

181. Exempla habes in Proserpina, quae Plutoni, Hebe, quae Herculi, Minerua, quae Vulcano nupta est. Deceptae sunt a Ioue Europa, Aegina, Leda, Danae, et aliae.

182. Vtitur voce *amasionum* Apuleius lib. VII. De asino aureo.

183. *Furta* concubitus illicitos poetae libenter vocant.

184. In Ioue haec omnia crimina in promptu est reperire. Eius stupra nouem recenset Ouidius VI. Metamorphos., filios illegitimos supra viginti enumerat Hyginus fab. CLV.

185. Prag. *duos* pro *deos* minus bene.

186. Vat. A. *adoras*: lege *ad aras*.

187. Weitzius, nihil metrum curans, edidit *verbecae* cum Widm., et Bong. In Vat. B. ex *verbice* factum recentiori manu *verbece*. Mar. a pr. m. *verbice*. Rat., et Prag. a pr. m., vt videtur. *verbece*: alii scribunt *veruece*. *Verbex*, seu *veruex* est mas inter oues, sed castratus: de quo Isidorus lib. XII. Etym. cap. I. consentit glossae: *Veruex vel a viribus dictus, quod ceteris ouibus sit fortior, vel quod sit vir,*

Delphosne pergam? sed vetat palaestrici
Corrupta ephebi fama, quem vester deus
Effeminauit gymnadis licentia.
Mox fleuit impuratus occisum graui
Disco, et dicauit florulentum succubam.
Conductus idem pauit alienum pecus:
Furem deinde perditi passus gregis
Segnis bubulcus, tela et ipsa perdidit.
An ad Cybebes ibo lucum pineum?

GLOSSAE VETERES.

188. palaestrici = *palaestrici, qui, in theatro saltantes, turpia deorum canebant*. I. 189. ephebi = *imberbis*. I. 190. effeminauit = *castrauit*. gymnadis = *nuditatis, vel exercitii licentia rustici*. I. 191. impuratus = *commaculatus. impuratus, et impurus ita distinguuntur, quod impurus in seipso immundus; impuratus autem ab alio contaminatus dicitur*. I. 192. disco = *discus genus ludi, qui super discum agebatur, quem ille ephebus ludens a borea vento occisus est*. florulentum = *in florem sui nominis*. *Mar.* subcubam = *vel succubam. succuba dicitur, qui alii in patienda libidine succumbit, a succumbendo dictus. a succumbendo ad turpes vsus, qui et amasio. I.* cucubam = *cucuba herba est dicata ab Apolline Hyacintho, cuius flos hyacinthus est secundum nomen pueri*. *Prag*. 194. furem = *latronem*. passus = *sustinens*. *Iso*. 195. tela = *arcum, et pharetram*. I. 196. Cybebes = *Cybele, et Cubele, quae mater deorum dicebatur, quae et Berecynthia*. *Iso*.

COMMENTARIVS.

id est, masculus, vel quod vermem in capite habeant: quorum excitati pruritu, inuicem se concutiunt, et pugnantes cum magno impetu feriunt. Varro a natura *versa* veruecem dictum existimat. De ara caespititia vide hymnum S. Eulaliae.

188. Vatt. A., Q. *vetant*, quod videtur etiam fuisse in Alex. Indicatur fabula Hyacinthi, de qua Ouidius lib. x. Metamorph.

189. Mar. a pr. m. *quam* male.

190. In palaestra nudi luctabantur: hinc apud veteres *gymnasii licentia* in prouerbium abiit.

192. In Vat. A. recentior corrector, prioribus erasis, fecit *florulentum*, et *sucubam*. Videtur fuisse *cucubam*; ad oram legitur *cucubum*, et *sucubum* pro diuersis lectionibus. Vat. B., Widm. *florulentam cucubam*. Prag., Mar. *florulentum cucubam*, sed in Mar. rec. m. factum *florulentam*. Alex., Ald., Weitz., Vat. Q., Vrb., Lotter., Heinsius, et alii *florulentum succubam*, vel *subcubam*. Bong. *florulentum subcubum*, supra *florulentam succubam*. *Florulentus* vox est auctoris Peruigilii Veneris, et Solini.

193. Fabula Apollinis, qui armenta regis Admeti pauit, a quo boues, et arma furatus est Mercurius. Videtur quarta sede tribrachys collocari. Posset aliquo pacto id negari: sed v. 978. sine vlla controuersia pes quartus tribrachys est.

195. Horatius lib. I. oda x. *Viduus pharetra – Risit Apollo*.

196. Ald., Torn., Gall. *Cybellis*, Mar. *Cibiles*, Vatt. A., Q., Vrb. *Cybelis*, alii *Cybaebis*, Hailsbr. *Cibelis*, Alex. *Cybeles*, Parrhasius *Cybelles*, Thuan., Egm., Alt. *Cybebis*. Heinsius scripsit *Cybebes*, aliisque scribendum persuasit ex vett. exemplaribus Virgilii, Phoedri, Lucani, et ex

Digitized by Google

Puer sed obstat Gallus ob libidinem
Per triste vulnus, perque sectum dedecus
Ab impudicae tutus amplexu deae:
Per multa matri sacra plorandus spado.
Sed, credo, magni limen amplectar Iouis:
Qui si citetur legibus vestris reus,
Laqueis minacis implicatus Iuliae,
Luat seueram vinctus et Scantiniam,

GLOSSAE VETERES.

197. puer = *Atys* . *Mar.* Gallus = *scilicet castratus. Atys omnes euiratos Gallos vocabant . postquam Galli senones Romam coeperunt ; et postea quicumque Gallum ceperunt, euirabant, ne illud semen cresceret ; et Gallos castratos omnes vocabant* . ob = *propter* . *I.* 199. impudicae = *inuerecundae* . *I.* 200. matris = *Cybeleae* - spado = *eunuchus.I.* 201. credo = *ironice .I.* 202. citetur = *iudicaretur , vel commoueatur . indicetur secundum scita . I* 203. implicatus = *damnatus* . Iuliae = *romanae legis . Iulia lex a Iulia repertrice, quae adulteras damnabat* . *I.* 204. scantiniam = *a Scantinia inuentore , quae vtique iudicabat adulteros. legem romanorum, id est, iram; ea est nomen deae* . *I.*

COMMENTARIVS.

antiquis marmoribus. Graece *Cybele*, et *Cybebe* dicitur. Nihilominus Chamillardus edidit *Cybeles* . Sacra Cybeles in montibus, vbi lucus pineus erat, celebrari solebant : et pinus ipsa arbor est Cybele sacra : eiusque imago corona e duobus ramis pineis insignita in nummis pingebatur . Montfauconius tom. I. Ant. plures imagines Cybeles exhibet, ac de eius gestis, siue fabulis copiose disserit cap. I. et seqq.

197. De Gallis vide l. II. in Symm. v. 522.

200. Vat. B., Mar., Prag., Weitz., Ambr., Thuan., Oxon. *matri* , quod extat etiam in Alex., Gis. in textu, Heinsio . In aliis *matris* . In Rott. supra *sacra* pro diu. script. erat *aera* . Ex quo Heinsius, et Chamillardus suspicantur, a manu Prudentii esse *Per multa Matris aera plorandus spado* . Referunt videlicet ad corybantia aera .

201. Iuuenalis satyr. VI. v. 47. *Tarpeium limen adora* . Ex Arnobio, Ouidio, Tibullo, et aliis patet, hunc fuisse ethnicorum morem, vt templorum limina exoscularentur . Neque propterea accusandi sunt christiani, quod eadem venerationis signa suis templis exhibeant . Adisis Prolegom. cap. XIV.

202. Widm. corrupte *scitetur* pro *citetur* . Idem error est in Mar., et Prag. In Vat. B. *qui sisciteiur* . Latinius in Torn. correxit *vestris* pro *vestri* . En rationem, cur Prudentius, qui tumulos martyrum amplectebatur, negat, licere amplecti limen Iouis .

203. Lege Iulia moechi puniebantur . Iuuenalis sat. II. v. 37. *Vbi nunc lex Iulia ? dormis ?* De hac lege Cuiacius Obseruat. 20. c. 18. et 19. Ab Augusto lata ea lex est : neque glossae aliter disserentis habenda est ratio . Leges *minari* , dictum ad v. 179. lib. II. contra Symmachum . Hoc argumento deos gentilium Athanasius exagitat . *Num dignum est , vt is* (Iuppiter,) *qui designat talia , quique eiusmodi flagitiis famosus est , quae ne communes quidem leges romanorum in mere hominibus impunita velint , pro numine habeatur ? Quis ipsum non vituperet ? quis non mulctandum morte iudicet ?*

204. Ald., Fabr., et nonnulli *luet* pro *luat* . Vat. B., Mar., Prag., Rat. *Luat*

Digitized by Google

Te cognitore dignus ire in carcerem.
Quid aureorum conditorem temporum
Censes colendum? quem fugacem non negas
Latuisse furtim, dum reformidat malum:
Quem si beate viuere audit Iuppiter,
Plectat, necesse est, occulendi conscios.
Quid inter aras dissidentum numinum
Putas agendum? Martis indignabitur
Offensa virtus, si colatur Lemnius,
Iunonis iram sentiet, quisque, vt deum,

GLOSSAE VETERES.

205. cognitore = *te sciente, vel iudice. cognitor, qui causas cognoscit iudicii. Iso.* 206. conditorem = *constitutorem, id est, Saturnum. I.* 207. censes = *iudicas. Iso.* 208. reformidat = *reformido, et formido vnum sunt. I.* 210. occulendi = *occultandi. I.* 211. dissidentum = *discordantium. I.* 213 Lemnius = *Vulcanus a Lemno insula. quia Vulcanus prodidit adulterium Veneris, et Martis, ideo inter se dissident. et dicitur Lemnius Vulcanus, quasi lutosus, a graeco quidem linos, id est, lutum; nam sordidatio luxuriae ex colore fit, qui est Vulcanus, quia ex pellice natus fuit. I.*

COMMENTARIVS.

seuerum victus, et Scantiniam. Vat. A. *Luet seueram vinctus et Scatiniam.* Thuan., Alt., Noms., Rott. *Luat seueram vinctus et Scantiniam*, quod tenent Alex., Heins., et alii. Latinius in Torn. inuenit *Cantiniam*, correxit *Scatiniam*. Parrhasius videtur duas in hoc versu leges distinguere: ita enim habet *Luat Seueram victus, et Scantiniam*. Vnica tamen lex *Scantinia* nominatur, quae erat de impudicis, a Scantinio Aricino *lata contra eos, qui muliebria patiebantur*, vt ait Scholiastes ad Iuuenalis satyr. II. v. 43. *Citari — Ante omnes debet Scantinia*. Nonnulli putarunt, nomen eam legem accepisse a C. Scantinio, qui M. Claudii Marcelli filium de stupro appellauit, et accusante patre condemnatus est, vt refert Valerius Maximus lib. VI. cap. I. Etsi enim leges plerumque nomen ab iis, qui eas tulerant, accipiebant, non raro tamen a damnatis, vt Laia a Laio.

205 In Ambrosiano multa hic desiderabantur vsque ad v. 454. Heins. post *carcerem* interrogationis notam adiicit.

206. Prag. male *quod aureorum*. Sermo est de Saturno, aurei seculi conditore, in cuius templo propterea romani aerarium esse voluerunt.

208. Thuan. *furem*: melius *furtim*. Gis. ad oram *dum pauesceret malum*: quod in aliis exemplaribus esse, ait Murmellius.

209. Pal. *audet*, recte supra *audit*.

210. Mar. a pr. m. *colendi conscius*, supra *occulendi conscius*. Prag. *oculendi conscius*. Legendum *occulendi conscios*.

211. Widm. *dissidentium*. Alex. *discidentum*. Vat. Q. *dissidendum*. Vera lectio *dissidentum*. Bella deorum inter se pugnantium gentilibus plures e nostris obiecerunt, Athanasius, Augustinus, et alii. Arnobius lib. IV. *Vulnerari, vexari, bella inter se gerere furialium memorantur ardore discriminum*. Lactantius l. I. c. III. *Homerus bellantes inter se deos finxit*.

214. Peueratus ait, plurimis in locis a Prudentio *quique* vsurpari pro *quicum-*

Digitized by Google

Signo, aut sacello consecrarit Herculem.
Dicis, licenter haec poetas fingere:
Sed sunt et ipsi talibus mysteriis
Tecum dicati: quodque describunt, colunt.
Tu cur piaclum tam libenter lectitas?
Cur in theatris, te vidente, id plauditur?
Cygnus stuprator peccat inter pulpita,
Saltat Tonantem tauricornem lydius:

GLOSSAE VETERES.

215. signo = *imagine, sigillo. I.* 219. piaclum = *facinus. Iso. peccatum. Mar.* 221. cygnus = *Iouis in forma. Iouis in cygnum conuersus stuprauit Dianam.* stuprator = *de Ioue, et Leda, vel de Ioue, et Pasiphae.* pulpita = *lectus deorum, gradus scenae. I.* 222. saltat = *canit.* tauricornem = *proprium nomen, mimilogus quidam, qui cantabat, Iouem, versum in taurum, vitiasse Europam.* lydius = *Iouis, vel nomen toni musici. musicus. I.*

COMMENTARIVS.

que, seu *quisquis*, quod hodie fere contra fidem vett. lib., et Prudentii consuetudinem in *quisque* mutatum est. Sed fallitur: nam vett. codices habent *quisque*, non *quique*, et consuetudo aequalium Prudentii fuit, vt *quisque* pro *quisquis* vsurparent. Vide Comment. ad v. 216. hymn. VII. Cathem. Illud vero facilius mutarem, si per membranas liceret *vt deum*: nam legendum puto *Iunonis iram sentiet, quisque aut deum – Signo, aut sacello consecrarit Herculem*. Porro Hercules Iouis filius, Iunonis priuignus fuit ex Alcmena pellice.

215. Latinius in Torn. emendauit *aut* pro *et*.

216. Ald., Vrb., Gis., Oxon. *dices*, plerique *dicis*. Hanc responsionem simili arguendi ratione reiecerunt Augustinus, Theodoretus, et alii. Arnobius lib. IV. *Sed poetis tantummodo licere voluistis indignas de diis fabulas, et flagitiosa ludibria comminisci. Quid pantomimi vestri, quid histriones, quid illa mimorum, atque exoleti generis multitudo? Nonne ad vsum quaestus sui abutuntur diis vestris, et lenocinia voluptatum ex iniuriis attrahunt, contumeliisque diuinis? Sedent et in spectaculis publicis sacerdotum omnium, magistratuumque collegia etc.*

219. Vat. A. *tu turpia dum*. Vat. B., Mar., Lotteri editio *tu cur piaculum*, male.

221. Alii scribunt *cycnus*, alii *cygnus*. Martinus Roa lib. III. Singularium part. I. cap. XVI. agens de cynedica saltatione in theatro vulgo *zarabanda*, hos versus in medium profert, vt rem illustret. Saltabatur fabula Iouis, qui in cygnum conuersus Ledam compressit. In theatris nostri seculi non absimilia scelera, vel haec ipsa saltatione repraesentantur. De saltatione cygni stupratoris intelligendus est etiam Iuuenalis sat. VI. v. 63. *Ledam molli saltante Bathyllo*. Spurcitiam veterum pantomimorum exagitant Clemens Alexandrinus libr. II. Paedag. cap. X., et Cyprianus ep. CIII. *Superinducitur homo fractus omnibus membris, et vir vltra muliebrem mollitiem dissolutus, cui ars sit verba manibus expedire, vt desaltentur fabulosae antiquitatis libidines*. Plura affert eruditus Bulengerus lib. I. De theatro cap. XLII., et XLIII., et Meursius in Orchestra, siue De saltationibus veterum.

222. Vat. B., Rat., Prag., Mar. a pr. m., Widm., Bong. supra *comantem* pro *tonantem*, quod vnice verum est. Ald.,

Digitized by Google

Spectator horum pontifex summus sedes,
Ridesque et ipse, nec negando diluis,
Quum fama tanti polluatur numinis.
Cur tu, sacrate, per cachinnos solueris,
Quum se maritum fingit Alcmenae deus?
Meretrix Adonin vulneratum scenica
Libidinoso plangit affectu palam,
Nec te lupanar Cypridis sanctae mouet?
Quid, quod sub ipsis veritas signis patet,

GLOSSAE VETERES.

224. diluis = *purgat talia conuicia. deluo purgo, diluo permisceo; inde diluuium, eo quod omnia permisceat. I.* 227. Alcmenae = *Ledae. dicitur Alcmene vxor Amphitryonis, quam vitiauit Iouis, vertens se in faciem illius dum ipse expugnabat quamdam ciuitatem*. deus = *Iouis. I.* 228. meretrix = *Venus*. Adonin = *Ado amasius Veneris, quem aper interfecit; vnde nimium fleuit Venus. hoc ideo fingitur, quia Ado est sol, aper hyems, et aper interfecit Adonem, id est, veniente hyeme, sol a calore deficit, et moritur, et flet Venus, id est, terra quia tunc terra nihil parit, obnubilata hyeme. Priapum eunuchum* scenica = *theatralis I.* 230. Cypridis = *Veneris a Cypro insula, vbi colitur. I.* 231. quid = *scilicet est. Iso.*

COMMENTARIVS.

Vrb., Gis., Heins., et alii *lydius*, quae scribendi ratio placuit Murmellio, quia istiusmodi saltandi ars ex Hetruria Romam delata est, et Hetrusci e Lydis originem ducunt. Alii scribunt *ludius*, alii *lidius*. Glossa Isonis, quae verbo *tauricornem* apposita est, potius conuenit voci *lydius*. Lydium pro histrione saltante Ouidius, aliique posuerunt. Ornatum, quo Plancus Glaucum saltauit, describit Velleius libr. II. *Quum caeruleatus, et nudus, caputque redimitus arundine et caudam trahens, genibus innixus Glaucum saltasset*.

223. Cuperus ad Lactantium cap. XXXVI. De mortibus persecut. censet, hoc loco *pontificem summum* vocari pontificem prouinciae. Cellarius ait, intelligi Galerium siue praesentem, vt sentit Eusebius, siue absentem per apostrophem. Hoc postremum satis est probabile, quamuis Romanus alias Asclepiadem alloquatur.

224. Thuan. *ridensque*. Ald., Heins, Cham., Gall., Alex. a sec. m., Vrb., Gis. *deluis*: plerique *diluis*, etiam Teolius. De hoc plausu vide notata ex Arnobio ad v. 1108. lib. II. contra Symm.

226. Vat. B. mendose *sacratae*. Alcmenae fabulam scripserunt apud latinos Actius, Caecilius, Plautus, apud graecos Aeschilus, et Archippus, vt notat Fabricius.

228. Rat. scribit *meritrix*. Vat. A., Weitz., Heins., et Alex. *Adonem*, alii *Adonin*, pro quo Vat. B., Mar., Prag., Rat. sine vlla litura, Parrhasius habent *spadonem*. Arnobius lib. VII. *Obliterabit offensam Venus, si Adonis in habitu gestum agere viderit saltatoriis in motibus pantomimum*. Adonin scripsisse dicuntur Aratus tragicus, et Plato comicus. De Adoni dente apri vulnerato Ouidius lib X. Metamorph., Lactantius lib. I. De falsa religione cap. VII. Extat etiam idyllium Theocriti de eodem argumento, quod simul cum aliis eiusdem auctoris idylliis amicus noster Ioannes Franciscus Sandoual e graeco in sermonem hispanum plane venusto, et eleganti carmine conuertit, typisque paratum habet.

231. Ald., et, vt videtur, Alex. *quidquid*. Alii apud Gallandium *quia quod*:

Digitized by Google

Formata in aere criminum vestigiis?
Quid vult sigillum semper affixum Ioui
Auis ministrae? nempe velox armiger
Leno, exoletum qui tyranno pertulit.
Facem recincta veste praetendit Ceres.
Cur, si deorum nemo rapuit virginem:
Quam nocte quaerens mater errat peruigil?
Fusos rotantem cernimus Tirynthium.
Cur, si Neaerae non fuit ludibrio?

GLOSSAE VETERES.

233. sigillum = *idolum*, *vexillum*. *Iso.* 235. leno = *machinator stupri*. *qui conciliat stuprum.* exoletum = *iuuenem Ganymedem*. *exoletum*, *quod iam adolescere*, *id est*, *crescere desiit*. *adultum*. *obsoletus*, *et exoletus sordidus*; *sed exoletus excretum aliquando significat*, *sicut excretum pullum dicimus*, *id est*, *adultum*. qui = *qualiter*. *I.* 236. Ceres = *quaerens Proserpinam*, *vi raptam*. *I.* 237. virginem = *Proserpinam*. *I.* 239. Tirynthium = *Herculem*, *quem Vmfala* (*Omphala*) *faciebat*, *vt fusos rotaret*. *Vmfala concubina eius erat*. *vmfala vmbilicus*; *in vmbilico enim est luxuria*. *per Herculem fortes*, *et sapientes*, *quia luxuria etiam sapientes decipit*, *et deludit*. *I.* 240. cur = *fecis hoc*? *Mar.*

COMMENTARIVS.

plerique *quid quod*.

234. Plinius lib. X. cap. III. *Negant*, *vnquam solam hanc alitem* (aquilam) *fulmine exanimatam*: *ideo armigeram Iouis consuetudo indicauit*. Alia significatione *armiger* accipitur pro stipatore, et corporis regis custode, vt dixi ad v. 495. Apoth.

235. Mar. a sec. m. *quod tyranno*. Iuppiter inter alia cognomina *regis* nomen habuit, et merito a Prudentio *tyrannus* dicitur.

236. Egm. mendose *praetentit*. Peucratus cum Nebrissensi malebat *praecincta*, quam *recincta*, quia *recincta* est soluta, vt apud Virgilium lib. IV. Aeneid. *In veste recincta*, et Ceres quaerebat filiam Proserpinam a Plutone raptam. Verum metrum non patitur *praecincta*; et Fabricius recte explicat *recincta*, id est, fluxa, vt tunc vestem forte gerebat; sic enim indicatur, summopere turbatam deam fuisse. Ceterum huiusmodi pleraque vocabula duas contrarias habent significationes, vt *reuincio*. Notatum iam id est ad v. 37. lib. II. in Symm. Ruaeus ad v. cit. Virgilii vestem *recinctam* interpretatur succinctam, et collectam, quia *re* in plerisque verbis non negat, sed auget, in aliis vero vtramque vim habet, vt in *recanto*, et *recino*.

237. Parrhasius male *quod si deorum*.

239. Fabula Herculis, quum seruiuit Iolae.

240. Ald., Mar., Alex., Lotterus *cur sine aere*, sed in nota Alex. est *Neaera*. Prag. *cur si enereide*. Vat. Q. *cur sineere*. Rat. *cur si neere*. Parrhasius *cur tibi nere*. Murmellius legit *cur sine aere*, sed ait, legendum *quare*, vel *cur hic sine aere*, id est, sine statua ex aere deformata. Vera lectio *cur si Neaerae*. Neaera commune nomen est meretricularum formosarum, vt apud Tibullum, Horatium, Virgilium, et plures alios. De Neaera meretrice, quae plures amicos habuit, Athenaeus libr. XIII. Deipnosoph. Pausanias Autolyci vxorem, quae *Metra* pro-

Digitized by Google

Quid rusticorum monstra detester deûm?
Faunos, Priapos, fistularum praesides,
Nymphas natantes, incolasque aquatiles,
Sitas sub alto, more ranarum, lacu.
Diuinitatis ius in algis vilibus?
Ad haec colenda me vocas, censor bone?
Potesne quidquam tale, si sanum sapis,
Sanctum putare? nonne pulmonem mouet
Derisus, istas intuens ineptias,
Quas vinolentae somniis fingunt anus?
Aut, siquod vsquam vanitatis mysticae
Nobis colendum est, ipse primus incipe:
Promisce adora, quidquid in terris sacri est:

GLOSSAE VETERES.

241. deum = *deorum*. *I.* 242. Priapos = *deos hortorum* *I.* 245. ius = *scilicet est*. algis = *herbis marinis*. *I.* 246. censor = *iudicator. ironicos dixit. iudex*. *I.* 248. pulmonem = *pulmo enim concipit ventum, et emittit, quum ridet homo, et loquitur* *I.* 249. derisus = *derisio*. ineptias = *vanitates*. *Iso.* 250. vinolentae = *vino plenae. lentum dicimus plenum; inde vinolentus dicitur vino plenus, temulentus temeto plenus*. *Iso.* 251. mysticae = *secretae, vel figuratae*. *I.* 253. promisce = *metri causa, vel promiscue*. *I.*

COMMENTARIVS.

prio nomine dicebatur, vocauit Neaeram, quia aliis se prostituit. Neaeram scripsit Licinius Imbrex. Vide Comment. ad v. 139. lib. I. contra Symmach.

241. Vat. B., Bong., Fabr., Gis. *detestor*: plerique *detester*.

242. Nonnulli Faunos etiam, et Priapos vocari putant *fistularum praesides*. Melius alii intelligunt Pana, qui fistularum creditus est inuentor.

245. Parrhasius in *vluis* male. Ald., et plerique scripti *ius*. Fabr., Lotterus, Gis. *vis*, quod verius esse, conatur persuadere Giselinus contra Murmellium. Neque ego negauerim, dici posse *vim diuinitatis*, vt *vim maiestatis* apud eundem Prudentium, et alia similia. Sed praeferenda est codicum auctoritas.

248. Iuuenalis sat. X. *Perpetuo risu pulmonem agitare solebat — Democritus*.

250. Ald. mendose *vino lentae*. Mar., et Rat. scribunt *vinulentae*.

251. Aldus *aut siquid*: multi *aut siquod*. Ita veteres interdum locutos pro *siquid* ostendit Gifanius verbo *quod*: scribit *at*. Heinsius *at siquid* cum Giselino. Nostri plerique *aut siquod*.

252. Ald., et Vrb. *primum*. lege *primus*, vt metri ratio constet.

253. Alex., Vat. Q., Alt., Thuan. *promisce adora*, quod bene esse ait Heinsius: puto, *promisce, adora*. Weitzius aduerbii more edidit *promisce adora* cum Egm., Widm. supra, Fabr., Hailsbr., Palat., Bong., Widm. At Sich., Gis. in textu, Vat. B., Mar., Prag., Rat. *promiscue adora*. Ald., Gis. ad oram *pronusque adora*, quod Heinsius in contextu edidit, et recentiores tenuerunt. In Vrb. *permisce, adora*.

Deos

Digitized by Google

Deos latinos, et deos aegyptios,
Quîs Roma libat, quîs Canopus supplicat.
Venerem precaris? comprecare et simiam.
Placet sacratus aspis Aesculapii?
Crocodilus, ibis, et canis cur displicent?
Appone porris religiosas arulas,
Venerare acerbum cepe, mordax allium.
Fuliginosi thure placantur lares,

GLOSSAE VETERES.

255. Canopus = *Aegyptus a stella sic dicta*. I. 256. comprecare = *similiter*. simiam = *dea aegyptia*. I. 257. aspis = *serpens, quem venerabatur Aesculapius medicus*. I. 258. crocodilus = *deus aegyptiorum. animal et in aquis. et in arboribus ascendens*. ibis = *ciconia aegyptia. genus auis*. I. *meridiana pars ibices aues vocat, qua Nili fluentis inhabitant. Orientalis vero, occidentalisque plaga parua quadrupedia ibices nominat, quibus est moris in petris parere, quae neque sciunt nisi in petris habitare* Cod. biblioth. Bernens. 260. cepe = *cephal graece caput*; *inde cephe accepit nomen, quia tantum caput vtile est*; *ceterum corpus fulciens*. Iso.

COMMENTARIVS.

254. In deos aegyptios comici, et satyrici romani luserunt. Narrat Tertullianus Apolog. cap. VII., Serapim, Isidem, Harpocratem cum suo Cynocephalo esse Capitolio prohibitos, id est, curia deorum pulsos, et ipsorum aras apud romanos fuisse euersas, postea vero restitutum eorum cultum. De diis aegyptiis vide lib. II. aduersum Symmach. v. 864., et seqq., et Apoth. v. 194.

256. Vide interpretes Minucii de diis aegyptiis, vbi haec, aliaque Prudentii loca expenduntur.

257. Mar. scribit *Aescolapii*.

258. Weitz. cum Widm., Bong. scribit *Ybis*. Ald., Gis. *canes*: plerique, et castigatiores scripti Heinsiani, et nostri *canis* probe, quia de Anubi est sermo. Iuuenalis sat. XV. v. 8., vbi haec numina irridet, *Oppida tota canem venerantur*. Glossam de ibice desumpsi ex codice Bibliothecae Bernensis, quem Sinnerus describit in Catalogo pag. 170., et seqq., et ad seculum IX. refert. Ordo Librorum Prudentii idem fere, ac in Weitzio: hymni Natalis, et Epiphaniae ponuntur post librum Peristephanωn. Titulus est *Incipit prooemium Aurelii Prudentii Clementis viri liberali peritia disertissimi*. Prima litera versus primi *Per quinquennium* exhibet effigiem Prudentii, cuius capiti nimbus caerulei coloris impositus est. Hunc catalogum cl. Fea I.C. mecum voluit communicatum, in quo certe gauisus sum haec legere. In eodem Catalogo referuntur nonnulli hymni Prudentii pag. 160.

259. Pal. *portis* mendose. Iuuenalis *Porrum, et cepe nefas violare, et frangere morsu*.

260. Mar. a pr. m. *aceruum*, recte supra *acerbum*. Giselinus hoc loco mendosus est *cepe, et mordax halium*. Pro *allium* nonnulli scribunt *alium* vnico *l*.

261. Iuuenalis sat. IX. v. 137. *O parui, nostrique lares, quos thure minuto — Aut farre, et tenui soleo exornare corona*. Et sat. XII. v. 89. *Laribusque paternis — Thura dabo, atque omnes violae iactabo colores*. Lares a Prudentio *fuliginosos* dici aiunt, quia illis sacrificabatur ex rebus, fumum exhalantibus. Veriorem illam rationem puto, quod Lares essent prope focum. Vide Comment. ad v. 511. Passionis S. Laurentii.

Digitized by Google

Et respuuntur consecrata oluscula?
Aut vnde maior esse maiestas focis,
Quam nata in hortis sarculatis creditur?
Si numen ollis, numen et porris inest.
Sed pulchra res est forma in aere sculptilis.
Quid imprecabor officinis Graeciae,
Quae condiderunt gentibus stultis deos?
Forceps Myronis, malleus Polycleti

GLOSSAE VETERES.

262. oluscula = *multiplex ista idololatria, qua colebantur etiam olera, ex hac occasione coepit in Aegypto, quod quum exiret Pharao cum curribus, et equitibus suis persequendo filios Israel, et mersus fuisset in mari rubro cum toto exercitu, ceteri aegyptii, qui domi remanserant occupati circa varia negotia, sibi postea formabant simulacra, tamquam liberati essent per illa, verbi gratia, qui porrum eo tempore plantauit, porrum deinceps quasi liberatorem suum coluit, vt in ceteris fecerunt, colendo ea, per qua e se liberatos putauerant. Prag.* 267. quid imprecabor = *in, quantum maledicam*. officinis = *vel templis. I.*

COMMENTARIVS.

262. Ald., Mar., Rat., Cham. scribunt *holuscula*.

263. Egm. *at vnde*. Giselinus edidit *aut vnde*, sed in notis praetulit *at*. Plerique, et potiores *aut*.

264. Fabr. *quam plantae*. Vera lectio *nata*, et ex illo Iuuenalis sat. XV. *O sanctas gentes, quibus haec nascuntur in hortis – Numina*.

265. Aldus edidit *Si numen ignibus ollis numen et porris inest*. Correxit non melius *Si numen ignibus, ollis, et porris inest*. Murmellius ex exemplaribus in Germania impressis recte praetulit *Si numen ollis, numen et porris inest*. Non placet multis explicatio glossae Rat. *ollis* pro *illis*. Hic possunt intelligi *ollae*, quibus numen tribuitur, quia, vt ait Cellarius, ollae in focis sunt, et foci erant sacri, vel potius, vt ego arbitror, quia in ipsis ollis erant quaedam expressae imagunculae, quibus Lares colebantur, vt de aliis rebus, quae erant prope focum, dixi in Comment. ad cit. hymn. S. Laurentii. Et Prudentii quidem ratio haec mihi esse videtur: Si ollae, quibus porri coquuntur, diuinitate gaudent, cur eam porris ipsis negabitis? Ex responsione, quae sequitur, coniicitur, formam aliquam, in ollis aereis sculptam, pro deo habitam. Ceterum explicatio glossae fortasse verior est. Cicero de diis loquens libr. II. De legibus: *Et ollos, quos in caelum merita vocauerint, Herculem etc.* Et mox, *Olla numina*, pro *illos, illa*.

266. Mar. *inaeris*, supra *inaere*: Prag. *in ere*. Lege *in aere*.

267. Vat. A. *gratiae*. Vat. B. *Gretiae*. Corrige *Graeciae*.

268. Weitz. *stultos*: melius *stultis*.

269. Giselinus Murmellium arguit, quod ordinem verborum immutauerit *Polycleti malleus* pro *malleus Polycleti*. At ante Murmellium immutauerat iam Aldus, qui scribit *Pollicleti*. Penultima in *Polycleti* longa est, sed a Prudentio ratione accentus graeci corripitur, vt in *Paraclitus*. Rat., et Heinsius cum suis scribunt *Polycliti*. Myron, et Polycletus celeberrimi statuarii, aequales, et condiscipuli.

Digitized by Google

Natura vestrûm est, atque origo caelitum.
Ars seminandis efficax erroribus,
Barbam rigentem dum Iouis circumplicat,
Dum defluentem leniter flectens comam,
Limat capillos, et corymbos Liberi,
Et dum Mineruae pectus hydris asperat:
Iniecit atram territis formidinem,
Vt fulmen aeris, ceu Tonantis, horreant:
Tremant venenum sibilantis Gorgonae;
Putent, ephebum post triumphos indicos
Ferire thyrso posse, quum sit ebrius.
Tum quod Dianam molle succinctam vident,
Venantis arcum pertimescunt virginis:

GLOSSAE VETERES.

270. vestrûm = *vestrorum* . caelitum = *deorum* . *Iso*. 271. efficax = *potens* . *Iso*. 272. circumplicat = *deflectit* . *I*. 274. corymbos = *racemos* , *annulos* , *circulos* . *I*. 275. hydris = *serpentibus* . asperat = *asperum facit* . *I*. 279. ephebum = *iuuenem* , *id est* , *Bacchum* . *Liberum patrem* . *Iso*. 280. thyrso = *trunco vitis* . *I*. 281. molle = *aduerbium pro molliter* , *delicate* . *I*.

COMMENTARIVS.

270. Ald. mendose *verorum est* . Scripti *vestrûm est* . Gifanius in *Ecthlipsis* , *et* DEM *non extrita* pag. 437. , alias 464. vellet, tolli verbum substantiuum *est* ex vet. lib. Sed obnituntur codices Heinsiani, et nostri.

272. Arnobius lib. VI. *Riciniatus Iuppiter* , *atque barbatus etc.* In *rigentem* exprimitur rigor barbae, qua parte adhaeret mento, in *circumplicat* extrema pars barbae circumplicatae, mox in *defluentem leniter* maiestas, et artificium, vt Horatius in arte poet. *Et molles imitabitur aere capillos* .

273. Palat. *defluentes*, scilicet capillos.

274. Bacchi, vt Apollinis, comae laudari solent a poetis.

275. Refert ad aegida Mineruae, in qua erat caput Medusae, siue Gorgonae, connexique angues, de quibus Virgilius lib. VIII., et Seruius in Comm. Cicero VI. in Verrem; *Gorgonis os pulcherrimum crinitum anguibus* . Iuppiter aegida, scutum suum, dono dederat Palladi. De his plura poetae, et mythologi. Vtitur verbo *asperat* , vt serpentum naturam, et artificis curam exprimat.

277. Alicubi editum est *aëris* : at non *aer* , sed *aes* materia fulminis effecti indicatur.

278. Gis. ad marg. *Gorgonis*. Haec ipsa est Medusa, quae Gorgon, et Gorgona dicitur.

279. Alii *ephebum* , alii *ephoebum* , alii *ephibum* scribunt. Baccho a poetis inconsumpta iuuentus ascribitur.

280. Thyrsum multi aiunt fuisse telum, cuius mucro hedera tegebatur. Iso aliter. Thyrso percussos in furorem rapi, putabant gentiles.

281. Alii *tum* , alii *tunc* habent. Egm. scribit *succintam* . De Diana alte succincta adisis Comment. ad v. 366. lib. I. contra Symmach.

282. Egm. *virgines* : melius *virginis* .

Si forte vultum tristioris Herculis,
Liquore crispo massa finxit fusilis,
Clauam minari, ni colatur, creditur.
Iam quis pauentum corda terror occupat?
Iunonis iram si polite expresserit,
Velut retortis intuens obtutibus,
Auertat ora de litantis hostia,
Lapis seuera fronte mentitur minas.
Miror, quod ipsum non sacrastis Mentorem,
Nec templum, et aras ipse Phidias habet,
Fabri deorum, vel parentes numinum:
Qui si caminis institissent segnius,
Non esset vllus Iuppiter conflatilis.

GLOSSAE VETERES.

285. claua = *lancea*, *basta Herculis*, *baculus Herculis*. *I.* 287. polite = *ornate*. *I.* 289. litantis = *sacrificantis*. *I.* 290. mentitur = *fingit*. *I.* 291. Mentorem = *del mendacem*. *I.* 292. Phidias = *fidis chorda*, *vnde fidius*, *qui fidibus canit*. *I.*

COMMENTARIVS.

283. Rat. a pr. m. *tristiores* male.

284. Hercules in nummis apparet cum caesarie crispa fusus.

285. Ald., Vat. Q., Egm., Hailsbr., Heins., Fabr., Cham. *clauam*. Alii, et Nebris. pro diu. script. *claua*. Latinius in Torn. pro *clauam* substituit *claua*.

287. Thuan. *iras*. Iunonis ira in prouerbium abiit apud graecos, et romanos. Virgilius l. v. v. 781. *Iunonis grauis ira*, *et inexaturabile pectus*.

288. Weitzio cum Hailsbr. placuit scribere *velud*. Vat. B. *vel vt*. Idem, Mar. a pr. m., Prag. *detortis*. Repugnat metrum. Oculus *retortus* est obliquus, vt *irretortus* apud Horatium rectus.

289. Vat. B., Mar. *auertis*. Weitzius coniunxit verba *delitantis*, et ex Egm. indicat *dilitantis*. Corrige *de litantis*, vt correxit etiam Aldus, qui ediderat *delitantis*.

290. In Cellarii editione 2. *minus* pro *minas* mendum puto, vt plura alia in ea editione, quae vltro praetereo.

291. Ald., Widm., Bong., et nonnulli alii *sacratis*. Weitz., Heins. cum ceteris *sacrastis*. Mentor caelando argento clarus.

292. Vatic. B., Mar., Rat., Prag., Hailsbr., Widm. *Fidius*. Lege *Phidias*. Alex., Vrb., Vat. Q. scribunt *Fidias*, quod Weitzius edidit. Phidias fuit pictor, statuarius, sculptor nobilissimus. Iso longe aberrat.

293. De hoc versu dicam ad v. seq.

294. Post hunc versum in Vat. B., Vrb., Mar., Ald. inseritur hic *Quum condiderunt gentibus stultis deos*, quem in Torn., et ed. Paris. Patrum extare ait Gallandius, repetitum ex v. 268., sed, vt ipse putat, mendose. Fortasse a manu Prudentii non est iste versus sic repetitus: alioqui sine vllo incommodo posset retineri. Fabricius ait, hunc versum poni in nonnullis exemplaribus, in quibus deest versus 293. *Fabri deorum*: qui merito praefertur.

295. Vide Minucium, et Commentato-

Digitized by Google

Non erubescis, stulte, pago dedite,
Te tanta semper perdidisse obsonia:
Quae diis ineptus obtulisti talibus,
Quos trulla, peluis, cantharus, sartagines,

GLOSSAE VETERES.

296. pago = *vico, vel paganismo. pagi, vt Isidorus dicit, sunt apta aedificiis loca inter agros babitantibus. vnde pago dedite, siue vrbium disciplina. villa. page graece villa; inde villanos paganos, quasi a ciuitate dei remotos, dicimus. I. pagus bic ponitur pro stultitia. Vat. A.* 297. obsonia = *negotia, viles res, id est, carnes, et similia ad esum pertinentia, ad operandum proposita. seruitia, prandia. obsonor prandeo, inde obsonium prandium. I.* 299. peluis = *vas pedum.* cantharus = *ansatus calix, vas*

COMMENTARIVS.

res ad illius verba, *Deus enim ..... conflatur, tunditur malleis, et incudibus figuratur*.

296. Locus Isidori, ab Isone indicatus, extat lib. xv. Etym. cap. II. De hac voce *pagus*, et cur idololatrae pago dediti, et impliciti a Prudentio dicantur, vide Comment. ad v. 449. lib. I. contra Symmachum. Weitzius aduertit, in pagis, et villis cultum superstitionis fuisse frequentem, vt liquet ex Cicerone lib. II. de legib.; ex quo paganalia festa, et feriae paganicae ortum duxerunt. Censorinus lib. I. de natali die tradit, gentiles in suis agris habuisse partem aliquam diis sacratam, vbi eos colerent. Inualescente christiana religione, quum publice in vrbibus idola venerari non liceret, ad pagos secedebant, vt libere cultum suis numinibus exhiberent. S. Augustinus serm. LXII., olim VI. de verbis Domini: *Multi pagani babent istas abominationes in fundis suis. Numquid accedimus, et confringimus? Prius enim agimus, vt idola in ipsorum cordibus confringamus*. Mazochius tom. III. Spic. bibl. pag. 295 in huius vocabuli *Paganus* etymologia inuestiganda elaborat. Videri etiam potest Baronius in notis ad Martyr. rom. die 31. ianuarii. Nonnulli Prudentium reprehendunt, quod hoc loco, et v. 1009. *paganum* praefectum a Romano vocatum dixerit, quum ea vox ad idololatram significandum solum post Constantini tempora adhibita fuerit. Verum, vt alia nunc omittam, ex his ipsis versibus colligi potest, etiam ante Constantinum vocabulum *paganus* adhibitum fuisse ad hominem denotandum superstitioni, ac ridiculis ritibus, et diis, quales in pagis colebantur, deditum.

297. Nebrissensis obsonia intelligit liba, quae offerebantur diis Manibus. Sed Prudentius loquitur de omnibus oblationibus, et epulis, quae in honorem quorumcumque deorum fieri solebant. Et liba quidem in aliis sacris etiam offerebantur, aliquando cruda, aliquando cocta. Obsonium vero proprie est, quidquid praeter panem, et vinum paratur, et coquitur cibi gratia.

298. Alii *dis*, alii *diis* scribunt.

299. Mar. scribit *cantarus*. In hoc eodem argumento plurimi versantur. Minucius: *Deus enim ligneus, rogi fortasse, vel infelicis stipitis portio ..... et deus aereus, vel argenteus de immundo vasculo etc.* Tertullianus Apologet. cap. XII. *Quantum autem de simulacris ipsis, nibil aliud deprebendo, quam materias sorores esse vasculorum, instrumentorumque communium, vel ex iisdem vasculis, et instrumentis etc.* Arnobius lib. VI. *Simulacra ista, quae vos terrent, ... ossa, lapides, aera sunt, aurum, testa, lignum sumptum ex arbore, aut commixtum glutinum gypso: ex ornatibus fortasse meretriciis, aut ex muliebri mundo, camelinis ex ossibus, aut ex indici animalis dente, ex cacabulis, ollulis, ex candelabris, ex lucernis, aut ex aliis obscoenioribus

Fracta, et liquata contulerunt vascula?
Ignosco fatuis haec tamen vulgaribus:
Quos lana terret discolore in stipite,
Quos saepe falsus circulator decipit:
Quibus omne sanctum est, quod pauendum rancidae

GLOSSAE VETERES.

vinarium. *I.* 303. circulator = *deceptor*, *quia alios quodam circulo erroris innoluit*, *et decipit*. *I.* 304. raucidae = *rauce canentes*. *raucidum iratum ex vitio nuncupatum*, *quod raucos efficiat*. *I.*

COMMENTARIVS.

vasculis congesta. Adisis Ioann. Ludouicum de la Cerda in not. ad loc. cit. Tertulliani.

302. In Egm., Pal., Hailsbr., Alt., Noms., Vatt. A., I., Q., Alex. ita legitur hic versus *Quos verum latet*, *qui fidunt in stipite*. Ita etiam in Bong. ad oram, et in Rat. ad marg. inter duos versus *quos lana*, et *quos saepe*, sed aliena manu, neque omnino antiqua. Teolius in tribus Vatt. esse hunc versum testatur, et a Prudentio potuisse esse censet; non tamen Addenda Heinsii hoc loco consuluit, quum affirmet, nec verbum quidem de hoc versu habere Heinsium; qui in tribus suis codicibus extare eum aperte dixit. Ceterum nemo, qui senarii iambici regulas nouerit, et consuetudinem Prudentii animaduerterit, tam exlegem versum Prudentio affinget. Ald., Vrb., Thuan., Oxon., tres Torr., Heins., et alii *discolora* a nomine *discolorus*, *discolora*, *discolorum*, vt *multicolorus*, *versicolorus*. Vide Comment. ad v. 821. Hamartig. Weitz., Mar., Vat. B., Prag., Parrhasius, Torn., Rat. *discolor* minus bene. Egm., Gis. *discolore*, Fabr. *discolori*. Latinius *discolore*: Alt. *discolos*. Non placet. Gifanius, vbi agit *de desinentibus in r*, ex vet. lib. praetulit *discolor*, quia putat, veteres interdum desinentia in *r* longa fecisse: sed non persuadet. Nebrissensis existimat, praestigias circulatoris alicuius ex colorum mutatione significari. Neque ab hac interpretatione longe dissideo: sed vellem, eam veteri aliquo testimonio de huiusmodi praestigiis corroborari. Bulengerus, qui in lib. De theatro artes veterum praestigiatorum, et fallacias diligenter exposuit, nihil tale retulit. Giselinus affert versum Virgilii e Pharmaceutria: *Terna tibi haec primum triplici diuersa colore – Licia circumdo*. Aliam explicationem de arboribus vittatis vide ad v. 1009. lib. II. in Symmach., cui Arnobius lib. I. maxime fauet: *Venerabar elephantorum ossa*, *picturatas veternosis in arboribus taenias*. Simulacra ex ebore vocat ossa elephantorum. Dicitur vero lana terrere ob metum, et horrorem illum, qui religionum omnium quodammodo proprius est. Weitzius addit, stemma, teste Sophoclis interprete in Oedipode tyranno, fuisse lanam ramo (siue stipiti) circumuolutam, quo stemmate simulacra coronari consueuisse, colligitur ex Iulio Obsequente. Affirmat idem Weitzius, olim circulatores lanam in picto scipione gestasse, vt pueris, et fatuis imponerent: sed eius rei testem non profert. Itaque congruentius hic locus accipitur de arbore vittata, de qua plura ad v. cit. lib II. in Symm. Plinius lib. XII. cap. I. de arboribus: *Haec fuerunt numinum templa*, *priscoque ritu simplicia rura etiamnum deo praecellentem arborem dicant*: *nec magis auro fulgentia*, *atque ebore simulacra*, *quam lucos et in iis silentia ipsa adoramus*.

303. Weitz. cum Egm. *falsos*. Heinsius cum Thuan., et Alt. *salsus*, vt passim apud scriptores homo salsus pro ridiculo. Mihi hoc loco *falsus* probum videtur, quamuis Heinsio recentiores adhaereant.

304. Ald., Vrb., Hailsb. a pr. m.,

Digitized by Google

Edentularum cantilenae suaserint.
Vos eruditos miror, et doctos viros,
Perpensa vitae quos gubernat regula,
Nescire vel diuina, vel mortalia
Quo iure constent: quanta maiestas regat,
Quidquid creatum est, quae creauit omnia.
Deus perennis, res inaestimabilis,
Non cogitando, non videndo clauditur:
Excedit omnem mentis humanae modum,
Nec comprehendi visibus nostris valet,
Extraque, et intus implet, ac superfluit,

GLOSSAE VETERES.

305. edentularum = *anuum*, *quasi sine dentibus*. *I*. 307. perpensa = *temperata*. *perpensa res*, *id est*, *aequo pondere repensa*. *aequa reddita*. *I*.

COMMENTARIVS.

Bong. suprà *vanulae*, vetustiores *rancidae*, Alex. *rancide*. Heinsius minime probat *vanulae*, quia apud Martialem *rancido ore loqui*, et apud Persium *rancidulum balba de nare loqui* dicitur. Nonnulli veteres habent *raucide*, et id tenet Iso. Gis. I. ed. *vanulae*, ad oram *rancidae*. Parrhasius *quis omne*, scilicet *quis*.

306. Christianos ethnici imperitos, et ignaros vocabant: et christiani per derisum ethnicos peritos, et doctos. Sic Arnobius lib. II. *Vos soli sapientia conditi, atque intelligentiae vi mera, nescio quid aliud videtis, et profundum* .... *Dicite, o festiui, et meraco sapientiae tincti, et saturi potu*. Respondet Romanus congruenter ad ea, quae Praefectus obiecerat: *Populare quiddam sub colore gloriae - Illiterata credidit frequentia*. Verum de his plura Heraldus, Wowerus, Elmenhorstius, Rigaltius, et praecipue Ouzelius ad verba Minucii; *Studiorum rudes, literarum profanos, expertes etc.* Adde Elmenhorstium ad Arnobium pag. 38. Nobis enim longiores esse non licet, et digitum in fontes intendere satis fuerit.

308. Ald. *moralia*: lege *mortalia*.

309. Egm. *quod*. Vat. A. *qui*. Alii *quo*. Ald. *edat* male pro *regat*.

310. Ald. *creatum*, *quae* sine *est*. Vat. B., Alex., Mar., Rat., Prag., et alii *creatum est, quae*, quod expressit Heinsius. Weitz., Sich., Egm., Hailsbr., Pal. *creatum est, qui*.

311. Ioannes Filesacus cap. I. lib. I. Select. hunc locum illustrat aliis similibus Ambrosii, Clementis Alexandrini, Paulini, et aliorum. Elmenhorstius pag. 17. ad Arnobium similiter in hoc argumento versatur. *Inaestimabilis* est pretium omne excedens apud Liuium, et Valerium Maximum. Cicero dixit *inaestimabile*, quod nullius est pretii.

312. Sich. *viuendo*. Metrum exigit *videndo*.

315. Gis. ad oram *extraque, et intra complet*. Hilarius De Trinit. III. *Ipse extra omnia, in omnibusque*. Paschalius De Spiritu sancto: *Quem praesto esse per omnia, id est, intra, extraque, non ambigo*. Petauius tom. I. lib. III. cap. IX. multis allatis testimoniis eandem sententiam confirmat.

Digitized by Google

Intemporalis ante, quam primus dies:
Esse, et fuisse semper vnus obtinet:
Lux ipse vera, veri et auctor luminis:
Quum lumen esset, lumen effudit suum:
Ex luce fulgor natus hic est Filius.
Vis vna Patris, vis et vna est Filii,
Vnusque ab vno lumine splendor satus,
Pleno refulsit claritatis lumine.
Natura simplex pollet vnius dei,
Et quidquid vsquam est, vna virtus condidit.
Caelum, solumque, vim marini gurgitis,
Globos, dierum, noctiumque praesides,
Ventos, procellas, fulgura, imbres, nubila,
Septentriones, hesperos, aestus, niues,
Fontes, pruinas, et metalla, et flumina:
Praerupta, plana, montium conuallia,
Feras, volucres, reptiles, natatiles,
Iumenta, pecudes, subiugales belluas,

GLOSSAE VETERES.

324 pollet = *pollere proprie exercere*; *sed hic pro excellit* I. 327. globos = *stellas*. *lunam, et stellas dicit*. I. 329. septentriones = *vrsi*. I. 331. praerupta = *aspera*. I. 333. subiugales = *equos, boues, et quidquid sub iugo mittitur*. I.

COMMENTARIVS.

316. *Intemporalis* vox est Caelii Aureliani, Apuleii, quamquam ab Aureliano pro inopportuno sumitur.

317. Significatur aeternitas dei, quae in eius nomine, *Ego sum qui sum*, indicata est. Circumscribi solet aeternitas hac explicatione: *Interminabilis vitae tota simul, et perfecta possessio*: quae est definitio Boetii lib. v. De cons. pros. VI., communi omnium consensu probata. Hinc deus *esse, et fuisse semper vnus obtinet*: et idem est in eo esse, fuisse, ac futurum esse.

318. Filius dei est, et dicitur lumen de lumine. Vide Apoth. v. 278.

320. Gis. *huic*. ad oram *hic*. Hoc retinendum cum scriptis.

321. Noms. *vna Filii* sine *est*.

323. Alex., Pal., Vat. B. *claritatis numine*. Alii *lumine*.

327. *Globus lunae* apud Virgilium, *globus solis* paulo post v. 537. Respicit ad illud Genes. cap. I. v. 16. *Luminare maius, vt praeesset diei, et luminare minus, vt praeesset nocti*.

333. Vat. B., Widm. a sec. m., Mar., Rat., Prag., Gis. in textu 2. ed. *pecudes*. Parrhasius, Ald., Sich., et alii plures *pecua*, quo vocabulo vsi sunt Cicero, Liuius, Plinius, et antiquiores. Vide Nonium in *pecua*. Fabr. edidit *pecora*.

Flores,

Digitized by Google

Flores, fruteta, germina, herbas, arbores,
Quae sunt odori, quaeque vernant esui.
Haec non labore, et arte molitus deus,
Sed iussione, quam potestas protulit,
Mandauit esse, facta sunt, quae non erant.
Verbo creauit omniformem machinam:
Virtus paterna semper in Verbo fuit:
Cognostis ipsum, nunc colendi agnoscite
Ritum, modumque: quale sit templi genus,
Quae dedicari sanxerit donaria,
Quae vota poscat, quos sacerdotes velit,
Quod mandet illic nectar immolarier.
Aedem sibi ipse mente in hominis condidit

GLOSSAE VETERES.

334. fruteta = *virgulta humilia*. I. 335. vernant = *florescunt, virescunt*. I. 336. molitus = *conatus*. I. 339. Verbo = *Filio*. I. 340. in Verbo = *in Filio*. I. 341. cognostis = *noscitis, pro cognouistis*. I. 343. sanxerit = *statuerit*. donaria = *dona*. I. 346. ipse = *deus*. I.

COMMENTARIVS.

334. Alex., Parrhasius *fructeta*. Giselinus ita etiam edidit, sed emendauit *frutecta*: quod miror ab Heinsio non esse animaduersum, nam error typographicus Giselini in Heinsii editione receptus est. Atqui neque versus constat cum *fructeta*, et *frutetum*, aut *frutectum*, vt alii scribunt, a *frutex* originem trahit, non a *fructus*. Chamillardus ab Heinsii errore non cauit.

335. Lectio Parrhasii ab aliis multum dissidet *Quae sunt odorae: quaeque vernantes comae*. Aldus contra metrum *Quae sunt odori, quaeque vernantes esui*.

336. Parrhasius *molitur*. Theodoretus Graecar affect. lib. IV. *His itaque verbis manifeste ostendit, deum non ex subiecta materia res omnes procreasse . . . . . . At rerum omnium deus opifex nec instrumentis, nec materia indiget etc.*

338. Vide hymn. Cath. IX. Omni hora.

339. De huiusmodi vocabulis *omniformis* vide hymn. III. Cath. v. 1., et 2.

341. Hailsb. *cognoscis*: melius *cognostis*.

342. Prag. perperam *tempus genus*.

343. Mar. *quae dicari*, Vat. A. *dedicari auxerit*. Egm. *quae dedicaris auxerit*. Deprauata sunt haec omnia.

345. Vat. B., Mar., Rat. *mandat*. melius *mandet*, vt *poscat*, *velit*.

346. Giselinus in suo codice inuenit *sedem* pro *aedem*. Murmellio magis placet *Aedem sibi ipse mentem hominis condidit*, vt consona non absorbeatur. Neque id displicet Giselino, qui hanc etiam lectionem e veteribus libris depromptam esse testatur. Ita certe edidit Lotterus. Ceterum hanc sententiam de templo mystico in corde hominis saepius Prudentius noster adornauit, sed hoc in loco elegantissime. *Quam rem*, inquit Barthius lib. LV. cap. V., *nemo vnquam gratius, et suauius, quam . . . . . suauissimus augur, et olor Christi Prudentius in Romano: Aedem sibi ipse etc.* In ep. I. Petri cap. II. v. 5. *Et ipsi tamquam lapides viui superaedificamini, domus spiritualis, sacerdotium*

Digitized by Google

Viuam, serenam, sensualem, flabilem,
Solui incapacem posse, nec destructilem:
Pulchram, venustam, praeminentem culmine,
Discriminatis illitam coloribus.
Illic sacerdos stat sacrato in limine,
Foresque primas virgo custodit Fides,
Innexa crines vinculis regalibus,
Poscit litari victimas Christo, et Patri,
Quas scit placere, candidatas, simplices:
Frontis pudorem, cordis innocentiam,
Pacis quietem, castitatem corporis,

GLOSSAE VETERES.

348. incapacem = *qui non capit solutionem*. I. 350. discriminatis = *discretis*, *diuitis*, *separatis*, *variis*. illitam = *pictam*. coloribus = *scilicet virtutum*. I. 354. litari = *sacrificari*. I. 355. placere = *scilicet illi*. I.

COMMENTARIVS.

sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles deo per Iesum Christum. Non solum sacrarum literarum, sanctorumque Patrum testimoniis eadem sententia comprobatur, verum etiam ethnicorum dictis. Plinius Panegyr. ad Traian. *Animaduerto enim, etiam deos ipsos non tam accuratis adorantium precibus, quam innocentia, et castitate laetari; gratioremque existimari, qui delubris eorum puram, castamque mentem, quam qui praemeditatum carmen intulerit*. De templo, et ara in corde vide etiam Berthaldum De ara cap. XXIX.

347. Parrhasius, Ald. *flebilem*. alii *flabilem*. Nebrissensis recte *flabilem* exponit *spiritualem*. Sed quum rogat, *Quid si legas* STABILEM? ad carminis huius leges non attendit. Natura animae nostrae his versibus declaratur.

350. Per colores discriminatos virtutes intelligo, quae naturales sunt animis: nam supernaturales postea refert. Lactantius lib. De ira dei sub finem etiam vtitur voce *destructilis*: vbi tamen alii legunt *destructibilibus*, non *destructilibus*.

351. Parrhasius, Alex. a sec. m., Hailsbr. *sacrata in limine*. Vat. A., Alex. a pr. m. *sacrata limine*. Alii *sacrato in limine*, sed in Thuan. deest *in*.

352. Fabricius id explicat, quia *sola fides victimas gratas, et legitimas adducit*: haeretice, quasi *sola* fides placeat deo. Primas ergo fores custodit fides, quia *sine fide impossibile est placere deo*, et quia *accedentem ad deum oportet credere, quia est etc.* Eadem sententia extat lib. II. in Symmach. v. 92. *Respondet vel sola fides, doctissima primum — Pandere vestibulum verae ad penetralia sectae*.

355. Victimae candidatae sunt immaculatae, vt praescribit Moyses cap. III. Leuitici.

357. Fabricius, et Giselinus *oris quietem*. Scripti Heinsiani, Weitziani, et nostri *pacis quietem*. Fabricius in ieiunia, flagellationes, vota religiosa importune inuehitur. Nam si tantum velit, sine fide has victimas deo non placere, nobiscum facit: sed ille aperte vult tum vnius fidei virtutem, vltra quam par est, extollere, tum aliorum bonorum operum vtilitatem imminuere: quam haeresim saepissime in commentariis inculcat.

Digitized by Google

Dei timorem, regulam scientiae,
Ieiuniorum parcitatem sobriam,
Spem non iacentem, semper et largam manum.
Ex his amoenus hostiis surgit vapor,
Vincens odorem balsami, thuris, croci,
Auras madentes persicorum aromatum:
Sublatus inde caelum adusque tollitur,
Et prosperatum dulce delectat deum.
Hanc disciplinam quisquis infensus vetat,
Vetat probatum viuere, et sanctum sequi,
Vetat vigorem mentis alte intendere,
Nostrique acumen ignis ad terram vocat,
Nec excitari vim sinit prudentiae.
O mersa limo coecitas gentilium!
O carnulenta nationum pectora!
O spissus error! o tenebrosum genus,
Terris amicum, deditum cadaueri,
Subiecta semper intuens, nunquam supra!
Furorne summus, vltima et dementia est,

GLOSSAE VETERES.

359. parcitatem = *abstinentiam*. *Iso.* 360. spem = *spes non debet iacere; sed se erigit. I.* 361. amoenus = *delectabilis*. vapor = *fumus*. *I.* 362. croci = *genus pigmenti*. *I.* 363. persicorum = *Persia regio est, vbi abundant aromata I.* 365. prosperatum = *benignum .I. propitiatum. Vat. A.* 366. infensus = *molestus*. *I.* 367. probatum = *probabiliter, nomen pro aduerbio. I.* 369. ignis = *animae, quae est igneae naturae*. *I.* 374. cadaueri = *corpori*, *quod resoluendum est in cadauer*. *I.* 375. supra = *caelestia*. *Vat. A.*

COMMENTARIVS.

361. Vat. B. vitiose *hostigiis* pro *hostiis*, vti ibi correctum est. Prag. *amoenis hostiis*.

363. E Persia aromata afferri solent. Nebrissensis *madentes* interpretatur *sparsas*, scilicet per quas aromata sparguntur. Sed bene etiam est *madentes* pro madidis: nam aurae aromatibus madefiunt.

367. Alicubi *probate*: quae est glossa ad *probatum* aduerbii more.

369. *Ignem* de animi vigore, vti etiam de deo, saepe Prudentius dixit, et nos explicuimus.

372. *Nationes* pro gentibus, et gentilibus. *Carnulentus* dixit Solinus.

375. Lotterus mendose *nunquam summa*. Fabricius ait, *supra* esse enallagen pro *superna*, vt constet sermonis ordo. Posset coniici *supera*, et eo alludit glossa. Sed *supra* probum est.

Deos putare, qui creantur nuptiis?
Rem spiritalem terrulenter quaerere:
Elementa mundi consecrare altaribus:
Id, quod creatum est, conditorem credere?
Deasciato supplicare stipiti:
Verris cruore scripta saxa spargere:
Aras ofellis obsecrare bubulis,
Homines fuisse quum scias, quos consecras,
Vrnas reorum morticinas lambere?

GLOSSAE VETERES.

378. terrulenter = *in terra . I.* 381. deasciato = *cum ascia inciso. ascia planato, vel formato . ascia genus instrumenti, quo formantur res . I.* 383. ofellis = *diminutiuum ab offa, quod fructum significat . I. particulis praecisis . Mar.* 385. vrnas = *sepulcra . Mar.*

COMMENTARIVS.

378. Vat. A. a pr. m., Gis., Parrhasius, Vat. Q., Alex., plerique Heinsiani, Bong., Widm. a sec. m. *terrulente*. Ald., Weitz., Mar., Rat. *terrulenter*. Antiquior Prudentio scriptor, qui *terrulentus*, et *terrulenter* dixerit, nullus occurrit.

379. Contra elementorum consecrationem disputauit etiam lib. I. contra Symmach. v. 297. et seqq.

381. Ald., Mar. a pr. m., Alex., Vat. Q. scribunt *deasceato*. Vrb. mendose *dissecato*. *Deascio* est ascia laeuigo. Extat haec vox in Plauto, et in vett. inscriptionibus. Ascia proprie est instrumentum ferreum, quo fabri lignarii ad polienda ligna vtuntur: hispanis *bacba*, vt ego puto: nam runcina videtur esse *cepillo*, scobina genus limae ad abradendum. Vide epistolam Mazochii De dedicatione sub ascia. Tertullianus Apologetic. cap. XII. *In deos vestros per omnia membra incumbunt asciae . et runcinae, et scobinae*. Minucius: *Deus enim ligneus, rogi fortasse, vel infelicis stipitis portio, suspenditur . caeditur, dolatur, runcinatur*. Barthius hunc Prudentii versum confert l. IV. cap. XII. cum versu Tibulli eleg. IV. lib. II. *Seu stipes habet desectus in agris*. Ita enim legit pro *desertus* ex vno codicum Palatinorum. Nam vtcumque rudis stipes, aliquo tamen modo cultus erat, vt qui numen aliquod inter ceteros crederetur habere solus. Qua de re dixi ad v. 1005. l. II. in Symm. in simili Ouidii versu. Sed verior videtur lectio, quam ibi indicaui, *desertus* a *desero*, a quo est *deseui*, et *deserui*, *desitus*, et *desertus*, hoc est, plantatus. Alii scribunt *dissero*, *disseui*, *disserui*, *dissertus*, *dissitus* eadam significatione. Macrobius libr. III. Sat. cap. XVIII. hos Sueuii versus excribit: *Hoc genus arboris in praelatis finibus graiis – Disseruere, nouos fructus mortalibus dantes*.

382. Simulacra olim in basi inscribi solebant: hinc *saxa inscripta*. Sues immolabantur Cereri, Cybele, Bonae Deae, Marti, Termino. Eos sues non fuisse proprie verres, sed maiales, aut, vt Varro appellat, nefrendes, notat Fabricius. Differt autem a verre maialis, vt ab ariete veruex, ab equo cantherius, et ab hirco caper.

383. Ald., Widm., Bong., Vat. Q. scribunt *offellis*: sed ab *offa* fieri *ofellam* extrito vno *f*, probat quantitas primae vocalis, quae est breuis. In glossa pro *fructum* fortasse legendum *frustum*.

385. Nebrissensis legit *deorum* non male. In his versibus sermo est, vt ego opi-

Digitized by Google

Desiste, iudex seculi, tantum nefas
Viris iubere fortibusque, et liberis,
Nil est amore veritatis celsius.
Dei perennis numen asserentibus
Nihil est pauori, mors et ipsa subiacet.
Dudum coquebat, disserente martyre,
Asclepiades intus iram subdolam,
Stomachatus alto felle, dum longum silet,
Bilemque tectis concipit praecordiis,
Tandem latentis vim furoris euomit.
Pro Iuppiter, quid est, quod ex hoc audio!
Stat inter aras, et deorum imagines,
Et, quod fateri cogor, in medio foro,

GLOSSAE VETERES.

387. liberis = *a seruitio diaboli*. I. 389. asserentibus = *affirmantibus* . I. 390. est = *scilicet illis* . I. 391. coquebat = *parabat* . disserente = *haec dicente* . I. 392. subdolam = *fraudulentam*. I. 393. stomachatus = *iratus* . *stomachor irascor* . I. 394. bilemque = *fel* , *inuidiam* , *vel iram bilis* . *nigredo fellis, vnde ira procedit*. I. 396. pro! = *exclamatiue* . *ah deus* ! I.

COMMENTARIVS.

nor , de imperatoribus in deos relatis, quorum vrnas romani osculabantur . *Morticinus* proprie est *ab se mortuus* , non ab alio occisus . Vocantur ergo vrnae morticinae sepulcra , in quibus corpora defunctorum iacebant . Nonnulli interpungunt *Vrnas , reorum morticinas lambere* , hoc est , sepulcra , et carnes morticinas . Fabricius hanc superstitionem , vt vocat , italis obiicit , quod vrnas , in quibus corpora sanctorum iacent , exosculentur . Verum haec religionis , veraeque pietatis, non superstionis , signa , apud omnes catholicos vigent , et viguerunt semper , vt ex ipso Prudentio liquet . Quid ergo Prudentius ethnicis exprobrat ? Quod homines , et sceleratos quidem , pro deis colerent . Non enim ea venerationis obsequia illis exhibebant , tamquam hominibus sanctis , verique dei amicis , sed tamquam propria diuinitate praeditis .

387. Weitz. cum nonnullis suis *fortibus , et liberis* . Metrum postulat *fortibusque et* . *Iubeo tibi* graecismus est posterioris aeui , quam aurei seculi scriptoribus familiarior . Scioppius tamquam maxime latinum id defendebat ex Cicerone , Liuio , et aliis .

388. Aliqui habent *nihil* . In Vat. B. ita hi versus disponuntur 1. *Nihil pauori* . 2. *Nil est amore* . 3. *Dei perennis* .

389. Vatt. A., B., Q. , Weitz. , Widm. supra , et alii vel a pr. , vel a sec. m. *numen* . Alex. , Vrb. , Mar. a pr. m. , Rat. a veteri m. , Ald. , Parrhasius *nomen* .

390. Vat. B. , Mar. , Rat. *nil pauori est* . Non constat versus . Fabr. , Gis. , Heins. *nihil est pauori* . Parrhasius , Ald., Hailsbr. , Alex. , et alii *nihil pauori est* , Ald.,repugnante carminis lege,traiecit verba *est* , *et mors* pro *est* , *mors et* .

398. Ald. mendose *phoro* pro *foro* .

Digitized by Google

Tacente memet, hic perorat perditus,
Quidquid sacrorum est, ore foedans impio?
O fas priorum, moris o prisci status,
Inuenta regum pro salute publica
Pompiliorum nostra carpunt secula.
Quis hos sophistas error inuexit nouus,
Qui non colendos esse diuos disputent?
Nunc dogma nobis christianum nascitur
Post euolutos mille demum consules
Ab vrbe Roma, ne retexam Nestoras.
Quidquid nouellum surgit, olim non fuit.
Vis summa rerum nosse? Pyrrham consule.

GLOSSAE VETERES.

399. perorat = *loquitur*. I. 401. fas = *lex*. I. 403. Pompiliorum = *patronymicum. Pompilius primus inuenit culturam deorum, vt populum a furore belli reuocaret. Pompilius Numa, qui ferociam populi ad sacra conuertit*. carpunt = *disrumpunt. carpere est minutatim rem distrahi; inde carpunt, id est, disrumpunt, et vituperant*. secula = *tempora*. I. 404. sophistas = *id est, callidos. sophos sapiens sophista callidus, et ingeniosus argumentator. falsos conclusores*. I. 407. consules: *qui istos coluere deos*. I. 408. retexam = *ne computem. proferam*. Nestoras = *antiquos reges. Nestor rex graecorum antiquissimus. qui coluit deos; et inde excreuit illa nefanda consuetudo*. I. 410. Pyrrham = *vxor fuit Deucalionis*. I.

COMMENTARIVS.

399. Ald., Mar., Prag., Weitz., Rat., Parrhasius, Tornaes., et alii *hic perorat*. Gallandius secutus id est, ac putauit, mendum esse in Chamillardo *ac perorat*. At Heinsius praetulit *ac perorat* cum Egm., Pal., Thuan., Noms., Vat. A., Alex., et aliis. Pro *perditus* Prag. habet *perditos* cum hac glossa, *id est, orando suadet perditos sibi credere*. Verum parum latine id diceretur.

401. Ald., Hailsbr. *O fas piorum*. Melius *priorum*. In nonnullis Vulg *motis* perperam pro *moris*. Nebrissensis, qui cum Aldo legit *o fas piorum*, exponit, *heu pietas, o fas*. Dici autem solet *fas* de his, quae per religionem licent.

403. Intelligit superstitiosas nugas Numae Pompilii.

404. Christiani ab ethnicis sophistae dicebantur, etiam Saluator noster a Luciano crucifixus sophista, scilicet hoc vocabulo sumpto pro homine, qui captiosis argumentationibus alios deciperet. Rationem addit Prudentius, quia deos colendos esse negabant. Hinc pariter athei, impii, profani, sacrilegi nuncupati.

407. Mille consules sunt mille anni.

408. Per Nestoras intelligit tempora heroica. Saepe Prudentius plurali numero effert nomina singularis alicuius hominis, vt Pompilios, Deucaliones, Nestoras, et inter numina Iunones, Cythereas, Priapos.

409. De nouitate religionis, christianis obiecta, vide lib. II. contra Symmach., Lactantium De mort. persecut. cap. II., Arnobium lib. I., et 2.

410. Ald., Vat. Q. *Vis summam rerum*

Digitized by Google

Vbi iste vester tunc erat summus deus,
Diuum fauore quum puer mauortius
Fundaret arcem septicollem Romulus?
Quod Roma pollet auspicato condita,
Ioui Statori debet, et diis ceteris.
Hoc sanctum ab aeuo est, hoc ab atauis traditum:
Placanda nobis pro triumphis principis
Delubra, faustus vt secundet gloriam
Procinctus, vtque subiugatis hostibus

GLOSSAE VETERES.

412. diuum fauore = *in bonore deum*. mauortius = *bellicosus*, *vel filius Martis*. *Iso.* 413. septicollem = *quia septem monticulos Roma cingit*. *I.* 414. auspicato = *aduerbium pro auspicio*. *I.* 415. Statori = *Romulus etiam, quum quadam vice insequeretur ab hostibus, fugiente exercitu, vocauit Iouem; tunc stetit exercitus fugiens; vnde Iouis Stator dicitur*. *I.* 416. ab aeuo = *ab initio*. *I.* 418. delubra = *templa*. faustus = *felix*, *beatus*. secundet = *prosperet*. gloriam = *principis*. *I.* 419. procinctus = *paratus*, *apparatus bellicus*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

nosse? Pyrrbam consule. Non patitur lex carminis. In Mar. videtur fuisse *summa*, sed factum postea *summam*, et deinde *consulem*. sed inductum erat *m*. Rat., Vat. B. *consulem*, hoc videlicet sensu *Vis summa rerum, nosse Pyrrbam consulem*. In Alex. deest interrogationis nota post *nosse*. Vera tamen lectio est ea, quam exhibui, et tenent plerique.

414. Vat. B. mendose *pollet auspicio*.

415. Rat. contra metrum *debetur*. Nonnulli scribunt *dis* pro *diis*. Iouis Statoris imago extat apud Montfauconium Antiquit. rom. explic. tom. I. pag. 39. cum epigraphe IOVI STATORI. Cicero contra Catilinam ad equites romanos; *Iuppiter Stator, quem vere huius imperii Statorem maiores nostri nominauerunt: cuius templum a Romulo, victis Sabinis, in Palatii radice cum Victoria est collocatum*. Dictum ita volunt, quod milites romanos aduersus sabinos pugnantes stare fecerit. Seneca vero aliam rationem affert, quod eius beneficio starent omnia. Vide lib. IV. De benef. cap. VII. In vet. inscript. legitur: I. O. M. STATORI.

416. Ald., Parrhasius, et nonnulli Vulg. *ab auis*. Repone *ab atauis* ad metricam rationem. Apud Minucium: *Quanto venerabilius, ac melius antistitem veritatis maiorum excipere disciplinam? religiones traditas colere? deos, quos a parentibus ante imbutus es timere, quam nosse familiarius, adorare?* Similia Symmachus, vt in libris contra eum potes obseruare.

418. *Delubra* notat Fabricius esse e lignis deasciatis sacella, in quibus plures dii sub vno coluntur tecto. Alii aliam significationem tradunt, et delubrum esse dicunt fustem delibratum, siue dedolatum, quem venerabantur pro deo. De omni sacra aede delubrum passim, et sine vllo discrimine dicitur.

419. Rat. vitiose *vtique* pro *vtque*. Barthius hinc colligit lib. XLI. Adu. cap. XII., *procinctum* christiano etiam aeuo exercitum significare. Proprie procinctus est apparatus militaris ad pugnam ineundam, siue exercitus ipse expeditus, ac paratus ad bellum.

Digitized by Google

Ductor quietum frenet orbem legibus.
Accingere ergo, quisquis es, nequissime,
Pro principali rite nobiscum deos
Orare vita: vel, quod hostem publicum
Pati necesse est, solue poenam sanguine.
Spreuisse templa, respuisse est principem.
Tunc ille: Nunquam pro salute, et maximis,
Fortissimisque principis cohortibus
Aliter precabor, quam fidele vt militent,
Christique lymphis vt renascantur Patri,
Capiant et ipsum caelitus Paraclitum:

GLOSSAE VETERES.

420. frenet = *regat*. *I.* 421. accingere = *praeparare*. *Iso.* 422. rite = *recte*. *Iso* 426. tunc ille = *scilicet ait*. *I.* 428. fidele = *fideliter*. *I.*

COMMENTARIVS.

420. Virgilius I. Aen. 527. *Gentes frenare superbas*.

421. Virgilius lib. II. *Quisquis es, amissos hinc iam obliuiscere graios*. Fabricius aduertit, superbum esse, et de ignotis vulgo dici, *Quisquis es*. Confer Comment. ad v. 31. Praefationis Carminum: *Dicendum mihi: Quisquis es*.

422. Prag. *ritu*: emenda *rite*. Imperatoris vitam vocat *principalem*.

425. Egm. male *principum* pro *principem*. Codex Marietti sic legit, et distinguit *Spreuisse templa, respuisse principem*: quod melius videtur Marietto, vt sensus sit, Solue poenam, quod templa spreueris, et respueris principem. Mihi minus id placet. In eodem Mar. videtur fuisse pro diu. script. *templum* pro *principem*: sed resistit metrum.

428. Parrhasius legit *quam fidei vt militent*, vt longa sit secunda in *fidei*. Contra consuetudinem Prudentii id est, et membranae obnituntur. Vide Comment. ad v. 62. Dittochaei. In allocutionibus imperatorum ad exercitum praecipue laudabatur fides militum: et in nummis vett. occurrunt huiusmodi verba, *Fides militum*, *Fides exercitus*, *Fides exercituum*. Vide Anselmum Bandurium De numism. Similiter in vett. inscriptionibus, *Legiones fideles*. De hac fide sermo nunc est: in vers. seq. de fide christiana. Iustinus ad Antoninum Pium, vt notat Chamillardus: *Nos solum deum adoramus, et vobis in rebus aliis laetum praestamus obsequium, imperatores, ac duces hominum esse fatentes, et simul rogantes, vt cum imperii potestate sanam quoque mentem obtinere comperiamini*. Arnobius lib. IV. sub finem: *Nostra quidem scripta cur ignibus meruerunt dari? cur immaniter conuenticula dirui? In quibus summus oratur deus, pax cunctis, et venia postulatur magistratibus, exercitibus, regibus etc.* Athenagoras in fine Apologiae similia habet, vbi videri possunt notae Maurinorum.

430. In Rat. sciolus aliquis propter vocem *Paraclitum*, et *idolorum*, ita mutauit hos versus, erasis prioribus, *Ipsumque flamen caelitus capiant sacrum*, = *Cacodaemonumque respuant caliginem*. Satis intelligitur, ineptum hunc correctorem artem metricam ita percepisse, vt ipse versus faceret, non vt Prudentii versus emendaret. In Mar. *Paraclytum* minus bene pro *Paraclitum*.

Vt

Digitized by Google

Vt idolorum respuant caliginem,
Cernant vt illud lumen aeternae spei,
Non succulentis influens obtutibus,
Nec corporales per fenestras emicans,
Puris sed intus quod relucet mentibus.
Pupilla carnis crassa crassum perspicit,
Et res caduca, quod resoluendum est, videt:
Liquidis videndis aptus est animae liquor:
Natura feruens sola feruentissimae
Diuinitatis vim coruscantem capit.
Hoc, opto, lumen imperator nouerit
Tuus, meusque, si velit fieri meus:
Nam si resistit christiano nomini,
Meus ille talis imperator non erit:
Scelus iubenti, crede, nunquam seruiam.
Statis, ministri, clamitans iudex ait,
Statis, manusque continetis vindices?
Non rupta sulcis dissecatis viscera?
Animam nec intus abditam rimamini,
Erumpit vnde vox profana in principem?

GLOSSAE VETERES.

433. succulentis = *vdis fletibus*, *nebulosis*. influens = *scilicet illud lumen*. *I*. 436. crassum = *pro crasse*. *I*. 438. liquidis = *puris*. liquor = *puritas*. *I*. 439. natura feruens = *anima*. feruentissimae = *auidissimae*. *I*. 442. si = *si tamen*. *I*. 445. crede = *mihi*. *I*. 447. vindices = *quae debent vindicare nos a talibus*. *I*. 449. abditam rimamini = *absconditam scrutamini*. *I*. 450. in principem = *contra*. *I*.

COMMENTARIVS.

431. Aldus videtur data opera edidisse *vti dolorum*, ne secunda in *idolorum* corriperetur. At nulla opus est correctione, et scripti iubent, legi *vt idolorum*.

432. Ald. mendose *illum* pro *illud*. Gis., Weitz. *cernant et*: plerique alii *cernant vt*.

433. Oculos *succulentos* dicit ob humorem, et succum inmodicum, quo hebetes fiunt. Simili significatione in praef. Hamart. *furores succulentos*, et Paulinus ad Cyther. *succulenti corporis*. Vtitur etiam hac voce Apuleius.

438. In nonnullis Vulg. *liquidus* male pro *liquidis*. De hoc vocabulo *liquidus* pro spirituali consule Proleg. cap. xv.

443. Ald., Vrb., Cauch., Oxon., Rott., vnus Torrent., et alii *resistat*. Plerique *resistit*. Hailsbr. *resistis*.

445. Cauchius malebat *nunquam inseruiam*. Cur, inuitis scriptis?

450. Thuan., Heins. *erupit* pro *erumpit*.

Scindunt vtrumque milites teterrimi
Mucrone hiulco pensilis latus viri,
Sulcant per artus longa tractim vulnera,
Obliqua rectis, recta transuersis secant,
Et iam retectis pectus albet ossibus.
Nitendo anhelant, diffluunt sudoribus,
Quum sit quietus heros, in quem saeuiunt.
Haec inter addit sponte Romanus loqui,
Si quaeris, o praefecte, verum noscere,
Hoc omne, quidquid lancinamur, non dolet:
Dolet, quod error pectori insedit tuo,
Populos quod istos perditus tecum trahis:
Currunt frequentes vndique ad spectaculum
Gentile vulgus, heu! gemenda corpora:

GLOSSAE VETERES.

452. hiulco = *fissili*, *euaginato*. pensilis = *pendentis*. *Iso.* 453. tractim = *trabendo, vt maior esset cruciatus, ideo tractim secabant*. *Iso.* *continuatim*. *Vat. A.* 456. nitendo = *insistendo, vel incumbendo*. *I.*

COMMENTARIVS

451. Vat. B., Mar. supra, duo Torrentiani, Gis. ad oram *vtrinque* pro *vtrumque*. Pro *teterrimi* Prag., Mar. a pr. m. *deterrimi*. Viua imago horrendi tormenti his versibus exprimitur. Sagittarius cap. v. censet, hos versus capiendos esse de scorpionibus, quod genus erat flagelli a scorpionis cauda dicti, quia arcuato vulnere corpori infigebatur. Vide cap. IV. Gallonii, et tabulam IX. An autem in eculeo Romanus martyr ita caesus fuerit, dicam ad v. 491.

454. Mar. *transuersi*, et pro diu. script. *transuersis*.

455. Fabricius hypallagen agnoscit pro *ossa albent retecto pectore*.

457. In *heros* corripitur *o*, quamuis sit o mega, quod neque a Chamillardo, neque a Cellario, neque a Teolio in suis indicibus est animaduersum, vt ostendi ad v. 52.

458. Nonnulli Vulg. *audet sponte*.

460. Weitz. cum Egm., Hailsbr. scripsit *lacinamur*. Retinendum *lancinamur*. In Vat. A. est *laniamur*; in Vat. B. *lanzinamur*.

461. Ald., Gis. *insidet*. Scripti potiores *insedit*. Galland. cum Ald., Torn., et Paris. ed. Patrum *insidet*.

462. Ald., Torn., Galland., Widm., Bong. contra metri rationem *Populos quod istos tecum trahis perditos*. Ambr., Thuan. a m. sec., Parrhasius *perditus tecum trahis*. Thuan. a m. pr. *perditum*, quod verum putat Heinsius. Sic apud Terentium, *Cur te is perditum?* Teolius in vno Vat. eandem scripturam inuenit: sed non bene ait, maioris momenti codices apud Heinsium habere *perditum*. Fabr. *Populos trahis tecum quod istos perditos*. Gis. *Populos quod istos perditus tecum trahis*. Haec placet scriptura: nec displicet *Populos quod istos perditos tecum trahis*. Illud Terentii, *Cur te is perditum?* dissimile est, nam aliud est *trahere*, aliud *ire*.

Digitized by Google

Crudumque nostrae sortis exemplum tremunt.
Audite cuncti, clamo longe, ac praedico:
Emitto vocem de catasta celsior:
Christus paternae gloriae splendor, deus
Rerum creator, noster idem particeps,
Spondet salutem perpetem credentibus;
Animae salutem, sola quae non occidit,
Sed iuge durans, dispares casus subit,
Aut luce fulget, aut tenebris mergitur,
Christum secuta, Patris intrat gloriam:
Disiuncta Christo mancipatur tartaro.
Curanda mercis qualitas, quaenam mihi
Contingat olim perpetis substantiae:
Nam membra paruipendo quo pacto cadant,

GLOSSAE VETERES.

465. crudum = *crudele*. *Iso.* 470. perpetem = *perpes perpetis permanens*. *Iso.* 472. iuge = *diu. pro iugiter.I.* 475. disiuncta = *separata*. mancipatur = *capitur*. *I.* 477. olim = *in futuro.I.* 478. pacto = *lege.I.*

COMMENTARIVS.

465. Parrhasius *crudum quae*. corrige *crudumque*. Vat. B., Mar., Rat. a pr. m., Widm., Bong. *exemplum trabunt*: rectius alii *tremunt*.

467. De catasta dictum ad v. 56. hymni I. Peristeph. Apud exteros scriptores catasta est pegma ligneum, quo serui venales prostabant. Hic denotat locum eminentiorem, vbi de reis supplicium sumebatur. S. Cyprianus ep. 38. alias 33. siue ep. 5. libr. II. de Aurelio qui in catasta Christum confessus fuerat, ait, eum de catasta in pulpitum venisse, quod lector ab ipso fuerat ordinatus. De catasta videri possunt Gallonius, et Sagittarius, qui aliorum errores corrigunt. In Homilia II. S. Chrysostomi, siue alterius Chrysostomo aequalis de S. Romano mentio fit eculei: *Suspendentes in eculeo lacerabant; ille vero tamquam vitae arborem eculeum amplexabatur*. Sed graece solum est τὸ ξυλον, *lignum*, nec certum puto, Romanum in eculeo suspensum, vt postmodum dicam.

468. Parrhasius ita legit hos versus *Christus paterna e gloria splendor: deus — Rerum creator: nostri et idem particeps*. Christus splendor gloriae Patris dicitur in ep. ad Hebraeos c. I. v. 3.

469. Prag., Lotterus *nostri idem*: fortasse *nostri et idem*, vt Parrhasius.

470. Hailsbr. *perpetim*.

474. Nonnulli Vulg. *intret*.

476. Mar. pro diu. script. *curandum*. Sed metrum, et sensus exigunt *curanda*. Cauchius castigabat *Curanda merces qualis, et quaenam mihi*; additque Heinsius, propius ad vulgatam accedere *qualis, ac quaenam mihi*.

478. Lucifer Calaritanus in libro, Moriendum esse pro dei filio; *Quantum ad exitum, nihil interest, clauo per te, an lancea moriar, restrictis post terga manibus, an porrectis, sparsisque etc.*

Casura certe lege naturae suae.
Instat ruina: quod resoluendum est, ruat.
Nec distat, ignis, et fidiculae saeuiant,
An corpus aegrum languor asper torqueat,
Quum saepe morbos maior armet saeuitas.
Non vngularum tanta vis latus fodit,
Mucrone quanto dira pulsat pleurisis.
Nec sic inusta laminis ardet cutis,

GLOSSAE VETERES.

481. fidiculae = *funes ad flagellandum. quamuis fidicula a fidibus dicatur, in hoc tamen loco significat vngulas, vel genus tormenti, quo rei in eculeo suspensi torquentur, vt fides, et veritas inueniatur. fidicula genus tormenti, vel ferri subtilissimi, quo incidebantur martyres. Iso.*
485. pleurisis = *morbus, vel dolor laterum. I.*
486. inusta = *valde vsta. I.*

COMMENTARIVS.

479. Weitz. cum suis *certa*. Alii concinnius *certe*.

480. Sich., Bong. a pr. m *cadat* pro *ruat*.

481. Vat. B, Vrb., Prag., Mar. supra, Weitz., Gis. *ignes*. Probatiores cum Ald *ignis*. Pro *et* Fabr. *an*. Ald., Weitz., Gis., Parrhasius, Alex., Vat. Q., Vrb., Lotterus, et alij *fidiculae*. Prag. *fidiclae*, quod expressit Heinsius, quamuis varietatem lectionis non indicauerit. Multi putant, fidiculas esse flagella; alii instrumenta, quibus rei alligantur, vt veritas ab eis extorqueatur; alii vngulas ferreas, vt dictum est ad v. 44. Per. I. Minus probabilis est sententia Magii, idem tormenti genus fuisse, ac eculeum, aut Laurentii Vallae, qui instrumentum ex duobus obliquatis lignis fuisse opinatur. Pro vngulis Isidorus libr. V. Orig. cap. XXVII. clare fidiculas accipit: *Vngulae dictae quod effodiant. Hae et fidiculae, quia iis rei in eculeo torquentur, vt fides inueniatur*. Eodem sensu *fidiculas* vsurpare videtur Prudentius v. 550. huius hymni. Nihilominus alii fidiculas pro neruis, seu funiculis, quibus rei alligabantur, et distendebantur, sumunt, auctoritate praesertim Suetonii, et Valerii Maximi. Nihil prohibet, quominus eadem vox duplicem significationem, aut aliam alio tempore habuerit.

482. Nonnulli scribunt *langor*.

483. Weitz. cum Egm. *saeuitas*: id coniecerat Cauchius, et tenuit Heinsius cum aliis. Giselinus etiam in Emendatis monuit, ad marginem ascribendum *saeuitas* pro diu. script. Plerique habent *saeuitia*. Sed Murmellius notat, in sexta regione huius carminis vix alium pedem inueniri, quam iambum: adeoque mauult *saeuitas*, quod verbum reperitur apud Gellium. Alii tamen in Gellio legunt *scaeuitas*, vti etiam in Apuleio. Certius hoc vocabulo vsus est Firmicus. Parrhasius legit *Quum saepe morbus maior, ac saeuitia*. Sed deest sensus, et metrum obstat. Fabricius in Poetis christianis edidit *saeuitia*, sed in Comment. peculiari ad hunc hymn. obseruat, *saeuitas* esse vocem antiquam pro *saeuitia*.

484. Egm. *fodet* non bene.

485. Weitz., Vatt. A., B., Q., Mar., Alex. *pleurisis*, quam veram scripturam esse, affirmat Heinsius. Multi tamen, etiam veteres habent *pleuresis*. Nonnulli Vulg. male *quanta* pro *quanto*: nec melius alii distinguunt *fodit — Mucrone, quanto*. De pleurisi recte mucro dicitur: qui morbus italice *puntura* appellatur.

486. De laminis, quibus corpora martyrum inurebantur, vide Gallonium cap. VI.

Digitized by Google

Vt febris atro felle venas exedit,
Vel summa pellis ignis obductus coquit,
Papulasque feruor aestuosus excitat:
Credas cremari stridulis cauteribus.
Miserum putatis, quod retortis pendeo
Extentus vlnis, quod reuelluntur pedes,
Compago neruis quod sonat crepantibus:
Sic eiulantes ossa clamant diuidi,
Nodosa torquet quos podagra, et arthrisis.

GLOSSAE VETERES.

488. summa pellis = *summitatem papularum. I.* ignis = *sacer ignis. Mar.* obductus = *latens. I.* 489. papulas = *pustulas. Vat. A.* 490. cauteribus = *hic, et haec cauterium facit sub secunda, et tertia declinatione; et dictum cauterium a caute tenendum ne se homo coquatur. I.* 495. nodosa = *quae nodis inest.* arthrisis = *arthesis. vel artisis dentium dolor, vel communiter omnium articulorum; et sumpsit nomen a passione articu-*

COMMENTARIVS.

488. Ald. mendose *summam*.

489. Virgilius III. Georg. in fine: *Ardentes papulae, atque immundus olentia sudor — Membra sequebatur*.

490. Widm. supra *cremari vt stridulis*. Ald. ediderat *cauteribus*, correxit *cauteriis*. Sed *cauteribus* verum est: quo vocabulo alias etiam vtitur Prudentius. Glossa ridicula est. Quamquam omnes huiuscemodi glossarum ineptias notare non fuit animus: quod si ante non monui, nunc moneo.

491. Neminem vidi, qui non hos versus de supplicio eculei accipiat. Ac reuera in Vincentio v. 109. et seqq. eodem modo describi videtur eculeus. Verum in Romano id obstat, quod Iudex iusserat quidem, Romanum eculeo torqueri, sed admonitus, nobilem esse virum, *Iubet amoueri noxialem stipitem, — Plebeia clarum poena ne damnet virum*. Vide v. 108., et seqq. Praeterea certum est, martyres, extra eculeum suspensos, interdum fuisse vngulis excarnificatos: nam suspendebantur, vt carnifices commodius vngulis corpora exararent. Itaque probabile est, Romanum suspensum fuisse brachiis post tergum reuinctis, atque eius pedibus grauia pondera alligata fuisse. Vide tabulam I. lit. B., et tabulam XIII. lit. A. Fuluius Cardulus in not. ad hist. SS. martyrum Abundii, et soc. tradit, a nonnullis definiri eculeum, *genus tormenti, quo vinctis superne manibus, et appensis vtrique pedi grauissimis ponderibus homo pendens immaniter torquetur*. Sed ipse in aliam videtur abire sententiam, et Prudentius eculeum *noxialem stipitem* vocauit.

492. Prag. *extensus vlnis*.

493. Weitzius Aldo affingit *crepitantibus*: et ita quidem Aldus edidit, sed in Emendatis mutauit in *crepantibus*. Fuluius Cardulus loc. cit. intelligit, nerueas funes, quibus membra deuincta erant, crepare. At Prudentius clare loquitur de neruis corporis, qui crepabant, dum nimium membra extenderentur.

494. Vat. A. scribit *heiulantes*.

495. *Arthrisis* vera scriptura ab Heinsio dicitur: quam tamen vix inuenias in codicibus. Ald., Fabr., Gis. *arthresis*. Alex., Prag. *artesis*. Vrb., Vat. B., Mar., Rat. *arthesis*. Vat. Q. *atresis*, Pal. *artresis*. Parrhasius *artisis*, et id vocabulum Prudentii proprium esse ait pro morbo articulari, quem chiragram graeci vocant.

Digitized by Google

Horretis omnes hasce carnificum manus.
Num mitiores sunt manus medentium,
Laniena quando saeuit hippocratica?
Viuum secatur viscus, et recens cruor
Scalpella tingit, dum putredo abraditur.
Putate, ferrum triste chirurgos meis

GLOSSAE VETERES.

lorum. *I.* 498. laniena = *ferrum medicabile, vel locus, vbi animalia mactantur, vel ipse pecudum laniator, et hominum carnifex a laniatura dictus. laniola locus, vbi medici faciunt medicinas, et laniant carnes infirmorum*. hippocratica = *Hippocrates medicus; inde hippocratica dicitur medicina. a principe medicorum dicta. Hippocras summus medicus; inde adiectiuum hippocraticus*. *I.* 499. viscus = *caro*. *I.* 500. scalpella = *id est, ferrum; quibus abraditur putredo ab ossibus*. *I.* 501. chirurgos = *medicus dicitur, qui homines incidere solet; chirurgus a manuum operatione dictus;* χεὶρ *enim graece manus dicitur. chirurgi medici manu medicinam operantes; chira enim graece manus: empirici vero, tantum intellectu morbum cognoscentes, salutem corporum tantum voce indicant, manibus nihil operantes*. *Iso.*

COMMENTARIVS.

Nescio quis, vulgata huius loci scriptura nixus, *artesin* latinis Lexicis inseruit. Eum refellit Giselinus, quia quum hic morbus articulorum graecis dicatur ἀρθρῖτις, tempore Prudentii eum *arthresin* nuncuparunt. Sic ex pleuritide pleuresin, ex phrenitide phrenesin fecerunt. Inaniter vero Giselinus laborat, vt persuadeat, inscitia graecae linguae huiusmodi vocibus ita formatis vsum fuisse Prudentium, et mediam in eis corripuisse. Nam primum iam concedit, tertiam latinis esse sic satis notam: sed ita vt (addit) Iuuenalis, Martialis, et alii graece docti eius mediam produxerint, solus Prudentius corripuerit. Deinde quum Prudentius iam sua aetate videret, eas voces in vsu esse, et ita vulgo pronunciari, (quis enim hoc neget?) vt ab ipso efferuntur, cur, quamuis graece esset doctissimus, contra ecclesiasticum vsum, et sui temporis consuetudinem agere deberet? Praeterea constat, ante ipsum mediam in *phrenesis* a Sereno fuisse correptam. Denique Ausonium graece peritum fuisse, nequit verti in dubium: et tamen haec ipsa, quae in Prudentio reprehenduntur, vel alia prorsus similia, aut explicatu difficiliora in Ausonio passim occurrere, compertum est. Verum de his vberius diximus in Prolegom. Podagra, et arthrisis coniunguntur etiam a Lucilio apud Nonium pag. 166. *Quod deformis senex, arthriticus, ac podagrosus*. Alii legunt *paedidus*, alii *perditus* pro *arthriticus*.

496. Parrhasius *has*: lege *hasce*.

498. Mar. a pr. m., Vat. B., Prag. *lammina*, vel *lamina*, Lotterus *lamiena* pro *laniena*, sed corrupte. In Rat. recens corrector, abrasis prioribus, *At quando saeuit lamina accenta Hippocratis*. Hoc vltimum verbum prius ita erat. In *Hippocratica* antepenultima producitur eadem licentia, qua in *idolium* corripitur, ratione accentus graeci in *Hippocrates*. Laniena Hippocratica est pars medicinae, quae chirurgice dicitur: aut tota medicina appellatur laniena ab ea parte.

499. Boher. prior *exsecatur*. Quid sit *viscus*, vide ad hymn. S. Cassiani v. 56. *Visceratio* dicta, quum carnes distribuebantur viritim. Liuius l. VIII. c. XXII. *Populo visceratio data a M. Flauio in funere matris*.

500. Ald. vitiose *scalpellam*.

501. In nonnullis Vulg. *putatur* male, et contra metrum. Torn. *chirugos* mendose.

Digitized by Google

Inferre costis, quod secat salubriter.
Non est amarum, quo reformatur salus.
Videntur isti carpere artus tabidos:
Sed dant medelam rebus intus viuidis.
Quis nescit autem, quanta corruptela sit
Contaminatae carnis, ac solubilis?
Sordet, tumescit, liquitur, foetet, dolet,
Inflatur ira, soluitur libidine:
Plerumque felle tincta liuores trahit.
Aurum regestum nonne carni acquiritur?
Illusa vestis, gemma, bombyx, purpura
In carnis vsum mille quaeruntur dolis:
Luxus vorandi carnis aruinam fouet:
Carnis voluptas omne per nefas ruit.
Medere, quaeso, carnifex, tantis malis:
Concide, carpe fomitem peccaminum:

GLOSSAE VETERES.

504. isti = *chirurgi*. *I.* 510. liuores = *colores pallidos de nigra cholera dicit*. *Iso.* 511. regestum = *absconditum*, *a terra abstractum*. *I.* 512. illusa = *picta*. bombyx = *sericum*. *vermis*, *de cuius sanguine purpura tingitur*. *I.* 514. luxus = *dulcedo*, *superfluitas*. aruinam = *pinguedinem*. *I.* 515. voluptas = *delectatio*. *I.* 517. fomitem = *incendium*. *I.*

COMMENTARIVS.

506. Ex ep. ad Galat. c. v. v. 17. *Caro concupiscit aduersus spiritum*.

508. Gifanius *De interuallis vocalium varioribus* in ind. Lucr. ex vet. cod. legit *sorde tumescit*, eleganter, vt putat; neque probat *sordet*, *tumescit*. Notat vero ex Prisciano lib. VII., in quibusdam latinis, quae nominatiuum in *es* productum terminant, paresque cum genitiuo habent syllabas, in tertia declinatione solere produci ablatiuum, vt *a mole*, *fame*, *tabe*, *sorde*. Weitzius id secutus est cum Egm., et Hailsbr. Scripti nostri, et Heinsiani habent *sordet*, quod non debet displicere. Mar. a pr. m. *liquitur*, supra *liquatur* contra metrum. Parrhasius *fetit*. retine *foetet*. Nebrissensis *sordet* ad auaritiam referri posse opinatur, quia *sordes* pro auaritia legimus. Horatius l. II. sat. v. *Sepulcrum – Permissum arbitrio sine sordibus extrue*.

509. De libidine proprie dicitur *solui*, et *diffluere*. Vide Comment. ad v. 87. hymni VII. Cath.

510. Weitzius, Ald. *intincta* pro *tincta*. Parrhasius *felle tacta* minus bene. Mar. *labores*, supra recte *liuores*.

512. Virgilius II. Georg. *Illusasque auro vestes*.

514. *Carnes* pro *carnis* in Teolio error est metri.

517. Prag. *rape*, ad marg. probe *carpe*.

Digitized by Google

Fac, vt, resecto debilis carnis situ,
Dolore ab omni mens supersit libera,
Nec gestet vltra, quod tyrannus amputet.
Nec terrearis, turba circumstantium:
Hoc perdo solum, quod peribit omnibus,
Regi, clienti, pauperique, et diuiti.
Sic vernularum, sic senatorum caro
Tabescit, imo quum sepulcro condita est.
Iactura vilis mordet, et damnum leue;
Si, quo carendum est, perdere extimescimus:
Cur, quod necesse est, non voluntas occupat?
Natura cur non vertit in rem gloriae?
Legale damnum deputemus praemiis.
Sed praemiorum forma quae sit fortibus,

GLOSSAE VETERES.

518. situ = *situs hic ponitur pro vetustate*. *Vat. A.* 519. supersit = *vt remaneat*. *Iso.* 521. turba = *o mea*. *I.* 523. clienti = *minori, vasso, vassallo, seruienti*. *Iso.* 524. vernularum = *seruorum*. *I.* 526. iactura = *perditio, damnum, proprie est damnum, quod nauigantes in mari patiuntur; sed ponitur pro omni damno*. mordet = *punit, constringit*. *I.* 528. occupat = *scilicet mori*. *I.* 529. natura = *naturalis res est mors*. vertit = *pro vertitur*. *I.* 530. damnum = *mortem*. praemiis = *sempiternis*. *I.* 531. fortibus = *martyribus*. *I.*

COMMENTARIVS.

518. Parrhasius corrumpit metrum *carnis vsu* pro *carnis situ*.

520. Ald., Weitz., alii *ne gestet*. Ald. *tyrannos* mendose.

522. Egm., Pal., et codex Becmani, si diuersus est a Palatino Weitzii, *hoc perdolosum*. Vat. A. *hoc per dolosum*. Lege *hoc perdo solum*. In Aldo, et nonnullis Vulg. error irrepsit *praedo* pro *perdo*.

527. Egm., Pal. *quod carendum est*: atque ita legendum esse, asseuerat Gifanius in *Vtor quarto casui iunctum*, etsi etiam in libris vett. hic locus esset in litura partim demersus. Pro *extimescimus* Vat. B., Rat., Mar. a pr. m. *exgemiscimus*. Prag. minus recte *pertimescimus*.

529. In Rat. perperam *naturam* a rec. m. Fabricius ait, Prudentium loqui admirantis animo, quia hoc a natura praestari non potest: munus enim dei est, siquis mortem iudicat esse gloriam. Ceterum natura sumitur pro ipso homine, seu natura humana, quae gratiae munere mortem pro Christo iudicat gloriosam. Potest etiam sumi *vertit* pro *vertitur*, scilicet cur natura, siue necessitas moriendi non vertitur in rem gloriae? Iustinus martyr ad Romanos: *Nec vero occideremur, nec potentiores nobis essent iniqui homines, nisi omnino cuilibet homini genito etiam mori constitutum esset. Id igitur debitum* (mortis) *nos persoluentes, gratias agimus*.

530. Cauch., Rott *regale damnum*. Rectius *legale*, quia sermo est de lege moriendi.

Videa-

Digitized by Google

Videamus: illa nempe, quae nunquam perit.
Caelo refusus subuolabit spiritus,
Dei parentis perfruetur lumine,
Regnante Christo stans in arce regia.
Quandoque caelum, ceu liber, plicabitur,
Cadet rotati solis in terram globus,
Sphaeram ruina menstrualem destruet:
Deus superstes solus, et iusti simul
Cum sempiternis permanebunt angelis.
Contemne praesens vtile, o prudens homo,
Quod terminandum, quod relinquendum est tibi:
Omitte corpus, rem sepulcri, et funeris:
Tende ad futuram gloriam: perge ad deum:

GLOSSAE VETERES.

533. subuolabit = *ascendet*. I. 536. plicabitur = *inuoluetur, quum non cadet, sed prae nimio timore ita videbitur*. Iso. 538. sphaeram = *lunam*. menstrualem = *quae singulis mensibus crescit*. I. 541. contemne = *respue*. praesens = *praesentem vtilitatem*. I.

COMMENTARIVS.

532. Vat. A. *qui*: emenda *quae*.

533. Cauch., et Ambr. *caelo refulsus*. Parrhasius edidit *caelo reuulsus*. Neutrum probo.

534. Prag. *dei perennis*.

535. Ald. *regente*: alii *regnante*.

536. Weitzio libuit exarare *plecabitur*, quia ita inuenit in Egm. Isaiae cap. XXXIV. v. 4. *Et tabescet omnis militia caelorum, et complicabuntur, sicut liber, caeli*. Iustinus, siue quis alius in respons. ad quaest. XCIV. *Quemadmodum caeli creationem diuinae literae per similitudinem conferunt aliquando cum pellis extensione, dicentes, Qui extendit caelum, sicut pellem; aliquando cum firmato fumo, Caelum, inquit, ceu fumus, firmatum est; aliquando cum rotunditate camerae, Qui extendit, inquit, caelum, velut cameram, sic e diuerso caeli dissolutionem per comparationem conferunt cum aliis rebus, vt cum volumine inuoluendo, et implicando*. In Apocalyps. phrasi simili eadem sententia exponitur cap. VI. v. 13. et 14. *Et stellae de caelo ceciderunt.... Et caelum recessit, sicut liber inuolutus*. Vide Ludouicum Alcazar ad loc. cit. Apocalyps.

537. Parrhasius *rotatus*.

538. Alii *spheram*, alii *speram*, alii *spaeram*, alii *sphaeram* scribunt. Hoc loco potest stare *sphaeram*. Alibi quum prima corripitur, scribendum est *sphera*.

539. Egm., Hailsbr. *superstis*. In nonnullis Vulg. mendose *soles* pro *solus*. Quod autem *deus solus* dicitur, intelligitur, deum cum iustis, et angelis permanere, exclusis damnatis, et in ignem aeternum reiectis. Nam damnatos aeternum puniendos, in fine Hamartigeniae Prudentius fatetur. Sed id non est permanere *simul* cum deo.

540. Prag. *permanebit* non bene.

541. Parrhasius *vile o prudens*, quod ratione aliqua sustineri posset, admisso hiatu, quem multi volunt familiarem esse Prudentio.

Digitized by Google

Agnosce, qui sis, vince mundum, et seculum.
Vixdum elocutus martyr hanc peregerat,
Orationem, quum furens interserit
Asclepiades: Vertat ictum carnifex
In os loquentis, inque maxillas manum,
Sulcosque acutos, et fidiculas transferat.
Verbositatis ipse rumpatur locus,
Scaturientes perdat vt loquacitas
Sermonis auras, perforatis follibus,
Quibus sonandi nulla lex ponit modum,
Ipsa et loquentis verba torqueri volo.
Implet iubentis dicta lictor improbus,
Charaxat ambas vngulis scribentibus

GLOSSAE VETERES.

546. dum = *adiectio syllabica. I.* 547. interserit = *interrumpit sermonem. I.* 552. scaturientes = *ebullientes. I.* 553. follibus = *faucibus Vat. A.* 555. verba = *labra. I.* 557. charaxat = *scribit. charaxo graece est scribo; inde charaxauit, id est, scripsit. I. charaxare dicimus scribere: inde character. Vat. A.*

COMMENTARIVS.

545. Gis. ad oram *quid sis*. Vide Comment. ad v. 419. Apoth.

546. Vat. B., Mar. *vix tum*.

549. Ald., Mar. a sec. m. *manus*: Parrhasius *malleum*, et *maxillas* mutauit in *malas* in Emendatis. Legit ergo *inque malas malleum*.

550. Heinsius *fidiclas*. Scripti, et edd. vett. *fidiculas*. Vide v. 481. Ex hoc loco patet, fidiculas potius esse *vngulas*, quibus fodiebatur martyr, quam funes, quibus eculeo alligatus erat. Nebrissensis volebat, speciem sumi pro genere. *Quid enim*, inquit, *fidiculae ori nocere poterant?* Poterant certe vngulae. Mox v. 557. *Charaxat ambas vngulis scribentibus – Genas etc.* Verba Suetonii in Tiberii vita, et Valerii Maximi lib. III. cap. III. non magis clara sunt pro opinione affirmante, fidiculas esse funiculos nerueos, quibus sontes eculeo torquebantur, quam hic Prudentii locus pro explicatione, quam exhibui. Nemo autem veterum tam clare dixit, fidiculas esse funes, quam Isidorus, esse vngulas. Cl. Zacharias in Histor. liter. Ital. tom. v. pag. 396., et tom. IX. pag. 325. multa dixit, vt probaret, fidiculas esse nerueas funes.

551. Prag. deprauate *interrumpatur*: Vat. A. *ipse transforetur* non male. Verbositatem pro enormi loquacitate non sine felle poni, monet Peueratus.

552. Heinsius scribit *scaturrientes*. Cauchius coniectabat *ebullientes*, non probante Heinsio. Arnobius lib. v. prope finem: *Scaturiginem istam vocis, et strepitum foedae loquacitatis amittere*.

554. Prag. *modum tenet*. melius retinebitur *ponit modum*.

555. Hailsbr. *labia* supra: retine *verba*.

556. Heinsiani, Parrhasius, Vat. A., Alex., Egm., Hailsbr., Gis. ad oram *impius*. Ambr. *liuor impius*. Recentiores cum Heinsio *lictor impius*. Verius videtur *lictor improbus* ea significatione, qua dicitur *labor improbus*. Et ita habent Ald., Weitz., Gis., Vat. B., Mar., Prag.

557. Vat. A., Egm., Hailsbr. scribunt

Digitized by Google

Genas, cruentis et secat faciem notis;
Hirsuta barbis soluitur carptim cutis,
Et mentum adusque vultus omnis scinditur.
Martyr fluentem fatur inter sanguinem.
Grates tibi, o praefecte, magnas debeo,
Quod multa pandens ora, iam Christum loquor,
Arctabat ampli nominis praeconium
Meatus vnus, impar ad laudes dei.
Rimas patentes inuenit vox edita,
Multisque fusa rictibus reddit sonos
Hinc inde plures, et profatur vndique

GLOSSAE VETERES.

559. carptim = *minuatim I.* 564. nominis = *scilicet dei*. praeconium = *laudem*. *Iso.* 567. rictibus = *apertionibus*. *Ringo os aperio, inde rictus apertio. I.*

COMMENTARIVS.

caraxant. Fabr. *charassat*. Murmellius *carattat*. Hoc verbo pro *scribere* vtuntur Anianus corrector sententiarum Iulii Pauli, Isidorus in glossis, Gregorius Turonensis, Marculfus monachus, Adamannus Scotus, Aldhelmus, Eckherardus Iunior, Hincmarus. Barthius lib. XLV. cap. XIX. obseruat, aetatem sequiorem a Prudentio auctoritatem sumpsisse. Sic Wipertus lib. I. cap. II. *Totum eius corpus inuenitur charaxatum quasi crucicularum stigmatibus*. Wipertus clare Prudentium aemulatur, vt v. 145. obseruaui. Giselinus diuersam aliquam lectionem indicat: nam, quum minus bene dixisset, Prudentium *charaxo* deriuasse a χαράξω futuro verbi χαράττειν, quod valet sculpere, arare, scarificare, addit, *Quae huc ab aliis afferuntur, et scriptis libris aduersantur, et poetae nostri genio*. Parrhasius inter alienigena, quae Prudentius vsurpauit, refert *charaxat*; et *charaxat* explicat, *Calamorum, sudiumque fastigatis, atque subtilibus spiculis corpus infigit: quod poenae genus adhuc hispani retinent*. Verum Prudentio *charaxat* solum est *conscribillat*. De hac metaphora *vngulae charaxant*, *scribunt* vide Comm. ad v. 77. hymni S. Cassiani.

558. Prag. *siccat* pro *secat*, et suspicatur Mar. *sicnat* pro *signat*. Sed obstat lex metri. In nonnullis Vulg. *faciem rotis* minus bene pro *notis*.

550. Vat. A., et Pal. *captim*. Legendum *carptim*. In Mar. corrumpitur metrum, verbis ita transpositis, *Hirsuta barbis carptim soluitur cutis*.

562. Notanda est consuetudo veterum christianorum, qui ab impiis iudicibus condemnati, gratias illis agebant. Iustinus Apolog. I., et II., Eusebius libr. IV. Hist. cap. XVII. *Quo audito, Lucius illi gratias egit, quod hac ratione a malis dominis liberaretur, et ad bonum patrem, regemque deum proficisceretur*. Tertullianus in fine Apologet. *Inde est, quod ibidem sententiis vestris gratias agimus, vt est aemulatio diuinae rei, et humanae; quum damnamur a vobis, a deo absoluimur*. Alia ex Actis martyrum profert Saggittarius cap VII. Philosopho Senecae ignotum id erat; *Neminem*, ait epist. LXVI., *adhuc scio eo nomine votum soluisse, quod flagellis caesus esset, aut podagra distortus, aut eculeo longior factus*.

564. Mar. scribit *artabat* pro *arctabat*.

565. Prag. *ad laudem dei*.

567. Mariettus e suo codice notauerat *multis fusa*, et coniecerat *multis refusa*.

Digitized by Google

Christi, Patrisque sempiternam gloriam.
Tot ecce laudant ora, quot sunt vulnera.
Tali repressus cognitor constantia,
Cessare poenam praecipit: tunc sic ait:
Per solis ignem iuro, qui nostros dies
Reciprocatis administrat circulis:
Cuius recursu lux, et annus ducitur,
Ignes parandos iam tibi tristis rogi,
Qui fine digno corpus istud deuorent,
Quod perseuerans tam resistit nequiter
Sacris vetustis, nec dolorum spiculis
Victum fatiscit, fitque poenis fortius.
Quis hunc rigorem pectori iniecit stupor?
Mens obstinata est: corpus omne occalluit.
Tantus nouelli dogmatis regnat furor!
Hic nempe vester Christus haud olim fuit,
Quem tu fateris ipse suffixum cruci.
Haec illa crux est omnium nostrum salus,
Romanus inquit: hominis haec redemptio est.

GLOSSAE VETERES.

574. reciprocatis = *reuocatis*, *iteratis*. *I.* 578. nequiter = *crudeliter*. *I.* 580. victum = *corpus*. *I.* 581. rigorem = *fortitudinem*. *I.* 582. obstinata = *dura*. occalluit = *obduruit*, *obdurauit*. *I.*

COMMENTARIVS.

570. Egm., Hailsbr. *quod*: lege *quot*. In homilia II. Chrysostomi, siue Flauiani de S. Romano: *Ille vero quasi pluratum ora recepisset, orationem habebat*.

572. Fabricius aduertit, veteri verbo iuris poenam carnifices ipsos significare. Apud poetas certe poenae vocantur Furiae, quia scelerum sunt vindices.

573. Vat. B., Mar., Prag., Ald., Weitz. *ignes*. Alii venustius *ignem*. Iuuenalis sat. XIII. v. 78. *Per solis radios, tarpeiaque fulmina iurat*. Virgilius lib. VI. *Per sidera iuro, – Per superos*.

574. Virgilius lib. II. Georg. *Atque in se sua per vestigia voluitur annus*.

575. Prag. *et annus reducitur*. Resistit metrum.

576. Rat. vitiat metrum, traiectis verbis, *tibi iam*. Weitz., Gis., Vrb., Rat. *ignis parandus*. Vatt. A., B. *ignis parandos*. Plerique *ignes parandos*, et v. seq. *deuorent*.

577. Ald., Gis., Weitz., et alii *deuoret*: intelligi potest *rogus*.

583. Suetonius in Nerone cap. XVI. *Afflicti suppliciis christiani, genus hominum superstitionis nouae, et maleficae*.

584. Mar. *iam fuit*: recte supra *haud*.

586. Parrhasius perperam omittit *est*, et v. seq. *haec*.

Digitized by Google

Scio, incapacem te sacramenti, impie,
Non posse caecis sensibus mysterium
Haurire nostrum: nil diurnum nox capit:
Tamen in tenebris proferam claram facem.
Sanus videbit: lippus oculos obteget.
Remouete lumen, dicet insanabilis.
Iniuriosa est nil videnti claritas.
Audi, profane, quod grauatus oderis.
Regem perennem rex perennis protulit,
In se manentem, nec minorem tempore,
Quia tempus illum non tenet: nam fons retro
Exordiorum est, et dierum, et temporum,
Ex Patre Christus: hoc Pater, quod Filius.

GLOSSAE VETERES.

590.diurnum= *Christum*.nox= *peccatores.I.* 595.grauatus = *iratus.I.* 598.retro = *ante.I.*

COMMENTARIVS.

583. I. ad Corinth. cap. II. v. 14. *Animalis autem homo non percipit ea, quae sunt spiritus dei: stultitia enim est illi, et non potest intelligere.*

590. Ex cap. 1. Ioannis v. 5. et seqq. *Et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt.*

591. Rat., Vat. Q., Torn., Mar. omittunt *in*, quod aliena manu in codice Mar. est appictum.

592. In quibusdam edd. *lippos* male pro *lippus*. Weitz. cum Aldo *oclos*, vt sit iambus quarta sede: et Nebrissensis aduertit, esse syncopam. Lotterus, Giselinus, Heinsius, et recentiores, excepto Gallandio, *oculos*, quia, vt ait Teolius, duae breues vnam longam faciunt. Hac eadem ratione, et hoc exemplo supra v. 481. et 550. cum scriptis reponendum erit *fidiculae*, et *fidiculas*, non *fidiclae*, et *fidiclas*. Quarta sede Prudentius, aliique in senariis nonnunquam tribrachyn, pedem tribus breuibus constantem, admittunt. Latinius etiam, qui in Torn. inuenit *lippos oclos*, emendauit *lippus oculos*. Pro *obteget* Prag. *obtegit*. Nebrissensis exponit *Qui credit, statim intelliget, iuxta illud, Nisi credideritis, non intelligetis*. Addit Fabricius, non aliter hunc locum citare Prosperum Aquitanicum, qui solet in suis operibus graecorum septuaginta versionem sequi.

593. Alex. a pr. m., Vat. Q., Prag., Egm., Pal., Hailsbr. *dicit*. alii *dicet*. In Parrhasio error est metri *remoue* pro *remouete*, vti vers. seq. *videntibus claritas* pro *videnti*.

594. Lotterus *Inuidiosa est nil videnti claritas*. Repone *iniuriosa*.

595. Parrhasius probe ediderat *grauatus*: correxit contra metricam rationem *ingratus*.

599. In nonnullis Vulg. mendose *exordiorium*. Vat. B. non recte omittit *est*. Vat. Q. a pr. m. vitiose *est et temporum, et dierum*.

600. *Hoc est Pater, quod Filius*, significat, eandem esse naturam. Non autem recte diceretur, Hic est Pater, qui Filius, quia id innuit, eandem esse personam.

Digitized by Google

Hic se videndum praestitit mortalibus:
Mortale corpus sumpsit immortalitas,
Vt dum caducum portat aeternus deus,
Transire nostrum posset ad caelestia:
Homo est peremptus, et resurrexit deus.
Congressa mors est membra gestanti deo:
Dum nostra tentat, cessit immortalibus.
Stultum putatis hoc, sophistae seculi:
Sed stulta mundi summus elegit Pater,
Vt stultus esset seculi, prudens dei.
Antiquitatem Romuli, et mauortiam
Lupam renarras, primum et omen vulturum.

GLOSSAE VETERES.

604. nostrum = *corpus I.* 606. congressa = *pugnauit. congredior tibi, id est, pugno contra te. I.* 608 sophistae = *sapientes. I.*

COMMENTARIVS.

Sic Pater, et Filius sunt alius, et alius, non aliud, et aliud; haec enim est theologorum regula, quod masculina nomina, vel pronomina distincte proferamus de singulis personis: neutra vero non plura, sed vnum commune accommodemus tribus personis: quia scilicet masculina personas, neutra essentiam indicant.

602. In eandem sententiam Fabricius hos Prosperi versus profert: *Sed mortale meum subit, vt quia vita teneri – Morte nequit, pereat mihi mors: et non ego iam in me – Viuam, sed Christus, qui se mihi miscuit in se.*

604. Ald., Vat. Q., Heins. *possit.*

605. Vat. B., Prag. *surrexit* male.

606. Ald. corrupte *membra gestant ideo.*

607. In Rat. fuit *tentant* non bene. Vat. B. *cessat*, supra *cessit* probe. Murmellius edidit *cessat*, quod extat etiam in Lotteri editione. Nebrissensis suspicatur *immortalitas* pro *immortalibus*, vt sit sensus, quod immortalitas cessit morti quia dicimus ex communicatione idiomatum, quod deus passus est. Heinsius scribit hic, et alibi *temptat* pro *tentat*. Teolius expressit etiam *temptat*, sed putauit, esse frequentatiuum a *temno*; atque ita exponit: *Dum mors Christum carne nostra indutum contemnit, diuinae postmodum cedere debuit virtuti.* Monet, in edd. plerisque esse *tentat* sensu non admodum diuerso. Verum siue *temptat*, siue *tentat* scribatur, non est verbum frequentatiuum a *temno*. Sententia satis percipitur: Dum mors membra Christi mortalia, qualia sunt nostra, tentat, aggreditur, seu perimit, cessit deo resurgenti, siue membris immortalitate in resurrectione donatis.

609. Ald., Fabr., Lotterus, Torn. *eligit*. melius *elegit*. Ex ep. 1. ad Corinth. cap. 1.; quem locum simili modo Paulinus in carmine ad Cytherium versibus complexus est.

611. Peueratus censet, Prudentium innuere, veram belluam Romuli nutricem fuisse. Mihi non satis id liquet. Nam Prudentius feminas prostitutas vocauit etiam *lupas* lib. I. In Symm. v. 107. Vide Comment. in eum locum.

612. Ald. ita distinguit *Lupam renarras primum, et omen vulturum*. De hoc omine vide Comment. ad v. 396. lib. II. contra Symmach.

Digitized by Google

Si res nouellas respuis, nil tam recens.
Vix mille fastis implet hanc aetatulam
Cursus dierum conditore ab augure.
Sexcenta possum regna pridem condita
Proferre toto in orbe, si sit otium,
Multo ante clara, quam capellam gnossiam
Suxisse fertur Iuppiter, Martis pater,
Sed illa non sunt, haec et olim non erunt.
Crux ista Christi, quam nouellam dicitis,
Nascente mundo factus vt primum est homo,
Expressa signis, expedita est literis:
Aduentus eius mille per miracula

GLOSSAE VETERES.

614. fastis = *libris*, *vel consulibus*. *Iso*. 617. otium = *tempus*. *I.* 618. capellam = *Amaltheam capram, quae fertur nutrisse Iouem*. gnossiam = *creticam*. *I.* 620. olim = *in futuro*, *futuro tempore*; *quae colitis*. *I.* 623. expedita = *prodita*. *I.*

COMMENTARIVS.

613. Hailsbr., Pal. *respues*. In Rat. fuit *tamen*, recte emendatum *tam*.

614. Diminutiuum *aetatis* in Vita Vrbani III. apud Muratorium tom. III. p. 476. est *aetatuncula*. Apud Ciceronem, Suetonium, et Plautum *aetatula*. Asclepiades dixerat v. 407. *Post euolutos mille demum consules*. Scilicet ab vrbe condita mille quinquaginta anni circiter numerantur ad initium seculi IV., quo passus est Romanus. Fabricius male numerat annos mille et ducentos circiter. Neque id congruit verbis Asclepiadis, et Romani. Etsi enim ante consules Romae reges annos circiter 244. regnauerint, tamen ab eo tempore ad annum Christi 303. non fuerunt mille consulatus, sed ab Asclepiade, et Romano mille consules, et mille fasti dicuntur, vt totidem anni intelligantur.

615. Ald. male *condiore ab augure*.

616. Egm., Widm. a sec. m., Mar. a pr. m., Vat. B. *cognita*. melius *condita*. Prag *prius* errore metri pro *pridem*: Imitatio est Plauti in Aulul. II. 4. 41. *Sexcenta sunt, quae memorem, si sit otium*.

618. Minucius, *Et quae Iouis sacra sunt? Nutrix capella est etc.* Vide, quae Elmenhorstius, et Ouzelius in hunc locum commentantur. Obuii praeterea sunt mythologici libri.

620. Parrhasius non sine venustate *Sed illa nunc sunt? Haec et olim non erant*. Negat quippe interrogatio. Sed *erunt* rectius, quam *erant*. In Emendatis ait Parrhasius, quosdam legere *Nunc ista sed sunt: haec et olim non erant*.

622. Prag. *primus*: corrige *primum*.

623. Crux expressa fuit in ligno vitae, et multis aliis figuris in veteri testamento expositis, quas enumerat Gretzerus lib. I. De cruce cap. XLII. et seq. Per sybillas etiam praenunciata fuit. Cellarius ita distinguit, vt signa crucis intelligat Prudentius sacrificia veteris legis, vel potius signa naturalia, de quibus Minucius, *Signum sane crucis naturaliter visimus in naui etc.* Literas vero, quibus crux expedita dicitur, idem Cellarius exponit vaticinia sacrae scripturae. De signis naturalibus Crucis videri potest Tertullianus in Apologet., et Heraldus in notis, praeter Iustinum, et alios.

Digitized by Google

Praenunciatus ore vatum consono.
Reges, prophetae, iudices, et principes
Virtute, bellis, cultibus, sacris, stilo
Non destiterunt pingere figuram crucis.
Crux praenotata, crux adumbrata est prius,
Crucem vetusta combiberunt secula.
Tandem retectis vocibus propheticis,
Aetate nostra comprobata antiquitas
Coram refulsit ore conspicabili,
Ne fluctuaret veritas dubia fide,
Si non pateret teste visu cominus.
Hinc nos et ipsum non perire credimus

GLOSSAE VETERES.

625. consono = *conuenienti*. *I.* 629. praenotata = *praescripta*. adumbrata = *figurata* *I.* 630. combiberunt = *grauiter senserunt*, *perceperunt*. *I.* 633. coram = *manifeste*. conspicabili = *veneranti*, *vel lucido*. *I.* 634. fluctuaret = *titubaret*. *Iso.* 635. cominus = *praesentialiter*, *vel prope*. *I.* 636. nos = *nostra caro*. *I.*

COMMENTARIVS.

625. Vat. B., Mar., Alex. *praenunciatur ore*.

626. Fabr. *iudices*, *et principes*.

628. Ald., Weitz., Widm., Hailsbr., Egm., Heinsius cum suis *Non destiterunt pingere formam crucis*: fauent huic lectioni plerique nostri. Fabr., Gis. 2. ed. *Non destiterunt pingere hanc formam crucis*, quod propius accedit ad rationem carminis. Ita etiam legebat Latinius, quamuis in vet. cod. inuenerit *Non destiterunt crucis vmbram pingere*. Gis. 1. ed. non male *Formam crucis non destiterunt pingere*. Vrb., Bong. *Non destiterunt formam pingere crucis*, quae lectio, quum aperte sit mendosa, et metro repugnans, fortasse errore typographico in editione parmensi admissa est. Teolius enim nullam lectionum diuersitatem indicat. Equidem suspicor, Giselinum, et Fabricium non tam fidem codicum secutos, quam metro consulere voluisse. Non autem video, qui defendi possit lectio fere omnium codicum, et Heinsii: neque enim in quarta sede pyrrichius locum habet, immo neque in toto senario. Itaque amplector *pingere figuram crucis*, quod inuenio in veteri editione Lotteri: nam tribrachyn quarta regione non semel posuit Prudentius. *Figura mystica* crucis, et nominis Iesu vocantur 318. vernaculi Abrahami in praef. Psych.; qua de re plura eo loco.

630. Peueratus venustam hanc esse expressionem dicit: nam ardenti quadam siti, et cupiditate ferebantur in crucem, vt qui vehementi siti aestuant, auide feruntur in aquam.

633. Vigilius Tapsensis lib. VI. De Trinitate vtitur hac voce *conspicabilis*. *Quod multifarie a patribus in conspicabili materia visum fuit*. Eadem vox legitur in Oratione pro martyribus inter opera Cypriano ascripta.

634. Thuan. *nec fluctuaret*.

636. Vide ep. I. ad Corinth. cap. XIV. v. 13 et seqq. *Si autem resurrectio mortuorum non est*, *neque Christus resurrexit etc* Confer finem Apoth. *Nosco meum in Christo corpus consurgere etc.*

Corpus,

Digitized by Google

Corpus, sepulcro quod vorandum traditur:
Quia Christus in se mortuum corpus cruci
Secum excitatum vexit ad solium Patris,
Viamque cunctis ad resurgendum dedit.
Crux illa nostra est, nos patibulum ascendimus:
Nobis peremptus Christus, et nobis deus
Christus reuersus, ipse qui moriens homo est;
Natura duplex: moritur, et mortem domat,
Reditque in illud, quod perire nesciat.
Dixisse pauca sit satis de mysticis
Nostrae salutis, deque processu spei.
Iam iam silebo: margarita spargere
Christi vetamur inter immundos sues,
Lutulenta sanctum ne terant animalia.
Sed, quia profunda non licet luctarier

GLOSSAE VETERES.

647. processu = *incremento* . *I.* 651. luctarier = *pro luctari* . *I.*

COMMENTARIVS.

641. Sic aiebat Apostolus ad Gal. c. II. v. 19 *Christo confixus sum cruci* . Lipsius lib. II. De cruce cap. VI. ex Plauto, Nonno, Nazianzeno confirmat hanc phrasin *excurrere* , *ascendere* , *salire in crucem* , scilicet erectam . Quarta sede huius versus recipitur tribrachys .

644. Bong. a pr. m., Sich *natura simplex* . Rat. perperam *in natura duplex* . Heinsius ita distinguit *Et nobis deus – Christus reuersus* , *ipse qui moriens homo est* : *–Natura duplex moritur* , *et mortem domat* . Et hanc distinctionem Ambrosiano codici deberi profitetur. Sed non male distingues cum Parrhasio *Natura duplex* : *moritur* , *et mortem domat* : vt intelligatur, in Christo esse duas naturas, quarum vna moritur, altera mortem domat. Alioquin ex communicatione idiomatum deus etiam mortuus dicitur.

648. Giselinus coniecerat *margarita spargere* , quia in Psychomachia dicitur *margaritum ingens* . Reuera in Hailsbr. extat *margarita spargere* , et Burmannus Antholog. t.I. pag. 413. testatur, in Egm. pro *margarita spargere* esse *margaritas* , sed a sec. m. Heinsius edidit *margarita* , cui consonant recentiores . In Psychomachia v. 873. producitur *a* in *margaritum* necessitate metri, hic corripitur, quamuis in antiquioribus fortasse desint exempla. Praeceptum hoc extat Matth. cap. VII. v. VI.

650. In Parrhasio turbatur metrum e traiectione verborum *animalia ne terant*. Nec melius correxit in emendatis *Animalia sanctum lutulenta ne terant* .

651. Ad marginem Vat. A. notatur *Passio S. Bararae pueri* ; ad marg. Vat. I. *Passio S. Barari pueri* . Mombritius in Actis S. Romani puerum vocat *Barulam* ; ita etiam Iso ad v. 671. Eucherius, siue Eusebius Emissenus, aut, vt alii volunt, Gallicanus in homilia de S. Romano mar-

Digitized by Google

Ratione tecum, consulamus proxima:
Interrogetur ipsa naturalium
Simplex sine arte sensuum sententia:
Fuci imperitus fac vt adsit arbiter.
Da septuennem circiter puerum, aut minus,
Qui sit fauoris liber, et non oderit
Quemquam, nec vllum mentis in vitium cadat:
Periclitemur, quid recens infantia
Dicat sequendum, quid nouus sapiat vigor.
Hanc ille sancti martyris vocem libens
Amplexus, vnum de caterua infantium
Paruum, nec olim lacte depulsum, capi,
Captumque adesse praecipit. Quiduis roga,
Inquit, sequamur, quod probarit pusio.
Romanus ardens experiri innoxiam
Lactentis oris indolem, Filiole, ait,

GLOSSAE VETERES.

655. fuci = *mendacii*, *vel fraudis*. *nigredine peccati*, *vel mendacii*. *omnes enim*, *qui in iudicio labuntur*, *aut labentur odio*, *aut timore*, *aut amore*. *I*. 657. fauoris = *tumoris*, *vel adulationis*. *iactantiae*. *Iso*. 659. periclitemur = *probemus*, *periclitari est probare*. *I*. 663. nec olim = *nuper*. *I*.

COMMENTARIVS.

tyrium pueri narrat, sed nomen non profert. Supprimitur etiam nomen in secunda homilia S. Chrysostomi, siue Flauiani. In orationibus officii Mozarabici hic puer vocatur *paruus Theodulus*. Fortasse quum ignoraretur nomen, Theoduli nomen graecum, quod seruus dei esset, impositum illi est. Nam in officio Mozarabico S. Romani ex solo Prudentii hymno historia videtur desumpta. In Egm., et Hailsbr. *luctuarier* mendum. Cicero De oratore, *Non luctabor tecum*; ac simili modo alibi.

652. Supra v. 175. *Ratione mecum, non furore, dimica*.

654. Fabr., Gis. *sensuum scientia*.

655. Plures censent, *fac* semper corripi: Prudentius producit.

656. Vat. A., Prag., Torn., Ruinartius *septennem*. Corrige *septuennem* ratione metri.

663. Horatius l. IV. ode 4. *Iam lacte depulsum leonem*.

664. Hailsbr., Alex., Vrb. Vat. B. *praecepit*, quod vitiosum in metro est. Vat. B. *quoduis roga*. Prag. *quiduis rogo*.

665. Vat. B. *in quo* recentiori manu, et fortasse fuit *inque* a pr. m., vt putat Mariettus, id est, *dic*. Mar. a prisca manu *in quo*. Lege *inquit*. Apud Ciceronem Socrates pusionem etiam interrogat in Tuscul.

667. Ald., Mar., Vat. Q., Alex. *lactantis*. Giselinus edidit *lactantis*, sed in Emendatis correxit *lactentis*, quod non videtur obseruasse Heinsius.

Digitized by Google

Dic, quid videtur esse verum, et congruens,
Vnumne Christum colere, et in Christo Patrem,
An comprecari mille formarum deos?
Arrisit infans, nec moratus rettulit;
Est quidquid illud, quod ferunt homines deum,
Vnum esse oportet, et quod vni est vnicum.
Quum Christus hoc sit, Christus est verus deus.
Genera deorum multa nec pueri putant.
Stupuit tyrannus, sub pudore fluctuans,
Nec vim decebat innocenti aetatulae
Inferre leges, nec loquenti talia
Furor sinebat efferatus parcere.
Quis auctor, inquit, vocis est huius tibi?

GLOSSAE VETERES.

671. arrisit = *consentit*. infans = *Barulas*. rettulit = *respondit*. *I*. 676. sub pudore = *sub verecundia*; *dubitans*, *quid faceret*. *Iso*.

COMMENTARIVS.

668. Prag. *verum*, *et congruum*.

670. Minucius: *Quid formae ipsae*, *et habitus? nonne arguunt ludibria*, *et dedecora deorum vestrorum? Vulcanus claudus deus*, *et debilis*: *Apollo tot aetatibus laeuis*: *Esculapius bene barbatus*, *etsi semper adolescentis Apollinis filius*: *Neptunus glaucis oculis etc.* Fabricius ex Prospero id addit: *Ille per innumeros vultus*, *et mille per aras*, – *Barbatos*, *laeuesque deos*, *iuuenesque*, *senesque*, – *Vt quondam fecere*, *colunt*.

673. Ald., Tornaes. omittunt *et*, quod metro necessarium est. Cauchius coniiciebat *quod cuique est vnicum*, forte sine *et* hoc pacto *Vnum esse oportet*, *quod cuique est vnicum*. Sententia est eadem, quae exprimitur Hamartig. v. 39. *Cui Filius vnicus vni est*. Itaque etsi vulgo distinguant *et quod vni*, *est vnicum*, tamen puto, ita debere distingui *et quod vni est vnicum*, quasi dicat, deum esse vnum, qui est Pater, et Filius, qui vni est vnicus: et ita clare legit Lotterus. Parrhasius edidit *Vnum esse oportet*: *quod vni est vnicum*. Emendauit *Vnum esse oportet*, *quod vnius est vnicum*. Neutrum lex metri patitur. Latinius in vet. cod. inuenit *Vnum esse oportet vndequaque quod vnicum est*. Sed *vndequaque* pro *vndecumque* parum latinum est.

674. Scilicet Christus est id, quod est vni vnicum.

675. Parrhasius *milia*, emenda *multa*. Prouerbium est *nec pueri putant*. Iuuenalis sat. II. *Nec pueri credunt*, *nisi qui nondum aere lauantur*. Prudentius argutius e persona pueri.

677. Parrhasius *docebant*, scilicet leges. Puerorum aetatem *innoxiam* dixit Tacitus lib. III. Hist., Minucius *annos innocentes*, Lactantius lib. I. cap. XXI. *innocentes animas*, Tertullianus aduersus Marcionem lib. IV. cap. XXIII. *innocentem aetatem*. Ita alii et olim locuti sunt, et nostris temporibus loquuntur.

678. Rat., Torn., Prag., Weitz. *legis*. Lotterus, Gis. *lege*. Gis. in marg. *leges*.

680. Vat. B. *Quis*, *inquit*, *auctor*.

Digitized by Google

Respondit ille: Mater, et matri deus.
Illa ex parente Spiritu docta imbibit,
Quo me inter ipsa pasceret cunabula:
Ego, vt gemellis vberum de fontibus
Lac paruus hausi, Christum et hausi credere.
Ergo ipsa mater adsit, exclamat, cedo,
Asclepiades, disciplinae et exitum
Tristem suae magistra spectet impia,
Male eruditi torqueatur funere
Infantis orba, quemque corrupit, fleat.
Absit, ministros vilis vt muliercula
Nostros fatiget; quantulos autem dolor

GLOSSAE VETERES.

685. hausi = *potaui*. *I.* *686.* cedo = *consentio*; *impero*. *I.* 690. orba = *vidua*. corrupit = *sua doctrina*. *I.* *692.* quantus = *quam paruus*. *Mar.*

COMMENTARIVS.

682. Pal., Hailsbr. *spiritus* male.

683. Parrh. *quom* pro *quo*. Retine *quo*.

684. Vbera, quae aliquando sororiantia dicuntur, concinne vocat *gemellos fontes*.

685. Haurire cum lacte prouerbiale esse, notat Fabricius. Cicero III. Tusculan. *Vt pene cum lacte nutricis errorem suxisse videamur*. Barthius lib. XXXII. Adu. cap. XXI. aduertit, *Christum credere* pro *credere in Christum* non barbare a Prudentio dici.

686. Prag. semper scribit *assit*.

687. Egm. alia manu *vt exitum*.

688. *In magistra* breuis manet postrema, quamuis *sp* sequatur. Vide Proleg. n. 213. in nota.

689. Matres aeque, vel magis torqueri in liberis, quam in seipsis, docent iureconsulti, aliique consentiunt. Vide P. Fabrum III. semestr. c. VIII.

690. Ald. *corrumpit*: rectius *corrupit*.

691. Nebrissensis legit *adsit*, et hanc esse veram lectionem, non *absit*, asseuerat. Longissime ab eo dissentio: et codicum lectio est *absit*.

692. Ald., Prag., Torn., Parrhasius, Egm., Hailsbr., Bong., Widm., Alex., Vat.Q. *quantulus autem dolor*. Mar. *quantus autem dolor*. Fabr. *quantulus est autem dolor? - Vexabit artus, mortis auxilio breuis*. Gis cum suo ms. *tantulos at si dolor - Vexauit artus*. Murmellius, Lotterus *tantulos autem dolor*. Codex Latinii *Nostros fatiget tantulos, at si dolor - Vexabit*. Thuan., Rott., Vrb. *quantulos autem dolor - Vexabit artus*, quod Heinsius secutus est. Teolius cum Weitzio, et Ruinartio, et plerisque Vatt. codd. *quantulus autem dolor*. Heinsius notarat, id esse contra metrum. Respondere posset Teolius „ non magis contra metrum esse, quam *Non destiterunt pingere formam crucis* v. 628., prout Heinsius expressit. Mihi placet Heinsii lectio, quia et metro congruit, neque a sententia abludit, immo magis cum ea cohaeret: non enim dolor erat paruus, sed artus erant parui, ideoque breui morte erant afficiendi. Fabricius in Commentario peculiari videtur edidisse *tantulos at si dolor*, nam vocem *tantulos* exponit *tam teneros, et adbuc lactentes*. Fortasse melius intelli-

Digitized by Google

Vexabit artus, mortis auxilio breuis!
Oculi parentis punientur acrius,
Quam si cruentae membra carpant vngulae.
Vix haec profatus, pusionem praecipit
Sublime tollant, et manu pulsent nates,
Mox et remota veste virgis verberent,
Tenerumque duris ictibus tergum secent,
Plus vnde lactis, quam cruoris, defluat.
Quae cautes illud perpeti spectaculum,
Quis ferre possit aeris, aut ferri rigor?
Impacta quoties corpus attigerat salix,

GLOSSAE VETERES.

693. mortis = *quia cito moritur infans*. I.
694. acrius = *videndo dolorem filii*. Iso.
703. impacta = *immissa*. *impingo, id est, mitto; inde impacta*. I.

COMMENTARIVS.

getur, sermonem esse de matris artubus, vt ex versibus sequentibus arguitur.

693. Ald., et nonnulli Vulg. *vexabat*. Cauchius reponebat *vexarit*. Fabr. suspicatur *mortis aspectu*. Nihil muto.

594. Alex. a pr. m., Egm. *parentes*. Widm. a pr. m., Mar. *parentum*. Prag. *puniantur*. Rectius *parentis punientur*.

696. Torn. *profanus* mendose. Prag. *profatur* minus bene. Alex. a pr. m. *praecepit* male.

697. *Sublime* pro *in sublime* Lucretius, Virgilius, Nemesianus, et alii. Pueri solebant virgis caedi. Beda, et Ado de hoc puero aiunt XIX. kal. decembris: *Quumque puer vnum deum solum credendum dixisset, indignatus Asclepiades, catomo suspendi eum, ac verberari iussit*. Saepe in Martyrologiis, et Actis martyrum occurrit *catomo, siue cathomo suspendi*. *catomis caedi*, *in catomo leuari*, ex quo verbum *catomidiare* apud Spartianum in Adriano. Quid autem hae phrases significent, diuersae sunt auctorum sententiae. Alii aiunt, *catomum* fuisse flagrum, quo martyres caedebantur; alii *catomo caedi* esse virgis, aut plumbatis in vertice, aut in humeris caedi. Plerique probabilius affirmant, alicuius humeris suspendi, et verberari more puerorum hoc ipsum esse *catomo caedi*, aut *suspendi*, ex graecis *κατά* et *ὦμος humerus*. Plura de his Gallonius, Sagittarius, et Ducangius in Dict. Vide tabulam IX. Cruciat.

699. Weitz., Egm., Vat. A. a pr. m. *ductis ictibus*.

700. Vat. B., Prag., Rat., Mar. a pr. m., Widm. *plus inde*. Iuuenalis sat. XI. de haedo, *Qui plus lactis habet, quam sanguinis*. In Dittochaeo de innocentibus martyribus, *Fumant lacteolo paruorum sanguine cunae*.

701. Rat., Prag., Vatt.B. a sec.m., Q., Alex., Weitz., Widm., Egm., Hailsbr., Parrhasius *cautis*. Ald., Gis., Vrb., et alii *cautes*.

702. Vat. A. *qui ferre possit*. Vat. B., Mar., Alex. *posset*.

703. Weitzius cum Egm. scribit *salex*. Alii *salix*. De virgis, quibus rei caedi solebant, vide Comm. ad v. 44 hymn. I. Perist., Gallonium De cruciat. SS. Mart. cap. IV., et tabulam X., et XI.

Digitized by Google

Tenui rubebant sanguine vda vimina,
Quem plaga flerat roscidis liuoribus.
Ferunt, minaces verberantium genas
Illacrymasse, sponte demanantibus
Guttis per ora barbarûm frementia,
Scribas et ipsos, et coronam plebium,
Proceresque siccis non stetisse visibus.
At sola mater hisce lamentis caret,
Soli sereno frons renidet gaudio:
Stat in piorum corde pietas fortior,
Amore Christi, contumax doloribus,
Firmatque sensum mollis indulgentiae.
Sitire sese paruus exclamauerat:

GLOSSAE VETERES.

707. illacrymasse = *valde lacrymasse*. demanantibus = *effluentibus*. *I.* 709. scribas = *exceptores, qui dicta iudicis, et responsa martyris excipiebant*. coronam = *multitudinem*. *I.* 711. hisce = *pro his*. *I.* 712. soli = *illi*. renidet = *resplendet*. *I.*

COMMENTARIVS.

705. Egm., Hailsbr., Pal. *plaga fecerat*, Prag. *fecerat e roscidis*. Bong., Wid., Rat. *feret*. Fabr., Murmellius, Lotterus *ferret*. Mar., Torn., Vat. B. *ferat*. Parrhasius *flebat*: quae vera est lectio, aut propius accedit ad veram lectionem *flerat*, quam exhibent Ald., Gis., Alex., et tuetur Gifanius in *flere* pro *stillare*, *rorare*. Lucretius lib. I. *In saxis, ac speluncis permanat aquarum — Liquidus humor, et vberibus flent omnia guttis*. Vide hymn. v. Cath. v. 24. Giselinus ait, hanc esse lepidissimam translationem: summa enim cute perstricta stillatim cruor, non confertim effunditur.

707. Mar. *denatantibus* supra pro diu. script. *demanantibus*. Rat. *denatantibus*. Nonnulli diuidunt *de manantibus*.

711. Valsecchius pro religione christiana contra Freretum part. II. cap. VIII. his versibus vtitur, in carmen italicum conuersis.

712. Ald., Prag., Widm. *frons renitet*, quod metro repugnat.

713. Ald., Egm., Fabr., Hailsbr., Widm., Bong., et alii *stat impiorum*, quod in editione Lotteri nota ms. explicatur, scilicet *tortorum*. Sed non dubium est, quin separanda sint verba *stat in piorum*: sermo enim est de matre, in cuius corde pietas stabat fortior. Fabricius hoc ipsum tenuit in Commentario peculiari. In 2. ed. Giselini errore typographico scriptum est *impiorum*, quem in Emendatis Giselinus correxit. Id non animaduertit Heinsius, adeoque edidit *impiorum*, quod incaute recentiores secuti sunt Ceil., Teol., Cham. Sed Chamillardus, quum in textu appareat *impiorum*, in nota legit *in piorum*, et Cypriani verba adducit, quae hanc ipsam lectionem videntur confirmare.

716. Nebrissensis id explicat, quia tristitia, et dolor exsiccant ossa: quo affectu nec Saluator noster caruit, dicens in cruce Ioann. cap. XIX. *Sitio*. Quamquam illud *sitio* aliud significabat. Fabricius ait, aestuante sanguine, et corde laborante, hominem quaerere refrigerium.

Digitized by Google

Animae aestuantis ardor in cruciatibus
Hoc exigebat, lymphae vt haustum posceret:
Quem torua mater eminus tristi intuens
Vultu, et seueris vocibus sic increpat:
Puto, imbecillo, nate, turbaris metu,
Et te doloris horror afflictum domat:
Non hanc meorum viscerum stirpem fore
Deo spopondi, non in hanc spem gloriae
Te procreaui, cedere vt letho scias.
Aquam bibendam postulas, quum sit tibi
Fons ille viuus praesto, qui semper fluit,
Et cuncta solus irrigat viuentia,
Intus, forisque, spiritum, et corpus simul,
Aeternitatem largiens potantibus.
Venies ad illud mox fluentum, si modo
Animo, ac medullis solus ardor aestuet

COMMENTARIVS.

719. Ambr., Ox., Noms., Bong., Egm., Hailsbr., Widm. supra, Alex. a pr. m., Mar. a sec. m., Parrhasius, Vat.Q., Vrb., Boher. vetustus *triste intuens*. Rott., tres Torr. *tristem tuens*. Cauchii codex *tristem intuens*. Ald., Weitz., Cauchius, Prag., Lotterus, et nonnulli alii cum Gis. *tristi*. Teolius hoc ipsum edidit, sed non vere ait, omnes ita habere, excepto vno cod. Vat., vbi a manu posteriori est *triste*, nisi si forte intelligit omnes editiones. Heinsius in textu *tristi*, sed in notis, siue potius in Addendis, et in Erratis, aut Mutandis in contextu praefert *triste*, et distinguit *triste intuens*, – *Vultu et seueris*. In hoc breui indiculo erratorum Heinsius mutauit in libr. II. contra Symm. *v.* 148., et 149. *prematur*. – *Luctandum* in *prematur*, – *Nitendum*, et v. 151. distinxit *Conditionis amet*; *nimium ne congerat aurum*. Quod tunc ego non aduerti.

720. Ald. omittit *et* post *vultu*.

721. Rat. *imbecilli* non male.

722. Vat. A. *Et te doloribus horror afflictum domat*. Ad marg. *et te doloris*.

723. Vat. A. omittit *hanc*, quod supra appictum extat.

724. In Vat. A. desideratur vox *spem*.

726. In quibusdam Vulg. *bibendum* non recte. Nebrissensis vult, interrogatiue scribi *postulas*? neque id mihi displicet. Ac reuera interrogatiue edidit etiam Parrhasius.

727. Parrhasius *Fons ille viuus praesto, qui quum perfluit*. Psalm. XXXV. *Apud te est fons vitae*. Ioann. cap. IV. v. 14. *Sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam*.

731. Vat. A. corrupte *fluetem*, et supra *fluentem*. Lege *fluentum*

732. Vat. A., Hailsbr. *solis*. Parrhasius *amor*. Corrige *solus ardor*. In psalmis, et in Apocalypsi fit mentio huius fontis, quem sitit anima.

Digitized by Google

Videre Christum: quod semel potum affatim
Sic sedat omnem pectoris flagrantiam,
Vita vt beata iam sitire nesciat.
Hic hic bibendus, nate, nunc tibi est calix,
Mille in Bethlehem quem biberunt paruuli:
Oblita lactis, et papillarum immemor
Aetas amaris, mox deinde dulcibus
Refecta poclis, mella sumpsit sanguinis.
Exemplum ad istud nitere, o fortis puer,
Generosa proles, matris et potentia.
Omnes capaces esse virtutum Pater
Mandauit annos: neminem excepit diem,
Ipsis triumphos annuens vagitibus.
Scis, saepe dixi, quum docenti alluderes,
Et garrulorum signa verborum dares,
Isac fuisse paruulum patri vnicum:

GLOSSAE VETERES.

734. sedat = *quiescat*. *I.* 740. mella = *dulcedines*. *I.* 741. nitere = *conare*. *I.* 745. vagitibus = *adbuc vagientibus*. *I.*

COMMENTARIVS.

734. Vox Gellii est *flagrantia* pro ardore. Cicero etiam non dissimili significatione dixit *flagrantia oculorum*.

736. Matth. cap. XX. v. 22. *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?*

737. Ald., Parrhasius *Bethlem*. Non constat versus. Mariett. *Bethelem*. Eos, qui de hac historia dubitant, Ansaldus reiecit edito libro tituli ambigui, *Herodiani infanticidii vindiciae*.

739. Vat. A. *aetas prius amaris*, sed recte abrasum est *prius*, quod adhuc apparet. Mar. *amara*: melius *amaris*.

740. Rat., Weitz. *referta poclis*. Lotterus male *refecta poculis*. Gis. ad oram *sanguine* pro *sanguinis*.

741. Virgilius Aeneid. XII. *Disce, puer.*

742. Virgilius lib. I. Aeneid. *Nate, meae vires, mea magna potentia solus*. Genes. cap. XLIX. v. 3. *Rubem primogenitus meus, tu fortitudo mea*.

744. *Neminem diem* pro *nullum* Teolius licentia poetica dictum putat. Certe vix exemplum simile reperies, et *nemo* est quasi *ne homo*. Cicero dixit *nemo hominum*, Virgilius *Nemo diuum*.

746. Weitz. *dum* pro *quum*. In nonnullis Vulg. *sic saepe dixi*. Seruius illud Virgilii VII. Aen. *Nec plura alludens*, exponit: *Aut vacat* AD, *et ludentem significat*; *aut certe* ALLVDENS, *ad responsi fidem verba componens*.

747. Ita vocat dimidiata verba pueri balbutientis, et acute: nam vt in scriptione signa non sunt literae, sed notae, quibus literae significantur, ita in locutione pueri balbutientes non tam verba proferunt, quam signa verborum.

748. Nonnulli scribunt *Isaac*.

Qui,

Digitized by Google

Qui, quum immolandus, aram, et ensem cerneret,
Vltro sacranti colla praebuerit seni.
Narraui et illud nobile, ac memorabile
Certamen, vna matre quod septem editi
Gessere pueri, sed tamen factis viri,
Hortante eadem matre in ancipiti exitu
Poenae, et coronae, sanguini vt ne parcerent.
Videbat ipsos apparatus funerum
Praesens suorum, nec mouebatur parens,
Laetata, quoties aut oliuo stridula
Sartago frixum torruisset puberem,
Dira aut cremasset laminarum impressio.
Comam, cutemque verticis reuulserat
A fronte tortor, nuda testa vt tegmine

GLOSSAE VETERES.

752. editi = *formati. I.* 759. puberem = *puerum. pubis, et puber puberis facit. de puero. I.*

COMMENTARIVS.

750. Teolius cum interrogationis nota *seni ?* nescio, an consulto.

752. Prag. *vna cum matre*. Vitiatur metrum. De his septem fratribus Machabaeis vulgo nuncupatis vide Comment. ad v. 523. Passionis Vincentii.

756. Bong. a pr. m. *videbat*, supra *vi-debat*. Prag. *videbat et ipsos*. De tormentis, quibus Machabaei fratres vexati sunt, videri possunt Victorinus Afer, et Iason Cyrenaeus. His, quae sacra scriptura narrat, alia addunt, et Prudentius adiungit laminarum impressionem.

758. Lotterus *autem*, corrige *aut*. Mar. *oliua*, supra *oliuo* recte.

760. Vat. A., Pal., Hailsbr. supra, Bong. supra, Gis. in textu ed. 2., Heinsius, Teol. *crepasset*, quod explicat Cellarius *crepitum edidisset*. Gallandius cum Ald., et vett. edd. *cremasset*, qui in Cham. *crepasset* mendum putauit. Cellarius tuetur *crepasset*, quia verba primae formae, quae in *ui* praeteritum habent, saepe etiam antiquum casum resumunt, quod Vossius III. de Analogia cap. XX. exemplis *cubo, domo, frico, seco, veto* probauit. Ceterum *cremasset* extat in Vat. B., Mar., Prag., Parrhasio, ac pluribus aliis, quod non displicet, et a Murmellio editum est.

761. Hoc supplicii genere christianos etiam ethnici affecerunt, ac peculiari ratione permoti, quod non aliter crucis signum, quo frons christianorum in baptismo, et confirmationis sacramento notabatur, eripere se posse existimabant. Iulianus Apostata, quum fidem christianam eiurauit, impuro, et nefario sanguine signum crucis in fronte sibi inscriptum eluere conatus est, vt colligitur ex Gregorio Nazianzeno Orat. I. in Iulianum.

762. Parrhasius *A fronte tortor : quom nudatum tegmine*. Non patitur metrum. Ald. non bene interpungit *A fronte tortor nuda testa, vt tegmine*. Barthius lib. XXXIX. cap. I., et lib. XLIV. cap. XII. obseruat, eleganter *testam* sphaeram cranii sonare. Dicitur enim a medicis, et poetis *testa* cauum, conuexumque os, quo ce-

Digitized by Google

Ceruicem adusque dehonestaret caput.
Clamabat illa: Patere, gemmis vestiet
Apicem hunc corona regio ex diademate.
Linguam tyrannus amputari iusserat
Vni ex ephebis. mater aiebat: Satis
Iam parta nobis gloria est: pars optima
Deo immolatur ecce nostri corporis:
Digna est fidelis lingua, quae sit hostia.
Interpres animi, enunciatrix sensuum,
Cordis ministra, praeco operti pectoris,
Prima offeratur in sacramentum necis,
Et sit redemptrix prima membrorum omnium,
Ducem dicatam mox sequentur cetera.
His Machabaeos incitans stimulis parens,
Hostem subegit subiugatum septies,

GLOSSAE VETERES.

763. dehonestaret = *deturparet*. *Iso.* 765. hunc = *decoratum*. *I.* 767. satis = *multum*. *I.* 775. dicata = *consecrata*. *I.* 777. septies = *pro martyrio septem filiorum*. *I.*

COMMENTARIVS.

rebrum continetur. Hinc Gallis, italisque testa pro capite. Sic *cara* hispanis ex II. lib. Corippi v. 413. *Postquam venere verendam – Caesaris ante caram*: quod est graecum vocabulum. Immo *testa* pro capite ignotum non est hispanis.

763. *Dehonestare* vsurparunt Tacitus, Suetonius, Trebellius Pollio in Gallieno. Prima longa remanet ob aspirationem.

764. Mar., Rat., Sich. *pater*. Prag. *pateret*. Corrigendum *patere*.

765. Alex., Vatt. A., B., Mar., Heinsiani, Gis. *apicem hunc*. Ald., Vrb., Prag., Parrhasius, Weitzius *apicem corona* sine *hunc*. Vat. Q. mendose *aspice hunc corona*. Egm. *et* pro *ex*.

768. Parrhasius corrupte *Iam paratum nobis gloriae pars optima*. Mariettus glossam adiicit siue suam, siue alicuius codicis: *Pars optima boni viri, contra mali pessima*. Iuuenalis sat. XIX. *Nam lingua mali pars pessima serui*.

771. *Enunciatrix* dixerunt interpretes Theodori Gadarei apud Quintilianum lib. II. cap. XV.

772. Vtitur vocabulo *praeco*, tamquam si esset generis communis, masculini, et feminini.

774. Ald. *primo*. ceteri *prima*.

775. Mar. *dicata mox sequentur corpora*. in marg. *al. cetera*. In Rat. *corpora*, supra aliena manu *cetera*. Iso *dicata*.

776. Heinsius in Addendis ait, in Egm., ac aliis nonnullis scribi *Maccabaeos* recte, quia graecis sunt Μακκαβαῖοι. quae tamen non est ratio efficax.

777. *Subiugare* verbum Asconii Pediani, de quo Cellarius in Cur. Poster. Vtuntur eodem Arnobius, Claudianus, Lactantius, et alii.

Digitized by Google

Quot foeta natis, tot triumphis inclyta:
Me partus vnus vt feracem gloriae,
Mea vita, praestet, in tua est situm manu.
Per huius alui fida conceptacula,
Per hospitalem mense bis quino larem,
Si dulce nostri pectoris nectar tibi,
Si molle gremium, grata si crepundia,
Persiste, et horum munerum auctorem assere.
Quanam arte nobis viuere intus coeperis,
Nihilumque et illud, vnde corpus, nescio:
Nouit animator solus, et factor tui.
Impendere ipsi, cuius ortus munere es:

GLOSSAE VETERES.

779. feracem = *foecundam et portatricem*. I. 785. assere = *affirma*. I. 787. nihilumque = *quia ex nihilo deus corpus format*. I.

COMMENTARIVS.

779. In Aldo claudicat versus *Me partus vt feracem gloriae*. Vat. A., Egm. *vnus et* non ita bene.

781. Thuan. a pr. m. *contemtacula*, id est, *contentacula*. Quo respicit Alex. a m. pr. *contetacula*.

782. Pragens. contra legem metricam *menses bisquinos*. In sacris literis nouem menses nominantur: sed decem menses inchoati dici possunt et decem, et nouem. Sic Virgilius eclog. IV. *Matri longa decem tulerunt fastidia menses*. A. Gellius libr. III. cap. XVI. medicorum, et philosophorum opiniones exponit, *gigni hominem septimo rarenter, nunquam octauo, saepe nono, saepius numero decimo mense: eumque esse hominem gignendi summum finem, decem menses non inceptos, sed exactos*.

783. Ouidius de ouibus Met. XV. *Pleno quae fertis in vbere nectar*.

784. Parrnasius *data si crepundia*, quod metro aduersatur. Virgilius lib. IV. *Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam - Dulce meum*: quamquam non materno id amore dictum.

785. *Asserere* deum pro testari, fateri, aut tueri, vindicare.

786. Digna haec sunt, quae cum verbis ipsis sacrae scripturae conferantur, lib. I. Mach. cap. VII. v. 22. *Dixit ad eos* (mater,) *Nescio, qualiter in vtero meo apparuistis: neque enim ego spiritum, et animam donaui vobis, et vitam, et singulorum membra non ego ipsa compegi. Sed enim mundi creator, qui formauit hominis natiuitatem, quique omnium inuenit originem, et spiritum vobis iterum cum misericordia reddet, et vitam, sicut nunc vosmetipsos despicitis propter leges eius*.

787. Nebrissa ait, non esse nihilum, vnde est corpus. Heumannus in Poecil. t. II. p. 364. lib. II. sine vlla dubitatione reponit *animusque, et illud*: quod Gallandio placebat. Verum proba est lectio codicum: sumit enim poeta *nihilum* pro exiguo, quod hoc ipsum in rerum initio ex nihilo creatum est.

788. Vatt. B., Q., Mar., Prag. a pr. m., Widm. *amator* male pro *animator*.

789. Weitzius ex Fabricio citat *impende et ipsi*. At Fabricius in Poetis christia-

Digitized by Google

Bene in datorem, quod dedit, refuderis.
Talia canente matre, iam laetus puer.
Virgas strepentes, et dolorem vulnerum
Ridebat. hic tum cognitor pronunciat:
Claudatur infans carcere, et tanti mali
Romanus auctor torqueatur acrius.
Illum recentes per cicatricum vias
Denuo exarabant, quaque acutum traxerant
Paulo ante ferrum, mox recrudescentibus
Plagis apertas persequebantur notas,
Quos iam superbus victor ignauos vocat.
O non virile robur, o molles manus!
Vnam labantis dissipare tamdiu
Vos non potesse fabricam corpusculi!
Vix iam cohaeret: nec tamen penitus cadit,
Vincens lacertos dexterarum inertium.
Citius cadauer dentibus carpunt canes,
Longeque morsus vulturum efficacior

GLOSSAE VETERES.

790. refuderis = *pro refunde*. *I.* 793. ridebat = *deridebat*. cognitor = *iudex*, *qui res cognoscendo diiudicat*. *I.* 800. superbus victor = *fortis Romanus*. ignauos = *pigros*. *I.* 805. lacertos = *brachia*. *I.* 807. efficacior = *valentior*. *I.*

COMMENTARIVS.

nis cum ceteris legit *impendere ipsi*. Fortasse in Comment. peculiari scripsit *impende et ipsi*. Nebrissensis subaudit *decet*. Sed hoc loco *impendere* potius est imperatiuus modus vocis passiuae.

792. Parrhasius minus bene *virgas stupentes*. Weitz., Widm., Bong., Hailsbr. supra, Vat. A., Rat., Sich., Mar., Prag., Gis. ad oram *vulnerum*. Ald., Parrh., Heinsiani, Alex. *verberum*. Nonnulli *dolores*.

793. Rat., Mar., Widm., Bong. *actum*. Vat. B. *ac tum*, quod coniecerat Weitzius in *actum*. Ita in Egm., Hailsbr., Pal. *ictum* factum ex *hic tum*, quae verior est lectio, et extat in plerisque. Prag. *actum*, postea diuisum *ac tum*.

799. Parrhasius, Vatt. A., B. *prosequebantur notas*.

802. Hailsbr. *labentis*. Rat. *labentem*, supra aliena manu *labentis*. Legendum omnino *labantis*.

803. Parrhasius *potuisse*: ita etiam Alex., et accedit Vrb. *potisse*. Verum Parrhasius in Emendatis monet, *vos* pronomen redundare. Vatt. A., B. a sec. m., Q., Prag., Sich., Hailsbr., Palat., Bong., Gis. ad oram *potestis*. Ald., Vat. B. supra, Weitz., Gis., Heins, et alii *potesse*: quod probum est pro *posse* antique apud Lucretium, Lucilium, Arnobium.

807. Parrhasius *morsus est vulturum*, redundat, et metro officit *est*.

Digitized by Google

Ad deuorandas carnis offas mortuae:
Languetis imbelli fame, ac fatiscitis:
Gula est ferina, sed socors edacitas.
Exarsit istis turbida ira iudicis,
Seque in supremam concitat sententiam.
Si te morarum poenitet: finem citum
Subeas licebit, ignibus vorabere
Damnatus, et fauilla iam tenuis fies.
Abiens at ille, quum foro abriperent virum
Truces ministri, pone respectans ait:
Appello ab ista, perfide, ad Christum meum
Crudelitate, non metu mortis tremens,
Sed vt probetur, esse nil, quod iudicas.

GLOSSAE VETERES.

808. offas = *morsus*. *I.* 809. fatiscitis = *lassatis*. *I.* 810. socors = *socordia dicitur pigritia*. edacitas = *voluntas edendi*. *Iso.* 811. istis = *verbis*. *I.* 812. concitat = *commouet*. *I.* 815. damnatus = *morte scilicet, vt eum morti traderet*. *I.* 817. pone = *retro*. *I.* 818. appello = *voco*. *homines in iudicio positi, quibus violentia infertur, solent dicere, Appello sedem apostolicam, vel regem*. *I.*

COMMENTARIVS.

809. Vat. A. *in belli fame*. Prag., Rat. *imbecilli famae*. Parrhasius *atque*, nonnulli Vulg. *at* pro *ac*. Legendum, vt hic editum est, aut cum Widm. *Languetis, imbelli fame fatiscitis*, aut cum Lottero *et fatiscitis*.

810. Torn. *ferina, socors*: Latinius corrigebat *ferina, et socors* non ita bene. Prima in *socors* alibi etiam a Prudentio corripitur.

814. Vat. B., Rat., Mar. a pr. m. *comburere*. Retine *vorabere*.

815. Rat. *vt* pro *et*, sed a recenti correctore videtur factum. Parrhasius corrupte *et fauillae iam termes fies*. Pro *fies* legunt *eris* Vat. A., Egm., Pal. apud Weitzium, et Becmanum, Hailsbr. supra, Widm. ad oram, Alt., Rott., Cauch., quod approbat Becmanus, quia extremo loco iambus poni debet. Sed quum Prudentius alibi priorem corripuerit in *fies*, haec videtur vera lectio, quae in plerisque vetustioribus mss. reperitur. In nonnullis videtur esse *sies*, vt editum est a Lottero, quod non displicet pro *sis*. In Vat. Q. *et fauilla iam fumans*, et desideratur postrema vox. In aliis etiam, in quibus est *eris*, est *fumans* pro *tenuis*.

816. Vat. B., Sich. *arriperent*.

817. Nebrissensis ait, *pone* superfluere, quia *respecto* significat *retro aspicio*. Sed plura sunt huiusmodi, quae per pleonasmum dicuntur, vt *quia nam, quia enim*.

818. In Vat. A. abest *ad*, et abesse quidem potest: nam veteres dicebant, *Appello Caesarem* sine praepositione: posteriores saepius cum ea.

819. Vat. B., Mar., Widm. *metum*.

820. Vat. A. *nihil esse quod* vitiose. In Vat. B. deletum est *nil*, et charact. minuto additum *nihil*: similiter videtur factum in Mar. Vtrumlibet stare potest.

Digitized by Google

Quid differo, inquit ille, vtrosque perdere,
Puerum, ac magistrum, complices sectae impiae?
Gladius recidat vile vix hominis caput
Infantis: istum flamma vindex concremet.
Sit his sub vno fine dispar exitus.
Peruentum ad ipsum caedis implendae locum,
Natum gerebat mater amplexu, et sinu,
Vt primitiuum crederes foetum geri,
Deo offerendum sancti Abelis ferculo,
Lectum ex ouili, puriorem ceteris.
Puerum poposcit carnifex: mater dedit,
Nec immorata est fletibus: tantum osculum
Impressit vnum. Vale, ait, dulcissime,
Et quum beatus regna Christi intraueris,
Memento matris, iam patrone ex filio.
Dixit: deinde, dum ferit ceruiculam

GLOSSAE VETERES.

821. differo = *moror*. I.

COMMENTARIVS.

822. Heraldus in Arnobium pag. 221., et Elmenhorstius ibid. p. 12. de conuicio agunt, quo gentiles *impios* vocabant christianos. Arnobius lib. IV. *Quoniam nos impios, irreligiosos vocatis*. Tertullianus, Eusebius, Lactantius, Iustinus Martyr, aliique similia proferunt.

823. Minucius: *Vt quisquam illum rudem sanguinem nouelli, et vix dum hominis caedat*: vbi etiam sermo est de infante.

824. Mar. *infamis*: bene ad oram *infantis*.

828. Conieceram *gregis* pro *geri*, quod etiam ex *gregi* in Thuan. Heinsius putabat.

829. Vat. B. a pr. m., Mar. in textu deprauate *sanctiali* pro *sancti Abelis*.

830. Vat. A. *et puriorem*. Vide cap. IV. Gen. Etiam gentilium mos erat *grege de intacto*, vt ait Virgilius lib. VI. v. 38. hostias offerre, vbi de iuuencis loquitur.

831. Vat. A. *poscit*: metrum exigit *poposcit*.

832. Minucius: *Osculum labiis impressit*, al. *pressit*. Vide v. 209 lib. I. in Symmachum.

833. Rott., tres Torr., Cauchii excerpta *vdum* pro *vnum*. Sic apud Martialem lib. VIII. epigr. XLIV. *Osculis vdus*. Cellarius edidit *vdum*, alii *vnum*. Certe aliud est *osculis vdus*, et aliud *osculum vdum*. Fabr. *vale, vale dulcissime*, et *affectuosam repetitionem* hanc vocat. Reiicit autem verbum *ait* ad v. 835. Prudentius imitatur phrasin, et hiatum Virgilii eclog. III. *Vale, vale, inquit, Iola*.

835. Fabr. *ait* pro *iam*. Raynaudus in lib. de titulis cultus specialis Sanctorum tom. XVIII oper. puncto IX. multis probat, communionem sanguinis, natio-

Digitized by Google

Percussor ense, docta mulier psallere,
Hymnum canebat carminis dauidici.
Pretiosa sancti mors sub aspectu dei:
Tuus ille seruus, proles ancillae tuae.
Talia retexens explicabat pallium,
Manusque tendebat sub ictu, et sanguine,
Venarum vt vndam profluam manantium,
Et palpitantis oris exciperet globum:
Excepit: et charo applicauit pectori.
At parte campi ex altera, immanem pyram
Texebat vstor fumidus pinu arida,
Sarmenta mixtim subdita, et foeni struem

GLOSSAE VETERES.

837. psallere = *deo laudes*. I. 841. explicabat = *resoluebat*. I. 842. sub ictu = *ictu, et sanguine*. I. 844. globum = *quasi spiritum volens recipere filii*. I.

COMMENTARIVS.

nis, patriae idoneum titulum esse specialis cultus, quo Sanctos venerari debeamus.

838. Ald. scribit *dauitici*. Psalmus est ordine CXV., vbi v. 15. *Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum eius*.

840. Vat. A. *tuus ergo seruus*. Pal. mendose *tuus ego seruus* pro *ergo*, quod legitur etiam in Alex., et Vat. Q. Pro *proles* scribunt *prolis* Alex., Ambr., Thuan. cum aliis Nihilominus Heinsius edidit *proles*, quamuis vltima debeat corripi. Sententia videtur deprompta ex psalmo CXXII. v. 2., et 3. *Ecce sicut oculi seruorum in manibus dominorum suorum. Sicut oculi ancillae in manibus dominae suae*.

841. Vat. A. pro diu. script. *et plicabat*.

842. Gis. ad oram, Vat. A., Alex. in marg. *sub ictum vulneris*. Vat. Q. mendose *subictam vulneris*. Egm. non melius *tenebat sub ictum*. Pal. *sanguine*, supra *vulneris*. Latinius partim ex coniectura, vt videtur, partim ex vet. cod. legit *Manusque subtendebat ictu vulneris*.

843. *Vndam* pro copia, et affluentia posuit, vt alibi *vnda meri*.

844. Egm., Hailsbr. in textu *orbis* pro *oris*. Nebrissensis interpretatur sanguinis vndam conglobatam, annotator editionis Lotteri, et Teolius *abscissum infantis caput*, quod magis placet: vide v. seq. Weitzius glossam Isonis cum glossa versus 942. continuauit. Non dubito, quin duae sint glossae, atque inter se separandae. Itaque separaui. Prima est diuersa lectio.

845. Parrhasius contra metrum *excipit*. Weitzius apposite coniicit, more quodam peculiari matrem applicuisse pectori filii caput. Et fortasse Prudentius prae oculis habuit illud Valerii Maximi libr. IV. cap. VII. in T. Volumnio, qui Marci Luculli, ab Antonio interempti, *caput*, quod abscissum iacebat, *subleuatum corpori suo applicauit*. Post hunc versum in margine Vatt. A., et I. erat ascriptum *Explicit*, scilicet martyrium infantis.

846. De ratione, qua huiusmodi pyrae celeriter extruerentur, vide Comment. ad v. 67. Peristeph. VI., et tabulam XVII.

847. Hailsbr. *fimida*, puto *fumida* pro *fumidus*.

848. Vrb., corrupto metro, *et struem feni*. A sarmentis, quibus accensis viui

Digitized by Google

Spargens, liquato rore feruentis picis,
Quo flamma pastu cresceret ferocius.
Et iam retortis brachiis furca eminus
Romanus actus ingerebatur rogo.
Scio, inquit ille, non futurum, vt concremer,
Nec passionis hoc genus datum est mihi:
Sed restat ingens, quod fiat, miraculum,
Haec eius orsa sequitur immensus fragor

GLOSSAE VETERES.

850. ferocius = *acrius*. *I.* 852. ingerebatur = *immittebatur*. *I.*

COMMENTARIVS.

comburebantur, christianos dictos fuisse *sarmentitios*, notare potes in verbis Tertulliani ad v. 103. Perist. VI.

849. Ald. *liquata*. alii *liquato*. Parrhasius *liquato rore* : *frumenti spicas*.

850. Egm. mendose *quos* et *ferocibus* pro *quo* et *ferocius*.

851. Ald., Nebr., Torn. *etiam* pro *et iam*, quod praestat. In Mar. ex *minis* videbatur factum *eminus*. Parrhasius *furcae nimis* – *Romanus aptus*, quod extat etiam in Mar., vbi legitur a pr. m. *et nimis*, a s. m. *eminus*. Teolius *furcam* interpretatur fuscinulam. Verum Scaliger in Manil. pag. 462. ad versum *Accensisque rogis* libr. v. docet, patibulatos, vt Plautus loquitur, hoc est, brachiis districtis ad furcam per vrbem circumlatos, ita tandem in rogum coniectos, aut retortis in tergum brachiis, furca collo inserta: quo respicit Prudentius. Et iccirco, vt opinor, ait *eminus*, quasi furca e collo eminuerit. Hac ratione in hymno S. Fructuosi conciliari potest, quod martyres in rogum insiluerint, vt refert Prudentius, et stipites, quibus illi erant alligati, remanserint, vt narrant Acta. Romanus quidem, vt memorat Eusebius, viuus in ignem iam accensum coniectus est *portans in humeris crucem*, quod de furca potest exponi.

853. Thuan. *vt nunc cremer*.

854. Ald., Oxon. *dictum est mibi*. Vocabulum *passionis* theologis vsitatum pro quouis supplicii genere, neque aliud esse in hac significatione expressius S. Augustini sententia, monuit Fabricius. Vsus ea voce fuit Tertullianus, et Cornelius Gallus, siue quis alius auctor elegiarum sub eius nomine.

855. Vatt. A., Q., Parrhasius, Ambr., Thuan., duo Torrent., Alex., Egm., Pal., et alii *et restat*, quod tenent recentiores, excepto Gallandio, qui cum Ald., Torn. edidit *sed*. Plerique edd., et scripti *sed restat*. In Rat. *fiat vt*, sed a recenti correctore, ne si legatur *quod fiat*, prima in *fiat* corripiatur. Lotterus etiam *fiat vt*. Eusebius libr. De martyr. Palaest. ita rem narrat: *Quum ministri, qui rogum accensuri erant, imperatoris tum forte praesentis iudicium expectarent: Vbinam, inquit, mibi ignis? Quibus dictis accitus coram imperatore sistitur nouo quodam supplicii genere plectendus, linguae scilicet abscissione* Tacet miraculum ignis, qui non potuit accendi. Atqui ipse Eusebius idem miraculum fuse exponit in libr. De Resurr. Vide ergo, quam parum fidendum argumento neganti.

856. Torn. mendose *ossa sequitur*. Fragorem nimbi ruentis ita descriptum *cataractam* a nonnullis existimari, notat Fabricius. Sed cataracta proprie est in fluminibus locus praeruptus, angustus, et praeceps, vbi aqua magno impetu, et fragore ruit. Fabricius fortasse loquitur de cataractis caeli, de quibus in Genesi.

Nubis

Digitized by Google

Nubis ruentis, nimbus vndatim nigro
Praeceps aquarum flumine ignes obruit.
Alunt oliuo semicombustas faces,
Sed vincit imber iam madentem fomitem.
Trepidare teter carnifex rebus nouis
Turbatus, et, qua posset, arte insistere,
Versare torres cum fauillis humidis,
Prunas maniplis confouere stuppeis,
Et semen ignis inter vndas quaerere.
Quod quum tumenti nunciatum iudici
Mouisset iram fellis implacabilis,
Quousque tandem summus hic nobis magus
Illudit, inquit, thessalorum carmine,

GLOSSAE VETERES.

860. fomitem = *nutrimentum*, *quo ignis incendebatur*. *I.* 861. trepidare = *trepidabat*. *I.* 863. versare = *versabat*. *I.* 865. semen = *scintillam*. *I.* 869. thessalorum = *Thessalia abundans est venenis, et herbis, quibus magicam faciunt magici: et ibi multi sunt magici, et incantatores, e quibus Erichtho fuit, vt refert Lucanus*. *I.*

COMMENTARIVS.

858. Vat. A: *fulmine ignes*. Alex. corrupte *flaminae ignes*. Parrhasius *Praeceps aquarum flumine: et ignis obruit*.

861. Vat. B. *trepidabat ether*, sed aliud fuerat prius. Rat. *trepidabat aether*, sed inductum *aether*, et factum supra *teter*. Prag. *trepidabat ater*. Mar. *trepidat aether*: supra tamen recentiori manu factum *trepidare teter*, quod vnice verum est, scilicet *trepidare coepit*, noto schemate.

862. Egm., Hailsbr. *possit*.

8o3. Mar. *humidis*, supra *al. aridis*.

865. Homericum est semen ignis, σπέρματα πυρὸς. Notat etiam Fabricius, prouerbiale esse, *ignem in vndis quaerere* de re, quae frustra tentatur. In re nostra aptissime cadit prouerbium.

866. Ambr., Thuan., Cauch., duo Torr., Rat., Vat. B., Parrhasius, Mar. *Quod quum tumenti nunciatum iudici–Mouisset iram*, quod amplexus est Heinsius, et cum eo recentiores: non tamen Gallandius, qui lectionem Aldi, Torn., et aliorum secutus, se ignorare ait, vnde Chamillardus aliud hauserit. Prag. *nunciatum est iudici*, – *Mouessat*, et glossa in margine, *mouesso* esse verbum desideratiuum a *moueo*, vt *capesso* a *capio*. Vrb., Vatt. A., Q., Aldus, Lotterus, et alii *nunciatum est iudici*, – *Commouit iram*. Alex. *nunciatum est iudici*, – *Mouisset*, et ad marg. *commouit*.

868. Quum christiani olim diuino auxilio a tormentis interdum liberarentur, conuicium illis obiectum id est, vt magi appellarentur. Relege ad v. 583. verba Suetonii de christianis sub Nerone.

869. Vat. A., Hailsbr., Pal., Alex., duo vetustiores Heinsiani, Heinsius *illudet*. Ald. cum plerisque *illudit*. Gis. 1. ed. *illudet*, 2. ed. *illudit*. Heinsius cum Ambr. *thessalarum*, quia thessalides ob artem magicam erant infames. Infames etiam erant thessali, et plerique habent *thessalorum*, etiam Parrhasius, qui cum Ambrosiano solet consentire. Cellarius

Digitized by Google

Poenam peritus vertere in ludibrium?
Fortasse ceruix, si secandam iussero
Flecti sub ensem, non patebit vulneri:
Vel amputatum plaga collum diuidens
Rursus coibit, ac reglutinabitur,
Humerisque vertex eminebit additus.
Tentemus igitur ante partem quampiam
Truncare ferro corporis superstitis,
Ne morte simpla criminosus multiplex
Cadat, vel vna perfidus caede oppetat:
Quot membra gestat, tot modis pereat, volo.
Libet experiri, Lerna sicut traditur,

GLOSSAE VETERES.

870. peritus = *doctus*. *I*. 874. coibit = *coadunatur*. *Iso*. 875. vertex = *caput*. *Iso*. 876. quampiam = *aliquam*. *I*. 879. oppetat = *moriatur*. I.

COMMENTARIVS.

inepte pro thessalide saga adducit Horatii Odam XXVII. lib. I. *Quae saga, quis te soluere thessalis – Magus venenis . . . . . . poterit*. Nam hic venena ipsa vocantur thessala. Alii sane thessalides veneficas diserte, et frequenter nominant: neque est, cur Gallandius putet, *thessalarum* in Chamillardo typothetae errorem fuisse. Erichtho, cuius meminit glossa, est saga thessalis apud Lucanum lib. VI. Idem nomen siue huic ipsi, siue cuiuis alteri sagae tribuit Ouidius.

872. Vat. A., Pal., Hailsbr. *ense*: alii *ensem*. Alex. scribit *hensem*.

873. In Vat. B. *amputatu*: sed fuit *amputatum* a pr. m.

874. Barthius lib. XIV. Aduers. cap. I. ex hoc, aliisque locis ostendit, *vulnera coire* dici, quum summa cute conglutinantur. Videtur indicare Barthius, *coire* semper dici de vulneribus, quae intus non sanantur: quod non puto verum, nisi addatur *male coeunt vulnera*, aut aliquid simile.

876. Pagani, vt saepe dictum, christianos diutine torquebant, vt miserabiliter perirent, ac mori se sentirent.

877. Ald. *truncate* minus recte.

878. Ethnici nolebant, christianos simpla, vel simplici morte perire. Vide notata in Laurentio ad v. 336., et 337. Adiectiuo *simplus* vsus est Plautus. Fabricius ait, *simplum* referri ad quantitatem, et esse numeri, *simplex* vero ad qualitatem, et esse habitus. Alii hoc discrimen non agnoscunt.

879. Ambr. *cadat velat vna*, ex quo Heinsius coniectat *cadatque et vna*.

880. Chamillardus mendose *quod membra*. Alii nescio qui apud Gallandium *quin*: lege *quot*.

881. Parrhasius vitiose *Libet experiri, Lernaea sicut traditur – Hydra, an renatis pullulet hic artubus*. Giselinus affirmat, locum hunc ab aliis fuisse corruptum, et perperam explicatum. Aldus vero, et alii iam legerant, vt legit Giselinus. Neque difficilis est, aut obscura explicatio. Ait Asclepiades, se experiri velle, an, amputata parte aliqua Romani, aliae renascantur, vt in Hydrae Lerneae capite accidebat. Quodsi id fiat, addit, non dee-

Digitized by Google

Vtrum renatis pullulascat artubus,
Ac se imminuti corporis damnis nouum
Instauret: ipse praesto erit tunc Hercules,
Hydrina suetus vstuire vulnera.
Iam nunc secandi doctus adsit artifex:
Qui cuncta norit viscerum confinia,
Vel nexa neruis disparare vincula.
Date hunc, reuulsis qui medetur ossibus,

GLOSSAE VETERES.

888. disparare = *separare. Vat. A.* 889. hunc = *talem. Vat. A.*

COMMENTARIVS.

rit aliquis Hercules, qui hanc hydram interficiat.

882. Ald. *pululescat* pro *pullulescat*, vt habent multi; sed plerique *pullulascat*, vt Rat., Mar., Vrb., Vatt. B., Q., Alex. a pr. m., Lotterus.

883. Ald., Mar. *imminutis*: lege *imminuti*. Nebrissensis corrigebat *imminutus*. Nihil est necesse.

884. Rat. *tunc erit*, quod edidit Gis., et Weitz. Melius *erit tunc*. Apud Anselmum Bandurium tom. II. pag. 55. exprimitur numisma Maximiani Herculei, in cuius auersa parte Hercules repraesentatur, clava Hydram oppugnans, cum epigraphe; HERCVLI DEBELLATORI. Id viri docti existimant innuere, Maximianum sibi arrogasse, quod christianorum nomen deleuisset, vt constat ex veteri inscriptione, quam vide in Eulalia ad v. 100.

885. Ald., Teol., Vrb., Vat. Q., Weitz., et alii *vstum ire*, admisso hiatu. Pal., Egm., Hailsbr., Sich., Alex., Ambr., Thuan. *vstuire*, vt *hymnire*, et *ignire*, et Heinsius putat, esse pro *vstumire*, vt *circuire* pro *circumire*. Duo Torrent., Alt., Fabr., Parrhasius *vstulare*, quod Cauchio arrisit ex coniectura. Salmasius *vsturire*, vel *vstulare*. Hailsbr. supra *vstuare*. Lotterus, Latinius, Gis. 1. ed. *ire inustum*, 2. ed. *vstulare*, ad oram *ire inustum*. Gifanius in Indice Lucretii, vbi de ecthlipsi agit, legit *vstum ire* pro *vrere* ex vet. lib., et ex alio vet. *vstuire* rectius, vt in iure ciuili *credituiri*, *debituiri etc.*, de quibus Antonius Augustinus lib. 2. Emendat. cap. 2. Existimat Gifanius, *vstulare* irrepsisse ex glossa. Heumannus in Poecil. tom. II. lib. III. p. 364. corrigebat *Hydrina suetus is coire vulnera*. Galland. praefert *vstuire*. Hydriam ab Alcide vstam tradunt veteres. Vide Burmannum Antholog. pag. 569. Albricus De deorum imaginibus ita rem narrat: *Fuit autem Hydra iuxta fabulam in Lerna palude: cui vno caeso capite, duo excrescebant, igne circa eam apposito illam exussit*. Prudentius innuit, Herculem exussisse vulnera capitum, quae abscindebat, ne ex eo vulnere alia pullularent: quod Apollodorus libr. III. narrat; *Qui quum proximae siluae partem succendisset, ignitis torribus renascentia Hydrae capita inurens, eum in modum renascentium capitum ortus suboriri prohibebat*.

886. Giselinus perite obseruat, elegantissimam hanc esse veri chirurgi periphrasin, desumptam a proximis adiunctis, peritia scilicet anatomicae artis, et proba luxationum, ac vulnerum curatione. Dolet autem, partes nobilissimae artis pessimo exemplo ab eo vsque tempore discerpi, ac laniari coepisse. Hic enim Aristo chirurgus tantum fuisse videtur.

888. Widm., Bong., Vat. B., Mar., Prag., Rat. *discrepare*. Sich., Bong. supra *dissipare*, quo alludit in textu Hailsbr. *dissiparare*. Plerique *disparare*:

Digitized by Google

Aut fracta nodis sarciens compaginat.
Linguam priorem detrahat radicitus,
Quae corpore omni sola viuit nequior.
Illa et procaci pessima in nostros deos
Inuecta motu, fas profanauit vetus,
Audax et ipsi non pepercit principi.
Aristo quidam medicus accitus venit,
Proferre linguam praecipit: profert statim
Martyr retectam, pandit ima et faucium,
Ille et palatum tractat, et digito exitum
Vocis pererrans, vulneri explorat locum.
Linguam deinde longe ab ore protrahens,

GLOSSAE VETERES.

894. fas = *legem*. *Vat. A.* prophanauit = *corrupit*. *I.* 896. accitus = *aduocatus*. *I.*

COMMENTARIVS.

890. Vat. B., Mar. pro diu. script. *notis* contra metrum pro *nodis*. Mar., Widm. *compagina*, lege *compaginat*. In Thuan. erat *sarcians*, ex quo Heinsius coniiciebat *sarcinans*, quod Salmasio quoque visum fuerat. Sed non facile mutauerim *sarciens* cum *sarcinans*.

891. Ouidius lib. VI. Metamorph. *Comprensam forcipe linguam – Abstulit ense fero, radix micat vltima linguae*. Plautus Aulul. 2. 3. 72. *Si hercle ego te non elinguandam dedero vsque ab radicibus*. Contra immane istiusmodi supplicium grauissime declamauit Cicero pro A. Cluentio num. 66. *Nam Stratonem quidem, iudices, in crucem actum esse execta scitote lingua: quod nemo est Larinatium, qui nesciat. Timuit mulier amens non suam conscientiam, non odium municipum, non famam omnium: sed quasi non omnes eius sceleris testes essent futuri, sic metuit, ne condemnaretur extrema seruuli voce morientis. Quod hoc portentum, dii immortales? quod tantum monstrum in vllis locis? quod tam infestum scelus, et immane, aut vnde natum esse dicamus?*

892. Vat. B. *corpori* minus recte. Vide, quae contra linguam, nempe malam, habentur in epist. Cathol. Iacobi cap. 3., et supra Comment. ad v. 768.

893. Ald., Mar. a pr. m., Vat. B. *illa procaci*, quod videtur prudentianum, vt producatur *a* in *illa* ob *pr.* dictionis sequentis, vt alibi ex probabili plurium scriptura: *Dente frequenti exasperat*. Prag. corrupte *illa pessima, et procaci*.

894. Pal. *motus* male. *Fas* ad deum, et religionem pertinere, *iura* ad homines, notauit Seruius 1. Georgic. *Quin etiam festis quaedam exercere diebus – Fas, et iura sinunt*.

896. Ambr. *quondam medicus*. Weitzius scribit *ascitus*. Chirurgi medici vulnerum dicebantur, aut medici chirurgi.

898. Ald. distinguit *Martyr retectam pandit, ima et faucium*. Fabr., Gis. *et pandit ima faucium*. Alii *pandit ima et faucium*. Teolius omnino omisit *et*, nescio, an consulto. In nonnullis Vulg. male *ima et pandit faucium*.

901. Alex. *ab ore protrahat*, supra *protrahet*. Lege *protrahens*; Prag. corruptissime *trahens ab ore*.

Scalpellum in vsque guttur insertans agit.
Illo secante fila sensim singula,
Nunquam momordit martyr, aut os dentibus
Compressit arctis, nec cruorem sorbuit.
Immotus et patente rictu constitit,
Dum sanguis extra defluit scaturiens:
Perfusa pulcher menta russo stemmate
Fert, et cruenti pectoris spectat decus,
Fruiturque et ostro vestis vt iam regiae.
Ergo ratus praefectus, elinguem virum
Cogi ad sacrandum posse, quum verbis carens
Nil in deorum obblateraret dedecus:

GLOSSAE VETERES.

902. scalpellum = *genus ferri, quo medici vtuntur*. insertans = *immittens*. *insertare est immittere cum aliqua violentia*. *Iso*. 903. sensim = *tractim*. *I*. 906. rictu = *rictus apertio oris*. *I*. 907. scaturiens = *ebulliens*. *I*. 908. russo stemmate = *rubeo sanguine*. *Iso*. 909. fert = *suffert*. *Iso*. 913. oblatraret = *latraret*. *I*.

COMMENTARIVS.

902. *Inusque*, aut *in vsque* diuisim pro *vsque in* vsurpatur a Statio, et Auieno. Simile est *inante*.

904. Arnobius lib. VI. dixit simili phrasi, *Malam dentibus comprimens*.

905. Hailsbr. a pr. m., Egm. *ictis*. Weitzius scribit *artis*. Sich., Gis. in textu, Fabr. *aut cruorem*. Alii *nec*.

907. Weitz., Egm., Widm., Heins. scribunt *scaturriens*. In Rott., et Cauchiano *defluat* pro *defluit*. Cauchius coniecerat *defluens ebulliit*, merito improbante Heinsio.

908. Lotterus, et Parrhasius *ruffo*. Gis. 1. ed. *rufo*, Fabr. *rubro*. Cellarius reiicit glossam Isonis, et censet, verius ex Seneca, et Plinio describi signa generis, et nobilitatis, imaginibus per lineam successionis alligatae, quae et ipsae paruae imagunculae. At dubium vix est, quin sermo hoc loco sit de sanguine, qui russum stemma dicitur, quia eo fuso martyres vere nobilitantur. Salmasius in not. ad Lampridium in Vita Heliogabali affirmat, legendum *stammate* pro *stagmate*, ut apud Lampridium *simma* pro *sigma*, apud Iuuenalem *stemma* pro *stegma*. Est autem graece *stagma* gutta, stilla, aut liquor. Acuta est haec coniectura.

910. Vat. A., Rat. a sec. m. *fruiturque ostro*: melius *fruiturque et ostro*. Parrhasius *fucatus ostro*.

911. Scripti, et vett. edd., vt Ald., Parrhasius, et alii constanter *Praefectus ergo ratus*, obnitente metro: in Alex. mendose *erga* pro *ergo*. Giselinus ausus est ordinem verborum mutare *Ergo ratus Praefectus*, aliis exemplis adductus, in quibus Prudentius corripit primam in *ratus*. Secutus est Heinsius, et alii. Vossius De arte grammat. lib. II. cap. XXII. pronunciat, a Prudentio *a* in *ratus* produci, nec mutari debere ordinem verborum. Vide Proleg. num. 216.

912. *Sacrare* hic, et alibi est sacrificiis colere, ac deos venerari.

913. Alex., Vat. A., Thuan., Rott., tres Torr., Alt., Pal. *blateraret*, quod

Digitized by Google

Iubet reduci iam tacentem, ac debilem;
Multo loquentis turbine olim territus.
Reponit aras ad tribunal denuo,
Et thus, et ignem viuidum in carbonibus,
Taurina et exta, vel suilla abdomina:
Ingressus ille, vt hos paratus perspicit,
Insufflat, ipsos ceu videret daemonas.
Irridet hoc Asclepiades laetior:
Addit deinde: Numquid inclementius,
Sicut solebas, es paratus dicere?
Effare, quod vis, ac perora, et dissere.

GLOSSAE VETERES.

916. reponit = *repromittit*. ad = *ante*. *I.* 918. abdomina = *pinguedines*. *de folliculo suis*. *I.* 919. hos = *tales*. *I.* 922. inclementius = *durius*. *furiosius*. *I.*

COMMENTARIVS.

probat Heinsius, quia primam in *blaterat* produxit etiam auctor Philomelae. Ald., Fabr., Lotterus *obblacteraret*. Plerique *oblatraret*, quod tuetur Gifanius in Indice de Ecthlipsi ex tribus vett. lib. Giselinus in textu *obblacteraret*, ad oram *Nil oblataret in deorum dedecus*. Potest scribi *obblacteraret* a *blatero*: nam et *deblacterare* apud Festum scribitur pro *deblaterare*. Et Prudentius quidem amat huiusmodi verba composita ab *ob*. Hoc vult Nebrissensis, qui ex Festo notat, *blaterare* esse stulte, et percupide loqui. Ex *obblateraret* factum puto *oblatraret*, quod cum hiatu retineri posset. Fabricius *obblacterare* explicat ouis in morem *contra blacterare*, vt in cognata significatione *obgannire*.

914. Ald. *et*: alii *ac*.

915. Parrhasius *multi loquentis*: lege *multo loquentis*.

919. Teolius apponit punctum post *perspicit*, nisi errauit typographus.

920. Aldus interpungit *Insufflat ipsos*, *ceu videret daemonas*. Barthius lib. IV. cap. VII. ostendit, *exsufflare* vsitatum christianis scriptoribus verbum significare per contemptum flando abominari, et detestari, atque adeo irridere, ex Seuero: *Vidit post tergum ipsius daemonem mirae magnitudinis assidentem, quem eminus, vt verbo, quia ita necesse est, parum latino loquamur, exsufflans etc.* Barthius addit: *Vtitur eadem voce Tertullianus De idololatr., et, nisi fallor, Prudentius*. S. Hieronymus cap. XVII. Vitae Pachomii: *Qui signo crucis frontem suam muniens exsufflabit in eum* (daemonem,) *moxque fugatus est*. *Intelligebat enim cunctas inimici versutias: et timore diuino praeditus illusiones eius pro nihilo computabat*. Vide Onomasticon Ros-weydi. Certe non aliud in Prudentio legerat Barthius, nisi hoc *insufflat*, quod eiusdem est significationis. Vide Comment. ad v. 21. hymni S. Eulaliae.

921. Sich., Bong. *arridet hoc*.

922. In quibusdam Vulg. *numquid insolentius*, quod sententiae congruit.

924. Pal., Vat. A., Heinsiani, et alii *quiduis*. Ald. cum aliis *quod vis*. Ald., Weitz., Gis. 1. ed. *ac per ora edissere*. Parrhasius, Lotterus, Gis. 2. ed., Heinsiani, et nonnulli Vatt. *perora*, *et dissere*. Gallandius cum Torn. *Effare quod vis*, *ac per ora edissere*.

Digitized by Google

Permitto, vocem libere vt exerceas.
Romanus alto corde suspirans diu,
Gemitu querelam traxit, et sic orsus est:
Christum loquenti lingua nunquam defuit:
Nec verba quaeras quo regantur organo,
Quum praedicatur ipse verborum dator.
Qui fecit, vt vis vocis expressa intimo
Pulmone, et oris torta sub testudine,
Nunc ex palato det repercussos sonos,
Nunc temperetur dentium de pectine,
Sitque his agendis lingua plectrum mobile:

GLOSSAE VETERES.

932. testudine = *curuatura . testudo curuatura . sub testuuine ideo dicit , quia vranon graece latine palatum dicitur , eo quod curuum est in similitudine caeli , qui et vranon dicitur . cauitate . I.*

COMMENTARIVS.

925. Vat. A. *liber vt* minus recte. Fabr.,Gis. *libere exercere te*. Scripti aliter. Tribrachys est quarto loco, admisso hiatu.

927. Vat.B.,Rat *sic exorsus*.Widm.,Mar. *sic exorsus est*. Metrum exigit *et sic orsus est*.

928. Breuiar. Moz. *loquendi* non ita bene. Fabricius praeclaram hanc sententiam dicit, et miraculis confirmatam: nam christianos homines, quibus Vandali linguas exciderant, locutos circa annum 530. tradit Gemblacensis. Extat huius rei testimonium minime dubium imperatoris Justiniani lib. I. tit. XXVII. cod. leg. I. *Vidimus venerabiles viros, qui abscissis radicitus linguis poenas suas miserabiliter* (fort. *mirabiliter*) *loquebantur*. Alia exempla plena manu congerit Sagittarius cap. XVI. De Romano idem miraculum confirmant Chrysostomus, et Eusebius, qui tradit, Romanum, dum linguam carneam haberet, balbum fuisse, postea, ea abscissa, rectissime locutum. Fuse id exaggerat Eusebius in libr. De Resurr., qui tamen idem in libr. De martyr. Pal. nullum de tanto miraculo fecit verbum. Imbecillum est igitur argumentum negans.

929. Nonnulli Vulg. *quae*. Rectius *quo*.

932. Glossam confirmat Isidorus libr. XI. cap. I. *Palatum nostrum sicut caelum est positum, et inde palatum a polo per deriuationem: sed et graeci similiter palatum* οὐρανὸν *appellant, eo quod pro sui concauitate caeli similitudinem habeat*. Vbi Griales locum Ciceronis de Epicuro annotat: *Sed dum palato quid sit optimum iudicat, caeli palatium, vt ait Ennius, non suspexit*. Hispani similiter palatum vocant *el cielo de la boca*: quam linguae nostrae proprietatem vellem illustratam in Diction. Acad. Hisp., origine ex graeco, latinoque sermone indicata.

933. Ald., Ox. *repercusso*. Nebrissensis etiam *repercusso*, et *palato repercusso* exponit *ex testudine oris*. Non autem probo eius coniecturam, legendum *nec ex palato*, et v. seq. *nec temperetur*: quasi Romanus de se, abscissa lingua, haec intelligat.

934. Inter linguam, et dentes plures literae formantur, vt notum est.

935. Ald. mendose *bis augendis*. De plectro linguae dictum initio huius hymni. Chrysostomus homil I de S. Romano: *Os enim erat cithara, lingua ple-*

Digitized by Google

Si mandet idem, faucium sic fistulas
Spirare flatu concinentes consono,
Vt verba in ipsis explicent meatibus,
Vel exitu oris cymbalis profarier,
Nunc pressa parce labra, nunc hiantia:
Dubitasne, verti posse naturae statum,
Cui facta forma est, qualis esset primitus?
Hanc nempe factor vertere, vt libet, potest,
Positasque leges texere, ac retexere,
Linguam loquela ne ministram postulet.
Vis scire nostri numinis potentiam?
Fluctus liquentis aequoris pressit pede,
Natura fluxa, ac tenuis in solidum coit,
Quam dispar illis legibus, queis condita est!

GLOSSAE VETERES.

936. idem = *deus*. fistulas = *sicut lingua*. *I.* *arterias*. *Vat. A.* 937. consono = *conuenienti*. *I.* 939. exitum. *sonitum*. profarier = *loqui*. *I.* cymbalis = *labris*. *Mar.* 940. parce = *moderate*. *Iso.* 942. cui = *a quo*. *I.* 943. nempe = *certe*. *I* 944. texere = *ordinare*. *I.* 945. postulet = *indigeat*. *I.* 948. coit = *coadunatur*. *I.* 949. dispar =

COMMENTARIVS

ctrum: artifex anima, ars vero confessio: plectro tamen ablato, lingua, inquam, neque artifex, neque ars, neque instrumentum inutile euasit. Et in homil. II. *Velut enim cithara quaedam plectro destituta creatorem collaudat*.

936. Parrhasius *fauces*, *sicut fistulas*, qui error est in metro. Nebrissensis interpretatur, Romanum loqui, vt, si deus vellet, loqueretur fistula, et cymbalum, quamuis haec non habeant voces articulatas. Non haec poetae mens est: describit enim vocis organa, et formationem in his, qui lingua bene valent, vt concludat, deum, qui haec omnia fecit, pariter posse facere, vt sine his vox formetur. Vocat autem faucium fistulas, et cymbalum oris, quia fauces in fistularum formam, os in cymbali similitudinem factum est.

937. Rat. *continentes*, recte emendatum per *concinentes*.

939. Mar. pro diu. lect. *exitum*. Ox. *vel in exitu*.

940. Rat. contra metrum trasponit *pressa labra parce*.

944. In Vat. A. abest hic versus, sed in fine paginae est ascriptus cum huiusmodi nota, qua indicetur, hoc loco esse reponendum. Virgilius VI. Aen. *Leges fixit pretio, atque refixit*.

945. Vat. B., Mar., Rat. a prisca m. *loquelae*. Widm. *postules*, supra *postulat*. Lege *postulet*, et *loquela* potius, quam *loquelae*.

948. *Natura* pro creatura ponitur, vt apud Arnobium, et alios. Vide Meursium lib. I. Critic. Arnob. cap. XI.

949. Ald., Vat. A. ad oram *quae dispar*. Fabr., Sich *qui dispar*. Alii *quam dispar*. Parrhasius deprauate *quam disparilis legibus*.

Solet

Solet natatus ferre, fert vestigia.
Habet vsitatum munus hoc diuinitas,
Quae vera nobis colitur in Christo, et Patre,
Mutis loquelam, percitum claudis gradum,
Surdis fruendam reddere audientiam,
Donare caecis lucis insuetae diem.
Haec siquis amens fabulosa existimat,
Vel ipse tute si parum fidelia
Rebare pridem, vera cognoscas licet:
Habes loquentem, cuius amputaueras
Linguam: probatis cede iam miraculis.
Horror stupentem persecutorem subit:
Timorque, et ira pectus in caliginem
Vertere: nescit, vigilet, anne somniet:
Miratur haerens, quod sit ostenti genus.
Formido frangit, armat indignatio.
Nec vim domare mentis effrenae potest,
Nec, quo furoris tela vertat, inuenit.
Postremo medicum saeuus insontem iubet
Reum citari; nundinatum hunc arguit

GLOSSAE VETERES.

multum. queis = *quibus*. *I.* 950. solet = *mare*. *I.* 953. percitum = *percitus dicitur velox*. gradum = *gressum*. *I.* 958. rebare = *pro rebaris*. *I.* 964. haerens = *stupens*, *dubitans*. ostenti = *monstri*, *miraculi*. *Iso.* 966. effrenae = *indomitae*. *I.* 969. citari =

COMMENTARIVS.

951. Prag. *vsuatum*, recte supra alieno quamuis charactere *vsitatum*.

953. Prag. *concitum* pro *percitum*.

954. Meursius in Critico Arnobii cap. x. lib. I. ex Cicerone, Plauto, Arnobio, Tertulliano, Cypriano, et aliis probat, *audientiam* esse probam vocem latinam. Sed notandum, hic poni pro auditu, apud alios alia gaudere significatione: neque pro auditu alium scriptorem Forcellinus allegat, nisi Prudentium.

955. Weitz., Vrb., Vatt. A., B., Mar., Rat. *insuetam*. Alex., Vat. Q., Ald., Bong., Gis. *insuetae*, quod tenuit Heinsius, quamuis discrepantiam lectionum non aduerterit.

957. Meursius loc. cit. c. III. l. II. *fidelia* pro *fide digna*, *et credibilia* recte accipit. Alia significatione *fidelis* est christianus.

960. Prag. *linguam*: *et probatis*. Meursius loc. cit. mendum putat *cede*, et scribit *crede*. At concinnius videtur *cede*, et nulla est causa, cur mendum id dicatur.

963. Rat., Mar., Parrhasius, Widm. *an somniet*. Ratio metri poscit *anne*.

969. Torn. corrupte *nunc arguit*.

Digitized by Google

Mercede certa pactus vt colluderet.
Aut ferrum in ore nil agens, et irritum
Versasse frustra se retunsis tactibus:
Aut arte quadam vulnus illatum breue,
Quod sauciata parte linguam laederet,
Neruos nec omnes vsquequaque abscideret.
Manere saluam vocis harmoniam probe,
Non posse inani concauo verba exprimi,
Quae concrepare lingua moderatrix facit.

GLOSSAE VETERES.

vocari . *I.* nundinatum = *mercede conductum* . *Mar. mercatum* , *locatum pretio* . *nundinor mercor*. arguit = *nunc*. *I.* 975. vsquequaque = *omnimodis* , *ex omni parte* . absciderет = *occideret*. *I.* 976. harmoniam = *consonantiam* . probae = *bonae*. *I.* 977. non = *scilicet putabat ille* . *I.* 978. concrepare = *sonare* . *I.*

COMMENTARIVS.

Weitz. cum Bong. *nundinatum argui* : quod non placet. *Nundinari* , ait Fabricius , est opera , quae in nundinis fiunt , exercere , vt licitari , indicare , vendere , poscere , emere , addicere.

970. Vat. A. a pr. m. *concluderet* , sed factum *colluderet* , vel , vt alii scribunt , *conluderet* .

971. Parrhasius *Aut ferrum in os nihil agens irritum* , vitiato metro .

972. Parrhasius *seu retonsis tactibus* . Vat. A. *se retusis tactibus* . Alex. *se retunsis actibus* , et pro diu. script. *tactibus* . Vat Q. *retusis tactibus* . Vrb. , Weitz. *seu retunsis tactibus* . Ita Vat. B. , Mar. a pr. m. , Prag. , vbi est *se* pro *seu* . Fabricium, et Aldum citat Weitzius pro *seu retunsis actibus* , sed illi habent *tactibus* . Hailsbr. *seu retusis tractibus* . Egm. Thuan. a m. p. , Heinsius in notis *se retunsis actibus* . Widm. *seu retusis tactibus* . Gis. *ceu retusis ictibus* . Lotterus *seu retusis ictibus* . Alt., Heinsius in textu, Pal. *se retunsis tactibus* . Mar. pro diu. script. *seu retunsis ictibus*. Gifanius in *dispansus* ex tribus mss. praefert *se retunsis actibus* , vbi *se* pro *eum* ponitur . Latinius *ceu retusis ictibus* , et pro diu. lect. *ceu retunsum tactibus* .

973. Suspicabatur aliquis *leue* pro *breue* : sed *breue* vulnus recte dicitur.

974. Hailsbr. *sauciatam* minus recte.

975. Vat. A. , Egm. , Wid. ad marginem *occideret* . Ald. , Cell. *abscinderet* . Vat. Q. *occiderat* . Plerique *absciderет* , pro qua scriptura tres alios codd. laudat Gifanius in *vitalia rerum* .

976. Ambr. , Ald. , Hailsbr. , Bong. , Widm. *armoniam* , Egm. corrupte *arimoniam* . Mar. , Iso *probae* pro *probe* .

978. Vatt. A. , Q. , Alex. supra , Weitz. , Hailsbr. , Pal. *lingula* . Heinsius cum Ambr. , et Thuan. *ligula* , quia diminutiuum a *lingua* est *lingula*, et *ligula* . Alex. *ligula* a pr. m. Teolius tres Vatt. pro eadem scriptura indicat , et notat , *ligulam* a Sidonio vocari etiam legulam , et apud Iosue cap. VII. v. 21. pro *regula* reponendum *legula* , vt animaduertit Sidonii commentator Sauaro : nam hebraica vox non regulam , sed linguam sonat . Verum etiamsi vox hebraica linguam significet , tamen multi adhuc exponunt regulam , siue laminam auream in linguae formam cusam ; adeoque retineri potest vox *regula* . Praeterea apposite multi legunt *lingua* , vt Ald. , Vrb. , Vat. B. , Mar. , Gis. , et alii . Quarta sede huius versus tribrachys recipitur . Hoc, aliisque similibus

Digitized by Google

Esto, vt resultet spiritus vacuo specu:
Echo sed extat inde, non oratio.
Veris refutat medicus hanc calumniam,
Scrutare vel tu nunc latebras faucium,
Intraque dentes curiosum pollicem
Circumfer, haustus vel patentes inspice,
Lateatne quidquam, quod regat spiramina.
Quamquam forassem forte si puncto leui,
Tenuiue linguam contigissem vulnere,
Titubante plectro fatus esset debilis.
Nam quum magistra vocis in vitium cadit,
Vsus, necesse est, et loquendi intercidat.
Fiat periclum, si placet, cuiusmodi
Edat querelam quadrupes, lingua eruta,

GLOSSAE VETERES.

979. specu = *antro, eo quod ibi lateat lingua, veluti in specu*. I. 981. veris = *verbis. probamentis*. refutat = *abnegat*. I. 982. scrutare = *o iudex*. I. 984. haustus = *hiatus oris*. Vat. A. 985. lateatne = *vtrum*. I. 986. quamquam = *quamuis*. I. 989. magistra = *lingua*. I. *Mar*. in vitium cadit = *laesa fuerit*. *Vat. A.* 991. periclum = *inquisitio, fac probamentum*. I. 992. edat = *proferat*. I.

COMMENTARIVS.

exemplis communis lectio v. 481., et 550. *fidiculae*, et *fidiculas* sustineri debet.

980. Ald., Hailsbr., Gis. ad oram, Heinsius cum suis mss. *extat*, quod amplexus est Teolius. Sed quod hic addit, in probatioribus mss. non esse *exit*, non omnino verum est: nam *exit* habent Vat. B., Mar., Rat., Prag., et alii praeter edd. Weitz., Gis.

981. Eusebius libr. De resurr. tradit, medicum hunc fuisse christianum, sed infirmitate carnis, non proposito, cecidisse: adeoque linguam abscissam ad sanitatem illius delicti, quod admiserat abnegando, domi recondidisse, *vt consuerunt infirmiores, fideles tamen, honorare, siquid a martyribus sumpserint*. Addit Eusebius, medicum produxisse coram iudice linguam, quam inciderat, et facto simili experimento in quodam damnatorum, hunc statim obiisse.

985. Parrhasius *latetne*. Widm. *quidquid*, ad oram *quidquam* probe.

987. Vat. A. perperam *tenui vel linguam contigissem*.

988. Mar. *factu*, supra *factus*, Parrhasius, Weitz. *factus*. Melius *fatus*, scilicet loquela.

989. Prag. *ministra vocis*.

990. Mar., obnitente metro, *necesse est loquendi*. Potiores *est et loquendi*. Vat. A., Weitz., Hailsbr., Pal., Alt. *est, eloquendi*: id coniiciebat Chamillardus, mendosum iudicabat Teolius in non paucis mss. Certe rectius est *est, et loquendi* cum Ald., Parrhasio, et aliis. Gis. *necesse est, vt loquendi*.

991. Prag. *fac* pro *fiat*, et *huiusmodi* pro *cuiusmodi*; vtrumque male. Parrhasius bene edidit *periclum*, correxit perperam *periculum*.

992. Prag. *edat loquelam* minus bene.

Digitized by Google

Elinguis et quem porca grunnitum strepat,
Cui vox fragosa, clamor est inconditus:
Probabo, mutam nil sonare stridulum.
Testor salutem principis, me simplici
Functum secantis arte, iudex optime,
Seruisse iussis absque fraude publicis.
Sciat hic, quis illi verba suggillet deus:
Ego, vnde mutus sit disertus, nescio.
His sese Aristo purgat. At contra impium
Nil haec latronem christianorum mouent:
Magis, magisque fertur in vesaniam;
Quaerit, alienus sanguis ille asperserit
Virum, suone fluxerit de vulnere.

GLOSSAE VETERES.

994. cui = *a qua*. fragosa = *scilicet clamat*. inconditus = *inarticulatus*. I. 995. stridulum = *pro stridule*. I. 996. salutem = *per salutem*. Mar. 999. suggillet = *pro sumministret*. I. *suggerat*. Mar. 1000. disertus = *distincte loquens*. I. 1001. his se = *scilicet vbi*. I. 1003. vesaniam = *pertinaciam*. I.

COMMENTARIVS.

993. Ald. scribit *grunitum*.

995. Parrhasius *probabo mutum*.

996. Sichard. *nec*: retine *me*. Veteres iurare solebant salutem, vel genium Principis. Vide l. 33. D. de iurerurando, et interpretes, et Tertullianum lib. ad Scapulam, et Apologet. cap. XXVIII. et XXXII. *Sed et iuramus, sicut non per genios Caesarum, ita per salutem eorum, quae est augustior omnibus geniis*. Etiam Ioseph cap. XLII. Genes. v. 15. *Per salutem Pharaonis non egrediemini hinc, donec veniat frater vester minimus*. Vide notas Cerdae ad cit. loc. Tertulliani.

999. Vat. A. *sciat*, et supra *scit* pro diu. scriptura. Ambr., Gis. ad oram, Parrhasius, Nebrissensis, et Cauchius ex coniectura *suggerat*; quae est glossa. Chamillardus ignota significatione *suggillo* a Prudentio poni affirmat. Ioseph Scaliger apud Becmannum De orig. ling. lat. ait, ex Verrii opinione *suggillare* dictum a gula. Teolius exponit *gulam arctando extorqueat verba*. Prudentius pro *suggerat* verbum hoc adhibet, et fortasse a *suggero* deducit. In sacris literis *suggillo* est strangulo.

1000. Vat. B., Mar. *ergo vnde*: melius *ego*. Vat. A. male *sit hic disertus*.

1001. Ald., Mar. a prisca m., Tom., Sich., Bong., Widm. *his se Aristo*, quod Weitzius edere non debuit, siquidem metro consulere voluit.

1002. Saepe persecutores christianorum *latrones* vocat Prudentius.

1004. Ambr., Parrh., Thuan., Alt., Cauch., Rott., Heins. *quaerit, alienus* cum Vat. A., Alex., Rat., Egm., Hailsb. Sed Ald., Fabr., Gis., Galland., et alii Vulg. *quaerit num alienus*. Weitz., Vat. B., Mar., Prag., Rat. aliena manu *quaerit an alienus*. Ald., Hailsbr., Heinsius cum Ambr., Thuan., Alt., Cauch., Rott. *ille*. Weitz., Fabr., Vat. B., Mar., Prag. *illum*. Parrhasius omittit vtrumque, et legit *sanguis an asperserit*.

1005. Gis., Fabr. *effluxerit*.

Digitized by Google

Respondit his Romanus: Eccum, praesto sum:
Meus iste sanguis verus est, non bubulus:
Agnoscis illum, quem loquor, miserrime
Pagane, vestri sanguinem sacrum bouis,
Cuius litata caede permadescitis?
Summus sacerdos nempe sub terram scrobe

GLOSSAE VETERES.

1006. eccum = *pro ecce. I.* 1010. permadescitis = *humefactatis . I.*

COMMENTARIVS.

1006. Gis., Fabr. *ecce*: alii *eccum*. Simili modo in Laurentio v. 309. *Eccum talenta, suscipe*: quamquam hoc loco recte procedit *eccum. praesto sum*: scilicet *ecce me*. In Laurentio *eccum* pro *ecce* simpliciter positum est, nisi etiam ibi intelligas *ecce me, talenta suscipe*.

1007. Hailsbr. *bubuli*: ita Vat.A. Praeferendum *bubulus*.

1010. In Thuan. *promadescitis*. Heinsius putat, scribendum *pro madescitis*: nam veteres *pro*, non *prob* scribebant.

1011. Vix iam dubium est, quin de Taurobolio loquatur Prudentius. Veteres interpretes aliud sacrificium intelligebant. Nebrissensis existimabat, describi Terentina sacra, quae fiebant Romae in campo Martio, in loco, qui dicebatur Terentos, in quo erat ara Diti patri sacra, pedibus viginti sub terra defossa: et sacrificabatur bos nigra. Ita fere Giselinus, et Fabricius, qui addit, haec sacra facta mensibus septembri, octobri, nouembri, singulis semel, sed noctibus tribus continuis. Nebrissensi, et Fabricio accedit Weitzius: nec dissentit Chamillardus, qui tamen haec ipsa sacra Terentina *Tauropolia* dicta affirmat. Peueratus putat, describi sacrificium, et ritus profanos, ac risu dignos, quibus Iulianus Apostata, vt more maiorum imperatorum vna cum imperio summum pontificatum acciperet, vt baptismatis chrisma deleret, et Christi signum abstergeret, Tauri sanguine proluі voluit. Sed, vt dixi, de Taurobolio sermo est. Antonius Van Dale De antiquit. in prima dissertat. de origine, ac ritibus huius sacrificii agit. Praemittit, gentiles quaedam e christianis ad sua sacra sumpsisse; inter haec taurobolium, quo aemulabantur veram per Christi sanguinem expiationem. Coepit Taurobolium anno Christi 175., aut paulo ante: deletum est Valentiniano IV. et Neoterico coss. Van Dalius ritus explicat ex Prudentio, quos Baronius, Bulengerus, et alii de consecratione Pontificis Maximi intellexerant. Distinguebantur in hoc sacrificio *vires tauri exceptae, consecratae, conditae*. Vires exceptae erant sanguis, consecratae cornua, conditae testiculi. Alii aliter explicant. Et, vt inter christianos corruptela inualuit, vt alii pro aliis baptizarentur, ita etiam gentiles pro aliis etiam taurobolia bantur: nam hoc quoque verbum inuexerunt. Gisbertus Cuperus Epist. IV. ad Van Dalium confirmat, ethnicos imitatos fuisse caeremonias christianorum, et formulas loquendi. Apuleius ait, *per sacra renasci homines*, et extat inscriptio vetustissima RENATVS TAVROBOLIO IN AETERNVM. De Taurobolio videri potest V. C. Zacharias in vtilissima sua Institutione Lapidaria pag. 42., ex Montfauconio, Grutero, Salmasio in vita Heliogabali p. 804., et inscriptione Vlpii Egnatii Fauentini: *Iterato viginti annis ex perceptis Tauroboliis aram constituit*, quo significabatur, tauroboliatos per annos 20. puros manere, neque posse tauroboliari, nisi exacto eo tempore. De Taurobolio etiam agit Iulius Firmicus: *Tauribolium, vel Criobolium scelerata te sanguinis labe perfundit. Lauentur itaque sordes istae, quas colligis.*

Digitized by Google

Acta in profundum consecrandus mergitur,
Mire infulatus, festa vittis tempora
Nectens, corona tum repexus aurea,
Cinctu gabino sericam fultus togam.

GLOSSAE VETERES.

1013. infulatus = *infula est proprie redimiculum coronae sacerdotalis, sed abusiue pro omni vestimento sacerdotali ponitur. Vat. A.* 1015. gabino = *Gabis ciuitas est, cuius sacerdotes seminudis corporibus immolare solebant. Ergo sacrificantibus eis, affuere lupi, et tulere carnes, quas ipsi immolabant: hinc ipsi, sicut erant impediti, coepere eos persequi, et reuocauere praedam. Proinde consuetudo venit, vt ibi homines nudis litarent corporibus. Vat. A. genus vestimenti. gabini romanis vicini fuerunt, a quibus magnam partem caeremoniarum sumpserunt.* fultus = *fultam habens. I.*

COMMENTARIVS.

Quaere fontes ingenuos, quaere puros liquores, vt illic te post multas maculas cum Spiritu sancto Christi sanguis incandidet. Wowerius in notis duas veteres inscriptiones profert, ex quarum altera colligi posse videtur, taurobolia instituta fuisse in honorem Cybelis, et Attidis. Itaque summus sacerdos intelligetur esse sacerdos Cybelis, qui fortasse pro aliis tauroboliari solebat. Philippi a Turre episc. adriensis Dissertatio de Taurobolio Lugdunensi extat tom. III. Thes. antiq. Sallengre. In praefatione ad Vitas Pontificum Anastasii plures inscriptiones de taurobolio, criobolioque Blanchinus profert, explicationemque nonnullam addit ex Commentario Dominici de Colonia S. I. de hoc argumento. Extant huiusmodi inscriptiones in hortis Burghesianis via Salaria, in quibus occurrit Lucius Ragonius Venustus *pontifex maior*; et Q. Clodius Flauianus anno 383. *pontifex maior . . . . . pontifex dei Solis*; et eodem anno 383. V. C. T. *sacerdos maxima . . . . . . taurobolio, criobolioque repetito*. Anno vero 374. Clodius Hermogenianus Csesarius V. C. proconsul Africae, praefectus Vrbis, *taurobolio, criobolioque percepto*. Consule Montfauconium tom. II. Antiq. pag. 171.

1013. Gis. ad oram, tres Torrent., Cauch., Rott. *mitra infulatus*, quod amplectitur Heinsius, improbante Teolio, quia romani mitra non vtebantur, multo vero minus Pontifices. Gallandius mendum putabat in vett. edd. *mire* pro *mitra*. Paschalius De coronis lib. IV. c. XIII., et XXII. hos versus excribit, et multa addit de sacerdotibus coronatis, vittatis, infulatis: et cap. XXI. ostendit, sacerdotes gentilium mitratos fuisse: nam mitrae genus erat pileus sacerdotalis, siue apex, et flamen, aut filamen. Communiori vsu mitra est diadema episcopale, et pontificium christianorum.

1014. Gis. ad oram *nexus*, et *replexus* pro *nectens*, et *repexus*. Mar., Vat. B., Prag., Rat., Sich., Weitz., Widm., Bong., Hailsbr. supra *nexus*. Weitz., Egm., Hailsbr., Pal., Bong., Gifanius in *plexus* ex tribus mss., et alii *replexus*. Vat. Q. mendose *coronatum* pro *corona tum*. Ambr. *coronatum repexus auream*, ex quo Heinsius in notis scribi iubet *coronam tum respexus auream*, vt sit graecismus. De corona aurea vide Burmannum Anthol. pag. 34. tom. I. Nebrissensis *repexus* exponit aut nimium *pexus*, aut ita *depexus*, vt turbarentur capilli. Sed in Oxon. bene explicatur, *id est, bene ornatus*, vt refert Heinsius.

1015. Vat. A. scribit *siricam*. Codex Latinii, Gis. in textu *russeam*, ad oram melius *sericam*. In quibusdam Vulg. mendose *seriam*. Cinctus gabinus est, quum toga exerto brachio dextro sic in tergum reiicitur, vt ima eius lacinia a tergo in pectus sinistrorsus reuocata hominem cingit. In columna Traiana imperator, eius-

Digitized by Google

Tabulis superne strata texunt pulpita,
Rimosa rari pegmatis compagibus:
Scindunt subinde, vel terebrant aream,
Crebroque lignum perforant acumine,
Pateat minutis vt frequens hiatibus.
Huc taurus ingens fronte torua, et hispida,
Sertis reuinctus aut per armos floreis,
Aut impeditus cornibus deducitur:
Necnon et auro frons coruscat hostiae,

GLOSSAE VETERES.

1016. super = *desuper*. pulpita = *gradus scenae. sedes, vel lectuli deorum*. I. 1017. pegmatis = *iuncturis. pegma hoc loco pro iunctura; alias ferrum rotundum, quo scenici ludunt, id est, theatrales. conglutinationis, et compaginationis. pegma genus machinamenti, quo luditur in theatris*. I. 1018. subinde = *deinde*. aream = *planitiem tabularum*. I. 1023. impeditus = *coronatus*. I.

COMMENTARIVS.

que milites hoc more induti conspiciuntur. Sed non propterea Fabretto in eius explanatione licuit inferre, hunc habitum militarium virorum, et magistratus tantum proprium fuisse, et Prudentium poetica licentia illum summo sacerdoti attribuisse, vti Lucanum aliis libr. I. Pharsal. *Turba minor ritu graditur succincta gabino*. Etenim vel alii etiam huiuscemodi habitu vtebantur, vt multi docent, vel Prudentius taurobolium describit ab ipso imperatore, aut a viro primario perfectum, vt sacrificium magis risu dignum ostendat. Origo verior cinctus gabini inde petitur, quod incursione repentina hostium Gabii, quum non esset spatium sumendi saga, togas subductas, et retro reiectas circa corpus complicauerunt.

1017. Egm., Alex. a pr. m. *pigmatis*: scribe *pegmatis*.

1022. Boues in sacrificiis coronari solitos, constat etiam ex Act. Apost. cap. XIV. v. 12. *Sacerdos quoque Iouis, qui erat ante ciuitatem, tauros, et coronas ante ianuas afferens, cum populis volebat sacrificare*. Delrius Comment. in Oedip. Senecae docet, cornua victimarum auro quasi iugari, et vinciri consueuisse, item coronari. Trebellius Pollio in Vita Gallienorum p. 178. *Processerunt etiam altrinsecus centeni albi boues, cornibus auro iugatis, et dorsualibus sericis discoloribus praefulgentes*. In antiquo lapide Romae insculptum est de voto vicennali: *Vota Fauentinus bis deni suscipit orbis, – Vt mactet repetens aurata fronte bicornes*. Vtrumque morem his Prudentii versibus confirmari notat Delrius. Aduertendum est, illa Fauentini vota de Taurobolio esse intelligenda. *Auratam frontem* Virgilius dixit, *inaurato cornu* Tibullus: quod multi explicant de cornibus auro litis. Sed aliud praeterea in Prudentio indicat versus 1025. *Setasque fulgor bractealis inficit*.

1023. Weitz., Iso, Gis. *impeditus*. Aldus, Parrhasius, et scripti Heinsiani *impeditis*. E nostris Vat. B., Mar., Prag., Rat. *impeditus*. In Egm. mendum perspicuum *impenditis*.

1024. Parrhasius vitiose *necnon et tauro*. De hoc more Plinius lib. XXXIII. cap. III. *Deorum vero honori in sacris nihil aliud excogitatum est, quam vt auratis cornibus hostiae, maiores dumtaxat, immolarentur*.

Digitized by Google

Setasque fulgor bractealis inficit.
Hic, vt statuta est immolanda bellua,
Pectus sacrato diuidunt venabulo,
Eructat amplum vulnus vndam sanguinis
Feruentis, inque texta pontis subditi
Fundit vaporum flumen, et late aestuat.
Tum per frequentes mille rimarum vias
Illapsus imber, tabidum rorem pluit,
Defossus intus quem sacerdos excipit,
Guttas ad omnes turpe subiectans caput,
Et veste, et omni putrefactus corpore.
Quin os supinat, obuias offert genas,

GLOSSAE VETERES.

1025. bractealis = *laminis aureis*. inficit = *miscet*. *I.* 1027. pectus = *scilicet tauro*. venabulo = *ferrum, quo diuiditur pecus, aptum venatoribus, id est, minor securis. lancea*. *I.* 1035. putrefactus = *sordidus*. *I.*

COMMENTARIVS.

1025. Ald. scribit *blattealis*: alii *brattealis*, alii *bractealis*. In Mar., et, vt videtur, in Rat. erat prius *bratteolis*. Alex. etiam scribit *brattealis*.

1026. Vat. B. *stimulando*, supra aliena, et recentiori manu *est immolanda*. In Mar. pariter *stimulando*; ad oram vera lectio descripta est.

1027. Ald., Alex., Vrb., Parrhasius, Mar. supra, Gis., Weitz., et alii *sacrato diuidunt venabulo*. Vatt. B., Q., Mar. a pr. m., Rat., Prag., Thuan., Noms., Heins. *sacrata diuidunt venabula*. Heinsius in duobus inuenit *sacratum diuidunt venabula*. Scilicet *pectus sacratum*.

1029. Rat. *subdita*. Substantiue *textum* ponitur apud Catullum, Lucretium, et alios. Vide Gifanium.

1030. Mar. in textu, Widm. supra, Hailsbr. *vaporem*: lege *vaporum*. Chamillardus in indice notat, esse substantiuum. Sed poterit etiam esse adiectiuum a *vaporus*, vt in hymno S. Fructuosi v. 115. *Vaporus ardor*.

1031. Prag. *sequentes*: rectius *frequentes*. Immo id vnice verum videtur.

1034. Vatt. A., Q., Hailsbr., Pal., Egm. *turpe obiectans*. In Alex. videtur factum *turpes obiectans*. Retinendum *turpe subiectans*. Fabr. *turpe* aduerbium esse putat, et in parenthesi per indignationem legi mallet.

1035. Ald. mendose *omne* pro *omni*. Heinsius cum solo Thuan. *putefactus*: quia apud Prudentium, inquit, prima in *putrefactus*, et *putris* semper occurrit breuis. Ineptam hanc, et falsam esse rationem, liquet ex v. 9. hymni VII. Cathem. *Aruina putrem ne resudans crapulam*. Teolius, et Cellarius Heinsio adhaerent: sed scripti, et vett. edd. constanter, et probe habent *putrefactus*. Chamillardus in textu *putefactus*, in indice solum annotat *putrefactus*.

1036. Ald., Torn. *qui nos*. Meliores libri nostri, et Heinsiani cum Cauchio, Latinius, Parrhasius, Gis. *quin os*. Weitzius *quinos*. Scaliger lib. II. cap. I. Lect. Auson. quum inuenisset alicubi *quinos*, correxit *cinnos*, vel *cinos*. Glossarium *ci-*

Suppo-

Digitized by Google

Supponit aures, labra, nares obiicit,
Oculos et ipsos perluit liquoribus:
Nec iam palato parcit, et linguam rigat,
Donec cruorem totus atrum combibat.
Postquam cadauer sanguine egesto rigens
Compage ab illa flamines retraxerint,
Procedit inde pontifex, visu horridus,
Ostentat vdum verticem, barbam grauem,
Vittas madentes, atque amictus ebrios.
Hunc inquinatum talibus contagiis,
Tabo recentis sordidum piaculi,
Omnes salutant, atque adorant eminus:
Vilis quod illum sanguis, et bos mortuus
Foedis latentem sub cauernis lauerint.
Addamus illam, vis, hecatomben tuam?
Centena ferro quum cadunt animalia,

GLOSSAE VETERES.

1041. egesto = *emisso. I.* 1042. compage= *tabula. I.* 1047. piaculi = *purgationis. I.* 1051. hecatomben = *centum; inde hechatontam; id est, centum potestates habentem; et ideo centum hostiae ei immolabantur. I.*

COMMENTARIVS.

num ἐπισκύνιον: *Cinnus νεῦμα*. Et italica lingua, et vetus gallica vsurpant *cenno*, *accennare*, *accener*. Scaligero accedit Gattackerus ad Antoninum De vita sua. Heinsio tamen minime id placet, neque aliis debet placere.

1046. Egm., Palat., Hailsbr. in textu *hinc* pro *hunc*. Pro *contagiis* alios legere *contactibus*, testis est Fabricius. Salmasius pag. 180. in Aelium Lampridium luculentam hanc descriptionem Taurobolii dicit, et multa profert de taurobolio, ac tauroboliatis ad hunc gentilium ritum illustrandum aptissima.

1047. In Prag. hic versus reiicitur post versum 1050. *Foedis etc.*

1050. Egm., Lat., Hailsbr., Vat. A. *lauerit* non male.

1051. Vat. A. corrupte *illam vis haec ad opem tuam*. Vat. B., Mar., Prag. scribunt *echatontem tuam*. Egm., Widm. *eccatontem*. Plerique *hecatombem*, aut *hecatomben*. Cauchius coniiciebat *si vis hecatombem*, vt metro consulatur. At Prudentius nunquam quarto loco dactylum immisit. Producit secundam in *hecatombem* necessitate quadam metrica: non enim alio modo facile hoc vocabulum adhibere potuisset, nec prudens ab eo abstinere debuit. Isonis glossa ita emendari potest: *hecaton centum, inde hecatombem etc.* Hecatombe est sacrificium centum boum; a Laconibus primum institutum dicitur, qui quum olim centum praeessent vrbibus, centenos quotannis boues pro centum ciuitatibus immolabant. Alii alia. Vide Eustathium in Homeri Iliad.

1052. Vat. A. *fere*, supra videtur esse

Digitized by Google

Variaque abundans caede restagnat cruor,
Vix vt cruentis augures natatibus
Possint meare per profundum sanguinis.
Sed quid macellum pingue puluinarium,
Quid maximorum lancinatores gregum,
Euiscerata carne crudos, criminor?
Sunt sacra, quando vosmet ipsi exciditis,
Votiuus et quum membra detruncat dolor.
Cultrum in lacertos exerit fanaticus,
Sectisque matrem brachiis placat deam.
Furere, ac rotari ius putatur mysticum:

GLOSSAE VETERES.

1056. puluinarium = *lectisternium vocat puluinarium, qui in templo ponebatur, quando augurium quaerebant per sacrificium. I.* 1058. crudos = *rusticos, pingues. I.* 1059. quando = *siquidem. I.* 1060. votiuus = *qui per votum venit. I. voluntarius. Vat. A.* 1061. fanaticus = *sacerdos, qui in fano moratur. I.* 1062. deam = *Berecynthiam. I.* 1063. rotari = *scilicet obiectans caput.* mysticum = *figuratum. I.*

COMMENTARIVS.

ferro. Prag. *fere*. Rott., Prag., Hailsbr., Vat. B., Mar. supra, Gis. ad oram, Sich. *cui cadunt*. Alii *quum cadunt*. Widm., et Parrhasius omittunt *quum*, vel *cui*: sed corrumpitur metrum.

1055. Ald., Vat. B. in textu, Mar., Bong., Widm., Sich., Gis. 1. ed. *profundum sanguinem*. Alex., Vrb., Vatt. A., B. supra, Q., Hailsbr., Pal., Fabr., Gis. 2. ed., Heins. *profundum sanguinis*. Weitz., Egm. *profunda sanguinis*.

1056. In Vat. B. videtur fuisse *pluinarium*, aut certe *plumarium*, sed male. Vocat autem puluinarium deorum macellum pingue, quia cruore hostiarum templa redundabant.

1059. Vat. A. *vosmetipsos*. Prag. *quum vosmetipsos*, supra *quando*. Lex carminis poscit *quando vosmet ipsi*. Recenset nunc poeta ritus gentilium, quibus in deorum honorem sibi vulnera inferebant.

1061. Prag. *cultros*, repugnante metro. Mar. *lacertis*, supra *lacertos* rectius. Bellonae sacerdotes lacertos sibi, et brachia cruentabant, et fanatici dicebantur. Lactantius lib. I. cap. XXI. *Bellonae sacerdotes non alieno, sed suo cruore sacrificant. Sectis namque humeris, et vtraque manu districtos gladios exerentes currunt, efferuntur, insaniunt*. De his fanaticis Horatius, Lucanus, Iuuenalis, et alii. Sub Commodi tempora consuetudo inualuerat, vt cruentationem fanatici simularent, non vere lacertos exsecarent. Nam Lampridius in eius vita ait: *Bellonae seruientes vere exsecare brachium praecepit studio crudelitatis*. Apud Montfauconium tom. I. Antiq. lib. IV. pag. 262. repraesentatur Fanaticus Bellonae, Isidis, et Serapidis duos cultros manibus tenens.

1062. Nebrissensis vult, legi *deûm* pro *deam*, vt intelligatur Cybele mater deorum ex sententia Apuleii, qui Bellonam, Cybelem, Isidem idem numen esse putat. Ac reuera *deum* legitur in editione Lotteri. In Actis S. Symphoriani saepe Cybele mater dea dicitur. Sed fortasse tam in his Actis, quam in Prudentio praestabit legere *mater deum*, vt in veteribus inscriptionibus passim occurrit.

1063. Ald. *ac rotare*. Melius *ac rotari*. Rat. *et rotari*. Lotterus mendose *eius* pro

Digitized by Google

Parca ad secandum dextra fertur impia:
Caelum meretur vulnerum crudelitas.
Ast hic metenda dedicat genitalia,
Numen reciso mitigans ab inguine:
Offert pudendum semiuir donum deae:
Illam reuulsa masculini germinis
Vena effluenti pascit auctam sanguine.
Vterque sexus sanctitati displicet.
Medium retentat inter alternum genus:
Mas esse cessat ille, nec fit femina.
Felix deorum mater imberbes sibi
Parat ministros lenibus nouaculis.
Quid, quum sacrandus accipit sphragitidas?

GLOSSAE VETERES.

1064. parca = *quae parcit, non se incidendo*. fertur = *dicitur esse*. *I.* 1066. metenda = *abscidenda*. *I.* 1070. auctam = *accumulatam, vel placatam*. *I.* 1071. vterque = *ironicos dicit*. sanctitati = *illi*. displicet = *euiratus vtrumque genus despicit, et masculinum, et femininum*. *I.* 1076. fragitidas = *fragis graece dicitur missile: hinc fragitidae spicula, vel acus maiores*. *Vat. A. notas a frangendo*. *Mar.*

COMMENTARIVS.

ius. Minucius: *Hi sunt et furentes, quos in publicum videtis concurrere, vates et ipsi absque templo. sic insaniunt, sic bacchantur, sic rotantur etc.* Confer notas Heraldi, et aliorum ad Minucium, et Elmenhorstii ad lib. I. Arnobii pag. I.

1064. Ald., Vat. B. in contextu, Torn., Mar., Weitz. *parta*. Meliores Heinsiani, et nostri cum Parrhasio, Latinio *parca*. Neque aliter Giselinus: etsi enim ediderit *parta*, tamen in Emendatis correxit *parca* cum explicatione, scilicet; *Impius est, qui parce secat, pius, qui crudeliter*. Nebrissensis exponit *parata*, quia legit *parta*: sed id est contra sententiam poetae, nec pro *parata* recte dicetur *parta*.

1066. Parrhasii error in metro *dicat* pro *dedicat*. Nunc arguuntur sacerdotes Cybelis, de quibus non semel dictum.

1070. Prag. *vena defluenti* contra metrum. Thuan. pro *effluenti* scribit *efluenti*, ex quo Heinsius coniicit *vena et fluenti*. Salmasius *vena fluenti*. Parrhasius corruptissime edidit hos duos versus: *Illam reuulsam masculini germinis — Venam: effluenti Pasitheae sanguine*. In Emendatis monuit, quosdam codices habere *Venam effluenti pascens auctam sanguine*.

1075. Ald., Parrhasius, et nonnulli Vulg. *leuibus*, seu *laeuibus*. Scripti plerique *lenibus*. Heinsius edidit *laeuibus*.

1076. Vat. A. *sacrandos*: lege *sacrandus*. Parrhasius ita legit hunc versum *Quid quum sacrandus occidit Phryx Atidi?* Nescio, quo sensu. Ald., Gis. scribunt *sphragitidas*, et Giselinus deducit a σφραγίζειν signare, et insignire. Inde σφραγίς, et σφράγισμα. Deriuatiuum σφραγῖτις pro stigmatis, et punctionibus vix alibi legi putat Giselinus. In scriptis Weitzianis, Heinsianis, et nostris legitur *fragitidas*. Nihilominus Heinsius edidit *sphragitidas*. Nebrissensis *sphragitidas* exponit *medicamenta e terra sphragitide*, seu *sigillata*,

Digitized by Google

Acus minutas ingerunt fornacibus:
His membra pergunt vrere, vtque igniuerint:
Quamcumque partem corporis feruens nota
Stigmarit, hanc sic consecratam praedicant.
Functum deinde quum reliquit spiritus,
Et ad sepulcrum pompa fertur funeris:
Partes per ipsas imprimuntur bracteae,
Insignis auri lamina obducit cutem,

GLOSSAE VETERES.

1078. igniuerint = *pinxerint* . *I.* 1081. functum = *defunctum. fungi dicimus officium implere . defungi ab officio cessare . defunctus dicitur ab officio vitae cessans* . *I.* 1083. bracteae = *laminae auri* . *I.*

COMMENTARIVS.

quae valet ad cicatricanda vulnera . Ex Celso libr. v. c. 20. , et 26. pastillus ad glutinandum vulnus sphragis nuncupatur. Melius Fabricius interpretatur signa , aut notas impressas , vel memoriae causa , vt fit annulo , vel religionis , vt fit ferro ignito . Ii etiam , qui nomen militiae dabant, ignito ferro pungi , et stigmari solebant : vnde sacramentum militare dictum , quia milites quasi sacrabantur . Lipsius De militia romana lib. I. dialogismo IX. agit de militibus in cute punctis . Raynaudus De stigmatismo sacro , et profano sect. II. cap. VII. de hoc ritu copiose disserit : non autem probat, quod Primasius locum Apostoli ad Rom. I. ita explicet , vt intelligatur, ethnicos contumeliis affecisse corpora sua , *dum sibi characteres , et vstiones infligunt in consecrationibus idolorum* : nam Apostolus clare agit de contumeliis per libidines , et impudicitiam .

1077. Prag. *ingegit* , fortasse *ingerit* .

1078. Prag. mendose *pergunt perurere , quum igniuerint* . Egm. corrupte *perguntur aere* . Ald., Parrhasius, scripti Heinsiani , Gifaniani , nostri *pergunt vrere , vt igniuerint* . Id secuti sunt Weitzius, Heinsius, et alii . Et Heinsius agnoscit , quarta sede tribrachyn admitti cum hiatu . Gis. , et nonnulli Vulg. *vtque igniuerint* ; ita enim postrema in *vrere* eliditur , et fit iambus . Gifanius legit quidem *vrere , vt igniuerint* , sed quarta sede iambum , non tribrachyn , agnoscit . Defendit enim ex Martiani sententia , ea , quae in *t* finiuntur, ancipiti interuallo habita esse : itaque producit *vt* . Hermanus Hugo cap. XIX. De prim. scrib. rat. , vbi probat , non solum seruis , et reis , sed etiam militibus aliquando , et sacris hominibus notas , et literas fuisse inustas , legit etiam *vrere , vtque igniuerint* . Vossius De vitiis sermonis inter barbara reiecit verbum *ignio* , quod Hincmaro tribuit . Paulinus ep. IV. ad Ausonium vsus est *ignitus* , quam vocem vsurpat etiam Gellius . Barthius lib. IX. cap. XVIII. notat , Arnulfum *ignire* a Prudentio sumpsisse . Arnulfus ait : *Sublimes oculos , et acuti luminis ignit — Excellens sensus , ingeniique vigor* .

1079. Egm. *Quacumque partem corporis feruens nota — Stigmaret* .

1080. In Vat. A. aliena manu videtur factum *stagnarit* , ad marg. *stigmarit* : incertum , quid prius in contextu fuerit . Ald. , Rott. *hanc si consecratam* . Egm. , Vat. A. *hanc sacratam* , claudicante versu. Hinc Heinsius coniectabat *hancce sic sacratam* , vel *hancce consecratam* . Parrhasius *hanc consecratam* ; sed neque ita versus constat . Plerique *hanc sic consecratam* .

1081. Ald. , Bong. *relinquit spiritus* .

1084. Prag. *insignis auro lamina* .

Digitized by Google

Tegitur metallo, quod perustum est ignibus.
Has ferre poenas cogitur gentilitas.
Hac dii coercent lege cultores suos:
Sic daemon ipse ludit hos, quos ceperit,
Docet execrandas ferre contumelias,
Tormenta inuri mandat infelicibus.
At noster iste sanguis ex vestra fluit
Crudelitate: vos tyrannide impia
Exulceratis innocentum corpora.
Si vos sinatis, incruente viuimus:
At si cruente puniamur, vincimus.
Sed iam silebo: finis instat debitus,
Finis malorum, passionis gloria:
Iam non licebit, improbe, vt licuit modo,
Torquere nostra, vel secare viscera:
Cedas, necesse est, victus, et iam desinas.

GLOSSAE VETERES.

1089. contumelias = *contumeliae proprie sunt verbera, et illatae alicui iniuriae*. I.

COMMENTARIVS.

1085. Fabricius ait, eam partem auro, aut argento includi, et quasi sacram post mortem asseruari. Prudentius solum innuit, partes, quae perustae, et notatae sunt ignibus, obduci lamina auri impressa, atque adeo tegi. Huius ritus quis alius meminerit, non occurrit. Raynaudus loc. cit. Fabricium impugnat, quod crediderit, ex hoc gentilium ritu morem peruasisse in ecclesiam, vt digiti, brachia, articuli Sanctorum includerentur vasis, et osculanda exhiberentur. Prudentii mentem esse ait Raynaudus, *inter efferendum funus honestata ad modum praedictum fuisse membra stigmate notata, siue consepultis, siue post funeris pompam detractis ante illationem in tumulum huiusmodi ornamentis*. Puto autem, sermonem esse non de solis sacerdotibus Cybelis, neque de solis sacerdotibus Isidis, sed de quouis sacerdote, qui se numini alicui notis corpori inustis consecraret. An autem omnes sacerdotes id facere deberent, an solum alicuius numinis sacerdotes, et cuius numinis, nondum satis mihi liquet. Raynaudus loc. cit. recenset sacerdotes Cybelis, Bellonae, Dianae, Deae Syriae, Mithriacos, et diuersos singulorum ritus magno doctrinae apparatu exponit.

1086. Minucius recte de Cybelilustrio: *Haec iam non sunt sacra, tormenta sunt*.

1087. Parrhasius corrupte *cohaerant lege*; quamuis ipse contendat, *cohaerant* esse proprium Prudentii vocabulum pro *addicunt* ab *aere*, interiecta aspiratione hiatus causa. Longe enim melius dicitur *coercere lege*, quam *addicere lege*.

1092. Prag. male *tyrannide cum impia*.

1096. Prag. minus bene *debitis*.

1100. Vat. A. *desines*. Aldus non bene interpungit *desinas*, – *Cessabit equidem tortor, et sector dehinc*. – *Iudex minatur*.

Digitized by Google

Cessabit equidem tortor, et sector dehinc:
Iudex minatur: sed peremptoris manus
Succedet illis strangulatrix faucium:
Aliter silere nescit oris garruli
Vox inquieta, quam tubam si fregero.
Dixit, foroque protrahi iussit virum,
Trudi in tenebras noxialis carçeris:
Elidit illic fune collum martyris
Lictor nefandus. Sic peracta est passio:
Anima absoluta vinculis caelum petit.
Gesta intimasse cuncta fertur principi
Praefectus, addens ordinem voluminum,
Seriemque tantae digerens tragoediae:
Laetatus omne crimen in fasces refert

GLOSSAE VETERES.

1103. illis = *tortoribus, et sectoribus. I.* 1105. quam = *nisi. Vat. A.* 1114. fasces = *potestates. Mar.*

COMMENTARIVS.

Verba *cessabit equidem tortor* non Romani, sed Iudicis sunt.

1101. Aduerbium *equidem* latinissime adhiberi posse etiam cum tertia, aut secunda persona, multi iam docuerunt, nonnullis reclamantibus.

1103. Parrhasius, Egm., Rat., Hailsbr., Ambr. *succedit*. Ox., Rott., Vrb., Vat. Q., Pal. *succedat*, Gis. ad oram *succedat illi*. Plerique edd., et mss. *succedet illis*. Eusebius cap. II. De martyr. Palaest. ita factum narrat: *Quum imperatoris vicennalia iam adessent, et ex solemni more vniuersis, qui in custodia tenebantur indulgentia publice per praeconem annunciata esset, solus ad quatuor vsque puncta distentos habens pedes, in ipso iacens neruo, fractis laqueo faucibus, martyrio, sicut optauerat, exornatur*. Igitur Eusebius refert, Romanum diu superstitem in carcere fuisse, et, quum vicennalia imperatoris adessent, strangulatum in carcere, scilicet ad publicos rumores vitandos.

1105. Supra dixit *faucium fistulas*, *cymbalum oris*, *plectrum linguae*; nunc *tubam* vocat instrumentum vocis.

1107. Vat. A., Egm. mendose *nox illis* pro *noxialis*.

1108. Strangulari in carcere infame mortis genus putat Teolius. Non assentiar, nisi testem veterem videro.

1111. *Intimare* pro indicare verbum est Cypriani, Vopisci, Spartiani, Symmachi, non Liuii, vt Fabricius putauit, mendosa aliqua editione deceptus: nam lib. IV. cap. 46. non *intimasse filio*, sed *institisse filio* legendum est.

1112. Ex veteri consuetudine id factum, obseruat Teolius auctoritate Eusebii in Chronico, qui ait, veterem hanc fuisse consuetudinem prouinciarum rectoribus, *vt quidquid noui apud ipsos contigisset, imperatori nunciarent, nequid ipsum lateret*.

1114. Prag. *tyrannus omne*, et vers. seq. *suum laetatus*: sed hoc postremum

Digitized by Google

Suum tyrannus chartulis viuacibus.
Illas sed aetas conficit diutina,
Fuligo fuscat, puluis obducit situ,
Carpit senectus, aut ruinis obruit:
Inscripta Christo pagina immortalis est,
Nec obsolescit vllus in caelis apex.
Excepit astans angelus coram deo,
Et quae locutus martyr, et quae pertulit:
Nec verba solum disserentis condidit:
Sed ipsa pingens vulnera expressit stilo
Laterum, genarum, pectorisque, et faucium.
Omnis notata est sanguinis dimensio,
Vt quamque plagam sulcus exarauerit,
Altam, patentem, proximam, longam, breuem:
Quae vis doloris, quiue segmenti modus,
Guttam cruoris ille nullam perdidit.
Hic in regestis est liber caelestibus,

GLOSSAE VETERES.

1115. viuacibus = *diu durantibus*. *Iso.* 1116. diutina = *longaeua*. *I.* 1117. situ = *vetustate*. *I.* 1120. obsolescit = *deletur*. apex = *litera*. *I.* 1131. regestis = *occultis*.

COMMENTARIVS.

metro non congruit. Cauchius ex coniectura, et Latinius *in fastos refert* – *Suos tyrannus*: quod tenuit Giselinus, et cum eo Heinsius: sed vterque *suum*, non *suos*: et ita ediderant olim Murmellius, et Lotterus. Refragantur plerique edd., et mss. Fabricius *fasces* interpretatur scytalas, et latercula, quae in aulis imperatorum solebant conuoluta, aut deposita asseruari. Nebrissa intelligit fasces librorum, aut potius annales, qui a consulibus nomen accipiebant, quorum insignia erant fasces.

1116. In nonnullis Vulg. male *illa sed aetas* pro *illas*.

1117. Cauch., Thuan., Parrhasius, Sich., Vatt. A., B., Mar., Rat., Weitz., et alii *vligo*. Plerique cum Aldo *fuligo*.

1119. Mar. *inscripto*, supra *inscripta* probe. Isaias cap. XLIX. v. 16. *Ecce in manibus meis descripsi te*. Vide v. 1. hymni I. Per. *Scripta sunt caelo duorum martyrum vocabula*, et hymn. IV. v. 171.

1120. Ald. *obsolescet*.

1121. Ex euangelio Matth. XVIII. 10. *Angeli eorum in caelis semper vident faciem Patris mei, qui in caelis est*. Fabricius, quamuis heterodoxus, tamen fatetur, non poetice id fictum, sed veram esse narrationem viri rerum diuinarum scientissimi. Nam angelos dei nobis adesse tamquam custodes, comites, defensores, spectatores, sacrae historiae testantur, et experiuntur pii homines.

1124. In Vat. A. supra *pingens* erat additum *v*, vt esset *pinguens*, inepte.

1131. Aldus edidit male *hic intregestis*,

Digitized by Google

Monumenta seruans laudis indelebilis,
Relegendus olim sempiterno iudici:
Libramine aequo qui malorum pondera,
Et praemiorum comparabit copias.
Vellem, sinister inter haedorum greges
Vt sum futurus, eminus dignoscerer,

GLOSSAE VETERES.

regestum vocatur liber, continens memorias aliorum librorum, et epistolas in vnum collectas. et dictum regestum, quasi iterum gestum. Ioannes Scotus registron dicebat. I.

1132. monumenta = *monumentum, et monimentum, et monimen, sed vno sensu semper ponuntur*. I. 1133. olim = *in futuro tempore*. I. 1134. libramine = *pondere*. I.

COMMENTARIVS.

nec melius correxit *hic iter gestis*. Scripti *hic in regestis*. Regesta etiam dixit Vopiscus in Probo. Ioannes Scotus, qui, vt ait glossa, *registron* dicebat, videtur esse Ioannes Scotus Erigena, qui floruit primum in Anglia, deinde in Gallia sub Carolo Caluo, qui regnauit ab anno 840. ad annum 877. Aequalis fuit Isoni, qui obiit anno 871., vt confirmatur ex Mabillonio in obseruationibus praeuiis ad vitam S. Othmari. De huius S. Othmari miraculis Iso libros duos scripsit, qui extant etiam tom. I. Scriptorum rerum Alamannicarum, vbi tom. II. aliud opus eiusdem Isonis inseritur, quod inscriptum est *Formulae chartarum*.

1132. Plerique *monimenta*: alii *monumenta* scribunt.

1133. Weitz. cum Egm., et Hailsbr. maluit scribere *religendus*.

1135. Egm., Hailsbr. male *comparauit*.

1136. Totum hunc locum abunde explicuimus cap. XIX. Prolegom. Dudo Decanus S. Quintini lib. III. De moribus Norman. Prudentium aemulatus, vt captus erat illorum temporum, ita lusit: *Et me olidis vinctum cum spexeris eminus hoedis, – Hic mihi nam spondent heu monimenta mei. – Candidulos memet quamprimum transfer in agnos, – Coagnus dexter eam velleris almiflui*. In simili loco Herici Altissiodorensis loc. cit. Proleg. *vinctum* diuersa est scriptura pro *iunctum*.

1137. Latinius ex coniectura, opinor, *si sum futurus*. Non male Cellarius *Vt sum futurus*, id est, *vt omnino merui peccatis meis, qui inter hoedos statuar*. Fabricius in Comm. poet. christ. pag. 118. *Quid est*, ait, *Prudenti Clemens, quod inter hoedos te futurum dicis? an oblitus tui es, qui ante scripsisti: Crux nostra Christi est, nos patibulum ascendimus – Nobis peremptus Christus?* Tum in Romani inuocationem inuehitur. Ita homines isti, haeretico, ac prauo iudicio superbi, non solum veterum Patrum sententias licenter spernunt, verum etiam eosdem tamquam ineptos scriptores, et in eodem opere sibiipsis aperte contrarios obiurgant. Hunc Fabricii locum, vti alia plura, quae nos identidem notauimus, deleri iussit Index expurgatorius Belgii, vbi post censuram in Christianos poetas G. Fabricii Chemnicensis excusos Basileae, per Ioannem Oporinum, ann. 1564. illico additur: *Atqui editiones illae, siue germanicae, vt Basileae, aut Francofurti, aut alibi excusae, siue parisiensis apud eundem Iacobum du Puys ann. circiter 1560:, quae additas habent praeterea praefationes, seu additiones Lutheri, aut Melanchthonis, multo magis suspectae sunt; habent et appendices suspectissimas. Quod restat, et haec, et reliquae editiones tam latinae, quam germanicae, gallicae, et theutonicae interdicantur in vniuersum omnes*. Quae verba, non satis intelligo, an plures alias editiones poetarum christianorum, an aliud in-

Atque

Digitized by Google

Atque, hoc precante, diceret rex optimus:
Romanus orat: transfer hunc hoedum mihi:
Sit dexter agnus: induatur vellere.

XI. HYMNVS.
INCIPIT AD VALERIANVM EPISCOPVM DE PASSIONE S. HIPPOLYTI M.

INNVMEROS cineres sanctorum romula in vrbe

GLOSSAE VETERES.

1138. rex = *Christus*. I. 1140. vellere = *innocentia*. I. v. 1. romula = *debuisset di-*

COMMENTARIVS.

nuant. De hoc Indice plures tragoedias haeretici excitarunt, et quasi ab auctoribus in ipso initio compressus fuisset, eundem ipsi anno 1599. recuderunt. Schelhornius tom. II. Amoenit. lit. p. 371. eum inter libros rariores recenset. Exemplar primae editionis Antuerpiae 1571. extat in bibliotheca Collegii romani, hoc titulo: *Index expurgatorius librorum, qui hoc seculo prodierunt, vel doctrinae non sanae erroribus inspersis, vel inutilis, et offensiuae maledicentiae fellibus permixtis iuxta sacri concilii tridentini decretum, Philippi* II. *regis catholici iussu, et auctoritate, atque Albani Ducis consilio, ac ministerio in Belgia* (sic) *concinnatus anno* M. D. LXXI. *Antuerpiae ex officina Christophori Plantini prototypographi regii*. M. D. LXXI. Praefatur Arias Montanus.

1138. In Vat. B. desideratur *hoc*. Vat. B. a prima m. *precanti* non bene.

1139. Teolius, et Chamillardus secuti sunt Heinsium, qui cum solo Rott. ediderat *huc hoedum*. Sed quum Heinsius in Addendis aliter sentire videatur, et codd. plerique habeant *hunc hoedum*, retinendum id est. Confer Proleg. num. 186. Post hoc carmen in Vat. A. sequitur hymnus Natalis Domini. In Vat. B., Mar. *Finit Romanus Aurelii Prudentii Clementis. Incipit hymnus* VIII. *Kal. ianuarii*. In Aldo *Finit Romanus. Aurelii Prudentii Clementis Peristephanon*. Et illico ponitur hymnus SS. Hemeterii, et Celedonii. In codice Bongarsiano, de quo egi in Comment. ad hymn. Cassiani in titulo, post Passionem Romani haec leguntur: *Finit Kathemerinon Prudentii Aurelii Clementis. Hoc est liber Ymnorum in honorem martyrum*. Hinc colligit Sinnerus, videri, hymnos martyrum olim non sub Peristephanon nomine venisse. Rectius inscitiam excriptoris collegisset. Idem Sinnerus notat, in eo codice ad Romani martyrium picturas fuisse additas. Codex iste fuit olim ecclesiae Argentinensis, tum Friderici Casimiri Comitis Palatini ad Rhenum Bipontini, dein ex huius dono Iacobi Bongarsii, demum bibliothecae Bernensis.

V. 1. Ita hic hymnus inscribitur in Vat. B., Mar., Rat. In Heinsio *De passione sancti Hippolyti beatissimi martyris. Ad Valerianum episcopum*. In Aldo *Passio Hippolyti martyris ad Valerianum episcopum*. In Alex. *Ad Valerianum episcopum. De passione Hippolyti beatissimi martyris*. In Vat. A. *Passio Hippolyti beatissimi martyris*; vbi omittitur *Ad Valerianum episcopum*, quod praepostere titulo hymni S. Cassiani appositum est. Weitzius cum Aldo facit, nisi quod scribit *Ypppoliti*, vt in quibusdam vett. codd. legitur. Io. Albertus Fabricius duobus tomis in fol. edidit *Opera S. Hippolyti episcopi, et martyris cum virorum doctorum notis, et dissertationibus. Hamburgi* 1716., vbi hy-

Digitized by Google

Vidimus, o Christi Valeriane sacer.

GLOSSAE VETERES.

cere in romulea ;sed propter metrum romula dicitur . I. 2. sacer = sacerdos . I.

COMMENTARIVS.

mnus hic Prudentii, et plura testimonia de Hippolytis extant. Eadem opera maiori apparatu doctrinae cl. Simon De Magistris edere iam pridem meditatur, qui controuersiae de Hippolytis nouam lucem addet: et iam in praefat. ad Danielem secundum LXX. etc. num. VII. de eodem S. Hippolyto quaedam noua, atque ab aliis non obseruata protulit. Hospinianus De festis in festo S. Hippolyti, Reinoldum pariter heterodoxum lib. I. cap. I. De ecclesiae romanae idololatria secutus, censet, talem Hippolytum sanctum neminem extitisse. *Prudentius enim*, ait, *antiquus, atque haud scio, an primus auctor huius martyris videtur poetico more lusisse* .... *Videtur*, *inquam*, *figmentum Ouidii lib.* XV. *Metamorphoseos ex nominis etymologia ad Hippolytum martyrem accommodasse*. Quae ego verba ita retuli, vt hymnus cum eis collatus impudentissimi hominis temeritatem coarguat. Quippe Prudentius non solum cultum S. Hippolyti celeberrimum fuisse testatur, sed etiam ad eius sepulcrum se saepius orasse, et picturam, in qua martyrium erat descriptum, vidisse asseuerat, et eius martyrium se cognouisse affirmat, dum rerum apices veterum per monumenta sequitur. Quisnam ergo locus fictioni poeticae esse potest? Alia nobis est controuersia cum catholicis, qui dicunt, Prudentium tres martyres Hippolytos in vnum confudisse, scilicet Hippolytum militem, qui ab equis discerptus est, Hippolytum presbyterum Antiochiae, qui schisma Nouati amplexus est, et Hippolytum episcopum: contra quos auctores vberius disputare esset animus, sed non est otium. Breuiter dicam, Prudentii narrationem praeferendam esse narrationibus illorum, quos longe post Prudentium scripsisse constat, neque tantam diligentiam in Actis huius martyris inuestigandis adhibuisse, quantam a Prudentio adhibitam vel ex hoc hymno liquet. Constantinus Ruggerius, infausta morte praereptus, dissertationem imperfectam reliquit De Portuensi S. Hippolyti episcopi, et martyris sede, quam absolutam, et multis annotationibus auctam Achilles Ruschius Romae 1771. publicauit. Ruggerius Prudentium de Hippolyto episcopo Portuensi, atque insigni scriptore, locutum contendit, sed ita vt gesta martyrii Hippolyti militis, et haeresin Nouatianam Hippolyti presbyteri simul confundat. Quoniam vero auctores, qui Prudentii fidem tuentur, varias addunt coniecturas de Hippolyto vnico, quem Prudentius celebrat, Ruggerius multis rationibus huiusmodi coniecturas oppugnat: sed rem acu non tangit. Nam Prudentius sua auctoritate sustinetur, donec contraria monumenta aequalis ponderis non proferantur. Illud autem ex Prudentio liquet, Hippolytum presbyterum, olim sectae Nouatianae fautorem, martyrium subiisse, ab equis discerptum, eiusque reliquias ad coemeterium romanum fuisse translatas. An autem idem fuerit episcopus, non ita clare patet, minus vero, an fuerit auctor operum, quae sub Hippolyti nomine extant. Martyrologia, in quibus plurimi errores et correcti iam sunt, et, nisi fallor, adhuc corrigentur, ad fidem Prudentii, qui certe multo ante scripsit, quam haec martyrologia, vt ad nos quidem peruenerunt, cocinnata sunt, reuocari debent, et cum Prudentio, si fieri possit, conciliari, vbi autem id non possit, reiici. In re praesenti de martyrio S. Hippolyti auctoritatem Prudentii tuentur Ruinartius, Tillemontius, Ceillerius, Basnagius, Fronto Ducaeus, Pinius, Petrus Lazzeri in Thesibus de historia ecclesiastica Romae 1747., et recens interpres Prudentii cl. Teolius, qui tamen Ruggerium pro eadem sententia immerito allegat.

2. Gis., et nonnulli Vulg. *Christo*. Sic Alex. a sec. m. Plerique scripti cum Aldo,

Digitized by Google

Incisos tumulis titulos, et singula quaeris
Nomina? difficile est, vt replicare queam.
Tantos iustorum populos furor impius hausit,
Quum coleret patrios troia Roma deos.
Plurima literulis signata sepulcra loquuntur

GLOSSAE VETERES.

3. incisos = *sculptos*, *vidimus*. singula = *scilicet si*. *I.* 4. replicare = *explanare*, *numerare originem*. *I.* 5. hausit = *consumpsit*, *quasi deuorauit*. *I.* 6. quum = *quando*. coleret = *colebat*. *I.* troia = *a troianis extructa*. *Vat.* *A*. *quia a troianis ducunt originem*. *I.* 7. signata = *clausa*. *I.*

COMMENTARIVS.

Torn. *Christi* elegantius, vt aliis similibus exemplis probat Heinsius, Ciceronis Verrina III. *Illa insula horum deorum sacra putatur*, Plinii lib. VIII. cap. XXI. *Feram nomine axim sacram Liberi patris*, Nasonis *Isse sacros Martis sub iuga panda boues*. Harduinus in notis ad loc. cit. Plinii non probat, dici *sacer* cum genitiuo. Sed multae elegantiae sermonis latini perirent, si Harduini iudicium in pretio haberetur. Itaque *sacer* hoc loco non tam est sacerdos, vt ait Iso, et putauit etiam Parrhasius, qui id Prudentii proprium esse dixit, quam Christo consecratus. Adisis Proleg. num. 31. et 32. de hoc Valeriano, in cuius dioecesi satis probabiliter coniicitur natum Prudentium. Parrhasius scribit *Valleriane*. Castus Innocens Ansaldus edidit opusculum in 8. = De causis inopiae veterum monumentorum pro copia martyrum dignoscenda aduersus Dodwellum Dissertatio. Mediolani 1747. Solus Prudentius, quem impudentissime pro se allegat Dodwellus, ad eius refellendam temerariam opinionem sufficeret. Testis enim est oculatus, qui ea scriptis tradebat, quae palam nota erant; et, vt ex libris aduersus Symmachum patet, crudelitatem gentilibus obiiciebat, qui innumeros martyres occidissent: quod minime auderet, nisi tantum crimen in comperto esset. Primis octo distichis huius hymni hanc martyrum multitudinem Prudentius praedicat. A versu 43. ad versum 77. idem argumentum fuse persequitur. In hymno S. Laurentii legimus v. 541. *Vix fama nota est, abditis – Quam plena Sanctis Roma sit: – Quam diues vrbanum solum – Sacris sepulcris floreat*. Lib. II. contra Symmach. v. 671. *Post hunc et Decius iugulis bacchatus apertis – Insanam pauit rabiem. Mox haec sitis arsit – Multorum similis per vulnera tristia flagrans – Extrahere insignes animas, ac ludere poenis, – Vndantesque meum in gremium diffundere mortes*. Et l. I. v. 515. pariter de Roma: *Mox vbi contiguos fossis muralibus agros – Sanguine iustorum innocuo maduisse recordans, – Inuidiosa videt tumulorum millia circum, – Tristis iudicii mage poenitet*. Prudentio concinit Paulinus Nat. XIII. *Hic Petrus, hic Paulus proceres, hic martyres omnes, – Quos simul innumeros magnae tenet ambitus Vrbis*.

3. Hinc patet, titulum, quod saepe dixi, sumi pro elogio sepulcrali. Colligo praeterea, Prudentium vidisse etiam titulum Hippolyti, adeoque non ex sola pictura acta eius enarrasse. Giselinus in Emendatis pro *tu* correxit *et singula*, quod Heinsius non animaduertit. De inscriptionibus tumulorum consulendus Kirckmannus l. III. c. XIX., et XX. De funer. Roman.

5. *Populus* quamuis multitudinem significat. Obseruauit id Barthius, qui lib. IV. Aduers. cap. XIII., et lib. XLI. cap. III. fere totum hunc hymnum notis illustrat. Idem Prudentius Cath. hymn. V. v. 135. *Vmbrarum populus*. Psychom. v. 798. *Virtutum populus*. Apuleius libr. V. Metam. *Siue illa de nympharum populo*.

6. Parrhasius *maxima Roma*.

7. Weitz. cum Widm. scribit *locuntur*.

Digitized by Google

Martyris aut nomen, aut epigramma aliquod.
Sunt et muta tamen tacitas claudentia tumbas
Marmora, quae solum significant numerum.
Quanta virûm iaceant congestis corpora aceruis,
Nosse licet, quorum nomina nulla legas?
Sexaginta illic, defossas mole sub vna,
Relliquias memini me didicisse hominum:
Quorum solus habet comperta vocabula Christus,
Vtpote quos propriae iunxit amicitiae.
Haec dum lustro oculis, et sicubi forte latentes
Rerum apices veterum per monumenta sequor,

GLOSSAE VETERES.

8. epigramma = *superscriptio*. *I.* 9. tumbas = *sepulcra*. *I.* 10. significant = *indicant*. *I.* 11. virûm = *virorum*. *I.* 15. comperta = *recitata*. *I.* 17. sicubi = *vbique*. *I.* 18. rerum = *martyrii*. *I.*

COMMENTARIVS.

8. Parrhasius *aliquid*: lege *aliquod*.

9. Gis. in contextu *Sunt et multa tamen tacitas claudentia turbas*. Ad oram *muta*, et *tumbas*. Scripti castigatiores *muta*, plerique *tumbas*. Parrhasius, Vat. A. a sec. m., B., Egm., Pal., Widm. supr. *multa*. Valsecchius, qui libr. II. cap. II. De fundam. Relig. pro copia martyrum auctoritate Prudentii pugnat, existimat, veriorem esse lectionem *turbas*. Parrhasius, qui legit *tumbas*, id verbum numerat inter alienigena, quibus vsus est Prudentius. Graecum est τύμβος, bustum, tumulus; vnde factum opinor *catacumbas* euphoniae gratia pro *catatumbas*, vt reuera apud nonnullos veteres legitur. Alii *catacumbas* a *cumbis*, vel *cymbis*, nauibus, et alia significatione caluariis, deducunt. Vocabulo *tumba* pro sepulcro vtuntur Hieronymus, Alcuinus, Rathbertus, aliique plures christiani scriptores. In inscriptionibus christianis eadem significatione legitur *tumbus*. Vide Ducangium.

11. Mar. male *acerbis* pro *aceruis*. Torn. minus bene *coniectis* pro *congestis*.

13. Alicubi *defossa* perperam. *Moles* de sepulcro apte dicitur: sic moles Hadriani.

15. In officio ecclesiastico canitur, *Quorum nomina nota sunt in caelis*. Vide v. 1. hymni I. Per., et v. 1119. hymn. X.

16. Gis. ad marg. *quos proprie iunxit amicitia*. Iustos amicos vocari, et esse dei, notum est ex sacris literis.

17. Notanda diligentia Prudentii, qui inscriptiones inuestigabat, vt de actis martyrum certus fierit. Et quod addit *Inuenio, Hippolytum etc.* aperte innuit, se e certis monumentis inscriptis historiam compperisse. neque enim ex sola pictura, cuius postea meminit, tam accuratam narrationem haurire potuit. Neque credibile est, historiam veram S. Hippolyti in tam magnifico eius templo aut ignoratam, aut falso fuisse descriptam. Qui affirmant, Prudentium, vulgari narratione deceptum, e tribus Hippolytis vnum fecisse, aduertere debent, neque esse verisimile, vt Romae historia S. Hippolyti eo tempore in eiusdem ecclesia ignoraretur, neque Prudentium eum esse, qui aures vulgo facile praeberet, quum in promptu illi esset doctiores interrogare, et vetera monumenta inspicere. Quod si eius rei veritas tunc Prudentio non patuit, cur credemus,

Digitized by Google

Inuenio, Hippolytum, qui quondam schisma Nouati
Presbyteri attigerat, nostra sequenda negans,
Vsque ad martyrii prouectum insigne, tulisse
Lucida sanguinei praemia supplicii.
Nec mirere senem, peruersi dogmatis olim,
Munere ditatum catholicae fidei.
Quum iam vesano victor raperetur ab hoste,

GLOSSAE VETERES.

19. schisma = *dogma, discussio, haeresim* Nouati = *Nouatus iste schismaticus; nam distat inter schismaticum, et haereticum. schisma, id est, scissio; inde schismaticus, qui a corpore ecclesiae aliqua nouitate; sicut iste, qui dicebat, hominem semel prolapsum criminali peccato, nunquam posse resurgere. haereticus namque, qui sectam suam colit; haeresis enim secta; videlicet non credens, vnum deum esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, sicut Arrius. I. Nouatus iste monachus fuit, et episcopus, qui dicebat, hominem baptizatum, si semel peccasset, non posse postea veniam mereri. Vat. A.* 20. nostra = *dogmata. Mar. ecclesiastica, catholicam ecclesiam. I.* 21. prouectum = *scilicet inueni*. insigne = *ornamentum*. tulisse = *accepisse. I.* 23. mirere = *mireris*. senem = *Hippolytum. I.* 24. ditatum = *scilicet esse. I.* 25. victor = *ipse. I.*

COMMENTARIVS.

eam martyrologiorum auctoribus multa post secula patuisse?

19. Mar., Rat. *inueni*: plerique *inuenio*. Videtur innuere Prudentius, se in titulo, siue epitaphio Hippolyti legisse id, quod de haeresi Nouati refert. Certe ex sola pictura, ut dixi, narrationem adornare non potuit. Nouatus presbyter fuit carthaginensis, qui potestatem in Ecclesia esse negabat veniam concedendi grauioribus criminibus, quamuis lapsi poenitentiam egissent. Nouatus Romam veniens Nouatiano antipapae, qui schisma aduersus Cornelium Pontificem romanum conflauit, sese adiunxit, et in suam haeresim Hippolytum aut solum presbyterum, aut etiam episcopum pertraxit, vt ex Prudentio constat. In Martyrologio romano post Baronii recensionem ad III. kal. febr. refertur, Hippolytum presbyterum antiochenum Nouati doctrinae prius fauentem, postea ad fidem catholicam regressum pro Christo iugulum praebuisse. Sed diuersus videtur fuisse hic Hippolytus, qui vere etiam Nouato fauerit, aut cui affictum fuerit, quod de Hippolyto suo narrat Prudentius. Sollerius Act. Sanct. tom. VI. iunii in not. ad Martyrologium Vsuardi die 30. ian. censet, rem solum implicuisse Adonem, qui elogium illud antiocheni Hippolyti adiunxit, quod inde ceteri transcripserunt. *Martyrologos nostros*, addit, *maximi sane facimus, non tanti tamen, vt vbique Prudentio tot seculis anteriori praeferendos putemus*. In glossa supplendum est *qui discessit a corpore*.

20. Egm., Hailsbr. supra *sequere* perperam pro *sequenda*. Ald., et alii editi *presbyter*. Widman. corrupte *prespyter*. Mihi verius videtur *presbyteri* cum Vat. B, Prag., et Mar., vbi aliena manu ex *presbyter* factum *presbyteri*. Et fortasse Prudentius Nouatianum antipapam vocat Nouatum: fuit autem Nouatianus presbyter romanus, a tribus episcopis postea schismatice episcopus consecratus: Nouatus autem haereticus presbyter carthaginensis, qui a Baronio, et Chamillardo male creditur episcopus afer fuisse.

23. Ald. *ne mirere*. Quod hic ait Prudentius de Hippolyti senectute, et replicat v. 78., 109., 137., arguit, diuersum hunc esse Hippolytum ab Hippolyto milite, vt clarius postea patebit.

Digitized by Google

Exultante anima carnis ad exitium,
Plebis amore suae multis comitantibus ibat;
Consultus, quaenam secta foret melior,
Respondit: Fugite, o miseri, execranda Nouati
Schismata: catholicis reddite vos populis.
Vna fides vigeat, prisco quae condita templo est:
Quam Paulus retinet, quamque cathedra Petri.
Quae docui, docuisse piget: venerabile martyr
Cerno, quod a cultu rebar abesse dei.
His vbi detorsit laeuo de tramite plebem,
Monstrauitque sequi, qua via dextra vocat,
Seque ducem recti, spretis anfractibus, idem

GLOSSAE VETERES.

26. exitium = *periculum. I.* 28. consultus = *interrogatus*. secta = *fides. I.* 29. execranda = *odiosa, respuenda. I.* 31. vigeat = *crescat in vobis*. prisco = *Christi*. templo = *familia. I.* 32. cathedra = *doctrina. I.* 33. docui = *antea.* piget = *pudet*. venerabile = *dignum esse*. martyr = *scilicet ego, reciprocum. I.* 34. cerno = *scilicet modo*. cultu = *religione*. rebar = *aestimabam, sperabam, vel dicebam. I.* 35. his = *scilicet verbis*. detorsit laeuo = *auertit sinistro. I.* 36. dextra = *recta. I.* 37. spretis = *contemptis*. anfractibus = *dubietates errorum. I.*

COMMENTARIVS.

27. Rat. a pr. m. *comitatibus*. Teolius cum Ruinartio ex his verbis negat, colligi posse, Hippolytum fuisse episcopum, sed tantum presbyterum, cuius curae aliqua plebis pars fuerit commissa: quales sunt nostri parochi, siue curiones, quos olim quoque obtinuisse post Sozomenum tradunt Petauius, et Mabillonius. Mihi verius videtur, hic describi episcopum siue Portuensem, siue Hostiensem: vtrumlibet enim ex Prudentio argui potest. Infra v. 80. *Ipsum christicolis esse caput populis*. Ruggerius Ruinartii sententiam conuellere conatur, sed non tam validis rationibus, quam ipse putat. In Martyrologio Romano haec notantur: *In Portu Romano S. Hippolyti episcopi, eruditione clarissimi, qui sub Alexandro imperatore ob praeclaram fidei confessionem, manibus, pedibusque ligatis, in altam foueam aquis plenam praecipitatus martyrii palmam accepit*. Diuersum martyrii genus narrat Prudentius; sed vel fides Prudentio potius est adhibenda, vel tenendum, duos fuisse Hippolytos martyres episcopos, alterum operum, quae Hippolyti nomine circumferuntur, auctorem, alterum, de quo Prudentius in hoc hymno: quod factu facilius est, quam quod Prudentius, in ecclesia ipsa S. Hippolyti gesta huius inuestigans, hallucinatus fuerit.

28. Multi aiunt, Hippolytum tunc primum haeresin, vel schisma Nouati eiurasse. Sed id ex Prudentio non colligitur. Potuit enim Hippolytus iam antea ab schismate recessisse, et martyrio proximus suam sententiam de recta fide consulentibus exponere.

30. De his versibus vide Proleg. c. XXI.

33. Ruinartius legit *piget et venerabile cerno*, repugnante metro. Exponit autem, *Testis sum, haec esse veneranda*: *vel, Nunc ego martyr etc.*

35. Ald. mendose *his vbi detersit*.

37. In Vat. A. e *rectis* factum *recti* probe. Scilicet *ducem recti*.

Digitized by Google

Praebuit, erroris qui prius auctor erat:
Sistitur insano rectori, christicolas tunc
Ostia vexanti per Tiberina viros.
Illo namque die Roma secesserat, ipsos
Peste suburbanos vt quateret populos.
Non contentus humum celsae intra moenia Romae
Tingere iustorum caedibus assiduis.
Ianiculum quum iam madidum, fora, Rostra, Suburram

GLOSSAE VETERES.

39. sistitur = *praesentatur ipse Hippolytus*. insano = *contra insanum rectorem*. *Iso*. 40. Tiberina = *vbi mare intrat Tiberis*. *I*. 42. peste = *persecutione*. quateret = *puniret*. *I*. 44. tingere = *fluxu*. *I*. 45. Ianiculum = *illum montem*. *domum*, *id est*, *montem*. fora = *loca*. *fora*, *fori*, *forum*, *et fores ita distinguuntur*. *fora*, *exercen-*

COMMENTARIVS.

39. Cellarius ait, Alexandrum imperatorem principem mitem fuisse, et causae christianae fauentem, adeoque solum per tumultum plebis Hippolytum pati potuisse. Addit, Prudentium, qui diuersos Hippolytos commiscet, etiam alium hoc loco principem finxisse. Chamillardus putat, Prudentium loqui de Vlpiano, qui christianis infensissimus erat, cui praefecturam praetorii Alexander contulerat, et quem scriniorum magistrum creauerat. Hi auctores pro vero ponunt id, quod falsum est, aut quod in quaestione esset ponendum. Iterum dico, vel duos esse Hippolytos, vel narrationem Martyrologii romani narratione Prudentii debilitatam vacillare, non contra. Hippolytum, quem Prudentius celebrat, martyrio coronatum in acerbissima persecutione Decii, aut Galli, aut postea Valeriani probabilissimum mihi est. Et quum Prudentius de Hippolyto schismatis Nouatiani fautore sermonem habeat, intolerandus anachronismus esset eius martyrium imperio Alexandri Seueri adiudicare. Difficultas ergo, a Cellario excitata, contra Martyrologium romanum, vbi Alexandri Seueri fit mentio, valere fortasse poterit, Prudentium certe minime tangit. Ceterum sub Alexandro plures martyres vel Vlpiani I. C., vel aliorum aduersus christianos odio passos fuisse ex Martyrologiis, et historia ecclesiastica perspicuum est.

40. Duo sunt ostia, per quae Tiberis in mare influit. Duae vrbes hinc inde conditae olim extabant, *Ostia Tiberina* altera dicta in orientali parte, altera *Portus Romanus*, siue *Portus Augusti* in occidentali. Vrbes fuerunt; et adhuc celebrantur illustria nomina, titulis duorum Cardinalium insignita, quorum Ostiensis decanus est sacri collegii. Ex hoc versu colligi potest, Hippolytum Prudentii fuisse episcopum Ostiensem: nam *Ostia Tiberina* nomen proprium erat ciuitatis, quae simpliciter *Ostia* nominata est. Fabricius, et Weitzius hanc tenent sententiam; quae confirmatur ex v. 151. *Ostia linquunt*, quod vix de Portu Romano dici possit. Nomen Ostiae feminino genere antiquissimum est. De martyribus Ostiensibus praesertim sub Alexandro Seuero, instigante Vlpiano, agit Piazza Hier. Card. pag. 16.

41. Cauchius coniiciebat *ipso* pro *ipsos*, scilicet *secesserat illo ipso die*.

43. Ald., Rat. a pr. m., Hailsbr., Heins. cum suis castigatioribus *celsa*. Parrhasius, Vatt. A., B., Mar., Prag., Weitz., Gis., et alii *celsae*.

45. In glossa ad vocem *rostra* pro *Antoniarum* lege *Antiatium*. Parrhasius scribit *Suburam* cum Rat., Mar., et aliis.

Digitized by Google

Cerneret eluuie sanguinis affluere:
Protulerat rabiem tyrrheni ad litoris oram,
Quaeque loca aequoreus proxima portus habet.
Inter carnifices, et constipata sedebat
Officia, extructo celsior in solio.
Discipulos fidei, detestandique rebelles
Idolii, ardebat dedere perfidiae.
Carcereo crinita situ stare agmina contra
Iusserat, horrendis excrucianda modis.
Inde catenarum tractus, hinc lorea flagra

GLOSSAE VETERES.

darum litium locus, a fando dicta. forum, mercatorum, quod foris habeatur. fori, latera nauium concaua, a ferendis oneribus dicta; vel fori, loca, vbi vua calcatur. fores, ianuae, quae foras reuoluuntur; sicut valuae, quae intus. Rostra = *loca, vbi rostra de aere Antoniarum nauium Romae posita sunt; dicta, quod bello punico captis nauibus carthaginensium rostra ablata sunt et in foro romano praefixa, vt essent huius insigne.* Suburram = *loci nomen in Roma, vbi noua coria parantur; vel Suburra, regio Romae, vbi publicus conuentus fieri solebat. I. Suburra proprium nomen loci Romae, vbi nunc coria parantur Vat. S.* 46. eluuie = *sorde, vel putredine.* affluere = *abundare. Iso.* 47. tyrrheni = *tuscani, tiberini.* oram = *finem. I.* 52. idolii = *idolium est templum idolis consecratum idolothytum vero sacrificium idolis immolatum. Vat. A. seruitus idolorum officium idolorum.* ardebat = *furebat* perfidia = *idolicae. I.* 53 situ = *squalore I.* 54. excrucianda = *vexanda. I.* 55. inde = *postea.* lorea = *ex loris facta.* flagra = *flagella. I.*

COMMENTARIVS.

46. Ald., Vatt. A., P., Alex., Gis., Heins. cum suis castigatioribus *affluere*. Vatt. B., Q., Vrb., Parrhasius, Mar, Rat., Prag., Weitzius cum suis scriptis *effluere*.

47. Widm. *horam*: lege *oram*.

48. Portum Romanum hic indicari, probabile est. Sed quum supra *Ostia Tiberina* nominata fuerint, semper dubitandi locus relinquitur, an in Portu Romano, qui minus proprie *Ostia Tiberina* dictus antea fuerit, an in Ostiis Tiberinis, quae nunc *aequoreus Portus* appellentur, Hippolytus martyrio fuerit coronatus. Verius tamen videtur, Ostia Tiberina etiam hoc loco intelligi: nam infra v. 151. simpliciter dicitur de loco martyrii: *Ostia linquunt*.

50. Parrhasius *structo*: Egm. mendose *extracto*. Vt *ministeria* pro ministris, ita *officia* pro illis, qui officio funguntur, et apud Suetonium, Plinium Iuniorem, Iureconsultos veteres pro praetore, pro apparitore, pro comitatu praetoris.

51. *Rebelles* cum patrio casu notabat Barthius: vti *perfidiam* pro vitio fidei opposito v. seq. In hymno S. Quirini v. 1. *Insignis* cum patrio casu occurrit, et quamuis varient codices, elegantius multis videtur dicere Quirinum *insignem meriti*, quam *meritis*. *Perfidos* pro infidelibus alibi quoque vsurpauit Prudentius.

52. Parrhasius minus bene *idoli*.

53. Ald. *crinata*: lege *crinita*. Dictum ad v. 80. hymni I. Peristeph., reos comam apud romanos nutrire consueuisse: hinc *crinita agmina*.

54. Rott. *horrificis*. Parrhasius *excruciata* non ita recte.

55. De diuersis instrumentis, et mo-

Stride-

Digitized by Google

Stridere, virgarum concrepitare fragor.
Vngula fixa cauis costarum cratibus altos

GLOSSAE VETERES.

56. stridere = *pro stridebant*. concrepitare = *pro concrepitabat*. *I.* 57. vngula = *genus tormentorum*. costarum cratibus = *costis, vel iuncturis*. *I.*

COMMENTARIVS.

dis, quibus SS. martyres caedebantur, vide Tabulas Cruciatuum x., et xi.

57. Instrumenta, quibus corpora martyrum discerpebantur, tria numerat Ruinartius, vngulas, vncos, pectines: quae in Gallonii figuris melius exponi affirmat. Confer tabulam xxvi., a nobis additam, et ex veris instrumentis expressam: vbi num. I. exhibetur chirotheca ferrea digitis incuruis, et extrema parte acutis: quae vngularum species est, in coemeterio Callepodii reperta. Vide Aringhum tom. II. Rom. subterr. pag. 687., et Mamachium *De' costumi de' primit. crist.* t. II. pag. 306. Num. 2. repraesentatur vncus ferreus, qui in coemeterio S. Agnetis repertus est, capiti cuiusdam martyris infixus: de quo Mamachius loc. cit. Num. 3. describitur pecten ferreus, qui extat inter sacras reliquias monasterii sanctimonialium ordinis Dominicani S. M. Magdalenae in monte Quirinali, de quo agunt Boldettus pag. 319., et Mamachius loc. cit., et pag. 309., et tom. III. Antiq. pag. 205. Num. 4., et 8. ex museo sacro vaticano duo instrumenta deprompsi, quibus corpora martyrum lacerabantur, et videntur inter vngulas, vel vngues esse referenda: nam sunt similia vnguibus auium rapacium. Num. 5. exhibentur vngulae bisulcae, quae asseruantur in basilica S. Petri, de quibus agit Gallonius, et nos iam antea locuti sumus. Num. 6. expressae sunt plumbatae ex museo sacro vaticano, de quibus vide Comment. ad v. 117. in Romano. Num. 7., et 9. repraesentantur duo lebetes, quales insculpti sunt in sepulcris Victorinae, et Exuperantii, et a Mamachio inter alia martyrii instrumenta descripti tom. II. *De' costumi* p. 306. Vide etiam tom. III. Ant. christ. p. 206. Haec omnia martyrii instrumenta addere visum est tabulis Gallonianis, quas quum P. Peregrinus Chiesa editioni, quam meditabatur, operum Prudentii paratas, expeditasque haberet, liberaliter concessit, vt in vsum, cui destinatae erant, cederent. Diuersae sunt, neque ita accurate descriptae imagines martyriorum, quas Gallonius in opere italico De cruciatibus SS. martyrum excuderat. Differunt etiam a nostris picturae, quas, iubente Gregorio XIII., hortante, ac consilium praebente Michaele Lauretano S. I., Pomarantius, et Matthaeus Senensis in ecclesia S. Stephani Caelii montis, siue, vt vocant, Rotundi expresserunt, aerique Tempesta incidit. Libellum vidi inscriptum: *Triumphus martyrum in templo D. Stephani Caelii montis expressus. Iulio Roscio Hortino auctore. Opera, et industria Ioannis Baptistae de Caualleriis*. Romae, vt puto, editus est hic libellus: cuius nonnullae tabulae ad martyres libri Peristephanωn spectant, scilicet tabula III. SS. apostoli Petrus, et Paulus; tabula XVIII. S. Laurentius cum Hippolyto equis raptato; tabula XXII. S. Agnes; tabula XXIV. S. Vincentius in craticula. Consule etiam Marc. Ant. Boldettum lib. I. cap. LX., qui de his picturis agit, et quaedam instrumenta martyrii a se visa repraesentat, vt cultros ferreos, lanceam, forcipem ferreum praeter pectinem ferreum coemeterii Callepodii, quem exhibemus, et lebetes insculptos in sepulcris S. Victorinae, et S. Exuperantii: rationesque affert, cur existimandum sit, his lebetibus significari instrumenta martyrii. De huiusmodi instrumentis insignis extat locus S. Leonis in natali S. Laurentii: *Saeuisti, persecutor, in martyrem: saeuisti, et auxisti palmam, dum aggeras poenam. Nam quid non ad victoris gloriam ingenium tuum reperit, quando in honorem transierunt triumphi etiam instrumenta martyrii?* Vbi censeo sermonem potissimum esse de cra-

Digitized by Google

Pandere secessus, et lacerare iecur.
Ac iam lassatis iudex tortoribus ibat
In furias, cassa cognitione fremens.
Nullus enim Christi ex famulis per tanta repertus
Supplicia, auderet qui vitiare animam.
Inde furens quaesitor ait; Iam tortor ab vnco
Desine: si vana est quaestio, morte agito.
Huic abscide caput, crux istum tollat in auras,
Viuentesque oculos offerat alitibus.

GLOSSAE VETERES.

58. pandere = *pro pandebat. scilicet coepit.* lacerare = *pro lacerabat* . I. 60. cassa = *in vanum* . cognitione = *poena* . I. 63. quaesitor = *iudex* . vnco = *vngula*. I. 64. quaestio = *tormentum* , *hinc quaestionarii dicuntur tortores* . *Vat. A. poena, iudicium, castigatio* . agito = *facito* , *imperatiuus* . I. 65. tollat = *eleuet* . I. 66. viuentesque = *opertos* (fort. *apertos*) . I.

COMMENTARIVS.

ticula S. Laurentii, quae religiose Romae asseruatur, semperque magno in honore habita est, vt dixi ad hymnum S. Laurentii contra Sagittarium.

60. Sich., et in nonnullis Vulg. ad oram *conditione* : melius *cognitione* .

61. Ald. omittit *ex* perperam.

62. Parrhasius *vitiare animum* .

63. Ald., Alex., Vatt. A., P., Q., Vrb., Egm. *ab vno* . Alii *ab vnco* . Heinsius hoc expressit ex Giselino, sed varietatem lectionum non annotauit. Vncis ferreis laniabantur martyres, eculeo etiam, et vncinis suspendebantur. Vide Comment. ad v. 173. Peristeph. v., Arnobium libr. II., Gallonium, Sagittarium, et tabulam XIII., et XXVI.

64. Noms. *morte agita* minus bene. Quaestio praecedebat tormenta; sed sumitur etiam pro tormentis, quia inter ipsa tormenta continuabatur. S. Cyprianus ep. LXIX. ad Florentinum *Tot confessores quaestionati, et torti, et insignium vulnerum, et cicatricum memoria gloriosi* . Vbi Rigaltius notat, cognitione data, haberi quaestionem primum, dein adhiberi tormenta. Sed gentilium haec erat insania, vt christianos quaestione, et tormentis cogere vellent ad fidem christianam negandam, non ad veritatem proferendam.

65. Ald., Gis. *abscinde* . Heinsius cum aliis *abscide* . Parrhasius, Vat. B., Prag., Mar., Rat. *excide*. Peueratus putat, Prudentium in his verbis *crux istum tollat in auras* respexisse ad etymon vocabuli graeci *σταυρός crux* , de quo Hesychius: *Stauri defixi stipites sunt, valli, et omnia ligna recte stantia: ab eo, quod stent, stauri, vel quod ad auram consistant* .

66. Vat. A. *viuentisque* . Cathem. hymn. VI. v. 63. *Ast alterum rapaces — Fixum vorant volucres* . Horatius lib. I. epist. XVI. *Non pasces in cruce coruos* . Iuuenalis sat. XIV. *Vultur, iumento, et canibus, crucibusque relictis, — Ad foetus properat, partemque cadaueris affert* . Apuleius lib. VI. De asino; *Patibuli cruciatum, quum canes, et vultures intima protrahunt viscera* . Ex quo notat Lipsius lib. II. De Cruce cap. XIII., cruces non semper fuisse praealtas: quandoquidem canes viscera cruci affixorum protrahere poterant. Vide Tabul. Cruciat. I., II. Nonnulli SS. martyres in cruce plures dies vitam duxerunt, vt constat ex Eusebio lib. VIII.

Digitized by Google

Hos rape praecipites, et vinctos coniice in ignem:
Sit pyra, quae multos deuoret vna reos.
En tibi, quos properes rimosae imponere cymbae,
Pellere et in medii stagna profunda freti.
Quos vbi susceptos rabidum male suta per aequor
Vexerit, et tumidis caesa labarit aquis,
Dissociata putrem laxent tabulata carinam,
Conceptumque bibant vndique naufragium.
Squamea coenoso praestabit ventre sepulcrum
Bellua, consumptis cruda cadaueribus.
Haec persultanti celsum subito ante tribunal

GLOSSAE VETERES.

67. coniice = *proiice. I.* 68. pyra = *rogus. I.* 69. en tibi = *scilicet sint. I.* 71. male suta = *carina · male vincta. I.* 72. vexerit = *nauigator*. caesa = *percussa*. labarit = *natat. I.* 77. persultanti = *cum quadam arrogantia dicenti. I.*

COMMENTARIVS.

Hist. cap. VIII., et Martyrologio romano. De martyribus, quorum corpora auium, et bestiarum laniatui relicta fuerunt, Sagittarius cap. VIII.

67. Ald. cum nonnullis *hos cape*. De more ligandi martyres, qui rogo iniiciebantur, vide v. 103. Perist. VI., et tabulam XVII.

69. Eusebius lib. VIII. cap. VI. plurimos martyres ita extinctos narrat. Confer Gallonium De cruciat. SS. martyr. cap. IX., et Sagittarium cap. XI., qui plura exempla profert. Supplicium hoc veteribus romanis non fuisse inauditum, colligitur ex verbis Caesaris apud Suetonium cap. LXVI. *Vetustissima naui impositos, quocumque vento, in quascumque terras iubebo auehi*.

71. Ald., Pal., Thuan., Ox., Rott., Gis., Heins. *rapidum*. Vatt. A., B., Alex., Prag., Rat., Sich., Weitz. *rabidum*. Parrhasius, Mar. a pr. m. *grauidum*: in Mar. aliena manu factum *rabidum* pro diu. script. Gifanius in *victus*, *et vinctus* ex vet. lib. legit *Quos vbi susceptos rabidum male suta per aequor – Vexerit, et tumidis caesa labarit aquis*, et explicat: *Tralatio a re militari. nauis icta a tumidis vndis (tum autem rabidum est mare) labat. vt Virgilius, labat ariete crebro – Ianua. Labat ergo, deficit, dissoluitur. Caesa etiam tecta ibi consimili fere modo dixit*. Barthius notat, Prudentium dixisse *male sutam* cymbam, vt Virgilius *sutilem*.

72. Gis. *caesa lauarit*, ad oram *celsa labarit*, al. *leuarit*. Parrhasius corrupte *caesa libarit*. Vat. Q. *equis*, supra recte *aquis*. Cauchii codex, Hailsbr. a pr. m. *caesa leuarit*. Fabr. *caesa lauarit*. Pal. *celsa leuarit*. Bong, Sich. *celsa lauarit*. Potiores *caesa labarit* cum Aldo, cui tamen Weitzius affingit *celsa labarit*. Barthius ait, eleganter cymbam dici caesam, quia videntur hiatus velut ferro facti. Vetus poeta: *Caesaque labra tument*, hoc est, velut *incisa*. Vide Nonium.

75. Parrhasius *cetoso* pro *coenoso* magis acute, quam vere. *Coenosos* mendum est in nonnullis Vulg.

77. Vat. A. *Haec praesul*: *stanti*. Non placet. Consimili significatione v. 10. praefat. Hamart. *Vox ecce summo missa persultat throno*: et v. 86. hymn. v. Cath.

Digitized by Google

Offertur senior nexibus implicitus.
Stipati circum iuuenes clamore ferebant,
Ipsum christicolis esse caput populis:
Si foret extinctum propere caput, omnia vulgi
Pectora romanis sponte sacranda deis.
Insolitum lethi poscunt genus, et noua poenae
Inuenta, exemplo quo trepident alii.
Ille supinata residens ceruice, Quis, inquit,
Dicitur? affirmant, dicier Hippolytum.
Ergo sit Hippolytus, quatiat, turbetque iugales,
Intereatque feris dilaceratus equis.

GLOSSAE VETERES.

78. senior = *Hippolytus*. nexibus implicitus = *ligaminibus ligatus*. *I.* 86. affirmant = *respondent*. *I.* 87. Hippolytus = *id est, equinus*. iugales = *equos*. *I.*

COMMENTARIVS.

persultare pontum. Apuleius, et Ammianus ita saepe locuti sunt.

78. Egm., Pal., Vat. A. a pr. m. *implicitis*: verius *implicitus*.

79. Prag., Widm. supra, Mar. supra aliena manu, Gis., Cham., Heins. *fremebant*. Plerique *ferebant*.

80. Ruggerius, aliique euidentissimum putant, Hippolytum Prudentii fuisse episcopum, quia ethnici ipsum christianorum caput esse dicebant. Quae ratio probabilis quidem est, sed non plane efficax. Quid enim prohibet, ethnicos caput christianorum vocasse presbyterum, cuius auctoritas plurimum apud christianos valeret? Confer Caietani Migliore Commentarium in Neophyti presbyteri titulum.

82. Parrhasius non ita bene *romani*.

83. Ald., Alex., Vrb., Vatt. P., Q., Mar. *et noua poena – Inuenta*. Gis., Weitzius, Vat. B., Prag. *et noua poena est – Inuenta*. Heinsius cum duobus Torrent. *et noua poenae – Inuenta*, quod iam ediderat Parrhasius. Id magis sententiae congruit.

84. Parrhasius *repedent*. Widm. a pr. m. *trepidant*.

86. Hymn. x. Peristeph. v. 172. *Quod vultuosus, quod supinus, quod rigens*.

87. Vat. B., Widm. ad marg., Mar., Prag. *Hippolytus fiat: ergo agitet*, quod editum est a Weitzio. Parrhasius *Hippolytus fiat ergo. agitet*. Rat. ita etiam. In Prag. eadem manu erat in margine scriptum, superfluum esse *ergo*, quum *fiat* habeat primam longam. Additur, alios codices habere *Ergo sic Hippolytus agitet*: quam lectionem vidi in Vrb., sed in hoc *quatiat*, non *agitet*. Heinsius cum suis castigatioribus, Ald., Bong., Hailsbr., Gis., Vatt. A., P., Q., Mar. a rec. m. *Ergo sit Hippolytus: quatiat*. Alex. *Ergo Hippolytus: quatiat*: supra recte *Ergo sit*. Widm. in textu *Hippolytus sit ergo: agitet*, Gifanius ex vet. lib. *Ergo sit Hippolytus: agitet*; neque putat, satis latine dici *quatiat*. Vide indicem Lucretii pag. 436., vbi de incisione agit. Fabula Hippolyti ab equis discerpti, quod eius nomen graece indicat, nota est ex Metamorphos. Ouidii, et aliis mythologis. Glossae etymologia imperfecta est.

88. Ex Actis mss. Vallicellanis, et Vaticanis id profert Peueratus: *Iussit ergo Valerianus in conspectu Hippolyti, ut*

Digitized by Google

Vix haec ille: duo cogunt animalia, freni
Ignara, insueto subdere colla iugo:
Non stabulis, blandiue manu palpata magistri,
Imperiumque equitis ante subacta pati:
Sed campestre vago nuper pecus e grege captum,
Quod pauor indomito corde ferinus agit.
Iamque reluctantes sociarant vincula bigas,
Oraque discordi foedere nexuerant.
Temonis vice funis inest, qui terga duorum
Diuidit, et medius tangit vtrumque latus,
Deque iugo in longum se post vestigia retro
Protendens trahitur, transit et ima pedum.
Huius ad extremum, sequitur qua puluere summo
Cornipedum refugas orbita trita vias,
Crura viri innectit laqueus, nodoque tenaci
Astringit plantas, cumque rudente ligat.

GLOSSAE VETERES.

95. bigas = *equos*. *I. Vat. A.* 96. nexuerant = *ligauerant*. *Iso.* 99. iugo = *fune*. *I.* 100. ima pedum = *summitatem pedum*. *I.* 101. huius = *scilicet funis*. ad extremum = *ad extremitatem*. *I.* 102. orbita = *rota*. *I.* 104. plantas = *pedes*. rudente = *fune nouo*. *I.*

COMMENTARIVS.

omnes capite truncarentur, et decollati sunt promiscui sexus decem, et nouem. B. vero Hippolytum iussit, vt pedes eius ligarentur ad colla equorum indomitorum, et sic per cardeta, et tribulos trahi, qui, quum traheretur, emisit spiritum. Verum haec, opinor, Acta sunt S. Hippolyti militis, quae nullo in pretio apud eruditos habentur:

89. *Animal* ait Barthius significare, equum, iumentum in sacris literis, quas imitatur Prudentius. De hoc supplicii genere fuse Gallonius cap. IX., et Sagittarius cap. XII.

90. Hailsbr., Vat. A., Mar., Prag., Rat., Gis. ad oram *insueta*.

91. Cauch. *blandaue manu*. Barthius pro *non stabulis* legit *non stabilis*, et addit, equum aut blanda palpatione, aut pertinacia regi.

95. Vat. B., Mar., Rat., Prag., Hailsbr., Widm., Bong. *sociarunt*.

97. Barthius censet, stilum Prudentii, quum annexio martyris describitur, difficiliorem esse, *nisi*, inquit, *est et aliqua commaculatio*.

100. Widm. corrupte *traitur*. *Transire ima pedum* dicitur funis, quod fuerit longior, et in terra tractus, qui, antequam innecterentur crura Hippolyti, procedebat largius. Ita explicabat Barthius.

101. Mar. *cuius ad extremum*. Vat. A. *quia*: alii *qua*.

102. Sulcus, quem currus rota imprimit, dicitur *orbita*. Hinc *exorbitare* verbum Tertulliani, Firmici, et aliorum. *Refugae viae* sunt contrariae.

104. Ald., Gis. I. ed. *atque rudente*.

Digitized by Google

Postquam composito satis instruxere paratu
Martyris ad poenam verbera, vincla, feros:
Instigant subitis clamoribus, atque flagellis,
Iliaque infestis perfodiunt stimulis.
Vltima vox audita senis venerabilis haec est:
Hi rapiant artus, tu rape, Christe, animam.
Prorumpunt alacres, caeco et terrore feruntur,
Qua sonus, atque tremor, qua furor exagitant.
Incendit feritas, rapit impetus, et fragor vrget:
Nec cursus volucer mobile sentit onus.
Per siluas, per saxa ruunt: non ripa retardat
Fluminis, aut torrens oppositus cohibet.
Prosternunt saepes, et cuncta obstacula rumpunt:
Prona, fragosa petunt, ardua transiliunt.
Scissa minutatim labefacto corpore frusta

GLOSSAE VETERES.

106. feros = *equos*. I. 108. iliaque = *latera*. I. 109. senis = *Hippolyti* I 110. hi = *scilicet equi*. I. 111. alacres = *laeti*. I. 112. exagitant = *agunt*. I. 113. incendit = *scilicet eos*. I. 114. mobile onus = *corpus martyris*. I. 118. prona = *humilia*. fragosa = *aspera*. ardua = *montes*. I. 119. minutatim = *particulatim*. frusta = *particulas*. I.

COMMENTARIVS.

106. Ald., Rat. a sec. m., Bong., Hailsbr., Gis., Alex. a pr. m., Vrb., Vat.P., Gall., Torn. *feras*. Melius *feros* cum quinque Heinsianis scriptis, Vat.B., Mar., Rat. a pr. m., Prag., Weitz., Widm., et aliis. Vat. Q. mendose *ferox* pro *feros*. Gifanius in *vitricus* ex vet. lib. amplexus est *feros*, quia ferarum nomen est nimis generale, et quia sequitur *Hi rapiant*. Parrhasius iam olim ediderat *feros*, sed aliter distinxerat, neque male, *verbera, vincla*: *feros* – *Instigant*. *Feros* non addito alio nomine pro equis accipi, auctoritate Catulli, Horatii, Virgilii confirmatur. Peueratus obseruat, hac de causa Hippocentauros semiferos dictos, quasi semiequos: nam equos dimidiata sui forma assimilasse dicuntur.

108. In quibusdam Vulg. *infectis*: legendum *infestis*.

110. Ald., Mar. aliena manu, Heins., Prag. *rapiunt*: alii *rapiant*.

111. Alex., Vat. Q, Hailsbr., Bong., Fabr. *caeco et terrore*. Vetustiores Heinsiani ita prorsus. Becmanus rectius putabat cum suo ms. Pal. *caecoque errore*, quod extat in Ald., Egm., Pal. apud Weitzium, Vrb., Vat. P., Gis. ad oram: hic in contextu habet *caeco et terrore*, Gifanius ex vet. cod., vbi agit de desinentibus in *t*, legit *caeco et errore*, et reiicit *terrore*, quia error est caecus, non terror. Verum etiam terror caecus recte dicitur ab effectu. Weitzius cum Widm. *et caeco errore*: ita Prag., sed *alacris* pro *alacres*. Parrhasius quoque *alacris*, sed *caecoque errore*.

112. Parrhasius ita legit *Qua sonus, atque timor, qua furor exagitat*.

116. Rat. *oppositos*, supra correctum.

Digitized by Google

Carpit spinigeris stirpibus hirtus ager.
Pars summis pendet scopulis, pars sentibus haeret:
Parte rubent frondes, parte madescit humus.
Exemplar sceleris paries habet illitus, in quo
Multicolor fucus digerit omne nefas.
Picta super tumulum species liquidis viget vmbris,
Effigians tracti membra cruenta viri.
Rorantes saxorum apices vidi, optime Papa,
Purpureasque notas vepribus impositas.
Docta manus virides imitando effingere dumos,

GLOSSAE VETERES.

120. hirtus = *horridus*. I. 122. parte = *sanguinis illius*. I. 123. exemplar = *depictum*. habet = *retinet*. illitus = *pictus*. Iso. 124. fucus = *malitiae*, *color*, *hic pictura*. *fucus herba, vnde tinguntur vestes. vnde in omnibus rebus, vbi rei veritas obducitur, fucus dici potest*. *pictura*. digerit = *ordinat*, *componit*. I. 126. effigians = *significans*, *conformans*. viri = *Hippolyti*. I. 127. rorantes = *scilicet quasi*. *laus picturae*. apices = *summitates*. saxorum = *in pictura*. I. 129. manus = *pictoris*. effingere dumos = *depingere spinas*. I.

COMMENTARIVS.

121. Cham. mendose *per sentibus haeret*.

123. Existimant nonnulli, Prudentium martyrium Hippolyti militis, quod Romae pictura expressum vidit, alteri Hippolyto affinxisse. Sed primum quaeram, quis nisi multa post Prudentium secula Hippolytum militem huiusmodi martyrium subiisse affirmauit? Deinde ecclesiarum picturae appositis versibus, et inscriptionibus solebant illustrari, vt ex operibus Damasi, et Paulini colligitur. Praeterea Prudentius non erat ita rusticus, vt in pictura aliud pro alio acciperet, neque ita imprudens, vt rei veritatem ex doctioribus non exquireret. Postremo praeter picturam aliis monumentis Prudentium inniti, totus eius hymnus ostendit.

124. *Fucus* illo aeuo pigmentum, et colorem designabat. Testes Paulinus, Ausonius, alii.

125. Sub imperatoribus romanis, vt notat Peueratus, pictores natiuis coloribus, non per vmbram, ac recessum, sed in clarissima luce delinearunt: sed interdum vmbras addiderunt, vt ex hoc loco colligitur. Barthius tamen *liquidas vmbras* interpretatur perspicuas assimulationes, et expressiones veritatis. Vide hymn. IX. Peristep. v. 93.

126. Mar. aliena manu, Parrhasius, Rat. a pr. m. *tractim*: rectius *tracti*.

127. Olim omnes episcopos Papas apappellatos fuisse, constat ex Cypriano, Hieronymo, Augustino, Rufino, Sulpicio Seuero, et aliis. Coepit postea id nomen peculiarius romano Pontifici attribui: adhuc autem apud Venantium Fortunatum, et Eulogium Cordubensem, qui seculo IX. floruit, alii episcopi papae dicuntur. Gregorius VII. anno 1073. in synodo romana statuit, nemini licere seipsum, vel alium nomine Papae appellare, quod proprium esset Romani Pontificis. de quo nomine fuse agit Baronius in not. Mart. rom. ad diem 10. ianuar.

129. Aliqui putant, fide non esse dignum, quod hic narrat Prudentius, quia pictor potuit, prout magis ipsi libuit,

Digitized by Google

Luserat e minio russeolam saniem.
Cernere erat, ruptis compagibus, ordine nullo
Membra per incertos sparsa iacere situs.
Addiderat charos, gressu, lacrymisque sequentes,
Deuia qua fractum semita monstrat iter.
Maerore attoniti, atque oculis rimantibus ibant,
Implebantque sinus visceribus laceris.
Ille caput niueum complectitur, ac reuerendam

GLOSSAE VETERES.

130. luserat = *ludendo depinxerat, pinxerat.* russeolam = *rubicundam*. *I.* 131. cernere erat = *cerni poterat scilicet in pictura*. *I.* 132. situs = *loca aspera*. *I.* 133. addiderat = *pictura*. charos = *propinquos*. *I.* 134. fractum = *curuum*. *I.* 135. rimantibus = *inuestigantibus*. *I.* 136. laceris = *laceratis*. *I.* 137. ille = *scilicet sinus*. reuerendam = *venerabilem*. *I.*

COMMENTARIVS.

fabulam effingere. Verum quis credet, aut aliis persuadere poterit, historiam martyrii, quod post dimidiatum seculum III. accidit, paulo post indocti alicuius pictoris licentia, videntibus, et tacentibus ceteris, fuisse fabulis deformatam?

130. Parrhasius male *et nimio russeolam saniem*. Thuan. *e nimio russeolam*. Vat. P. *ex minio roseolam*. Mar. a prisca m., Rat., Prag., Bong., Vat. Q., Vrb. *et nimio roseolam*. Fabr. *rosseolam*. Alex., Ald., Mar. a correctoris manu, Ald., Weitz., Gis., et plerique editi *russeolam*. *Russeolus* est a *russus*: verbum vetus, et egregium, ait Gifanius, pro *ruber*. Barthius lib. XXXV. Adu. c. XIII. contendit, legendum *roseolam*, quia *roseum* prima extenta christiani poetae non raro vsurpant. At Prudentius *rosa*, et *roseus* a rosa semper corripuit.

133. *Charos* substantiue pro amicis. Pro liberis posuit Lactantius l. VI. c. XII. *Quum sciat, se charos suos deo relinquere*.

134. Ald., Alex., Vat. P., Vrb., Egm., Alt., duo Torr. *quo*. Alii plures *qua*.

135. Torrentiani bini cum Cauchiano *lacrymantibus*, non *rimantibus*. Veterum christianorum praecipuum studium fuit in SS. martyrum membris diligenter conquirendis, atque inter sese officiose, et perite componendis, et coaptandis, vt in his Prudentii versibus perspicue cernitur. Adhuc Romae corpora SS. martyrum collectis ossibus simili arte, et industria rite coaptantur, vt publicae venerationi exponantur. Blanchinus in praef. ad Anast. Biblioth. num. XXVI. ex narratione sacerdotis Praepositi ecclesiae S. Paulini Nolensis refert, reperta ibi fuisse ossa integra S. Iustae virginis, deposita manibus cancellatis. At Romae corpora martyrum, quae reperiuntur, ita solent esse composita, vt brachia, et manus ad latera deorsum protendantur. Incertum ergo est, an sacerdos ille rem liquido sibi compertam narrauerit. Illud mihi certius est, inscriptiones eius ecclesiae, quas Blanchinus profert, non esse satis fideliter exaratas.

137. Pictura exhibebat (et vidit Prudentius) *caput niueum*, et *reuerendam canitiem*. Quis id militi Hippolyto tribuat, cuius nutrix Concordia simul cum ipso martyrio est coronata? Notum est, aetatem militarem a decimo septimo ad quadragesimum quintum, aut quadragesimum sextum annum fuisse computatam, et solum periculosis temporibus ad annum quinquagesimum. Paulinus Epithal. in Iulianum episcopo Memori iuniori canitiem apostolicam pectore, vt ait, ascribit: *Po-*

Cani-

Digitized by Google

Canitiem molli confouet in gremio.
Hic humeros, truncasque manus, et brachia, et vlnas,
Et genua, et crurum fragmina nuda legit.
Palliolis etiam bibulae siccantur arenae,
Nequis in infecto puluere ros maneat.
Siquis et in sudibus recalenti aspergine sanguis
Insidet, hunc omnem spongia pressa rapit.
Nec iam densa sacro quidquam de corpore silua
Obtinet, aut plenis fraudat ab exequiis.
Quumque recensitis constaret partibus ille
Corporis integri, qui fuerat, numerus:
Nec purgata aliquid deberent auia toto

GLOSSAE VETERES.

138. confouet = *nutrit*, *vel protegit*. *Iso.* 139. hic = *alter*. *I.* 140. legit = *colligit*. *I.* 141. bibulae = *a bibendo*. arenae = *ab ariditate*. *I.* 142. infecto = *corrupto*, *sordido*, *mixto*, *interso*. ros = *sanguis*. *I.* 143. quis = *aliquis*. sudibus = *spinis*, *palis*. *Iso.* 144. omnem = *sanguinem*. *I.* 145. corpore = *Hippolyti*. *I.* 146. fraudat ab exequiis = *non humaretur corpus*. *I.* 147. recensitis = *renumeratis*, *inuentis*. *I.*

COMMENTARIVS.

sterius natus, *senior*; *quia sede sacerdos – Gestat apostolicam pectore canitiem*: perinde quasi reuerenda, siue apostolica canities propria sit episcopi senioris.

138. Rat. *molle*: corrige *molli*.

139. *Vlnae* sunt cubiti.

141. Palliola intelligit Barthius esse tenues institas, tenero, vt putat, lino factas.

142. Ald., duo Torr., Ox., Cauch., Gall. *in intecto*. Vat. B., Mar. a pr. m., Prag., Parrh., Rat. in contextu *in intacto*. Plerique *in infecto*. Alex. *res maneat*, supra *ros*. In nonnullis Vulg. editum est *in intacto*.

144. Pal. *insidit*: lege *insidet*. De hac cura, ac diligentia christianorum in colligendo sanguine martyrum praeclarum est hoc testimonium Prudentii: de quo plura Boldettus in Obseruationibus de coemeteriis, Aringhus, Marangonus, Muratorius, Lupius, Fabrettus, et alii. Extant adhuc plura vasa, in quibus sanguis concretus cernitur, et fragmenta spongiae, qua colligebatur, apparent. Plura eiuscemodi vasa exhibet Boldettus.

146. Vat. A. *haut* pro *aut* ex diuersa scribendi ratione. Saepe Prudentius docet, quanta sedulitate christiani veteres corpora defunctorum sepelienda curarent, his scilicet rationibus permoti, quas in hymno Exequiarum vberius explicat. Profecto peruulgata illa Lucani sententia, *Caelo tegitur*, *qui non habet vrnam*, non magis prudens mihi solet videri, quam siquis hominem nudum solaretur, quia *Caelo tegitur*, *qui non habet vestem*.

147. Ald., Vrb., Parrhasius, Gis. *recensitis*. Weitz., Heins. cum plerisque scriptis *recensetis*. Mariettus notat, *recenseo* facere *recensetus*, vel *recensus*: *recensitus* nihil esse. Dissentiunt alii.

148. *Numerus* perfectum opus, et omnibus partibus integrum designat.

149. Parrhasius *retinerent inuia*. Plerique *deberent auia* eadem significatione. Rat., Weitz. *inuia* pro *auia*.

Ex homine, extersis frondibus, et scopulis:
Metando eligitur tumulo locus: Ostia linquunt:
Roma placet, sanctos quae teneat cineres.
Haud procul extremo culta ad pomoeria vallo

GLOSSAE VETERES.

151. metando = *exquirendo*, *ponendo*. *I.* Ostia = *ciuitas*. *Mar. Tiberina*, *portas*, *ianuas*. *I.* 152. placet = *eligitur*. *I.* 153. haud procul = *non longe a Roma*. ad pomoeria = *prope murum*. *pomerium hic pro viridario*; *alio loco locus secretus*, *muro cinctus*; *et dicitur pomoerium*, *quia post murum*. *I.*

COMMENTARIVS.

151. Weitz. cum Egm. *elegitur*.

153. Egm., Hailsbr. *cultu*; lege *culta*: Rat. *pomaria* a prisca manu, quod vult vna ex glossis. Binghamus lib. XXIII. cap. I. tom. X. probare contendit, tribus primis ecclesiae seculis ex legibus romanis nulla loca sepulturae in oppidis fuisse, neque per subsecuta aliquot secula per leges christianorum imperatorum intra ciuitates, et ecclesias sepelire licuisse. Si legatur *pomeria*, potest intelligi esse idem, ac pomaria, siue locum pomis consitum. Alioquin *pomoeria* est locus pone muros, qui antiquitus *moeri* dicebantur, et multi *pomoeria* post moenia interpretantur. Igitur extra ciuitates coemeteria, siue catacumbae martyrum erant: sed in ipsis catacumbis fuisse altaria, sub quibus corpora martyrum quiescebant, ex hoc hymno satis liquet. Quod autem aiunt aliqui, non in coemeteriis sepultos martyres, quod isthaec reuera ecclesiae essent, sed potius in coemeteria fideles conuenisse, quod reliquiis martyrum sacra essent, et ab hominum frequentia remota, id rei veritatem non debilitat, scilicet martyres, immo alios in ecclesiis coemeterialibus tribus primis ecclesiae seculis fuisse sepultos. Et ex veteri quidem consuetudine id ita vsitatum puto, vt vicissim, vbi corpora martyrum essent, ibi sacra peragerentur, et vbi altare ad sacrificandum erigeretur, ibi corpora, siue reliquiae martyrum supponerentur. Itaque quod in ecclesiis post tria prima secula mortuos sepeliri non liceret, non inde originem traxit, quod consuetudini ecclesiasticae id repugnaret, sed quia leges romanae vetabant, intra vrbem loca esse sepulturis, et ecclesiae tunc intra vrbem erigebantur. In quibusdam autem locis earum legum nonnullae erant exceptiones siue ob leges municipales, siue ratione personarum scilicet nobilium, et episcoporum. Quod attinet ad hanc descriptionem cryptae, Barthius affirmat, elegantissimam esse, et quouis summo poeta dignissimam, numeros etiam esse aptissimos. Baronius ad annum 226. recenset circiter quadraginta huiusmodi coemeteria in Romae suburbanis. Neapolitanas catacumbas romanis ñobiliores, et spatiosiores esse, multi tradunt. Apud cl. Mamachium tom. III. Orig. christ., et tom. III. *De' costumi de' primitiui cristiani* videri potest ichnographia vnius e coemeteriis romanis. S. Hieronym. in Ezech. cap. LX. *Dum essem Romae puer, et liberalibus studiis erudirer, solebam cum ceteris eiusdem aetatis, et propositi diebus dominicis sepulcra apostolorum, et martyrum circuire: crebroque cryptas ingredi, quae in terrarum profunda defossae, ex vtraque parte ingredientium per parietes habent corpora sepultorum: et ita obscura sunt omnia, vt propemodum illud propheticum compleatur: Descendant ad infernum viuentes: et raro desuper lumen admissum horrorem temperet tenebrarum, vt non tam fenestra, quam foramen demissi luminis putes: rursumque pedetentim acceditur, et caeca nocte circumdatis illud virgilianum proponitur: Horror vbique animos, simul ipsa silentia terrent.* De coemeteriis romanis praeter Aringhum, Boldettum, et alios videri potest Marianus Parthenius, siue vero

Digitized by Google

Mersa latebrosis crypta patet foueis.
Huius in occultum gradibus via prona reflexis
Ire per anfractus luce latente docet.
Primas namque fores summo tenus intrat hiatu,
Illustratque dies limina vestibuli.
Inde, vbi progressu facili nigrescere visa est
Nox obscura, loci per specus ambiguum,
Occurrunt caesis immissa foramina tectis,
Quae iaciunt claros antra super radios.

GLOSSAE VETERES.

155. huius = *cryptae*. *I.* 156. anfractus = *cochleas*. *I.* 157. summo tenus = *a summo*. intrat = *lux*. hiatu = *apertione*. *I.* 158. limina vestibuli = *introitum porticus*, *vel cryptae*. *I.* 159. inde = *deinde*. vbi = *scilicet itur*. *I.* 160. nox obscura = *tenebrae*. *I.*

COMMENTARIVS.

nomine Ioseph Mazzolarius in opusculis piis, quae paulo ante mortem conscripsit.

154. Ald., Parrhasius, et plerique scripti *patet*, quod rectum putat Heinsius, quum mox subsequatur *luce latente*. Infra *ampla fauce licet pateat*. Nec male Rott. *cauernosis crypta patet foueis*. Gis. *latet*, ad oram *patet*. Egm. *pauet*. Bong. *fouet* minus recte. Pinius Act. Sanct. ad diem 13. augusti suspicatur, coemeterium S. Hippolyti extitisse ad tiberinum Vrbis tractum, non in agro Verano, vt plerique opinantur. Rationem petit ex versu 174. *Pascit item sanctis tibricolas dapibus*. Ratio suspicandi imbecilla certe est. Verum quum ipse prope S. Laurentium in agro Verano coemeterium Hippolyti militis collocet, rei falsitas ostendi non potest. Nam quod ait Prudentius, *Culta ad pomoeria*, et *Excisi subter caua viscera montis*, congruentius quidem coemeterio in agro Verano id conuenit, sed aliquo tamen pacto applicari etiam potest coemeterio via ostiensi, si in eo Hippolytus, a Prudentio laudatus, fuisset sepultus. Aringhus tom. II. Prudentium explicat de coemeterio Cyriacae in agro Verano. Baronius tom. II. Annal. ad ann. 226. eandem sententiam tenuerat. Fabricius verbo *cryptae* profert epistolam Cornelii Papae, qui sub Decio vixit, ad Lupicinum Viennensem, vbi ait: *Vnde neque publice, neque in cryptis notioribus missas agere christianis licet*. Supposititia haec epistola est.

155. Mar. *cuius*, a correctore factum *huius*. Prag. *huius ad occultum*.

156. Iso *anfractus* exponit cochleas, et Teolius magis explicat *scalas coclides*, *quae ita dicuntur, quod anfractuosae sint in modum coclearis testae*. Verum anfractus, scilicet flexus, circuitus, et ambages etiam sine scalis intelliguntur.

157. Prag. *Primas namque fores imi summo tenus intrat – Illustratque*, quod non intelligo.

161. Ald., Vat. B., Widm. a pr. ma. *decurrunt* pro *occurrunt*. Ald., Rat., Pal., Bong., Torn., cod. S. Mich. apud Ruinartium, et nonnulli Vulg. *celsis*. Mar. *caecis*, supra *caesis*, quod extat in plerisque. Heinsius suspicatus fuerat *caecis*, sed recte se habere *caesis*, fassus est. Ald., Pal., Torn. in contextu *immensa*: alii *immissa*. Parrhasius *Decurrunt celsis immissa foramina tectis*.

162. Pal., Bong., Vat. A., Thuan., Alt., Noms., Cauch., Ox. *iaciant*. Heinsius amplexus est *iaciant*, et cum eo recentiores: sed Gallandius cum aliis, et

Digitized by Google

Quamlibet ancipites texant hinc inde recessus
Arcta sub vmbrosis atria porticibus:
Attamen excisi subter caua viscera montis
Crebra terebrato fornice lux penetrat.
Sic datur absentis per subterranea solis
Cernere fulgorem, luminibusque frui.
Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis,
Propter vbi apposita est ara dicata deo.

GLOSSAE VETERES.

163. quamlibet = *quamuis*. ancipites = *dubii*. *I*. 166. crebra = *multa*. terebrato fornice = *perforata crypta* *I*. 167. sic datur = *tali modo permittitur*; *estque laus picturae*. *I*. 169. mandatur = *commendatur*. opertis = *secretis, claustris*. *I*. 170 propter = *iuxta illum locum*. *I*.

COMMENTARIVS.

vett. edd. retinuit *iaciunt*. In cryptis erant quaedam loca maiori lumine desuper immisso illustrata. In Libro Pontificali: *Marcellus presbyter noctu collegit corpora* (SS. Marcellini papae, et aliorum) . . . *et sepeliuit ea in via Salaria in coemeterio Priscillae in cubiculo claro, quod patet vsque in hodiernum diem* . . . . . . *in crypta iuxta corpus S. Crescentionis*.

163. Parrh *ancipitis*: lege *ancipites*.

165. Mar., Parrhasius *caua subter viscera*. Virgilius III. Aeneid. *Interdum scopulos, auulsaque viscera montis*.

167. Mar. *subter terranea*: ita etiam Rat., sed abrasum est aliquid ante *subter*. Plerique *per subterranea*. Postrema pars glossae ex versibus superioribus, vbi pictura describitur, in hunc locum videtur esse traiecta.

169. *Operta* pro locis tenebrosis. Psychom. v. 745. *Marceat obscuro stertens habitator operto*. Paulinus Fragm. Natal. incerti: *Qua mortalis erat, latuit telluris operto*. Pro mysteriis etiam sumi solent *operta*. Gretzerus lib. II. cap. XVIII. De sacr. peregr. argumentum suum confirmat his versibus: *Haec*, ait, *pulcherrime doctissimus vates Prudentius*.

170. De consuetudine veteri extruendi aras super martyrum sepulcra vide hymnum S. Eulaliae in fine. Aliqui, distinguentes altare ab ara, dicunt, corpora Sanctorum sub altari fuisse recondita, sed ad aram, siue prope aram, non sub ara, et hunc versum Prudentii laudant, vbi ara dicitur *apposita* corpori B. Hippolyti, non imposita. Berthaldus De ara cap. II. ait, hanc rem multorum ingenia exercuisse, et torsisse; per aram nonnullos summam altaris partem intelligere, alios infimam, et quasi fundamentum, ac basim totius aedificii, alios locum oblationibus dicatum, siue in summo aedificii loco, siue alibi fuerit. Haec postrema sententia probabilior ceteris mihi videtur: praesertim quia noster vsus loquendi ex veteri consuetudine facile originem duxerit. Ceterum Ros-weydus in Addendis ad notas S. Paulini ex his versibus tradit, corporibus SS. martyrum altaria imponi, vel apponi consueuisse. S. Paulinus epist. XII. ad Seuerum corpus Clari sub ara positum clare docet: *Casta tuum digne velant altaria Christi, – Vt templum Christi contegat ara dei*. Tom. XXXIV. Hisp. Sacr. pag. 445. excribitur instrumentum Fruminii II. episcopi legionensis, vbi haec de S. Christophoro: *Cuius reliquiae reconditae sunt in ciuitate Legione iuxta porta* (*sic*) *Dmi Episcopi, sub ara S. Cypriani, et S. Mariae ante altares sedis antiquae*.

Digitized by Google

Illa sacramenti donatrix mensa, eademque
Custos fida sui martyris apposita,
Seruat ad aeterni spem iudicis ossa sepulcro,
Pascit item sanctis tibricolas dapibus.
Mira loci pietas, et prompta precantibus ara
Spes hominum placida prosperitate iuuat.
Hic corruptelis animique, et corporis aeger
Oraui quoties stratus, opem merui.
Quod laetor reditu, quod te, venerande sacerdos,
Complecti licitum est, scribo quod haec eadem,
Hippolyto scio me debere: deus cui Christus
Posse dedit, quod quis postulet, annuere.
Ipsa, illas animae exuuias quae continet intus,
Aedicula, argento fulgurat ex solido.

GLOSSAE VETERES.

171. sacramenti = *corporis. vel sanguinis Domini*. donatrix = *scilicet est*. I. 174 tibricolas = *romanos*. I. *Mar*. 176. spes = *aestimationes*. iuuat = *adiuuat*. I. 177. corruptelis = *pestibus*. I. 178. opem = *auxilium*. I. 179. reditu = *reuersione*. I. 182. quis = *aliquis*. annuere = *adiuuare*, *tribuere*, *concedere*. I. 183. exuuias = *de corpore dicit*. I. 184. fulgurat = *splendet*. I.

COMMENTARIVS.

171. Oxon. pro diu. script. *illa dicamenti*. Idem *mensa sub antro*. Egm. *mens eademque*: retinendum *mensa*. Cauchius in S. Paulino Natal. IX. melius coniecit *mensa Petri* pro *mensque Petri*, vt apud eundem Paulinum paulo post *Mensa, domusque dei*. Etiam ethnici mensam pro altari vsurparunt, vt Ouidius, Virgilius, et alii plures. Similiter graecis christianis *τράπεζα* est ara.

172. Mensa *custos* martyris dicitur, quia *seruat ossa etc. Martyrarii*, seu *cubicularii* appellantur etiam in antiquis monumentis custodes martyrum. Sepulcra ipsa martyrum *cubicula* vocari solebant: vnde natum nomen *cubiculariorum*, qui cubicula martyrum in Domino dormientium custodiebant. Vide Comment. ad hymn. X. Cathem. v. 56. De cubiculariis loquitur Iuuenalis sat. V. *Sed quis custodiet ipsos — Custodes*; et verbum *seruandi* adhibet Ouidius lib. II. Amor. eleg. II. *Quem penes est dominam seruandi cura Bagoe*. et eleg. III. *Hei mihi quod dominam nec vir, nec femina seruas*.

173. Alex., Vrb., Pal., Ald., Vat. P., Oxon., Cauch., Alt. *spem vindicis*. Alii *spem iudicis* cum plerisque edd.

177. Vat. A. *corruptibilis*, supra *corruptelis* pro diu. lect.

178. Iterum consuetudo orandi ad martyrum sepulcra confirmatur. Adisis Dungali librum contra Claudium Taurinensem. Cellarius impudentissime ait: *Poeta morem suum, aut errorem sequitur de inuocatione*. Poeta et suum, et ecclesiae catholicae morem suo tempore vigentem exponit.

184. Mar., Prag. *et* pro *ex*. Martinus Roa De die natali sacr., et prof. cap. XXI. *aediculam fulgurare argento ex solido* intelligit de his orbibus, siue quadris, in

Digitized by Google

Praefixit tabulas diues manus aequore laeui
Candentes, recauum quale nitet speculum.
Nec pariis contenta aditus obducere saxis,
Addidit ornando clara talenta operi.
Mane salutatum concurritur: omnis adorat
Pubes: eunt, redeunt solis adusque obitum.
Conglobat in cuneum latios simul, ac peregrinos
Permixtim populos relligionis amor.

GLOSSAE VETERES.

185. diues = *docta*. *artificis*. aequore = *planitie*. *aequor omnis aequalitas dicitur*. laeui = *plano I.* 187. pariis = *candidis*. *Parus*, *insula abundans candido marmore*. contenta = *sufficiens*. aditus = *fores cooperire*. *I.* 188. ornando = *ad ornandum*. *I.* 189. salutatum = *ad salutandum*, *id est*, *adorandum*. *ad salutem*. adorat = *ipsum martyrem*. *I.* 191. latios = *latinos*, *vel romanos*. *I.*

COMMENTARIVS.

quibus tituli, siue vela depictis Sanctorum imaginibus includuntur, cum his ramorum, et frondium sertis, quae pro foribus templorum in praecipuis diebus festis Romae ostentantur, et *festones* dicuntur, vbi nunc cernere licet bracteolas orichalci fulgurantes. Ego potius id accipio de argento solido, quo altare ornaretur, aut etiam arca sepulcri constaret. Nam id innuunt tabulae, et talenta, de quibus poeta pergit dicere. Et v. 193. *Oscula perspicuo figunt impressa metallo*.

185. Barthius ait, *tabulas* scriptoribus rusticis esse aequas planities, vt in hoc versu Prudentii. Intelligo autem tabulas, siue laminas argenteas aequore laeui expolitas. Aequor proprie est, vbi omnia aequa, plana, vt confirmat Becmanus verbis Ciceronis II. de academ. quaest. *Quid tam planum, quam mare, ex quo et aequor illud poetae vocant?* Lucretius lib. IV. *Reiectae reddunt speculorum ex aequore visum*. Huc allusit Prudentius. Vide v. 53. hymni S. Cassiani. Teolius Muratorii lapsum notauit, qui in Paulini v. 557. *Seque latere putans extabat in aequore claro* mendum exscriptoris esse dixit, et positum pro *aethere*, aut *aere claro*. Paulinus intellexit planitiem apertam.

186. Macrus in Hierolexico *recauum* hoc loco exponit caelatum, incisum; et inde italice *ricamo* dictam opinatur acus picturam, quae a fundo eleuatur: quae omnino absurda est explicatio. Nam Prudentius *recauum speculum* dicit, vt *recauum palatum* Psych. v. 422. A voce hebraea *racam* hispanice *recamo* dici, putat Couarruuias.

188. Talentum ponitur pro materia ipsa argentea, ex qua fit talentum.

189. Veteres solebant deos salutando compellare, vt in multis scriptoribus antiquis passim cernitur. Martialis lib. XII. epigr. 78. *Multis dum precibus Iouem salutat*. Salutatio huiusmodi proprie matutinis horis exercebatur; et a romana salutandi patronos consuetudine nomen habet. Martialis lib. II. epigr. 18. *Mane salutatum venio*. Sic Virgilius mox laudandus. Vide Matthaeum Brouerium De veter., ac recent. adorat. cap. VI., et IX., qui multa veterum testimonia profert.

190. Parrhasius *puppis* mendose pro *pubis* vel *pubes*. Heinsius mauult *pubis* cum Thuan., Ald., Egm., Pal., vt *vulpis*, et *gruis* in veterrimis Phoedri exemplaribus. Multi, etiam veteres scribunt *pubes*, vt Mar., Prag., Vat. B. In duobus Torrent. *plebis*. Widm. non bene distinguit *omnis adorat*: — *Pubes eunt*.

Digitized by Google

Oscula perspicuo figunt impressa metallo:
Balsama diffundunt: fletibus ora rigant.
Iam quum se renouat decursis mensibus annus,
Natalemque diem passio festa refert,
Quanta putas studiis certantibus agmina cogi,
Quaeue celebrando vota coire deo?
Vrbs augusta suos vomit, effunditque quirites,

GLOSSAE VETERES.

193. perspicuo = *nitido, praeclaro*. I. 198. celebrando = *ad celebrandum*. I. 199. augusta = *Roma*. *nobilis*. quirites = *romanos*. *romanos principes*. I.

COMMENTARIVS.

193. Barthius quaerit, cur Prudentius dixerit *perspicuum metallum*, quum supra dixerit *argento ex solido*? nam argentum in perspicuas laminas duci nequaquam potest, non magis quam ebur, de quo Macrobius in Somnium memorat. Facilis est, et expedita responsio. Tabulae argenteae ita erant expolitae, vt aequore laeui niterent, quale recauum nitet speculum. Id significat perspicuum metallum, hoc est, *nitidum*, et in quo tamquam in speculo homo se possit inspicere: nam *perspicuum* non solum pro diaphano, verum etiam pro nitido, et lucido accipitur, vt exponunt glossae.

194. Alt. *balsama desudant*. Heins. cum aliis scribit *defundunt*. Ita Alex. a pr. m., supra *diffundunt*, quod reperitur in multis. Weitzius *difundunt*. Mos tunc erat afferendi vnguenta ad sepulcra martyrum. S. Gregorius scribens ad Secundinum Indict. II. libr. VII. ep. LIV. *Aloem, thymiama, styracem, et balsamum, sanctorum martyrum corporibus offerenda, latore praesentium deferente, transmisimus*. Vide Comment. ad v. 519. hymni S. Vincentii.

195. Prag. *nam quum se*. Parrhasius *diuisim*, et in Emendatis *diuisis* pro *decursis* non ita bene.

196. Diem, quo SS. martyres martyrio coronati sunt, stilo ecclesiastico *natalem* dici res est notissima. Videri potest Martinus Roa De die natali sacro, et profano. Imperatores imperii sui ortum, seu natalem celebrabant. Ad natalem cathedrae, siue episcopatus romani Pontificis celebrandum plures episcopi congregari solebant, vt constat ex epistola Xysti Pontificis ad Cyrillum episcopum alexandrinum anno 430., et ex alia eiusdem Xysti ad Ioannem episcopum antiochenum. Hilarius Papa in epistola ad episcopos Tarraconensis prouinciae: *Lectis ergo in conuentu fratrum, quos natalis mei festiuitas congregarat, literis vestris*. Anastasius Bibliothecarius in Vita Hadriani I. *Denique eius beatitudo fecit et pharum maiorem in eadem B. Petri ecclesia in typum crucis, qui pendet ante presbyterium, habentem candelas mille trecentas et septuaginta. Et constituit, vt quatuor vicibus in anno ipsum pharum accenderent, id est, in natiuitate Domini, in pascha, in natali apostolorum, et in natali Pontificis*. Huiusmodi phari in typum crucis vestigia extant in cruce, quae in basilica vaticana S. Petri plurimis candelis ardentibus ornata ostenditur nocte feriae v. maioris hebdomadae. Natalem sui episcopatus etiam alii priuati episcopi celebrabant: de quo legi potest Binghamus lib. IV. cap. VI. vol. II. pag. 188.

199. Parrhasius *vrbs angusta*: legendum *augusta*: qui titulus Romae tribuitur in Cod. Theod., item apud Paulinum, Apollonium, Ammianum, et alios. *Vomere* de magna copia. Virgilius II. Georg.

Digitized by Google

Vna et patricios ambitione pari.
Confundit plebeia phalanx vmbonibus aequis
Discrimen procerum, praecipitante fide.
Nec minus albanis acies se candida portis
Explicat, et longis ducitur ordinibus.
Exultant fremitus variarum hinc inde viarum,
Indigena, et picens, plebs et hetrusca venit.
Concurrit samnitis atrox, habitator et altae

GLOSSAE VETERES.

200. ambitione = *cupiditate*. I. *desiderio*. *Mar.* 201. plebeia = *rustica*, *vilis exercitus*, *plebeii milites*. vmbonibus = *humeris*. *I.* 202. discrimen = *discretionem*. praecipitante = *incitante*, *impellente ad hoc*. *I.* 206. picens = *gentile nomen*, *sicut romanus*, *a Piceno vrbe*. hetrusca = *italica*. *I.* 207. samnitis = *ciuis*, *a Samnia prouincia*. *I.*

COMMENTARIVS.

v. 462. *Mane salutantum totis vomit aedibus vndam*.

201. Isonis glossam vides: accipe Barthii explicationem. *Pari cultu*, *pari festinatione*. *Proceres habebant vestitum*, *quo dignoscerentur*, *sed omnis tum vestitus aequalis habebatur festinatione nimia*. *Idem dicit Papinius in Violantilla*: *Omnis plebeio teritur praetexta tumultu*. Cellarius addit: *Studio pietatis*, *et festinatione inornati exibant proceres*, *et plebeii*. Chamillardus *vmbones aequos* putat esse scuta pura, et alba: nam nobiles insignia familiae suae, aut factorum suorum praeferebant descripta in clypeis. Mens Prudentii haec mihi esse videtur. Vt quirites vrbe effusi, et ambitione pari patricii properabant, ita plebeii aeque fide armati praecipites ibant, neque hac in re vllum erat discrimen. Dixit vero poeta *vmbonibus aequis* pro aequalibus armis allegorice, quoniam agmina, et plebeiam phalangem dixerat, et mox acies.

203. Fabricius primum id explicat de porta Romae Albana, nunc Exquilina, vulgo Taurina, quam Procopius Praenestinam, antiquissimi Metiam nominauerunt. Mauult tamen intelligere portas Romam deducentes ex oppido Alba. Ac reuera ita est intelligendum. Alba vetus, siue Alba Longa anno Vrbis 86. euersa est. Seculo IV. Romae exeunte, in loco non procul distante Alba, aliud oppidum veteri nomine, florere coepit, vbi nunc est Albanum. Via Appia, regina viarum dicta, hoc oppidum intercurrebat: hinc via Appia, siue Albanae portae prius a Prudentio memorantur. Romae anno 1787. prodierunt *Memorie storiche di Alba Longa*, *e dell' Albano moderno*, auctore Ioanne Antonio Riccy. *Acies candida* significat toga recenti ornatos. Vide Comment. ad v. 547. lib. I. in Symmachum *Candidiore toga*. Vt infausta, et tristia *atra* dicimus, sic laeta, fausta, et festiua *candida*. Horatius od. VII. libr. III. fauonios dixit *candidos*, quia Romae praesertim hic est prae ceteris laetus, placidusque ventus. Virgilius eclog. v. *Candidus insuetum miratur limen olympi*.

204. Prag. perperam *longis dulciter*. Egm., Hailsbr. *dicitur* non melius.

206. Parrhasius edidit *peligna*, *et picens* non male.

207. Plerique ita distinguunt *Concurrit samnitis atrox habitator*, *et altae etc.* Cellarius, ac Teolius aiunt in *samnitis* intelligi *terrae*, *regionis* in patrio casu. Parrhasius recte distinguit *Concurrit samnitis atrox*, *habitator et altae* – *Cam-*

Campa-

Campanus Capuae, iamque nolanus adest.
Quisque sua laetus cum coniuge, dulcibus et cum
Pignoribus rapidum carpere gestit iter.
Vix capiunt patuli populorum gaudia campi,
Haeret et in magnis densa cohors spatiis.
Angustum tantis illud specus esse cateruis,
Haud dubium est, ampla fauce licet pateat.
Stat sed iuxta aliud, quod tanta frequentia templum
Tunc adeat, cultu nobile regifico,
Parietibus celsum sublimibus, atque superba
Maiestate potens, muneribusque opulens.
Ordo columnarum geminus laquearia tecti
Sustinet, auratis suppositus trabibus:
Adduntur graciles tecto breuiore recessus,
Qui laterum seriem iugiter exsinuent.

GLOSSAE VETERES.

208. nolanus = *a Nola ciuitate*. *I.* 210. pignoribus = *hoc interest: pignora rerum, pignera filiorum*. gestit = *gaudet, cupit*. *I.* 216. nobile = *regale*. *I.* 217. superba = *nobili*. *I.* 218. opulens = *diues, pro opulentum*. *Iso.* 220. auratis = *auro pictis*. *I.* 221. breuiore = *strictiore*. *I.*

COMMENTARIVS.

panus Capuae. In nominandi casu est *samnitis*, vt l.II. in Symm. v.515. *Samnitis, marsusque*, et apud Catonem ex Prisciano libr. VII. *Ager gallicus, samnitis, apulus, brutius*. Plerique efferunt *samnis*. Dicuntur autem atroces, quia erant bellicosissimi, aut quia ludo gladiatorio ita erant dediti, vt eorum nomen pro gladiatoribus ipsis accipiatur. Vide Ciceronem pro Sextio.

208. Prima syllaba produci solet in *nolanus*: hic corripitur, quod in indicibus Chamillardi, Cellarii, et Teolii notatum non est. Parrhasius refert, nonnullos confuso locorum ordine scribere *ianicolanus* pro *iamque nolanus*. Cauchio arridebat *iamque bolanus*.

212. Praeclare dictum ad immensam multitudinem hominum significandam.

214. Prag. semper scribit *haut*.

215. Multi pro certo ponunt, hoc templum eidem S. Hippolyto fuisse consecratum. Sed Ruggerius loc. cit. num. 18. existimat cum aliis, Prudentium his versibus basilicam S. Laurentii in agro Verano descripsisse, quae vere *iuxta* S. Hippolyti coemeterium, et aediculam apposita erat, et in quam Prudentii descriptio optime cadit. Anastasius Bibliothecarius de Hadriano I. ait: *Simul et coemeterium B. Hippolyti martyris* IVXTA *S. Laurentium, quod a priscis marcuerat temporibus, renouauit*. Vide Aringhum libr. IV. cap. XVI., vbi de templo S. Laurentii agit.

220. Parrhasius mendose *suppositas*. Veteres inaurabant trabes aedificiorum. De templis christianis confer hymnum seq., et hymn. S. Fructuosi.

221. Haec forma aedificiorum in ecclesiis peruetustis adhuc cernitur.

222. Teolius apud Vat. vnum, et al-

Digitized by Google

At medios aperit tractus via latior alti
Culminis exurgens editiore apice.
Fronte sub aduersa gradibus sublime tribunal

GLOSSAE VETERES.

224. editiore apice = *altiore celsitudine*. *I.*

COMMENTARIVS.

terum inuenit *extenuent* pro *exsinuent*. Putat Teolius, *extenuent* esse glossema verbi *exsinuent*. Sed Giselinus aliter explicat *Exsinuent = Sinuum, seu laciniarum in morem explicent, latiusque extendant.* Addit Giselinus, nostra templa hodie non aliter exaedificari. In duobus autem mss. inuenit aeque nouum vocabulum *eximient*, et lectori optionem praebet. Fabricius legit *exinient*, et in Comment. ait, *exinire* esse in spatium breuius contrahere, vt in ordinibus fit columnarum, quum primum latae porticus, deinde contractiores fiunt. Verum proba lectio est *exsinuent*: quo verbo vtitur Ausonius Idyll. XIV. v. 29. *Collectosque illa exsinuabat amictus*: et Paulinus ep. XXXVI. ad Macarium, al. XLIX. *Quum velum videret iam exsinuatum*: id est, expansum, siue e sinu quasi emissum, et explicatum. Hoc vult Prudentius.

225. Hanc cathedrae descriptionem elegantissimam esse, Barthius pronunciat. Idem lib. XXXII. cap. II. ex his versibus colligit, in meditullio sacrarum domuum fuisse cathedras, vnde mysteria sacerdotes profitebantur. Dominicus Aulisius lib. II. *Delle scuole sacre* cap. VI. diuersum morem ab hoc, quem Prudentius describit, fuisse in Gallia arguit ex versibus Sidonii ad Faustum episcopum: *Seu te conspicuis gradibus venerabilis arae — Concionaturum plebs sedula circumsistit.* Sirmondus ad Sidonium pag. 151. nullum discrimen agnoscit: *Inde enim*, ait, *sedentes in cathedra tribunali concionari solebant*: adducitque haec ipsa Prudentii verba. Distinguit scilicet Sirmondus tribunal, siue cathedram pro gradibus arae intra cancellos extantem ab ambone, in quem conscendisse Chrysostomum, vt a pluribus audiretur, Socrates, aliique vt peculiare narrant. Sozomenus lib. VII. cap. XIX. refert, aetate sua nullum Romae verba in ecclesia fecisse ad populum: *In eadem vrbe neque episcopus, neque alius quisquam in ecclesia populum docet.* Valesius Sozomeno assentitur in notis, praesertim quia Cassiodorius verba Sozomeni repetit. Sed quum Cassiodorius eo tempore verba Sozomeni transcripserit, quo apud omnes constat, romanos pontifices homilias ad populum habere consueuisse, Cassiodorii testimonio parum, aut nihil iuuatur Sozomenus. Quidquid autem sit de tempore Sozomeni, Prudentio testi oculato omnino fides est praestanda. *Gradibus sublime tribunal* non erant ipsi gradus altaris, vt nonnulli contendunt, sed pulpitum, aut etiam cathedra ipsa episcopalis. Concionabantur similiter graeci intra cancellos, quibus sacrarium a capso, quod illi ναὸν appellabant, dirimebatur. Ambo autem non in sacrario, sed in naui ecclesiae erat constitutus, in quem episcopi aliquando, vt facilius ab omnibus audirentur, ascendebant. In sacratiori bematis, siue sanctuarii, aut presbyterii parte intra cancellos erigebatur cathedra, siue thronus, ac sedes episcopi, iuxta quem presbyteri vtrinque demissioribus subselliis sedebant. Etsi autem totum sanctuarium, quia gradibus in illud ascendebatur, bema, aut tribunal dici posset, et interdum diceretur, tamen gradibus sublime tribunal, de quo Prudentius, sedem episcopalem denotat ex peculiari expresso munere praedicandi deum. Et sanctuarium quidem huius ecclesiae non in hoc templo magnifico, sed in aedicula supra descripta collocatum videtur, vbi scilicet erat *mensa sacramenti donatrix*. Sed aduertendum illud est, ex vnius, vel alterius ecclesiae more non sta-

Digitized by Google

Tollitur, antistes praedicat vnde deum.
Plena laborantes aegre domus accipit vndas,
Arctaque confertis aestuat in foribus,
Maternum pandens gremium, quo condat alumnos,
Ac foueat foetos accumulata sinus.
Si bene commemini, colit hunc pulcherrima Roma
Idibus augusti mensis, vt ipsa vocat
Prisco more diem, quem te quoque, sancte magister,
Annua festa inter dinumerare velim.
Crede, salutigeros feret hic venerantibus ortus,
Lucis honoratae praemia restituens.
Inter solemnes Cypriani, vel Celedoni,

GLOSSAE VETERES.

226. tollitur = *eleuatur*. *I.* 227. aegre = *vix*. vndas = *cateruas*, *frequentias populorum*. *Iso.* 228. confertis = *plenis*. *Iso.* 229. alumnos = *filios*. *I.* 230. foetos = *impletos*. *I.* 235 crede = *scilicet mihi*. *I.* 236. lucis = *diei*. *I.* *festi diei celebrati*. *Mar.*

COMMENTARIVS.

tim esse arguendum, eam consuetudinem in omnibus ecclesiis viguisse: qua in re saepe decipiuntur, aut decipiunt, qui antiquitates ecclesiasticas explanant: nam olim vsurpatum in ecclesia simpliciter affirmant, quod fortasse in vna tantum, aut in paucis ecclesiis obtinuerit, neque tamen constat, an omni tempore huiusmodi consuetudo viguerit.

228. Vat. B. *consertis*: lege *confertis*. Ex Lucretio lib. VI. *Omnia complebant loca, tectaque, quo magis aestus – Confertos ita aceruatim mors accumulabat*. Barthius lib. I. cap. IX. recte obseruat, in libris legi *aestu*, ex quo Lambinus *eos tum* fecit inuitis musis. Alii legunt in eodem Lucretio *confectos* pro *confertos*.

229. Parrhasius *condit*.

230. Gis. ad oram *foetus accumulata suos* cum Vat. A. a sec. m. In Mar., Vrb., Prag., Vat. B. a pr. m. *foetus*. Alex. *foetas*, supra *foetos*.

231. Quod ait Prudentius, *Si bene commemini*, non dubitat, sed considerate loquitur, et caute affirmat. Sic v. 1. praef. carminum, *Per quinquennia iam decem, – Ni fallor, fuimus*. Cicero pro M. Fonteio: *Qui primum illud verbum consideratissimum nostrae consuetudinis* ARBITROR, *quo nos etiam tunc vtimur, quum ea dicimus iurati, quae comperta habemus, quae ipsi vidimus, ex toto testimonio suo sustulit, atque omnia se scire dixit*. Nonnulli putant, Hippolytum, quem idibus augusti celebrari ait Prudentius, esse solum Hippolytum militem. Sed quum Prudentius de alio Hippolyto certissime loquatur, huius Hippolyti, quem laudat Prudentius, diem festum olim in idus augusti incidisse, iudicandum est.

232. Rat. ex *ipse* recte *ipsa*. Ald. non bene punctum post *vocat* adhibet.

235. Gis. ad marg. *annos* pro *ortus*.

236. Praemia diei festi celebrati videntur esse *salutigeri ortus*, siue anni. Barthius addit *praemia de caelo*; nec repugno.

237. Alex., Ald. *Chelidoni*. Vat. B., Mar. *Celedoni*. Parrhasius corrupte *Celeboni*. Notandum, festum diem S. Cypriani iam tum in Hispania celebratum.

Eulaliaeque dies currat et iste tibi.
Sic te pro populo, cuius tibi credita vita est,
Orantem Christus audiat omnipotens.
Sic tibi de pleno lupus excludatur ouili,
Agna nec vlla tuum capta gregem minuat.
Sic me gramineo remanentem denique campo
Sedulus aegrotam pastor ouem referas.
Sic, quum lacteolis caulas compleueris agnis,
Raptus et ipse sacro sis comes Hippolyto.

XII. HYMNVS.
INCIPIT PASSIO APOSTOLORVM PETRI, ET PAVLI.

PLVS solito coeunt ad gaudia: dic, amice, quid sit.

GLOSSAE VETERES.

241. sic tibi = *optando*. *I.* 244. sedulus = *studiosus*. *I.* 245. lacteolis = *candidis*. compleueris = *pro compleas*. *I.* v. 1. coeunt = *scilicet quid*. *I.*

COMMENTARIVS.

239. Ald. *tradita vita est*. Teolius glossam vnius Vat. ascribit: *Adiuuantis est, id est, si hoc feceris, tunc te Christus audiet*. Minime dubito, quin sit legendum *adiurantis est*.

242. Barthius scribendum putat *rapta* pro *capta*. Sed membranae constanter habent *capta*, et paulo post occurrit *raptus*. Neque male est *capta*, vt *bello captus*, *dolis captus*, *pisces iaculo*, *aut hamo capti*. Torn. mendose *captum*.

245. Psych. v. 792. *Lacteolam mentitus ouem*. Vide Comment. ad v. 165. hymni S. Eulaliae. Stabula ouium vocantur *caulae* ex graeco nomine, *e* detracto: nam graeci αὐλὰς dicunt. Fortasse Paulinus hoc etymon respexit De reditu Nicetae: *Nunc oues facti duce te gregantur – Pacis in aulam*.

246. Haec valida mihi videtur coniectura, vt credamus, Hippolytum fuisse episcopum, quod scilicet Valerianus, Christi sacer, sacro Hippolyto esset futurus comes in caelo, sacerdotii, siue episcopatus, vt ego puto, ratione. *Raptus* pro defunctus verbum est sacrae paginae, vt denotetur, aliquem e periculis huius mundi in caelum eripi. Post hunc hymnum in Vat. B., et Mar. ponitur passio S. Cypriani.

Excripsi titulum ex Mar., et Rat. In Vat. A., et Weitzio *Passio apostolorum Petri, et Pauli*. Ald., et Heins. addunt *beatorum apostolorum*. Haec passio in Mar., et Vat. B. sequitur post passionem S. Cypriani, vt in Weitzio.

v. 1. Heinsius coniectabat *quid sic – Romam per omnem cursitant, ouantque?*

Romam per omnem cursitant, ouantque.
Festus apostolici nobis redit hic dies triumphi,
Pauli, atque Petri nobilis cruore.
Vnus vtrumque dies, pleno tamen innouatus anno,

GLOSSAE VETERES.

2. ouantque = *laetantur*; *nam tractum est a triumphantibus*, *qui albam ouem immolabant*. *l.* 3. festus = *quasi respondet interrogatus*. *l.* 5. innouatus = *veraciora gesta habent*, *quod non anno reuoluto*, *sed prorsus vno*, *eodemque die sunt ambo isti principes apostolorum passi*. *Prag.*

COMMENTARIVS.

Cellarius secutus est hanc coniecturam: quae mihi etiam placet, quamuis lectio codicum recte procedat, neque careat elegantia. Ad festum diem Apostolorum celebrandum multi olim vndique conueniebant, etiam episcopi. Vide ep. Paulini XIII. ad Seuerum, et XVI. ad Delphinum.

2. Etymologiam verbi *ouare*, a glossa indicatam, comprobant Seruius, et Plutarchus. Alii cum Festo *ouare* deducunt a clamore, quem edere solent victores, geminata litera *o*: alii ab *euoe* bacchantium voce. Adisis Becmanum De origin.

5. Haec Prudentii, aliorumque opinio fuit, SS. Petrum, et Paulum eodem anni die, sed non eodem anno martyrium subiisse. Prudentius hanc suam opinionem clarius explicat v. 21. *Vt teres orbis iter etc.* Ioannes M. Brassichellensis in Indice librorum expurgandorum, quem num. 184. in not. Proleg. laudaui, hanc sententiam censura perstringit, quod contraria sit communiori opinioni, quamuis fateatur, illam defendi ab Augustino, et Aratore. Vide pag. 257. et 262. eius Indicis. Eminentissimus Card. Stephanus Borgia in celeberrimo suo opere, Vaticana Confessio beati Petri, multa affert, quibus tum aliae antiquitates ecclesiasticae illustrari possint, tum fere totus hic Prudentii hymnus facilius intelligi. Hanc ipsam quaestionem ad examen reuocat, et fatetur, S. Augustinum idem sensisse, ac Prudentium, serm. CCXCV. in natali apostolorum Petri, et Pauli, et serm. CCCLXXXI. de eod. natal., vbi ait: *Natalitio ergo Petri passus est Paulus*. Neminem alium ex antiquis latinis scriptoribus eiusdem sententiae assertorem reperit, excepto Aratore subdiacono, qui seculo VI. floruit, et lib. II. Hist. Apost. ita cecinit: *Geminos*, *quos edidit astris*, – *Non eadem*, *tamen vna dies*, *annique voluto* – *Tempore sacrauit repetitam passio lucem*. E graecis Photius in Biblioth. cod. 276. locum S. Nili discipuli S. Ioannis Chrysostomi profert, vbi affirmatur, Petrum ante Paulum occubuisse. Iustinum Martyrem, et Irenaeum memoriae mandasse, Paulum quinque post Petrum annis martyrio coronatum, refert Metaphrastes, approbantibus Colomesio, et Iunio in notis ad ep. I. S. Clem. ad Cor. Rupertus Tuitiensis, qui anno 1124. sub Lotario III. obiit, lib. VI. De operib. Spiritus sancti cap. X. ita habet: *Creditur*, *ambos* (SS. Petrum, et Paulum) *vno*, *eodemque vnius*, *eiusdemque diei anno inclyto caelos decorasse martyrio*: *non tamen desunt*, *qui putent*, *eodem quidem die*, *sed non eodem martyrium compleuisse anno*. *Vnde idem*, *qui supra*, *Vnus vtrumque dies etc.* Communiori sententiae de eodem anno, et die martyrii SS. apostolorum magnum pondus adiecit celebre Gelasii I. decretum de libris apocryphis in concilio romano anni 494., quod sub Damaso celebratum falso dixit Chamillardus, et, vt opinor, voluit dicere sub Gelasio: *Cui data est etiam societas beatissimi Pauli apostoli*, *vas electionis*, *qui non diuerso*, *sicut haeretici* (al. *haeresi*) *garriunt*, *sed vno tempore*, *vno*, *eodemque die gloriosam mortem cum Petro in vrbe Roma sub Caesare Nerone ago-*

Digitized by Google

Vidit superba morte laureatum.
Scit tiberina palus, quae flumine lambitur propinquo,

GLOSSAE VETERES.

6. superba = *nobili*. laureatum = *coronatum*. I.

COMMENTARIVS.

nizans coronatus est. Nihilominus anno 544. Arator subdiaconus ecclesiae romanae eandem sententiam, vt vidimus, expressit, cuius carmina vt publice recitari iuberet, Vigilium papam literati omnes, doctissimique rogauerunt, ac reuera summo plausu in ecclesia S. Petri ad vincula recitata sunt. Eodem Aratore recitante, distinctis diebus ambo libri septem vicibus sunt auditi, quum vnius medietas libri tantummodo legeretur propter repetitiones assiduas, quas cum fauore multiplici postulabant. Vide Labbeum tom. I. Biblioth. Mss. p. 668. Igitur sententia Prudentii non tam male audiebat tunc Romae, quam videri possit, si solum decretum Gelasii consideretur. Accedit S. Gregorius Turonensis De gloria martyrum cap. XXIX. libr. I. *Paulus vero apostolus post reuolutum anni circulum ipsa die, qua Petrus apostolus passus est, apud vrbem Romam gladio percussus occubuit*. Ruinartius in notis ait, deesse haec verba *post reuolutum anni circulum* in quodam codice: quae lectio etsi conformior veritati videatur, incertum tamen illi est, an sit sincerior.

6. Prag. *mente*: lege *morte*. Paschalius De coronis lib. VIII. cap. x. probat, *laureatum* significare victorem, et interdum pro triumphante poni, vt hoc loco a Prudentio.

7. In editione parmensi vitiatum est metrum, transpositis ita verbis *quae lambitur flumine*: in nota recte *quae flumine lambitur*. Teolius ait, in omnibus mss. Vatt. esse *lambitur*, non *labitur*. Sed dubium non est, quin in Vat. Q., et aliis sit *labitur*; quod legit Mariettus in Vatt. A., B., Rat., Prag. In Vat. P., Oxon., Thuan. a m. pr., Egm., Pal., Fabr., Parrh. *lambitur*. Heinsius edidit *labitur*, sed putat castigandum *Scit tiberina palus, qui flumine lambitur propinquo, — Binis dicatum caespitem trophaeis*. Scilicet caespes *lambitur*, non *palus*, vt infra de eodem Tiberi: *Qua stringit amnis caespitem sinistrum*. Addi potest similis loquendi ratio ex Ammiano lib. XXVII. *Inter qua romanum caespitem lambit*. Mihi non displicet coniectura, quamuis Teolio nimis dura, et coacta haec videatur constructio. Ceterum nihil mutauerim, repugnantibus mss. Cellarius insigniter hallucinatus est, qui non solum edidit *qui lambitur*, verum etiam falsissimam notam subiecit: *Ita mss. Vulgo, quae labitur*. Giselinus affirmat, in quodam ms. esse *quae lambitur*, in dauentriensi *quae lambit ex propinquo*. Sed addit, vtrumque de Rhodano Lemanum allambente, similibusque fluminibus recte dici posse: de paludibus autem ad montium radices scaturientibus, ac in vicinos amnes perenniter sese exonerantibus, non item. Nihilominus mihi arridet *quae lambitur*, ita vt palus tiberina intelligatur esse campus Tiberi proximus, *quem iccirco paludem vocat, quia stagnantibus aquis vel ob pluuias immodicas, vel ob fluminis inundationes frequenter operiebatur*, vt egregie explicat laudatus Em. Card. Borgia. Ex quibus verbis recte colligit, locum, in quo S. Petrus martyrium subiit, non fuisse montem Ianiculum, vt recentiorum tenet opinio, sed planitiem eam, quae Tiberim inter, et montis Vaticani radices excurrit: quod allatis aliis antiquitatis monumentis vberius confirmat. Hanc sententiam ita explicatam non satis intellexisse videtur Teolius, nisi fortasse nouam aliquam ipse excogitauit. Ita enim ait in Admonitione ad hunc hymnum: *De loco autem par ratio non est. Quantumuis enim speciosae sint recentiorum coniecturae, qui sanctos Apostolos diuersis in locis animaduersos fuisse contendunt, coniecturae tamen sunt, quibus nemo prudens rerum aestimator testem*

Digitized by Google

Binis dicatum caespitem trophaeis,

Et crucis, et gladii testis: quibus irrigans easdem

GLOSSAE VETERES.

9. crucis, et gladii = *Petri*, *et Pauli*. testis = *Tiberis*. quibus = *trophaeis*. *I.*

COMMENTARIVS.

antiquum sane, ac sinceritate, et eruditione vbique commendatum praeferendum esse non fateatur. Quum itaque Prudentius aperte dicat v. 9. eandem paludem, quaecumque illa fuerit, vtrorumque apostolorum sanguine imbutam fuisse, vno, eodemque loco sanctos Apostolos martyrium compleuisse in dubium reuocare non audemus: vti nec, certis deficientibus monumentis, quisnam fuerit locus ille definire. Rem totam accurate discussam, ac summa eruditione pertractatam vide apud illustriss. praes. Stephanum Borgia etc. Verum aperte doctissimus Card. Borgia pag. 84. et 85. assertionem Petri Comestoris tuetur, Paulum gladio occisum in catacumbis versus occidentem, Petrum crucifixum in Vaticano, in vico scilicet, qui est extra ciuitatem, vbi fiebant dolia: et pag. 89. ait: *Locum, vbi doctor gentium gladio percussus occubuit, nemo clarius, quam S. Gregorius Magnus expressit, quum basilicae S. Pauli massam ad Aquas Saluias donaret.* De qua massa, siue possessione *ad Aquas Saluias* ait S. Gregorius, *In qua palmam sumens martyrii capite est truncatus*, vt videri potest apud Cl. praesulem Gallettium antiquitatis cultorem eximium Inscription. Rom. infimi aeui tom. I. pag. 5.

8. Per *caespitem* intellige gramen, campum. Infra v. 46. *Qua stringit amnis caespitem sinistrum*. Weitzius ad v. 50. hymni S. Vincentii putauerat, caespitem hoc loco sumi pro ara. Caespes campi tiberini binis trophaeis dicatus dicitur. Caius, siue Gaius presbyter romanae ecclesiae sub Zephyrino romano pontifice seculo II. apud Eusebium Hist. eccles. lib. II. cap. XXV. *Ego autem apostolorum trophaea possum ostendere. Nam siue in Vaticanum, siue ad Ostiensem viam pergere velis, inuenies trophaea eorum, qui ecclesiam hanc fundauerunt.* Trophaea apud Prudentium, et Caium sunt sepulcra martyrum, qui palmam martyrii consecuti sunt. S. Hieronymus ep. ad Marcellam: *Est ibi* (Romae) *sancta ecclesia, sunt trophaea apostolorum, ad haec et tituli.* Fortasse trophaei nomen magis proprie apostolorum Petri, et Pauli sepulcris tribuebatur: tituli etiam alia sepulcra, eisque inaedificatae ecclesiae vocari solebant. Fortunatus haec trophaea *propugnacula* appellauit libr. III. carm. VII. *A facie hostili duo propugnacula praesunt, – Quos fidei turres Vrbs caput orbis habet.* Supra v. 2. occurrit *triumphus apostolicus*. S. Ambrosius similiter de SS. Geruasio, et Protasio ep. XXII. *Eruuntur nobiles reliquiae e sepulcro ignobili, ostenduntur caelo trophaea.*

9. Egm. *et crucis, et gladii testes*. Heinsius parum hic vidit: ait enim, ita in Egm. legi, vt ad *herbas*, non ad *imbrem sanguinis* referatur *testes*. Vera lectio est *testis*, et refertur ad tiberinam paludem, non ad imbrem sanguinis. Sententia est: Scit tiberina palus testis crucis, et gladii, quibus, scilicet cruce, et gladio imber irrigans sanguinis bis fluxit per easdem herbas. Teolius ex hoc versu arguit, eodem in loco Petrum, et Paulum passos. At Prudentii mens est, in eisdem campis tiberinis vtrumque martyrium contigisse, non in eodem omnino loco paludis tiberinae: designat enim locum martyrii, sed non locum loci, vt cum Iureconsultis loquar. Sic ait, tiberinam paludem scire, caespitem dicatum binis sepulcris: et postea clare distinguit, et separat haec ipsa sepulcra: *Diuidit ossa duum Tibris.* Sic etiam ait, *easdem per herbas*, quum non eodem anno martyrium astruat: et *bis fluxisse sanguinem*, quum Petrum affirmet cruci affixum. Haec enim omnia aliud sonant, aliud significant: quamquam fortasse etiam sanguis Petri fluxit. Hiero-

Bis fluxit imber sanguinis per herbas.
Prima Petrum rapuit sententia, legibus Neronis
Pendere iussum praeminente ligno.
Ille tamen veritus celsae decus aemulando mortis
Ambire tanti gloriam magistri,
Exigit, vt pedibus mersum caput imprimant supinis,
Quo spectet imum stipitem cerebro.
Figitur ergo manus subter, sola versus in cacumen:

GLOSSAE VETERES.

12. praeminente = *eminente*, *alto patibulo*. *I.* 13. veritus = *timens*. caelsae = *quae est illa gloria*. aemulando = *imitando*. *I.* 14. ambire = *desiderare*. *I.* 15. exigit = *rogat*, *exegit*, *petiit*. supinis = *eleuatis*. *I.* 16. quo = *vt*. *I.* 17. subter = *ad terram*. sola = *plantas*. *I.*

COMMENTARIVS.

nymus ep. XXIII. ad Castrutium plus dixit: *Quid Petro, quid Paulo sublimius? Neronianum gladium cruentarunt*. Sagittarius cap. VI. De cruciat. plures Patres allegat, qui geminum hoc mortis genus de Petro, et Paulo sub Nerone confirmant.

11. Weitzius ait, a nonnullis dubitari, Romaene, an apud Hierosolymam Petrus cruci sit affixus. Scio, a nonnullis dubitari, sed haereticis. At quid respondent toti antiquitati, in qua tot sunt, qui affirmant, Petrum Romae martyrium subiisse, nullus, qui neget? Videri possunt testimonia apud Em. Cardinalem Borgiam collecta.

13. Egm., Widm. supra, Vat. P. *aemulandae*: metrum *aemulando* poscit. Cur Petrus inuersis vestigiis cruci affigi postulauerit, hanc eandem rationem reddunt Egesippus, Hieronymus, Chrysostomus, Augustinus, Eutychius Aegyptius, Maximus, et alii. De hac inuersa Petri crucifixione concinnum extat Petri Labbei elogium, quod Sagittarius cap. VIII. De Cruciat. excripsit.

14. Hailsbr. *tantam*. Egm. *tangi* male pro *tanti*.

15. Gis. ad oram *pedibus versum*. Ald. *imprimat*: melius *imprimant*.

17. Parrhasius male *solo* pro *sola*: quod est a *solum soli*, non a *solea*, sublato *e*, vt ait glossa. Diuersa crucifigendi genera exponit Seneca in Consolat. ad Marciam cap. XX. *Video istbic cruces, non vnius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas. Alii capite conuersos in terram suspendere; alii per obscoena stipitem egerunt; alii patibulo brachia explicuerunt*. S. Petrum capite deorsum demisso fuisse affixum cruci, Origenes narrat apud Eusebium lib. III. Hist. eccles. cap. I. *Qui ad extremum Romam veniens, cruci suffixus est capite deorsum demisso: sic enim vt in cruce collocaretur, orauerat*. Consentiunt Egesippus De excidio Hierosolym. cap. II. libr. III., Abdias (quisquis est) auctor historiae Apostolorum, quamuis apocryphae, Palladius in dialogo de vita Chrysostomi, Augustinus serm. XXVIII. et XXIX. de Sanctis, Eutychius Aegyptius patriarcha alexandrinus in Originibus ecclesiae suae, S. Maximus serm. I. Natal. apostolorum Petri, et Pauli, Hieronymus cap. I. De Script. eccles., S. Ambrosius lib. I. De interpellat. Iob, et Dauid. cap. I., S. Gaudentius episcopus brixiensis in serm. de SS. apost. Petro, et Paulo, S. Ioannes Chrysostomus homil. in Princip. apost., S. Gregorius Nyssenus in orat. VIII. de beatit., aliique innumeri: vt temere nonnulli hac de re dubitare visi sint. In breuiar. mozarab. extat hymnus,

Hoc

Digitized by Google

Hoc mente maior, quod minor figura.
Nouerat ex humili caelum citius solere adiri:
Deiecit ora, spiritum daturus.
Vt teres orbis iter flexi rota percucurrit anni,
Diemque eundem sol reduxit ortus,
Euomit in iugulum Pauli Nero feruidum furorem,
Iubet feriri gentium magistrum.
Ipse prius sibimet finem cito dixerat futurum,
Ad Christum eundum est, iam resoluor, inquit.
Nec mora; protrahitur, poenae datur, immolatur ense,
Non hora vatem, non dies fefellit.

GLOSSAE VETERES.

18. mente maior = *humilior*. minor = *despectior*. figura = *honore*. I. 21. vt teres = *sicut rotunda*. *circulus*. I. 23. euomit = *emittit*. I. 24. feriri = *puniri*. I. 26. eundum = *contendendum*. I.

COMMENTARIVS.

qui S. Ambrosio tribuitur, vbi id clare affirmatur: *Verso crucis vestigio etc.*, et in orationibus ad matutinum: *Quum et Paulus dissolui cupiens gladio necatus interiit, et Petrus inuersis se poscit vestigiis crucifigi*. Rupertus Tuitiensis lib. VI. De operib. Spiritus sancti cap. X. hos ipsos Prudentii versus allegat: *Super hoc quidam fidelis, et in fide laudabilis metrice canens ita dixit*: *Figitur ergo manus etc.*

20. In nonnullis Vulg. *defecit*: in aliis *hora*. Corrige *deiecit ora*.

21. Vatt. B., Q., Mar., Prag., Rat., Weitz. cum suis, Thuan., Ox. pro diu. script., Parrhasius *retro*. Ald., Vat. P., et alii *rota*. In Alex. hic, et sequens versus desiderantunr.

23. Vat. A. *cruorem*, supra *furorem*.

24. Intellige *feriri gladio*, quod supra indicauit. S. Augustinus saepe *feriri* simpliciter dixit, vt ep. 260. *Si non solum subito feriri iuberentur, verum etiam in loco proximo ferirentur*. Vide Sagittarium cap. VII. de hac formula *gladio feriri*. Quum gladius communis esset omni populo, securis vero propria romanorum, gladio, quam securi feriri magis erat ignominiosum. Victimae immolandae securi caedebantur. Vide Baronium ad annum 226. num. 3. Chamillardus hoc discrimen non aduertit, quum non semel affirmet, Paulum securi percussum, quod nemini ignotum esse dicit. Prudentius, vt potestatem primam Petro libens concedit, ita praecipuam laudem docendi gentes Paulo. Hanc distinctionem recte exprimit Breuiarium mozarabicum in capitulis ad Benedictus in hoc festo: *Quum potius tendentes ad regna caelestia, quo Pauli docentis adduxerit pietas, intromittat Petri potestas*.

25. Prag. inepte *Cato*, et supra glossa *sapiens*. Lege *cito*.

26. Parrhasius distinguit *Ad Christum eundum est, iam, resoluor, inquit*. Epist. II. ad Tim. cap. II. v. 6. *Ego enim iam delibor, et tempus resolutionis meae instat*. Confer etiam ep. ad Philipp. cap. I. v. 23. *Desiderium habens dissolui*.

27. Parrhasius deprauate *Haec mora, quae trahitur, poenae datur. Immolatur ense*. Ald., et nonnulli Vulg. male distinguunt *nec mora protrahitur*.

28. Vat. A. *autem*. Emenda *vatem*.

Diuidit ossa duum Tibris, sacer ex vtraque ripa,
Inter sacrata dum fluit sepulcra.
Dextra Petrum regio tectis tenet aureis receptum,
Canens oliua, murmurans fluento.
Namque supercilio saxi liquor ortus excitauit

GLOSSAE VETERES.

31. dextra regio = *aquilonaris plaga*. aureis = *nobilibus*. I. 32. canens = *albescens, candens, a canitie dicta, albens, et venit a caneo canes*. fluento = *orta aqua*. I.

COMMENTARIVS.

29. S. Petrum sepultum fuisse in Vaticano, et S. Paulum in via Ostiensi certior est sententia. Nonnulli e catacumbis eorum corpora in haec loca, vbi nunc sunt, a Cornelio Pontifice Romano translata fuisse non satis idoneis auctoribus affirmant. Vide S. Isidorum De vita, et morte Sanctorum cap. LXVIII., et LXIX. Negari tamen nequit, aliquandiu corpora beatorum apostolorum in catacumbis occultata fuisse: quod S. Damasi, et S. Gregorii Magni testimoniis demonstratur.

31. Prag. *perceptum*. corrigendum *receptum*. Hic etiam tecta aurea templi vaticani memorantur, vt infra de basilica S. Pauli. Peueratus ad hunc versum excribit haec verba Pomp. Vgonii ex scheda ms., quam apud se habebat: *Aug. Constantinus basilicam B. Petro apostolo ex rogatu Siluestri episcopi in templo Apollinis inclusit in loculo corpus S. Petri. Ipsum loculum vndique aere cyprio conclusit, quod est immobile. Ornauit supra ex columnis porphyreticis. Hae columnae steterunt sub ciborio vsque ad tempora nostra, nunc sunt in altaribus S. . . . . . . et alias columnas vitineas, quas de Graecia perduxerat, et extant hodie. Fecit auream crucem lib. CL.* Quae verba mendis inquinata esse, facile intelliges: sed tanti non est ea emendare.

32. Mar. *canans*, supra recte *canens*. Prag., Weitz., Vatt. B., Q. *oliuo*. Rat. *oliuae*. Ald. *oliua*, *et murmurans*. Plerique, vt editum est. Etiamnum oliuae in Vaticano virescunt. Weitzius ait, prope templum vaticanum ortum fontem, ex quo S. Petrus sui carceris custodes baptizauerit, de quo loquitur Prudentius. Hunc errorem animaduerti, et correxi ad hymn. De loco, in quo martyres passi sunt etc. A Giselino errorem hausit Weitzius.

33. Baronius ad an. CCCLXXXIV. num. XXIV. in his Prudentii versibus baptismalem ecclesiae vaticanae fontem agnoscit. Eodem respiciunt glossae veteres. At ego existimo, a Prudentio describi fontem magnifice extructum ante fores templi vaticani, quo ora, manusque lauarent fideles, antequam ecclesiam ingrederentur. De hoc fonte Paulinus ep. XXXIII. ad Alethium, siue XIII. ad Pamachium ed. postr., qui epulum praebuerat omnibus Romae pauperibus in basilica apostolorum Principis: *Quanto ipsum Apostolum attollebas gaudio, quum totam eius basilicam densis inopum coetibus stipauisses, vel qua sub alto sui culminis mediis ampla laquearibus longum patet, et apostolico eminus solio coruscans ingredientium lumina stringit, et corda laetificat: vel qua sub eadem mole tectorum geminis vtrinque porticibus latera diffundit: quaue praetento nitens atrio fusa vestibulo est, vbi cantharum ministra manibus, et oribus nostris fluenta ructantem fastigiatus solido aere tholus ornat, et inumbrat, non sine mystica specie quatuor columnis salientes aquas ambiens. Decet enim ingressum ecclesiae talis ornatus, vt quod intus mysterio salutari geritur, spectabili pro foribus opere signetur.* Similem fontem postea Leo Magnus ante ostiensem S. Pauli basilicam condidit, quem Ennodius celebrat: *Vnda lauat carnis maculas, sed crimina purgat, – Purificatque animas mundior*

Digitized by Google

Frondem perennem chrismatis feracem,

GLOSSAE VETERES.

34. fontem = *baptisterium* . chrismatis = *vnctionis oleo baptizati vnguntur. Vat. A.* fontem = *baptisterium perpetuum* . feracem = *fertilem* . *I.*

COMMENTARIVS.

amne fides . – Quisque suis meritis veneranda sacraria Pauli – Ingrederis , supplex ablue fonte manus . – Perdiderat laticum longaeua incuria cursus , – Quos tibi nunc pleno cantharus ore vomit . – Prouida pastoris per totum cura Leonis – Haec ouibus Christi larga fluenta dedit . Hunc morem veterum christianorum lauandi manus, et ora ante fores ecclesiae , aut interius sacrarium,confirmat Eusebius lib. x. cap. IV. , et indicat Tertullianus lib. De oratione cap. XI. *Quae ratio est , manibus quidem ablutis , spiritu vero sordente orationem obire ?* Apud ethnicos eadem fuit consuetudo . In christianorum ecclesiis vas aquae lustralis ad expianda peccata venialia , quod nunc cernitur , his , quos dixi , fontibus successit . Et fortasse sacratioribus diebus maioris hebdomadae christiani veteres , ecclesiam ingressuri , manus , et ora non lauabant ad doloris sensum de passione Domini indicandum : vnde originem traxerit consuetudo non adhibendi aquam lustralem feria v. , et VI. eius hebdomadis. Matriti anno 1786. prodiit opusculum , quo haec consuetudo improbatur . Iam anno 1782. editum fuerat Perusiae volumen in 8., quo quatuor opuscula italice scripta continentur, quorum primo auctore G. C. huiusmodi vsus refellitur , tribus aliis prorsus anonymis defenditur . Iam si Prudentii versus cum veteri illa consuetudine , cum Paulini , et Ennodii verbis conferantur, planum fiet, non de fonte baptismali illum locutum , sed de fonte ante fores templi collocato . Ait igitur Prudentius, regionem , in qua sepultus erat S. Petrus aureis sub tectis , oliuis, et fluento esse conspicuam : nam aqua in monte scaturiens frondem (ita enim lego) oleae excitat , et alit : inde per marmora , et cliuum ad viridem natationem , siue receptaculum confluit . In interiori parte tumuli , siue aedificii e cantharo labuntur aquae, et in stagno voluuntur . Pictura tholi tingit vndas , et vicissim musci ab auro relucent , et aurum a muscis virescit : aqua caerulea a rubro colore supernae picturae trahit vmbram , siue imaginem , et lacunar fluctibus videtur moueri . Pastor , siue Pontifex romanus suis ouibus exhibet haec fluenta .

34. Dixi v. sup. legendum esse *frondem* ; et ita reuera legunt Vat. B. , Alex., Mar. , Prag. , Rat. , Weitz. cum plerisque suis , Gis. ad marg. , Sich. , Thuan. , duo Torrent. , Heins. , Cham. Et , vt Prudentius dicit nunc *frondem perennem* , ita v. 175. Dittochaei de monte Olìueti, *Frondibus aeternis praepinguis liquitur humor.* Ianningus tom. VII. iunii etiam legit *frondem perennem*, et interpretatur oleam . Nihilominus Parrhasius , Ald. , ac multi mss. legunt *fontem* , quod expresserunt Cellarius, et Teolius ; quamquam hic non vere affirmat, omnes Vatt. praeter vnum habere *fontem* . Chamillardus etsi legat *frondem* , tamen in *liquore orto* , de quo vers. super. , intelligit ex mente Prudentii erupisse aliquem fontem in morte S. Petri, vt tres erupisse in morte S. Pauli memoriae proditum est . At Prudentius loquitur de fonte , qui in monte vicino scaturiebat . Peueratus , qui cum Baronio putat, sermonem esse de fonte baptismali , legit *fontem* , et putat , eum cum ipso coemeterio omnino destructum , ita vt nullae supersint reliquiae , nisi forte quod circa posterioris crepidinem apsidis , et sub areae vaticanae porticibus etiamnum aquarum scaturigines conspiciuntur , quarum aliquot in limpidissimum fontem corriuauit Vrbanus VIII. , versibusque exornauit , et postea fons Liberii Papae , ac Damasi in aream vaticani palatii ab Innocentio X. deductus , ac instauratus est , qui historiam Liberii Pontificis sacro populum abluentis baptismate marmori excul-

Digitized by Google

Nunc pretiosa ruit per marmora, lubricatque cliuum,
Donec virenti fluctuet colymbo.
Interior tumuli pars est, vbi lapsibus sonoris
Stagnum niuali voluitur profundo.

GLOSSAE VETERES.

35. ruit = *oleum*. lubricatque = *flectit*. cliuum = *deuexitas montis*. *I.* 36. colymbo = *natatu*. *Mar. Prag. natatu; nam graece colymbin natare dicitur. natatu. fructu oliuae. corymbi racemi hederarum. colymbi tubi, per quos currit aqua per loca occulta. I. colymbi tubi dicuntur. Vat. A.* 38. niuali = *candido*. *I.*

COMMENTARIVS.

pendam curauit. Verum hic ipse fons Liberii, et Damasi, et non alius baptismalis, a Prudentio est descriptus. Versus Damasi legi possunt in eius operibus, et apud Baronium: nihil enim habent, ex quo argui possit, ad fontem baptismalem describendum fuisse compositos. Baronius ipse assentitur, a Paulino Nolano descriptum fuisse fontem atrii basilicae vaticanae. Paulinus autem cum Prudentio mire consentit. Addit Baronius aliam inscriptionem Damasi, vbi clarior fit mentio baptismatis: sed minime constat, eam ad basilicam vaticanam pertinere. Immo existimo, tempore Damasi non aliud extitisse Romae publicum baptisterium nisi ad S. Ioannem Lateranum, quod vnum nominat Prudentius libr. 1. contra Symm. v. 586., et seq.

35. Ald., Mar. a pr. m. *murmura*: lege *marmora*. Ox. *lubricatque cliuo*; id est, liquor fluit lubricus per cliuum. Aliud *lubricat cliuum* significat, scilicet ab humore cliuum lubricum reddi.

36. Vrb. mendose *fluctu et colymbo*. Alex. a pr. m., Thuan., Gis. ad oram *corymbo*. In notis ait Giselinus, se expressisse Dauentriensem his de causis. Primum quod κολυμβὰς inter vocabula ecclesiastica vsitata non sit numerandum. deinde quod natatus inepte riuulo affingatur. postremo quod paulo ante regionem, vbi sepeliebatur B. Petrus, dixerit *canere oliua*. hic igitur idem repetens ait, riuulum, vbi per pretiosa marmora ruerit, cliuumque lubricarit, fluctuare virentibus corymbis, id est, ramulis, et foliis olearum. Heinsio non arridet *corymbo*, quia id ad oliuam referri posse non videtur: et colymbades oliuae apud Plinium, Columellam, alios occurrunt: quae ita dicebantur, quod muriae, qua erant conditae, innatarent. Multi alii *colymbades oliuas* in *colymbo* cogitant: sed non video qua ratione *colymbus* poni possit pro oleis, quamuis oliuae a colymbo, siue natatione *colymbades* dicantur. Parrhasius scribit *colymbo*, et ait, colymbum esse labrum, quo defluens vnda excipitur. Ianningus colymbum explicat canalem, siue aquaeductum. Vgutioni colymbus est herba crescens in aqua, vel thyrsus virens, vel aquaeductus. Mihi videtur colymbus esse natatio, siue locus, aut stagnum natationi aptum: et consentiunt glossae Isidori: *Colymbus = Locus, vbi vestes mundantur*. Lampridius in Vita Heliogabali: *Marinae aquae colymbos exhibuit in mediterraneis locis*: hoc est, piscinam, et natationem, vt explicat Salmasius. Lupius in Dissertatione de baptisteriis christianis etsi Prudentii verba intelligat de baptisterio vaticano, tamen multa affert, ex quibus arguit, *colymbos*, et *colymbethras*, seu natatorias promiscue de lauacris sacris, et profanis dici consueuisse. Pro *colymbus* nonnulli scribunt *columbus*.

37. In medio illo stagno, seu concha, et colymbo erigebatur moles cum cantharo, ex quo aquae labebantur in stagnum ipsum: nisi si forte cantharus, de quo loquitur Paulinus, in aliquo angulo ad vsum lauandi manus erat expositus. Conliciebam *interior tubuli pars est*.

38. Mar. a pr. m., Hailsbr., Prag., Rat., Parrhasius *niuale*: melius *niuali*.

Digitized by Google

Omnicolor vitreas pictura superne tingit vndas,
Musci relucent, et virescit aurum.
Cyaneusque latex vmbram trahit imminentis ostri:
Credas, moueri fluctibus lacunar.
Pastor oues alit ipse illic gelidi rigore fontis,
Videt sitire quas fluenta Christi.
Parte alia titulum Pauli via seruat Ostiensis,
Qua stringit amnis caespitem sinistrum.

GLOSSAE VETERES.

39. superne = *desuper*, *aduerbium*. tingit = *colorat*. *pictura*. *I.* 40. musci = *viriditates*. *Vat. A.* *qui ibi picti erant*. relucent = *ex auro*. *I.* aurum = *ex musco*. *I.* *laminae aureae affixae laquearibus*. *Vat. A.* 41. cyaneusque = *viridis*, *vitreus*. *viridis*. *cyane gemma est Scythiae coruscans*; *interdum nitore pura est*, *et punctalis*; *interdum micantibus auratis varians punctulis*. ostri = *rubei coloris*. *ostrum purpurae liquor ab ostrea*, *quae graece testa dicitur*. *genus muricis bene olentis*. *I.* *lazureus*, *vel purpureus*. *Vat. A.* *albus lapsis*. *Mar.* vmbram = *imaginem*. *Vat. A.* 43. pastor = *Petrus*. *I.* *Vat. A.* rigore = *algore*. *Iso.* 44. fluenta = *doctrinam*. *I.* 45. Ostiensis = *portuensis*, *ab Ostia*. *proprium nomen loci*. *I.* 46. caespitem sini-

COMMENTARIVS.

Teolius *niuali* interpretatur *candido*. Verius, vt puto, *gelido*, vt mox *gelidi rigore fontis*.

39. Cauchius perperam *pictura superba*. In *superne* postrema rite corripitur, vt ostendit Gifanius in *e breue*.

41. Paulinus aiebat *Fastigiatus solido aere tholus ornat*, *et inumbrat*.

43. Nonnulli Vulg. *adit*: lege *alit*. Glossae *pastorem* intelligunt S. Petrum in verbis *pastor alit*, fortasse ex veteri nomenclatura, qua S. Petrus *nutritor* in antiquis monumentis appellatur, vt ex lib. Pontificali constat. Prudentius lib. I. in Symm. v. 585. *Quo cinis ille latet genitoris amabilis obses*. Ita vocat S. Petrum. Eminentissimus cardinalis Garampius singulari doctrina, et eruditione vbique notus, dum Nuncium apostolicum ad Caesarem ageret, in diplomate dato Varsauiae 14. februarii 1774., antiquitatem imitatus, Principem apostolorum *Pastorem*, *ac Nutritorem nostrum* opportune nuncupauit. Prudentius autem hoc in loco Romanum Pontificem designat, et probabiliter ipsum Damasum, qui fontem construxit. Ennodius in versibus, quos ante retuli, Prudentium aemulatus videtur: *Prouida pastoris per totum cura Leonis* - *Haec ouibus Christi larga fluenta dedit*. In Prudentio *gelidi rigore fontis* accipitur rigor pro magno frigore.

44. Parrhasius, Vatt. B., Q., Mar., Prag., Rat., Weitz., Gis., Heins. *videt*. Alex., Vrb., Egm., Vat. Q., Ald. *vidit*.

45. Ald. *Pauli titulum*: lege *titulum Pauli*. Prudentius tertium pedem semper facit spondaeum, duos primos, et quartum dactylos. Cellarius titulum exponit inscriptionem sepulcri, plerique basilicam ipsam Ostiensem S. Pauli. Proprie Prudentius titulum hic vocat sepulcrum, et peculiarius ossa sepulcro condita: vtitur enim verbo sibi familiari ad significandum ossa in via Ostiensi esse condita, *seruat*, quo denotatur, corpora Sanctorum expectare resurrectionem. In Hippolyto v. 173. *Seruat ad aeterni spem iudicis ossa sepulcro*; quod pluribus prosequitur in hymno Exequiarum v. 125. et seqq. *Nunc suscipe*, *terra*, *fouendum etc.* Vide alia ad v. 2. hymni XVIII. martyrum.

Digitized by Google

Regia pompa loci est: princeps bonus has sacrauit arces,
Lusitque magnis ambitum talentis.
Bracteolas trabibus subleuit, vt omnis aurulenta
Lux esset intus, ceu iubar sub ortu.

GLOSSAE VETERES.

strum = *meridianum*, *versa vice ad occidentem ciuitatis*. *sinistram ripam dicit*, *id est*, *meridianum*, *versa vice ad occidentem*. *I.* 47. princeps = *Constantinus*. *I. Vat. A.* arces = *templa Petri*, *et Pauli*. *Vat. A.* 48. lusitque = *ornauit*, *quasi ludendo fecit*. ambitum = *circuitum*. *Iso.* 49. bracteolas = *trabes cum bracteolis*, *laminas*. subleuit = *circumdedit*, *iunxit*, *a liniendo*. aurulenta = *auro plena*. *I.*

COMMENTARIVS.

47. Egm. male *hac* pro *has*. Describitur basilica ostiensis S. Pauli: neque enim *arces* sunt templa Petri, et Pauli, vt in glossa dicitur, sed solum templum Pauli: siquidem templum ostiense soli S. Paulo consecratum est, templum vaticanum soli S. Petro. Nonnulli viri, alioquin doctissimi, et qui Romae scribebant, affirmarunt, templum vaticanum in honorem SS. apostolorum Petri, et Pauli esse erectum; qui inscriptione ipsa, quae literis enormibus ante fores templi vaticani patet, satis refelluntur. *Sacrare arces* de imperatore, qui templum construxit, recte dicitur, vt apud S. Damasum de Constantina: *Sacrauit templum victricis virginis Agnes*. De quo autem imperatore Prudentius sit intelligendus, non conuenit inter auctores. Plerique Constantinum putant esse: alii Valentinianum. At ex veteri inscriptione, quae etiamnum extat in arcu maiori basilicae, de Theodosio id explicandum esse, aperte demonstratur: *Teodosius cepit perfecit Onorius aulam – Doctoris mundi sacratam corpore Pauli – Placidiae pia mens operis decus homne paterni – Gaudet Pontificis studio splendere Leonis*. Edita olim haec fuit inscriptio in opere *Inscriptiones antiquae* basilicae S. Pauli Romae 1654. in fol., et in multis aliis operibus repetita est. Theodosius Sallustio praefecto Vrbis praecepit, vt curam basilicae S. Pauli apostoli magnifice construendae susciperet; Baronius ad ann. 386. literas Valentiniani, Theodosii, et Arcadii nomine ad Sallustium datas ex cod. vaticano descripsit, ex quibus compertum est, veterem basilicam a Constantino erectam debuisse destrui, nouamque ampliorem construi.

48. Vat. A. mendose *elusit*. Fabr., Gis. *clausitque*. Sed Giselinus in nota ait *lusitque*, et explicat, adeo liberaliter erexit, vt sumptibus pepercisse non videatur. Et in prima quidem editione Giselinus amplexus fuerat *lusitque*: sed eius explicatio inepta est. *Ludere* pro *pingere* a Prudentio dicitur lib. II. in Symm. v. 44. *Au[illegible] coloratis auderet ludere fucis*. In Hippol. v. 130. *Luserat e minio russeolam saniem*. Melius fortasse leges *clusit* pro *clausit*: quo spectat glossa ad *subleuit*, quae transposita videtur, et fauet Vat.A., et in ceteris *lusit*.

49. Widm., Vatt. A., Q., Mar., Prag., Rat. *suppleuit* pro *subleuit*. Teolius glossam in duobus Vatt. inuenit *substrauit*, quasi laqueare non tantum auro illitum fuisset, sed etiam laminis solidis substratum. In Egm. glossa est apud Burmannum in Anthol. p. 317. *bracteolas = laminas tenuissimas auri*. Pro aurulenta Aldus cum Vrb. scribit *aurolenta*. Dicit *aurulenta*, vt alibi *rorulenta*, et *rosulenta*. Pro *aurulentus* solum Prudentium allegat Forcellinus. De hac consuetudine inaurandi trabes tectorum Lipsius De magnit. Rom. lib. III. cap. XIV. Arnobius lib. VI. *Sint ergo haec licet aut ex molibus marmoreis structa*, LAQVEARIBVS AVT RENIDEANT AVREIS; *splendeant hic gemmae*, *et sidereos euomant variata intersitione* (alit. *interstinctione*) *fulgores*: *terra haec sunt omnia*.

50. Browerus ad Fortunat. pag. 60. ait,

Digitized by Google

Subdidit et parias fuluis laquearibus columnas,
Distinguit illic quas quaternus ordo.
Tum camuros hyalo insigni varie cucurrit arcus:

GLOSSAE VETERES.

51. parias = *candidas*, *marmoreas*. fuluis = *rubeis*. *auratis*. *I.* 53. camuros = *curuos*. *Vat*. *A*. *recuruos*. *Prag*. *curuos*, *introrsum respicientes*. *curuos*. *camurum graece curuum*; *inde camerata domus*, *cuius testudo curua est*; *inde camelum animal tortuosum*. hyalo = *vitro*. *hyalum latine vitrum dicitur*. cucurrit = *ornando*. *pinxit*. arcus = *fornices*. *I*. hyalo = *vitro*. *Vat*. *A*. *Rat*. cucurrit = *pinxit*. *Rat*.

COMMENTARIVS.

Fortunatum, quod a radiis solaribus infusis, bonoque lumine templa saepe collaudat, Sidonii exemplo id fecisse. Sed vterque Prudentium auctorem habet. Sidonius libr. II. ep. X. *Intus lux micat*, *atque bracteatum* = *Sol sic sollicitatur ad lacunar*, – *Fuluo vt concolor erret in metallo*. Fortunatus libr. III. Carm. VII. *Ire*, *redire vides*, *radio crispante*, *figuras*, – *Atque lacunar agit*, *quod maris vnda solet*.

51. Adhuc extat in basilica S. Pauli quaternus ordo columnarum. Non esse *parias*, vt eas vocat Prudentius, recte notauit cl. Fea ad Vink. lib. I. cap. II., qui opinatur, eas in aliis antiquioribus aedificiis prius fuisse collocatas, non vero in mole Hadriani, vt vulgi fert opinio. Dicuntur vero pariae a Prudentio per metonymiam, qua vna species pro alia ponitur, vel quia *parium* in sacris literis sumitur pro marmore pretioso. Paralip. I. c. XXIX. v. 2. *Et marmor parium abundantissime*, vbi textus hebraicus habet, *lapides de Sais*.

53. Ald., Mar. a pr. m., Alex., Widm. *camyros*. Mar. a sec. m., Hailsbr. *cameros*. Vat. A., Rat., Prag., Parrhasius *camiros*. Vat. Q., Vrb. mendose *carros*. Weitz., Gisl., Heins., Vat. P., et alii *camuros*. Pro *hyalo* Prag. *biala*, pro *varie* Ald. *variae*, pro *cucurrit* Mar., Rat. *percucurrit*: quae omnia mendose sunt scripta. Cauchius pro *cucurrit* malebat *recuruat*: sed *cucurrit* verum est. Salmasius, et aliquando Heinsius putabant *camurus cucurrit arcus*, vt arcus ipse cucurrerit, atque ita ediderat Fabricius. Sed Princeps bonus est, qui cucurrit camuros arcus, id est, continenter ornauit hyalo insigni. *Currere* pro percurrere cum accusandi casu extat apud S. Damasum de S. Agatha. Veteres verbis simplicibus saepe pro compositis vtebantur, vt *vertere* pro euertere. Camuros esse curuos, glossae docent, et confirmat Seruius ad v. 55. lib. III. Georg. *Camuris hirtae sub cornibus aures* = *id est*, *curuis*, *vnde et camerae appellantur*. Quid autem significet, quod imperator curuos arcus hyalo insigni varie percurrerit, non satis adhuc explicatum est. Giselinus ait: *Num vitreas fenestras intelligit*, *quae fornicatis arcubus includi solent*? *an potius arcus illos camuros columnis pariis innixos vitreo colore*, *seu lumine fuisse perfusos*? Sententiam de vitreis fenestris, quae fornicatis arcubus includi solent, amplexus est Fea in notis ad Winkelmannum lib. XII. cap. III., et rursus tom. III. pag. 208., 209., qui Ianningi explicationem ab Em. Card. Borgia adoptatam reiicit. Ianningus ait, in notis mss. veteribus sui codicis esse glossam *pinxit* pro *cucurrit*, et ita versum exponit: *Princeps bonus Constantinus*, *qui vtriusque basilicae ambitum magnis lusit*, *illusit*, *seu pinxit talentis*.... *ita etiam arcus camuros*, *id est*, *curuos*, *aut curuatos*, *varie cucurrit*, *percurrit*, *distinxit*, *aut pinxit hyalo*, *seu vitro insigni*. Peueratus solum annotat, in arcu triumphali exculpi solitas varias rerum imagines in triumphi pompam, ferculorum ordinem, ceteraque id genus in marmore exprimi hyalo distincta. Vera explicatio desumenda est ex his, quae ad-

Digitized by Google

Sic prata vernis floribus renident.
Ecce duas fidei summo Patre conferente dotes,
Vrbi colendas quas dedit togatae.
Aspice, per bifidas plebs romula funditur plateas,
Lux in duobus feruet vna festis.
Nos ad vtrumque tamen gressu properemus incitato,
Et his, et illis perfruamur hymnis.

GLOSSAE VETERES.

54. sic = *sicuti*. vernis = *vernalibus*. renident = *splendent*, *vel refragrant*. (fort. *reflagrant*). *I.* 55. conferente = *tribuente*. dotes = *ornamenta*. *dos potest dici* *quidquid honorifice datur*. *I. obsides*. *Mar.* 56. togatae = *ornatae*, *nobili*, *pacificatae*. *I.* 58. lux = *laetitia*, *gloria*. vna = *communis*. *I.* 59. incitato = *veloci*. *I.*

COMMENTARIVS.

huc in quibusdam veteribus templis videmus, vbi camerae, et arcus musiuo opere ornati apparent. De pictura musiua Plinius lib. XXXVI. cap. XXV. *Pulsa deinde ex humo pauimenta in cameras transiere e vitro: nouitium et hoc inuentum. Agrippa certe in thermis, quas Romae fecit, figlinum opus encausto pinxit: in reliquis albaria adornauit: non dubie vitreas facturus cameras, si prius inuentum id fuisset, aut a parietibus scenae, vt diximus, Scauri peruenisset in cameras.* Seneca ep. LXXXVI. *Vitro absconditur camera.* Statius lib. I. silu. V. v. 42. *Effulgent camerae, vario fastigia vitro — In species, animosque nitent.* Symmachus lib. VIII. ep. XLI. *Nouum quippe musiui genus, et intentatum superioribus reperisti, quod etiam nostra rusticitas ornandis cameris tentabit affigere, si vel in tabulis, vel in tegulis exemplum de te praemeditati operis sumpserimus.* Consule Bulengerum De pictura l. I. c. VIII., et laudatum Fea l. I. c. II. *Hyalus*, siue, vt alii scribunt, *bialus* est vitrum, aut chrystallum: hoc autem loco sumitur pro tessellis vitreis, e quibus picturae veteres musiuae fiebant. Hadrianus I. in ep. data anno 787. ad Carolum regem, qua cultum sacrarum imaginum tuetur, sic ait c. XIX. *Itemque de sancto quarto concilio egregius, atque mirificus praedicator S. Leo papa et ipse fecit ecclesias, quas in musiuo, et diuersis historiis, seu imaginibus pingens decorauit. Magis autem in basilica B. Pauli apostoli arcum ibidem maiorem faciens, et musiuo depingens, Saluatorem D N I. C., seu viginti quatuor seniores nomine suo versibus decorauit.* Confer Ciampinium tom. I. Vet. Monum. cap. XXIV. S. Paulinus de basilica S. Felicis a se condita in ep. XII. ad Seuerum: *Absidem solo, et parietibus marmoratam camera musiuo illusa clarificat.* Gregorius Turonensis lib. V. Hist. cap. XLV. *Ecclesiam fabricauit, quam columnis fulciuit, variauit marmore, musiuo depinxit.* Hinc musiuarii, de quibus Cod. Theod. l. II. De excusationib. artific., et Ciampinius loc. cit., vbi cap. X. explicat musiuum opus ex vitro colorato, quod parietibus ecclesiarum Vrbis accommodabatur.

54. Prag. *renitent*: corrige *renident*. Horatius lib. II. oda VIII. *Neque aureum — Mea renidet in domo lacunar.*

57. Ald. mendose *funditus*. Parrhasius *per fidas*: lege *per bifidas*.

58. S. Gregorius Magnus commemorationem S. Pauli apostoli inuexit, quum antea non nisi vno, eodemque die festum SS. apostolorum Petri, et Pauli celebraretur.

60. Mar., et Prag. *bis*, *et illis*: metrum poscit *et bis*, *et illis*. Egm. *prefruamur*.

Ibimus

Digitized by Google

Ibimus vlterius, qua fert via pontis Hadriani,
Laeuam deinde fluminis petemus.
Transtiberina prius soluit sacra peruigil sacerdos,
Mox huc recurrit, duplicatque vota.
Haec didicisse sat est Romae tibi: tu domum reuersus,
Diem bifestum sic colas, memento.

GLOSSAE VETERES.

61. pontis Hadriani= *Hadrianus fuit rex, qui pontem aedificauit in Roma ad ecclesiam Pauli.I.* 62. laeuam= *Petri.I.* 63. soluit sacra = *ad ecclesiam Petri*. sacerdos = *apostolicus. I.* 65. haec didicisse = *nam interrogauit, Dic amice, quid sit concursus populi? modo respondet. I.*

COMMENTARIVS.

61. Pons iuxta molem, siue sepulcrum Hadriani *Aelius* dicitur a Dione, quod Aelius Hadrianus imperator hic vocaretur. Cellarius, *Vbi*, inquit, *Paulum apostolum tradunt sepultum esse, in via Ostiensi*. Fallitur egregie. Nam via Ostiensis non in ponte Aelio, aut vltra eum extat, neque hoc in loco Paulus sepultus est. Cellarium fortasse decepit glossa, paucis verbis multos errores comprehendens. Prudentius prius festum vaticanum memorat, tum alterum viae Ostiensis vers. seq.

64. Ald. *hic*: alii *huc*. Testimonium hoc antiquissimum est de duabus missis in vno die ab eodem sacerdote celebratis. Reuera in Sacramentario Gelasiano duae missae peculiares in festo SS. Apostolorum Petri, et Pauli describuntur, altera, *In natali S. Petri proprie*, altera, *In natali S. Pauli proprie*. Tertia est missa communis, vt extra basilicas SS. Apostolorum celebraretur. Hi dies, in quibus plures missae dicebantur, vt nunc in die Natiuitatis Domini, *polyturgici* appellari solebant: de quibus videri potest Walafridus Strabo cap. XXI. de reb. eccles. Olim plures huiusmodi polyturgici dies erant: nunc tantum in die Natalis Domini tres missae celebrantur, et in Hispania tres in die Commemorationis omnium fidelium defunctorum. S. Ambrosius in hymno SS. apostolorum Petri, et Pauli tribus in locis diuersis eorum festum celebratum indicat: *Tantae per vrbis ambitum – Stipata tendunt agmina: – Trinis celebratur viis – Festum sacrorum martyrum*. Fortasse missa, quae in Sacramentario Gelasiano nocte celebranda praescribitur, in alia ecclesia peragebatur. Cancellierius in opere De carcere Tulliano cap. XVII. Torrigium, et Constantium reiicit, qui in laudato hymno indicari putarunt locum carceris Tulliani; existimat enim, tertiam ecclesiam, siue locum, quo fideles in die festo SS. apostolorum Petri, et Pauli confluebant, fuisse Vaticanum, siue sepulcrum S. Petri: nam duas alias ecclesias fuisse affirmat Aquas Saluias, vbi gladio caesus est Paulus, et Ianiculum, vbi opinio erat Petrum cruci fuisse affixum. Negat autem Cancellierius, hymnum illum inter opera S. Ambrosii a se repertum. At de antiquitate eius hymni dubitari nequit: extat enim in Breuiario mozarabico. Et quamuis Maurini inter hymnos ambrosianos hymnum de apostolo Petro, et Paulo non recenseant, vt multos alios omiserunt, qui certo sunt ambrosiani, tamen hic hymnus legitur in editione parisina Operum Ambrosii 1661. tom. V. col. 358. Deprauata vero est lectio huius strophae: *Tanta per orbis ambitum – Stipata pendent agmina – Trinis celebrantur viis – Festa sanctorum martyrum*. Emendatius legitur in Hymnario V. Thomasii, vbi etiam hic hymnus S. Ambrosio adiudicatur.

66. Ald., Parrhasius *bis festum* contra

PERISTEPH. XIII. HYMNVS.
PASSIO S. CYPRIANI MARTYRIS.

Punica terra tulit, quo splendeat omne, quidquid vsquam est:

GLOSSAE VETERES.

v. 1. punica = *africana*. tulit = *genuit*. quo = *vnde*. I.

COMMENTARIVS.

metri leges. In nonnullis Vulg. *si colas*: legendum *sic colas*. In Vat. B., et Mar. post hunc hymnum sequitur hymnus martyrum caesaraugustanorum.

v. 1. Ita inscribitur hic hymnus in Alex., Mar., Vat. B. In Aldo *Passio Cypriani martyris*. Heins. *Passio beati Cypriani martyris*. Weitz. *Passio beati Cypriani martyris, et episcopi carthaginensis*. In Vat. A. bini iunguntur hi versus, vt superiores. In Mar. metrum ita describitur: *Metrum archiloicum constans tetrametro bucolico, et tribus trocheis*. De vita Cypriani ante baptismum, quamuis taceat Pontius, credamus Augustino, qui serm. 311. ait: *Ipse* (Cyprianus) *scribit, ipse testatur, cuius vitae fuerit aliquando, quam nefariae, quam impiae, quam improbandae, ac detestandae*. Prudentius affirmat, S. Cyprianum magicis artibus deditum fuisse, antequam nomen Christo dedisset. Plerique putant, Prudentium, ambiguitate nominis deceptum, id de Cypriano carthaginensi episcopo narrasse, quod de altero Cypriano mago, qui postea etiam episcopus passus est cum Iustina virgine, refertur. Hanc proferunt rationem, quod de huiusmodi magia Cypriani africani tacent et eius Acta, et Pontius diaconus, qui huius vitam literis consignauit. Si reponas, etiam S. Gregorium Nazianzenum, Metaphrastem, et alios de S. Cypriani magia testimonium perhibuisse, eadem facilitate respondent, hos etiam fuisse deceptos. Ego, vt ingenue dicam, quod sentio, argumentum negans contra plurium, et grauissimorum scriptorum auctoritatem quum aliis in rebus, tum praecipue in hac ipsa quaestione nullius esse roboris existimo. Cypriani africani nomen in Hispania praesertim celeberrimum erat, neque eius Acta sincera ignorari poterant a Prudentio, qui eius elogium texere voluit. Quippe notandum valde est, Prudentium in hymnis S. Vincentii, et SS. Fructuosi, et Sociorum omnino consonare Actis eorum, et ita vt verba ipsa interdum in Prudentio, et in Actis legantur. Vix autem alia Acta SS. martyrum magis, aut aeque sincera ad nos peruenerunt. Quamobrem iudicium idem de hymnis aliorum martyrum ferre aequum est; videlicet eos ad fidem Actorum, quae tunc sincera legebantur, a Prudentio fuisse compositos, quamuis Acta aut perierint, aut interpolata nunc sint. In praesenti hymno peculiaris militat ratio: nam in dioecesi Valeriani festus dies S. Cypriani agebatur, vt testis est Prudentius in hymno S. Hippolyti v. 237. *Inter solemnes Cypriani, vel Celedoni, — Eulaliaeque dies curras et iste tibi*. Minime ergo probabile videtur, vt res gestas Cypriani e falsis monumentis descripserit. Pontius diaconus ita Cypriani vitam concinnauit, vt ea, quae ante baptismum gessit, potius silentio praeterire, quam enarrare velle videatur. *Vnde igitur*, ait, *incipiam? Vnde exordium* BONORVM *eius aggrediar, nisi a principio fidei, et natiuitate caelesti? siquidem hominis dei facta non debent aliunde numerari, nisi ex quo deo natus est*. Elogium ergo Cypriani, non vitam scribit Pontius. Non autem probo, quod nonnulli dubitant, an Vita Cypriani, quae nunc extat, Pontium diaconum habeat auctorem, quia non est tam egregium volumen, ac de Pontii opere praedicauit Hieronymus. In Actis, quae nunc de eius martyrio circumferuntur, ea tantum, quae ad gloriosum eius obitum pertinent, commemorantur. Cyprianus ipse in ep. 1. ad Do-

Digitized by Google

Inde domo Cyprianum, sed decus orbis, et magistrum.
Est proprius patriae martyr, sed amore, et ore noster,
Incubat in Lybia sanguis, sed vbique lingua pollet:

GLOSSAE VETERES.

2. inde domo = *de illa patria, ex illa.* Cyprianum = *scilicet tulit*. *I.* 3. ore = *doctrina*. *I.* 4. Lybia = *Africa*. *I.*

COMMENTARIVS.

natum multa de suis ante baptismum erroribus, et peccatis commemorat, quae ego libens praetereo, quod de paganismo possint intelligi, et ad christianam Cypriani humilitatem referri. Hanc magicam artem plurimum olim valuisse etiam apud viros aliis scientiis instructos, colligitur ex Isidoro lib. VIII. Etymol. cap. IX. de magis, Lactantio lib. II. cap. XVII., Tertulliano in Apologetic., et in lib. De anima cap. LVII. *Publica iam literatura est, quae animas etiam iusta aetate sopitas, etiam proba morte disiunctas, etiam prompta humatione dispunctas euocaturam se ab inferûm incolatu pollicetur.* Xiphilinus ex Dione tradit, Caracallam magis, et praestigiatoribus adeo delectari solitum, vt Apollonium honoribus, et monumento etiam, qualia consecrantur heroibus, coluerit. S. Gregorius Nazianzenus, qui Cypriani scientiam, ac nobilitatem omnium maxime commendat, minime absurdum putauit credere, eundem magicis artibus fuisse deditum. Alloquebatur autem Constantinopolitanos, vel, vt alii putant, Nazianzenos, qui *annuis honoribus, festisque* Cyprianum celebrabant: apud quos proinde simile veri non est, rumorem falsum de illius magia fuisse diuulgatum. Cl. Aug. Ant. Georgius in approbatione Dissertationis Bayerianae pro patria SS. Laurentii, et Damasi, qua *iura Hispaniae redintegrata, immota, et firma consistere* ingenue fassus est, affirmat, S. Gregorium Nazianzenum in eo fuisse errore, vt Cyprianum, in proxima Orientis regione sub eiusdem seculi initium insigni martyrio functum, genere fecerit carthaginiensem, a quo errore, addit, *nec Sanctus ipse Prudentius sese alienum exhibuit*. Annumerandus ergo est Georgius iis, quos *Sancti* titulo nostrum Prudentium ornasse tradidi num 56. Proleg. in nota *b*. Res vero ipsa explicatione indiget: non enim Gregorius Nazianzenus, et Prudentius Cyprianum, qui in Oriente martyrium subiit, genere carthaginiensem faciunt, sed Cyprianum doctorem, qui genere afer fuit, ante conuersionem magicis artibus deditum narrant, quod vnice alteri Cypriano antiocheno conuenire, plerique nunc opinantur. Et fortasse vterque Cyprianus magus fuit: sed de antiocheno minus id constat.

2. In nonnullis Vulg. *inde domum* male. S. Cyprianum Carthagine ortum, affirmant multi: sed dissentiunt Maurini in Vita eiusdem praefixa operibus. Prudentius Maran eius Vitae auctor affirmat, Prudentium, et Suidam carthaginem patriam Cypriani dicere, sed probabilius esse, quod Cyprianus alibi natus fuerit. Bollandiani ad diem 14. sept. opinantur, Cyprianum patria esse carthaginiensem, sed negant, id colligi ex hymno Prudentii. Phrasis *Inde domo* respondet alteri communiori, qua interrogatur, *Vnde domo?*

3. Cyprianum ore, et amore nostrum, hoc est, hispanum vocat, quia in Hispania peculiaris est memoria S. Cypriani ob celeberrimam epistolam ad Legionem, Asturicam, et Emeritam. Ecclesia, et sedes episcopalis legionensis titulo S. Mariae, et S. Cypriani iam olim erat insignita. Vide Comment. ad v. 170. hymni S. Hippolyti, et tom. XXXIV. Hisp. Sacr. pag. 89. In officio mozarabico celebratur etiam festum S. Cypriani: sed alius recitatur hymnus, ab hoc Prudentii diuersus: et obseruatur ieiunium dictum Kalendarum nouembrium tribus diebus ante festum S. Cypriani. Confer hymnum S. Hippolyti v. 237.

4. Duplex basilica sub nomine Cypria-

Digitized by Google

Sola superstes agit de corpore, sola obire nescit. (dum,
Dum genus esse hominum Christus sinet, et vigere mun-
Dum liber vllus erit, dum scrinia sacra literarum,
Te leget omnis amans Christum, tua, Cypriane, discet.
Spiritus ille dei, qui fluxerat auctor in prophetas,
Fontibus eloquii te caelitus actus irrigauit.
O niue candidius linguae genus, o nouum saporem!
Vt liquor ambrosius cor mitigat, imbuit palatum,
Sedem animae penetrat, mentem fouet, et pererrat artus:
Sic deus interius sentitur, et inditur medullis.
Vnde bonum subitum terris dederis, Pater, reuela.
Deerat apostolicis scriptis opulentus executor;

GLOSSAE VETERES.

5. agit = *disputat*, *loquitur*. *I.* *uiuit*. *Mar.* 10. actus = *missus*. *I.* *Mar.* *Vat.* *A.* 11. nouum = *mirabilem*. *I.* 12. vt = *quasi*. ambrosius = *diuinus*, *fidelis*, *vel purus*. *I.* 16. opulentus = *diues*. *I.* executor = *assertor*. *Vat.* *B.* *tractator*, *Mar.* *expositor*, *vel tractator*, *assertor*. *vel praedicator apostolicus*. *I.*

COMMENTARIVS.

ni prope Carthaginem aedificata fuit; vna, vbi martyrio coronatus est, de qua S. Augustinus serm. 310., altera, vbi sacrum eius corpus sepultum erat, in loco, qui *Mappalia* dicebatur. S. Cypriani ossa postea translata sunt ad monasterium Compendiense: de qua translatione agit Ado Viennensis. Adisis Bollandianos die XIV. sept., et Ruinartium in praef. ad Acta S. Cypriani, qui de vtraque basilica, et de translatione disserit.

5. Vat. A., Alex., Egm., Pal., Hailsbr., Widm. supra, vterque Boher., Alt. *illa superstes*. Alii *sola*.

6. Widm. *sinit*: melius *sinet*. Vat. B., Mar. *ac* pro *et*. In Rat. desideratur *et*, vel *ac*. Codex Cauchii *vigere mundo* non male.

7. Vat. B. *scripturarum*: supra recte *literarum*.

8. Mar., Rat. *legit*: melius *leget*.

10. Ald., Hailsbr. *auctus* pro *actus*. De eloquentia Cypriani tam multa alii dixerunt, vt superuacaneum sit quidquam addere. Confer Comment. ad v. 16.

11. *Linguam* pro eloquentia sumi, notum est. Vide Comment. ad v. 2. Romani, *Elinguis oris*.

12. Ald., Pal., Thuan., Alt. *o liquor*. Heinsius suspicatur *quo liquor*. Vat. B., Mar., Rat., duo Torr., Cauch., Bong., Widm. a m. pr. *irrigat*. Alii *imbuit*.

13. Vat. A. semper scribit *penitrat*.

16. Widm. *opulenter*, supra *opulentus*. Barthius lib. XLI. cap. XX. quaedam huius hymni explicat, et *executor* exponit *explanator*. Glossae veteres non sunt contemnendae. In quodam Vat. Teolius inuenit *praedicator*. *Opulentus executor* est copiosus, eloquens assertor. Lactantius lib. V. c. I. *Et siqui forte literatorum se ad eam* (sapientiam) *contulerunt*, *defensioni eius non suffecerunt* .... *Vnus igitur praecipuus*, *et clarus Cyprianus extitit*, *quoniam et magnam sibi gloriam ex artis oratoriae professione quaesierat*, *et admodum multa conscripsit in suo genere miranda*. Chamillardus non recte interpretatur hunc versum, *Deerat aliquis*, *qui redigeret ad praxim euangelium*. Quamuis

Digitized by Google

Eligitur locuples facundia, quae doceret orbem,
Quaeque voluminibus Pauli famulata disputaret;
Quo mage cruda hominum praecordia perpolita nossent
Siue timoris opus, seu mystica, vel profunda Christi.
Vnus erat iuuenum doctissimus artibus sinistris,
Fraude pudicitiam perfringere, nil sacrum putare:
Saepe etiam magicum cantamen inire per sepulcra,
Quo geniale tori ius solueret, aestuante nupta.
Luxuriae rabiem tantae cohibet repente Christus,
Discutit et tenebras de pectore, pellit et furorem:
Implet amore sui, dat credere, dat pudere facti,
Iamque figura alia est, quam quae fuit, oris, et nitoris:
Exuitur tenui vultus cute, transit in seueram,

GLOSSAE VETERES.

19. quo mage = *vt magis*. cruda = *stulta*. I. 21. vnus = *Cyprianus*. sinistris = *malignis, magicis*. I. *hic fallitur Prudentius aequiuocatione nominis Cypriani*: *non enim iste Cyprianus, sed alius artibus magicis deditus erat. Sic etiam de Hippolyto aequiuocatione nominis deceptus est, putans, romanum Hippolytum in haeresim lapsum, quum non ille, sed alius fuerit. Prag.* 23 cantamen = *carmen*. inire = *scilicet consueuerat, inibat*. I. 24. quo = *vt*. geniale = *nuptiale. voluptuosum. naturale. hic pro nuptia* (fort. *nuptiale*) I. 28. oris = *faciei*. nitoris = *habitus*. I. Mar.

COMMENTARIVS.

enim *executor* apud veteres latinos, Velleium, Suetonium is solum sit, qui exequitur, tamen aperta Prudentii mens est, deesse doctorem, qui opulenta, et locuplete facundia doceret orbem: quod ante Prudentium dixerat Lactantius.

17. In Vat. A. videtur prius fuisse *vrbem*, recentiori manu factum *orbem*.

20. Teolius putat, *timoris opus* vocari vetus testamentum: sub quo iudaei saepius timore ducti legem exequebantur. Giselinus ait, intelligi posse eorum affectus, quos suorum criminum poenitere incipit, quum metu diuini iudicii, et gehennae ad meliorem mentem reuocantur, vel constantem sui abiectionem, vel sanctum, et filiis dignum timorem dei, qui sapientiae initium statuitur. Mihi non displicet interpretatio Chamillardi, qui opera salutis, et scientiam mysteriorum hoc versu comprehendi innuit. Scilicet vt homines nossent cum timore, et tremore salutem suam operari, et religionis mysteria intelligerent.

21. Mar. *ditissimus*, recte correctum *doctissimus* recenti manu.

23. Vat. B. corrupte *contamen* pro *cantamen*, quod vocari etiam solet cantus magicus, potentia carminum, murmur magicum. Genus autem incantationis valde vsitatum erat e sepulcris manes excire. Lib. I. in Symmach. v. 96. *Murmure nam magico tenues excire figuras, – Atque sepulcrales scite incantare fauillas*.

24. Prag., Rat. *quo genitale*: melius *geniale*. Ald. *iusso lueret*: corrige *ius solueret*.

29. Vat. B., Mar., Rat., Gis., Weitz. *seuerum*. Alex., Vrb., Vatt. P., Q., Rott., Noms. *seueram*, quod placuit

Digitized by Google

Deflua caesaries compescitur ad breues capillos,
Ipse modesta loqui, spem quaerere, regulam tenere,
Viuere iustitiam Christi, penetrare dogma nostrum.
His igitur meritis dignissimus vsque episcopale
Prouehitur solium doctor, capit et sedile summum.
Valerianus opum princeps erat, atque Gallienus;

GLOSSAE VETERES.

30. compescitur = *tondetur* . I. 31. modesta = *modeste* . loqui = *loquebatur* . quaerere = *quaerebat* . I. 32. viuere = *viuebat. penetrabat* . I. 35. Gallienus = *eius filius*. I.

COMMENTARIVS.

Heinsio, et aliis. Eo alludit Ox., in quo *seuera* . Aldus male scribit *saeueram* .

30. Indicatur vetus consuetudo, cuius adhuc vestigia restant in nomine, et ritu, quo prima tonsura clericis confertur. Canon XLIV. concilii IV. carthaginensis praescribit: *Clericus nec comam nutriat, nec barbam*: vbi aliqui addunt *radat*, vel *tondeat*, alii id omittunt, vt canonis sensus sit, nec comam, nec barbam nutriendam. In cod. canon. eccles. Hisp. apud Lopezium, de cuius auctoritate nihil definio, canon LXVI. *Non oportet, clericos comam nutrire, et sic ministrare, sed attonso capite, patentibus auribus: et secundum Aaron talarem vestem induere, vt sint in habitu ordinato*. Huc, opinor, spectat, quod Marcellinus lib. XXII. narrat, Diodorum quemdam christianum ab ethnicis Alexandriae sub Iuliano Apostata occisum, *quod, dum aedificandae praeesset ecclesiae, cirros puerorum licentius detondebat, id quoque ad deorum cultum existimans pertinere*. Consule Sirmondum in notis ad Sidonium pag. 52. ad verba Sidonii: *Coma breuis, barba prolixa*. In barba radenda, vel promittenda varia fuit consuetudo. In concilio barcinonensi anno circiter 540. clerici barbam radere prohibentur: in concilio coiacensi in Hispania anno 1050. presbyteri, et diacones semper coronas apertas habere, et barbam radere iubentur.

32. Alex. *Viuere iustitiam Christi, penetrare dogma nostrum*: quod Heinsius coniecerat; et Teolius addit, probatiores Vatt. hoc ipsum confirmare. Sed Vrb., Vat. P. habent *iustitia*, neque lectionem discrepantem ex Vatt. A., B., Prag., ac suo cod. notauit Mariettus. Vat. Q., Rat., Weitz., Gis. ad oram *viuere iustitiae Christi*. Ald., Hailsbr., Ox., Alt., Rott., tres Torr. *viuere iustitia Christi*. In Egm. *vbere iustitiam bibere Christi*. Thuan. *bibere iustitiam Christi*. Gis. edidit *iustitiam bibere Christi*. Heinsius suspicabatur *iustitiam imbibere Christi*: sed verius putat *viuere iustitiam Christi*, hoc est, legem diuinam vita, et moribus exprimere, vt Cath. II. 33. *viuere seuerum*, apud Tertullianum *viuere mortem*, apud Paulinum *viuere pabula mortis*, apud Iuuenalem *viuere bacchanalia*, apud Solinum *viuere hominem*. Ald., Gis., et plures scripti habent *et* post *Christi*; Alex., Weitz., Mar., Rat., et alii omittunt. In Bong. *nostrorum* est contra metrum pro *nostrum*.

34. Sedes episcopi in sacratiori bematis, seu sanctuarii parte altior erat ceteris sedibus presbyterorum. Gregorius Nazianzenus Carm. Insomnii de Anastasiae templo.: *Sede alta haud alta consistere mente videbar: – Nam neque per somnum mente superbus eram. – Presbyterique graues sellis vtrinque sedebant – Demissis, aetas lecta, ducesque gregis. – Vestibus in niueis astabat turba ministra, – Splendorem referens agminis angelici*.

35. Ald. scribit *Galienus*. Imperauit Gallienus ab anno Christi 254. septem circiter annos cum patre Valeriano, deinde solus. Similis phrasis in Eulalia v. 81. *Maximianus opum dominus*.

Digitized by Google

Constituere simul poenam capitis deum fatenti.
Millia terrigenum spurcissima iusserant sacrari.
Contra animos populi doctor Cyprianus incitabat,
Nequis ab egregiae virtutis honore discreparet,
Neu fidei pretium quis sumere degener timeret:
Esse leuem cruciatum, si modo conferas futura,
Quae deus ipse viris intermina fortibus spopondit:
Merce doloris emi spem luminis, et diem perennem:
Omne malum volucri cum tempore transuolare cursim.
Nil graue, quod peragi finis facit, et quiete donat:
Se fore principium pulchrae necis, et ducem cruoris,
Seque caput gladio summittere, sanguinem dicare:
Qui sociare animam Christo velit, vt comes sequatur.
His vbi corda virûm Christo calefacta praeparauit,
Ducitur ante alios, proconsule perfurente, vinctus.

GLOSSAE VETERES.

36. fatenti = *Cypriano*. *I*. 37. terrigenum = *gentilium*, *vel idolorum*. *I*. 39. quis = *aliquis*. ab egregiae = *a christianitate*. *Iso*. 40. neu = *ne*. pretium = *mortem*, *martyrium*. *I*. 41. modo = *tantum*, *tantummodo*. conferat = *computet*, *vel comparet*. *I*. 44. cursim = *velociter*. *I*. 45. graue = *scilicet est*. quiete donat = *dat requiem*. *Iso*. 46. necis = *mortis*. furoris = *cruoris*, *martyrii*. *I*. 47. dicare = *offerre*. I. 49. his = *scilicet dictis*. virûm = *virorum*. calefacta = *amore Christi accensa*. *I*. 50. proconsule = *proconsul est*, *qui vice consulis iudicat*, *sicut vicarius*, *qui vice comitis iudicat*.

COMMENTARIVS.

36. Ald. male *poena capitis dominum fatenti*. Weitz., Vat. A. *capiti*, quod etiam extat in Prag., et Rat. cum glossa *omni*: vt poena constituta sit capiti fatenti deum. Sed proba est lectio *poenam capitis*.

37. *Sacrari* coli, vt in Romano v. 912. *Cogi ad sacrandum*. Idola vocat *spurcissima millia terrigenum*, vt alibi *sordes*, et *spurcum Iouem*.

40. Ald. *qui sumere*, lege *quis*.

41. Ald., Alt., Oxon., Thuan., Heins., Sich., Vatt. A., P., Alex., Vrb. *conferas*. Vatt. B., Q., Mar., Prag., Rat., Weitz., Gis. *conferat*. Concinnius est *conferas*. Sententia apostoli est ad Rom. cap. VIII. v. 18. Cyprianus ipse lib. III. ad Quirin. cap. XVII. *Minora esse, quae in seculo patimur, quam sit praemium, quod promissum est*.

44. Aldus edidit *volucri tempore*: correxit *volucri dat tempore*; sed legendum *volucri cum tempore*. In nonnullis Vulg. *nam tempore* pro *cum*.

45. Widm., Bong., Vatt. B., Q., Mar., Prag., Rat. *quietem*. Metrum poscit *quiete*.

46. Widm. a pr. m., Iso, Mar. ad oram, Rat. supra *furoris* pro *cruoris*, quod postremum vnice verum est.

47. Teolius mendose, et contra metrum *seque gladio caput summittere*. Prag. *sanguine*: retine *sanguinem*.

48. Ald. non bene *quis* pro *qui*.

49. Pal. *is vbi corda*. Alii *bis*.

Antra latent tyriae Carthaginis, altius reposta,
Conscia tartareae caliginis, abdicata soli.
Clausus in his specubus sanctus Cyprianus, et catena
Nexus vtramque manum, nomen Patris inuocat supremi:
Omnipotens genitor Christi, deus, et creator orbis,
Christe, parens hominis, quem diligis, et vetas perire:
Ille ego, vipereis quem tu bonus oblitum venenis,
Criminibus variis tinctum, miseratus abluisti,
Iamque tuum fieri mandas, fio Cyprianus alter,
Et nouus ex veteri, nec iam reus, aut nocens, vt ante,
Si luteum facili charismate pectus expiasti.
Vise libens tenebris ergastula caeca dissipatis:
Eripe corporeo de carcere, vinculisque mundi
Hanc animam; liceat fuso tibi sanguine immolari,

GLOSSAE VETERES.

cat. *I.* 52. abdicata = *a luce separata*, *vel semota*. *semota*. soli = *luci*. *I.* 53. specubus = *speluncis*. *I.* 54. supremi = *altissimi*, *summi*. *supremus*, *quando venit a supremo*, *significat vltimum*; *quando a supra praepositione*, *vel aduerbio*, *primum*. *I.* 58 tinctum = *fucatum*. *I.* 61. si luteum = *si quid est*. charismate = *gratia Spiritus sancti*. *gratia*, *vel dono*. expiasti = *purgasti*. *I.* 62 vise = *visita*, *inuise*. *I.* 64. liceat = *licitum sit*. *I.*

COMMENTARIVS.

51. Vat. A., Egm., Rott., Pal., Bong., Sich., Gis. *altius*. Weitz., Ald., et plerique scripti *abditis*.

52. Vatt. A., B. mendose *abdita soli* pro *abdicata soli*.

54. Vat. B., Mar. a prisca manu, Rat., Prag., Widm., Bong., Teol. *vtraque manu*. Elegantius alii *vtramque manum*. Vat. B., Mar. in contextu, Prag., Rat. perperam *inuocabat summi*, Alex. *inuocat summi*, a sec. m. *supremi*, quod verum est: nam aliud rationi metricae repugnat. Rott. *inuocat superni*.

55. Ald., Vat. P., Widm. supra, Egm. a m. p., Gis. ad oram *Christi decus*. Vat. Q. deprauate *Christi decet*. Vat. B., Mar., Widm. *Christe deus*. Plerique *genitor Christi*, *deus*, *et*. Weitzius cum Bong. *Christus deus*. Ita etiam Sichardus.

56. Barthius lib. cit. XLI. cap. XX. vellet *Christiparens hominis*, ob alteram, inquit, generationem. Sed quum sequatur *quem diligis*, *et vetas perire*, retinendum est *Christe*, *parens hominis*. Ep. II. Petri cap. III. v. 9. *Nolens*, *aliquos perire*.

57. Ald. mendose *quae* pro *quem*.

59. In editione Teolii error est *iamque tuus*: et in Prag. *fit* pro *fio*.

60. Ald., Alex., Vat. Q. *at nouus*. alii *et nouus ex veteri*.

61. Vat. B. mendose *chrysmate*, vt *chrismate* in quibusdam Vulgatis. Rat. scribit *carismate*. Widm. supra, Pal., Alex., Vat. P., Ox., tres Torrent., Rott. *corpus*: plerique *pectus*.

63. Prag. *eripe carcereo de corpore*.

64. HANC ANIMAM, ait Barthius loc. cit., *sponte offerentis magnanima vox*:

65 Ne-

Nequa ferum reprimat clementia iudicem, tyranni
Neu sciat inuidia mitescere, gloriam negare.
Da quoque,nequis iners sit de grege,quem tuum regebam:
Ne cadat impatiens poenae, titubetue quis tuorum,
Incolumem vt numerum reddam tibi,debitumque soluam.
Vocibus his Dominum permouerat: influebat inde
Spiritus in populum Carthaginis, auctor acrioris
Ingenii, stimulis vt pectora subditis calerent
Ad decus egregium discrimine sanguinis petendum,
Non trepidare docens, nec cedere, nec dolore vinci,
Laudis amore rapi, Christum sapere, et fidem tueri.
Fama refert, foueam campi in medio patere iussam,
Calce vaporifera summos prope margines refertam.
Saxa recocta vomunt ignem, niueusque puluis ardet,
Vrere tacta potens, et mortifer ex odore flatus.
Appositam memorant aram fouea stetisse summa
Lege sub hac, salis aut micam, iecur aut suis litarent

GLOSSAE VETERES.

65. nequa = *aliqua*. I. 67. iners = *infidelis*. I. 68. titubetue = *scilicet in fide sua*. I. 70. permouerat = *ad hoc, quod petebat*. I. 71. acrioris = *firmioris*. I. 73. discrimine = *discrimen hic pro periculo; alias pro separatione*. I. 75. rapi = *vt rapiantur*. I. 77. prope = *iuxta*. margines = *fines*. refertam = *repletam*. I. 79. mortifer = *ex odore caecis*

COMMENTARIVS.

quod multis virgilianis exemplis probat, vt I. Aen. *Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra*. III. Aen. *Vos potius quaecumque animam hanc absumite letho*.

66. Postrema in *inuidia* producitur ratione solius incisi.

68. Vat. A., Mar. a pr. m., Rat. *titubetne* non recte, quod in Egm., Pal., Bong. inuenit Weitzius: siue malis legere *titubet nequis tuorum*. Ex Ald., et Hailsbr. citat Weitz. *titubetque nequis*: sed Aldus meus habet *titubetque quis*. Alii *titubetue*. Heinsius cum Oxon., Rott., tribus Torr. *neu cadat* pro *ne cadat*.

69. Ald. mendose *incolumen*. Apud Adonem: *Et quum duceretur, populus fratrum plangens dicebat: Et nos cum eo decollemur*: quod ex Actis petitum est.

73. Egm., Hailsbr. *at*: lege *ad*.

76. Iure hi versus, quibus graphice tercentum martyrum triumphus describitur, lectissimi visi sunt Sagittario cap. x., vbi agit de martyrum constantia in igne.

78. Gis. ad oram, et vetus codex in editione Weitziana apud cl. praesulem Reggium *exit* pro *ardet*.

79. Flatum calcis mortiferum vocat ex odore, quia aura calcis etiam conclauibus tectorio inductis solet esse lethalis, vt accidit Iouiniano. Ita Barthius, et glossae, vbi Hadrianus pro Iouiniano ponitur.

80. Egm. scribit *stitisse*.

81. Rat. a sec. m. *salis vt micam*. Egm., Gis., Heins. *aut suis*. Weitz.,

Christicolae, aut mediae sponte irruerent in ima fossae.
Prosiluere alacres cursu rapido simul trecenti,
Gurgite puluereo mersos liquor aridus vorauit,
Praecipitemque globum fundo tenus implicauit imo.
Corpora candor habet, candor vehit ad superna mentes.
Candida massa dehinc dici meruit per omne seclum.
Laetior interea iam Thascius ob diem suorum

GLOSSAE VETERES.

mortuus est Hadrianus imperator. Vat. A. 87. candida massa = *id est, trecenti martyres massa Cypriani dicuntur. I.* 88. Thascius = *Cyprianus a loco. I. Cyprianus a*

COMMENTARIVS.

Ald. cum aliis *et suis*. Legesis v. 112. Eulaliae: *Si modicum salis eminulis*. et ibid. v. 29. *Thura cremare, iecur pecudis*.

82. Ald. *sponte ruerent*. Mar. *corruerent*, supra cum plerisque *sponte irruerent*. Haec historia ita ab Adone refertur: *Nono kal. septembris apud Carthaginem natalis sanctorum martyrum Massae candidae, qui passi sunt tempore Valeriani, et Gallieni. Ferunt enim, inter alia supplicia tunc a praeside clibanum calcis accensum, et in ora illius prunas cum thure exhibitas, et dixisse praesidem christianis: Eligite e duobus vnum, aut thura super his carbonibus offerte Ioui, aut in calcem demergimini. Tunc trecenti viri fide armati se ictu rapidissimo, Christum dei filium deum fatentes, iecerunt in ignem, et inter vapores calcis puluerei sunt demersi*. De eisdem martyribus agitur in martyrologiis Romano, Bedae, et Vsuardi. Ruinartius in praefat. ad Acta S. Cypriani verius putat, hos martyres Vticae fuisse passos, quamuis martyrologia, quibus fauere videtur Prudentius, prope Carthaginem eos martyrium consummasse narrent. Auctor sermonis 317. Append. Augustin. eosdem gladio percussos affirmat. Sed Prudentii, aliorumque auctoritas longe praeualet.

83. Vat. A. *prosiliere*.

84. Barthius acutum dicit, quod calcem instar aquae suffocantem Prudentius *aridum liquorem* vocet. Et lib. LVI. cap. XII. confert hoc ipsum cum versu 78., vbi calx viua eleganter *niueus puluis* dicitur.

86. Vat. B., Mar., Prag. *candor venit ad superna mentis*. Rat. *candor venit ad superna mentes*. In Prag., Mar. *vehit* pro diuersa scriptura; in Rat. *vehit* factum ex *venit*. Vat. Q. *vehit ad superna mentis*. Hailsbr. *vehat*. Egm. apud Weitzium *ardos vetat superna*, apud Heinsium idem Egm. a m. sec. *ardor vehit*. In Alex. desideratur *ad*, quod in Vat. A. additum est recentiori manu.

87. Barthius suspicatur, hunc versum ab aliquo monacho intrusum. *Et cupiam*, inquit, *doceri, quid sibi velit, aut quid istbic sit loci?* Verum et locus idoneus illi est, et *Massae candidae* nomenclatura ab antiquis non ignorata opportune eo exprimitur. S. Augustinus in honorem horum martyrum sermonem CCCVI. al. CXII. De diuersis habuit, vbi ait: *Massa enim dicta est de numeri multitudine: candida de causae fulgore*. Et serm. CCCXI. appellat etiam *massam candidam vti censem*. De numero eorum tract. in psalm. XLIX. ait, fuisse plus, quam centum quinquaginta tres martyres. Plerique trecentos numerant. In Actis innumerabilium martyrum caesaraugustanorum mentio etiam occurrit *Massae candidae*, vt ad hymnum XVIII. martyrum caesaraugust. aduerti.

88. Cauchius volebat *ob fidem suorum*. sed probum est *ob diem*. Valerius Flaccus; *Dies simul et suus admonet omnes*. Tale

Digitized by Google

Sistitur indomiti proconsulis eminus furori.
Edere iussus erat, quid viueret: Vnicultor, inquit,
Seruo salutiferi mysteria consecrata Christi.
Ille sub haec: Satis est iam criminis, ipse confitetur
Thascius: ipse Iouis fulmen negat. Expedite ferrum,
Carnifices; gladio poenam luat hostis idolorum.
Ille deo meritas grates agit, et canit triumphans.
Fleuit obire virum maesta Africa: quo docente, facta est

GLOSSAE VETERES.

loco sic dictus. Vat. A. Mar. 89. indomiti furori = *contra indomitum furorem*. eminus = *elonge. I.* 90. iussus = *interrogatus*. *Mar.* 92. ille = *imperator ad haec ait. I.* 93. fulmen = *potestatem*. expedite = *proferte, euaginate. I.*

COMMENTARIVS.

et illud est; *Hic meus est, dixere, dies*. De praenomine *Thascius* vide notas Pamelii ad ep. LXIX. *Cyprianus, qui et Thascius, Florentio, cui et Papiano, fratri salutem*. Dubitant aliqui, *Tatius*, an *Thascius*, scribendum sit. Pro *Thascius* facit, quod in *Tatius* prima corripitur. In glossis Cyprianum Thascium a loco dictum affirmatur. Adhaeret hymnus breuiarii mozarabici: *Vrbis magister Tasciae*. Verum libentius legam: *Orbis magister Thascie*, in vocatiuo, vt *egregie*.

90. Ald. *Dogmatis, atque loci iussus genus edere: Christianus, inquit*. Longior est versus vno pede: itaque in Mar., Vat. B., Rat., Alt., Fabr., Gis. 1. ed., Widm., Bong. abest vox *edere*: sed carminis ratio non constat. In Vrb. abest vox *iussus*: sed sententiae deest hoc verbum, aut aliud simile. In Oxon., tribus Torr. *Dogmatis, atque loci iussus genus edere Cyprianus*, omisso *inquit*. In Rott. *iussus genus Cyprianus, inquit*. Giselinus e peruetusto codice, et dauentriensi editione restituit *Edere iussus erat, quid viueret: Vnicultor, inquit*: quod secutus est Weitz., Heins., et alii; et extat in Egm., Pal., Alex., Vatt. A., P., Q., Alt., vbi hic versus alteri *Dogmatis* subiungitur, in Rat. ad marg. recenti manu. Eo respicit Thuan. *Tradere iussus erat, quid viueret: Vnicultor, inquit*. Teolius Aldo attribuit *Cyprianus, inquit*: sed mihi Aldus exhibet *Christianus, inquit*.

91. Ald., Alex., Thuan. *trado* pro *seruo*. Vat. P. mendose *tradere*.

92. Vetus codex in Weitziana editione apud cl. praesulem Reggium non male *sat, ait, iam criminis*.

94. Egm., Pal., Fabr., Vat. P., Gis. *carnificis gladio*. Ald., Weitz., Heins. cum plerisque scriptis *carnifices; gladio*. Sagittarius cap. VII. De cruciat. plures laudat Patres, qui Cyprianum gladio occisum tradunt: vbi expendit formulam, qua iudices vtebantur in reis manui carnificis tradendis, *Gladio animaduerti placet*, aut *gladio feriatur*.

95. Ado ex Actis: *Et his dictis, decretum ex tabella recitauit: Thascium Cyprianum gladio animaduerti placet. S. Cyprianus hoc audiens, dixit: Deo gratias ago*. Eadem formula extat in Augustini sermone de S. Cypriano: ac multis confirmat Sagittarius cap. VII. De cruciat., martyres, audita capitali sententia, solitos fuisse dicere: *Deo gratias*. Apud Ruinartium in Actis S. Crispinae: *Crispina respondit: Christo laudes ago etc.*

96. Editio parmensis mendose contra metrum, et sententiam *abire Christum* pro *abire virum*. Ald., Egm., Pal., Vrb., Vatt. P., Q., Heins., et alii *abire virum* non male. Alex. *abirae* corrupte.

Digitized by Google

Cultior, eloquio cuius sibi docta gloriatur.
Mox tumulum lacrymans struxit, cineresque consecrauit.
Desine flere bonum tantum. Tenet ille regna caeli,
Nec minus inuolitat terris, nec ab hoc recedit orbe:
Disserit, eloquitur, tractat, docet, instruit, prophetat.
Nec Lybiae populos tantum regit, exit vsque in ortum
Solis, et vsque obitum. Gallos fouet, imbuit britannos,
Praesidet Hesperiae, Christum serit vltimis iberis.
Denique doctor humi est, idem quoque martyr in supernis.
Instruit hic homines, illinc pia dona dat patronus.

GLOSSAE VETERES.

97. cultior = *pulchrior*. *I.* 103. imbuit = *edocet*. *I.*

COMMENTARIVS.

97. Vat. B., Mar., Prag., Rat., Weitz., Widm. a pr. m. *dogma*. Alex., Vrb., Vatt. A., P., Q., Heinsiani *docta*, quod Heinsio concinnius videtur.

99. Heinsius *boni tantum* mallet, si per libros liceret. Vide Baronium t.II. Annal. ad ann. 265., qui hoc vtitur elogio ad scripta Cypriani commendanda. Prudentius videtur legisse Gregorii Nazianzeni verba: *Neque enim carthaginensi tantum ecclesiae, nec Africae, ab eo, et propter eum etiamnum clarae, et celebri, praeficitur, verum etiam occiduis omnibus regionibus, ac prope etiam orientali omni, atque australi, et septentrionali orae, quocumque illius fama, et admiratio peruagata est. Sic Cyprianus noster efficitur.*

101. Barthius *prophetare* verbum aptum esse ait ad exprimenda dona Spiritus sancti, quae a Paulo apostolo memorantur, nec, latinis vt accedat, indignum: quo etiam vtuntur Hieronymus, Adamannus Scotus, Iulianus lib. I. contra iudaeos, et alii. Ante hos vsus est Iuuencus lib. IV. *Christe, prophetabis, cuius te palma cecidit.* Addit Barthius, hunc Prudentii versum attentiore speculatione dignum esse: plurimum enim ecclesiasticae latinitatis habet. *Disserere* est persuadere, vel argumentis vti. *Eloqui* eleganter loqui. *Tractare* episcopale verbum est, quorum sermones tractatus peculiariter vocantur. *Docet* ad nationes pertinet, *instruit* ad discipulos, vt habemus Eucherii libros *Instructionum etc.*

102. Ald., Vat. Q. *exitusque*. Alex. *exitque*: lege *exit vsque*.

103. Chamillardus cum interrogationis puncto *Gallos fouet*? Crediderim, esse mendum.

104. Plerique *Hesperiam* hic intelligunt Italiam, et *iberos* hispanos. Auctor hymni S. Cypriani in breuiario mozarabico, qui, vt puto hunc Prudentii hymnum legerat, sic ait: *Ditans cruore Africam — Verbo docens Hesperiam*, vbi Hispaniam certo intelligit. Vide v. 3. supra.

106. Ald., Vrb. *illic* pro *illinc*. Vat. A. male *patronis*. In Vat. B., et Mar. sequitur passio SS. apostolorum Petri, et Pauli, quem ordinem in sua editione tenuit Weitzius.

Digitized by Google

XIV. HYMNUS.
PASSIO S. AGNETIS VIRGINIS.

AGNES sepulcrum est romulea in domo,
Fortis puellae, martyris inclytae.
Conspectu in ipso condita turrium

GLOSSAE VETERES.

v. 3. condita = *sepulta*, *abscondita*. I.

COMMENTARIUS.

In Vat. A., et Weitz. est inscriptio, quam exhibui. In Aldo *Passio Agnetis martyris*. In Heinsio *Passio Agnetis virginis*. In Ambr. *Incipit passio Agnes*. In Thuan. *Passio Agnes*. Parrh. *Passio beatae Agnetis*. Alex. *Finit passio SS.* XVIII. *Incipit passio Agnes*. In Vat. B. ponitur post passionem martyrum caesaraugustanorum, vt in Mar., et Weitz. In Vat. A. hi versus iunguntur bini, et bini: in Mar. terni, et terni. S. Agnetem maximis laudibus celebrarunt S. Ambrosius, S. Augustinus, S. Hieronymus, S. Damasus, S. Martinus apud Seuerum Sulpicium, S. Maximus episcopus taurinensis, S. Gregorius Magnus, martyrologia latina, menaea graeca, de quibus vide Bollandianos, et Ruinartium. In breuiario mozarabico legitur hymnus Prudentii, sed multis in locis deprauatus. In Hymnario Ven. Thomasii extat hymnus in honorem S. Agnetis a S. Ambrosio compositus. Hildebertus martyrium illius descripsit versu elegiaco. Poema vetus de eadem edidit Barthius lib. XXXI. cap. XIII. Aduers. Nonnulli putant, martyrium B. Agnen subiisse circa annum 310., quum praefectus Vrbis esset Symphronius, vel Symphorianus, vel Sempronius, de quo vide Corsinum De praefect. Vrbis. Ruinartius explodit Acta vulgata, et Ambrosio ascripta, vbi dicitur, eandem virginem in ignem praecipitatam, Aspasio Vicario iubente, sub Valeriano, et Gallieno; et verosimilius censet, martyrium contigisse anno circiter 304.

v. 1. Vat. A., Breuiar. Moz., Oxon., Cell., Cham. *Agnae*. Ald., Heins., Weitz. *Agnes* cum plerisque scriptis. Gis. *Agnis*, quod Stephanus Clauerius volebat, et extat in cod. S. Michaelis apud Ruinartium. Ego non dubito, quin quolibet ex his modis dici possit *Agnae* ab *Agna*, *ae*, vt allusio sit in nomine, et ad originem graecam, qua castitas virginis designatur. *Agnes* ab *Agne*, *es*, vt *grammatice*, *es*. *Agnis* ab *Agnes*, *is*. *Agnetis* ab *Agnes*, *etis*. In antiquis inscriptionibus reperitur *Hagnes* cum aspiratione, et ita scribi debere, si origo graeca attenderetur, nonnulli opinantur: sed aliud iubet vsus, quem penes arbitrium est, et ius, et norma loquendi, nec minus scribendi. Et fortasse hic vsus coepit, quum in aliis vocibus aspiratio omittebatur, vt in *ymnus*, *Ippolytus*, et similibus. In Vat. Q., et Egm. mendum est *Agnen*, vt in Aldo *Romuli*. Barthius lib. IV. cap. XIII. Aduers. aduertit, *romulea in domo* dici pro Romae, vt apud Horatium, *domus Albuneae resonantis* pro fonte Nymphae Albuneae, et ex emendatione eiusdem Barthii, *Nec domus exilii Plutonia*. Itaque etsi concedendum sit ex aliis monumentis, S. Agnetem fuisse Romae natam, tamen ex hymno Prudentii id non colligitur, multo vero minus Roma, tamquam illius patria, in hoc hymno praedicatur, quum solum affirmetur, Romae esse sepulcrum Agnetis. Correctionem vero Barthii in Horatii versu *exilii* pro *exilis*, non facile admittent, qui curiose obseruarunt, Horatium huiusmodi patrios casus semper vnico *i* extulisse, vt *fauoni*.

3. Peueratus ait, poetam meminisse

Seruat salutem virgo quiritium:
Necnon et ipsos protegit aduenas,
Puro, ac fideli pectore supplices.
Duplex corona est praestita martyri,
Intactum ab omni crimine virginal,

GLOSSAE VETERES.

4. quiritium = *romanorum*. *quirites dicebantur romani a Quirino, id est, Romulo, qui semper hasta vtebatur; nam quiris lingua sabinorum hasta dicitur*. *l.* 6. supplices = *humiles*. *l.* 8. virginal = *locus, in quo deuirginantur virgines* ·*l. virginitas*. *Prag.*

COMMENTARIVS.

turrium, quarum nomen adhuc viget, et *sanguineas turres* romani indigitant fortasse a gladiatorum sanguine. Addit, sepulcrum S. Agnetis nunc esse, vbi quondam circus agonalis erat, et Ciceronem turres istas Orat. III. in Catil. memorasse: *Profecto memoria tenetis, Cotta, et Torquato Coss., complures in Capitolio turres de caelo esse percussas*. Verum haec explanatione, et correctione indigent. Romae prope circum agonalem extat locus *Tor sanguigna*, Turris sanguinea nuncupatus. Hic locus a Capitolio longe distat. Alia similia sunt nomina Romae a turribus dicta, vt *Tor di specchio*, *Tor di Nona*, et in agro romano 45. loca enumerat Eschinardus, quibus a *turri* nomen est inditum. In circo agonali, nunc *Piazza Nauona* celebris ecclesia est S. Agnetis, quae locus lupanaris creditur fuisse, vbi Agnes prostituta fuit. Sepulcrum eius visitur in alia ecclesia sub ipsius nomine in via Nomentana non longe ab Vrbe. De hac ecclesia intelligo Prudentium: quae quidem posita est in conspectu turrium, et palatiorum Romae. Domus altae turres a poetis vocantur: hinc *vrbes turrigerae*, *turrita moenia*. Notat vero Peueratus, S. Agnetem in via Nomentana a parentibus sepultam, vbi coemeterium Agnetis dictum: puellas romanas hanc basilicam frequentasse: duos agnos candidos duci solitos ad aram, vt benedicerentur, ex quorum vellere creditur texta fuisse pallia noui Pontificis: fortasse christianos hunc morem inuexisse, vt alium superstitiosum abolerent, cuius meminit Festus verbo *albogalerus*, qui erat pileus ex hostia alba Ioui caesa factus, cui affigebatur apex virgulae oleaginae. Hoc albogalero flamines diales, id est, sacerdotes Iouis vtebantur. Ceterum vera historia haec est, quod pallium archiepiscopale conficitur e lana agnorum candidorum, qui a Canonicis regularibus, sancti Saluatoris nuncupatis, in die festo S. Agnetis, in eius ecclesia via Nomentana pro canone (duo quotannis) basilicae lateranensi contribuuntur. Hos benedicit summus Pontifex, et sactimonialium alicui monasterio arbitratu suo nutriendos mittit. Plura de pallio, et de hac consuetudine vide apud Macrum in Hierolex., et doctissimum Zachariam in Onomastico rituali selecto.

5. In vniuersa ecclesia celeberrimum erat nomen S. Agnetis, de qua Hieronymus ep. VIII. ad Demetriadem, et ex eo Martyrologium Romanum: *Omnium gentium literis, atque linguis praecipue in ecclesiis Agnes vita laudata est quae et aetatem vicit, et tyrannum, et titulum castitatis martyrio consecrauit*.

6. Gregorius de Valentia Comment. theolog. disp. VI quaest. II. punct. VII. valide confirmat, Sanctos in caelo deum nobis precantibus reddere propitium ex miraculis, et gratiis, quas obtinent, et hos Prudentii versus, similesque alios Paulini in medium profert.

7. Hic accipi videtur corona non tam pro praemio, quam pro ipso martyrio, et virginitate. Hanc distinctionem explicat Paschalius lib. I. De coronis cap VI.

8. In nonnullis Vulg. mendose *virgi-*

Digitized by Google

Mortis deinde gloria liberae.
Aiunt, iugali vix habilem toro
Primis in annis forte puellulam,
Christo calentem, fortiter impiis
Iussis renisam, quo minus idolis
Addicta, sacram desereret fidem.
Tentata multis nam prius artibus,
Nunc ore blandi iudicis illice,
Nunc saeuientis carnificis minis,
Stabat feroci robore pertinax,
Corpusque duris excruciatibus
Vltro offerebat, non renuens mori.
Tum trux tyrannus, Si facile est, ait,

GLOSSAE VETERES.

9. liberae = *gloriosae*. *I.* 13. renisam = *resistentem*. *Iso.* 16. illice = *decipiente*. *Iso.* 18. pertinax = *dura*. *I.* 19. excruciatibus = *poenis*. *I.* 21. trux = *seuerus*. *I.*

COMMENTARIVS.

nali pro *virginal*. Barthius libr. XXVI. cap. XII. elegantissime id dictum affirmat. Quam vocem, inquit, pessime interpretati sunt Iso pro loco, vbi feminae deuirginantur, et Georgius Fabricius pro eo, vbi virgines versantur. Prudentius posuit pro parte verenda virginei corporis, vti Solinus, Apuleius, et ex correctione Barthii glossae Isidori. In Macri Hierolexico *virginal* exponitur virginitas, et ex sententia Caroli Widmani *lupanar* omnino male. Giselinus explicat ὑμήν, seu virgineum vinculum, de quo Ioannes Wyerus medicus. Ausus est, addit Giselinus, Prudentius, quod Augustinus, atque alii efferunt in plurali numero, efferre in singulari, quomodo antea nomen *altar*. Idem Giselinus plane reiicit vt spurium, neque cum sequentibus cohaerens *Intactum ab omni crimine corpus est*, quod in quibusdam legerat, sed aliena manu, vt videbatur, scriptum. Quod autem Giselinus *virginal* tamquam Prudentii proprium in singulari notat, facile refellitur auctoritate Apuleii, Solini, et aliorum. Apuleius II. Metam. etiam dixit *feminal*.

10. Breu. Moz. *maritali*: lege *iugali*. Vat. B., Mar. a pr. m., Rat. in contextu *habitam* minus bene pro *habilem*. Rat. supra *habilem*, vel *aptam*, quod postremum est glossa.

12. Rat. recentiori manu pro *impiis* habet *improbis*. Breu. Moz. *impii*.

13. Rat. rec. m. *quo minus impiis*. Retine *idolis*.

14. Vat. B. contra metrum *addita*. In Rat. corrector idem ineptus *addicta sacris*, vt sit *impiis addicta sacris*.

15. Breuiar. Moz. *binis* pro *multis*.

16. Parrhasius mendose *iudices*. Breu. Moz. *illicis*: melius *illice*. Non solum in epistola pseudo-Ambrosii, sed etiam a S. Maximo Taurinensi narratur, a filio Praefecti Agnen in vxorem expetitam. Hinc iudex illam illecebris tentabat.

19. In quibusdam Vulg. *exercitatibus*: in aliis *excruciantibus*. Corrigendum omnino est *excruciatibus*.

21. Breu. Moz. *tunc atrox tyrannus*: lege *tum trux*.

Digitized by Google

Poenam subactis ferre doloribus,
Et vita vilis spernitur: at pudor
Charus dicatae virginitatis est.
Hanc in lupanar trudere publicum
Certum est, ad aram ni caput applicat,
Ac de Minerua iam veniam rogat,
Quam virgo pergit temnere virginem.
Omnis iuuentus irruat, et nouum
Ludibriorum mancipium petat.
Haud, inquit Agnes, immemor est ita
Christus suorum, perdat vt aureum
Nobis pudorem, nos quoque deserat.
Praesto est pudicis, nec patitur sacrae
Integritatis munera pollui.
Ferrum impiabis sanguine, si voles:
Non inquinabis membra libidine.

GLOSSAE VETERES.

22. subactis = *superatis*. *I.* 24. dicatae = *scilicet deo*. *I.* 25. lupanar = *dicitur a lupis, id est, meretricibus; quia sicut lupi deuorant praedam, sic illae auidissime deuorant amatores suos*. trudere = *pro trudi*. *I.* 26. applicat = *inclinat*. *I.* 28. temnere = *despicere*. *I.* 29. irruat = *cum impetu veniat*. *I.* 30. mancipium = *mancipium, quasi manu captum*. *I.* 32. aureum = *nobilem*. *I.* 35. integritatis = *virginitatis*. *I.* 36. impiabis = *maculabis*. *I.*

COMMENTARIVS.

23. Nonnulli Vulg. *aut pudor* non recte. Breuiar. Moz. corrupte *at pudor eius — Dicatae virginitatis impetendus est*.

24. Prag. *clarus*: lege *charus*. Parrhasius minus bene *dicatae virginitati erit*. Olim virgines christianas a teneris annis virginitatem deo consecrasse, tum ex hoc hymno, tum ex aliis monumentis liquido patet. Tertullianus egregie Apologet. cap. L. *Proxime ad lenonem damnando christianam potius, quam ad leonem, confessi estis, labem pudicitiae apud nos atrociorem omni poena, et omni morte reputari.*

25. In hoc lupanari erectam nunc S. Agnetis esse ecclesiam, dixi ad v. 3.

26. In Mar. desideratur *est*. Fabr., Gis., Prag., Rat., Breu. Moz. *applicet*, et v. seq. *roget*. Plerique cum Aldo *applicat*, *rogat*. Ethnici deorum suorum statuas amplexari, et osculari solebant.

27. Weitzius mendum Egmondani exprimere voluit *Menerua*. Idem Weitzius Fabricio, et Giselino affingit *regit*, in quibus est *roget* pro *rogat*.

29. Vatt. B., P., Weitz., Gis., Torn., *irruat*. Parrhasius, Breu. Moz., Alex. a pr. m., Cham. *irruet*. Plurimi alii habent *irruit* cum Aldo.

30. Eadem occurrit varietas *petat*, *petet*, et *petit*.

36. Breu. Moz. corrupte *Ferro, impia soboles, potes seruire*.

Sic

Sic elocutam publicitus iubet
Flexu in plateae sistere virginem.
Stantem refugit maesta frequentia,
Auersa vultus, ne petulantius
Quisquam verendum conspiceret locum.
Intendit vnus forte procaciter

GLOSSAE VETERES.

38. publicitus = *publice*, *manifeste*. *Iso.* 39. flexu in plateae = *in via*; *in biuiis*. sistere = *praesentare*. *I.* 40. frequentia = *multitudo*. *I.* 42. verendum = *pudibundum*. *Rat.* 43. forte = *casu*. procaciter = *irreuerenter*, *luxuriose*. *I.*

COMMENTARIVS.

38. Ambr. *iubent*: melius *iubet*. Innuitur mos, quem pseudo-Ambrosius explicat: *Adhaec insanus iudex iussit, eam expoliari, et nudam ad lupanar duci sub voce praeconis dicentis: Agnetem sacrilegam virginem, diis blasphemiam inferentem, scortum lupanaribus datam*. Vide ep. I. inter segregatas a Maurinis.

39. Burmannus secundus in Addend. ad Claud. pag. 1012. e duobus antiquis libris leodiensibus legit *fluxu in plateae*, et interpretatur confluxum populi per plateas. Vide Gronou. ad Liu. pag. 343. In Mar., et Rat. ex *flexus* factum *flexu*. Prag., Vat. Q. male *flexus in plateae*. Ald., vetus codex in editione Weitz. apud cl. praesulem Reggium *flexu in plateas*. Breu. Moz. *flexam in plateas*. Verior lectio *flexu in plateae*. Iso interpretatur in biuio, in quo lupanaria construi mos erat. Miratur Peueratus, cur non dixerit *flexu in theatri*: siquidem fornices illi erant in circo agonali. Constat, publica scorta in fornicibus spectaculorum manere consueuisse. S. Cyprianus, siue quis alius vetus scriptor libr. de Spectac. *Si rursum perrogem, quo ad illud spectaculum itinere peruenerit, confitebitur per lupana 'um, per prostitutarum nuda corpora . . . . qui festinans ad spectaculum, dimissus, et adhuc gerens secum, vt assolet, eucharistiam inter corpora obscoena meretricum tulit*. Quum autem postea occurrat etiam *plateae* v. 49. retinendum est *flexu in plateae*; et, vt ego puto, flexus plateae solum indicat angiportum, aut vicum angustum, et flexuosum, ad quem e platea ingressus esset. Petronius de lupanari: *Per anfractus deinde obscurissimos egressus in hunc locum me perduxit*.

40. Vat. B., Mar. *stantum* minus bene: Hailsbr. male *statum*. Verbum proprium est *stare* de feminis prostitutis, quae ante fornices quaestus gratia stabant. Hinc meritorium ipsum *stabulum* dicebatur, et a Tertulliano appellatur lib. II. ad Vxorem *consistorium libidinum publicarum*: ipsae meretrices *prostitutae*, et *prostibula* audiebant. Horatius sat. I. *Nullam nisi olenti in fornice stantem*. In II. Controuers. Senecae, *Meretrix vocata es, in communi loco stetisti*.

41. Vat. A., Egm., Pal. *aduersa*: alii *auersa*, quod retinendum est.

42. Peueratus exponit, *hoc est, templum*. Ita quidem ait Damasus in versibus, quos post hymnum proferam: sed alia explicatione opus est. Barthius notat lib. VIII. cap. XIX., locos mulierum in libris medicorum genitalia membra designare, vti etiam saepe apud Columellam. Quod autem cap. V. lib. cit. ex hoc loco infert, quod dum publicitus nudae mulieres prostabant (siue christianae, siue aliae) auertebant oculos, qui aderant, morum pristinorum reuerentia, non puto vniuerse verum: nam id in Agnete veluti ex peculiari dei prouidentia narratur. Quod de *locis* mulierum dicit, grauiori Lucretii testimonio posset confirmari. Vide Gifanii indicem in *loca*, et *loci*.

Digitized by Google

Os in puellam, nec trepidat sacram
Spectare formam lumine lubrico.
En ales ignis fulminis in modum
Vibratur ardens, atque oculos ferit:
Caecus corusco lumine corruit,
Atque in plateae puluere palpitat.
Tollunt sodales seminecem solo,
Verbisque deflent exequialibus.
Ibat triumphans virgo, deum Patrem,
Christumque sacro carmine concinens,
Quod sub profani labe periculi
Castum lupanar, nec violabile
Experta victrix virginitas foret.
Sunt, qui rogatam rettulerint Preces
Fudisse Christo, redderet vt reo

GLOSSAE VETERES.

44. os = *faciem*. I. 46. en ales = *ecce velox*. I. 50. tollunt = *eleuant*. sodales = *sodales dicuntur, quasi simul edales, id est, simul manducantes*. I. 51. exequialibus = *qui in exequiis conueniunt*. I. 54. quod = *eo quod*. I.

COMMENTARIVS.

45. Ald. male *expectare formam*: nec melius vetus codex in editione Weitziana *formam expectare*, aut Torn. *expectans formam*, aut Latinius *despectas formam*. Dicit *lumine lubrico*, vt in hymn. II. Cath. v. 103. *Oculiue peccent lubrici*. Cicero lib. II. De nat. deor. *Sed lubricos oculos fecit* (natura,) *et mobiles*.

46. Breuiar. Moz. deprauate *gehennalis ignis flaminis in modum*. Angelum sub alitis specie vibratum intelligi posse, censet Ruinartius. Certe Agneti aderat angelus, qui eius virginitatem defenderet: sed nihil prohibet, ignem volucrem, siue celerem (non auem) de caelo missum, qui oculos impudici iuuenis perstringeret. Ita enim ego hunc locum accipio; et haec explicatio confirmatur v. 48. *Caecus corusco lumine corruit*: nam lumen coruscum est hic ipse ignis ales, et ardens, quo caecus corruit iuuenis. Iuuenis, inquam: etenim filium hunc fuisse praefecti Vrbis, Acta docent, et v. 29. ait iudex: *Omnis iuuentus irruat etc.*

50. Imitatio Virgilii lib. V. *Ast illum fidi aequales genua aegra trahentem etc.*

52. Videtur e lupanari virgo extracta, vt per vias duceretur: vel *ibat triumphans* ponitur pro triumphabat.

54. Vat. B. *pericli*: emenda *periculi*.

55. Prag. *ne violabile*, et supra glossa *ne* pro *non*. Melius *nec*.

56. Breu. Moz. *aspecta*: lege *experta*.

57. Vat. A. *precem* pro *preces*. Alii *retulerint*, alii *rettulerint* scribunt: vtrisque sua adest ratio. Precibus S. Agnetis hunc iuuenem ad vitam reuocatum, narratur etiam in sermone XLVIII. inter sermones S. Ambrosio ascriptos, quem e tribus mss. Maurini ediderunt.

Digitized by Google

Lucem iacenti: tum iuueni halitum
Vitae innouatum visibus integris.
Primum sed Agnes hunc habuit gradum
Caelestis aulae, mox alius datur.
Accensus iram nam furor incitat
Hostis cruenti. Vincor, ait gemens,
I, stringe ferrum, miles, et exere
Praecepta summi regia principis.
Vt vidit Agnes, stare trucem virum
Mucrone nudo, laetior haec ait:
Exulto, talis quod potius venit

GLOSSAE VETERES.

60. innouatum = *scilicet referunt*. visibus integris = *virginitatis custodia*. *I.* 61. gradum = *miraculum*. *I.* 63. ascensus = *martyrii gradus*. *I.* 65. astringe = *euagina*. exere = *perfice, profer, et exerce*. *I.*

COMMENTARIVS.

59. Ald., Breu. Moz. *tum inuenit*. Legendum *tum iuueni*.

60. Breu. Moz. *usibus*. Cauchii codex *iussibus*, vnde ille coniiciebat *sensibus*. Sed bene est *visibus*. Glossa non placet.

61. Breu. Moz. ita distinguit *usibus integris – Primum*; *sed Agnes* non probe.

63. Sich., Vatt. A., Q., Alex., Prag., Rat., Weitz. cum suis, Gall. cum Torn., editione parisiensi Biblioth. Patrum, ms. S. Michaelis apud Ruinartium *mox alius datur – Ascensus*: *iram nam furor incitat*. Heinsius nullam lectionis varietatem aduertit, sed Giselinum secutus, edidit *mox alius datur. – Accensus iram nam furor incitat*, quod tenent Ald., Parrhasius, Vatt. B., P., Vrb., recentiores: quamquam Teolio altera lectio magis videtur arridere. Nonnulli tradunt, Symphorianum, ne in odium romanorum incurreret, substituisse alium iudicem Aspasium nomine, qui virginem Agnetem primum igni tradi, tum igne illaesam gladio percuti iussit. In Comment. ad I. hymn. Perist. v. 93. quaestionem agitaui, cur martyres alia tormenta interdum superarent, gladio vero vix vnquam cederent. Postea vidi dissertationem Baruffaldi: *Del colpo di spada, o di qualunque ferro tagliente, non mai vano, o fallace nel decapitare, o dar la morte ai martiri di Cristo*, tom. III. nou. Collect. Calogeran. Venet. 1757. Baruffaldus iisdem rationibus quaestionem resoluit. Nam quod addit, ictum gladii insuperabilem fuisse, quia deus martyrium hoc mortis genere complere, et per ictum gladii martyres coronare decreuerat, hoc ipsum est, quod quaeritur, cur deus id potius, quam aliud decreuerit. Negat praeterea Baruffaldus, gladium martyribus vnquam cessisse, ac veteres historias, quibus id affirmatur, aut in dubium reuocat, aut sine miraculo rem euenisse contendit.

65. Vat. B., Mar., Rat., Weitz. *astringe ferrum*. Rott., Thuan., Ald., Breu. Moz., Alex., Vat. Q. *stringe*. Ita in Vat. P., sed deest prima litera. Heinsius restituit *i, stringe* cum Ambr., tribus Torr., Cauchiano. Adhaeret Vat. A., et in Vat. B. videtur id indicari ad oram. Parrhasius olim iam ediderat *i, stringe*, sed mendose illico *miles exequere*. Vrb. habet *iam stringe*, quod fuit a Giselino editum. Vide Comment. ad v. 199. hymn. XI. Cath.

Vesanus, atrox, turbidus, armiger,
Quam si veniret languidus, ac tener,
Mollisque ephebus tinctus aromate,
Qui me pudoris funere perderet.
Hic, hic amator iam, fateor, placet:
Ibo irruentis gressibus obuiam,
Nec demorabor vota calentia:
Ferrum in papillas omne recepero,
Pectusque ad imum vim gladii traham.
Sic nupta Christo transiliam poli
Omnes tenebras aethere celsior.
Aeterne rector, diuide ianuas
Caeli, obseratas terrigenis prius,
Ac te sequentem, Christe, animam voca,
Quum virginalem, tum Patris hostiam.
Sic fata, Christum vertice cernuo
Supplex adorat, vulnus vt imminens
Ceruix subiret prona paratius.

GLOSSAE VETERES.

70. vesanus = *transuectus a sanitate*. I. 72. ephebus = *iuuenis, imberbis*. tinctus aromate = *vnctus vnguento*. I. 73. funere = *morte, luctu*. I. 74. hic, hic = *talis*. I. 76. demorabor = *detineam*. vota = *quae habent me ad interficiendum*. calentia = *iracunda furentia*. I. 77. recepero = *recipiam*. I. 79. sic = *taliter*. poli = *aeris*. I. 81. diuide = *aperi*. I. *Mar.* 82. prius = *in primo parente*. I. 84. quum = *pridem, vel modo, quando*. tum = *deinde*. hostiam. *martyrium*. I. 85. vertice cernuo = *inclinato capite*. I. 86. vulnus imminens = *imminentem gladium*. I. 87. subiret = *sufferret*. I.

COMMENTARIVS.

72. Weitz. cum Widm. scribit *ephaebus*. In Egm., Hailsbr. *efybus*. Chamillardus existimabat, *aromata* tantum plurale apud latinos reperiri, quamuis apud graecos etiam in singulari dicatur ἄρωμα. Verum Marcianus *aroma indicum* dixit D. libr. XXXIX. tit. IV. leg. vlt. Prudentius *aroma* in singulari dixit etiam Cath. III. 22., Apoth. 758.

74. Parrh. *hic amor* contra metrum.

75. Alex., Vatt. A., P. *obuia*.

78. Vat. A. non bene omittit *que*. Breu. Moz. *Pectusque adimet vim, gladii traham*, quod reformandum est.

80. Vel intelligit *poli aethere celsior*, vel tenebras poli vocat, vt v. 95. *Spectat tenebras ardua subditas*: quia tenebrae sunt omnia, quae sub pedibus caelitum iacent, quamuis clara videantur.

81. Ald. mendose *aeternae*.

82. Parrhasius *terriginis* male.

84. Breu. Moz. *Cum virginali tunc Patris hostia* minus recte.

Digitized by Google

Ast ille tantam spem peragit manu:
Vno sub ictu nam caput amputat.
Sensum doloris mors cita praeuenit.
Exutus inde spiritus emicat,
Liberque in auras exilit: angeli
Sepsere euntem tramite candido.
Miratur orbem sub pedibus situm,
Spectat tenebras ardua subditas,
Ridetque, solis quod rota circuit,
Quod mundus omnis voluit, et implicat,
Rerum quod atro turbine viuitur,
Quod vana secli mobilitas rapit:
Reges, tyrannos, imperia, et gradus,
Pompasque honorum stulta tumentium:
Argenti, et auri vim, rabida siti
Cunctis petitam per varium nefas,
Splendore multo structa habitacula,

GLOSSAE VETERES.

88. ille = *carnifex*. *I.* 91. spiritus emicat = *anima splendet, salit*. *I.* 94. situm = *positum*. *I.* 95. ardua = *excelsa*. *I.* 97. implicat = *colligit*. *Iso.* 100. gradus = *honores*. *I.* 101. stulta = *stulte*. *I. Mar.* 102. siti = *cupiditatis*. *I.* 103. cunctis = *populis* = petitam = *quaesitam*, *ipsam rabiem cupiditatis*. *I.*

COMMENTARIVS.

88. Prag. *peregit manu*: metrum poscit *peragit*.

89. Ald. *vnum sub ictu*. Plerique *vno sub ictu*. In Bong. reperitur coniuncte *subictu*: et Gifanius ita legendum contendit ex vet. suo lib., vt alibi dixit Prudentius *subtacitus*, et Lucretius *subcauus*: in Vulg. *vno sub ictu* male, et barbare scribi affirmat; sed hactenus viris doctis, qui Prudentium ediderunt, id non persuasit.

91. In Eulalia v. 161. *Emicat inde columba repens*.

94. Aemulatur Virgilium ecloga v. v. 56. *Candidus insuetum miratur limen Olympi*: – *Sub pedibusque videt nubes, et sidera Daphnis*.

96. Alex., Ald. *videtque solis*. Vatt. A., Q. *rota circumit* non male.

98. In hymno superiori S. Cypriani v. 90. *Quid viueret*.

99. Vat. B., Mar. *nobilitas* non absurde, nam dicitur *vana*, et sermo est de regibus, et honoribus.

101. Breu. Moz. *stulte*: lege *stulta*.

102. In Vatt. A., P. desideratur *vim*. Aldus, Vatt. A., P., Q., Hailsbr., Pal. *rabidam sitem*. Widm. in contextu *vim rabidam sitis*. Weitz., Widm. supra, Alex., Parrh., Prag., Gis., Heins. *vim rabida siti*: adhaerent Rat., et recentiores. Mar., Vat. B. *vim rabidam siti*. Vrb. minus bene *et aurum*: *vim rabidam sitim*.

Digitized by Google

Illusa pictae vestis inania,
Iram, timorem, vota, pericula:
Nunc triste longum, nunc breue gaudium,
Liuoris atri fumificas faces,
Nigrescit vnde spes hominum, et decus,
Et, quod malorum tetrius omnium est,
Gentilitatis sordida nubila.
Haec calcat Agnes, haec pede proterit,
Stans, et draconis calce premens caput:
Terrena mundi qui ferus omnia
Spargit venenis, mergit et inferis,
Nunc virginali perdomitus solo,
Cristas cerebri deprimit ignei,
Nec victus audet tollere verticem.
Cingit coronis interea deus
Frontem duabus martyris innubae:
Vnam decemplex edita sexies

GLOSSAE VETERES.

106. vota = *optiones*. *I.* 110. tetrius = *pessimam*. *I.* 113. calce = *pede*. *I.* 114. terrena = *scilicet corpora*. ferus = *saeuus*. *I.* 116. solo = *planta*. *I.* 117. cerebri = *capitis*. *Mar.* deprimit = *deponit*. *I.* 118. verticem = *caput*. *I. Mar.* 121. vnam = *coronam*. edita = *de martyrio*, *oblita de martyrio dedit*. sexies = *sexies decies fiunt sexaginta; et sexagenarius numerus significat continentiam vidualem: quae vna corona illi erat*

COMMENTARIVS.

105. Ex Virgilio II. Georg. v. 464. *Illusasque auro vestes*. Vide Comment. ad v. 48. hymn. XII. Peristeph.

106. In Breu. Moz. *irati*, *mortem*; corrige *iram*, *timorem*.

107. Seneca in Thyeste act. IV. *Nulla sors longa est; dolor, et voluptas – Inuicem cedunt: breuior voluptas*.

110. Vat. A. perperam omittit *quod*. *Tetrius malorum omnium* pro *malis omnibus*. Vide Comment. ad v. 77. et 78. hymn. XII. Cath.

112. Concinnius est *haec pede* cum Mar., Prag., Rat., quam *ac* cum aliis edd., et mss. In Breu. Moz. mendum *proculcat* pro *proterit*. In nonnullis edd. ad oram excusum est *crepasset*: quod non intelligo quid sit, aut quo pertineat.

116. Saepius dictum, *solum* pro imo pede accipi. Confer Frontonem Ducaeum ad Paulinum p. 766. *Sola sancta tergere* ep. II. ad Seuerum, et Sirmondum ad Sidonium pag. 113.

118. Vat. B. *vinctus*: melius *victus*.

121. Vat. A. male *vna*. Alii scribunt *decimplex*, alii *decemplex*. Aemulatur Cyprianum ep. LXX. *Cuius numero nec virgines desunt, quibus ad sexagenarium fructum centenus accessit, quasque ad caelestem coronam gloria geminata prouexit*.

Digitized by Google

Merces perenni lumine conficit:
Centenus extat fructus in altera.
O virgo felix, o noua gloria,
Caelestis arcis nobilis incola,
Intende nostris colluuionibus
Vultum gemello cum diademate:
Cui posse soli Cunctiparens dedit
Castum vel ipsum reddere fornicem.
Purgabor oris propitiabilis

GLOSSAE VETERES.

propter laborem, quae sustinent viduae; nam laborem sustinent maximum, quod ipsa complexa digitorum significat. Iso. 123. in altera = *de virginitate*. *Iso. Mar.* 126. colluuionibus = *maculis, pollutionibus, immunditiis*. *Iso. pollutionibus*. *Mar.* 127. diademate = *corona*. *I.* 128. cui = *id est, tibi*. *I.* 129. vel = *etiam*. fornicem = *lupanar*. *locum dicit in theatro, vbi deuirginantur virgines*. *I.* 130. purgabor = *ego*. oris = *vultus*. *I.*

COMMENTARIVS.

Plerique fructum sexagesimum virginitati, fructum centesimum martyrio in parabola Matth. cap. XIII. v. 8. promissum esse autumant. Et quum hoc loco Prudentius ipse virginitati fructum sexagesimum assignare videatur, in lib. II. adu. Symmach. v. 1059. legi poterit *Hinc decies seni*: vbi etiam de praemio virginitatis disseritur. In glossis diuersae sunt opiniones: apud Isonem, quid sit, *Quod ipsa complexa digitorum significat*, intelliges ex Hieronymi verbis libr. I. in Iouinianum sub initium: *Centesimus, et sexagesimus, et tricesimus fructus, quamquam de vna terra, et de vna semente nascatur, tamen multum differt in numero. Triginta referuntur ad nuptias: nam et ipsa digitorum coniunctio, quasi molli se complexans osculo, et foederans, maritum pingit, et coniugem. Sexaginta vero ad viduas, eo quod in angustia, et tribulatione sunt positae. Vnde et superiori digito deprimuntur, quantoque maior est difficultas expertae quondam voluptatis illecebris abstinere, tanto maius est praemium. Porro centesimus numerus* (*diligenter, quaeso, lector, attende*) *de sinistra transfertur ad dexteram, et eisdem quidem digitis, sed non eadem manu, quibus in laeua nuptae significantur, et viduae, circulum faciens exprimit virginitatis coronam*. Veterem hanc consuetudinem numerandi per digitos explicatius tradit Beda in libr. De computo, vel loquela per gestum digitorum. Vide etiam Gazaeum in not. ad Cassian. Collat. XXIV. cap. vlt., qui rem hanc enucleate exponit.

122. Egm., Pal. *mercis* pro *merces*.

124. Sic in versibus nunc excribendis S. Damasi: *O felix virgo*.

128. Prag. *solus Cunctiparens* pro *soli*.

129. Breu. Moz. male *redde fornicem*. Fornices erant arcuatae domus, vbi prostabant meretrices: loca abdita, et occulta, quae ab Apostolo *cubilia* vocantur: *Non in cubilibus* etc. Vide Comment. ad v. 108. lib. I. in Symm.

130. Ald., Vat. P., et nonnulli Vulg. corrupte *purgabo roris*. Breu. Moz. non leuiori mendo *Purga iam corda propitiabili*. Parrhasius recte iam olim ediderat *purgabor oris*. Giselinus obseruat, errata pleraque, quae Prudentium miserrime foedarunt, librariorum inscitia contigisse,

Digitized by Google

Fulgore, nostrum si iecur impleas.
Nil non pudicum est, quod pia visere
Dignaris, almo vel pede tangere.

GLOSSAE VETERES.

132 pia = *pia visitatione*. visere = *videre*, *visitare*. I.

COMMENTARIVS.

qui modo in vnam dictionem diuersissima conglutinarunt, modo cohaerentia separarunt: et haec exempla profert. *Secernere* scriptum erat v. 35. Apoth. pro *se cernere*. – *Consulet et* v. 390. lib. II. in Symm. pro *consultet*. – *In acie* ib. v. 1024. pro *macie*. *Sed et* ib. v. 193. pro *sedet*. – *Suam* in hymno S. Vincentii v. 146. pro *si iam*. – *Obis* ibid. v. 537. pro *o bis*. – *Quinos* in Romano v. 1036. pro *quin os*. – *Fluctu et* in passione SS. apostolorum Petri, et Pauli v. 36. pro *fluctuet*. – *Exitusque* in Cypriano v. 102. pro *exit vsque*. – *Purgabo roris* hoc loco pro *purgabor oris*. Quibus alia similia addi possent.

131. Christi, et diuini Spiritus hoc esse, Cellarius opponit. Deberet ipsum pudere, toties fateri, Prudentium tam doctum, tam pium vatem, et in omni antiquitate tam venerandum, suae haeresi tam aperte esse contrarium.

132. In Breu. Moz. mendum est *quam pia viscera* pro *quod pia visere*. In eodem breuiario adduntur quidam versus, quos Prudentii non esse, vt nunc quidem leguntur, certo possum confirmare.

133. Barthius lib. XXXVI. cap. IV. Aduers. ait, deorum tactum efficacem habitum, vt apud Horatium de Venere: *Tange Chloen semel arrogantem*. Id quod, inquit, allusit eruditissimus poeta Prudentius, *Dignaris almo vel pede tangere*. Sed Prudentius, vt ego existimo, nihil aliud vult, nisi pudicum id omne esse, quod Agnes ingreditur: vt castum reddidit ipsum fornicem. Post hunc hymnum in Vat. A. sequitur passio beatissimi Laurentii. In aliis sunt versus S. Damasi in laudem S. Agnetis, in quibus sanctissimi huius pontificis pietas non minus, quam in ceteris eius carminibus, elucet. Apologiam pro Damaso, aliisque pontificibus romanis IV. sec. contra apertas calumnias Ammiani Marcellini nondum deditam opera confectam fuisse puto; neque operae nullum esset pretium. Carmina ipsa Damasi, edente Merenda, typographi negligentia corruptissime impressa sunt, vt editoris naeuos praeteream. Versus, quos dicebam, in laudem S. Agnetis correctos nunc exhibebo. Igitur post hymnum S. Agnetis in Vat. B., Mar., Prag., Rat., in Widm. codice apud Weitz., in codice Florentino, de quo in Proleg. num. 86., qui cum Vrb. consentit, inseruntur versus sequentes. *Versus Constantinae, Constantini filiae, scripti in absida basilicae, quam condidit in honorem S. Agnae virginis*. – *Constantina deum venerans, Christoque dicata*, – *Omnibus impensis deuota mente paratis*, – *Numine diuino multum, Christoque iuuante*, – *Sacrauit templum victricis virginis Agnes*. – *Templorum quod vincit opus, terrenaque cuncta*, – *Aurea quae rutilant summi fastigia templi*. – *Nomen enim Christi celebratur sedibus istis*, – *Tartaream solus potuit qui vincere mortem*. – *Inuectus caelo solus inferre triumphum*. – *Nomen Adae referens retro ciet omnia membra*. – *A mortis tenebris, et caeca nocte leuata*. – *Dignum igitur munus, martyr, deuotaque Christo*, – *Ex opibus nostris per secula longa tenebis*, – *O felix virgo memorandi nominis Agnes*. Plerique filiam hanc Constantini vocant Constantiam ex Actis non authenticis. Sed vel vtrumque nomen habuit, vel vocanda potius est Constantina, vt ex primo versu liquet: *Constantina deum*. Idemque nomen legitur in primis literis versuum primorum vndecim: est enim carmen acrostichum. Ac fortasse legendum erit *Constantina deo venerans*, *Christoque dicata*. Nam primae literae trium

EPI-

Digitized by Google

EPILOGVS.

IMMOLAT deo Patri
Pius, fidelis, innocens, pudicus,

COMMENTARIVS.

versuum extremorum faciunt *deo*. De hac ecclesia S. Agnetis in via Nomentana agit Ciampinius De sacr. aedif. cap. IX. Lectiones variae codicum sunt. In titulo Widm. *in honore S. Agnes virginis*. Versu I. Vat. B. *dei* pro *deum*. v. 5. Widm. *opes* pro *opus*. Merenda *terrenaque iuncta*. v. 6. Merenda in textu *aurea nam*. v. 7 Merenda *fastigia tecti*. v. 9. Widm., Prag., Mar. rec. m., Merenda *solusque* pro *solus*. Vrb. *solus qui*. Rat. non bene pro diuersa scriptura *vectus*:supra *inuectus*. v. 10. corrupte Vat. B. *Nomen ferens retorquet et omnia membra*. Rat. *Numina vera ferens retro ciet omnia membra*, quod videtur esse supra in Vat. B. In eod. Rat. charactere minutiori subscribitur *Nomen Adae referens detorquet et omnia membra*: et ita edidit Weitzius ex Widm. In Prag. *Numen ad aethra ferens post se ciet omnia membra* cum glossa *ciet = id est, vocabit*. In Mar. a correctore erat factum supra *Numen ad etbra ferens retro ciet omnia membra*. Merenda, Vrb. *Nomen adhuc referens, et corpus, et omnia membra*. Ita etiam in Florentino codice. In nonnullis editionibus hi duo versus *Nomen*, et *A mortis* desiderantur. v. 11. Vat. B. deprauate *amo tenebris* pro *a mortis tenebris*. v. 12. Merenda in textu *dignum Agnes munus*. Sequuntur versus S. Damasi hoc titulo in Mar., et Rat. *Item Damasi papae versus de eadem*: quos tamen ego excribam ad ectypum aeri incisum in Dissertatione Bayeriana De S. Damaso ex archetypo in ecclesia S. Agnetis via Nomentana. *Fama refert sanctos dudum retulisse parentes – Agnen, cum lugubres cantus tuba concrepuisset. – Nutricis gremium subito liquisse puellam, = Sponte trucis calcasse minas, rabiemque tyranni, – Vrere cum flammis voluisset nobile corpus, – Viribus immensum paruis superasse timorem, – Nudaque profusum crinem per membra dedisse. – Ne Domini templum facies peritura videret. = O veneranda mihi, sanctum decus, alma pudoris, – Vt Damasi precibus faueas, precor, inclyta martyr*. Versu I. Prag., Widm. *fleuisse* pro *retulisse*. Vrb. male *sanctos dudum regulis reparantes*. vers. 2. Vrb. mendose *Agmen*, et *concrepauisset*. vers. 4. Mar. *rabiesque*. Mar., et alii *truces*. vers. 7. Widm. *diffusum* pro *profusum*. Merenda in Operib. S.Damasi *profusos crines*. vers. 9. Prag. contra metrum *Agnes tu decus*: Rat. *Agnes mihimet decus*, supra *tu*. Mar. *Agnes mihi decus*, supra *mihi tu decus*, et ad oram *columenque, et palma pudoris*. Alii *O venerandum Agnes mihi tu decus alma pudoris*. In Vrb. hic versus corruptus est *O veneranda m̄ deus alma pudoris*. Merenda, et alii *inclyta virgo*. Porro vix dubium est, quin versus superiores non minus, quam hi auctorem habeant Damasum. De voce *lugubres*, primis duabus correptis, dixi in Comment. ad v.79. hymni IX. Cath. Apud profanos scriptores occurrit etiam *salubris* secunda correpta, vt videri potest in Anthologia Burmanni. In Vat. B., Mar., Weitz. post hos versus sequitur hymnus S. Eulaliae. In aliis Epilogus.

v. I. In Alexandr. titulus est *Epilogus, id est, clausula, vel finis libri*. In Vat. B. *Incipit de opusculis, Patri deo immolat. per trocheum, et trimetrum endecasyllabum*. Ponitur ante Dittochaeum, sed tamquam conclusio libri Peristephanωn, qui praecesserat, siquidem in fine legitur *Finit Peristephanωn, Incipiunt tituli historiarum*. In Mar. *Incipit de opusculis suis. Trocheum trimetrum endecasyllabum*. Ponitur ante Dittochaeum, et post

Digitized by Google

Dona conscientiae,
Quibus beata mens abundat intus.

COMMENTARIVS.

hymnum de Epiphania : sed hymnus de Epiphania in hoc codice, vt in aliis, vltimus est in libro Peristephanωn. Fortasse hinc occasionem aliqui sumpserunt, vt hanc odam, quae in nonnullis codicibus hymnum Epiphaniae sequitur, tamquam praefationem libri Peristephanωn huic libro praefigerent: sed notandum est hoc discrimen, quod hymnus de Epiphania in quibusdam codicibus claudit librum Cathemerinωn, in aliis librum Peristephanωn. Giselinus diserte affirmat, in suo codice, et in dauentriensi libro Peristephanωn hos versus praefigi: quam collocationem probat, quia Prudentius ait, trochaeos, et iambos se Christo consecrare, et liber Peristephanωn ex trochaeis, et iambis maxime constat. Sed, vt dicam ad v. 7., Prudentius versus, quibus haec oda constat, nominat, non autem alios libri Peristephanωn intelligit. Addit Giselinus, nullum esse aliud opus, cui prooemium non dederit suum. Sed praeterquamquod Dittochaeo nullus est prologus, libro Cathemerinωn non est alia praefatio, nisi ea, quae reliquis operibus communis est. Et sicut liber ille primus prologo communi incipit, ita liber hic vltimus, qui est de Coronis, congruenter epilogo communi concludetur. Heinsius fassus est, nullum suorum codicum martyribus dicato libro hanc oden praeponere, neque Puteanum, neque Ambrosianum, in quibus initium libri Peristephanωn erat; sed haec ode non comparebat. In Oxonio, vti apud Aldum, claudebat agmen poematum omnium. In Rottendorphio inter libros aduersus Symmachum, et Dittochaeum legebatur: ex quo editiones nonnullae, vti etiam vetus codex Nomsianus praefationem Dittochaei faciunt hanc odem. In Addendis confirmauit Heinsius, plerosque vetustos codices epilogum voluminis hanc ipsam oden facere, et ad pristinum locum, vnde exulabat immerito, esse postliminii iure reuocandam. Inscriptio in Egm. erat *Incipit de opusculis suis Prudentius*. In Thuan., ac priore Boher. *De opusculis suis Prudentius*. In Rott. *Incipit de opusculis suis*. In Thuan. carmen dicitur *Iambicum mixtum*. Ab Aldo inscribitur *Ode, in qua poeta de se loquitur*. In codice Florentino, vbi hi versus post librum Peristephanωn collocantur, hic est titulus *Immolat opuscula sua deo Prudentius*, et primus versus est *Pius, fidelis*. De epilogis poetarum agit Scaliger lib. I. Poetic. cap. LV. Ait, clausiones, siue epilogos separasse Horatium, *Exegi monumentum aere perennius*, et Ouidium, *Iamque opus exegi*: non separasse Virgilium in Georg. *Illo Virgilium*. At inter Ouidium, et Virgilium vix vllum discrimen agnoscitur. Aliud pii epilogi exemplum praebet Iuuencus noster, quem libenter describerem, nisi iam ad finem ipse properarem. Nonnulli scriptores hispani seculi XIV. in operibus vulgari lingua conscriptis epilogum vocabant *vltilogum*, rationemque hanc reddebant, quia praefatio vocatur prologus: quam putidam elegantiam merito posteri non sunt imitati. In plerisque deest hic primus versus *Immolat deo patri*, vt in aliis postremus *Quo regente, viuimus*. Giselinus versum primum e ms. descripsit, quod ad sententiam omnino desiderari crederet, et necessum esset, carmen iambicum orationem semper finiens posteriore loco poni, ad illius Horatiani formam: *Non ebur, neque aureum — Mea renidet in domo lacunar*. Vltimum versum exemplo Manutii, vt spurium, reiecit. Extat versus ille primus in Rott., Weitz., et plerisque edd. Goldastus legit *Immolat patri deo*. Existimo, in multis codicibus deesse, quia in titulum ipsum inuectus est, vt in Vat. B. *Incipit de opusculis Patri deo immolat etc.* Fortunatus hos versus, vt puto, legerat post lib. Peristeph., et in his versum *Immolat deo patri*: hoc enim innuit, quum ait in praef. Vitae S. Mar-

Digitized by Google

Alter et pecuniam
Recidit, vnde victitent egeni:
Nos citos iambicos
Sacramus, et rotatiles trochaeos,
Sanctitatis indigi,
Nec ad leuamen pauperum potentes.
Approbat tamen deus
Pedestre carmen, et benignus audit.
Multa diuitis domo
Sita est per omnes angulos supellex.
Fulget aureus scyphus,
Nec aere desit expolita peluis:

GLOSSAE VETERES.

v. 11. approbat = *laudat*. *I.*

COMMENTARIVS.

tini: *Martyribusque piis sacra haec donaria mittens – Prudens prudenter Prudentius immolat actus.*

7. Ald. contra metrum *iambos* pro *iambicos*. In nonnullis editionibus scribitur *iambicos* cum j consonante, quod carminis lex respuit. His duobus versibus explicat Prudentius, quo metri genere nunc scribat, vt hymno III. Cath. v. 28. *Sertaque mystica dactylico*; hymno S. Eulaliae v. 209. *Texta feram pede dactylico*; hymno S. Fructuosi in fine *Dulces hendecasyllabos reuoluens*. Vocat vero iambicos *citos*, vt Horatius in Arte poetica, *Syllaba longa, breui subiecta, vocatur iambus, – Pes citus*. Et ibidem, vt corrigit Barthius lib. XVII. cap. IV. *Archilochum propero rabies armauit iambo*. Alii legunt *proprio*. Ausonius epist. XXI. *Iambe, Parthis, et Cydonum spiculis, – Iambe, pinnis alitum velocior, – Padi ruentis impetu torrentior, – Magna sonorae grandinis vi densior, – Flammis corusci fulminis vibratior*.

8. Trochaei recte dicuntur *rotatiles*, quia nomen habent a trocho, siue rota. Cicero lib. III. De oratore: *Iambum, et trochaeum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester: qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem, sermonemque nostrum; sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, et minuti pedes*.

10. Ex hoc versu colligunt aliqui, Prudentium diuitiis non abundasse: et satis verisimile est, eum, quum ad seueriorem vitam animum applicuit, vt honoribus, ita etiam diuitiis, siquas habebat, renunciasse. Ceterum in hac oda imitari videtur Horatium lib. IV. oda VIII. *Donarem pateras, grataque commodus etc.*

11. Vat. B. *approbet* non ita bene.

13. Ex Apostoli ep. II. ad Timoth. cap. II. v. 20. *In magna autem domo non solum sunt vasa aurea, et argentea, sed et lignea, et fictilia: et quaedam quidem in honorem, quaedam autem in contumeliam.* Eadem Apostoli similitudine multi alii vsi sunt. Walafridus Strabo Prudentium certe legerat: *Ditis heri locuples capit aurea vasa supellex, – Argenti species annumerans varias. – Haec eadem non ficta luto, non lignea spernit – Vascula, sed propriis mancipat officiis*.

16. In Mar. prius erat *Nec non aere fit expedita peluis*, quod recte emendatum

Digitized by Google

Est et olla fictilis,
Grauisque, et ampla argentea est parapsis.
Sunt eburna quaepiam,
Nonnulla quercu sunt cauata, et vlmo.
Omne vas fit vtile,
Quod est ad vsum congruens herilem:
Instruunt enim domum,
Vt empta magno, sic parata ligno.
Me paterno in atrio,
Vt obsoletum vasculum, caducis
Christus aptat vsibus,
Sinitque parte in anguli manere.
Munus ecce fictile
Inimus intra regiam salutis:
Attamen vel infimam
Deo obsequelam praestitisse prodest.

GLOSSAE VETERES.

24. magno = *scilicet pretio*. *I.* 25. in atrio = *intra ecclesiam*. *I.* 26. obsoletum = *vitiis*. caducis = *vilibus*. *I.* 31. vel = *etiam*. *I.*

COMMENTARIVS.

est supra. Goldastus pro diu. script. *Nec edere fit expedita peluis*, supra *expolita*. Tene, quod a nobis editum est. *Desit* pro *deest* vsurpauit etiam Prudentius Cathem. IV. 85., et Apoth. 812.

17. Mar. *aula*, supra *olla* probe. Weitzius perperam excudit *aula*.

18. Vat. B. *paripsis*. Mar., Rat., Rott. *parabsis*. Plerique *parapsis*, vt Ox., Thuan., Bong., Weitz., Heinsius. Giselinus *paropsis*. Vide Comment. ad v. 532. Psych. *Dextramque parapside iungit*.

23. In Vat. B. ex *inferunt* recte factum *instruunt*, quod verbum aptissimum est.

24. Vat. B. mendose *parato*.

25. Biuarius suspicari voluit *me materno* inepte, et nescio quid meditans nugarum de ecclesia caesaraugustana B. Virginis de Columna nuncupatae, quam hoc loco a Prudentio laudari somniabat. Qua de re dixi num. 58. Proleg.

26. Gis., et nonnulli Vulg. *vasculis* mendose. De humilitate christiana Prudentii ex hoc, aliisque locis satis in Prolegomenis locuti sumus. Vide ibi num. 46. in not. *a* pag. 30. verba Barthii, qui hanc oden summis laudibus euehit.

27. Rat. *abdat* pro *aptat*, et v. seq. *sinatque* pro *sinitque*. Vtrumque probabat, et praeferebat Mariettus.

29. Fideles illustres charitate sunt vasa argentea, et aurea: fragiles, infirmique in fide, et iustitia sunt vasa fictilia.

32. *Obsequela*, siue scribere malis *obsequella* ponitur pro *obsequium*. Sic Lucretius carcerem vocauit *luelam* sceleris pro luitione. Vide Gifanium in indice, qui alia exempla exhibet in *custodela*, *confugela* etc.

Digitized by Google

Quidquid illud accidit,
Iuuabit ore personasse Christum,
Quo regente, viuimus.

COMMENTARIVS.

33. Heinsius praetulit cum Thuan. *Quidquid illud accidet* pro *accidit*, quod extat in plerisque. Barthius loc. cit. non intelligit, quid velit sibi *Quidquid illud accidit*, et legendum putat *Quidquid illi vt accidat*: nam *quidquid* significat quodcumque. Nemesianus ecloga I. *Te quidquid carminis Echo – Respondent siluae*. Ita autem ordinat versus: *Inimus intra regiam salutis, – Quidquid illi vt accidat, – Iuuabit ora personasse Christum, – Quo regente viuimus: – Attamen vel infimam – Deo obsequelam praestitisse prodest*. Quocumque loco vilitas nostrorum carminum in ecclesia dei collocabitur, nos tamen ipsos, nostra ora ea composuisse, et cecinisse iuuabit. Dubitat, an melius legendum sit *ora*, quam *ore*. Verum, vt tanta scripturae varietas inuehatur, nulla idonea causa ostenditur. Nam sententia huius versus est, *Quidquid sit id, quod accidet*, quum regiam salutis iniero. De versu vero Nemesiani, qui obscurus est, et fortasse corruptus, vide notas Petri Burmanni in edit. Poetar. latin. minorum, qui diuersam explicationem affert.

34. Rat. *personare*, supra *personasse*, quod probum est. Sic Horatius dixit *sonaturum*, Plinius iunior *iuuaturi*. Vide Comment. ad v. 760. hymn. x. Peristeph., vbi aliqui legunt *crepasset*: alii *cremasset*.

35. Hunc versum omittunt Ald., Gis., Heins., Teol., et alii. Sed quum extet in Vat. B., Mar., Rat., Sich., Alex., et aliis, iuuat illum proferre. In vno Vat. vidit Teolius *Quo regnante viuimus*; sed metrum poscit *regente*. Heinsius, quum in Rott., et Ox. hunc versum inuenisset, putauit, nonnulla huius carminis deesse. Certum quidem est, Horatianam huius generis odam VIII. l. II. ita esse dispositam, vt a versu breuiore incipiat, et desinat in longiorem. Sed cur alio modo versus ordinari non poterunt, si malit poeta? Barthius affirmat, hunc versum plane Prudentio dignissimum esse. Sic alibi, ait, vt sui perpetuo similis ornatissimus poeta, v. I. hymn. VIII. Cathem. *Christe, seruorum regimen tuorum*. Et est sensus, qui rex simul es, et vita nostra. Denique animaduertendum est, Prudentium carminibus suis fastigium imponere eadem fere sententia, quam in praefatione expressit: *Haec dum scribo, vel eloquor, – Vinclis o vtinam corporis emicem – Liber, quo tulerit lingua sono mobilis vltimo!* S. Hieronymus ep. ad Demetriad. in fine simili sententia ait: *Nihil aliud nouerit lingua, nisi Christum. Nihil possit sonare, nisi quod sanctum est.*

ADDENDA, MVTANDA, CORRIGENDA.

PAg. 24. lin. 36. lege, et adde = imperio potitus est; quod in successionibus imperatorum apud Petauium ita indicari videtur, vt nihilominus in ipso Rationario temporum anno 363. extinctus esse dicatur, quod ex historia aliunde constat.

Pag. 30. lin. 30. lege, vt legendum monui pag. 48. in nota *a*.

Pag. 33. lin. vlt. not. col. 2. adde = scriniorum. Peueratus in notis mss. eandem sententiam de ordine proximatus adumbrauerat.

Pag. 40. lin. 4. not. col. 1. lege = Gifanii.

Pag. 47. lin. 1. lege = locos quosdam tractationis vberioris gratia velut praefiguratos, et praelineatos, non omnino assentior.

Pag. 50. lin. vlt. notae col. 2. lege = *flores*?

Pag. 55. lin. 12. lege = *sordes abluit*.

Pag. 62. seq. lin. 14. lege = *Inter L. Zaccagni libros inuentus*.

Pag. 63. lin. 20. lege = correctiones. Ibidem lin. 14. col. 1. notae lege = opus eiusdem Prudentii, inscriptum. Ibid. lin. 19. col. 1. notae adde = *dicuntur*. Confer dicenda pag. 221. in nota.

Pag. 76. lin. 3. lege = Woflinus. Ibid. lin. 7. lege = buslidiana. Ib. lin. 13. lege = *baptisterio*.

Pag. 85. in nota lin. 19. col. 1. lege = num. 107.

Pag. 87. lin. 6. adde = *Postelli*. Haec est prima editio Sichardi, qua in secundo tomo edendo vsus sum.

Pag. 88. lin. 19. lege = M. D. LXII. *mense martio*.

Pag. 93. lin. 29. lege = Calixti, et Hepf.

Pag. 103. lin. 30. lege = Gregorium Nazianzenum.

Pag. 117. lin. 31. seq. lege = praecesserint.

Pag. 118. lin. 13. lege = periisset.

Pag. 127. lin. 16. lege = IN DIVRNVM.

Pag. 129. lin. 3. col. 2. in nota adde = lib. de myst. exp. sacr. in exod. c. LVIII.

Pag. 158. lin. 3. distingue, et lege = inclinarunt; alii aliter eam explicant. Ibid. lin. 16. adde = *tormenta*. Apud Bollandianos t. III. maii ad diem 14. p. 336. S. Pachomius ita ait de quodam damnato: *Eam ob rem rogo vos, vt si cruciatus defuncti cupitis reddere leuiores, sine psalmis eum sepulturae mandetis: posset enim deus, quum bonus sit, et misericors, requiem aliquam eidem praebere*. Vide notas Bollandianorum.

Pag. 169. in nota lin. 8. col. 1. adde = Ita ait Faustus Reiensis, quem supra laudaui, siue potius, vt Barthius, aliique volunt, Paschasius post S. Ambrosium. Ib. in nota col. 2. lin. vlt. adde = *confudit*. Haec ipsa minus correcta inter Fausti opera leguntur.

Pag. 174. lin. 16. lege = diuinitatem.

Pag. 176. in not. col. 1. lin. 5. adde = Beryllus Ps. 856. (corr. 855.) = 3. calceamentum.

Pag. 178. lin. 4. lege = cum eodem Prudentio longam fecerint.

Pag. 181. lin. 23. lege = breuem penultimam proferimus.

Pag. 195. in nota col. 2. lin. 11. lege = Sic *tempestiuam* secunda correpta.

Pag. 197. lin. 21. lege = Commodianus.

Pag. 200. lin. 2. col. 2. in nota lege = Tribrachys quinta sede. Ibid. lin. 22. lege = tetrametri catalectici.

Pag. 201. lin. 3. adde = *dimetri*, vel trimetri hypercatalectici. Constant etc.

Pag. 202. lin. 5. adde = heptameter, vt nonnulli recentiores vocant, qui a veteribus melius dicitur hexameter herous perittosyllabus, constans.

Pag. 207. in nota col. 1. lin. vlt. adde = allata. Nec mihi satis liquet, an Muratorius vetustatem codicis examini subiecerit, et an, si subiecit, omnem eam diligentiam, quae in hoc genere necessaria esset, adhibuerit: non enim Muratorius fraudes, quae in huiusmodi scriptis auctorum hispanorum confingendis seculo superiori inualuerant, satis videtur agnouisse. Huius suspicionis argumentum extat tomo IV. eius inscriptionum pag. MCMLIII. num. 2.,

Digitized by Google

vbi epitaphium Wistremiri archiepiscopi toletani profert, *apud Iulianum*, inquit, *archidiaconum toletanum S. Iustae. E schedis meis*. Et quum de versibus leoninis, quibus epigramma illud constat, nonnullam difficultatem excitasset, soluissetque, addit: *Quod fortasse difficilius se mibi offert, in bocce titulo designari videntur insignia* (*nunc dicimus* LE ARMI)... *Num seculo nono in vsu fuere buiusmodi insignia? non arbitror. Quare nodum bunc eruditis bispanis dissoluendum relinquo*. Non ergo legerat Muratorius, quae de scriptis supposititiis istius archidiaconi Iuliani Nic. Antonius libr. VII. Biblioth. vet.hisp. fuse commentatus fuerat. Sed, vt ad versus S. Isidori redeam, in postrema edit. Matrit. etc.

Pag. 209. lin. 17. lege = *auctore Rotgero aequali*.

Pag. 212. lin. 4. col. 1. in nota lege = A.D. VIII. kal. ian.

Pag. 229. in comm. lin. 6. col. 1. lege = congestis. Ibid. col. 2. lin. 15. adde = digessit. Peueratus scripturam *me Galliae*, quam apud nonnullos viderat, merito vocat ineptam. Latinius.

Pag. 230. in comm. post lin 1. col. 2. adde = 27. Horatius lib. IV. od. XIII. *Et capitis niues*.

Pag. 231. in comm. lin. 9. col. 2. lege = *propiore*.

Pag. 233. in comm. lin. penult. col. 1. lege = Et ad Philippens. cap. I. v. 23.

Pag. 238. in comm. col. 1. post lin. 16. adde = 32. Peueratus censet, posse hunc esse sensum, Ne deus seruiat peccatis per somni desidiam iuxta illud Ieremiae: *Seruire me fecistis in peccatis vestris*; quia scilicet deus a platonicis vocatur *mens*, vt a Virgilio VI. Aen. *Mens agitat molem*. Subtilis est haec interpretatio, sed non probanda.

Pag. 241. in comm. col. 1. lin. 13. lege = lib. I. Retract. cap. XXI., *etiam*.

Pag. 246. in comm. lin. 18. col. 1. adde = 150. Concinnum tamen est *vultu nitenti*.

Pag. 257. in gloss. lin. 2. col. 2. lege = *genitum*. *Vat. A.* Ibid. in comment. col. 1. lin. 11. adde = *deferre*. Ita indicatur hic canon a Lopezio: sed in collect. max. concil. Hisp. Siluestri Pueyo pag. 150. ad marg. legitur, *Can. 12. d. 44. In addit. 4 capitul. Reg. Franc. cap. 69. edit. Paris. ann. 1677.*

Pag. 258. in comm. col. 1. lin. 5. lege = *fide*. Ibid. col. 2. post lin. 1. adde = 17. In Miscellaneis obseruationibus editis in veteres auctores ab eruditis britannis tom. III. vol. III. pag. 320. coniicitur, legendum esse *Spiritus influat in pateras*: sed nulla est idonea ratio, cur vetus scriptura deseratur.

Pag. 259. in comm. col. 1. lin. 2. adde = plerisque. Eruditi britanni loc. cit. suspicantur *deitas* pro *pietas*. Nihil mutandum. Gothescalcus. Ibid. col. 2. lin. 8. adde = *nectar*. Verba, quibus Prudentius vtitur, *liquor ambrosius*, *redolet*, *fusus* fortasse innuunt vnguentum ambrosium, de quo videri potest Facciolatus. Ibid. lin. vlt. col. 2. adde = num. 63. Nonnemo ita explicabat: O camoena *mea*, docta texere serta mystica, queis solita es cingere tempora, *nunc* liga ea strophio dactylico. Nam alias ligauerat strophio iambico, sapphico, etc.

Pag. 262. in comm. lin. 11. col. 2. adde = effectu. Peueratus ait, coagula esse vasa, in quibus lac coagulatur. At apud veteres coagulum est id, quod lacti admiscetur, vt coaguletur. Aliud. Ibidem col. 2. lin. 14. lege = coactum a coagulis.

Pag. 265. in comm. col. 2. lin. 10. adde = adiectiuum. Virgilius lib. VI. *Deuenere locos laetos, et amoena vireta*. Paradisum.

Pag. 266. in comm. lin. 2. col. 1. lege, et adde = Gen. cap. II. v. 9. *Lignum etiam vitae* IN MEDIO *paradisi, lignumque scientiae boni, et mali*.

Pag. 267. in comm. col. 1. lin. 6. lege = ex 1. ad Corinth. cap. XI. v. 5.

Pag. 272. in comm. col. 1. lin. 7. lege = Egm., Fabr., Pal. Ibid. lin. 19. distingue = Heins. Recte.

Pag. 274. in comm. col. 2. lin. 9. adde = *cibum*. Ianus Parrhasius *Hymnus Diui Prudentii sumpto cibo*. Vt ante. Ibid.

Digitized by Google

post lineam 20. adde = 1. Parrh. *pastis corporibus*. 4. Parrh. *cubile sacrum*. Nebrissa ait.

Pag. 276. in comm. col. 2. lin. 20. adde = 7. Parrh. *haec templi*. Praeclare. Ibid. in comm. col. 2. lin. 23. adde = supra, Parrh. *intra*.

Pag. 277. versu 12. lege = Hic pastus. Ib. in comm. col. 1. lin. 11. adde = Prag., Parrh. *innocensque*. Ib. col. 2. post lineam 12. adde = 35. Parrh. *animos*. Ib. lin. 15. adde = 37. Parrh. *praenitens* pro *praecluens*. Verbo *cluo*.

Pag. 278. in comm. col. 1. post lineam 9. adde = 43. Parrhasius *et tyrannus*. 44. Parrh. *dicarunt*.

Pag. 279. in comm. col. 1. lin. 4. adde = 57. Parrh. *dissilit*. S. Isidorus. Ibid. lin. 8. adde = 58. Parrh. *cernens*. In Vat. A.

Pag. 280. in comm. col. 1. post lineam 12. adde = 71. Parrh. *ciboque functus*. 72. Parrh. *Euieque dixit*: quod vitiosum est. Vox *amen*.

Pag. 281. in comm. col. 1. lin. 7. adde = *quum te*. Parrh. *nec te*. Vat. A. Ibid. lin. 11. adde = *veterno*. Aldus in Emendatis *summe deum*. Ibid. col. 2. lin. 7. adde = *ira*. Parrh. *Nam languens trucis e leonis ira*. Ibid. lin. 9. adde = repugnat. Parrh. *super his geruntur*. Retine *superingeruntur*.

Pag. 282. comm. col 1. lin. 5. adde = 96. Parrhasii scriptura mirum quantum a communi lectione discrepat *Quam natum recinentis orsa verum*. Ib. lin. 6. adde = *deum loquemur*. Ita edidit Parrhasius, sed *loquamur*, et v. seq. *feramus*. Hac lectione admissa, vnitas diuinae naturae in Patre, et Filio eleganter exprimitur. Vide correctionem Aldi ad v. 81.

Pag. 283. in gloss. col. 2. lin. 1. lege, et conclude glossam = *erat*: *regia etiam ianua dicitur*. *Vat. A.*

Pag. 286. comm. col. 1. lin. 3. lege = Rittershusius. Ib. col. 2. lin. 3. adde = negabit. Claudianus Mamercus lib. 1. cap. III. De statu animae hos versus laudat, atque aliter legit: *Quia sicut nox immissu luminis rumpitur, ita lux tenebris vulneratur*. *Vnde iucundissime asclepiadeo lusit poeta notissimus*, dicens: *Absentemque diem nox agit aemula*, – *Quam lux cum lacero victa fugit peplo*. Antea legebatur *Asclepiades lusit poeta notissimus*: sed Schottus restituit *asclepiadeo*. Amicus quidam Schotti coniiciebat *Quam mox cum lacero victa fugit peplo*.

Pag. 287. In gloss. col. 1. lin. 3. lege = *potest*. *Vat. A.* 37.

Pag. 296. in comm. col. 1. lin. 4. adde = moueamus. Macrus in Hierolexico confirmare nititur scripturam *namatibus*, quam ipse edidit in Bibl. select. Latinii. Ait Macrus, graece *nama* esse laticem, vndam, riuum decurrentem, et in codicibus mendosis Prudentii legi *natatibus*. Id arguere potest, a Latinio siue dedita opera, siue per errorem ascriptum fuisse *namatibus*. Ceterum haec lectio probari nequit: nam praeterquam quod nullum vidi codicem, vbi ea extet, probum est *natatibus*, quo vocabulo alibi etiam vtitur Prudentius. A latinis vsurpatum non video *nama*.

Pag. 297. in comm. col. 2. lin. 18. adde = ex Patre, Filioque hoc loco.

Pag. 303. in comm. col. 2. post lin. 11. adde = 72. Ex hoc loco nonnulli colligunt, vel, vt recte ait Fabricius in Comment. poet. christ., somniant, Iosephum ab vxore quoque Pharaonis fuisse solicitatum.

Pag. 304. in comm. col. 2. lin. 4. adde = male. Virgilius libr. VI. *Quaesitor Minos vrnam mouet*.

Pag. 310. in comm. col. 2. lin. 15. adde = Ballerinii in praefat. Append. Oper. S. Zenonis proferunt aliam huius hymni clausulam, sed ex prima eius stropha imperite compactam: *Laus sit Patri supremo*, – *Quem nemo vidit vnquam*, – *Patris sermoni Christo*, – *Et Spiritui benigno*. Scilicet tractatus De signo S. Crucis, a nonnullis S. Zenoni ascriptus, constat ex hac conclusione, et septem postremis strophis huius hymni Prudentii.

Pag. 315. in comm. col. 1. lin. 5. lege = addi debet, vt melius sensui consulatur.

Pag.

Digitized by Google

Pag. 320. in comm. col. 1. lin. 3. lege, et adde = balaena arctiori sit gutture, quam vt hominem integrum glutire possit. Prudentius paulo post dicit *dentium*, et *molares*, quod balaenis conuenire nonnulli negant. Alii non vnius speciei balaenas esse affirmant, et alias quidem nullo dente, alias vnico, alias pluribus gaudere tradunt.

Pag. 328. in comm. col. 1. post lineam 5. adde = In editione Parrhasii titulus huius VIII. hymni est *Hymnus Diui Prudentii post ieiunium*. Ibid. lin. 7. adde = *leniter*. Parrhas. *se ptus* minus bene. Matth. cap. XI. Ibid. post lineam 20. adde = 7. Parrh. *exemplo*.

Pag. 329. in comm. col. 2. lin. 21. adde = *boris*. In sacris literis simili significatione verbum *lacto* adhibetur Prouerb. cap. I. v. 10. *Si te lactauerint peccatores*: et cap. XVI. v. 29. *Vir iniquus lactat amicum*: vbi vox hebraica sonat allicere.

Pag. 330. in comm. col. 2. lin. 10. adde = 31. Parrhas. *cernat*, et v. seq. *munere ditet*. Heinsius.

Pag. 332. in comm. col. 2. lin. 2. adde = schedis, Parrh., et Alex.

Pag. 333. in comm. col. 2. lin. vlt. adde = *temno*. Parrhasius nobis fauet, sed non bene *tentas* edidit pro *tentes*.

Pag. 340. in comm. col. 1. lin. 8. lege = num. 229.

Pag. 353. in comm. col. 2. lin. 2. lege = ad vers. 45.

Pag. 371. in comm. col. 1. lin. 26. adde = Fabricius. Huius verba sunt: *Haec interrogatio vim negandi habet, quasi diceret, Minime sentis illud fastidium, quod aliae matres sentiunt*. Aio igitur, interrogationem, si vim haberet negandi, hunc habituram sensum, Minime sentis, intactum decus crescere matura per fastidia; quod poetae menti contrarium est, vt ex contextu, et stropha seq. colligitur. Prudentii haec est sententia, crescere decus pudoris, quo vicinior est partus. Nonnemo interpretatur, decus fuisse intactum per fastidia, hoc est, nulla fuisse fastidia, quibus decus pudoris tangeretur. Simili significatione Horatius verbo tangendi vtitur libr. III. od. XIII. de fonte Blandusiae; *Te flagrantis atrox hora caniculae - Nescit tangere*: et Ouidius libr. III. Metam. de fonte; *Quem neque pastores, neque pastae monte capellae - Contigerant, aliudue pecus*.

Pag. 378. in comm. col. 2. lin. vlt. adde = laudarunt. Vide, quae notat Fabricius in Cod. Apocryph. noui Testamenti vol. 1. pag. 115. edit. 1., et 2., et in paralipomenis vol. 2. pag. 407., vbi versus hos verbis Glycae illustrat. Praeterea plures de stella quaestiones curiose, et erudite agitat Trombellius in Vita Deiparae.

Pag. 382. in comm. col. 2. lin. 10. lege = *Puer, cui trinam Pater*; aliquis.

Pag. 388. in comm. col. 1. lin. 20. adde = suffragarentur. In solo Vrb. recenti codice legi *aram sub ipsam*. Ib. col. 2. lin. 20. adde = vt in Vat. B. Sed in Vat. B. integer extat hic hymnus.

Pag. 389. in comm. col. 2. lin. 11. adde = Dauid: quamquam Moysem proprie fuisse sacerdotem, communior, veriorque est sententia. Sed interdum Prudentio sacerdos.

Pag. 390. in comm. col. 1. lin. 8. adde = appellatur. Atque hoc sensu nonnulli exponunt verba psalmi 98. v. 6. *Moyses, et Aaron in sacerdotibus eius, et Samuel inter eos, qui inuocant nomen eius*. Lorinus quinque diuersas huius loci explicationes affert, quamuis ipse teneat, Moysem vere, et proprie fuisse sacerdotem.

Pag. 391. in comm. col. 1. lin. 8. lege = 171. Vat. A. *sublimem* mendose.

Pag. 392. in comm. lin. 19. col. 1. lege = Vat. B., Sich., et alii. Ibid. col. 2. lin. 6. in comm. lege = cum Vatt. A., B., multisque.

Pag. 411. in comm. col. 1. post lin. 8. adde = 100. Hinc comprobatur, narrationem orationis in horto esse vere euangelicam.

Pag. 418. in comm. col. 1. lin. 20. lege = 1. ad Corinth. cap. VIII. v. 10. *in idolio*.

Pag. 425. in comm. col. 2. lin. 13. et 14.

adde = Quartam subsistentiam in deo iure negant plerique theologi. In eadem sententia est Petauius, qui libr. IV. De Trinit. cap. XII. fuse disputat, *An sit in deo quarta quaedam subsistentia*, et pro opinione negante haec ipsa Prudentii verba num. 3. laudat. Tournelyus etiam in Praelect. theolog. quaest. V. de Trinit. art. 1. quaerit, *An sint in deo admittendae tres subsistentiae relatiuae, et vna absoluta tribus personis communis*, et quaestionis statum ita proponit: *Alii cum Caietano 1. part. quaest. 29. art. 4. et quaest. 39. art. 43., Suarez libr. 4. cap. IV. quatuor admittunt subsistentias, vnam videlicet absolutam, et tres relatiuas. Alii .... communiter tres dumtaxat agnoscunt relatiuas subsistentias, nullam vero absolutam, cui opinioni tamquam communiori subscribimus*. Bertius etiam, etsi reipsa in deo subsistentiam absolutam agnoscat, tamen oeconomiae cuiusdam causa concludit libr. IX. cap. VI. *Melius sentire censemus theologos, qui de hoc quaesito interrogati respondent, dari in deo tres tantum relatiuas subsistentias*. Siquis autem a me nunc quaerat, an sint aliqui theologi, qui praeter tres subsistentias relatiuas quamdam communem in deo subsistentiam tueantur, primum respondebo, vel ex his solis verbis, quae pro mea opinione adduxi, satis liquere, non paucos esse theologos, qui ita sentiant. Deinde proferam assertionem eminentissimi cardinalis Gotti De Trinit. quaest. IV. Dub. 2. *Praeter tres subsistentias relatiuas datur in deo subsistentia absoluta, qua deus praeconceptus tribus personis in se subsistit. Hoc indicauit S. Augustinus ...., expresse vero docuit S. Thomas*. Centum alios theologos addere possem, si puluerulentis excutiendis voluminibus sesquihoram vellem insumere, vt dubitare iam merito quis possit, pluresne sint theologi, qui negant, quartam esse in deo subsistentiam, an qui affirmant. Quid autem inter notionem subsistentiae, et personae differat, et cur, admissis solum tribus personis in Trinitate, possit quarta subsistentia defendi, dicerem explicatius, si theologicas institutiones scriberem. Pauca haec omittere non debui, vt gratum iis facerem, qui amico erga me animo nonnullam explicationem desiderabant. Nam parum me aliorum voces commouissent, qui in circumforaneis indoctissimorum hominum circulis de sanctissimis religionis nostrae mysteriis effutire audent, quae nunquam didicerunt: *e quibus ita sunt rudes nonnulli*, quod de similibus aiebat Ammianus libr. XXX., *vt nunquam se codices habuisse meminerint, et si in circulo doctorum auctoris veteris inciderit nomen, piscis, aut edulii peregrinum esse vocabulum arbitrantur*.

Pag. 441. in comm. col. 1. lin. 18. adde = *disclusa*. Glossa videtur traiicienda ad verbum *foribus*.

Pag. 450. in comm. col. 2. lin. 3. lege = intra candelabrum, tabulae legis, mensa cum panibus, et alia templi supellex. Arcam in eo exhiberi plerique iure negant, vt dicam ad v. 813. Psych. Inscriptio arcus.

Pag. 466. in comm. col. 2. lin. 2. adde = dedecet. Immo nonnemo existimat, omnino praeferendum esse *fingere massam*. In glossa.

Pag. 468. in comm. col. 1. lin. 9. adde = vidisse: nisi malis ita explicare, oculos iterum vitae redditos fuisse, et in morem speculi lucidos. Ibid. lin. 16. adde = starent. In versu seq. pro *venam* nonnullae editiones habent *vestam*, mendose: ex quo aliquis coniecit *vestem*, vt corpus dicatur madida vestis fictilis vrnae. *Vrna*.

Pag. 474. in comm. col. 1. lin. 24. lege = *flabrare*.

Pag. 477. in comm. lin. 21. col. 2. adde = baptismum. Post haec edita quidam theologus quum iudicium suum de meo opere honorificum publice exposuisset, et hanc ipsam meam interpretationem approbasset, sermonem esse de baptismo, qui gratia Christi a SS. Patribus, et in Actis martyrum saepe dicitur, plu-

Digitized by Google

ra addidit de augustiniana distinctione *auxilii quo*, et *auxilii sine quo non*. Existimat, hac distinctione confirmari meam interpretationem. Sed quum Prudentius loquatur de baptismo, aut de gratia habituali, quae in baptismate infunditur, vt clare explicat vers. seq. *Christique inopem noua gratia mundat, – Spiritus et sanctus baptismate iustificatam – Nobilitat*, oporteret, vt S. Augustinus illa sua distinctione gratiam habitualem, non vero gratiam actualem, comprehendisset: quod, vt opinor, theologus iste non fatebitur. Dixeram, verba Prudentii nulli difficultati esse obnoxia, in exponenda vero distinctione augustiniana theologos inter se maxime discrepare. Reponit theologus, nullam apparere difficultatem, nullam obscuritatem, si animo quieto, et sedato verba S. Augustini legantur, et cum aliis conferantur, quae idem S. Doctor dixit eod. libr. De correpț., et grat. eod. cap. XII. Nucleus huius responsionis est, tot theologos, qui de natura gratiae actualis diuersa systemata defendunt, adeoque diuersas interpretationes distinctionis augustinianae expromunt, aut quieto, et sedato animo verba S. Augustini non legisse, aut ea inter se non contulisse, his videlicet exceptis, qui cum laudato theologo in systemate gratiae adornando consentiunt. *Non equidem inuideo, miror magis, vndique totis – Vsque adeo turbatur agris*. Quid ergo? inquis: nonne Augustinus doctrinam gratiae clare explicuit? explicuit certe omnium maxime, et quam fieri potuit clarissime doctrinam catholicam de necessitate, et efficacia gratiae: at consecutiones, quas ex verbis Augustini ad diuersa systemata gratiae informanda plurimi theologi catholici (vt mittam nunc haereticos) deducunt, quum omnes pro se euidenter facere Augustinum clament, quis mihi iure succenseat, si negem, Augustinum clare explicuisse? Quod si a me quaeras, quaenam mihi clarior, aut probabilior interpretatio distinctionis augustinianae videatur, respondebo, ita mihi probari Petauii explicationem, vt alias aliorum catholicorum non despiciam. Petauius igitur in Elencho Theriacae Vincentii Lenis cap. XXII., et seqq. adiutorium sine quo non exponit de sola perseuerantia, siue perseuerante gratia. Eandem interpretationem multis rationibus grauissime confirmauit in dissertatione De adiutorii sine quo non, et adiutorii quo vera, germanaque notione ab iprensibus praestigiis vindicata: vbi notat, Iansenium tanti hunc locum Augustini fecisse, vt pene ducenties repetierit, et nullum aliud fundamentum suae sententiae substruxisse videatur.

Pag. 478. in comm. col. 1. lin. 4. lege = Catech. Ib. in comm. col. 2. lin. penult. adde = vsitata. Fortasse melius distingues *Ingenitus, genitusque, deus Pater, et Patre natus*. Quam distinctionem scriptura codicis Ox. confirmat.

Pag. 481. in comm. col. 2. lin. 23. adde = discernamus, nec theologorum nomine vulgo SS. Patres comprehendamus: nam hi.

Pag. 485. in comm. col. 2. lin. 9. adde = *obiicis*. Hoc loco *lubricus* valet *phantasticus*, vt illico explicatur. Pro *fallaci* Virgilius libr. XI. *Nequicquam patrias tentasti lubricus artes*.

Pag. 486. in comm. col. 2. lin. vlt. adde = Leuit. XXV. Putat nonnemo, poetam respicere ad annum placidum Isaiae cap. LXI. v. 2. Ita quidem censeo; sed ab ipso Isaia indicatur annus iubileus, qui typus fuit anni christiani, seu temporis euangelici.

Pag. 488. in comm. col. 2. lin. 4. adde = filius. Hunc versum ita aliquis interpretatus est: *Fitque dei summi* (filius) *per Christum filius Adam*: quia scilicet Verbum caro factum est, et natura humana euecta est ad vnionem hypostaticam. Sed, praeterquam quod sensus implexus est, Prudentius in gignendi casu dixisset *Adae*, vt alibi *Abrae*, *Abrahae*, et *Adae*.

Pag. 497. in comm. col. 2. lin. 17. lege = vt pes tertius sit spondaeus. Ib. in comm. col. 2. lin. vlt. adde = deos. Fortasse melius scribetur sine commate *docet*

Digitized by Google

Duitas discrepare a spiritu. Glossae.

Pag. 531. v. 6. lege = agmina.

Pag. 537. in gloss. col.2.lin.3. lege = *immissa*. Ibid. in comm. col. 1. lin. 18. lege = *hosticus*, *arietis aut quem*. Ibid. col. 2. lin. 9. lege = *hosticus arietis vis – Concutit impacto*, *aut aerato machina rostro – Arietat*. Ita ad oram: nam in textu cohaeret primae editioni Giselini. Membranae. Ibid. lin. 16. lege = Mariettus a pr. m. *hosticus*, *arietis aut – Vis impacta quatit*, *non aerato machina rostro*. Mariettus non bene allegauerat Sichardum, qui in sua prima editione a me visus ita edidit, vt modo dixi. Alex. ad oram.

Pag. 552. in comm. col. 2. lin. 3. lege = *Peccati reum teneri*.

Pag. 555. in comm. col. 2. lin. 16. adde = *paternos etc.* Ita legitur in Poetis christianis Fabricii: sed ex aliis edd. emendandum est *de vero* pro *de verbo*.

Pag. 559. in comm. col. 1. lin. 26. distingue = in Ruth cap.

Pag. 567. in gloss. lin. 1. lege = *velocis*. area.

Pag. 573. in comm. col. 2. lin. 3. lege = In aliis.

Pag. 578. in gloss. col. 1. lin. 1. adde = *Christi sexus* (leg. *servus*) *pater*.

Pag. 583. in textu v. 5. melius distingues = *queis maioribus*, – *Ignotus*. Ibid. comm.col.1.lin. 10.adde = *Melchisedech*. Hoc nomen regem iustitiae significat, vt ait Iso, sed ex origine hebraica, non graeca, vt idem male existimat.

Pag. 588. in comm. col. 1. lin. 10. lege = Heinsii.

Pag. 590. in comm. col. 2. lin. 4. adde = Psychomachiae. Iso Apostoli verba ad Rom. cap. XIV. v. 23. *Omne autem*, *quod non est ex fide*, *peccatum est*, accipit de fide, qua in deum credimus: et ita quidem nonnulli SS. Patres eundem locum explicant. Sed hi ipsi *peccatum* intelligunt hoc loco dici opus inutile ad vitam aeternam consequendam. Ceterum plerique melius Apostolum interpretantur de fide, siue conscientia, qua credimus, aliquod opus nobis licere, vt ex ipso contextu liquet. Certum quidem est, non omnia infidelium opera esse peccata, nec philosophorum virtutes esse vitia.

Pag. 593. in comm. col. 2. lin. 8. adde = coniecturam. Glossam Isonis ita intellige, vel potius corrige; κοινός graece est communis, et quia ea, quae promiscuo omnium vsui patent, solent contaminari, sordesque colligere, iccirco accipitur etiam pro impuro, impolluto.

Pag. 598. in comm. col. 1. lin. 23. seq. lege = *nitorem*.

Pag. 599. in comm. col. 2. lin. 1. lege = *procul*.

Pag. 609. in comm. col. 2. lin. 23. lege = vt dixi ad v. 216. Vatt. C.

Pag. 616. in comm. col. 1. lin. 5. adde = conueniunt. Haud equidem negauerim, illo ipso tempore luxum in oriente effrenem etiam fuisse, vt arguitur ex his vitiis, quae Chrysostomus grauissime, et concionatorio stilo reprehendit. Sed siue Antiochia, siue Constantinopolis Romae conferatur, non dubito, quin multo maior fuerit licentia, et corruptio morum Romae, quam in aliis orientis vrbibus.

Pag. 623. in comm. col. 1. lin. 8. lege = huic lectioni *fauo sumpto*. Ibid. lin. 16. adde = *resoluit*. Postrema pars glossae *quia non est occisus* videtur spectare ad versum seq. *nec sors lacrymabilis illa est*.

Pag. 625. in comm. col. 1. post lin. 6. adde = 423. Non satis intelligitur, cur gula dicatur resecta. Fortasse legere praestabit *lingua retectam dilaniata gulam*.

Pag. 635. in comm. col. 1. post lin. 2. adde = 548. Auaritia christianos sacerdotes vocat populares Aaron eodem iure, quo diaconi vocantur leuitae. Confer ea, quae contra auaritiam profert operatio v. 606. seqq.

Pag. 640. in comm. lin. 1. col. 21. melius hic, et alibi leges sine puncto = Eyb non bene.

Pag. 645. in comm. col. 2. lin. 4. adde = *bello*. Intelligo tamen, idem esse *ferro sedasse*, ac *bello sedasse*: alioquin bene est *bello*, praesertim quum sequatur *pace*.

Pag. 653. in comm. col. 1. lin. 20. lege = v. 688. de discordia *ostentans*.

Digitized by Google

Pag. 660. in comm. col. 1. lin. 15. lege= de *chrysoprasa* . Ibid. col. 2. lin. vlt. adde = dicere, quum scilicet ex peripheria in vnum punctum plures lineae assurgunt .

Pag. 666. in comm. col. 2. lin. 38. lege= alterius .

Pag. 667. in comm. col. 1. lin. 20. lege= v. 787. *Niueis* .

Pag. 671. in textu v. 3. pone punctum post = aurum .

Pag. 679. in comm. col. 1. lin. 15. lege= *Aruis qui solitus* .

Pag. 680. in comm. col. 1. lin. 19. adde = permanauerit . Ceterum siquis malit affirmare , Prudentium in hoc versu minime agnoscere traditionem illam vulgarem de lapide angulari superstite, neque , me inuito , id affirmabit , neque facile reuincetur .

Pag. 688. in comm. col. 1. lin. 17. lege= *fidam* .

Pag. 700. in comm. col. 2. lin. 33. adde= *incensus* , vel potius *lucidus* , aut *splendidus* . Isidorus .

Pag. 701. in comm. col. 1. lin. 10. adde= intellige *Lacedaemon* , vel , vt in nonnullis Dictionariis haec vrbs nominatur, *Lacon* , nam .

Pag. 706. in comm. col. 1. lin. 8. adde = *patrio* . Lampsacus vrbs est sita e regione Callipolis in Chersoneso Thraciae ad Hellespontum fretum , quo Chersonesus ab Asia seiungitur . Glossa plane corrupta est , vt fere in omnibus aliis descriptionibus geographicis .

Pag. 715: gloss. col. 1. lin.3. lege = *quod*.

Pag. 716. in comm. col. 2. lin. 23. adde= de Romae templo . In hortis S. Mariae Nouae , siue monasterii S. Franciscae Romanae extant adhuc muri duorum templorum , quae inter se vnita erant ; quae alii putarunt esse Isidis , et Serapidis , alii solis , et lunae . Famianus Nardinus libr. III. cap. XII. Romae antiquae pro certo habuit , haec esse templa Veneris , et Romae . Cl. Carolus Fea , qui in eadem erat opinione , locum mihi commonstrauit , remque ita se habere plane persuasit . Vt enim adhuc apparet , pari culmine haec duo templa se tollebant , et ita inter se postica parte adhuc conspiciuntur vnita , vt in ipso medio muro , quo coniunguntur , magnum pateat ostium arcuatum : ac fortasse in hoc ostio ara communis erecta erat , qua geminis simul deabus thura adolebantur . Extant haec duo templa in monte Palatino , vnde in viam Sacram prospectus erat : non enim via Sacra arcum Titi intercurrebat , vt nonnulli putant , sed eo fere loco procedebat , quo nunc est ecclesia S. Mariae Nouae : qui locus olim multo erat humilior , et depressior , nunc ruderibus aedificiorum congestis sublimis apparet . Clare igitur iam intelligitur , cur dicat Prudentius , *Sacram resonare viam mugitibus ante delubrum Romae* . Huic vero sententiae comprobandae maxime fauent verba Xiphilini e Dione Cassio in Adriano , de quo ait : *Formam templi Veneris , quod Romae fecit , ad eum* (Apollodorum architectum) *misit , vt magnum opus absque opera eius fieri posse ostenderet : tum quaesiuit ex eo , num id templum bene , et ratione aedificatum esse videretur . Is rescripsit , altius , ampliusque multo fieri oportuisse , quo magis et propter altitudinem suam in viam Sacram emineret , et propter amplitudinem machinas reciperet , quae clam in eo compactae de improuiso in theatrum perducerentur . Porro simulacra maiora esse dicebat , quam ratio altitudinis , amplitudinisque templi pateretur . Etenim , inquit , si deae surgere , atque inde exire voluerint , non poterunt* .

Pag. 724. in comm. col. 1. lin. 7. adde = *quum se* . In glossa legendum *Mars*, non *Vulcanus* .

Pag. 730. in comm. col. 2. lin. 17. adde = detruduntur . Eadem difficultas iterum occurrit v. 397. seq. *Ad aram Plutonis* .

Pag. 732. in comm. col. 1. lin. 13. adde= insulae , siue , vt frequentius , et verius loquimur , peninsulae . Hyginus .

Pag. 733. comm. col. 2. lin. 7. adde = dissertatio , de qua rursus pag. 1172.

Pag. 744. in textu v. 9. melius sine commate leges = togatus – Clara .

Digitized by Google

Pag. 749. in gloss. col. 2. lin. 5. lege = obtritos.

Pag. 754. in comm. col. 2. lin. vlt. lege = veteribus.

Pag. 774. in Comm. col. 2. lin. 14. adde = Heinsius. Sententia desumpta est ex Isaia cap. LV. v. 9. *Quia sicut exaltantur caeli a terra, sic exaltatae sunt viae meae a viis vestris, et cogitationes meae a cogitationibus vestris.*

Pag. 776. in comm. col. 2. lin. 16. lege = *nitendum summis*. Heinsius hanc lectionem praetulit in breui indiculo erratorum, aut mutandorum, vt dicam ad v. 719. in Romano: in textu edidit *luctandum etc.* Ibid. 22. lege, et adde = Gis. legit, et distinguit *amet nimium: ne congerat aurum*. Heinsius ita in textu, sed in indiculo, de quo paulo ante, *amet*; *nimium ne congerat aurum*. Plerique.

Pag. 777. in textu v. 8. clare distinguendum = peritura,- Quae.

Pag. 778. lin. 1. col. 2. in comm. adde = occurrit. Incidi postea in haec ipsa verba, non apud Bernardum, sed apud Cyprianum ep. 1. ad Donatum, vbi ita ait: *Incisae sint leges duodecim tabulis, et publice aere praefixo iura praescripta sint: inter leges ipsas delinquitur, inter iura peccatur*. Weitzius pro Cypriano Bernardum appellauit, quod non semel illi accidit. Chamillardus Weitzium sine vllo examine in huiusmodi auctoritatibus excribendis sequi solet: quae mihi causa fuit, vt alias nunc omittam, cur inopportunum iudicauerim editionem ad vsum Delphini recudere.

Pag. 783. in textu v. 2. melius distingues = simplex,- Nec pars.

Pag. 784. in textu v. 12. recipienda est scriptura, quae praefertur in comm. = conuersum sensibus in me.

Pag. 788. in comm. col. 2. lin. 2. adde = *focus*. Certe apud poetas non raro Remus pro Romulo accipitur, et alii, qui soluta oratione scribunt, non Remi, sed Romuli casam dicunt. Veteres.

Pag. 793. in gloss. lin. 2. col. 1. lege = *quibus*. Ib. in comm. lin. 1. col. 2. lege = ἁμάρτημα.

Pag. 798. in textu v. 7. lege = plebs.

Pag. 801. in comm. col. 2. lin. 11. seq. lege = sanguineum.

Pag. 806. in comm. col. 2. lin. 7. adde = longam. Quod autem ait Giselinus, *dictaeos corybantes* vocari Phrygas, fortasse melius explicabitur de cretensibus: nam in Creta proprie erant corybantes dictaei, vt diuersi hi sint ab eis corybantibus, qui v. 522. memorantur.

Pag. 807. in comm. col. 1. lin. 7. lege = a graeco πετάζω = Ib. col. 2. lin. 20. adde = de Venere. Neque poetae ab *Ida* deducunt *idalius*, sed *idaeus*, vt alibi etiam Prudentius dixit. Praeterea magis consentaneum est, Idalio, et Veneri tribuere rosas, quam Idae, et Cybele, aut Epheso, et Dianae. In lauro Apollinis intelligi possunt Delos, et Delphi, in arcu vero Dianae Delos, et Ephesus.

Pag. 811. in gloss. col. 2. lin. 2. lege = legionibus. = Ibid. in comm. col. 1. lin. 25. et 26. lege = Peloponnesi.

Pag. 818. in comm. col. 2. lin. 4. lege = *Aeschylus*.

Pag. 819. in comm. lin. vlt. col. 1. diuide = *in quos me*.

Pag. 827. in comm. col. 2. lin. 7. lege = praesertim.

Pag. 828. in comm. col. 1. lin. vlt. tolle comma = degebat tunc. = Ib. col. 2. lin. 6. adde = laudatus. Fortasse *tuscum solum* recte intelligetur de Tuscia circumpadana, vt ita Alaricus nulla ex parte Hetruriam, ac Tiberim attigerit, et Roma aure tenus *experta* fuerit geticos tumultus, quia Alaricus ad pontem Condiniani applicuerat, non vltra progressus.

Pag. 829. in comm. col. 1. lin. 4. adde = *congressus*. Quamuis proelio pollentino Stilico non affuerit, dicitur tamen *congressus cominus*, quia eius consiliis, et prouidentia omnia gerebantur, et proelio alteri trans Padum praesens videtur affuisse.

Pag. 835. in comm. col. 1. lin. 11. adde = enuncient. Ceterum in nonnullis Orosii editionibus reuera legitur *Galaules*.

Pag. 837. in comm. col. 1. post lin. 7. lege = 841. Argumentum Symmachi.

Pag. 844. in comm. col. 1. lin. penult. lege = facta.

Pag. 846. in comm. col. 2. post lin. 3. adde = 924. De Pelusio Ammianus audiendus est potius, quam Iso, libr. XXII. cap. XVI. *In Augustamnica oppidum Pelusium est nobile, quod Peleus Achillis pater dicitur condidisse, lustrari deorum monitu iussus in lacu, qui eiusdem ciuitatis alluit moenia*.

Pag. 848. in comm. col. 1. lin. 19. lege = ad v. 583. lib. 1.

Pag. 852. in comm. col. 1. lin. 22. lege = subseciuor.

Pag. 862. in comm. col. 1. lin. 20. lege = Fortasse in Iureto legendum.

Pag. 870. comm. col. 2. lin. 27. lege = *honorem*.

Pag. 871. in comm. col. 1. lin. 25. lege = ad hymnum.

Pag. 874. in comm. col. 1. lin. 2. adde = renunciatur. Simili significatione valetudinarium, siue infirma valetudine vtentem itali dicunt *cagioneuole*, et hispani *achacoso*. Etsi enim in Diction. academ. hisp. prima significatio vocis *achaque* dicatur esse infirma valetudo, vnde postea accipitur pro praetextu, siue excusatione, diligentius tamen quaerendum esset, an res contrario modo se habeat.

Pag. 876. in comm. col. 2. lin. 31. lege = annotata sunt, et extant cap. XX. eius lib. I.

Pag. 877. in comm. col. 1. lin. 7. adde = ac *defugas*. Latinius *perfugas*. In Alex.

Pag. 891. in comm. col. 1. lin. 18. lege = Stephanum I.

Pag. 893. in gloss. col. 2. lin. 2. adde = *Caesare* (leg. *rege*.)

Pag. 894. comm. col. 5. lin. 1. lege = Peveratus.

Pag. 898. in comm. col. 2. lin. 22. adde = *mancosos*. Glossa de Mancuosa ciuitate Philippi aut corrupta est, aut inepta, aut vtrumque.

Pag. 901. in textu v. 16. melius sine commate = praeuio - Errore. Ib. gloss. col. 1. lin. 3. lege = gaudens.

Pag. 904. in textu v. 5. melius distingues = aureis, - Et per.

Pag. 908. in comm. col. 1. lin. 17. adde = Kimchio; qui tamen *Sorek* proprie interpretantur *surculus*. Accipitur plerumque *sorek* pro vinea. Communis.

Pag. 914. gloss. col. 2. lin. 3. lege = *fucis*.

Pag. 915. in gloss. col. 1. lin. 4. lege = *accipitur*.

Pag. 920. comm. col. 2. lin. 3. lege = supra *affatu*.

Pag. 924. in comm. col. 2. lin. 6. distingue = in textu, Fabr.

Pag. 925. in textu v. 3. distingue = armaveras, - Factum.

Pag. 926. in comm. col. 2. lin. 12. adde = *volans*. Et ita legit Latinius.

Pag. 927. in comm. col. 2. lin. 20. adde = *curritur*. Hos duos versus ita legit Latinius, quum in Torn. inuenisset *Plebs ad tribunal curritur - Christi in sacellis rarior*.

Pag. 931. in comm. col. 1. post lin. vlt. adde = 524. Latinius legit *charissimorum*, quod omnino praeferendum videtur, praesertim si faueant mss.

Pag. 934. comm. lin. 15. col. 2. lege = pag. 393.

Pag. 935. in comm. col. 1. lin. 4. adde = *cotianorum*. In glossa *scottorum* mendose, vel imperite scriptum est.

Pag. 937. in comm. col. 2. lin. 34. seq. lege = quae me etiam semel, aut bis.

Pag. 945. in textu v. 4. distingue = deis, - Infremuit.

Pag. 951. in comm. col. 2. lin. 2. lege = *pistrino*.

Pag. 955. in comm. col. 1. lin. 8. adde = *replens*. Latinius ex ingenio, vt puto, sed acute *columba tepens*. Petrus.

Pag. 962. in comm. col. 1. lin. vlt. adde = 2. Latinius *res vbi*: bene, et vere est *res cui*. Rodriguezius.

Pag. 966. male numeratur 666. in principio. Ibidem in textu melius pones punctum v. 5. post = corusco.

Pag. 969. in comm. col. 1. lin. 2. lege = *opinantur*. Cellarius in Geograph. ant. ait, neminem dubitare, quin Complutum sit *Alcalà de Henares*. Nihilominus nonnulli graues scriptores id negant, quorum rationes videri possunt in Historia oppidi *Guadalaxara* cap. V.,

et VI., auctore Alfonso Nuñez de Castro.

Pag. 974. in comm. lin. 8. col. 1. adde = deleta est. Opinionem non nullius, qui *forte* aduerbium esse putat, quasi Prudentius de loco martyrii dubitauerit, non probo. Vocat autem Prudentius Valentiam vrbem ignotam ipsi Vincentio, hoc est, externam. Liuius.

Pag. 978. in comm. col. 2. lin. 11. adde = custoditas, aut etiam post Encratidis obitum domum eius in ecclesiam fuisse consecratam.

Pag. 98[illegible]. in comm. col. 1. lin. 8. lege, et adde = sed quum Prudentius simul adiungat Vincentium, cuius martyrium in Actis Braulionis prius enarratur, quam Encratidis passio, probabile quidem est, quod ex hoc hymno petitur argumentum, sed non omnino certum. Acta vero Braulioni ascripta quantam mereantur fidem etc.

Pag. 986. in comm. col. 2. lin. 2. adde = ambigua est. Sed bene est *repertum*. In aliis verbis *factus est* intellige, vel corrige *fuit*. = Ib. in comm. col. 2. lin. 15. lege = Cath.

Pag. 996. in comm. col. 1. lin. 13. adde = *poenam*. Latinius in Torn. recte emendauit *te rere* pro *terere*.

Pag. 999. in comm. col. 1. lin. 1. adde = *sodomus*. Latinius *sodomius*. Recte.

Pag. 1009. in comm. col. 2. lin. 16. adde = oratio vsque ad v. 367. Et tunc *victor spiritus* est appositio: quasi dicatur, Vincentius, hoc est, victor eius spiritus caelum capessit.

Pag. 1014. in comm. col. 2. lin. 1. lege = *congressus*.

Pag. 1015. in comm. col. 1. lin. 5. lege = *mobile* non male.

Pag. 1016. in comm. col. 2. lin. 3. adde = digr., qui id ita refert: sed, vt audio, gallus, anguis, canis, felis non viui cum occisi rei corpore includuntur, sed solum supra culleum, siue dolium humanitatis simul, et infamiae causa depinguntur. Fortasse temporum, et locorum varia fuit, et est consuetudo.

Pag. 1029. comm. col. 2. lin. 12. lege = eis.

Pag. 1032. in comm. col. 1. lin. 1. lege = ex *concremenda*.

Pag. 1036. comm. col. 1. lin. 22. lege = a sec. m., Sich., Gis.

Pag. 1061. in comm. col. 2. lin. 8. adde = 102. Latinius in Torn. correxit *timebam* pro *timebo*. Parrhasii.

Pag. 1074. in comm. col. 1. lin. 6. adde = ferreis, vel potius aeneis, vt mihi inspicienti visum est, glandes.

Pag. 1107. comm. col. 1. lin. vlt. lege = ξύλον.

Pag. 1121. in comm. col. 2. lin. 7. adde = *a* secundum in.

Pag. 1128. comm. col. 1. lin. vlt. lege = *Ruben*.

Pag. 1150. in comm. col. 2. lin. 20. lege = *repexus*.

Pag. 1163. in comm. col. 1. lin. 17. adde = Prudentium. Fontaninus Hist. Aquileiens. pag. 123. recte Magdeburgenses coarguit, quod Cent. IV. cap. X. p. 974. Valerianum aquileiensem cum eiusdem nominis antistite, quem laudat Prudentius, male conflauerint. Nostrum hunc Valerianum Fontaninus calagurritanum dicit. Parrhasius.

Pag. 1168. gloss. col. 1. lin. 10. lege = *romano*.

Pag. 1183. in comm. col. 2. lin. 6. lege = alexandrinum Theodosio XIII. et Maximo coss., vt in Actis concilii ephesini legitur, sed legendum videtur Theodosio XIV., scilicet anno 433., et ex alia.

Pag. 1197. in gloss. col. 2. lin. 4. lege = *albus lapis*.

Pag. 1205. in gloss. col. 2. lin. 6. in nonnullis exemplaribus lege = *pro nuptia* (fort. *nuptiale*.)

Pag. 1209. in gloss. col. 2. lin. 2. lege = *odore calcis*.

Pag. 1210. in comm. col. 2. lin. 22. lege = *vticensem*.

Pag. 1212. in comm. col. 2. lin. 18. distingue = puto, hunc.

Pag. 1216. in comm. col. 1. lin. 15. adde = dixi ad v. 3. Cl. Cancellierius in suo opere de sacello pontificio pag. 132. pollicetur aliud ita inscriptum: *Descrizione del Circo agonale, e della chiesa di S. Agnese iui eretta con vn appendice di documenti degli Atti del martirio, e delle omilie de' SS. Padri in onore della medesima V., e M.*

Pag. 1223. gloss. col. 1. lin. 1. lege = *quem*.

Pag. 1231. col. 1. lin. 7. lege = addidit.

INDEX

Digitized by Google

INDEX VERBORVM, ET PHRASIVM PRVDENTII.

A. *designat Apotheosin*. C. *Cathemerinωn*. D. *Dittochaeum*. H. *Hamartigeniam*. P. *Peristephanωn*. Ps. *Psychomachiam*. S. I. *Contra Symmachum lib.* I. S. II. *Contra Symmachum lib.* II. Pr. *Praefationem*. Prol. *Prologum Carminum*. Ep. *Epilogum*. *Numerus romanus post* C. *numerum hymni Cathemerinωn*, *post* P. *numerum hymni Peristephanωn*. *Numerus arabicus versum*.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

D

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

L

Digitized by Google

Digitized by Google

P.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

S

Digitized by Google

Digitized by Google

T

Digitized by Google

Digitized by Google

INDEX RERVM, ET NOMINVM,

Quae in Carminibus Prudentii, Glossis veteribus, Prolegomenis, et Commentariis occurrunt.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Charis-

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Ephe-

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Mar-

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

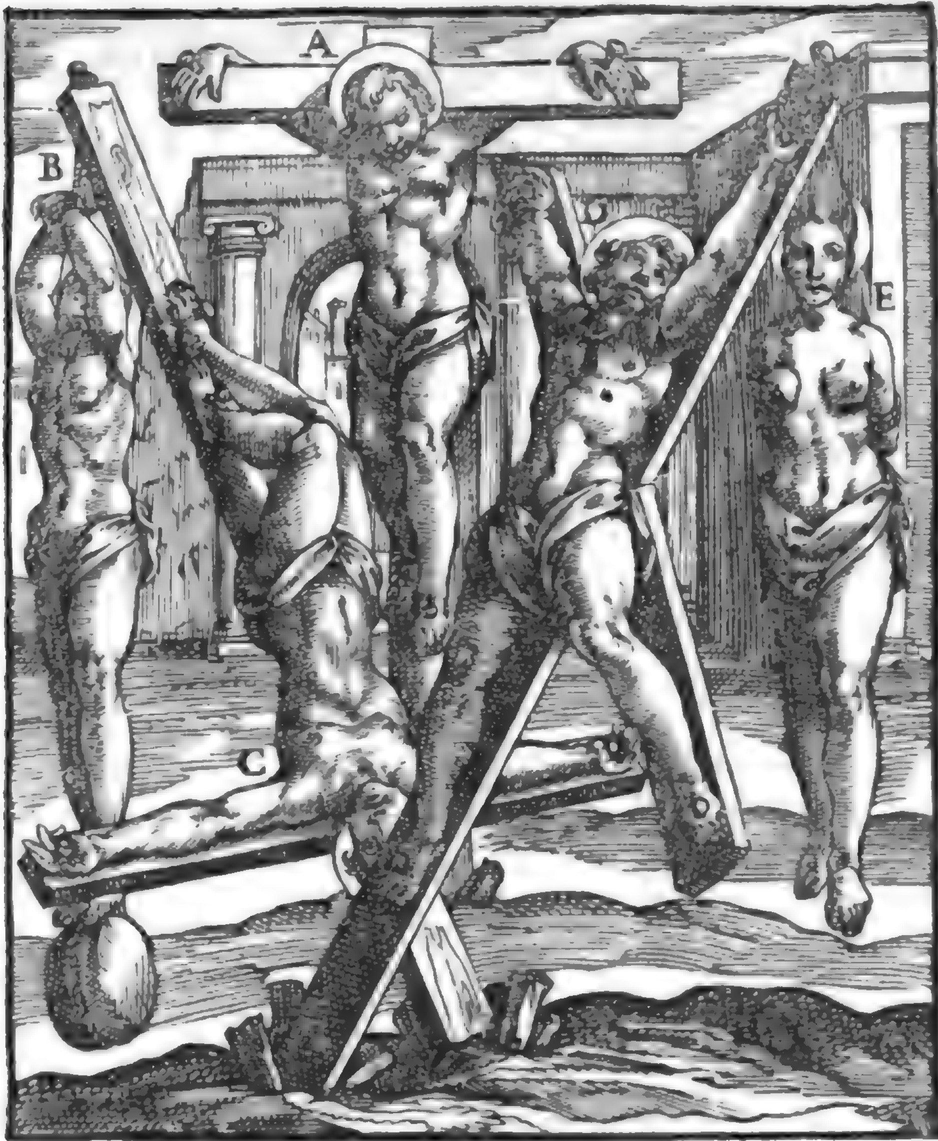
MEndis, quae in Addendis emendata sunt, haec adiungere oportet corrigenda, quae aut iam notata in schedis inter editionis opus praetermissa sunt, aut denuo sunt animaduersa, aut postea exciderunt in Indicibus excudendis. Pag. 188. in nota col. 2. lin. 3. pro *idem Scaliger* lege *Ioseph Scaliger*. pag. 208. lin. 21. lege *Taurineus*. pag. 213. lin. 5. pro *Ioannes Spiegelius* lege *Iacobus Spiegelius*. pag. 1059. in comment. col. 1. lin. 12. lege *saepe*. pag. 1061. in comment. col. 1. lin. 4. lege *doctrinae*. pag. 1062. in comment. col. 2. lin. 32, et pag. seq. in comment. col. 1. lin. 24 lege *anno* 303. pag. 1114. in comment. col. 2. lin. 6. adde = *non male, si bacchium quinto loco admittere velis*. pag. 1120. in comment. col. 1. lin. 3. adde = PRINCIPES *cum plerisque* – *Ald. cum aliis* IVDICESQVE, ET PRINCIPES. pag. 1142 in comment. col. 2. lin. 9. lege *exsufflauit* pag. 1170 in comment. col. 2. lin. 18. diuide *Ad foetus*. pag. 1178. in comment. col. 2. lin. 32. lege *fenestram*. pag. 1248. lin. 16. col. 1. lege *diminuere*. pag. 1253. col. 3. lin. 36. lege *illex halitus*. pag. 1266. col. 1. lin. 11. lege *stuprator*. pag. 1282. col. 3. lin. 42. lege *argenteae*. pag. 1291. col. 2. lin. 45. lege *Patris*.

De tabulis sequentibus cruciatuum SS. martyrum satis locis opportunis locuti sumus, praesertim pag. 1169. Erunt fortasse, qui ex veris potius antiquitatis monumentis, quam ex ingenio, et meditatione haec omnia exprimi desiderarent: qui certe mecum faciunt, si id tantum desiderent, non vero si velint etiam, superuacaneas esse huiusmodi rerum imagines, quae a viris doctis excogitantur, et insculpuntur, vt veterum scriptorum narrationes, et quaedam difficilia loca apertius explicentur. Id in aliis rebus alii viri critici, in re nostra Gallonius, Sagittarius, Mamachius, pluresque praeterea effecerunt. Et Gallonius quidem nonnunquam ex veris martyrii instrumentis tabulas suas exprimi curauit: quibus ego addidi tabulam XXVI., et antea iam exhibui pag. 932., et 936. martyrium S. Laurentii, et pag. 356. effigiem SS. septem Dormientium ex antiquis monumentis; vbi plura martyrii instrumenta repraesentantur. His adiungi potest descriptio boiae veteris insculptae pag. 878. Quum igitur ea omnia, quae huic argumento illustrando opportuna esse possunt, vndique colligere studuerim, haud inutile esse duxi tabulas Gallonianas adiicere, quae magna ex parte auctoritate, et fide Prudentii nituntur, et ad quas Ruinartius, aliique saepe suos lectores delegant, vt Prudentii carmina de SS. martyribus clarius percipiantur. Et multi fortasse his non indigebunt: sed plerisque, vt puto, siue vt iudicent, siue vt discant, non ingratae istiusmodi tabulae aduenient. Interea qui eas edit, vt Terentii sententiam vsurpet, *Habet bonorum exemplum, quo exemplo sibi – Licere id facere, quod illi fecerunt, putat*.

FINIS.

Digitized by Google

TABVLA I.

A D Sancti martyres in crucem, capitibus ad caelum eleuatis, tollebantur.

B Appendebantur quandoque brachiis post tergum reuinctis: quorum pedibus a diaboli ministris grauia pondera vinciri aliquando solebant.

C Item cruci, capitibus in terram versis, affigebantur.

E Mulieres christianae capillis suspendebantur.

TABVLA II.

A Martyr pedibus suspendebatur , igne , vt suffocaretur , supposito .

B Martyr laqueo appenditur .

C D Martyres in crucem agebantur .

Digitized by Google

TABVLA III.

A Martyr funibus corpori alligatis appensus, humeros oneratos habens glebis salis, in cuius ore lignum ad maiorem poenam immittebatur.

B Martyr vnco suspensus.

C Martyr ambobus pedibus appensus, cuius caput malleis contundebatur.

D Postremus denique, oneribus collo, et pedibus ligatis.

TABVLA IV.

A Christianis quandoque suspensis lentus ignis supponebatur, vt fumo ex illo proueniente, faucibus premerentur. Hi quidem erant, qui cum sancto propheta Dauide canere poterant: Igne, dulcissime Iesu, nos examinasti, et non est inuenta in nobis iniquitas.

Digitized by Google

CRVCIATVS SANCTORVM MARTYRVM

TABVLA V.

A SS. martyres nonnunquam, vt muscarum, et fucorum aculeis excruciarentur, stipitibus erectis, melle delibuti, radiisque solis expositi appendebantur.

B Aliquando vel vtroque pede, ingentibus saxis ad eorum ceruices alligatis: *C* Vel altero pede, fumo supposito:

D Vel etiam apicibus pollicum manuum, eorum pedibus grauibus additis oneribus:

E Vel demum altero quoque pede in genu deflexo, et genu ferreo iniecto vinculo, altero deinde pede ferri pondere grauato,

Digitized by Google

TABVLA VI.

A Cyphonis supplicium.
B Martyres corio bouis inclusi radiis solis obiiciebantur.
C Scaphismi supplicium.
D Martyres quandoque humi positi, radiis item solis ad maximum eorum cruciatum exponebantur.

Digitized by Google

TABVLA VII.

A Martyres quandoque rotis, mucronibus vndique affixis, ligati, super cuspides ferreos circumagebantur.

B Aliquando, quibus affixi non erant praenotati mucrones, super cuspides item ferreos.

C Aut saltem, vt misere vitam finirent, super ardentes prunas.

D Demum rotarum conuexis alligati, e loco sublimi praecipitabantur.

E Aut rotarum radiis intexti, sic ad plurimos dies, vt interirent, relinquebantur.

Digitized by Google

TABVLA VIII.

A Martyres torculari premebantur, eo prorsus modo, quo vuae, oliuaeque ad vinum, oleumque exprimendum premuntur.

B Trochleis extendebantur.

C Iisdem item eleuabantur.

Digitized by Google

TABVLA IX.

A Martyr in equuleo.
B Martyr pendens ab equuleo.
C Lampades accensae. }
D Scorpiones. } His torquendi instrumentis, qui in equuleum agebantur, excruciari aliquando solebant.

Digitized by Google

TABVLA X.

Modi sunt hi, quibus SS. martyres loris, vel flagris, aut consimilibus caedebantur.

A Vnum horum indicat,
B Alterum,
C Tertium.

Digitized by Google

TABULA XI.

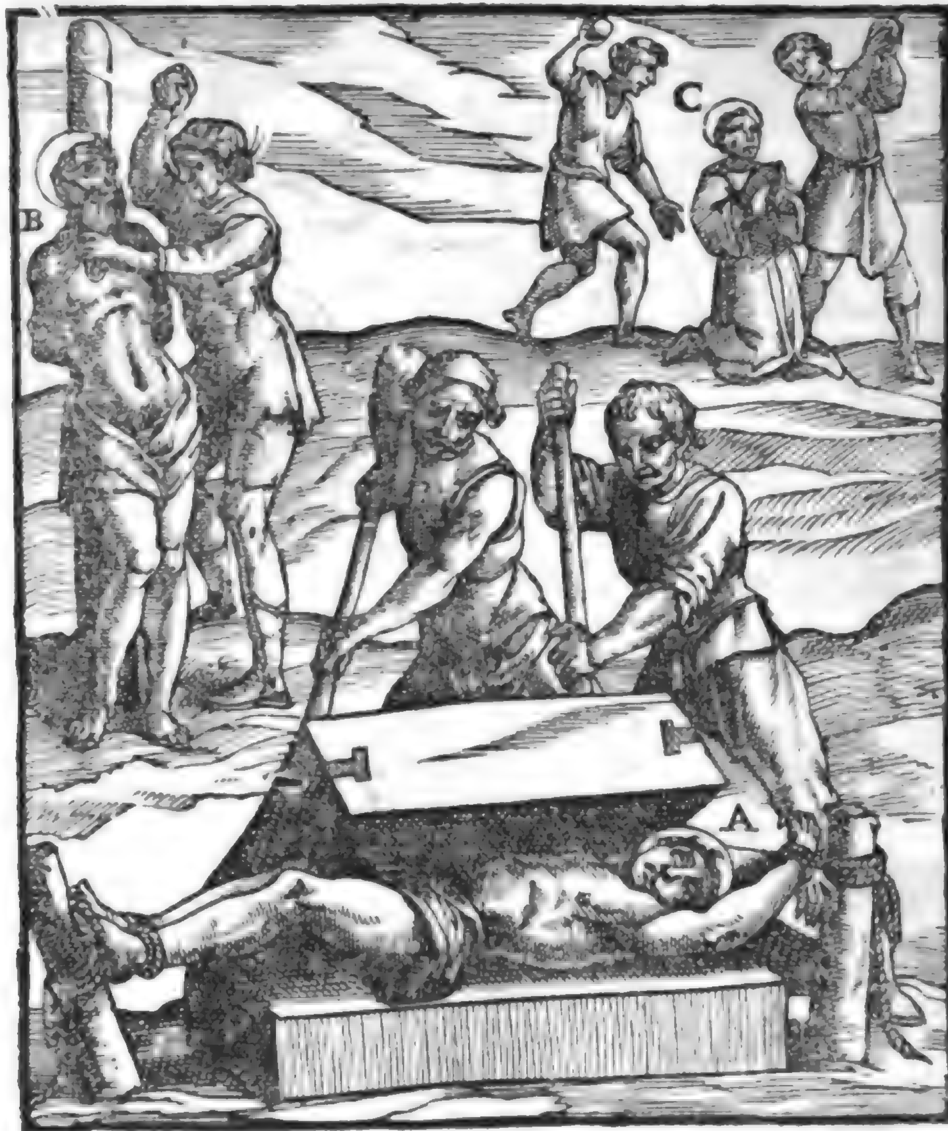
Duo alii itidem modi, quibus pariter SS. martyres caedebantur.

A Primum ostendit, atque demonstrat,

B Alterum: qui modus in sanctorum martyrum rebus gestis his verbis exprimitur, Cathomo caedatur.

Digitized by Google

TABVLA. XII.

A Martyres aliquando hoc modo lapidibus premebantur.
B Pugnis, alapis, calcibus, aliisue modis percutiebantur.
C Lapidibus item quandoque obruebantur.

Digitized by Google

TABVLA XIII.

A Vngulae.
B Vncus.
C Ferrei pectines.
His instrumentis sancti martyres discerpebantur.

Digitized by Google

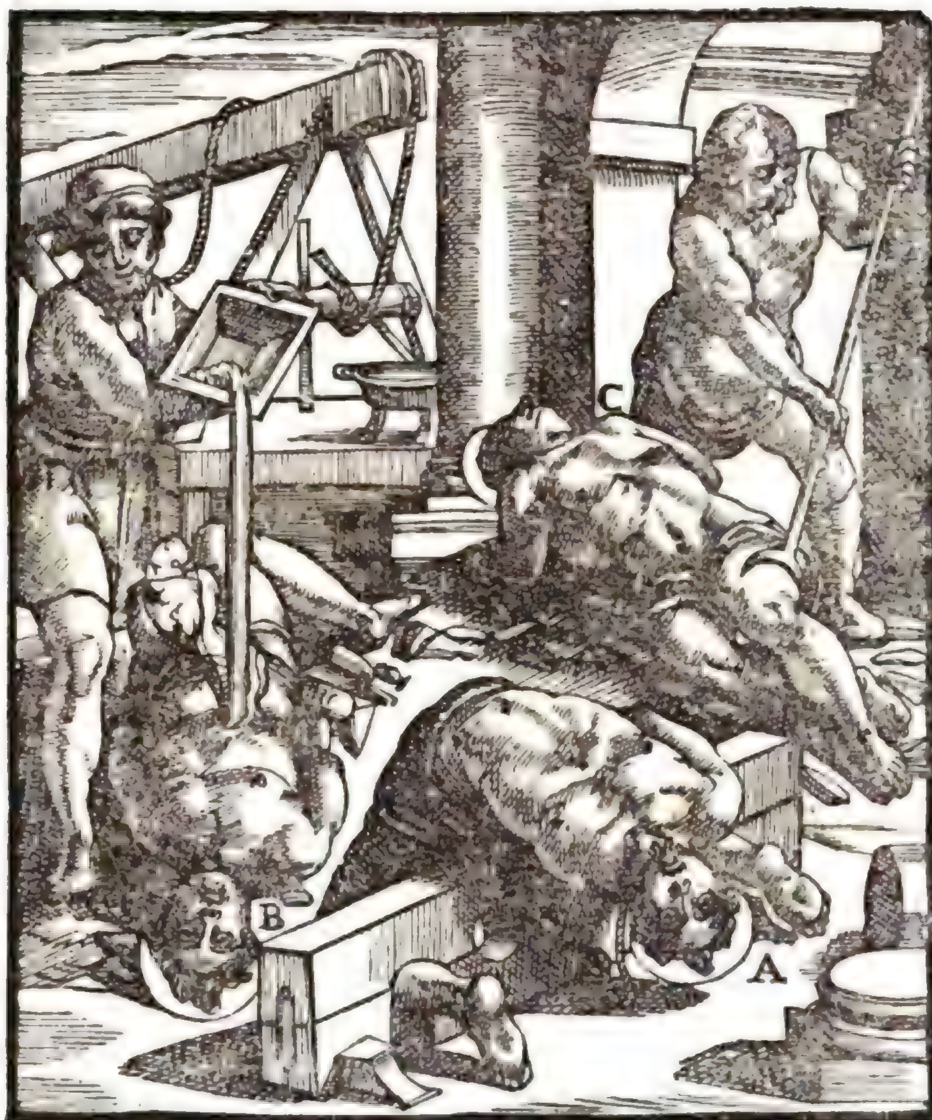
TABVLA XIV.

A Martyres torrebantur
B Vel taedis,
C Vel funalibus,
D Aut ardentibus lampadibus, quarum figura etiam in equuleo exprimitur. *Tab IX. lit. C.*

Digitized by Google

TABVLA XV.

A Martyres de equuleo depositi, diuaricatis cruribus, vi ad quartum, aut quintum foramen distendebantur.

B Aut viua calce, oleoque ebullienti, et consimilibus perfundebantur.

C Vel denique nudi super testaceis fragmentis premebantur, voluebanturque.

Digitized by Google

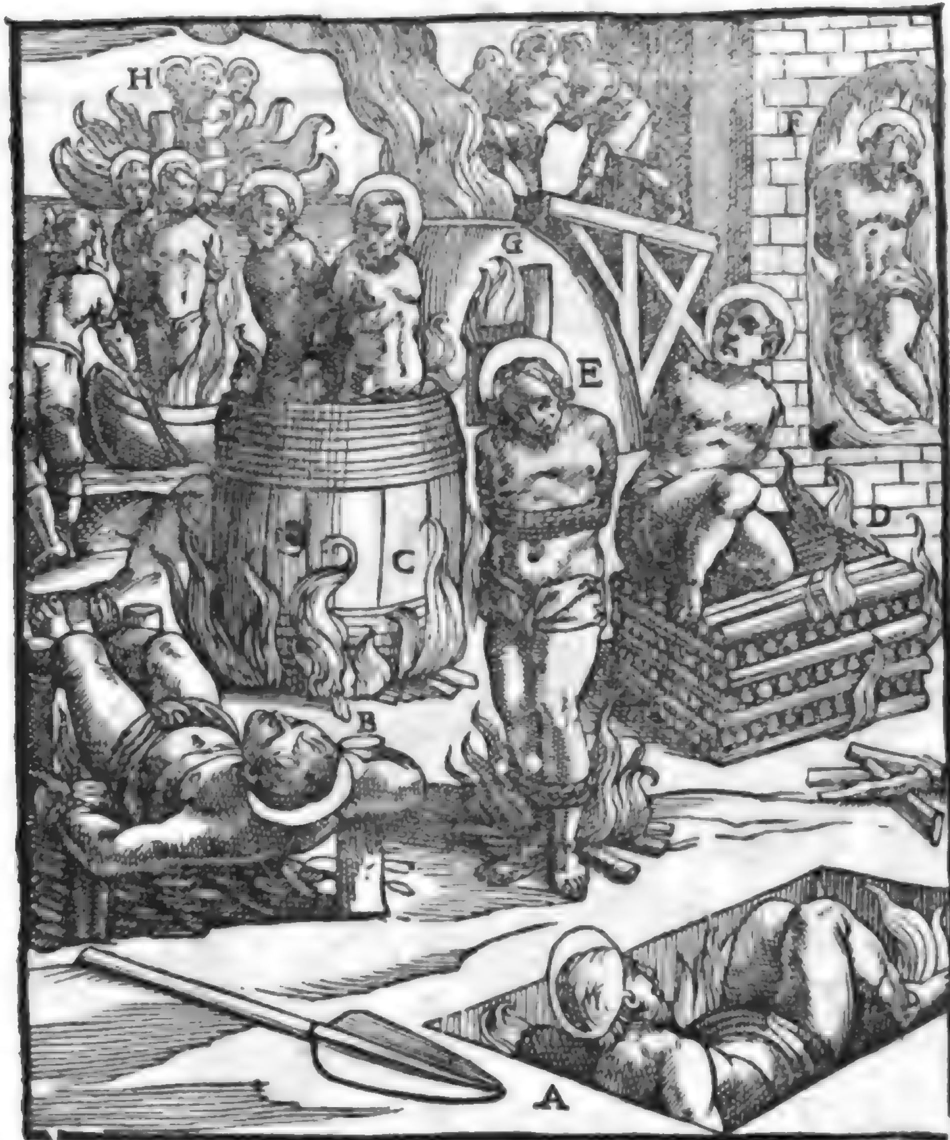
TABVLA XVI.

A Martyres in crate ferrea torrebantur,
B Aliquando etiam vel in lecto ferreo,
C Aut in ignita sartagine,
D Aut in olla,
E Vel in tauro aeneo,
F Et demum quandoque in lebete.
G Ferro huius formae vtebantur gentiles in his SS. martyrum carnificinis.

Digitized by Google

TABVLA XVII.

A Igni tradebantur SS. martyres vel in fossis ardentibus carbonibus refertis,

B Vel ad quatuor stipites alligati, *C* Vel in cupas,

D Aut in rogum iniecti,

E Quandoque vel stipitibus erectis, funibus oleo, et consimilibus illitis ligati.

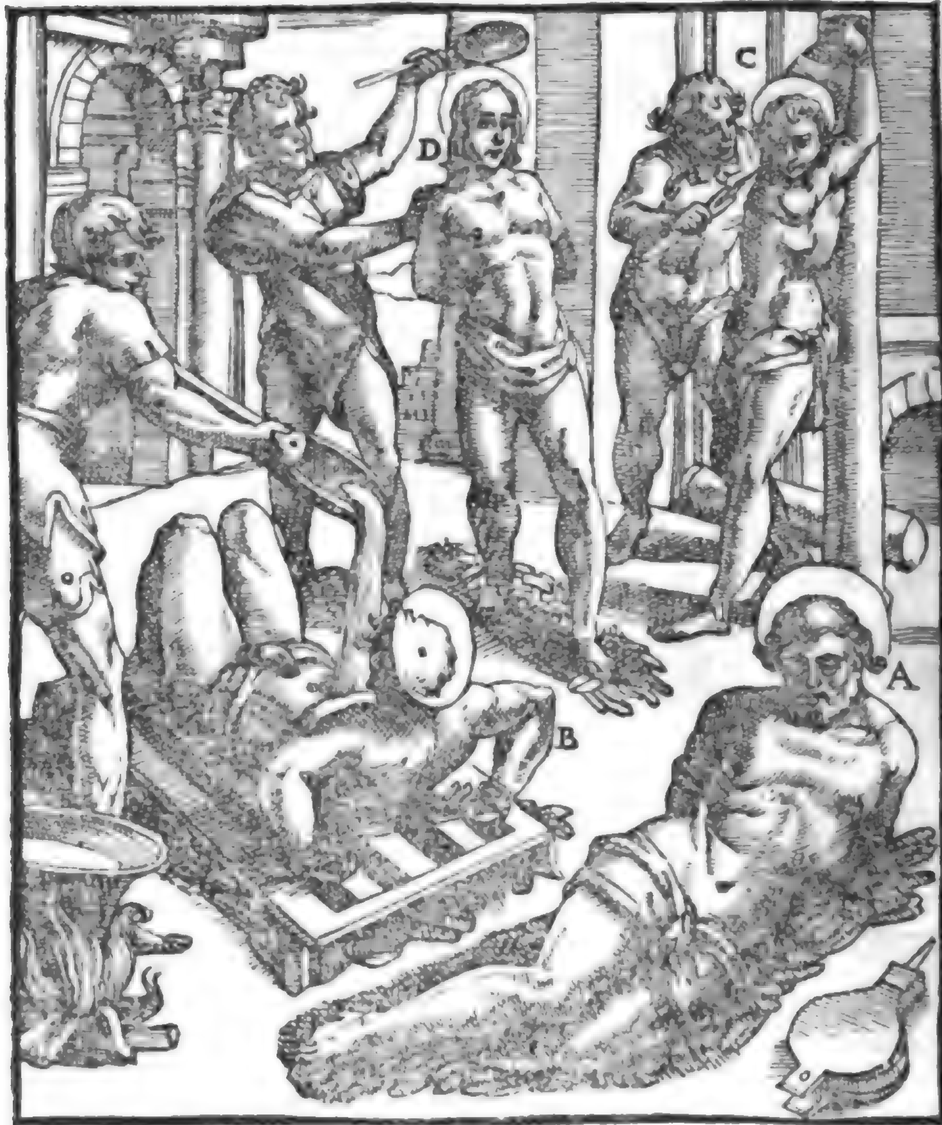
F Aut in propriis aedibus, vel carcere inclusi,

G Denique vel in fornacem deturbati,

H Aut in nauim impositi, et in altum deuecti.

Digitized by Google

TABVLA XVIII.

A Martyres ardentibus prunis impositi volutari in eis solebant.
B Nonnunquam in lectulis ferreis ligati, liquato plumbo, resina feruenti, et pice cruciabantur.
C Aliquando sub axillis, ferris ignitis semiustulabantur,
D Aut etiam nudis pedibus per candentes carbones incedere cogebantur.

Digitized by Google

TABVLA XIX.

A Vrgebantur sancti martyres de carnibus immolatis, deque sacrificii vino degustare. Qui tamen ad hoc sacrilegium perpetrandum nulla vi, nullisque minis adduci vnquam potuerunt.

Digitized by Google

TABVLA XX.

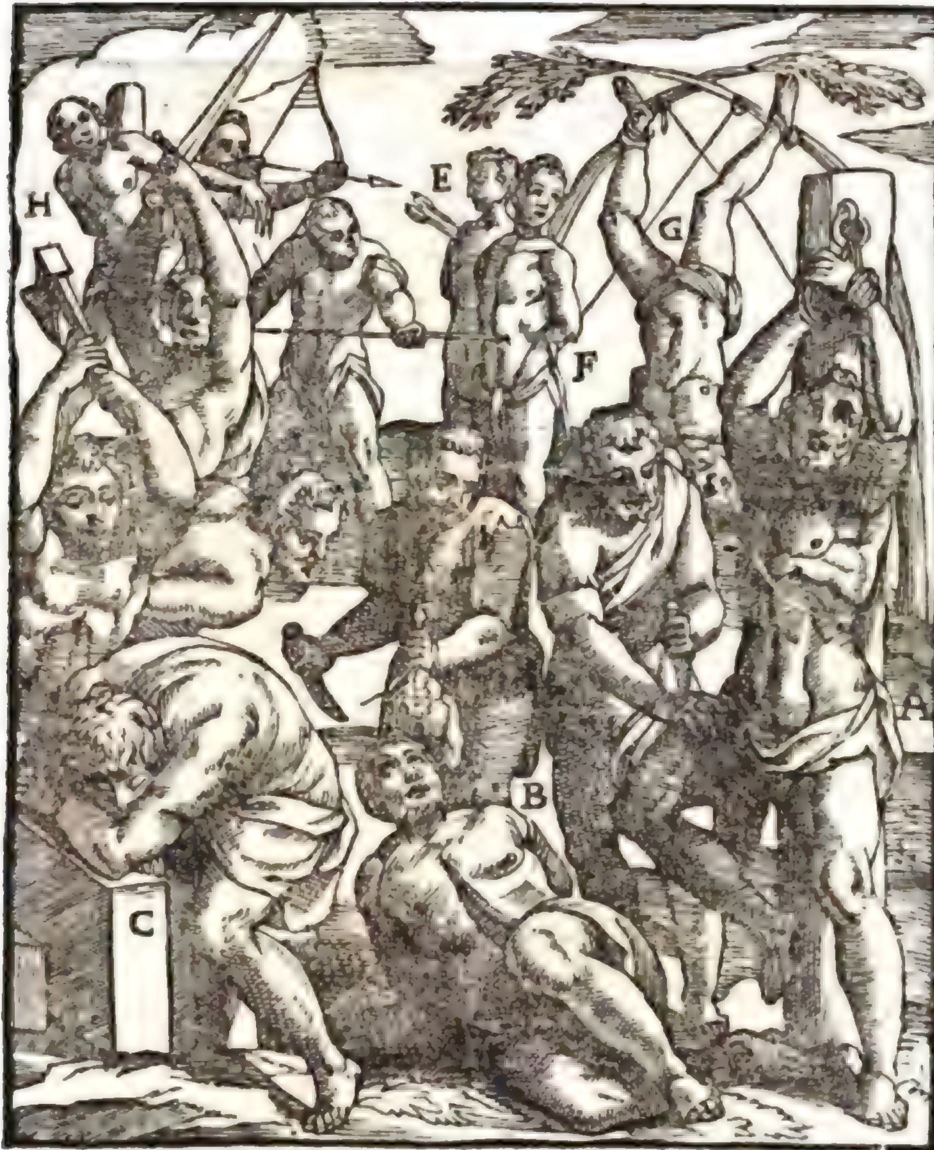
A Sanctae Christi virgines ignominiae causa vel ad meretricum prostibula vi ducebantur.

B Vel sic ad turpitudinem radebantur.

Digitized by Google

CRVCIATVS SANCTORVM MARTYRVM

TABVLA XXI.

A Martyribus ob Christi fidem vel pellis detrahebatur,
B Vel eisdem adhuc tepentibus cor, et viscera extrahebantur:
C Securi quandoque ipsorum capita contundebantur.
D Aliqui gladio obtruncabantur,
E Alii vel telis configebantur,
F Vel praeacuta sude, aut consimilibus transuerberabantur:
G Alii ad duarum arborum ramos alligati descerpebantur:
H Aliqui demum acutis calamis sub manuum, pedumque vnguibus infixis torquebantur.

Digitized by Google

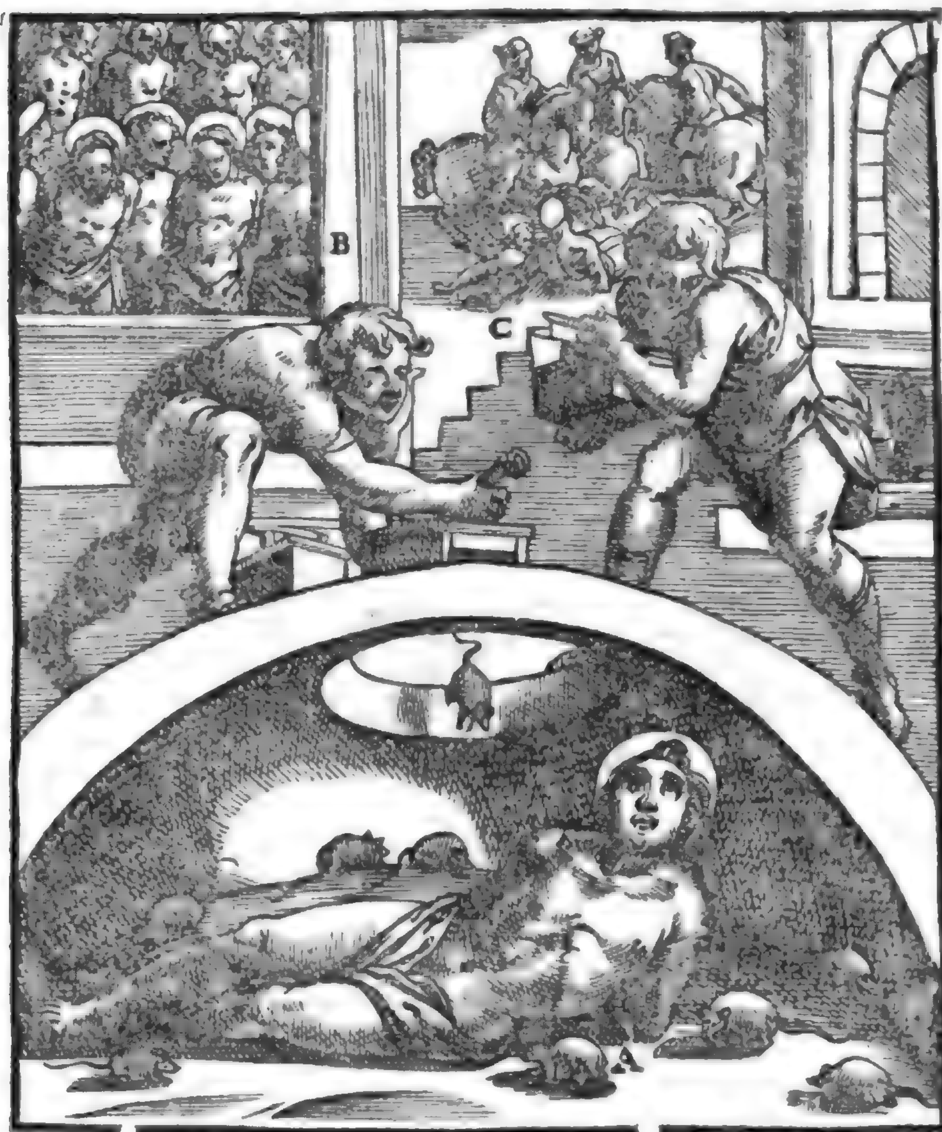
TABVLA XXII.

A Sanctorum martyrum vultus notis deturpabantur.
B Eisdem crura confringebantur.
C Alii vel ferarum pellibus induti, } canibus obiiciebantur.
D Vel hoc, qui expressus est, modo }
E Alii praeterea aut in puteos praecipites dabantur:
F Aut culeo, } in profluentem proii-
G Vel denique plumbeis loculis inclusi } ciebantur.

Digitized by Google

TABVLA. XXIII.

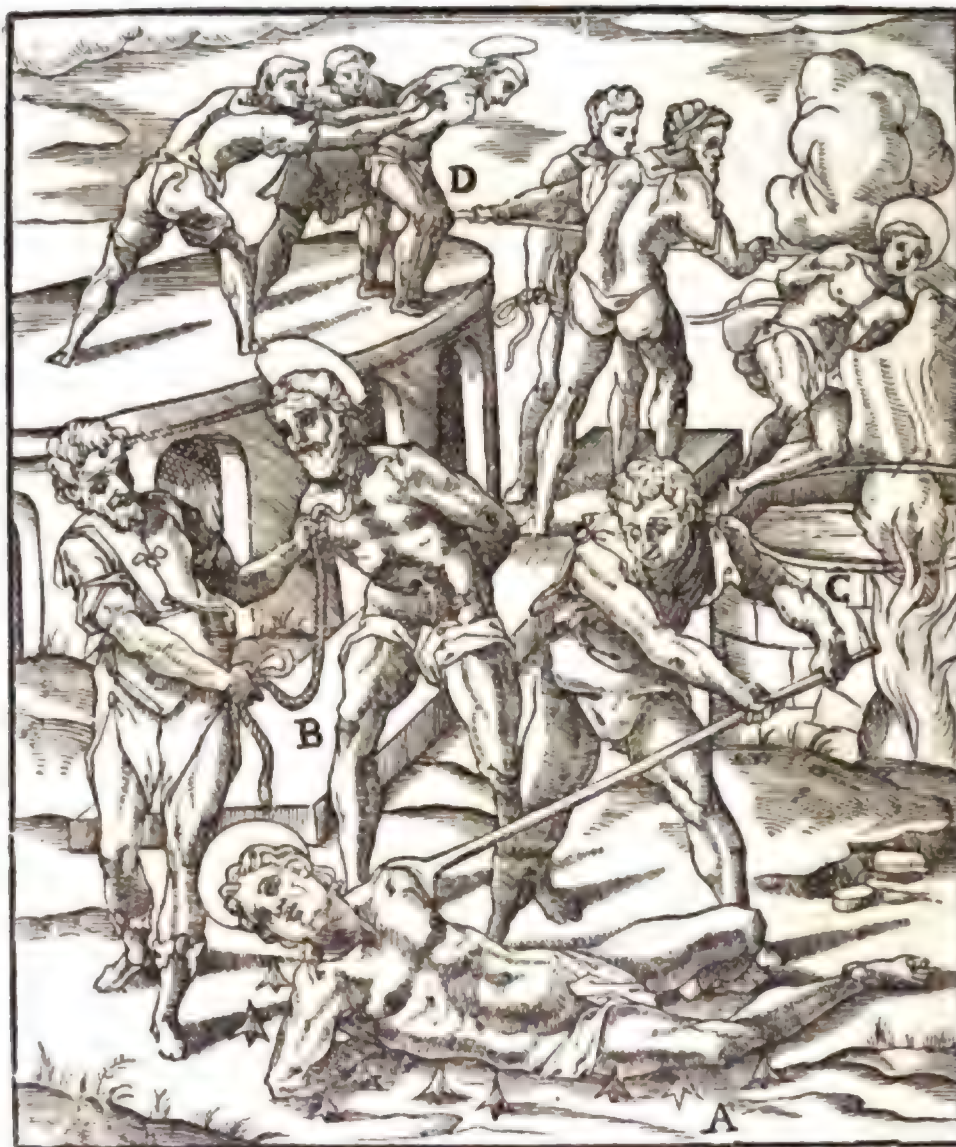
A Christianorum aliqui vel muribus rodendi ea, quam haec figura demonstrat, forma tradebantur.

B Vel vnus super alium perinde ac agmina locustarum in angustioribus custodiis includebantur,

C Vel etiam immissis equitibus obterebantur.

Digitized by Google

TABVLA XXIV.

A Sancti martyres vestibus denudati vel super ferreos murices premebantur.

B Vel sic alligati per diuersa loca ducebantur,

C Aut in calcis fornacem coniiciebantur,

D Vel demum ex altissimis locis praecipites dabantur.

Digitized by Google

TABVLA XXV.

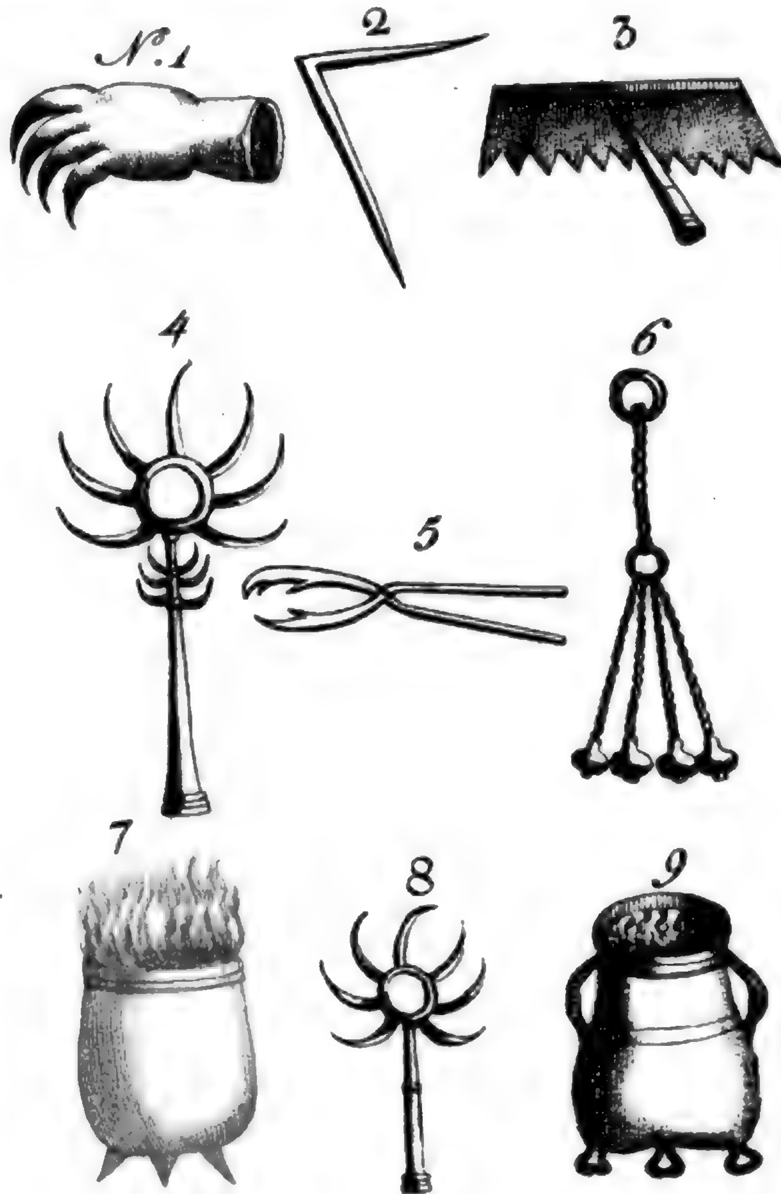

A B Dabantur SS. martyres in metalla:
C Quandoque vero, praesertim nobiles, animalium rationis expertium pastores, ac custodes constituebantur:
D Alii aut ad arenam fodiendam,
E Aut ad segetes desecandas damnabantur,
F Vel denique camelorum curae ascribebantur.

Digitized by Google

Digitized by Google

Tab. XXVI

Instrumenta Martyrii
Romae in coemeteriis reperta

G. M.e Cassini Som.o Inc.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google